GEORGES LEFEBVRE

FRANSIZ DEVRİMİ

YAYIN

büyükparmakkapı sok. no: 3/5
beyoğlu, istanbul, türkiye
tel: (90) (212) 230 09 62 faks: (90) (212) 219 42 92
e-posta: hilyayin@hilyayin.com

fransız devrimi
yazar: **georges lefebvre**
kitabın özgün adı: **la révolution française**
fransızcadan çeviren: **heval bucak**
yayıma hazırlayan: **güneş öztürk**
redaksiyon: **nazlı ceyhan sümter, bahadır vural**

kapak tasarım: **gökçe noyan - arda acar**
iç düzen: **bahar kuru yerek**

baskı: **elma basım**
halkalı cad. no: 164 b-4 blok
sefaköy k.çekmece istanbul
tel: (212) 697 30 30 • faks: (212) 697 70 70
sertifika no: 12058

isbn: 978-975-7638-74-2

1. baskı, hil yayın, kasım 2015
© hil yayın 2009, türkçe yayım için

bu kitap, kitabın yayın haklarının sahibi presses universitaires de france aracılığıyla yayımlanmıştır. tanıtım amacıyla kullanılacak kısa alıntılar dışında, hiçbir bölümü hil yayın'ın izni olmaksızın çoğaltılamaz, kullanılamaz.

hil yayın
pandora yayın ve kitap hizmetleri a.ş.'nin yayın markasıdır.
t.c. kültür bakanlığı yayıncı sertifika no: 13371

Fransız Devrimi

Georges Lefebvre

Fransız Devrimi'nin ilk baskısı, Georges Lefebvre'in imzası altında *Peuples et Civilisations* [Halklar ve Medeniyetler] dizisi içerisinde 1930'da yayımlanmıştır. Yeniden gözden geçirilen ve genişletilen yedinci baskının 1989'da yayımlanması, bu kitabın devrimle ilgili araştırmalar dahilinde bir klasik ve bir kaynak haline geldiğini gösterir. Bu yedinci baskının metni, Albert Soboul'un ölmeden önce beşinci ve altıncı baskının metinlerine getirmiş olduğu düzeltmelerin bütününü içermektedir.

İçindekiler

Giriş 9

Birinci Kitap

FRANSIZ DEVRİMİ'NİN ARİFESİNDE DÜNYA

I. BÖLÜM: AVRUPA VE YENİ DÜNYALAR **13**

I. Dünyayı Tanıma, 13 — II. Yeni Dünyaların Paylaşımı, 14 — III. Sömürge İmparatorlukları, 15
IV. Tehlikedeki İmparatorluklar ve Amerikan Devrimi, 20 — V. Yabancı Uygarlıklar, 23

II. BÖLÜM: AVRUPA EKONOMİSİ **27**

I. Geleneksel Ekonomi ve Gelişimi, 27 — II. İngiltere'de Ekonomik Devrim, 34
III. Avrupa Kıtasının Geriliği, 37 — IV. Avrupa'nın Zenginleşmesi, 42

III. BÖLÜM: AVRUPA TOPLUMU **45**

I. Ruhban Sınıfı, 46 — II. Soylular Sınıfı, 48 — III. Burjuvazi, 50 — IV. Köylüler, 53
V. Emekçi Sınıfı, 55 — VI. Britanya Toplumu, 57

IV. BÖLÜM: AVRUPA DÜŞÜNCESİ **59**

I. Geleneksel Zihniyet ve Modern Zihniyetin Uyanışı, 59 — II. Deneysel Akılcılık, 61
III. Yaradancılık ve Doğal Hukuk, 63 — IV. İngiltere ve Almanya, 65 — V. Fransa, 67
VI. Edebiyat ve Sanat, 71 — VII. Kozmopolitlik ve Ulus Toplulukları, 73

V. BÖLÜM: DEVLETLER VE TOPLUMSAL ÇATIŞMALAR **75**

I. Aydın Despotizmi, 75 — II. Büyük Britanya, 82 — III. Birleşik Eyaletler ve
Güçlü Sınıfları, 85 — IV. Amerikan Devrimi, 87 — V. Fransa, 90 — VI. Devletlerin Rekabeti, 94

İkinci Kitap

FRANSA'DA BURJUVAZİNİN YÜKSELİŞİ

I. BÖLÜM: ARİSTOKRASİNİN İSYANI (1787-1788) **99**

I. Calonne ve İleri Gelenler, 99 — II. Brienne ve Yerel Meclisler, 101

II. BÖLÜM: BURJUVAZİNİN DEVRİMİ **105**

I. Yurtsever Parti'nin Oluşumu, 105 — II. Necker ve Halk Temsilcilerinin İki Katına Çıkarılması, 106 — III. Seçimler ve Toplu Dilekçeler, 108 — IV. Burjuvazinin Zaferi, 112 V. Askeri Güce Başvuru, 117

III. BÖLÜM: HALK DEVRİMİ **119**

I. Dönemsel Çöküş: Ekonomik Kriz, 119 — II. "İyi Haber" ve Büyük Umut, 124 III. Aristokrat Komplosu ve Devrimci Zihniyet, 125 — IV. Paris Devrimi, 127 — V. Belediye Devrimi, 130 — VI. Köylü Devrimi ve Büyük Korku, 132 — VII. 4 Ağustos Gecesi ve İnsan ve Yurttaş Haklarının İlanı, 133 — VIII. Ekim Günleri, 135

IV. BÖLÜM: LA FAYETTE YILI / UZLAŞMANIN BAŞARISIZLIĞI (1790) **140**

I. La Fayette ve Yurtseverler, 140 — II. Devrim'in İlerleyişi, 143 — III. Aristokrat Komplosu, 147 IV. Ordunun Dağılması, 148

V. BÖLÜM: KURUCU MECLİS'İN ÇALIŞMASI (1789–1791) **151**

I. 1789 İlkeleri, 151 — II. Hükümetin Örgütlenişi, 158 — III. İdari Örgütlenme, 159 IV. Mali Durum, 162 — V. Kurucu Meclis'in Ekonomik Çalışması ve Tarım Reformu, 166 VI. Ruhban Sınıfının Reformu, 170 — VII. Sömürgeler, 175 — VIII. 1791 Yılında Fransa, 177

Üçüncü Kitap

BÜYÜK KOALİSYONUN OLUŞUMUNA DEK DEVRİM VE AVRUPA

I. BÖLÜM: KURUCU MECLİS VE AVRUPA **183**

I. Propaganda, 183 — II. Devrimci Yayılım, 185 — III. Tepki ve Savaş Projeleri, 190 IV. XVI. Louis ve Göçmenler / Yabancı Ülkelere Çağrı, 195 — V. Kurucu Meclis'in Dış Politikası, 198 — VI. Avrupa Politikası, 200

II. BÖLÜM: KRALIN KAÇIŞI VE AVUSTURYA'YA KARŞI SAVAŞIN İLANI (HAZİRAN 1791 – NİSAN 1792) **208**

I. Varennes Olayı ve Bunun Fransa'daki Sonuçları, 208 — II. Pillnitz Bildirisi (27 Ağustos 1791), 211 — III. Yasama Meclisi ve Jironden Politikası (Ekim – Aralık 1791), 214 IV. Avusturya–Prusya İttifakı (Aralık 1791 – Nisan 1792), 220 — V. Dumouriez Hükümeti ve Savaşın İlanı (20 Nisan 1792), 223

III. BÖLÜM: İKİNCİ FRANSIZ DEVRİMİ (AĞUSTOS – EYLÜL 1792) **227**

I. Fransız Saldırısının Başarısızlığı (Nisan – Haziran 1792), 227 — II. İkinci Devrimin Kökenleri, 229 — III. Dumouriez Hükümetinin Düşüşü ve Jirondenlerin Zayıflığı (Haziran – Ağustos 1792), 232 — IV. 10 Ağustos 1792 Devrimi, 235 V. İlk Terör (Eylül 1792), 239

IV. BÖLÜM: POLONYA VE FRANSA'NIN İSTİLASI / DEVRİMCİ KARŞI SALDIRI: VALMY VE JEMAPPES (EYLÜL 1792 – OCAK 1793) **246**

I. Polonya'nın İstilası ve Tazminatlar Meselesi, 246 — II. İttifak Ordusu, 249 III. Valmy (20 Eylül 1792), 253 — IV. Cumhuriyetçi Fetih / Jemappes (6 Kasım 1792), 256 V. Polonya'nın İkinci Paylaşımı ve İttifakın Sarsılması, 257

V. BÖLÜM: GENEL İTTİFAKIN KÖKENLERİ **259**

I. Konvansiyon'un Başlangıçları: Jirondenler ve Montanyarlar, 259 — II. Partilerin Mücadelesi ve Kralın Ölümü (Eylül 1792 – 21 Ocak 1793), 266 — III. Propaganda Savaşı ve İlhaklar, 271 IV. İngiltere ile İlişkilerin Bozulması, 276 — V. Güney Devletleriyle İlişkilerin Kesilmesi, 280

Dördüncü Kitap
1795 ANTLAŞMALARINA KADAR İTTİFAK VE DEVRİM

I. BÖLÜM: AVRUPA İTTİFAKI (1793 – 1795) **285**

I. İttifakın Oluşumu, 285 — II. İttifak Güçlerinin Savaş Hedefleri, 286 – III. İttifak ve Polonya (Nisan 1793 – Ekim 1794), 289 – IV. Fransa'ya Karşı Savaş: İttifak Ordularının Zafer ve Yenilgileri (1793–1794), 292 — V. Deniz ve Sömürge Savaşı, 297 — VI. Ekonomik Savaş, 301 VII. İttifak Devletlerinin Savaş Yönetimleri, 305 — VIII. Avrupa'nın Tepkisi, 308

II. BÖLÜM: HALK HAREKETİ VE KAMU SELAMETİ'NİN DİKTATÖRLÜĞÜ (1793) **316**

I. Baldırı Çıplaklar, Baldırı Çıplakçılık, 316 — II. Devrim Krizi (Mart 1793), 323 III. Gironde'un Düşüşü: 31 Mayıs – 2 Haziran 1793 Günleri, 332 — IV. 1793 Yazı Sırasındaki Devrimci Kriz, 339 — V. Montanyar Diktatörlüğünün Örgütlenmesi (Temmuz-Aralık 1793), 348 VI. Hıristiyanlıktan Arındırma, 360 — VII. Devrim Hükümetinin İlk Zaferleri (Eylül–Aralık 1793), 365 — VIII. Kamu Selameti Komitesi'nin Zaferi (Aralık 1793 – Mayıs 1794), 368

III. BÖLÜM: DEVRİMCİ HÜKÜMET (1794) **375**

I. Jakobenler, Jakobenizm, 376 — II. Devrim Hükümetinin Nitelikleri ve Örgütlenmesi, 383 III. Terör, 388 — IV. Ekonomik Yönetim, 396 — V. Toplumsal Politika, 405 — VI. 2. Yıl Ordusu, 411 — VII. Devrimci Zafer (Mayıs – Temmuz 1794), 416 — VIII. 9 Thermidor (27 Temmuz 1794), 421

IV. BÖLÜM: THERMİDORCU TEPKİ VE 1795 ANTLAŞMALARI **428**

I. Devrim Hükümetinin Dağılması, 428 — II. Mali ve Ekonomik Kriz / Beyaz Terör, 433 III. Thermidorcuların Diplomasisi, 438 — IV. Basel ve Lahey Antlaşmaları (Nisan–Mayıs 1795), 441 — V. Quiberon / 13 Vendémiaire, 4. Yıl, 446 — VI. 1795 Savaşı ve Belçika'nın İlhakı, 449 — VII. 3. Yıl Anayasası, 450

Beşinci Kitap
DEVRİMİN FETHEDİCİ SALDIRISI

I. BÖLÜM: 1795 SONUNDA AVRUPA VE DEVRİM **457**

I. Tarafsızlar ve İttifak, 457 — II. Thermidorcuların Önlemleri, 459

II. BÖLÜM: İLK DİREKTUVAR **460**

I. Direktuvarın Kuruluşu, 460 — II. Parasal Kriz, 463 — III. Jakoben Karşıtı Yeni Tepki, 466 IV. 5. Yıl Seçimleri ve Direktuvar ile Konseylerin Çatışması, 469

III. BÖLÜM: DİREKTUVAR VE İTTİFAK **472**

I. Napolyon Bonapart, 472 — II. Direktuvar'ın Zaferleri ve İngiltere'nin Şaşkınlığı, 474 III. 1796 Yenilgileri, 477 — IV. Avusturya'nın Teslim Oluşu: Leoben Hazırlıkları, 478 V. İngiltere'de Kriz, 480 — VI. 18 Fructidor'un Birbirine Benzeyen Nitelikleri, 482

IV. BÖLÜM: 18 FRUCTIDOR VE CAMPOFORMIO ANTLAŞMASI **485**

I. 18 Fructidor (4 Eylül 1797), 485 — II. Campoformio Antlaşması (18 Ekim 1797), 487

V. BÖLÜM: İKİNCİ DİREKTUVAR **489**

I. Direktuvar Terörü, 489 — II. Jakoben Karşıtı Üçüncü Tepki: 6. Yıl'ın 22 Floréal'i (11 Mayıs 1798), 493 — III. Maliye ve Ulusal Ekonomi, 495

VI. BÖLÜM: İNGİLTERE-FRANSA SAVAŞI **498**

I. İngiltere'nin Çabası, 498 — II. Fransa'nın Projeleri / Kıtasal Ablukanın Önbelirtileri, 501 III. Mısır Seferi, 503

VII. BÖLÜM: DEVRİMCİ YAYILIM **507**
I. Hollanda ve İtalya, 508 — II. İsviçre, 509 — III. Rastatt Kongresi, 511 — IV. 6. Yıl'ın 22 Floréal'inin Sonuçları, 512

VIII. BÖLÜM: İKİNCİ İTTİFAK **515**
I. Ruslar Akdeniz'de, 515 — II. İtalya'da Savaş: Partenopea Cumhuriyeti, 517
III. Avusturya Savaşa Giriyor / İttifakın Nitelikleri, 517 — IV. Direktuvar'ın Hazırlıkları, 520
V. 1799 İlkbaharı Savaşı, 521

IX. BÖLÜM: FRANSA'DA 7. YIL KRİZİ **525**
I. 7. Yıl'ın 30 Prairial'i (18 Haziran 1799) Olayları, 525 — II. Jakoben Kanunları, 528
III. Son Jakoben Karşıtı Tepki, 530 — IV. Sonbahar Seferi, 533

X. BÖLÜM: 18 BRUMAIRE **536**
I. Revizyonistler, 536 — II. 8. Yıl'ın 18 ve 19 Brumaire'i (9 ve 10 Kasım 1799), 539

Altıncı Kitap

NAPOLYON'UN İKTİDARA GELİŞİ SIRASINDA DÜNYA

I. BÖLÜM: DEVRİMİN FRANSA'DAKİ SONUÇLARI **545**
I. Eski Lonca Toplumunun Yok Edilişi, 545 — II. Yeni Toplum, 554 — III. Ekonomik Özgürlük ve Haklar Eşitliği, 560 — IV. Devlet, 565 — V. Devletin Laikleştirilmesi, 570
VI. Kamu Hizmetleri, 573 — VII. Ordu, 585 — VIII. Ulusal Birlik, 588
IX. Düşünsel Hayat, 590 — X. Yoksullaşma ve Savaş, 597 — XI. 18 Brumaire'in Anlamı, 598

II. BÖLÜM: DEVRİMCİ YAYILIM VE TEPKİ **600**
I. Devrimci Yayılım, 601 — II. Tepki, 603 — III. Amerika Birleşik Devletleri, 606
IV. Fikir Çatışması, 608

III. BÖLÜM: SAVAŞIN SONUÇLARI: ULUSLARARASI POLİTİKA **620**
I. İngiltere-Fransa Savaşı, 620 — II. Kıtasal Savaş, 622

IV. BÖLÜM: SAVAŞIN SONUÇLARI: İNGİLTERE'DE KAPİTALİZMİN GELİŞİMİ, DÜNYADA AVRUPA YAYILMACILIĞI **625**
I. Uluslararası Ticaret, 625 — II. Üretim, 627 — III. Avrupa Yayılmacılığı, 631
IV. Sömürge İmparatorluklarının Sarsıntısı, 634

Sonuç 636
Harita: Fransız Devrimi Sırasında Avrupa 638
Dizin 641

GİRİŞ

1789 Devrimi, temelleriyle ulus tarihinin en derinlerine kök salar; esas sonucuyla bu tarihin gelişimini hızlandırmış ama anlamını değiştirmemiştir. Chateaubriand'ın yazdığı üzere "soylularca" başlatılan Devrim, Kapesyen* monarşiye karşı aristokrasi tarafından sürdürülen direnişin son bölümü olarak ortaya çıkar ve bundan dolayı krallığın eski tarihini sona erdirir. "Halk adamları" tarafından bitirilerek, burjuvazinin çıkışını sağlamıştır. Böylece Fransa'nın modern tarihini başlatarak, aynı zamanda önceki dönemi kapatır; çünkü çökerttiği feodal dünyanın içinde bu sınıfın filizlenmesi, uzun bir gelişimin başlıca özelliklerinden birisini oluşturmaktadır.

Bu niteliklerin ne biri ne de diğeri, devrimi Avrupa'dan soyutlar. Bütün Avrupalı devletlerin oluşumu aynı şekilde derebeyliklerin zararına gerçekleşmiş ve hepsi, hızla burjuvazinin yükselişinin egemenliği altına girdiklerini az çok görmüşlerdir. Fransız Devrimi, kesinlikle burjuvazinin yararlandığı ilk devrim değildir. Bundan önce iki İngiliz devrimi ve ABD'ninki bu gelişimi belirginleştirmiştir.

Uygarlığın genel hareketi çerçevesinde ele alınırsa, anlamı daha da genişler. Barbar istilalarından beri, fethedici bir canlılık, Avrupalıları gezegende egemenliğe, keşfe ve doğa güçlerine egemen olmaya iter; bununla beraber, aynı zamanda, bireyin mutluluğu ve insan ırkının mükemmelleştirilmesi için ekonomiyi, toplumu, töreleri disipline sokmanın yürekli isteği de içlerinde pekişir. 1789 burjuvazisi, bilgine araştırma, üreticiye girişim özgürlüğü teminatı verir; aynı zamanda, siyasi ve toplumsal düzenlemeyi akılcılaştırma girişiminde bulunmuştur. Böylece Fransız Devrimi, Batı dünyasının kaderinde bir dönem açar.

---

* Yaklaşık beş yüzyıl boyunca Avrupa siyasetine yön vermiş olan en eski Fransız hanedanlıklarından biri.

Bununla beraber, gücünü artıran burjuvazi, aristokrasi ile ilişkilerini koparmadan yönetimi paylaşabilirdi. İngiltere'de 17. yüzyıl devrimlerinin ardından, soylular ve burjuvalar, hükümdarla iktidarı paylaşmak üzere birleştiler; ABD'de, hükümdarı oy birliğiyle elediler; kıtada 19. yüzyıl boyunca, hanedanlar tarihin hareketine boyun eğerek bunun kontrolünü ellerinde tuttular ve anlaşmalarda bulundular. Fransa'da tam tersine, soylular sınıfı hem krala kendini kabul ettirmeyi hem de Üçüncü Tabaka'nın kendisine saygı duymasını istedi; onun karşısında, burjuvazi haklar eşitliğinin savunuculuğunu üstlendi ve halk gücü müdahale edince, Eski Rejim birdenbire çöktü: Aristokrasi, ayrıcalıklarının yanı sıra zenginliğinin de bir kısmını ve bunun sonucu olarak da toplumsal otoritesini kaybetti. Buna rağmen mücadelelerinde ileri gelen kimselere destek veren zanaatkâr ve köylüler, inanmış oldukları haklar eşitliği ilkesini bunlara karşı kullandılar ve Devrim bir süreliğine siyasi demokrasiyle, ardından da bir toplumsal demokrasi başlangıcıyla sonuçlandı.

Devrim, ani değişimlerle gelişimi böylece hızlandırarak sınırların ötesinde coşkulu umutlar uyandırdı; ama aynı zamanda da tehdit altındaki kral ve aristokratların şiddetli tepkilerine yol açtı. Böylelikle, 1789'dan 1815'e kadar Avrupa kültüründen olan ülkelerin tarihi, geniş ölçüde bu büyük olayın etrafında şekillenir.

Daha sonra da, etkisi, insanların hayatında rol oynamaya devam etti. Bununla beraber, günümüzde bu olayı, devamlılık içerisinde dünya tarihinin bir bölümü olarak ele almaya eğilimimiz olsa da, bu kitabın konu aldığı dönem boyunca bu dönemin kendisine mal edilmesini beklememek gerekir. O sırada dünyanın kayda değer bir bölümü Avrupalıların gözünden kaçmaktaydı. İslam kontrolü altında olduğu ölçüde Hindistan, Çin ve Japonya'da oluşan büyük uygarlıklar, henüz onların düşüncelerine açılmamıştı; çağdaş insanlığın çoğunluğu, dünyanın bir bölgesinde yanmaya yeni başlamış ateşli ocağı bilmiyor ya da sıcaklığını hissetmiyordu. Gezegenin bütünlüğü bizim gözlerimiz önünde oluşur: Tam anlamıyla evrensel tarih, ancak bu bütünlükle beraber başlayacaktır.

Birinci Kitap

FRANSIZ DEVRİMİ'NİN ARİFESİNDE DÜNYA

I. BÖLÜM
AVRUPA VE YENİ DÜNYALAR

Avrupa'nın 12. yüzyıldan itibaren bütün alanlarda zaten pek belirginleşen, 16. yüzyılda buyurganlaşan fetih coşkusu, sonradan dini ve monarşik tepkiyle bastırıldı. Michelet'ye göre Büyük Yüzyıl ve her halükârda gerçek Rönesans'ın yüzyılı olan 18. yüzyıl sırasında ise yeniden zincirinden boşandı. Öncelikle, bu Avrupa'nın keşif ve yeni toprakları ele geçirme alanındaki gelişimine ve de genişlemesini kısıtlayan henüz nispeten dar sınırlar konusundaki ilerlemelerine bakmak uygun olacaktır.

I. Dünyayı Tanıma

17. yüzyılda duraksayan deniz keşifleri, bilimin atılımı ve tekniğin katkısı ile canlanmış ve düzene sokulmuştu. Gezegenin ölçülerinin belirlenmesi, haritacılık ve aynı zamanda gemi kullanımı için temel önemdeki konum saptaması, dönemin büyük yenilikleri arasında yer alır. Yeni gemicilik araçları, gemi pusulası, sekstant ve Borda dairesi, enlemleri belirliyordu; kronometre ve deniz saatlerinin yapımı, astronomlar tarafından çizelgelerin hazırlanması, o zamana dek tahminen saptanan boylamların artık hesaplanmasını sağlıyordu: Bu gerçek bir devrimdi.

Cook, 1772 ile 1776 yılları arasındaki ikinci seferiyle, güney yarımkürede kutup dolaylarına kadar ilerlemişti. Pasifik Okyanusu'nun (dünya yüzeyinin üçte birinin) keşfi devam ediyordu; aynı Cook, birinci ve üçüncü seyahatini buna adadı. La Pérouse bu okyanusun Amerika ve Asya kıyılarını henüz dolaşmıştı; bir yığın ada ortaya çıkıyordu. Geriye bunları saymak ve ziyaret etmek kalıyordu; diğer yandan kutup topraklarının ve kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki yolların keşfi askıya alınmıştı.

I. BÖLÜM
AVRUPA VE YENİ DÜNYALAR

Avrupa'nın 12. yüzyıldan itibaren bütün alanlarda zaten pek belirginleşen, 16. yüzyılda buyurganlaşan fetih coşkusu, sonradan dini ve monarşik tepkiyle bastırıldı. Michelet'ye göre Büyük Yüzyıl ve her halükârda gerçek Rönesans'ın yüzyılı olan 18. yüzyıl sırasında ise yeniden zincirinden boşandı. Öncelikle, bu Avrupa'nın keşif ve yeni toprakları ele geçirme alanındaki gelişimine ve de genişlemesini kısıtlayan henüz nispeten dar sınırlar konusundaki ilerlemelerine bakmak uygun olacaktır.

I. Dünyayı Tanıma

17. yüzyılda duraksayan deniz keşifleri, bilimin atılımı ve tekniğin katkısı ile canlanmış ve düzene sokulmuştu. Gezegenin ölçülerinin belirlenmesi, haritacılık ve aynı zamanda gemi kullanımı için temel önemdeki konum saptaması, dönemin büyük yenilikleri arasında yer alır. Yeni gemicilik araçları, gemi pusulası, sekstant ve Borda dairesi, enlemleri belirliyordu; kronometre ve deniz saatlerinin yapımı, astronomlar tarafından çizelgelerin hazırlanması, o zamana dek tahminen saptanan boylamların artık hesaplanmasını sağlıyordu: Bu gerçek bir devrimdi.

Cook, 1772 ile 1776 yılları arasındaki ikinci seferiyle, güney yarımkürede kutup dolaylarına kadar ilerlemişti. Pasifik Okyanusu'nun (dünya yüzeyinin üçte birinin) keşfi devam ediyordu; aynı Cook, birinci ve üçüncü seyahatini buna adadı. La Pérouse bu okyanusun Amerika ve Asya kıyılarını henüz dolaşmıştı; bir yığın ada ortaya çıkıyordu. Geriye bunları saymak ve ziyaret etmek kalıyordu; diğer yandan kutup topraklarının ve kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki yolların keşfi askıya alınmıştı.

İçine girilmesi daha zor olan kıtasal alanlar, ancak yavaş yavaş açılıyordu. Kanadalılar Winnipeg ve Great Slave ile Lesser Slave Gölleri'ne, Columbia'ya ve Alaska'dan gelen Ruslarla ve Kaliforniya'dan gelen İspanyollarla karşılaştıkları, Kayalık Dağları'nın ötesindeki Nootka Körfezi'ne ulaşıyorlardı. ABD'de *squatter*'lar* Ohio ovalarına giriyordu; fakat Mississippi'yi Kaliforniya'dan ayıran geniş alanlara dair hiçbir şey bilinmiyordu. Amazon Havzası hakkında çok az şey biliniyordu. Asya üzerine yalnızca üstünkörü bilgiler bulunuyordu; Afrika ise Akdeniz kıyısı haricinde tanınmıyordu. Kullanılan teknikler henüz uzak yerleri yakınlaştırmıyordu: Dünya, büyüklüğünü ve ulaşılması güç yerler de gizemini koruyordu. Bununla beraber, kıtalar ve denizler ana hatlarıyla haritalara işlendikçe, dünyanın üzerindeki gölge kalkıyordu.Fransa'da, Méchain, Delambre ve Lalande, bir meridyeni ölçmek üzereydi.

II. Yeni Dünyaların Paylaşımı

Bir denizaşırı imparatorluğun kurulmasına yol açmış 15. ve 16. yüzyıl keşiflerinin tersine, şimdilik bu ilerlemeler Avrupa'nın kaderini değiştirmiyordu. Avrupa yeni topraklara karşı fethedici bir birlik olarak ortaya çıkmıştı ancak bu birlik ilk Haçlı Seferleri zamanında İslam'a karşı kullandığı birliğin aynısı değildi. Evet, Avrupa hâlâ Hıristiyandı; fakat dini farklılaşma giderek ağırlaşıyordu. Doğu bölgesi Ortodoks, kuzey bölgesi Protestan, güney bölgesi Katolikti; orta bölgeler karışıktı ve dini mantık çerçevesinde sorgulayan özgür düşünceliler ise her bölgede görülebiliyordu. Siyasi olarak, anlaşmazlık daha da eskiye dayanıyordu ve 18. yüzyılda Doğu'ya doğru yayılan büyük devletlerin oluşumları, bu açıdan Avrupa'nın var olmadığı anlamına geliyordu; çünkü hanedanların, kendi oluşumlarına yol açan güç isteği, bunlara katı bir biçimde ters düşüyordu. Yeni dünyaların keşfi, hanedanların rekabet alanını genişletti ve bu durum, iki sonuç doğurdu. Kıta savaşlarına, durmadan daha çok karmaşıklaşan deniz ve sömürge çatışmaları eklendi; diğer yandan, paylaşım yalnızca Atlas Okyanusu kıyılarındaki güçlere ya da bunların komşularına çıkar sağladı ve bunların ekonomileri, Batı'nın üstünlüğünü sağlamlaştıran bir canlanma yaşadı. Bir ulus Atlas Okyanusu'ndan uzaklaştıkça, o ulusun medeniliği kadar refah seviyesi de düşüyordu. Asya ile bağlantı tekelini kaybeden Akdeniz, kıyılarının kısmen İslam'a ait olmasından ve Batı ile kesinlikle aynı doğal kaynaklara sahip olmamasından

* ABD'de Batı'nın henüz keşfedilmemiş topraklarına tapuları olmaksızın ve vergi ödemeksizin yerleşen çiftçilere verilen ad.

dolayı, bir zamanlar olduğu gibi yaşamsal bir merkez olmaktan çıktı; Brenner Geçidi, Augsburg ve Ren Vadisi aracılığıyla Venedik'e, Brugge'ye ve Anvers'e (Antwerpen) götüren yol, bundan böyle yalnızca bölgesel ulaşım için kullanıldı; İtalya ve Almanya'nın Avrupa ekonomisinde sağladıkları üstünlük yok oldu ve ne biri ne de öteki, yeni dünyalardan paylarını aldı; İtalya elde ettiği zenginliğinin bir kısmını korumuş olsa da, Otuz Yıl Savaşları'nda yakılıp yıkılan Almanya, 18. yüzyılın son onyıllarında yeniden doğuşunu henüz tamamlamaktaydı. Uluslararası ticarete yalnızca Baltık Denizi yoluyla katılabilen Doğu Avrupa daha büyük zarar gördü; Batı'ya oranla gecikmesi belirginleşti; 18. yüzyıl aydınlanmış despotlarının çabalarına rağmen yoksul kaldı. Ayrılıkçı Moskovalıları Avrupalı olarak kabul etme kararı alınalı uzun bir süre olmamıştı ve Sibirya'yı işgal ederken, onların da bir sömürge imparatorluğu için hazırlık yaptıklarından şüphelenilmiyordu: Rus Asya'sı, henüz ancak yarım milyonluk bir nüfusa sahipti.

Avrupa'nın farklılıklarından ve burada taş taş üzerinde bırakmayan savaşçıl anarşiden, Eski Rejim'in bitiminde iki sonuç çıkıyordu. Dünyanın paylaşımı, 16. yüzyıldan beri değişmekle kalmamıştı; Avrupa'nın egemenliği tartışılmaksızın, sömürge imparatorlukları iç parçalanma tehdidi altındaymış gibi görünüyordu. Bunların genişlemeleri yine de devam ederken, efendilerinin anlaşmazlıkları bunu frenliyordu; öyle ki, dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu hâlâ gözlerinden kaçıyordu.

III. Sömürge İmparatorlukları

Küçücük sömürgeci anavatanlar olan Portekiz ve Hollanda, eski sömürgelerinin yalnızca birkaç tanesini korumuştu; Portekiz için Brezilya ile Afrika ve Asya limanları; Hollanda için birkaç Antiller adası, Guyana, Kap, Seylan ve temel olarak Cava ve Moluklar. Bunun tersine İspanya, topraklarını koruyordu; hatta bunları, San Francisco'nun henüz doğduğu Kaliforniya'yı istila ederek ve Mississippi Nehri'nin ağzı ile New Orleans'ı kendisine kazandıran Louisiana'yı ele geçirmesi ile büyütüyordu; bu durumda Meksika Körfezi'nin ve Karayip Denizi'nin tüm kıyıları olduğu gibi, bunların ada çemberinin mücevherlerinden ikisini de elinde tutuyordu. En son gelen İngiltere ve Fransa; Kuzey Amerika, Hindistan ve Küçük Antiller'e sahip olmak için çatışmıştı. Fransa pes etti ve kendisine yalnızca Haiti, Martinique, Guadeloupe ve Fransa Adası kaldı; 1783'te Sainte-Lucie, Tabago ve Senegal ticaret acentelerini geri aldı; böylelikle Fransa kayıplarına rağmen, şeker üretiminin büyük bir kısmını koruyordu. Diğer yandan, İngiliz İmparatorluğu daha kurulur kurul-

maz, Amerika'nın ayrılmasından dolayı sarsılmış görünüyor ve Hindistan'ın fethi bir yatışma dönemini başlatıyordu. İngiltere Bengal'i elinde tutuyor ve Oude'da zorla bir vergi uyguluyordu; Kalküta, Mumbai ve Madras'ı kendine bağlamıştı; fakat Warren Hastings'in halefi Cornwallis, yönetimde reform yapmaya çalışarak barışçı olduğunu gösteriyordu ve Maisur hükümdarı Tippu Sultan tarafından saldırıya uğrayan Nizam'ı desteklemeyi reddetti. Moğolistan hükümdarı tarafından mirasçı vekili olarak kabul edilen Sindhia'nın yönettiği Mahrat derebeylerinin konfederasyonu, en az Tippu Sultan kadar korkunç görünmekteydi. Her şeye rağmen, İngiltere'nin yükselişi Avrupa'da hayranlık uyandırıyordu.

Bütün bu imparatorlukların sömürgeciliğine daima aynı ticari doymazlık yön veriyordu. Her sömürgeci anavatan, sömürgesinden kendisinde eksik olanları çekip alıyor ve oraya ihraç mallarının bir kısmını yayıyordu; genel olarak, sömürgesine kendisiyle yarış halinde tarım yapmayı ya da imal etmeyi, yabancı ülkelerle ticaret yapmayı yasaklıyordu; kendi gemilerinin kullanımını zorunlu kılıyordu. Fransa'da buna "tekelcilik" adı veriliyordu. Avrupa böylelikle denizötesinde, zoraki müşterilerin yanı sıra, ekonomisini canlandıran temel kaynaklardan ikisine sahipti: Değerli madenler ve tropikal üretimler.

Latin Amerika, dünyadaki altın madenciliğinin dörtte birini ve beyaz madenin* %90'ından çoğunu sağlıyordu. Bolivya'nın Potosí şehrindeki madenler tükendiğinden, gümüş temel olarak Meksika'dan geliyordu; yeni maden yataklarının açılmasıyla ve Almanların Almaden işletmesini yeniden düzenlemelerinden beri cıva fiyatının yarı yarıya düşmesiyle, üretim 1760'tan sonra birden fırladı ve 1780 ile 1800 yılları arasında doruğa ulaştı: Yani yılda 900 tondan fazla. Brezilya'nın ve aynı zamanda Afrika'da Gine kıyısının katkıda bulunmasına rağmen, yıkama yoluyla işlenen altının üretimi, tam tersine düştü.

Yiyeceğe yönelik yetiştiricilik gelişiyor ve geniş otlaklarda hayvancılık yaygınlaşıyordu: Hayvan derisi ihraç ediliyor ve 1778'de açılan Buenos Aires limanı gelişip büyüyordu. Fakat Avrupalılar, yalnızca tropikal tarımla ciddi anlamda ilgileniyordu: Her şeyden önce şeker kamışı, ardından kahve, kakao, pamuk ve çivit, tütün; Brezilya şekeri, kahvesi ve pamuğu, İspanyol sömürgelerinin gönderilerine ekleniyordu. Yerel flora, kendisine düşenleri, vanilya ve kınakına, bakam ve maun ağacını buna ekliyordu. El emeğinin en büyük kısmı, bulundukları yerde ikamet etmeye mecbur bırakılan ve zorunlu çalışmaya tabi tutulan Kızılderililere aitti; III. Charles onları, maden

* Antimon, nikel, bakır, çinko ve bizmut alaşımı maden.

yataklarındaki *mita*'dan* ve köyleri tarım işletmelerinin hizmetinde sınıflandıran *encomienda*'dan** genel anlamda kurtardı; aslında, örneğin Meksika *peon*'larının*** ücretlilik koşulları, kölelikten hiç farklı değildi. Diğer yandan, yerliler dolaysız vergiyi ödüyor ve memurlar onları, Avrupa'dan gelen, dağıtmayı istedikleri imal edilmiş ürünleri satın almaya zorluyordu. Bunların birçoğu baskıdan dolayı savanaya, dağa ya da ormana kaçtığından, onlarla birlikte daha dayanıklı olan zenci köleler de çalıştırılıyordu. Bununla beraber Humboldt'a göre, zenciler sayıca çok değillerdi: Latin Amerika'ya mal ettiği 16 milyonluk nüfusta %47 Kızılderiliye karşı %5 zenci bulunur; fakat buna %32 oranında "melez" de ekler.

Antiller'de, Louisiana'da, Kuzey Amerika'nın Atlas Okyanusu'na kıyısı olan bölgesinde, Florida'dan Maryland'e kadar maden bulunmadığından, tropikal tarım burada rakipsiz bir biçimde egemendi ve aynı şey Mascarene Adaları için de geçerliydi. Örneğin, şeker ve kahvenin büyük bir kısmı Antiller'den geliyordu; İngilizler ve Fransızlar, "Adaları," kıskançlıkla sömürgelerin en değerlileri olarak görüyorlardı. ABD henüz pamuğu değil ama tütünü ihraç ediyordu: Sea Island'ın yurda katılması ancak 1786'ya dayanır. Antiller'de, Karayipliler yok edilmişti ve kıtada sömürgeciler, Kızılderilileri iç bölgelere doğru sürüyorlardı: Böylelikle bu bölgelerdeki bütün ekonomi, zencilerin köleleştirilmesine dayanmaktaydı. Humboldt'a göre, zenciler Antiller nüfusunun %40'ını oluşturmaktadır, ki bu zayıf bir oran gibi görünmektedir; çünkü Necker, bunları Fransız adalarında %85 oranında değerlendirir. Louisiana %50 oranında zenci nüfusluydu ve ABD en az yarım milyon köleye sahipti.

1790 yılında, "zenci köle satıcılarının," Amerika'ya her yıl 74 bin köle getirdikleri tahmin ediliyordu. Yeni dünyanın "abanoz" deposu olan Afrika'da Avrupalılar, halkı talanlarıyla kırıp geçiriyor ve gemilere bindirilen zencilerin bir kısmı denizde telef oluyordu; beyazlar, ticaret acentelerinde, durum elverirse yerlilerle ticaret yapıyor; ama onları egemenlikleri altına almaya çalışmıyordu. Asya'da, salt ticari olan aynı yöntem uzun süre baskın çıktı: Hükümdarlardan ticaret şubeleri kurma izinleri satın alınarak, fetihlerden ziyade ticari ilişkiler önemseniyordu. 18. yüzyılda bundan geriye bir şeyler kalmıştı. Diğer yandan, bir zamanlar sayıları pek yüksek olan Amerika'daki ayrıcalıklı şirketler yalnızca kürk topladıkları Kanada'da önem sahibiyken, Doğu Hindistan'daki çeşitli şirketler tekellerini korumaktaydı. Amerikan sa-

* Zorunlu kamu hizmeti.

** Yerli halkın işlediği toprak üzerinden vergilendirilmesi.

*** Orta ve Güney Amerika'da tarım işçilerine verilen ad.

vaşının borca boğduğu Felemenk Cumhuriyeti'nin şirketi tehlikedeydi; Fransız şirketi, Calonne tarafından 1785'te henüz yeniden kurulmuştu; egemenlik, 1784'te Pitt tarafından reforma uğratılan İngiliz şirketine aitti.

Bu şirketler, Uzakdoğu'da az satış yapıyor ve oradan çok şey satın alıyordu. Fransız şirketinin ihracatı dört yılda 7 milyon liraya* ve gelirleri 50 milyon liraya yükseldi. Aynı dönemde İngiliz şirketi biraz koyun yapağısı ve hırdavat getiriyor, pamuklular, çivit, şeker ve pirinç, büyük miktarda barut götürüyor ve her yıl yaklaşık 2 milyon sterlinlik borç bırakıyordu. Tekel, Çin'e kadar uzanmıyordu: 1789 yılında, "Hindistan'dan Hindistan'a" ticaret ile geçimini sağlayan Hint donanmasından 50 gemi haricinde, Canton'a 50 İngiliz gemisine karşılık, çeşitli bandıralı 25 gemi yanaştı. Fakat bilanço aynı yöne eğiliyordu: Çinliler yalnızca bir miktar afyon satın alıyor ve gemiler dolusu çay, porselen ve Çin mürekkebi satıyorlardı. Böylece, Avrupa Amerika'da zenginleşirken, Asya'da tersi oluyordu: Orada para kaybına uğruyordu. En azından şirketlerin hissedarları bundan zarar görmüyordu. İkinci satış, hemşerilerinin sırtından onlara büyük kârlar sağlıyordu.

Öte yandan, Devrim'in arifesinde, Hollandalılar ve İngilizler olanaklarına bir yenisini katıyorlardı. Amerika'da olduğu gibi yerlilere egemenliklerini zorla kabul ettirerek, zencileri getirmek zorunda kalmaksızın onları sömürüyorlardı. Hollandalılar, Malezyalıları tarımsal işletmelerinde zorunlu çalışmaya tabi tutuyor, kırsal toplulukları bazı besin maddelerini yetiştirmeye mecbur bırakıyor ve ürünün bir kısmına el koyuyordu. İngiliz şirketi tuz, afyon ve barut tekelini kendine mal ediyor, dokuma işçileriyle onlara avanslar vererek aslan payını kendine ayıran sözleşmeler imzalıyor ve en önemlisi, erklerinden yoksun bırakılan hükümdarların yerine toprak vergilerini topluyordu. Şirket görevlilerinin zulümleri, İngiltere'de bile öfkeye yol açıyordu; Clive ve Warren Hastings'in** davaları, bu zulümlerden bazılarını gün ışığına çıkardı; ama bunlar hizmetleri sayesinde affedildiler. Bu davalar, astların rahatlıkla neler yapabileceği hakkında fikir vermektedir. Asya, "köle tüccarlarını" tanımadıysa da, kendisine *conquistador*'ların*** yönteminden farklı olmayan yöntemlerle muamele edilmişti.

Başpapaz Raynal, *Histoire Philosophique des Deux Indes* [İki Hindistan'ın Felsefi Tarihi] adlı kitabında, fetihçilere karşı ateşli bir şekilde suçlamalar-

* 1795 yılına kadar kullanılmış Fransız para birimi livre, çeviride lira olarak geçmektedir.

** Robert Clive ve Warren Hastings, Britanya'nın Hindistan kolonisindeki Doğu Hindistan Şirketi'nde uzun yıllar çalışmış, Büyük Britanya Avam Kamarası tarafından yolsuzluk yapmakla ve Hintli yöneticilerden gelirlerini silah zoruyla kendileriyle paylaşmasını istemekle yargılanmışlardır.

*** Amerika kıtasını fethetmeye giden İspanyol istilacılar.

da bulundu. Yaptıkları köleleştirmeden başka bir şey değildi ve giderek insanlarda dinsel veya hayırseverlik duygularının yol açtığı bir tür vicdani tereddüt oluşmaya başladı. Uzun süre, bunu açıkça eleştirenler yalnızca Quaker'lar* oldu. Ardından *philosophe*'lar** sözlerini söylediler; nihayet Londra'da 1787'de bir "Zenci Dostları Derneği" kuruldu ve 1788'de Paris'te bir şube açıldı. Köle ticaretinin bir anda kaldırılmasını beklemekten çok, yasaklamalarla yavaş yavaş yok olmasını amaçlayan bu dernek William Wilberforce ve William Pitt'in ilgisini çekmişti. Siyasetçilerin ve iş insanlarının, sömürge sisteminden vazgeçmeyi düşünemeyecek kadar bu işten çıkarları vardı. Zaten herkes kendi davasını savunuyordu. Hindistan'da olsun, Kuzey Amerika'da olsun, sömürge yerleşimcileri Kızılderilileri kovmak ve yerlerini almak için onlarla savaşan İngilizlerin tutumu, kıtalılar arasında pek fazla destekçi bulmuyordu. Fakat Latin Amerika konusunda Raynal'in yazdıklarına karşı, açlıklara ve salgın hastalıklara rağmen yerlilerin sayısının arttığı kabul edildiğinden, iç savaşların yasaklanmasının, alet kullanımındaki ve ekonomideki tartışılmaz gelişmenin en nihayetinde yerliler için de yararlı olduğu bahane ediliyordu. Yolsuzlukları azaltmak amacını taşıyan reformlar, tarım işletmecilerinin bir kısmının koruyucu iyi yürekliliği, daha önceki Paraguay Cizvitleri gibi Kızılderilileri eğitmek için onları "misyonlarında" toplayan din adamlarının gayreti ileri sürülüyordu; hali vakti yerinde ve eğitimli Kızılderililerin, melezlerin ve beyaz ile zenci kırmalarının içinde bulunduğu bir orta sınıf çekirdeğinin ortaya çıktığı dayanak olarak gösteriliyordu. Bununla birlikte, sömürgeci anavatan sakinlerinin ve tarım işletmecilerinin yalnızca kârlarını artırmak için sömürgeleri donattıklarına ve oradaki üretimi geliştirdiklerine ve yerlilere Katolikliği zorla kabul ettirerek ellerinden geleni yaptıklarını düşündüklerinden, yerlilerin yaşam koşullarını düzeltmek kaygısı taşımadıklarına itiraz etmek mümkün değildir. Batı dilleri ve âdetleri, temas, çıkar ve toplumsal farklılaşma yoluyla yayılmaktaydı; dahası, içleri ırkçı önyargılarla dolu olan beyazlar, varoluşlarını kendilerine borçlu olan bastırılmış kesimi, hatta melezleri ve beyaz ile zenci kırmalarını kendilerinden ayrı tutuyorlardı. Bununla birlikte, boyun eğenlerin çoğunluğu, konformizme asla tamamen tabi olmuyordu: Yabancı dilleri Kreol ağzına dönüştürüyorlardı; kaçak olarak kendi dini ayinlerini –örneğin, Santo Domingo'da Vudu dini– yapıyor ve hatta tüzel geleneklerini muhafaza ediyorlardı.

---

* 1600'lü yıllarda George Fox tarafından kurulan Hıristiyan mezhebi.

** 18. yüzyıl Aydınlanma hareketinin, ekonomiden tarihe, siyasetten bilime birçok farklı araştırma alanında akıl ve mantığı temel alan Fransız entelektüellerine verilen isim.

Beyazlar tropikal Asya'ya ve Afrika'ya sabit olarak yerleşmeye çalışmıyordu; iklim buna izin vermiyordu ve şirket görevlilerini ve askerlerini, korkutucu bir ölüm oranı telef ediyordu. Amerika ve Mascarene Adaları'nda durum farklıydı; memurlar ve askerlerin yanı sıra, oralarda yaşayan tarım işletmecileri, tüccarlar, ustalar ve pek çeşitli meslek ve mevkilerden gelen "küçük beyazlar" görülüyordu; bu sakinlerden birçoğu çocuk ve torun sahibi oluyor ve 18. yüzyılın sonunda sömürgelerde doğan Avrupalıların (Kreol) sayısı, sömürgeci anavatan sakinlerine oranla son derece yüksek hale geliyordu.

Humboldt'a göre, Hispanik Amerika %19 beyaz nüfusa sahipti ve Meksika'daki Avrupa doğumlu sakinlerin oranı %7'ydi. Fransız Antilleri'nde, Necker yalnızca %12 oranında beyaz ve %3 oranında özgür yerli sayıyordu. Bir efendi azınlığı, böylelikle devasa bir köle çoğunluğunun karşısında kalıyordu. Kısa veya uzun vadede bir tehlikenin varlığı nasıl inkâr edilebilirdi? Zaman zaman, ayaklanma çıkaran bir lider ortaya çıkıyordu: Tupac Amaru 1781'de Peru'da başkaldıracak ve Tiradentes 1792'de Brezilya'da infaz edilecekti.

Tarım işletmecileri, zenci kölelerin ev hayatına dair suçlar işlemelerinden ve yer yer ayaklanmalarından korkuyorlardı. Onların gözünde, rejimden ayrı tutulamayan sakıncalar işte buradaydı ve buna razı olarak, gelecekten öylesine eminlerdi ki sömürgeci anavatanlarından kopuyorlardı.

IV. Tehlikedeki İmparatorluklar ve Amerikan Devrimi

Hükümetler, denizaşırı sömürgelerine yöntemlerini de götürüyorlardı: Mutlakiyet, bürokratik merkeziyetçilik, askeriye ve polis zorbalığı, hoşgörüsüzlük. Yalnızca, meşruti yönetime kendi kendine erişen İngiltere, Amerika'daki yurttaşlarına belli bir özerklik veren yasalar koymayı kabul ediyordu. Eski kıtanın toplumsal yapısı, Latin Amerika'ya ana hatlarından bazılarıyla nüfuz etmekten geri kalmıyordu: Ruhban sınıfının ayrıcalıkları, soylu sınıfının hak iddiaları, hatta Fransız Kanada'sında derebeylik rejimi. Yine de bu ana hatlar, bu yeni ülkelerde, en azından kentlerde zayıflamaktaydı. Örneğin, Fransız Antilleri'nde ayni olan dolaysız vergi, muafiyet içermiyordu; kilise mülkiyeti geçersizdi; soylular ve soylu olmayanlar, "küçük beyazların" üzerinde zenginlikle özgünleşen çağdaş bir mal sahipleri burjuvazisi içinde birbirlerine karışıyordu.

Afrika ve Asya'da geçici sakinler olan, çok az sayıdaki, yalnızca hızlı bir biçimde ve ne pahasına olursa olsun bencil kazançlar sağlama kaygısındaki beyazların içinde, şirketlerin sınırsız otoritesine itiraz etme isteği doğamazdı. Anlaşmazlıklar eksik kalmıyor idiyse de bunlar, sömürgeci anavatanların

da bir o kadar zarar gördüğü rekabetlerden ve kişisel çatışmalardan kaynaklanıyordu. Kreoller tamamen farklı kanıdaydılar. Kendilerini ilgilendiren meseleler arasında en önemli olanların, hükümet bürokrasisi tarafından çözümlenmesine kızıyorlardı. Kraliyet erkinin temsilcilerini kıskanıyorlar ve bağımsızlıklarını elde edemeseler de kendi kendilerini yönetmeye can atıyorlardı. Onları en başta "tekelcilik" rahatsız ediyordu ve özellikle de, yabancı ülkelerle özgürce ticaret yapmayı istiyorlardı. Özellikle Antiller, New England'ın şeker ve rom karşılığında kendisine azık ve gereç sağlamasından çıkar sağlamış olacaktı. Kârların heyecanına, Amerika'ya yayılan Aydınlanma felsefesinin heyecanı da ekleniyordu. Beyazlar kendi ortaokul ve üniversitelerine sahipti ve engizisyona rağmen, İspanya ve Portekiz sömürgelerinde bile kitaplar elden ele geçmekteydi. Bolívar'ın hocası Rodríguez, Rousseau'nun öğrencisiydi. Diğer yandan bazı Kreoller Avrupa'da öğrenim görüyordu. Amerikan Devrimi, akılların artık soyut ve anlamsız düşüncelerle yetinmemesini sağlamak üzere tam zamanında gerçekleşti.

Kuzey Amerika; Atlas Okyanusu sınırının kuzey bölgesinde, toprak ya da iş arayışındaki tamamıyla beyaz işçilerden oluşan, zenci köleleri ya da boyun eğdirilmiş Kızılderilileri umursamayan ve iş insanlarının egemen olduğu henüz genellikle ılımlı bir burjuvazi tarafından yönetilen bir nüfuslandırmayı, Latin Amerika'nın karışık nüfusuna karşı kullanıyordu. Bu, Avrupalı yayılımının üçüncü bir şekliydi. Buraya gelen çok sayıdaki Anglosakson, yalnızca bir macera ve Avrupa'nınkini sürdüren girişim ruhuyla değil, aynı zamanda da konformist olmayan, hoşgörüsüzlüğe, aristokrasiye, Püritenlerin kaçtığı eski dünyanın despotluğuna düşman bir bireycilikle de kendini gösteren "Amerikan tipinin" ortaya çıktığı, yeni Batı'nın çekirdeğini oluşturuyordu. Kızılderilileri kovmanın ve diğer yandan papacılar olarak lanet okunan Fransızların komşuluklarından kurtulmanın getirdiği ortak kaygı, Kreollerin otoriter merkantilizm ve sömürgeci anavatan temsilcilerine karşı olan benzer tiksintileri; New England ve Pensilvanya sömürgecilerini, liman tüccarlarını, Virginia tarım işletmecilerini ve hatta Amerikan özyapı niteliklerinin kuşkusuz bir arada bulunduğu ama büyük mülkiyet ve köleleştirme yoluyla silikleştiği şu güney eyaletlerinin tarım işletmecilerini bile birbirlerine yakınlaştırmıştı. Katı kuralcı bağımsızlık, doğal hak kavramını koruyor ve çeşitli sömürgelere verilen ayrıcalıklar, İngiliz *common law*'unun* geleneğini sürdürüyordu. Temsilci göndermedikleri Londra Parlamentosu tarafından vergilendirilmeye boyun eğmeyi kabul etmeyen sömürgeciler, anavatanla

* Anglosakson hukuk sistemi.

ilişkilerini kopardılar ve böylece Birleşik Devletler Cumhuriyeti doğdu. Bu örnek, Avrupalıların hayal güçlerini cezbetti ve toplumsal ve siyasi yenilenmenin hazırlanmasına güçlü bir biçimde katkıda bulundu; ama bunun aynı zamanda tüm sömürge güçlerinin otoritesini sarsacağı öngörülebilirdi. İlk aşamada, bu ayrılma gösteriyordu ki, şayet İngiltere gelecekte beyaz bir nüfustan oluşan sömürgeler kurarsa, tamamıyla yeni bir imparatorluk yapısı tasarlaması gerekiyordu; çözüm, doğrudur ki aciliyet teşkil etmiyordu; çünkü Fransızca konuşan, Katolik ruhban sınıflarına boyun eğmiş ve tutkunluklarının teminatını veren dinleri tarafından toplumdan uzaklaştırılmış Kanadalılar ya da meşrutiyetçiliğin Büyük Göller'in kuzeyine sürüklediği göçmen Amerikalılar yönünden korkulacak hiçbir şey yoktu; yalnızca bu iki unsurun arasındaki olası bir çatışmayı öngörmek önemliydi ve Pitt bunu, 1791'de, iki özerk eyalet kurarak başardı.

Diğer yandan Birleşik Devletler'in özgürlüğüne kavuşması, Latin güçlerini yakın bir gelecekte İngiltere'ninkine benzer bir kolonyal parçalanma tehdidiyle karşı karşıya getiriyordu. Kreoller hareketlendiler ve bakışları içgüdüsel olarak, 16. yüzyıldan beri çıkar ve fanatizmin Katolik devletlere karşı kışkırttığı Anglosaksonlara doğru çevrildi. İngilizler, Hispanik Amerika'nın açılmasının sunacağı hayran verici pazara göz dikiyorlar ve şeker adalarına da bir o kadar imreniyorlardı. Birleşik Devletler'in, Avrupalıları yeni kıtadan atmayı tasarladığından şüphe edilemezdi; bu arada, 1784 yılında Antiller'deki birkaç limanı kullanma hakkı elde ettiler. Venezuelalı Miranda, kısa süre sonra Washington ve Pitt'le görüşmeye gitti; 1787'de, Brezilyalı Maia, Nîmes'de Jefferson'ı kazanmayı denedi.

Gerçekte, "ayaklanmayı kışkırtanlar" zafer kazandıysa, bu, sömürgeci anavatanların birbirlerine karşılıklı olarak zarar verme arzusuna karşı koyamamalarındandır. Fransa, İspanya ve Hollanda, İngiltere'ye karşı asi sömürgeleri desteklemişlerdi ve bu durumda Kreoller, bir gün kendi ekmeklerine başka güç birliklerinin yağ süreceği konusunda güven duyabilirlerdi. Avrupa denizaşırı fetihlerine damgasını vuruyordu; öyle ki, gezegenin etrafında, onun görünümünde bir insanlığın vücut bulacağı sezinlenebilirdi. Beyaz olmayan halkların bağımsızlık vakti şimdilik çok uzak olsa da, Avrupa bununla birlikte, iplerini denizlerin ötesine taşımakla, bunları kendisinden kopmaya hazırladığının farkına varmaya başlıyordu. Aynı zamanda Avrupa'nın anlaşmazlıkları, dünyanın başka bölümlerine bir soluklanma sağlamaktaydı.

V. Yabancı Uygarlıklar

Yüzyıllar boyunca, Müslüman ve Hıristiyanlar birbirlerinden ayrılmaz gibi olmuşlardı. Aynı fanatiklik, aralarındaki kutsal savaşı canlandırıyordu; Yunan ve Roma medeniyetinin mirasçısı ve Asya ile Avrupa arasındaki aracı olan İslam, Ortaçağ'daki yeniden doğuşun mayası olmuştu; Akdeniz ticareti bunları birbirlerine bağlıyordu. Şimdi, İslam Sudan ve Malezya'dan müminler toplamaya devam ediyordu; fakat Avrupa karşısında savunmacı bir konuma düşmüştü ve kendi içine kapanıyordu. Asya gidişgelişleri yönünü değiştirerek elinin altında olmaktan çıkmıştı; ekonomisi yenilenmiyordu; entelektüel ve sanatsal canlılığı gücünü yitiriyordu.

Modern zamanların eşiğinde, Osmanlıların sultanı, İslam'a birliğini yeniden kazandırmak üzereymiş gibi gözüküyordu ama bunu başaramamıştı. Fas, sultanı görmezden geliyor; Şii İran ona direniyor; Berberiler artık ona boyun eğmiyordu. Arabistan'ın orta bölgesinde, ilkel çetinliğin geri dönüşünü salık veren Abdülvahhab'dan sonra, Suud hanedanlığı kutsal savaşı hazırlıyordu. Yüce Allah'ın İmparatorluğu, yüz ölçümünden dolayı güçlü görüntüsünü koruyordu ama çöküşü aşikârdı. Din değiştirenlerin Osmanlı için oluşturduğu pek özgün idari ve askeri ana dayanak, "tımarlarında" yerleşik hayata ayak uyduran Türk savaşçılarının, okullarda eğitilen oğullarını meslek edinmeye teşvik etmelerinden beri çöküyordu. Taşra paşaları özerkliğe kayıyordu: Tepedelenli Ali Paşa, kendisini henüz Yanya'nın efendisi yapmıştı; Mısır'da Memlûkler istediklerini yapıyorlardı. Türkler, Hıristiyanların dinini değiştirmeye ve onları sindirmeye çalışmadıklarından, rahiplerinin ve ileri gelenlerinin yönetimi altında yaşamalarına izin veriyorlardı. Yunanlılar ve Ermeniler, kapitülasyonların koruduğu Avrupalı tüccarlarla ilişkili olarak, limanlarda bir ticaret ve bankacılık burjuvazisi oluşturuyorlardı; diğer yandan imparatorluğun tek ticari donanması olan Yunan gemileri, Akdeniz'in her yerinde kendini gösteriyordu. Nihayet Hıristiyan güçleri bakışları üzerine çekiyordu: Fransa, Katolikleri koruyordu; Sırplar Avusturya'ya, Karadağlılar ve Yunanlılar Rusya'ya doğru dönüyorlardı. Osmanlıların zayıflamasından yararlanarak, Avusturya ilk önce Macaristan'ı yeniden fethetmişti; kısa süre önce II. Katerina, Karadeniz'de Bug'a kadar ulaştığında, Tatarların talanlarına son vererek ve "kara toprakları" köylülerine açarak Kırım ve Kafkasya'yı ilhak ediyordu. Türk İmparatorluğu, artık Avrupa'yı Müslüman dünyasından uzak tutacak güçte değildi.

Avrupalılar köle arayışı içerisinde, Kara Afrika'da yalnızca kıyılara, özellikle de Senegal ve Gine Körfezi kıyılarına sık sık gidiyorlardı. Hollandalı Kap sömürge yerleşimcileri dışında, yalnızca Sudanlı ve Doğulu Arap kaçakçıları kendilerini iç bölgelerde tehlikeye atıyordu. Hâlâ az çok dayanıklı imparator-

luklar kuruluyordu. Örneğin, 16. ve 17. yüzyıllarda bronz sanatının parladığı ve 18. yüzyılda refahına yeniden bir parça kavuşan Benin Krallığı; Nijerya'nın doğusunda Hausa dilini konuşan ve 17. yüzyıldan beri büyümeye devam eden devletler; 19. yüzyılın başında istikrar kazanan Sokoto, Bornu ve Kanem devletleri. Ancak bu devletlerin genel tarih üzerinde hiçbir etkisi bulunmuyordu.

Asya ise tam tersine, muhteşem zenginlikleri, Avrupa'nınkinden çok daha önce doruğuna ulaşmış medeniyetleriyle, merak uyandırmaya devam ediyordu. İran Şahı'nın ve Büyük Moğol'un görkemi ve hazineleri, bütün efsanevi itibarlarını kaybetmemişti; ama dünyanın bu kısmının, yüzyıllardır ilerlemesi durduğundan, bir yem gibi kendini sunduğu fark edilmeye başladı. Hindistan şimdiden İngilizlerin eline geçiyordu. Burma ve Kamboçya hiçbir direnişte bulunmayacaktı. Annam'da Piskopos Pigneau de Béhaine ve Pondichéry tüccarları, şanslarını anarşiden yana kullanıyorlardı: Asi dağlılar olan Tay-Son'lar Tonkin ve Hué'yi ele geçirdikten sonra Nam Kỳ'a* saldırırken, Nguyen-Anh 1787'de, Fransa'ya Tourane'ı, Poulo-Condor'u ve ticari tekeli vaat eden bir ittifak antlaşması imzalıyordu; bununla beraber XVI. Louis antlaşmayı onaylamadı. Aslında Hindiçin, misyoner ve tüccarların 16. yüzyılda sızdığı, ancak 17. yüzyıldan itibaren kabul edilmediği Çin ve Japonya'dan daha az dikkat çekiyordu.

Çin'de, K'ien Long'un 1736'da başlayan hükümranlığı son bulmaktaydı. Bir fatih ve iyi bir yönetici olan bu yüksek kültürlü büyük hükümdar, Kangxi'nin çalışmasını başarıyla sürdürmüş ve Moğolistan ile Türkistan'ı –ki bunların göçmenleri, Çin için olduğu kadar Avrupa için de bir felaket teşkil etmişti– boyunduruğu altına alarak ve Tibet, Nepal ve Annam'a metbuluğunu kabul ettirerek, Mançurya hanedanının gücünü doruğuna ulaştırmıştır.

Çin etkisi kendini dış göçlerle de göstermekteydi. Japonya'ya kabul edilen tek yabancı millet Çinlilerdi. Bunlar Nam Kỳ'a yerleşiyor, Bengal ile Filipinlere ulaşıyor ve ticaret ve tefecilikle gelirlerini artırıyorlardı. K'ien Long yabancıları kabul etmiyordu; hatta Cizvitler, ardından da Lazaristler tarafından dinleri değiştirilen yurttaşlarını sertçe cezalandırıyordu. Paralarını cebine indirdiği barbarlara karşı nezaket gösteren Gökyüzünün Oğlu, onların Çinlilerle yalnızca Canton'da ticaret yapmasına izin veriyordu. Ahlak felsefesi, aydın imparatoru ve ayrıcalıklara veya göreve bağlı olmaksızın bahşedilen soyluluğun tamamen bir saygı ifadesi olduğu Çin toplumunun demokratik nitelikleri, Batı'da Çin'e hayranlık duyulmasını sağlıyordu. Mandarinliğin dünyada eşsiz kaldığı doğruydu ve bir zamanlar Çin, mucitlere ve düşünürlere sahip olmuştu.

* Günümüzde Vietnam'ın güneyinde bir bölge.

Fakat Çin uzun süredir geleneklerinin dahilinde öylece donuk kalıyordu; Mandarinler sadece formel bir eğitim almaktaydı. İşgücünün bolluğu, teknik ilerlemeyi ve hatta hayvansal gücün kullanımını yavaşlatmıştı. Aslında, imparatorun otoritesi kurumlar tarafından desteklenmekten çok, Asya'da daima olduğu gibi, kaynağını imparatorun şahsından alıyordu. Teoride mutlak olan bu otorite, ordu yöneticileri olan taşra valilerinin iyi niyetliliğine ve devlet hazinesinin yalnızca küçük bir kısmını tahsil ettiği vergilerin gelirine bağlıydı. Pekin civarlarında ve bazı büyük şehirlerde kışlalara yerleştirilen askeri birlikler, çok eskimiş bir donatıma sahipti. Nihayet, Mançuryalılar Çinlileri idare etmiş ve kendilerine katmış olmalarına rağmen, sayısız gizli dernek içinde milli bir hareket hazırlanmaktaydı ve K'ien Long, hükümranlığının sonunda, çok sayıda ayaklanmayı bastırmak zorunda kaldı. Bu devasa imparatorluk, Avrupalılara karşı etkili bir direniş gösteremezdi.

Japonya, Avrupa'ya daha da düşmandı. Yalnızca, Nagasaki'nin karşısında bir adaya kapanmış olan birkaç Hollandalıya biraz bakır satıyor ve onlardan hiçbir şey satın almıyordu. Öte yandan Tokugawalar, *daimyo*'ları* ürün fazlalıklarını sadece devletin aracılığıyla satmaya zorlayacak kadar egemenlikleri altına alarak düzeni yeniden sağlamış olsalar da, feodal ve askeri aristokrasiyi de bir o kadar devam ettiriyor, toprak iyeliğini onlara ayırıyor, köylüleri onların ellerine teslim ediyor ve el emeğini onlar için muhafaza etmek üzere göçü yasaklıyordu. Japon zanaatkârı becerikliydi ve Torii Kiyonaga, Kitagawa Utamaro ve Katsushika Hokusai ile, soyluların hizmetinde olan resim ve oymabaskı mükemmelliğe ulaşıyordu. Fakat Çin gibi Japonya da teknik ilerlemeden ve deneysel bilimden bihaberdi. Samuraylık, bir ortaçağ savaşçılığı olarak kalıyordu.

17. yüzyılda bu ülke müreffeh gibi görünüyordu ve tahminen 23 milyonluk bir nüfusa sahipti. Fakat bir sonraki yüzyıl sırasında, dar adalarda sıkışıp kalan bu halk, korkunç açlıklar sonucu telef oldu. Devletin ve *daimyo*'ların gelirleri azalınca, vergiler, angaryalar, toprak gelirleri, bütün ağırlığıyla köylülerin üzerine çöktü; para dengesizleşti ve değeri düştü; fakirleşen *daimyo*'lar tarafından gereksinimleri yeterince sağlanmayan samuraylar, bazıları meslek edinerek, diğerleri iş aramaya koyularak, bazılarıysa toplum dışında yaşayan maceracı savaşçılar olan, gezgin *ronin* hayatını benimseyerek dağıldı.

Büyük Tokugawaların soyundan gelen ancak yozlaşmış Ieharu'nun döneminde şogunluk (*bakufu*)** ve bürokrasisi, ülkenin gerilemesinin üstesin-

* Japon derebeyi.

** Yürütmenin şogun adına yapıldığı, feodal askeri sınıf diktatörlüğünü belirten Japon yönetim sistemi.

den gelemedi; hatta savurgan davranarak gerilemeyi hızlandırdı. Kyoto'da, *Tennō*'nun* sarayı imparatorun taleplerine teminatlar satarak onlara yardımcı oldu. 1786'da, henüz ergin olmayan Ienari'nin tahta geçmesiyle, hükümranlığı onun ağabeyi Hitotsubaşi üstlendi. Hitotsubaşi ve reformcu görüşleriyle bilinen bakanı Tanuma, Tokugawalar tarafından 1788'de tahttan indirildi. Yeni hükümdar Sadanobu, harcamaya dair düzenlemeler, borçların azaltılması, paranın güçlendirilmesi yoluyla rejimi ya da hiç olmazsa bunun maliyesini düzeltmeye çalıştı. Fakat Kyoto ile arası bozuk olduğundan ve selef'inin karşı koymasından dolayı, 1793'te Ienari reşit olunca çekilmek zorunda kaldı. Büyük şehirlerde, özellikle de Osaka'da, nüfuzlu ama görevlerin ve toprak sahipliği statüsünün dışında tutulan, tüccar ve paralı bir burjuvazi bulunuyordu. Bu burjuvazinin, tanrıların insanlar arasında ayrım yapmadığını ileri sürmeye ve *Mikado*'nun** güneş kökenli olduğuna itiraz etmeye sözümona cesaret eden göçmen Çinlilerin akılcı Konfüçyüs dininden mi ilham aldığı bilinmez. Tanuma ve Sadanobu'nun, bu burjuvaziyle çıkar ortaklığı olup olmadığı da bilinmez, ki bu onlara, Batı'nın aydınlanmış despotlarıyla bazı benzerlikler kazandırırdı. Şurası bir gerçek ki Kamo no Mabuchi'nin 1769'da ölen öğrencisi Motoori Norinaga'nın öncülüğünü yaptığı, efsanevi bir tarihe dayanan mistik ve milliyetçi bir tepki ilerlemeler kaydediyordu. Mabuchi dili sadeleştirmiş, şintonun*** dönüşünü salık vermiş, Çin nüfuzuyla mücadele etmişti. Motoori, dünya imparatorluğunun, Amaterasu'nun soyundan gelen *Tennō*'ya ait olduğunu hatırlatıyordu. Siyasi olarak başka bir niteliğe oturtulan bu romantizm, şogunu bir zorba olarak kınıyordu. Fakat şogunun düşüşüne yol açacak olan Avrupa müdahalesi, üç çeyrek yüzyıl sonra gelecekti.

Bu halkların teknik yetersizlikleri, fetih tehlikesiyle yaşamalarına neden oluyordu. Uzaklık, doğrudur ki, yelkenliler döneminde Uzakdoğu'yu koruyordu: "Çin'e gitmek" ve oradan geri dönmek, on sekiz ila yirmi ay sürüyordu. Akdeniz İslam'ı açısından bu düşünce değerini kaybediyor ve öte yandan Avusturya'dan sonra Rusya da kara yoluyla Osmanlı İmparatorluğu'na saldırıyordu. Fakat iç rekabetler dünyanın fethini geciktiriyordu. Avrupa'nın 200 milyonluk, Amerika'nın ise 25 milyonluk bir nüfusu vardı; Afrikalılar (yaklaşık yüz milyon) ve Asyalıların çoğunluğu (500 ila 600 milyon) hâlâ onların etkisinden sıyrılabiliyordu; öyle ki, bu dönemin insanlarının çoğu, dünyanın bir köşesinde, Fransa'da, torunlarının manevi etkisinde kalacağı bir devrimin ortaya çıkma olasılığını akıllarına bile getirmeden yok oldu.

* Jap. "göklerin imparatoru" anlamına gelen unvan.

** Japon imparatorlarına verilen unvanlardan biri.

*** "Tanrı'nın yolu" anlamına gelen, Japonya'nın ulusal dini.

II. BÖLÜM
AVRUPA EKONOMİSİ

Ortaçağ yüzyılları boyunca kesintiye uğramayan, büyük devletlerin merkantilist politikası ve yeni dünyaların sömürülmesi sayesinde hızlanan Avrupa ekonomisinin ilerlemesi, 18. yüzyıl sırasında İngiltere'de devrimsel bir atılım gerçekleştirdi ve makine ve buhar imparatorluğunu başlattı. Böylelikle İngiltere, Fransız Devrimi'nin arifesinde, meydana gelecek olan sürekli anlaşmazlık üzerinde temel bir etki yapan bir üstünlüğe sahipti. Oysa, tarihi manzara içerisinde, bu dönemde dünyanın dönüşümünü görmemizden dolayı "sanayi devrimi" diye adlandırdığımız bu olay, doğduğu ülkede bile başarıya yavaş yavaş ulaştı ve bu başlangıcın İngilizlere erkenden sağladığı ustalık bize gösteriyor ki henüz kıta bundan etkilenmeye başlamamıştı. 18. yüzyılın son yıllarında Avrupa ekonomisi, nispi gelişimine rağmen, geçmişteki durumundan hâlâ tam sıyrılamamıştı.

I. Geleneksel Ekonomi ve Gelişimi

Eski üretim tekniği ile yavaş ve bereketsiz bir üretim sağlanmaktaydı. Tarım, iklimsel değişikliklere karşı savunmasızdı. Sanayi ise hammaddelerin kıtlığı ve güç kaynaklarının yetersizliği yüzünden sınırlıydı. Köylü; krala, derebeyine ve mal sahibine ödemesi zorunlu olduğu paranın dışında, bir de, satıştan ziyade, kendi tüketimini karşılamak için çalışıyordu. Zanaatkâr, yerel bir pazarın talebini karşılıyordu; ulaşımın aşırı derecedeki zorluğu, her bölgeyi kendi kaynaklarıyla yaşamak zorunda bırakıyordu. Bölgeler tahıllarını titizlikle saklıyor, az ihraç ediyor ve ithal etmek için olanak bulamıyordu. Geniş ölçüde, durum hâlâ böyleydi. Örneğin, İngiltere, henüz yünlerinin yalnızca onda birini satın alıyordu. Orta ve Doğu Avrupa, neredeyse kapalı

ekonomiyle yaşıyordu. Bununla birlikte doğa, belli bir dayanışmayı zorunlu kılıyordu. Her şeyden önce, Turgot'nun hareketini 6 ya da 7 milyon *setier** olarak değerlendirdiği tahıllar için durum şuydu: İspanya ve Portekiz, Norveç ve İsveç bunlardan sürekli olarak satın alıyordu; İsviçre ve İngiltere, tüketimlerinin 1/6'sını yabancı ülkelerden ithal ediyordu. Tahılların yanı sıra, Polonya'nın ve Rusya'nın ağaçları, ziftleri, katran tortuları, potasları, İsveç'in ve Almanya'nın maden filizleri ve maden ürünleri daima alıcı buluyordu. Güney Avrupa'dan İspanyol şarabı, rakısı, tuzu, sodyumu ve yünü, İtalyan şapı ve kükürtü geliyordu. Bu durumda Avrupa'nın doğusu, orta bölgeleri ve güneyi besin maddeleri ve hammaddeler; bunun karşılığında batısı, imal edilmiş ürünler ve sömürgelere özgü yiyecekler sağlıyordu.

Avrupa'daki bu iç alışverişler, temel olarak deniz yoluyla yapılıyor ve özellikle Kuzey Denizi'nin, Manş'ın ve Atlas Okyanusu'nun limanlarına ve ticaret gemilerine, başta İngilizlere, ardından Hollandalılara, Alman ticaret ortaklıklarına ve İskandinavlara yarıyordu. Marsilya, Cenova, Livorno gibi Akdeniz limanları, yine de rollerini muhafaza ediyordu; bununla birlikte, dönemin yeniliği, Sund'un hakimi Danimarka'nın çıkar sağladığı Baltık Denizi'ndeki gidiş gelişlerin gelişimi gibi görünüyordu; bu, İngiltere'nin geçimi ve donanması için hayati bir öneme sahip olacak duruma geliyor ve Prusya ile Polonya'yı, İskandinavya ve Rusya'yı, Avrupa dolaşımına dahil ediyordu. Karşılaştırıldığında, İngiltere'nin burada da yine ileride olduğu ve ardından Fransa'nın geldiği göz önünde bulundurulursa, devletler bünyesindeki transit ticaret çok kötü bir durumdaydı. Nehirlerde düzenleme ya yetersiz ya da yoktu, kanallar nadirdi; yalnızca ekonomik amaçlı su taşımacılığı böyle sınırlı olunca, genellikle bir buçuk kat daha pahalı olan karayoluna başvuruluyordu. Yolların durumu İngiltere'de, Fransa'da ve Hollanda'da iyileşiyordu; başka yerlerde yalnızca, kış mevsiminin aşılmaz kıldığı, az çok taş döşenmiş dar yollar bulunuyordu. Dağlar, örneğin Alpler, hâlâ taşıtların geçmesine elverişli yolları bekliyordu. En iyi donanmış ülkelerde bile, kestirme yollar ve kırsal yollar için aynı durum söz konusuydu. Semer hayvanları yaygın olarak kullanılmaya devam ediyordu. Bu zorluklar, Avrupa'nın doğusuna ve güneyine doğru ilerledikçe ağırlaşıyordu, öyle ki Batı'da panayırlar yozlaşsa da, Baucaire'de olduğu gibi güney ülkelerinde belli önemini, Frankfurt'ta, Leipzig'de gördüğü büyük rağbetini ve onun ötesinde Ortaçağ'a özgü rolünü korumaktaydı. Bu koşullar bize gösteriyor ki, iç gümrük engeli ve derebeylik ya da krallık adına geçiş parası alınması

* Yaklaşık 150-300 litre değerindeki eski bir Fransız ölçeği.

yüzünden bölünmemiş olsa bile, hiçbir bir devlet (İngiltere dışında) gerçek bir ulusal pazar oluşturamamıştı.

Birkaç yüzyıldır Avrupa'yı ekonomisinde değişiklikler yapmaya teşvik eden nedenler, etkilerini göstermeye devam ediyordu. Batı Avrupa'nın güçlü devletleri, kuruldukları andan itibaren merkantilist politikayı uyguladı ve 18. yüzyıl hükümdarları, bu yöntemlerden hiçbirini yadsımadı: İthalatın yasaklanması ya da ağır bir biçimde vergilendirilmesi; gemicilik akitleri ve sömürge tekeli; krallık imalathanelerinin ve tekelci şirketlerin oluşturulması; özel şirketlere verilen ayrıcalıklar; loncalar aracılığıyla uygulanan mevzuatlar. İngiltere ve Fransa'da, bu loncalarda daima kopmalar olurdu. Lonca, ne bütün şehirleri ne de bütün meslekleri dilediğince yönetiyordu; taşra bunları görmezden geliyordu. Hiç kuşkusuz rejim, her ülkede ölümcül bir rekabete karşı, yeni doğan sanayileri, özellikle de lüks ürünler ve tekstil sanayisini barındırmış; navlun ve sömürge işletmelerinin kârlarını yurttaşlara tahsis ederek, sermaye birikimini kolaylaştırmıştı. 18. yüzyıl sonlarına doğru, iktisatçılardan korumacı devlet politikasına karşı eleştiriler yükselmeye başladı; ama aydınlanmış despotların birçoğu bu politikayı Jean-Baptiste Colbert'e yaraşır bir coşkuyla destekliyordu. Diğer yandan özgürlük, tüccarlara ve imalathane sahiplerine çekici gelse de bunu uluslararası rekabete yaymayı kesinlikle düşünmüyorlar ve merhametsizce himayeci olarak kalıyorlardı. 1786'da Vergennes ve Pitt arasında imzalanan ya da II. Katerina tarafından Karadeniz'deki limanlar için kabul edilen antlaşmalara benzer liberal eğilimli ticari antlaşmalar, daha çok birer istisna olarak kalıyordu.

Krallar ve onların muhasipleri, egemen sınıflar için modayı belirleyen alışverişleriyle, lüks ürünler sanayisine yardımcı oluyordu. Silahlı kuvvetlerin genişlemesi sonucu hükümetlerin verdiği siparişler; maden sanayisi, tersaneler, tekstil ve deri tabaklama fabrikalarına destek oluyordu. Nihayetinde, dolaylı vergilerin toplanması sorumluluğunu başkalarına havale ederek; bazı kamu hizmetlerini yerine getirme yetkisini ve özellikle orduların ihtiyacını kendi kaynaklarından sağlama sorumluluğunu askeri temsilcilere vererek; ya hayat sigortasıyla süresiz olarak ya da daha ziyade kısa vadeli para tahsisiyle krediler ile borçlanarak, hükümetler, finansçıların ve bankacıların refahının büyümesini güvence altına aldı. Bu insanların üretken girişimleri neredeyse bütün devletlerin merkez hazinelerini etkilemiştir.

Diğer yandan, yeni dünyaların sömürülmesi, 16. yüzyıla güçlü damgasını vuran etkiye yeniden kavuştu. İlk önce, değerli madenler akını yeniden arttı ve 1780'den itibaren en yüksek seviyelere ulaştı. 18. yüzyılda, 57 bin ton gümüş ve 1900 ton altın çıkarıldı; gümüşün 17.500 tonu, yani %30'u ve altı-

nın 356 tonu, yani %19'u son yirmi yıl içerisinde çıkarıldı. Altın daha geçerli olduğundan, gümüş, İngiltere'de 1774'ten beri yalnızca az değerli bozuk paralar olarak kullanılıyordu ve Calonne, 1785'te Fransız altın paralarını, ağırlığını azaltmak amacıyla eritmek zorunda kaldı. Bu paranın 9/10'undan fazlası Latin Amerika'dan geliyordu; fakat İspanya ve Portekiz'in ithalatlarına parasal destek vererek, İngiltere, Hollanda, Fransa'ya geçiyordu. Buradan da, bir kısmı Asya'ya gidiyordu; bir kısmını da lüks ürünler ve gömüleme alıkoyuyordu. Nakdin Fransa'daki dolaşımı 2 ila 3 milyar lira arası olabilirdi; nüfusa oranla, bu dolaşım Hollanda'da daha yüksek ve bir milyarı geçmediği düşünülen İngiltere'de daha düşük olarak değerlendiriliyordu; ama burada, bankaların kağıt paraları devreye giriyordu. Paranın bolluğu, maliye uzmanlarını, üretime de bir şeyler düşmesine rağmen, ne yazık ki gelenekleri icabı tercihen borca batmış hükümetlere sundukları sermayelerin sahibi yapıyordu. Bu açıdan, Amsterdam dünyanın en büyük merkezi niteliğindeydi; Doğu Hindistan Şirketi'ne ve belediyeye verdiği avanslardan dolayı tehlikeye düşen Amsterdam Bankası kötü durumdaydı; ama maliye uzmanları, daima yabancı devletler yararına borç verecek birilerini buluyordu; her yıl 14 milyon florin verebilecekleri ve yatırımlarının 1 milyar florine ulaştığı konusunda teminat veriliyordu. Cenova, Cenevre ve Bern de sermaye ihraç ediyordu. Londra ve Paris'te daha ziyade alıcılar oluyordu. Bu büyük şehirlerin bankacıları sıkı ilişkiler içindeydiler ve kârlı vurgunculukları kollayarak, sınırların üzerinde daha şimdiden uluslararası bir finans ağı örüyorlardı: Örneğin, Londra'da Baring, Amsterdam'da Hope ve Labouchère, Hamburg'da Parish, Frankfurt'ta Rothschild ve Bethmann olduğu gibi, Paris'i neredeyse istila eden, başta İsviçreliler olmak üzere çoğu Protestan yabancılar. Her merkezde, "para ile oynayanlar" borsada toplanıyordu; vadeli muamele, uzun zamandır Amsterdam ve Londra'da uygulanmaktaydı.

İngiltere'de kağıt paranın piyasaya çıkarılması, birçok kıta devletinin kağıt paraları, belli bir banka kredisi ve ticari senetlerin dolaşımının da biraz desteklediği paranın çoğalması, fiyatların sürekli yükselmesine yol açtı. Hemen hemen 1730 yılından sonra, 1820'ye kadar süren uzun vadeli bir hareket, durgunluğun yerini aldı. Devri değişimlere rağmen, böylesi bir eğilim, verimli perspektifler açarak girişime teşvik eder. 1760'tan itibaren belirginleşen nüfus artışı, bir yandan tüketimi, diğer yandan da işgücünü artırarak destek sağladı. Fakat fiyat artışı, yine de Avrupa ekonomisinin temel uyarıcılarından biri oldu.

Son olarak, yeni dünyalarla ilişkiler, Batı ticaretini kayda değer bir biçimde şişirdi; devrim arifesinde, İngiltere ve Fransa'nın alışverişlerinin %40'ı sömürgeleriyle gerçekleşiyordu; bundan kazandıklarının büyük bir kısmı ih-

racatlarını besliyordu; İspanya ve Portekiz'in gereksinimlerini karşılayarak, belli bir ölçüde, dolaylı yoldan bu ülkelerin zilyetliklerini elleri altında bulunduruyorlardı. Buna bir de "kaçakçılık" ekleniyordu, yani Hispanik Amerika ve Brezilya'daki kaçakçılık. Tarım işletmelerinin Avrupalı mal sahipleri tarafından sızdırılan safi hasılası ve sömürgelerin işletilmesinden kazanılan çeşitli kârlar da bu hesaba katılır: Pitt, 1798'de, Amerika'daki tarım işletmelerinin gelirini 4 milyon sterlin ve Asya'da çalışan İngilizlerin gelirini 1 milyon sterlin olarak değerlendiriyordu. Nihayet zenci ticareti büyük kazanç sağlıyordu: 1780 yılında, Liverpool "köle tüccarlarının" yılda 300 bin sterlin kazandıkları saptanıyordu; 1783'ten 1793'e kadar, fiyatları 15 milyon sterlini aşan 300 binden fazla köle satan 110 ila 120 gemiyi silahlandırdılar. Sayıları nispeten az olan kişilerin elinde toplanan bu sermayeler, kısmen lüks ürünler satın almak için çarçur edildi, krallık hazinelerine borç olarak verildi, toprak alımlarında harcandı ya da gömülendi; bununla beraber, şüphesiz paranın önemli bir kısmı şirketleri finanse etti. Oysaki teknik açıdan, hiçbir şey pamuğun Avrupa sanayisine kazandırılması kadar önemli değildir; bunun sonucunda ortaya çıkan tek şey, boyalı kumaşların imalatı olmadı: İlk İngiliz "makineleri," egzotik tekstil iplikçiliğine, ardından da dokumacılığına adandı.

Aslen, içerdiği gözüpeklik ve tehlikelerle, ilk yenilikçilerin ortaya çıkmasını sağlayan deniz ticaretiydi; bir pazardan diğerine yapılan ticaret, ardından da devlet hizmetindeki maliye, buna katıldı. Bu tüccarları, alışılmış ekonomiden farklı bir zihniyet harekete geçiriyordu. Kârın peşine düşerek girdikleri tehlikeli arayışlar, sahip oldukları savaşçıl coşkuyu rakiplere karşı zafer kazanmaya odaklanmış acımasız bir kararlılığa dönüştürdü ve spekülasyon yaratımını eylemlerinin esas sebebi haline getirdi. Kapitalizm adını verdiğimiz şeyin bazı yönleri böylece ortaya çıktı: sömürünün daha da verimli hale gelmesine imkan tanıyacak şekilde sermayenin ve ticaretle alakalı meselelerin bir araya getirilmesi. Böylelikle, bu ekonomik yöntem Avrupa medeniyetinin yükselişinde birincil bir rol oynadı. 18. yüzyılın sonunda, iç ticaret ve hatta maliye daha az tehlikedeydi; ama deniz ticareti hâlâ risklere çok açıktı. Örneğin, Fransa'da okyanus ticaretine yapılan yatırımlar, "büyük macera"ya verilmiş krediler olarak bilinirdi. Karşılığında bu yatırımlar muazzam servetler yaratıyordu. Ticaret prosedürlerinin modernleştirilmesi, uzun süredir finans borsasının kullandığı yöntemlerde, ticari senet ve mevduat bankası kullanımlarında ve bilanço kullanımının mümkün kıldığı çift taraflı kayıt yönteminin benimsenmesiyle şirketler ya da ticari dernekler gibi bireysel girişimlerin gelişmesinde açıkça görülüyordu. Tekelci şirketler, hissedarlardan ziyade teknisyenlerle çalışarak işletme konusunda uzman-

laşmaya doğru yeni bir adım attı. Ama bu süreç henüz tazeydi ve görevler zaman zaman birbirine karışıyordu; armatör aynı zamanda tüccar, tüccar taşımacı, ikisi de simsar, sigortacı ve bankacıydı. Ticari yöntemlerin gelişimi yavaş yavaş meydana geliyordu. Takas yapılan yerler, buluşmaya elverişli yerlerdi ve vadeli sözleşmeler nadiren yapılırdı. Yalnızca birkaç firma gezgin satıcılar çalıştırıyordu. Böylelikle, gezgin satıcılar –panayırcılar– pazar yerlerinde gezmekten çok, yarı toptancılar gibi perakendecileri ziyaret etmek açısından, hâlâ önemli bir role sahiplerdi. Bu perakendecilerin birçoğu da, örneğin Fransa'da "çerçi" adı verilenler, uzmanlaşmamıştı ve öte yandan, çok sayıda bölgede, hatta İngiltere'de, kasabalarda bu satıcılardan yoktu. Kasabalılar gereksinimlerini gidermek için seyyar satıcıları beklerdi.

Uzak pazarların efendisi olan ticari kapitalizm, zanaatı erkenden egemenliği altına almaya ve taşra bölgelerinde, düşük maaşlı ve mevzuata uymayan bir kırsal sanayi geliştirmeye başladı. Pamuk ithalatı, tüm Batı Avrupa'da bu ev sanayisine kaçınılmaz bir canlılık veriyordu. Satıcıların eviçi üretimde oynadığı roller çeşitliydi: bazıları sadece bitmiş mamulleri seçerek alıyor; daha sık olarak, verimliliği artırmak için donanım ve hammadde sağlamak, standartları belirlemek ve kumaşların boyanmaya hazırlanması işini denetlemek gibi üretken yöntemler geliştiriyorlardı. Ek bir maaşın çekiciliği aracılığıyla köylü işgücünü artırıyor, bu işçiliği eğitiyor, çalışma sürelerini yükseltiyorlardı. Kadınlar ve çocuklar, fabrikalardan çok daha önce, kalabalıklar halinde çalışma ekipleri altında toplandılar. Sıklıkla, şehrin "imalathanesi" adı verilen şey, bu şehir içerisinde ya da dolaylarında, şirketin tüccarları tarafından işe alınmış olan, evde çalışan işçilerin bütününden ibaret oluyordu. Fakat bu kelime aynı zamanda başka bir anlam da içermekteydi; çünkü gelişimin sonunda, bu işçilerin hepsi ya da bir kısmı aynı atölyede toplanıyor ve bazen ek binalarda ikamet etmek zorunda kalıyorlardı. Pahalı araç gereç gerektiren üretimler zanaate uygun değildi; madenler, dökümhaneler ve demirhaneler, cam ve kristal, fayans ve porselen imalathaneleri, kağıt fabrikaları, ipek yumaklama fabrikaları, bira imalathaneleri ve damıtma tesisleri uzun bir süredir, işçileri girişimcinin doğrudan yönetimi altında topluyordu. Boyalı kumaşlar gibi yeni sanayiler de bu yöntemi haydi haydi uygulamaktaydı; ama böylece çalıştırılan işçilerin sayıları nadiren kayda değerdi.

Ticaret ve sanayinin gelişimi, tarımsal üretimin ekonominin başlıca dayanağı olmasına engel değildi. Herkes bir şekilde toprakla ilişkiliydi: varsıllar ya da daima mal sahibi olmayı arzulamış yoksullar veyahut da nüfus artışının daha fazla yiyeceğe bağlı olduğunu ve dolayısıyla bunun da daha fazla vergi mükellefi ve geleceğin memurları anlamına geldiğini bilen devlet yö-

netiminde söz sahibi kişiler. Bununla birlikte merkantilizm, hammaddelerin ihracatını azaltarak sık sık tarımı sanayi uğruna feda ediyordu ve özellikle de, iktisatçıların ve toprak sahibi aristokrasinin güçlü eleştirilerine rağmen, yöneticiler ticari kontrolleri kaldırıp atmakta tereddüt ediyordu. Serbest bir tahıl ticareti demek yüksek ekmek fiyatları demekti ve bu da aç kalabalıkların isyan etmesine yol açacaktı. Bu durumda, yetiştiricinin üretimin yapıldığı yerde satış yapması yasaklandı. Onun yerine, yetiştirici ürünlerini, müşterilerin ve gerektiğinde belediyenin baskısıyla fiyat artışının frenlendiği pazar yerine götürmesi gerekiyordu. İç ticaret, eğer deniz yoluyla gerçekleştiriliyorsa, yükün ulusal bir limana indirildiğine dair taşımacıyı kanıt göstermeye zorlayan "transit belgesi" sayesinde kontrol ediliyordu. Karada ise bu dolaşım, otoritelerin şüpheleri ve halkın düşmanlığıyla karşı karşıya kalıyordu. İhracat, kuramsal olarak kesinlikle yasaktı. Yetiştirme özgürlüğüne gelince, iktidar buna da izin vermeyi istemiyordu; çünkü köylülerin hemen hemen hepsi, geleneksel mevzuata bağlı kalıyordu.

Dolayısıyla, Kıta Avrupası'nın ekonomisi yüzyıllardır nasılsa, özünde hâlâ aynı şekilde devam ediyordu. Yalnızca Flandre, yemlik bitkiler ve yağlı bitkiler yararına nadasa bırakma yöntemini kaldırarak, yoğunlaştırılmış tarımı ve sürü hayvanlarını ahırda tutma yöntemini uygulamaktaydı. Avrupa'nın diğer yerlerinde, üretimi artırmak için özellikle yeni toprağı kurutma ve temizleme işlemlerine tabi tuttukları kaba tarıma güveniliyordu. Dağlık alanlarda ve alt toprağı kireçten yoksun ekilmemiş topraklarda, mahsul, şeritler halinde uzun ve dar alanlarda yetiştiriliyor ve buralar, kamuya ait geniş arazilerde başıboş otlanan sürü hayvanlarına karşı çitlerle korunuyordu. Kamuya ait araziler, ancak anız yakıldıktan sonra ve nadiren tohumlanıyordu. Bereketli ovalarda köylülere ait topraklar, Kuzey Avrupa'da üç yılda bir, güneyde ise iki yılda bir nadasa bırakılmak üzere birbirlerinden ayrılıyordu. Kuzeydeki her tarım işletmesi, çeşitli tarlalarda, dağınık, ince uzun ve birbirine paralel, başka yerlerde ise düzensiz olan toprak parçalarına sahipti. Gübre olmadığında nadas zorunlu gibi görünüyordu; yeterince yemlik ot bulunamadığından, köylü, kışın ahırda ancak az sayıda hayvan besliyordu. Geri kalan zamanda hayvanlar, yemlerini nadasa bırakılmış topraklarda, bucağa ait arazilerde ve ormanlarda arıyorlardı. Serbest otlatma, tarlaların açık bırakılmasını gerektiriyordu. Fransa'nın batısında olduğu gibi işlenmemiş toprakların geniş olduğu yerler haricinde, toprağı çitle çevreleme kuzeyde yasaktı ve diğer her yerde de buna kötü gözle bakılıyordu. Ancak az sayıdaki, verimsiz ve ufak arsaların sadece bir kısmının sulandığı ya da sekilendiği ve karışık bir şekilde üzüm asması, zeytin ve meyve ağaçlarının ekildiği Akdeniz böl-

gelerinde, serbest otlatma önemini kaybediyordu. Yükümlülüklerden dolayı beli bükülen köylü, yöntemlerini değiştirmek için toplu paraya sahip değildi ya da birikmiş parasını küçük bir toprak parçası satın almak için kullanıyordu; zaten çoğunlukla okumamış olduğundan, göreneğine bağlı kalıyordu; dahası, kamuya ait otlağı olmazsa, hayvan yetiştiriciliğinin kendisi için imkansız hale geleceğini ileri sürerek, gözü dönmüş bir halde bunu savunuyordu. Ev inşasında ve ısınmada kullanmak için odun topladığı ormanlarla beraber kamuya ait otlak, yaşamını idame ettirebilmesini sağlayan ortak haklar arasında birinci sırada bulunuyordu.

Bütün bunlar, Avrupa ekonomisinin genel nitelikleridir. Bununla beraber, 18. yüzyıla ciddi sonuçlara getiren birtakım gelişmeler damgasını vurmuştu. Bir bankacılık örgütünün, yeni iş yöntemlerinin, makinelerin ve makineleştirilmiş gücün gelişimi, üretimi kökten bir değişime uğratacak ve ekonominin motoru olarak sanayi kapitalizminin, ticari kapitalizmin yerini almasına yol açacaktı. Buna paralel olarak, farklı boyutlarıyla çağdaş tarım ortaya çıkıyordu.

Bu yenilikler, Batı dünyasının kalanını geride bırakan İngiltere'de geçerliydi. İngiltere'nin Kıta Avrupası'ndaki komşuları son gelişmelerin farkına yenice varmaya başlamıştı ve orta ve doğu bölgelerde ise bu gelişmeler hâlâ bilinmiyordu.

II. İngiltere'de Ekonomik Devrim

17. yüzyılın sonundan beri, ekonominin gelişimi besbelli İngiltere'ye karşı cömert davranıyordu. 18. yüzyıl sırasında, bu ülkenin gemilerinin sayısı üç katına ve gemilerinin tonajları dört katına çıktı; 1788'de, 1 milyon 453 bin ton hacminde 9630 gemiyi silahlandırdı; 1790'da, 1714 yılına oranla, limanlarından üç kat daha fazla gemi geçti; dış ticaret cirosu, yüzyılın başında 6 milyon sterlin iken, şimdi ithalatta 19 ve ihracatta 20 milyon sterline yükseliyordu. Denize ulaşımı kolay olduğundan ve coğrafi koşullar, zorluğa yol açmadan bir kanal ağının kurulmasına izin verdiğinden, kabotaj sayesinde iç dolaşım başka yerlere göre daha kolay sağlanıyordu. Öte yandan, artık makadam yöntemiyle yollar inşa ediliyordu. Maden kömürü, kıtaya oranla daha yaygın bir biçimde erkenden kullanıldı. 15. yüzyıldan itibaren, şehirlerin zanaatine egemen olmakla yetinmeyen ticari kapitalizm, kırsal sanayi geliştirmeye koyuldu.

1740 ile 1800 yılları arasında, İngiltere'de kişisel sermayenin beş katına çıktığı tahmin edilmektedir. İhracat, köle ticareti ve denizaşırı tarım işletmeleri, navlun ve sigorta ülkeye o kadar çok para çekiyordu ki 18. yüzyılın son çeyreğinde, neredeyse altın kambiyo sistemine varıldı. Bunun yanında

ticaret, devletin el birliğiyle 1694'te İngiltere Merkez Bankası'nı tamamen yeni temeller üzerine kurdu: Bir kasa varlığı karşılık gösterilerek güvence altına alınan banknotların piyasaya sürülmesi ve diğer yandan ticari senedin iskontosu. 1789'da, 10 ila 11 milyon sterlin değerinde, bankaya ait kağıt para dolaşımdaydı. Kontluklarda en fazla bir milyon sterlinin dolaştığı doğruydu; ama İskoçya'nın da 1695'ten beri merkez bankası vardı ve 1783'te bir tane de Dublin'de kuruldu. Diğer yandan, çoğunlukla kendi sorumlulukları altında banknotlar veren, Londra'da yaklaşık 60, taşrada 300'e yakın, İskoçya ve İrlanda'da da başka özel bankalar bulunuyordu. Kıtadaki maliye uzmanları gibi İngiltere Merkez Bankası da, bakanlardan hazine bonosu ve kasa senedi alarak, belli bir ölçüde devlet hazinesinin ihtiyaçlarına boyun eğiyordu. Fakat para çıkarma işlemini ticari senetlerin iskontosunda kullanarak, şirketlere kısa vadeli bir kredi de açıyordu. Bu bankanın yalnızca Londralılarla iş yapmıştır; fakat iskonto uygulamasını benimseyen bazı özel bankalara hesaplar açan İngiltere Merkez Bankası, bu bankaların karşısında "süperbanka" rolünü üstleniyordu.

Sanayi Devrimi de aynı zamanda İngiltere'nin üstünlüğünü doğrulamaktaydı. Maden kömürünün odunun yerini almasıyla yenilenen maden sanayisi, 1783'te tavlama fırınıyla ve 1784'te hadde makinesiyle donatıldı. Makineli aletlerin çoğalması, düz mavna ve köprülerin yapımında kullanılmaya başlanan demirin kullanımını yaygınlaştırıyordu. Birmingham'da üretilen hırdavatlar ün kazanıyordu. İleride Maudslay'in* göstereceği gibi, mühendislik mesleğinin saygınlığı artıyordu. Pamuk sanayisindeki değişimler, bu mesleğe daha da ün getirdi: çıkrık, su gücüyle çalışan eğirme tezgâhı ve 1780'den sonra, Samuel Crompton'ın ip eğirme makinesi, iplikçiliği mekanikleştiriyordu. Edmund Cartwright, dokumada da aynı ilerlemeyi vaat eden elektrikli dokuma tezgâhını yeni kurmuştu. Seramik ve boyama da gelişmekteydi. James Watt'ın, 1764 ve 1789 yılları arasında tamamladığı buhar makinesinin icadı, eşsiz bir güç kaynağı sunuyordu.

Düzen bozuluyordu ve iş insanları, Doğu Hindistan Şirketi'nin tekeline karşı savaş açıyorlardı. Buna rağmen merkantilizm tüm haklarını yitirmiyordu: Yabancı ülkelere karşı gümrük himayesini, sömürge tekelini ve gemicilik akitlerini sürdürüyordu. Diğer taraftan, tarım geleneksellikten sıyrılmıştı. Uzun ve dar açık arazilerin tek elde birleştirilmesinin ve kamuya ait toprakların bölüşülmesinin sonucu olarak modernleşiyordu. Bu, toprakların çitlerle çevrilmesinin önünü açarak serbest otlatmayı ortadan kaldırdı. Etrafı

* Henry Maudslay (1771-1831): Makineli alet teknolojisinin kurucusu sayılan İngiliz mucit.

çevrili arazi yeni bir şey değildi; ama ikinci devrimden* beri ülkenin efendisi olan aristokrasi, bunu genelleştirecek güçteydi ve Parlamento 1780'de düzenleme yaptı; İskoç lordlar bunu Highlands'e yayıyorlardı. Bilgili ve sermaye sahibi işletmecilere teslim edilen büyük çiftlikler nadası ortadan kaldırıyor, yemlik ot yetiştiriciliğini geliştiriyor, sürü hayvanlarının sayısını artırıyor, bunları ahırda yetiştiriyor ve seçici yetiştiricilik uyguluyorlardı. İngiliz sürülerinin ünü yayılıyordu. Büyük mal sahipleri, hemen 1688'den sonra, geleneğin aniden altüst edilmesiyle ihracata izin veren ve fiyatlar kendileri tarafından kârlı olarak değerlendirilen oranı aşmadıkça girişleri yasaklayan tahıl ticareti kanunu rejimini başlatarak tahıl üretimine destek oldular.

Yeni tekniklerin iyice nüfuz etmesi, düşünüldüğünden daha yavaş gerçekleşti. Bu yöntemlerin belki de en gelişmişi olan arazilerin etrafını çevreleme, birçok bölgede toprak sahiplerinin geçinip gitmesine izin verdi. Bir pamuk ipliği fabrikası buhar makinesini kullanmaya başladı; 1788'de, dökme demirin 1/5'ini üreten yirmi altı adet fırın hâlâ odunla besleniyordu. Pamuklu dokuma fabrikaları, henüz Cartwright'ın dokuma tezgâhını benimsememişti; yün sanayisi etkilenmemişti. Londra'da, bira fabrikaları ve damıtma tesisleri sayılmazsa, zanaat egemendi. Bankacılıktaki ilerlemelere rağmen İngiltere, ticari girişimleri ancak belirli bir noktaya kadar finanse edebiliyordu ve büyük ölçekte sanayiye yoğunlaşması bu nedenle oldukça zordu. Parlamento'nun iznine bağlı olan hisse senetli şirketler, henüz yeni bir çağa uyarlanmamıştı.

Ulaşımda kullanılan yöntemlerde köklü bir değişiklik yapma ihtiyacı, güç kaynağı olarak buhar makinelerinin kullanılmasıyla giderilecekti. Gemi yapımı gelişmekteydi ve 1780'den beri, bunlara bakır astar yapılıyordu. Fakat ahşaptan yapılan bu gemilerin sayısı ve boyutları, orman işletmeciliğine – büyük bir gemi için 4000 meşe gerekiyordu– ve ağaçların boylarına –10 bin ağaç içinden yalnızca bir tanesinden gemi direği çıkıyordu– bağlıydı. Gemilerin çoğu 100 tonajı geçmiyordu ve yalnızca Doğu Hindistan Şirketi, kendininkilerden bazılarını 800 tonajın ötesine geçirebiliyord. Ve nihayet yelken, ancak yavaş ve düzensiz bir ilerleyiş sağlamaktaydı. Posta arabası ve yolcu arabası da ilerlemeler kaydediyor idiyse de en güçlü taşıma arabası bile 750 kilodan fazlasını çekmiyor ve en az dört at gerektiriyordu. Ulaşımda devasa bir işçilik kullanılıyor; ama bu, mekanikleşen sanayi, açlık ve tıkanıklığı göze almaktan alıkoymuyordu.

Bunun yanında, yeni çağlar ufukta belirmekteydi. İngiltere, artan ve kısmen sanayileşen nüfusunu kendi kaynaklarıyla artık tam anlamıyla beslemi-

* 1688'deki Şanlı Devrim kastediliyor. İlki ise 1642-1651 yılları arasındaki İngiliz İç Savaşı.

yordu. 1789'da ortaya çıkan krizin sorumluluğunun, kötü geçen hasatın da bunda parmağı olmasına rağmen, kredilere ve mekanikleştirmenin kusurluluğuna yüklenmesi dikkat çekicidir. İngiltere Merkez Bankası'nın 1788'deki 58 milyon sterlinlik iskonto haddi, bir sonraki yıl 35'e düştü. Özel bankalar, aşırı üretime yol açan tedbirsiz avanslarından dolayı kınandılar. Pamuk ipliğinin, el dokumacılığının karşılayamayacağı kadar bol olması suçlandı. Avrupa'nın doğusundaki savaşın pazarları kapattığı ve ürünlerin bu pazarlara yayılamamasından dolayı, ekonominin yavaş yavaş felç olduğu gözlemlendi. İngiltere'nin üstünlüğü, Devrim ve Napolyon dönemi sırasında açıkça doğrulanacaktı: İngiltere, güç birliklerini finanse edebildi ve deniz üzerindeki egemenliğiyle, kıtasal ablukadan ustalıkla sıyrılmak için sanayisine yeni iş alanları açabildi.

III. Avrupa Kıtasının Geriliği

Kıtadaki Batılı ülkeler, İngiliz ekonomisine oranla hissedilir bir gecikme olduğunu bizzat kabul ediyorlardı; buna, bu ülkeler arasında birinci sırada bulunmasına rağmen Fransa da dahildi ve durgunluk, doğuya doğru ilerledikçe ağırlaşıyordu.

İlk bankalar İtalya'da (Cenova ve Venedik), ardından Hollanda'da (Amsterdam) kurulmuştu. Fakat daha çok emanetçiye benziyorlardı: ödeme belgeleri devredilebilir olsa bile, banknotların yerini tutamıyordu ve hiçbir banka ticari iskonto uygulamıyordu. Yalnızca Fransa, üretici tarafından müşteri adına kesilen faturalarla takas edilebilecek kağıt paraların piyasaya çıkarılmasına devletin izin verdiği bir İskonto Sandığı'na [*Caisse d'Escompte*] 1776'dan beri sahipti. Bu kağıt paralar, ancak Paris ve dolaylarında dolaşımdaydı. Özel bankalar az sayıdaydı ve örneğin Orléans gibi önemli şehirlerde hiç banka yoktu; kendi sorumlulukları altında kendi kağıt paralarını kullanma tehlikesine atılanlar birer istisnaydı. Fransa'da, vergi yoluyla gelen paranın bol olduğu tek şehir Paris'ti; taşrada kredi zor bulunuyordu ve pahalıydı. İtalya'da, ticari senetlerin ciro edilmesi bile kabul edilmiyordu. Genellikle girişimci, kişisel sermayesini, ebeveynine ve dostlarına ait sermayeyi ortaya koyuyordu; mülkü olan toprakları ipotek ediyordu; en zengin kimseler de dahil olmak üzere, alıcılarına uzun süreler vermek zorunda olduğundan, sık sık hayali olarak birisine borçlu olduğunu beyan eden imzalı belgelere, yani bir bankadan para alabilmek için tüccarlar arasında "sözde" yapılan alışverişlere başvuruyordu. Kanun yalnızca "genel ortaklıkları," yani topluluk adı olanları ve komandit ortaklıklarını tanıyordu. Hisse senetli bir şirket kurmak için devletin izni gere-

kiyordu; bu hisseler ada yazılıydı ya da hiç olmazsa, ancak şirketin onayıyla başkasına verilebiliyordu. Bununla birlikte, komandit ortağının ve hissedarın sorumluluğu, hukukla sınırlı kalmıyordu; kararsız Fransız hukuk bilimi, bu sorumluluğu ortakların girişim sermayesiyle sınırlamaya eğilim göstermekle yetiniyordu. İngiltere'nin tersine kıta, tasarrufları bir araya toplayabilen ve bunlarla girişimi finanse edebilecek, elverişli bir banka yapısından yoksundu.

Amsterdam, Hamburg ve Lizbon, İngilizlerin gözünde önemli merkezlerdi. Methuen Antlaşması'ndan beri, Portekiz neredeyse bir İngiliz sömürgesi haline gelmişti ve Lizbon ticareti Londra için önemliydi. Bununla birlikte İngilizlerin gözünde, yalnızca Fransa kaygı verici bir rakipti; çünkü devrim arifesinde ticareti bir milyarı aştığından, kendisinden aşağı kalır yanı yoktu. Bilançosunun elverişsiz olduğu doğrudur: Girişte 611 milyon liraya karşı çıkışta 542 milyon, fakat ithalatın 200 milyonundan fazlası, sömürgelerden gelmekteydi. Tam tersine ticari donanması, söylenene göre 2 bin uzun yol seferi yapan gemiye sahip olmasına rağmen, çok daha az genişliyordu. İç taşımacılığı gecikme gösteriyordu. Hizmet veren tek kanallar Güney Fransa'nınki ve Flandre'ınkilerdi; Picardie ve Burgonya'daki diğer üçü, bitirilmeyi bekliyordu. Nehirler oldukça az kullanılıyordu: Yılda, Château-Thierry'den 200 ve Mantes'tan 400 gemi geçiyordu. Köprüler ve Yollar Kurumu mühendislerinin yönetimi altında, kullanışlı yollar ağının ücretsiz emekle yapımı için büyük bir çaba sarf ediliyordu ama bunu bitirmek zaman gerektiriyordu ve şimdilik ne kestirme ne de köyler arası yollarla ilgileniliyordu. İç gümrükler ve geçiş parası alınan noktalar, bölgesel bağımsızlığı pekiştiriyordu. Tahılların bir vilayetten diğerine yollanmasına kısa süre önce başlanmıştı ve neredeyse bütün vilayetler bağcılık yapmaya devam ediyordu. Krallığın başkentinden çevre vilayetlere çok az ürün ihraç ediliyordu ve 75 bin tonluk dış gönderimden Güney Fransa'ya hiçbir şey gitmiyordu.

Geleneksel olarak, Fransa'da birinci sırada ticaret ve her şeyden önce, Marsilya'da gelişen ve 18. yüzyılda Nantes'nin, ardından da bu yüzyılın son onyıllarında Bordeaux'nün yükselmesini sağlayan deniz ticareti geliyordu; çok sayıda sanayi, özellikle de şeker rafineleri, limanların refahını artırıyordu. Krallığın hizmetindeki maliye de daima büyük servetler oluşturmuştu. Ticari kapitalizm, zanaatı egemenliği altına alıyordu. 16. yüzyıldan beri Lyon'daki bir "imalatçı," aslında ipeği getiren ve ipekli kumaşları ihraç eden bir tüccardı ve işi, el emeği karşılığında maaş alan işçiler olan, *canut*'lere* bırakıyor-

* Lyon'da ipek imalathanelerinde çalışan işçiler.

du. Yerli sanayi çok yaygınlaşıyordu ve 1762'de meclisin bir kararı ile resmi olarak ruhsatlandırıldı; birçok taşra bölgesi bundan yararlandı: Flandre ince kumaş, çuha ve pamuklular; Cambrésis, Hainaut, Vermandois ince keten bezi ve patiska; Yukarı Normandiya *rouennerie** ve çuha; Maine ve Breton ince kumaş dokuyor; Champagne ve Orléanais tuhafiyecilik ve Languedoc çuhacılıkla uğraşıyordu. Gerçek anlamda fabrikalar vardı. Bazıları kral tarafından lüks ürünler için kurulmuştu; bunlara bir de denizcilik için tersaneler ve çapa ile top fabrikaları, ordu için tüfek ve kesici ya da batıcı silah fabrikaları ekleniyordu. Bazı durumlarda belli isimler belli sanayilerle bilinirdi: Chaillot'da Auguste Charles Périer ve Jacques Constantin Périer'e ait olan ve Creusot'daki demir işletmeleri; tekstil şirketleri ve özellikle de Alsas'taki ve Christophe Philippe Oberkampf'ın işletmesini kurduğu Jouy-en-Josas'taki gibi boyalı kumaş fabrikaları; Jean Antoine Chaptal'ın Montpellier'de bulunan, kimyasal üretimi yapan fabrikası. Yönetim, mevzuatı esnekleştirmeye eğilim gösteriyor ama bunu yöntemsizce yapıyordu. Turgot, loncaları ortadan kaldırdı; halefleri ise reformlar yaparak yeniden kurdu. İş insanlarının tekel ve gümrük himayesi hakkındaki düşünceleri, İngiltere'nin modernleştirilmiş üretimi kendilerini tehdit ettiğinden, daha da uzlaşmaz bir halde kalıyordu: 1786 antlaşması, sayısız eleştirilere yol açıyordu.

Fransızlar icat ruhundan yoksun değildi: Berthollet, ağartma yöntemini 1785'te değiştirmiş, Mongolfier kardeşler ise bir balon havalandırmışlardı. Sanayiciler yeni makinelere karşı ilgisiz değildi ve birkaç İngiliz ülkeye gelerek pamuk işinde çalışacak işçi getirmişti. Bununla beraber, 1789 yılında çıkrıkların sayısı, İngiltere'nin 20 binine karşı Fransa'da yalnızca 900 kadardı. Périer'ler buhar makineleri imal ediyordu ama bunlar henüz, sadece Anzin ve Aniche ya da Creusot madenlerinde kullanılıyordu. Maden sanayisi çok az değişmişti; yakıt olarak odun kullanımı devam ediyordu ve son derece yaygındı. Yine de belli bir yoğunlaşma gözlemleniyordu. Bir hisse ortaklığı olan Creusot, daha şimdiden İngiliz usulünde donatılmış, büyük, modern bir kuruluş olarak ortaya çıkıyordu. Alsas'ta, Strazburg'un müstakbel *feuillant*** belediye başkanı Dietrich, Jaegerthal'da, Niederbronn'da, Reischoffen'de ve Rothau'da fabrikalara sahipti: Öyle görünüyor ki bu, Eski Rejim'in sonunda Fransa'daki gerçekten de en güçlü sanayi grubudur. Yalnızca Niederbronn kuruluşu, 800'den fazla işçi çalıştırmaktaydı. Dietrich dönemin demir kralıydı.

* İlk önce Rouen şehrinde imal edilen yünlü ya da pamuklu kumaş.

** Fransız Devrimi sırasında (1791-1792), merkezi Paris'teki Tuileries semtinin yakınlarında Feuillants Manastırı'nda bulunan, meşruti, kralcı kulübün üyesi.

Pierre Léon tarafından araştırılan, 1730-1830 dönemindeki sınai gelişimin ritmi, bölgelere ve özellikle de üretim sektörlerine göre değişir. Geleneksel tekstiller, çuhacılık ve keten ve kenevir bez dokumacılığı, yavaş büyüyen sektörler teşkil eder: Yüzyıl boyunca ve Fransa'nın bütününde %61. Gelişen bir teknik ve önemli yatırımlar sayesinde canlanan "yeni" sanayiler, kömür sanayisi, maden sanayisi, yeni tekstil alanları, hızlı bir gelişimle belirginleşirler. Kömür üretiminin artışının %700 ila 800 olduğu saptanmıştır. Maden sanayisinin Devrim'e kadar mütevazı olan gelişimi daha sonra hızlandı. Pamuklulara ve boyalı kumaşlara gelince; Mulhouse *indienneri*lerinin* cirosu 1758'den 1786'ya kadar %738 artarken, Rouen bölgesi pamuklular açısından, 1732'den 1786'ya kadar %107'lik bir gelişim gösterir. Eski bir sanayi olan ama genel refahtan yararlanan ipek sanayisi, yeni bir sanayi görünümündedir: Lyon'da dokuma tezgâhlarının sayısı 1720'den 1788'e kadar %185; Dauphiné'de, makine ile eğirilen ipeklerin üretimi, 1730 ile 1767 yılları arasında %400 (ağırlık olarak) artar.

Tarımsal üretim ise ağır ağır düzelmeye devam ediyordu. Güneybatıda mısır, bu üretime yepyeni bir biçim vermişti; bağlar yayılıyordu; patates de, yemlik bitkiler de tanınıyordu; hükümet, hayvan yetiştiriciliğini geliştirmeye gayret gösteriyordu; tarım şirketleri çiftçilere bol bol öğüt veriyordu. Oysa, gelenekler ayak diriyordu. Özellikle tahıl üretiminin artırılmasına çalışılıyordu ama bu, yoğun tarım yapılarak değil, araziler arasında fark gözetmeden tarla açma yöntemiyle gerçekleştiriliyordu. Aristokrasi, fizyokratların öğütlediği üzere, İngiltere'yi örnek alma eğilimi gösteriyordu; ama yine bu yönden de yönetim tereddüt etmekteydi. XV. Louis, bazı taşra bölgelerinde etrafı çevrili araziyi ve bucağa ait arazilerin paylaşımını serbest bırakmaktan memnundu ancak bunu tamamen başaramadı. Tahıllar için de aynı kararsızlıklar söz konusuydu: iç kısıtlamalar, Bertin ve ardından da Turgot tarafından kaldırıldı, ta ki kendilerinden sonra bir daha konulana dek.

Fransa, temel olarak bir tarım ve zanaat ülkesi olarak kalıyordu. Kapitalizmin gelişimi ve ekonomik özgürlük, Fransız toprağında ateşli bir direnişle karşılaştı. Bunun, Devrim açısından büyük sonuçları oldu: soylular ve ruhban sınıfı dışındaki halkın (Üçüncü Tabaka) bünyesinde, büyük burjuvazi ve halk sınıfları arasında anlaşmazlık ortaya çıktı; Kamu Selameti Komitesi tarafından yönlendirilen ekonomi, üretim dağınıklığının ve ulaşım sorunlarının teşkil ettiği engellerle karşılaştı; hâlâ geleneksel ekonomiye derinden bağlı olan bir ulus, gücünü kredi ve büyüyen bir

* Hindistan'da ilkel bir biçimde imal edilen ve ardından Avrupalı imalatçılarca taklit edilen boyalı ya da baskılı pamuklu kumaş.

ihracata borçlu olan komşusu "modern Kartaca"nın yenilmez olduğunu düşünmedi.

Çevredeki ülkeler de Fransa'yla aynı yönde gelişiyordu ama Fransa'nın dengi değillerdi; çünkü Hollanda'nın haricinde diğer ülkeler, yeni dünyaların sömürülmesinden daha az kâr elde ediyordu. Bununla birlikte, III. Carlos bazı limanların sömürgelerle doğrudan ticaret yapmasına izin verdiğinden ve gümrük himayesinin gücünü artırdığından, İspanya, özellikle de Katalonya bölgesi, nihayet bazı ilerlemeler kaydetmiş gibi görünüyordu. Kırsal sanayinin gelişimi ve özellikle de pamuklu malların üretimi, İsviçre, Kara Orman, Saksonya, Kuzey İtalya gibi birçok bölgeye yeni bir hayat verdi. Ancak buralarda makinelere geçiş gecikmişti. İsviçre, çıkrıkla 1788'de Chemnitz'de tanışmış, yeni yeni kullanmaya başlamıştı. Ruhr'a kok kömürü fırını getirildi.

Baltık Denizi'ne komşu olan bölgeler haricinde, Orta ve Doğu Avrupa henüz uluslararası ticarete çok katılmıyordu. Ticari kapitalizm, esasen hammadde ihraç etmek amacıyla ancak bazı liman şehirlerinde ve iç bölgelerdeki birkaç şehirde kök salmıştı. Aydın despotlar, Colbertçiliğin bir çeşidini, umut verici ancak daha sınırlı bir şekilde uygulayabiliyorlardı. İmalathanelerin gelişimine destek oluyor ya da gerektiğinde kendileri kuruyorlardı. Silezya ve Ural'daki maden ocakları ve maden şirketleri, böylece doğmuş ve büyümüştü. Bazı yerlerde ticaret, Silezya'nın dokumacılarında olduğu gibi esnafa egemendi. Ev sanayisi Bohemya'nın kırsal kesiminde gelişmişti ama Prusya'da hükümet yasağına takıldı çünkü şehirlerin, içkilerden alınan vergileri tahsil etmeye daha elverişli olduğu düşünülmüştü. Tarım çok az değişmişti. Örneğin, Almanya'da Albrecht Thaër ve Königsberg'de Christian Jacob Kraus gibi, İngiliz yöntemlerini salık veren birkaç adam bulunuyordu. Bunların çok fazla yandaşı yoktu. Baltık Denizi ticaretinin gelişmesi, dolaylardaki tahıl üretimini teşvik ediyordu. Derebeyler, üretimi artırmak için sahip oldukları topraklarda yaşayan kiracıları boşaltıp, angarya işgücüyle yoğun tarım yapmak için kendi arazilerini büyüttüler. Ancak hükümetler, derebeyleri her zaman serbest bırakmıyordu: Prusya kralları, köylülere yapılması gereken ödemelerin son tarihleriyle ilgili sınırlamalar koymuştu; yalnızca Danimarka, Schleswigh ve Holstein'da, köy kökenli önemsiz soyluların yararına etrafı çevrili arazilere razı oluyordu.

İngiltere tarafından başlatılan ekonomik devrim, 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Avrupa'nın üstünlüğünü destekliyor görünüyordu; elli sene öncesinde yaşamış bir gözlemci, bu olasılığa şüpheyle yaklaşırdı. Odun arzının azalırken sınai üretimin az da olsa arttığını; tarımın, istihdamı besleyememe tehlikesinde olduğunu ve eğer Batı, denizaşırı topraklarının ihti-

yaçlarını karşılamakta başarılı olamazsa, sömürge işletmelerinin bu yerleri bitap düşüreceğini fark ederdi. Avrupa; tamamen ticari ve parasal olan kapitalizminin sonucunda, fethettiği ülkeleri mahveden Roma ile aynı kaderi paylaşacakmış gibi görünüyordu. Şimdi ise iyimser olmak için bir sebep vardı. Kömür ve demir, odunun yerini alıyor, buhar makinesi ve güç kaynağı ile çalışan makineler, üretimi artırıyor ve Avrupa'nın tarımı da istihdam edilmeyi bekleyen nüfusu besliyordu. Kıta, henüz yeni bir ekonomiye geçmemişti ama huzur ortamı devam ettiği sürece, bunun gerçekleşmesi de an meselesiydi.

IV. Avrupa'nın Zenginleşmesi

Şurası bir gerçekti ki, Avrupa zenginleşiyordu; pek doğal olarak özellikle de batısı. Bunun tam olarak hangi oranda olduğu bilinmez. İngiltere ve Fransa'nın ulusal geliri, 18. yüzyılda tahminen iki kattan fazla artmıştı; vergileri artırabildiler ve borç alabildiler. İngiltere'nin 1701'de 16 milyon sterlin olan devlet borcu, 1784'te 257 milyon sterline yükseldi; Fransa'nın ise 1721'de 1700 milyona düşmüş olan devlet borcu, 1789'da 4 buçuk milyara çıktı. A. H. Imlah'ın çıkardığı sonuca göre, dış ticaret bilançosunun İngiltere'yi zenginleştirmediği gözlemlenir. Bu, dış ödemeler bilançosunu kârsız kılmıyordu; çünkü büyük sermayeler ekonomiye, özellikle de sanayiye yatırılabildi ve hükümetten borç alabildi. Navlunlar, sigortalar ve komisyonlar, gerçekten de ihracata ekleniyordu. Fakat bu dönemde İngiltere, Avrupa kıtasına sermaye sağlamıyordu; tam tersine, Hollandalıların ve Cenevrelilerin İngiltere'deki yatırımları kayda değerdi; ki bu, dış ödemeler bilançosunu zayıflatıyordu. Böylelikle, Imlah'ın hesaplarına bakıldığında, denizaşırı ülkelerin sömürülmesinden sağlanan gelirlerin temel önemde olduğu düşünülür: köle ticareti, tarım işletmelerine yatırılan sermayeler, Doğu Hindistan Şirketi memurlarının maaşları ve emeklilikleri, sömürgeci tüccarların bireysel vurgunculukları. Şüphesiz, bu sonuç yalnızca İngiltere için değil, önemli bir ölçüde diğer sömürgeci güçler için de geçerlidir. Bütün gelişmelerin doğal olarak en çok egemen sınıfların yararına gerçekleşmesine rağmen, maddi hayatın kolaylaşması ve insan ilişkilerindeki incelik yeni ve daha yüksek seviyelere erişiyordu.

Gösteriş bütün zamanlara özgüdür ama 18. yüzyıla sıradışı bir şekilde damgasına vuran, rahatlık ve zevk arayışı oldu. Evin, şatafat için ayrılan devasa salonlarına, kolaylıkla ısıtılabilen, rahatlığın ön planda tutularak döşendiği daireler eklendi ve günlük yaşam için tercih edildi. Bunlara bağlı

olarak mobilya tarzları da değişim geçirdi. Boyutları değiştirildi, köşeli biçimlerin yerine kavisli hatlar geçti, sandalyelere süngerler eklendi. Rahatlığı ve albenisi, ince süslemelerle güzelleştirildi. Maun gibi egzotik materyallerin kullanımı yaygınlaştı. Pompei'nin* keşfini İskenderiye tarzı dekorasyon izledi. Muaşeret kuralları, nezaketin söz ustalığıyla inceliğe sadık kalmakta kendini sınadığı salonlardaki yüksek sosyete hayatını medenileştirdi. Paris kafelerinde daha hareketli, özgürlükçü ve değişken bir toplum gelişti. Bilginin verdiği zevk yaygınlaştı ve akademilerin ve okuma odalarının, derslerin ve konferansların sayısını artırdı. Duygu, hassasiyet, yardımseverlik ve hayırseverlik, zevk derecelerini çeşitlendirdi. Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord'un yanı sıra, daha az zengin olan birçokları, daha sonra 1789 öncesindeki "tatlı hayat"ı özlediler.

Zanaatkârlar, dükkân sahipleri ve hali vakti yerinde olan köylü de, bu zenginleşmeden biraz yarar sağlıyordu. Bazı yiyeceklerin artan tüketimi, bunu kanıtlar gibi görünüyor. Devrim arifesinde, çay tüketimi İngiltere'de gelenekselleşmeye başlıyordu; 1784 yılında, kaçakçılık dışında, 4.25 milyon kilo ağırlığında çay ithal ediliyordu; William Pitt gümrük vergisini düşürünce rakam, 1786'da 6 milyon kiloya çıktı. Fransa'da kahve aynı başarıya sahip oluyordu. Şekerin çekiciliği de aynı derecedeydi: Söylenilene göre, bir İngiliz, bir Fransıza oranla on kat daha fazla şeker tüketiyordu. Bunlara çikolatayı ve tütünü, birayı, şarabı ve konyağı da eklemek gerekir. Ücretliler konusunda, özellikle nüfus artışı dikkati çeker: Bu, son onyıllarda daha da hızlandı. Fransa, Yedi Yıl Savaşları'ndan sonra, 3 milyonluk bir nüfus kazanmış gibi görünür; bu yüzyıl sırasında nüfus açısından, İngiltere 5 buçuktan 9 milyona, Avusturya 20'den 27 milyona, İspanya 5'ten 10 milyona, İtalya 11'den 18 milyona yükseldi. Açlıkların hafiflemesi ve sınai gelişimin sunduğu kaynaklar, ölüm oranını düşürmekteydi.

Fakat farklı bir dönem başlıyordu. Avrupa'nın orta ve doğu bölgelerinde, aristokrat, "buyruğu altında olanlara" fiziksel olarak kötü muamele etme alışkanlığını kaybetmiyordu. Batı Avrupa'da aristokratlar nazikleşse de bu, daha ahlâklı davrandıkları anlamına gelmiyordu. Sıradan insandan, doğuştan daha üstün olduklarını düşünüyorlar, abartılı ve hovarda davranışları çok sıkça sergiliyorlardı. Halk sınıflarında, sefalet ve cehalet, sık sık ayyaşlığı ve şiddeti besliyordu. Küçük burjuvalar, zanaatkârlar ve hali vakti yerinde olan köylüler, ölçülü davranışa en bağlı kesimdi ama bunlar da kabalıktan ve sert davranıştan muaf değildi.

* Antik Roma kenti olan Pompei, Vezüv Yanardağı'nın patlaması sonucu küllere gömülerek izini kaybettirmiş, ancak 1748 yılında keşfedilerek kazı çalışmaları ile gün yüzüne çıkarılmıştır.

Ne var ki, entelektüel düşüncesi ilerleme olan ve o dönemin insanlarını güvenli bir gözüpeklikle toplumun ve zihniyetin eşzamanlı değişimlerinin yönettiği reformlara girişmek üzere teşvik eden iyimserliğin temelinde Avrupa'nın zenginleşmesi yatar.

III. BÖLÜM
AVRUPA TOPLUMU

Kıta üzerindeki toplumsal yapı, toprak hemen hemen tek zenginlik olduğu için, buna sahip olanların, bu toprağı işleyen insanlar üzerindeki tüm hakları kendilerinde gördükleri bir dönemin mirası olan aristokratik damgayı koruyordu. Yurttaşlara dönüşen papazlar ve asiller, ayrıcalıklılar olarak kalıyordu; devlet, derebeylerinin egemenlik güçlerinin çoğunu kendinde toplamış olsa da, derebeylere kendi "köylüleri" üzerinde uygulayabildikleri, neredeyse geniş bir otorite bırakıyordu. Köylülerin ayrı bir sınıf olarak görüldüğü İsveç ya da Frizya gibi belli bölgeler dışında, neredeyse nüfusun bütününü, Fransa'da Üçüncü Tabaka (*tiers état*) olarak adlandırılan üçüncü bir sınıf oluşturuyordu. Aristokrasiye özgü ayrıcalıklar, bu üçüncü sınıfa mensup kişileri sonsuza kadar daha aşağı bir seviyeye mahkum etmişti.

"Sınıfların," "devletlerin" ya da *Stände*'ların* ayrılışı, toplumsal hiyerarşiyi güçsüzleştirmiyordu. Parasal ya da siyasi çıkarından dolayı devlet, taşralar ya da şehirlerin yanı sıra, aynı zamanda her sınıfın bünyesinde oluşan gruplara da "muafiyetler" veya "özgürlükler," yani ayrıcalıklar vermekte asla zorluk çıkarmadı: "Böl ve yönet" ilkesi, yukarıdan aşağıya doğru hak eşitsizliklerine dayanan bir loncalar düzenini koruyordu.

Bu yapı Batı'da ve özellikle de Fransa'da, menkul zenginliklerin gücünü ve burjuvazinin ehliyetini artıran, halk sınıflarını özgürleştiren ve üretimsel çalışmanın, yaratıcı zekânın, bilimsel bilginin üstün rolünü ortaya çıkaran gelişimden dolayı çöküyordu.

Ama yine bu açıdan, İngilizler kıtalılardan ayrılıyordu. Yüzyıllardan beri, adalı olmanın en azından bir bölümünü açıkladığı tarihsel sonuçlar, eko-

* Alm. statü grupları.

nomisinin gelişiminin daha da belirginleştireceği kendine özgü niteliklere sahip olan İngiliz toplumunu etkiliyordu.

I. Ruhban Sınıfı

Geleneksel olarak kutsal hak; tahtı ve mihrabı karşılıklı olarak birbirine bağlı kıldığından, kral, tebaasına kendi dinini benimsettiriyordu. Kilise, kamusal alanda dinin ayrıcalığını elinde tutuyor ve sivil devlet eğitim ve sosyal güvenlik alanlarını yönetiyor, düşünsel etkinliği sansürlüyordu. Zorlama ve inancın devlete kazandırdığı nüfuza, aynı zamanda topraklarının ve aşarın sağladığı nüfuz da ekleniyordu. Ruhban sınıfı sadece "sınıfların" birincisi olmakla kalmıyor, aynı zamanda disiplini ve kendine özgü hiyerarşisi ile en sağlam birliği oluşturan ve mahkemeleri ve özel meclisleri sayesinde en iyi örgütlenen "topluluğu" oluşturuyordu.

Bununla birlikte, Reform'un zafere ulaştığı noktada, bu üstünlük azalmıştı. Protestan devletlerde, kilise liderine dönüşen kral, papazları kendi yardımcıları olarak görüyordu; İngiltere'de bile, piskoposlar Parlamento'da yer alsalar da, İngiltere Kilisesi artık çağrı ile toplanmıyordu. Protestan ülkelerde, kilise mülkiyeti kısmen kamusallaştırılmış ve "düzenliler"* ortadan kaldırılmıştı. Özgür düşünce tarikatların çoğalmasına yol açıyor ve ayrı görüştekiler ehliyetsizlikten muzdarip, Katolikler ise daha da beter olduğundan ve Yahudi ayrı tutularak, ateist dışlanarak toplumsal bağın ancak Hıristiyanlar arasında gerçekleşebileceği tasarlandığından, tam vicdan özgürlüğüne asla varılmaksızın bu topluluklar hoşgörülüyordu. Ve nihayet, üniversitelerde eğitim gören papazlar, akılcı düşünceye inanıyorlardı. Bu değişim, sofuların direnişine, "uyanışlara" ve fanatizmin dirilmesine neden oluyordu. Yine de yararları vardı: Evrensel bir liderden yoksun kalan Protestanlık, her devlette yeni doğan ulusal duyguya katılıyordu; Protestanlık, dogmalarını semboller olarak göstermeye kadar ileri gidiyor, zihniyetlerin hareketine ayak uyduruyordu. Devletle nadiren çatışmaya giriyor ve toplumda manevi etkisini koruyordu. Rusya'da, Çar da Ortodoks Kilisesi'nin efendisiydi; II. Katerina, kilisenin mülkiyetinin büyük bir kısmını kamusallaştırmıştı; birçok farklı halkı kapsayan imparatorluk, bu halkların özel inançlarını korumalarına izin veriyor ve Ortodoksların din değiştirmesini ya da mezhep sapkınlığına yönelmelerini yasaklamakla yetiniyordu.

* Bağımsız ruhban sınıfının tersine, düzenli din adamları sınıfı, geniş anlamda dini bir kuruluşa bağlı olan papaz adaylarını seçer; ve tam anlamıyla, törenle and içerler, bir düzen altında topluluk halinde yaşarlar ama papazlık ve ruhsal ile bedensel erdem görevlerini yerine getirerek, kendilerini papaz adaylarının etkinliklerine adarlar.

Katolik kalan ülkeler için durum farklıydı. Kilise, buralarda zenginliğini, ayrıcalıklarını ve bağımsız örgütlenmesini korumaktaydı; Fransa'daki ruhban sınıfı, krala bir tek karşılıksız bağışta bulunuyor ve bunu da kendisi tahsil ediyordu. Almanya'da seçmen-başpiskoposlar, piskoposlar ve başpapazlar, İtalya'daki Papa gibi geçici hükümdarlardı. Öğretisel birlik, kuramsal olarak sürüyordu; papanın otoritesine başvuru, devlete karşı son bir savunma aracıydı ve Fransız Devrimi bunu fark edecekti.

Bunun yanında birçokları, Katolik Kilisesi'nin gerilemesinin, bunun yakında yok olacağı anlamına geldiği yanılsamasına düşmekteydi. Papalığın itibarı azalmaktaydı: Bourbonlar, Papa'yı Cizvitleri baskı altına almaya zorlamışlardı; özgür Fransız kilisesinin geleneği, Papa'ya geçici güç üzerindeki her türlü girişimi yasaklıyor ve onun otoritesini, kralın yararına ruhban sınıfı ile sınırlandırıyordu. II. Joseph, VI. Pius ile ilişkilerini koparmaya cesaret etmeksizin, Katolik örgütlenmesini önemsiz ayrıntılarına kadar düzenliyordu. Aslında hoşgörüsüzlük diniyor ve engizisyon artık yalnızca İspanya'da ortalığı kırıp geçiriyordu. Dönemin zihniyeti, papazı manevi eğitimle görevli bir memur olarak görme eğilimi gösteriyordu. Eğitimin ve yardımın yönetimi onun elinden alınarak modernleştirilmek isteniyordu. Din adamlarına ve özellikle de keşişlere karşı düşmanlık pek yaygındı.

Diğer yandan Kilise içten içe çöküyor gibi gözükmekteydi. Kendi tarzlarınca Gallikan* olan piskoposlar, papalığa karşı az çok kendi bağımsızlıklarını savunuyordu. Almanya'da febroniyanizm** aynı yönde savunmada bulunuyor ve piskoposluğun *Ems Punktation*'u*** ile gösterdiği üzere başarılı oluyordu. İtalya'da, Piskopos Ricci yönetimindeki Pistoia Din İşleri Kurulu aynı yolu izlemekteydi. *Richerisme*,**** Fransa'daki Katolik papazlar üzerinde izler bırakmaktaydı. Roma kilisesinin inançlarını esas alanlar, bu başkaldırıcılara Jansenist artniyetler mal ediyordu; bu da gösteriyordu ki, öğretisel birlik, disipline oranla daha iyi bir durumda değildi.

Ruhban sınıfı her yerde ancak küçük bir azınlık oluşturmaktaydı. Fransa'da bunlar genellikle, yaklaşık yarı yarıya olmak üzere bağımsız görevlere ve dini sınıflara bölünmüş 130 bin kişi olarak değerlendirilir. Toplumsal açıdan, Katolik ruhban sınıfının zenginliği, kendi nüfuz ve tutarlılığını tehlikeye

* Fransa'da, Papa'nın dini alandaki salt egemenliğine karşı olan ve yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğini savunanlar.

** Febroniyanizm ismi, Febronius müstear ismini kullanan Johann Nikolaus von Hontheim'dan (1701-1790) gelmektedir. Bir tarihçi ve tanın bilimci olan Hontheim'ın savunduğu ve 18. yüzyılın ikinci yarısında Almanya'da yaygınlaşmış bu görüş, piskoposlukları desteklerken papa mutlakiyetine de karşıdır. Temel savlarına bakıldığında, Fransa'daki Gallikanizm'in Almanya'daki karşılığı sayılabilir.

*** Mainz, Köln, Salzburg ve Trier'deki başpiskoposlar 1786'da Ems'te bir araya gelerek Ems Punktation olarak bilinen bir bildiri hazırlamışlardır. Bu bildiriye göre, Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarından beri papaya verilmiş ayrıcalıklar tanınırken, Sahte-İsidor Fetvaları'na dayandırılan haklar reddedilmiştir.

**** Fransız tanrı bilimci Edmond Richer (1559-1631) tarafından başlatılmış, Gallikanizmi savunan hareket.

atıyordu. Papa, krallarla çatışmaya girerek, ülke topraklarındaki mülkiyetini kaybetme riskini göze alıyordu; soylular, çocuklarını piskoposluklara, rahip meclislerine, büyük manastırlara yerleştiriyorlardı; alt ruhban sınıfı ve inananlar, kilise gelirlerinin hedefinin saptırılmasından şikayet ediyordu; din adamları bir sınıf değil, bir tarikat oluşturuyorlar ve soylular ve sıradan halk arasında gidip geliyorlardı. Gerçek aristokrasi soyluluktu.

II. Soylular Sınıfı

Kıtada, soylular bir sınıf oluşturuyordu; sık sık da, (Fransa'da öyle olmasa da) bir birlik teşkil ediyorlardı: Üyeleri kütüğe geçiriliyordu; yüksek makamdaki kişiler tüm aykırı davranışları engelliyor ve ayrıcalıkları koruyordu. Yurtluklar var olmaya devam ediyordu ve derebeylerden tebaalara kadar aradaki hiyerarşi, efendinin onayının alınması, mal beyanında bulunulması ve yurtlukların her el değiştirişinde vergi ödenmesiyle korunuyordu. Kral, soylu olmayan halkın yurtluklar edinmesine izin verdiğinde, bunlara özel bir vergi –Fransa'da "franc-fief"– ödetilmesi olasıydı. Soylu sınıfı, özellikle de ekber evlat hakkıyla belirginleşen kendine özgü âdetlerini koruyordu. Derebeylik otoritesinden geriye adaletin bir kısmı, köy zabıtası, onursal imtiyazlar, av ve derebey hakkı gibi tekeller, kişisel vergi ve angaryalar, özellikle Avrupa'nın orta ve doğu bölgelerinde toprak köleliği ve son olarak da toprağı işletenlerden vergi toplanmasını olanaklı kılan toprak sahipliği kalmıştı. Diğer yandan soylular, doğrudan işlettikleri ya da kiraladıkları özel arazilerini koruyordu.

Soyluluk babadan oğula geçmekteydi; kuramsal olarak doğum yoluyla kazanılıyor ve kanın, farklı sınıflardan evlenmelerden korunması gerekiyordu. Aristokrat, soylu olmayan "alçak" halktan ırk olarak ayrı olduğunu düşünerek, saygınlığını yaşam biçimiyle belirgin hale getirmeyi istiyordu. Kılıç taşımaktaydı; mesleği silahlara bağlıydı. Kralın doğuştan danışmanı olarak, ona bakan, diplomat, vali ya da idare memuru görevleriyle hizmet etmeyi kabul ediyordu. Rusya'da I. Petro soyluyu buna zorlayarak, böylece aristokrasiyi bir görev hiyerarşisine bağlamıştı. Soylu kişi aynı zamanda Kilise'ye de giriyordu. Ama madun bir görev kabul ederse ya da ticari bir kazanç arayışına girerse alçalırdı. Colbert deniz ticaretini bunun haricinde tuttu ama pek başarılı olmadı. Bu durumda ekonomik gelişim, paranın gücüyle feodal soylu sınıfına zarar vermişti. Artık ne ganimet ne de fidye getiren savaş, zaten fiyatların yükselişi, artan lüks ve miras paylaşımları tarafından kemirilen mal varlıklarını tüketiyordu. Bunun sonucunda, aristokrasi içinde aşırı bir

servet ve hayat koşulları eşitsizliği ortaya çıkıyor, bunların sayıları azalıyordu. Fakat uzun süredir, burjuvalar aristokrasinin sıralarındaki bu boşlukları dolduruyordu.

Kral, hizmetkârlarını soylulaştırma yetkisini ilk başından kendine vermişti; gelirlerini artırmak için, yönetim, mahkeme, maliye ve ordudaki otoritesini para karşılığında devretse de, soylu sınıfının değerini yükseltmek için onları bu görevlerin bazılarına getiriyordu. Fransa'da, olağandışı bir biçimde geniş olan "hizmetlerin" bu satılık olma durumu, ya babadan oğula geçici ya da kişisel, ama bazı koşullar altında başkasına geçirilebilir bir hukukçular aristokrasisi, bir idari aristokrasi, bir belediye aristokrasisi ya da belediye başkanlarının ve belediye görevlilerinin çocuklarından oluşan bir aristokrasi doğurdu. Evlilikler ve mesleki dayanışma aracılığıyla soylulaşan bu kişiler, özel bir oligarşi teşkil etmekteydi. Servetleri ve nüfuzlarıyla sınıfın gücünü yeniden kazanmasını sağlıyor ve bu topluluğun âdetlerini, büyüklenmesini ve tekelciliğini tutkuyla benimsiyorlardı. Sınıfın zihniyetini değiştirmekten ve bunu burjuvalaştırmaktan da geri kalmıyorlardı: Soyluluğun özünün kendini silahlara adamak olduğu kabul edilmeye devam ediyordu ama soylular artık ancak kralın emri üzerine ve savaşma zevkinden çok görevleri gereği savaşa gidiyorlardı.

Avrupa'nın doğusuna doğru gidildikçe, gelişimin daha yavaş ilerlediği görülmekteydi: Soylulaştırma daha nadiren söz konusu oluyordu ve satılık olma durumu mevcut değildi; düzenin tutarlılığı daha iyi bir biçimde sürdürülüyordu. Aynı zamanda, soylu sınıfının güç ve siyasi tutumu, devletine göre önemli derecede farklılık gösteriyordu. Orta ve doğu bölgelerdeki ülkelerde burjuvazi çok önemli olmadığından, aristokrasi özellikle hükümdarın otoritesini kıskanıyordu; batıda ve temel olarak Fransa'da, aristokrasi hem krallık erkiyle, hem de burjuvaziyle rekabet ediyor ve bunlardan kendisine boyun eğdiren birincisine karşı inatçı bir kin besleyerek, yükselişi kendisini tehdit eden ikincisine karşı da ateşli bir tekelcilik duygusu güdüyordu. Bu sınıf da yalnızca küçük bir azınlık oluşturmaktaydı ama tahminler, ruhban sınıfının hakkında olduğundan daha da fazla aykırılık gösteriyordu. Sieyes, Fransa'da yalnızca 110 bin soylu olduğunu ileri sürmekteydi: Şüphesiz bunların içine sadece aile reislerini katıyor ve kişisel soyluları muhakkak sayım dışı bırakıyordu.

III. Burjuvazi

Burjuvazi bir sınıf ya da bir birlik değil, Fransızların soylular ve papazlar dışında kalan Üçüncü Tabaka olarak adlandırdıkları sınıfın en zengin ve en becerikli kısmıydı. Birleşik Eyaletler'de uzun süredir ağır basan bu sınıf, ekonomik gelişme sayesinde özellikle Fransa'da sağlamlaşıyor, buna karşın İtalya ve İspanya'da daha az, Orta ve Doğu Avrupa'da ise çok az gelişiyordu. Burjuvazi temelde, ticaretle uğraşan köylülerin ve zanaatkârların iş yaptığı kişilerden oluşuyordu. Bazıları, çok çalışmanın ve sade bir hayat yaşamanın sonucunda önemli pozisyonlara geliyordu ama çoğunlukla, iş alanı ne kadar mütevazı olursa olsun, ticari spekülasyonlar sayesinde başarıya ulaşıyorlardı: Aracı, üreticiye oranla zenginliğe daima daha kolay ve daha hızlı ulaşmıştır.

Sınıfın oluşumu hiç de aynı şekilde gelişmedi. Kendilerini burjuva olarak değerlendirenler, açıkçası, çalışmaktan muaf ve "malları sayesinde soyluca" yaşayacak kadar servet sahibi olan küçük bir halk kesiminden ibaretti. Bunların malları temel olarak topraklardan, toprak gelirlerinden ve biraz da menkul kıymetlerden oluşuyordu. Burjuvazi; zengin olmaları, el işçiliğinden muaf olmaları (istisnasız) ve yalnızca yetkeli ya da yönetici konumda çalışmaları şartıyla, iki başka "çalışan" grubun üyeleriyle, tereddütle olsa da, iş ortağı olmaya lütfediyordu.

Bu iki gruptan en tutarlı ve en istikrarlı, aynı zamanda da ulusun en kültürlü kısmı, hükümdarın memurlarıydı. "Hizmetlilerin," parayla satın alınan mevkilere sahip ve dolayısıyla krallık erkinden bağımsız oldukları, ayrıca mesleklerine göre mahkemelerde, maliyede ve mali bölgelerde imtiyazlarına pek bağlı bir topluluk olarak birleştikleri Fransa'da, üyeleri daha kalabalık ve nüfuzluydu. "Hizmetliler"den bir kısmı soyluluk unvanları elde etmiş olduğundan, burjuvazi burada hukukçulardan ve yönetim görevlilerinden oluşan soylu sınıfıyla ilişki kuruyordu. Diğer yandan, aynı şekilde görevlerini satın almış çeşitli alanlarda çalışan hukukçular –noterler, dava vekilleri, mübaşirler– bu idari ofislere bağlıydı ve avukatlarda olduğu gibi bir birlik oluşturuyordu. Böylelikle, bünyesinde para sayesinde kesinleşen toplumsal yükselişin daima mümkün olduğu, bir nevi aracı sınıf oluşuyordu. Diğer serbest mesleklerden, ünleri sayesinde kendilerini kanıtlayan ve yine gelirlerinin kayda değer görülmesi şartıyla, ancak bazı önemli kişiler, doktorlar veya bilginler, yazarlar ya da sanatçılar kabul ediliyordu. Eğer yeterli gelirleri yoksa, en azından Fransa'daki salonların kapıları bu kişilere açılabilirdi ama hiçbir zaman diğerleriyle aynı statüde değerlendirilmezlerdi.

Çoğunlukla daha üstün servetlere sahip olsa da daha az onurlandırılan ikinci grup, maliye uzmanlarını ve ekonomi yöneticilerini kapsıyordu. Maliye uzmanları arasından devlete yardımlarını sunanlar –Fransa'daki vergi toplayıcıları, ordu gereçleri üstencileri, "hizmet vericiler," önemli bir yere sahipti. Bazıları er ya da geç soyluluğa alınıyordu. Yabancı ve Protestan olmasına rağmen Necker, bakanlığa kadar yükselmişti. Armatörler, tüccarlar, imalatçılar, sahip oldukları nüfuzdan daha çok sayıca önemliydiler. Bazı şehirlerde, ticaret odaları ya da ticaret yargılama kurulları gibi birliklere bağlanıyorlardı; imalatçılar meslek loncalarına kaydoluyordu.

Böylelikle Eski Rejim zamanındaki orta sınıfın bu kısmı, yüksek burjuvazi olarak adlandırdığımız kesimi oluşturuyordu. Tıpkı aristokrasi gibi yalnızca küçük bir azınlığı temsil ediyordu; bununla beraber kendi lonca örgütlenmesi, soylu sınıfını sürdürmekle suçladığı aynı tekelciliği bir yandan da besliyordu. Bir gruptan diğerine, diye yazmıştı Cournot, "bir horgörü çağlayanı" dayanışmayı engelliyordu Geleneksel olarak, bu burjuvaların hayali, teker teker bir üst sınıfın saflarına sızmaktı. Bununla beraber Fransa'da artık nüfuzları öylesine artmıştı ki hükümet bunları, "ileri gelenler" arasında zenginliğini devam ettiren soylularla eş tutmaya başlamıştı. Bu, sınıf ve birliklerin meşru bölümlenmesini aşarak daha şimdiden modern burjuvaziyi oluşturan ve temelinde paranın yattığı toplumsal bir kategoriydi.

Oysaki gelecek, bu burjuva gruplarının alınyazılarını başka türlü yazacaktı. "Soyluca" yaşayanlar, gerçek anlamıyla Eski Rejim burjuvazisi, aristokrasi gibi Devrim'den zarar görecekti. 16. yüzyıldan beri bilimsel araştırma ve aydınlanma felsefesi ustalarının aralarında yetiştiği ve aynı zamanda, genel olarak kamu görevlerini uygulamaları ve mallarını idare etmeleri sayesinde iş ve çalışan yönetimine aşina olan "hizmetliler" ve serbest meslekten insanlar, Devrim'i zihinsel olarak hazırlayan ve yönlendirecek olanlardı. Bununla beraber, servetlerini ihtiyatlılıkla idare eden ve birikimlerini arazi alım satımlarına yatıran bu insanlar da sonradan kazanılmış bir zenginliğe sahipti ve kıyametten onlar da nasibini alacaktı. Her halükârda, maliye uzmanları ve işadamları kadar kâr etmiyorlardı –ki gözlerini kör eden bir kazanç ve güç tutkusuna kapılmış bu kesimler, kendi sınıf çıkarlarının ötesindeki durumları idrak edemiyordu. Oysaki kapitalizmin gelişiminin ve kendi sınıflarının alınyazısının bağlı olduğu nokta; bunların girişim, vurgun ve riske olan tehlikeli düşkünlükleriydi.

Bizim orta sınıf ya da küçük burjuvazi adını verdiğimiz gruba, ileri gelenler küçümsemeyle, devrimci demokratlar ise şefkatle "halk" diyordu. Burjuvalar bu tür kişileri kendilerinden aşağıda değerlendiriyordu; çünkü

bu insanlar, en azından bazen, elleriyle çalışıyordu ya da muhtemelen zamanında iş hayatına böyle başlamışlardı. Birinci sırada özel ayrıcalıkların, özel bir mevzuatın, serbest mesleklere bir yakınlığın, girişimlerinin istisnai öneminin ayrı kıldığı kişiler bulunuyordu: postane yöneticileri, müteahhitler, kitapçılar, basımevi sahipleri, eczacılar ve yalnızca birkaç cerrah (çünkü cerrahi operasyon yapanlar cerrahlardan ziyade genelde berberlerdi; dolayısıyla bunlar daha alt seviyede görülürdü). Çok daha kalabalık olan, bir bölümü loncalar olarak örgütlenen ve besin maddelerini, giyecekleri ve ayakkabıları, şapkaları, ev düzenlemelerini ve mobilyaları sağlayan zanaatkâr ve perakendeciler, son derece farklı koşullar altında bulunuyordu. Mevkileri refah seviyelerine ve özellikle de müşterilerinin kalitesine bağlıydı. Esnaflar, ayakkabıcılar, meyhaneciler, seyyar satıcılar şeklinde seviye derece derece düşerdi. Hangi kategoriye ait olursa olsun küçük burjuva, gerçek anlamdaki burjuvanın kendisine tepeden bakmasından sık sık rahatsız oluyordu ama çoğunlukla da kendisi, emekçilere karşı aynı şekilde davranıyordu. Robespierre'in ev sahibi müteahhit Dupley'nin kızı Madam Lebas'ya göre, babası sofrasına "hizmetkârlarından," yani çalışanlarından birini kabul etseydi, saygınlığını tehlikeye atmış olurdu.

Bu sınıflandırma denemesine önemli bir düzeltme eklemek gerekir. 18. yüzyılda entelektüel kesim, paralı güçle rekabet etme ve kendisine özgü bir hiyerarşi oluşturma eğilimi gösteriyordu. Ekonomik yönden "tuzu kuruların" uzağındaki profesörler, edebiyatçılar ve gazeteciler, bilgin ve sanatçılar, müzisyenler ve şarkıcılar, oyuncular ve dansçılar; karışık ve dengesiz, çoğu zaman yoksul, bazen ahlaken pek katı olmayan bir çevre oluşturuyorlardı. Yaşam tarzları gerekçesiyle ve el işçiliği yapmak durumunda olmadıklarından, kendilerini orta sınıfa yabancı olarak görmeyen hukukçu yardımcıları, büro görevlileri, dükkânlardaki ve atölyelerdeki kadrolu ustalar arasında, konuşma ve hatta yazma yeteneği olan birçok kişi bulunuyordu. Doğal olarak hakların eşitliği fikrine katılan servetten yoksun "yetenekli insanlar" – daha sonradan Boissy d'Anglas'nın bahsettiği "hırslı azınlık"– daima ve her yerde etkili oldu ve Devrim'e hizmet edenlerin önemli bir kısmı bunların arasından çıktı.

Son olarak belirtilmelidir ki doğum, örgütlülük durumu, meslek ve bazen de yetenek, toplumsal sınıflandırmada rol oynuyorduysa da, bunlara ek olarak en zenginden en aşağı kademedekilere kadar her kişiyi etkileyen daha ince bir derecelendirme mevcuttu. Bu derecelendirme belirgin bir iş bölümüne işaret ediyordu ve diğer yandan, yaygın bir yükseliş tutkusunun ve artan bireyciliğin bir göstergesiydi. Bu durum Avrupa'nın orta ve doğu

bölgelerine doğru ilerledikçe silikleşiyordu, yine de Batı uygarlığının genel anlamda ayırt edici bir özelliğiydi. Bir diğer ayırt edici özellik, köylülerin yaşam şartlarıydı.

IV. Köylüler

Kıtanın batı bölgelerinde, ekili toprağa bağlılığı, mirasın sıkı bir biçimde sınırlandırılmasını, vasiyet etme yasağını ve daha ağır yükümlülükleri içeren toprak köleliği inatla sürüyordu. Bunun yanında genel olarak köylüler özgürdü. İki durumda da, krallık adaletinin korumasına başvurabilirlerdi; zilyet sıfatıyla, ekilebilir toprağın bir bölümüne sahip oluyor ve çiftçi veya çiftlik kiracısı sıfatıyla geriye kalanın büyük bölümünü ellerinde bulunduruyorlardı; çünkü soylular, papazlar ve burjuvalar, sahip oldukları toprakları nadiren işletiyorlardı. XVI. Louis, Fransız toprak kölelerini aristokratların takip hakkından* kurtardı. Fransa'daki toprakların yaklaşık üçte biri köylülerin elinde bulunuyordu. Miras yoluyla geçen ve devredilebilen, serbest bir mülkü elinde bulunduran kişi, bunu istediği gibi kullanıyordu. Öyle ki hukukçular bu kişiyi genellikle, mal sahibi olarak değerlendiriyordu. Fransa'daki köylülerin durumu bölgelere göre değişiklik gösterse de, görece daha olumluydu; komşu ülkelerde de –özellikle Hollanda, Katalonya ve Bask bölgesi, Piyemonte ve Rheinland– aynı durum söz konusuydu. Kastilya ve Endülüs'te olduğu kadar Güney İtalya'da da, aristokrasinin buradaki devasa *latifundia*'ları** işlememesinden dolayı, köylülerin yaşam koşulları açıkça acınacak bir durumdaydı.

Fakat her yerde, burjuvalar ve şehirliler için olduğu kadar soylular için de köylü; geleneksel olarak egemen sınıfların gereksinimlerini karşılayan, krallık hazinesine herkesten çok katkı yapan ve kent halkını beslemeye yarayan, cahil ve kaba bir varlıktı. Tüm köy sakinleri, derebeylik otoritesine ve kişisel yükümlülüklere katlanıyordu. Tımar toprağı ayni vergileri karşılıyordu: mal sahibine yapılan ödeme; Fransa'da *champart, terrage* ya da *agrier* adı verilen ürün geliri ya da bir kısmı; lods diye adlandırılan değişim hakkına ve satışa bağlı bir haraç. Üstelik ruhban sınıfına ödenen aşar zaman zaman kilise mensubu olmayan efendiler tarafından tahsil ediliyordu ve neredeyse derebeylik haklarının vazettiğinden daha külfetli oluyordu. Kral da buna kendi vergisini ekliyordu; en azından Fransa'da, bir yandan

* Toprak kölelerinin tüm derebeylik arazilerinde takip edilebilmesine dair hak.

** İşletimi yaygın yöntemle gerçekleştirilen büyük araziler.

ayrıcalıklar ve idari çeşitlilikten, diğer yandan da bir kadastro ve istatistik eksikliğinden dolayı aşırı bir biçimde eşitsiz olan bu vergi, en ezici yük haline gelmişti. Taşra kraliyet vergisinin neredeyse tümünü üstleniyordu; soylulardan bu verginin ve yirmide birlik vergilerin* yalnızca az bir kısmı isteniyordu; burjuva hoş tutuluyor ve ruhban sınıfı karşılıksız bağış ile yetiniyordu. Oysa köylüyü, dolaylı vergi ve angaryalar kadar hiçbir şey kızdırmıyordu. Nihayet, köylü pazarların gereksinimini sağlamaya zorlanarak, kentlilerin hizmetine sokuluyordu. Köylü, kendisini her zaman olduğu üzere, yük hayvanı gibi hissediyordu.

Derebeyine, vergi toplayıcısına ve vergiye, aynı zamanda da kente karşı birlik olan taşra halkı, yine de kendi içinde eşitsizdi. Bazı "köy horozları," yani diğerlerine iş veren ve yerel idareyi gaspeden büyük çiftçiler veya mal sahibi çiftçiler, bu topluluklara egemendi; bunun ardından, kendine yetecek kadar geniş bir araziyi elinin altında bulunduran az sayıdaki işletmeci geliyordu. Bu, zaten az çok satmak için üreterek, tarımsal yenilenmeye ayak uydurabilen bir çiftçi burjuvaziydi. Fakat köylülerin çoğunluğu, yaşamaya yetecek kadar toprağa sahip değildi: Gündelikçi olarak ek bir ücret peşine düşmeleri, ek bir meslek yapmaları, tüccarların hizmetinde, kırsal sanayiye katılmaları gerekiyordu. Satmak için değil yaşamak için çalışan bu köylüler, tarım mevzuatına çok önem veriyor, tutkuyla ortak haklarını savunuyor, çiftliklerin birleştirilmesine ve işletmelerin genişletilmesine karşı çıkıyorlardı. Kendi tahıllarının bir kısmını, ve hatta eğer bağcılık yapıyorlarsa kendi ürünlerinin tamamını satın almaya zorlanan köylüler, tahıl ticareti açısından, kentli tüketicilerin duygularını paylaşıyorlardı. Son olarak da, köylülerden çoğunlukla sanki hepsi mal sahibi ya da kiracıymış gibi bahsetmek yanlıştır. Topraktan yoksun taşralılar, emekçi olarak değerlendirilmelidir; bu dönemde bu emekçiler, Fransa'nın bazı bölgelerinde kırsal nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktaydı ve Po Ovası, Güney İtalya ve Endülüs'te ise daha da kalabalıklardı.

Bu özelliklere rağmen, burjuvazisinin gücüyle zaten farklı bir yere sahip olan Batı Avrupa, köylülerin genel koşulları açısından, Orta ve Doğu Avrupa ile daha da fazla ters düşüyordu. Ren ve Elba Nehirleri arasında –Bohemya, Avusturya, Prusya– 15. yüzyıldan beri ve özellikle de Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra, kırsal bölgelerin durumu daha da kötüye gitmişti ve toprak köleliği buralarda genelleşmişti. Prusya Krallığı'nda, köylü kuramsal olarak kralın tebaası olarak kalmasına ve onun yargıçlarına başvurma hakkına sahip olmasına rağmen, Leibeigene, yani Batı'da kullanılan anlamıyla "toprak kölesi" değilse

* Gayrimenkul gelirlerinin yirmide birine el koyan vergi.

de, toprağa bağlı ve Gutsherr'in sınırsız gücüne boyun eğen bir *Untertan*'dı.* Hükümdar tarafından burjuvalara yapılan istisnalar dışında, yalnızca soylular toprak mülkiyeti edinebilirdi. Soylu, az çok geçici olarak tımar topraklarını köylülere bırakıyor ama aslında keyfi olan ve *Untertan*'lara empoze edilen angarya aracılığıyla, mallarının büyük bir kısmını bizzat işletiyordu. Bunlara bir de, köylülerin çocuklarını efendinin uşaklığını yapmaya zorlayan *Gesindedienst* ekleniyordu. Polonya ve Macaristan'da durum daha kötüydü; toprak kölelerine, haklarını aramak için adli yargıya başvurmaları yasaklanmıştı. Son olarak Rusya'daki köylünün, köleden hiç de farkı yoktu çünkü derebeyi onu topraktan ayrı olarak satabiliyor ve Sibirya'ya sürebiliyordu.

V. Emekçi Sınıfı

Emekçilerin kaderindeki bedensel işin Tanrı tarafından belirlendiği ve bundan dolayı daha aşağı bir uygarlık seviyesine ait oldukları konusunda Avrupalı soylu ve burjuvalar her yerde hemfikirdi. Dini duyarlılık doğrultusunda yoksullara daima merhametle davranmak teşvik ediliyordu ve halk kitlelerine hoşgörüyle yaklaşmak gerektiği bilinen bir şeydi; bir yandan 18. yüzyılda felsefede toplumsal ödev kavramı tartışılırken, diğer yandan toplumsal davranışlarda oluşan nezaket, hayırseverlik fikrini de destekledi. Oysaki İngiltere'deki Püriten burjuvalar için, tanrısal bir lanetlenme işareti olan yoksulluk, seçilenlere bahşedilen zenginleşme ile aykırı düşüyordu ve kıtada kapitalist ekonomi geliştikçe, yoksul olmanın, tembelliğe ve kötü alışkanlıklara verilen adil bir ceza olduğu düşüncesi yaygınlaşıyordu. Her halükârda egemen sınıflar içinde, yoksullara karşı duyulan tiksinti ve horgörü egemendi ve onların bireysel kötülüklerinden ve "ayak takımının," "meteliksizlerin" toplu ayaklanmasından korkmayan tek bir kişi bile yoktu.

Kayda değer sayıdaki kişisel uşaklar dışında, emekçilik kırsal bölgelere olduğu kadar şehirlere de yayılıyordu. Tarla işleri, harman dövümü, orman, ulaşım, maden ve taş ocakları, kırsal zanaat, günümüze oranla köylerde çok daha fazla işçiyi alıkoyuyordu. En kötü durumdakiler, yevmiyeyle çalışan mevsimlik işçilerdi. Ustaların çoğunluğu yalnız çalıştığından ya da bir veya iki işçi çalıştırdığından, emekçiler kentlere de yayılmıştı. Büyük çoğunluğu yarı köylü kalan ve toprak kendisini çağırdığında atölyeyi terk eden iş gücü, ne sıkı sıkıya uzmanlaşmıştı ne de belli semtlerde ya da büyük fabrikalarda yoğunlaşıyordu. Genellikle lonca dayanışmasından olmasa da sınıf

* Derebeyinin yönetimi altındaki, genel olarak serf statüsündeki halk. Osmanlı'daki "reaya"ya karşılık gelebilir.

zihniyetinden yoksundu. Bu iş gücü, Devrim başladığında işbirliği yaptığı Fransa'daki zanaatkarlardan belirgin bir biçimde ayrılmıyordu. Eğer 1789 yılının olayları, sınai kapitalizmin gelişiminden ve emekçi sınıfının direnişinin ortaya çıkışından önce gerçekleşmeseydi, Fransız burjuvazisinin soylularla ilişkilerini koparma ihtimali daha az olurdu.

Ekonominin gelişimi açlığı azaltarak emekçi sınıfına belli bir yarar sağlamış olsa da, işsizliği genele yayan nüfus artışı, maaşların yükselen yiyecek fiyatlarına yetişmesini engelliyordu: Fransa'da 1730'dan 1789'a kadar, maaşlar %22'den fazla bir artış gösterirken, tahıl fiyatları %60 oranında yükselmişti. İktisatçılar, olayların doğası gereği, işçinin ücretinin, hayatta kalması ve üremesi için gereken miktardan daha fazla olamayacağını açıklıyorlardı. Turgot, bu "sarsılmaz ücret yasasını" dile getirmişti. Bununla beraber direniş, boykot ve grevlerle, bazen de sabotaj ve şiddetle ortaya çıkmaktaydı. Bu direniş, bazı mesleklerin içinde örgütlü durumdaydı. İngiltere'de, on sekizinci yüzyılda tekstil sektöründe bile sendikalar ortaya çıktı ve onlara karşı, maaşları sabitlemeye izin veren "İşçi Yönetmeliği"ne başvuruyorlardı. Fransa'daki "işçi dernekleri," yapı sanayisine dahil mesleklerde ve birkaç başka alanda güçlerini kanıtlıyorlardı; "Fransa yolculuğunu"* düzene kavuşturmuşlardı ve sloganlarını bir şehirden diğerine yaymak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Mesleki temele sıkı sıkıya dayanıyor ve bazı durumlarda rakip olan bu dernekler birbirlerini kanlı kavgalara girişecek kadar kıskanıyorlardı. Aynı zamanda, grevcileri desteklemekte çok yetenekli olan karşılıklı yardımlaşma dernekleri de kuruluyordu. Buna karşılık birçok işçi, İngiltere'deki gibi tercihen hükümetin müdahalesine başvuruyordu. Hükümetin, kamu düzeni kaygısıyla, arabuluculuk ettiği oluyordu ama genel olarak, emekçi sınıfına düşmanca davranıyordu. Fransızların "Koalisyon" dediği, yani tüm direniş biçimleri ve işçi dernekleri ya da birlikler, devlet tarafından yasaklanıyor ve kiliseler tarafından da lanetleniyordu.

Fransa'da nüfusun beşte biri yoksullardan oluşmaktaydı ve her ekonomik krizde bunların sayısı kayda değer bir biçimde artıyordu. Öte yandan yardımın yetersizliği apaçık ortadaydı. İngiltere ve Hollanda'da her parişin normalde yoksullar vergisi aracılığıyla yoksullarına bakması gerekiyordu. Kıtanın başka yerlerinde aşarın bir kısmının yoksullar için kullanılması öngörülüyordu. Ancak gerçekte sakatlara, yaşlılara ve dullara verilen bir destek yoktu; işsizler ise hiçbir yardım almıyordu. Böylelikle dilencilik, belli bir çevrede sürekli olarak kendini gösteriyor ve bu durum tutuklamalar yoluyla

* Kalfaların ustalıklarını geliştirmek için Fransa'da yaptıkları yolculuklar.

boş yere ortadan kaldırılmaya çalışılıyordu. Dilencilik serseriliği doğuruyor, serserilik de çete halinde haydutluğa dönüşüyordu. Öte yandan, iş arayışındaki başıboş insanların ve iç gümrüklerin neden olduğu kaçakçıların sayısı son derece yüksekti. Kötü bir hasat ve bundan kaçınılmaz olarak doğan sınai kriz sıkıntıyı yaygınlaştırıyor; zanaatkâr, çiftlik yarıcılar ve toprak sahipleri de bizzat dilenmeye başlıyordu. "Haydut" korkusu genelleşiyordu. Egemen sınıflar ve hükümet, yardım atölyeleri açarak ve azık dağıtarak yoksulları sakinleştirmeye çabalıyordu. Fakat başlıca kaygıları, daima aç kalabalıkların isyanına ve talanına karşı tetikte olmaktı. Kolaylıkla "korkuya," panik yaratıcı bir dehşete dönüşecek olan bu kaygıyı, büyük burjuvazi kadar küçük burjuvazi de duyuyordu. Burjuvazi, soylu ve ruhban sınıfından olmayan halkın bünyesinde bir ayrılık nedeni teşkil ediyordu ve Fransa'nın dışında, Devrim'in yayılmasının aleyhine işleyecekti.

VI. Britanya Toplumu

Kıta araştırmacıları Britanya'da, Batı Avrupa'nınkilerle karşılaştırılabilecek toplumsal unsurlar olduğunu fark ediyorlardı; fakat ayrılıklar, benzerliklerden daha çok ilgilerini çekiyordu. Yüzyıllardan beri, kendine özgü nitelikler gösteren Britanya, ekonomisi gelişip değiştikçe giderek daha da farklı hatlar ortaya çıkarmaya başladı.

Kuramsal olarak kanun herkes için aynı ve kamusal görevler doğum ayrıcalığı olmaksızın herkese açıktı. Öyle ki sınıfların ayrımı, soylu sınıfı ve burjuvazi arasına katı bir engel dikmiyordu. Bu ayrım, kağıt üstünde olduğu kadar gerçek hayatta da zayıflıyordu. Yurtluklara ilişkin hiyerarşi ve zorunluluklar artık yok olmuştu; soylunun askeri niteliği tam anlamıyla siliniyordu; derebeylik düzenlemelerinden geriye medeni hukuka dahil edilmiş ve çitleme hareketleri sırasında köylülerin elde tuttuklarıyla birlikte silinip giden toprak anlaşmalarından fazlası kalmamıştı. Kontluklardaki şövalyeler, burjuvalarla beraber daima Avam Kamarası'nda bulunmuştu. Açıkçası soylu sınıfı ve ayrıcalıklar, yalnızca lordlardan ve onların imtiyazlarından ibaret oluyordu; dahası, bunların oğulları, küçük derebeylik sınıfının İngiliz asilzadeleriyle birlikte, burjuvalar arasında sayılıyordu. Diğer yandan "sınıf dolayısıyla dışlanmak" kavrayışı etkili olmadığından, iki sınıfın da ticaretle ilgilenmesini yasaklayan hiçbir şey bulunmuyordu. Toplumsal sınıflandırma, temel olarak zenginlik üzerinden düzenleniyordu.

Lordlar ve asilzadeler yerel idareyi kontrol edip sahip oldukları toprakları ellerinde tuttuklarından, krallık memurlarının az sayıda olmasından ve

soyluluk unvanı satın almanın yalnızca orduda gerçekleşmesinden dolayı, İngiltere'de bir cüppe soyluluğu (*Noblesse de robe*) oluşmamıştı. Burjuvazide hizmetliler bulunmuyordu ve soylulaştırılma ya da toprak edinme, burjuvaziye Fransa'daki kadar cazip gelmiyordu. Özellikle tüccar, bankacı ve imalathane sahiplerinden oluşan bu burjuvazi daha çok girişim, vurgun ve kâra yöneliyordu. Tipik olarak, hayatı boyunca bir daha çalışmasına gerek bırakmayacak kadar servet sahibi bir adam, zenginleşmek için bir şirket yöneten diğer adama karşı hiçbir önyargı beslemiyordu.

Ortak kullanılan arazilerin çitlenmesi yöntemi, uzun süredir özgür olan köylüleri tımar topraklarından yavaş yavaş koparıyordu. Yok olmamış olsalar da, sıradan gündelikçilere dönüşmek, kırsal sanayiye katılmak ya da sanayi merkezlerine göç etmek üzere, yerlerini gitgide büyük çiftçilere bırakıyorlardı.

Buna karşın, İngilizler kendilerini kanunlar önünde genel anlamda eşit değerlendirseler de, *Habeas corpus* yasası, Majesteleri'nin gemilerine zorla tayfa olarak sokulmalarına karşı yoksulları korumuyor ve eşitsizlik, gerçek hayatta ve âdetlerde baskın çıkıyordu. Toprak mülkiyeti birkaç bin ailenin elinde kalmaya devam ediyordu: Lordlar ve İngiliz asilzadeleri, tüm derebeylik izlerinin yok olmadığı kontluklar ve bucaklarda egemenliklerini sürdürüyordu. Diğerlerini akrabalık ve toplumsal ilişkilerden uzakta tutmak, ayrıca onursal ve ödüllendirici mevkilere gelmeyi kendileri için garanti altına almak üzere "doğanları" birbirine bağlayan diri bir dayanışma duygusu vardı. Onlar da kıtada yaygın olduğu gibi bu "özel ve ayrıcalıklı olma" ruhundan nasiplerini almıştı.

IV. BÖLÜM
AVRUPA DÜŞÜNCESİ

İnsanların zihniyeti, ekonomi ve topluma oranla daha yavaş değişiyordu; Avrupalıların çoğunluğu açısından günlük yaşam, fikirlerini etkileyecek kadar hızlı bir ritimde değişmiyordu. Oysa burjuvazinin, kendine özgün etkinlik tarzıyla uyum içinde olan anlayışı, başlangıçtan itibaren askerin ya da papazınkinden farklılık gösterdi. Ticari, parasal ve sınai kapitalizm ilerlemelerini belirginleştirdikçe ve Ortaçağ ekonomisini olduğu kadar Ortaçağ toplumunu da çökerttikçe, burjuvaların tutkuları, geleneksel zihniyetle şiddetli bir biçimde çatışıyordu. Modern bilimin temellerini attıktan sonra 18. yüzyılda egemenliğini insan hayatının tüm alanlarına yayacağını iddia eden deneysel akılcılığın ortaya çıkışı, burjuvaziyi, özellikle Fransız burjuvazisini, sınıf bilinci ile cesur ve yenilikçi bir ruhun uyanmasına katkıda bulunan bir felsefeyle donattı. Devrim arifesinde, Aydınlanma Çağı'nın önderleri ölmüş olsa da, onların fikirlerinden hiçbiri kaybolmamıştı. Onların mirası özellikle karmaşık kalmaya devam ediyor ve öte yandan Eski Rejim, kendine bol bol savunucu buluyordu. Böylelikle bu dönemin Avrupa düşüncesi, en azından canlılığının en iyi kanıtlandığı üç ülkede, yani İngiltere, Almanya ve Fransa'da, dinamizm ve çeşitlilik barındırıyordu.

I. Geleneksel Zihniyet ve Modern Zihniyetin Uyanışı

Eski ekonomide üretim sınırlıydı. Kıtlık, salgın hastalıklar, savaş ve efendilerin zulümünden bitkin düşen üretici, ihtiyaç duyduğu yardım ve korunmayı dar bir çevrede –aile, komşular, ticaret, kilise çevresi– arıyordu. Rekabeti denetimlerle sınırlayıp ücretlere göre adil bir fiyat belirleyerek güvenliği sağlama arayışındaydı. Kendisine yetmek için çalışıyordu. Besin

maddeleri ve malların onun gözünde yalnızca bir kullanım değeri vardı. Tutumlu bir hayatın getirisi az olduğundan, gereksiz yere enerji harcamak faydasızdı. Zanaatkâr ve satıcılar, kârın çekiciliğiyle, değişim değeri fikrine ve vurgunculuğa alışmışlardı ama 18. yüzyılda çoğunluk, Ortaçağ zihniyetinden hâlâ çok şey taşıyordu. Yavaş yavaş biriken bir kazançla yetinerek müşteriyi bekliyor, tanıtıma karşı çıkıyor, az ve pahalıya satıyor, sermayenin sürümünü hızlandırmaya çalışmıyordu. İdealleri, hayatlarını rantiye olarak sürdürebilmek için toprak satın almaktı. Burjuva kesim, feodal savaşların anarşisinin ve monarşik despotluğun yerine geçecek bir düzeni önceden beri tasarlıyordu. Böylelikle işadamı, dükkânını işletirken ve muhasebesini düzenlerken uyguladığı yöntemi hükümete doğru genişletti; yargıç ve idareciler, şiddete ve zorbalığa karşı kanunun baskın çıkmasını sağlamaya çalışarak, mesleklerinin saygınlığını ve üstünlüğünü korudu. Bununla beraber, ilerleme göstermeyen bir toplumun varlığı hayatta başarıyı yakalamaya dair umutları beslemediğinden, ahiret yaşamı üzerine düşünceler insanlara daha çekici geliyordu. Otoriter ve hoşgörüsüz, ayrıca aristokratik ve hiyerarşik olan toplumsal ve siyasi yapının, tebaanın içten içe hissettiği aşağılık duygusuna karşılık gelmesi, kaba kuvvetle benimsetilen ve din tarafından emredilen bir saygıyı ve teslimiyeti pekiştiriyordu.

18. yüzyılın sonunda, ruhban sınıf kısmen yeni fikirleri benimsediyse de, halk sınıflarıyla olan ilişkilerinde, geleneğin sağlam duvarı olmaya devam ediyordu. Protestan ülkeler, mistisizmin coşku uyandırdığını görmüşlerdi. İngiltere'de Metodizm insanları kendine çekmeye devam ediyor ve diğer tarikatlar yeniden canlanıyordu; Anglikan Kilisesi'nin kendisi evanjelik bir kurumdu. Almanya'da canlılığını koruyan Pietizm, Kant ve Hamann'ın öğrencisi Herder'i bile etkisi altına almıştı. Önemi, dönemin ötesine geçtiğinden ortodoks olmayan dinselliğin istikrarı daha da önemlidir. Akışkan elektrik ve manyetizma gibi bilimsel keşiflerin talihe bırakılmış yorumları ve şarlatanca kullanılışları ile, büyü, astroloji, cincilik ve simya da bu yeni dinlere ekleniyordu. Swedenborg'un ardından Pasqually ve Saint-Martin gelmişti. Almanya'da Rozikrusyenler [Gül-haçlılar] ve birçok mason locası, bu karışık doktrinlerden yanaydı. Fransa'da Alsas ve Lyon, bunlara çok sayıda yandaş sağlıyordu. İngiltere'de Blake, sanatını bunlarla besliyordu. Cagliostro ve Mesmer, kitleler önünde hayranlık uyandırmaktaydı. Halk ise, özellikle de kırsal bölgelerde, binyıllık batıl inançlarına bağlı kalıyor ve hâlâ büyücülüğe inanıyordu. Büyüsel zihniyet, yok olmaktan şaşılacak derecede uzaktı.

Bunun yanında, uzun bir süredir yeni bakış açıları ortaya çıkıyordu ve şimdi bunlar, sayıları gittikçe artan birtakım insanlara çekici geliyordu. Av-

rupa'nın zenginleşmesi bu insanların gelirlerini artırdığından, ilgi alanları çeşitlendi ve bu ilgileri tatmin etme arzusunu körükledi. Bireysellik, sınırlamalardan rahatsız oldu ve ekonomik başarıya ulaşmış kişilerin oluşturduğu bulaşıcı örnek, hayattan yararlanma yeteneğine sahip olduğunu düşünenleri teşvik etti. Her çocuk hak ettiği mirası istediğinde aile topluluğu dağıldı ve insanlar, alışılagelmiş uygulamaları hiçe sayıp onlardan kaçındı. Kent yaşamı, toplumsal baskıları zayıflattığından kentleşme güçlü bir canlandırıcı etki yarattı. Hayatın giderek büyüyen bir bölümü, geleneksel grupların kontrolünden çıktı ve sonunda topluluklar, üyelerini yalnızca nerede yaşadığına göre sınıflandırmaya başladı. Gerçekte insanların hareketliliği çok daha güçlüydü; öyle ki denizaşırı toprakların, yaygınlaşan sanayinin ve iletişimin gelişmesinin sunduğu fırsatlara cevap vermeye başladı. Yabancılar ve Yahudiler, Avrupa'nın her yanında farklı düşünme şekillerini ve yeni fikirleri tetikledi. Kapitalizm, askerlerin macera, risk, girişim ve rekabete dayalı mücadele arzusunu burjuva kesime taşıdı. Ayrıca bazılarının zenginleşmesine, diğerlerinin de yoksullaşmasına yol açarak toplumsal farklılaşmayı hızlandırdı. Durmadan buharlaşma tehlikesinde olan paraya dayalı gücün artık yalnızca geçici bir saygı uyandırdığı, dinamik ve dengesiz bir toplum yarattı; dünyevi hayatın cazibesini artırırken öte dünyayı belirsizliklere doğru itti. Bireyin elini kolunu bağlayan kişisel bağların önemini azalttı ve sözleşme temelli ilişkilere vurgu yaparak yükümlülükleri sınırladı. Akraba ya da dost ortaklıklarının yerine anonim ticarethane ya da şirketi; geleneksel pazar yerindeki satış yerine numune üzerinden satışı; pazarlık yerine sabit fiyatı; toprak kölesini, angaryacıyı, kalfayı daha sürekli ve daha katı bir baskıya maruz bırakan koruyuculuk perdesi ardındaki diktatörlüğün yerine, karşılıklı olarak uygun bir ücret karşılığında verimli bir gayret ilişkisini kapsayan kısa vadeli iş sözleşmesini getirdi. Despot, feodal ve kurumsal sınırlamaların altında hareketsiz kalmış birey binlerce farklı biçimde bağımsızlığa uyandı ve özgürlük hayalleri kurdu. Entelektüeller, savlarını duymak isteyen bir dinleyici topluluğunu karşılarında hazır buldu.

II. Deneysel Akılcılık

Teknikteki devrimsel nitelikte ilerlemelerle beraber fizik ve mekanikteki ilerlemeler sayesinde, 17. yüzyılın ilk yarısından itibaren belirginleşen, araştırma yöntemi olarak Descartes'ın dehasıyla kurulan, ardından Newton ve Locke'un çalışmalarıyla vurgulanan akılcılığın yeni niteliği, evrenin doğaüstü güçlerle açıklanışını ortadan kaldırıyordu. Gözlem ve deneyle kanıtla-

nacak varsayımların değişmez kurallardan tümdengelimle elde edilmiş sonuçlar olması koşuluyla, madde insan zihninin keşfedebileceği belirlenimci bir düzene tabidir. Doğanın ve aklın karşılıklı etkinliği üzerine kurulu olan bilim, bugünkü biçimine (algılanabilir dünyaya dair esasen matematiksel formüllerle ifade edilen belli bir anlayışa) dönüşmekteydi. Farklı bilimsel alanlar temel bir birliğe ulaşırken en büyük bilimsel hedef, evreni bir dizi denkleme indirgemekti.

Bilimsel ilerlemeler hayal gücünü ateşliyordu. Lagrange'ın matematiksel dehası Fransa'da parlıyor ve ardından Legendre ile Laplace'ın ünü kendini gösteriyordu. Almanya doğumlu Herschel, Uranüs'ü keşfetmiş ve bir yıldızlar kataloğu oluşturmuştu. Başta Coulomb olmak üzere fizikçiler, elektriği ve manyetizmayı incelemeye devam ediyorlardı; Galvani'nin 1786'da Bologna'daki deneyinin ardından, zaten ünlü olan Volta, elektrik akımını keşfetmek yolundaydı. Lavoisier kimyayı yaratıyor ve solunumu açıklayarak fizyolojiyi başlatıyordu. Buffon'un zaferinin evrensel olmasına rağmen daha az ilerleyen doğabilim ve jeoloji, betimlemeye dayalı kalıyor ama aynı zamanda akılcı sınıflandırma yöntemleri sağlamaya gayret ediyordu. Botanik açısından Adanson bunu başarmıştı. Doğa bilimleri, halkın özellikle ilgisini çekiyordu; çünkü bunlar, Franklin'in paratoneri, Jenner'in aşılaması, Montgolfier'lerin balonu gibi pratik uygulamaların öncüleri oluyor ya da örneğin Berthollet'nin Fransa'da kanıtladığı üzere, bazı sanayileri yenilemeye başlıyordu. Birikim yoluyla ortaya çıkan deneysel bilgi, sonsuz bir ilerlemeyi sağlama almış gibi görünmekteydi; bunun sayesinde insan, doğa güçlerini kendi yararına kullanmakta özgür hale gelecekti. Descartes'ın öngördükleri gerçekleşiyordu; böylece "yeryüzü meyvelerinden ve burada bulunan bütün rahatlıklardan, hiç sıkıntı olmaksızın yararlanabilinecekti."

Bir metafizikçi olan Descartes, aklı, Tanrı tarafından doğuştan verilmiş bir yetenek olarak ele alıyordu. Siyaset ve ekonomi alanına taşmaktan kaçınarak ve tarihi önemsemeyerek, toplumun bir parçası olan insanı anlamaya yönelik çalışmaların, deneysel bir bilim olduğunu düşünmüyordu. 18. yüzyıl düşünürleri tam tersine, akılcılığın tutkularını her yöne doğru genişleterek, o zamandan beri "insan bilimleri" adını verdiğimiz şeyi başlattılar. Doğuştan var olan fikirler nosyonunu bir yana bırakarak, aklın işlemlerini duyu izlenimleri yoluyla açıklayan Locke olmuştur ve kendisi bir doktordur. Onun geliştirdiği duyu verileri kuramını Voltaire kıtalılara tanıttı ve Condillac geliştirdi; deneysel psikolojinin önü açılmış oluyordu. En gözüpek olanlardan Helvétius, Holbach ve Bentham, ahlakı sekülerleştirdiler ve bunu bireysel çıkar ve toplumsal yararda temellendirerek, bir "töreler bilimi" haline ge-

tirdiler. Tarihte ise kanıtları sınamak için filolojik eleştiriyi ve belli bilimsel standartları kullanıma sokma çabaları dikkat çekiyordu; bu çabalarda ısrar edilmiş olsa da 18. yüzyılda tarih çalışmaları onlardan istendiği gibi yararlanamadı. En azından Voltaire tarihin odağını imparatorlukların istikrarsızlıklarından uygarlığın gelişimine ve toplumların evrimine kaydırmıştı; bunlar burjuvazinin çıkarlarıyla uyumlu konulardı. Bu tarihle beraber, İngiltere'deki meşruti rejimin zaferi ve misyoner ve seyyahların anlatıları sayesinde moda olan egzotizm, topluma ilişkin karşılaştırmalı çalışma yöntemlerinin önünü açıyordu: *Esprit des lois* [Kanunların Ruhu] ve *Essai sur les mœurs et l'esprit des nations* [Töreler ve Ulusların Ruhu Üzerine Deneme], büyük ölçüde bu yöntemleri kullanmıştı ve böylelikle sosyoloji doğuşunu duyurmuş oluyordu. İktisadi tarihten henüz hiç bahsedilmiyordu. Bununla birlikte idareciler, istatistiğin kendilerine yardımcı olacağını fark ederek, veri toplamaya başlamışlardı. Çok da fazla istatistik oluşmasını beklemeden önce fizyokratlar, ardından da Adam Smith kendi çağlarının gözlemlerine dayanarak ekonomi bilimini kurduklarını ilan ettiler.

Akılcılık, deneysel ve yararcı olduğunu kanıtlayarak, algılanabilir dünyayı ve insanın etkinliğini kendi alanı ilan ederek, içinde doğrulanması imkansız varsayımlardan başka bir şey görmediği metafiziği iskartaya çıkarıyordu. 1781'de Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde "kendinde şeylerin" bilinmez olduğunu henüz açıklamıştı ve Laplace "Şeylerin temel nedenleri ve öz doğaları, bizim için ebediyen bilinmez olarak kalacaktır" diye yazacaktı. Böylelikle akılcılık olumlu bir felsefeye dönüşme eğilimindeydi ama genel zihniyetin oraya varabilmesi için daha fazla şey gerekiyordu.

III. Yaradancılık ve Doğal Hukuk

Duyumculuk, Locke'u "doğal dinden" saptırmamış ve dönemin entelektüellerinin çoğu da, onun yaradancılığına sadık kalmıştı. Yaradancılığı, ilkelerinin tüm dinlerin kendi özgül ve olumsal dogmalarının altında gömülü olduğunu gösteren karşılaştırmalı çalışmalara dayanarak savunuyorlardı; evrensel olarak kabullenilmiş olması, "evrenin ulu mimarı" olan üstün bir Varlık'ın mevcudiyetini teyit ediyor, ruhun ölümsüzlüğünü ve öte dünyada cezanın gerekliliğini kanıtlıyordu. Egemen sınıfların çıkarı, halkın itaatini güvence altına almaya uygun birer araç olarak bu spekülatif fikirlere büyük bir değer veriyordu. Ahlaki ilkeler ya yararcı olmalı ya da sadece toplumsal adetleri temsil etmeliydi; bununla birlikte onlara uyulmalı ve insan onlara uyarken hem özgür hem de sorumlu olmalıydı. Ardından duyarlılığa, aklı

reddetmeden, öncelik veren Rousseau geldi; "duyarlı" insan, etrafındakilere duyduğu sevgiyle, özgeci olan gerçek ahlaka erişir; vicdan ya da "ölümsüz ve tanrısal ses," olaylar dünyasının ötesinde, insana en önemli olan, yani alınyazısını aydınlatan gerçekleri gösterir. 1788'de, Kant gerçekten de metafiziği, ahlaki vicdanın sert temelleri üzerine yeniden kurdu. Buna ek olarak, Almanya'da Jacobi, Hollanda'da Hemsterhuis ve İskoçya'da Reid, geleneksel yönteme uygun olarak felsefe yapmaya devam etti.

Öte yandan, yenilikçiler yalnızca dünyayı anlamayı arzulamıyorlardı; bunun yanı sıra dünyayı değiştirmek istiyorlardı ve bu yüzden reform ruhunu korudular. Hatta daha da ötesine geçerek, Stoacılara kadar uzanan ve Ortaçağ'ın bazı tanrıbilimcilerinin ifade ettikleri doğal hukuku canlandırdılar. Kıta ülkelerinin çoğunda mutlakiyet tarafından karanlıklara doğru itilen bu doğal hukuk, Kalvinistlerin arasında varlığını sürdürmekteydi. Locke, 1688 devrimini haklı göstermek için ona başvurmuştu: Bireyin özerkliğini korumak amacıyla kurulan toplum, yurttaşlar arasında özgür bir sözleşme; ve aynı şekilde, gücünü yalnızca, tanrısallık yoluyla bireye verilen zaman aşımına uğramaz haklara uyulmasını sağlamak için kullanması gereken hükümet otoritesi de, egemen halk ve onun vekili arasındaki sözleşmeye dayanıyordu. Gerçekten de Amerikalılar ve Fransızlar, insanın doğal haklarını, Yüce Varlık'ın huzurunda ilan ettiler. Doğal hukuk, insan ırkının farklı kolları arasında ayrım yapmayarak, klasik düşünce ve Hıristiyan düşüncesinin evrenselliğini sürdürüyordu.

Kartezyen metafiziğe yaptıkları saldırılar aksini düşündürse de, akılcılar bu yollarla, idealist felsefeyle kurdukları bağları muhafaza ettiler. Bu durum, okulda özümsedikleri geleneksel hümanizmi yansıtıyordu. Bilim hakkında bildikleri genellikle yüzeyseldi. Eğitimleri, maddi üretimi aşağı görmelerine yol açan sınıfsal ve mesleki önyargıları sağlamlaştırıyordu. Fransız filozoflar fizyokratların yazılarına kayıtsız kalmadılar ve ansiklopedi yazarları ilk kez, mesleklere ve bunların araç gereçlerine önemli bir yer ayırdılar ama tekniğin ilerlemesini, toplumun ve göreneklerin değişimini, bilginin genişlemesini, bireyin ve düşüncenin özgürleşmesini sentezci bir bakış açısıyla çalışmalarına dahil ettikleri söylenemez. Doğa bilimleri onlara henüz evrim kavramını öğretmediğinden, tarihin içinde ayırt ettiklerini düşündükleri gelişmeler konusunda, yapısal bir açıklama araştırması yapmayı denemediler; ya da bu değişiklikleri burjuvazinin tercümanları olarak, burjuvazinin yok etme hayalleri kurduğu hoşgörüsüzlüğe, feodalliğe ve despotluğa bağladılar. Bu özgürlük elde edilince, toplumsal ve siyasi düzenin akla uygun bir biçimde ebediyen kurulmuş olacağını düşünüyorlardı. Bu çerçevede, gelişim kuşkusuz sürecek

ama bireysel çabaya bağlı kalacaktı. Yükselen bütün sınıflar gibi burjuvazi de kendi zafer gününden itibaren tarihi zımnen kapatıyordu.

Tarihi ampirik olarak incelemiş ve reformistlere muhalif bazı kişiler, insanın topluca bir gelişimin gösterilebilmesinin olanaklı olmadığını iddia etti. Karşı çıktıkları kişiler gibi onların da akıldışı tercihlerin denetiminde, Tanrı'nın emrettiği ya da ortak bir deneyimden doğduğunu düşündükleri güncel kurumların korunmasına yöneldiklerini söylediler. Bir Katolik olarak Dekartçılığa karşı düşmanlık gösteren Vico, yüzyılın başında, Tanrı'nın gizemli niyetine uygun bir biçimde her imparatorluğun canlı bir varlık gibi doğması, büyümesi, düşüşe geçmesi ve bir başkasına yerini bırakmak üzere ölmesinden dolayı, geçmişte yalnızca ebedi bir tekrar görüyordu. Lessing, dini gelişimde, sürekli bir vahiy süreci olduğunu bulgulamıştı. Daha sonra da Herder, 1784'te *Tarih Felsefesi Üzerine Düşünceler*'ini açıklamıştı: Doğa, yalnızca sezgilerle algılanabilecek bir evrim içerisinde, bireylerin iradeleri müdahale etmeksizin, canlı bedendeki hücreler gibi dahil oldukları toplumları yaratır.

Bu genel niteliklerin bazıları ya da diğerleri, zihinsel etkinliğin özellikle parladığı üç ülkenin her birinde, ekonomik, sosyal ve siyasi koşullara bağlı olarak ağır basmaktaydı.

IV. İngiltere ve Almanya

İngiliz anlayışı, deneysel araştırmaya daha erken bir dönemde yüksek bir değer vermiş gibi görünmektedir: 13. yüzyılda Roger Bacon, 14. yüzyılda Ockamiste'ler, Descartes'tan önce deneysel araştırmanın temel ilkelerini dile getiren Francis Bacon bunun kanıtıdır. Öte yandan İngilizler, bilgide birliği ortaya koyacak ve mutlak ifadeleri haklı çıkaracak bir felsefe oluşturmakla ilgilenmedi. Hume, duyumcu çağrışımcılıktan, günlük deneyimle insana aşılanan akılcı ilkelerin, insanı ancak yaklaşık ve geçici genellemelere vardıracağı sonucunu bile çıkardı. Sonuç olarak deneysel akılcılık, deneyselciliğinin verimliliği ile sınırlı kalıyordu ve deneysel akılcılık adı aslında onu tümdengelimli akılcılıktan ayırt etmek amacıyla kullanılıyordu. 18. yüzyılda Büyük Britanya'daki teknik yenilikçiliğin gücünün, bu zihniyeti derinleştirdiğinden şüphe yoktur. Adam Smith siyasi ekonomiyi ele aldığında, fizyokratlardan daha az taraflı davranmıştır.

Aynı zamanda İngilizlerin çoğunluğu yeni akılcılığı, metafiziği ve ortaya konulan dini uzlaştırmak kaygısını taşımadı. Öte yandan burjuvazinin Püriten kalan büyük kısmı Kalvenci mezheplerin herhangi birine katıldığından, ortak çıkar, resmi Kilise'nin müminlerine oportünizmi salık veriyordu ve ta-

rihsel sonuçlar da bu şekilde işledi: Katolik oldukları için sürülen *Stewart*'ların* dindaşları dışlandı ama Locke, Protestanlar arasında hoşgörüyü salık verdi. Muhalifler belki tam bir özgürlüğe sahip değildi ama katlanılamayacak bir hayat da yaşamıyorlardı. Yüzyılın başında bazı yaradancılar ruhban sınıfını rahatsız etti ve Devrim'in arifesinde Gibbon, Roma İmparatorluğu'nun düşüşünü Hıristiyanlığa mal ederek, ona en az Voltaire kadar düşmanca davrandı. İngiliz akılcıları bir süre sonra, Hıristiyan inançlarını baltalamak istediklerine dair oluşturdukları izlenimi sonlandırırken, Anglikan Kilisesi'nin ahlak bakımından gittikçe daha ileri görüşlü olan temsilcileri, örneğin Paley, dogmalarının akılla bağdaştığını kanıtlamaya gayret gösteriyordu. Egemen sınıflar, dinin toplumsal ve siyasi uyum için yararlı olduğu konusunda hemfikirdi; Metodizm, imancılığı yeniden canlandırdığında, bunun halkı disiplinsizlikten kurtarması, kötü karşılanmadı.

İngilizler siyasette de, ilkelerden ziyade geçmiş örneklere başvurmayı daima tercih ediyorlardı. Yine de, uzun süre doğal hukuka aşina kaldılar: Hobbes, halkın kralla yaptığı sözleşme ile, egemenliğini ebediyen ona teslim ettiğini ileri sürerek mutlakiyeti savundu; ardından Locke, onunkine ters bir yorumla, anayasal rejimin ve birey haklarının doğruluğunu gösterdi, öyle ki Whigler** bu doktrinlere bağlanacak gibi göründü. Fakat devletin efendisi olan soylu sınıfı ve büyük burjuvazi oligarşisi, seçim reformu lehindeki gücünü tehlikeye atan hareketlenmeden dolayı telaşa düşünce, Locke biraz itibar kaybetti. Burke'ün göstereceği üzere yöneticiler, anayasayı İngiliz halkına özgü bir gelişim sonucu doğan ve hiçbir akılcı önvarsayımla ilişkisi olmayan evrimsel bir ürün gibi gösteren ampirik bakış açısına geri döndüler.

Britanya düşüncesindeki bu gelişmeler kıtanın dikkatini çok sonraları çekti. Montesquieu ve Voltaire örnek olarak İngiltere'yi önerdiler ve 1771 yılında Cenevreli Delolme, adanın eşsiz değerlerini övdü. Resmi Kilise'ye ve bunun lider olarak kabul ettiği hükümdara karşı saygılı olan İngiliz masonluğu birçok ülkeye yayıldı ve buralarda hoşgörü, bireysel özgürlük ve temsili hükümet fikirlerini yaydı. İngiltere, eşitlikçi Fransızların gözünde özgürlüğün anası olmaktan ancak Eski Rejim'in sonunda çıktı.

Protestan Almanya, akılcılığı, Descartes'tan ziyade Leibniz'in etkisindeki August Wolf'un öğretilerinden tanıdı. İngiltere ile temas, İngiliz hükümdarına ait olan Hannover'deki Göttingen Üniversitesi ve aynı zamanda Hamburg üzerinden sağlanıyordu. İngiltere'de olduğu gibi Almanya'da da Protestan-

* İskoçya'da 1371 ve 1714, İngiltere'de de 1603 ile 1714 yılları arasında saltanat süren hanedanlığın hükümdarları.

** Büyük Britanya'da liberal partinin üyelerine ya da genel olarak liberal partiye verilen ad.

lık, Lüterciliğin Kalvinizme nazaran daha baskın olmasından dolayı (yine de hoşgörüyü teşvik edecek ölçüde yayılmışlardı), daha az sayıda bulunan birçok farklı mezhep tarafından temsil ediliyordu. Prusya'da II. Friedrich, felsefi tasavvurun yeterince özgür bir biçimde gelişmesine izin verdi. Yine İngiltere'ye oranla daha genel olarak akılcılar, Kutsal Kitap'a yönelen eleştirilere daha fazla maruz kalan vahiy dinine saldırmaktan sakındılar. Papazlarsa doktrinlerini gözüpeklikle akılcılaştırdılar. Bilimsel araştırma, teknik ilerleme ve ekonomik gelişim konusunda ise Almanya İngiltere'nin dengi değildi: Akılcılık burada deneysel olmaktan çok, tümdengelimsel ve metafizik olarak kalıyordu. Kalesi Prusya olan *Aufklärung* [Aydınlanma], tercihini aydınlanmış despotlara çekici gelen ve kraliyet yöneticileri için kabul edilebilir yavan tarzdaki bir yararcılık yönünde ortaya koydu. Böylelikle Aydınlanma, Katolik bölgelere, hatta Bavyera ve Avusturya'ya sızdı ve bu ülkelerdeki bazı din adamlarından destek buldu. Yine de bir avuç bürokrat ve entelektüelden fazlasını etkileyemedi; Pietist gizemcilik, derin köklerini korudu; Rousseau'nun etkisi dikkate değer oldu; edebiyatçıların *Sturm und Drang*'ı* anarşik bir romantizm öncesi dönemin simgesi oldu; Kant'ın ötesinde, felsefe aşkınsal bir idealizme doğru yönelmekte gecikmedi.

Kralların mutlak erki ve derebeyliğin ayak diremesi, Almanya'yı İngiltere'den oldukça farklı kılıyor ve burjuvazisinin zayıflığı bu ülkeyi Fransa'dan da bir o kadar ayırıyordu. *Aufklärung*'un önderleri, imtiyazları asla sertçe kınamayıp toprak köleliğini de nadiren kınadılar. Somut reformlar için aydınlanmış despotlara güveniyorlar ve ilerlemenin kurumlardan ziyade bireysel gelişime bağlı olduğunu ileri sürerek, ihtiyatlılıklarını haklı kılıyorlardı.

V. Fransa

Akılcılar, Katolik ülkelerde, Protestan ülkelerdekilerden daha ciddi tehlikelere maruz kalıyordu. Özellikle İspanya ve Portekiz krallıkları düşmanca davranışlar sergiliyordu ve Olavide, ülkesinden kaçmak zorunda kalmıştı. Roma Kilisesi, direnişin ruhuydu. İtalya'da ise zihinsel etkinlik yeniden canlanıyor ve *Risorgimento*'yu** müjdeliyordu; örneğin Beccaria, aydınlanma çağının ünlü kişileri arasına katılmıştı. Bununla beraber Fransa'da Aydınlanma'nın *philosphe*'ları, gözüpeklikle Katolik ruhban sınıfının hoşgörüsüzlüğüne ve sansürüne saldırdılar; bu sınıfın otoritesi, geçici iktidarın desteğine

* Türkçesi "fırtına ve coşku" olan edebi akım.

** İtalyan birliğinin kurulması amacıyla 19. yüzyılda başlatılan hareket.

bağlı olduğundan, bunun imtiyaz ve aksaklıklarının yanı sıra dogmalarını da, acımasız bir coşkuyla gülünç duruma düşürdüler. "Voltaire'ciler" çoğaldı ve saygı yok oldu. Jansenist ve Cizvitlerin, Gallikan ve Roma kilisesi yandaşlarının anlaşmazlıkları, Nantes Buyruğu'nun iptalinin yıkıcı etkileri, zorla dinleri değiştirilen çok sayıdaki Protestanın umursamaz tavrı, saldırganların çıkarınaydı. Temel olarak hoşgörü ve doğal dini salık verdiği için masonluğa rağbet de aynı durumdaydı. Papalık masonluğu boşuna yasaklamıştı çünkü kral, papanın fetvasını duyurmayarak, sanki büyük soyluların mason localarına katılmasına ses çıkarmadığı izlenimini uyandırıyordu. Çok sayıda bağımsız papaz ya da manastır papazı masonlara katıldı. Diderot'nun editörlüğünde hazırlanan Ansiklopedi, akılcı filozofları, manifestosu d'Alembert'in yazdığı *Giriş Nutku* olan bir çeşit parti çatısında bir araya topladı.

Zihniyeti değiştirmede öylesine başarılı oldular ki, XVI. Louis saltanatı sırasında, Protestan Necker hükümete girebildi. Baskı araçları varlığını sürdürse de nadiren kullanılıyordu. Geçici iktidar, kilise ziyaretlerine ve Paskalya ayinine olan ilgisini kaybediyordu; bizzat yargıç papazlar bile, aykırı davrananlara nadiren dava açıyordu.

Bütün bunların sonucu olarak *philosphe*'ların çoğu, insanı doğal sınıflandırma şeması içine yerleştirseler de onu ille belirlenimciliğe tabi tutmadılar. Diderot belirlenimci bakış açısını, bu konudaki tereddütlerinin üstesinden hiçbir zaman gelememiş olan Voltaire'e göre daha sıkı benimsemişti; ancak Diderot'nun düşüncesinin bu yönü ölümünden sonra yayımlanan eserlerinde ortaya çıkacaktı. Metafiziğin geleneksel biçimlerinden birisi olan, Helvétius, Holbach ve La Mettrie'nin savunduğu atomcu materyalizme daha da az katıldılar. Başka yerlerde olduğu gibi, ahlaki uyum kaygıları onları doğal dine bağladı. "Eğer Tanrı var olmasaydı, onu icat etmek gerekirdi" diye yazdı Voltaire. Kuşkusuz insanların, doğal arzular karşısında çileciliğin, insanın doğuştan iyi yürekliliği karşısında da ilk günahın tarafında olduğu doğrudur. İnsanı kötüye götüren ahlak bozukluğu topluma mal ediliyor ve soylu vahşinin güzel nitelikleri övülüyordu; fakat ilkel insanın erdemleri hakkında yanılsamalara kapıldıkları da kuşkuludur. Her halükârda, varlıklı sınıflar, inançsızlıklarını kendilerine saklamayı tercih ederek kendilerini dehşete düşüren halkın "batıl inancına" saldırmaktan kaçınıyordu. "Halkın bir dini olmalı" diyen de Voltaire'in kendisidir.

Rousseau'nun iç dökküşleri, bu yararcı yaradancılığın yavanlığını bir nebze olsun azalttı. Yeni bir sözcük olan "hayırseverlik," "duyarlı" insanın kendisinden memnuniyet duymasını sağladı. Düşüncedeki bu yön değişimi, örneği Madam Roland gibi birçok devrimcide de görülebilecek ve sonraları

Chateubriand'ın başarısına katkıda bulunacak olan duygusal bir dinselliğin yayılmasının önünü açarak, Katolikliğe bile hizmet etti. Dinsel uyum arayışı yok olmadı ve birçokları bu uyum arayışında formalitelerden fazlasını gözetiyordu: Ortodoks çizgideki çok sayıda yayın, bunların yavanlıklarını görenlerin inanamayacağı ölçüde başarılı oluyordu. Bununla beraber, inanç batıda, kuzey ve doğu sınır bölgelerinde, dağlık bölgelerde canlı kalıyorduysa da, birçok şehirde ve hatta bazı taşralarda, Paris'in dolaylarında, Champagne'da, Orta Fransa'da ve Mâconnais'de dinsel pratikler azalıyordu; bunun belirtisi, Fransız Devrimi dinsel baskıyı ortadan kaldırır kaldırmaz, inancın gücünü yitirmiş olmasıdır. Ahlaksa bundan ne daha iyi ne de daha kötü durumdaydı; soylu sınıfının ve bir eli yağda bir eli balda burjuvazinin bir kısmının ahlaksızlığı, sadece 18. yüzyıla mal edilemez; çünkü bu durum, daha önceki dönemlerde de aynen mevcuttu. Zaten ne yararcılık ne de duyarlılık, Fransa'daki, başta Plutark olmak üzere İlkçağ yazarlarının incelenmesinin okullarda sağlamlaştırdığı Kartezyen ve Corneille'ci anlayışı ortadan kaldırmadı.

Ayrıcalıklarla, feodalitenin süregiden öğeleriyle, monarşik yönetimin kusurları ve keyfi doğasıyla en şiddetli biçimde yine Fransa'da mücadele edildi. Aynı zamanda *philosophe*'lar, doğal hukuka başvurmak ve reformcu sağduyunun özerk inisiyatifini korumak konusunda hemfikir olduklarını gösterdiler. "Özgür doğan insan, her yerde zincirlere vurulmuştur" diye başlar *Toplum Sözleşmesi*. Fakat iklim teorisiyle belirlenimci bir sosyoloji kuran Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*'nin başında yine de şunları yazar: "İlkel bir akıl vardır... zeki varlıklar kendi yarattıkları yasalara sahip olabilirler... Mevcut yasaların emrettiği ya da yasakladığı şeylerden daha adil ya da daha adaletsiz bir şey bulunmadığını söylemek, daireyi çizmeden bütün yarıçapların eşit olmadığını söylemek gibidir."

Philosophe'lar soylu ya da ruhban sınıflarının dışında kalan Üçüncü Tabaka'nın bütününü bazı konularda (örneğin vergi eşitsizlikleri ya da derebeylik hakları) savundular ama hiç kuşkusuz, özellikle burjuvaziye hizmet ettiler. Burjuvazi, devlet yönetimine katılarak, buraya mali düzen getirecek ve siyaseti, üretimdeki başarısına bağımlı kılacaktı; ekonomiyi prangalarından, sınai emek gücünün istihdamına sekte vuran serflikten ve malların serbest dolaşımını sınırlayan kilise meşrutaları ve soyluların veraset haklarından kurtaracaktı. İktisatçılar tarafından çalışmanın ve girişimciliğin başlıca teşvikçisi olarak gördüğü kâr hırsının tatmin edilebilmesi için yüksek bir ticaret hacmi gerekiyordu. Alım gücünü ve kitlelerin tasarruf olanaklarını azaltan yükümlülük eşitsizliklerini bitirecek; ulusal pazarın birliğini geciktiren iç gümrükleri, ağırlık ve ölçü birimlerindeki çeşitliliği ortadan kaldıra-

cak, bilimsel araştırmayı engelleyen hoşgörüsüzlüğe son vereceklerdi. Bu, bütün bu reformların Fransız burjuvazisinin gündemine birinci sıradan yerleşip coşku uyandırdığı, yani Devrim'in teşvikçilerinin öncelikle Fransız iş insanları olduğu anlamına gelmesin. İnsanın maddi çıkarlarına olduğu kadar onuruna da hitap eden hukukun üstünlüğü ve hakların eşitliği bu konuda çok daha etkili olmuştur. Eski rejimin memur ve hukukçulardan oluşan, nispeten bağımsız ve belli bir olanağa sahip, mesleki çıkarı açısından olduğu kadar kültürü açısından da şiddete ve zorbalığa karşı hukukun üstünlüğünü savunan yaşlı burjuvazisi kamuoyu oluşturma görevini üstlendi.

Burjuvazi her şeyi krallık yönetiminden bekliyor, onun tercümanları olan *philosophe*'ların çoğu ise kıtalı hükümdarlarda övdükleri aydınlanmış despotluğa bel bağlıyordu. Rousseau, gerçekten de demokrasinin ve cumhuriyetçiliğin savunuculuğunu kendi üzerine almış gibi görünüyordu. Fakat *Yeni Heloise* ya da *Émile*, *Toplum Sözleşmesi*'nden daha yaygın bir okur kitlesine sahipti. Üstelik genel iradeyi çıkar gütmeyen bir irade olarak tanımladığından, demokrasi yalnızca erdem sayesinde var olabilirdi. Yine de yalnızca halkın kendi kendisini yönetmesini kabul ediyordu, bundan dolayı, cumhuriyet ancak pek geniş olmayan bir ülkeye uygundu. Mably'nin ünü ise özellikle 1789 yılına dayanıyordu ve Rousseau'nun özel ve miras kalmış mülkiyete sövüp saymalarından esinlenen yazarlar hâlâ pek etkisizlerdi. Aynı şey, İlkçağ'a dayanan ahlaki, çileci bir komünizm geleneğini izleyen yazarlar için de geçerliydi. Genel kamu, bu düşünceleri ütopyacı buluyor ve temsili kurumları krallık erkinin tiranlığa dönüşmesini engellemek için gerekli görüyordu.

Tüm bunlara rağmen tahta yönelik saldırı burjuvaziden değil, aristokrasiden geldi. Soylu sınıf, burjuvazinin sözcülerine kayıtsız kalmıyordu. Sivil özgürlük, soyluları zaman zaman maruz kaldığı despotluktan koruyabilirdi. Ekonomik özgürlük, büyük toprak mülkiyetlerinden elde ettikleri gelirleri artırabilirdi. Siyasi özgürlük, aristokrasiye özellikle çekici geliyordu ve arasında en önemlisi, sivil özgürlüğü güvence altına almak için, aracı ve ayrıcalıklı toplulukların (vergilerin satılabilirliği tarafından korunan soylu sınıfı, yüksek mahkemeler ve görevliler, hatta ruhban sınıfı) yararına kuvvetler ayrılığını savunan Montesquieu olmak üzere, kendi avukatları vardı. Montesquieu, yarı efsanevi bir tarihe başvurarak, asillerin ve derebeylik haklarının üstünlüğünü, bunları yozlaşmış Galyalı-Romalılara silah zoruyla kabul ettiren Germen fethine dayandırıyordu. Diğer yandan yüksek mahkemeler, kendilerini Frank meclislerinin mirasçıları, "temel kanunların" ve krallığın zorbalıklarıyla yıpranmış eski anayasanın koruyucuları olarak gösteriyorlardı. Soyluların düşünme biçimine göre, siyasi özgürlük kendilerine hükümet

içerisinde baskın bir rol sağlayacak ve taşra yönetimini verecekti. Özgürlüğü savunmak için birleşen burjuvazi ve aristokrasi, haklar eşitliği konusunda ortadan kaldırılamaz bir biçimde çatışma halindeydi.

VI. Edebiyat ve Sanat

Ekonominin ve toplumun gelişimi gibi yeni düşünceler, edebiyat ve sanat üzerinde belli bir etki yarattı. Bu düşünceler, felsefi hikâyeye ve Beaumarchais'nin yeni ortaya çıkmış oyunlarına başarı getirdi. Klasisizmin biçimsel kurallar bakımından değersiz bulduğu romana popülerlik kazandırdı ve Greuze'ün tablolarını olduğu kadar burjuva tiyatrosunu öne çıkardı. Yüksek sosyetenin gittiği salonlar, mizahi yönüyle öne çıkan hafif şiir türünün mükemmelliğe ulaştığı yerlerdi. Rahatlık arayışı, mimarları iç mekanlardaki şatafatlı düzenlemeleri sınırlandırmak, ressamları ve dekoratörleri de erotik Epiküryenizme ve egzotik motiflere olan ilgiye boyun eğmek zorunda bıraktı. Gravür ve pastel teknikleri gelişti. Diğer yandan gerçekçilik, portre ve peyzajda ya da hayvan resimlerinde egemenliğini daima korumuştu. İngiliz ressamları akademik geleneğe yabancı kalmıştı ancak peyzajda yenilikler yapmaya hazırlanıyordu.

Akılcılığa karşı verilen tepki, Avrupa kültüründe daha derin bir değişimin habercisiydi. İngiltere'de Johnson, klasisizmin son temsilcisi oldu. Young'ın *Night Thoughts*'u, Richardson ve Sterne'ün romanları, yeni bir duygusal rönesans başlattı. Almanya'da, başlangıcı Goethe ve Schiller'in dehaları tarafından süslenen *Sturm und Drang*, itibarlı Fransız yazarlar tarafından zorla benimsetilen kuralları bozdu. Rousseau'nun etkisi, her yerde romantizm öncesi dönemin zihniyetini yaydı. Hem akılcılık hem de klasik sanat, hayal gücünü kurutmak, içebakışı yasaklamak, gizemin ve karanlığın çekiciliğini kabul etmemek, ayrıca insanı yararlılık ve hesap arayışı ile kısıtlamakla suçlandı. İngiliz bahçelerinin doğal görüntüsüne hayran olundu; dağ ve deniz keşfedildi; gündoğumu dört gözle beklendi ve yıldızlar hayal edildi. Melankoli ve gözyaşları, umutsuzluk ve korku, yıkıntılar önünde derin düşüncelere dalma, tutku ve coşku, gündelik hayatın tekdüzeliğini ve sıkıntıyı sarstı. Germen Avrupa, klasik Rönesans'a yabancı tüm geçmişte ilham aradı: Dante ve Shakespeare, Ortaçağ eserleri, Ossian, İncil, Persler, Hindular. Müzikte yeni enstrümanlar kullanılmaya başlanmıştı ve piyano da bunlardan biriydi. Almanya'da Glück, Mozart ve Haydn'ın dehaları senfoni, sonat ve opera aracılığıyla romantik dışavurumu destekledi. Fransa bu etkileri hissetti: İngiliz ve Alman edebiyatları okundu ve Ducis, Shakespeare'i tercüme etti; Tressan

Kontu'nun yazıları, *troubadour* türünün gelişini haber veriyordu. 1787'de *Paul ve Virginie*, Bernardin de Saint-Pierre'e ün kazandırdı. İdil ve ağıt herkesçe sevilir oldu. Fakat besteciler, her şeyden önce eğlendirme amacı taşıyan, kısa aryalı hafif tarzda operayı tercih ediyordu. Paris'te olduğu kadar Viyana'da da, İtalyanların *bel canto*'sundan zevk alınıyordu.

Bununla beraber, okul ve akademilerce benimsenmiş olan klasisizm, canlılığını kaybetse de gücünü korudu. Alfieri gibi, bazı yazarlar tragedyalar yazmaya devam etti ama bu tür, ilgi uyandırmakta başarılı olamadı. Epik ve lirik şiirler, hatta moda olan betimlemeli şiirler de eskisi gibi beğeni toplamıyordu. Daha özgür olan komedi türünde, Goldoni, Sheridan ve Sedaine başarı elde etti. Sanat da, Fransa'da Académie des Beaux ve École de Rome'da öğretilen ve İngiltere'de ise Wren'in şöhreti sayesinde ayakta duran geleneksel esaslara saygısını koruyordu. Mimarlar ve birçok heykeltıraş klasisizmin kurallarına sadık kalıyor ve tarihi resimler, resmi olarak hâlâ saygı görüyordu.

Aslında Pompei kazılarının neden olduğu ve Almanya'da Winckelmann, Fransa'da Caylus ve İngiltere'de Flaxman tarafından övülen eski sanat yapıtlarının dönüşü, belli bir ölçüde klasisizmi yeniden moda yaptı ve 1787'de Barthélemy'nin *Genç Anarchasis'in Seyahati*'nin yayımlanışının ardından elde ettiği başarı, bu eğilimi yaygınlaştırdı. Almanlar, özellikle de Goethe ve Schiller bunun çekiciliğine kapıldılar. Fransa'da edebiyat André Chénier'nin Antik Yunan öğelerini şiirine katana dek bundan etkilenmeyecekti. Ama güzel sanatlar için aynı şey söz konusu değildi; neoklasik sanat daha ağırbaşlı hale geldi. David ile, resim ani bir değişim yaşadı; renk yerini desene ve canlı model de klasik formüllere bıraktı. Oysa, bu eğilimin tamamen baskın çıkması için daha fazla şey gerekecekti. Fragonard ve Houdon, bireyselliği ifade ediş tarzlarıyla klasik eğitimi zenginleştirmiş 18. yüzyılın yetenekli sanatçı topluluğundan ayrı tutulamaz. Mimari dekoratif sanatlar, Pompei fresklerindeki Aleksandriyen motiflerine, Mısır ya da söylendiğine göre Etrüsk motiflerini katarak, albenisini bozmadan XVI. Louis'nin tarzını süslerle renklendirdi. Öte yandan David, tablolarında (1784 tarihli "Horas Kardeşlerin Yemini"nde olduğu gibi) yurttaşlık erdemini methediyor, Plutark'ın kahramanlarının sahip olduğu Stoacı ahlakı yeniden hatırlatarak devrimci ruhu muştuluyordu. Konuşmacıların söylevleri ve özenle hazırlanmış ulusal kutlamalar, kısa süre sonra klasik biçimlerin toplumsal ve siyasi bir muhafazakarlığa bel bağlamak zorunda olmadığını gösterdi. Edebi ve sanatsal yaşam, toplumda büyüyen bireyselliği yansıtan bir çeşitlilik göstermekteydi. David'in önderliğinde Fransız gençliği, monarşinin zorla benimsettirdiği akademilerin boyunduruğunu kırmaya can atıyordu.

VII. Kozmopolitlik ve Ulus Toplulukları

Entelektüel yaşamın birkaç merkezi bulunuyordu. İngiltere, İtalya ve daha yeni olarak Almanya, Fransa'ya rakip olmuştu. Yüzyıla damgasını vuran felsefi akımlara ilk hareketini veren İngiltere olmuştu ve bu ülkenin entelektüel dünyada oynadığı rol, denizcilikte ve ekonomideki üstünlüğü belirginleştikçe daha da güçleniyordu. Ülkedeki siyasi sistemin, kendi çıkarlarını özgürlükle bağdaştırmış olduğu kanısını taşıyan İngiliz aristokrasisi ve yüksek burjuvazisi, kendi etkilerini Fransızların entelektüel gözüpekliklerinden daha sağlıklı buluyorlardı. Oysa Fransız düşüncesi yalnızca yaratıcılıktan değil, XIV. Louis'nin krallığının diline ve uygarlığına kazandırdığı ihtişam ve ünden de yararlanıyordu. 18. yüzyılda Bourbonlar siyaseten zor durıma düşmüşken, şimdi Versailles hayalleri kurmayan tek bir küçük prens bile yoktu ve Fransız dili, uluslararası bir dile dönüşüyor gibiydi. "Felsefe"nin itibarı edebiyat ve sanatın itibarına, sarayın ve Paris'in lüksünün ve aşırı inceliklerinin çekiciliğine eklendiğinden "Aydınlanma Çağı'nda Fransız Avrupa'sı"ndan söz etmek mümkündü.

Kültürlü çevreler, bir uygar Avrupa çevresinin doğmakta olduğundan kuşku duymuyordu; fethettiği ya da istila etmekle tehdit ettiği denizaşırı halklar için bir bütün Avrupa, kültür aracılığıyla iç birliğe de yaklaşır gibi görünüyordu. Siyasi rekabetler ülkeyi bölse de, kamu hukukunun denge fikri ile bunları dindirme eğilimi gösterdiği gözlemleniyordu. Bu fikir 1783'ten beri Vergennes'in siyasetine ilham veriyordu ve Pitt, barışı sürdürmek konusunda onunla hemfikir gibi görünüyordu. Önceki yüzyıllarla karşılaştırıldığında, savaş bile insancıllaşıyordu. Ordular, köylülerin sırtından geçinmek yerine, kendi donanım birimleri tarafından donatılıyor ve kendileri de "duyarlı" ve insancıl kişilere dönüşen subaylar, sivil nüfusu hoş tutuyordu. Halkların gözünde, dış siyaset devlet adamlarının işiydi ve aynı yönde eğilim gösteren filozoflar, ulusal çıkarları reddediyorlardı. Hatta Alman yazarlar, ülkelerinde siyasi ve askeri birliğin olmaması sonucu savaşçıl yurtseverlik kavramının bilinmemesi dolayısıyla ülkelerinin diğerlerine üstünlüğüyle övünüyorlardı.

Bununla beraber Avrupa'nın birliği yalnızca bir yanılsamaydı. Kozmopolitlik aslında aristokrasi ve varlıklı burjuvazi için bir gösterişten ve entelektüel çevreler için de bir modadan ibaretti. Dolaşım, farklı Avrupalı grupların kendi yerel özellikleri içine kapanmayı bırakmaları için, hâlâ her açıdan fazlasıyla sınırlıydı. Yalnızca bazı maliye uzmanlarının ya da Talleyrand gibi nadir ileri görüşlü vurguncuların kafasında kozmopolitlik, sınırların sadece engel olarak görüldüğü bir ekonomik gelişim fikriyle bağdaşıyordu. Bu

adamlar kendi zamanlarının ötesindeydiler; kapitalizm, İngiltere cephesinde bile, merkantilizmi gözden düşürecek kadar devletlerarası ilişkilerde karşılıklı bağımlılık yaratamamıştı.

Daha ziyade, hanedan devletlerin ulusal topluluklara dönüşmeni eşiğinde olduğunu görürüz. Bu dönüşümün ideolojisi Herder'in organik teorilerinde ve Fransız iradeciliğinde yatmaktaydı. Ada oluşu ve küçük yüzölçümü dolayısıyla toplumsallık bilinci yüksek olan İngiltere'de, hatta bir bütün olarak Büyük Britanya'da bu değişim zaten gerçekleşmişti. Hollanda, İskandinavya, İsviçre, İspanya ve özellikle de var olmasaydı Devrim'in imkansızlaşacağı Fransa'da, uluslaşma süreci çok ilerlemişti. Almanya ve İtalya'da, Fransız etkisinden bağımsız bir edebiyatın yeniden doğuşu, birleştirici bir siyasi hareketi müjdeliyordu. Macaristan'daki milli duygunun ayak diremesi ve dilsel çeşitlilik, Habsburgların karma devletini çökertiyordu; parçalanan Polonya kendi bilincine varıyor ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanlar, sultanın karşısına şiddetle özerk topluluklarını dikiyordu. Ulus topluluklarının gelişmelerini engelleyen şey, bunların hükümetlerinin hanedanlara dayanan niteliği ve devletlerin Ortaçağ'a dayanan yapılarının direnciydi. Bu yapı, monarşik merkezileşmenin gelişimine rağmen, bölgesel ve yerel özelliği ve her şeyden önce de, ayrıcalık üzerine kurulu toplumsal hiyerarşiyi besliyordu. Fransız Devrimi bu engelleri devirecek ya da sarsacaktı; ama ümit edilenin tersine kozmopolitlik, halk kitlelerine yayılmak yerine, eşzamanlı bir biçimde gerileyecekti.

V. BÖLÜM
DEVLETLER VE TOPLUMSAL ÇATIŞMALAR

Kıtanın büyük bir bölümünde, mutlakiyet az çok değişime uğramış olarak varlığını sürdürüyor ve *philosophe*'lar, kendi propagandalarından etkilendiğini düşündükleri hükümdarların "aydınlanmış despotluğunu" övüyorlardı. Ne var ki –ve hep beraberce– aristokrasi, kendini boyunduruk altına aldığını söyleyerek krallığı eleştiriyor; burjuvazi, yönetimden uzak tutulmasından duyduğu rahatsızlığı dile getiriyor ve bu iki sınıf arasındaki rekabet de belirginleşiyordu. Bu üçlü çatışmayı bir devrim ile çözen ilk ülke kesinlikle Fransa olmadı. Aydın despotların düşünceleri ve Büyük Britanya ile ABD'nin benimsediği çözümlere kısa bir bakış, Fransız Devrimi'nin dünya tarihi içerisinde alacağı yer üzerine bir fikir edinmeyi sağlayacaktır.

I. Aydın Despotizmi

Kıta hükümdarları, teorik olarak mutlak güce sahip, kutsal haklara dayanan yöneticiler olmayı sürdürüyorlardı; aslında bu güç sınırlıydı ve Batı'da diğer yerlere oranla daha da sınırlıydı; ayrıcalıklardan, bölgesel encümenlerin ve belediyelerin özerkliklerini korumasından ve nihayet, yalnızca ulaşım yavaşlığının değil, aynı zamanda da ağır ağır, bütünlük tasarısı olmaksızın ve koşulların baskısı altında kurulan bir yönetimin düzensiz karmaşıklığının engellediği merkezileşmenin kusurlarından dolayı hükümdarların otoritesi sınırlanmış bulunuyordu. 18. yüzyılın sonunda, ekonomik ve entelektüel değişimler nasıl davranılacağına yön veriyor, keyfi güç kullanımı ise Batı ülkelerinde azalıyordu. Batılıların gözünde, koyduğu kanunlara uyması açısından monarşi, despotluktan farklıydı ve gerçekten de kral, otoritesinin tehlikede olduğunu düşünmedikçe, bir kaprise yenik düşmedikçe ya da

bürokrasinin gücünü kötüye kullanmasına izin vermedikçe adli mahkemeler bireyi ve mülkiyeti koruyordu.

Öte yandan Fransa'da, 17. yüzyıl boyunca, devlet gücünü artırma kaygısındaki hükümdarlar, daha önceki Tudorlar gibi, kapitalizmin gelişimini teşvik eden merkantilizmi benimsemişlerdi. XIV. Louis'nin halihazırda burjuva özellikleri gösteren monarşisi, maliye bakanı Colbert'e tam yetki verildiği ölçüde, sonradan aydınlanmış despotluk olarak adlandırılacak olan kavramı kaba haliyle ortaya koyuyordu. Bu nitelik, derebeylerinin ve onlara bağlı görevlilerin rolünün idare memurları yararına kısıtlanması ve XIV. Louis'nin saltanatının sonlarına doğru soylulara artık adam başına vergiyi ve onda birlik vergiyi ödeme zorunluluğu getirilmesi ile belirginleşti. 18. yüzyılda yeni fikirler bazı bakanlar ve birçok yönetici tarafından benimsendi. Hoşgörüsüzlük, katılığını yitirdi; ekonomik denetim sonunda esnekleşti; İspanya'da, III. Carlos sömürge ticaretinin tekelinden vazgeçti. Çoğu kez, tahılların iç dolaşımına izin verildi. Sardinya kralı, kırsal toplulukları derebeyliklere ödedikleri vergilerden kurtararak reformcuların başını çekti. Son olarak Katolik devletlerdeki, ruhban sınıfını yönetmeye ve papalığın gücünü, dogmayı kesinkes ilgilendirmeyen şeylerle kısıtlamaya özen gösteren hükümdarların buyurgan papacılığı, kendilerine özgü bir niteliği korumalarını sağlıyordu: İsa Tarikati'nin* ortadan kaldırılması ve Roma'nın itibarının düşüşe geçmesi, aydınlanma yandaşları için iyi bir belirti gibi göründü. Bununla beraber toplumsal çatışmalar bir çözüme bağlanmaksızın kaldı. Aynı zamanda, Prusya ve Rusya'nın aydınlanmış despotlarının çalışmalarına düşüncesizce hayran kalındı ve bu iki ülkede toplumu modernleştirmenin ya da devleti düzeltmenin değil de, devleti yaratmanın söz konusu edildiği fark edilmedi.

Bu iki ülkedeki yöneticilerin merkezi iktidarı genişletme hırsı ve toprakların kısmen işlenmemiş ve terk edilmiş olmasıyla ortaya çıkan gerikalmışlık, siyaseti yönlendirmekte yeterli olacaktı. Başlangıçtan itibaren buradaki krallar, yurt arayışındaki herkesi çekebilmek için vazgeçilmez olan dini hoşgörüleriyle diğerlerinden ayrıldılar. Bununla birlikte bu devletler, Hollanda'dan, İngiltere'den, Fransa'dan ve Habsburg kurumları aracılığıyla İspanya'dan çok şeyi örnek aldılar; öte yandan II. Friedrich ve onun memurları Fransız kültüründen geliyordu ve çarlar genç soyluları eski monarşilerin okullarına gönderdiler. Bunların aydınlanmış despotlukları, Batı'nın kurumlarının, ekonomisinin ve uygarlığının doğuya doğru genişlemesine damgasını vurdu. Merkezileşmiş ve bürokratik bir yönetim oluşturmaya gayret gösterdiler, ken-

* İsa Tarikati (Societas Jesu): Ignace de Loyola tarafından kurulan ve 1540 yılından beri kabul edilen bir Katolik mezhebi.

di arazilerini sömürgeleştirdiler, sıkı bir merkantilizm uyguladılar ve bir yandan *philosophe*'ların övgülerini toplarken, bir yandan da hedeflerine ulaştılar: Hazinelerini doldurmak, ordularını genişletmek ve topraklar fethetmek. Yeni yönetim, edilgin biçimde itaat eden memurları görevlendirdiğinden hiçkimse bu hızlı ve zaten tamamlanmamış reformların zayıf kaldığını fark etmiyordu; bunun doğuşuna yön veren önemli kimseler yok olur olmaz, reformlar tıkanma tehlikesindeydi. Prusya çok geçmeden bunun kanıtı olacaktı ve 1786'da II. Friedrich'in yerine geçen II. Friedrich-Wilhelm, daha şimdiden açık bir biçimde beceriksizliğini sergiliyordu. Her halükârda devlet, büyük mal sahipleri ve burjuvazi için kârlı olan ekonomik reformlar, halkın geri kalanına yardımcı olmuyordu çünkü bu, iç tüketimi değil, ihracatı artırmaya yönelikti. Öte yandan vergilerin yükü ağırlaşıyordu; sefalet, işsizlik ve dilencilik, Prusya'da da en az Batı'daki kadar ortalığı kasıp kavuruyordu.

Bazı Alman kralları, *Aufklärer*'in [Aydınlanmacılar] övgüsünü hak ediyordu: Basedow'u destekleyen Anhaltlı Leopold, Weimar'ı entelektüel bir başkente dönüştüren Karl-August, toprak köleliğini ortadan kaldıran Baden margravı. Fakat başkaları da zorbalık yönetimleriyle kendilerini belli ediyorlardı: Hessen elektörü, askerlerini İngiltere'ye satmıştı ve Landtag ile savaşmakta olan Württembergli Karl-Eugen, Moser ve Schubart'ı hapse atmıştı.

II. Friedrich'in kendine bir denk bulduğu yer özellikle Avusturya'dır. Yenilen Maria-Theresa,* Prusya'nın örneğine uyarak devleti yeniden düzenlemeye başlamıştı bile ama bunu tedbirli bir biçimde yapıyordu. Annesinin 1780'deki ölümünden sonra, II. Joseph tam tersine, buyurgan bir enerji ve gözünü budaktan sakınmayan bir adamın sabırsızlığıyla reformları aceleye getiriyordu. Çalışmasının bütünü öylesine tutarlı ve özgündür ki bunu yalnızca güç kaygısına ve rakibi geride bırakma arzusuna dayandırmakta zorluk çekilir. Bu, bir öğretiye körü körüne bağlı bir adamın işi gibi görünür. Oysaki, ona hizmet eden *Kameralist*'ler, *Aufklärung*'a yürekten bağlı idiyseler de, II. Joseph'in *philosophe*'lara, özellikle de Voltaire'e karşı küçümseyici bir güvensizlik beslediği ve Katolikliğe sadık kalarak, tebaalarına din değiştirmelerini yasakladığı inkâr edilemez. Bu, kamu görevlerini her mezhepten Hıristiyana açık hale getirecek kadar hoşgörüyü ileri götürmesini engellemedi; Yahudilerin yaşama koşullarını iyileştirdi ve daha da önemlisi, resmi nikâhı ortaya çıkardı. Bu reformları, çağın düşüncelerinden etkilenerek gerçekleştirmediğini söyleyenler çıksa da, kendi yönetimine bu kadar güçlü bir iz bırakan başka bir hükümdarın bulunmadığı kabul edilmelidir.

* Burada sözü edilen Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa'nın (1717-1780), 1740-1748 yılları arasında sürmüş Veraset Savaşları sırasında Prusya, Fransa ve İspanya karşısında aldığı yenilgidir.

Ne yazık ki krallığı II. Joseph'e hayal edilebilecek en elverişsiz koşulları sunuyordu: mülkleri, Belçika, Lombardiya, Alman Eyaletleri, Bohemya, Galiçya ve Macaristan gibi dil, kültür, ekonomik gelişmişlik, toplumsal yapı ve tarihsel kurumlar bakımından birbirlerinden keskin biçimde ayrılan çeşitli bölgelerden oluşuyordu. II. Joseph bütün bu bölgelerde, yerel meclislerin ve geleneksel kurumların özerkliğinin aleyhine, kendi mutlak otoritesini ve hemen hemen tekbiçimli bir yönetimi zorla kabul ettirdi. Kırsal bölgelerin çoğunda, memurlarının Almanca bilmelerini şart koştu. Aynı zamanda, kilise düzenine kökünden reform uygulayarak, maaşlı memurlara dönüşen bağımsız din adamlarının mallarına el koyarak ve papayı umursamadan çok sayıda manastırı ortadan kaldırarak, diğer Katolik kralların buyurgan papacılığını bir hayli geride bıraktı. Alman taşralarında ve Bohemya'da memnuniyetsizlik yaratıyordu. Belçika'da, ruhban sınıfının yönetiminde tehditkâr bir direniş örgütlendi. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na ait olmayan, yalnızca kişisel bir birleşmenin Avusturya'ya bağladığı ve tamamen Ortaçağ'a dayalı anayasası ve yönetimi, iktidarı soylu sınıfına bırakan Macaristan'da, tepki şiddetli oldu; sonunda derebeylere de saldıran II. Joseph, Macar aristokrasisini ayaklanmaya kışkırtacaktı.

Prusya ve Rusya'nın aydınlanmış despotları, ekonomiyi geliştirerek, eski monarşilerle aynı yolu izliyorlardı: Eski Rejim'i burjuvalaştırıyorlardı. Fakat büyük bir fark, onları model olarak aldıklarından ayırıyordu. Hukuksal açıdan, Batı kralları burjuvaziyi aristokrasiden daha düşük bir konumda tutuyorlar ama onların toprak, yurtluk ve derebeylik satın almalarını yasaklamıyorlar ve Fransa'da, asalet unvanlarını onlara para karşılığında sunuyorlardı. Her yerde, aristokrasi ayrıcalıklıydı ama itaatleri, köylüleri tamamen onlara teslim etmek pahasına satın alınamıyordu. Bütün tebaa ve hatta serfler bile, kağıt üstünde olduğu kadar uygulamada da krallık adaletinin korumasına başvurabiliyordu. Saray devrimlerinin az rastlanır olmadığı Prusya ve özellikle de Rusya'da, hükümdarlar soylulardan korkuyorlardı ve aynı zamanda da, bunların hizmetlerinden vazgeçemeyecekleri kanısındaydılar. Burjuvaziyi hoş tutuyor, serbest meslekleri ve ticareti ona ayırıyor, imalathaneler kurmasında yardımcı oluyorlardı. II. Katerina burjuvaziye mesleki özerklik ve askerlik görevinden muafiyet vermeyi kabul etti; Friedrich, burjuvaları ordusunda ve yönetiminde çalıştırdı. Ama yine de burjuvazi izinsiz toprak sahibi olamıyor ve soylulaştırma, imkansız olmasa da, nadiren gerçekleşiyordu çünkü soyluluk unvanları parayla satılmıyordu.

Soylular ise tam tersine, yüksek rütbeli memur ve yöneticilerin çoğunluğunu oluşturuyor ve toprak mülkiyetinin tekelini muhafaza ediyorlardı.

II. Katerina 1785 yılında, onları kendi seçtikleri yüksek onurlu kimselerin gözetimi altında bir kast haline getiren ve onlar için özel mahkemeler kurulmasını kabul eden bir ayrıcalık belgesi imzaladı. Prusya'da soylular, taşra yerel yönetimlerinin efendileriydiler ve bölgelerinin *Landrat*'ını* seçiyorlardı. Kral, yalnızca onlar için, bir ipotek kredisi düzenlemişti. Bununla birlikte, köylülerin köleleştirilmesi, krallığın aristokrasi ile arasındaki gizli anlaşmayı en belirgin biçimde ortaya koyuyordu. II. Friedrich, *Leibeigenschaft*'ın** ortadan kaldırılmasına, *Untertan*'ın angarya ve vergilerinin saptanma ve hafifletilmesine sıcak bakıyordu; fakat, *Junker*'lerin*** keyfi bir gücü muhafaza ettiği ve hatta kralın hesabına toprak vergisini kaldırdığı *Gut*'a müdahale etme riskini göze almadı. Rusya'da, II. Katerina serfliği Ukrayna'ya kadar genişletti ve imparatorluk arazilerinden kaçırılan ya da ruhban sınıfının kamulaştırılan mallarından gelen son derece yüksek sayıdaki köylüleri, gözdelerine dağıttı. Soylunun sınırsız gücü Prusya'da daha da beterdi ve aristokrasi, ordu tarafından istenilen asker adaylarını, kendine ait serflerin arasından seçiyordu.

Sınır ülkelerinin (Danimarka, İsveç, Polonya) deneyimleri, Prusya ve Rusya hükümdarlarının aristokrasiye karşı olan ölçülülüklerini ancak daha da artırmaya yaradı. Kopenhag'da, mutlakiyetin kurulması, Struensee'nin hayatına mal oldu ve soylularla uyuşarak yöneticilik yapan Bernstorff, toprak köleliğini ortadan kaldırsa da, İngiliz modeline sadık kalarak, toprağın bir elde birleştirilmesi yöntemini başlatıyordu. İsveç'te köylüler özgürdü ve III. Gustaf ile soylular arasındaki çatışma siyasi nitelikte kalıyordu. Oysa 1772'de hükümdar, iktidarı ancak bir darbe ile yeniden elde etti ve 1789'da bir ikincisinin gerekip gerekmeyeceğini tartışmaya başladı. Polonya baskı gören ve durumları başka ülkelerin yöneticilerine hemen hiç dert yaratmayan köylüleriyle değil, ama cumhuriyeti parçalamak için uygun koşulları sağlayan ve komşuları için de iyi bir ders olmuş feodal anarşisiyle özellikle öğretici bir örnek sunuyordu.

Dizginleri yenilikçilere teslim etmek şöyle dursun, bazı hükümdarlar Almanya'da ruhban sınıfı, burjuvazi ve hatta aristokrasinin bünyesinde geleneksel düşüncelerin gücünü kaybetmesinden dolayı telaşa düştüler. Brunswickli Ferdinand tarafından yönetilen masonluğun meşruiyetçiliği şüphe uyandırmıyordu ama bu örgütün bazı sabırsız üyeleri, özellikle Cizvitlerin nüfuzunun ayak dirediği Bavyera'da, örgütün gevşekliğinden rahatsızlık

* Almanya'da yerel bir yönetimin başındaki en yetkili kişinin unvanı. Günümüzde yalnızca Almanya'nın güneyinde "soyluluk" temelinden arınmış bir biçimde kullanılmaktadır.

** Serfleri ve genel olarak Untertan'ı bir derebeyine bağlayan Ortaçağ'a dayanan hukuki statü.

*** Militarizm ve monarşi yanlısı genç toprak sahibi.

duyuyorlardı. 1776'da Weishaupt, Ingolstadt'ta "Illuminati" birliğini kurdu ve Hannover hanedanından Knigge'nin de yardımıyla birliği bir hiyerarşi ve disiplinle donattı. Bunlar 1782'de, Hanau yakınlarındaki Wilhemsbad Manastırı'ndaki bir mason meclisinde locaların desteğini kazanmaya çalıştılarsa da başarısız oldular; yine de Güney Almanya ve Viyana'da, serbest meslek sahipleri, memurlar ve soylular arasından 2000 yandaş topladılar. Yandaşlar, kurulu iktidarları ve toplumu acı acı eleştiriyorlardı; ancak devrimci bir etkinlik tasarlamış olduklarına dair hiçbir kanıt yoktur. Umut ettikleri, filozofların dilediği üzere hükümetlerdeki gizli görevlilerin sayısını çoğaltarak, bunları da kendi taraflarına çekmekti. Avusturya, o sıralar Bavyera bölgesini ilhak etmeyi planlıyordu ve İlluminati üyeleri Avusturya ajanı ilan edildiler. 1785'te birlik ortadan kaldırıldı. Cizvitlerin destekçileri özgür düşünceye karşı bir kampanya başlattı. Weishaupt kaçtı; yandaşları sürekli olarak taciz edildiler ve 1787'den itibaren yasal kovuşturmalara maruz kaldılar.

Aynı dönemde Prusya'da, Rozikrusyenler *Aufklärung*'a karşı, hükümet baskısını kışkırtmaktaydı. II. Friedrich'in 1786'daki ölümü, krallığı onlara teslim ediyordu; çünkü büyük kralın yeğeni ve halefi olan II. Friedrich-Wilhelm, bunların üyeleri arasındaydı. Wöllner ve Bischoffwerder bundan kariyer yapmak için yararlandı; birincisi adalet bakanı ve *Geistesdepartement* başkanı, ikincisi de hükümdarın askeri kabinesinde komutan yardımcısı oldu. İki eşli kral, müminlere din ve erdem konusunda örnek olmuyordu; fakat papazları ve profesörleri Ortodoksluğa geri döndürmeye girişti ve "din fermanı" onlar için sıkıntılı bir çağı başlattı; artık adayların din sınavlarından geçmeleri gerekiyordu. Öğrencilerin kullandıkları el kitaplarının sansür ve denetimi katılaştı. Tepki, Saksonya ve Hannover'a yayıldı.

Tepkilere katılmak bir yana II. Joseph komşularının kendi aristokrasilerine karşı benimsedikleri ihtiyatlı tutumu yeteri kadar değerlendiremedi. Soylulara davranış tarzındaki yanlışlıklar ibret verici oluyordu. Derebeylik sistemine saldırarak serfliği kaldırmış ve *Untertan*'lara kraliyet mahkemelerinin korumasını sunmuştu. Derebeyliklerin dayattığı angarya ve vergiler için sabit bir oran saptanmasını buyurdu; bunların hafifletilmesinin önünü açtı ve ardından bu hafifletmeyi zorunlu hale getirdi. Sonunda 1789'da, bu değişiklikleri toprak vergisi reformu ile birleştirerek ve resmi bir araştırmanın yapılmasını emretti. Buna göre, gelirin %70'i toprak sahibine bırakılacak, %12,33'ü devlete verilecek, böylece derebeyi bunun %17,66'sıyla yetinmek zorunda kalacaktı. II. Joseph'e karşı, özellikle de Macaristan'da genel bir ittifak hazırlandı ve bu, 1787'de Türklere karşı başlatılan zor ve masraflı savaşla birlikte, monarşinin parçalanmasına neden oldu.

Habsburg'un başarısızlığı, II. Friedrich ve II. Katerina'nın başarılarıyla birlikte değerlendirildiğinde; Avrupa'nın doğusunda, aydınlanmış despotluğun ancak sıradan halkın aleyhine aristokrasinin dostluğunu kazanarak başarıya ulaşabileceğini gösterdi. Aristokrasi uzun zamandır uysal ve İtalya ile İspanya'da hemen her şeye kayıtsızdı ve toplumsal hiyerarşi ciddi biçimde tehdit edilmediği sürece de sessizliğini sürdürecekti; ancak ne Doğu ne Batı Avrupa'da, ayrıcalıkların kaldırılması konusunda hiçbir önleme müsamaha etmeyecekti.

Aydın despotizmi dışında kalan yolların hepsi, Fransız Devrimi'nin yoluydu. Kuşkusuz, Henri Pirenne gibi mutlakiyetin tanımı devletin akılcılaştırılması olarak kabul edilirse, Fransız Devrimi, monarşinin ve bunun aydın bakanlarının çalışmasını tamamlamakla kalmıştır. Bu, ulusal birliği mükemmelleştirmiş, yönetimsel örgütlenmeyi düzenlemiş, son olarak da merkezi iktidarı ve devlet yapılarını sağlamlaştırmıştır. Aydın hükümdarların tutkuları da bu olmuştu. İmparator Leopold ve Prusyalı bakan Hertzberg, bu açıdan Kurucu Meclis'in* kararnamelerini olumlu bir biçimde değerlendirdiler. Fakat Fransız Devrimi, aynı zamanda meşruti monarşi ve seçilmiş ulusal bir temsile bağlanan krallık erki anlamına da gelir. Aydın hükümdarlar için bile, bu darbe öldürücüydü. Üzerinde dikkatle durulursa, hükümdarların devrimci ulusu kabul etmemelerinde ve bununla mücadele etmelerinde şaşacak bir şey olmadığı görülür. Dahası, Fransız Devrimi ayrıcalıkların ortadan kaldırılması ve hakların eşitliği; serflik ve derebeylik rejiminden geriye kalan her şeyin yok edilmesiyle, köylünün ve onun toprağının özgürleşmesi anlamına geldi. Mutlak monarşi gibi aristokrasi de, ekonomik temelleri ve toplumsal üstünlüğü açısından kesinlikle yara aldı. Fransız Devrimi nihayet, aydın mutlakiyetinin kendi doğasına karşı, özündeki bir aykırılıktan dolayı kabul edemeyeceği biçimde, burjuvazinin yükselişi demekti. Hükümdarlar ve onların soylu sınıfı arasındaki ittifak buna bağlı olarak sağlamlaştı, karşıdevrimin niteliği mutlakiyetçiden ziyade aristokratik oldu. Aydın mutlakiyetçilik, devrimin inkârı, tereddütsüz aykırı bir toplumsal ve siyasi seçim olarak kendini önceden kanıtlamıştı.

Bir bilanço çıkarmak istense, kuşkusuz aydın mutlakiyetçiliğin bazı olumlu yönleri gizlenemez. Toplumsal bencilliklere ve yerel özelliklere aykırı bir biçimde devletin güçlendirilmesi; devlet olmasa da, toplumun laikleştirilmesine doğru, Kilise'nin koruyuculuğunun aleyhine atılan bir adım; eğitim ve kültürün yayılmasında kesin bir ilerleme; köylü kitlelerine kadar, belli bir

* 9 Temmuz 1789'da Ulusal Meclis, adını Kurucu Meclis olarak değiştirmiştir. Ancak yapı olarak aynı kaldığı için Kurucu Meclis yerine Ulusal Meclis de denebilmektedir. Kurucu Meclis, 1791 Anayasası ile yerini Yasama Meclisi'ne bırakmıştır.

ulusal bilincin uyanması... Aydın mutlakiyetçilik dönemi, bu uğurda inanç ve yetkiyle el birliği yapmış insanların zihin ve bilinçlerinde birkaç iz bırakmaktan geri kalmadı. Bu açıdan Macaristan'ın durumu dikkat çekicidir. II. Joseph'in soylu ya da aydın memurları, onun sisteminin muhalifleri haline gelmiş olsalar da, kuşkusuz soylular sınıfına ait, ama yine de burjuva eğilimlere açık olarak bir Macaristan devleti anlayışının temelini oluşturdular.

Bununla beraber aydın mutlakiyetinin genel görünümüne bakıldığında, Fransız usulü aydın reformculuğu gibi bunun da bir başarısızlıkla sonuçlandığını görmek gerekir. Portekiz'de I. Jose'nin ölümüyle beraber, Pombal kovulmuş, çalışması yarım kalmıştı. İspanya'da, 1788'de IV. Carlos'un tahta çıkışı, tepkinin göstergesi oldu. Aynı şey, Habsburgların topraklarında, II. Joseph'in 1790'da ölümü için de geçerlidir.* Honhenzollern'lerin topraklarında, II. Friedrich'in halefi II. Friedrich-Wilhelm, hassas reformları sağlamlaştıramadı. Prusya devleti, Jena'nın çöküşüne doğru ilerledi. Rusya'da, II. Katerina eski temelleri sağlamlaştırarak, 19. yüzyıla ağır bir mutlakiyet, Ortodoksluk ve aristokrasi mirası bıraktı. Görünüşte kendi din adamları sınıflarına, kendi aristokrasilerine çok fazla bağlı olan bu hükümdarların her biri, değerden düşürülemeyecek kadar yaşlı bir kuruluş olan Eski Rejim'e aitti. Devrim ve ardından da Napolyoncu fetih, bütün sistemi çöküşe doğru sürükledi.

II. Büyük Britanya

İngiltere'nin gelişimi, kıtanın gerikalmışlığını gün ışığına çıkarıyordu. Burjuvazinin, aristokrasinin de payının olduğu ekonomik gelişimden destek alan yükselişi, Anglikan ve Kalvinist çatışması olduğu kadar Katolikliğe karşı mücadele maskesi altında, ülkenin ilk iki modern devrimine neden olmuştu. Bu devrimler, 19. yüzyıla kadar yürürlükte kalan uzlaşmalarla sonuçlandı. Bir yandan aristokrasi ve yüksek burjuvazi, kendi çıkarları doğrultusunda topluma egemen olma ve hükümeti yönetme konusunda anlaştılar; diğer yandan krallık yönetimi, meşruti rejimin ilkelerini kesinlikle tanımak zorunda kaldı. Bireyin özgürlüğü ve kanunlar önünde eşitlik, en azından üst sınıfların bunları anladığı biçimiyle, teoride güvence altına alındı ve sonuçta, uygulama sırasında çok eksikli bir şekilde gerçekleştirildi. Hükümdar, gücünü parlamento, yani Lordlar Kamarası'nın aristokrasisi ile paylaştı. Kaos ve yozlaşmanın desteklediği bir seçim sisteminin yardımıyla, saygın zenginlerin

* Yazar "II. Joseph'in ölümü"nden söz ederken, aydın mutlakiyetinin bu en radikal uygulayıcısının ölümünden kısa bir süre önce gerçekleştirdiği bütün reformları resmi olarak geçersiz kılmasını kastediyor. Kral, her düzeyden memur ve hizmetkarının yürürlüğe koyduğu reformların hayata geçirilmesindeki gönülsüzlüklerini ya da becerisizliklerini gördüğünde büyük bir ruhsal çöküntü içine düşmüştü.

çıkarlarına saygı göstererek ve genç Pitt gibi üniversitelerde kendini göstermiş becerikli kişilere, "cep"* ya da "çürük"** seçim bölgelerinden birini dönem dönem ustaca devrederek, Avam Kamarası'nın üyeleri üzerinde belli bir ölçüde denetime sahip olmayı sürdürdü.

Oysa, hükümet dağıttığı "imtiyaz"larla (belli seçim bölgeleri üzerinde kontrol; kolay ve iyi maaşlı memuriyetliklerin, "onur unvanlarının" ve emekli maaşlarının dağıtımı; malzemelerin verilmesi) çoğunluğun itaatini garanti altına alabiliyordu. Hannover hanedanlığından gelen ilk iki kralın hükümdarlığı sırasında, Torylerin*** II. James ve Stuart sempatizanı olduğundan şüphe etti ve seçkinler yeni hanedanlığı topa tuttu. Bu yüzden krallar (I. George ve II. George), Whiglerin parlamentonun efendileri haline gelmesi amacıyla onlara yardım ederek bakanları onların arasından seçtiler. Gerçek iktidarın, çoğunluğu temsil eden ve bununla beraber değişen bağdaşık bir "bakanlar kuruluna" ait olduğu "parlamenter" rejim böylece ortaya çıkmıştı. Fakat Stuartların anısı silindikçe, III. George imtiyazlarını hükümet üzerinde denetim oluşturmak amacıyla kullanabileceğini düşündü. 1784 yılından beri, Whiglerle ilişkilerini koparmış olan Pitt, bu gücü kralla anlaşmalı olarak parlamento üzerinde kullanıyordu. Çoğunluğu "yeni Torylere" vermek konusunda hemfikir olduklarından, Pitt parlamenter rejimi sağlamlaştırmış olmakla tanınır; aslında az sayıda kişisel partizanı yöneterek, onaylamadığı reformları başarısızlığa uğratma yetkisini krala bırakmış ve babası gibi iktidara susamış bir biçimde ülkenin gücünü ve refahını herkesten daha iyi güven altına aldığından emin olarak, hükümdarın kendisine yaşattığı düş kırıklıklarına daima katlanmıştı.

Toplumsal uzlaşma bundan zarar görmedi ve döneme egemen oldu. Hükümete ve parlamentoya yerleşen, yerel yönetimin başında bulunan aristokratlar –sulh hakimi unvanıyla kontluklarda, seçkinler statüsüyle bucaklarda olmak üzere– kendi çıkarına uygun yasalar koyuyordu. Çitleme yasaları ve tahıl yasaları bunu görkemli bir biçimde kanıtlar. Yüksek burjuvazi payına düşeni alıyordu: Gümrük himayesinin, denizcilik belgelerinin, sömürge tekelinin ve istihdamı kendi hizmetine veren kanunların korunmasına dikkat ediyordu; kamu borcunun devasa faizi, savaş malzemeleri, Hindistan'daki zulümlerinin "Hint prenslerine" sağladığı ganimetler, burjuvazinin sermayesini

* Parlamento seçimlerinde kiracının, rüşvet veya zorla, ev sahibinin ya da varlıklı kişilerin isteği doğrultusunda oy vermek zorunda bırakıldığı, böylelikle yerleşim yerindeki kiracıların en az yarısını bu şekilde satın alan kişinin seçim sonuçlarını oldukça etkileyebildiği seçim bölgelerine verilen ad.

** Seçmen nüfusunun az olmasından dolayı kolay yönlendirilebilen ve dolayısıyla yolsuzluğa oldukça açık olan seçim bölgelerine verilen ad.

*** Büyük Britanya'da muhafazakâr partinin üyelerine ya da genel olarak muhafazakâr partiye verilen ad.

büyütüyordu. Baba Pitt, Britanya İmparatorluğu'nu kurarak, iki ortak grubun vekili gibi görünmüştü. Onun, Amerika Savaşı'nın verdiği zararları sabırla onaran oğlu, aynı görevi yerine getirdiğini haklı olarak ileri sürebilirdi. Menkul servetlerden makul bir fedakârlık isteyerek maliyeyi düzeltiyor, devlet hazinesini yeniden düzenliyor ve borçları ödüyordu: Bu amaçla barış ona gerekli gibi görünse de, savaş donanmasını yeniden oluşturmaktan geri kalmıyor ve ülkesinin diplomatik konumunu güçlendirmek için fırsat kolluyordu.

Buna rağmen ufukta kara bulutlar da yok değildi. Ülkede paranın gücü dur durak bilmeden her yere oranla daha fazla yayılıyordu. Her şey satın alınıyordu ve sık sık, parlamentoya girme isteği, yalnızca kâr alanını genişletme amacı taşıyordu. Rüşvet, üye seçimlerindeki keyfilik ve kayırmacılık, büyük bölümü aristokrasiye teslim edildiğinden zaten kendi içinde zayıflamış olan yönetimi bozuyordu. Baş kaldıranlar Test Act'e* tabi olmaya devam ediyor ve Katoliklere karşı olan istisnai yasalar varlığını sürdürüyordu. Oligarşinin ahlak anlayışı, dini canlanma hareketinin yeniden güç kazandırdığı Püritenleri sarsıyordu. Kamu hayatı arıtılmak isteniyordu. Hayırseverler ve toplumsal yararcılar, yardımın, halk eğitiminin düzenlenmesini ya da hapishanelerin düzeltilmesini talep ediyorlardı. Bir grup, köle ticaretinin ortadan kaldırılmasını istiyordu.

İrlanda'nın durumu kaygı uyandırmaya devam etmekteydi; Katolik kalan halkın büyük çoğunluğu, resmi kiliseye aşar ve kilise vergisi ödemekten ve seçim hakkından mahrum bırakılmaktan dolayı rahatsızdı. İrlandalı protestanlar, İngiltere pazarının İrlanda mallarına kapatılmasından kaynaklanan ekonomik kayıplardan ötürü, protestolarında Katoliklere katılıyorlardı; başkanları Grattan, Dublin Parlamentosu'nun yasama özerkliğine sahip olmasını istiyordu. Komisyoncular tarafından sömürülen yoksul toprak sahipleri, halk arasında daimi güvensizliği ve korkuyu besleyen tarımsal suçlar işleyerek intikam alıyorlardı. Halkın önemli bir kısmı Amerika'ya göç etmeye başlamıştı. Amerika Savaşı sırasında, Fransızları geri püskürtmek için, İrlandalıların gönüllü olarak silahlanmalarına izin verilmişti: Bu örnek, kolayca istismar edilebilirdi.

Bir seçim reformu buradaki ortamı değiştirmedikçe, Britanya Parlamentosu'ndan pek bir şey umulmamalıydı. İktidardan kovulan Whigler şimdi, Fox, Sheridan ve Burke'ün yönetimi altında, kuşkusuz pek tutarlı olmayan ama hükümeti sistematik bir biçimde eleştirme konusunda hemfikir bir muhalefet partisi oluşturuyorlardı. Parlamenter rejimin temel koşullarından birisi gerçekleşme yolundaydı; krallık himayesine saldırıyorlar ve "ekono-

* 1673'te yürürlüğe giren, Katoliklerin kamu kurumlarında görev almasını engelleyen ve çeşitli toplumsal sınırlar koyan bir dizi kanun.

mik" reformu, yani işi az, maaşı iyi memuriyetlikler ve diğer yozlaşma olanaklarının kısıtlanmasını salık veriyorlardı. Bir seçim reformu gerekeceğini biliyorlardı; ancak rejimden kendileri de yararlandıkları için onu sarsmakta aceleci davranmıyorlardı. Fox, dizginleri yeniden ele geçirmek için, dostu Galler Prensi'nin tahta geçmesini tercih ediyordu. Kısa süre sonra, küçük burjuvazinin bünyesindeki demokratik çalkalanma, daha da korkutucu gözükecekti. 1760'tan sonra Wilkes'in yönetiminde etkin hale gelen bu çalkantı, henüz işçi sınıfının desteğine ulaşmamıştı ve şimdilik uykudaydı; fakat Fransız Devrimi bu hareketi yeniden canlandıracaktı.

Bu sırada Eski Rejim için başlıca tehdit, aristokrasi ve ticaret burjuvazisi arasındaki olası kopuştan kaynaklanıyordu. Kapitalist burjuvazi, devletin içinde, kendine layık gördüğü tüm nüfuza sahip değildi ve sanayinin gelişimi, bir gün imalatçıların toprak sahiplerine karşı cephe almasına yol açma tehlikesi taşıyordu; yine de bu tehlike pek yakın değildi. Bu zorlukların bilincinde olan Pitt, muhalifleri ve Katolikleri özgürleştirerek, köle ticaretini yasaklayarak, İngiliz pazarını İrlanda'ya açarak ve mütevazı bir seçim reformu yaparak, bunlardan bazılarını yok etmeyi arzuluyordu. Kral, onun bütün önerilerini geri çevirtti. Başbakan yalnızca, gümrük himayesini hafifletmeyi ve Fransa ile ticaret anlaşması imzalamayı başardı. Bütün bunlara rağmen, sistemden memnun olmayanlar, kurumların meşruti ve temsili niteliği sayesinde oligarşinin sonunda barışçı yöntemlerle yola geleceğini ümit ediyordu.

İşadamlarına özgü gerçekçi bir oportünizmle hareket eden Britanyalı yöneticilerin devrimci eğilimlere dayattıkları uzlaşma onlara hayran kazandırıyordu. 1789'un Fransız burjuvazisini özellikle şaşırtan şey, Büyük Britanya'da eşitlikten bahsetmenin kesinlikle sevilmemesiydi. Aslında egemen sınıflara göre, özgürlük ve siyasi haklar, doğumla ve zenginlikle orantılı olmalıydı; haklar eşitliğini, halkın çıkarları için toplumsal hiyerarşiyi sarsmaya yönelik bir savaş makinesi olarak görüyorlardı. Bu konuda aristokrasiyle ortak hareket eden yüksek burjuvazi, böylesine bir ilkenin ön plana çıkartılması için bir sebep görmüyordu. Fransa'da durum farklıydı.

III. Birleşik Eyaletler ve Kıtanın Güçlü Sınıfları

Kıta üzerinde İngiltere ile aralarında benzerlik bulunabilecek birkaç küçük devlet vardı. Genellikle, askeri aristokrasinin bağımlı konumu ve henüz yükselen sınıfdaşlarını iktidarın dışında bırakan yönetici oligarşi üyelerinin çoğunlukla eskiye dayanan burjuva kökeni ile, bu ülkeler İngiltere'den ayrılıyordu.

Tabi toprakların eklendiği özerk devletlerin cumhuriyetçi federasyonu olan Felemenk Birleşik Eyaletleri, en özgürlükçü ülke olarak tanınıyordu ve uygarlık tarihinde üstün bir yere sahipti. Aristokrasi varlığını sürdürüyor ve özellikle doğuda, derebeylik otoritesini kısmen muhafaza ediyordu ama 17. yüzyıldan itibaren, Hollanda Avrupa ekonomisinin birinci sırasında parlarken, bu aristokrasi silikleşti. İngiliz bir anneden doğan ve Prusya kralının kayınbiraderi olan Orange prensi V. William silahlı kuvvetlerin gücünü koruyor ve krallığa özendiği şüphesini yaratıyorduysa da, yüksek burjuvazi devlete, Doğu Hindistan Şirketi'ne ve Amsterdam Bankası'na egemendi. Fakat çöküş gözle görülebilir gibiydi. Denizde ve Asya'da, önceliği İngilizlere bırakmak gerekmişti. Taş kömürü ve ham maddelerden yoksun olan sanayi yenilenmiyor ve sermaye tercihen Avrupa'nın büyük devletlerinin finansmanında kullanılıyordu. Rantiyeye dönüşen Hollanda burjuvazisi hızını yitiriyordu. Kayırmacılık ve kendi üyelerini seçme yöntemi, kamu görevlerini az sayıdaki soyluların elinde yoğunlaştırıyordu. Yüksek burjuvazi, tekelini korumak için birleşen ve yozlaşmaya uğramış bir elit sınıf haline geliyordu. Bu burjuvazinin dışladığı kişiler arasında, iktidara katılmak, hükümete canlılık kazandırmak ve federasyonu birleştirici bir cumhuriyete dönüştürmek için siyasi düzenlemenin yeniden gözden geçirilmesini isteyen "yurtsever" bir parti oluşuyordu. Amerika Savaşı, rejimin zayıflığını henüz ortaya çıkarmıştı ve Amsterdam Bankası, Doğu Hindistan Şirketi'ne ve Amsterdam şehrine verdiği avanslardan dolayı tehlikedeydi. Buna rağmen reformcular hiçbir şey elde edemiyorlardı. Öte yandan, burjuvaziye olan düşmanlığından dolayı, bu sınıfa karşı her zaman Orange hanedanını desteklemiş işçi sınıfından korkuyorlardı.

İsviçre bir devlet oluşturmuyordu; bir bağımsız kantonlar konfederasyonundan ibaretti. Yalnızca ortak savunma kaygısının birleştirdiği bu kantonların birçoğu, kendilerine ait bölgeleri yönetiyordu. Soylular varlıklarını sürdürüyorlardı ama derebeylik hakları, büyük kısmı Protestan hükümetlerin eline geçmiş olan vergilerden çok daha hafifti. Otorite her kantonda, özellikle Bern, Zürih ve Basel'de servet sahibi olan bir oligarşiye aitti. Bununla beraber taşımacılık, kırsal sanayi ve yabancı ülkelere verilen borçlar, aynı zamanda ulusal birlik ve siyasi reform için can atan, iktidardan mahrum edilmiş burjuva ailelere de çıkar sağlıyordu. Yabancı bir cumhuriyet olan ama Konfederasyon'a bağlı Cenevre'de, anlaşmazlık devrime dönüştü: "Olumsuzlar"ın elitleri 1782 yılında, uzlaşma kabul edilseydi genel kurullarda yer alacak burjuva kesim olan "Temsilciler" partisi ve siyasi haklardan mahrum "Yerliler" tarafından görevden alındı. Fransa ve "Bern beyefendile-

ri" müdahale edecek düzeni geri getirdiler; Cenevreli ve İsviçreli göçmenler, allak bullak olan Avrupa'da, kısa süre sonra önemli roller oynayacaklardı.

Almanya'da güçlü sınıflar, aynı zamanda doğrudan imparatora bağlı, çok sayıda şehir cumhuriyetini de idare ediyordu. Almanya'ya ait limanlar ve Frankfurt dışında, bu cumhuriyetler varlıklarını belli belirsiz sürdürüyordu. İtalya'da Venedik ve Cenova şehirleri bu gelişmelerin daha ileri bir düzeyine varmışlardı. Ticaret ve bankerlikten servet yapmış olan yönetici aileler, soylu unvanlar almıştı. Venedik'te "altın deftere" kayıtlı olan bu aileler, bir kast biçiminde varlıklarını sürdürüyor, kurdukları mutlakiyetçi polis devletleri haklı bir ün kazanıyordu.

Bütün bu devletler bazı ortak niteliklere sahipti. Ya coğrafi konumları bunları okyanus yoluyla genişlemeden uzak tutmuş ya da toprak ve nüfus açısından zayıflıkları, onların bu genişlemedeki paylarını azaltmıştı. Doğal kaynakları, kapitalizmin ticari düzeyini aşmalarını açıkça engelliyordu. Kapalı ve eski güçlü sınıflar varlıklarını sürdürüyorlardı; çünkü iktidardan uzak tuttukları, zayıf burjuvazinin, askeri aristokrasiden geriye kalanlarda bir model bulması ya da onlarla ittifak oluşturması mümkün değildi ve her yerde olduğu gibi burada da alt sınıflara güven duymuyorlardı.

IV. Amerikan Devrimi

Gelişme konusunda Amerikalı Anglosaksonlar, başka bir örnek oluşturuyorlardı. Sömürgeci anavatanla mücadelelerinde asiler yalnızca geleneksel özgürlük savlarına değil, Püriten düşüncede canlı kalmış doğal hukuk öğretisine de başvurdular. Evrensel ilkelere dayanan bildirgelerinde insan ve yurttaş haklarını dillendirdiler ve halk egemenliği adına bir cumhuriyet kurdular.

Sarsıntı, Avrupa dünyasını derinden heyecanlandırdı. Muzaffer ayaklanmanın yarattığı romantik coşku, her zamanki gibi kurulu düzeni sarstı ve sonuçları çok çeşitli oldu. İrlanda, Britanya hükümetinin kaygılarından çıkar sağladı; olası bir istilaya karşı İrlanda'nın gönüllüleri silahlandırmasına göz yuman İngiltere, sömürge pazarını açarak, yünlerini ve birçok imalat ürününü ihraç etmesine izin vererek ve Katoliklere karşı alınan istisnai önlemleri yumuşatarak, İrlanda'yı geri kazanmak zorunda olduğunu düşündü. Bir sömürge imparatorluğunun parçalanması, Kreolleri her yerde bağımsızlıklarını olmasa da, özerkliklerini hak olarak istemeye teşvik etti. Amerikan Devrimi İngiltere'de demokratları o kadar heyecanlandırdı ki Thomas Paine Atlas Okyanusu'nu geçerek asilere katıldı. Böylece Amerikan Devrimi, gücünü yakında Fransa'da patlak verecek olayların artıracağı demokrat propagandanın

uyanışını müjdeliyordu. Kıtada, aydınlanma felsefesinin bütün yandaşları heyecanlandı: Franklin'in kazandığı olağanüstü beğeni, bunun kanıtıdır. Küçük bir bakkalın oğlu olan, uzun süre tipografi alanında kalfalık yapan, kitapçılık ve tüccarlık sayesinde varlık edinen, burjuvazi içerisinde bir mevkiye sahip olmayı, gazetecilik ile masonlukta ve nihayet politika ve diplomaside bir rol edinmeyi başaran Franklin, yeni düzenin simgesiydi. Fransızlar arasında, İngiltere'ye karşı ayaklanan sömürge yerleşimcilerine yardım etme isteği açısından, Yedi Yıl Savaşları'nın anısı büyük önem taşıdı. Asilerin yanında mücadele verirken, başta Marki de La Fayette olmak üzere çoğunluğu soylulardan oluşan yüksek sayıda görevli siyasi bir eğitim almış oldu. Vatanlarına geri dönen bu insanlar, kendi ülkelerindeki kriz sırasında liberal aristokrasinin çekirdeğini oluşturacaklardı. Birçok Fransız devrimci, özellikle de Condorcet, düşüncelerinden bazılarını yeni Amerikan cumhuriyetine borçluydu.

1688'de İngiltere'de olduğu gibi ABD'de de, devrimin başarısının bağlı olduğu şey, büyük toprak sahiplerinden oluşan aristokrasi ve maliye uzmanlarından, tüccarlardan, armatörlerden ve imalatçılardan oluşan yüksek burjuvazi arasındaki uzlaşmadır ama bunlar arasında büyük farklar da vardır. Bir yandan, sömürgelerde asla Lordlar Kamarası olmadığından, krallık reddedildikten sonra hiçbir kalıtımsal siyasi güç muhafaza edilmedi ve öte yandan George Washington'ın da dahil olduğu, ayrıcalıklarını yitiren küçük aristokratların temel özelliği mal varlıkları içinde toprağın tuttuğu ağırlıktı. Zenginliğin, eski dünyadakinden daha da belirgin bir biçimde hiyerarşinin dengesini oluşturduğu bu toplumda, egemen sınıfların kaygısı, temel olarak Büyük Britanya'nın efendilerininkinden farklı değildi: Cumhuriyetin bir demokrasiye doğru yönelip yönelmeyeceğini keşfetmek söz konusuydu. Bununla beraber savaşın sonuçları, gelecek korkusundan daha da etkili bir biçimde yöneticileri savunmaya geçirdi çünkü o anki çıkarları bundan zarar gördü. Çeşitli eyaletler ve Konfederasyon Senatosu, piyasaya kağıt para sürdü ve sözleşmeyle üstlerine borçlar aldı. Bu borçlara çok düşük değer biçiliyordu ve alacaklılar, bunların ucuza geri ödenmesi tehlikesindeydi. Denizcilik, ticaret ve sanayi, savaş sırasında yıkıma doğru gidiyordu ve barış yeniden sağlandığında İngiliz rekabeti onlar için korkutucu kalmayı sürdürdü.

Alt sınıflar Britanya'ya karşı mücadeleye katılmışlardı ve savaş kışkırtıcılığı –özellikle enflasyondan çıkar sağlayan borçlu durumdaki küçük toprak sahipleri ve çiftçiler arasında– bağımsızlıktan sonra da dinmedi. Kapitalist burjuvaziye ve tarım işletmecilerine karşı belli bir düşmanlık beliriyordu. Değeri düşen bono ve borç senetlerini ucuz fiyata istifleyen vurguncular özellikle hedef alınıyordu; bunların, yeniden satmadan önce bölmek ama-

cıyla devasa boş arazilerin hisselerini satın almaya yönelmeleri de bir o kadar öfke uyandırıyordu. Devrim gerçekten de, yakında Fransa'da da görüleceği üzere, göçmen meşruiyetçilerin* elinden alınan toprak mülkiyetlerinin aktarımına neden oldu. Öte yandan *squatter*lar Ohio'nun ovalarına giriyorlardı ve 1787'de Senato, bu "Kuzeybatı topraklarının" elde ediliş yöntemini düzenledi; işadamları, bu topraklara Avrupalıların bile ilgisini uyandırmayı deniyorlardı. Nihayet devrim zihniyeti, köleliğe karşı çıkıyordu; birçok eyalet köle ticaretini ortadan kaldırarak, bunun yok edilmesini sağlamaya hazır olduğunu gösteriyordu.

Temelde on üç devletten her biri bağımsızlığını koruyordu ve birliğin, Avrupa'daki İsviçre Konfederasyonu gibi yalnızca ortak savunmayla sınırlı kalıp kalmayacağı bilinmiyordu. Federal hükümetin, enflasyona son vermesini ve parayı istikrara kavuşturmasını, borcu dondurmasını ve bunun faizini ödemesini, bir gümrük tarifesi belirlemesini, yeni cumhuriyetin ve mal sahiplerinin korunması amacıyla silahlı kuvvetlerin gereksinimlerini gidermesini sağlayacak hiçbir yetkisi yoktu. ABD hükümetini kuran 1787 anayasasının benimsenmesini sağlama inisiyatifini alanlar, etkinliklerinin önemi ne olursa olsun ve bu onlara ne kadar başarı sağlamış olursa olsun, yalnızca bir ulus oluşturma arzusuna boyun eğmediler. Sınıflarının çıkarı ve hatta kişisel çıkarları, onları kısmen yönlendirdi. Bizzat Washington, cumhuriyetin en zengin mal sahiplerinden birisiydi; Robert Morris, tanınmış bir vurguncuydu; Franklin kazancı önemsemiyor değildi. Yoksul ölen Alexander Hamilton, üstün rolünden dolayı üzerine çektiği zalimce saldırıları, herkesten daha az hak etmiş gibi görünür; politikasıyla, ticari ve sınai kapitalizmin gelişimine destek olmuştu. Büyük mal sahipleri, etkili bir federal yürütme gücünün kendilerini zencilerin olası bir ayaklanmasına karşı garanti altına alması amacıyla ve köleleştirme meselesinin her devletin özel kararına bırakılması şartıyla projeye katıldılar. Oy hakkı ve seçilebilirlik, her yerde belirlenmiş bir vergiye bağlıydı. Diğer yandan seyrek nüfuslu, yoldan yoksun, devasa bir ülkede bulunan halk kitleleri, varlıklı ve eğitimli bir azınlığın karşısında hiçbir örgütlenmeye sahip değildi. Şehirlerdeki işçi sınıfı kayıtsız kaldı ya da işverenlerini izledi. Direniş, ancak taşralılar ve ücretleri değeri düşmüş para ile ödenen terhis edilmiş askerler arasında bir güce sahipti.

Philadelphia Antlaşması'nın efendileri olan yöneticiler, bir yandan halk egemenliğini tanırken, diğer yandan devletlerin özel seçim rejiminin varlığını sürdürmesine izin verdiler ve kendilerine gölge düşürebilecek bütün

* Amerikan Devrimi sırasında Britanya'ya bağlı kalan Amerikalılar.

girişimlere karşı önlem almak amacıyla, federal güçleri bölmeye giriştiler. Hemen bunun ardından seçilen Senato ve Temsilciler Meclisi, antlaşmanın bir uzantısından ibaretti. Washington 1789'da başkanlığı üstlendiğinde, anayasayı yazanların yarısından çoğu onun hükümetine girdi. Devlet hazinesinin yazmanı olan Alexander Hamilton, kendi ekonomi politikalarını uygulayabildi. Kongre 1790 ve 1791 yıllarında dış borçları ödedi ve mali yükü iki katına çıkaran eyalet borçlarını üstlendi. Sermayesi federal borç senetlerinin dörtte üçünü kabul eden bir Ulusal Banka kurdu; bir gümrük tarifesini oylayarak kabul etti; yine kısmen borç senetleriyle ödenebilen kamu topraklarını sattı. Kara ve deniz kuvvetlerine asker alınmasına izin verdi ve nihayet, köylülerin sayısız küçük damıtma tesisini vuran bir alkol vergisi sayesinde parasal kaynakları tamamladı. Devlet örgütünü kurarken gerici güçler kendi çıkarlarına hizmet ettiler ve demokrasinin yolunu ellerinden geldiğince kapattılar. Yalnızca Hamilton'a kalsaydı daha da ileri gidilirdi çünkü lordluğu babadan oğula geçiren İngiliz anayasasına hayrandı. John Adams da en azından hayat boyu yönetme hakkının daha güven verici olacağını düşünüyordu. Üyelerini ordu subaylarının oluşturduğu bir örgüt olan Cincinnati Derneği'nin, babadan oğula geçen bir aristokrasi kurma yönünde geçmişte başarısız bir denemesi olmuştu.

Avrupalı demokratların bu siyasi hayatın ekonomik ve toplumsal köklerini görmüş oldukları su götürür. Bununla beraber demokratlar, Amerikan Devrimi'nin sonuçlarını devrimin eşiğinde ilan edilen ilkelerle karşılaştırdıklarında eleştirmekten geri durmadılar. Bu devrim, vicdan özgürlüğünden bahsettiğinde yalnızca Hıristiyanları kastediyordu. Zenciler için kölelik sürüyordu. İngiltere'deki gibi, yöneticiler haklar eşitliği ilkesi üzerinde ısrar etmekten kaçınıyorlardı çünkü kuşkusuz, meşru ayrıcalıkları tanımayan bir ülkede bu ilkenin anılmasına gerek olmadığına inanıyorlardı ve aynı zamanda, bu ilke, alt sınıfların hak iddiaları için bir bahane oluşturabilirdi. Ek bir önlem olarak, bu sınıflar kendilerine oy hakkı verilmeyerek güvenlik aracılığıyla cenderede tutuluyorlardı.

V. Fransa

Fransız monarşisi, nitelikleriyle İngiliz meşrutiyetiyle Kıta despotizmi arasında bir yerde duruyordu. Bu monarşi, iktidarı İngiltere'deki gibi aristokrasi ile paylaşmıyordu; Prusya ve Rusya'daki gibi köylüleri bu sınıfın eline teslim etmiyordu. Soyluluğun ayrıcalıklarını koruyor, öte yandan soyluluğun satın alınmasına ve burjuvazinin serpilmesine olanak tanıyordu.

XIV. Louis saltanatında monarşi daha mutlakiyetçi, merkeziyetçi ve bürokratik hale geldi; hiçbir şeyin üstünlüğünü sarsamayacağı izlenimi veriyordu ve aristokrasi kesin olarak boyun eğmiş gibi görünüyordu. Aslında aristokrasinin uyanışı kadar burjuvazinin yükselişi de 18. yüzyılın belirgin niteliği oldu. Aristokrasi artık yitirdiği gücü silahlar aracılığıyla telafi etmeyi düşünmüyordu ve kralın otoritesini, ona burjuva yöntemleriyle –egemen prenslerin direnişleri ve kamuoyuna çağrı aracılığıyla– karşı koyarak çökertti. Hak iddialarına rağmen, uzak ya da yakın geçmişlerinde soylulukla bağları bulunmayan kılıç aristokrasisi hırsla bastırıyordu. Kraliyet memurları onlarla ağız birliği ettiler çünkü doğrudan kral tarafından atanan yönetim görevlileri, yavaş yavaş yerel idareyi onların elinden alıyordu. Piskoposlarla ittifak kuran soylular, taşra yerel yönetimlerine egemendi; taşra yerel yönetimlerinin yok olduğu yerlerde, bunları yeniden kurmanın hayalini kuruyorlardı. Aristokrasiye karşı besledikleri atalarından kalma güvensizlikten vazgeçen *Güneş Kral*'ın [XIV. Louis] halefleri, yavaş yavaş iktidarın yüksek görevlerini soylulara bıraktı; XVI. Louis'nin saltanatı sırasında, Saint-Simon, hükümdarı etrafında yalnızca "bayağı burjuvaziyi" toplamakla suçlayamazdı. Necker dışında bütün bakanlar nesillerdir soyluydu; ve aynı soydan olan yönetim görevlileri, uzun süre kendi bölgelerinde kalarak, burada evlenerek, topraklar satın alarak ülkenin yerel seçkinleriyle içli dışlı olmuştu.

Her yerde olduğu gibi aydınlanmış despotluk, Fransa'da ancak, genellikle üstün nitelikli bir yönetici personelin uygulamaları yoluyla etkili oluyordu. Dönem için, aydınlanmış despotluktan ziyade aydın reformculuğundan bahsedilebilir. Bununla birlikte Machault, Maupeou ve Turgot'nun reform girişimleri, aristokrasi temsilcilerinin, yüksek mahkemelerin, din adamları meclisinin ve taşra yerel yönetimlerinin direnişi karşısında başarısızlığa uğradı. Aristokrasinin ayrıcalıkları toplumun bir birlik oluşturmasının önündeki en büyük engeldi ve monarşinin büyük tasarısı olan ulusal birliğin oluşturulması yönündeki çabalar, bu ayrıcalıkların tartışılmasını gerektirdiğinden, eksik kalıyordu.

Bazı tarihçiler, haklı olarak aydın bakanların reform girişimlerinin önemi üzerinde ısrar etmişler; ancak onların başarısızlıkları karşısında şaşkınlığa düşmüşlerdir. Turgot'nun "gözden düşmesi" (12 Mayıs 1776), temel olarak XVI. Louis'nin zayıflığından, hükümdarın anlaşmazlıkları çözme yetersizliğinden kaynaklanmış gibi görünür; fakat bu bakanın, Orta ve Doğu Avrupa hükümdarları gibi aydın olmasına rağmen asla dokunmaya niyeti olmadığı feodal yapılar ve aristokrasi ayrıcalıkları ayak direrken, girişteği liberal reformların başarılı olma şansı yoktu. Fransa kralının anlaşmazlık çözme ve

reform konusundaki gücü ise bir aristokrasi devleti olan monarşinin doğası tarafından kısıtlanıyordu ve bu, 23 Haziran 1789 tarihli krallık oturumu sırasında, XVI. Louis'nin beyanatı ile açıklandı. Aydın reformculuğu başarısız olmaya yazgılıydı; çünkü aydınlanmış despotlukla aynı biçimde, geleneksel ekonomi ve toplumun temel yapılarına dokunmuyordu.

Örgütlenme pek az düzelme kaydetti: XVI. Louis ülkeyi seleflerinden çok az farkla, XIV. Louis'nin bakanlıkları ve meclisleriyle yönetiyordu. Ulusal birlik, ulaşımın ve ekonomik ilişkilerin gelişimi, okullardaki eğitim, başkentin çekiciliği ile ilerlemeye kuşkusuz devam etti; buna rağmen Fransa, bölgesinin efendisi olan yönetim görevlisinin ancak Parlamento'dan korktuğu "seçim bölgeleri" ve özellikle Bretanya'da özerkliklerini genişleten taşra yerel yönetimlerini de hesaba katması gerektiği "devlet ülkeleri" halinde bölünüyordu. Güney Fransa Roma hukukuna ve Kuzey Fransa çok sayıdaki âdetlerine sadık kalıyordu. Soylu sınıfı da kendi âdetlerini koruyordu; yargıç papazlar Kilise hukukunu uyguluyor ve kraliyet emirleri bunların hepsine katılıyordu. İç gümrükler ve geçiş parası tahsil eden noktalar, vergi rejiminin çeşitliliği, ulusal bir pazar kurulmasını engelliyordu; ağırlık ve ölçü birimleri bir bölgeden diğerine ve hatta bucaklar arasında değişiyordu. Şaşılacak derecede eşitsizlikler gösteren ve birbirlerinin sınırını aşan idari, hukuki, mali ve dini bölgeler, yalnızca kaos yaratmaktaydı. Genellikle ayrıcalıklara sahip olan ve bunları mutlakiyete karşı bir savunma aracı olarak değerlendiren taşra ve şehirler, inatçı bölgesel özellik sergiliyordu.

Fransız topraklarını hükümdarlığı altında birleştirerek oluşturduğu topluluğa, kendiliğinden kazandığı bilinçle uyum sağlayacak ve öte yandan, hem gücünü kullanmasını sağlayacak hem de herkes için uygun ve yararlı olacak olan idari birliği vermek, sanki Kapesyen hanedanının tarihi göreviydi. Memurların da gönüllü olarak bu amaca uygun davranmaları beklenebilirdi; çünkü ulusal birlik hem krallık erkini, hem de bunların kendi nüfuzlarını artırırdı ama işte bu sebepten dolayı, her şeyden önce aristokrasinin ateşli direnişiyle karşı karşıya kalıyorlardı. Monarşinin büyük misyonunun tamamlanması tam da birlik tasarısının olumsuzlanmış hali olan mevcut toplumsal yapıyı tartışma konusu ediyordu.

Koşullar buna fırsat verse de, gevşeyen krallık erki, daha da gözüpekleşecek bir soylu muhalefetin tehdidi altındaydı ve burjuvazinin de bunu desteklemesi olasıydı. Tarihsel geçmişlerinden güç alan kılıç ya da cübbe aristokrasisi olsun, kendilerini mesleki geleneklerine adamış kraliyet memurları ya da doğal hukuk öğretisine ve akılcı düşünceye sarılan filozoflar olsun, hepsi kralın gücünü yasalar aracılığıyla kısıtlamak ve bireyi zorbalığa

karşı korumak gerektiği sonucuna varıyordu. Büyük toprak sahipleri ve kapitalist burjuvaların hepsi, ekonomik özgürlüğe iyi gözle bakıyordu. Birçok idari reformun karşısında da hiçbir ilkesel engel yoktu. Böyle düşünüldüğünde, krallığa meşruti rejimi ve özgürlüğe saygıyı benimsetmek amacıyla, Fransa'da da İngiltere'de zafere ulaşana benzer bir ileri gelenler koalisyonu gerçekleşecekti: Aslında bu, Dauphiné'de ortaya çıkacaktı.

Fakat İngiliz çözümü, yalnızca hükümdar ve ileri gelenler arasındaki bir uzlaşmayı kapsamıyordu; oysa, Büyük Britanya ve ABD'nin örneği sayesinde bir şey kaybetmeyeceğini anlayan küçük bir azınlık dışında Fransız aristokrasisi, böylesi bir uzlaşma istemiyordu. Soylular, paranın gücünü tanıyordu ve yeterince sermaye olmaksızın sadece doğumla gelen soyluluğun başarılı bir iş hayatına yetmeyeceğini bilmiyor değildi. Sarayda, krallık lütuflarının ardından koşuyorlar, bazıları büyük şirketlerle ilgileniyordu; Talleyrand daha şimdiden vurgunculuk yapıyordu. Bazı taşra yerleşimlerinde, çit ve bucak arazilerinin ayrımı, büyük toprak sahiplerinin yararına serbest bırakıldı. Köylülerden gittikçe artan bir gelir elde edilmeye çalışılıyordu; bu çabalar genel olarak "derebeylik tepkileri" olarak bilinir. Bununla birlikte, bazıları iş anlayışı ve yaşam tarzı bakımından burjuvaziye yaklaşırken, diğerleri mevkilerini yitiriyordu. Mirabeau, hayatını kalemiyle kazanmak pahasına sınıf düşüyor; Chateaubriand, tutkusunun yolunu açacak olan yenilikler için belli belirsiz can atıyordu: "Kopun, arzulanan fırtınalar!" Askeri ve feodal zihniyetli Fransız soyluları, burjuva düzenine uyum sağlamayı beceremiyor ve zaten, alçalmaktansa, yoksullaşmayı ve hatta muhtaç, önemsiz soylular olarak yaşamayı tercih ediyorlardı. Çareyi, aşırı ayrıcalıklı bir hayat yaşamakta buluyorlardı: Sınıflarının kapalı bir kast biçiminde oluşturulması; kendi içlerine sızılmasına izin veren soyluluk unvanlarının satışının kaldırılması; saygınlıklarıyla bağdaşan tüm görevlerin kendilerine ayrılması; oğullar için özel okulların ve kızlar için soylulara özgü dini okulların sayısının çoğaltılması. Zaten birçok yerel meclis, artık soylu olmayanları kabul etmiyor ve krallığın bir numaralı soylusu olan kral, onların duygularına saygı gösteriyordu. Bütün piskoposlar soyluydu ve 1781 yılından beri, dört kuşaktır soylu olduğunu kanıtlamadıkça, olağan rütbe kademelerinden geçmeden kimse subay olamıyordu. Bu açıdan Fransız soyluları Kıtalı aristokrasilere benziyorlar; ancak horgördükleri rakip sınıfın güç bakımından Anglosakson burjuvazilerine benzediğini fark edemiyorlardı. Barnave "Yollar her taraftan kapalı" diye yazıyordu ve Chartres piskoposluk kurulu üyesi olan Sieyes, piskoposluğa asla ulaşamayacağını ortaya koyuyordu. Kapılar kapalı kaldığına göre, geriye yalnızca bunları kırmak kalıyordu. Fransız burjuvazisi

davasını savunmak için, İngiltere ve ABD burjuvazilerinin tersine, haklar eşitliğini vurgulamaya böyle yöneldi. 1789 Fransız Devrimi, dünya tarihi içindeki özgün anlamını bununla kazandı.

VI. Devletlerin Rekabeti

Büyük devletlerin oluşumu, bunların her birinin içinde bulunan feodal anarşiyi yok ederek, Avrupa uygarlığının gelişimine yardımcı olmuştu; fakat bu devletleri yaratan hanedanların güç istekleri, başlangıçtan itibaren bunları savaşmaya itti. Kendilerini bu toprakların sahipleri olarak değerlendirdiklerinden, en büyük tutkuları topraklarını komşularına rağmen genişletmekti. Eğer biri onlara Fransa'daki eski rejimin yıkılmasının yalnızca toplumun hiyerarşik yapısının ve kendi otoritelerinin sarsılmasına değil, aynı zamanda devletlerin ulusal topluluklara dönüşmesine yol açacağını söyleseydi, hükümdarlar değişkenlikleriyle sürekli dikkatlerini çeken Burbon Krallığı'nın Avrupa siyasetinden uzaklaşmasının kendilerinin çıkarına hizmet edeceği yanıtını verirlerdi.

İnsanlar, uluslararası karışıklıklara, çok uzun zaman geçmeden savaş çıkacağını tahmin edebilecek kadar alışmışlardı. İngiltere'nin, son yenilgisinin öcünü almaya çalışmayacağına nasıl inanılabilirdi? Vergennes'in, Pitt'in de taklit eder gibi göründüğü barışçı tutumuna rağmen, İngiltere ve deniz müttefiklerinin (başta, Amerika'daki toprakları için daima endişelenen ve öte yandan Fransa Bourbonlarına "aile antlaşması" ile bağlı olan İspanya) destek vereceği Fransa arasında yeni bir savaş bekleniyordu. Böylesi bir durumda Dışişleri Bakanlığı'nın, koalisyonları finanse ederek kıtadaki düşmanlıkları kullanarak düşmanının güçlerini bölmeyi çok iyi becerdiği bilinmekteydi. 16. yüzyıldan beri bu düşmanlıklar özellikle İtalya ve Almanya'da ortalığı kasıp kavuruyordu. Diplomat ve askerler için bu ülkelerden birincisi sadece bir isimdi ve Prusya burada Avusturya'ya rakip olarak ortaya çıktığından beri, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu yıkıma doğru ilerliyordu. Fransa, Almanya'da küçük prenslikleri destekleyerek ve İtalya'da, İspanya'ya Napoli ve Parma tahtlarının sahiplerine iade edilmesine yardım ederek Avusturya'nın hesaplarını bozmuştu. 1756'dan beri, Fransa-Avusturya ittifakı rekabeti dindirmişti. Aslında Fransa'da, kamuoyu bu uzlaşmaya iyi gözle bakmamaktaydı; Habsburgların eline geçen Belçika'dan, üzüntü duyulmaksızın vazgeçiliyor değildi. Fransız kamuoyunda Habsburg Hanedanı'na beslenen 16. yüzyıldan beri gelenekselleşmiş düşmanlık, Avusturya'nın tehdit ettiği devletlere ve özellikle de Alman krallarına duyulan çıkarcı bir sempa-

tiye yol açarak devam ediyordu. Hâlâ Prusya'yla ittifakı destekleyenler vardı; öte yandan Versailles Sarayı da Ren ülkelerindeki etkisini sürdürmeye gayret gösteriyordu. Choiseul ve ardından Vergennes 1756 Antlaşması'nı korudularsa da, onun yalnızca statükoyu sürdüren hükümlerine bağlı kaldılar. Bavyera'nın veraseti için Avusturya ve Prusya arasında çıkabilecek olan yeni bir savaşın engellenmesi ve Vestfalya Antlaşmaları'nda alınan karar gereğince, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun Fransa ve Rusya'nın ikili koruması altına alınması konusunda, Vergennes II. Katerina ile Teschen'de anlaşmıştı. Daha yakınlarda, II. Joseph 1648'den beri kapalı olan Schelde Nehri'nin ağzını ulaşıma açmayı denediğinde, Vergennes, onunla Hollanda arasına arabulucu olarak girmişti. Yine Vergennes, Bavyera karşılığında Avusturya Hollandası'nın verilmesine karşı çıkan II. Friedrich ve Prensler Birliği'ne karşı da Joseph'i desteklememişti. Bu durumda Batı'daki barışın sürekli olacağı düşünülebilirdi.

Şimdilik, bir anlaşmazlık tehdidi bulunan yer Doğu'ydu. II. Katerina ve II. Joseph, Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak koparmayı düşünüyorlardı ve Prusya, Polonya'nın ikinci bir paylaşımını onlara kabul ettirmek için bundan yararlanma niyetindeydi. Vergennes, Suriye ve Mısır teklifini geri çeviriyordu; fakat Pitt, eski Hindistan yollarının Rusların eline geçmesi olasılığından kaygılıydı ve Avrupalılaşan Doğu meselesi, genel bir savaşa dönüşme tehlikesi taşımaktaydı. Diğer yandan Doğu'daki düşmanlıkların böyle bir felakete dönüşmesi durumunda II. Joseph'in aceleci reformları imparatorluğunu bir iç parçalanmaya doğru götürebilirdi. Bunun kestirilemez sonuçları da Avrupa'yı yıkıcı kapışmalara götürebilirdi.

Bir İtalya ya da bir Almanya siyasi açıdan ne kadar varsa bir Avrupa da o kadar vardı. Denizaşırı halklara boyun eğdirmek konusunda olduğu kadar, kendi içinde barışı korumak konusunda da birleşmeyi bilmiyordu. Devrimler bile, Avrupa hükümdarlarına ancak bulanık suda balık avlamak için birer fırsat gibi görünüyordu. Anglosakson devrimleri, kurtuluşlarını kısmen bu uluslararası anarşiye borçluydu. Fransız Devrimi de sırası gelince bundan yararlanacaktı.

İkinci Kitap

FRANSA'DA BURJUVAZİNİN YÜKSELİŞİ

I. BÖLÜM
ARİSTOKRASİNİN İSYANI (1787-1788)

Fransız Devrimi'ni başlatan ve birinci aşaması boyunca başarıyla yürüten aristokrasiydi. Bu, temel önem taşıyan ama farklı sebeplerden dolayı hem Üçüncü Tabaka hem de bizzat aristokrasinin unutulmuşluğa terk etmek için uğraştığı bir olgudur. Devrim'in birincil nedeni, kökeni Amerika'daki savaşa dayanan bir mali kriz oldu. Necker savaşı borçla yürütmüştü ve selefi Calonne da borçları ödemek için aynı yöntemi kullandı. Mali açık öyle bir hal aldı ki Calonne 20 Ağustos 1786'da XVI. Louis'ye yazdığı yazıda bir devlet reformunun kaçınılmaz olduğunu belirtti.

I. Calonne ve İleri Gelenler

Mali yönetim öyle karışık hale gelmişti ki durum ancak kabaca tarif edilebilir: 1788 Mart'ında hazırlanan ve mali beklentileri gösteren bir rapor (Eski Rejim'in ilk –ve son– bütçesi), giderleri 629 milyon ve gelirleri 503 milyon lira, yani açığı 126 milyon lira ya da %20 olarak değerlendirdi. Aslında, gelirler farklı kasalar arasında dağıldığından ve krallık hazinesi krallığın tüm mali kaynaklarını hesaba işlemediğinden, muhasebe yetersiz kalıyordu. 1788 yılının Hazine Hesabı, 136 milyonluk borç öngörüyordu. Bütçenin bütünü üzerinde, kamu harcamaları 145 milyon liraya, yani %23'e yükseliyordu. Fakat kamu eğitimi ve yardımına ancak 12 milyon lira, yani %2'den az ayrılırken, saray ve ayrıcalıklılar 36 milyon, yani bütçenin %6'sını alıyordu. Yine de, 1787'de kralın sarayının bütçesinde önemli tasarruflar yapılmıştı. Askeri giderler (savaş, donanma, dışişleri) 165 milyon lirayı aşıyordu, yani bütçenin %26'sını temsil ediyordu; bunun 46 milyonu, yalnız başına bütün erattan fazla masraf gerektiren 12 bin kişilik subay kesiminin aylığına gidiyordu.

1789 bütçesinde, peşin gelirler 325 milyon liraya ulaşıyor ve olağandışı önlemlerden elde edilen miktarın %62'sini temsil ediyordu.

Borç, bütçenin en büyük bölümünü oluşturuyordu. Bunun işletimi 318 milyon lirayı, yani bütçenin %50'sini alıp götürüyordu. Fransa'nın Amerika Savaşı'na katılımının getirdiği masraflar, 2 milyar lira olarak hesaplandı. Necker bunları borçla karşıladı. Calonne üç yılda, önceki borçlara 653 milyon daha ekledi. 1789 yılında, dolaşımda olan para 2,5 milyar olarak değerlendirilirken, borç yaklaşık 5 milyara ulaştı; bu XVI. Louis'nin on beş yıllık hükümranlığı sırasında üç katına çıkmıştı.

Dönemi yaşayanlar, sarayın savurganlığını ve maliye uzmanlarının kârlarını, mali krizden sorumlu tuttular. Gerçekten de birtakım önlemlerle tasarruf etmek mümkündü ve bunlardan birkaçı yürürlüğe sokuldu; fakat borcun döndürülmesi bütçenin yarısından çoğunu gerektiriyordu. Bunlar ancak, borçların reddiyle azaltılabilirdi. Zaten fazlasıyla ağır olarak değerlendirilen vergilerin artırılması söz konusu olamazdı. Geriye tek bir kaynak kalıyordu. Bazı bölgeler çok az vergi ödüyordu; burjuvalar köylülerden daha az, aristokrasi ve ruhban sınıfı ise daha da az vergi ödüyordu. Teknik açıdan, kriz rahatlıkla çözülebilirdi ve vergi eşitliği bunun için yeterli olurdu.

Bu kadar gözüpek davranmaksızın, Calonne en azından dolaylı vergiyi olduğu kadar tütün tekelini de genelleştirmeyi ve adam başına vergi ile yirmide birlik verginin yerine, istisnasız tüm toprak sahiplerinin borcunu ödemesini sağlayacak olan bir "toprak yardımı" getirilmesini öneriyordu. Eşzamanlı olarak, tahıl ticaretine tam özgürlük vererek, iç gümrükleri ortadan kaldırarak ve bazı dolaylı vergilerden vazgeçerek, ekonomik etkinliği, dolayısıyla da vergi gelirlerini teşvik etmeyi düşünüyordu. Daha da ileri giderek, vergi dağılımı konusunda sorumluluğu, sınıf farkı gözetmeksizin mal sahiplerinin seçeceği bölgesel encümenlere devretmeyi ve ruhban sınıfını borçlarından kurtarmak için de, bu sınıfın derebeylik haklarını satışa çıkarmayı istiyordu. Mali denge, yerel meclislerin direnişini önemsizleştirerek, krallık erkine güç katacaktı; krallık birliği konusunda büyük bir adım atılacak; burjuvazi yönetime katılacaktı.

Calonne, ayrıcalıklılardan istenilen fedakârlık mütevazı olsa da –çünkü yol angaryasının ikame edeceği vergiden ve dolaylı vergiden muaf olacaklardı– yerel meclislerin, bu projeyi nasıl karşılayacakları konusunda yanılsamalara kapılmadı. Eğer krala güvenebilseydi, belki de bunlara açıkça meydan okuyabilirdi. Turgot ve Necker'in yazgısı, cesaretini kırıyordu; dahası krallık itibarını korusa da, XVI. Louis'nin kişisel olarak itibarı yoktu. Kendini avcılığa ve kol emeği isteyen işlere veren, yemek ve içki konusunda aşırıya

kaçan, ne kalabalığı ne oyunları ne de dansı seven kral, saray mensuplarının alay konusu oluyordu. Marie-Antoinette'in hafifmeşrep bir kadın olarak görülmesinden ve 1785'te adını beş paralık eden elmas gerdanlık meselesinden dolayı kraliçenin hakkında yayılan dedikodular kralı gülünç duruma düşürüyordu. Calonne bu durumda dolambaçlı yollara başvurmakla yetindi. Temel olarak aristokrasinin çeşitli unsurlarının yer alacağı bir ileri gelenler meclisi toplamayı tasarladı: Bu üyeleri bizzat kendisi seçerek ve idari nüfuz ile krala gösterilmesi gereken saygıya güvenerek, üyelerin yumuşak başlı davranacaklarını ve bu itaatin yerel meclisleri etkileyeceğini düşündü. Bu, yine de bir teslimiyet sayılırdı; kral, aristokrasiye kendi kararını bildirmek yerine, ona danışıyor olacaktı.

22 Şubat 1787'de toplanan ileri gelenler, bölgesel encümenlerin üyelerinin sınıf farkı gözetmeksizin seçilmesi önerisini, güçlerinin kısıtlamasını ve ruhban sınıfının derebeylik haklarına verilen zararı öfkeyle karşıladılar. Doğal olarak, özellikle toprak yardımı konusunda çok sert eleştirilerde bulundular ve öncelikle kendilerine hazine hesapları konusunda bir rapor verilmesini istediler. Bir yandan devletin kurtuluşuna katkıda bulunmaya hazır olduklarını söylerken, diğer yandan da kendi koşullarını dayatmak istiyorlardı. Calonne'un meclisle bir yere varamayacağını anlayan XVI. Louis, ona 8 Nisan'da yol verdi.

II. Brienne ve Yerel Meclisler

Calonne'un muhaliflerinin başını, bakan olmak isteyen ve kısa süre sonra da olan, Toulouse Başpiskoposu Loménie de Brienne çekiyordu. İleri gelenleri yumuşatmak için hesapları onların incelemesine sundu, bölgesel heyetlerde sınıf ayrımını koruyacağına ve ruhban sınıfının derebeylik haklarına dokunmayacağına dair söz verdi; fakat toprak yardımını yeniden ele aldı ve buna bir mühür artışı ekledi. İleri gelenler, Genel Meclis'e* göndermede bulunarak vergilere onay vermenin kendi yetkileri dahilinde olmadığı karşılığını verdiler. 25 Mayıs'ta bunlara yol verildi. Calonne'un çözümü başarısız olmuştu. Brienne, yerel meclislerin kapısını aşındırmak zorundaydı.

Paris Yerel Meclisi, tahıl ticareti özgürlüğünü, angaryanın hafifletilmesini ve bölgesel encümenlerin kurulmasını sorun çıkarmaksızın kayda geçirdi; fakat mühür vergisi hakkında uyarılar yazdı ve toprak yardımına gelince,

* Fransız kralı tarafından tebaasının görüşlerini öğrenmek, bazı sorunları gidermek ve özellikle de vergi konusunda kararlar almak üzere toplantıya çağrılan özel meclis. Bu meclis 1302 yılında kurulmuş ve 487 yıl boyunca yalnızca 22 kez toplanmıştır. Üyeleri ruhban, soylu ve halk sınıflarının temsilcilerinden oluşur.

açıkça Genel Meclis'e gönderme yaparak bunu reddetti. 6 Ağustos'ta kralın huzurunda yerel meclislerin resmi oturumu yapıldı; Yerel Meclis bu belgenin geçersiz olduğunu açıkladı, ardından da İngiltere'ye kaçan Calonne hakkında bir soruşturma açtı. Ayın 14'ünde meclis üyeleri Troyes'ya sürüldü; diğer bağımsız mahkemeler bunları destekledi ve Brienne geri adım atmakta gecikmedi. 19 Eylül'de, yeniden kurulan meclis, kaldırılmış vergileri yeniden yürürlüğe soktu.

Brienne, borçlanma politikasına geri dönmek zorunda kaldı ama karşısında yine aynı güçlükler vardı. Borçlanmak için yerel meclislerin onayını alması gerekiyordu. Ona, parlamenterlerin onayı gerekiyordu. Pazarlık etmeyi kabul eden bazıları, kesin koşulu koymakta tereddüt etmediler; hükümet, Genel Meclis'i toplantıya çağırmaya söz verecekti. Brienne, beş yıllığına 120 milyon lira istedi: Genel Meclis 1792'de toplanacaktı. Fakat çoğunluktan emin olmadığından, kralın 18 Kasım'da yapılan bir kraliyet oturumunda, yani geleneksel toplantı teamüllerine uymayan bir *lit de justice* toplantısında bizzat sunacağı bir fermanın alelacele çıkarılmasını sağladı. Orléans Dükü itiraz etti ve ferman geçersiz ilan edildi. XVI. Louis, dükü ve iki danışmanı sürgüne göndererek karşılık verdi. Yerel meclis, hükümdar fermanını kabul etmeyerek ve kralın yurttaşları için bireysel özgürlüğü talep ederek, dükü ve meclis üyelerini savundular. 3 Mayıs 1788'de Yerel Meclis, bir askeri darbe olasılığına karşı, krallığın temel yasaları bildirisini yayımladı: Monarşi babadan oğula geçer; para yardımının oylanması yetkisi Genel Meclis'e aittir; Fransızlar zorbalıkla tutuklanamaz ve hapse atılamazlar; yargıçlar azledilemez; taşra bölgelerinin âdet ve ayrıcalıkları dokunulmazdır.

Böylelikle, hükümetin Maupeou'yu taklit etmeye karar verdiği görüldü. 5 Mayıs'ta silahlı kuvvetler, haklarında tutuklama emri bulunan iki meclis üyesi teslim olana dek Adalet Sarayı'nı kuşatma altında tuttular. Ayın 8'inde, XVI. Louis, Adalet Bakanı Lamoignon tarafından hazırlanan altı fermanı kayda geçirtti: Tescil işlemi, kraliyet prensleri ve görevlilerinden oluşan "tam yetkili bir heyetin" yetkisi altına giriyordu; aynı zamanda adli örgütlenmede –unvanların satılabilirliğini ortadan kaldırmaksızın yerel meclisler aleyhine– reform yapılıyor ve *question préalable* [suçluların infazından önce uygulanan işkence] ortadan kaldırılıyordu (*question préparatoire* [soruşturma sırasındaki işkence] 1780'den beri yoktu). Nihayet, aristokrasi yeni bir darbe alıyordu. Davacı, her olasılığa karşı krallık mahkemelerine başvurarak, derebeylik mahkemelerini reddedebilirdi.

Bu kez direniş daha geniş ve daha şiddetli oldu. Taşra encümenleri ve ast mahkemelerin çoğunluğu itiraz etti. Protestanlara bir medeni statü ka-

zandıran yeni fermana zaten sinirlenmiş olan din adamları meclisi, reformu eleştirdi ve yalnızca cılız bir bağışta bulundu. Paris ve birçok şehirde ayaklanmalar patlak verdi. 7 Haziran'da, Grenoble'da "Journée des Tuiles"* gerçekleşti. 1787 yılının sonunda bölgesel encümenlerin kuruluşu kamuoyunu hiç de memnun etmediğinden, birçok taşra bölgesi ateşli bir biçimde vergileri oylama hakkına sahip eski kurumlarının kazanılmış hak olduğunu iddia ediyordu. Dauphiné'de, aristokrasi ve burjuvazi 21 Temmuz 1788'de Vizille Şatosu'nda, meclislerini kendi bildikleri gibi toplanmaya çağırmak üzere birleşti ve Brienne pes etti.

Hazine şimdi boştu. Emeklilik ve şeref ödeneklerinin düşürülmesi gerekmişti; hissedarlar hiçbir şey almıyordu; İskonto Sandığı'nın banknotları kanunname ile geçerlilik kazandılar. Para olmadığı için XVI. Louis, Fransa ile ittifakını bozan ve İngiltere'ye katılan *stadhouder*** V. William'ı burjuvaziye karşı desteklemek üzere Prusyalıların Hollanda'yı işgal etmesine göz yumdu. Brienne tekrar, bu sefer son kez teslim oldu. Genel Meclis 1 Mayıs 1789'da toplandı. Sonuç olarak Brienne 24 Ağustos 1788'de görevinden çekildi. Kral, ilk işi Lamoignon'u kovmak ve Paris Yerel Meclisi'ni yeniden kurmak olan Necker'i geri çağırdı. 23 Eylül'de, Yerel Meclis aceleyle Genel Meclis'in 1614'teki gibi yeniden kurulmasını koşul olarak ileri sürdü. Bunlar üç sınıftan oluşacaktı; her sınıf aynı sayıda temsilciden oluşacak, kararlarını ayrı ayrı bildirecek ve diğerleri hakkında veto hakkına sahip olacaktı. Bu durumda aristokrasi ve din adamları sınıfı buna egemen olacaktı. Bu, aristokrasinin zaferiydi.

Ayrıcalıklılar, krallık erkine karşı, özellikle Bretanya'da dayanışarak bir propaganda ve direniş örgütlenmesine girişmişler, yönetim memurlarını ve ordu liderlerini korkutmuş ya da kazanmış, bazen çiftlik kiracılarını ya da hizmetçilerini ayaklandırmışlardı. Bu ilk devrimciler unutulmayacaktı. Özellikle yerel meclisler düşüncelerini yaydılar: Taktikleri, Genel Meclis'teki soylu ya da ruhban sınıfından olmayan halkın içerisindeki eşdeğerlerini bulacaktı; bir bakana suç yükleyeceklerini bile ileri sürmüşlerdi ve ilk göç eden Calonne oldu.

A. Mathiez'e göre bu "soylu ayaklanması"ydı; kuşkusuz öyleydi. Ya da G. Lefebvre'in söylediği gibi "aristokratik devrim" mi? İfade birkaç anlama gelebilir. Soylular sınıfı (ki onların şikayet dilekçeleri çok geçmeden bunu kanıtlayacaktı) meşruti rejimi ve vergi oylamasının Genel Meclis tarafından

* Fr. Kiremit Günü. Grenoble'lıların damlara çıkarak kraliyet birliklerine kiremit ve çeşitli maddeler yağdırdıkları olaylar.

** İstila dönemlerinde Hollanda'da taşra valisi.

yapılmasını kabul etse de, yönetimin seçimle gelen taşra zümrelerine –aristokratik yapılarının korunması sayesinde yöneteceği taşra zümreleri ve genel meclis– teslim edilmesini şart koşsa da, bireysel özgürlüğe önem veriyormuş gibi gözükse de vergi eşitliğini kabul etmekten çok uzaktı ve feodalite ile derebeylik haklarının korunması konusunda hemfikirdi. Hiçbir kuşkuya yer yoktur ki aristokrasi mutlakiyete karşı direnişi, kendi siyasi üstünlüğünü yeniden sağlamak ve eskimiş toplumsal ayrıcalıkları kurtarmak için başlatmıştır. Yani bu aristokratların, karşıdevrime kadar akıllıca sürdürdüğü bir direnişti.

Bu "ara aşama" sorunsalı, 1962'de *La Pré-Révolution Française, 1787-1788*'i [Fransız Devrimi Öncesi] yayımlayan J. Egret tarafından ele alındı. Vurgulanmak istenen, artık dönemin toplumsal içeriği değil, monarşinin reform isteğidir. Calonne'un önerdiği ve Brienne tarafından yeniden ortaya atılan vergi reformuna; dahası, maliye ve ticaretin merkezi idaresinden askeri reforma, bölgesel encümenlerden hukuki reforma ve Katolik olmayanların medeni haline kadar, Brienne'in giriştiği geniş reformların bütünü vurgulanmak istenir. Büyük aydın Loménie de Brienne, Eski Rejim'in yenilenmesi için cesaretle girişimde bulunmuştu. Bu rejimin toplumsal içeriğini değiştirmek onun elinde miydi? Ayrıcalıklıların çoğunluğu fedakârlıkta bulunmaya hazır değildi. Reformlar sınırlı ve kısmi olsalar da, ayrıcalık sahiplerinin çıkarlarına zarar veriyor, imtiyazlarını tehdit ediyordu. Derebeylik mahkemelerinin sonu umutsuz gibi görünse de, feodal haklara dokunmak söz konusu olamazdı. Askeri reform saray aristokrasisinin üstünlüğüne saygı gösteriyor, soylu olmayanların subaylık rütbelerine doğrudan ulaşmasını hâlâ engelliyordu. Aristokrasiye yaranmak için, yönetim memurlarının gücü, bölgesel encümenlerin yararına parçalanmıştı; fakat sınıfsal bölünme korunuyor, başkanlık görevi ayrıcalıklılara ayrılıyordu. Ruhban ve soylular sınıfı vergi imtiyazlarının bir kısmını kaybetse de, toplumsal üstünlüklerini, din adamları ise geleneksel idari özerkliklerini koruyordu. Reformlar, Eski Rejim'in aristokratik yapısını sorgulamıyordu. Burjuva bir devrimin başlangıcı söz konusu olduğuna göre, bu durumda "Devrim öncesinden" bahsedilebilir mi? Bu "ara aşama" vurgusunun, reform denemelerinden ziyade, aristokrasinin başarılı direnişi üzerinde tutulması gerekli gibi görünmektedir.

Fakat aristokrasi, krallık iktidarını çökertirken, aslında kendi ayrıcalıklarının geleneksel savunucusunu çökerttiğini fark etmiyordu. Soylu sınıfının ayaklanması, burjuvazi devriminin yolunu açacaktı.

II. BÖLÜM
BURJUVAZİNİN DEVRİMİ

Bakanları sıkıştırmak için, başta kanun adamları olmak üzere çok sayıda soylu olmayan kimse, soyluların başkaldırısından yana yer almıştı; birçok başkaları ise, örneğin Rolandlar, bundan hiçbir şey beklemeksizin tarafsız kalmışlardı. 1788 yazında henüz, burjuvazinin olaylara katılacağının habercisi olan henüz hiçbir şey yoktu. Bununla beraber Genel Meclis'in toplanmaya çağrılması burjuvazide heyecan yarattı. Kral, burjuvaziye kendi davasını savunmak üzere izin veriyordu. Diğer yandan ilk anda, aristokrasi ile yapılabilecek bir anlaşma olasılık dışı bırakılmıyordu. Aristokrasinin sıradan halka kişisel oy hakkı ve vergi eşitliği verdiği Dauphiné örneği, coşku uyandırıyordu. 23 Eylül'de Paris Meclisi gerçek rengini gösterdiğinde hava birdenbire değişti. Yüksek görevlilerin topladığı beğeni bir günde yok oldu ve krallığın dört bir yanından bir uğultu yükseldi. Ocak 1789'da Mallet du Pan, "Kamusal tartışma başka bir niteliğe büründü" diyordu. Kral, despotluk ve anayasa artık kesinlikle talileşmiştir: "Artık, Üçüncü Tabaka ve diğer iki sınıf arasında bir savaş var."

I. Yurtsever Parti'nin Oluşumu

Bununla beraber kopuş tamamlanmamıştı. Bazı büyük liberal soylular, "ulusal" ya da "yurtsever" partiyi kurmak üzere yüksek burjuvaziyle birleştiler. Bunda büyük bir etkisi olmuş gibi gözüken "Otuzlar Kurulu"nda La Rochefoucauld-Liancourt Dükü'nün, Autun Piskoposu Talleyrand'ın ve Başpapaz Sieyes'in yanında La Fayette ve Condorcet markileri yer aldı. Mirabeau da toplantılara katıldı. Başpapaz Sieyes ve Mirabeau, çok paraya ve geniş topraklarında belli bir nüfuza sahip olan Orléans Dükü ile ilişkideydiler. Kişisel ilişkilerin yanı sıra, 18. yüzyılda sayıları artan derneklerin –aka-

demiler, tarım dernekleri, hayırsever topluluklar, okuma odaları, mason locaları– kurduğu ilişkiler, Paris'te olduğu kadar taşrada da kullanıldı. Orléans Dükü'nün büyük üstat olduğu Büyük Doğu'ya* temel bir rol verildi. Oysa bu örgütün genel yöneticisi olan Lüksemburg Dükü, aristokrasinin davasına sıkı biçimde sadık kalmıştı ve soylularla dolup taşan masonluğun geride hiçbir iz bırakmamış çekişmelerle parçalanmadan Üçüncü Tabaka'nın tarafını nasıl tutabilmiş olduğuna akıl erdirmek zordur.

Yurtseverlerin propagandası tartışmalara yol açtı ama hükümet bunu engellemedi. Kral, Genel Meclis hakkındaki bilgilerini ve fikirlerini sunabilmeleri için tebaasını çağırmıştı ve kralın çağrısına yanıt vermek bahanesiyle, istenen her düşüncenin özgürce iliştirildiği broşürler dağıtıldı. Buna karşılık yurtseverler broşürleri ihtiyatlı bir ustalıkla kullandı. Taşra kurullarını ve Dauphiné Meclisi'ni örnek göstererek, sıradan halk için, ruhban sınıfı ve aristokrasi milletvekillerinin toplamı kadar milletvekili istemekle yetindiler. Gündemde, belediyelerin ister istemez sorumluluğunu üstlendikleri dilekçelerle hükümeti bunaltmak vardı. Aslında, herkes Necker'e güveniyordu.

II. Necker ve Halk Temsilcilerinin İki Katına Çıkarılması

Maliye Bakanı Necker, İskonto Sandığı'ndan yararlanarak ve bankerlerin verdiği avanslara garanti olarak vergilerin gelecekteki geliri üzerinden "peşin ödemeler" vermeyi kabul ederek, en acil mali ihtiyaçları karşılıyordu. Bu, vergi ayrıcalıklarının ortadan kaldırılacağını umduğu Genel Meclis'in toplantısına kadar zaman kazanmaktan ibaretti. Eğer meclise aristokrasi egemen olursa, hükümet onun insafına kalacaktı. Böylelikle Necker, boyunduruğu altına girmeksizin, Üçüncü Tabaka'yı destekleme eğilimi gösteriyordu. Halk temsilcilerinin iki katına çıkarılması kabul edilerek ve kişi başına oy hakkı mali konularla sınırlandırılarak, herkesin gönlü edilmiş oluyordu. Anayasa reformu emirlerin tartışılmasına yol açıp kralın yargısına bağlı kalırken, bir yandan vergi eşitliği kabul edilecekti. Necker'in, kurulacak hükümet üzerindeki düşünceleri ortadaydı. O, Büyük Britanya'nın sistemine hayrandı. Lordlar Kamarası'nın kurulması aristokrasiyi yatıştıracaktı, öte yandan doğuştan ayrıcalıklı olma kuralına bakılmaksızın kamu görevlerine getirilme hakkı burjuvaziyi tatmin edecekti.

Düşüncelerini açığa vurmak gibi bir niyeti yoktu. Sonradan zenginleşmiş bir maliye uzmanı, bir yabancı ve bir Protestan olan Necker'e; aristokrasi,

* Dogma karşıtı ya da liberal olarak nitelendirilen bir mason eğilimidir.

saray ve kral daima şüpheyle bakmıştı. Meslektaşlarından birçoğu, özellikle de yeni adalet bakanı olan Barentin, ona karşı çıkıyordu. Her şeyden önce gücünü korumak isteyen Necker, dikkatli adımlarla ilerledi. Calonne gibi, Necker de Üçüncü Tabaka temsilcilerinin iki katına çıkarılması için ileri gelenleri ikna etmeyi umdu ve bunları 6 Kasım 1788'de yeniden toplantıya çağırdı. İleri gelenler Necker'i hayal kırıklığına uğrattılar ve 12 Aralık'ta soylu prensler, açıklığı ve dokunaklı vurgusu ile aristokrasinin bildirisi olarak değerlendirilebilecek bir dilekçeyi XVI. Louis'ye sundular:

> Devlet tehlikede . . . hükümetin ilkelerini hedef alan bir devrim hazırlanmakta . . . yakında mülkiyet haklarına saldırılacak, servet eşitsizlikleri bir reform konusu olarak gösterilecek. Derebeylik haklarının ortadan kaldırılması önerildi bile . . . Majesteleri, cesur, köklü ve saygıdeğer aristokrasisini feda etmeye, küçük düşürmeye karar verebilecek midir? . . . Üçüncü Tabaka, önde gelen iki sınıfın haklarına saldırıda bulunmayı bıraksın . . . kendisine aşırı yüklenmiş olabilecek vergilerin azaltılmasını talep etmekle yetinsin; o zaman önde gelen iki sınıf, üçüncü sınıf içerisinde kendileri için değerli olan yurttaşları tanıyarak, duygularının cömertliğiyle, parasal çıkarlarının söz konusu olduğu imtiyazlarından vazgeçebilir ve kamu vergilerini tam bir eşitlik içerisinde karşılamayı kabul edebilirler.

Buna rağmen, bazı meslektaşları tarafından desteklenen Necker buna aldırmadan devam etti ve kazanan o oldu (muhtemelen Brienne'in düşüşü kraliçede hoşnutsuzluk yarattığı ve soylu ayaklanması kralı kızdırdığı için). 27 Aralık 1788 tarihli Kurul Kararı, halk temsilcilerinin iki katına çıkarılmasını kabul etti. Necker'e göre, değerlendirilmesi gereken üç konu vardı: Milletvekillerinin halkı temsil oranı, halk temsilcilerinin iki katına çıkarılması ve şu ya da bu sınıftan milletvekillerinin seçimi. 1614 yılında, her derebeylik mahkemesi eşit sayıda temsilci seçmişti; artık orantısal hakkaniyete bağlı olunduğundan aynısı yapılamazdı. Halk temsilcilerinin iki katına çıkarılmasına gelince, bu konuda 1614 Genel Meclisi'yle aynı şekilde hareket edilemezdi. "Aradan geçen zaman her şeyi önemli derecede değiştirdi. Menkul zenginlik ve hükümetin borçları, Üçüncü Tabaka'yı devlet servetine bağlı kıldı; bilgi ve aydınlanma ortak bir servet haline geldi... İç ve dış ticaret işlemleri, imalathanelerin durumu, bunları teşvik etmek için en uygun yollar, devlet kredisi, paranın kâr ve dolaşımı, vergi tahsilatı yolsuzlukları, imtiyaz yolsuzlukları gibi, Üçüncü Tabaka hakkında yalnızca bilgi sahibi olduğu ve yalnızca bu sınıfın deneyim sağladığı daha birçok uğraş, çok sayıda kamu işi bulunuyor." Üçüncü Tabaka'nın istekleri, diye bağlıyordu Necker, hakkaniyetin genel ilkelerine

uygun bir biçimde fikir birliğine vardığında daima ulusal istek adını alacaktır; bu durumda Üçüncü Tabaka'nın, diğer iki sınıfın toplam milletvekili sayısına eşit sayıda milletvekili olmalıdır. Göz önünde bulundurulan üçüncü sorun, her sınıfın, temsilcilerini yalnızca kendi bünyesinden seçip seçmeyeceğine dairdi. Necker, bu konuda tam özgürlükten yanaydı.

XVI. Louis, aynı zamanda seçim şartlarını düzenlemediği için kınandı. Hukuksal olarak bu kınama haklı değildi çünkü Necker raporunda, zümresel oy hakkının geçerli olduğunu hatırlatmaktaydı. Buna karşın kararnamede bunun kayda geçirilmesi ihmal edilmişti ve bakan Genel Meclis'in, vergi konusunda kişisel oy hakkını uygun göreceğini ima etmişti.

Üçüncü Tabaka zafer çığlıkları attı ve kişisel oy hakkını elde etmiş gibi davrandı. Soylular bu yorumlamayı reddetti ve Poitou, Franche-Comté ve Provence bölgelerinde, bu yorumlara yol açan halk temsilcilerinin iki katına çıkarılmasına şiddetle karşı çıktı. Sınıf çatışması Bretanya'da iç savaşa dönüştü; Rennes'teki çatışmalar 1789 Ocak'ının sonunda başladı. Rahatsızlık duyan Üçüncü Tabaka radikal çözümlere doğru kaydı. Şubat ayında Sieyes, *Üçüncü Tabaka Nedir?* adlı meşhur broşüründe soyluların uyandırdığı nefreti ve horgörüyü soğuk bir şiddetle ifade etti: "Bu sınıf, kuşkusuz tembelliğiyle ulusa yabancıdır." Aynı zamanda Mirabeau, Provence Meclisi'nde dile getirmeyi planladığı nutkunda Marius'u "Roma'da soylular sınıfının yönetimini yok etmiş olmasından" dolayı övüyordu. Bunlar, iç savaş habercisi korkutucu sözlerdi.

III. Seçimler ve Toplu Dilekçeler

Seçim düzenlemesi, varlıklarını sürdüren taşra meclislerine milletvekili atama hakkını vererek ya da Üçüncü Tabaka'nın koltuklarından bir kısmını taşraya ayırarak, burjuvazinin olanaklarını kısıtlayabilirdi. Soylular bu çözümleri salık verdiler: Necker bunları reddetti.

Seçim yöntemi önemli ölçüde çeşitlilik içeriyordu ama en genel olarak uygulanan, 24 Ocak 1789 mevzuatı oldu. Mevzuat, seçim bölgesi olarak *baillage* ve *sénéchaussée** denen birimleri gösteriyordu; oysa bu bölgeler nüfus ve büyüklük bakımında olağanüstü eşitsizlik sergiliyordu. Daha öncekilerin tersine yurtluk sahibi olmasalar bile, bütün soylular sınıflarının meclisi önüne çıkmak üzere çağrıldı; ancak sonradan soylulaştırılanlar gururlarını inciten bir yanlışla Üçüncü Tabaka'ya dahil edildi. Meclise gönderilecek ruhban

* *Baillage*: Ortaçağ'da Fransa'nın kuzeyinde kralın bir yöreye kendisinin temsilcisi olarak atadığı bailli adı verilen yasa uygulayıcılarının yetki bölgesi. *Sénéchaussée*: Ortaçağ'da Fransa'nın güneyinde baillilerin görevlerini yerine getiren kraliyet memurlarının yetki bölgesi.

vekilleri seçmek üzere katedral ve manastır rahiplerinin yalnızca temsilci göndermelerine izin verilirken, köy ve mahalle papazlarının tümü piskoposlarla toplantılara katıldı; böylelikle hemen hepsi Üçüncü Tabaka'dan gelen papazlar çoğunluğa sahip oldu ve sıklıkla soylu piskoposları temsilci olarak seçmedi. Üçüncü Tabaka'nın *baillage*'lerden çıkan vekilleri, kasabalarda doğrudan, şehirlerde ise ikinci dereceden vergiye tabi tutulan aile başkanları tarafından atanmış şehir ya da kilise çevresi temsilcilerinden oluşturuldu. "İkincil" adı verilen küçük bir derebeylik bölgesi söz konusu olduğunda, bu meclis bir şikayet defteri* hazırlamakla yetiniyor ve üyelerinin dörtte birini, bağlanmış olduğu "esas" *baillage* meclisine katılmak üzere gönderiyordu. Bu toplantılarda sayıca en üstün olanlar köylülerdi; fakat eğitimsiz ve topluluk önünde konuşmaktan acizdiler. Dolayısıyla toplantılara, deftere neyin dahil edileceği müzakere edilerek başlandığından gözleri korkuyordu. Neredeyse her zaman burjuva temsilcilerini seçiyorlardı.

Ruhban ve soylu sınıfının seçilenleri arasında Cazalès ve Başpapaz Maury gibi bazı reform muhalifleri pek becerikliydi; fakat koşullar, yalnızca Du Port, Alexandre de Lameth ve özellikle de La Fayette gibi liberallerin ön plana çıkmasını sağladı. Üçüncü Tabaka'nın milletvekillerinin çoğunluğu olgun yaşta, genellikle zengin ya da hali vakti yerinde, eğitimli, çalışkan ve dürüst, bazen Bailly ve Target gibi yüksek görevlere ulaşmış, daha sık olarak da bölgesel bir üne sahip (Dauphiné'de Mounier ve Barnave, Bretanya'da Lanjuinais ve Le Chapelier, Normandiya'da Thouret ve Buzot, Flandre'da Merlin de Douai, Artois'da Robespierre) kişilerden oluşuyordu. Riom aristokrasisinin milletvekili La Fayette Markisi'nin uzun süre burjuvazinin gözbebeği oluşu ve burjuvazinin en meşhur milletvekillerinden olan Sieyes ve Mirabeau'nun ayrıcalıklılar arasından gelmiş olması anlamlıdır. Burada, aslında soylu sınıfının burjuvaziyle çıkar ortaklığı yaparak, yeniden düzenlenen toplum içinde kendisi için öngördüğü yer gözlemlenebilir Sieyes ve Mirabeau'nun her ikisi de Provence'lıydı. Fréjus'lü bir noterin oğlu olan, Chartres'da piskoposluk kurulu üyeliği yapan ve Paris'te seçilen Sieyes, Üçüncü Tabaka'ya ilk haftalar boyunca kılavuzluk etti. Yazdığı broşürler, onun bir kâhin olarak ünlenmesini sağlıyordu. Sieyes, "kurucu iktidarın" kuramcısı oldu. Egemenlik yalnızca ulusa aitti ve anayasa yazılana ve yürürlüğe konulana dek, ulusun temsilcileri buyurgan bir otoriteye sahip olacaklardı. Diğer yandan Sieyes, burjuvazinin sadık sözcüsü olarak, daha sonraları "aktif" ve "pasif" yurttaşları da birbirlerinden kendisi ayırt edecekti. Buna karşılık özenlilikten

* Fr. *cahier de doléances*. Krala gönderilen ve üç sınıfın temsilcilerinin talep ve önerilerini içeren toplu dilekçeler.

ve hitabet yeteneğinden yoksun olduğu için, kendi kendisini çabucak yalıttı. Mirabeau ise tam tersine, bir devlet adamının gerçekçi öngörüsüne, insanları çalıştırma yetisine ve olağanüstü bir belâgate sahipti. Ne yazık ki utanç verici gençlik yılları ve kinik rüşvetçiliği, onu saygıdeğerlikten tümüyle yoksun bırakıyordu; sarayın, istediği an Mirabeau'yu satın alabileceğinden kimsenin kuşkusu yoktu. Ne o ne Sieyes, Üçüncü Tabaka'yı yönlendirebildiler. Üçüncü Tabaka'nınki kolektif bir başarı olarak kaldı.

Necker şikayet defterlerinin taslaklarının oluşturulmasında büyük bir etkiye sahip olabilirdi. Donanma levazım subayı ve Riom'un Üçüncü Tabaka milletvekili olan Malouet, kamuoyunu yönlendirmek, soylu sınıfına gözdağı vermek ve özellikle de halk sınıfının kaynaşmasını bastırmak amacıyla, bir kraliyet programı oluşturmanın kaçınılmaz olduğu konusunda Necker'i uyardı. Bakanın, bu görüşün sağduyululuğunu kavramış olduğu şüphe götürmez görünür; fakat Üçüncü Tabaka'nın iki katına çıkarılmasının maruz kaldığı saldırılar düşündürücü bir hal aldığı için, XVI. Louis'yi tarafsızlıkla yetinmeye ikna etmiş olmaktan zaten memnun olan Necker, bu yeni riski göze almayı reddetmiştir.

Böylelikle burjuvazi, kilise dilekçelerinin taslak listelerinin hazırlanmasına katılmak konusunda serbest kaldı; Paris'ten gelen ya da bölgede hazırlanmış örnek defterler sunuldu; hukukçular ve semt papazları bu nedenle çok kez şikayetçi oldular. Buna rağmen birçok dilekçe özgündür. Anayasa reformuna karşı duyarsız olan bu dilekçeler, Üçüncü Tabaka'nın belini büken vergilerin eleştirisiyle sınırlı kaldılar. Köylüler, derebeylik yargıcının önünde daima ne düşündüklerini söylemekten çekindikleri ve diğer yandan emekçiler meclis tartışmalarına nadiren katıldığı için, dilekçeler zaten halkın derin duygularının sadık bir aynası değildi. *Baillage*'ların dilekçeleri, bunları kaleme alan burjuva temsilciler, esas dilekçelerden hoşlarına gitmeyen ya da ilgilerini çekmeyen talepleri çıkardığından, gerçekleri daha da zayıf biçimde temsil eder. Taşra ve şehir halkını ilgilendiren şey yalnızca vergi eşitliği ve vergilerin hafifletilmesi değil, aynı zamanda aşarın, derebeyinin hakları ve otoritesinin ortadan kaldırılması olduğu kadar, ortak kullanımlara saygı, tahıl ticaretinin düzenlenmesi ve kapitalist genişlemeyi frenleyecek olan resmen saptanmış fiyatlardı. Halk, aristokrasinin ayrıcalıklarının yanında mallarını, diğer yandan da burjuvazinin ihtiraslarını tehdit ediyordu. Buna karşılık halkın Genel Meclis'e katılma hakkı olmadığından, kral, aristokrasi ve burjuvazi, kendi çatışmalarını çözümlemek üzere orada yalnız kalacaklardı.

Soylular ve burjuvazi, dilekçelerinde monarşiye bağlılıklarını ifade ederken uyum içindedir; fakat bu iki sınıf, mutlakiyetin yerine, ulusun temsilci-

leri tarafından belirlenen kanunun egemenliğini koymak, güvenlik görevlisinin ve yargıcın buyurganlığına karşı bireysel özgürlüğü temin etmek, basına makul bir özgürlük vermek, kilise reformunu ayrı tutmaksızın yönetimin çeşitli kollarını yenilemek konularında hemfikirdir. Merkeziyetçiliği gevşeterek iktidarın zorbalığına son verecek olan bölge ve cemaat özerkliğine ateşli bir düşkünlük, ulusal bütünlük duygusuna katılmıştır. Bu iki sınıf, dini hoşgörüyü onaylıyor ama devletin laikleştirilmesini daha ileri götürmüyorlardı. Kamu inancı ayrıcalığını Katolik Kilisesi de bırakmak istiyor ve ne dinsel eğitim ve yoksullara yardım yetkisini ne de doğum, evlilik ve ölümleri kaydetme hakkını kiliseden almayı düşünüyorlardı. Ruhban sınıfı kendini tatmin olmuş saymadı. Basının ruhban sınıfının doktrinlerini eleştirebilmesini ve sapkınların müminlerle aynı muameleyi görmesini kabul etmeyecekti. Hatta kısa süre önce Protestanlara yasal bir statü sağlayan ferman, protestolarla karşılaşmıştı. Hiç de zayıf olmayan bu çekinceler dışında, ruhban sınıfı da diğer iki sınıfla hemfikirdi. Öyle ya da böyle, genel olarak özgürlük ulusal bir istek olmuştu.

Buna karşın sınıf çatışması daha az belirgin değildir. Haklar eşitliği Üçüncü Tabaka için özgürlükten ayrılamaz bir kavram iken, ayrıcalıklılar, vergi alanındaki fedakârlıklara boyun eğmiş de olsalar –ki bunların kapsamı ve kendilerinden istenecek olan verginin şartları hakkında birçok tereddütleri vardır– kişi başına oy hakkına karşı çıkar ve sınıfların, onursal imtiyazların ve derebeylik haklarının korunmasını kesinlikle özel koşul olarak koyuyorlardı.

Bu sınıf çatışmasına kraliyetin arabuluculuğunun başarısızlığa mahkum olması söz konusu değildi. Hükümdar açısından, kimse onun yasama yaptırımına ve yürütme erkinin bütünlüğüne itiraz etmiyordu. Buyurganlıktan vazgeçerek ve ülkeyi Genel Meclis'le anlaşmalı olarak yöneterek, Kapesyen hanedanlığı ulusal niteliğini vurgulayacak ve otoritesi çağdaşlaştırıldığından, önemini kaybetmeyecekti. Aristokrasi ve burjuvazi içerisinde, bir uzlaşmaya gönüllü ya da gönülsüz boyun eğecek adamlar çoktu. Kralın iradesine itaat soylular arasında muhalefeti yumuşatabilirdi. Her şeyden önce zorbalığa bir son vermek isteyen Malouet ve Mounier gibi burjuvalar, sınıf çatışmasının bu zorbalığı kalıcılaştırma tehlikesi taşıdığını düşünüyorlardı ve köylüleri pek umursamaksızın, derebeylik gücüne ve soylunun onursal üstünlüğüne saygı göstermeye karşı değillerdi. Daha şimdiden hissedilebilir olan iç savaş kaygısı alttan alta, herkeste uzlaşma eğilimi yaratıyordu.

Büyük bir kral ya da bakan yeni bir düzenlemeye girişebilirdi; ancak XVI. Louis bir IV. Henry değildi. Necker açık görüşlüydü ama kökeni ve geçmişi elini kolunu bağlıyordu. Ulus kendi haline terk edildi.

IV. Burjuvazinin Zaferi

Saray, bir uzlaşmaya varılmasını düşünmek şöyle dursun, Necker'den kurtulmaya çalıştı ve yola gelen meclis, yardımını esirgemedi. Nisanda, ilk işi Genel Meclis toplantısını belirli bir tarih saptamaksızın ertelemek olacak olan yeni bir hükümet kurulacağı söylentileri dolaşmaya başladı. Yetkilerin denetlenmesi, bakanlar arasındaki çekişmeleri besliyordu. Barentin, daha öncekilerin bu denetimi Devlet Şurası'na havale ettiğini ileri sürüyor, Necker ise bunu reddediyordu. Sonuç olarak XVI. Louis, Necker'e sadık kaldı. Saray devrimi başarısızlığa uğradı ama denetim yetkisi konusundaki belirsizlik olduğu gibi kaldı. Genel Meclis'in 27 Nisan olarak belirlenen toplantı tarihinin 5 Mayıs'a ertelenmesi, muhtemelen bu çekişmelerden kaynaklanmıştı.

İhtiyatlılık gereği, milletvekillerini Paris'ten uzakta bir araya getirmek gerekiyordu. Kralın av partileri, kraliçenin ve maiyetinin hoşnut edilmesi için Versailles'da karar kılındı. Saray, Üçüncü Tabaka'yı küçük düşüren protokolü sürdürerek düşüncesizce davrandı, başka dikkatsizliklerde bulundu. Her sınıf için özel bir kıyafet belirlendi; 2 Mayıs'ta bunlar krala ayrı ayrı sunuldu. Ayın 4'ünde, Kutsal Ruh tören alayında bu temsilciler Notre-Dame'dan Saint-Louis'ye kadar birbirinden ayrı topluluklar halinde geçit yaptılar. Kendilerini kumanda eden Mirabeau'nun çirkinliği bir yana, siyahlar giyinmiş Üçüncü Tabaka temsilcileri birbirlerinden ayırt edilemiyordu ama büyük bir halk kalabalığı tarafından inançla alkışlandılar. Soylular süslü giysiler ve sorguçlu şapkalar giymişti. Daha sonra bir kitle halinde kilise papazları; ve kralın müzisyenlerinin ardı sıra, göz kamaştıran cüppeleriyle piskoposlar geldi. Bu protokol savaşı 14 Temmuz'a kadar uzayacaktı. Kraliyet oturumlarında Üçüncü Tabaka, ayrıcalıklıların yaptığı gibi şapka giymek istedi. Bailly, krala götürdüğü heyetlerin, onun önünde diz çökmeyeceğini bildirdi.

Aslında basit bir ambar olan Paris Caddesi'ndeki Menus-Plaisir Konağı, ruhban ve soylu sınıfının toplantıları için hazırlanmıştı. Bunun arkasında bulunan Chantiers Sokağı'nda ileri gelenler için inşa edilen salon büyütülerek ve yeniden dekore edilerek, kral tarafından yönetilen tüm üyelerin hazır bulunduğu toplantıları ağırlıyordu; fakat sayılarından dolayı Üçüncü Tabaka temsilcilerine hiçbir yer uygun olmadığından, bu "ulusal salon', normal zamanlarda onlar için ayrıldı. Buradaki tribünler seyirciler bekliyordu. Seyirciler akın akın geldiler ve bunların, Konvansiyon'un sonuna dek koruduklar tartışmalara karışma alışkanlığını edinmelerine izin verildi. Bu dikkatsiz düzenleme, Üçüncü Tabaka'nın önemini artırdı ve temsilcilerin ürkek olanlarını, uzlaşmaz ve gözüpek görüşlerin baskısı altına soktu.

XVI. Louis gelerek 5 Mayıs toplantısını açtı. Kısa nutku alkışlandı; ardından sesi duyulmayan Barentin, Necker ve zaman zaman ona yardım eden bir vekilin yardımıyla, sıkıntılı ve çabucak halsiz düşen milletvekillerine uzun ve sıkıcı bir konuşma yaptı. Dinleyicileri düş kırıklığına uğramış ve ciddi biçimde öfkelenmişlerdi; çünkü Maliye Bakanı üç saat boyunca anayasal reformdan hiç söz etmeden hazinenin durumunu ayrıntılarıyla anlatmış, sağlanan gelişmelere değinmiş ve ayrıcalıklı sınıfların cömertliğine güvendiğini belirttikten sonra, oylama yöntemi hakkında aralık ayında yapılmış duyuruları yinelemişti. Ertesi gün soylular ve ruhban sınıfı, ayrı ayrı, kendi yetkilerini onatmaya girişti. Üçüncü Tabaka onlara uymayı reddetti ve Genel Meclis felç oldu.

Bretanya ve Dauphiné'liler, sınıf başına oy hakkının kaldırılmasını destekliyorlardı ama bu, yasayı çiğnemek olurdu ve bu riski politikacılar bu kadar çabuk almak istemiyordu. Milletvekilleri birbirlerini tanımıyorlardı ve hiç kimse, diğerlerinin hangi noktaya kadar ileri gitmeyi kabul edeceğini bilmiyordu. Göründüğü kadarıyla Bretanyalıların ateşliliği birçoklarını ürkütüyordu. Oyalayıcı bir taktik kaçınılmaz hale geliyordu ve Necker, onama yetkisini Devlet Şurası'na mal etmeyi reddederek kurtuluş yolunu hazırlamıştı. Üçüncü Tabaka, her sınıfın kendisi dışındaki iki sınıfı yasal olarak tanıması gerektiğini ve bu nedenle yetkilerin ortak oturumda denetlenmesinin gerekeceğini ileri sürdü. Bu aşamada kendisinin yasal kuruluşunu ilan etmekten kaçındı. Ne tutanağı ne de mevzuatı vardı; bir bürosu bile yoktu; yalnızca başkan yerine geçen kıdemli bir üyesi vardı, o da 3 Haziran'dan itibaren bu göreve getirilen Bailly idi. Diğer yandan Üçüncü Tabaka başlangıçta kendisine "Komünler" (*communes*) adını vermişti. Bazı bilgili kişiler dışında, Ortaçağ komünlerinin tam anlamıyla ne olduğu bilinmese de, İngiltere tarihi hakkında bilinenlerin pekiştirdiği bu terim, derebeylerine karşı yapılan bir halk direnişini uzaktan akla getiriyordu ama Üçüncü Tabaka'nın özellikle vurgulamak istediği şey, kendisini üçüncü sıraya iten toplumsal hiyerarşiyi artık tanımadığıydı.

Bu tutumun sakıncaları yok değildi; çünkü halka, ayrıcalıkların kaldırılmasındaki gecikmenin sorumlusunun Üçüncü Tabaka olduğu anlatılıyordu. Malouet, aristokrasinin hak ve mülkiyetlerini garanti altına almayı teklif ederek uzlaşmayı önerdiğinde Üçüncü Tabaka'nın tepkisini çekti ama herkes yeni bir işleyiş unsurunun gerekliliğini hissediyordu. Bunu ruhban sınıfı sağladı. Soylu sınıfı sarsılmamıştı; 11 Mayıs'ta resmi kuruluşunu ilan etti. Semt papazlarının önemli bir kısmı Üçüncü Tabaka'yı desteklediğinden, bu sınıf soyluların tersine, üç sınıftan komisyon üyeleri arasında yapılacak olan

toplantılar önerdi. Ruhban sınıfını yumuşatmak amacıyla Üçüncü Tabaka temsilcileri bu öneriyi kabul ettiler. 23 ve 25 Mayıs'taki tartışmalar sonuca bağlanamadı. Soylular geçmişteki uygulamaları örnek göstererek onların arkasına saklanıyor; Üçüncü Tabaka ise ya bu örneklere meydan okuyor ya da bunların karşısına akıl ve doğal hukuka dayanan savlarla çıkıyordu. Bundan böyle kullanılan taktik, ruhban sınıfından üç sınıfın birleşmesini kabul etmesi için ricada bulunmak oldu ve semt papazlarının ihanetinden çekinen piskoposlar, krala, müdahale etmesi için yalvardılar. Gerçekten de ayın 28'inde XVI. Louis, toplantıların bakanlarının katılımıyla yeniden açılmasını istedi ve 4 Haziran'da, Necker bir uzlaşma projesi sundu. Her sınıf kendi üyelerinin yetkilerini onayacak, sonuçları diğer sınıflara iletecek ve onlardan gelen itirazları inceleyecekti; eğer uzlaşmaya varılamazsa, kral karar verecekti. Halk sınıfı temsilcileri yeniden güç duruma düştü. Bu sefer, Dauphiné ve birkaç derebeylik bölgesinde üç sınıfın ortaklaşa seçtiği "değişmez' heyetler meselesi haricinde kralın aracılığını reddederek, halk sınıfını bu zorlu durumdan kurtaran aristokrasi oldu. Bu, devrim etkinliğinin işaretiydi.

10 Haziran'da, Sieyes'in önerisi üzerine, Üçüncü Tabaka ayrıcalıklılara kendisine katılma çağrısında bulundu. Aksi takdirde, sicil defterine kaydolma çağrısına yanıt vermeyenler haklarını kaybetmiş sayılacaktı. Ayın 12'sinde başlayan kayıt çağrısı 14'ünde sona erdi. Birçok semt papazı çağrıya yanıt vermişti ama çağrıyı yanıtlayanlar arasında tek bir soylu yoktu. Üçüncü Tabaka, iki gün süren tartışmalardan sonra, toplanmış olarak kabul edilen üç sınıfı, 17 Haziran tarihinde "Ulusal Meclis' olarak adlandırdı ve hemen ardından, var olan vergileri geçici bir biçimde onaylayarak, vergilendirmeyi onama yetkisini üzerine aldı. Egemenlik ulusa mı geçiyordu? Tam anlamıyla değil çünkü ayın 20'sinde, Bailly bu devrimci kararların, kralın onayını gerektirdiğini kabul etti.

XVI. Louis, bunu kabul etme niyetinde değildi. Kral, veliahtın 4 Haziran'daki ölümünün ardından, kraliçe ve prenslerin kendine bilgi verdiği Marly'ye çekilmişti. Kraliyet erkinin lehine nihayet kendi gücünden feragat eden aristokrasi, krala Üçüncü Tabaka'yı yola getirmesi için yalvarıyordu. Ayın 19'unda, ruhban sınıfının çoğunluğu üç sınıfın birleşmesi lehinde karar alınca, piskoposlar aceleyle yardım istediler. Bakanlar ve bizzat Necker, bir müdahalenin gerekliliğini kabul ediyordu. Devlet Şurası kraliyet toplantısının ayın 22'sinde yapılacağını duyurdu ama bu toplantıda kralın ne söyleyeceği belli değildi. Acaba kral orada ne söyleyecekti? Montmorin ve Saint-Priest'ten de destek gören Necker, Komünler'i hoş tutmak için, onun kararlarını hükümsüz kılmak yerine görmezden gelmekle yetinilmesini isti-

yordu. Nihayet gerçek isteklerini dile getirerek, vergi eşitliğini benimsettireceğini, bütün Fransızları kamu görevlerine kabul edeceğini ve daha sonraki genel meclislerin düzenlenmesi için kişi başına oy hakkına izin vereceğini ileri sürüyordu. Bununla beraber, kralın bu düzenlemeyi ancak, meclis iki alt meclisten oluşursa ve kendisine yasamaya ilişkin veto hakkı ile paylaşımsız yürütme gücünün verilmesi durumunda kabul edeceğini de belirtiyordu. Necker, yine de aristokrasinin ayrıcalık ve mülkiyetlerini, zümre oyu uygulamasını koruması altına alıyordu. Bu, Barentin'in itirazına da maruz kaldı: İngiliz yönetim sistemine mi geçilecekti? Tereddüt eden XVI. Louis kararı erteledi ve kraliyet toplantısını ayın 23'üne aldı.

20 Haziran'da Üçüncü Tabaka, kendisine ait toplantı salonunun, haber verme inceliği bile gösterilmeden kapatılmış olduğunu gördü. Temsilciler sonunda yakındaki bir *jeu de paume** kortuna sığındılar. Paris'e giderek halkın koruması altına girmekten bahsedildiği için, Mounier müdahalede bulundu: "Hakları ve haysiyetleri açısından yara alan, çetin durumun öneminden ve kralı yıkıcı önlemler almaya itmek için ortaya konulan gözü dönmüşlükten haberi olan ulus temsilcileri, halkın kurtuluşuna ve vatanın çıkarlarına, bir yemin töreni ile bağlanmalıdır." Bunun üzerine büyük bir coşkunluğun ortasında, biri dışında tüm milletvekilleri "Anayasa oluşturulana ve sağlam temeller üzerine oturtulana dek, asla birbirlerinden ayrılmayacaklarına ve koşulların gerektirdiği her yerde toplanacaklarına" dair ünlü Tenis Kortu Yemini'ni ettiler. Pek yakında düzenlenecek olan kraliyet oturumunun doğurduğu öfke, katılımı sağladı. Paris Meclisi gibi Üçüncü Tabaka da şimdiden kraliyet iradesine karşı isyan ediyordu.

Ayın 21'inde XVI. Louis erkek kardeşlerini meclise soktu ve sonuç olarak, ertesi gün projesi bozguna uğrayan Necker'i yüzüstü bıraktı. Ayın 23'ünde büyük bir askeri birlik, halkın dışarı çıkartıldığı Menus-Plaisirs Konağı'nın etrafını sardı. Sessizlik içerisinde karşılanan XVI. Louis, Barentin'e anlaşmazlığın kazandıracağı ya da kaybettireceği şeyi apaçık ortaya koyduğu için temel bir önem taşıyan iki beyanat okutturdu. Bu açıklamalar, vergilerin ve borçların olduğu kadar kredilerin dağılımının ve sarayın bakımının onay hakkını Genel Meclis'e veriyordu. Kişisel özgürlük ve basının bağımsızlığı güvence altına alınacak; ademi merkeziyetçilik taşra meclisleri aracılığıyla uygulamaya konacak; geniş bir reform programı Genel Meclis tarafından incelenecekti. Böylelikle meşruti rejim, sivil özgürlükler ve ulusal bütünlüğün sağlanması üzerinde, monarşi ve ulus ortak biçimde hak sahibi oluyordu.

* Tenisin atası sayılan bir spor.

XVI. Louis, yalnızca kilise örgütlenmesi ve dinsel meselelerde ruhban sınıfı lehine bir istisna koyuyordu Diğer yandan, sınıflar arasında arabuluculuk yaptığı izlenimini veriyordu. Eğer Üçüncü Tabaka'nın kararları hükümsüz sayılırsa, zümre oyu uygulamasını benimsetmek ve vergi eşitliğini ertelemek amacıya ayrıcalıklıların başvurduğu zorlayıcı müzekkereler de iptal edilecekti. Yetkilerin onanması, 4 Haziran'da önerilen doğrultuda gerçekleştiriliyordu. Sınıflar, genel çıkar teşkil eden konularda ortaklaşa karar almak için anlaşabilirlerdi. Kral, ruhban ve soylu sınıfının kendi paylarına düşen vergileri ödemeyi kabul edeceklerini kuvvetle umuyordu.

Yapısal reformlara gelince, bunlar hiç söz konusu edilmiyordu. Kralın niyet bildirisi, bu konuda özellikle açıktır. "Kral, devletin üç sınıfı arasındaki eski ayrımın, krallığının anayasasına temelden bağlı bir kavram olarak, bütünüyle korunmasını ister." (1. Madde): Aristokratik ayrıcalık korunuyordu. Ve derebeylik rejimi için de aynı şey söz konusuydu: "Bütün mülkiyetlere, istisnasız saygı gösterilecektir ve Majesteleri, aşarı, derebeylerine ödenen toprak vergilerini, geliri, derebeylik ve beylik hak ve görevlerini ve genel anlamda toprak ya da yurtluğa bağlı veya kişilere ait bütün gerekli ve onursal hak ve imtiyazları mülkiyet içerisine kesinlikle dahil etmektedir." (12. Madde) Kral bildirisine bir tehdit ile son veriyordu: "Eğer ki benim düşüncemden uzak bir uğursuzluk ile, böylesine güzel bir girişimde beni yüzüstü bırakırsanız, halklarımın hayrını yalnızca ben sağlarım, onların gerçek temsilcisi olarak yalnızca kendimi görürüm."

Buna karşın kraliyet, vergi eşitliğini benimsettiremedi ve soylu olmayanların, kamu görevlerine kabulü konusunda sessiz kaldı. Zümrelerin varlığını kesin olarak koruyor ve gelecekteki Genel Meclis, derebeylik sistemi, unvana bağlı ayrıcalıklar gibi meselelerde kişisel oy hakkını devre dışı bırakıyordu. Böylece kral, geleneksel toplumsal hiyerarşiyi ve aristokrasinin üstünlüğünü korumayı üstlenmiş oluyordu. Bu kararın bir sonucu olarak Devrim, hak eşitliğinin ele geçirilmesi anlamına gelecekti.

XVI. Louis, sınıflara birbirlerinden ayrılmalarını emrederek ve bu emre uymadıkları takdirde meclisi dağıtacağını ima ederek son noktayı koydu. Ardından, soylu sınıfı ve ruhban sınıfının büyük bir bölümü peşinde, salondan ayrıldı. Halk sınıfı soğukkanlılığını korudu ve toplantıların yöneticisi Brezé gelip onlara hükümdarın emrini hatırlattığında, Bailly şöyle karşılık verdi: "Birleşen ulus emir alamaz." Sieyes'in cevabı, "Siz dün neyseniz, bugün de osunuz" oldu. Böylelikle bir zamanlar Paris Meclisi'nin yaptığı gibi, Üçüncü Tabaka temsilcileri kraliyet toplantısını hiç yapılmamış kabul ederek, kendi kararlarını onayladı ve üyelerini dokunulmaz ilan etti. Bailly ve

Sieyes'in düşüncelerinin anlamlı bütünlükleri, gelecek kuşakların bunlara önem vermesini hak ediyordu; oysa gelecek kuşaklar, Mirabeau'nun sert çıkışını tercih ettiler: "Süngülerle zorlanmadıkça yerlerimizi terk etmeyeceğiz." Bu meydan okuma aslında Komünler'in gücünü aşıyordu ama kaynaşma şimdiden o kadar tehdit ediciydi ki, saray da şimdilik bu meydan okumaya karşılık verebilecek durumda olmadığı kanısındaydı. O andan itibaren Üçüncü Tabaka'ya direniş kırıldı. Ruhban sınıfının çoğunluğu ve kırk yedi soylu, Komünler'e katıldı ve ayın 27'sinde kral, diğerlerine, onlara uymaları için çağrıda bulundu.

Paris Meclisi'nden alınmış yöntem aracılığıyla, hukukçular tarafından gerçekleştirilmiş burjuvazinin hukuki ve barışçıl devrimi, her bakımdan zafer kazanmış görünüyordu. 7 Temmuz'da meclis bir anayasa kurulu atadı ve iki gün sonra Mounier ilk raporunu teslim etti. Meclis o günden sonra Kurucu Meclis olarak anıldı ve tarihe de böyle geçti. 11 Temmuz'da La Fayette insan hakları beyannamesini sundu.

V. Askeri Güce Başvuru

Üçüncü Tabaka, soğukkanlılığını bozmadı. Sieyes'in savunduğu kurucu iktidarın diktatörlüğü kabul edilmedi; çünkü kraliyet onayının gerekli olduğu düşünülüyordu. Anayasanın kendi kuvvetlerini denetim altına almadan önce onları yaratması gerektiğine dair modern düşünce henüz ifadesini bulmamıştı. Onun yerine kökleri tarihte olan kendi gücüyle donanmış XVI. Louis ulusla bir anlaşma yapacaktı. Diğer yandan halk sınıfı, üç sınıfın temsilcilerini bir araya getirmiş olsa da, bu sınıfların ulus bünyesinde ortadan kaldırılması doğrultusunda açık bir ifade ortaya koymadı ve yeni bir meclis seçimine yol açmaktan kaçındı. Burjuvazi bir sınıf diktatörlüğü peşinde değildi. Tam tersine, ılımlı bir çoğunluk oluşturmak makul görünüyordu. Ruhban sınıfı, liberal soylular ve Komünler'in bir kısmı bundan yanaydı. Buna karşın soyluların çoğunluğu, bu oldubittiye kesin gözüyle bakmıyordu ve Paris ve Versailles çevresine akın akın askeri birliklerin geldiği görülünce, XVI. Louis'nin bir darbe düzenlediğinden şüphelenildi. Bahaneler boldu: Karışıklık artıyordu; yoksulluk huzursuzluğu çoğaltıyordu; haziran sonunda, Fransız muhafız birliğinin azgın davranışları Paris'te bir isyana yol açmıştı.

Oysa sarayın, henüz kararlaştırılmış bir planı yoktu ve bir plan hazırlamak için, önce Necker ve arkadaşlarını uzaklaştırması gerekiyordu. Mareşal De Broglie ve Breteuil Baronu çağrılmıştı. Sağduyu, elinin altında yeterli güç toplandığında müdahale etmeye hazır, gizli bir hükümet kurmayı ge-

rektiriyordu. Korkutucu bir mücadele başlamaktaydı. Anlaşıldığı kadarıyla kral, Üçüncü Tabaka'yı asi olarak görüyor ve soylular uzlaşmaya zorlanmış olmayı aşağılanma olarak değerlendiriyordu. Başarısızlık durumunda, hem kralın hem soyluların eli kana bulanacaktı. Nitekim, 11 Temmuz tarihinde, Necker alelacele kovuldu ve Fransa'dan sürüldü. Arkadaşları, yerlerini Breteuil ve onun yardımcılarına bıraktılar. Kraliyet daha ileri gitmedi. Buna karşılık meclis, başına gelebileceklerin en kötüsünün daha gerçekleşmediği korkusundaydı ve burjuva devrimi boşa çıkmış gibi görünüyordu. Onları halk gücü kurtardı.

III. BÖLÜM
HALK DEVRİMİ

Silahlı güce başvuru; zümreler arası mücadeleyi, Devrim'in niteliğini birdenbire değiştiren ve Devrim'in kapsamını, burjuvazinin başlangıçtaki niyetlerini ve tahminlerini fazlasıyla aşan bir düzeye ulaştıran bir iç savaşa dönüştürmüştür. Eski Rejim'in toplumsal sisteminin aniden çökmesine yol açan halk müdahalesi, hem Genel Meclis'in toplanmaya çağrılmasının hem de ekonomik krizin etkisi altındaki kitlelerin giderek seferber olmasıyla yayıldı. Bu iki etken, başkaldırıya dönük bir zihniyet yarattı.

I. Dönemsel Çöküş: Ekonomik Kriz

Burjuvazinin yükselişi ve bu sınıfın canlılık kazandırdığı ekonomik etkinlikler, 18. yüzyıla damgasını vurdu ve bunun verilerini belirtmek gerekir. Fransız ekonomisinin hareketi, üretim tekniklerinin değişiminden çok, fiyatların yükselişi ve nüfus artışı aracılığıyla canlanan üretimin gelişimine dayanmıştır. Tarihçi E. Labrousse, "eski imkanlarla devasa bir yeni zenginlikler dizisinin yaratılması"nın altını çizer. Labrousse, temel olarak tekniklerden ibaret olan "temel yapıların korunması" ile "konjonktürel devrim"i karşı karşıya getirir. Daha basit bir şekilde konjonktürel gelişim diyelim, yani F. Simiand'ın deyimlerini ödünç almak gerekirse, uzun 17. yüzyılı özgünleştiren düşüş ve durgunluktan oluşan B aşamasından, savaşa ve devrime rağmen bir refah yüzyılı olan 18. yüzyıl boyunca, yani 1733'ten 1817'ye kadar Fransa açısından ortaya çıkan yükseliş ve gelişimden oluşan A aşamasına geçiş. Bu yüzyıllık harekete, dönemsel ve mevsimsel çalkantılar da eklenir. Böylelikle ekonomik hayat, bütün alanlarında, yani üretim, ticaret ve tüketim, fiyat ve gelirde, "sırayla yükseliş ve düşüş, geli-

şim ve durgunluk, refah ve gerilemeden oluşan bir çalkantı zinciri" olarak belirir.

1734'te başlayan ve 1817'ye kadar süren evre, açık arayla, tarım alanında tarihin tanık olduğu en uzun fiyat artış evresi oldu. E. Labrousse'un hesapları, on besin maddesi ya da mal üzerinde yoğunlaşır. 1726-1741 dönemi, buna gösterge niyetine 100 sayısı baz alınırsa, 1771-1789 dönemi için uzun vadeli yükselişin ortalaması %45'tir; 1785-1789 yılları için bu ortalama %65'e yükselmiştir. Bu özellikler, henüz temel anlamda tarımsal, geri kalmış ve yoksul bir ekonominin belirtileriydi. Tahıl fiyatları, diğer tarımsal besin maddelerinden daha çok arttı. Tahıl, halk bütçesi içerisinde devasa bir yere sahipti; nüfusun artmasına ve yabancı rekabetin müdahale edememesine rağmen, üretimi pek gelişmiyordu. Tahılların grafikleri birbirleriyle bağdaşıyordu. Bir tahıl cinsi eksiklik gösterdiğinde, diğerine başvuruluyordu. Çavdar, buğdaya göre ağırlıktaydı; kırsal bölgelerde temel besin maddesiydi. Şarap üretiminin koşulları farklıydı; başka bir hammadeyle ikame edilmiyor, bolluk yıldan yıla değişiyordu. Bundan dolayı da, fiyatlarının grafiği özgündü.

Dönemsel ve mevsimsel yükselişler, uzun vadeli yükselişlerle aynı yönde hareket ediyordu: Bunlar, uzun vadeli yükselişin alanını genişletiyordu; özellikle tahılları etkileyerek, halk kitlelerinin güvenlik payını tehlikeli bir biçimde azaltıyordu. Dönemden döneme, bu yükseliş yüzyıl boyunca büyüdü ve yüksek değerler, uzun vadeli yükseliş göstergesini gittikçe daha çok aştılar. 1789 yılında, en yüksek dönemsel değer, 1736-1741 döneminin ortalama fiyatına oranla buğdayın %127, çavdarın ise %136 yükselmesine yol açtı. Son olarak da mevsimsel değişimler, yüzyıllık ve dönemsel çalkantıları etkilemekteydi. Bu mevsimsel fiyat yükselişleri bolluk dönemlerinde tahıllar açısından sabitken, kötü ürün alınan yıllarda devasa boyutlara ulaşıyordu. Bu durumda fiyatlar, sonbahardan bir sonraki yaza dek %50 ila %100 artış gösterebiliyordu. En büyük mevsimsel fiyat yükselişi 1789'da temmuzun ilk yarısında görüldü. 1726-1741 yıllarının ortalama fiyatına oranla, buğday fiyatı %150, çavdarınki ise %165 arttı.

Bu fiyat yükselişinin toplumsal sonuçlarının öneminin altını ne kadar çizsek azdır. Tahıllar daha da pahalandı; fiyat artışı, geliri az olan halka zarar verdi. Besin değeri düşük tahılların fiyatları, örneğin çavdarınki buğdayınkine oranla daha da yükseldi. Yaşam seviyesi ne kadar düşükse, yük de o kadar ağırlaştı. Bağcılık bölgelerinde, zorluklar şarap krizi ile ikiye katlandı. 18. yüzyılda bol bol ekim yapıldı. Buna karşın 1770'ten 1775'e kadar zararına satış baş gösterdi ve 1780'den 1785'e dek bu daha da arttı. Fiyatlar Devrim arifesinde yeniden yükselse de, 1726-1741 yıllarına oranla artış %13'ü

aşmadı; oysa bu oran buğday açısından %66'ydı. 1788-1789 yılları arasındaki yoksulluk, küçük bağcıların belini büktü.

Bunun yanında halkın hareketi ve ekonomik şartların seyri, toplumsal gerilimleri doruk noktasına ulaştırmak üzere birleşiyordu. Özellikle geçim dengesinin bozulmasına yol açarak Eski Rejim'i deviren kriz içerisinde, 18. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran nüfus artışı önemli bir rol oynadı. Bu nüfus artışı, devrim süreci üzerinde, ardından da toplumsal kuşak dengesinin gençler lehine bozulması yoluyla cumhuriyetçi süreç ve Napolyoncu fetih üzerinde de etkisini korudu.

18. yüzyılın ilk ve ikinci yarısı arasında nüfus artışında ani bir değişim olmadı ve yüksek ölüm oranı dönemleri yavaş yavaş seyrekleşti. Sonuç olarak, Fransız nüfusunun artışı, 18. yüzyılda nispeten düşük düzeydeydi. Bu artış %32'den biraz fazlaydı, yani nüfus 22 milyonken, 29 milyondan biraz fazla olmuştu (1861'e kadar). Fransa'nın nisbi nüfus oranı, Avrupa'nın bütünü içerisinde %24'ten %20'ye gerilemiş olsa da, bu, Avrupa'nın "büyük ulusu' ve en kalabalık ülkesi olarak kalmasını engellememişti.

Nüfus artışı, oransal olarak kırsal bölgelerden çok şehirlerde gerçekleşmişti. Şehirlerdeki doğum oranının daha düşük, ölüm oranının daha yüksek olmasından ve sayısal olarak bekârların ağır basmasından dolayı, kırsal kesimlerin göçü, kentsel nüfus artışının başlıca unsuruydu. Kentliler, aristokratlar ve burjuvalar tarlalara dönüş hayali kurar ve edebiyatta doğa teması serpilip gelişirken, köylüler ise şehirlere akın ediyor ve buralarda nüfusun gittikçe artan bir yüzdesini oluşturmaya başlıyorlardı. Yüzyılın ilk yarısında yıkıcı olan geçim krizleri, bu sayısı artan halk üzerinde nüfus açısından değil, toplumsal ve ekonomik açıdan önemli sonuçlar doğurdu. Geçim krizi, bu henüz eski ekonomi içerisinde, sefaletin, tüketim daralmasının, istihdam piyasasının gerilemesinin, yetersiz istihdamın, dilenciliğin ve başıboşluğun zincirleme meydana geldiği bir süreç başlattı. Halk devrimi, geçim dengesinin bozulmasıyla belirginleşen bu ortam içerisinde olgunlaştı.

1778'den beri, Yedi Yıl Savaşları'nı takip eden Fransa'daki üretim gelişimi –XV. Louis'nin görkemi–, geleneksel ekonomide her zaman görüldüğü gibi tarımdaki dalgalanmalardan doğan sıkıntılar tarafından engelleniyordu. Döngüsel krizler sayesinde varlıklarını sürdüren ve böylelikle döngüselliği aşan bir nitelik edinen, tarihçi Labrousse'un *XVI. Louis'nin düşüşü* adını verdiği şeye yol açtı. Buna ilk önce, olağandışı bolluktaki bağ bozumları ve fiyatı yarı yarıya düşen şarabın korkutucu zararına satışı yol açtı. 1781 yılından sonra şarap fiyatları biraz yükseldi ama bağcının durumu düzelmedi; çünkü bu düzelme kıtlıktan kaynaklandığı için, bağcının satacak pek fazla

bir şeyi yoktu. Bağcılık, hâlâ neredeyse tüm krallıkta yapılıyor ve çok sayıda köylüye en kârlı ticari ürünü sağlıyordu. Bağcıların gelirleri korkunç bir biçimde düştü ve ortakçı olarak çalıştıkları durumlar da hiç düzeyine indi. Ardından tahıl fiyatları geriledi ve 1787'ye kadar nispeten düşük kaldı. Son olarak, 1785 yılındaki kuraklık, sürü hayvanlarını kırıp geçirdi.

Tüketicilerin çoğunluğunu oluşturan taşralıların alım gücü azaldığından, sınai üretim de 1786'dan itibaren tehlikeye girdi. İngiltere'yle yapılan ticaret antlaşması, geleneksel olarak ileri sürüldüğü gibi, Fransa'nın sınai sorunlarının asıl nedeni değildi; bununla birlikte, bu antlaşma nedeniyle sanayi dış rekabete karşı kendisini modernleşmeye zorladığından geçici zorluklar çekmiştir. İşsizlik sorunu ciddileşti; kırsal sanayinin geliştiği taşra bölgeleri en az şehirler kadar sıkıntı çekti.

Böylece 1788'de, açlığın habercisi niteliğindeki yıkıcı hasatla yüz yüze geldiklerinde, aşağı sınıfların ellerinde ihtiyaten ayrılmış hiçbir şey kalmamıştı. Ekmeğin fiyatı sürekli yükseldi ve Temmuz 1789'un başında, hükümetin ithal ettiği tahılları zararına satmasına rağmen, Paris'te ekmeğin yarım kilosu 4 sou'ya* ve bazı taşra bölgelerinde ise bunun iki katına dek ulaştı. Zamanın ürettiklerine göreyse hayatlarını sürdürebilmeleri için yarım kilo ekmeğin fiyatının iki meteliği aşmaması gerekiyordu; çünkü ekmek, onların başlıca besin maddesiydi ve bir kişinin günlük tüketimi ortalama olarak bir buçuk kiloya, çetin işlerde çalışan yetişkinler için ise iki ya da üç kiloya kadar varıyordu. Necker yurtdışından büyük alımlar sipariş etti; her zamanki gibi yardım atölyeleri açılarak çorba ve pilav dağıtımları düzenlendi. Kış berbat geçmişti ve yüksek fiyatların acımasız etkileri hasat mevsimi yaklaşırken de dinmedi. Başta Jaures'in çalışmaları olmak üzere birçok kaynaktan bildiğimiz kadarıyla, elli yılı aşkın bir süre boyunca Fransa krallığının zenginliği, burjuvazinin gücünün artmasına yaramıştı ve bu bağlamda, Devrim'in doğanın kısmete bağlı kıtlıklarının yarattığı bir yıkımın felce uğrattığı ve tehdit ettiği bir toplumda değil, gelişme sürecinin ortasındaki bir toplumda patlak verdiği, Michelet'nin yorumlarına karşı akılcı bir biçimde savunulabilir. Sömürgelerden elde edilen kârlar, temel olarak reeksporta dayanıyordu; ulusun emek gücü bundan sanılabileceği kadar yararlanamıyor ve uzun vadeli fiyat yükselişi, ücretler orantılı olarak artmaksızın, büyük mal sahiplerinin ve burjuvazinin gelirlerini yükseltiyordu. Artık üretimin, Devrim'den önceki on yıl sırasında dengesizleştiği ve azaldığı bilindiğinden, kitlelerin yaşam koşullarının gittikçe daraldığı ve bunun sonucunda yoksulluğun onların belini büktüğü bir gerçek olarak kalır.

* Dönemin az değerdeki para birimi olan "sou" Türkçeye "kuruş", "para" ya da "metelik" olarak çevrilebilir.

"Halk" (imalatçılar, dükkân sahipleri, hizmetliler) arasında olduğu kadar, emekçiler ("avam"), köylüler –kendi kendilerine yetecek kadar ürün elde etmeyen küçük mal sahipleri ve çiftlik kiracıları ya da tahıl üretmeyen bağcılar– ve aynı zamanda kentliler arasında da, bu sıkıntıların sorumluluğunun hükümete ve egemen sınıflara ait olduğu konusunda ortak bir kanı oluşmuştu. Gelirin değeri kalmazken, vergi kesinlikle azalmıyordu; tüketim ve gümrük vergileri, pahalılık döneminde daha da dayanılmaz hale gelmiş gibi görünüyordu; şarap satılmıyor idiyse, bunun sebebi dolaylı verginin tüketimi kısıtlamasıydı. Ekmek az bulunuyordu çünkü 1787'de Brienne, tahıl ticareti ve ihracatı önündeki bütün engelleri kaldırmıştı. Necker'in tahıl ihracatını yasakladığı, ithalatı teşvik ettiği ve pazarda satışı yeniden serbest bıraktığı doğrudur; ancak bunları gerçekleştirmek için çok geç kalmıştı. "İstifçilik" oyunları oynanmaya başlanmıştı bile. Belli bir güce sahip olan herkesin, bütün yönetim görevlilerinin ve bizzat hükümetin buna katılmış olması muhtemeldi çünkü "kıtlık söylentileri' efsaneden sayılmıyordu. Vergi toplayıcıları ve soylu da öfke uyandırıyordu. Bunlar, kötü bir hasatın gelirini kesintilerle daha da azaltarak, çiftçinin geçimini kısıtlayan ve üstüne üstlük pahalılık, sefaleti artırdıkça daha da fazla kâr sağlayan tahsilatlarından ötürü, istifçi haline geliyorlardı. Son olarak, sıradan halkın dayanışması sarsılıyordu. Tahıl taciri, fırıncı ve değirmenci, kendini tehdit altında hissediyordu. Ekonomik özgürlük yanlısı burjuva, yükümlülük ve vergilendirme eğilimi gösteren kapitalizme karşı, doğal olarak halkın düşmanlığı ile karşı karşıya kalıyordu. Nisanda Necker, istif edilmiş malların piyasalara sürülmesi için talepnameler çıkarılmasına izin verdi ama idare memurları ve belediyeler bu izni hiç kullanmadılar.

1789 yılı ilerledikçe, ayaklanmalar bitkin düşen ve korkuya kapılan resmi görevlilere soluk aldırmadı. 28 Nisan'da Paris'te, Saint-Antoine banliyölerinden işçiler Réveillon ve Henriot imalathanelerini yakıp yıktı. Krallığın her yanında, pazarlar altüst edildi; değirmencilik ve taşımacılık koşullarının, aç insanların gözü önünde yol ve nehirlerde gezinmeye mecbur bıraktığı tahıl nakliyatı zaman zaman durma noktasına geldi. Ordu ve jandarma bir yerden diğerine koşmaktan bitkin düşüyordu ve yoksunluklarını paylaştığı isyancıları bağışlama eğiliminde olduğundan, farkına bile varmaksızın onlara yakınlık duymaya başlamıştı. Eski Rejim'in temelleri hızla zayıfladı.

Özellikle taşradaki çalkantı apaçık ortadaydı. Vergi yükü eziciydi ve aşar ve derebeylik vergisi köylüleri umutsuzluğa sürüklüyordu. Köylülük, kendi içinde toprak işçileri, ortakçılar, küçük toprak sahipleri ve büyük ölçekli çiftlik kiracıları olarak bölünmüş durumdaydı; ancak vergi meselelerinde bütün

olarak kraliyet otoritesi ve aristokrasinin karşısındaydılar. 14 Temmuz'dan çok daha önce, mart sonunda Provence, nisanda Gap çevresi, mayısta ise Cambrésis ve Picardiè çiftçi ayaklanmalarıyla sarsılmıştı. Versailles ve Paris dolaylarında av hayvanları yok edildi ve ormanlar yakılıp yıkıldı. Dahası insanlar birbirlerinden korkuyorlardı; çünkü sürekli kendini gösteren bir felaket olan dilencilik, gözle görülür bir biçimde yaygınlaşıyordu. Birçok gündelikçi ve küçük toprak sahibi bizzat dilenmeye başlamıştı. Köylerini terk eden yoksullar şehirlere yığılıyor ya da avareleşip ülke boyunca dolaşan gruplar oluşturuyorlardı. Geceleri bile çiftlikleri istila ediyor; yangın çıkarma, besi hayvanlarına, ağaçlara, özellikle de henüz olgunlaşmamış ekine saldırma ya da yağma tehdidiyle zorla içeri giriyorlardı. Hasat için zaten endişelenen otoriteler, köylerin korunması için köylülerin silahlanmasına izin veriyordu. Orada burada panik baş gösteriyordu; çünkü haydut korkusu genele yayılıyordu. Çekingen birisinin haydutları gördüğünü zannetmesi ve etrafına korku yayarak kaçması için en ufak bir olay bile yeterli oluyordu.

II. "İyi Haber" ve Büyük Umut

Yine de, Genel Meclis'in toplantıya çağrılması halkı bu kadar heyecanlandırmasaydı, ekonomik krizin, halkı burjuvaziye destek vermeye yönelteceğinden emin olunamaz. Seçtiği burjuvaların kendilerine belirledikleri amaçlar, halkı pek ilgilendirmiyordu; fakat tuhaf bir olay, "iyi bir haber," insanların kaderinin mucizevi bir değişiminin habercisi olarak karşılandı; bu, herkesin daha mutlu olacağı bir geleceğe dair, aynı zamanda hem parlak hem de belirsiz bir umut uyandırdı. Diğer yandan burjuvazi de bu umudu paylaştı. Bu olay, sıradan halk sınıflarının bağdaşmaz unsurlarını birbirine bağladı ve aynı zamanda devrimci idealizmin beslendiği kaynak oldu. "Mit," gelecek hakkında girişim ve enerji doğuran bir fikirler bütünü anlamına gelecek şekilde tanımlanırsa, bu umudun, halktan insanların kafasında Devrim'e "mitik" diyebileceğimiz bir nitelik kazandırdığı söylenebilir. Bu anlamda Devrim, başlangıcında yoksul insanlara dünyadaki cenneti sevinçle hissettiren doğuş aşamasındaki bazı dini hareketlerle karşılaştırılabilir.

12 Temmuz günü, Argonne'daki Les Islettes yakınındaki bir yamacı yürüyerek çıkan Arthur Young, ona içinde yaşadığı sefaletten bahseden yoksul bir kadınla karşılaştı: "Büyük adamların, böyle yoksul insanlar için bir şeyler yapması gerekiyor"du ama kadın bunu kimin nasıl yapacağını bilmiyordu; "Haraç ve vergiler bizi ezip duruyor, Tanrı bize birini gönderse iyi olacak."

Kral halkına danışıyorsa, bunu ona acıdığından yapıyordu. Yüklerini, yani vergiyi, aşarı, haraçları hafifletmeyecekse onlar için başka ne yapabilirdi? Bu durumda, halk biraz daha ileri gidip kendisine yardımcı olsa kral memnun olacaktı. Köylüler açıkça bundan böyle hiçbir şey ödemeyeceklerini ilan edince, seçimlerden sonra, her yerden aristokrasinin telaş çığlıkları yükseldi.

Eşzamanlı bir biçimde, bu büyük umut, burjuvazinin de dışında kalamadığı korkutucu tutkuları alevlendirdi. Devrimci zihniyet bu tutkulara kapılmıştı ve dönemin tarihi bu tutkuların damgasını taşıyordu.

III. Aristokrat Komplosu ve Devrimci Zihniyet

Üçüncü Tabaka; soyluların, ayrıcalıklarını inatla koruyacaklarına ikna olmuştu. Kendi temsilcilerinin iki katına çıkarılmasına, ardından da kişi başına oy hakkına karşı direnişin doğruladığı bu beklenti, kolaylıkla inanca dönüşen bin türlü şüphe doğurdu. Soylular, köylüleri "ezmek" için her türlü yola başvurmaktan çekinmeyecek, iyi yürekli kralın Genel Meclis'i dağıtmasını sağlamak için onu kandırmaya çalışacaklardı. Silahlarına sarılacak, şatolarına sığınacak ve iç savaşı desteklemek için, kralın adamlarının yoksulları silah altına alması gibi, haydutlardan oluşan silahlı birlikler kuracaklardı; hapistekiler serbest bırakılacak ve onların kuvvetlerine yazılacaklardı. Halkı aç bırakmak pahasına tahıllarını zaten kendilerine saklayan soylular, hasatlar yağmalanırken keyifle seyredeceklerdi. Haydut korkusu, her yerde aristokratların uyandırdığı korkuya bağlanıyor ve bu bağ meclisin toplantıya çağrılmasının ve ekonomik krizin sonuçlarıyla birleşiyordu. Diğer yandan, etkili kişiler yardıma çağrılacaktı; Artois Kontu, kayınpederi olan Sardinya kralını, İspanya ve Napoli Bourbonlarını, kraliçenin erkek kardeşi olan Avusturya imparatorunu Fransız aristokrasisinin yanına çekmek üzere yola çıktı. Fransa, Prusya'nın boyunduruğundaki Hollanda ile aynı kaderi paylaşacaktı. Devrim'in tarihinde önemli bir ağırlığı olan gizli anlaşmaların var olduğuna, olayların daha başlangıcından itibaren inanılmıştı ve temmuzda hemen gerçekleşecek bir istiladan korkuluyordu. Tüm Üçüncü Tabaka bir "aristokrat komplosu"nun varlığına inanıyordu.

Monarşik merkezileşmenin ve sınıflar çatışmasının ağırlığı, halkın kafasında oluşturduğu kriz tasavvuruna egemendi; doğayı suçlamayı aklından geçirmeyen ve ekonomik konjonktürü analiz etmekten aciz bulunan halk, sorumluluğu kraliyet iktidarına ve aristokrasiye mal ediyordu. Eksik tarafları olmasına rağmen, bu görüşün doğru olmadığı söylenemez. Brienne tarafından ilan edilen tahıl ticareti özgürlüğünün vurguncuları kayırdığı doğruydu

ve bunun, üretimin gelişimini sağladığı ileri sürüldüğünde Üçüncü Tabaka, bu gelişimin öncelikle aristokrasiye ve burjuvaziye yarayacağı ve o sırada da bunun bedelini ödeyenin kendileri olduğu karşılığını veriyordu. Aynı şekilde Üçüncü Tabaka, aristokrasiye yanlış olarak birtakım Makyavelyan özellikler yüklüyorduysa da, soylularla hemfikir olan sarayın, itaatsizliğinden dolayı halkı cezalandırmak istediği ve vaktinden önce ifşa edilen aristokrat komplosunun bir gerçeğe dönüşmekte gecikmeyeceği doğruydu. Her hâlükârda Üçüncü Tabaka'nın düşünceleri, olayların dolaysız nedenlerinin onları önceleyen koşullarda değil, bu olayları yorumlayarak onlara müdahale eden insanlarda bulunabileceğini gösterdiğinde tarihçi için temel önemdedir.

Aristokrat komplosu ve "haydutlar" zaman zaman panik uyandıracak kadar büyük korkulara yol açtıysa da, korkmalarına rağmen aklı başında kalanlar ve tehlikeye kararlı bir biçimde karşı koyanlar da oldu. Sonuç olarak "korku" ve "Büyük Korku" yaftaları, yanlış bir biçimde Üçüncü Tabaka'yı korkudan sersemlemiş gibi gösterir. Aslında devrimci zihniyet, kaygıya karşı kararlı bir savunma tepkisiyle karşı koymayı bildi. Temsilcilerinin mektuplarından bilgi alan halk, onları sayısız toplu dilekçelerle destekledi. Burjuvazinin daha da ileri gitmeye niyeti vardı. Çoğunlukla soylulaştırılmış, görev dolayısıyla mal sahibi olmuş küçük oligarşinin elinden belediye makamlarını çekip almayı istiyordu. Paris'te, milletvekillerini atayan seçmenler, haziran ayı sonunda, Hotel de Ville'de gizli bir belediye görevlileri kurulu oluşturdular. Üçüncü Tabaka'nın ileri gelenleri de, "ulusal bir milis gücü" oluşturmak istiyordu. Bunu Kurucu Meclis'e öneren Parisli seçmenler oldu ama meclis buna izin vermeye cesaret edemedi. Niyet iki yönlüydü: Gerekirse Kraliyet birliklerine direnmek ve halkı denetim altında tutmak. Bu sırada, orduyu kazanmaya da gayret gösterildi. Bu da başarısız olmadı çünkü düşük rütbeli subaylar terfi ümidi beslemiyor ve geçimlerinin bir kısmını tayın bedelleri üzerinden karşılayan erler pahalılıktan etkileniyorlardı. Paris'te, Fransız muhafız birliği erleri Palais Royal'deki* kalabalıklarla yakınlık kuruyordu. Haziranın sonunda halk, Abbaye'de hapse atılanları serbest bıraktı. Askerlere para dağıtan veya temmuz isyancılarına parasal destek veren birçok önemli kişinin olduğu bilinmektedir. Orléans Dükü'nün ajanları da kuşkusuz bu kişiler gibi davranmıştır.

Son olarak da, ya aristokrat komplosunu, istifçileri ve bütün halk düşmanlarını güçsüz duruma düşürmek ya da bunları yola getirmek üzere, savunmacı tepkiye bir de cezalandırma isteği eklendi. Temmuzdan itibaren bu

* Paris'te bulunan kraliyet sarayı. Bir dönem Palais Égalité olarak adlandırılmıştır.

istek, tutuklamalar, kötü muameleler ve halkın giriştiği katliamlarla kendini gösterdi.

Devrimci zihniyetin bu üç niteliği –"korku," savunmacı tepki ve cezalandırma isteği– Fransız Devrimi'nin ortaya konan anlatısının başlıca anahtarlarını teşkil eder. Komplo, 1789 yılı sonunda başarısızlığa uğratılmış gibi göründü ve baskı yatıştı. Ardından, önceden kendisine mal edilen niteliklerin hepsiyle donanmış olarak yeniden ortaya çıktı ve yabancı ülkeler de komploya destek oldu. Savunmacı tepki, birdenbire gönüllü askerlerin ortaya çıkmasına, ardından da gençlerin kitleler halinde, silah altına alınması kararına yol açtı. Cezalandırma isteği, 1792 katliamlarını doğurdu ve 1793'te tehlike sinsice yeniden belirdiğinde, Ulusal Konvansiyon yeni katliamları, ancak Terör Dönemi'ni başlatarak engelledi. "Korku" ve ona eşlik edenler, ancak Devrim'in tartışma götürmez zaferinin ardından yavaş yavaş yok oldu.

IV. Paris Devrimi

Bu koşullarda, Necker'in kovulması, barutçu dükkânındaki bir meşale etkisi yarattı. Bu, aristokrat komplosunun harekete geçirildiği biçiminde yorumlandı. Haber, 12 Temmuz Pazar günü Paris'te yayıldı; hava güzeldi ve yakın zamanda Orléans Dükü tarafından açılan bahçe ve pasajlarıyla bir eğlence merkezine dönüşen Palais Royal kalabalıktı. Bugün aralarından sadece birisinin, Camille Desmoulins'in ismi bilinen hazırlıksız konuşmacılar etrafında toplanıldı. Kısa süre sonra gösterici kafileleri bulvarlara, ardından da Saint-Honoré Sokağı'na ulaştı. Süvari alayı bunları dağıtma girişiminde bulundu ve XV. Louis Meydanı'nda kalabalığa saldırdı. Karşılık olarak Muhafız Birliği de süvarilere saldırdı. Askeri birliklerin komutanı olan Besenval Baronu, o akşam bütün adamlarını Champ-de-Mars'a getirdi.

Parisliler, meclisin yardımına koşmayı akıllarından bile geçirmediler. Meclisi kurtardılar ama dolaylı yoldan. Onları endişelendiren kendi kaderleriydi çünkü kraliyet birlikleri ve haydutlar tarafından kuşatılan şehirlerinin, Montmartre ve Bastille'den topa tutulacağına, ardından da yağmalanacağına inanıyorlardı. Yaşanan panik, Büyük Korku'nun ilk perdesi olan bu günler boyunca sürekliliğini korudu. Diğer yandan, polis ortadan yok olduğu için, giriş vergisi alınan noktalar ateşe veriliyordu ve Saint-Lazare yağmalanmıştı. Bireylerin ve malların güvenliği tehlikede gibi görünüyordu ve korku, kaderine terk edilen başkentin üzerinde dolanıp duruyordu.

Bununla beraber, yeni bir güç doğmaktaydı. 10 Temmuz'da, "Paris şehri için, en kısa zamanda burjuva bir muhafız birliği kurulması" isteğini dile ge-

tiren sıradan Üçüncü Tabaka seçmenleri, şehir belediye binasında yeniden toplanmıştı. 12 Temmuz akşamı, 13 Temmuz sabahı ilan edilen bir kararın onaylandığı yeni bir toplantı yapılmıştı. 3. madde, bir sürekli kurul atıyordu. 5. madde, "her semtten, mahalleden, içinde tanınan ve silah taşıyacak durumda 200 yurttaşın bulunduğu bir isimler listesi oluşturması istenmesini; bunların, Paris milisleri olarak, kamu güvenliğini sağlamak üzere bir birlik halinde toplanmasını" öngörüyordu. Bu aslında, mal sahiplerini yalnızca kraliyet iktidarının ve onun düzenli birliklerinin aşırılıklarına karşı değil, bir o kadar tehlikeli olarak değerlendirilen sosyal kesimlerin tehdidine karşı koruma görevi görecek, burjuva bir milisten ibaretti. 14 Temmuz sabahı Ulusal Meclis'te Paris delegeleri şu açıklamayı yaptı: "Burjuva milisin kuruluşu ve dün şehirde alınan önlemler gecenin sakin geçmesini temin ediyor. Bu silahlanan kişilerin çoğunun, burjuva milis tarafından silahsızlandırıldığı ve yola getirildiği kuşku götürmez."

Savunmacı tepki yayıldı. Sokaklarda barikatlar yükseldi ve silah satan dükkânlar boşaltıldı. Milisi silahlandırmak için, 14 Temmuz sabahı Invalides'de 32 bin tüfek ele geçirildi ve daha fazlasını istemek üzere Bastille'e gidildi. Bastille Hapishanesi yöneticisi De Launey'le uzun süren bir görüşme yapıldı. Çok zayıf bir garnizona sahip oluğundan ön taraftaki avluları tahliye ettirmişti ve kalabalık buralara doluştu. Etrafını 25 metre genişliğinde ve suyla dolu bir hendeğin çevrelediği 30 metrelik duvarların arkasında bulunan De Launey'in bir saldırıdan çekinmesi için neden yoktu. Ama soğukkanlılığını kaybederek sonunda ateş açtı. Birkaç kişi öldü; diğerleri, ihanete uğradıklarını haykırarak ve yalnızca daha rahatça vurulabilmeleri için ilerlemelerine izin verildiğine ikna olmuş bir biçimde düzensizce geri çekildiler. Saldıran taraflar tek tük ateş etmeye başladı ve çatışma, kesinlikle eşitsiz olarak uzadı. İstilacılar yüz kadar ölü verirken, kuşatılanlardan yalnızca birisi öldü. "Bastille fatihlerinin" daha sonra sayımı yapıldığından, çatışmacıların çoğunu tanımaktayız. Aralarında, toplumun tüm sınıflarından temsilciler vardı ama bunların çoğunluğu, Saint-Antoine banliyösünden esnaftı.

Fransız muhafızları ve ulusal muhafızlar Hotel de Ville'den çıkıp geldiklerinde çatışmanın nasıl sonuçlanacağı hâlâ belli değildi. Hulin adında eski bir astsubay ve Teğmen Élie'nin komutasında muhafızlar Bastille'in avlusuna girdiler ve ağır ateş altında toplarını kapıya doğrulttular. Korkuya kapılan De Launey, teslim olmayı teklif etti. Élie kabul etti fakat çatışmacılar itirazda bulundular: Teslim olması kabul edilmeyecek! Şaşkınlığın doruğuna ulaşan genel müdür, çekme köprüyü indirtti ve kalabalık, kaleye akın etti. Kale koruyucularının büyük kısmı kurtarılabildi; buna rağmen üç görevli ve üç

adam katledildi. Hotel de Ville'in kapılarına kadar büyük çabalar sarf edilerek getirilen De Launey de orada öldürüldü. Kısa süre sonra, tüccarların başkanı Flesselles de aynı kaderi paylaştı. Kesilen kafalar mızrak uçlarına takılarak şehirde gezdirildi.

Besenval, Saint-Cloud'ya doğru geri çekildi. Seçmenler belediye yönetimini ele geçirdi; Bailly'yi belediye başkanı atadı ve Ulusal Muhafız Birliği'nin komutanlığını La Fayette'e verdi. La Fayette kısa süre sonra, birliğe, aralarına kralın rengi olan beyazı da eklediği, Paris'in renklerinden, yani kırmızı ve maviden oluşan bir arma verdi. Onun çalışmaları sayesinde, Devrim'in simgesi olan üç renkli bayrak, eski Fransa'yı yenisine bağladı.

Bastille'in, mücadelenin dönüm noktası olacağını ve olaylar başlarken Bastille'in düşüşünün sonucu belirleyeceğini hiç kimse düşünememişti. Panik devam etti. Buna karşın, kendi başına vasat bir öneme sahip olan Bastille'in alınışı, sarayın direnişini kırdı. Eli altında bulundurduğu silahlı kuvvetler, güvenilir de olmadıklarından, Paris'i almaya yetmiyordu. Kral tereddüte düştü; kaçsa mıydı? Artois Kontu'na rağmen, boyun eğmeye karar verdi. Ayın 15'inde meclise gitti ve birliklerini dağıtacağını açıkladı; ayın 16'sında Necker'i geri çağırdı; 17'sinde Paris'e gitti ve armayı kabul etti.

Tüm bunlardan aristokrasinin pes ettiği sonucu çıkarılmadı ve vahşi söylentiler inatla sürdü. Artois Kontu ve daha birçokları ülkeyi terk etmişlerdi; bir İngiliz filosunun Brest'te pusu kurduğu anlatılıyordu. Sürekli kurul, haydut arayışında Paris'in dolaylarını tarıyordu; yalnızca başı boş gezenleri buluyor ve bunları geldikleri köylere geri yolluyordu. Banliyöler bu haydutlarla dolup taşmaktan korktukları için panik yayılıyordu. Paris yönetim görevlisi Bertier de Sauvigny, onun kayınpederi Foullon de Doué ve bizzat Besenval tutuklandıktan sonra, katliamlar yeniden başladı. 22 Temmuz günü, bunların ilk ikisi Grève Meydanı'nda asıldı ve ayın 30'unda, tam sırasında geri gelen Necker, Besenval'i son anda kurtardı. Bu cinayetler, şiddetli protestolara yol açtı. Buna karşın içinde bulunulan tehlike ile hareketlenen burjuvalar, halkın öfkesini paylaşıyordu. "Bu kan gerçekten de bu kadar saf mı?" diye haykırıyordu Barnave, Kurucu Meclis'in ortasında. Bununla beraber, yargısız infazlara bir son vermek gerektiği inkar edilmiyordu. 23 Temmuz tarihinde, Richelieu Sokağı'ndan bir noter, semti adına, bir halk mahkemesi kurulmasını önerdi ve ayın 30'unda Bailly benzer bir istekte bulundu. Meclis duymazdan geldi ve ulusa karşı ağır suçların dava edilmesini ancak ekim ayında kabul ederek bu görevi Châtelet de Paris'ye, yani sıradan bir adliye mahkemesine verdi. Meclis en azından temmuza, Genel Güvenlik Kurulu'nun ilk örneği olan "araştırma kurulunu" kurdu ve Paris Belediyesi de, ilk

devrimci kurul olan bir başka kurul oluşturdu. Yaz boyunca yazışmaların gizliliği konusundaki tartışmalar sürerken, Gouy d'Arsy Markisi, Akademisyen Target, Barnave ve Robespierre savaş ve devrim zamanında ülkenin barış zamanındaki gibi yönetilemeyeceğini belirttiler; yani tüm yurttaşlara tanınması tasarlanan hakların kapsamı koşullara göre değişecekti. Devrim hükümetinin doktrini bu olacaktı.

V. Belediye Devrimi

Necker'in kovulması, taşrada da şiddetli bir heyecana ve anında bir tepkiye yol açmıştı. Bu sefer sık sık tehditkâr olan dilekçelerle yetinilmedi; birçok şehirde kamuya ait kasalar kırılarak açıldı; cephaneler ve askeri teçhizat depoları yağmalandı. Bir kurul, milis gücü kurmayı üstlendi; komşu belediyelere, hatta köylülere çağrıda bulundu. Dijon'da vali tutuklandı, soylular ve papazlar evlerine hapsedildi: Bu durum, şüphelileri gözaltında tutma yönteminin ilk örneğidir. Rennes'de, halk garnizonu görevi bırakmaya ikna etti ve ayaklandı. Komutan şehri terk etti.

Düzenlenen eğlencelerle kutlanan Bastille'in alınışı ve kralın Paris'i ziyaret haberinden cesaret alan burjuvalar, hemen her yerde denetim araçlarını ele geçirdiler. "Belediye devrimi" adıyla bilinen bu aşama çoğu yerde barışçıl bir biçimde gerçekleşti. Eski rejimin belediye kurumları, ileri gelenleri bünyesine dahil etti ya da yerlerini elektörlere* bıraktı. Seçmenler sıklıkla, ulusal muhafız birliğini düzenlemekle görevli ama yavaş yavaş yönetimi ele geçiren bir sürekli kurul kurdular ya da kurulmasına izin verdiler. Bununla birlikte, burjuvazinin protestolarına katılan halk, ekmek fiyatlarının düşürülmesini şart koşuyordu. İndirim geciktikçe isyanlar patlak veriyor, yöneticilerin ve istifçilerin evlerinin yakılıp yıkıldığı ve sıkı sık eski belediyelerin dağıtıldığı oluyordu.

Belediye devrimi bölgeden bölgeye farklılıklar gösterdi. Bazı şehirlerde tamamlandı: Strazburg'da eski belediye güç kullanılarak saf dışı bırakıldı. Dijon'da, Pamiers'de eski belediyeler, azınlıkta oldukları bir kurulun bünyesinde bulunmaları şartıyla faaliyetlerini sürdürebildi; Bordeaux'da, belediye yetkileri "zabıta" yetkilerine indirgendi ve bir kurul, devrimci nitelikli sorumlulukları kendi üzerine aldı. Normandiya'da olduğu gibi, bazı şehirlerde belediye devrimi tamamlanmadı; eski iktidar, devrimci iktidarın yanında varlığını sürdürdü. Metz ve Nancy'de, böyle bir ikililik, bu iki ayrı unsurun

* Milletvekillerini seçen temsilciler.

toplumsal çatışmasına yol açtı ve ancak taraflardan ne biri ne diğeri üstün gelebildi. Montauban ve Nimes'de toplumsal çatışmaya bir de dini çatışma ekleniyordu. Lyon ve Troyes'da, yurtseverlerin temmuz ayındaki zaferlerini, eski rejimin silahlı kuvvetlerinin bir karşı saldırısı takip etti. Son olarak da bazı şehirlerde belediye devrimi olmadı. Toulouse'da, eski belediye yurtseverlerin güvenine sahipti; Aix'deki eski belediye, ordunun ve mahkemelerin desteği sayesinde ayakta kaldı. Manzaradaki bu çeşitlilik, eski rejimin belediye yapılarındaki farklılıklar ve toplumsal uyuşmazlıklarla açıklanır. Flandres'da, burjuvazinin siyasal hak iddialarıyla halk kitlelerinin toplumsal hak iddiaları, kronolojik olarak çakışmadı. Belediye devrimi etkili olmadı. Genel anlamda hareket, burjuva şehirlere ya da konsüllük şehirlerine güçlü birer komün geleneğinden gelen bölgelerde, yani Kuzey ve Güney Fransa'da daha zayıf olarak ortaya çıktı. Tarbes'da olduğu kadar Toulouse'da da, eski belediye birliği, halkın çeşitli sınıflarını oldukça iyi temsil ediyordu. Yurtseverlerin bunları kaldırmaktan sağlayacakları hiçbir çıkar yoktu. Tam tersine, Bordeaux ve Montauban'da, monarşi tüm belediye özerkliğini yok etmişti. Hiçbir şey temsil etmeyen belediye görevlileri temizlendi.

Burjuva kökenli ulusal muhafız birliklerinin kuruluşu, belediye devrimine aynı manzara çeşitliliğiyle eşlik etti. Yeni belediye kurulları, çoğunlukla Paris kurulunu taklit ederek, düzeni korumak amacıyla bir burjuva muhafızlar birliği kurmakta acele ettiler. Bazen, Angers'de olduğu gibi, ulusal muhafız birliğini eski belediye kurdu ve daha yurtsever olan bu birlik, bir kurulun kurulmasını kabul ettirdi. Toulouse'da, belediye devrimi olmaksızın bir ulusal muhafızlar birliği kuruldu; Albi'deki muhafız birliği, Eski Rejim'de mevcut olan milis gücünün yalnızca yeni biçimiydi.

Buna rağmen belediye devriminin etkileri her yerde aynı oldu. Bundan böyle yalnızca Ulusal Meclis emirleri uygulandı ve kral, bütün otoritesini yitirdi. Aynı zamanda merkeziyetçilik silikleşti. Her belediye, yalnızca kendi sınırları içinde değil, çevresindeki yörelerde de mutlak bir yetkiye sahip oldu. Ağustostan itibaren, şehirler kendi aralarında Fransa'yı kendiliğinden bir belediyeler federasyonuna dönüştüren karşılıklı yardımlaşma antlaşmaları imzaladılar. Yerel özerklik, Paris'in talimatlarını beklemeksizin, halkın refahı için gerekli gördükleri önlemleri benimseten, kararlı bir insanlar azınlığına eylem alanı açtı ve bu, devrimci savunmaya gerekçe oluşturdu.

Buna karşın madalyonun öbür yüzü, çarçabuk görünür hale geldi. Kurucu Meclis, kendisinden sonra gelecek meclislerin hiçbirinin sahip olamayacağı bir itibara sahipti; bununla beraber halk, ancak kendisine uygun gelen kararlara uyuyordu. Halkın her şeyden önce istediği neydi? Vergi reformu,

dolaylı vergilerin ortadan kaldırılması, tahıl ticaretinin düzenlenmesi. Vergi tahsilatı askıya alındı; dolaylı vergi, giriş vergisi kaldırıldı; tahılların dolaşımı ya yasaklandı ya da sürekli engellendi; bildiri ve kararnameler buna karşı hiçbir şey yapamadı. Paris'te daha da ileri gidildi: Genel Meclis seçimleri için oluşturulmuş seçim bölgelerinde toplanan yurttaşlar, kendilerinden önceki temsilci seçmenler gibi, bu kez o temsilcilerin yerine geçmek üzere belediyeyi yönetme iddiasında bulundular. Onlara göre, ulusal egemenlik doğrudan demokrasiyi gerektiriyordu; bu düşünce, Baldırı çıplaklar [*Sans-culottes*] için değerini koruyacaktı.

VI. Köylü Devrimi ve Büyük Korku

Taşra bölgeleri şehirlerle birleşmişti; fakat Paris devriminin yankıları, taşrada daha da büyük bir etki yarattı. Birçok bölgede çiftçi ayaklanmaları patlak verdi. Normandiya korularında, Hainaut'da ve Yukarı Alsas'ta, arşivleri ateşe vermek ve derebeylik haklarından vazgeçilmesini kabul ettirmek için şatolara ya da manastırlara baskın yapıldı. Franche-Comté ve Mâconnais'de, köylüler birçok şatoyu ateşe vererek yakıp yıktılar. Burjuvazi de bundan kurtulamadı; her zaman onların da bedel ödemesi gerekiyordu; Alsas'ta, Yahudiler çok zarar gördü. Diğer yandan, derebeyliğin tepkilerini kendisine alet eden tehditkar kapitalizme karşı taşralıların beslediği düşmanlık, açık bir biçimde kendini gösteriyordu. Ortak otlaklar geri isteniyor; çitler yıkılıyor, ormanlar istila ediliyor, ortak kullanıma açık araziler geri alınıyor ya da bunlar üzerinde hak iddia ediliyordu. Köylü devrimi iki yanı da keskin bir kılıç gibiydi. Bu tehditle yüz yüze kalan, ileri gelenler arasında bir yaklaşma meydana geliyordu. Şehir milisleri bu bölgelere giderek düzeni yeniden sağladılar. Mâconnais bölgesinde, burjuvalar eski adli mahkemelerinin yanında, istisnai mahkemeler kurdular. 33 köylü asıldı. Halkın aklı fikri ayaklanmadaydı; bununla birlikte bütün krallıkta aşar ve hasat vergisinin tahsilatını engelleyen pasif direniş, daha etkili oldu. Yalnızca dileyen bu vergileri ödedi. Büyük Korku, bu harekete, karşı konulamaz bir güç kazandırdı.

Paris'teki olaylar, aristokrat komplosuna dair korkuyu ve komployu, komployu destekleyebilecek yabancı istilası ve bunun para karşılığı hizmetine alabileceği haydut korkusunu güçlendiriyordu. Haydutlar gittikçe daha da ürkütücü oluyordu çünkü artık buğdaylar olgunlaşmıştı ve Paris ile beraber başka şehirler de, dilenci ve başıboşları kentlerden kovmaya başlamışlardı. Geçim zorluğundan ileri gelen ayaklanmalar ve çiftçi ayaklanmaları da, şatoları yağmalamaya ya da zorla tahıl almaya gelen ulusal

şehir muhafızlarının seferleri gibi, kaygıyı daha da artırıyordu. Büyük Korku, daha önce de panik yaratanlara benzeyen altı yerel olaydan doğdu; ancak bu seferkiler, kendi etkilerini güçlendirerek besleyen yeni olaylarla yüzlerce kilometre ötelere yayılıp, budaklanmalarıyla tüm taşrayı kaplayan dalgalara yol açtı. Büyük Korku'nun özgünlüğünü sağlayan ve bunu mümkün kılan zihniyeti gün ışığına çıkaran, zincirleme reaksiyonun olağanüstü genişliğiydi. Nantes'tan başlayarak Poitou'ya ürküntü saldı. Beauvaisis'deki d'Estrées-Saint-Denis'den çıkan başka bir "huzursuzluk," her yöne doğru korku yaydı; Champagne'ın güneyindeki bir üçüncüsü, Gâtinais, Bourbonnais ve Burgonya'da panik yarattı. La Ferté-Bernard'a komşu Montmirail Ormanı bölgesinde doğan bir dördüncüsü, Maine, Normandiya, Anjou ve Touraine'i telaşa verdi. Korku, Chizé Ormanı dolaylarından, Angoulême'e ulaştı, Berry ve Massif Central'e yayıldı, Aquitaine'den Pireneler'e kadar herkesi diken üstüne oturttu. Doğuda, Franche-Comté ve Mâconnais'deki çiftçi ayaklanmaları, Akdeniz'e kadar korku saldı.

Devrimciler ve aristokratlar, birbirlerini bunu tertiplemekle suçladı. Devrimin düşmanları ilk adımı atarak, Ulusal Meclis'i felç etmek için anarşi yarattı. Ardından, burjuvalar karşılık vererek, huzur isteyen alt sınıfları silahlanmaya ve ayaklanmaya teşvik ettiler. Burjuvazinin girişimi başarılı olmuştu; çünkü Büyük Korku, aristokrasiye karşı cephe alan bir savunmacı tepkiye yol açmıştı. Mans ve Vivarais bölgesi yakınlarında üç aristokrat idam edildi ve Dauphiné köylüleri şatoları yakarak, paniği korkunç bir şekilde devam ettirdiler. Bu nedenlerle, daha sonraları gizemli ulaklar tarafından yayılan ve çitfçi ayaklanmalarına yol açan korkunun her yerde aynı anda patlak verdiği sık sık söylendi. Aslında bu korku bütün krallığa yayılmadı. Bretanya, Loren, Aşağı Languedoc ve başka bölgeler bu korkuyu yaşamadı. Büyük Korku, 20 Temmuz'dan 6 Ağustos'a dek sürdü. Belgeler, bazılarının korkuyu aslında iyi niyetle yaymış olduklarını gösterir. Nihayet ayırt edici olay şuydu: Daha önceden ayaklanan yörelerde bu korku görülmedi ve bunun kışkırttığı tek kanlı ayaklanma, Dauphiné'deki oldu. Korku, köylü devrimini teşvik ettiyse de, onun nedeni değildi. Köylüler zaten ayaktaydı.

VII. 4 Ağustos Gecesi ve İnsan ve Yurttaş Haklarının İlanı

Halk devrimi yayılırken, meclisteki tartışmalar sonuca bağlanmaksızın devam ediyordu. Bir haklar bildirgesi ilan etmek için zaman uygun muydu? Birbirleriyle bağdaşabilmeleri için bildirgeyi anayasa hazırlanana dek ertelemek daha iyi olmaz mıydı? Karşıt fikirlerin ardında yatan nedenlere, yeni

ilan edilecek ilkelerle tümü ortadan kalkacak olan zümrelerin ve ayrıcalıkların varlığına değinilmeksizin, genel nitelikli iddialar ileri sürülüyordu: Sınıfların ve ayrıcalıkların varlığı. İlan edilecek olan ilkeler bunları geçersiz kılardı; bu nedenle ayrıcalıklarından bazılarını koruyabilmeyi uman aristokratlar ertelemeyi desteklerken, sabırsızlanan yurtseverler aristokratları anlamsız engeller çıkarmakla suçluyor; geleceği sezebilenlerse taşra ve kasabaların ellerinde tuttukları ayrıcalıkların aristokrasiye Üçüncü Tabaka içine destekçi kazandırmasından kuşkulanıyorlardı. 4 Ağustos sabahı meclis, bildirgenin oylanmasını kararlaştırdı; fakat meclis üyeleri yeni direnişlere yol açacak tartışmaları bekliyorlardı.

Diğer yandan halk devrimi bir çözüm gerektirmekteydi. Bu devrimin kurtardığı meclisin onu onaylamaktan başka çaresi yoktu; öte yandan halk, temsilcilerinin uygun göreceği reformları sessiz sakin beklerken, düzenin yeniden sağlanması gerekiyordu. Her hâlükârda burjuva kasabalıları kontrol altına alabilirdi; ancak köylüler ayrı bir meseleydi. Meclisin durumuna hiç kafa yormadan derebeylik düzenini yıkıyorlardı. Nasıl bir çözüm yolu tutulacaktı? Meclis, ordu ve adli mahkemelere başvurursa, halk ile bağını kopartır ve kral ile aristokrasinin insafına kalırdı. Diğer çözüm, ayaklananlara tatmin sağlamaktı ama destekleriyle halk sınıfı temsilcilerinin zaferini kesinleştiren papaz ve liberal soylular buna ne diyecekti? 3 Ağustos'ta, Rapor Kurulu'nun bir karar tasarısı üzerine müzakere açıldı. "Gelir, aşar, vergi, toprak vergisi ve derebeylik aidatlarının ödenmesinin inatla reddedildiğini, silahlı kişilerin şiddet suçları işlediğini, şatolara girdiğini, belgeleri ve bütün senetleri ele geçirdiğini ve bunları avlularda yaktığını. . . haber alan Ulusal Meclis, kendisi bu haklar üzerinde bir karar almadıkça, vergi ve diğer tüm aidat ödentilerinin askıya alınmasını hiçbir nedenin meşru kılmayacağını bildirir."

Kararın koşulları ve onu uygulamakta kullanılacak taktikler bir "Breton Kulübü" –nisan ayı sonlarında Bretanya temsilcilerinin şehre gelir gelmez benimsedikleri ortak tavır belirleme ve düşüncelerini zaman yitirmeksizin diğer bölgelerin temsilcilerine de açma adetine uygun bir adlandırma– olan Cafe Amaury'de kararlaştırıldı. Meclisin "bir çeşit büyü yoluyla" yönetilmesine karar verildi ve derebeylik sistemi meselesinde, Aiguillon Dükü inisiyatifi üzerine aldı.

Buna karşın 4 Ağustos akşamı, Noailles Vikontu Aiguillon Dükü'nden önce davrandı ve Vikont'u desteklemekten başka bir seçenek kalmadı. Hiçbir tartışma çıkmadan, meclis vergi eşitliğini ve tazminat gerektirmeyecek biçimde yürürlükten kaldırılacak olan kişisel kölelik dışında, derebeylik haklarının tazminat karşılığı kaldırılmasını coşkuyla benimsedi. Sonra, aynı

başarıyla başka öneriler art arda sunuldu: ceza eşitliği, kamu görevlerine herkesin kabulü, görevlerin satın alınabilirliğinin ortadan kadırılması, aşarın nakit ödemeye dönüştürülebilmesi, ibadet özgürlüğü, farklı unvanlara sahip olmaktan gelen, farklı tımar gelirlerinin bir elde toplanmasının yasaklanması, "*annate*"ların, yani bir piskoposun atandığı papaya vermesi gereken bir yıllık gelirin kaldırılması. Taşra bölgelerinin ve şehirlerin ayrıcalıkları en son kurban oldu. Buna rağmen, "büyü" gücünü konuşturmuştu.

Bu kararların kağıda geçirilmesi gerekiyordu. Böylelikle müzakere ertesi gün yeniden açıldı ve 11 Ağustos'a dek sürdü. Nihai karar şöyle başlıyordu: "Ulusal Meclis feodal düzeni bütünüyle ortadan kaldırmakta." Bu, doğru olmaktan uzaktı çünkü ekber evlat hakkı ve unvana bağlı ayrıcalıklar korunuyor ve tazminat zorunluluğu derebeylik tımarlarına uzun bir ömür vaat ediyordu. Aşar tazminatsız olarak kaldırılmıştı; ancak tazminatın biçimi belirlenene dek derebeylikler haraç toplamayı sürdürecekleri gibi, aşar da kamu ibadetini düzenleyen bir yasa çıkıncaya kadar tahsil edilecekti.

Şurası bir gerçek ki, bu koşullara karşın 4 Ağustos gecesi meclis, ilkesel olarak ulusun hukuki bütünlüğünü sağladı, feodal düzenle birlikte aristokrasinin taşradaki egemenliğini ortadan kaldırdı ve maliye ve Kilise reformlarını başlattı. Böylece haklar bildirgesinin tartışılması için yol açılmış oldu. 9 Temmuz toplantısında Mounier, Anayasa Kurulu adına, yeni anayasaya yön vermesi gereken ilkeleri açıklamış ve anayasadan önce, bir haklar bildirisi yayımlanması gerektiğini ileri sürmüştü. "Bir anayasanın etkili olması için, insan hakları üzerine kurulu olması ve bunları koruması gerekir. Doğal hukukun tüm bireylere verdiği hakları tanımak gerekir. Her türlü toplumun temelini oluşturması gereken bütün ilkeler hatırlatılmalı ve anayasanın her maddesi bir ilkenin sonucu olabilmelidir... Bu bildiri kısa, basit ve kesin olmalıdır." 20 Ağustos'ta başlayan bildiri müzakereleri, ara verilmeksizin ayın 26'sına kadar sürdü. Eşitlik, özgürlük ve ulusal egemenliği ilan eden bu metin, halk devrimi tarafından yok edilen Eski Rejim'in "ölüm ilanı"ydı.

VIII. Ekim Günleri

Buna rağmen XVI. Louis ne 5-11 Ağustos kararnamelerini ne de bildiriyi onayladı ve kriz yeniden başladı. Meclis, bu iki metni anayasal olarak kabul ediyor ve Mounier, kurucu iktidar egemen olduğu için, "monarşiden önce gelen" anayasanın, kralın onayına ihtiyacı olmadığını açıklıyordu. Sieyes'in bu savı baskın çıktı ve anayasa, bir sözleşme olmaktan çıkarak, modern bir simgeye dönüşüyordu.

Yurtsever cepheyi bölme tehlikesi taşıyan bir fikir ayrılığı XVI. Louis'yi zamana oynamaya yöneltti. Bazı liberal soylular, semt papazları, derebeylik haklarına ya da kamu görevlerinde bulunan bazı burjuvalar, "mutlak veto" ayrıcalığı –Necker'in kral için haziran ayında koşul olarak ileri sürdüğü yasama onayı– aracılığıyla kralla ve yine Necker'in öngördüğü Yüksek Meclis'in kurulması aracılığıyla da aristokrasiyle barışarak, devrimi durdurmak için birleşiyorlardı. Bunlara "İngiliz özentisi" ya da "monarşinin köpekleri" adı veriliyordu. Aralarında Lally-Tollendal, Clermont-Tonnerre ve Malouet vardı ve kısa süre sonra Mounier de onlara katıldı; mutlak veto konusunda Mirabeau de onları destekliyordu. Bunun üzerine "üçlü" olarak anılan Du Port, Barnave ve Alexandre de Lameth yurtsever grubun yönetimini üstlendiler. Zafer onların oldu: 10 Eylül'de, çift meclisli yönetim reddedildi ve ertesi gün Necker'e bildirdiği üzere, Ağustos kararnamelerini onayıp anayasa üzerindeki onaylama hakkından zımnen feragat etmesi koşuluyla (krala) yasama meselelerinde geçici askıya alma hakkından ibaret bir veto hakkı tanındı. Kraldan hiç ses çıkmadı. Sonunda meclis 1 Ekim'de kararnameleri kralın kabulüne sunmaya karar verdi ama bu yolla da bir ilerleme kaydedilmiş olmuyordu. Zira kral kararnameleri kabul edebileceği gibi reddebilirdi de. Bir kez daha krala baskı yapmaktan başka bir yol kalmamıştı.

Paris'teki çalkantı dinmiyordu. Altmış semtin meclisleri her mahalleyi yönetiyordu ve bir o kadar halk derneği kurulmuştu. Palais Royal, militan yurtseverlerin genel karargâhı olarak kalıyordu. Ortalığı gazete ve broşürler sarmıştı. Temmuzdan beri, Gorsas'nın *Le Courrier de Paris à Versailles*'ı [Paris'ten Versailles'a Mektup], Loustalot'nun *Les Révolutions de Paris*'si [Paris Devrimleri] ve Brissot'nun *Le Patriote Français*'si [Fransız Yurtsever] düzenli olarak yayımlanıyordu. Eylül ayında Marat, Bailly'ye, La Fayette'e ve Necker'e öfkeyle saldıran *Ami du Peuple*'ü [Halkın Dostu] çıkardı. Camille Desmoulins, demirden direği temmuzda Grève Meydanı'nda birkaç yargısız infazda kullanılmış sokak lambasına konuşma yeteneği vererek, *Le Discours de la Lanterne aux Parisiens*'i [Sokak Lambasının Parislilere Söylevi] kamuya sundu. *Bin Yedi Yüz Seksen Dokuz Eylül Ayının Niçinleri?* gibi anlamlı başlıklar taşıyan anonim yergi yazılarının sayısı durmadan artıyordu.

Ağustos sonunda Palais Royal'den, Versailles'a doğru sonuç vermeyen bir yürüyüş düzenlendi. Çok zaman geçmeden, kral 23 Eylül'de şehre varacak olan Flandre Alayı'nı çağırdı; aristokrat komplosunun belirtileri yeniden baş gösteriyordu. Bunun üzerine, La Fayette'in bütünüyle burjuvalaştırmış olduğu ulusal muhafız birliği ve yine La Fayette'in düzenlediği paralı bölükler, yeni bir "ayaklanma" olasılığını kabul ettiler. Ne koşulları ne de maddeleri

bilinmesine rağmen, Parisli devrimciler ve yurtsever milletvekilleri arasındaki bir anlaşmadan şüphe edilemez. Mirabeau de büyük olasılıkla Orléans Dükü hesabına bu işe el atmıştı. La Fayette ne demiş olursa olsun, ne kendisi ne de Bailly bu projeye karşı çıkmış görünmektedir; çünkü bunu engellemek için hiçbir önlem almamışlardır.

Böylece Ekim Günleri'nin nedeni siyasal koşullarmış gibi görünür; oysa temmuz ayında da olduğu gibi, ekonomik sıkıntılar olmasaydı sarsıntı bu kadar etkili olmazdı. Yabancılar, soylular ve zenginler, hizmetçilerini işten çıkararak başkentten kaçıyorlardı; para saklanıyor ya da ülke dışına gönderiliyordu. Lüks ürün sanayileri tehlikeye giriyordu; işsiz sayısı hiç bu kadar fazla olmamıştı. Ekmek hâlâ pahalıydı ve bazen zor bulunuyordu. Hasat iyiydi ama işlenmiyordu, pazarlar boştu ve nakliyat engelleniyordu; rüzgarın hafifliği ve nehirlerdeki düşük su düzeyi değirmenleri yavaşlatmıştı. Kıtlık, yine komployа mal ediliyordu. Gidip kralı yakalamak, bir çare gibi görünüyordu. Ekonomik ve siyasi krizin etkileri bir kez daha birleşmişti.

1 Ekim'de, özel muhafız birliği subayları, Flandre Alayı'ndaki meslektaşları için bir şölen düzenledi. Yemeğin sonuna doğru kraliyet ailesi geldi ve alkışlarla karşılandı. Davetliler, şölen boyunca duygularını giderek daha açık ortaya koydular; ulusa karşı düşmanlıklarını sergileyip meclis armasını aşağıladılar.

Daha önce Necker'in kovulmasında olduğu gibi, bu olayların haberi de ayaklanmaya yol açtı. Ayın 5'inde, Saint-Antoine mahallesinden ve Les Halles'den gelen kadınlar, ekmek istemek için şehir belediyesinin önünde toplandılar: Bu bir rastlantı olamazdı ama hazırlıklara dair hiçbir bilgi yoktur. Ne Bailly ne de La Fayette oradaydı. Kadınlar, "Bastille gönüllüleri'nden birisi olan Maillard'ı başkan seçti ve Versailles yolunu tuttu. Öğlene doğru ulusal muhafızlar da toplandı ve nihayet oraya varan La Fayette'e, kendilerinin de Versailles'a gitmek istediklerini açıkladılar. Yavaş yavaş kalabalık büyüdü ve tehditkârlaştı. Belediye en sonunda yola çıkış emrini açıkladı ve kralı getirmekle görevlendirilen iki komisyon üyesini La Fayette'e yardımcı olarak verdi: Hareketin siyasi yüzü ortaya çıkıyordu.

Kadınlar Versailles'a vardığında, meclis bir kez daha XVI. Louis'den Ağustos kararnamelerini kabul etmesini istemişti. Maillard, Paris'e yiyecek sağlanmasını ve Flandre Alayı'nı geri gönderilmesini istedi ama kraldan bahsetmedi. O sırada meclis başkanı olan Mounier, şatoya gönderildi. Avdayken geri çağrılan XVI. Louis, kadınları yüce gönüllülükle ağırladı ve Paris'e azık sağlattıracağına söz verdi. Kalabalığın bir kısmı oradan ayrıldı ve ulusal muhafız birliğinin yola çıkışından haberi olmayan saray erkânı, tehlikeli

durumun atlatıldığını düşündü. Kısa süre sonra La Fayette'in bir mesajı ile bilgilendirilen kral, Saint-Priest'in öğütlerine uyarak, Rambouillet'ye gitmeye karar verdi ama ardından fikrinden caydı. Ulusal muhafızların, büyük olasılıkla kendisinden kararnameleri kabul etmesini istemeye geldiklerini düşünen kral, Mounier'ye kararnameleri onayladığını bildirdikten sonra artık krizin bittiğine hükmetti. Oysa, gece saat 11'de, La Fayette komün komisyonunun üyeleriyle birlikte ortaya çıkıp, hükümdardan, gelip başkente yerleşmesini istedi. Konu hakkında ilk kez kendisiyle konuşuluyordu. Konu ertesi güne ertelendi. Meclisin o günden sağladığı yarar yalnızca kararnamelerin kabul edilmesi oldu. Ayın 6'sında, göstericiler sabah erkenden şatonun avlusuna girdiler; kralın özel muhafızları onları durdurdu ve ardından kavga çıktı. Bir işçi, ardından da birçok muhafız öldürüldü. Kalabalık, kraliçenin bekleme odasına kadar kendine yol açtı ve kraliçe, kralın dairesine sığındı. Sonunda, ulusal muhafız birliği şatoyu tahliye etmek üzere geldi; La Fayette de ortaya çıktı ve kraliyet ailesiyle birlikte kendini balkonda gösterdi. Kraliyet ailesi alkışlandı ama kendilerine "Paris'e!" diye bağrılıyordu. XVI. Louis boyun eğdi ve meclis, onu takip edeceğini açıkladı.

Saat 1'de, bu tasviri zor alay yola koyuldu. Süngülerinin ucuna ekmek takmış ulusal muhafızlar, yapraklarla süslenmiş buğday ve un arabaları, güçlü kuvvetli pazarcılar ve bazen topların üzerine oturmuş ya da ata biner gibi binmiş kadınlar, kralın silahsız muhafızları, Flandre ve İsviçre alayları, kralın ve ailesinin saltanat arabaları, bu arabaların kapıları hizasında atla giden La Fayette, meclisi temsil eden yüz milletvekilinin arabaları, yine ulusal muhafızlar ve son olarak da kalabalık. Çamur içerisinde bata çıka ilerlenildi; yağmur yağıyordu; hava erkenden kararmıştı. Bu kasvetliliğe aldırmayan halk, şimdilik yatışmış bir halde ve güven duyarak, zaferine seviniyordu. "Fırıncıyı, fırıncının karısını ve çırağını" şehre geri getirmişlerdi. Bailly kralı karşıladı ve onu Ville konağına götürdü; kral, oradan da nihayet Tuileries'ye vardı. Meclis, Versailles'ı ancak ayın 19'unda terk etti; başpiskoposlukta konakladıktan sonra, 9 Kasım tarihinde, Tuileries'nin bitişiğinde, meclis için aceleyle yeniden düzenlenen bir süvari eğitim alanına yerleşti.

Aristokrasi gibi burjuvazinin bir kısmı da, krala uygulanan şiddetten dolayı öfkelendi. Yurtsever grup, muhalefete geçen bazı "İngiliz özentilerinden" ayrılırken, Mounier Dauphiné'ye döndü; kısa süre sonra da oradan yurtdışına çıktı. Genel eğilim Ekim Ayaklanması'nın Devrim'i kurtardığı ve genişlettiğine ve kriz döneminin sonuna gelindiğine inanma yönündeydi. Aslında halk devriminin sonuçları, daha ötelere uzanacaktı. Zümrelerin ve ayrıcalıkların ortadan kaldırılmasıyla soyluların yalnızca guruları değil, mad-

di varlıkları da yara almıştı ve çoğu Devrim'e dinmez bir nefret besliyordu. Aristokrat komplosu, ülkeyi iç savaşa sürükleyecek ve dış güçlere başvurmak bir gerçeğe dönüşecekti. Eşzamanlı olarak, Üçüncü Tabaka bölünmekteydi. İşçi sınıfı olmasa da küçük burjuvazi, bu kadar mücadele etmişken, kendisinin siyaset sahnesinden uzaklaştırılmasına güçlü bir biçimde karşı koymaksızın izin vermeyecekti. Belediyelerde ve Paris seçim bölgelerinde, demokratik hareket filizlenmekteydi. Meclis, sınırsız bir saygınlığa sahipti. Yalnızca ona boyun eğiliyor ama bu da, meclisin kamuoyuyla hemfikir olması şartıyla gerçekleşiyordu. Şimdi herkes eski vergi ve haraçları ödemeyi reddediyordu. Bir kararname, tahıl ticareti özgürlüğünü yeniden yürürlüğe koymuştu ama kimse bu kararnameye uymuyordu.

Mirabeau'nun mecliste ileri sürdüğü gibi, burjuvaziye, gelişini pekiştirecek güçlü bir yönetim gerekiyordu; fakat XVI. Louis'ye, temmuz ayındaki girişiminden dolayı şüpheli gözüyle bakılıyordu. Kral, aylar boyunca anayasaya olan bağlılığını kesin olarak belirtti ve meclis, çekimserlere güven vermek için kralın dürüstlüğüne kefil olduysa da; şüphe yok olmadı. Krala güvenmeyen Kurucu Meclis, yürütme gücünü alt komisyonlara devretti ve aslında diktatörlük uyguladı ama yine de buna gereken nüfuzu kazandırmayı başaramadı çünkü bakanlar ve daireleri, bu meclise sinsice karşı koymakta başarılı oluyorlardı. İşte bundan dolayı Sieyes, Mirabeau ve daha birçokları, kralı tahttan feragat ettirerek, ulusun güvenine sahip birini oğlu adına kral naibi olarak getirmeyi düşündüler. Ellerinin altında yalnızca güvenilmez, itibardan yoksun ve kişiliksiz Philippe d'Orléans bulunduğundan, başarısız oldular. Devrim, XVI. Louis'yi güçsüz bıraktı ama 1793'e kadar, Devrim'in kendine ait bir hükümeti de olmadı.

IV. BÖLÜM

LA FAYETTE YILI / UZLAŞMANIN BAŞARISIZLIĞI (1790)

Esas itibarıyla yok edilen Eski Rejim'in kurumlarının ve yönetici personelinin büyük bir bölümü, yasalar bunların yerine yenilerini getirene kadar yine de işbaşında kaldılar. Uzun aylar boyunca, Kurucu Meclis bir yandan eylülde başladığı kurucu çalışmalarını sürdürürken, diğer yandan da soyluların entrikalarıyla ve kargaşa içindeki halkla ilgilendiler. Meşruti monarşiye dönüşen burjuva devrimi taraftarlarının idolü olan ve onlar gibi karşıt güçleri uzlaştırmakla övünen La Fayette'in popülerliği, bu dönemi oldukça iyi temsil eder.

I. La Fayette ve Yurtseverler

1688 İngiliz Devrimi gibi, halk kitlelerinin üzerinde, aristokrasiyle ittifak kuran yüksek burjuvazininin toplumsal ve siyasi üstünlüğünü sağlayacak bir uzlaşma mümkün müydü? Burjuvazinin yönetici kesimleri, kuşkusuz bunu kabul ederlerdi: Aristokrasi, halk kitlelerine başvuruyu, bunun direnişini kırmak için kaçınılmaz kılarak, böylelikle bu uzlaşmayı istemedi. La Fayette isminin simgelediği küçük bir azınlık, bu uzlaşma aracılığıyla üstünlüğünü koruyacağını kavramıştı: Gözler önündeki İngiltere örneği bunu kanıtlamak için gözler önünde değil miydi zaten?

Oysa 18. yüzyıl Fransız aristokrasisi, bir önceki yüzyılda yaşayan İngiliz aristokrasisinden çok daha farklı niteliklere sahipti. İngiltere'de vergi ayrıcalığı yoktu, soylular da vergi ödüyordu. Diğer yandan soylu sınıfının askeri niteliği, silinmiş olmasa da silikleşmişti. Soylu, ticari işlerle meşgul olmakla alçalmıyordu. Denizciliğin ve sömürgeciliğin gelişimi, soylu sınıfını kapitalist burjuvaziyle birleştirmişti. Dahası, feodal kalıntılar yok edilmiş, mülkiyet

ve üretim serbest bırakılmıştı. Fransa'daysa soylu sınıfı, temelde feodal niteliğini korumaktaydı. Kendisini askeri mesleklere adamış, nadir istisnalar dışında kârlı ticari ve sınai girişimlerden alçaltılma cezası aracılığıyla uzak tutulan bu sınıf, böylelikle varoluşunu ve üstünlüğünü garanti altına alan geleneksel yapılara daha da bağlı hale geliyordu. Ekonomik ve toplumsal imtiyazlarına inatla bağlı kalışı, abartılı tekelciliği, burjuva ilkelerine duyarsız feodal zihniyeti, Fransız aristokrasisini bir topyekun ret tutumu içerisinde öylece donduruyordu.

1789 ilkbaharında uzlaşma mümkün müydü? Bunun için, monarşinin çekinmeden inisiyatif kullanması gerekirdi. Monarşi ise tutumuyla, gerektiğinde bir sınıfın egemenlik aygıtı olabileceğini gösterdi. Temmuzun ilk günlerinde XVI. Louis'nin orduyu göreve çağırması, Devrim'in sonunu simgeler gibiydi. Halkın müdahalesi Devrim'i kurtardı.

Uzlaşma 14 Temmuz'dan sonra hâlâ mümkün müydü? Burjuvazi saflarında olduğu kadar soylu sınıfın liberal saflarında, La Fayette ve Mounier gibi buna inananlar vardı. Mounier, 1788'de Vizille'de, Dauphinéli ileri gelenlerin devriminde olduğu gibi, 1789'da da kısıtlı bir devrim için üç sınıftan onay alınacağını sandı. Niyeti, daha sonra bizzat yazacağı üzere "deneyimin verdiği derslere saygı göstermek, tehlikeli yeniliklere karşı çıkmak ve o sırada var olan hükümetin temel yapıları açısından, yalnızca özgürlüğü güvenceye alan, gerekli değişiklikleri önermek" idi. Soylu sınıfının çoğunluğu ve ruhban sınıfının soylu kesimi bunu reddetti. Ne üç sınıfın gönüllü olarak toplanmasını ne 4 Ağustos gecesi kararlarını ne de İnsan Hakları Bildirgesi'ni kabul ettiler. Kısmen de olsa derebeyliğin ortadan kaldırılmasına karşı koydular. Mounier, 10 Ekim'de Versailles'dan ayrıldı; uzlaşma politikası başarısız olduğu için, aristokrasinin ve Devrim karşıtlarının tarafına geçti. 22 Mayıs 1790'da ülke dışına çıkacaktı.

Anlayışsızlıktan ya da hırstan dolayı, La Fayette daha uzun süre ayak diredi. 6 Ekim günü kral ve kraliçeyi kendisinin kurtardığı kanısına vararak, kendini onların akıl hocası ilan etti ve kraliyet çifti, zaman kazanmak için, nefret ettikleri bu "saray başkanını" kabullenmiş gibi davrandılar. Dış yardımla krala eski konumunu geri kazandırmak ve anayasacıları sindirmek için hazırlanan Favras komplosu açığa çıkarılınca, XVI. Louis 4 Şubat 1790 günü meclise götürüldü ve anayasaya bağlı kalacağına dair and içti. "İki dünyanın kahramanı" olarak anılan La Fayette* yiğitçe cömertliği ile, böylesi bir lidere sahip olmaktan gözü kamaşan ulusa cazip geliyordu. Yüce gönül-

* "İki dünyanın kahramanı" olarak anılması La Fayette'in hem Amerikan Devrimi hem de Fransız Devrimi (Eski Dünya) saflarında savaşmış olmasından kaynaklanıyor.

lü ve liberal bir büyük beyefendi olarak, halkın gözünü korkutuyordu. Nüfuzu, düzenin güvencesi gibi görünmekteydi. O da, Fransa'nın Washington'ı olma, hükümdarı ve soylu sınıfını devrime kazandırma ve meclisi, güçlü bir hükümetin kuruluşuna dahil etme hayalleri kuruyordu. Saf bir iyimserlikle dolu, diğer yandan da yeteneklerinden emin olan La Fayette, bıçak sırtında ilerlerken, Amerika'ya dönen Jefferson onun için kaygılanıyor, Birleşik Devletler'in yeni temsilcisi Gouverneur Morris, alaycı bir şekilde onun düşüşünün yakın olduğu öngörüsünde bulunuyordu.

İyi bir "Amerikalı" olarak, gücünü halk iradesinden aldığını iddia ediyor ama kamuoyuna yön vermek için pek gerçekçi bir anlayışla o iradeyi gütmeye kalkıyordu. *Moniteur*, Brissot'nun *Patriote Français*'si, Condorcet'nin *Chronique de Paris*'si gibi birçok gazete, onun itibarına teslim olmuş durumdaydı. Hitabet yeteneği yoktu ve bu büyük bir zayıflıktı ama partizanları için, Sieyes'in yardımıyla planlarını gerçekleştirebilecekleri ve özel kararlar üzerinde düşünebilecekleri bir birlik ve etkinlik merkezi kurdu: Milletvekilleri ve gazetecilerin, soylular ve bankacılarla bir araya geldikleri "89 Derneği." Parayla tutulmuş adamları küçümsemezdi. Demokratlar gerginlik yarattığında gazetelerde kışkırtıcı yazılar yayımlattı ve parayla tutulmuş alkışçılar meclisin izleyici localarını doldurdu. Ancak asıl başarı şansını yurtseverleri meclis görüşmelerini denetimlerine alıp hızlandıracak disiplinli bir grup haline getirerek ve bu grubun liderlerinden etkin ve istikrarlı bir hükümet oluşturarak elde edebilirdi. Meclis çoğunluğu tek bir meselede bile anlaşmaya varamıyordu; devrimci bireycilik parti disiplinini her zaman tiksintiyle reddetmişti. Üyeler kendi işlerini düzenleyecek sabit kurallar üzerinde bile anlaşamamıştı. Muhalefetin ve koşulların sürekli olarak karşılarına çıkardığı engellerin yanı sıra, kamuoyuyla ilişkiyi korumanın kaçınılmaz gerekliliği, toplu dilekçelerin dinlenmesi ve meclis başkanının tam önündeki konuşma kürsüsüne yığılan halk sözcülerinin yaptığı konuşmalar müzakerelere ara verilmesini zorunlu kılıyordu. Yeni bir hükümet kurma fırsatı vardı. Necker'ın yıldızı, iflas tehlikesiyle sönüyordu. Ağustostaki hisse senedi karşılığındaki iki borçlanmadan elde edilen para yetersiz kalmıştı ve 29 Eylül'de, herkesten gelirinin %25'ini vermesini isteyen "yurtseverlik bağışı" hazineyi uzun süre besleyemeyecekti. La Fayette, Du Port, Lameth ve Mirabeau'yla pazarlığa oturdu. Orléans Dükü'nü Londra'ya göndererek ondan kurtulduktan sonra, kendi yardakçısı olarak bilinen Mirabeau'ya İstanbul büyükelçiliği görevini önererek, onu uzaklaştırmaya niyetlendi. Görevi kabul etmek şöyle dursun, hitabetiyle ünlü Mirabeau bu tartışmayı 24 Ekim'de meclise taşıdı; anayasacılıkla etkili bir yönetimi bağdaştırmanın tek yolunun, krala bakanlarını

meclisten seçtirmek olduğunu, böylece iki güç arasında işbirliğine dayanan bir güven sağlanabileceğini ileri sürdü. Bu, parlamenter bir rejime doğru yönelen ve İngiltere'de sınanmış, savunulabilir bir tezdi. Öte yandan bu tez, Mirabeau'nun bakanlık hırsını da ortaya çıkarıyordu. O andan itibaren, ondan daha da fazla kuşkulanan ve hükümet üyeliğinin çekiciliğinin başka dönekleri de heveslendireceğini düşünen yurtseverler vekillerin bakanlık görevlerini kabul etmelerinin yasaklanmasını önerdiler. Buna ilişkin karar 7 Kasım'da alındı. La Fayette'in planları suya düştü ve diğerlerinin hırsları köreltilmiş oldu. La Marck Kontu aracılığıyla Mirabeau saray tarafından satın alındı. 10 Mayıs 1790'da kral ve kraliçeye hiçbiri dikkate alınmayacak raporlarının ilkini gönderdi. Başlangıçta XVI. Louis, barış ve savaş üzerindeki hakkın kendine tanınması için onu La Fayette'e yardımcı olarak verdi. Aralarındaki işbirliği uzun sürmedi. Bu safdil Sezar'ı (adı bir sözcük oyunuyla Gilles-César olarak geçiyordu)* kıskanan Mirabeau, artık onu krala kötülemeye başladı ve onun popülerliğine zarar vermek için çabaladı. XVI. Louis'ye, kendine bir taraftarlar topluluğu oluşturmak için geniş bir propaganda ve rüşvet organizasyonu düzenlemesini, ardından Paris'i terk etmesini, meclisi dağıtmasını, ulusa çağrıda bulunmasını ve gerekirse iç savaş başlatmasını ama hiçbir şekilde ülke sınırlarına yaklaşmamasını ve dış güçlerle birlikte bir komplo hazırladığına dair herhangi bir şüphe uyandırmaktan kaçınmasını salık verdi. Aslında konumları La Fayette'ten temelde hiç de farklı olmayan Du Port, Barnave ve Lameth üçlüsü onu Mirabeau'dan daha az kıskanmıyordu. Yine de onu dize getirmek için, birçok kez fazlasıyla ileri gittiler.

II. Devrim'in İlerleyişi

Kurucu Meclis'in çalışmaları yavaş yavaş bir şekle girmeye başlamıştı. 7 Kasım'da çıkartılan bir kararname, zümrelerin artık ortadan kalktığını belirtti; 28 Şubat 1790 tarihli bir diğeri, ordudaki satın alınabilirlik durumunun iptal edildiğini ve herkesin rütbe hakkı kazandığını açıkladı; hatta bunu izleyen 23 Eylül tarihinde, asteğmen rütbelerinin dörtte biri assubaylara ayrıldı. 1790 Şubat'ında, her yönetim birimi, 14 Aralık 1789 kanununa uygun bir biçimde, kendi belediye örgütünü seçti. Böylelikle köyler üzerindeki derebeylik yetkileri, köylerde ortadan kalkmış oldu. Ülke topraklarının yeni dağılımı ve yeni idari düzenleme kasım ile şubat ayları arasında oyla kabul edildiğinden, il ve seçim bölgesi kurulları ile Direktuvarları, yaz başında fa-

* La Fayette'in ön adı Gilbert'e istinaden.

aliyete geçti. 14 Mayıs'ta çıkarılan bir kararnameye göre kilise topraklarının satışı başlayacaktı ve eylülde, *assignat** paraya dönüştü. Ruhban sınıfının statüsü, 12 Temmuz'da Sivil Anayasa'nın oylanmasıyla belirlendi. Son olarak da 16 Ağustos'ta, yargı kuruluşlarının dönüşümü tamamlandı.

Diğer yandan yurtseverler, örgütlerini yetkinleştiriyor ve propagandalarını yayıyorlardı. Birçoğu Ulusal Muhafızlar'ın üyesiydi daha da büyük bir bölümü çeşitli kulüplere üyeydi. Bretanyalılar Kulübü, halk arasında "Jakobenler" olarak bilinen Dominiken keşişlerine ait Paris Saint-Honoré Manastırı'nda "Anayasa Dostları Derneği" adıyla yeniden kurulmuştu. Bütün şehirlerde bu örneği izleyen dernekler türüyor ve bunlar, kısa süre sonra ana derneğe üye oluyorlardı. "Kardeşler ve Dostlar' adıyla bilinen bu grup, La Fayette ve meclise bağlı liberal soylular ve etkili burjuvalardan oluşuyordu. Ilımlı, ihtiyatlı ve Devrim'e bağlıydılar. Bu bağlılıkları, idari makamlarla ilişkilerinde gerginliklere yol açıyordu; çünkü aristokratlar ve kayıtsız partizanlar sessizce resmi konumlara gelmişlerdi ve bu kulüplerin gözleyici kurullar gibi iş gördüğünden ve kendilerini yasal işlemlere başvurmaya zorladıklarından yakınıyorlardı. Camille Desmoulins 14 Şubat 1791 tarihli *Les Révolutions de France et de Brabant*'da [Fransa ve Brabant Devrimleri] şöyle yazdı: "Yurtseverliğin, yani hayırseverliğin, bu tek başına evreni fetheden yeni dinin yayılımında, devrimcilerin dernek ya da kilisesinin, Roma Kilisesi'nin Hıristiyanlığın yayılımında sergilediğiyle aynı üstün yeteneği göstermesi gerekir gibi gözükmektedir. Zaten her yerde oluşan yurtsever kulüpleri ya da meclisleri ya da kiliseleri, doğarken onun tutarlığını istiyor, ona iman birliği belirtisi olarak yazıyorlar... Devrimciler Derneği, iyi yurttaşlar için Ulusal Meclis'ten daha az tehlikeli olan, ulusun gerçek araştırma kuruludur çünkü geçersizlik ilanları ve müzakereler, burada halka açıktır; kötü yurttaşlar için daha da korkunçtur çünkü üye derneklerle tutarlığının içine, 83 ilin dört bir köşesini dahil eder. Bu, yalnızca aristokratları ürküten büyük bir araştırıcı değil, aynı zamanda da, tüm yolsuzlukları dize getiren ve tüm yurttaşların yardımına koşan büyük bir yasallaştırıcıdır."

Gazetelerin sayısı artıyordu: Loustalot'nun *Révolution de Paris*'si [Paris Devrimi], Camille Desmoulins'in *Les Révolutions de France et de Brabant*'ı, Gorsas'nın *Courrier*'si [Gazete], Carra'nın *Annales*'i [Yıllık]. Yurtseverlerin başlıca başarısı, ulusun kabulünü kanıtlayan "federasyonlar"ın ya da taşra birliklerinin oluşturulmasıydı. Bunların ilkleri 1789'a dayanır: Valence, 29 Kasım'da bir federasyon kuruldu. Bunların sayısı 1790 yılında arttı: Şubatta

* Değeri, "ulusal mülkiyetler"in satışı ile güvence altına alınan, 1789 ile 1796 yılları arasında Fransa'da piyasaya sürülen kağıt para.

Pontivy ve Dole'de; 30 Mayıs'ta Lyon'da; haziranda Strazburg ve Lille'de. Bunlar, 14 Temmuz 1790 tarihinde kurulan Fransız birliğine ciddi ve nihai ifadesini veren Ulusal Federasyon'u doğurdu. La Fayette, bütün ihtişamıyla orada kendini gösterdi; Anavatan Sunağı üzerinde Talleyrand tarafından yönetilen ayinin ardından halk ordusu adına ant içti ve kral da aynısını yapmak zorunda kaldı; sağanak yağışa rağmen, coşkulu halk, *Ça ira* marşını söyleyerek güvenini kesin olarak ifade etti.

Bununla beraber federasyon hareketi, derin toplumsal gerçeği gizlemeye yetmez. Federasyonlar, yurtseverlerin birlikçi anlayışını iyi bir biçimde temsil ediyor ve ulusun yeni düzene katılımını gösteriyordu. Merlin de Douai, Alsaslı meslek sahibi prensler hakkındaki 28 Ekim 1790'da yayımlanan yazısından yeni bir ulusal hukukun ilkelerini ortaya koymak üzere hanedan devletine karşı ulusun gönüllü birliği fikrini kullanarak bu yeni gelişmeyi ikrar edecekti. Ulusal federasyonun ilanı sırasında büyük bir halk coşkusu vardı; bununla birlikte La Fayette'in bu süreçteki rolü federasyonun siyasi ve toplumsal anlamını ele veriyordu: Burjuvazinin idolü olan ama aristokrasinin Devrim'e katılımını sağladığını iddia eden La Fayette, bir uzlaşma adamıydı. Yönettiği ulusal muhafız birliği, pasif yurttaşların kabul edilmediği bir burjuvalar birliğiydi. 27 Nisan 1791'de Robespierre, burjuvaların silah taşıma ayrıcalıklarına itiraz etti. "Kişisel savunma için silahlanmak, ayrım olmaksızın her insanın hakkıdır; vatanın savunması için silahlanmak, her yurttaşın hakkıdır. Bu durumda, yoksullar birer yabancıya, birer köleye mi dönüşüyor?" 14 Temmuz'daki kuşkusuz coşkulu olan halk, oyuncudan çok seyirci rolünü üstlendi. Federasyon hareketinde muhafız birliği, silahlı burjuva birliğini temsil ediyordu ise, bu yeni düzenin burjuva niteliğine karşı çıkan *kraliyet* birlikleri saflarına karşı çıkmak içindi. Muhafız birliği, 10 Ağustos 1792'de tahtın ve derebeylik vergileri üzerine kurulu rejimin kesin olarak devrilmesinden sonra, ancak halkın buraya kuvvet kullanarak girmesiyle gerçekten ulusal oldu.

Gölgeler, daha şimdiden tablonun güzelliğini bozuyordu. Devrim'den umduğu üstünlüklere bağlı olan Üçüncü Tabaka'nın, Devrim'in kendisinden beklediği çabaları kabul etmeye pek gayret göstermediği ve yurttaşlık eğitimi alması gerektiği açıkça hissediliyordu: Aktif yurttaşların 9/10'u seçimlere katılmamıştı ve Ulusal Muhafızlar, verdikleri hizmetten çarçabuk bıkıyorlardı. Buna karşın, belediye kuruluşlarının dışında bırakılan pasif yurttaşlar, üzüntü duymuyor değildi; Robespierre ve bir avuç demokratın boşu boşuna savundukları genel oy hakkında duyarsız kalan küçük burjuvazi ve meslek sahipleri kendilerini seçilme hakkından yoksun bırakan mülkiyete

bağlı koşullara öfkeleniyorlardı. Nihayet kamu hayatı ile ilgilenen yurttaşlar doğrudan yönetime eğilim gösteriyor ve temsilcilerini zor durumda bırakıyordu; Paris'te, seçim bölgeleri Bailly ve La Fayette'e karşı koyuyordu; Danton tarafından yönetilen Cordelier Kulübü'nün bulunduğu seçim bölgesi, Marat'yı kovuşturmadan kurtarmak için, Ocak 1790'da ayaklandı. Meclis, haziran ayında başkentin idari düzenlemesini yeniden elden geçirerek, 60 seçim bölgesi yerine 48 kesim oluşturdu ama bunlar da çok geçmeden eskileri kadar sorun çıkaracaklarını gösterdi.

Oysa, en çok kaygı veren nokta, bireylerin ve malların emniyetiydi. Meclis, daha Paris'e henüz vardığı sırada, konakladığı başpiskoposluğun yakınında bir fırıncı infaz edildi. Meclis üyeleri bundan o kadar etkilendiler ki, hemen ardından, 21 Ekim'de, ünlü "sıkıyönetimi" oyladılar. Bütün belediyelerin, kargaşa durumunda, bu kanunu yürürlüğe sokmalarına, yani kırmızı bayrak çekmelerine ve bundan sonra üç uyarının ardından ateş emri vermelerine izin verildi. Peki Ulusal Muhafız Birliği buna itaat edecek miydi? La Fayette, Paris'te bu birliğe güvenerek yanılmıyor değildi. Birliği, üniformaları kendileri almaları gerektiği için hali vakti yerinde kimselerden seçilmiş 24 bin kişiden oluşturmuş ve genellikle eski Fransız Muhafızları arasından toplanan 6000 sürekli, paralı adamla berkitmişti. Buna karşın Paris dışında her yerde, özellikle de köylerde durum farklıydı; zaten tüfek eksikliği vardı. Halkı seve seve silahsızlandırabileceği düşünülen Savaş Bakanlığı, askeri donatım ambarlarının boş olduğunu açıklıyor ve siparişleri kısıyordu. Belediyelerin ordudan yardım istemeleri mümkündüyse de, yardım istemekte gönülsüzdüler. Sağcılar, askeriyeye, öyle uygun gördüğünde müdahale etme izni verilmesini istedi. Meclis, art niyeti açıkça hissettiğinden, bunu asla kabul etmedi. Kraliyetin adli mahkemelerine gelince, bunlar kağıt üzerinde 9 Ekim 1789'da kapatılmışlardı; 1792 Mart'ında bunların yürüttüğü tüm kovuşturmalar yasaklandı.

Piyasalardaki kargaşa ve tahıl dolaşımının önüne çıkartılan engeller inatla sürdü; 1790'daki mükemmel hasat, yerel krizleri yok etmeksizin genel durumdaki gerginliği giderdi. Köylü ayaklanmaları da sona ermedi. Gözü korkutulan köylüler haraçları ödüyordu ama 15 Mart 1790 kanunu ile köylülerin kullandığı toprakları soylulardan kurtarabilmeleri için konan bedel ödeme zorunluluğu, çalkantıyı besliyordu. Ocak ayında Quercy ve Périgord'da olduğu gibi, Ploërmel'den Redon'a kadar Yukarı Bretanya'da da, mayısta ise Bourbonnais bölgesi ve dolaylarında köylü ayaklanmaları patlak verdi. Hasat sırasında bütün Gâtinais bölgesinde aşar ve ekin vergisi reddedildi. Yıl sonunda, Quercy ve Périgord yeniden ayaklandı. Gittikçe daha çok

tehdit altına giren aristokrasi, direnişini sertleştirdi. Soyluların bazen kan dökmeye varan misilleme eylemleri, düzensizliği ciddi boyutlara ulaştırıyor ve sınıf çatışmasını şiddetlendiriyordu. La Fayette'in olumlu baktığı uzlaşma umudu, bir yanılsamaya dönüşüyordu.

III. Aristokrat Komplosu

"Siyahlar", yani tepki gösteren aristokratlar Devrim'le uzlaşan İngiliz özentilerini hor görüyorlardı; sözcülerinden Başpapaz Maury devrimcilerin önüne engeller çıkarmakla yetiniyordu; daha kurnaz olan Cazalès'in ise pek taraftarı yoktu. Siyahlar'ın *Ami du Roi*'daki [Kralın Dostu] yazarları Montjoie, Rivarol ve Başpapaz Royou, tüm yeniliklere saldırıyor, Eski Rejim'i övüyor ve soylu devrimini bile kabul etmiyorlardı; Suleau, *Actes des apôtres*'da [Öncülerin Hareketi] ve *Petit Gautier*'de [Küçük Gautier], yurtseverleri kötülüyor ve "vatan devriyeciliğini"* gülünç duruma düşürüyordu. Ekim ve Kasım 1789'da, "Siyahlar", yüksek mahkemeleri ve Dauphiné ve Cambrésis illerini kullanmaya çalıştılar. Yeni seçimler istediler ve ilkbaharda Üçüncü Tabaka temsilcileri, kralın yeni yönetimi kurmakla görevli komisyon üyelerini, bu planı uygulamaya koymakla suçladılar. Başkeşiş Gerle'in 13 Nisan'da, Katolikliğin devlet dini olarak kalmasını olarak kalmasını önerdiğinde aralarında sonradan istifa etmek zorunda kalan Virieu Kontu'nun da bulunduğu 249 milletvekili, bir toplu itiraz metni imzaladı. Yılın ilerleyen aylarında aristokratlar, *assignat*'yı kötülemeye başladı ve mülklerinin satışını engellemeye çalıştılar. Yoksullara, sertçe ayrıcalıkların ortadan kalkmasının, onları iş ve sadakadan yoksun bıraktığını söylüyorlardı. Her yerde, "barış dostları"nın karşıdevrimci kulüpleri açılıyordu.

Durumdan memnun olmayanların bir kısmı, huzurlu bir sığınak bulmak için ülke dışına göçüyordu; Artois Kontu, uygun bulduğu her yerden ülkenin istilası için yardım istiyordu. Kimileri Artois'la birlikte Güney Fransa'yı iç savaşa kışkırtıyordu. İlk uygulamaya konan "Languedoc planı" oldu. Karşıdevrimciler Eski Lyon belediye başkanı Imbert-Colomès'e, Comtat'da Monnier de la Quarrée'ye, Aix'de Pascalis'e, Marsilya Ulusal Muhafız Birliği Komutanı Lieutaud'ya, Nimes'de Protestan imalatçılara karşı Katolik işçileri ayaklandırmak isteyen Froment'a güveniyordu. Belki bu komplo iç savaşla sonuçlanmadı ama 10 Mayıs'ta Montauban'da 13 Temmuz'da Nimes'te kanlı

* Fransızcada "patriotisme" kelimesi yurtseverlik anlamına gelir. Aslında var olmayan ama "patrouille" yani "devriye" kelimesinden türetilen "patrouillotisme" ise, "şiddetli yurtseverlik" anlamında kullanılmış ve fonetik olarak yurtseverliğe benzediğinden, burada alaycı bir kelime oyunu yapılmıştır.

çatışmalara yol açtı. Ardından, Savaş Bakanı La Tour du Pin'in emin alaylar ve güvenilir bir komutan göndermesine yol açan, 25 Temmuz'daki şehre giriş vergisine karşı ayaklanmanın baş gösterdiği "Lyon planı" geldi. Bussy Kontu Beaujolais'yi, Allier kardeşler Gévaudan'ı kışkırtıyordu ve ağustos ayında Malbos, Vivarais Katoliklerini Jalès'te topladı. Poitou ve Auvergne soyluları, Artois Kontu'nun Sardinya'dan asker getirmeyi umduğu Lyon'a yürümeyi vaat eden "koalisyonlar" kurdular. Kralın da orada kendilerine katılması isteniyordu. Ekim günlerinin ardından Augeard, daha sonra da Mahy de Favras, Majesteleri'nin hesabına, onun kaçışını hazırlamaya çalışmışlardı. 1790 yılında, yaz yaklaşırken, devrimciler kraliyet ailesinin Saint-Cloud Şatosu'na yerleşmesine izin verdiler; kaçış kolay gibi göründü ve Siyahlar'ın bir kulübü olan "Fransız Salonu" artık kolay görünen kaçışın gerçekleştirilmesini önerdiler. Lyon ayaklanmasının tarihi, 10 Aralık olarak belirlendi. Buna karşın XVI. Louis, Mirabeau'nunki gibi bu öneriyi de reddetti. Zaten ekim ayında, kendi kaçış hazırlıklarına başlamıştı. Yurtseverler tetikteydiler. Sürekli olarak kralın yola çıkacağı haberi veriliyordu; şubat ayında Favras hüküm giymiş ve idam edilmişti. Birçok entrikacı tutuklandı: Nisanda Bonne de Savardin, temmuzda Trouard de Riolles, eylülde Bussy. Nihayet aralık ayında yapılan büyük bir tarama ile Lyon temizlendi. Şehre doğru yola çıkmış Auvergne'li soylular ülke dışına göçtüler. Artois Kontu Torino'yu terk etti ve 1791 Mayıs'ında Mantova'da II. Leopold ile görüştükten sonra, Koblenz yolunu tuttu.

1790 yılının temmuz ve ağustos aylarında, Belçikalılara saldırmak üzere gönderilen Avusturya askeri birliklerinin Fransa'ya girdiğine dair söylentiler ortaya çıktığında, halkın telaşı, Thiérache, Champagne, Loren ve özellikle de Varennes dolaylarında yeni korkular doğurdu. Kitleler, savunma savaşı için hazır bekliyordu. Temmuz ayında Marat, onları harekete geçmeye teşvik etti. Saikleri ne olursa olsun, cezalandırıcı tepki kendini gösterdi: Pascalis, Aix'de katledildi.

IV. Ordunun Dağılması

La Fayette açısından ne yazık ki çekişmeler orduya ulaştı. Soylu subayların bazıları, sonuna kadar Devrim'e sadık kaldılar; fakat ilk önce tereddütlü davranan çoğunluk, Kurucu Meclis reformlarının ucu kendilerine dokundukça, açık bir biçimde düşmanlaştı. Onların emrindeki askerler de Ulusal Muhafız Birliği'ni "ateşe gelmeyen mavi porselenler" diyerek küçümseyen bir kesimle kulüplere dadanıp komutanlarının aleyhine dönmüş bir başka

kesim arasında bölünmüştü. Askeri limanlarda denizciler ve gemi işçileri arasında da aynı çalkantılar yaşanıyordu. Yurtseverler, göç edenlerinin sayısı gittikçe artan soylu subaylara karşı, büyük bir şüphe besliyorlardı; bunları şiddetle eleştiriyor ya da fırsatını bulduklarından onlara karşı gelen askerleri savunuyorlardı; ancak meclis kendisine düşman bir Avrupa'yla yüz yüzeyken soylu subayları kovarak, Robespierre'in istediği gibi bir askeri tasfiyeye girişmeye yanaşmıyordu. Yoksul kimseler arasından toplanan askerler ise meclise pek saygı göstermiyordu; Dubois-Crancé'nin önerdiği mecburi askerlik hizmeti aracılığıyla, kraliyet ordusunu bir ulusal orduya dönüştürmek de meclisin niyetleri arasında yer almıyordu; çünkü Eski Rejim sırasında halkın milise karşı beslediği düşmanlığı biliyordu. Asker maaşlarını artırmak ve birkaç idari ve inzibati reform kararı almak, meclis için yeterli gibi görüldü.

Aslında çözüm, 12 Aralık 1789'da, sağ kanadın yuhalamaları ve sol kanadın rahatsız suskunluğu önünde, Dubois-Crancé tarafından belirtilmişti. "Tüm pasif yurttaşlarla birlikte, imparatorluğun ikinci liderinden aktif yurttaşlarının sonuncusuna dek herkesi kapsayacak bir askerlik yükümlülüğü gerekmektedir," yani kral dışında herkesi kapsayacak bir yükümlülük. Böylelikle Dubois-Crancé, 1789 yılının sonundan itibaren, evrensel ve mecburi askerlik görevini ve ulusal bir ordunun kuruluşunu önermekteydi. Müzakere sırasında La Rochefoucault-Liancourt Dükü, böylesine kanunların yürürlükte olduğu bir devlette yaşamaktansa, Fas ya da İstanbul'da yaşamanın yüz kere yeğ tutulacağını söyledi. O sırada Dubois-Crancé tarafından önerilen ulusal sistemin birçok niteliği, 1793 *karışım*'ında* yer alacaktı. Meclis, uyarılara rağmen bu yolu izlemeye hazır değildi. Böylece Robespierre 10 Haziran 1791'de şöyle demişti: "Bütün aristokrasi yıkıntılarının ortasında, hâlâ yalnız başına yılmaz ve tehditkâr yüzünü gösteren bu güç hangisidir? Soylu sınıfını yok ettiniz ama soylu sınıfı hâlâ ordunun başında yaşıyor."

Askeri limanlar ve garnizonlar, art arda ayaklandılar. Meslekten asker olan La Fayette'e göre disiplin ciddi bir meseleydi. 1790 Ağustos'unda isyana bir son vermek istedi; Nancy garnizonu ayaklandığında, bunu büyük mücadelelerle bastıran, birkaç asiyi infaz ettiren ve 41 Châteauvieux'lü İsviçreliyi kürek cezasına çarptıran kuzeni, Bouillé Markisi'ni destekledi. Meclis ilk önce bu müdahaleyi onayladı. Oysa elini kana bulayan La Fayette, meclisin popülerliğine gölge düşürmüştü. Yurtseverler onu hemen kınadılar ve kısa süre sonra Kurucu Meclis'in çoğunluğu şaşkına döndü; çünkü Bouillé'nin

* Fr. *amalgame*.Aynı ordu içerisinde, çeşitli kökenlerden birliklerin toplanması.

Nancy'de, bütün Devrim taraftarlarına şüpheli muamelesi yaptığı öğrenildi. Ekim ayında Menou Baronu, bakanlara suçlamada bulunulmasını önerdi; Montmorin dışında diğerlerinin, bundan böyle halkın güvenine sahip olmadıklarını ilan etmekle yetinildi. Bakanlar istifa etti; ancak haleflerine de pek iyi gözle bakılmıyordu. O sırada ruhban sınıfının sivil anayasası, bir başka bölünme yaratıyor ve XVI. Louis, yabancı güçlere başvuruyordu. Devrim, yeni bir patlamaya doğru ilerlemekteydi.

V. BÖLÜM
KURUCU MECLİS'İN ÇALIŞMASI (1789–1791)

Hippolyte Taine'in izinden gittiği Burke, Kurucu Meclis üyelerini, gerçeklikten kopuk ilkeler uygulamak uğruna, Fransız toplumunu altüst etmekle suçluyordu. 89 ilkelerinin evrensel değerde olup olmadıklarını incelemenin yeri burası değildir ama bu ilkeler bazı enerjileri serbest bıraktılar ve kalıcı bir toplum biçimlendirdiler. Kurucu Meclis'in üyeleri Aydınlanma filozoflarını okumuşlarsa da, eğitimleri olayları kavrayışlarını ne engelledi ne de zayıflattı. Karşıdevrim tehdidi altında olan, halkın yalnız bıraktığı, yurtsever papaz ve soylularla, ekonomik çıkarlarla ve özellikle de sömürgelerdeki çıkarlarla uğraşan bu üyeler, koşulları hesaba katmaktan asla vazgeçmediler. Hatta koşullar üzerine fazla düşündükleri için çalışmalarının bir bölümü kalıcı olamadı.

I. 1789 İlkeleri

Eski Rejim yıkıldığında, Kurucu Meclis üyeleri zaferlerini meşrulaştırmak istediler: Güç, hukukun hizmetine girmişti. Aynı zamanda Fransızlar, Barnave'ın ifadesiyle bir "ulusal ilmihal" sayesinde, yeni düzenin ilkeleri konusunda eğitilecekti. Amerikalılar onlara bunun nasıl yapılacağını öğretmişti ve onlar da sıraları gelince, İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirgesi'ni resmen ilan ettiler. Buna karşın, daha ileride görüleceği üzere bu bildirge, üyelerin bütün düşüncelerini kapsamaz ve bunları kanunlarında ve 1791 Anayasası'nın önsözünde aramak gerekir.

Üyelerin gözlerinin önünde Amerikan Haklar Bildirgesi bulunuyordu ve La Fayette, projesini o sırada Versailles'da Amerika Birleşik Devletleri'ni temsil eden Jefferson'a sundu. Bununla beraber, iki bildirge arasında metinlerin bi-

rebir karşılaştırılmasının vereceği sonuçtan daha derin bir benzerlik bulunur: İnsanın saygınlığını ve bireyin girişimciliğini olumlamalarıyla, her iki ülkenin bildirgesi de Antik Grek felsefesinin ve Hıristiyanlığın Avrupa düşünüşüne vurduğu damgayı taşıyorlardı. İkisi de Tanrı'nın koruyuculuğuna sığınıyordu ve hazırlayıcıları özgürlüğü, ruhun özgür iradesinin bir sonucu ve güvencesi olarak gören vahiy dininin inananları ya da tinselci metafizik yandaşlarıydılar. Tarihi gözlemler, bu yoruma bir başkasını ekler: Bireycilik, dünyayı fethetmek, bilgi ve icatlar aracılığıyla doğaya egemen olmak ve nihayet kendi davranışlarını, yönetimi ve toplumu kendi düzenlemek yolunda hiçbir engele dayanamayan Avrupalı'nın atılımını temsil eder; bu anlamda, yeni ilkeler bir ideali, yani insanın, yüzyıllar boyunca özenli çabalar sayesinde yavaş yavaş yaklaştığı, kendi kendisinin Tanrı'sına dönüştüğü dünyevi kurtuluşu ifade ediyordu.

Bununla birlikte Kurucu Meclis üyelerinin çalışmaları da, gerçek bir özgünlük göstermiyor değildir. Onların çalışmaları, ayrıcalıkların ve derebeyliğin yankılar uyandıran yıkımına yol açan halk devriminin Anglosaksonların devriminin erişemediği bir parlaklık kazandırdığı eşitlik idealini özgürlük idealine bağlamıştı. Devrimciler ve bizzat burjuvazi, en büyük değeri eşitliğin fethine vermiştir. Onlara göre, toplumun kendi iradesiyle kabul ettiği kanunun yönetme gücünü verdiği kişiler dışında başka hiç kimseye bağımlı olmayan insan gerçekten özgürdür. Derebeylik otoritesinin yok oluşu, Fransız köylüleri için Devrim'in başlıca sonucu olarak kalmıştır.

Bu durumda 1789 ilkeleri ikiye indirgenebilir. Birincisi, "İnsanlar hukuk önünde özgür ve eşit doğar ve yaşarlar." Kendi kendilerinin efendisidirler; diğer kişilerin özgürlüğüne saygı duymaları koşuluyla, fiziksel ve zihinsel yeteneklerini engelsizce geliştirebilirler. Konuşabilir ve yazabilir, çalışabilir ve icat edebilir, edinebilir ve sahip olabilirler. Yasalar herkes için aynıdır; doğuştan gelen ayrıcalıklar olmaksızın, meslekler ve kamu görevleri herkese açıktır. İkincisi, devletin kendinde amacı yoktur; varoluş nedeni, yurttaşların haklarından yararlanabilmelerini sürdürmektir. Egemen olan, sorumlu bir hükümete yetkisini devreden yurttaşların bütünü, yani ulustur; eğer devlet görevini yerine getirmezse, yurttaşlar baskıya direnecektir.

Amerikalı "asiler" gibi Kurucular da evrensel terimlerle ifade edilmeyi gerektiren, felsefi ve zamandışı değerler üzerine kurulmuş "doğal hukuk" kuramına bel bağladılar. Başvurdukları gerekçeler kimileri tarafından, onları soyutlamalar içinde kaybolmuş ideologlar olarak yaftalamanın bahanesi olarak kullanıldı. Buna rağmen bildirgenin tarihi niteliği çok açıktır: Meclis üyeleri –ve onların çağdaşları– akla dayanarak kendilerine zarar veren somut olguları yerleştiriyorlardı. Kimse yasaya uygun talimatlar çıkarılmadan

tutuklanamayacak ve alıkoyulamayacaktı; yani artık kralın mühürlü emri, idari tutuklamaları geçersizdi. Yurttaşlar kanun önünde eşittir, yani ayrıcalıklar kaldırılmıştır. Baskıya karşı direniş meşrudur. Böylelikle 14 Temmuz ayaklanması meşru kılınmıştır. Aulard'ın dediği gibi bildirge, her şeyden önce Eski Rejim'in ölüm fermanını temsil etmektedir.

Meclis, ilkeleri mantıksal bir sırayla ya da eşit bir derecelendirmeyle ortaya koymamıştı: Bireysel özgürlüğe üç madde ayrılmıştır; vicdan özgürlüğü bizim için bir o kadar önemlidir; oysa, dini hoşgörü konusunda, yurtsever semt papazları göz önünde bulundurularak ancak belli belirsiz bir imayla yetinilmiştir. Bildirgenin kesin olarak eksik yönleri vardı. Bildirgenin, mülkiyet hakkında görüş bildirmesi ve miras meselesi üzerinde özellikle durması gerekmez miydi? Aslında mülkiyet, yalnızca 2. maddede, tanımlanmaksızın anılmaktadır; soru yanıtsız bırakılmıştır. Bu meseleye bildirgede son anda eklenen ve derebeylik haraçlarından kurtulmak için adil, kamu yararına girişilebilecek istimlaklar nedeniyle de bedeli önceden belirlenecek bir tazminatı zımnen onaylayan 17. maddeye kadar bir daha değinilmiyordu. 1791 yılına kadar, burjuvazinin üzerine her şeyden daha çok titrediği ekonomik özgürlük resmileştirilmedi. Bunun nedeni ekonomik özgürlüğü tehdit eden Eski Rejim'in ortadan kalkmış olması ve Üçüncü Tabaka'nın loncalar hakkındaki görüşlerinde artık bir birlik olmamasıydı. Toplantı ve toplu dilekçe hakları da ihmal edilmişti; devlet eğitimi ve yardımı sistemi düzenleme sözü, ancak 1791'de verildi. Bütün bunlar geçmişi değil, geleceği ilgilendiriyordu.

Bununla birlikte, Eski Rejim'i kınayan ilkeler, yeni bir düzeni haber veriyordu. İlkelerin eski rejime uygulanması konusu pek az tartışılıyordu; zira herkes bu ilkelerin hedef aldığı Eski Rejim koşullarını kıyasıya eleştiriyordu; ancak yeni sistem söz konusu olduğunda da ilkeler belirsiz kalıyor, haliyle tartışma yaratıyordu. Bundan ötürü bazıları, iki metin arasında hiçbir çelişkinin ortaya çıkmaması için bildirgenin anayasanın tamamlanmasından sonra yayımlanmasında ısrar etmişti. Diğerleri ise bildirgenin en azından kapsamının genişletilmesini önerdiler. Sieyes, eşitliğin kimsenin gelirini artırmayacağını iddia ederek toplumsal eşitliğe giden yolu tıkamak; Başpapaz Grégoire ise bildirgede yurttaşın haklarının yanı sıra görevlerinin de yer almasını istiyordu. Çoğunluğun onlara kulak asmaması bildirgenin bir başka niteliğini ortaya koyuyordu. Hazırlayıcılarına göre bildirgenin anlamı tartışılmazdı; uyarılar mesnetsizdi. Bu, zafer kazanmış, geleceğinden emin ve doğal hukuka ya da Tanrı'nın akılcı iradesine uygun olarak tasarladığı düzenin insanın mutluluğunu sonsuza dek güvenceye alacağına kesinlikle inanan bir sınıfın eseriydi.

Şurası bir gerçek ki, bu sınıf, özgürlüğü ve eşitliği ilan ederek kendi çıkarlarına hizmet ediyor ve aynı zamanda da Devrim'e sayısız partizan kazandırıyordu. Burjuvazi, bireysel güçlerin, zekânın, girişim zihniyetinin gelişip yayılmasına olanak sağlayarak, toplumun siyasi ve ekonomik yönetimini üstüne almak üzere, en becerikli kişileri kalabalıktan sıyrılmaya çağırıyordu. Rekabetin yol açacağı ayıklanma, bu sınıfı, unvan verasetine eşlik eden ataletten koruyacaktı. Bu, herkesi şansını denemeye davet ederek, enerji üreten taze bir umut uyandırdı. Devrim'in yarattığı altüst oluşlar, bu vaatlere olağanüstü bir güç sağladı. Çok büyük miktarda toprak satışa çıkarıldı; itibari dolaşım servetlerin katlanmasına neden oldu ve vurgunculuğa çok geniş ufuklar açtı. Lonca mülkiyetleri yürürlükten kalktığı, yaşam boyu kira sözleşmeleri yasaklandığı, ekber evlat hakkının, büyük evlattan büyük evlada geçen meşrutaların ve ileride başka birine vermesi için bir kimseye mal bırakma yönteminin ortadan kaldırılması ve mirasta eşitlik servetleri durmadan böldüğü için, gelecekte bütün mallar, bunları edinmek için gayret gösterenlerin olacaktı. Sayıları artacak olan kamu görevlerine kabul edilme hakkı, siyasi kadroların düzenli olarak yenilenmesi, gazeteciliğin gelişimi ve bilim ve makine sanayisinin ilerlemeleri, yoksul ama eğitimli olanlar için yeni imkanlar sağlıyordu. Toplumsal atılımı kısıtlayan ve yıldıran çerçeveleri kırmaktan aciz, monarşik Avrupa'nın karşısında, bireysel inisiyatiflere yapılan bu çağrı, Devrim için olduğu kadar ardından da çağdaş toplum için de eşsiz bir hayat ve güç kaynağı oluşturdu. Devrim; yöneticiler, bilginler, generaller tarafından savunuldu ve zamanla yeteneklerini göstererek ona katkı koyma mutluluğunun coşturduğu herkesi kendisine bağladı.

Bireyciliğin rekabeti körükleyen bu zincirinden başarısı, gözden kaçamayacak sonuçlar doğuruyordu. Güçlü, zayıf üzerinde baskın çıkacaktı ve güçlü de, çoğu zaman zenginler ve mirasçılarıydı. Hak eşitliği ilan edilmişti ama haklardan yararlanabilmenin yolunu bulmak kişinin kendisine bırakılmıştı. Büyü bozumu kendini çarçabuk gösterecekti ama henüz ekonomiye hükmeden yoğunlaşmış sermaye değildi ve bir mirasa konmuş olmayanlar başlangıçta umutsuzluğa kapılmadılar. Diğer yandan Üçüncü Tabaka'nın aristokrasi karşısındaki dayanışması bünyesindeki sınıflar arasındaki daha derinlerde yatan çatışmaları kısmen gizleyerek bir birlik ve kardeşlik havası yaratıyordu. Böylece hayal gücünde özgürlük ve eşitliğe yönelik karşı konulmaz bir çekim olmuştu. Fransız halkı, hayat koşullarının daha iyiye gideceğini, kendisinin değilse bile en azından çocuklarının mutlu yaşayacağını düşündü; hatta diğer halkların da mutlu olacağını ve özgürce ve eşitlik içerisinde herkesin sonsuza dek barışla yaşayacağını umdu. Böylece, baskı ve

sefaletten kurtulan dünyaya barış egemen olacaktı. Devrim'in mitik niteliği ortaya çıkıyordu. Böylesine soylu bir dava, birçok insanda fedakârlık gerekliliğinin söndürdüğü ama birçok diğerini de kahramanlığa ulaştıracak kadar coşturan ve tüm dünyada parlayan bir heyecan doğurdu. Michel Beaupuy, tiranlarla savaşmaya gitmeden önce, Wordsworth'a iyi haberi veriyordu ve bu göz kamaştırıcı hayal, hâlâ *Prélude*'ün mısralarında parıldamaktadır. Devrim, gerçekçi enerjiye coşkuyu ekledi; gücünün ikiye katlanmış olmasının sırrı budur. Devrim, her ülkede onu tanıtmaya hemen gönüllü olacak zihinleri uyandırdı; ruhlara canlılık verdi.

Bu umutlar, burjuvazinin en azından bir kısmı tarafından paylaşılıyordu. Burjuvazi, kendini bir kast olarak görmüyor ve hatta, bu ayrımı yok ettiği ve saflarını herkese açtığı için, sınıfları yok ettiğini düşünüyordu. Bununla beraber hiçbir zaman, ne var olan gerçekleri ne de ele geçirmek istediği egemenlik konumunu unuttu. İnsan haklarını Eski Rejim'e karşı kullanmak için, bunların doğal ve zaman aşımına uğramaz olduklarını ilan ediyordu. Peki bunlar, toplumdan önce gelen, gerçekten de herkese tanınan, egemenliğin bile dokunamayacağı haklar mıydı? Bu konuda, zaman zaman birbiriyle çatışan görüşler ortaya atıldı ve tartışma hiçbir zaman bir sonuca ulaşmadı. Buna karşılık, pratikte gerçekçi akıl, ilkeleri koşullara göre uyguladı; kamu güvenliğine öncelik verdi ve ilan edilen ilkelerin evrenselliğini kısıtladı. Bildiride, hakların kanun tarafından düzenlendiği belirtiliyordu; mutlak görünseler de, bu ilkeleri dile getirmek onları yasalaştırmak anlamına gelmiyordu. Böylece ilkeler görecelileştiler; yine de bir idealin, menzili koşullar tarafından belirlenen bir yönelimin ifadesiydiler. Kurucu Meclis üyelerinin, ilkelerini çeşitli biçimlerde uygulamak, hatta bunların sonuçlarını ertelemek ya da tersini söylemekte kendilerini özgür gördükleri konusunda bol bol kanıt bulunmaktadır. Mirabeau'nun *Courrier de Provence*'ın 31. sayısında altını çizdiği *kısıtlamalar, önlemler* ve *koşullar*, buradan gelir.

Bütün yaşlara, bütün halklara, dünyanın bütün manevi ve coğrafi bölgelerine uygulanabilen bir insan hakları bildirgesi, kuşkusuz yüce ve güzel bir fikirdi; fakat diğer ulusların yasalarını da böylesine bir yücegönüllülükle düşünmeye başlamadan önce, kendi yasalarımızın temellerinin sağlamlaştırılmasa bile en azından kararlaştırılması iyi olurdu gibi görünmektedir... Meclisin, insan haklarını açıklama yolunda atacağı her adımda, yurttaşın bu konuda ortaya koyabileceği suiistimale maruz kalacağı görülecektir; sık sık ihtiyatlılık, bunu onun gözünde büyütecektir. Bu sayıları artan kısıtlamalar, bu titiz önlemler, daha sonraki tüm maddelere emekle uygulanacak olan bu koşullar, işte bunun için var olacaktır. Neredeyse her yerde haklar yerine görevler

getiren kısıtlamalar, önlemler ve koşullar; birçok açıdan hukukun en rahatsız edici ayrıntılarının sınırlarını aşarak, doğanın özgür insanını değil de, medeni haline bağlı insanı sergileyecek olan özgürlük önündeki engeller.

Meclis, bireysel özgürlük konusunda, en parlak işlerinden biri olan cezai muhakeme usulü reformunu gerçekleştirerek, bildirgeye bağlılığını gösterdi: Suçüstü durumu dışında tutuklama, yargıç tarafından çıkartılan bir tutuklama müzekkeresi gerektirir. Yirmi dört saat içinde, yargıç sanığı karşısına çıkarır ve ondan, kendisiyle özgürce iletişim kuracak olan bir avukat belirlemesini ister ya da sanık için bir avukat atar. Yargıçların elinden alınan sorgulama ve resmen suçlama yetkisi, yurttaşlardan oluşan jürilere teslim edilir. Mahkemenin dosya üzerinden karar aldığı yazılı usul yerine, savcı, şahitler, sanık ve onun avukatı arasındaki, halka açık ve yüzleştirici yargılama getirilir. Dini hoşgörü konusunda ise Kurucular, bildirgenin de ötesine geçti; Protestanlara 27 Aralık 1789'da, ardından, bir ay sonra Güney Fransa Yahudilerine ve sonunda 27 Eylül 1791'de Doğu Fransa Yahudilerine yurttaşlık hakkı verildi. Buna karşın vicdan özgürlüğü, tamamen zafer kazanmadı. Kilisenin doğum, evlilik ve ölümlerin kaydı konusundaki yetkisi, yerini medeni bir düzenlemeye bırakmadı ve kamusal bir mesele olarak din Katolik Kilisesi'nin tekelinde kaldı. Bireysellik, ortak bağlara kuşkuyla baktığından, toplumun kurumsal düzenlemesi yok oldu ve tarikatlerin büyük kısmı dağıtıldı. Buna rağmen, karşıdevrim tehdidi bulunduğundan, siyasi derneklerin sayıca artmasına izin verildi ve bunların toplu dilekçeleri hoşgörüldü. Ardından, demokratların kaygılandırdığı Kurucu Meclis, dağılmadan kısa süre önce kulüpleri denetim altına almayı öngören bir kanun çıkardı. Ekonomik özgürlük, sonunda meslek loncalarının ortadan kaldırılmasına neden oldu ama burjuvazi, "koalisyonu" yasaklayarak, işçi derneklerini ve grevleri hedef aldığını saklamadı.

Bildirge iki noktada, kölelik ve seçim sistemi meselelerinde, açıkça esnetildi. Özgürlüğü kanunlarla kısıtlamaktan memnun olmayan Kurucu Meclis üyeleri, insanın haklarından "erdem"in rehberliğinde ve akla uygun olarak –yani medeni bir ruhla– yararlanması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu kıstasa vurulduğunda, insanların büyük bölümü bu hakları taşıyacak olgunluğa sahip değildi; yeni düzenin burjuvazininkilerle birleşen çıkarları Kurucu Meclis'i bildirgenin ilgili bölümlerinde ifade edilen hakları inkar etmeye yöneltti. Serflik Fransa'da, tazminatsız ortadan kaldırıldı ama kölelik ve zenci köle ticareti varlığını sürdürdü; çünkü aksi takdirde sömürge işletmeleri bundan zarar görürdü. Meclis üyeleri sonunda "siyahi kimseler"in –melezler ve özgür zenciler– siyasi statüsünün belirlenmesini, kararları zaten rahatlıkla

kestirilebilecek sömürgecilere bıraktılar. Bildirge, "tüm" yurttaşlara, "bizzat ya da temsilcileri aracılığıyla" yasaların oluşturulmasına katılma hakkı tanıyordu. Bizzat? Kurucu Meclis, ulusal egemenliğin yalnızca seçimler sırasında uygulandığı, seçimlerden sonra halk temsilcilerinin hiçbir şekilde denetlenemediği, tamamıyla temsili bir rejim kurdu. 1791 Anayasası bile halkın onayına sunulmadı ve zaten titizlikle kısıtlanmış denetleme işlevi yurttaşların erişimine tamamen kapandı. En azından yurttaşların tümü milletvekilleri tarafından temsil ediliyor muydu? Kesinlikle hayır: Sieyes, seçen ve seçilenin, başka tüm işlevlerde olduğu gibi, kendi vasıflarına uygun işlevleri üstlenmeleri gerektiğini belirtti ve burjuvazi buradaki vasfın servetle bağlantılı olduğu kararına varılması için her şeyi yaptı. Yetenek parayla donanmazsa kolaylıkla bir devrim tohumuna dönüşürdü. Meclis, "pasif" yurttaşları, yani hizmetçileri ve en az üç iş gününün kazancına eşit miktarda vergi ödememiş olanları oy hakkından yoksun bıraktı ve aynı zamanda onları Ulusal Muhafiz Birliği'nde dışladı. "Aktif" yurttaşların katılımı da, kodamanlara daha büyük bir güç veren iki aşamalı bir seçim prosedürüyle kısıtlanmış oldu; zira seçimlerin ikinci aşamasında, yalnızca 10 liralık bir ek vergi ödeyebilen az sayıda kişi seçme hakkına sahip olabiliyordu. Son olarak da, temsilcilerden istenen seçilme hakkı vergisi, bir gümüş sikke (yaklaşık 52 lira) değerindeydi ve bu kişilerin herhangi bir toprak mülkiyeti sahibi olmaları gerekiyordu. Hatta bazıları, seçime dayalı bir göreve ancak hükümete bağlı alt kuruluşlarda çalıştıktan sonra gelinmesine izin verecek daha zorlu bir kademelendirmeyi bile savundu.

Kimi zaman aristokrasiyle mücadele etmek, kimi zaman da halkı bastırmak ya da ona yaranmak üzere ilkeleri saptırmak ya da düpedüz bu ilkelerle çatışabilmek soyutlamalarla değil, gerçekler üzerine bir yapı kurmak anlamına gelir. İlerleyen sayfalarda bunun başka örneklerini de göreceğiz.

Dahası var. 20 Ağustos 1793'te Félix Lepeletier, meclis komisyon üyeleri adına, Kurucu Meclis'te şunu açıklıyordu: "Fransa Cumhuriyeti'nin eşitlik üzerine kurulmuş olması yeterli değildir; kanunlar da, ülkenin âdetleri de, iyicil bir anlaşma içerisinde, haklardan yararlanma eşitsizliğini ortadan kaldırmaya eğilim göstermelidir." İlkelerin soyutlamasını aşmak ve gerçek eşitliğin somut koşullarını gerçekleştirmek gerekir; insan hakları, somut toplumsal ilişkilerle uyum içinde olmalıdır. Bu gerçekleştirilebilirse haklara ilişkin yeni ifade biçimleri zaten kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Dünyada hâlâ kabul edilen ve 18. yüzyıl sonunda devrimci yeniliğiyle kendini kanıtlayan yeni bir toplumun değerlerini gözler önüne seren 1789 Fransız ve 1776 Amerikan Haklar Bildirgeleri iki yüzyıldır dünyaya ışık saçıyor. Bu

tarihi ekleme, bunun sınırlarını belirler. Nasıl Eski Rejim'in hak, özgürlük ve muafiyetleriyle, 1789 yılı kurucu burjuvazisi tarafından doğrulanan ilkeler ve ilan edilen haklar arasında bir asgari ortaklık ve bir bağdaşma olasılığı bulunmuyor idiyse; sosyalist olduğunu iddia eden bir toplumun insan haklarına, kendi ilkeleri ve özel sınıf yapılarına uygun bir içerik ve bir tanımlama kazandırmaya çalışması da reddedilemez. Bu devrimler arasında çelişki değil, bunun yerine, tarihin uzun ve çetin yolunda, birbiri ardına gelme ve aşma bulunur.

II. Hükümetin Örgütlenişi

Bildirge, tüm yöneticilerin, yetkilerini "kesinlikle" ulustan almış olmaları gerektiğini ve bunların tümünün, ulus önünde sorumlu olduğunu açıkça belirtiyordu. Hiç kuşkusuz, modern anayasa kavramı, Ekim Günleri'nden sonra biçimlenmişti; XVI. Louis'nin, kendi yetkilerini "belirleyen" anayasayı "kabul etmekten" başka çaresi yoktu. Çok geçmeden kral, "ulusun baş memuru" olarak adlandırılacaktı. Diğer yandan bu adlandırma, yerici bir niyet taşımıyordu çünkü o dönemde, yönetimde maaşlı çalışanlara değil, yalnızca halkın siyasi vekillerine "memur" adı veriliyordu.[1] Yine de bu kraliyet makamındaki kişi bildirgeye rağmen, kan bağıyla yerinde bulunan, kimseye karşı sorumluluğu olmayan ve vatana ihanet ettiği kanıtlanmadığı sürece dokunulmaz bir kişi olarak kalıyordu. Herkes, onun vatana ihanet ettiğinden kuşkulanıyordu ama kral ve meclis arasındaki antlaşma kutlanırken, bu nasıl itiraf edilirdi? Bildirge, krala karşı alınan önlemlerin sayısını artırmıştı. Memurlar millet karşısında sorumludur; devlet kuvvetleri ancak yasalara itaat eder, vergi yükümlülükleri halkın rızasıyla koyulur; üç erk –yasama, yürütme ve yargı– yönetimi felç etme riski pahasına da olsa ayrı ve bağımsız olarak kalacaktır. Buna karşın XVI. Louis, önemli ayrıcalıklarını korudu: 25 milyonluk bir devlet başkanı ödeneği, diplomatik inisiyatif, istediği gibi seçeceği altı bakanın, komutanların, büyükelçilerin atanması. Hatta erkler ayrımı çiğnenerek, krala, Yasama Meclisi'nin kararları üzerinde, iki yasama dönemi (en fazla dört yıllığına) kendisine yasaları askıya alma olanağı veren bir veto hakkı bile verildi.

Kral, bu geniş yetkilerini hiçbir zaman kullanamadı. Emir verebilmek için, meclisin itham edebileceği ve istifa etmesi durumunda yaptığı işler

1 Bu ayrım uzun süreli oldu: Balzac'ın bir romanı, *Les Employés* [Memurlar], bir bakanlığın, şefleri de dahil olmak üzere yalnızca bürokratik kadrosunu konu alır.

konusunda meclise bir rapor sunmadan Paris'ten ayrılamayacak bir bakanın onay imzasına ihtiyacı vardı. Oysa kralın, meclis üzerinde hiçbir etkisi yoktu. Meclis kalıcı ve dokunulmazdı; dağıtılması olası değildi. Yasama erkinin kullanımı yalnızca ona aitti ve onun ulusa bildirdiği vergi kanunlarına, suçlama kararnamelerine, resmi ilanlara karşı veto hakkı bile kullanılamazdı. Yönetmeliğe dair yetki, yani kararnamelerinin yorumu ve bunların uygulanmalarına ilişkin yönergeler yalnızca meclise aitti. Yerel meclisler artık meclisin önüne engel çıkaramazdı* çünkü mahkemeler, bunları tartışmaksızın yasalara uymalıydı ve yasaların anayasaya uygun olup olmadığını inceleyebilecek, ABD'deki gibi herhangi bir yargılama kurulu bulunmuyordu. Tamamen temsili olan rejim gibi, yargı erkinin bağımlılığı da Fransızların kamu hukukunun değişmez bir ilkesi olarak kalacaktı.

Böylece Yasama Meclisi devletin efendisi haline gelmişti ve bu meclis burjuvazinin kendisiydi. Tahminen 3 milyon "pasif" yurttaş dışlanmış, 4.25 milyon "aktif" yurttaş kalmıştı. Bunlar "Birincil Meclisler"de toplanıyor ve bölge merkezlerinde ve özellikle milletvekillerinin seçiminde il merkezinde toplanarak yaklaşık 50 bin seçmeni seçiyorlardı. Koltukları kodamanlara ayırmak için her şey hesaplanmıştı. Bu meşruti monarşi, bir burjuva cumhuriyetiydi.

Buna karşın meclisin gerçek bir hükümeti yoktu çünkü bakanlar, meclisin güvenoyu olmaksızın hiçbir şey yapamıyorlardı. Kralın atadığı kişiler de kendisi kadar şüpheli olduğundan, hiçbir zaman güvenoyu alamadılar. Mecliste eleştirilen, meclis önüne çağrılan, meclisin sayılarını artırdığı kurullar –oysa İngiliz Parlamentosu böyle kurullar atamıyordu– tarafından titizlikle gözetim altında tutulan bu bakanlar, diğer yandan meclisin, yönetim kuruluşlarının doğrudan kendisine gönderdiği talimat taleplerini ele aldığını ve kendilerine danışmadan bunları yanıtladığını görmüşlerdi. Zaten, yönetici kuruluşlar kendilerine hiçbir etkili hareket olanağı bırakmayacak, hatta emirlerine kimsenin uymayacağı biçimde düzenlenmişlerdi.

III. İdari Örgütlenme

Kurucu Meclis gerçekten de yönetimi tamamıyla merkezileştirmişti. Bunu da memnuniyetle yaptı; çünkü bu, kralın kaynaklarını kurutmanın yollarından biriydi ve aynı zamanda tüm ülkenin dileğiydi. Uzun süredir kraliyetin yönetim görevlilerinin otoritesine boyun eğmiş olan taşra bölgeleri ve kilise toplulukları, kraliyet yönetiminin bu tarzına son verilmesini hakları olarak

* Yerel meclisler siyasi kurumlar olmakla birlikte, yargılama yetkisine sahipti.

görüyorlardı. Merkezi yetkiye karşı gösterilen bu düşmanlık, dilekçelerde çoğunlukla dar bir yerel özerklik talebi biçimini almıştı; bu, söylendiği üzere, belediye devrimiyle büyüdü ve 4 Ağustos gecesinden sonra bile kesinlikle yok olmadı. Fransızlar yerel ayrıcalıklarından vazgeçip ulusal bütünlüğe katıldıysalar, bunun sebebi artık kendi kendilerini yönetmekte özgür olduklarını düşünmeleriydi.

14 Aralık 1789 kararnamesi, böylelikle belediye örgütlerine geniş yetkiler verdi: Vergi koyup toplamak, Ulusal Muhafız'ların desteğiyle kamu düzenini sağlamak, asker toplamak için resmi talepte bulunmak ve sıkıyönetim ilanı. Erkler ayrılığı ilkesini bir kez daha lekeleyecek biçimde küçük sulhlarla ilgilenecek sulh mahkemeleri kurma hakları da vardı. Taşra eyaletlerinin kurulmasını isteyen toplu dilekçeleri hazırlayanlar bu durumun farkındaydılar. Fransa toprakları 83 ile, iller ilçelere ve ilçeler de kantonlara ayrıldı. Monarşi, genel idareler diye adlandırılan mali bölgeler oluşturarak zaten taşra hayatının geleneksel çerçevesini parçalamıştı; yeni örgütlenme tarzı bu işi tamamladı. Reformun doğrudan hedefi çok iddialı sayılmazdı. Thouret'nin belirttiği gibi, Fransızlar yalnızca, rahatlıkla ulaşılabilecek ve zaten bir pazara sahip yönetim merkezleri etrafında kasabaları toplayan, açıkça sınırlandırılmış yönetim birimleri istiyorlardı. Önceden belirlenen derebeylik yönetim bölgelerinin artık uygun olmadığını herkes kabul ettiğinden, ulusal temsiliyetin oluşturulması zaten seçim bölgeleri ihtiyacı doğuruyordu. Bütün bölgelerin milletvekilleri, bunun haritasını çizmek için anlaştılar: Onların tartışmaları kadar gerçekçi ve pratik bir şey yoktur. 3 Kasım 1789'da, Thouret geometrik bir bölünme planı önermişti. Fransa, her biri 320 milkarelik [829 km²'lik] illere, her il de 36 milkarelik [93 km²'lik] dokuz belediyeye bölünecekti. Mirabeau bu bölümlemeye karşı çıktı: "Neredeyse ideal, matematiksel ve uygulaması bana imkansız gibi görünen bir bölümleme değil, maddi ve gerçekten de yerel özelliklere ve koşullara has bir bölümleme istiyorum. Amacı, yalnızca orantısal bir temsil kurmak değil, insanların ve nesnelerin yönetimini uyumlu kılmak ve buna, yurttaşların daha büyük bir kısmının katılımını sağlamak olan bir bölümleme istiyorum. Nihayet, bir şekilde çok büyük bir yenilik gibi görünmeyecek, yüreklilikle söylemek gerekirse, önyargılarla ve hatta hatalarla daha fazla uyum sağlayacak, aynı zamanda da tüm taşra bölgeleri tarafından dilenen ve bilindik ilişkiler üzerine kurulu bir bölünme istiyorum."

22 Aralık 1789 kararnamesi, illere bir genel meclis, bir Direktuvar ya da bir yönetim birimi ve bir genel temsilci, ilçelere ise bir kurul, bir Direktuvar ve bir temsilci verdi. Kanunun uygulanmasını gözeten savcılar, daha sonra büro müdürleri olan genel sekreterlere dönüştüler. "Seçmenler," bütün bu

yöneticileri kendi aralarından seçiyordu; aynı zamanda bu kuruluşlar, kodamanlara aitti, iller çoğunlukla, ilçelere oranla daha da ılımlıydılar. Belediye örgütleriyse tam tersine Ulusal Meclis'ten bile daha demokratik bir ruha sahipti; çünkü komünün (belediyenin) genel meclisini oluşturmak üzere belediye başkanı ve birkaç memurdan oluşan belediye heyetine katılan savcı ve kodamanlar, kırsal bölgelerde, seçilmek için gereken on günlük emek bedeli olan vergiyi verebilecek birilerini bulmak zor olduğu için genellikle yasaya rağmen kendi sınıflarından kimseleri seçen yetkin yurttaşlar tarafından atanıyorlardı. Bununla beraber yoksullar, devrimci kaynaşmanın ortasında, uzakta tutulmalarına şaşıp kaldılar; en azından Eski Rejim sırasında, ahali meclislerine katılıyorlardı. Buna karşın komünler, Devrim sırasında çok etkin bir hayata sahip oldular ve bu da, o dönemin özgün niteliklerinden biriydi.

Yeni örgütlenme hayal kırıklıklarına yol açtı. Yönetim kuruluşlarının yarı yarıya iki yılda bir yenilenmesinden dolayı oldukça sık gerçekleşen seçim toplantıları uzun sürüyordu ve oy verenlerin çağrısına yanıt vermek için toplantılarda mevcut bulunmak gerekiyordu. Yurttaşların çoğunluğu bununla ilgilenmedi; hatta "seçmenler" bile, yönetim merkezlerine yolculuğun bedelini isteyerek ödemiyordu. Kendi işlerinden çok zaman çalacak görevler de, tereddütsüz üstlenilmiyordu. Fazlasıyla küçük olan birçok yerleşim bölgesi, becerikli belediye görevlileri bulamadı: Daha sonraya ertelenen toplantılar yapılmadı ve ortak bir belediye örgütü altında birkaç yerleşim merkezini toplayacak olan "büyük yerleşim bölgelerinin" oluşturulması ileri bir tarihe alındı çünkü her kasaba, kendi özerkliğinin üzerine titriyordu.

Bütün yönetim hizmetleri, yeni bölgesel bölümlenme doğrultusunda düzenlendi. Bu, özellikle mahkemelere, uygun yargılama yetkileri sağladı. O dönemde yaşayan ve işlerini mahkemeye taşıyan pek meraklı Fransızlar, yargıçların ellerinin altında bulunmasını istiyorlardı. Böylece, kamu davaları için her kantonda görevlendirilen sulh hukuk yargıçları, özellikle popüler oldular. Bunların üzerinde, Kurucu Meclis kazalar için, yerel meclisleri hatırlatan bir üst yargı organı oluşturmayı reddettiğinden komşu mahkemelere başvuran mahkemeler kuruldu. Ceza hukuku çerçevesinde, belediye örgütü ufak suçları, sulh hukuku yargıcı daha ciddi ihlalleri ve il mahkemesi de cinayetleri yargılıyordu. İki ulusal mahkeme kuruldu: Temyiz Mahkemesi ve Yüce Divan. Ticaret mahkemeleri korundu; fakat ulusal mülkiyetler ve daha sonra da göçmenler konusunda her şeyin düzenlendiği idari hukuk işleri, ilçe ve il Direktuvarlarına verildi.

Satın alınabilirlik durumu ortadan kaldırılmıştı ve davacılar, kralın yeni mahkemeleri Eski Rejim yargıçlarıyla doldurmasına dayanamazlardı. Böy-

lelikle yargıçlar da, yönetim görevlileri gibi oylamayla seçildi; en az beş yıldır profesyonel olarak kanun mesleklerinde çalışan kimseler arasından altı yıllık bir süre için seçilen bu yeni adli kadro, genellikle gereğine uygun bir biçimde oluşturulmuştu. Noterler, sınavla işe alındı; bundan böyle dava vekili adını alan vekillerin mesleği serbestleşti; avukatlar birliği yok oldu. Ulus adalete, süratli ve ekonomik bir biçimde, bunu daha dürüst kılmak için daha doğrudan katılmayı isterdi. Kurucu Meclis, yurttaşlardan oluşan bir jüri olmasını, ancak cezai hukuk çerçevesinde kabul etti: Jüri suçlamalar için ilçe mahkemesinde, yargı için ceza mahkemesinde görev yapacaktı. Medeni hukuk meselelerinde, ancak isteğe bağlı yargıya başvurma ve aile mahkemesi (*tribunal de famille*) kabul edildi. Kararları, birinci durumda ilçe mahkemesine başvuru ve ikincisinde ise aynı mahkemenin resmi onayı gerekli kılındı.

Merkezi iktidarın idari örgütler üzerindeki otoritesi, neredeyse bir hiçe indirgeniyordu. Kralın, bunları yalnızca askıya alma hakkı bulunuyordu. Ama, meclis bunları yeniden yürürlüğe sokabilirdi. Medeni ve cezai hukuku idari işlemlerden ayırmak temel bir adımdı. Bununla birlikte kamu savcılığı işi, köken ve bağ itibarıyla farklı olan dört görevli (jandarma kuvvetleri subayı, ikisi de seçimle göreve gelen, dava jürisinin başkanı olan ilçe mahkemesi başkanı ve ceza mahkemesine bakan soruşturma yargıcı (*accusateur public*); son olarak da bütün bu mahkemeler önünde hükümdarı temsil eden, kralın kanun sözcüsü) arasında bölündüğünden, kuşkusuz zayıflamıştı. Kralın olduğu kadar meclisin de elinde, Fransızları vergi ödemeye ya da kanuna saygı göstermeye zorlayacak etkili bir araç bulunmuyordu. Karşıdevrimcilere dönüşen oyla seçilmiş örgütlerin, bizzat meclise karşı, baskıya direniş ilkesini bile öne sürdükleri oluyordu. Eğer kriz kötüye giderse, yönetimin ademi merkeziyetçiliği, ulusun varlığını tehlikeye atacaktı; aslında, bu duruma yol açan ve bunu teşvik eden zihniyet federalizm eğilimindeydi. Devrim'in talihi, savunucularının inisiyatifi alabilecekleri eylemler için alan bulunmasıydı –böylece bu eylemlere Jakoben federalizmi dendi.

IV. Mali Durum

Sıkıntıların büyümesine yol açan ademi merkeziyetçilik, mali durum açısından da yıkıcı oldu. Silahlı halk, dolaylı vergileri ödemeyi reddediyor ve belediye örgütleri bu vergileri zorla almaya çalışmadığından, ödemek için acele etmiyordu. Kurucu Meclis, hazineye hemen gelir sağlayacak dolaylı vergilerin kaldırılmasını kabul etmek ve diğer vergilerde büyük değişikliklere gitmekle suçlanıyordu. Bununla beraber, dolaylı vergiler kadar aşar ve

derebeylik aidatlarını tahsil etmek de en azından bir o kadar zor olurdu; dolaysız vergilere gelince, bunların eski türleri ancak geçici olarak istenebilirdi; çünkü bunlar hakkında yapılacak reform, toplu dilekçelerdeki en ısrarcı istekler arasında bulunuyordu.

Toprak vergisi en önemli yükümlülük olarak kalıyordu çünkü toprak, başlıca zenginlikti. 240 milyon liralık bir gelir sağlayacağı düşünülüyordu; buna, 60 milyon liralık bir kişisel ve menkul katılım ve –mükellef başına değil hisse başına hesaplanan– ticari ve sınai gelirler üzerinden bir vergi, yani *patente* denilen bir vergi eklendi. İlkesel olarak bunlar gayrimenkul vergisiydi ve servetin dış belirtileri üzerine oturtulmuştu; buna karşın, menkul katılım için yönetim kararıyla vergilendirme tamamen yok olmadı. Bu reform, sayısız eleştirilere yol açtı. Toplu dilekçeler, bir kadastronun hazırlanmasını istemişti; Kurucu Meclis bu sırada, vergi mükelleflerinin beyanlarından yola çıkarak, kayıt kütükleri oluşturulmasını emretti. Belediyesi olan her yerleşim bölgesinde ilerleme kaydedildi; çünkü ayrıcalıklılar artık kendi paylarına düşeni karşıladıklarından, bu bölgeler yükümlülüklerin göreli olarak hakkaniyetli bir biçimde dağılımını sağladılar. Buna karşın toplu dilekçeler, taşra bölgeleri ya da yerel topluluklar arasındaki aşırı eşitsizliğe de karşı çıkıyorlardı; oysa ulusal bir kadastro olmaksızın, "eşit paylaşım" nasıl gerçekleştirilebilirdi? Meclis, ardından da idari örgütler, vergi paylarını geçici olarak eski matrahları tahminlere dayanarak biraz düzeltilmesiyle bir pay saptamak zorunda kaldılar! Herkes daha az ödeyeceğini düşünmüştü; birçok yerleşim merkezi eskisi kadar ve bazıları da daha çok vergi ödediler. Paradoksal bir biçimde, menkul katılım özellikle köylülerin belini bükerken, şehir burjuvaları kollanmış oldu. Memnuniyetsizlik, Devrim'in popülerliğine keskin bir darbe indirdi.

Yeni vergilerin düzenlenmesi zaman istiyordu; taşra belediye örgütlerinin ne süratli davranma arzuları ne de iyi bir iş yapma imkanları vardı. Meclis bile acele etmiyordu. Eski vergiler 1 Ocak 1791'de ortadan kalktı; buna karşın meclis, toprak vergisini ancak 23 Kasım 1790'da, menkul vergisini 1791 yılı başında ve esnaf vergisini de 2 Mart'ta yürürlüğe soktu. Uzun süre boyunca iradeye bağlı ve denetimsiz olarak kalan bildirimler yüzünden 1789'da yürürlüğe giren gelirin dörtte biri miktarındaki yurtseverlik katılımı da, uzun zamandan önce gelir sağlayamazdı. Bu durumda devlet hazinesi boş kaldı. Olağan koşullarda vergi toplanırken parayı tahsil etmek için başvurulabilecek önlemler de ne yazık ki işe yaramadı. Ağustos 1789'daki iki borçlanma girişimi başarısız oldu; meclis, maliye uzmanlarının ikrazlarını garanti altına alabilecek "peşin ödemeleri" yasakladı; görevlerini satın alan

ve gelirleri üzerinden bir yüzde tahsil edenlerin yerine maaşlı tahsildarlar getirerek, meclis, yatırımcılardan ikraz sağlayabilecek "senet kırdırma" işlemlerini de yasakladı. Eski Rejim döneminde görevlerini satın alan ve "reskripsiyon" adı verilen bankerlere kırdırılmış senetlerle hazineye bağışta bulunan vergi toplayıcıları yerine maaşlı tahsildarlar getirilerek başka bir gelir kaynağı daha kesilmişti. Bununla birlikte harcamalar, kilise maaşları ve ibadet gereksinimlerinin karşılanması ile arttı. Son olarak da Eski Rejim geriye, dondurulmuş borcunun yanı sıra, devasa bir bakiye bırakıyordu. Örneğin meclis, yıllık rant ödeneklerine yeniden başlanmasını emretti ve bunun bedeli, iki yılda 370 milyon liraya yükseldi. Aynı zamanda, ruhban sınıfı borçlarının geri ödenmesi, parayla satın alınmış görevlerin geri alınmasıyla ortaya çıkan tazminatlar ve "bırakılan," yani kilisenin kilise dışına vermiş olduğu aşar toplama hakkının geri alınmasından doğan ödemeler yüzünden, dalgalı borçlar 1 milyar liraya ulaştı.

1789 Ekim ayından itibaren, durum ümitsiz gibi görünmeye başladı. Necker, İskonto Sandığı'nın avansları sayesinde günü gününe yaşıyordu. Dolaşımda, 89 milyonu devlete teslim edilmiş 114 milyon liralık kağıt paraya sahip olan İskonto Sandığı, gelirinin tükendiğini ilan etti. Devrim tamamlanmak isteniyorsa, kesinlikle kaynak bulmak gerekiyordu. Böylesi bir durumda, kağıt paradan başka bir kaynak yoktur. Kurucu Meclis, en azından bu konuda güvence verme olasılığını seziyordu. Böylelikle mali kriz, meclisi en temel iki önlemini almaya mecbur etti: Kilise mallarının satışı ve *assignat*'ların piyasaya sürülmesi.

Ruhban sınıfı bir tüzel kişilik olmaktan çıktığı için, artık sahipsiz bulunan mülkleri devlete devredilecekti; devletin kilise hizmetlerini, eğitimi ve sosyal yardımı üstlenmesi durumunda bağışçıların dileklerine saygı gösterilecekti. Kamu yararı, kiliseye ait satılmaz mülklerin yeniden dolaşıma sokulmasını gerektiriyordu –ki bu en tartışılmaz argümandı. 2 Kasım'da, kilise mülkleri "ulusun yararlanma yetkisine" sunuldu. Ruhban sınıfının öğretisel itirazlarına yol açan mülkiyet meselesi askıda kalıyordu ama semt papazlarına adil bir maaş vaat edildiğinden, bu sınıfın temsilcilerinin çoğunluğu, kararnameye olumlu oy verdi. Necker, İskonto Sandığı'nın ulusal bankaya dönüştürülmesini önerdi. Piyasaya kağıt para sürülse bile, meclis bunun kralın tasarrufunda olmamasını istiyordu. 19 Aralık'ta, 400 milyon lira değerinde kilise mülkiyetini ve kraliyet toprağını, *assignat* ya da borç kabulü biçimi altında taşınır mala çevirmekle görevlendirilen, %5 faizli bir "olağandışı kasa" oluşturdu. Bunun gerçekleşmesi kolay olmadı. Ruhban sınıfı mülkiyetlerinin idaresini koruyordu; kilise reformu başlamamıştı; alacaklılara hangi

toprakların sunulacağı bilinmiyordu. Böylelikle Kurucu Meclis, eğitim ya da yardım kurumları dışında kalan düzenli ruhban sınıfını ortadan kaldırmak (13 Şubat 1790), ruhban sınıfının elinden mülkiyetlerinin idaresini almak (17 Mart), umumi ibadet bütçesi oluşturmak (17 Nisan), satış koşullarını karara bağlamak (14 Mayıs) zorunda kaldı. Ancak bundan sonra, alacaklılara, *assignat* yoluyla borç ödenmesini benimsetebildi.

Buna karşın, birçoklarının nakit paraya ihtiyacı olduğu ve borç kabullerinin devlet hazinesinin günlük ihtiyaçlarını karşılamadığı çok açıktı. Bu durumda müzakere, ağustosta yeniden açıldı ve bu sefer karar alınabildi. *Assignat* bir banka parasına dönüştü ve piyasaya sürüm 1.2 milyar liraya yükseltildi. Dupont de Nemours, Talleyrand, Lavoisier ve Condorcet, enflasyon ve bunun getireceği sıkıntıları önceden bildirdiler. Buna karşın siyasi çıkar, mali ihtiyaca ekleniyordu. İlk *assignat*'lar, yalnızca devletin alacaklılarına, yani para babalarına, müteahhitlere, görev sahiplerine mal sağlamıştı; yenileri ise herkesin mal sahibi olmasını sağlıyordu; bazen değerindeki kayıp serveti az olanlar kadar vurgunculara da yarayan kağıt paradan kurtulmak için mal satın alınıyordu. İşlemin, bu açıdan ne kadar başarılı olduysa, mali yönden bir o kadar, hatta daha da fazla başarısız olacağı söylenebilirdi.

Assignat'nın değer kaybı kaçınılmazdı; özellikle John Law'un başına gelenler* halen hatırlanırken. Aristokratlar, önlerine gelene, yeniden iktidara geldiklerinde Devrim'in para birimini tanımayacaklarını söylüyordu. Kurucu Meclis de, 17 Mayıs'ta banknot alışverişine izin vererek bunu teşvik etti ve bizzat devlet, ordu maaşlarını ödemek için banknot aldı. Madeni paralar saklandı. Buna rağmen meclis, küçük kağıt paralar yaratmaya kesinlikle karşıydı çünkü maaşların kağıt parayla ödenmesini istemiyordu. Küsuratları tamamlamak için, özel şirketler kendi inisiyatifleriyle giderek daha çok banknot bastılar ve 1791 yılında, bir kararname nihayet 5 liralık *assignat*'yı çıkardı. Besin maddelerinin fiyat artışı kendini göstermeye başlamıştı ve biri nakit, diğeri de kağıt olarak iki ayrı fiyatla iş görülüyordu. Hayatın pahalılaşması, kıtlık dönemi sırasında yaşananlardan etkileri doğuracak ve o sıralarda uyuklamakta olan halk kitlelerini yeniden harekete geçirmekte gecikmeyecekti.

Piyasaya *assignat* sürme politikası, yalnızca borcu ödemeye değil, aynı zamanda da bütçe açığını kapatmakta kullanıldığından tehlikeliydi ama ardında yatan fikir kötü değildi. Birkaç yıl sonra, vergi tahsilatı yerine oturdu-

* İskoçyalı bir ekonomist olan John Law'un 1716'da kurduğu *La Banque Générale* isimli özel bankasının yarattığı spekülatif balondan (Mississippi Balonu) bahsediliyor.

ğunda, ulusal mülkiyetlerin satışı ve borç, enflasyonu ortadan kaldırabilirdi. Devrim'in zaman kazanmasını sağlamanın yanı sıra, başlangıç aşamasında hep olduğu gibi, ekonomiyi canlandırdı, durgunluktan çıkardı ve iş yarattı. Paranın değeri düştü: 1790 yılı başında 100 lira, Londra'da yaklaşık 90 lira ediyordu; 1791 Mayıs'ında, bunun değeri ancak 73 lira oldu. Yabancı ülkelerde nakit para tahsil eden ve ancak gecikmeli olarak ve çok az artışlarda maaş ödeyen ihracatçılar, bundan yarar sağlıyordu. *Assignat*'yı yok eden şey, sel gibi bir para sürümü gerektiren savaş oldu: O zamandan bu yana savaşlar, *assignat*'nın sahip olduğu tartışmasız bir teminatı bile olmayan çok sayıda para birimini zora sokmuştur.

V. Kurucu Meclis'in Ekonomik Çalışması ve Tarım Reformu

Haklar Bildirgesi, ekonomiden söz etmiyordu. Bunun sebebi, halk sınıflarının mevzuata derinden bağlı kalmaları ve kanun adamları burjuvazisinin bile maliye uzmanlarına güvenmemesi ve büyük tarım ile büyük sanayi konusunda çekincelerinin olmasıydı. Ekonomik özgürlük yavaş yavaş gelişti ve son olarak da 1791 Anayasası ve 27 Eylül tarihli köy kanunu ile benimsendi.

12 Ekim 1789'dan itibaren, faizle borçlanma yasallaştırıldı; loncalar ve imalat mevzuatları da ancak 16 Şubat 1791'de ortadan kalktı. Bu önlemler sermayenin, makinelerin ve icat patentlerine ilişkin ruhsatnamelerin koruduğu yeni yöntemlerin kullanımına özgür bir yön verdi. Ağustos 1789'da Brienne'in izniyle tahıl ticareti ihracat olanağı dışında tümüyle yeniden serbest bırakıldı. Bazı tekeller ortadan kaldırıldı. Devlet, güherçile, barut üretimi ve para basma üzerindeki tekelini korudu ama tütün tekelinden vazgeçti; Hindistan Şirketi tekelini kaybetti ve ticaret, Ümit Burnu'nun ötesinde serbest hale geldi. Marsilya'nın, Maşrık ticareti konusundaki ayrıcalığı da kaldırıldı. Vergiden bağışık limanlar Yasama Meclisi onları olağan hukuka dahil edene dek varlıklarını sürdürdü. 1791 yasası, maden ocakları için, 1744'te krallık erki tarafından benimsenen devlet ayrıcalığı ilkesini korudu; bununla birlikte, sayıları oldukça yüksek olan yüzey madenlerini bunun dışında bıraktı.

Diğer yandan, ulusal pazarın birleştirilmesi tamamlandı; "engellerin gerilemesi" yani gümrük vergilerinin siyasi sınırlara taşınması, dışarıyla serbestçe ticaret yapmalarından dolayı "fiili yabancı ülkeler" olarak adlandırılan Alsas ve Loren gibi taşra bölgelerini ulusal pazara dahil etti. İç dolaşım, geçiş vergisi noktalarından, narhları bölgeden bölgeye değişen dolaylı vergilerin alındığı denetleme noktalarından ve son olarak da "beş büyük çiftlik" böl-

gesini "yabancı kabul edilen taşra bölgelerinden" ve bunları da "fiili yabancı ülkelerden" ayıran iç gümrüklerden kurtuldu.

Üretimi, uluslararası rekabete karşı korumaya devam edildi. İmalatçılar, İngiltere ile yapılan 1786 antlaşmasının geçersiz ilan edilmesini mutlulukla karşılarlardı ama Kurucu Meclis, 1791 tarifesinde, ölçülü haklarla yetindi veya girişte –örneğin iplik için olduğu gibi ya da çıkışta– bazı hammaddeler için yalnızca az sayıda yasaklama getirdi.

Üretimi engellerinden kurtarmak, buna yeni bir biçim vermek için yeterli değildi. Bundan dolayıdır ki bu açıdan, Devrim'in ekonomik gelişim tarihine dahil olmadığı birçok kez kesinlikle ifade edilmiştir. Devrim gerçekten de gelişimi ne başlattı ne de hızlandırdı; hatta savaş, bunu yavaşlatmıştı. Yine Kurucu Meclis gelişimin yolunu açtı. Bize göre, burjuvazinin yükselişini, Avrupa'da ilk kez ilan edilen ekonomi özgürlüğünden daha iyi bir biçimde hiçbir şey göstermez.

O zamanın insanları, makinenin zaferini, sermayenin yoğunlaşmasındaki artışı yani gelişimin sonuçlarını bütün kapsamıyla tahmin edemezlerdi. Gelişme sert bir direnişle karşılaştı. Bazı mesleklerde, loncaların ortadan kaldırılması demokratik bir nitelik teşkil ediyordu; çünkü bazı işçiler, az masraf yaparak atölyeler ya da dükkânlar açtılar; fakat tekellerini kaybeden ustalar durumdan ciddi biçimde rahatsız oldu. Tahıl ticareti özgürlüğüne, yalnızca emekçiler değil, aynı zamanda esnaf arasında da; yalnızca şehirliler değil, taşra gündelikçileri ve geçimleri için yeterince hasat yapamayan çiftçiler arasında da genel bir düşmanlık vardı. Meclisler bu özgürlüğe saygı duyulmasını sağlayamadılar. Diğer yandan köylüler telaşa kapıldı; tarım özgürlüğü, toprak mülkiyetini dokunulmazlaştırmakla aynı anlama geliyor ve 18. yüzyılın toprak mülkiyetini her türlü kölelikten kurtarma eğilimindeki mülk sahibinin yükümlülüklerini –tarlalara her sene başka mahsul ekme zorunluluğunun yok olması, nadası ortadan kaldırma yetkisi, isteğe bağlı çitle çevirme hakkı– kaldırarak hukuki gelişimine aniden son veriyordu. Böylece serbest otlak ortadan kaldırılmış gibi gözüküyordu. Hatta köy kanunu, yapay çayırları salt ve açık bir biçimde bunun dışında bırakıyordu. Aslında Kurucu Meclis, ilkenin uygulanmasını gözetmekten sakındı; İngiltere'de bunun koşulunun toprakların bir elde birleştirilmesi olduğunu biliyor olmalıydı ve yine de buna hiç değinmedi; çit çekilmesine izin vererek, köylüleri yumuşatmak amacıyla, yabancı hayvanları topraklarından uzak tutan kişinin, böylelikle kendi hayvanlarını da başkalarının topraklarına göndermekten vazgeçtiğini belirtmeye dikkat gösterdi; bu da o zamana kadar, aşırı bir biçimde öfke yaratan bir meseleydi. Bu bir işe yaramadı: Köylüler, ortak

haklarını savunmakta inat ettiler ve bu haklar daha uzun bir süre boyunca varlığını sürdürdü; çünkü kimse ve hatta Napoléon bile, kimseye danışmaksızın köylülerin bu haklarını ellerinden alma riskine cesaret etmedi. Buna karşın köylüler, büyük çiftliklerin bölünmesi, ortakçılık reformu ve çiftlik kiralarının narhını kontrol etmek yolunda tüm umutlarını kaybetti. Kurucu Meclis, tüm toplu dilekçelere karşı duyarsız kaldı.

Bir yandan da, vergi reformunda olduğu gibi, Kurucu Meclis'in derebeylik haklarının ortadan kaldırılışını ve ulusal mülkiyetlerin satışını düzenleme biçimi, taşra halkının büyük çoğunluğunu derinden hayal kırıklığına uğrattı. Kurucu Meclis, aşarı tereddüt etmeksizin yasakladı; çünkü bunu devletten başka bir tüzel kişiliğin topladığı bir vergi ya da gelir olarak değerlendiriyordu. Üyelerin vicdanı toprakların soylu olma durumunu, yurtlukların hiyerarşisini, bunların özel mevzuatını ve özellikle ekber evlat hakkını, soylu olmayan sahiplerinin ödediği yurtluk vergisini ortadan kaldırırken de rahattı. Bununla beraber, ferağ ve intikal harçlarının geri satın alınmasını şart koşmuş böylece de metbunun üstün mülkiyetini tanımıştı. Üstün mülkiyet feda edilmiş olsa meclis özel mülkiyetin geneli için ileride kullanılabilecek kötü bir örnek yaratmış olacaktı. Böylece, 15 Mart 1790 kararnamesiyle, derebeylik hakları konusundaki 5-11 Ağustos 1789 kararnamelerinin uygulanması kesin bir biçimde kararlaştırıldı; bu arada Merlin de Douai'nin raporuna uygun olarak, bu haklar arasında, devletin aleyhine haksız yere el konulmuş ya da şiddet aracılığıyla yaratılmış olduklarını kabul ettiği haklar ayrı tutuldu –onursal adalet ve haklar, av ve balık avı, tavşanlık ve güvercinlik, derebey hakkı, geçiş ve pazar vergileri, kişisel vergi ve angaryalar ve özellikle de toprak köleliği: Bütün bunlar tazminatsız olarak yok edildi. 1667 kararnamesine rağmen otuz yıldır uygulanan ortak mülkiyetlerin ayrılması konusunda da aynı karar alındı. Buna karşın açık arayla daha ağır olan toprak aidatları ya da "ayni" vergiler için durum farklıydı; çünkü meclis, bu yükümlülüklerin mal sahibi derebeyiyle toprağı devrettiği kimse arasındaki özel sözleşmenin bir parçası olduğunu varsayarak 3 Mayıs'ta bunların gümüş cinsinden matrahının yirmi katı, ayın nevinden matrahın yirmi beş katı ve ek vergiler söz konusu olduğunda da matraha denk bedellerle kaldırıldığını ilan etti. Bu sınıflandırma, hukuki olduğu kadar tarihsel gerekçelere dayanan itirazlara yol açıyordu; köylüler her halükârda, ilke ortaya koyulduğuna göre, bundan böyle derebeyini, genellikle ya hiç var olmamış ya da artık var olmayan, temel imtiyaz belgesini göstermeye zorlamak gerektiğini savundular. Bu arada ne vergi bedellerini ne borçlarını ödediler.

Dahası Kurucu Meclis, aşarın ortadan kalkmasının, kiracının ya da ortakçının değil, mal sahibinin yararına olacağını belirtti. Yasama Meclisi ve Kon-

vansiyon da, ayni vergilerden bedel karşılığı muafiyeti ortadan kaldırırken aynı şekilde karar alacaklardı. Karşılaştırıldığında, kişisel vergilerin ortadan kaldırılması ancak zayıf bir avuntu sağlıyordu ve toprak sahibi olmayan köylüler, bundan başka üstünlük elde etmedi. Böylelikle ulusal toprakların dağıtılması, taşralı mülk sahiplerinin sayısını artırdığı ölçüde, derebeylik rejiminin ortadan kaldırılmasının kısmi önemini oluşturacaktı. Köylülerin büyük çoğunluğu toprak sahibi olmadığından ya da bağımsızca yaşayacak ölçüde toprak sahibi olmadığından, ulusal mal varlığına tahsis edilen varış yeri, daha da önem kazanıyordu: Bu uygulama, zirai krizi yatıştırabilirdi. Eğer meclis, toprakları bunları bölüştürecek olan taşra belediyelerine devretseydi ya da toprakların, yıllık bir rant karşılığında dağıtmak ya da saptanmış fiyatlarla ve açık artırma olmaksızın satmak amacıyla küçük parçalara ayrılmasını kasabanın belediyesine emretseydi, yoksul gündelikçi bile, kulübesini kurmak için küçük bir parça toprak elde edebilirdi; ve hatta toprak parçası, bu fakire ücretsiz verilemez miydi?

Bu hayal, mali ihtiyaçlara ve devletin çıkarlarına ters düşüyordu; 2 Kasım'da daha da ağırlaştırılan 14 Mayıs 1790 kanunu, bu hayali yıktı. Çiftçileri kızdırmamak amacıyla kira sözleşmeleri korundu ve işletmeler, açık artırma yoluyla ve ilçe merkezlerine toptan satıldı. Buna rağmen Kurucu Meclis, belli sayıda köylünün, Devrim'e ve burjuva sınıfına bağlanmaları için toprak sahibi olmalarını istiyordu: Ödemenin on iki yıla yayılacak taksitlere bölünmesini kabul etti ve hasılat tüm işletme için yapılan teklifi aşıyorsa, bir işletmenin çeşitli hisselerinin ayrı ayrı satılmasına izin verdi. Bu son olasılık, ancak köylüler birleşirse gerçekleşebilirdi. Köylülerin talihine, birçok arazi, özellikle de kilise mülkleri parsel parsel kiralanıyordu ve vurguncular da, toprakları yeniden satmak için bunları parçalayarak, onlara hizmet etmiş oldu. Son olarak da bazı bölgelerde, köylüler kasabanın topraklarını satın almak için ittifak oluşturdular. Böylelikle zirai ayaklanma, nihai hedefine ulaşmış oldu; 1791 ve 1793 yılları arasında, Cambrésis köylüleri, burjuvaziye oranla on kat daha fazla toprak sahibi oldular; Laonnois bölgesi ve Picardie Ovası için de aynı şey söz konusuydu. Köylülerin edindikleri pay, Sénonais bölgesinde, Flandre ve Hainaut'nun bir kısmında ve Saint-Gaudens yöresinde de önemliydi.

Ayrıntılı araştırma sayısının yetersiz olmasına rağmen, bu bölgelerin birer istisna oldukları kuşku götürmez. Mülk sahiplerinin sayıları biraz arttı; büyük mülkiyetlerin bölünmesi sayesinde çiftçiler için de aynı şey geçerli oldu ama açık artırmada satış, özellikle zaten varlıklı olan çiftçilere yaradı. Bu satış yöntemi, birçok yörede, köylülerin çoğunluğunu ve özellikle de

gündelikçileri saf dışı bıraktı. Tarım sorunu çözüme bağlanmadı. Taşra bölgelerindeki devrimci coşkuya, bundan daha sert bir darbe gelmedi.

Emekçi sınıfı ise 14 Haziran 1791'de Le Chapelier kanunu ile işçi derneklerinin ve grevin yasaklanmasını teyit etmek gerekene kadar hiç düşünülmedi. Böylelikle Kurucu Meclis, bir yandan işçilerin maaşlarını koruma olanağını reddederken, diğer yandan da besin maddelerine narh koymayı erteliyordu. Yardım atölyelerini açık tutarak, bir süreliğine işçilere iş sağladı ama onlara bu türden bir hak tanımayı düşünmüyordu ve 1791 Mayıs'ında atölyelerin kapatılmasını emretti. Yalnızca engelliler için bir yardım kabul edildi ama ne yazık ki kağıt üstünde kaldı. Gelişmek şöyle dursun, yardım, ruhban sınıfının sadakalarının ortadan kalkmasıyla ağır bir yara aldı. Bütün bu koşullar altında, maaşlılar ve yoksullar, Devrim'den hiçbir yarar sağlamıyorlardı. Kurucu Meclis en azından, ulusal bir halk eğitim sistemi kuracağına dair söz verdi. Şimdilik, Talleyrand'ın raporu ölü bir belgeydi. Demokratlar olduğu kadar aristokratlar ve onlarla birlikte diretici papazlar da, kitlelerin hayal kırıklığını kullanmayı başardılar.

VI. Ruhban Sınıfının Reformu

Ruhban sınıfı, zayıflayan üstünlüğünü –Katolik inancı devlet dini olmaktan çıkmış ve hoşgörü kanuna yazılmıştı– ve tehlikedeki bağımsızlığını üzüntüyle karşılamıyor değildi; çünkü artık bir birlik değildi ve üyeleri, mallarının laikleştirilmesiyle maaşlı memur seviyesine indirilmişti. Bununla beraber Kurucu Meclis üyeleri, karşıdevrimin çok işine yarayacak dini çatışmayı öngörmemiş ve kesinlikle de istememişlerdi çünkü papazlar tarafından yetiştirilen ve İlkçağ'dan beslenen bu insanlar, laiklik kavramını bilmiyorlardı. Kilise'yi devletten ayırmak şöyle dursun, bunları daha sıkıca birleştirmeyi hayal ediyorlardı. *Philosophe*'lar bu konuda hemfikirdi: Devlet, dinsiz yaşayamazdı ve Fransa'da din ancak Katolik mezhebi olabilirdi. Bu kimselerin medeni bir din tercih edecekleri doğrudur ve devrimci idealizm, ulus diniyle beraber vatan mihrabı da, bayramları ve simgeleriyle bir inanç yaratma eğilimindeydi. Buna karşın halk, bu törenleri kendiliğinden Katolik inancıyla bağdaştırıyordu ve yurtsever Katolik papazlar, İncil aracılığıyla insan ve yurttaş haklarının doğruluğunu gösteriyorlardı. Kurucu Meclis üyeleri, her yerleşim biriminde kararnamelerini cahil halka açıklayacak ve ona kanuna uymasını emredecek bir aracıya ihtiyaçları olduğunu hissediyorlardı. Bu görevi hiçkimse Katolik papazlardan daha iyi yapamazdı. Zaten birçok üye inançlı ve hatta sofuydu. Böylelikle Katolik mezhebi kamu dini olma

ayrıcalığını korudu; yalnızca bu mezhepten olan ruhban sınıfının ihtiyaçları ulus tarafından karşılandı. Katolik topluluklarının kayıtları, medeni hal kayıtlarına dönüştürülmedi ve resmi kilise en azından bir süreliğine eğitim ve yoksullara yardım görevini korudu.

Bununla beraber, Armand-Gaston Camus'nün meşhur cümlesiyle, "Kilise devletin içinde, devlet kilisenin içinde değil"di. Ve Camus şunu ekliyordu: "Kuşkusuz, dini değiştirme gücüne sahibiz" ve diğer yandan hemen şu açıklamayı yapıyordu: "Yine de bunu yapmayacağız; dinimizi suç işlemeksizin terk edemeyiz." Kraliyet hukukçuları her zaman, dogmalara dokunulmadığı sürece, devletin, resmi kilisenin düzenleme ve disiplini konusunda reform yapma konusunda tam yetkiye sahip olduğunu öğretmişlerdi. II. Joseph bu yetkiyi kullanmıştı ve Fransa'da monarşi, 18. yüzyılda tarikatlara çok ağır darbeler indirmekten geri kalmamıştı. Olsa olsa, hiçbir zaman tam olarak tanımlanmamış olan bazı "karma" meselelerin varlığı kabul ediliyordu. Gallikan Kilisesi'nde reform yapılması konusunda ruhban sınıfı hemfikirdi. Ruhban sınıfı, yeni toplum içindeki rolü ne kadar önemli olursa, piskoposların seçimini krala bırakmayı o kadar az düşünüyordu ve devletin de kilise mülklerini satıp papazların ihtiyaçlarını karşılamayı üstlendikten sonra, bütçeyi yoluna koymak için din adamı sayısını azaltması gerekiyordu. 12 Ağustos 1789 tarihinde Kurucu Meclis, bir din adamları kurulu atamıştı.

Konkordato'nun* varlığını sürdüremeyeceği öngörülüyordu; zaten 5-11 Ağustos 1789 kararnameleri *annate*'ları,** Vatikan'ın tanıdığı muafiyetleri ve arpalıkların çoklu mülkiyetini ortadan kaldırıyordu. Buna karşın kimse, papalıkla bir anlaşmazlıktan kaygı duymuyordu. VI. Pius hiçbir itibara sahip değildi: Ne II. Joseph'le ne de ona danışmaksızın Polonya piskoposluklarının düzenlemesini altüst eden, dinden sapmış II. Katerina ile ilişkisini kesmişti. Fransız ruhban sınıfı, kısmen Konkordato'ya düşmanlık besliyordu ve henüz dogmaya ters düşmeyen Gallikanizm önemli gücünü koruyordu.

Kurucu Meclis ilk önce, uzun süredir devlet adamları ve iktisatçılar tarafından kötü gözle bakılan "kadrolular"a savaş açtı; bunlardaki yozlaşma, en azından keşişlerde görülen muhakkaktı. 13 Şubat 1790'da bu ruhban tabakası ortadan kaldırıldı. İsteyen din adamları, maaşlı olarak laik hayata geçtiler; diğerleri ise geçici olarak korunan birkaç manastırda toplandı; ancak bunların göreve gelmeleri, ant içme yasağının getirilmesiyle de engellenemedi.

* Katolik ülkelerin dünyevi yönetimlerinin Vatikan'la yaptıkları din işlerini ilgilendiren antlaşma.

** Kiliselerde görevlendirilen papazların maaşlarından iş başında geçirdikleri ilk yıl için alınan ve Vatikan hazinesine aktarılan vergi.

29 Mayıs 1790 tarihinden itibaren, bağımsız din adamlarının reformu konusu, sükûnet içinde tartışıldı ve 12 Temmuz'da, ruhban sınıfına ilişkin medeni yasalar onaylandı. İdari bölgeler, yeni kilise düzenlemesinin çerçevesi haline geldi: Her ilin bir piskoposu ve her belediye biriminin bir ya da iki papazı oldu. Bunlar, diğer memurlar gibi oyla seçilecekti ve papaz, yardımcılarını atayacaktı. Kilise içerisinde, müzakerenin gücü yeniden diriltiliyordu. Taşra din işleri kurulları öngörülmüştü ve ortadan kaldırılan rahip meclisi yerine piskopos, kararlarına boyun eğmek zorunda olduğu bir kurul ile çalışacaktı. Papa, artık Fransa'dan para alamayacaktı; papanın "önceliği" tanınıyor ama "yargılama yetkisi" kabul edilmiyordu; seçilen piskopos, papadan onay beklemeksizin onun kurumuna dahil olacak ve başpiskoposluk tarafından kutsanarak, papazlarına kendisi onay verecekti.

Buna karşın hukukçuların Gallikanizm anlayışı, Fransız ruhban sınıfınınkinden derinden farklılık gösteriyordu. Ulusal Kilise, Roma yönetim örgütlerine karşı özerkliğini savunuyor idiyse de, bu özerkliği devlete feda etmeyi istemiyordu ve Roma, devletin yetkisini aşması durumunda bir başvuru mercii oluşturuyordu. Diğer yandan piskoposlar, imtiyazlarının azaltılmasına da iyi gözle bakmıyordu. Meclis üyesi olan piskoposlar, açıkça muhalefet etmeksizin, oylamada çekimser kaldılar; geri kalanların çoğu ise anlaşmaya açık görünüyorlardı. Bununla beraber Aix Başpiskoposu Boisgelin, bu reformların kilise hukuku tarafından takdis edilmesi gerektiğini açıkça söyledi; başka bir deyişle, resmi kilise devletle uyum içerisine girmeyi reddetmiyor ama devletin üstünlüğüne itiraz ediyordu. Geriye, kiliseyi kimin temsil ettiğine karar vermek kalıyordu: Ulusal konsil mi, yoksa papa mı? Piskoposlar, toplanmak istiyorlardı ama tümü soylu olan piskoposların, konsili karşıdevrimcilerin elinde bir savaş makinesine çevireceklerinden korkan Kurucu Meclis üyeleri, onlara toplanma izni vermedi. Bu durumda, diye belirtti Boisgelin, sivil anayasayı ancak papa "vaftiz edebilir." Meclis de bunu papadan kendisi talep etmeyi istemedi. Ama, kral ve piskoposların bunu yapmasına zımnen razı oldu. Böylelikle Kurucu Meclis ve Fransız ruhban sınıfı, kendilerini papanın ellerine emanet etmiş oldular. Onları birbiriyle kapıştırmak papaya kalmıştı. Kararname anayasal olduğundan, kralın vetosunu kullanamayacağı anlaşılıyordu. Kraldan onaylaması için değil, kabul etmesi için ricada bulunuldu. Boisgelin'in ve Bordeaux Başpiskoposu ve Adalet Bakanı Champion de Cicé'nin tavsiyesi üzerine, XVI. Louis 22 Temmuz tarihinde isteği kabul etti. 1 Ağustos'ta, Roma'da elçilik yapan Bernis Kardinali, VI. Pius'un rızasını alma emri aldı.

VI. Pius düşmanlığını daha önceden belli etmişti. Bir önceki yıl kralın *annate*'ları ortadan kaldırma talebine itiraz etmemişti ama bu sefer söz

konusu olan kendi otoritesiydi. Dahası, Avignon onun egemenliğini reddetmiş ve 11 Haziran'da onun da Fransa'ya katılmasını istemişti. Bir soylu olan VI. Pius, geçici iktidarına olduğu kadar manevi imtiyazlarına da düşkündü. İnsan Hakları Bildirgesi onu rahatsız etmişti. 29 Mart tarihinde bu bildirgeyi gizlice kınadı. 10 Temmuz'da, iki resmi yazıyla, sivil anayasanın kabul edilemezliğini açıkladı. Bu yazılar Paris'e vardığında, kral bildirgeye onay vermişti bile; bu tavsiyede bulunan piskoposlar umutlarını yitirmediler. Resmi yazıları gizli tuttular; papa da bunları ifşa etmedi. Kurucu Meclis ve Dışişleri Bakanı Montmorin, papanın Avignon'daki egemenliğini yeniden sağlamak üzere Fransa'ya güvendiğini biliyorlardı; bu yüzden, sonunda pes edeceğine inanılıyordu. Buna karşın öneriler beklentisindeydi ama bu öneriler ona nasıl getirilebilirdi? Meclis Avignon meselesini askıya almış olsa da orada karşıdevrime hizmet edecek bir girişimi desteklemek söz konusu olamazdı. Diğer yandan Artois Kontu ile ilişkide olan Bernis, papayı direnişe teşvik ediyordu. Kuşkusuz Gallikanlara rahatsızlık vermekten çekinen VI. Pius, açıktan müdahale etmekte aceleci davranmadı ve ruhban sınıfının tutumunu öğrenmeyi bekledi.

Mesele sürüncemede kaldığından, Kurucu Meclis anayasanın ilan edilmesini istedi; bazı piskopos ve Katolik papazlar öldü; bunların halefleri oylamayla seçildi. İtirazlar yükseldi; papanın sessizliği, uzlaşma taraftarlarını sarstı. Oysa 30 Ekim'de piskopos-milletvekilleri bir ilke bildirisi yayımladıkları sivil anayasayı kınamıyorlardı ama yürürlüğe sokulmasından önce, papalık onayının beklenmesini talep etmekle yetindiler. Nüfus kayıtlarını ruhban sınıfı tuttuğu için, papazlık görevleri boş bırakılamazdı. İdari birimlerin baskısı altındaki Kurucu Meclis sonunda bu güç engeli aştı.

27 Kasım tarihinde Kurucu Meclis, devlet memuru olan tüm rahiplerin, krallığın anayasasına ve dolayısıyla, buna dahil edilmiş olan sivil anayasaya bağlı kalacaklarına dair ant içmelerini şart koştu. Aksi takdirde, yerlerine başkaları getirilecek ve aylıklarını almayı sürdürseler de ayin yönetemeyeceklerdi. 26 Aralık'ta nihayet kralın onayı zorlukla da olsa alındı. Kurucu Meclis üyeleri sonuca şaşıp kaldılar; kimi papazların sürdüğü rezilane hayat ve kimilerinin arpalıklar için kapışması meclis üyelerinde rahiplere karşı horgörü oluşmasına yol açtı. Artık ruhban sınıfının çıkarları yüzünden hiçbir şeye ses çıkarmayacağı düşünülüyordu. Sonuç olarak yalnızca yedi piskopos ant içti; Katolik papazlar ise bölgeden bölgeye pek eşitsiz bir biçimde, aşağı yukarı yarı yarıya bölündüler. Örneğin yeminliler ya da anayasaya bağlı olanlar, güneydoğuda ezici bir çoğunluk oluşturdu; Flandre ve Artois'da, Alsas'ta ve özellikle batıda ise aksine bunların sayısı çok düşüktü.

Sayıların, piskoposun popülerliğine, ona bağlı papaz okuluna egemen olan zihniyete, Gallikanlar, Jansenistler ve Roma Kilisesi taraftarları arasındaki anlaşmazlıkların tortularına bağlı olarak değiştiği görülür. Richerist gelenek de ortadan yok olmamıştı. Bazı iller, eski keşişlerin yardımına rağmen, papazlık bölgelerinde yeni rahip kadrosunu yeniden oluşturamadılar; dinsel hizmetlerin yarıda kesilmesi tehlikesi o kadar korkutucuydu ki, anayasaya direnenler olduğu gibi bırakıldı.

Bununla beraber, Autun Piskoposu Talleyrand ve Lydda Piskoposu ve müstakbel Paris Piskoposu Gobel, seçilen piskoposları kutsamayı kabul ediyorlardı; anayasal kilise düzenlenmekteydi. Bunun üzerine VI. Pius sessizliğini bozdu; hem Devrim ilkelerini hem de sivil anayasayı resmi olarak kınadı (11 Mart ve 13 Nisan 1791). Paris ve Roma arasındaki bölünme tamamlanmıştı ve hesaplanamaz sonuçlar doğurabilecek bir girişimle, Roma Kilisesi, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin karşısına kendi doktrinini getiriyordu.

Karşıdevrimci çalkantı, bunun sonucunda olağanüstü bir canlanma yaşadı. Anayasaya direnenler, Hıristiyan topluluklarını muhafaza etmeye çalıştılar ve ayinleri gizlice yönetmeyi sürdürdüler. Langres Piskoposu gibi bazıları, nüfus kayıt işlemlerinin –anayasaya bağlı rahiplerin elinden alınması için– laikleştirilmesini talep edecek duruma geldi. Anayasaya bağlı olanları çoğunlukla güç kullanarak yerleştirmek gerekti ve bunlar, ciddi kötü muamelelere maruz kaldı. O zamana kadar birlik içinde görünen köylüler ve işçiler kendi aralarında bölündü. Birçoğu, "iyi yürekli rahiplerinden" vazgeçerek kurtuluşlarını tehlikeye atmak istemedi. Yine de aşarın ve derebeylik vergilerinin yeniden yürürlüğe girmesine taraftar değillerdi. Bu, onların aristokratlarla birleşmelerine engel olmadı ve aristokratlar da onları ayaklanmaya sürükledi. En kötüsü, XVI. Louis'nin sonunda kendisini tehlikeye sokmasıydı. 1791 Şubat'ında, kralın halaları zorlukla göç etti; 18 Nisan'da, bir gün önce anayasa karşıtı bir rahibin ayinine katılmasının ardından Saint-Cloud'ya gitmek istediğinde, bir kalabalık onu engelledi.

Devrimciler ise ant içmeyenlere halk düşmanı muamelesi yapıyorlardı. O andan sonra, bazı idari birimler bunları kilise çevrelerinden kovmayı önerdiler. Halk müdahale etti; nisan ayında Paris'te, bazı sofular kamçılandı. Paris il yönetimi ardından da, Ulusal Meclis anayasaya direnenlerin ayinlerini yasallaştırarak müdahale etmeyi denedi. 7 Mayıs kararnamesi, anayasaya saldırıda bulunan küçük kiliselerin kapatılmasını emretti; ama karşıt rahiplerin, rakipleri ile aynı kiliselerde ayin yönetebileceklerini belirtti. Bu çakışma, tahmin edilebileceği üzere şiddetli itirazlara yol açtı. Kararname, direnişçilere ne dinsel işlemlerin yürütülmesi ne de kilise ce-

maatlerinin kayıtlarının tutulması hakkını verdiğinden, onları memnun etmedi. Haysiyetlerine düşkün olan anayasa yanlıları sık sık kavgacı bir tutum sergiliyordu ve bunların arasından birçokları, kendilerine destek veren Jakoben cepheye doğru kaydı. Oysa Jakobenlerin bazıları sivil anayasayı çok çekingen olarak değerlendirmekteydi. İbadetin Fransızca olmasını, rahiplerin evlenebilmelerini arzuluyorlardı. Böylelikle anayasal kilise, doğuşundan itibaren tehdit altına girdi. Dahası, Hıristiyanlığa düşmanlık besleyen, kilise karşıtı bir parti doğdu. Sonuçta, iki ruhban sınıfı da aynı dini öğretiyordu. Din, şüpheli hale geldi; çünkü ruhban sınıflarından biri Devrim'le bağını koparıyordu.

VII. Sömürgeler

Burjuvazi en azından kendi devriminin, gücünün temel kaynaklarından biri olan sömürgelerden kaynaklanan zenginliği tehdit edebileceğini tahmin etmiyordu. Sınıf rekabeti, ayrıcalıklar ve derebeylik hakları denizaşırı topraklarda geçerli değildi Bu topraklar, yönetim despotluğuna karşı anavatanla iş birliği yapamaz mıydı? Hatta ilk zamanlar, bu toprakları Fransa'ya bağlayan bağlar sıkılaşacakmış gibi göründü. Genel Meclis'te bir temsil elde edemeyen Santo Domingo'nun nüfuzlu sömürgecileri, Paris'te ikamet eden tarım işletmesi sahipleriyle anlaşarak, kendi milletvekillerini atadılar. Kurucu Meclis bunlardan altısını benimsedi ve ardından diğer sömürgelerin milletvekillerini de kabul etti. Böylelikle sömürgeler, Fransız birliğinin tamamlayıcı bir bölümü haline geliyordu.

Kısa süre sonra ciddi zorluklar baş gösterdi. Ademi merkeziyetçilik sömürgelere doğru genişletilebilirdi; fakat sömürgelerin küçücük bir azınlık olduğu Ulusal Meclis yasama erkini koruyacak ve ayrıcalıkları da olduğu gibi sürdürecekti. Haklar Bildirgesi'nin evrenselci niteliği, beyaz ırk dışındaki ırkların da –melez ve özgür siyahiler– bundan yararlanmayı hak olarak iddia edeceklerini gösteriyordu. Ya kölelik? "Zenci Dostları Derneği" bunun hemen ortadan kaldırılmasını talep etmiyor ama bunu hazırlamak ve öncelikle köle ticaretini yok etmek istiyorlardı. Her halükârda, anayasanın bu ilkeyi kayda geçirmesi düşünülemezdi. Bu açıdan çıkarları, armatörleri, liman ve büyük şehir tüccarlarıyla plantasyon sahiplerini sıkı sıkıya birbirine bağlarken sömürgeler üzerindeki özel hakları bunları radikal bir biçimde birbirine düşürüyordu. Dahası, Fransa ırkçı önyargılara yabancı olduğundan, anavatanda diğer ırktan olan insanlar için haklar eşitliğini reddetme eğilimi bulunmuyordu. Bu kaos karşısında Ulusal Meclis çekimserliğe sığındı. Bu

olabilecek en kötü çözümdü; çünkü sömürge sakinleri meclisi zorlamak ve özerkliklerini elde etmek için girişimlerde bulundular.

Sömürgeciler Paris'te, güçsüz temsilcilerini saf dışı bırakarak Massiac Kontu'nun evinde, ismini bu konttan alan bir dernek halinde toplandılar. 8 Mart 1790 tarihinde, en girişken plantasyon sahibinin akrabası ve Sömürge Kurulu'nun katibi olan Barnave'ın çalışmalarıyla, 23 Mart yönergelerini açıklayan bir kararname, sömürge meclislerinin kurulmasını kabul ederek, sömürgeleri ilgilendiren kanun tasarıları konusunda bu meclislere danışılacağı vaadini verdi. Bu meclisler, vergi yükümlüsü "kişiler" tarafından seçilecekti; Ulusal Meclis beyaz ırk dışındaki ırklardan insanların da bu kişiler arasında bulunduğunu özellikle belirtmeyi reddettiğinden, sömürge sakinleri ve melezler zafer çığlıkları attılar; fakat denizaşırı topraklarda, bu belirsiz kararname yürürlükten kalkmıştı bile.

Santo Domingo'da, merkezi erkin zayıflığından yararlanan plantasyon sahipleri, Saint-Marc'ta bir meclis kurdular, Barnave'ın akrabası olan Bacon de La Chevalerie'yi başkan atadılar ve 28 Mart'ta, Ulusal Meclis'i hiçe sayarak yalnızca kralın onayına sundukları bir anayasa hazırladılar. Martinique Adası'nda buna benzer bir meclis iktidarı ele geçirdi ve adanın tüccarları düşmanca tavırlar sergileyen Saint-Pierre şehrini askeri kuvvetleri ile istila etti. Île-de-France meclisi de Fransa'ya aldırmadan yasalar koydu. Fransız birliği, kralın kişiliğine karşı bir ortak bağlılığa indirgenmekteydi. Anavatan burjuvazisinin aleyhine, tekelcilik yok olacaktı; beyazlar, diğer ırklardan insanlardan ayrı olarak, tek başlarına egemen olacaklar ve kölelerini muhafaza edeceklerdi.

Sömürge sakinleri fazla ileri gitmiş ya da haddinden hızlı davranmıştı. Santo Domingo'nun kraliyet valisi, Saint-Marc meclisini askeri kuvvetlerle 8 Ağustos'ta dağıttı ve meclis üyelerinin bir bölümünü Fransa'ya gönderdi. 11 Ekim'de Kurucu Meclis, bu meclisin feshedildiğini ilan etti. 29 Kasım'da da Martinique Adası meclisini askıya aldı ve Vent Adaları'na sivil komisyon üyeleri yolladı. 15 Mayıs 1791 tarihinde Barnave, Kurucu Meclis'in bundan böyle kişilerin statüleri hakkında, ancak sömürge halklarının talebi üzerine yasa koymayı kabul etmesini sağladı. Aslında, muhalefet artık sesini yükseltiyordu ve özgür ebeveynden doğmuş beyaz olmayan ırktan insanların, yurttaşlık haklarından yararlanmaları kabul edildi. Buna karşın 24 Eylül'de, kişilerin statüleri kısıtlama olmaksızın sömürge meclislerine teslim edildi: Ulusal Meclis, en azından bu nokta üzerinde uzlaşmıştı.

Aynı anda anarşi ortalığı kasıp kavuruyordu. Saint-Marc meclisinin "kırmızı ponponları," Fransa ile bağları koparmayı reddeden "beyaz ponponlar-

la" mücadele ediyordu. Mücadeleye melezler de katıldı: Ekim 1790'da, bir süre İngiltere ve ABD'de kaldıktan sonra Paris'ten dönen Ogé, vakitsizce bir ayaklanma denemesinde bulundu ve alt edilerek çark işkencesiyle öldürüldü. Guadeloupe ve Martinique adalarında, karşıdevrim saflarına kazandırılan Vali Clugny ve Vali Behague, plantasyon sahipleriyle gizli anlaşma yaparak zorla iktidara geldiler. Son olarak da çalkantı köleler arasında yayıldı: 1791 Ağustos'u sonunda, Santo Domingo'nun Cap bölgesinde ayaklandılar; melezler sık sık onlara direndi; ama silahlarını aynı zamanda beyazlara da doğrulttular. Yıkımlar yavaş yavaş tüm sömürgeye yayıldı ve anavatanın zenginliğinin temel kaynaklarından birini yakıp yıktı.

VIII. 1791 Yılında Fransa

İlkbahardan itibaren, Kurucu Meclis'in inşa ettiği yapıda, daha tamamlanmadan çatlaklar oluştuğu fark edildi. La Fayette'in politikası, dini bölünmeyi teşvik eden aristokrasinin direnişi karşısında başarısızlığa uğruyordu. İç savaşın, henüz ulusu telaşlandıracak kadar zarar vermediği doğruydu ama memnuniyetsizlerin sayısı gittikçe artıyordu. Soylu sınıfı bir yana, derebeylik rejiminin ve makamların satılabilirlik durumunun ortadan kaldırılması birçok burjuvayı rahatsız ediyordu. Eski kurumların kapatılması, çok sayıda insanı işten mahrum etmişti. Bu insanların başka bir geçim kapısı araması gerekiyor; ama bunu her zaman bulamıyorlardı. Örneğin tuz vergisinin yok oluşu, tuz kaçakçılarını ümitsizliğe boğuyordu. Bunlardan birisi adını *chouannerie*'ye* verecekti. Buna karşın daha da ciddi olan nokta, Üçüncü Tabaka temsilcilerinin, demokratların ilerleyişiyle kanıtlanan bölünmesiydi.

1789 yılından itibaren karşıdevrimciler, burjuvaziyi, soylu ayrıcalıklarını ortadan kaldırmak amacıyla doğum üstünlüğüne itiraz etmeye devam edersе bu argümanın kendi aleyhine döneceği konusunda uyarmaktan geri kalmadılar: Servetin mirasla bırakılması aracılığıyla, doğumun burjuvaziye de gerçek bir ayrıcalık sağladığı ileri sürülecekti. Bununla beraber ilk zamanlar, bildirge ile ilan edilen eşitliğe başvurulmasının amacı toplumsal düzeni eleştirmek değildi; düzenin eleştirisi sadece vergi mükelleflerine verilen oy hakkına yönelen saldırılardan dolaylı olarak çıktı. Aralarında Robespierre'in de bulunduğu birkaç milletvekili ve bazı gazeteciler genel oy hakkını savundu; ama seçilme hakkını mali desteğe bağlayan "gümüş sikke" kararnamesi onları daha da çok üzdü. Demokratlar Grubu, meclis üyelerinin ya da Jakoben

* Fransa'nın batı bölgelerinde, 1791-1799 arasında Devrim'e karşı düzenlenen köylü ayaklanması.

Kulübü'nün değil de meçhul önderlerin eseri olan halk kulüplerinin kurulmasıyla özellikle gelişti. Zaman geçtikçe o zamana kadar dikkat çekmeyen sabırsız ve gözüpek adamlar ortaya çıktı. Bunlar aktörler, yazarlar, sanatçılar, öğretmenler gibi düzenli iş bulamayan ve sıklıkla da kent topluluğuna yeni katıldıkları için iş, aile ve yerel bağlantıların sunduğu rahatlıklardan yoksun kimselerdi. Paris'te, yoksul bir okul yöneticisi olan Dansart, 2 Ocak 1790 tarihinde ilk "iki cinsiyetin kardeşlik derneği"ni kurdu ve aylar geçtikçe benzer toplulukların sayısı arttı. 1790 Nisan'ında Cordelier Kulübü, 1791 Mart ayında ise Yoksullar Kulübü açıldı. Bu dernekler pasif yurttaşları kabul ediyordu ve aidatları çok düşüktü. Yasama Meclisi'nin seçimleri yaklaşınca, çalkantı belirginleşti. Mayıs ayında halk dernekleri merkezi bir kurul kurdular ve 15 Haziran'da, mülk ayrıcalıklarına karşı bir toplu dilekçeyi Kurucu Meclis'e sundular. Diğer yandan Palais Royal'deki "sosyal çevre," Başpapaz Fauchet'nin Toplum Sözleşmesi hakkında seminerler sunduğu halka açık toplantılar düzenliyordu. Bonneville, *Bouche de fer* [Demir Ağız] gazetesinde demokrasiyi savunuyordu. Marat, *Ami du peuple*'de harekete destek veriyordu. Sonbahardan beri, başta Robert olmak üzere bazı demokratlar, *Mercure national*'de cumhuriyetçi olduklarını itiraf ediyorlardı.

Oysa bazı yazarların metinlerinde, gerçek toplumsal mesele hafifçe belirginleşti. Hak eşitliği, bundan yararlanma gücüne sahip olmayanlar için bir yanılgıydı. Aristokratlar ise kendi yöntemlerince, halka çok geçmeden ruhban sınıfının sadakalarını ve bir zamanlar var olan derebeylerinin babacan koruyuculuğunu özleyeceklerini söyleyerek insanları korkutup, çalkantıya destek veriyorlardı. Ekonomik özgürlüğün zengin işverenlerin lehine doğuracağı ve işçileri yeniden köleleştirecek olan "yeni derebeylik rejiminin" haberi çok geçmeden verildi. Halk kitleleri o kadar ilerisini göremiyordu; ama sonradan servet edinen burjuvaların, eski görevlilerin ve kanun adamlarının da bir o kadar düşmanlık beslediği ve demokratlar kadar şiddetle karşıladığı "sarraflara" ve "istifçilere" karşı yapılan saldırıları da alkışlıyordu.

Buna karşın, maaşlı işçileri harekete geçiren, her zamanki gibi "koşulların üst üste binmesi" oldu. Gıda tedariki meselesi, şimdilik genel bir kaygı uyandırmıyordu fakat enflasyonun başlangıçta lehine işlediği ekonomik faaliyet, emekçilerin, kazançlarını artırmak zamanının geldiği kanısına vardırdı. Parisli matbaacılar, asgari bir maaş talep etmek için örgütlendiler; kış sonunda, inşaat işçileri greve girdi; nalbantlar da aynı şeyi yaptı; işçi dernekleri taşrayı hareketlendirmeye çalışıyorlardı. Kardeşlik dernekleri ve demokrat gazeteler bunları destekledi. Aslında, hiç kimse grev hakkını savunmuyordu. Yetkililerin düzenlemeci müdahalesine alışık olan maaşlı işçiler bile,

daha ziyade otoritenin arabulucuğunu isteme eğilimindeydi. Bu da, demokratların kendilerini dinletmeleri için fazladan bir neden teşkil ediyordu. Eğer halk sınıfları seçim eşitliğini elde ederse, devletin gücü onların hizmetine geçebilirdi. İşte burjuvaziyi korkutan da tam olarak buydu.

Mirabeau, planlarını saraya daha da ateşli bir biçimde sunuyordu. Saray onun önerilerinden sadece rüşvet vermeyi anlıyordu. Talon, casuslar görevlendiriyor ve hükümdar ödeneğinden harcamalar yaparak, parayla suç ortakları tutuyordu. Anısının saygınlığı bakımından ne talih ki halkın hatibi 2 Nisan 1791'de öldü. Zamansız ölümü, devlet adamı olarak onurunu kurtardı; çünkü o da La Fayette gibi, XVI. Louis'nin niyetleri konusunda yanılıyordu ve başarısızlığa uğraması an meselesiydi. Yeri, anında Du Port, Lameth ve Barnave tarafından doldurulduğu. Şimdi de demokratların kaydettiği ilerlemeler ve işçi çalkantısından telaşa kapılan bu üçlü, Devrim'i durdurmak istiyordu. Yeni gazeteleri *Logographe*'ı kurmak için saraydan para aldılar ve mayıs ayında, La Fayette ile uzlaşma noktasına gelmişlerdi. Üçlü tarafından yönlendirilen çoğunluk, direnişteki din adamlarının yürüttükleri hizmetleri resmi olarak tanıyan 7 Mayıs kararnamesinin geçmesi konusunda sağ kanada boyun eğdi. Bu kararnameyle aynı zamanda pasif yurttaşlar, gelecekte ulusal muhafız birliğine katılmaktan men edildi; toplu dilekçeler yasaklandı; Bailly, Cordelierleri bir araya geldikleri manastırdan attı; 14 Haziran'da Le Chapelier kanunu, "toplu direnişi" ve grevi yasakladı. Siyasi tepkinin bu toplu koşulları, bu durumda sol kanadın tavrını açıklar. Robespierre sustu. Halbuki, her türlü koşulda öngörü ve metanetle, halkın haklarını savunmuş ve daha 27 ve 28 Nisan 1791 tarihlerinde, ulusal muhafızlar hakkındaki müzakere sırasında aynı tavrı sürdürmüştü. Marat ise Le Chapelier kanununun toplumsal kapsamını anlamadı: O burada özellikle, toplantı yapma ve toplu dilekçe yazma haklarını kısıtlayan, siyasal tepkiyi ifade eden bir kanun gördü. "Sayısız el işçisinin ve işçi sınıfının elinden, çıkarları hakkında kararlar almak üzere toplanma hakkını aldılar" diye yazdı 18 Haziran 1791 tarihli *Ami du peuple*'de. "Yurttaşları birbirinden ayrı düşürmek ve kamu meselelerini birlikte ele almalarını engellemek istediler."

Anayasa taraftarı gazeteler, "tarım kanunu"na gölge düşürdüğünü ilan ettikleri halk hareketini kınayarak karşıdevrimcilerin yanında yer aldılar. Ürken burjuvazi, halkın gözünün korkutulmasını arzuluyordu. Üçüncü Tabaka temsilcileri arasındaki bölünme gittikçe ciddileşiyordu. La Fayette ve üçlü, Kurucu Meclis'in çalışmasının yeniden elden geçirilmesini, mülkiyet ayrıcalıklarının ağırlaştırılmasını, kulüplerin ortadan kaldırılmasını ve basın özgürlüğünün kısıtlanmasını düşünecek duruma gelmişti. Buna karşın, "Si-

yahlar"ın yardımıyla halk patlamasını kırarak Devrim'i kontrol altına almak, aynı zamanda onun yönünü tersine çevirmek anlamına geliyordu. La Fayette ve üçlü, kralın yetkilerini artırmayı ve ikinci bir Ulusal Meclis kurmayı tasarladılar. Her şeyden önce, Kurucu Meclis üyelerinin yeniden seçimine izin vererek iktidarda kalmaları ve 7 Kasım kararnamesini yürürlükten kaldırarak vekilleri bakanlığa getirmeyi sağlayacak yolu açmaları gerekiyordu. Demokrat grubun liderliğine gelen Robespierre, yeniden seçimi reddederek onlara ölümcül bir darbe indirdi. Buna rağmen niyetlerinde direttiler. Onlar da Mirabeau gibi 1789 ilkelerini dokunulmaz olarak değerlendiriyorlardı ve tasarıları da Mirabeau'nunki gibi, XVI. Louis'nin kendilerine sadık kalacağını varsayıyordu. Aniden, yer ayaklarının altından kaydı: Kral kaçtı.

Üçüncü Kitap

BÜYÜK KOALİSYONUN OLUŞUMUNA DEK DEVRİM VE AVRUPA

I. BÖLÜM
KURUCU MECLİS VE AVRUPA

XVI. Louis'nin kaçma sebebi, yabancı hükümdarlardan istediği desteği nihayet elde etme umuduydu. Bu hükümdarların Devrim'e düşman olduklarından kimse şüphe etmiyordu. Devrim tarafından ilan edilen ve uygulanan ilkeler, kişilerinkini olduğu kadar hükümet ve toplumun haklarını da yeniliyordu. Bununla beraber, yabancı hükümdarlar arasındaki rekabet, XVI. Louis'nin inisiyatifi dikkatlerini çekene dek onları Fransa'nın meselelerinden uzak tuttu. Fransız monarşisi için ölümcül olan "Varennes Olayı" da, Fransız Devrimi ve Avrupa ilişkilerinde önemli bir rol oynadı.

I. Propaganda

Fransız Devrimi, özellikle uluslararası yükselişinden dolayı kralları telaşlandırdı; bu krallar, çok zaman geçmeden "kulüpçülerin" propagandasını suç saydılar ve Fransız hükümetini bu propagandayı hoşgörmekle ve hatta teşvik etmekle suçladılar. Aslında, uzun aylar boyunca devrimci çalkantı, 18. yüzyıldaki Aydınlanma gibi kendiliğinden yayıldı. Fransa olaylarının, giderilemez bir merak uyandırması doğaldı. Almanya ve İtalya'da, salt edebi gazeteler okurlarının bir kısmını kaybetti. Fransız kitapçılarının, ulaşabildikleri yeni müşteri kitlesini ihmal etmeye niyetleri yoktu; 1789 Ağustos ayından itibaren, Paris'teki İspanya Büyükelçisi Nuñez, Katalonya için yapılacak tercümelerin basımını haber veriyordu; despotluğun disiplinini atlatmak için bin çeşit kurnazlığa başvuruldu ve bizzat İspanyol engizisyonu bile kaçakçılığı engelleyemedi. Devrim, İspanya'da yaşayan Fransız yurttaşları arasında, kendine kalabalık bir gönüllü grubu buldu ve belki de Fransa'ya akın eden yabancılar arasında bunlardan daha da fazla vardı.

Fransa bu kadar çok yeni gelenin varlığını daha önce hiç görmemişti. 14 Temmuz'dan sonra, Basedow'un halefi olan piskoposluk kurulu üyesi Campe, öğrencisi Wilhelm von Humboldt'u da yanına alarak Dessau'dan geldi. Cook'la birlikte yaptığı keşifle zaten ünlenen Georges Forster, Federasyon kutlamalarına katılmak üzere Mainz'dan geldi. Strazburg, Rheinland ve Schwaben bölgelerinden insanları çekiyordu; Bonn Üniversitesi'nden Fransisken papaz Euloge Schneider gelerek buraya yerleşti. İngiltere'den 1789'da Danton'un dostu Holcroft, 1790'da Brissot'nun dostu Quaker Pigott, şair Wordsworth ve kısa süre sonra Madame Roland'ın hayranı haline gelen Miss Williams geldi. Hatta Rusya'dan bile, yazar Nikolay Karamzin ve öğretmeni Romme'un eşlik ettiği Prens Stroganov'un oğlu geldi. Bu misafirlerin birçoğu, Fransızlar arasındaki anlaşmazlıklara açıkça karıştılar. Dönemin kozmopolitliği nedeniyle bu durum olağan karşılanıyordu ve dünyanın kendi pratiklerini benimseyerek yeniden canlanacağını düşünen devrimciler, bu yeni katılımcıları coşkuyla karşıladılar. Tabii ki, tüm yabancılar Devrim saflarında değildi: Baron Grimm düşmanca tavrını korudu; Mirabeau'yu satın alan La Marck Kontu oldu; Korff Baronu ve İngiliz Crawford, kralın kaçmasına yardım ettiler; Mercure'ün müdürü Mallet du Pan ise sonuç olarak karşıdevrimin tarafına geçti. Bu yabancılar arasında gizli casuslar da bulunuyordu: İngiliz olan Elliot ve Milnes, Prusyalı Ephraïm, Hollanda casusu olan Aelders Baronu. Buna karşın, Wordsworth gibi özgürlüğün davasına samimi bir coşkunun bağladığı insanlar çoktu. Böyle yabancılar 89 Kulübü'nde ve Jakobenler arasında olduğu kadar, "sosyal çevre" ve Cordelierler içinde de vardı. Bazıları çabucak ün kazandı. Marat'nın ve Baron Cloots'un oynadıkları rol iyi bilinir. "İnsanlığın hatibi" olarak adlandırılan Baron Cloots, 19 Haziran 1790'da Kurucu Meclis'e kozmopolit bir toplulukla gelerek, kendilerine Federasyon töreninde Evren'i temsil etme şerefinin verilmesini talep etti. Bu "yurtseverler," ülkeleri ile olan bağlantıları ya da eğer yurtlarına dönmüşlerse, kişisel etkinlikleri ve deneyimlerini aktarmaları sonucunda, aralarında anlaşmaksızın ve neredeyse bunu tasarlamaksızın birer propagandacıya dönüştüler.

Bununla beraber, yabancılar arasında siyasi mülteciler farklılık gösteriyordu ve bunlar, daha tehlikeli tavırlar sergilediler. 1781 ve 1782 yılındaki karışıklıklar sırasında, Neuchâtelliler ve Cenevreliler, 1787'de Hollandalılar, 1790'da Savoie'lular, Liègeliler ve Brabantlılar Fransa'ya gelmişti. Zulümden dolayı köpüren, sürgünden dolayı hırçınlaşan bu insanlar için propaganda bir intikam yoluydu; uzakta bulunmalarından dolayı yanılgıya düştüklerinden, kolaylıkla düşlerini gerçek sanıyorlardı ve bu yanılsamalarını Fransız

dostlarına da bulaştırdılar. 1790 yılından itibaren İsviçreliler Paris'te bir "İsviçreliler Kulübü" kurdu ve Avukat Castella kantonları kışkırttı; yazın, Bern ve Freiburg kantonları, onların etkinliklerini resmi olarak protesto etti.

Kısa süre sonra sonbaharda, bazı demokratlar İsviçrelilerin izinden gitmeyi düşünür gibi göründü. Sosyal Çevre'nin sözcüleri ve Bonneville'in gazetesi *Bouche de fer,* özgürlük aracılığıyla evrensel barışı gerçekleştirmek üzere tüm insanlara çağrıda bulunmaya başladılar. Ardından Bancal des Issarts, Londra'da Sosyal Çevre'ye bağlı bir dernek kurmayı denedi. Bu dernek masonların *Amis de la Vérité* [Gerçek Dostları] locası tarafından kurulmuştu; Bonneville, Strazburg Belediye Başkanı Dietrich'in broşürlerini Almanya'da dağıtmayı üstlenen İskoçya St John locasında nüfuz sahibiydi. İlluminati, 1787 yılında Fransız mason locası içinde yandaşlar edinmeye çalışmıştı ve Bonneville bunlarla ilişki içindeydi. Büyük bir olasılıkla, propaganda ağı da aynı şekilde Savoie bölgesinde, Eski Rejim'in bitiminden itibaren Lyon'u örnek alan İskoç localarını ve özellikle de Grand-Orient de France'a bağlı locaları kullandı. Devrim döneminin başından itibaren kalem kavgacıları, hiçbir kanıt göstermeksizin, gizli derneklere aşırı bir nüfuz mal etmişlerdi. Bu topluluklar arasında siyasi bir rol oynayacak kadar görüş birliği sağlayanlar, kuşkusuz çok nadirdi. Buna karşın bu dernekler Devrim'e, zaten abartmaktan kaçınılması gereken bazı hizmetlerde bulunmuş olabilirler. Her halükârda, propagandanın Varennes arifesinde bir savaş aleti haline gelme eğiliminde olduğu sonucu çıkarılabilir.

II. Devrimci Yayılım

Fransız propagandasına direnişin gücünü gelecek olaylar gösterecekti. Tarihe, her şeyin olup bittiği bir noktadan bakarak devrimcileri havailikle ya da fanatizmin körlüğüyle suçlamak yaygın bir klişe haline gelmiştir. Bununla birlikte Bastille'in alınışının, bazı soylularda olduğu kadar burjuvalarda da Fransızları aldatacak nitelikte bir coşku uyandırdığı doğrudur ve "özgürlük hacılarının" her ülkede yandaşlara sahip olduklarını kesinlikle söylemelerinde haklılık payı vardır. Tabii ki Doğu Avrupa'da, bu yandaşlar düşük sayıda ve nüfuzsuzdu. Tek tük Ruslar, Novikov, şair Radişçev, Prens Gallitzin, liberal duygudaşlıklarını gösterdiler; fakat ilerlemeyi ancak merkezi erkten, belki de II. Katerina'nın, La Harpe tarafından eğitilmiş torunlarından bekliyorlardı. Çariçe, Polonya aristokrasi *szlachta*'ya Jakoben muamelesi yapıyordu; çünkü bu soylular, Prens Radziwill'in evinde bir kulüp halinde bir araya geliyor ve 3 Mayıs 1791 Anayasası'nı model alarak Batılı çizgiler taşıyan bir anayasa hazır-

lıyorlardı. Bununla birlikte, şehirlerin çekingen hak iddialarına ve Kollontaj'ın çabalarına rağmen, bu soylu sınıfı Diyet Meclisi'ne ancak ticari ve belediye meselelerini tartışmak üzere birkaç burjuvayı kabul etti; köylülere vermeye yanaştığı tek hak ise bunları kanunun teorik koruması altına almak oldu. Macaristan'daki kaynaşma 1790 yılında hâlâ sürüyordu. Yüzlerce kitapçık, temsili rejimin yeniden kurulmasını ve resmi dil olarak Macarcanın benimsenmesini "halkı" adına talep ediyordu. Buna karşın buradaki "halk" da, yine soylu sınıfıydı. II. Joseph'e karşı direnişin lideri olan Kont Feketi de Galantha gibi bazı derebeyleri Voltaire ve Rousseau'ya hayranlık duyabiliyordu; ama bu, devlet adamlarının, II. Leopold ile barış yaptıkları sırada, kralın köylüleri özgürleştirmekten vazgeçmesini şart koşmalarını engellemedi. Batthiany ve Hajnóczy gibi bazı yazarlar, II. Joseph ve Fransızların birleşmiş etkisiyle, artık aristokrasiye karşı seslerini yükseltiyorlardı. Hatta bazıları saldırgan tavırlar sergiliyordu. Memur çocuğu ve eski subay olan Laczkovicz ve Paris'te Condorcet ile çalışmış, İlluminati'ye bağlı bilgin profesör Martinovics. Yine de bunların halk kitlesi üzerinde hiçbir etkisi yoktu. Mesafe sayesinde korunan bu ülkeler propagandaya katılmıyordu. Açıkçası, bu devrimcilerin kesinlikle umrunda değildi. Şimdilik asıl önemli olan, Fransa'ya komşu ülkelerdeki kamuoyunu kazanmaktı; yalnızca bu ülkelerin düşmanlığı korkutucu gibi görünüyordu çünkü onlar olmadan, istila da mümkün olmazdı. Bu açıdan, özellikle Almanya ve İngiltere'yi kazanmak gerekiyordu ve aydınlanmanın ilerleyişi, tam da bu ülkelerde en fazla başarı vaadi sunmaktaydı.

Devrim'in Almanya'nın ileri gelenlerinin ya da ünlülerinin birçoğunda sempatik bir merak uyandırdığı kuşku götürmez. Bunlar arasında soylular ve hatta Gotha Dükü ve Düşesi gibi prensler ama özellikle de edebiyatçılar, gazeteciler ve profesörler bulunuyordu; örneğin, o dönemde en özgür düşünsel merkez olan Mainz'da İsviçreli tarihçi ve Erthal Başpiskopos Sekreteri Jean de Müller ve üniversitenin kütüphanecisi Forster; Göttingen'de Schlözer ve şair Stolberg; Brunswick'te Mirabeau'nun "ajanlarından" biri olan Binbaşı Mauvillon; Hamburg'da Klopstock. En fazla ihtiyat gösteren çevre, kuşkusuz Weimar oldu: Kardinaller Meclisi Başkan Yardımcısı Herder, *Merkur*'ün editörü Wieland ve Jean-Paul Richter Devrim'i onaylarken, Goethe ve Schiller Devrim'e karşı olduklarını da belirtmeksizin destek vermekte tereddüt ediyorlardı. Elbe'nin ötesinde Kiel Üniversitesi de bölünmüştü: Niebuhr Devrim'i onaylamıyordu. Prusya'da birçokları, *Minerva*'nın editörlerinden Alman Kütüphanesi editörü Nicolai ve Berlin Operası'nın müdürü Reichardt ile birlikte Devrim'i överek, Woellner'i topa tutmaktan zevk aldı. Büyük filozoflar Kant ve Fichte, onaylarını hiç esirgemeyeceklerdi. Viya-

na'da bile, *Aufklärung* çevreleri heyecanlandı. Yalnızca Cizvitlerin egemen olduğu Bavyera bu salgına uzun süre direndi.

Duygudaşlık, salt düşünsel düzeyde kalmadı. Hamburg'da burjuvazi, 1790'da katılımcıların üç renkli kurdelalar taşıdığı bir bayram ile 14 Temmuz'u kutladı; genç kızlardan oluşan bir koro, özgürlüğün yükselişini şarkılarla söyledi; Klopstock, *Onlar, Biz Değil* adlı şiiri okudu:

Yüz sesim olsaydı da kutlayamazdım
Galyalıların Özgürlüğünü,
Yetebilecek bir tınıyla, zayıf kalırdı
Şarkım yüceliğine
Neler başarmadı ki...

Eylem çağrıları şiddetli bir hal aldı ve kısa süre sonra, İlluminati ayaklanmaları çıkarmakla suçlandı. Daha da ciddi bir olay olarak, Rheinland bölgesinde kitleler hareketleniyordu; açlık, oligarşilerin otoritesine itiraz edilen şehirleri karıştırıyordu; Alsas'ta kendi dillerinde eğitim alan köylüler, Ren Palatinliği'nde ve Ren boylarında vergi ödemeyi reddetmeye başladılar. Sarsıntı, Almanya'nın derinlerine doğru yayılıyormuş gibi görünüyordu. Rügen Adası'nda bir çeşit köylü ayaklanması patlak verdi; Saksonya seçim bölgesindeki Meissen'de tarımla bağlantılı karışıklıklar, 1791'de Hamburg'da grevler oldu.

Eğer Belçika ve İsviçre ayaklanarak propagandaya yardım etselerdi, devrimci yayılım Almanya'da daha kolay olurdu. Paris bir süreliğine öyle olmasını umdu. 1787 yılına dek sükûnetini koruyan Liège piskoposluğu, Fransa'dan gelen haberleri öğrendikçe yavaş yavaş kaynaşmaya başladı. Buradaki aristokrasi zayıf ve burjuvazi sanayideki ilerleme sayesinde şimdiden güçlüydü; müstakbel Jironden bakan Lebrun, orada *Le Journal général de l'Europe*'u [Avrupa Genel Gazetesi] yayımlıyordu. Bastille'in alındığı ve 4 Ağustos gecesi olayları öğrenildiğinde, 18 Ağustos'ta, Bassange, Fabry ve Ransonnet önderliğinde ayaklanma patlak verdi. Piskopos, bir salgın biçiminde çok geçmeden karışıklıkların ulaşacağı Trier'e sığındı. Kısa süre sonra işçiler ve köylüler bağımsızlaştılar ve eyalet, kendiliğinden Fransız Devrimi'ne ayak uydurma yolundaymış gibi göründü; Fransız Devrimi'ni yakından takip eden bu eyalette olanları bir örnek olarak zamanı geldiğinde Belçikalıların Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na direnişinin sertleşmesini sağlayacaktı. 1787'de başlatılan bürokratik merkeziyetçilik, o ana dek tek kelime etmeden Josephçiliğe boyun eğen ruhban sınıfının da sırası

geldiğinde ayaklanmak için yararlandığı şiddetli bir çalkantıya yol açmıştı. Taşra eyaletleri kafa tutuyordu ve 18 Haziran 1789'da Avusturya Brabant eyaletlerini işgal etti. Breda'ya sığınan soylu avukat Van der Noot, taşra yerel yönetimlerinin lehine İngiltere ve Prusya'nın yardımını istedi; bu iki ülke ise Avusturya'yı rahatsız bir duruma sokmak amacıyla avukatın cesaretini kırmadılar. Üç sınıfa ayrılmış olan bu taşra eyaletleri, aristokrasiye itaat ediyordu; buradaki Üçüncü Tabaka gerçekten, burjuvaziyi temsil etmiyordu; Brabant'da bu temsilciler, yalnızca üç başlıca şehrin, yani Brüksel, Anvers ve Leuven'in meslek loncaları tarafından oylamayla seçiliyordu. Buna rağmen, başka bir Brükselli avukat olan Vonck'un yönettiği ve bir Flaman ülkesinde bile Fransız kültürü almış zengin burjuvazinin, alt ruhban sınıfının bir bölümünün ve birkaç soylunun desteklediği reformcu bir parti bulunuyordu. Liège bölgesinde, Fransa ve Avusturya hizmetindeki eski bir subay olan Vandermersch tarafından yönetilen çeteleri örgütleyerek ayaklanmayı hazırlayan da bu parti oldu. Van der Noot, sonunda bunların yardımını kabul etti. Kasım ayında Vonckçular, Gent'e baskın yaptılar; Mons ve Brüksel ayaklandı ve aralık ayında Avusturyalılar Belçika'nın taşra bölgelerini tahliye ettiler.

İsviçre'nin Alman bölgesinde, Alsas olaylarının etkisi Rheinland'dakiyle aynı oldu. Ochs ve Paris bölgesinin müstakbel piskoposu Gobel, Basel'de öyle iyi iş çıkardılar ki, piskopos 1790'da, Reform'dan dolayı bu şehirden kovulduğundan beri kendisine kalan toprakları işgal etmeleri için Avusturyalılardan talepte bulundu. Zürih'te, Rolandların dostu olan Lavater, yeni Fransa'nın yandaşlarını etrafında topluyordu. Cenevre'deki "olumsuzlar," 1789 Şubat ayından itibaren anayasanın yeniden elden geçirilmesini kabul etmek zorunda kaldılar ve anayasa aralıkta bir kez daha ele alındı. La Harpe, St. Petersburg'dan Vaudluları ve Valaislileri kışkırtıyordu. Önde gelen kantonlar, yakınlarında yeni bir devrimci merkez açılması tehlikesi olduğundan endişeleniyorlardı. Kıtlık, Savoie'da karışıklıklara yol açıyor ve köylüler, ortadan kaldırılan derebeylik hakları için tazminat ödemeyi reddediyordu; Savoie'lu doktor Doppet de birçoklarıyla beraber kaçtı ve Paris'te destek aramaya gitti.

İngiltere'de ise tam tersine ne karışıklık ne de halk çalkantısı vardı. Devrim orada kitlelere, ancak radikal hareket aracılığıyla ulaşabilirdi; Kıta'daki olaylar böyle bir hareketi teşvik edebilirdi; ama bu zaman aldı. Egemen sınıflar, Fransızların meşruti rejimi kendi ülkelerine taşımak için sarf ettikleri ilk çabaları, yapmacık bir alçakgönüllülükle onayladılar. Fox ve dostları, Sheridan, Stanhope, Lauderdale ve Erskine duygudaşlıklarını gösterdiler. Bentham, Mirabeau tarafından Kurucu Meclis'e sunulan bir adli reform projesi hazırladı. En ateşli olanlar muhaliflerdi. 4 Kasım 1789'da Price'ın verdiği

nutkun ardından bu muhalifler, "Devrim Derneği"ni [1688 tarihli], Fransa Ulusal Meclis'ine ortaklaşa bir dilekçe göndermeye teşvik ettiler; dernek 14 Temmuz 1790'ı kutladı ve kulüplerle ilişki kurdu. Muhalifler, vaat edilen reformları elde etmek için her zamankinden daha çok ısrar ettiler ama Tory'ler Devrim yayıldıkça ondan soğuduklarından, Pitt sessizliğini korudu. Bunun üzerine muhalifler tutumlarını yavaş yavaş sertleştirdiler. 1791'de, daha önceden seçim reformu yandaşlarının yaratmış oldukları Londra Anayasa Bilgisini Geliştirme Derneği'ni yeniden kurdular. O tarihte şehirlerin çoğunda, siyasi rejimin az çok derin bir biçimde yenilenmesini salık veren kültürlü, genellikle gelenek karşıtı insan toplulukları bulunuyordu. Londra'da, Horne Tooke, Godwin, Thomas Paine ve kadın haklarının savunucusu Mary Wollstonecraft, Price'ın yanında yer alıyorlardı. Birmingham'da kimyacı Priestley öne çıkıyordu. Manchester'da 1790 yılında, bir anayasa derneği kuruldu. O zamana dek himayecilik ve yolsuzluğun ustalıkla ve acımasızca kullanımı sayesinde Bakan Dundas tarafından ezilen İskoçya, siyasi hayata gözlerini açıyordu. Bununla birlikte Varennes Olayı sırasında, propagandanın kitlelere yayıldığına dair hiçbir işaret yoktu; halk, bununla ilgilenmeye ancak 1791 yılının sonunda başladı. İrlanda buna karşı biraz daha duyarlıydı; çünkü 1782'den beri oradaki çalkantı hiç dinmemişti. Bu ülkedeki Katolikler, Fransızların dini hoşgörüyü ilan etmelerini ve aşarı ortadan kaldırmalarını onaylıyorlardı. Aynı zamanda ulusal egemenlik düşüncesi, Katolik Fitzgerald ve Protestan Wolf Tone'u yavaş yavaş İrlanda için bağımsızlık istemeye itiyordu. 1789 yılından itibaren, Dublin ve Belfast'ta Whig Kulüpleri kurulmaya başlandı. Parlamento başkanı Grattan o zamana kadar istekleri yasallık içerisinde tutmayı başardıysa da, 1791 yılının sonunda durumun bütün kontrolünü kaybetmeye başladı. Şairler ise ilk günlerdeki coşkularına uzun süre sadık kaldılar: Blake ve Burns, Woodsworth ve 1798'de *France* adlı şiirinde hâlâ neşeli sarhoşluğunu hatırlatan Coleridge:

Fransa gazabı içerisinde dev kolunu kaldırdığında,
Havayı, toprağı ve denizleri sarsan andı ile,
Kuvvetli ayağıyla yere vurdu ve özgür olacağını söyledi.

Güney ülkeleri daha da az etkilenmişti. Devrim, İtalya'da bazı edebi çevrelerde sempati uyandırdı; Napoli'de Ciaja ve Kont Gorani, Kuzey'de Parini, Pindemonte biraderler ve bizzat Alfieri, en azından ilk başlarda Devrim'i alkışladılar. Pistoia konsilinin papalık erki konusunda sergilediği düşmanlık sönmemişti; bu şehrin piskoposu Scipion Ricci, Grégoire ve Versailles'ın

meşruti piskoposluğuna gelen Clément ile yazışıyordu. Orada burada özellikle Buonarroti gibi bazı insanlar etkin adımlar atmak istedilerse de yayılım uzun süre yüzeysel olarak kaldı. İber Yarımadası'nda durum daha da kötüydü: "Aydınlanma" dostları, Jovellanos, Campomanes ve Voltaireci Aranda arasında hiç kimse Devrim lehine ifadede bulunmaya cesaret edemedi.

Devrimciler İtalya'nın silahsız olduğunu biliyorlar, İspanya'yı ise küçümsüyorlardı. Gerçekten de ne birinden ne de ötekinden korkulacak bir şey yoktu. Buna karşın, Almanya ve İngiltere'de tepkinin Fransız devrimcilerin etkileriyle büyüdüğü gözlerinden kaçmadı ve Hollanda Devrimi onları acımasızca hayal kırıklığına uğrattı.

III. Tepki ve Savaş Projeleri

Devrimcilerin yanılsamaları 1789 olaylarının kendisinden ve özellikle halk isyanından kaynaklanıyordu; "halk ayağa kalktı ve tiranları devirdi" diyorlardı. Halkın en son aşamada müdahale ettiğini, bizatihi burjuvazinin bile Genel Meclis'in çağrılması sayesinde etkinliğe katıldığını ve nihayet bu çağrıyı aristokrasinin yaptığını unutuyorlardı. Çiftçi ayaklanmasının ve 4 Ağustos gecesinin hemen ardından, Avrupa aristokrasisinin mutlakiyete karşı koymak için ortaya koyduğu "felsefenin" değeri ölçülebildi. Bu felsefe, birkaç istisna dışında her yerde karşıdevrimciliğe dönüştü; bir süre sonra, ruhban sınıfının mallarının satılması, kısa sürede Avrupa'daki bütün kiliseleri dehşete düşürmeye başladı. Kraliyet erkini felç ettikleri için, Eski Rejim'in başlarına yıkıldığını gören Fransız mevkidaşlarının hatası sonucunda aydınlanan önemli kimseler, hemen hemen tüm krallıklarda hükümdarın despotluğu konusundaki şikayetlerini bir yana bıraktılar ve ayrıcalık ve mallarını korumak amacıyla hükümdarla birleştiler. Bunların tutumları, zaten pek zayıf olan burjuvazideki eyleme geçmek konusundaki niyet kırıntısını da söndürdü; zaten burjuvalar yeni ilkeleri kesinlikle reddetmiş olmasalar da, halk karmaşasından korktular ve işleriyle rahatları konusunda telaşa düştüler. Macaulay "Başının üzerinde bir çatısı ve sırtında bir giysisi olan yirmi İngilizden on dokuzu, devrime karşı tavır aldı" diye yazar. Böylece Avrupa'nın tüm yöneticileri, "olur da" halkta bir kaynaşma belirirse geleneğe uygun bir biçimde onun aklını başına getirmek konusunda anlaştılar. Böylelikle Fransız Devrimi'nin başarısı, etrafında ülke içindeki zaferi sağlayan değişime tam tamına zıt nitelikte başka bir değişim yarattı.

Fransız göçmenler Devrim'in tehlike çanlarını duyurmak konusunda ellerinden geleni yaptılar. Torino'da Artois Kontu, Roma ve Madrid'de büyükelçi

olan Bernis Kardinali ve La Vauguyon Dükü, bunları mümkün olduğunca korudu. 1790 yılında, Trier seçim bölgesinde silahlı topluluklar oluşmaya başladı. Bununla birlikte sürgünün yakında son bulacağına güvenen göçmenlerin çoğu, yalnızca kendilerini eğlendirmeyi düşünüyordu. Kısa süre sonra geçim sıkıntısına düşmelerine rağmen tutumsuz davranan bu göçmenler yerleştikleri her yerde hayatı pahalandırıyorlardı; birçoğu kibirli ve saygısız, havai ve kışkırtıcıydı. Kimse onları sevmiyordu. Kendi kastlarından olan insanlar için canlı birer ibrettiler. Gazete ve broşürleri besleyen ürkütücü hikâyeleri zamanla etkili oldu. Hemşerilerinin güçlükler içinde bir avuç haydutun zorbalığına katlandıkları ve düzenli birliklerin kolaylıkla Paris'e varabileceği konusunda teminat veriyorlardı. Bunlar, yabancı ülkelerde, Fransa'daki siyasi mültecilerin oynadığı role benzer bir rol oynadılar.

Devrimciler bakımından hiçbir şey, Hollanda olayları kadar aydınlatıcı olamazdı. Avusturyalılar gittikten sonra, Vonck programını Van der Noot'a sunmuştu. Hak eşitliği, Üçüncü Tabaka temsilcilerinin sayısının iki katına çıkarılarak taşra eyaletlerinde reform yapılması, temsilcilerin kilise bölgeleri temelinde seçimi ve illerden genel bir meclisin toplanması. Toprak aristokrasisine ve özellikle de ruhban sınıfına kesinlikle Fransızların usulüyle muamele etme niyetinde değillerdi. Buna karşın "devletçiler," ne kadar ölçülü görünürse görünsün bu reformların iyiye işaret olmadığı kanısına vardılar ve 12 Ocak 1790 tarihinde, "Belçika Birleşik Devletleri"nin bağımsızlığını ilan ederek, hükümeti yalnızca yenilenmiş olan eyaletlerden toplanmış bir vekiller meclisine teslim ettiler. Liègelilerin de eklenerek ulusal birliğin tamamlanmasını sağlamaktan kaçındılar. Bu şehrin devrimcilerinin katılımı karşıtların elini fazlasıyla güçlendirdi. İki taraf da, boş yere yurtdışında destek aradı. Van der Noot daha önce olduğu gibi Prusya ve İngiltere'ye, Vonck ise La Fayette'in özel temsilcilerinin tavsiyelerinden Béthune-Charost Dükü'nün krallık makamına geçme önerisinden başka bir şey çıkmayan Fransa'ya başvurdu. Vonckçular bazı şehirlerde kurullar kurabildiler ama burjuvazi bölünüyordu: Meslek loncaları Eski Rejim'in lehine görüş bildirdiler. Van der Noot'u kendine alet eden piskoposluk kurulu üyesi Van Eupen ve Cizvit Feller tarafından yönetilen ruhban sınıfı, dinin altüst edilmesinin habercisi olarak gördüğü reformlara karşı öfkeli bir kampanya başlattı. Ruhban sınıfı, Vonck'un programındaki hiçbir şeyin zaten heyecanlandıramayacağı işçi ve köylüleri de ardından sürükledi; Vonck rakibinin aksine, bir halk liderinin yeteneklerine kesinlikle sahip değildi. Devletçiler Vandermersch'in gönüllülerine güvenmiyorlardı ve onları komplo kurmakla suçladılar. Nihayet birkaç yüz isyancı, 16 ile 18 Mart 1790 tarihleri arasında Vonckçuları Brüksel'den

kovdular ve Vonckçular Fransa'ya göç etti. İktidara egemen olan ayrıcalıklılar, Avusturya'ya karşı savunmayı örgütlemeyi başaramadılar ve pes ederek son darbeyi beklediler. 1790 Kasım ve Aralık ayında Avusturyalılar, Liège'de piskopos-hükümdara yetkisini geri verdiler ve Belçika eyaletlerini yeniden istila ettiler.

İngiltere'de de, ilk telaşa kapılmış olan Kilise gibi görünür. Toprak aristokrasisi de onu izlemekte gecikmemişti. 1790 seçimlerinde Tory çoğunluk da güçlenmişti. Test Act'in kaldırılması ve parlamenter reform lehindeki yeni denemeler, her zamankinden daha başarısız oldu. Pitt, bu önlemlerin bir zayıflık işareti gibi görüneceğini ve koşulların, bunları ertelemeyi gerektirdiğini açıkladı. Gerçekten de her şey, bir nesil boyunca olduğu gibi kaldı. Liberal parti üyeleri bölündü. Windham, Fox'un büyük öfkesine rağmen, Kilise'yi tehdit eden tehlikelerin dramatik bir tasviriyle Avam Kamarası'nı dehşete düşürdü; ardından 1791 Nisan'ında, Kanada'nın meşruti rejimini düzenleyen kanun tasarısı konusunda tartışılırken, Burke, Fox ile bağlarını törenle kopardı. Liberal partinin bölünmesi böylelikle başlamış oldu. Daha 1790 Kasım'ında Burke, karşıdevrimin kutsal kitabına dönüşen ve hep öyle kalan, ünlü *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler*'ini yayımlamıştı. Burke burada, kararnamelerin insanlara özgürlük kavramını ve medeni erdemi aşılamak için yetersiz olduğunu güçlü bir biçimde göstermiş ve böylelikle, tarih ve siyasete evrim kavramını sokmuştu. Buna karşın aynı zamanda, toplumsal gelişime bir sınır koyuyordu ve eserinin başarıya ulaşmasını sağlayan da bu oldu: Sınıf hiyerarşisi onun gözünde tanrısal mahiyete sahipti ve Fransız Devrimi'ni korkunç ve her türlü toplumsal tabakayı yıkıcı olarak değerlendiriyorsa bunun sebebi Devrim'in aristokrasiyi yok etmesiydi; Devrim'in temel ve nihai yönünü, herkesten daha iyi kavramıştı. Pek parlak olan başarısı, hesap edilmemiş bir tepkiyle karşılaştı. Ona karşı çıkanlar arasından birçoğu burjuvaziye seslenerek yalnızca Burke'ün 1688 Devrimi ve tedrici gelişim hakkındaki sınırlı yorumuna itiraz etti: İskoçyalı Mackintosh'un *Vindiciæ Gallicæ*'yle yaptığı gibi. Bununla beraber, Amerikan isyancılarının tarafında yer aldığı için zaten meşhur olan Thomas Paine adında biri vardı ki, siyasi ve toplumsal eşitsizliğe karşı sövgüleri, kral ve lordlara karşı tutkulu eleştirileriyle halkın doğrudan yüreğine dokunuyordu. İlk bölümü 1791'de yayımlanan ve tüm ülkeye ucuz baskılar halinde yayılan *İnsan Hakları*, kitlelere kendilerini Fransa örneğinin ne açıdan ilgilendirebileceğini anlattı.

Schlözer, 1790 yılının başından itibaren Almanya'da, liberal ilkeleri inkâr etmeksizin, Fransa'da egemen olan demagojik kalabalığı, yani "oklokrasi"-

yi* eleştirmeye başladı. "Göttingen'in rüzgar fırıldağı" namlı Schlözer, ağır eleştiriler aldı; ama yanında saf tutan sayıları giderek artan bir yazarlar grubu oluşması engellenemedi. Ottokar Reichard, Girthammer, Hannover'in gizli danışmanı Brandes ve özellikle Iena'nın *Gazette littéraire*'indeki [Edebi Gazete] Almanya'nın Burke'ü olan Rehberg. Viyana'da, Leopold'un korunuğu Hoffmann, *Wiener Zeitung*'da liberallere karşı şiddetli bir kampanyaya girişti. Gizli dernek ve üniversiteler, her yerde şüpheli hale geldi. 1791'den itibaren, *Bir Seyyahın Mektupları* adlı yazarı belirsiz bir yergi yazısı, gizli dernekleri Fransa'daki karışıklıkları alevlendirmekle suçluyordu ve Viyana'da, söylenilene göre librettosu masonik törenlerden izlerle lekelenmiş *Sihirli Flüt* operasının yasaklanması gündeme geldi. Belki de en ağır alamet şuydu: Liberaller bir yandan Kurucu Meclis'in reformlarını övmeye devam ederken, bir yandan da bunları Almanya'da derhal uygulamaya koyulması isteğini dillendirmeye ilişkin en ufak bir niyet göstermiyor ve bireylerin kültürel ve ahlaki ilerlemesinden başka bir şey beklemediklerini ileri sürüyorlardı; Devrim'in dolaysız ve kesin amacını yani kurumların değişimini, uzak bir geleceğe erteliyor böylece de iktidarsızlıklarını kanıtlamış oluyorlardı.

Kamuoyunun gelişimi, 1789 yılında Prusya'da Aydınlanma'ya karşı başlayan tepkinin ancak lehine olabilirdi. II. Friedrich-Wilhelm, ateşli direnişlerine rağmen papaz ve profesörlerin dinsel uyum yoluna sokulmaları uğrunda harcadığı çabalar için, Wöllner'i her zamankinden daha çok destekledi; kral, Friedrich kanununun, hükümdar ve Junker otoritesinin aleyhine her türlü hükümden arıtılması için, bunun yeniden elden geçirilmesini buyurdu; derebeylik rejimi konusunda hiçbir şey değiştirmeye niyeti olmadığını net bir biçimde gösterdi. Habsburg topraklarında, Belçikalıların 1789'da ayaklanmaları ve Macarların başkaldırıya dönüşmeye açık itaatsizliği de aynı şekilde reformcu politikanın gerilemesine yol açtı: II. Joseph, Şubat 1790'da ölmeden önce, yapmış olduğu birçok yeniliği yürürlükten kaldırdı ya da askıya aldı. II. Leopold, ağabeyinin yerine geçmek üzere terk ettiği Toskana Dükalığı'nda, en aydınlanmış despotlardan biri olarak görülüyordu; ama her şeyden önce hanedanlık mirasını kurtarması gerekiyordu ve II. Joseph'in çalışmaları arasından mümkün olanları kurtararak, aristokrasiyle barışmak ve partikülarist eğilimleri tatmin etmekten başka bir çare göremedi. Ruhban sınıfını sakinleştirmek için yeni dini usulleri ve papaz okullarını ortadan kaldırdı, din adamlarına kurumlarının yönetimlerini geri verdi ve artık manastır kapatmayacağı sözünü verdi, okulları piskoposlara emanet etti ve aşarı yeniden yürürlüğe

* Organize olamamış kaotik bir topluluğun başta olduğu, resmi bir lideri bulunmayan yönetim biçimi.

soktu. En azından sekülerleşme sürecini korudu, hoşgörüyü bozacak eylemlerden kaçındı ve devletin papalığa karşı bağımsız tutumunu değiştirmedi. Eyalet meclislerini, Macar anayasasını ve komitaları yeniden oluşturdu. Hatta boyun eğen Belçika'da, geleneksel kurumları yeniden tanıdı. Böylelikle topraklarında, kaotik çeşitlilik yeniden ortaya çıktı. Nihayet, vergi ve toprak reformundan tamamıyla vazgeçti; Bohemya ve Macaristan'ı çalkantıya sürükleyen taşra karışıklıklarına rağmen, derebeylik rejimi onaylanmış oldu; yalnızca kişisel köleleştirmenin kaldırılmasına ilişkin uygulama değişmedi.

Diğer Katolik ülkelerde, hükümetler savunmaya geçiyorlardı. 1790 Aralık'ında Bavyera, İlluminati'ye karşı önlemlerini yeniledi; burada uygulanan sansür, Paris kökenli *Moniteur*'ü bile yasakladı. Aynı yıl Sardinya kralı, localara bundan böyle toplanmamaları için çağrıda bulundu ve Joseph de Maistre, dostu Costa de Beauregard'ı tepkicilerin tarafına çekti. Papa, Kilise'nin selameti için dua ve oruç emirleri vererek, Tanrı'nın ayrılıkçıları reddedeceğini bildirdi; bu tehdit İtalya'da, Devrim'e verilen çekingen destekleri çarçabuk susturdu. Masonlar, Jansenistler ve liberaller, gazete ve akademiler tarafından ortak bir kınama içerisinde birbirleriyle karıştırıldıklarına şahit oldular. Çok sayıda Fransız tutuklandı ya da kovuldu. Oysa İtalya da, Toskana Dükü örneğinde olduğu gibi, Almanya gibi baskıya pek eğilimli olmayan prenslere sahipti. İspanya'da ise tam tersine, Florida Blanca ve engizisyon 1789 sonunda bir olarak, Fransız kitap ve gazetelerine el koymak, mektupları açmak ve ithal edilen malları aramak konusunda anlaştı. Jovellanos sürgüne gönderildi; Campomanes Kastilya Kurulu'ndan çekildi. Fransızlar sıkı gözetim altında bulunduruluyor, Cabarrus örneğinde olduğu gibi hapse atılıyor ve gitgide daha çoğu sınırdışı ediliyordu. Portekiz'de de durum aynıydı. 18 Haziran 1790 tarihinde, bir Fransız Florida Blanca'yı hangi sebepten olduğu bilinmeksizin yaralayınca, sert tutum daha da ağırlaştı. Nihayet 1791 Mart ayında, "Fransız vebasını" durdurmak üzere, Pireneler boyunca bir silahlı birlik hattı oluşturuldu.

Burke, tüm devletlerin aynı şeyi yapmasını ve İngiliz hükümetinin çözüm olarak barışçı bir ablukaya girişerek propagandayı sınırlandırmasını isterdi. Hatta ona göre, bu yalnızca bir hazırlık idi. Barbarlığa geri dönen bu ulusa karşı mücadele edilmesini salık veriyordu ve Baron Grimm ile Hannoverli bir soyluya dönüşen Konsil üyesi İsviçreli doktor Zimmermann, ona Almanya'dan destek verdiler. 1791 ilkbaharında VI. Pius, Devrim ilkelerini törenle kınadığında, kralların da sıraları gelince kendilerini ifade etmekten ve yeni hainlere karşı kendi davalarını savunmaktan kaçınmayacakları belli oldu. Mesele artık ortadaydı.

IV. XVI. Louis ve Göçmenler / Yabancı Ülkelere Çağrı

Sorun, yalnızca kalem kavgacılarının ve devletin yararı gereği ortaya konulmuyordu: Göçmenler açıkça ve XVI. Louis gizlice, krallara harekete geçmeleri için yalvarıyorlardı. Torino'da Artois Kontu, Sardinya kralına ricada bulunmuş ve Vaudreuil Kontu'nu Roma ve Madrid'e göndermişti; Mayıs 1791'de, Mantova'da II. Leopold'e başvurmuştu. Her şeyden önce yalvar yakar para yardımı istiyor; Güney Fransa'da kışkırtılan ayaklanmaları desteklemek için de askeri bir müdahale talebinde bulunuyordu. Haziran ayında, Madame de Polastron ile beraber, Trier seçmeni olan amcasının topraklarındaki Schönbornbust Şatosu'na yerleşti. savurgan ve sefih maiyeti hayatın tadını çıkarırken, askeri bir harekata girişmek isteyen göçmenler, Condé Prensi'nin kendilerini topladığı Worms'ta en zaruri ihtiyaçlarını bile karşılayamıyordu. 1790 yılının sonunda prensin bakanı olan Calonne, Avusturya imparatorunu boşlamaksızın daha ziyade Prusya'ya güveniyor ve Fransa'nın ittifakını İngiltere'ye birkaç sömürge ile beraber sunuyordu. Condé Ordusu yabancı birliklere yol açacak ve böylece Eski Rejim yeniden kurulacaktı: Göçmenler, hemşerilerine karşı en korkunç tehditleri savuruyor ve Ulusal Meclis'in boyunduruğuna uysallıkla katlanan hükümdarlarından küçümsemeyle bahsediyorlardı.

Aslında XVI. Louis'nin boyun eğişi her zaman görünüşte kalmıştı. Yeni bir "gün" düşüncesinin bile korkudan titrettiği kral, geriye kalan itibarının da tamamını yok eden bir ikiyüzlülüğe kendini mahkum ediyordu; fakat 1789 Kasım ayından itibaren, akrabası olan İspanya kralı IV. Carlos önünde, kendisine zorla kabul ettirilen ödünleri reddetti ve Marie-Antoinette, dostu İsveçli kont Axel de Fersen'e ve Avusturya Büyükelçisi Mercy-Argenteau Kontu'na, La Fayette ve Kurucu Meclis üyelerine karşı duyduğu nefreti defalarca belirtti. Kralın itirazını Madrid'e ileten Fontbrune Başpapazı, sarayda verilebilecek destek konusunda araştırma yapmak ve para istemekle görevlendirildi. 1790 yılında yeniden Viyana'ya gitti. Şubat ayında II. Joseph'in yerine geçmiş olan II. Leopold, eski kral gibi Marie-Antoinette'in kardeşlerinden biriydi; üçüncü bir kardeş ise Köln başpiskoposu idi. Kız kardeşlerinden birisi Hollanda'yı yönetiyor, bir diğeri ise Napoli'de hükümranlığını sürdürüyordu. Oysa Fontbrune, ancak boş vaatler elde etti. O sırada haziran sona ermekteydi; XVI. Louis'nin yurtdışına yaptığı çağrıya sebep olan şey, ruhban sınıfının sivil tüzüğü değildi. Bundan böyle, vicdani kuruntuların kralın kararını sağlamlaştırdığını kabul edersek, başka nedenlerin de bu kararın onaylanmasına katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Kurucu Meclis tarafından yaratılan

idari düzenleme işlemeye başlıyordu; XVI. Louis'nin seçtiği bakanlar teker teker görevlerinden ayrılıyorlardı; artık Devrim'in, başkaldırıdan çok daha başka bir şey olduğunu kralın kendi kendine itiraf etmesi gerekiyordu. Ekim ayında Pamiers Piskoposu d'Agouit, kralın harekete geçmesini hızlandırmak amacıyla geldiğinde, onu ikna etmekte zorlanmadı. Breteuil Baronu tam yetki sahibi oldu: Gizli projenin başına geldi ve yabancı saraylarda görev yapmaları için ajanlar görevlendirildi. XVI. Louis kaçmaya karar verdi ve Metz'de komutanlık yapan Nancy kahramanı Bouillé Markisi'ni, kendisini karşılamak için hazırlıklar yapmakla görevlendirdi; aralık ayında Fersen de diğer yandan kaçış hazırlıklarına başladı.

XVI. Louis ve Marie-Antoinette, göçmenlerin diplomasisine karşı koyuyorlardı. Hatta bunun sonucunda Artois Kontu ve Venedik Büyükelçisi Bombelles Markisi arasında ciddi bir münakaşa çıktı; Bombelles Markisi, kendi görevlerini göz önünde bulundurmaksızın Artois Kontu'na hizmet etmeye can atıyordu; ama bu, kralın gizli emirlerine de itaat etmesini engellemiyordu. Hükümdarlar, firar edenleri kendilerini terk etmekle ve atakça ve vakitsiz girişimlerle kraliyet ailesinin güvenliğini tehlikeye atmakla suçluyorlardı. Aynı zamanda, zafer kazanan aristokrasiye bağımlı duruma düşmekten de korkuyorlardı. Condé birliklerinin akını yerine, Ulusal Meclis'e kararnamelerini kralın beğenisine uygun bir biçimde yeniden gözden geçirmesi için ihtarda bulunacak ve sınırda bir askeri gösteriyle tehditlerini destekleyecek olan bir devletler ittifakını tercih ediyorlardı. Montmédy'ye yerleşme niyetindeki XVI. Louis, aracı olarak oradan müdahale edebilecek ve olaylara egemen kalacaktı. Kral, yabancı orduların Fransa'ya girmesini talep etmediğini ısrarla belirtiyordu; ama kendisi değilse bile kraliçe, böylesi bir girişimde bulunacak olan hükümdarların, eğer Ulusal Meclis direnirse bu emri vermekten kaçınmayacaklarını düşünüyordu. Kuşkusuz, yardımlarının karşılığını ödemek gerekecekti. Masraflarının karşılanması doğaldı; birkaç eyaleti onlara vermek fikri, XVI. Louis'nin hiç hoşuna gitmiyordu; buna karşın Bouillé'nin nasihatları üzerine, 1791 Mayıs ayında, İngiltere'ye tarafsızlığının karşılığı olarak sömürgelerin bir kısmının önerilmesi emrini verdi.

Hükümdarlar XVI. Louis ve göçmenler arasında tereddütte kaldı. II. Katerina göçmenleri sevinç ve coşkuyla karşılıyordu ve acımasız bir müdahale için büyük bir çaba gösteriyordu: "Fransız anarşisini yok etmek, kendine ölümsüz bir zafer hazırlamaktır." 1791 ilkbaharında bir öncü misali bizzat Spa ve Aachen'e yerleşmek üzere gelen İsveç kralı III. Gustaf'ın görüşü de aynıydı. Sardinya kralı III. Vittorio-Amedeo da Papa gibi Artois Kontu'nun bakış açısını benimsemiş gibi duruyordu. Şövalyelik gösterisi yapan

II. Friedrich-Wilhelm, göründüğü kadarıyla XVI. Louis'ye yardım etmek için yanıp tutuşuyordu ama yaveri Bischoffwerder ve ona bağlı bütün hiziple birlikte kral da, aynı zamanda göçmenlere de kulak veriyordu. İspanya'da ise tam tersine, Florida Blanca göçmenleri hem tehlikeli hem de masraflı olarak gördüğünden, onlara mesafe koyuyordu. II. Leopold ise onlarla işbirliğinden bahsedilmesini bile istemiyordu. 1791 Ocak ayında imparator, Calonne'u görmeyi reddetti ve ona Viyana'yı terk etme emri verdi; mayısta Artois Kontu'nu Mantova'da başından savdı. İngiltere'de kral, bakanlar ve parlamento, düşünceleri ne olursa olsun, ulusal çıkar bunu gerektirmedikçe müdahale etmeyi reddetmek konusunda hemfikirdi. Burke hemşerilerine mücadeleden bahsederken dağ başında vaaz verir gibiydi.

Devrim'e en ateşli biçimde karşı çıkanlar göçmenlerin dostlarıydı; ama imparator olmaksızın ellerinden bir şey gelmiyordu. Diğerlerini ayağa kaldıran II. Katerina, onların ardından gitmemeye kesin kararlıydı. Friedrich-Wilhelm 1790 Ağustos ayında Roll Baronu'nu olumlu bir biçimde karşıladı ve eylülde ilk önerilerinde bulundu ama devletlerinin coğrafi konumu ve Marie-Antoinette ile akrabalığından dolayı muhtemel ittifakın doğal başkanı gibi görünen ve haklı olarak kendini hepsinin arasındaki en barışçı kişi gibi hisseden Leopold ve Avusturya olmaksızın girişimde bulunamazdı. II. Leopold, daha önce Toskana'da yaptığı çalışmalardan dolayı, Kurucu Meclis'in reformlarının çoğuna korkuyla bakmıyordu; diğer yandan Fransa'da Eski Rejim'i yeniden kurmak ona ne mümkün ne de gerekli geliyordu. Kuşkusuz, otoritesinin en ufak bir parçasından bile vazgeçmeyi reddederdi ama Fransa kralının otoritesinin zayıflamasından rahatsız olmuyordu. Nihayet kendi devletlerinde, II. Joseph'in mirasının ortadan kalkması fikri, II. Leopold'ü sıkıntıya boğuyordu. Böylelikle kayınbiraderine cesaret vermeyip, onun Kurucu Meclis üyeleriyle uzlaşmasını tercih etti ve diğerlerinin yavaşlıklarını ve bölünmelerini ve İngiltere'nin gizemli tutumunu gerekçe gösterip özür dileyerek işleri sürümcemede bıraktı. Marie-Antoinette olduğu kadar Büyükelçi Nuñez'in mektuplarında da, zaten bölünmüş olan kraliyet ailesinin –çünkü Madame Élisabeth ve kralın halaları göçmenleri savunuyordu– nasıl boş çabalar ve acınası seçenekler peşinde aydan aya bitap düştüğü izlenebilir. Kraliçe, hükümdarları ve özellikle de erkek kardeşini bencillik ve körlükle suçluyordu. Bundan sonra ise çatışmanın sorumluluğunu Devrim'in üzerine yıkmak amacıyla, hükümdarların gerçekten de Devrim'e karşı hiçbir saldırgan niyet beslemediklerini gösterme çabasına girildi. Aslında bizzat Leopold, ne propaganda tehlikesine ne de kan bağlarının ve monarşik dayanışmanın kendisine dayattığı görevlere karşı duyarsız değildi ama diğer

hükümdarlar gibi o da aklına dayanarak, şimdilik Devrim'den korkacak bir şey olmadığını düşünüyordu. Belçika'yı yeniden fethetmek, Macaristan'da barış sağlamak ve Türklerle yapılan savaşı bitirmek zorunda olduğundan, XVI. Louis'nin sorunlarıyla ilgilenmeden önce, kendininkileri çözme hakkı ve görevi olduğuna inanıyordu.

V. Kurucu Meclis'in Dış Politikası

Aslında, hükümdarlar ve Devrim arasında, kamu hukuku ve ülke topraklarına ilişkin çatışma alanları ortaya çıkmaktaydı. Derebeylik haklarının ortadan kaldırılması, Alsas'ta topraklara sahip olan Alman prenslerini rahatsız ediyordu; bunlar Vestfalya Antlaşmaları'nı ileri sürüyor ve sorunları diyet meclisine havale ediyorlardı. Strazburg ve Verdunlü Fransız piskoposlar, bu prensleri izlemekten çekinmediler. Diğer yandan Avignon ve Comtat bölgesi Eski Rejim'i reddederek, papa ile çatışmaya girdi. 12 Haziran 1790'da, Avignon papadan Fransa ile birleşmesini talep etti. Comtat'nın başkenti Carpentras Fransız Anayasası'nı benimsemekle yetindi ama Papa'nın vetosunu hiç hesaba katmamıştı. Daha Avignon'un içinde aristokratlar ve yurtseverler birbirinin gözünü oyarken, Kurucu Meclis bir tutum belirlemediğinden Avignon ve Carpentras arasında savaş patlak verdi.

Devrim, işte bu iki anlaşmazlık konusunda, kendi ilkelerinden yola çıkarak yeni bir uluslararası hukuk üretme durumunda kaldı; 1789 yılından itibaren Korsika'nın il olarak kabul edilişi zaten bu yeni hukukun habercisiydi. 1790 Kasım ayında, Kurucu Meclis Alman prenslerine Merlin de Douai'nin aracılığıyla, Alsas'ın 1648 antlaşmalarının bu bölgeyi XIV. Louis'ye vermesinden değil, Alsaslıların özellikle Federasyon'daki temsilleri aracılığıyla hemşerileriyle bir birlik olarak kalmak istemelerini belirtmelerinden dolayı Fransız olduğu cevabını verdi. Yeni bir uluslararası hukukun ilkelerini ortaya çıkarmaya çalışarak, Merlin hanedan devletin karşısına gönüllü birlik olarak ulusu dikiyordu. "Siz ve Alsaslı kardeşleriniz arasında, geçen sene eski ve yeni tüm Fransızlar arasında bu mecliste oluşturulan toplumsal sözleşmenin dışında hiçbir meşru birlik belgesi bulunmaz." Bu, Üçüncü Tabaka temsilcilerinin 17 Haziran 1789'da kendilerini Ulusal Meclis ve ardından 9 Temmuz'da da Kurucu Meclis olarak ilan etme kararlarına bir göndermeydi. "Son derece basit" tek bir soru akla gelir: "Alsas halkı, Fransız olma üstünlüğünü diplomatik parşömenlere mi borçludur? Despotluk dönemlerinde Alsas halkını Fransız halkına bağlamayı konu edinen antlaşmalar, bu halklardan birincisi ya da ikincisi için ne ifade eder? Alsas halkı Fransız halkıyla

birleşti çünkü bunu istedi; bu durumda birliği meşrulaştıran şey Münster Antlaşması değil, yalnızca Alsaslıların iradesidir." Alsaslılar bu isteklerini, 14 Temmuz 1790'da Federasyon'a katılarak göstermişlerdi.

Böylelikle Fransız Devrimi, insanı ve yurttaşı özgürleştirdiği kadar ulusları da özgürleştiriyor ve hatta bunları var olmaya çağırıyordu. O zamana dek hukukta ancak devletler var olmuştu: İnsan, fethedilen ya da başkasına bırakılan toprakların kaderini paylaşıyordu. 22 Mayıs 1790'da, Kurucu Meclis törenle fetih hakkını ortadan kaldırdı; bundan böyle tam tersine, özgürce ifade edilecek olan insan iradesi, toprağı denetimi altına alıyordu: Toprağa ve hanedana dayalı devlet, yerini ulusa bırakıyordu. Dolayısıyla sol kanat, Avignonluların fikirlerinin de alınarak, onların da katılımının ilan edilmesini istedi. 1791 Mayıs'ındaki oylamada Avignon'dan bu katılımı erteleme taraftarı zayıf bir çoğunluk kararı çıktı; bununla birlikte, düzeni yeniden sağlamak ve halka danışmak amacıyla Avignon ve Comtat'nın işgaline karar verildi; birleşme en sonunda eylül ayındaki bir oylamayla kabul edildi. Bu arada papa, uzun bir süredir Avrupa'ya çağrıda bulunuyordu. Kralların gözünde bu yeni insan hakkı, Fransa'nın bir devrim de kendileri yapmak istediklerinden hükümdarlarıyla çatışmaya girebilecek sakinlerin bulunduğu tüm ülkeleri, barışçıl yollardan ve masrafsızca topraklarına ekleme yetkisini ilan etmesi anlamına geliyordu. Fransa ile Avrupa arasındaki bütün antlaşmalar yırtılmış ve bütün hukuki bağlar koparılmıştı. Bu, diplomat ve hükümdarları öfkelendirmeye yeterdi de artardı bile.

Yine de devlet adamları boş sözlerle yetinmiyorlardı. Alsas ve Avignon meseleleri, istenildiği zaman savaş ilan edebilmek açısından önemlerini koruyorlar; ama büyük devletleri ilgilendirmiyorlardı. Bu devletlerin kendilerini tehdit altında hissetmeleri için, Fransa'nın güçlerinin zarar görmemiş olması gerekirdi. Oysa Fransa'nın ne ordusu ne donanması ne de parası kalmıştı ve ülke, ittifaklarını bozuyordu. Devrimcilerin iddiaları acınacak nitelikteydi ve ilk fırsatta geçersizleştirilebilirdi.

Gerçekten de Kurucu Meclis, savaştan korkar gibi görünüyordu. Kuşkusuz bu, ilkeleri icabıydı ama aynı zamanda da savaş, kralı güçlendirirdi. Kurucu Meclis Belçika Genel Meclisi'nin bildirilerini okumayı reddetti; Hollanda'ya gönderilen Avusturyalı birliklerin geçişlerini yasaklamış olsa da, bunların Basel piskoposluğunu işgal etmelerine izin verdi. Alman prenslerinin haklarını kuramsal olarak inkâr ettikten sonra, onlara bir tazminat teklifinde bulundu ve XVI. Louis, prensleri bu teklifi kabul etmekten vazgeçirmek için alelacele Augeard'ı göndermek zorunda kaldı. Kurucu Meclis Avignon'un birliğe katılmasını da elinden geldiğince erteledi. 1790 Ma-

yıs'ında, kralın Kurucu Meclis'i zorlamasını engellemek için, barış ve savaş hakkını yasamanın iznine bağlı kıldı ve anayasanın dışişlerini hükümdarın yönetimine bırakmasına rağmen, 1 Ağustos'ta diplomatik bir komite kurdu. Sonunda, Eski Rejim'in ittifakları yeni Fransa'yı istemi dışında bazı anlaşmazlıklara sokabileceğinden, bu riski almak yerine tarafsız kalmayı tercih etti. Aslında Habsburglarla ittifak kendiliğinden bozulmuş oluyordu. İmparator güçsüz bir Fransa'yı artık hesaba katmıyor ve özellikle Favier'nin kitaplarının devrimcilere aşıladığı ve kraliçenin uyandırdığı nefret aracılığıyla canlanan Avusturya karşıtı gelenek, meclisi Prusya'ya doğru yöneltiyordu. Büyükelçi Goltz ve Friedrich-Wilhelm'in gizli casusu Ephraïm, devrimcilerin umutlarını teşvik ediyordu. Avusturya karşıtlığı o kadar kuvvetliydi ki, daha önce de söylediğimiz gibi göçmenler, rakipleriyle aynı tercihlere sahipti. Son savaşta Fransa'nın İngiltere'yi yenmesini sağlayan İspanyollarla ittifak fikri, itirazlara yol açmıyordu; yine de Kurucu Meclis, bundan da aynı şekilde vazgeçti. Birçok devrimcinin İngiltere'ye sempati duyduğu doğruydu ve doğal olarak, Talleyrand gibi maliye uzmanları ve tüccarlar İngiliz dostu idi. 1790 Mayıs'ında, Pitt tarafından tehdit edilen İspanya, Bourtonlarla imzalanmış aile sözleşmesinin gereklerinin yerine getirilmesini istedi. Ulusal Meclis en sonunda 26 Ağustos tarihinde, 45 İspanyol gemisinin donatılmasını oyla kabul etti; ama hanedanlık antlaşmasının geçersiz olduğunu açıkladı. Bu sefer iki ulusu birleştirecek olan yeni bir antlaşma için görüşülecekti. Bu konuda kimse yanılgıya düşemezdi: Fransa ve İspanya arasındaki ittifak ölmüştü ve Pitt'in, Mirabeau'yu azarlayan ve kuşkusuz ona para ödeyen görevlileri Miles ve Elliot bundan dolayı kendilerini kutladılar.

Fransa'nın güçsüzlüğü çok açık bir biçimde görülüyordu. Tarih boyunca, devrimlerin etkisinin hep böyle olduğu söylenmiştir. Sağduyu, hükümdarlara Devrim'i kendi haline bırakmalarını ve amaçlarının peşinden gitmeyi salık veriyordu. Devrim'i durduracak bir kralın otoritesini yeniden kurmanın zamanı nasılsa gelecekti.

VI. Avrupa Politikası

Fransız Devrimi'nin, ilk yılları boyunca Avrupa'nın ilgisini tekeline almak bakımından daha çok eksiği vardı; çünkü Avrupa kendisini genel bir savaşın arifesinde olarak görmekteydi. 1782'den beri II. Katerina ile ittifak kurmuş olan II. Joseph, çariçenin torununun başına geçeceği Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasını ve Potemkin'in uzun zamandır beklediği aynı zamanda da Avusturya'ya Osmanlı İmparatorluğu'nun Sırp taşralarının yanı

sıra Venedik topraklarının mülkiyetini veren "Yunan projesinin" cazibesine en sonunda boyun eğmişti: Venedik toprakları II. Joseph'i Lombardiya ile birleştirecek ve onun başlıca tutkularından biri olan İtalya fethini oldukça ilerletecekti.

Ne Vergennes ne de Pitt, Türkiye'nin parçalanmasına onay veriyordu. Fransa orada ayrıcalıklı bir konuma sahipti; Pitt, Rusları Akdeniz'den ve Hindistan yollarından gerektiğince uzakta tutmak istiyordu. Buna karşın 1787 yılında, burjuvaziyle çatışma halinde olan Hollanda *stadhouder*'ı (V. William) İngiltere ve Prusya'nın desteğini talep ettiğinden, Prusya, Birleşik Eyaletler'i istila etmişti ve Pitt, Hollanda'yı Fransa'dan uzaklaştırarak İngiliz diplomasisine parlaklık kazandırmak için bu fırsatı değerlendirdi. Fransız ordusu Prusyalılarla savaşırsa müdahale edeceğini bildirdi. Brienne eyalet meclisleriyle çatışma içerisindeydi; henüz ölen Vergennes'in yerine geçen Montmorin mücadeleden çekildi. Eski konumunu geri kazanan *stadhouder* iktidarı ele geçirdi ve Prusya ve İngiltere'yle üçlü bir ittifak, onu bu ülkelerle birleştirdi. Fransa'da monarşinin itibarının azalmasında katkısı olan bu felaket, müttefiğinin Doğu'da hiçbir rol iddiasının olmadığı konusunda II. Joseph'i ikna etti; zaten Batılı güçler arasında bir anlaşma olacağını düşünmüyordu.

Diğer yandan iç sıkıntılar Fransa'yı felç ederken, Pitt de kendi ülkesinin sorunlarıyla uğraşıyordu. 1788 yılında III. George aklını oynattı; oğlu hükümdarlık üzerinde hak iddia etti ve felaket bir kişiliğe sahip olmasına rağmen, bu hakkı ondan esirgemek zor gibi görünüyordu. Buna karşın Pitt, hükümdar seçim yetkisinin parlamentoya ait olduğunu savundu ve prensi safdışı bırakmaksızın, onun yetkilerini sınırlayan bir kanunu oyla kabul ettirdi. Pitt'in, III. George'a rağmen parlamenter rejimi korumuş olmakla ünlenmesinde bu olayın da payı vardır. Gerçekten de Pitt, kralın niyetlerine yanıt vermeyi biliyor ve özellikle prense engel olmayı istiyordu. Diğer yandan prens iktidara geçecek olsa Pitt'i de onun yerine geçecek Fox'u da kesinlikle kovacaktı. Buna karşın bu uzun tartışmalar boşunaydı: 1789 Şubat ayında, kral sağlığına yeniden kavuştu ve Pitt iktidarda kaldı. O arada ise Avrupa'da kriz başlamıştı.

1788 Ağustos'unda, uzun süredir rahatsızlık duyan Türkler önce davrandılar ve başlangıçta savaş onların lehine ilerledi. Ruslar, Dinyeper ve Boug nehirlerinin ağızlarını tutan Özü şehrinin üzerine atıldılar ama şehir direndi. Avusturyalıların durumu daha da kötüydü. Belgrad önlerinde başarısız olduklarından geri çekilmek zorunda kaldılar ve Türkler Banat'ı istila etti. Ancak sonunda Türkler zayıf düştü: Laudon, Belgrad'ı ve Suvorov ise Özü'yü aldı; bununla birlikte Yunan projesinin gerçekleşmeyeceği açıkça

görülüyordu. Diğer yandan II. Joseph'in büyük yankı uyandıran başarısızlığı, tebaalarını ayaklanmaya öylesine teşvik etti ki 1790 Şubat'ında hükümdarı öldüğünde Habsburg devleti parçalanma noktasına geldi. Bunun sonucunda yeni bir kargaşa olasılığı doğdu.

İsveç ve Prusya karışık koşullardan yararlandılar. İsveç Rusya'ya saldırdı ve St. Petersburg kapılarına kadar geldi. İsveç soylu sınıfı, III. Gustaf'ın elinden gücünü almak için fırsatı değerlendirerek, II. Katerina'yı kurtardı. Subayların bir kısmı, krala hizmet etmeyi reddetmekte tereddüt etmediler. Bununla beraber yeni bir hükümet darbesi ile kral, otoritesini sağlamlaştırdı ve artırdı. Savaş yeniden başladı ve karada yenik düşen İsveçliler, 1790 yılında denizde galip geldiler. Prusya, 1789'da ayaklanan Liègelileri destekledi ve rakibine zarar vermek için Belçika'da entrikalar çevirdi; Rusya'nın Baltık Denizi'ne egemen olmasını da istemiyordu. İngiliz ve Hollanda ticareti bu denizde kesinlikle egemen olduğundan, Pitt de bunu istemezdi: Danimarkalıların İsveç'e müdahalede bulunmaları engellendi. Bunun yanında Prusya özellikle, eğer Avusturya ve Rusya'nın toprakları Türkiye'nin zararına genişlerse, kendisinin de Polonya toprakları üzerinde bir telafiyi hak ettiği kanısındaydı. Paylaşımdan beri Polonya'yı istila etmiş bulunan II. Katerina aynı fikirde değildi; bundan ötürü Prusyalılar, ittifak vaatinde bulunarak, Polonya aristokrasisini ayaklanması için kışkırtmaya gayret gösterdiler. Polonya'da bir "yurtsever" cephe genişlemekteydi; bu cephe, eğitim kurumlarını iyileştiriyor, ulusal duyguyu uyandırmaya çabalıyor ve *liberum veto*'nun* ortadan kaldırılmasıyla anarşiye son vereceğini iddia ediyordu. Kuklası Kral Stanislav Poniatovski, "Cumhuriyet"e kalan orduyu Türklerin üzerine gönderecek bir antlaşma için görüşmeler yapıyordu ama 1788 Eylül'ünde Diyet Meclisi toplandığında Friedrich-Wilhelm'in aldatıcı tekliflerine duyarlı olan yurtseverler, hiçbir şey dinlemek istemediler: 1789 Mayıs ayında, işgalci birliklerinin ülkeyi terk etmesini şart koştular. Prusya'nın bu kadarıyla yetineceğini kimse düşünmüyordu; bu ülkenin büyük amaçları ve büyük olanakları olduğu düşünülüyordu; ama bu olay, Prusya'nın yöneticilerinin yetersizliğini gösterdi ve acınası 1792 macerasına yaraşır bir başlangıç oluşturdu. Aslında Prusya iki politika arasında kararsız kalıyordu. Hertzberg'in 1789 Mayıs'ında krala sunduğu "büyük plana" göre, Avusturya Türkiye'den istediğini almış olduğundan, Galiçya'yı Polonyalılara geri verecek ve onlar da bunun karşılığında Danzig, Thorn ve Poznań'ı Friedrich-Wilhelm'e bırakacaktı: Hertzberg, birkaç askeri gösterinin bu mübadeleler için yeterli olacağını hayal

* O zaman soylulardan ve ruhban sınıfından oluşan Lehistan Meclisi'nde üyelerin herhangi birinin çıkanlan kararı feshetme yetkisi.

ediyordu. Daha az safdil ya da daha savaşçı olan kral, tam tersine Avusturya'nın elinden Hollanda'yı almayı ve belki de Bohemya'yı kendine mal etmeyi düşünüyordu; Belçikalılara ve Macarlara cesaret veriyor, İngiltere'ye güveniyordu ve 1789 Ağustos ayında, Silezya'da bir ordu topladı. Kararlılık ve gözüpeklik gösterilmesi gerekirken, hareket zamanını ilkbahara erteledi. O arada II. Joseph öldü ve İngilizlerle ittifak suya düştü.

Pitt, kendisine Rusya'yı durdurma hizmetinde bulunan ve Hollanda'da yardımına gelebilecek olan Prusya ittifakının değerli olduğu kanısındaydı; ama bu ittifakı hele de silahlı bir çatışma pahasına, geliştirmek niyetinde değildi. II. Katerina'ya borç olarak büyük meblağlar veren Hollanda daha da barışçıldı. Avusturya monarşisinin dağıtılması onları kaygılandırıyordu; çünkü bu, kıtadaki dengeyi bozacak ve bağımsızlaşan Belçika'yı Fransız etkisine teslim edecekti. Onlar için önemli olan, statükoyu yeniden oluşturmaktı. Diğer yandan Pitt'in gözü, denize ve sömürgelere doğru çevrilmişti; her şeyden önce bir yönetici ve maliye uzmanı olan Pitt, savaş istemiyor; ama rakibin teslim olmaya eğilim gösterdiğini hissettiğinde, seve seve gözüpeklik sergiliyordu ve Amerika Savaşı'nın galipleri, doğal olarak tercih edilir hedeflerdi. Böylece Pitt 1787 yılında, Fransa'nın gözünü korkutmuş ve Hollanda'yı ele geçirmişti; 1790'da sıra İspanya'ya gelmişti. İspanya, Pasifik kıyısında, Kaliforniya'nın kuzeyinde bulunan ve zilyetliğine uzun süredir itiraz edilen Nootka-Sound koyunda birkaç İngiliz gemisine henüz el koymuştu. Pitt tazminat talebinde bulundu ve 1790 Mayıs'ında silahlandı. İngiltere o sırada 93, İspanya ise yalnızca 34 savaş gemisine sahipti. Fransa zayıf düşmüş olduğundan, Madrid el koyma işlemini iptal etti ve bir ültimatom üzerine, koyu da 24 Ekim'de İngiltere'ye bıraktı. Bunlarla meşgul olan Pitt'in, bütün bu yıl boyunca sürekli Prusyalılara planlarının ittifak koşullarına uymadığını bildirmesi anlaşılabilir.

Oysa Friedrich-Wilhelm, II. Joseph'in ölümünden yararlansaydı, Pitt ona egemen olmakta zorlanırdı. Friedrich-Wilhelm böyle bir girişimde bulunmadığından, Pitt Leopold'le anlaşmaya varacak ve kendisine aracılık rolü sağlayacak zamanı bulabildi. Leopold ağabeyine göre daha az taşkınlık gösteren bir hayal gücüne sahipti. Avusturya'yı kurtarmak için, bir yandan da Türk topraklarının fethedilen bölümlerinden mümkün olan kadarını koruyarak Prusya'yı olabildiğince yalıtması gerekiyordu, Leopold'ün önce Prusya'yı yalnız bırakması gerekiyordu. Nisanda İngilizler önceki koşulları aynen koruma ilkesi temelinde aracılıklarını teklif ettiklerinde, bunu alelacele kabul etti. Zaten katıksız ve basit statüko ile iyileştirilmiş statüko arasındaki ayrımı görmeye başlamıştı; hatta iyileştirilmiş bir statükoya varmak amacıyla

Prusya ile görüşmekten kaçınmadı. Aslında Kaunitz buna karşı çıktı ama Leopold'ün kendi "sırrı" vardı: Başbakan Yardımcısı Philippe Cobenzl ve Sayıştay Denetçisi Spielmann, "yaşlı baba"ya rağmen ona hizmet ettiler. 170 bin Prusyalıyla 150 bin Avusturyalının karşı karşıya geldiği konferanslar, Silezya'daki Reichenbach'ta açıldı. Hertzberg, herkesin arasını bulmak için planlarını yeniden elden geçiriyordu: Avusturya, yalnızca Galiçya'nın altıda birini geri verecek ve Türkiye'de kazandığı topraklardan orantılı olarak çekilecekti; Prusya, Danzig ve Thorn ile yetinecekti. İngilizler anlaşmayı onaylamadıklarını hemen ilettiler ve Polonyalılar da durumu protesto ettiler. Rahatsız olan Friedrich-Wilhelm birdenbire bütün kazançlarından vazgeçti ve çileden çıkmış Spielmann, katıksız ve basit statükoyu 27 Temmuz'da kabul etmek zorunda kaldı.

Aslında Leopold, düzenlemeden istediği tüm çıkarları sağlamıştı; haziran ayında Macar aristokrasisi ile barışmıştı, kasımda ordusu Belçika'ya girdi ve aralık başında Brüksel ve Liège eline geçti. 10 Aralık tarihinde La Haye'de, Üçlü İttifak ona bir genel af tavizinde bulunmasını ve eyaletlerin ayrıcalıklarını korumasını şart koştu; ama Leopold bu anlaşmayı onaylamadı. Ziştovi'de Türklerle görüşüyordu; fakat orada da sonuca varılamadı. Avusturya devleti dengesine yeniden kavuşuyordu. Bu, Prusya açısından bir felaketti.

Prusya kendisine ikinci bir felaket hazırladı. II. Katerina'ya da sırası geldiğinde, aracılığı kabul etmesi için ricada bulunuldu. Çariçe bunu beklemekteydi ve Leopold'un mücadeleden çekildiğini görerek III. Gustaf ile barış yaptı. 1789'da Focnazy'de galip gelen ve Tuna Nehri'ne varan Suvorov, garnizonunu ve halkını korkunç bir biçimde katlettiği İsmailiye'yi 22 Aralık'ta ele geçirdi. Katerina her türlü uzlaşmayı reddetti ve Prusya ona bir anlaşma için hazır olduğunu ima ettiğinden, neredeyse bu anlaşma Polonya'dan gizli yapılıyordu. 26 Mart 1791'de, ikinci bir paylaşım teklifinde bulunan bir resmi yazı Berlin'e gönderildi. Bütün karşıdevrimci etkinlik başka bir gidişat edinebilirdi; ama resmi yazı, yerine çok geç ulaştı.

Friedrich-Wilhelm, kararsızlık içinde dört dönmeye devam ediyordu. Yönetimin gizli elleri, Katerina'yı yalnız bırakmak amacıyla ona Avusturya'ya yaklaşmasını öğütlüyorlardı ve artık Friedrich-Wilhelm'in de bir "sırrı" vardı. Kralın düşmanları Bischoffwerder, Başbakan Hertzberg'i çevirdiği entrikalar hakkında bilgi vermeksizin, 1790 Eylül'ünde Leopold'e yaptığı ilk para yardımının ardından, 1791 Şubat'ında Viyana'ya gitti. Leopold, Rusya ile bozuşmadan, Prusya'yı hoş tutmanın iyi bir taktik olduğu kanısındaydı. Kralın dalkavuğunu hiçbir vaatte bulunmadan dinledi; aptal ve beceriksiz Bischoffwerder için ise bundan daha fazlası gerekmiyordu: Geri döndüğünde,

Avusturya'nın anlaşmazlık durumunda tarafsız kalacağı konusunda garanti verdi. 11 Mart'ta kral, Rusya'ya karşı zorlayıcı bir çıkışta bulunması için İngiltere'yi sıkıştırdı.

Pitt, Fransa ve İspanya'yı küçük düşürüp, ardından da Avusturya'yı kurtardığından, o sırada kariyerinin doruk noktasına ulaşmaktaydı. İngiliz donanması savaş durumuna geçmiş bekliyor ve St. Petersburg'da büyükelçilik yapan Whitworth, Rusyalıların artık tükendiği konusunda garanti veriyordu. O zamana kadar blöf, Pitt'in işine yaramıştı ve görünüşe göre başarı başını döndürmüştü. Pitt'in Berlin'deki elçisi Ewart, İngiltere'nin himayesi altında Rus ilerlemesini kesinlikle engelleyecek olan İsveç, Polonya, Türkiye ve Prusya'yı birleştirmesi için onu cesaretlendiriyordu. Pitt ikna oldu. 21 ve 22 Mart tarihlerinde, hükümet Katerina'ya bir ültimatom gönderme kararı aldı; Prusyalılar da aynı ültimatomu vermek için can atıyordu. Buna karşın Pitt, liberal parti üyelerini hesaba katmamıştı. Bu üyeler, Rusya temsilcisi Vorontzov'un işbirliğiyle, kamuoyunu böyle bir savaşa karşı ayaklandırdılar. İngiltere bu ülkenin ithalatının dörtte üçünü karşılamaktaydı; bu ülkeye karşı, Fransa'nın müşterisi, üstelik imansız Türkleri mi destekleyeceklerdi? O dönemde Hindistan yolları açısından bir tehlike öngören tek kişi Pitt idi. Avam Kamarası'ndaki çoğunluğu parçalandı ve hükümet bölündü. 6 Nisan'dan itibaren, Pitt bakanlık görevini kurtarmak için söylediklerinden dönmek zorunda kalacaktı. Katerina'nın Dinyester'in sınırını aşmayacağına dair güvence veren Danimarkalı bakan Bernstorff sayesinde, Pitt görünüşü kurtardı. Ewart ayın 20'sinde, Prusya'yı İngiltere'nin kendisini terk ettiği konusunda uyarmak üzere Potsdam'a gönderildi. Katerina zafer kazanmıştı: "Havlayan köpek ısırmaz." Çariçe, Yaş Antlaşması (9 Ocak 1792) ile Özü'yü ve Dinyester sınırını muhafaza etti.

Bu sefer tek zarar gören Prusya olmadı: Polonya, II. Katerina'nın intikamına maruz kaldığını hissediyordu. Tehlike, Kral II. Stanislav ve yurtseverlerin liderleri Jean Potocki, Malachovski, Kollontaj ve Czartoryski'yi barıştırdı. 3 Mayıs 1791'de hep birlikte, *liberum veto*'yu ortadan kaldıran ve II. Stanislav'ın verasetini Saksonya elektörünün kızına geçirerek meşruti bir monarşi düzenleyen yeni bir anayasanın Diyet Meclisi aracılığıyla kabul edilmesini sağladılar. Savunmaya geçmesi için Polonya'nın yeteri kadar zamanı olmadığı ve Rusların bu ülkeyi yeniden istila edeceği öngörülüyor olmalıydı. Böylesi bir olasılık, Prusya ve Avusturya'nın gözüne yıkıcı göründü ve nihai olarak onları birbirlerine yaklaştırdı. Herzberg gözden düşünce, Bischoffwerder 12 Mayıs'ta imparatora anlaşma teklifinde bulunulmasını kabul ettirdi ve 11 Haziran'da Milan'da, ittifakı kabul eden ve Türklerle barış

antlaşması imzalayacağına söz veren Leopold ile bizzat kendisi görüştü. İki hükümdarın Saksonya'daki Pillnitz'de bir araya gelmelerine karar verildi. Bunun karşılığında Leopold, Prusya'nın kendisiyle beraber Saksonya veraseti de dahil olmak üzere Polonya anayasasını tanımasını talep etti. Nihai antlaşma Viyana'da imzalanacaktı. İki Alman devleti, Rusya'ya kafa tutmak konusunda hemfikir gibi görünüyordu. Buna karşın anlaşmaları belirsizlikler üzerine kuruluydu. Leopold Polonya'yı kurtarmak, Friedrich-Wilhelm ise bu ülkeyi parçalamak arzusundaydı. Friedrich-Wilhelm bakımından, Diyet Meclisi 6 Eylül 1790'da ulusal toprakların herhangi bir bölümünün başkasına bırakılmasını yasakladığından, Polonya ittifakı tüm geçerliliğini kaybetmiş oldu. Prusya kralı için Polonya anayasası daha da az değer taşıyordu; çünkü Polonya'yı diriltme tehlikesi taşımaktaydı. Avusturya'yı Rusya'dan ayırarak, Rusya'ya yeni bir paylaşımı zorla kabul ettirmek istiyordu. Sonuç olarak olaylar, 1772'dekiyle aynı gidişata sahip olabilirdi: Avusturya boyun eğer ve güçlendirilen Üçlü İttifak, Fransa'yı bütün ağırlığıyla ezebilirdi. Buna karşın karşıdevrimci projeler, daha şimdiden Avrupa siyasetinin içine sızmaktaydı. Daha Polonya sorunu çözülmeden iki Alman sarayı, Katerina'nın çıkarlarına hizmet ederek ihtiyatsızca Batı'ya doğru atıldılar ve ittifaklarını daha oluşturmadan ister istemez yıkıma götürdüler.

Reichenbach'taki başarısızlığının henüz ertesi günü, Fransa'ya müdahale tekliflerini ilk dile getiren Prusya oldu. Friedrich-Wilhelm iki şart koştu: Avusturya'nın işbirliği ve savaş masraflarının telafisi. Bavyera Prusya'ya Jülich ve Berg'i bırakacak ve böylelikle imparator gibi o da Alsas ve Loren'de zararını giderecekti. Bu niyetler, 1790 Eylül'ünde Avusturya ile ilk yakınlaşma önerileri için birer bahane oldu. Fevri Prusya Kralı'nın XVI. Louis ve göçmenlere karşı beslediği kişisel duyguların, bu inisiyatife katkıda bulunduğu inkâr edilemez; fakat ona, tuhaf bir dolambaçlı yoldan karşıdevrimi bir öç alma fırsatı gibi gösteren şey, tabii ki Reichenbach'taki bozgunu oldu. Bu, kendisine hem hazır bulunmayan İngiltere'nin yerine geçecek bir müttefik hem de zaferi için vazgeçilmez olan genişlemeyi sağlayacaktı. Daha sonradan, Doğu'daki beklenmedik olaylar, ona bu olasılıkları unutturmayacaktı. 1791 Şubat ayında Bischoffswerder, Avusturya İmparator'una bir kez daha Prusya'nın Fransa'ya karşı onun ardından gideceğini açıkladı; bunu Milano'da, haziran ayında tekrar etti.

Leopold önce tepkisiz kaldı. 18 Mayıs'ta, daha önce de gördüğümüz gibi Artois Kontu'nu Mantova'da başından savdı. Katerina ona durmadan Fransa'ya girmesini salık veriyordu. Bu, Fransa'ya girmeyi ertelemesi için ek bir neden oluşturuyordu; sonra birdenbire Milano'da, Bischoffswerder'in teklif-

lerini olumlu karşıladı ve olası karşıdevrim, anlaşmanın temellerinden birini oluşturdu. Aslında Marie-Antoinette'ten, kendisine eli kulağında kaçışı bildiren bir mektup almıştı. Gerçekten de Leopold'un duyarsızlığı abartılmıştır. O, iki ateş arasında kalmamak için çekimser davranmayı tercih etmişti: Bu bir bilgelik işareti sayılabilir. Buna karşın XVI. Louis ve kız kardeşinin durumu ciddileşirse, onların yardımına koşma görevini yerine getireceğinden şüphe etmiyordu. Bu ruh hali, onu XVI. Louis'nin insafına bırakıyordu: XVI. Louis ise kaçarak, Leopold'u hoşlanmadığı bir işe koşmuş oldu.

II. BÖLÜM

KRALIN KAÇIŞI VE AVUSTURYA'YA KARŞI SAVAŞIN İLANI (HAZİRAN 1791 – NİSAN 1792)

XVI. Louis'nin kaçışı, Devrim için olduğu kadar Avrupa için de dönemin temel olaylarından birisiydi. Devrimciler, kralların kendilerine düşman olduklarını biliyorlardı; ama krallar başka işlerle meşgul olduklarından, Devrim en azından bir süre için daha, çalışmalarını rahatlıkla sürdürebilirdi. Tahttan düşmesine yol açan zıtlaşmayı XVI. Louis kendi eliyle yoğunlaştırdı.

I. Varennes Olayı ve Bunun Fransa'daki Sonuçları

Fersen kraliyet ailesinin kaçışını o kadar uzun bir süredir hazırlıyordu ki, boşboğazlıklar önlenememişti ve birçoklarının yanı sıra Marat, böyle bir kaçışın gerçekleşeceğini öngörüp sürekli dile getiriyordu. 20 Haziran akşamı, kaygı duyan Bailly, La Fayette'i Tuileries'ye gönderdi. La Fayette ise tam da kaçakların oradan çıktığı sırada, sarayın iyi korunduğu kararına vardı. Kaçış, hangi ihmalle ya da kimlerin işbirliğiyle gerçekleşmişti? Maceranın en önemli kısmı olan bu nokta, aynı zamanda onun en karanlık yönüdür.[2] Ağır ve ihtişamlı bir lando, XVI. Louis'yi ve ailesini Châlons'a götürdü; oradan da Montmédy'ye geçeceklerdi. Stenay'ye yerleşen Bouillé, Sainte-Menehould'nun ötesine kadar müfrezeler gönderdi. Buna karşın lando arabası beş saat gecikti; 1789'dan beri Doğu Fransa'da art arda gelen korku dalgaları yüzünden diken üstünde duran halk, sinirli ve kuşkucu bir hava içindeydi. Kafaları karışan subaylar buluşma yerinden ayrıldılar. Kral, gecenin bir yarısı

2 Dönemin tarihçileri bu konuda hiçbir şey söylemez. St. Priest Kontu,Anılar'ında (Paris, 1929, 2 cilt) La Fayette'in, Fersen'in rahatlıkla kraliçenin dairesine çıkmasını sağlamak için Tuileries'nin bir kapısını muhafızsız bıraktığını açıklar (2. cilt, sayfa 91-93).

Varennes bayırının tepesine vardığında, kararlaştırılan aracıyı bulamadı ve durakladı: Bu onun yıkımı oldu.

Kral kendisini pek gizlemiyordu; fakat onu tanıyanlar arasından, kararı ve enerjisi kaderi zorlayan Sainte-Menehould posta müdürü Drouet dışında, hiçbiri harekete geçmeye cesaret edemedi ya da bunu istemedi. Drouet, duran arabanın yanına dolu dizgin ulaştıktan sonra, Aire Köprüsü'ne varmak için ilerledi ve köprüye barikat kurdurdu. Nihayet kral köprüye vardığında, durduruldu ve kimliğini itiraf etti. Alarm çanı köylüleri ayağa kaldırıyordu; koşup gelen hafif süvari erleri onlarla birleştiler. Gündüz olunca La Fayette'in ulakları ortaya çıktı ve Ulusal Meclis'in talimatlarını tebliğ ettiler: Kafilenin Paris'e dönmesi gerekiyordu. Dönüş, tehditkâr bir kalabalık arasında trajik bir biçimde gerçekleşti; köylüler, kralı selamlamak için gelen Dampierre Kontu'nu öldürdüler. 25 Haziran'da kraliyet ailesi, iyi bir koruma altındaki Tuileries'ye yeniden yerleşti.

Ulusal Meclis soğukkanlılık örneği gösterdi. Kralı bir süre için görevden aldı ve veto hakkını yürürlükten kaldırdı, bakanları yönetimi altına aldı ve dolayısıyla Fransa'yı bir cumhuriyet olarak örgütledi; ardından da gündemine geri döndü. Buna karşın heyecan, en ücra taşra bölgelerine kadar ülkeyi sarstı. Kralın kaçışının istila habercisi olduğundan kimsenin şüphesi yoktu. Sınır boylarındaki müstahkem mevkiler kendiliğinden sıkıyönetim durumuna geçti ve ayın 21'inden itibaren, Ulusal Meclis ulusal muhafız birliğinden 169 piyade taburunu ayırma kararı aldı. Bu yine, alışılan sonuçlarıyla beraber bir "Büyük Korku" haline geldi. Aristokratların kısa süren sevinci, cezalandırıcı tepkiyi artırdı: Direnişteki soylu ve papazlar sıklıkla hırpalandı; şatolar yakıldı. Buna rağmen, artık en korkutucu düşman aslında XVI. Louis değil miydi? Bir atılımla, onun geri kazanıldığı düşünüldü; ama kral değil, rehine olarak...

Paris'te kralın kaçışının haberi, ona ve kraliçeye karşı, bazen çok kaba olabilen bir sövgü fırtınası kopardı. Cumhuriyetçileri sevinç kapladı. "Nihayet özgür ve kralsızız" diyordu Cordelierler bildirgelerinde. Demokratları da peşlerinden sürüklemeyi umdular ve ayın 21'inde, Kurucu Meclis'e cumhuriyeti ilan etmesi ya da en azından asli meclislere danışmadan hiçbir karar vermemesi için talepte bulundular. Brissot, Bonneville ve yine 8 Temmuz'da Condorcet Markisi, cumhuriyeti benimsediklerini duyurdular. Eyaletlerde bazı dernekler kendilerini, az çok açık bir biçimde aynı yönde ifade ettiler. Buna karşın kralın dönüşü ve Ulusal Meclis'in tutumu bu dalgayı durdurdu ve zaten bütün demokratlar da ikna olmamıştı: Robespierre genel oy ilkesinin geçerli olmadığı ve başkanlığını La Fayette'in üstleneceği bir cumhuriye-

ti istemiyordu. Birçokları hâlâ Orléans Dükü'nü düşünüyor ve Marat da her zamanki gibi bir diktatör istiyordu. Robespierre, XVI. Louis'yi yargılamakla ve şüpheli hale gelen Kurucu Meclis'ten kurtulmak için bir an önce oylamaya gidilerek Yasama Meclisi'nin seçilmesiyle yetinilmesi konusunda ısrar etti.

Sarsılmaz bir tutum sergileyen Ulusal Meclis tüm başvuruları geri çevirdi. Cumhuriyet ilan etmek savaşa yol açmak ve demokrasinin yolunu açarak, köylülerin gizli ayaklanmasını ve ilkbaharda burjuvaziyi telaşlandırmış olan grevleri kışkırtmak anlamına geliyordu. Kurucu Meclis daha en başta "kralın kaçırılışını" kınayarak, yani kralı aklayacak küçük bir hikâye uydurarak kendi iradesiyle bir tavır koymuştu. Üçler ve La Fayette barıştılar ve ayın 21'i akşamı, Barnave Jakobenlere parolayı verdi: "Bizim rehberimiz Ulusal Meclis'tir; Anayasa bizim birleşme çığlığımızdır." 15 Temmuz'da ateşli bir nutuk ile, Devrim bitti, diyecekti Ulusal Meclis'te; bunun ötesinde yalnızca toplumun yıkımı yatar. "Devrimi bitirecek miyiz yoksa yeniden mi başlatacağız? Bütün insanları kanun önünde eşit kıldınız; sivil ve siyasi eşitliği kabul ettiniz... Bir adım daha atmak, yıkıcı ve suç teşkil eden bir hareket olacaktır; özgürlük çizgisi içinde bir adım daha atmak kraliyetin yok edilmesi, eşitlik çizgisinin içinde bir adım daha atmak mülkiyetin yok edilmesi olacaktır. Yok edilmesi gereken her şey bittiğinde yok etme isteği hâlâ sürüyorsa, tüm insanların eşitliği garanti altına alındığında hâlâ eşitlik için her şeyin yapılmadığı düşünülürse, mülkiyet aristokrasisi dışında yıkıma uğratılacak başka bir sınıf bulunabilir mi?"

Toplanmaya çağrılmış olan seçim meclislerinin cumhuriyetçiler lehine isteklerde bulunmalarını engellemek için, bir kararname aracılığıyla seçimler ertelendi. Kral tacını geri aldığından, Du Port ve Barnave ona suflörlük yaptılar ve Barnave, kraliçeyle gizli gizli mektuplaşmaya başladı. XVI. Louis Fransızların ruh hali konusunda yanıldığını itiraf etti ve anayasayı kabul edeceğine dair imada bulundu. 15 ve 16 Temmuz tarihli iki kararname, "kaçırılışın" sorumlularına suçlamada bulundu ve kraliyet ailesini akladı.

Bununla birlikte 15 Temmuz akşamı, Sosyal Çevre'den sökün eden ve Cordelierlerin önderlik ettiği bir kalabalık tarafından kuşatılan Jakobenler Ulusal Meclis'e tahta XVI. Louis'nin yerine başka birinin (ertesi gün Brissot "her türlü anayasal yol denenerek" diye ekleyecekti) geçirilmesi için başvurmuştu. Cordelierler, ancak Orléans Dükü'nün işine yarayabilecek Brissot'nun yaptığı eklemeyi, dilekçenin imzalanması gereken Champ-de-Mars'ta protesto ettiler. Bu konuda Jakobenlere başvuruldu: Onlar ise kralı bağışlayan kararname henüz ellerine geçtiğinden, bu projeden vazgeçtiler. Robespierre bu kararı onayladı ama Cordelierler ayak dirediler ve ayın

17'sinde, toplanma kararlarına sadık kaldılar. Champ-de-Mars'taki vatan sunağında, derhal yeni bir metin yazdılar.

Bu kalabalık silahlı değildi ve öte yandan, olası bir ayaklanmanın hiçbir başarı şansı yoktu çünkü tamamıyla burjuva olan ulusal muhafız birliği, "ayak takımına" karşı pek ateşli bir tutum sergiliyordu. Bununla birlikte art arda gelen toplu dilekçeler gürültü patırtılı protestolara yol açarak, henüz işten çıkarılan yardım atölyeleri işçilerini yavaş yavaş seferber ediyordu. Tehditkâr sözlerden ve ciddi karışıklıklardan bahsedilmekteydi: Aynı sabah, vatan sunağının altında yakalanan iki adam katledilmişti. Kurucu Meclis tarafından da teşvik edilen Bailly ve La Fayette, ibret olsun diye bir şeyler yapma kararı aldılar. Sıkıyönetimi haber veren kırmızı bayrak göndere çekildi, ulusal muhafızlar Champ-de-Mars'ı bastı ve ateş etti. Toplu dilekçeyi imzalamaya gelen birçok kişi öldü ya da yaralandı. Bunlar hemen komploculukla suçlandı; hapishaneler dolup taştı; birçok demokrat gazete ortadan yok oldu; Cordelierler bir süreliğine toplantılarını ertelediler ve Jakobenler, neredeyse bütün milletvekillerinin eski Feuillant tarikatının manastırında yeni bir dernek açmak üzere ayrılmasıyla, kendilerini dağılma tehdidi altında buldular. Robespierre neredeyse tamamen tek başına kafa tuttu ve sonunda derneğin birliğini sağladı. Yurtsever cephe de ikiye ayrıldı: Bir yanda tehlikeye giren çalışmalarını korumak için kral ve "Siyahlar" ile anlaşmaya elverişli bir tutum takınan para karşılığı seçilebilme hakkını elde etmiş meşrutiyet yanlısı burjuvazi, diğer yanda cumhuriyetçilerin aralarında gittikçe daha çok etki sahibi olacağı demokratlar vardı. Bu iki cephenin arasında ise Champ-de-Mars'ta akan kan ve "üç renkli" terör...

Duruma hakim olan Du Port, Barnave ve Lamethler, anayasayı yeniden gözden geçirmek üzere sağ kanadı kendi taraflarına çekmeyi denediler: Kralın yetkileri artırılacak, seçilme vergisi ağırlaştırılacak, ikinci bir meclis kurulacak, soylu sınıfı eski haline kavuşturulacak, yeniden seçilmeye ve milletvekillerinin bakanlığa girmesine izin verilecekti. Bu deneme, temelden başarısız oldu: "Siyahlar" uzlaşmaya yanaşmadı ve yurtseverlerin bir kısmı o kadar ileri gitmeyi reddetti. Buna karşın XVI. Louis anayasayı kabul etmeye razı olmak zorunda kaldı ve yetkilerine yeniden sahip oldu fakat onun gerçek duyguları hakkında artık yanılmak mümkün değildi. Varennes Olayı "giz perdesini yırtmıştı."

II. Pillnitz Bildirisi (27 Ağustos 1791)

Kralın tutuklanması bütün Avrupa'da yüreklere dokundu ve özellikle İngiltere'de meşruiyetçiliği rahatsız etti. Hükümdarlar geçmişlerinin muhase-

besini yaptılar. "Ne korkutucu bir örnek!" diye haykırdı Prusya kralı. İlk İspanya müdahale etti; 1 Temmuz tarihinde Florida-Blanca tehditkâr bir nota gönderdi. Aynı şekilde endişelenen Montmorin ve Büyükelçi Nuñez bu notayı yumuşattılar. Nuñez ihtar alarak geri çağrıldı. Bununla birlikte IV. Carlos ısrar etmedi. İspanya'da ikamet eden Fransızlara doğru yöneldi ve kendisine ant içmedikleri takdirde sınırdışı etmekle tehdit ederek 20 Temmuz'da onları uyardı. Bütün gözler imparatora çevrilmekteydi. Olay, imparatoru şaşkına döndürmüştü ama o hiç tereddüt etmedi. 6 Temmuz'da Padova'dan, kraliyet ailesini ve Fransız monarşisini kurtarmak için bütün saraylara birleşmeleri teklifinde bulundu. Ardından 4 Ağustos'ta, Ziştovi'de Türklerle barış antlaşması imzaladı. Diyet Meclisi yeniden hareketlendi ve Devrim tarafından zarara uğratılan prenslerin lehine, imparatorluğun bir müdahalede bulunması kararını aldı. Bischoffswerder Leopold'ü saldırıya meyilli görmekten mutluluk duydu ve izin istemeksizin 25 Temmuz'da, Milano'da imzalanması kararlaştırılan antlaşmayı Viyana'da imzaladı. Prusya kralı 12 Ağustos'ta, bakanlarının itirazlarına rağmen bu antlaşmayı onayladı ve yanında bir subaylar topluluğuyla, hiçbir diplomat olmaksızın Pillnitz'e doğru yola çıktı.

Buna karşın Leopold daha şimdiden çıkar yollar aramaya yeniden başlamıştı. Aldığı yanıtlar cesaret verici değildi. İngiltere'de III. George, XVI. Louis'nin durumuyla ilgilenmesine rağmen, tarafsızlığını koruyacağını bildirdi. İspanya kralı IV. Carlos ve Sardinya kralı III. Vittorio-Amedeo, ilk darbelere maruz kalmamak için Avusturya'nın savaşa başlamasını bekliyorlardı. Yalnızca II. Katerina ve İsveç kralı III. Gustaf, tasarlanan harekata gönüllülükle katılıyorlardı. Leopold, Rus ordusunun Fransızlarla çarpışmadan önce Polonya'yı işgal edeceğini açıkça görüyordu ve Prusya'nın bu ülkeye karşı tutumu onu endişelendiriyordu. Haziran ayında Friedrich-Wilhelm 1790 ittifakının daha sonra benimsenen anayasayı garanti altına almadığını Polonya'ya bildirdi ve 9 Ağustos'ta Avusturyalılara, Rusya sessizliğini korudukça bu anayasa hakkında açıklama yapmayacağını sert bir tavırla bildirdi.

Kurucu Meclis XVI. Louis'yi tahttan indirseydi, Leopold harekete geçerdi; Ulusal Meclis'in ihtiyatlılığı ve ölçülülüğü, ona kendi çıkarları üzerine düşünecek fırsatı verdi. 11 Temmuz'da Barnave, Du Port, Lameth ve La Fayette, artık imparatoru Brüksel'de temsil eden Mercy'ye, kralı aklayacak belgenin acilen mecliste tartışılacağı haberini verdiler ve Avrupalı hükümdarlar harekete geçip işleri zorlaştırırlarsa kendi uyruklarına "bir kralın tahttan nasıl indirileceğine ilişkin taklit edilebilir bir örnek" göstermiş olacaklardı. 30 Temmuz'da kraliçeye, Leopold'e barışı salık veren bir mektup yazdırdılar. Mercy'yi Paris'e geri getirmeyi denemesi için, ona Başpapaz Louis'yi gönderdiler.

Kraliçenin aynı gün resmi tutumunu inkâr ettiği doğrudur. "Bu, daha sonra kolayca bozguna uğratmak için onları uyutmak ve onlara güven vermekten ibaret" diye tekrarlıyordu 26 Ağustos'ta; "Yabancı güçlerden başka tutunacak dalımız kalmadı; ne pahasına olursa olsun, bizim yardımımıza koşmalılar; ama önderliği ele alıp almamak imparatora kalmış." Leopold, XVI. Louis ve bizzat kendisi için, Feuillantların teklifini kabul etmenin daha makul olduğu kanısına vardı. 20 Ağustos'ta, büyük güçlerin XVI. Louis'nin kabul edeceği anayasayı tanıyacaklarını açıkladı ve Friedrich-Wilhelm, Pillnitz'de silahlı müdahaleyi telkin etmekten vazgeçmek zorunda kaldı.

Bundan böyle sağduyu, suskun kalmayı gerektiriyordu: Koşullar dayatan bir tehdit ancak Feuillantların mahvına neden olurdu. Buna karşın Artois Kontu'nun istediği de buydu ve ne Leopold ne de Kaunitz tuzağı fark etti: Tam tersine, bir bildirgenin itaatsizlerin gözünü korkutacağını ve meşrutiyetçilerin yetkisini artıracağını düşünüyorlardı. Böylelikle iki hükümdar 27 Ağustos bildirisini yayımlamaya karar verdiler. Fransa'da düzenin yeniden sağlanması Avrupa'nın çıkarı olduğundan, diğer hükümdarları güçlerini onlarla birleştirmeye çağrıyorlardı. "O zaman ve bu durumda" harekete geçeceklerdi. En azından İngiltere hiçbir zaman bu birliğe katılmayacağından, Leopold istediği gibi davranabilirdi. "O zaman ve bu durumda" diyordu, "kanun ve peygamberler benim tarafımda olur." Bununla beraber Jakobenlerin korkuya kapılması işine geliyordu ve Fransız prenslerinin bildirgeyi bir ültimatom olarak algılamalarına sesini çıkartmadı.

14 Eylül'de XVI. Louis anayasayı kabul etti ve dolayısıyla tacına kavuşmuş oldu. Ayın 30'unda Kurucu Meclis oturumlara ara verdi. Leopold kralın kararından ötürü kendini kutladı ve Marie-Antoinette'e hiçbir umut bırakmadı. "İmparatorun bize ihanet etmesi," diye yazıyordu kraliçe, "ne yazık." 3 Aralık'ta XVI. Louis kişisel olarak Prusya kralına yazarak, ondan asi tebaalarına karşı yardım etmesi için talepte bulundu. Friedrich-Wilhelm tek başına hareket edemeyeceğini açıkladı. Leopold Prusya ittifakını bir yana bırakmıyordu; kasım ayında anlaşmanın kesin olarak sonuçlandırılması için görüşmeleri yeniden başlattı; fakat onun açısından, Polonya'daki yeni durum için Rusya'nın güvencesini zorla almak gerekecekti.

Bunun yanında Kurucu Meclis'in gözünü korkutarak XVI. Louis'yi kurtardığından emin olduğu için, fesatçıların gözüpekliğini tehdit aracılığıyla frenlemekte diretiyordu. 12 Kasım'da çıkan bir genelgeyle birlik oluşturmak üzere Avrupa saraylarına yeniden çağrıda bulundu. Pillnitz bildirisi dünyayı dolaşıyor ve genel görüşe bakılırsa, büyük güçler bahar için savaş hazırlıkları yapıyordu. Yavaş yavaş, Jakobenlerin duyguları Leopold'un beklentile-

rinin tam tersi olarak belirmeye başladı. Jakobenler onun önünde sinmek şöyle dursun, ona karşı cephe alıyorlardı ve onun bütün planlarını altüst edeceklerdi.

Jakobenlerin beceriksizliklerini ya da budalalıklarını eleştirmek bir tutum haline gelmiştir: Neden kendilerine oyunun kurallarını anlatan diplomatlara güvenmemişlerdir? Belki de öyle yapılabilirdi. Buna karşın onlar, haklı olarak Devrim'in tehdit altında olduğunu düşünmekteydi. Özellike Prusya'nın tehditkâr olduğu kanısındaydılar ve aslında bu konuda çok yanılıyorlardı; yine de Polonya meselesi çözümlendikten sonra, Leopold onlara karşı cephe alabilirdi. Zaten saraylar arasındaki sırlardan haberi olmayan Fransızlar kaçınılmaz olarak, bildiriyi göçmenler onu nasıl anlamlandırıyorsa öyle yorumladılar; oysa bildirinin yazarlarının bu yoruma katıldıkları yoktu. Nihayet, ılımlı bile olsa her türlü müdahale tehdidinin bir hakaret olduğu unutulmamalıdır. Belki de ihtiyatlılık, bu duruma aldırmamayı gerektiriyordu; ama hiçbir ulus böyle bir şeyi affetmezdi.

III. Yasama Meclisi ve Jironden Politikası (Ekim – Aralık 1791)

Champ-de-Mars olayından beri, Feuillantlar Fransa'ya egemen gibi görünüyorlardı. Artık cumhuriyetten bahsedilmiyordu ve Collot d'Herbois, kraliyetçi *Almanach du père Gérard*'ını [Gérard Baba'nın Almanağı] yayımlıyordu. 1 Ekim 1791'de toplanan Yasama Meclisi, açık yürekli meşrutiyetçilerden oluşan devasa bir çoğunluğa sahipti. Du Port, Barnave ve Lameth, kral ve kraliçeyi yönettiklerini düşünüyorlardı; birçok bakanı seçtiler. Bunların arasında Dışişleri'nde Montmorin'in ve Savaş Bakanlığı'nda Duportail'ın yerine geçen De Lessart ve Narbonne vardı. Aslında bunların nüfuzu zayıf kaldı; Barnave kralın muhafızlarının karşıdevrimciler arasından seçilmesini boş yere kınadı ve belli sayıda meşrutiyetçinin çağrılmasıyla sivil personelin oluşturulması konusunda gereksizce ısrar etti. Bunlar, anayasanın yeniden gözden geçirilmesi sırasında kendilerine her zaman uyum göstermemiş olan La Fayette ile iyi ilişkiler içinde değillerdi ve Paris belediye başkanı olarak La Fayette yerine açık bir demokrat olan Pétion'un seçilmesine ses çıkarmadılar. En önemlisi de meclis oturumlarına girmiyorlar ve çoğunluğu elde tutmuyorlardı: Feuillantlara yalnızca 264, Jakoben ve Cordelierlere ise 136 milletvekili kaydolmuştu; geriye 350 meşrutiyetçiden oluşan kararsız bir kitle olarak meclisin yarısı kalıyordu. Varennes ve Pillnitz hatıraları, bu kişilerde krala karşı alt edilemez bir güvensizlik duygusu uyandırmaktaydı.

Kamuoyu endişeli halini koruyordu. Direnişteki aristokrat ve papazlar her zamankinden daha fazla çalkantıdaydı. Bunlar ağustos ayında Vendée'de karışıklıklara yol açmışlardı ve 1792 Şubat'ında Lozère'i ayaklandırdılar. 16 Ekim 1791'de Belediye Başkanı Lescuyer'yi Avignon'da öldürdüler ve yurtseverler bunun intikamını Glacière Katliamı'yla aldılar. Varennes Olayı'ndan beri özellikle ordu mensuplarının göçleri belirginleşmekteydi. Kral, kendisine bağlı olan Denizcilik Bakanı Bertrand de Molleville'i bakanlar kurulunda tutmayı başarmıştı. Kuşkular, Üçler ile kralın ajanlarının birbirine karıştırılmasına yol açıyor ve "Avusturya kurulu" olarak adlandırılan bu gruba saldırılar ılımlıları bile rahatsız ediyordu. Yabancı ülkelerin uyarıları, ulusal onurun üzerine titreyen La Fayette'i çileden çıkarıyordu. *Assignat*'nın değeri düşüyordu. Santo Domingo'dan gelen haberler anavatanı üzüyordu: Melezler de artık beyazlara karşı direniş gösteriyordu; Port-au-Prince kasım ayında yakılıp yıkıldı. Kararsızlık devrimcileri öfkelendiriyordu ve sol kanat güvenliği ve güveni yeniden sağlamak için "büyük önlemler" alınmasını önerdiğinde, ılımlılar kolayca boyun eğdiler.

Sol kanat içinde yeni kimselerin yükselişine tanık olundu. ve bunlar 1792 Haziran'ına dek önemli roller oynadılar. Başta Paris milletvekili Brissot ve Gironde milletvekillerinin en meşhuru Vergniaud geliyordu. Gruba Brissotcular adı verildi; ama sonradan Lamartine'in koyduğu adla, Jirondenler olarak anıldılar. Kurucu Meclis üyelerinin yeniden seçime gitmekten kaçınarak yolunu açtığı bu ikinci devrimci nesil, kısmen aralarında eğitimli ama yoksul avukat ve gazetecilerin yer aldığı küçük burjuvalardan oluşuyordu. Kariyerlerini siyasal iktidara bağlamalarının coşku ve tutkularını aşan nedenleri vardı; çoğu özel salonlardaki hayatın kapılarının siyasal etkinlikleri yoluyla kendilerine açılacağını umuyordu. Karşıdevrimi sona erdirip *assignat*'ya istikrar kazandırmak isteyen ve Marsilya, Nantes ve özellikle de Bordeaux gibi Jironden topluluğun tarihinde önemli rol oynamış, zamanın kapitalizminin yaşamsal merkezi olan limanların refahını tehlikeye atmayacak biçimde iç bölgelerle sınırlı kalabilmesi ölçüsünde tedarikçilere çok para kazandıracak bir savaşa karşı olmayan ticaret burjuvazisiyle –armatörler, tüccarlar, bankacılar– sıkı ilişkiler kurdular.

Jirondenler, kökenleri ve felsefi eğitimleri icabı, siyasi demokrasiyi kabul ediyorlardı; fakat zevkleri ve ilişkileri, onları bu demokrasinin zenginliğe saygı göstermesini ve yetenekleri benimsemesini şart koşmaya itiyordu. Gerçekten de Brissot ve Vergniaud pek yetenekliydi; ama kişilikleri zayıftı. Serbest yazar olarak avare bir hayatın ardından Brissot, "Siyahlar'ın dostları" ve *Patriote Français* [Fransız Yurtseveri] sayesinde üne kavuşmuştu.

İhtiyaç içinde olduğundan Orléans Dükü'ne, Clavière gibi vurgunculara ve La Fayette'e de hizmet etmişti. Ahlaki duruşu sorgulanıyordu; ama yoksul bir adam olarak öldü. İngiltere, İsviçre ve ABD'ye yolculuklar yaptığı için, sarayları ve halkları tanıdığını düşünüyordu: Kendini Gironde'un diplomatı olarak gösterdi. Aynı zamanda kendisini girişken kılan ilişkileri, sürekli etkinliği, sevimliliği ve kolay iletişim kurma yeteneği sayesinde, Gironde bölgesinin kurucularından da oldu. Bununla birlikte kafası karışık biriydi; Jirondenlerin tutumunun bıraktığı hafiflik ve düşüncesizlik hissi, bunların siyasi romantizmi, aralarından birçoğunun gençliği ve toplumsal kökeniyle uyum içinde olsa da, özellikle Brissot'dan kaynaklanır. Vergniaud ise daha ziyade uyuşukluğu ve kararsızlığıyla kendini gösterir. Limogeslu bir tüccarın oğlu olan Vergniaud, uzun arayışlardan sonra nihayet, Guadet, Gensonné ve Grangeneuve ile dostluk kurduğu Bordeaux barosunda yolunu buldu. Devrim onu Ducos ve Boyer-Fonfrède adlı tüccarlarla birleştirdi. Topluluk en iyi hatibini bulmuştu. Tutkulu provaları sayesinde, bazı söylevleri en dokunaklıların arasına girmiştir. Birçok kez ulusun sesi oldu ve parti politikasının Devrim'e empoze etmesi gerektiği trajik kararları, başlı başına bir eylem gibi görünen, dinmeyen bir tutarlılıkla ifade etmeyi bildi. Buna karşın kibar ve ölçülü Epikürcülüğü, sert yollara başvurmasını engelliyordu. Jirondenlere, bir vergi toplayıcısının dulu olan Madame Dodun'ün Vendôme Meydanı'ndaki lüks salonunda ve masasında bir araya gelme olanağını sağladı; kendi söylevlerinin büyüsüne kapılarak, çözüm üretmeyi unutuyorlardı.

Jirondenler kendilerini Ulusal Meclis'te dinletebilmek için, Devrim düşmanlarının üzerine hücum etmekten başka çare bulamadılar. İlk olarak 20 Ekim'de, Brissot, Vergniaud ve Isnard, Artois Kontu'na, kralla aynı zamanda kaçmış olan Provence Kontu'na ve göçmenlere çattılar. Bunlara karşı 31 Ekim ve 9 Kasım'da iki kararname çıkarttırmayı başardılar. Aynı zamanda Devrim'e direnen kesimlere de saldırdılar. Bu, meşruti kiliseye çok bağlı olduklarından değildi: Jirondenlerin büyük kısmı Rousseau'dan çok Voltaire'e ve ansiklopedi yazarlarına benziyordu ve dini duyarlılıktan yoksundu. İleride 26 Mart 1792'de Guadet, üye Jakobenlere gönderdiği bir genelgede Tanrı'nın Devrim'i koruduğu konusunda güvence verdiği için Robespierre'i sertçe eleştirecek ve Sonthonax şöyle haykıracaktı: "Sıkıcı vaazlara son." 3 Kasım 1791'de Gensonné'nin raporu ruhban sınıfına ilişkin medeni düzenlemeyi üstü kapalı olarak kınadı ve medeni halin oluşturulmasını ve eğitim ve yardım hizmetlerini dünyevi iktidarın üstlenmesini önerdi. Papazlar için bütçe ayrılmasına karşı çıkmıyordu; ama birkaç gün önce Ducos, devlet ve kilisenin ayrılmasını talep etmişti. Kurucu Meclis yeniden gözden geçir-

me sırasında ruhban sınıfına ilişkin genel medeni düzenlemeyi anayasadan çıkarmıştı; Yasama Meclisi düzenlemeyi geçersiz kılabilirdi ama Devrim'e sadık papazları terk etmeyi istemiyordu. Diğer yandan 27 Kasım 1790'da zorunlu kılınan anayasa üzerine ant içme şartı artık ruhban sınıfına ilişkin düzenlemeye dahil olmadığından direnişçilerin itirazları da değerini kaybediyordu. Bunların hiçbiri bu andı içmeyi düşünmemişti. Anlaşmazlığın siyasi niteliği kesinleştiğinden, direnen papazlar aristokratların ekmeğine yağ sürüyordu. Ulusal Meclis direnişçileri göz altına almayı reddetmiş olsa da, 29 Kasım'da karışıklık çıkarmaları durumunda cezaya çarptırılacaklarını duyurdu ve *simultaneum*'u* ortadan kaldırdı.

Kral göçmenlere uygulanacak yaptırımları veto etti. Zaten bu yaptırımların aldatıcı nitelikleri saklanamıyordu; Trier elektörüne, göçmen birliklerini dağıtması için uyarıda bulunmak, onlara kuşkusuz daha çok zarar verirdi. Bundan ötürü 29 Kasım'da XVI. Louis'den "Trier ve Mainz elektörlerinden ve Fransız firarilerini ağırlayan diğer imparatorluk prenslerinden, sınır boyunca hoşgörü gösterdikleri göçmen toplulukların varlığına ve bunlara yeni katılımların gerçekleşmesine bir son vermeleri konusunda talepte bulunması" rica edildi. Trier Başpiskoposu bir imparatorluk prensiydi ve Diyet Meclisi ve imparatordan, kuşkusuz fikir ve yardım isteyecekti. Jirondenlerin saldırısı –Jaurès "sinsi gözüpeklik" diye nitelemişti– böylelikle kamuoyunu kızıştırarak onu Avusturya'ya karşı cephe almaya itiyordu. Bu taktikten ne umuyorlardı? Her şeyden önce ve kendileri için büyük bir rol ve popülerlik peşindeydiler. Buna karşın bir yandan da kralı köşeye sıkıştırmak ve Devrim'i kuşkuların yarattığı baskıdan kurtarmak istiyorlardı. Eğer XVI. Louis elektörü uyarırsa, aslında vetosundan vazgeçmiş olacaktı. Geriye ise savaşı yönetecek olan yurtsever bakanları krala dayatmak kalacaktı. Savaş, Devrim'in çıkarlarına uygundu. Brissot, 16 Aralık'ta Jakobenlere şöyle sesleniyordu "On yüzyıllık köleliğin ardından özgürlüğünü fetheden bir milletin, savaşa ihtiyacı vardır: Bu özgürlüğü sağlamlaştırmak için savaş gerekir." Aynı Brissot 29 Aralık'ta Yasama Meclisi'nde şunları söyleyecekti: "Bu yüzden Fransa'nın, özgürlüğü savunmak ve korumak isteyen özgür bir ulusun niteliğini Avrupa'nın gözleri önüne serme vakti nihayet gelmiştir." Bu aynı nutuk içinde daha belirgin olarak da şunları söyledi: "Savaş, şu anda ulusal bir lütuf olur ve korkulması gereken tek musibet, savaş olmamasıdır... Savaşı gerektiren, yalnızca ulusun çıkarıdır." Brissot, eğer Avusturya gafil avlanırsa, başarının kesin ve süratli bir biçimde geleceğine inanıyordu; çünkü baskı

* Aynı kilisede farklı mezheplerin, farklı zamanlamayla tören yapmalarını anlatan terimdir. Burada kastedilen Devrim yanlısı papazlarla, Devrim karşıtlarının farklı zamanlarda tören düzenleme uygulaması olmalıdır.

altındaki halklara yapılacak olan çağrının karşı konulamaz bir etkisi olacaktı. "Yeni bir mücadelenin" diyordu 30 Aralık tarihinde yine Brissot, "vakti geldi; bu, evrensel özgürlük mücadelesidir." Isnard daha önceden, "Avrupa'yı, halkları krallara karşı bir savaşa" sürüklemekle tehdit etmişti. Bir milletvekili de 1792 Ocak'ında şöyle diyordu: "Savaş! Savaş! İşte imparatorluğun her yerinden yükselerek kulaklarımı dolduran çığlık."

Fransa'daki mülteciler alkışlıyor ve Jirondenler Cenevreli bir göçmen olan bankacı Clavière'i aralarına kabul ediyorlardı. 18 Aralık'ta, Watt'ın oğlunun yönetimi altındaki bir İngiliz heyeti, Jakobenleri bir coşku gösterisinde bulunmaya itti. Kuzeyde, Belçikalılar savaş için örgütleniyor ve Liègeliler bir lejyon oluşturmayı talep ediyorlardı. İlk önce Belçika ve Ren Nehri'nin sol yakası kurtarılacaktı. Dünyayı özgürlüğüne kavuşturacaklarından emin olan idealistleri alevlendirmek ve Fransız yayılımının getireceği üstünlüklerin çekiciliğine kapılacak gerçekçileri kazanmak için bundan daha iyi bir yol olamazdı.

Oysa Jirondenler, La Fayette partizanlarıyla gizli anlaşmaları ve sarayın gizli yön değişikliği olmasa, belki de hükümeti peşlerinden sürükleyemeyeceklerdi. La Fayette ve arkadaşları orduların yönetimine geçmeyi düşünüyorlardı ve Gironde'a göre kralın erkini ortadan kaldıracak olan savaş, tam tersine onlara bu erki sağlamlaştıracak gibi görünüyordu. La Fayette ve taraflarına göre bu savaş, kışkırtıcılara karşı alınacak önlemleri haklı kılacak ve gerekirse onları ezmek için zafer kazanmış birlikler kullanılacaktı. Madame de Staël'in salonu bu grubun merkeziydi ve 9 Aralık'ta, doğum itibarıyla Bourbonlara bağlı olan ama Devrim'e katılmış saray soylusu ve madamın sevgilisi Narbonne Kontu, Savaş Bakanı oldu. Onun art düşünceleri, Fayetteçilerinkilerle aynıydı. Condorcet Markisi, Brissotcularla bunların arasında köprü görevi gördü. Voltaire'in editörü ve felsefenin temsilcisi olan bu adam, Gironde'un düşünürü ve ulusal eğitimin yenilikçisi haline gelecekti. Cumhuriyeti benimsemeden önce 89 Kulübü'nde yer almıştı ve darphane müdürü olduğundan, maliyeyle ilişkiler içindeydi. Narbonne, Brissot ve Clavière'i Madame de Staël'in evine götürdü. İki cephe birbirine ters amaçların peşindeydi; ama ikisinin de hedefi savaş olduğundan, bunu kışkırtmak için anlaşabilirlerdi. 29 Kasım'da elektöre uyarıyı öneren, Hollanda kökenli bir Fayetteçi olan Daverhoult olmuştu. Yine de bu birlik, Üçler tarafından desteklenen La Fayette'in arkadaşları tepkici papazlara karşı çıkarılan kararnameye itiraz ettiklerinde tehlikeye girdi; kral da bu kararnameyi 19 Aralık'ta reddetmişti. Gironde pes etti ve Narbonne'a verdiği mutlak desteği sürdürdü.

Du Port, Barnave ve Narbonne'un çalışma arkadaşları, Narbonne'un politikasına karşıydılar. Yine de, Du Port ve Barnave'ın göçmenleri dağıtmasını öneren bir mektup yolladıkları Leopold'e güvenerek uyarıya katlandılar. Bu başvuru onların ortak çabalarının sonuncusudur. Du Port, Narbonne ve Gironde ile mücadele etmeye devam etti fakat Barnave Dauphiné'ye çekilerek, sonunda La Fayette gibi düşünmeye başladığından, oradan arkadaşlarına yurtsever bakanları desteklemelerini salık verdi.

14 Aralık'ta kral Ulusal Meclis'e gelerek, elektöre uyarı göndereceğini haber verdi. Narbonne biri La Fayette'in kumandasında olmak üzere üç ordunun oluşturulmasını istedi. XVI. Louis'nin gönüllüce rıza gösterdiği açıklanırken, Feuillantlar ve Jirondenler oldukça şaşkınlığa uğradılar. İttifaktan umudu kesen kral, boş yere yalvardığı hükümdarları bir kez daha zorlama kararı almıştı. Saldırıya uğradıklarında, elbette onun yardımına koşmak durumunda kalacaklardı. Devrimciler kralın ekmeğine yağ sürüyorlardı. Kraliçe 14 Aralık'ta Fersen'e şöyle yazdı: "Budalalar! Bunun bize hizmet ettiğinin farkında değiller." XVI. Louis de Breteuil'e aynı gün şunları yazıyordu: "Bu, iç savaş yerine bir siyasi savaş olacak ve bu sayede her şey daha da iyiye gidecek. Fransa'nın fiziki ve manevi durumu tek bir eyaletinin bile bu savaşa dayanabileceği gibi değil."

Savaşın en kararlı ve tek ayak direyen karşıtı, sol kanat içinden çıktı. Kasım sonunda Arras'tan dönen Robespierre ilk başta savaşa karşı bir tutum sergilememişti. Kısa süre sonra La Fayette, Narbonne ve kralın tutumu, ona savaşın yol açacağı tepkileri sezdirmişti. 16 Aralık'ta savaşa karşı ilk söylevini Jakobenlere verdi. 2 Ocak 1792 tarihli ikinci söylevinde, sarayın, Fayetteçilerin ve göçmenlerin savaş fikrini sevdiklerini ve kötülüğün merkezinin yalnızca Koblenz'de olmadığını belirtti: "Bu durumda kötülük Paris'te değil mi? Bu durumda Koblenz ve bizden pek uzak olmayan başka bir yer arasında hiç mi bağlantı yok? Devrim'i tamamlamak, ulusu berkitmek kuşkusuz gereklidir." Buna karşın Robespierre aciliyet oluşturan meseleyi ters yüz eder. "İşe, kendi iç politikanızla ilgilenmekle başlayın; başka yerlere özgürlük götürmeden önce, kendi ülkenizde düzeni yeniden sağlayın." İçteki düşmanları sınırlandırmak, saraya egemen olmak, orduyu arıtmak, pasif yurttaşları silahlandırmak, kamu zihniyetini yeniden canlandırmak gerek. Halka "savaş sunmakla" ona karşı olan borç ödenmiş olmaz.

Bir süre boyunca Danton, Camille Desmoulins ve bazı gazeteler Robespierre'i destekledi. Bunların yavaş yavaş susmalarına rağmen, Robespierre sonuna kadar diretti. Şaşırtıcı bir öngörüyle tehlikeleri gösterdi: Halkların "silahlı misyonerlere" karşı direnişi, kaçınılmaz buyurganlık, ezici vergiler,

bıkkınlık ve tiksinti. Özellikle Jirondenlerin şüpheli durumunu ortaya koyarak onları öfkelendirdi. İşte, savaş birlik gerektirdiği için Champ-de-Mars'ın sorumlusu La Fayette'e kefillik eden ve kralın bakanı Narbonne'a güvenilmesini isteyen Gironde! Robespierre Feuillantların amacını kavrayarak, savaşmadan önce krala egemen olmak ve karşıdevrimci subayları ordudan kovmak gerektiğini savunuyordu.

Bununla birlikte Jirondenleri yererken aşırıya kaçıyordu. Onlar, Robespierre hükümdarların barışçıl niyetleri üzerinde ısrar ederken, Devrim'in tehdit altında olduğunu düşünmekte haklıydı. Propaganda ona bağlanan umutları tatmin etmedi; ama yine de ses getirdi. Robespierre Brissot'nun sarayla işbirliğini açıkça dile getirmiyor; ima ediyordu ve öte yandan Jirondenler de ona aynı biçimde karşılık veriyordu. Sonuç olarak Robespierre'in çabaları, savaşçı propagandanın yurtseverlerin çoğunluğu arasında benimsenmesini engelleyemedi. Tasvir ettiği fazlasıyla gerçek ama uzak tehlikeler, Fransızları harekete geçiremedi. Savaş, Fransızları endişelendirmiyordu; çünkü ordunun saflarını durdurmayı gönüllüler üstlenecekti; yakında kendilerinin de silah altına alınacağı fikri akıllarından geçmemekteydi. Robespierre'in Jakobenler arasında hâlâ destekçiler bulunmasına rağmen, Kurucu Meclis'teki muazzam popülaritesi, temmuza kadar gözle görülür bir biçimde azaldı.

Jirondenlerin ortaya attığı hem savunmacı hem de ideolojik savaş fikri, devrimcilerin hayal gücünü tartışılmaz bir biçimde kendine çekti ve doğurduğu felaketlere rağmen muteber kaldı. Savaşın öncüleri popülerliklerini koruduular; çünkü kurtuluşundan dolayı pek heyecan verici olan ve özgürlüğü kardeş ulusuna da sunmaktan gurur duyan ulusun ilk adımlarını temsil ediyor gibi görünüyorlardı. Bu öncülerin yıkımına yol açan ihtiyatsız niyetleri değil, uygulamadaki zayıflıklarıydı; savaş aracılığıyla, hainleri ortaya çıkarmak ve cezalandırmak istiyorlardı. Guadet, 14 Ocak 1792'de "Hainler için önceden bir yer belirleyelim ve bu yer idam sehpası olsun" diye haykırdı. Brissot ise daha önce şunları söylemişti: "Büyük ihanetlere ihtiyacımız var; halk buna hazır!" "Ama siz, halkın temsilcileri," diye karşılık verdi Robespierre, "siz de hazır değil misiniz? Halkı yalnızca ayaklanmanın korkunç kanununa terk etmeyi biliyorsanız, iktidarda ne işiniz var?" Karar anı geldiğinde, savaşın öncüleri buna cesaret edemeyecekti.

IV. Avusturya–Prusya İttifakı (Aralık 1791 – Nisan 1792)

XVI. Louis ve savaş taraftarları, seçmen ve imparatorun uyarıyı reddedeceklerini düşünüyorlardı. Tam tersine, aristokrasi Fransızların ortaya çıkışıy-

la ayaklanmanın patlak vereceğine ikna olduğundan, korkunç bir panik Ren boyunu altüst etti. Elektör imparatora yalvardığında, göçmenlere karşı ne saygı ne de sempati besleyen bu hükümdar, ancak elektörün aralık sonunda göçmenleri dağıtması koşuluyla onu koruması altına alacağına söz verdi. Sonuç olarak göçmenler, uzaklara gitmeksizin dağıldılar. Yalnızca XVI. Louis'nin erkek kardeşlerine açıkça hoşgörü gösterildi. Yasama Meclisi buna karşılık, kuzeydeki Brabant topluluklarının dağıtılması emrini verdi.

Buna karşın Leopold bir kez daha müdahaleyi ertelemesine rağmen, yine de göz korkutma yöntemine sadık kalmaktaydı. 10 Aralık'ta, Alsas'ta toprak sahibi olan prensleri imparatorluğun koruması altına sokan Diyet Meclisi kararını onayladı. Ayın 21'inde, Hollanda'daki askeri birliklerinin Trier'i savunacağına dair Fransa'yı uyardı. Aynı zamanda, Jakobenleri açıkça aşağılıyordu; kendisini oraya gelerek onlara boyun eğdirmek zorunda bırakmamaları konusundaki umudunu ifade ederek, Pillnitz tehditlerini yeniliyordu. Kaunitz de aynı temayı, 17 Şubat ve 18 Mart tarihlerinde daha da şiddetli bir biçimde işleyerek geliştirecekti.

Öte yandan Leopold hazırlık görüşmelerini sürdürüyordu. 20 Aralık'ta, o zamana kadar çok az önem verirmiş gibi göründüğü antlaşmayı imzalaması için Prusya'yı sıkıştırdı. Bu sefer ayak sürüyen Friedrich-Wilhelm oldu; Avusturya'nın 25 Temmuz anlaşmasının anlamı konusunda yanıldığını belirtti: Burada garanti altına alınan, Polonya'nın 3 Mayıs 1791'deki özgür oluşumu değil, yalnızca bir özgür oluşumdu. Yani Polonya yüzüstü mü bırakılıyordu? Buna rağmen Leopold hiçbir itirazda bulunmadı ve bunun karşılığında, saldırıya uğrayan büyük gücün yardımına 20 bin askerin gönderilmesini kararlaştıran 7 Şubat antlaşmasının imzalanmasını sağladı. Bu, Fransa'nın tutumunun haklı kıldığı bir savunucu önlem olarak değerlendirilecekti. Bu ittifakın asla etkili olmadığı unutulmamalıdır; daha imzalandığı sırada zaten geçerliğini yitirmiş bulunmaktaydı. Gerçekten de 17 Ocak'ta Viyana'da yapılan bir hükümet toplantısı sırasında, 25 Ocak'ta Prusya'nın incelemesine sunulacak bir Avrupa uzlaşma planı benimsenmişti. Planın başarısı gitgide daha şüpheli görünmekteydi; yılın başında İspanya ile hemfikir olan Rusya, göçmenleri gerekirse destekleyerek, Rusya'ya onlara serbest giriş izni vermekle yetineceğini açıkladı. Diğer yandan çağrı, ancak 12 Nisan'da yapıldı. Aslında Avusturya, Prusya'ya ikili bir saldırı öneriyordu; ülkelerden her biri, altı bini hemen seferber edilecek olan 50 bin asker gönderecekti. Fransa, Alman prenslerine ve papaya mülkiyetlerini geri vermesi, kraliyet ailesini emin bir yere göndermesi ve hükümetinin monarşik biçimini garanti altına alması için uyarılacaktı. Prusya öneriyi hemen kabul etti ve öte yandan, Jakoben etkinliklerinin yasaklan-

masını şart koştu; bu önkoşul savaşı kaçınılmaz hale getiriyordu. Leopold'un o sırada hâlâ savaşmak zorunda kalmayacağını umduğunu kabul etmek gerekir; o da, Marie-Antoinette'in dediği gibi, Jakobenlerin büyük güçlere ait orduların önünde teslim olacak kadar "korkak" olduklarına inanmaktaydı. Oysa artık müdahale için her şeyin hazır olduğunu inkâr etmek zordu. 16 Şubat'ta Friedrich-Wilhelm, başkomutan olarak önerdiği Brunswick Dükü'yle Potsdam'da bir toplantı yapmaktaydı ve onunla savaş planını hazırlıyordu; ayın 18'inde Bischoffswerder'i, müttefiğini teşvik etmek üzere yeniden Viyana'ya gönderdi. Leopold 1 Mart'ta öldü; II. Franz'ın tahta çıkışı, çatışmayı ancak hızlandırabilirdi: Onda babasının ihtiyatının ve liberalizminin izi bile yoktu ve Fransa'ya müdahaleyi kayıtsızca onayladı.

Beklentisinin aksine, Devrim ondan önce davrandı. 26 Mart'ta Marie Antoinette, bir gün önce bakanlığın savaş ilan etme ve Belçika'yı istila etme kararı aldığını II. Franz'a haber veriyordu. Dehşete düşen imparatorluk Yüksek Yargı Meclisi, 13 Nisan'da eldeki bütün birliklerin oraya gönderilmesine ve saldırı için ayrılan askerlerin 15 binle sınırlandırılmasına karar verdi.

Prusyalılar itiraz etti: 65 bin askerle, Fransa'nın istilası olanaksızlaşacaktı; bu durumda Prusya askeri sadece Avusturya'yı savunmak için savaşmış olacaktı. 18 Nisan'da Friedrich-Wilhelm, Avusturya 50 bin askerinin Fransa'ya girmek üzere hazır olduğu tarihi saptamadıkça harekete geçmeyeceğini açıkladı. Avusturya bu çağrıya hemen uymak zorunda kaldı ve saldırı tarihini Temmuz sonu olarak belirledi. Prusya harekat emrini 4 Mayıs'ı 5 Mayıs'a bağlayan gece verdi. Fransızlara üç aylık bir süre sunulmuş oluyordu.

Ok yaydan çıkmıştı: Almanlar Batı'ya doğru atılarak, Polonya'yı Katerina'ya bırakıyorlardı. Katerina ise bir yandan onların girişimlerini bütün gücüyle överken, 15 Mart'ta, geçen yazdan beri yeni anayasaya karşı onun desteğini elde etmeye çaba gösteren Polonyalıları ağırlıyordu: Her şeyden önce aristokrasinin gücünü korumaya pek düşkün olan Félix Potocki ile Rzewuski'yi ve açgözlülüğünden dolayı ihanet etmeye alışan Branicki'yi. "Konfederasyon" St Petersburg'da 27 Nisan'da kuruldu ama belgenin altına, görünüşü kurtarmak amacıyla, Polonya'nın istilası için belirlenen tarihin bir gün öncesi olan 17 Mayıs tarihi atıldı ve yer olarak Targovitsa yazıldı. 28 Şubat'tan itibaren Katerina, belli belirsiz ifadelerle, elçi Goltz ve Louis Cobenzl'e müdahale edileceğini açıkladı; ama kimse Katerina'nın bütün Polonya'yı işgal edeceğini tahmin etmiyordu ve hatta Prusya kralı, onun kendisini de hesaba katacağından emin bir biçimde, buna memnun oldu. 15 Şubat'ta Prusya kralı, Goltz'dan Katerina'nın ikinci bir parçalama konusunda yolundan dönmeyeceğini öğrenmiş ve ertesi gün kaçınılmaz kararı vermişti: Julian

ve Berg'den de vazgeçmeden, XVI. Louis'nin mali kaynaklarının yetmemesi durumunda onun zararına parasal telafi ve toprak ediniminden bahsetmeyi de bırakmaksızın, Fransa savaşı masraflarını Polonya üzerinden karşılama kararı aldı ve bu konuda 12 Mart'ta Katerina'yı uyardı.

Friedrich-Wilhelm, kendisini ne gibi güçlüklerin beklediğini bilmiyordu; Avusturya ise kendini daha beter güçlüklere maruz bırakıyordu; çünkü bu savaşta, toprak kaybı bakımından tüm riskleri üzerine almaktaydı. Prusya, Avusturya'yı yalnız bırakmak konusunda serbestti ve bunu daha yeni kanıtlamıştı. Oysa Leopold'un politikasına sadık olan Dışişleri Bakanı Kaunitz, Polonya topraklarının paylaşılmasını istemiyor ve Prusya'nın, genişlemesini olasılık dışı bırakarak bir mali tazminatla yetinmesi için bastırıyordu. Bu durumda, Katerina Polonya'ya girerse –ki bu nasıl engellenirdi?–, Avusturya-Prusya ittifakı buna dayanmazdı. Kaunitz'in buyruğu altındaki Spielmann da ve Philippe Cobenzl de bu durumu açık seçik görüyorlardı. Leopold tarafından şefinden habersiz görüşmelerde bulunmaya alıştırılan Spielmann, Avusturya'nın seve seve Bavyera'yı Belçika karşılığında vereceğini, 17 Ocak'ta Prusya'ya bildirdi ve 28 Mart'ta ilk kez Polonya'nın, Rusya ve Prusya arasında olası bir paylaşımı imasında bulundu. Buna karşın bölünmüş olan Avusturya şansölyeliği koşullarını belirtmedi ve usulüne uygun bir antlaşmayla tazminatlar konusunu çözmeksizin savaşa girdi. Aslında Valmy'ye kadar, müttefikler Fransızların direneceğine ve savaşın uzun süreceğine inanmadılar. Jirondenlerin hafifliği acımasızca lanetlendi. Oysa onların, eski Avrupa'nın tecrübeli politikacılarından bir farkları var mıydı?[3]

V. Dumouriez Hükümeti ve Savaşın İlanı (20 Nisan 1792)

6 Ocak 1792'de Yasama Meclisi, göçmenlerin dağıldıklarını öğrendiğinde İçişleri Bakanı De Lessart, Fransa'nın tatmin olduğunu ileri sürebilmişti.

3 H. von Sybel ve A. Sorel savaşın sorumluluğunu yalnızca Jirondenlere mal etmek konusunda hemfikirdirler. Bunlardan ilki Fransa'ya duyduğu düşmanlıkla, ikincisi de Gironde'un temsil ettiği demokratik partiye duyduğu antipatiyle hareket etti. Fikirlerini savunmak için, Pillnitz bildirisinin daha ilk anda bir ölü belge olarak kalması gerektiğini göstermeye çabaladılar. Göçmenlerin bildirisine ve Leopold'un ittifakı yeniden kurmak amacıyla daha sonradan sergilediği tutuma hiç önem vermediler. Devrim'e bağlı ya da düşman Fransızların, bu girişimler hakkında edindikleri görüşleri de hiçbir şekilde hesaba katmadılar. Bu yazarların tezleri, A. Wahl tarafından Geschichte des europäischen Staatensystems'in 31-33. sayfalarında aynen özetlenmiş ve H. A. Goetz-Bernstein tarafından La diplomatie de la Gironde. Jacques-Pierre Brissot'da [Gironde'un Diplomasisi. Jacques-Pierre Brissot] (Paris, 1912, in-8°) yeni argümanlar eklenmeksizin yinelenmiştir. Gironde'un savaşçı niyetleri tartışma götürmez ve Jaurès bunları güçlü bir biçimde açığa çıkarmıştır. Buna karşın bir yandan Pillnitz bildirisinin ve Leopold ve Kaunitz tarafından sürdürülen göz korkutma politikasının önemi, diğer yandan da her yerde genişleme fırsatı kollayan II. Friedrich-Wilhelm'in saldırgan nitelikleri, J. A. Clapham tarafından The causes of the war of 1792'de [1792 Savaşının Nedenleri] (Cambridge, 1899, in-8°) ve özellikle de H. Glagau tarafından Mercy-Argenteau Kontu ve Mirabeau'nun eski sekreteri Pellenc'in mektuplarıyla Die französische Legislative und der Ursprung der Revolutionskriege'de (Berlin, 1896, in-8°) olduğu kadar, K. Heidrich tarafından da Preussen in Kampfe gegen die Französische Revolution'da yerli yerine yeniden oturtulmuştur. Bu tartışma içerisinde yazarların, siyasi ve toplumsal egemenliklerinin çıkarından dolayı kralların ve Avrupa aristokrasisinin hissettiği Devrim'i ezmeye dair tutkulu arzuyu asla söz konusu etmeksizin, müstakbel güç birlikçilerine ancak geleneksel güç kaygıları mal etmeleri de dikkat çekicidir.

Buna karşın 31 Aralık'ta, Leopold'un resmi mesajı ve yeni tehditleri öğrenilmişti; Jirondenler böylelikle imparatoru suçlayabilecekleri yeni bir malzeme bulmuşlardı. 13 Ocak'ta Gensonné, diplomatik kurul adına, Avusturya'ya bir ültimatom önerisinde bulundu: Avusturya'nın 1 Mart'tan önce, 1756 anlaşmasını korumak ve Avrupa'daki Devrim karşıtı ittifaktan vazgeçmek isteyip istemediğini açıklaması gerekiyordu. Brissot ve Vergniaud büyük çabalar gösterdiler ve 25 Ocak'ta Ulusal Meclis kararnameyi oyla kabul etti; ardından 9 Şubat'ta, göçmenlerin mallarını müsadere etti. Narbonne, ordunun hazır olacağı konusunda garanti veriyordu; Custine Kontu'nun oğlunu, Brunswick Dükü'ne Fransız ordularının komutanlığını teklif etmek üzere görevlendirdi. Aynı zamanda De Lessart, yakın adamlarına verilecek rüşvetler aracılığıyla kralın tarafsızlığını elde etmek üzere Ségur'ün Berlin'e ve İngilizlerin içini rahatlatmak ve borç almak üzere Talleyrand'ın Londra'ya gönderilmesi konusunda ikna olmuştu. Talleyrand, Tobago'daki İngiliz sömürgecilerinin görevlileri olan maliye uzmanlarıyla, karşılığında adanın geri verilmesi şartıyla, gizli gizli pazarlığa oturdu.

Bununla beraber De Lessart hâlâ Leopold'den umudunu kesmiyordu. 21 Ocak'ta, onun krallığın içişlerine müdahale etme niyetini ihtiyatlı bir biçimde protesto etti ve Fransa'nın barış istediği konusunda güvence verdi. Kaunitz'in kendini beğenmişliğini göstermesi için daha uygun bir fırsat olamazdı; 17 Şubat'ta anayasanın yeniden gözden geçirilmesine izin vermeyi reddeden "hizip"i "kamuoyu önünde" kınayarak fitili ateşledi. La Fayette ve Narbonne Fransa'nın uğratıldığı hakareti protesto ettiler ve Du Port ve Bertrand de Molleville ile sert bir tartışmaya girdiler. Narbonne, kurulun ortasında XVI. Louis okuduğu bir muhtırayla, özellikle çevresinde bir arıtma uygulayarak ve Feuillantların katılımıyla sivil personelini oluşturarak, anayasaya sadakatini kanıtlaması için kralı zorladı. Kovulan Bertrand yerine Narbonne'un kendisi oldu. Jirondenler ve La Fayetteçiler, buna De Lessart'a 10 Mart'ta suçlamada bulunarak karşılık verdiler. Korkuya kapılan diğer bakanlar istifalarını verdi. Du Port XVI. Louis'ye bir hükümet darbesi yapmasını salık verdi. Bu hangi olanaklarla gerçekleştirilecekti? Kendisi de korkan kral geri adım attı. Bununla beraber La Fayette'in adaylarını kabul etmedi ve Dumouriez'e tam yetki verdi.

Yedi Yıl Savaşı sırasında parlak bir başlangıç döneminin ardından, Dumouriez gizli diplomaside talihini denemişti. Ardından Cherbourg komutanı olarak seçilmişti ve Devrim kendisine yeni bir kariyer kapısı açtığı sırada, orada yaşlanmaktaydı: Devrim'e katıldı. Vendée bölgesine gönderildi; burada Jakobenlerle birlikte hareket etmeye başladı ve Kurucu Meclis tarafından

bölgede bir göreve gönderilen Gensonné ile temas kurdu. Buna karşın aynı zamanda, onu De Lessart'ın yardımcısı olarak tayin ettiren dostları kraliyet vekilharcı Laporte ve bankacı Sainte-Foy aracılığıyla hizmetlerini krala sunuyordu. Tasarladığı La Fayette ve Narbonne'unkiyle aynıydı: Kısa bir savaş yürütmek ve ardından kralın erkini eski haline kavuşturup onun adına ülkeyi yönetmek üzere zafer kazanmış orduyu geri getirmek. La Fayette ve Narbonne, sarayı tiksindiriyordu; yeni bir adam olan Dumouriez ise canlılığı ve hazırcevaplılığıyla XVI. Louis'nin hoşuna gitti. Dumouriez, Gironde'a birkaç bakanlık görevi vermeyi kabul ederek demokratları yatıştıracağı iddiasındaydı. Hatta bazı bakanlıklar için Danton'un ve Collot d'Herbois'nın isimleri geçti. Sainte-Foy "Bakan Jakobenler, Jakoben bakanlar olmayacaklardır" diyordu. Devlet Vergileri Bakanlığı için Clavière ve İçişleri için daha önce sanayi müfettişi olan Roland ile yetinildi. Diğer bakanlar kralı tutanlardandı; ama birkaç Jakoben daha ikinci dereceden görevlere getirilmişti: Bonnecarrère, Lebrun-Tondu ve Danton'un dostu Noël Dışişleri'ne, Lanthenas ve Pache İçişleri'ne.

Dumouriez'in umudu gerçekleşti. Bu sefer Robespierre, "entrikacı"ların sarayla gizli anlaşmalarını rahatlıkla ifşa edecek durumdaydı. Kopuş kesinleşti: Bu, Montagne ve Gironde arasındaki ölümcül düellonun kaynağı oldu. Gironde yönetimi, iktidarın sorumluluğunu kabul etmekle, tehlikeli bir maceraya atılmış oluyordu. Oynadıkları role ilişkin anlaşmazlık "Jironden hükümet" teriminin kullanımında kendini hâlâ sürdürmektedir. Madame Roland tehlikeyi hemen fark etti ve duruma bir çare bulmaya çabalayarak, 9 Mayıs'ta Servan'ın Savaş Bakanlığı'na atanmasını sağladı ve İçişleri Bakanlığı için bir tür eşgüdümcü olarak çalıştı. Daha 1791 ilkbaharında, Guénégaud Sokağı'ndaki salonunda, dostlarının aldırmazlıklarına kızmaktaydı. Kocasının elinde tuttuğu eski maliye müfettişlerinin muhteşem konağına yerleşerek, Gironde'un "Akıl Hocası" haline geldi ve partiyi eyleme teşvik etti. Corneille karakterlerine özgü iradesinden dolayı kendisini iktidara layık görmekteydi; ama o dönemde bir kadının politikaya müdahalesi gülünç olarak değerlendiriliyordu; bu durum partisini zayıflatıyordu. Öte yandan Madame Roland, yönetmekten çok hükümdarlık etmeye uygundu; çünkü kesin bir programı yoktu. Son olarak da bir yandan birliği öğütlerken, demokratları tamamıyla böldü. Erkekleri genel görünüm ve uysallıklarıyla değerlendirdiğinden, Vergniaud'yu sevmiyor, Danton'dan korkuyor ve çekiciliğinin cezbettiği tüm diğerlerine önyargılarını dayatıyordu.

Buna karşın tasasız Gironde yalnızca, artık yaklaştığı şüphe götürmeyen savaş ilanını düşünüyordu. Dumouriez işe 18 Mart'ta oldukça ılımlı bir nota

ile başladı; ama bu girişim Kaunitz'inkiyle çakıştı. Ayın 25'inde Avusturya'ya son bir ültimatom gönderme kararı alındı; ama imparatorluk yanıt vermedi. 20 Nisan'da, ciddi bir itiraz olmaksızın Ulusal Meclis Bohemya ve Macaristan kralına, yani imparatorluğa değil de yalnızca Avusturya'ya savaş açma kararını oyla benimsedi –geleceğin Montanyarları,* Cambon ve Carnot, Chabot, Basire ve Merlin de Thionville diğerleri gibi kararı kabul ettiler. Fransa ve Avrupa tarihinde yeni bir dönem açılmaktaydı.

* Robespierre ve arkadaşlarının oluşturduğu Jakobenlerin meclisteki aşırı sağ kanadı. Bunlara, mecliste üst sıralarda yer aldıklarından, "Montagnard" yani "dağlı" adı takılmıştı.

III. BÖLÜM
İKİNCİ FRANSIZ DEVRİMİ (AĞUSTOS – EYLÜL 1792)

Savaş her iki yandaki kışkırtıcılarının bütün tahminlerini boşa çıkardı. Bu savaş Avrupa'yı altüst edecek ve kısa bir ara dışında 1815'e kadar sürecekti. Buna karşın ilk etkiler Fransa'da ortaya çıktı. Kraliyetin düşmesine ve siyasi demokrasinin yükselişine yol açmıştı.

I. Fransız Saldırısının Başarısızlığı (Nisan – Haziran 1792)

Kendisini her şeyden önce bir diplomat olarak gören Dumouriez, dışişlerinin yönetimini üzerine almıştı. Avusturya'yı yalnız bırakmakla ve Avusturya'nın yalnızca 40 bin kadar askerinin bulunduğu Belçika'yı ayaklandırmış olmakla övünüyordu; bunun ardından, çok fazla savaşmaksızın barış imzalayacaktı. II. Franz'ı buna nasıl ikna etmeyi düşündüğü, temsilcisi Benoît'nın, anayasayı yeniden gözden geçirmek hakkında Berlin'de söylediklerinden belli belirsiz anlaşılabilir.

Prusya, Sardinya ve Türkler, Avusturya karşıtı bir güç ittifakının klasik unsurlarını oluşturmaktaydı. Buna karşın Fransız elçileri her ülkede de baştan savıldılar. İngiltere de, Chauvelin Markisi'yle birlikte yeniden Londra'ya giden Talleyrand'ın yaklaşma çabalarını geri çevirdi. 16 Mart'ta soylularından birisi tarafından katledilen III. Gustaf'ın ölümü ve yerine d'Aranda'nın geçtiği Florida Blanca'nın gözden düşmesi, daha elverişli olasılıklar yaratıyordu; oysa İsveç ve İspanya'dan, ancak tarafsızlık umulabilirdi. Tam bir diplomatik başarısızlık vardı.

Dumouriez ve Brissot, artık resmi olarak örgütlenen propagandaya pek güveniyorlardı. Yabancı lejyonlar kuruldu: Belçikalılar, Liègeliler, Cermenler, Hollandalılar, Savoie'lular. Belçika'daki tepki, Liège'dekine göre daha

yumuşak olmuştu; ama ruhban sınıfı, Avusturya yönetimine şüpheli gözle bakıyor ve memnuniyetsizlik oldukça canlı kalmaya devam ediyordu. Belediye Başkanı Dietrich, Jakoben Laveaux ve mülteci Euloge Schneider, Strazburg'dan Almanya'yı kışkırtıyorlardı. 10 Ağustos'a doğru Allobroglar Kulübü adını alan İsviçreliler Derneği, Paris'te Clavière ve Doppet yönetimi altında, İsviçre ve Savoie'da etkinlik göstermekteydi. Avila Askeri Okulu'nda eski öğretmen olan Chantreau'ya, Katalonya'da gizli bir görev verildi. Hispanik Amerika'yı ayaklandırma sözü veren Miranda ile görüşüldü. Başka ülkelerden kaçıp gelenleri özendirmek için rüşvetler verildi. Fransızlar, sınırın ötesinde kurtarıcılar olarak karşılanacaklarından kuşku duymuyorlardı; fakat önce bu sınırı geçmek gerekiyordu.

Narbonne'un verdiği güvencelere rağmen, ordu hazır değildi. Birliklerdeki boşlukları artık doldurulamıyordu; çünkü daha iyi maaş alan, subaylarını seçebilen ve savaştan sonra evlerine geri dönebilen gönüllü taburlarına katılmak tercih ediliyordu. Üstünlüklere rağmen bu taburlar da ancak yavaş yavaş örgütlenmekteydi; devrimci coşkunun teşvik ettiği gerçek anlamdaki gönüllüler, bunların yalnızca bir kısmını oluşturuyordu; yuvalarını terk etmek istemeyen ulusal muhafızlar sık sık, kendilerinden boşalan kotanın doldurulabilmesi için para öneriyorlardı ve gönüllü başvurularını beklemek gerekiyordu. Yerel idarelerin donanım sağlaması zaman alıyor ve silah sıkıntısı çekiliyordu. Yeni birliklerin askeri eğitimi yoktu. Burjuvazinin seçkinlerinden oluşan subay ve astsubay kadrosu, cumhuriyete çok sayıda general kazandırdı; ama savaş yönetimi konusunda her şeyi baştan öğrenmeleri gerekiyordu. Dumouriez bunların hepsini biliyordu. Buna karşın ordu, savaşarak öğrenecekti ve önemli olan cesaret etmekti; çünkü düşmanın bu orduya karşı, denizden Loren'e kadar bir hat biçiminde konuşlandırdığı asker sayısı 30 binden fazla değildi; 29 Nisan'da Furnes, Lille, Valenciennes ve Givet'den yola çıkacak olan 50 binden fazla askerden oluşan dört birlik, bu ağı delebilirdi. Ne yazık ki düzenli savaş için yetiştirilen generaller, bu plandan hiçbir şey anlamıyor ve subaylar, disiplinsiz birliklerine güvenmiyorlardı. Birlikler de subaylara karşı aynı duyguları besliyordu; çünkü 9000 subaydan en az yarısı şimdiden göç etmişti; bazıları saldırıdan bir gün önce kaçtı, bazıları da peşlerine taktıkları üç alayla düşmanın tarafına geçti. 29 Nisan'da ilk Avusturyalıları karşılarında görünce, Dillon ve Biron geri çekilme emri verdi. Ortada ihanet olduğunu bağırıp çağıran birlikler dağıldı. Dillon Lille'de katledildi. Carle ve La Fayette, düşmanı görmeden geri çekildiler. Ren ordusu, Diyet Meclisi'ni kışkırtmamak için kıpırdamıyordu; yalnızca Custine bir başarıya imza attı: Porrentruy'u tahliye ettirdi.

Generaller bütün sorumluluğu disiplinsizliğe ve bunu hoşgören hükümete mal ettiler. Gironde, Dillon'un katillerinin ve aynı zamanda da askerleri generallerinden kurtulmaları yolunda kışkırtan Marat'nın peşine düşülmesini sağladı. Bir karamame, askeri yargıyı sağlamlaştırdı ve generallerin, ceza içeren kurallar koymalarına resmi olarak izin verdi. Bu, yasama erkinin açıkça istifa ettiği anlamına geliyordu. İşe yaramadı: 18 Mayıs'ta ordu komutanları, bakanın yinelediği emirlerine rağmen, Valenciennes'de toplanarak, saldırının olanaksız olduğunu ilan ettiler ve krala, acilen barış imzalaması öğüdünde bulundular. Haziranda Luckner, Courtrai'yi almaya karar verdi ve burayı anında tahliye etti. Askeri harekat da tam anlamıyla başarısız olmuştu. Generaller tarafından ileri sürülen nedenler tartışma götürmüyordu fakat su götürmeyen bir başka gerçek komutanların beceriksizliğiydi. Gerçek nedenlerini saklıyorlardı: Özellikle de La Fayette yüz seksen derecelik siyasi bir dönüş yapmaktaydı. Her zaman ileriyi görmüş olan Robespierre, 1 Mayıs'ta Jakobenlere tehlike haberini vermişti: "Hayır! Generallere hiç güvenmiyorum ve birkaç saygın istisna dışında, bunların neredeyse hepsinin eski düzene, sarayın sahip olduğu ayrıcalıklara özlem duyduğunu söylüyorum; ancak halka, yalnızca halka güveniyorum."

II. İkinci Devrimin Kökenleri

Jirondenlerin propagandasının kışkırttığı çalkantı günden güne artıyordu. Onların "vatanın kutsal aşkı"na çağrısı, zihinleri tutuşturuyordu ve 26 Nisan'da Strazburg'da, Rouget de Lisle, başka bir ad altında cumhuriyetin milli marşına dönüşecek olan *Chant de guerre pour l'armée du Rhin* [Ren Ordusu için Savaş Şarkısı] ile, bu aşkın yamanlığını ifade ediyordu. Buna karşın 1792 yılının yurtseverleri, Devrim'in savunucularıydı. Aristokratlar kralı vatanın karşısına dikiyor ve ulusa hakaret ediyorlardı; bunlar, sabırsızca Almanların gelmesini bekliyor ya da onların saflarında savaşıyorlardı. Rouget düşmana karşı bağışlayıcılığı öğütlerken –"Size karşı istemeyerek silahlanan bu hüzünlü kurbanları esirgeyin!"– "hainler", "baba katilleri" ve "tiranların" işbirlikçileri olan "kalleşler" konusunda acımasızdı. Ulusal atılım ve devrimci kaynaşma el ele yürümekteydi. Nisan'daki başarısızlıklar ihanete mal ediliyordu. Direnişçi bir papaz, Dillon gibi Lille'de katledildi ve aynı gün Kuzey Bölgesi'nin direktuvarı, Devrim'e bağlılık andı içmeyen papazları Cambrai'ye hapsetme kararı aldı. Aristokratlar söylev ve gazetelerinde açıkça bozguna sevindiklerini ifade ettiklerinden ve etkinliklerini yoğunlaştırdıklarından, aristokrat komplosu zihinlere daha da çok musallat

oluyordu. Batıda La Rouërie, güneydoğuda Monnier de la Quarrée, Vivarais'de, Gévaudan'da ve Velay'de Charrierler ve diğerleri, istilacılara yardım edecek olan ayaklanmaları hazırlıyorlardı. Yssingeaux'da mayıs ayında isyan çıktı. Varennes Olayı'ndan beri karşıdevrimciler Arles'da egemendi ve burada güçleniyorlardı.

Savunmacı ve cezalandırıcı tepki yeniden canlandı. Şubat ve martta, Marsilyalı Jakobenler kendiliğinden bu tepkiyi verdiler ve özellikle Arles ve Avignon'da rakiplerini silahlarıyla bastırdılar. Bundan böyle Marsilya, kendisini yurtseverlerin en yüce umudu olarak gösterdi. Demokratik hareket derinleşti. Kışın Jirondenler, "Baldırı çıplaklar" arasında kırmızı başlığı moda haline getirdiler ve pasif yurttaşlara mızraklarla silahlanmalarını öğütlediler. Kardeşlik dernekleri yeniden çoğaldı. Ulusal Meclis'in, Nancy olayının ardından zindana atılan Châteauvieux'lü İsviçrelileri affetmesi sağlandı ve André Chénier'nin sövgülerine rağmen, bunlar 15 Nisan'da Paris'te coşkuyla ağırlandılar. Kurucu Meclis tarafından Devrim'e bağlı bütün olaylara getirilen af, Glacière katliamcılarını ve özellikle de Marsilyalılarla birlikte Avignon'a gelen Kafa Uçuran Jourdan'ı açılan davalardan kurtarmak amacıyla, Comtat'da iki tarafın işlediği cinayetleri de kapsayacak hale getirildi.

Halk sınıfları içindeki devrimci etkinlik, burjuvaziyi 1789'dakinden de daha çok kaygılandıran toplumsal bir görünüşe büründü. Hemen her yerde, gönüllüleri ödüllendirmek ya da donatmak için zenginlerden yararlanılıyordu. Çiftçi ayaklanması hâlâ gizlice hazırlanmaktaydı; bu, kış sonunda Quercy'de yeniden patlak verdi. Ardından, Marsilyalıların yardımına gönderilen ulusal muhafızları taşıyan bir geminin Rhône Nehri'nde batması üzerine, her yerde bunun da bir ihanet olduğu konuşuldu ve Gard, Ardèche ve Hérault'da korkunç bir köylü isyanı patlak verdi. Couthon, derebeylerinden toprak ayrıcalığının temel tapu ibrazının istenmesini önerdi; bu, neredeyse tüm aidatları, tazminatsız olarak ortadan kaldırmak anlamına geliyordu. Ulusal Meclis yalnızca olağandışı gelirleri dahil ederek, 18 Haziran'da öneriyi benimsedi.

Şehirlere zarar verdiği için daha da önemli sonuçlar doğuran ekonomik bir kriz, kitleleri yeniden sarsıyordu. Kriz, bu sefer yoksulluktan değil, ekim ayından beri gerçekleşen para arzı nedeniyle 600 milyon liralık artış gösteren enflasyondan kaynaklanıyordu. *Assignat* değer kaybetmeye devam ediyordu ve kambiyonun durumu daha da kötüydü: Paris'te, 100 Londra sterlinine eşdeğer Fransız parası, Varennes Olayı arifesinde yaklaşık 70 lira, mart ayında ise ancak 50 lira etmekteydi; bu değer nisandan ağustosa kadar biraz artmıştı. Banknot bolluğu, kaygıyı daha da büyütüyordu; çünkü vurgunculer bu durumu kötüye kullanıyorlardı: Mart ayında Paris'te, "yardım evi" iflas

etti ve devlet bir yıl boyunca ödemeleri karşılamak zorunda kaldı. Bereket versin ki fiyatlar, altın kurlarını ancak uzaktan takip ediyordu; yükseliş, fiyatları iki katına çıkaracağına, ancak üçte bir ya da %50 oranında artırıyordu; fakat işçilerin maaş zammını zorlukla elde ettiği bir dönemde, bu oranlar bile onları aşırı bir biçimde kışkırtmaya yetmekteydi. Diğer yandan şeker zor bulunuyordu; Antiller'deki karışıklıklar devam ediyordu ve Brissot'nun 24 Mart'ta nihayet beyaz ırktan olmayan insanlar için hak eşitliği elde etmesi bir işe yaramadı. Gelen mallar azalıyor ve istifçilik, sömürgelerden gelen besin maddelerinin piyasaya sunumunu engelleyerek ortalığı kasıp kavuruyordu. Ocak ayında, Paris'te dükkânlar yağmalandı; ardından şubatta, sabun yüzünden başka karışıklıklar çıktı. Tahıl gereksinimini sağlamakta çok daha fazla zorluk çekilecekmiş gibi görünüyordu. Ne aidat ne de vergi ödeyen ve çiftlik kiralarını *assignat*'larla karşılayan büyük tarımcılar, artık kendi bölgelerinde de satış yapabildiklerinden, ürünlerinin pahalanmasını bekliyorlardı. Dolaşım yeniden zorlaştı; şubat ayında Noyon civarlarında, Oise Nehri üzerindeki buğday gemisini durdurmak için, 50 km uzaklıktan herkes koşup geldi. Dunkerque'te, batı ve güneye gönderilmek üzere yapılan yüklemeler, bir isyan yüzünden askıya alındı. Perche ve Maineli işçiler Beauce'a indiler ve pazarlardaki öte beriye narh koydular. 3 Mart'ta, Etampes belediye başkanı Simoneau katledildi. Savaş durumu daha da kötüleştirdi çünkü at ve arabalara el konulması, harman dövümünü ve tahıl taşımacılığını yavaşlattı. Üstelik ordunun alımları, tahılın zaten zor bulunmasına ve pahalılaşmasına yol açmaktaydı. Halk için yaşamsal önem taşıyan düzenleme ve vergilendirme, yeniden kendine savunucular buldu. Mayıs ayında Saint-Nicolas-des-Champs'ın papaz yardımcısı Jacques Roux, Paris'te, istifçilerin ölüm cezasına çarptırılmalarını istedi. Haziranda, Lyon'da bir belediye görevlisi olan Lange, tahıla ulusal düzeyde bir azami değer biçilmesini öneriyordu. Bazıları, mülk sahiplerinin istismarı olarak görülen durumları düzeltmek için mülkiyetin sınırlandırılmasını talep ediyorlardı; Mauchamp Kilisesi papazı Pierre Dolivier, Etampes isyancılarını savunuyor ve mal sahiplerine büyük çiftliklerini bölme zorunluluğu getirilmesi için propaganda yürütüyordu.

Feuillant gazeteleri, tehdit altında olanın yalnızca anayasa olmadığını her zamankinden daha yoğun dile getiriyor ve burjuvaziyi telaşa vermek için "tarım yasası"nı umacı gibi kullanıyorlardı. Jirondenler de kaygılanıyordu: 3 Haziran'da, Simoneau'yu resmen anarak onurlandırdılar. Hükümete ortak oldukları için düzenden sorumlu olan, burjuvaziye sıkı sıkıya bağlı, ekonomik özgürlüğe eksiksiz bağlılıklarını ifade eden Jirondenler –özellikle de Roland– Baldırı çıplaklardan korktular ve kendilerini muhafazakârlaştıracak

bir değişime girdiler. Buna karşın o sırada düşüncelerine, karşıdevrim tehlikesi egemendi.

III. Dumouriez Hükümetinin Düşüşü ve Jirondenlerin Zayıflığı (Haziran – Ağustos 1792)

La Fayette, kendisinin kurmadığı ve içinde Roland gibi önemsiz adamların bulunduğu bu hükümete zorlukla katlanmaktaydı. Ordunun başarısızlıkları canını sıkıyordu. Feuillantların heyecanına kendisi de kapıldı. Givet'de Du Port ile görüştü ve kulüpleri kapamanın ve bir askeri darbe aracılığıyla anayasayı yeniden gözden geçirmenin gerekliğini kabul etti. Paris üzerine yürümesini sağlayacak bir mütareke önerisinde bulunmak üzere, Mercy'ye bir aracı gönderdi. XVI. Louis'nin La Fayette tarafından kurtarılmak istemediği bilindiğinden, Mercy'den yanıt gelmedi. Kralın, en azından Jakobenlerle arasının bozulmasından istifade ederek, Jironden bakanları kovmasını engelleyecek hiçbir şey yoktu. Dumouriez bunu fark eder etmez, onlara karşı cephe aldı.

Mayısın ikinci yarısında, yurtseverler bir darbeden korktular. Ayın 18'inde, sulh hukuk yargıcı Larivière, "Cordelier üçlüsü"nü, yani Basire, Chabot ve Merlin de Thionville'i tutuklatmaya cesaret etti. Jirondenler, kendilerini iktidara getirmiş olan göz korkutma politikasından başka çare bulamadılar. Ayın 23'ünde, Vergniaud ve Brissot "Avusturya Kurulu"nu ifşa ettiler. 26 Mayıs'ta çıkarılan bir karamame, her ilin en az yirmi yurttaşı tarafından şikayet edilecek olan her direnişçi papazın sürgüne gönderilmesi emrini verdi. 28 Mayıs'ta Ulusal Meclis, sürekli toplantı halinde olacağını açıkladı ve ertesi gün, kralın meşruti muhafız birliğini dağıttı. Ayın 30'unda Gensonné, şüphelileri tutuklama hakkıyla beraber siyasi güvenliği idari birimlere emanet etme önerisinde bulundu. Son olarak 6 Haziran'da Servan, Federasyon'a katılacak ve ardından bir ordugâh oluşturacak olan 20 bin ulusal muhafızın çağrılması kararının alınmasını sağladı. Kuşkusuz, Paris'i düşmana karşı savunmak fakat bundan önce, gerekirse yurtseverlere yardım etmek söz konusuydu. Bundan ötürü, "8000'ler" adı verilen ve Parisli ulusal muhafızlar bir toplu dilekçeyle, kendilerinin düzeni sağlamaya yeteceklerini savunarak karara itiraz etti. XVI. Louis, direnişçileri feda etmeyi ve ordugâhın kuruluşuna izin vermeyi reddetti. 10 Haziran'da, Roland'ın bir mektubu, tutumunun tahttan düşmesine ve aristokratların katledilmesine yol açacağını açıklayarak, kralı kararlara uyması konusunda uyardı. "Vatan" diye belirtiyordu Roland, "hayal gücüne haz verip süs olsun diye kullanılan bir söz değildir; uğruna fedakârlıklarda bulunduğumuz, kaygılarımızın bizi kendisine her gün biraz daha bağladığı, büyük çabalarla

oluşturduğumuz, tasaların ortasında göğe yükselen ve umutlarımıza mal olduğu için daha da çok sevdiğimiz bir varlıktır." Roland ayın 13'ünde, Clavière ve Servan ile görevden alındı. Buna karşın Dumouriez, 15 Mayıs'ta Ulusal Meclis'te mahkemeye çıkarılıp hesap vereceğinden korkmasına yetecek kadar kötü karşılandı. Kral yalnızca muhafız birliğinin dağıtılmasına onay vermekte diretince istifasını verip Kuzey Ordusu'na katılmak üzere yola çıktı. Feuillantlar yeniden iktidara geldiler ve La Fayette doğru anın geldiğini düşündü: Ayın 18'inde La Fayette, Ulusal Meclis'e demokratik hareketle ilişkilerini kesmesini isteyen bir uyarı gönderdi.

Mayıs ayının sonundan itibaren, kenar mahalleler her an harekete geçebilecekmiş gibi görünmekteydi. O zamana dek Jirondenler, bu mahalleleri Paris valisi Pétion sayesinde kontrol altında tutuyorlardı. Bu mahallelerin sakinleri fırsatı, İl Direktuvarı'nın boşu boşuna yasakladığı, Tenis Kortu Yemini'nin yıldönümü olan 20 Haziran'da düzenlenmesi kararlaştırılan gösteri sırasında bulmuş oldular. Kalabalık, Ulusal Meclis'in önünde gösteri yaptı, ardından da Tuileries'yi istila etti. Kral, vakarını bozmadan paylama ve tehditleri dinledi; vetosunu geri çekmeyi ve Jironden bakanları görevlerine iade etmeyi inatla reddetti. Yok yere işittiği hakaretler, meşruiyetçilerin ateşli kınamalarına yol açtı ve kral, Pétion'la birlikte Belediye Vekili Manuel'i de açığa aldı. Ordusunu izinsiz olarak terk eden La Fayette, ayın 28'inde Ulusal Meclis'te tehditkâr bir edayla ortaya çıktı. Saray tarafından reddedildiği için, ulusal muhafız birliğini zengin batı mahallelerinden alıp götürmeyi başaramadı ve hayal kırıklığına uğramış bir biçimde oradan ayrıldı. Buna karşın davasından vazgeçmemişti. Temmuz sonunda, Luckner ve La Fayette'in ordularının düşmanla karşılaştıklarında Compiègne'e yaklaşmalarını sağlayan şaşırtıcı bir karşılıklı yer değiştirme hareketi meydana getirdikleri görüldü. XVI. Louis'ye Compiègne'e gelmesi için yalvarıldı; ama kral önceki kararını değiştirmeyi reddetti. Kendisini Rouen'e götürerek oradan da denize ulaşmasını sağlamak isteyen Feuillantları da dinlemedi. Prusyalılardan yayımlamalarını rica ettiği beyannameye, verdiği rüşvetlere, hâlâ elinde bulundurduğu kuvvetlere ve aynı zamanda da Jirondenlerin tereddütlerine güvenerek, Prusyalılar gelene kadar dayanabileceğini düşünüyordu.

20 Haziran başarısızlığından dolayı bir anlığına şaşkınlığa düşen Jirondenler, hükümet kürsüsünü yeniden ele geçiriyorlardı. 2 Temmuz tarihli bir kararname, ulusal muhafızların Federasyon Töreni'ne gelmesine izin verdi: Birçoğu, kendiliğinden yola çıkmıştı. Başka bir kararname ayın 5'inde, ulusal tehlike durumunda sağlam erkeklerin silah altına ve genel olarak hizmete alınabileceğini açıkladı ve Ulusal Meclis ayın 11'inde, vatanın kesin olarak

tehlike altında olduğunu ilan etti. "Çok sayıda birlik sınırlarımıza doğru ilerliyor; özgürlükten nefret eden herkes, bizim anayasamıza karşı silahlanıyor. Yurttaşlar! Vatan tehlikede!" Bütün idari birimler sürekli iş başında olacak, bütün ulusal muhafızlar silah altına alınacak, yeni gönüllü taburları devşirilecekti. Ayın 3'ünde Vergniaud ve ayın 9'unda Brissot, ateşli konuşmalar yaparak kralı ve bakanları ihanetle suçladılar, hepsini veto uygulamasından topluca sorumlu ilan edilmelerini istediler, onları mahkemeye çıkarma tehdidinde bulundular ve kralı düşürmek için yeterli zeminin oluşmuş olabileceğini ima ettiler. Girişimleri başarılı oldu; hükümet ayın 10'unda istifasını verdi. Geriye, XVI. Louis'nin Jironden bakanları yeniden çağırmasını sağlamak kalıyordu. Bunun üzerine bir zamanlar Üçler'in yaptığı gibi, Vergniaud, Guadet ve Gensonné, hükümdarın baş oda hizmetçisi Thierry de Ville-d'Avray ile bağlantıda olan ressam Boze aracılığıyla krala bir mektup ulaştırarak, onunla gizlice anlaştılar. Vergniaud ayın 29'unda ikinci bir mektup yazdı. Guadet'nin, kraliyet ailesiyle Tuileries'de görüştüğü söylenir. XVI. Louis onlara hükümeti teslim etmedi ama ellerini kollarını bağlamak için böylesi bir umut beslemelerini sağladı. Gerçekten de bir anda saldırı durumundan taht savunuculuğuna döndüler. Onları görevlerine iade etseydi olası bir istilanın orta yerinde yeniden kovmasına kim engel olabilirdi? Federasyon üyeleri ve bölge temsilcileri daha öngörülüydü; tüm bu işlere bir son verme kararı aldılar. Jirondenler ise bunları engellemeye çalıştı. 26 Temmuz'da, Brissot cumhuriyetçileri yasanın kılıcı ile tehdit etti ve kralın iktidardan düşüşüne ve kamu oylamasına karşı olduğunu ifade etti. "Eğer anayasanın kalıntıları üzerine şimdi cumhuriyeti kurmaya eğilim gösteren insanlar varsa, tüzenin kılıcı onları olduğu gibi, iki meclisin aktif dostlarını ve Koblenzli karşıdevrimcileri de vurmalıdır." 4 Ağustos'ta Vergniaud, Mauconseil bölgesinin "XVI. Louis'yi artık Fransızların kralı olarak tanımadığını" açıklayan, kararnamesinin geçersiz kılınmasını sağladı. Isnard, Robespierre'in yakalanıp mahkemeye çıkarılması için bir kararname hazırlamaktan bahsediyordu. Böylelikle Jirondenler, devrimci halk kendi politikalarını mantıksal sonucuna ulaştıracağı sırada, halkla bağlarını koparmış oluyordu. Daha sonraları 3 Ocak 1793'te ayaklanmanın başarısız olması durumunda sonuçlarının 20 Haziran sonrasınınkilerden daha ciddi olmasından çekinen Guadet, krala yazmış olduğu mektubu kamuoyuna açıklayacaktı. Buna karşın Jirondenlerin başarısızlığını daha derin nedenler açıklayabilir. Aslında bu "devlet adamları," Baldırı çıplaklara karşı mesafeli bir sempati beslemekteydi ve ayaklanmadan korkuyorlardı; çünkü isyana hakim olamadıkları takdirde, servetin ve hatta Feuillantların öngördükleri gibi mülkiyetin tehlikeye girmesinden endişe duyuyorlardı.

Buna karşın bu son derece önemli anda geri çekilmek, kendileri ve partileri açısından ölümcül bir karar almak demekti.

IV. 10 Ağustos 1792 Devrimi

Varennes Olayı'ndan sonra eyaletler, Parisli cumhuriyetçilere hiç yardımcı olmamıştı; oysa 20 Haziran gününün ardından, destek tam tersine buradan geldi; çünkü il ve hatta ilçe idareleri öfkelenirken, özellikle güneydoğuda birçok belediye örgütü krala karşı bir tutum sergiledi. Baldırı çıplaklar bulundukları tehlike içerisinde, ilkbahardaki muzaffer savaşlarıyla ünlenen Marsilyalılara olduğu gibi, Montpellier ve Nimes'e de seslendiler. O sırada Paris'te bulunan Barbaroux, Marsilyalı hemşerilerinden ölmeyi bilecek 500 adam istedi. Montpellierli Jakobenler, Marsilyalı kardeşleriyle anlaşması için cumhuriyetin gelecekteki generali Mirreur'ü gönderdiler; Mirreur onlara Savaş Şarkısı'nı öğretti; Paris'e doğru yol alırken bu şarkıyı söylediler. 10 Ağustos taburu daha yeni gitmişti ki belediye örgütü ilk olarak cumhuriyeti ilan etti. Güneylilerden çok daha önce, başka ulusal muhafızlar Paris'e vardılar: 11 Temmuz'da Robespierre Federasyon üyelerine bir bildiri gönderdi; coşkulu ve askeri açıdan örgütlenmiş olan üyeler, değer biçilemez bir takviye kuvveti oluşturdular. Ayın 17'sinde ve 23'ünde, kralın görevden alınmasını talep eden toplu dilekçeleri Ulusal Meclis'e sundular. Bu anlamda 10 Ağustos'taki devrim, 14 Temmuz'daki gibi Paris kökenli değil, ulusal bir devrim oldu.

Federasyon üyeleri merkezi bir kurul ve küçük bölgelerle bağlantıyı sağlayan Parisli liderlerin katıldığı gizli bir direktuvar kurdular. Artık bölgelerin her birinde, günlük toplantılar yapılmaktaydı. 25 Temmuz'da Ulusal Meclis, bunların sürekli oturum halinde bulunmalarına izin verdi. Ayın 27'sinde, Pétion belediye binasında bir yazışma bürosu kurulmasını kabul etti. Küçük bölgelerin tümü krala karşı düşmanca davranmıyordu. Buna karşın pasif yurttaşlar bunların içine sızıyorlardı. Ayın 30'unda Théâtre Français bölgesi, kendi içinde genel oy ilkesini yürürlüğe soktu. Jakobenler ve Baldırı çıplaklar, ılımlılarla kapıştılar ve yavaş yavaş onlara hakim oldular. 30 Temmuz'da çıkarılan bir kararname, pasiflerin ulusal muhafız birliğine girmesine izin verdi.

Birbiri ardına 47 küçük bölge, XVI. Louis'nin tahttan indirilmesini ve bir Yürütücü Konsey'in atanmasını istedi. Buna karşın Robespierre, eğer Ulusal Meclis'ten kurtulunmazsa, hiçbir şey yapılmamış olacağını ileri sürüyordu. Genel oy hakkı uygulanarak bir Konvansiyon –bu kelime Amerika'dan geliyordu– yani bir Kurucu Meclis seçmek gerekiyordu. Temmuzun son günlerinde yaşanan dramatik olaylar, ruhları tutuşturdu. 22'sinden 24'üne kadar,

sokaklarda vatanın tehlikede olduğu açıklandı: Gönüllü yazılmalar başladı. Prusyalılar Koblenz'den yola çıkıyorlardı ve 1 Ağustos'ta, eğer kraliyet ailesine "en ufak bir hakarette" bulunulursa, tüm Paris'in "kurşuna dizileceği ve bütünüyle yakıp yıkılacağı" tehdidini savuran Brunswick bildirisi geldi. Ayın 25'inde Brestli Federasyon üyeleri Paris'e vardı ve 30'unda Marsilyalılar, o zamandan beri isimlerini taşıyan ve böylelikle kraliyetin düşüşü ve siyasi demokrasinin yükselişiyle bağdaştırılan marşlarını söyleyerek, "zafer mahallesinde" gösteri yaptılar. Önce ayın 26'sında, ardından da 30'unda ayaklanma neredeyse patlak veriyordu. İki seferinde de ayaklanma küçük bölgelerin kendi toplu dilekçelerini sunmasını bekleyen Pétion'un gayretleriyle ertelendi. Quinze-Vingt bölgesindeki Saint-Antoine mahallesi, Ulusal Meclis'e son tarih olarak 9'una kadar süre verdi. Gensonné daha sonradan, kurulda kralın tahttan indirilmesini savunduğunu söyleyecekti; ama meclisi bu kararı vermeye ikna etmenin hiçbir yolu yoktu. Hatta meclis 9 Ağustos'ta, La Fayette'i mahkemeye vermeyi bile reddetti. Aynı gece alarm çanı çaldı.

Kesin başarıya inanmak şöyle dursun, Baldırı çıplakların önderleri aksine son ana kadar, kenar mahalleler ve Ulusal Meclis'e karşı yeni bir aristokrat komplosu denemesinden korkmuşlardı. Bu "korkunun" bol bol gerekçesi vardı. İsviçreliler Tuileries'de yoğunlaşmıştı; geleceğin Vendéelilerinden birçoğunun da bulunduğu yüzlerce kralcı, bunlara destek veriyordu; saray, ulusal muhafız birliğinin komutanı olan Mandat'ya haklı olarak güvenmekteydi. Saray yetersiz bir saldırıyı püskürtebilir ardından da meclisi dağıtabilirdi. Kararlı ve becerikli bir komutan –Barras ya da Bonapart– yönetimi eline alırsa, XVI. Louis bir günde Prusyalıları muzaffer ordu olarak ağırlayabilirdi. Bu anlamda ayaklanma, bir kez daha savunmacı bir tepkinin sonucu oldu. Devrimciler riski sezdiler ve bu tehdide meydan okudular.

Saint-Antoine mahallesi, diğer küçük bölgelere, şehir belediyesine temsilci göndermeleri için çağrıda bulundu; bu temsilciler resmi belediye yönetiminin yanındaki bir salona yerleştiler ve gün doğumunda onun yerini aldılar. Mandat çağrıldı, tutuklandı ve katledildi; verdiği emirler iptal edildi. Ulusal muhafız erleri Tuileries'de hazır bulunmadılar ya da görevlerini bıraktılar. Bunun üzerine Başsavcı Roederer, Jirondenlere aracılık yaptı. Kraliyet ailesini Ulusal Meclis'e sığınmaya ikna ederek, böylelikle silahlı bir çatışmayı önlemeyi ve kararı milletvekillerine bırakmayı umuyordu.

Şatoda bir tek, Chaumette ve Gorsas'nın sabah erkenden getirdiği Marsilyalıları karşılayan İsviçreli muhafızlar kaldı. Marsilyalıların kendileriyle dostça konuşmak amacıyla avlulara girmelerine ve büyük merdivenlere kadar ilerlemelerine izin verildi. Sonra İsviçreliler birdenbire ateş açtılar, ardından

dışarı çıkıp, sarayın önündeki meydanın kontrolünü ele geçirdiler. Nihayet kenar mahallelerin takviyesiyle desteklenen Federasyon üyeleri yeniden saldırıya geçti ve İsviçreli muhafızları şatonun içine kadar geri püskürttü. Bağıra çağıra Bastille'deki gibi, entrikacıların pusu kurduğu söyleniyordu. Saat 10'a doğru, kral kuşatma altındakilere ateşi kesmelerini ve geri çekilmelerini emrettiğinde, baskıncılar can bağışlamayı reddetti ve bunların birçoğunu katletti. Belediye binasına getirilen 50 İsviçreli orada infaz edildi. Bununla beraber garnizonun bir kısmı esirgendi ve hapse atıldı.

14 Temmuz Kurucu Meclis'i kurtarmıştı; 10 Ağustos Yasama Meclisi'nin yıkımı oldu. Galip gelenler, iktidara yalnız başlarına hakim olabilmek için, meclisi dağıtmayı düşündüler. Bununla beraber tanınmayan insanlardan oluşan yeni belediye, Jirondenlerin popülerliklerini korudukları taşra bölgelerini telaşlandırmaktan korkuyordu. Bunun üzerine Jirondenler kefil olarak korundular ve Devrim bir uzlaşma batağına saplandı. Ulusal Meclis geçici olarak varlığını sürdürdü; fakat seçimlerle üye sayısı 288'e çıkan bu üyeler arasında Robespierre de bulunuyordu. XVI. Louis'nin tahttan indirilmesi değil, yalnızca krallığın askıya alınması kararı alındı. Belediye, kralı ailesiyle beraber Temple'a hapsetti; ama karar, Robespierre'in önerdiği gibi, genel oyla seçilecek olan bir konvansiyona bırakıldı. Ulusal Meclis, eski Jironden bakanların yanına Monge ve Lebrun-Tondu'yü yerleştirdiği geçici bir yürütücü kurul atadı. Belediyeyi yumuşatmak için Danton'u kullanmayı amaçlayarak, diğerlerinin yanına yardımcı sıfatıyla onu getirdi.

Arcisli bir savcının oğlu ve Devlet Meclisi'nin eski bir avukatı olan, 1791'de İl Direktuvarı'nın üyesi, ardından da belediye savcısının yardımcısı haline gelen Danton, 1789'dan beri bir demokrat olarak tanınıyordu. Buna karşın birdenbire çok para kazandığı fark edilmişti ve bu parayı kraldan aldığı söyleniyordu. Mirabeau özel bir mektubunda, Danton'u satın aldığını doğrular. Bununla beraber sarayın onun sayesinde ne elde ettiği konusunda hiçbir şey bilmiyoruz. Devrim mahkemesi önünde, başlatıcısı olmakla övündüğü 10 Ağustos günü olaylarında oynadığı rol hakkındaki tanıklıklar sayılıdır ve iddiaları itiraz görmüştür. Buna rağmen Jirondenlerin ona başvurmuş olması için, Danton'un gerçekten de popüler ve ayaklananlara katılmış olması gerekirdi. O da Mirabeau gibi taşkın mizaçlı ve zevke meraklıydı. Ahlaki meseleler ona hiç sıkıntı vermiyordu. Öte yandan özel hayatında içten bir adamdı. Yazı yazmıyordu ve siyasi düşüncelerini olduğu kadar amaçlarını da genellikle bu yüzden kavrayamıyoruz. Görünüşe göre kurnaz bir politikacı gibi, taraf tutmadan önce durumun nabzını tutuyordu. Yine de birtakım devlet adamı yeteneklerine sahip olduğunu gösterdi. Süratli değer-

lendirme yeteneği, hızlı ve gözüpek bir biçimde karar alması, tereddütsüz gerçekçiliği, çarpıcı cümleleriyle zengin belagatı vardı. Kıskançlık ve kin ona yabancıydı ve eylem için işbirliği yapmaya her zaman hazır olduğunu açıklamıştı. Devrim düşmanlarının onu adlandırdığı üzere "ayak takımının Mirabeau'su" hem harekete geçmekte yaman hem de mevcut fedakârlığı gözeten olumlu etkinlik kaygısı ve yurtseverliği sayesinde onu kendilerine yakın hisseden birçok "ortalama" Fransız açısından sempatisini korudu. Aslında meclise hakim oldu ve Devrim'e hizmetlerde bulundu.[4]

Eyaletlerdeki esas tehlike, Ardenler bölgesini arkasından sürükleyen ve Paris üzerine yürümek isteyen La Fayette'ten ve onun Strazburg'u ayaklandırmaya çalışan dostu Dietrich'ten kaynaklanmaktaydı. Bu girişimler başarısız oldu: Birlikleri tarafından terk edilen La Fayette, 19 Ağustos'ta, onu hapse atan Avusturyalıların eline düştü. İç bölgelerdeki il direktuvarlarının bazıları duruma itiraz ettiler. Bu yönetimler askıya alındı ve tüm yapılan da bu oldu. Bununla birlikte çok sayıda idari birim meşrutiyetçilerin elinde kalmaya ve Jakoben kulüpleriyle çatışmaya devam ediyordu. Ulusal Meclis, ordulara olduğu gibi bunlara da görevli temsilciler ve Yürütücü Konsey ise ayaklananlar arasından Danton tarafından seçilen komisyon üyeleri yolladı. Roland'a bağlı komisyon üyeleri çeşitli yerel yönetimlere gönderildi.

4 Danton'un karakteri hakkında iki görüş çatışır. Bunlardan birincisine göre Danton, ateşli bir demokrat, sağlam bir yurtsever, büyük bir devlet adamıdır; bu görüş temel olarak Dr. Robinet (Danton; Mémoires sur sa vie privée [Danton; Özel Hayatı Üzerine Anılar], Paris, 1865, in-8°; Danton homme d'Etat [Danton, Bir Devlet Adamı], Paris, 1889, in-8°) ve A. Aulard (Les orateurs de la Législative et de la Convention [Yasama Meclisi ve Konvansiyon'un Konuşmacıları], II. Cilt, sf. 165-225; Etudes et leçons sur l'histoire de la Révolution française [Fransız Devrimi Üzerine Araştırmalar ve Dersler], Paris, in-12 : I. Dizi, 1893; II. Dizi, 1898; IV. Dizi, 1904; V. Dizi, 1907; IX. Dizi, 1924) tarafından savunulmuştur. Diğer görüşe göre Danton, Devrim'e ve hatta vatana ihanet edebilecek ve en azından saraya satılmış utanmaz bir politikacıdır: Bu görüş yirmi yıldan uzun bir süre boyunca, Albert Mathiez tarafından, Annales révolutionnaires'deki [Devrimci Yıllıklar] çok sayıda makalede (15. Cilt, in-8°, 1908-1923) ve Annales historiques de la Révolution française [Fransız Devrimi'nin Tarihi Yıllıkları] (1924'ten itibaren; iki derginin iki baskısı bulunuyor, 1908-1918 ve 1919-1940) olduğu gibi birçok kitapta da savunulmuştur: Etudes robespierristes [Robespierreci İncelemeler] cilt I (Paris, 1917, in-8°: La fortune de Danton [Danton'un Serveti], sf. 31-69; Les comptes de Danton [Danton'un Hesapları], sf. 70-97; La formation de la légende dantonienne [Danton Efsanesinin Oluşumu], sf. 98-134), Danton et la paix [Danton ve Barış] (Paris, 1919, in-8°); Autour de Danton [Danton'un Etrafında] (Paris, 1926, in-8°). Mathiez'in vardığı sonuçların bir özetini, Annales historiques de la Révolution française'de (IV. Cilt, 1927 yıllığı, sf. 417-461) yayımlanan "Danton; l'histoire et la légende' [Danton; Tarih ve Efsane] adlı makalesinde okuyabiliriz. Danton'un nasıl olduğu açıklanamadan zenginleştiğini göstermiş ve 1789'da Châtelet'de sivil polis memuru ve daha sonra hükümdarın örtülü ödeneğini yöneten Talon'un, polise verdiği ifadeyi yayımlamıştır: "Danton ile temaslarda bulundum ve bu temaslar, nelerin kralın bireysel güvenliğinin çıkarına olduğunu keşfetmek amacını taşıyordu" (Annales historiques de la Révolution française, V. Cilt, 1928 yıllığı, sf. 1-21: Talon et la police de 8onapart [Talon ve Bonapart'in Polisi]). Danton'a kısa süre önce rüşvet fonundan 30 bin lira verildiğini belirten 10 Mart 1791 tarihli Mirabeau'nun La Marck Kontu'na yazdığı mektup (1851'de R. DE BARCOURT tarafından yayımlanan Correspondance entre le comte de Mirabeau et le comte de La Marck pendant les années 1789, 1790 et 1791 [Mirabeau Kontu ve La Marck KontuArasında, 1789, 1790 ve 1791 Yılları Sırasındaki Mektuplaşmalar], III. Cilt, sf. 82) böylelikle doğrulanmıştır. Bu aynı zamanda, ulusallaştırılan kilise arazilerinden tam zamanında alım yapması ve kralın davasında oynadığı rol hakkında artık edinmiş olduğumuz bilgilerle de doğrulanmış gibi görünmektedir (Bkz. sf. 261-262). L. Madelin (Danton, Paris. 1914, in-8°) ve G. Pariset (La Révolution [Devrim]), yolsuzluğu kabul eder ama Danton'un ne devrimci yurtseverliğini ne de siyasi becerisini inkâr etmezler. G. Lefebvre, gözden geçirme denemesinde işte bu ortalama kanıyı benimsemiştir: Annales historiques de la Révolution française, IX. Cilt, 1932 yıllığı, sf. 385-424 ve 484-500'deki "Sur Danton' [Danton Hakkında]; ek olarak G. Pioro'nun, Annales historiques de la Révolution française, 1955, sf. 324-343'teki "Sur la fortune de Danton'u [Danton'un Serveti Hakkında] (Parisli noterlerin yayımlanmamış asıl nüshalarından alıntı). 10 Ağustos günü hakkında da aynı çeşitlilik ortaya çıkar; Aulard'a göre Danton, devrimci mahkemede doğruladığı gibi ayaklanmayı yönetmiştir (Etudes et leçons, 4. dizi, sf. 194-226: Danton et la Révolution du 10 août 1792 [Danton ve 10 Ağustos 1792 Devrimi]); Mathiez'e göre ise Danton, ayaklanmanın başarısına dek silik bir rol oynamıştır. Danton o sırada belediye savcısının yardımcısıydı fakat onun etkinliği hakkında kesin olarak hiçbir şeyin bilinmediği açıktır; bununla birlikte, Jirondenler onu geçici Yürütücü Konsey'e dahil etmeyi uygun gördüklerine göre, demek ki onu öncülerden biri olarak görüyorlardı.

Belediye ise Danton ve Roland'ınkilerden daha çok sayıda üye atadı. Bazı komisyon üyeleri devrimci önlemler aldılar. Şüphelileri tutukluyor, gözetim kurullarını atıyor, yönetim birimlerini artırıyorlardı. Yönetim birimleri direniş gösterdiğinde zaman zaman tutuklama emirleri çıkarıldı. Paris'teki gibi, rakip yönetim birimleri arasında çoğunlukla kaos yaşandı.

Bu gerçekten de "ikinci bir devrim" idi. Genel oy ilkesini ve aslında cumhuriyeti getirdi. Ulusu parçalayan toplumsal ve siyasi bariyerler ortadan kalkıyordu. "Belirli bir yurttaş sınıfı" diye açıklamıştı Paris'in Théâtre Français bölgesi 30 Temmuz 1792'de, "vatanı kurtarma hakkını yalnızca kendisine mal etme imkanına sahip değildir." Dolayısıyla "aristokratların pasif yurttaşlar adıyla tanıdığı" yurttaşları, ulusal muhafız birliğinde askerlik yapmaya, genel meclislerde müzakerelere katılmaya, kısacası "bölgeye düşen egemenlik payını uygulamaya" davet ediyordu. Butte-des-Moulins bölgesine göre vatanın tehlikede bulunduğu sırada, "hükümdarın görevinin başında olması gerekir: Yani ordularının başında, işlerinin başında; her yerde olmalıdır." Genel oy ve pasif yurttaşların silahlanması yoluyla, bu "ikinci devrim," halkı ulusa dahil etti ve siyasi demokrasinin yükselişine damgasını vurdu; aynı zamanda da yeni ulusal gerçekliğin toplumsal niteliği belirginleşmekteydi.

Buna karşın bu "ikinci devrim," ilki gibi ulusun sıcak ve neredeyse oybirliği sağlamış katılımıyla karşılaşmadı. 1789'dan beri, birçokları direnişçi papazların arkasından gitmişti; Devrim'e sadık kalanların bir kısmı 10 Ağustos'un ardından gelebileceklerden ödleri koparak olanlara göz yumdular. Harekete geçen ya da sakınımsızca onaylayanlar azınlıktaydı. Karşıdevrimi her türlü yoldan ezmeye kararlıydılar. Terrör başladı ama anarşik bir görünüm arz ederek. Çünkü terörün, bir Selamet Komitesi yoktu.

V. İlk Terör (Eylül 1792)

Galiplerin ilk işi, diktatörlüklerini dayatmak oldu. İlk andan itibaren Komün yönetimi, muhalefetin gazetelerini ortadan kaldırdı, barikatları yok etti ve ardı arkası gelmeyen arama emirleriyle, birçok direnişçiyi ve ileri gelen demokratları yakaladı. Brissot'nun gazetesi *Patriote français*'nin redaktörü, gazeteci Girey Dupré'nin, 30 Ağustos tarihinde Ulusal Meclis'e yazdığı bir mektupta, Komün mahkemesine celbedilmesinden şikayetçi olması ve Komün'ü zorbalık ve diktatörlükle suçlaması üzerine Jirondenler köpürdü. Komün yönetimi, Gensonné, Grangeneuve ve Guadet'nin saldırılarına yanıt verdi ve 31 Ağustos 1792'de Tallien'in sözleri aracılığıyla kendini savundu: "Halk, bizim yaptığımız her şeyi onayladı... Eğer bize vuruyorsanız, 14 Tem-

muz devrimini yapan, bunu 10 Ağustos'ta pekiştiren ve koruyacak olan bu halka da vurun o halde."

11 Ağustos'ta Yasama Meclisi, belediye örgütlerinin şüphelileri tutuklamasına izin vermişti. Bu kararnamenin uygulanması, yerel idarelere göre değişti. Côte-d'Or bölgesinde çok sayıda tutuklama emri verildiyse de, genellikle yetkilerin uygulanmasında ölçülü davranılmış ya da yetkiler kullanılmamış gibi gözükmektedir. İstila haberi ve seçimlerin yaklaşması, Ulusal Meclis'in 26 Ağustos'ta, bütün direnişçilerin sürgün edilmesine, daha doğrusu sürgün cezasına çarptırılmasına karar vermesine yol açtı. Paris'teki direnişçiler hapishanelerde tutuldu; diğer bölgelerdekilerin hepsi olmasa da çoğunluğu göç etti; ama karara boyun eğmeyenler yine de kovuşturulmadı. Diğer yandan birçok tutuklamanın devamı getirilmedi. Hapse atılanların sayısı Paris'te bile abartılmıştır. 2 Eylül'de katliamcılar tarafından ziyaret edilen dokuz hapishane, 10 Ağustos'tan sonra tutuklananların sayısının binden az olduğu, 2600 tutuklu barındırmaktaydı. Kısacası, yaydığı korkuya rağmen ilk Terör, yalnızca idari birimlerin uygulamalarıyla sınırlı kalsaydı oldukça zararsız olacaktı çünkü bunlar genel olarak yenilenmemişti ve cumhuriyetçi burjuvazi, insan ve yurttaş haklarını askıya almayı kesinlikle istemiyordu.

Ne yazık ki halk kaynaşmasını da hesaba katmak gerekiyordu. 10 Ağustos'tan önce ve sonra, taşrada çok sayıda kanlı isyan çıkmıştı ve 30 Ağustos'ta Cambrai'de, Longwy'nin düştüğü duyulunca hapse atılmış bütün papazların katledilmesine ramak kalmıştı. Gönüllüler genellikle, yargısız infazlara en yatkın gibi görünenlerdi. Paris'te, 10 Ağustos tuzağının kurbanlarının intikamını alma isteği, tehlikeyi artırıyordu. İlk andan itibaren, isyancılar çabucak bir halk mahkemesi tarafından yargılanmadıkları takdirde, tutukluları öldürmekle tehdit ettiler. 17 Ağustos'ta Ulusal Meclis, küçük bölgeler tarafından seçilmiş bir halk mahkemesi kurmayı kabul etmek zorunda kaldı; ama bu mahkeme, düşünülenden daha yavaş ve daha bağışlayıcı davrandı. İstila öğrenildiğinde, katliam, akıllara daha da çok gelmeye başladı. Diğer yandan, Merlin de Thionville'in göçmenlerin eş ve çocuklarının rehin alınması talebinde bulunduğu ve Debry'nin, hükümdarları ortadan kaldıracak despot infazcısı bir müfrezenin oluşturulmasını istediği Ulusal Meclis'te bile, şiddet içerikli öneriler çoğalmaktaydı. Marat birçok kez, Devrim'i kurtarmanın tek yolu olarak, aristokratları toplu olarak katletmesini önermişti. Başarısızlık, yoksulluk, kovuşturmalar ve hastalıklardan dolayı küskünleşen "halkın dostu," belli bir nüfuza sahipti; çünkü korkunç tahminleri gerçekleşiyordu ve halkın acılarının ve karanlık dileklerinin bir yönünü temsil etmekteydi. Bundan ötürü, Eylül günlerinin sorumluluğunu da ona mal etme alışkanlığı

edinildi; ama Eylül günlerini mümkün kılan kolektif zihniyet, bir kişinin iradesinin değil, koşulların bir sonucuydu.

Longwy elden gitmişti; 2 Eylül Pazar günü, kuşatma altında bulunan Verdun'ün daha fazla dayanamayacağı öğrenildi. Alarm çanı ve alarm topu çınladı. Gönüllüler hep birlikte yola çıkmaya hazırlanıyordu. Bunların arkasından mahkumların, yurtseverlere saldırmak üzere ayaklanacakları söylentileri dolaşıyordu. Aslında mahkumlar, Prusyalıları sabırsızlıkla bekleseler de, ayaklanmayı düşünmüyorlardı ama az sayıdaki ve düşük nitelikli bir personele emanet edilen hapishanelerin durumu, bu şüpheyi olası kılıyordu. Hapishanelerdeki firar ve isyanlar sürüp gitmekteydi ve idari birimler, mahkumların topluca şehre yayılmasından endişe duyduklarını zaten ifade etmişti. Halk mahkumlardan, neredeyse karşıdevrimcilerden olduğu kadar tiksiniyordu; çünkü bu cezaevlerine giriş çıkış kolay olduğundan, küçük bölgeleri istila eden çok sayıda sahte *assignat* buralarda imal ediliyordu.

2 Eylül günü öğleden sonra bazı mahkumlar, belediyeden Abbaye'ye dikkatsizce aktarıldılar. Vardıkları yerde bir grup, mahkumları öldürdü. Bu sırada küçük bölgeler toplanmaktaydı. Poissonnière bölgesi, mahkumların derhal yargılanmasını şart koşan bir kararname çıkarttı; öyle görünüyor ki bu önlemin birçok başka küçük bölgedeki partizanları, bu kararnameyi uygulamak için anlaşmıştır. Akşama doğru topluluklar, Carmes, Abbaye, ardından Force, Châtelet, Conciergerie ve başka yerlerde harekete geçtiler. Halk mahkemeleri kuruldu ve üstünkörü infazlar başladı. Bunlar daha sonraki günlerde de devam etti, Salpêtrière ve Bicêtre'e yayıldı ve ayın 6'sına dek sürdü. Birçok küçük burjuva ve Federasyon üyesinin aralarında bulunduğu katillerin sayısı pek yüksek gibi görünmez ama yine de hiçbir ciddi engelleme denemesi yapılmadı. Danton buna izin verdi ve Jirondenler ise çok korktular. Şüphe onları da kapsıyordu ve ayın 2'sinde Robespierre, Brissot ve Carra'yı düşmanın işbirlikçileri olduğunu duyurdu; zaten Carra daha önce, kral olarak Brunswick ya da York Dükü'nü önermek gibi inanılmaz bir öneride bulunmuştu. Brissot'nun evinde arama yapıldı ve söylendiğine göre, Danton'un karşı çıktığı tutuklama emirleri gündeme geldi. Zamanımıza kalan belgeler, ölü sayısının yaklaşık olarak 1090 ile 1395 arasında saptanmasını sağlar; yani mahkumların yarısı kadar. İki yüz yirmi üç papaz ve diğer "siyasiler", bunların yaklaşık dörtte birini oluşturur. Kurbanların dörtte üçü sıradan mahkumlar oldu. Ayın 3'ünde Belediye Hükümeti'nin, Marat'yı da yardımcı olarak alan gözetim komitesi, taşra yurtseverlerine Paris'i savunmaları için çağrıda bulunan ve onları yola çıkmadan önce karşıdevrimcilerden kurtulmaya davet eden bir genelge kaleme aldı. Bunun

sonrasında Jirondenler, genelgenin çıkışındaki rollerini fazlaca vurguladılar; ama belgenin çıkışındaki etkilerini kanıtlayan hiçbir şey yoktur. Daha önceden de olduğu gibi, hedef haline gelenlerin tahliye edilişine dek taşrada kan akmaya devam etti. Kolektif zihniyet, bu cinayetleri açıklamak için yeterlidir.

"Herkes korkudan titrese de, bu cinayetler adil uygulamalar gibi görülmekteydi," diye yazıldı Eylül katliamları hakkında *Souvenirs d'une femme du peuple*'de [Bir Halk Kadınının Anıları]. Gerçekten de bu olayları, meydana geldikleri dönem ve ortam içinde değerlendirmek gerekir. Eylül katliamları ve ilk Terör, birbirinden ayrılamaz bir ulusal ve toplumsal görünüm teşkil ederler. İstila (Prusyalılar Fransa'ya 19 Ağustos'ta girdiler), güçlü bir kışkırtıcı unsur oluşturmaktaydı. Kuşkusuz Devrim'in girdiği en büyük tehlikeyi temsil eden 1792 Ağustos sonu-Eylül başı dönemi, aynı zamanda ulusun, dış tehlikeyi de en fazla hissettiği dönem oldu. Buna karşın yurtsever endişeye toplumsal korku da eklenmekteydi: Devrim için korku, karşıdevrimden korku. Aristokrat komplosu, zihinlere yeniden musallat oluyordu. 12 Eylül 1792'de "Argonne'daki Croix-aux-Bois karakolunun kaybedilmesinin ardından" diye cep defterine yazıyordu süvari alayı neferi Marquant "düşmanların başkente girip meclis üyelerini boğazlamalarını, sopayı Louis Capet'nin eline tutuşturup bize zincirlerimizi geri vermelerini engellemek gerekiyor." Bu toplumsal bir korkuydu ve yalnızca Parisli Baldırı çıplaklar arasında yaygınlaşmamıştı. İyi niyetli olması akla bile gelemeyen Taine, Eski Rejim'e ve derebeyliğine dönüş olasılığının, köylü kitleler arasında yol açtığı "korkunç öfke"nin, etkileyici bir tablosunu çizmiştir. "Artık düzen ve düzensizlik arasında değil, yeni ve eski rejim arasında seçim yapmak söz konusuydu; çünkü sınırdaki yabancıların arkasında, göçmenler görülebiliyordu." Ulusal sorun ile toplumsal gerçekler arasındaki yakın ilişki, Devrim'in başka hiçbir anında bu kadar açıklıkla ortaya çıkmadı. "Düşmanlarımızın ilerlemesini durdururken, aynı zamanda halkın intikam hareketlerinin ilerlemesini de durdurduk; bunların ikisi de, aynı anda sona erdi," diye yazacaktı Konvansiyon üyesi Azéma 16 Haziran 1793 tarihli raporunda. Valmy, ilk Terör'ün bitimine damgasını vurdu. Buna karşın o gün "Yaşasın ulus!" parolasının yeniden bir araya getirdiği topluluk, Federasyon'un burjuva ulusal muhafız birliği değil, bir "terzi ve eskici" ordusu oldu; yani katliamları gerçekleştiren o aynı adamlar.

Terör, 10 Ağustos'un siyasi, dini ve toplumsal sonuçlarını belirginleştirdi. Bu olaylardan dolayı monarşiyi savunma cesaretinde bulunulamadı. 4 Eylül'de Yasama Meclisi, Konvansiyon'un monarşiyi ortadan kaldırması isteğini dile getirdi ve Paris milletvekillerine bu amaçla resmi yetki verildi. Bu millet-

vekilleri açık oyla seçilmişti ve diğer bölgelerdeki bazı seçim meclisleri de ya aynısını uyguladı ya da kendi içlerinde bir ayıklamaya giriştiler. Çekimserlerin sayısı çok fazla oldu. Konvansiyon seçimleri, genel oy ilkesinin getirilmesi üzerinde, 10 Ağustos partizanlarının diktatörlüğünden daha az iz bıraktı.

Ulusal Meclis 11 Ağustos'ta, arta kalan manastırları kapattı; ayın 15'inde eğitim ve sağlık hizmeti veren papaz sınıflarını ortadan kaldırdı; direnişçi papazlara ilişkin, kral tarafından kabul edilmeyen kararnameyi yürürlüğe soktu. 26 Ağustos sürgünleri, tutuklamalar ve katliamlar direnişçileri yok etti. 27 Kasım 1790'da kararlaştırılan bağlılık yeminini etmelerine gerek kalmayan Romalı papazlar ise memurlara yönelik olan ve 3 Eylül'den sonra tüm yurttaşları da kapsayan 14 Ağustos kararnamesi uyarınca, özgürlük ve eşitliğe sadakat yemini ettiler. Papa bu "küçük yemini" asla resmi olarak kınamadı ve Saint-Sulpice müdürü Emery gibi papazların bir kısmının karara uymasıyla, ruhban sınıfı bir kez daha bölünmüş oldu. Bundan böyle birçok direnişçi kilise parasız kalmamak için birer yeminli papaz kabul etmek durumunda kaldı. Bütün kilise bölgeleri için yeterli yeminli papaz yoktu ve Ulusal Meclis 20 Eylül'de, aylardır tartıştığı medeni kayıtların laikleştirilmesini oyla kabul etti. Aynı gün, boşanmayı serbest bıraktı. Böylelikle yeminli ruhban sınıfı, tam da zafer kazanır gibi göründüğü sırada zarar gördü. Ruhban sınıfı üzerinde devlet gücü gittikçe daha ağır basıyordu. Ruhban sınıfının olağandışı gelirlere sahip olması, görevlerinin dışında kilise kıyafetlerini giymesi, Katolikliğin kayıtlarını tutması, nikâhları kanun tarafından öngörülenin dışında koşullara tabi tutması yani boşanmış kişileri ve kendi rahiplerini evlendirmeyi reddetmesi yasaklandı. Çanlar ve gümüş eşyalar kiliselerden kaldırıldı ve bu mallar satışa çıkarıldı. Cumhuriyetçilerin yeminli ruhban sınıfıyla ilişkilerinin kopması, artık bir an meselesiydi.

Kurucu Meclis tarafından kurulan toplumsal düzen de, halk zaferinin etkilerine maruz kaldı. Köylüler, özgürlüğe doğru büyük bir adım attılar: 25 Ağustos'ta, temel imtiyaz belgesinin ibrazı istisnasıyla, derebeylikten kaynaklanan yükümlülükler tazminatsız olarak ortadan kalktı. Ayın 27'sinde, Aşağı Bretanya'daki, derebeyinin kiracısını istediği zaman araziden çıkarma hakkı kaldırıldı. 28 Ağustos'ta belediyeler, derebeylerinin kendilerine devredilmesini sağladıkları ya da gasp ettikleri arazilerini geri aldılar. Öte yandan 14 Ağustos'ta, taşralı emekçilerin toprak sahibi olmaları kolaylaştırıldı: Göçmenlerin, 27 Temmuz kararnamesinin satışa çıkarılmasını emrettiği mülkleri, yıllık bir kira karşılığında dağıtılacak küçük parçalara bölünecekti ve bucak arazilerinin paylaşımına izin verildi. Paris'te Belediye Hükümeti, istihkâmcılık işlerine işsizleri koştu.

Gelir sorunu gittikçe ciddileştiğinden, Belediye Hükümeti 11 Ağustos'ta sikke karşılığı ticaretin ve çifte fiyat uygulamasının yasaklanmasını talep etti. Korkunç bir isyan, Güney Kanalı üzerindeki dolaşımı askıya aldı. Başka isyanlar, Lyon ve Tours'da narh konulmasını empoze etti. Neredeyse her yerde, idari birimler kendiliğinden ekonomik kontrol mevzuatına geri döndüler. Nihayet 9 ve 16 Eylül kararnameleri, ilçe direktuvarlarının tahıl sayımı yapmalarını ve pazarları donatmak için irsaliye ibrazını şart koşmalarını sağladı. Ulusal Meclis, narh uygulamasını reddetmekten fazlasını yapmaya cesaret edemedi. Bu önlemler, başkalarının habercisi gibi görünmekteydi. Birkaç Jakoben, bunlar hakkında endişe verici yorumlar yaptı: Eure ve Calvados bölgelerinde, Dufour ve Momoro, sınai ve ticari mülkiyetlerin ulus tarafından güvence altına alındığını ama ulusun, toprak mülkiyetlerine saygı göstermekle beraber, ürünler üzerinde geçici olarak bir mevzuat uygulama hakkına sahip olduğunu açıkladılar. "Tarım yasasına dikkat!" diye yazıyordu Piskopos Lindet. Cher bölgesinde Başpapaz Petitjean, kilisesinin cemaatine mallarını ortaklaştırmaları ve artık çiftlik kirası ödememeleri konusunda çağrıda bulunuyordu.

Paris'te seçilen Montanyarlar, az çok geri kaldıklarını düşünüyorlardı. Katliamları bağışlayan bu aynı adamlar, sokaktaki anarşiden hoşlanmıyordu ve aralarından hiçbiri, Marat ve Hébert de dahil olmak üzere, bir gün özel mülkiyeti ortadan kaldırmayı düşünmüyordu. Bunlar ne mevzuatı ne de özellikle narhlandırmayı önemsiyordu. Buna karşın halkla bağlarını kopartırlarsa, Feuillantların karşıdevrimcilerin ekmeğine yağ sürdüğü gibi, onlar da ılımlıların ekmeğine yağ sürmüş olurlardı ve diğer yandan, halkın şart koştuğu önlemlerden bazılarının, Devrim'i savunmak için yararlı olabileceğini düşünüyorlardı. Düşmanın, Fransa'da az çok bilinçli işbirlikçileri vardı. 21 Ağustos'ta ilk Vendéeli isyancılar Châtillon'u ele geçirdi. Bretanya'daki La Rouërie komplosu da Danton'a iletilmişti. Verdun'ün teslim olmasını kışkırtanlar da kralcılar oldu. Birçok insan gönüllü askere yazılmalara ve mallara el konulmasına direnişi teşvik ediyor, müttefiklerin zafer kazanacağını söylüyor ve bundan mutluluk duyuyordu. Terör, şüphelileri güçsüz kılacak ve herkesin itaatkârlığını sağlayacaktı. Mallara el konulması ve vergilendirme, orduları donatmaya, harcamaları düzenlemeye ve düzeni sağlamaya yarayacaktı. 2. Yıl rejimi bu andan itibaren ana çizgileriyle ilk kez belirmiş oluyordu. Komün ve Ulusal Meclis, ortak bir anlaşmayla, Paris yakınlarına 30 bin asker çağırdılar ve taburları sınıra doğru gönderdiler. Kuzey ve doğuda, ulusal muhafızlık görevi için kitleler halinde silah altına alındı. Belediye Hükümeti, genel bir seferberlik denemesinde bulunarak, kiliselerin silahlarına, nitelikli atlarına, çanlarına, bronz ve gümüş eşyalarına el koydu; giyim atölyeleri kurdu. Nihayet 4 Eylül'de Yürütü-

cü Konsey, ordu için tahıl ve hayvan yemlerine el konulmasını ve bu ürünlerin vergilendirilmesini buyurdu. Bu çabaların meyvelerini vermeleri için zaman gerekiyordu. Bununla beraber, ulusal savunmanın bu sıkı atılıma zorlanması boşa gitmedi. Champagne bölgesine doğru yaklaşık yirmi bin asker yola çıktı. Valmy'deki Fransız zaferinin ardından, bu takviye kuvvetleri Prusyalıları etkiledi ve duraklayarak Belçika cephesini tahkim ettiler. Ordu bundan böyle, hükümetin direnmeye kararlı olduğunu hissetti. Danton, bu kazanma iradesini herkesten daha iyi bir biçimde ifade etti. O olmasaydı, meslektaşlarından bazıları zayıf düşecekti. Bir kısmı, 28 Ağustos'ta, Loire Nehri'nin gerisine geri çekilmeyi düşündüler. Bu, ülkenin manevi çöküşüne yol açardı. Zaferden, sözünü ettiği kadar emin olmayan Danton, bir liderin sarsılmaz enerjisini sergiledi ve o gün, Devrim'e büyük bir hizmette bulunmuş oldu.

İster halka ait bir dürtü ister Devrim hükümetinin bir yöntemi olarak ele alınan, tehlikeye karşı geçici bir çözüm olan Terör, zaferden sonra sona erecekti. Valmy rahatlama bakımından bir işaret oldu. Öte yandan Jirondenler, öçlerini almak için Valmy zaferini bile beklemediler. Keyfi katliam ve tutuklamalar şiddetli kınamalara yol açıyordu. Mallara el koyma yöntemleri ve sosyalist eğilimli bildiriler burjuvaziyi korkutuyordu. Burjuvazi içgüdüsel olarak, kısa bir süre önce Feuillantların yaptığı gibi toplumsal tehlike yaygarasını yayan Gironde'un arkasına sığındı. Oysa parti Ulusal Meclis'te egemendi ve Yürütücü Konsey'de çoğunluğa sahipti. Seçmenlerin çoğu yandaş çıktığından, seçim sonuçları bu partiyi cesaretlendiriyordu. Diğer bölgelerdeki devrimciler, Parisli kardeşlerinin direnişlerini ayrıntılarıyla izlemiyorlardı ve sayıca daha az, daha çok tehdit altında olduklarından ve birlik gerekliliğini daha çok hissettiklerinden, bu durumla fazla ilgilenmiyorlardı. Taşralı devrimcilerin gözünde Jirondenler 10 Ağustos'un adamları gibiydi; çünkü onları hükümete getiren o günün olaylarıydı.

13 Eylül'de Roland Belediye Hükümeti'nin kurul üyelerini kınadı; ayın 17'sinde Vergniaud gözetim kuruluna çattı. Komün derhal geriledi, kurulu dağıttı, suçlu olduğunu herkesin önünde kabul etti. Yine de 20 Eylül'de, yeni bir hükümet seçileceği kararı verildi. Bu yalnızca bir başlangıçtı. Brissotcular Parisli Baldırı çıplakların, kendilerine yaşattıkları kaygıları, tattırdığı siyasal yenilgiyi ve Montanyarları seçmiş olmalarını affetmiyorlardı. Madame Roland, Robespierre'e ve özellikle de kocasına hiçbir yetki bırakmayan Danton'a karşı şiddetli bir nefretle doldu. Yeni meclisi korumakla görevli bölgesel bir muhafız birliği fikrini de o ortaya attı. Böylelikle Montanyarlar suçlanabilecekti. Bu meclis daha toplanmadan önce, partilerin yatışmayan çatışması Konvansiyon'u parçalamaktaydı.

IV. BÖLÜM

POLONYA VE FRANSA'NIN İSTİLASI / DEVRİMCİ KARŞI SALDIRI: VALMY VE JEMAPPES (EYLÜL 1792 – OCAK 1793)

Fransızların hareketsizliği, Prusyalıların ve Avusturyalıların askeri hazırlıklarını rahatlıkla sürdürmelerini sağladı. Buna karşın müttefikler, bu sükûnet döneminden yararlanmayı bilemediler; yavaşlıkları, cumhuriyetçilere kraldan kurtulacak kadar zaman bıraktı; aralarındaki anlaşmazlıklar ise kısa süre sonra devrimci ordulara yeniden saldırıya geçme imkanı tanıdı.

I. Polonya'nın İstilası ve Tazminatlar Meselesi

Berlin'de ve özellikle de Viyana'da, yavaşlık ve bölünmeler hakimdi. II. Franz yaz mevsimini, Budin, Frankfurt ve Prag'da taç giymekle geçirdi. Meclis sıkılıyordu ve ancak bıkkınlıkla karar veriyordu. Spielmann kaderini nihai olarak Prusya ittifakına bağlamıştı ve Philippe Cobenzl onun ardından çekingenlikle gidiyordu; Kaunitz ve meslektaşları ise geleneğe sadık kalıyor ve bu sonradan görme adamdan nefret ediyorlardı. Prusya'da, bakanlar hükümdarın gözdelerini, özellikle de beceriksiz Bischoffwerder'i kıskanıyor ve Avusturya ittifakını sertçe eleştiriyorlardı. Fransa'da savaşmak isteyen kralın emirleri altında bulunmalarına rağmen bakanlar, Polonya meselesinin ortaya çıktığı şu sırada bu girişimi gereksiz ve hatta tehlikeli buluyorlardı. Yine de, Katerina'nın gözüpekliğinin ve fazlasıyla özgür davranışlarının, bütün tahminleri boşa çıkardığı kabul edilmelidir.

Çariçe, olayların kendisinden önce davranmasına izin vermiyordu: Almanları Devrim'e karşı kışkırtarak, onlar sırtını döner dönmez Polonya'ya girmeye hazırlanıyordu. Fransız Meclisi'nin savaş ilan ettiği gün, Polonya'ya hemen müdahalede bulunacağını Almanlara bildiren mesajını gönderiyordu. 18 Mayıs'ı 19'una bağlayan gece, yaklaşık 100 bin Rus, Litvanya ve

Ukrayna sınırlarını geçti. Diyet Meclisi II. Stanislav'a diktatörlük yetkileri verdi ve ayın 29'unda kendini feshetti. İki Polonya ordusu, 30 binden biraz fazla askere sahipti. Güneyde komutanlık yapan Poniatovski deneyimsiz ve kararsızdı; fakat ona bağlı komutanlardan biri, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda çarpışmış Kosciuszko manevra yönetmekte yetenekliydi. Durmadan dönen Polonyalılar, kuşatmayı engelledi. Buna rağmen Aksu hattını savunmak zorunda kaldılar. Şehir kapıları, 18 Temmuz'da zorlandı ve Polonyalılar Varşova'ya doğru çekilmek zorunda kaldılar. Durumları tamamıyla umutsuz değildi; çünkü Ruslar üslerinden uzaklaşıyor ve gönüllüler akın akın geliyorlardı: Polonya karışmaya başladı. Yazık ki kralı ülkeye ihanet edecekti; başından beri, kişisel konumunu korumak için topraklarını verme taraftarıydı. 19 Haziran'da Katerina'dan merhamet diledi ve 22 Temmuz'da, Targovitza Konfederasyonu'na kayıtsız şartsız katılmak üzere emir aldı. Ertesi gün, meclisin onayını zorla elde etti. Ruslar tüm Polonya'yı istila ettiler. Müttefikler eski anayasayı yürürlüğe soktular ve iktidarı ele geçirdiler. Orduyu dağıtarak bütün ülkeye yaydılar ve yurtsever komutanların çoğu göç etti.

Prusya ve Avusturya yönetimleri telaşa kapıldı. 3 Mayıs Anayasası'nı savunmama konusunda hemfikirdiler ve bunu Varşova'ya bildirmişlerdi; ama bu kararı, Katerina'nın zaferinin daha yavaş ve daha eksikli olacağını ve en azından çariçenin Polonya'nın kaderi hakkında kendileriyle beraber karar vereceğini umarak almışlardı. Katerina'ya Şubat antlaşmalarına katılmasını ve böylelikle Üçlü İttifak'ı yeniden kurulmasını önerdiler. Çariçe duymazdan geldi ve 14 Temmuz'da, yalnızca Avusturya'yla olan antlaşmasını yenileyebileceğini ve 3 Ağustos'ta da Prusya'yla yeniden masaya oturabileceğini açıkladı; diğer bir deyişle, bu ülkelerin her biriyle ayrı ayrı pazarlık etmek istiyordu. Birbirlerine güvenmeyen iki büyük güç, bundan böyle yalnızca sınırsız güce sahip imparatoriçeyi idare etme ve onun lütfunu elde etme amacı güttüler.

Katerina'nın çevresindekiler, Polonya'nın kaderi hakkında anlaşamıyordu ve çariçenin kendisi de muhtemelen tereddüt içindeydi. Genel olarak, Katerina'nın Polonya'yı himayesi altında, olduğu gibi muhafaza etmek istediği kabul edilir. Buna karşın gerçek daha karmaşıktır. Çariçe, Polonya'nın ilk fırsatta, 1789'da olduğu gibi komşularının desteğiyle elinden kaçabileceğini biliyordu. Ukrayna'yı kendi topraklarına eklemek daha güvenli olur ve bu, çariçenin özsaygısını okşardı. Diğer yandan, Fransızların yola getirilmesini içtenlikle istiyor ve Prusya Polonya'daki payını alamadığı takdirde, bu ülkenin girişiminden vazgeçeceğinden kuşku duymuyordu. Bu durumda Spielmann, Kaunitz'i güçsüz bırakmak için Polonya'nın bir parçası yerine, yaşlı

şansölye tarafından uzun süredir arzulanan, Hollanda karşılığında Bavyera değiş tokuşunu istemeyi aklından geçirmeseydi, ikinci bir paylaşımın üç işbirlikçiyi yakınlaştırması ve koalisyonu sağlamlaştırması mümkün olabilirdi.

Bu fikir gerçekten de yıkıcı oldu. Katerina, himayesi altındaki Polonya devletinden geriye kalanlar böylelikle daha da önem kazanacağından, fırsatı kaçırmadı. Böylece Avusturya, hemen bu topraklara sahip olmak için, çariçeyi Prusya'yla ayrı olarak anlaşmaya zorladı; değiş tokuşsa, ancak Fransa ile barış imzalanmasından sonra gerçekleştirilebilecekti. Öte yandan, Bavyera veliahtı Zweibrücken Dükü'nün buna karşı olduğunu ve denizci ülkelerin, Belçika'ya burayı savunmaktan aciz bir prensin yerleşmesini kabul etmeyeceklerini de unutmamak gerekiyordu. Eğer savaş uzarsa, Avusturya tatmin olan müttefikleri karşısında elleri boş kalacak ya da kendisi de bir şeyler elde edene dek onlardan beklemelerini rica etmek zorunda kalacaktı: İki durumda da, ittifak manen zarara uğrayacaktı. Buna karşın o sırada, Fransa seferinin askeri bir gezintiden ibaret olacağı düşünülüyordu; bundan ötürü Prusya, Avusturya'nın da kendisiyle aynı zamanda, kendisininkine eşit bir tazminat elde etmesini kabul ediyordu. Böylelikle Spielmann hata yapacak kadar gevşedi. Avusturya'da üvey evlat muamelesi görmeseydi, belki de Prusya ile usulüne uygun bir antlaşma elde edebilirdi.

Potsdam toplantıları (12-15 Mayıs) ardından Schulenburg resmi tekliflerde bulunduğunda, Spielmann'ın imparatoru ve Kaunitz'i yaptığı antlaşmalardan haberdar etmesi gerekmişti. Şansölye Kaunitz, Avusturya'nın aptal yerine konduğunu ve antlaşmayı tanımayacağını bildirdi. Ağustos ayında II. Franz, Kaunitz'in istifasını kabul etti ama bir yandan da, Spielmann'ın planıyla dolaylı yoldan mücadele eden diğer bakanlara da kulak vermekten geri kalmadı: Bavyera'nın geliri, Belçika'nınkinden azdı. Bu durumda Avusturya bir "fazlalık" isteyecekti ve bu fazlalık, Friedrich-Wilhelm'e henüz miras kalan Ansbach ve Bayreuth margravlıkları olarak düşünüldü. Frankfurt'a doğru yola çıkış sırasında kararsızlık halen sürüyordu ve uzlaşma, ancak 17 Temmuz'da kabul edildi. II. Franz yine de takas için İngiltere'nin onayının alınmasını şart koştu. Schulenburg bu fazlalık talebinden rahatsız olduysa da meseleyi krala danışmayı reddetmedi. Böylelikle müttefikler hiçbir şey imzalamaksızın konferanstan ayrıldılar; öyle ki, ağustos ayının başında Rusya, Frankfurt'ta karar verilen tazminat planı hakkında bilgi edinmek istediğinde, Prusya, bu konunun Avusturya açısından muallakta kaldığı ama kendisinin karar aldığı yanıtını verdi; bu yanıt, Berlin ve St. Petersburg arasında görüşmelerin başlamasını sağladı. Bunun üzerine Schulenburg, kralın margravlıkları vermeyeceğini ve Avusturya'nın değiş tokuş ile yetinmesi ya da başka

bir alternatif teklifinde bulunması gerektiğini belirtti. Viyana'da yeniden, bitmek bilmez tartışmalara girildi. Nihayet 9 Eylül'de imparator açıklamada bulundu: Margravlıklar olmaksızın, ne toprak takası ne de buna bağlı tazminatlar söz konusu olabilirdi; eğer Prusya boyun eğmezse, Avusturya gibi onun da maddi bir tazminat ile yetinmesi gerekirdi. Spielmann ayın 12'sinde, bu iyi çalışılmış programı Friedrich-Wilhelm'e sunmak üzere yola çıktı; o zamana dek kesinlikle ittifak yanlısı gibi görünen, Viyana'daki yeni Prusya büyükelçisi Haugwitz ile yolculuk yaptı. Umutlarını yitirmiyorlardı: İmparator gerekirse Moselle'e kadar Alsas ve Loren'i kabul etmez miydi? Prusya Kralı'yla Paris'te buluşmayı planlıyorlardı.

II. İttifak Ordusu

Avrupa, ittifakçılara hiç de yardımcı olmadı. Karşıdevrim, İsveç kralının 16 Mart'ta öldürülmesiyle, öncülerinden birini kaybetmişti: Hükümdarlığa geçen Södermanland Dükü, Fransa ile yaklaştı. İspanya'da d'Aranda, Fransa ile uyuşmaya çalışıyordu. Pitt ise soğukkanlılığını korumaktaydı. 12 Nisan genelgesi lehine yanıt verenler yalnızca Sardinya ve Rusya oldu. Buna karşın Fransız istilası tehdidi altında bulunan Vittorio-Amedeo'nun verdiği tek söz, kendini savunacağıydı; yine de kendisine yardım edilmesini talep ediyordu. Katerina ise Avusturya ile olan ittifakının öngördüğü 12 bin asker yerine, 15 bin asker göndermeyi teklif ediyor; ama bununla beraber, bu askerlerin ancak Polonya'nın yeniden barışa kavuşmasından sonra harekete geçebileceklerini de belirtiyordu; bunun ardından çariçeden, ordu yerine para yardımından bulunması istendi ve o da, cömertlikle 400 bin ruble teklif etti.

Bu savaş, Almanlara, hele de İtalyanlara bir ulusal savaşmış gibi gelmedi. Bunlar olup bitenleri bir sınıflar savaşı ya da bir ideolojik savaş olarak görürken, kralları bunun siyasi bir savaş olduğunu düşünüyorlardı. Reaksiyoner hareket, Almanya'da gelişmelere damgasını vuruyordu. Bu ülke, 1791 sonunda Burke'ün tercümesini yapan Friedrich von Genz'i kendi saflarına çekmişti. Buna rağmen, özellikle Ren topraklarında Devrim dostlarının sayısı çoktu ve cesurca davranıyorlardı; müdahaleyi kınıyor ve Jakobenlerin zafere ulaşmasını bekliyorlardı; Fransızların nisan ayındaki başarısızlıkları onlar için büyük bir hayal kırıklığı oldu ve Bürger, onların üzüntüsünü *Sitem Şarkısı*'nda "Özgürlük için ölemeyenler, zincire layıktır" sözleriyle ifade etmişti. Karşıdevrimciler de, Baldırı çıplaklara yeni bir slogan mal ediyorlardı: "Kazanmak ya da kaçmak." Bu işten hiçbir çıkarları olmadığına inanan hükümdarlar ise çekimser kaldılar. Aynı şekilde, Ekim 1791'de Vittorio-Ame-

deo, boşu boşuna İtalyan Yarımadası devletlerinin bir ittifak oluşturmasını sağlamaya çalıştı. Fransızlar en azından Rheinland hükümdarlarına güveniyordu: Avusturya-Prusya ittifakının onları koruyacak güce sahip olmadığını düşündüklerinden, istilaya maruz kalmamak için Devrim yönetimiyle anlaştılar; daha sonra bu anlaşmaları bozmuş olsalar da, ittifakın emrine birkaç birlik veren yalnızca Hessen oldu.

Ne Avusturya 223 bin ne de Prusya 171 bin askerlik ordularının tümünü seferber etmeyi düşünmüştü. Brunswick Dükü'nün emrine ancak, Hessenlilerin ve Hollanda garnizonlarının dahil olmadığı 100 bin asker tahsis edileceği sözü verilmişti ve temmuzda Koblenz'e geldiğinde gerçek sayının bu olmayacağını anladı. Prusya, ambar memurları düşülünce, geriye yalnızca 42 bin asker katkı sağlıyordu. Avusturya, Macar Diyet Meclisi'nin ve Belçika eyaletlerinin direnişiyle karşılaştığından gereken katkıyı yapamadı. Prusya kralı zengin değildi ve 1789'dan 1791'e kadar, Büyük Friedrich'in hazinesini kısmen hesapsızca tüketmişti. Buna rağmen Hollanda'dan borç almayı başardı. Türklerle savaşından dolayı bitip tükenmiş olan Avusturya ise kendi günlük harcamalarını bile karşılayamıyordu; öte yandan Hollanda'da güçlenmesi gerekiyordu ve firarlar nedeniyle orduları güç kaybetmişti. Brunswick'e, 15 bini Hohenlohe-Kirchberg'in ve Hollanda'dan toplanan 11 bini Clerfayt'ın komutasında olan ancak 29 bin asker yolladı. Dük, kralın ısrarları üzerine 4000 ila 5000 göçmen getirmeyi kabul etmek zorunda kaldı ama bunların askeri niteliklerini önemsiz görüyordu. 16.600 Avusturyalı Ren bölgesinde ve diğer 25 bini Hollanda'da kaldı: Saksonya-Teschen Dükü Vali Albert, bunlardan 13 binini Lille saldırısında kullanacaktı.

Komutanlarının ve bizzat Fransızların kanısına göre bu orduların niteliği, niceliksel zaaflaarını telafi etmekteydi. Prusyalı birlikler, talim alanlarındaki manevralarının mekanik kesinliği ve erlerin olduğu kadar subayların inisiyatifini de gereksiz kılan hoyrat ama sıkı disiplinleriyle, Avrupa'nın en iyi askerleri olarak kabul edilmekteydi. II. Friedrich, tüm ülkelerin askerlerinin hayran olduğu ve taklit etmeye çalıştığı askeri eğitimini, yani talim sistemini, mükemmeliyete ulaştırmıştı. Gerçekten de, ordu güvenilmez cahil köylülerden ve gönüllülerden oluştuğu için, bu yöntem silah altına alma koşullarına ve dahası, yaylım ateşi yoluyla tüfeğe azami etkililik ve mümkün olduğunca hızlı tetikleme olanağı kazandırmak için tasarlanan çizgisel düzene uygun düşmekteydi. Bununla beraber II. Friedrich'in ordusu hiç sefere çıkmamıştı: Uygulamaya geçince cilası döküldü. Ciddi yetersizlikler ortaya çıktı. Topçu sınıfı vasat, istihkâm sınıfı beceriksiz, sağlık hizmeti etkisiz, yönetim görenekseldi. 1790 yılında da, seferberliğin kusurları, bakanı intihara sürükle-

mişti. Askerlerin ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmıyordu; bunlar yanlarına dokuz günlük ekmek alıyorlar, gerisini maaşlarından karşılıyorlardı. Ardından yeni bir üs, dükkânlar ve fırınlar kurmak ya da nakliye kolu ile öte beriyi sağlamak gerekiyordu. Subayların yanlarına devasa birer çanta almalarına izin verildiği için, yürüyüş son derece zorlaşıyordu. Avusturya ordusuna daha az saygı duyuluyordu; çünkü II. Friedrich ordusunun bir taklidiydi. 1753 yılında Maria-Theresa, Prusya'nın Kantonist* sistemine sadık kalarak, Alman eyaletlerine kurayla askerlik sistemini dayatmıştı; Prusya'nın askeri talim sistemi de taklit ediliyordu. Bununla beraber Avusturyalılar Türklerle savaşı daha yeni bitirmişlerdi; bu da, Prusyalılar karşısında itiraz götürmez bir üstünlüktü. Sivil görevliler, pek fazla kaynağı bulunmayan ve iletişim imkanından yoksun bir ülkede, ordularını beslemeyi öğrenmişlerdi. Bunlar, Fransa sınırında başlarının çaresine, diğerlerinden daha iyi baktılar.

Brunswick Dükü yavaşlıklardan dolayı endişelenmiyordu. Monarşik politika ilk önce, ancak çok zaman ve para harcayarak kurulabilecek bir ordunun hafife alınarak tehlikeye atılmamasını gerektiriyor; diğer yandan da, rakibi yok etmekten ziyade, gelecekteki uzlaşmalar açısından güvenceler elde etmeyi amaçlıyordu. Piyade sınıfının eğitim koşulları ve taktikleri, bitirici bir savaşa girişmek konusunda umut vaat etmiyordu. Başarılı olabilmek için savaşın yapılacağı bölgenin talim alanlarına benzemesi gerekiyordu. Çizgisel düzen, saldırıdan çok savunmaya uygundu çünkü yürüyüş sıraları bozuyor ve yaylım ateşi engelliyordu; zaten bu sistemin süvari saldırısı karşısındaki başarı olanağı belirsizdi ve düşmanı takip etmek için uygun değildi. Bu itirazlar eskiye dayanıyordu; fakat II. Friedrich'in kendisi de zorlukların üstesinden gelememişti. Derin düzen ve sıra, piyade sınıfına sarsıcı bir kuvvet kazandırırken, aynı zamanda da ateş gücünü azaltıyordu. Avcı düzenine güven duyulmuyordu; çünkü bu, süvari birliğine karşı dörtgen oluşturmaya engel oluyor ve askerlerin kaçmasını elverişli kılıyordu. Bu yöntem, yalnızca harekâta başlamak ya da siperlere saldırmak için kullanılıyordu. Avusturyalılar bu açıdan da üstündü: Tirollülerden ve Hırvatlardan oluşan, hafif bir piyade birliğine sahiptiler; fakat bunların sayısı düşüktü. Bu durumda askeri ilkeler, savaştan kaçınmayı, düşmanın iletişimini tehdit altına almak için harekat düzenlemeyi, düşmanı daha sonradan istenildiği gibi kuşatılacak olan müstahkem mevkilerin arkasında bırakarak geri çekilmeye zorlamayı gerektiriyordu. Düşman da aynı şekilde düzen oluşturduğundan, titizlikle kanatları ve özellikle de depoları olduğu kadar, konvoy yollarını da kolla-

* Prusya yönetiminin temellerini 1733'te attığı zorunlu askerlik sistemi.

mak önemliydi. Ordu "kordon" halinde yayıldığında, tüm saldırı gücünü yitiriyordu. Fransa'da Guibert Kontu, ateşli bir yurtseverlik duygusu olan ve kendisine güvenen ulusallaşmış bir ordunun, taktik ve stratejiyi yenileyeceğini ummuştu. Bunu, yalnızca Devrim gerçekleştirebildi. Prusya'da Büyük Friedrich bile arkasında kendi yöntemini izleyecek çıraklar bırakamamıştı. Birçok başarısızlığı olduğunun söylenmesinin yanı sıra, kariyerinin sonlarına doğru gitgide daha ihtiyatlı olduğu gözlemleniyor ve ortaya koyduğu ilkelere rağmen kazandığı zaferleri, rakiplerinin beceriksizliklerine ya da rastlantıya mal ediliyordu. Brunswick Dükü bu düşüncelere katılıyordu. Bir general olarak ünlü, cesur ve zekiydi; ama büyük bir savaş adamı olmayı sağlayan temel nitelikten yoksundu: Risk almaktan korkuyordu. Öte yandan ününü tehlikeye atmamak için, Hohenlohe'nin bizzat kendi sorumluluğu altında kararlaştırılan planı gerçekleştireceğini belirterek, kendi yetkisini iptal etti. Aynı zamanda krala karşı duyduğu sonsuz saygıdan dolayı, ne onun askeri kararlarını hiçe saydı ne de onun söylediklerine karşı çıkmaya cesaret edebildi. Böylelikle istilacıların üç lideri oldu.

Dükün şubatta sunduğu ve mayısta Sans-Souci toplantılarında savunduğu projeye göre, Prusyalılar Longwy'den geçerek Verdun üzerine yürüyecek, böylelikle Hohenlohe tarafından bastırılan Metz ordusunu, Clerfayt tarafından korunan Sedan ordusundan ayıracaktı. Maas'a ulaşıldığında, geride bırakılan yerler kuşatılacak ve ilkbaharda Paris üzerine yürümek üzere düzenlemelerde bulunulacaktı. Bu tasarı ilkelere uygundu. Buna karşılık kamuoyu, "acemiler ordusu"nu direnişten aciz olarak değerlendiriyordu. Fransa, 1787'de Hollanda'nın düştüğü duruma düşecekti. Dahası Bouillé, kalelerin anahtarlarının cebinde olduğu ve Fransızların çoğunluğunun, kurtulacakları günü sabırsızlıkla beklediği konusunda teminat veriyordu. Bir bildirinin, tereddüt edenleri etrafında toplayacağına inanılıyordu. Friedrich-Wilhelm böylece, yazın sonunda Paris'e girmeyi istiyordu. Dük, asker sayısının çok düşük olduğu ve mevsimin fazlasıyla ilerlediği kanısındaydı. Planından vazgeçmeksizin sustu. Yapılacaklar kesin olarak kararlaştırılmaksızın yola çıkıldı.

Son hazırlıklar, eski Almanya'nın kendini son kez gösterdiği, II. Franz'ın taç giyme töreni sırasında bitirildi. Mallet du Pan, Feuillantların XVI. Louis'ye sunduğu bildiri projesini hükümdarlara o sıralarda sundu. Limon Markisi, Fersen'in onayladığı kendi projesini, Mallet du Pan'ınkine karşı ortaya attı. Diplomatlar bu projeleri dalgın dalgın incelediler ve bunların ikincisini seçtiler; bu seçimin nedenlerini pek bilmiyoruz. 25 Temmuz'da Brunswick Dükü, bildirinin sorumluluğunu üstlendi. Hayatı boyunca buna pişman olacaktı.

III. Valmy (20 Eylül 1792)

Nihayet 30 Temmuz'da ordu Koblenz'den ayrıldı; sınırı ancak 19 Ağustos'ta geçti. Hemen ardından yağmur yağmaya başladı ve sonrasında neredeyse sürekli bir sağanak, Woëvre ve Argonne'u, yavaş yavaş ordunun saplandığı korkunç bir bataklığa çevirdi. Yağmur, Devrim için müttefiklerin en değerlisi oldu. Dük, ayın 22'sinde Longwy'ye saldırdı; kuşatma için gereken malzemelere sahip olmadığından, ertesi gün teslim olacak şehri topa tuttu. 29'unda kuşatılan Verdun de, Komutan Beaurepaire'in intiharı ya da öldürülmesinin[5] ardından 2 Eylül'de teslim oldu. Bu, Lorenlilerin Devrim'e düşman olmalarından kaynaklanmıyordu: İstilacılar buna üzüntüyle şahit olmaktaydı. Buna karşın yurttaşlar top ateşi altında zayıf düştüler ve o sırada, onları fedakârlığa teşvik edecek ve kralcıları yola getirecek bir Devrim hükümeti bulunmuyordu. Kralcılar da bundan yararlanarak, askeri otoritenin gözünü korkuttular. Daha sonra giyotin cezasına çarptırılacak olan "Verdun bakirleri" Prusya kralının yollarına gül dökmedilerse de, ona güleryüz gösterdiler.

Brunswick, o zamana dek planından vazgeçmemişti; kral, Calonne ve Breteuil'ün etkisiyle direttiğinden, Brunswick en sonunda pes etti. Zaten Sedan ve Metz orduları geri çekilmekteydi. Brunswick artık bunun bir hile olabileceğinden çekinmiyordu. Thionville'de göstermelik nitelikte bir birlik bırakan Hohenlohe'yi çağırdı. 8 Eylül'de ittifak ordusu, Hohenlohe Châlons yolunun geçtiği Islettes'te, Dük ise Aire Köprüsü yakınındaki Grandpré'ye doğru ve Clerfayt kuzeyde olmak üzere, Argonne'a yöneldi. Bunların karşısına, her yerde Dumouriez tarafından yönetilen Fransız güçleri çıktı.

XVI. Louis tarafından bir başına bırakılan ve Gironde ile arası bozulan Dumouriez, pek de rahatsız olmadan yıldızının söndüğünü anlamıştı. Maulde cephesinde harikalar yarattı ve La Fayette'e karşı durarak, Jakobenlerin güvenini yeniden kazandı. Sedan ordusu komutansız kalınca, Yürütücü Konsey bu orduyu ona emanet etti. Dumouriez oraya 28 Ağustos'ta vardı. Amacı aynıydı: Brunswick'in Saksonya-Teschen Dükü'nün yardımına koştuğundan emin olduğu için, hâlâ Belçika'ya girmek istiyordu. Servan ise tam tersine, onu Paris'i korumaya teşvik ediyordu çünkü kamuoyunu hoş tutmayı istemekteydi. Zaten stratejik açıdan, Brunswick'in Hollanda'yı savunmak üzere

5 Verdun kuşatması ve Beaurepaire'in ölümü hakkında pek çok şey yazıldı. A. Choquet, Les guerres de la Révolution [Devrim Savaşları] kitabında (3 cilt, Paris, 1886-87) Beaurepaire'in intihar ettiğinden kesinlikle emin olduğunu açıkladı; ama cinayet tezi, E. Pionnier tarafından Histoire de la Révolution à Verdun'de [Verdun'de Devrim Tarihi] (Paris, 1906 içinde) güçlü bir biçimde savunuldu; bu açıklama, M. Sainctelette tarafından La mort de Beaurepaire'de (Beaurepaire'in Ölümü) (Paris, 1908 içinde) eleştirildi. Bu iki tez, X. de Pétigny tarafından Beaurepaire et le premier des bataillons des volontaires de Maine-et-Loire à Verdun, juin-septembre 1792'de [Beaurepaire ve Verdun'deki Maine-et-Loire Gönüllü Taburlarının İlki, Haziran-Eylül 1972] (Angers, 1912 içinde) özetlenmiştir. İki gerçek tartışma götürmez: Savunmayı yöneten birkaç subay da dahil olmak üzere kralcıların ihaneti ve halkın zayıflığı. Beaurepaire öldürülmemiş olsa da, her halükârda ihanetten dolayı intihara sürüklenmiştir; fakat cinayet olasılığı, gerçeğe çok daha yakındır.

yolundan dönmesi hiç muhtemel değildi ve Prusyalılar Paris'e girince, Dumouriez Belçika'da ne yapacaktı? Dumouriez de Maas üzerindeki düşmanı görünce fikir değiştirdi; 1 Eylül'de Sedan'dan ayrıldı ve Clerfayt'ın inanılmaz bir hareketsizlikle engellemeye bile çalışmadığı bir yürüyüş sayesinde, 23 bin askerini Argonne'a soktu. Duval ve Beurnonville, ona kuzeyden on bin kadar asker getirmekteydi; Kellermann ise Metz'den, 18 bin askerle daha geliyordu.

Fransız ordusu ilkbahardan beri ilerlemeler kaydetmekteydi; konum savaşı, orduyu zorluklara alıştırıyordu ve Yasama Meclisi, gönüllüleri cephe ordularında görevlendirmeyi inatla reddetse de, generaller birliklerine farklı kökenlerden taburları da ekledikleri için, bir karışım oluşmaktaydı. Hâlâ panik patlamaları yaşanıyordu ve Dumouriez, açık alanda savaşacak durumda olmadığı kanısındaydı. Özellikle de Argonne gibi bir bölgede, en azından savunma mümkün gibi görünüyordu. Topçu sınıfı düşmanınkinden fazlasıyla üstündü ve La Fayette, bunu atlı bataryalarla donatmıştı. Fransız komutanlar çoğunlukla, geleneksel taktiğe bağlı kalıyorlardı: Guilbert'in öğretisi üzerine kurulu 1791 Ağustos düzenlemesi, piyade sınıfının, her biri üç sıralı iki hat olarak dizildiği, sığ düzeni getiriyor ve tabur saflarıyla, derin düzende saldırıyı elverişsiz kılıyordu. Bununla beraber zorunlu olarak, savaşın biçimi değişmeye başlıyordu: Savunma, konum savaşı ve çizgisel düzene sokulmayan ama heves ve inisiyatif yüklü gönüllüleri kullanma gereği, asker sayısının durmadan artan bir kısmını, hareket halinde avcılar biçiminde dağıtmayı zorunlu kılıyordu. Artık ordunun bir komutanı vardı. Gerçekten de Dumouriez, general olarak üstün nitelikler sergilemekteydi. Cesur ve dayanıklıydı, askerlerle konuşmayı ve onlara kendini sevdirmeyi biliyordu; canlılık ve neşe doluydu, en kötü koşullarda bile güven veriyor ve asla soğukkanlılığını yitirmiyordu. Ne yazık ki hükümette olduğu gibi orduda da, neredeyse yıkımına yol açacak hafif ve düşüncesiz mizacını korumaktaydı.

Dumouriez, Croix-aux-Bois geçidini koruyan komutana güvenerek, bu koldaki askerlerin çekilmesine izin verdi. Clerfayt bu noktayı 12 Eylül'de ele geçirdi ve Dumouriez'in etrafı kuşatıldı. Bir gece yürüyüşü sayesinde Grandpré'den kaçmayı başardı ve hâlâ Islettes'te direnen Dillon'a sırtını dayayarak Sainte-Menehould civarında ordugâh kurdu ve kısa süre sonra Beurnonville ve Kellermann sayesinde takviye edildi. Paris yolu açık bulunuyordu. Buna karşın Brunswick, saldırıya maruz kalabilecek geri kuvvetlerini bırakarak Paris'e doğru yola çıkamıyordu. Ayın 17'sine dek hareketsiz kaldı, ardından Argonne'u geçti ve Fransızların mevzilerini çember içine alarak, onları geri çekilmek zorunda bırakmak için, tek çekilme hatları olan Vitry yolunu tehdit etti. Ayın 19'unda, bütün bunlara bir son vermek için sa-

bırsızlanan kral, oyunun kurallarını hiçe sayarak doğrudan düşman üzerine yürünmesini emretti. 20 Eylül'de Prusyalılar, Valmy ve Yvron tepelerinde, Kellermann'ın savaş pozisyonu almış birliklerine saldırdılar. Şiddetli bir top ateşi başladı. Ardından öğleden sonra, piyade kuvveti ilerlemeye başladı. Fransızlar iyi dayandığından ve ateşi artırdığından, gözü korkan saldırı hatları tereddüt ettiler ve Brunswick girişimin başarısız olduğu kanısına varıp geri çekilme emri verdi. Bu, öyle büyük bir savaş olmamıştı. Bununla birlikte Fransızlar düşmanlarının gözünde bile büyük bir manevi zafer kazanmış oluyordu; çarpışmayı kendi gözleriyle izlemiş olan Goethe Fransız zaferinin getireceği yankıları hemen öngörmüştü: Valmy anıtının üzerine, Goethe'nin Eckermann tarafından aktarılan "Dünya tarihinde bugün ve burada yeni bir çağ açılmıştır" cümlesi yazıldı. Bu aynı zamanda askeri yönü fazlasıyla azımsanmış bir başarıydı; çünkü zamanı Fransızların lehine döndürüp böylelikle rakiplerinin bozguna uğramasını sağlamıştı.

Önceleri karşılaşmanın ertelendiği düşünüldü. Kesinlikle rahatlamamış Dumouriez, işi ileri bir tarihe bırakmak istiyordu. Durum hâlâ lehine olduğundan, Prusyalıların kızgınlığından yararlanıp onları geri çekilmeye zorlamış olmakla övünüyor, bu sayede nihayet savaşı Belçika'ya taşıyacağını ve hatta belki de barış imzalayacağı gibi, Avusturya'ya karşı bir ittifak bile kurabileceğini düşünüyordu. Ayın 22'sinde pazarlık için elçi gönderdi. Onun da La Fayette gibi Paris üzerine yürüyerek monarşiyi eski haline kavuşturmayı istediğini düşünen Prusyalılar, alelacele yanıt verdiler: XVI. Louis yeniden tahta çıkarılırsa, anlaşmaya hazır olduklarını açıklıyorlardı. Buna karşın Dumouriez, ayın 23'ünde cumhuriyetin ilan edildiğini öğrendi ve durumu Friedrich-Wilhelm'e bildirdi; bunun üzerine kral 28 Eylül'de müzakereleri sert bir bildiriyle durdurdu. Bu sırada Brunswick'in, yiyecek ve silah gereksinimleri Verdun üzerinden doğru dürüst karşılanmayan, çorak Champagne bölgesinin ortasında gece gündüz sonbahar sağanaklarına maruz kalan ve dizanteri tehlikesiyle karşı karşıya bulunan birlikleri, gözle görülür bir biçimde erimekteydi; geriye ancak 17 bin sağlam asker kalmıştı ve 1 Ekim tarihi için geri çekilme kararı alındı. Durum çok kritikti. Argonne'dan geçiş sırasında, Prusyalılar Dumouriez'in insafına kalacaktı. Ayın 29'unda müzakereleri kendileri yeniden başlattılar ve tam bu sırada, olanlardan haberdar edilen Yürütücü Konsey'in ayın 25 ve 26'sında karara bağladığı talimatlar geldi.

Danton da, Dumouriez ile aynı endişeleri duyuyordu; ayın ortasında Lebrun, bir mütareke olasılığı için Prusya kralının ağzını aramaya girişmişti. Servan, orduyu hâlâ Marne'ın gerisine ya da Paris'in güneyine getirmek istiyordu. Kuzey istila edilmiş, Lille Avusturyalıların saldırısına uğramıştı.

10 Ağustos'un can sıkıcı etkileri, yabancı ülkelerde kayda geçirilmekteydi: İngiltere, Rusya, İspanya, Hollanda ve Venedik, Fransa ile tüm ilişkilerini kesiyorlardı. İsviçre kantonları silahlanıyor ve Bernliler Cenevre'yi istila ediyordu. Sardinyalıların bir saldırıda bulunması bekleniyordu. Montesquieu ve Anselm, Savoie'a ve Nice'e doğru ilerleme emri, Custine ise Speyer üzerine yürüme izni aldı; fakat bu oyalamalarla ele ne geçecekti? Dumouriez'in müzakeresi, umut edilmeyen bir şans gibi göründü: Kendisine tam yetki verildi. Bununla beraber düşmanın gönüllü olarak geri çekileceğini tahmin etmeyen Yürütücü Konsey, düşmanın Fransa lehine güvence elde edilmeden kaçmasına izin verilmemesini istedi.

Buna rağmen Danton'un görevlendirdiği Westermann ve Dumouriez'in yaptıkları da bu oldu. Yaptıkları görüşmeler bir sır olarak kaldı: Prusya ordusu, kan dökmeden Maas'a ulaştı. Bu sırada Custine, Speyer'i ardında bırakmaktaydı: Avusturyalılar Prusyalıları terk etti ve Hessenliler alelacele Koblenz yolunu tuttu. Onların ardından gitmek için sabırsızlanan Brunswick, 8 Ekim'de Verdun'ü ve 22 Ekim'de Longwy'yi Kellermann'a bıraktı. Yolda giderken, müzakereler de devam ediyordu. Ardından, tehlikeli durumdan kurtulan kral, anlaşmaktan vazgeçti. Fransızları aldatmış mıydı? Orası kesin değildir; ülkenin tahliye edilmesi, Belçika'ya saldırma olanağı, Prusya'yı ittifaktan koparma olasılığı, Dumouriez ve onu onaylayan Yürütücü Konsey'i, düşmanının çekilmesine izin verme kararı almaya itmiş olabilir. Bazıları, bu politika karşısında, dile getirilmeyecek gizli işlerin döndüğü şüphesine kapıldılar ve bunu hiç unutmadılar. Bununla birlikte söylentilere rağmen, bu şaşırtıcı geri çekilme, genç cumhuriyetin parlak bir zaferi gibi göründü ve kabul etmek gerekir ki, ardından çarçabuk başka bir zaferin gelmesini sağladı.

IV. Cumhuriyetçi Fetih / Jemappes (6 Kasım 1792)

22 Eylül'de Montmélian'ı ele geçiren Montesquiou, ayın 24'ünde Chambéry'ye girdi; tüm Savoie onu bir kurtarıcı gibi karşıladı. Ona, Bernlileri Cenevre'den kovması talimatı verildi. Montesquiou ise müzakerede bulunmayı tercih etti ve Bernlilerin oradan ayrılmasını sağladı. Anselme, 29 Eylül'de Nice'e vardı. Custine ayın 30'unda Speyer'i zapt etti; Avusturyalılar Ren'in öbür tarafına geri geçtiklerinden, Worms'a, ardından da 21 Ekim'de vardığı Mainz'a ve son olarak da Frankfurt'a kadar ilerledi.

Diğer yandan Saksonya-Teschen Dükü, Lille'i tam çember içine alamadan topa tutmaktaydı. O sırada Le Quesnoy'da toplanan Kuzey Seçim Meclisi, Lille'e taşınma kararı aldı; Başpapaz Nolf yönetimi altında yalnızca bir

avuç Jakobenden oluşan meclis, her türlü zayıflığın önüne geçti. Görevdeki temsilciler, ulusal muhafızların dörtte birini seferber ediyordu. Avusturyalılar 8 Ekim'de Mons şehrine çekildiler. 40 bin asker toplayan Dumouriez 6 Kasım'da şehrin önlerinde, bir baskın sonucu ele geçirdiği Jemappes tepelerinde düşmana saldırdı. Bütün Belçika'yı ele geçirdi; Aachen'i zapt etti ve Rur'a kadar ilerledi.

Bu kader değişimi, Fransa'da ve yabancı ülkelerde olağanüstü bir izlenim yarattı. Valmy'nin harika bir yankısı olan Jemappes, *La Marseillaise* ve *La Carmagnole* şarkıları eşliğinde düşman üzerine yürüyerek onu sayısıyla ezen Baldırı çıplaklar tarafından, ustalıklı bir manevra olmaksızın doğrudan bir saldırı sayesinde kazanılmış gerçek bir devrimci zaferdi. Bu, toplu olarak silah altına alma ve bilime ve düzene dayanmayan bir halk savaşı fikrini yeşertti.

Oysa savaş iyi yönetilmemişti. Dumouriez Prusyalıları takip etseydi ve Custine Koblenz'i zapt etseydi, Brunswick kapana kısılacaktı ve ardından Maas yoluyla Belçika'ya girilseydi, Avusturya ordusu yok edilecekti. Dumouriez ittifak ordularını yok etmektense onları geriletti. Barış imzalanmadıkça, bu orduların yeniden saldırıya geçeceklerinden emin olunabilirdi.

V. Polonya'nın İkinci Paylaşımı ve İttifakın Sarsılması

Bununla beraber, ittifakın anlaşması yıkıma doğru gidiyordu: Valmy'nin diğer bir etkisi de bu oldu. Haugwitz ve Spielmann 8 Ekim'de Verdun'e vardıklarında, orduyu dağılmış, kralı öfkelenmiş ve küçük düşmüş, Bischoffwerder'i ise gözden düşmüş ve görevini Avusturya'nın düşmanı Lucchesini'ye kaptırmış bir halde buldular. Haugwitz anında saf değiştirdi. Artık Prusya için söz konusu olan şey Fransa'yı istila etmek değil, imparatorluğu ve Hollanda'yı korumaktı! Avusturya bundan böyle "temel taraf" haline geliyordu ve Prusya artık yalnızca onun "yardımcısı" olduğundan, tazminatta eşitliğini olmasa da, tazminatların birbirine bağlılığı ilkesini reddedebilirdi: Kendi çıkarlarının peşinden gitmek konusunda müttefiğinin tutumunu düşünmek durumunda kalmadan gerekeni yapabilir ve ancak Polonya'dan payına düşen toprakları istila ettikten sonra yeni bir savaşa katılırdı. Aslında, bakanlarından daha titiz olan Friedrich-Wilhelm, Fransızlarla savaşmayı bırakmayacağını belirtmekteydi; bununla birlikte, Rusların sabırsızlandığını biliyordu ve Goltz, Katerina'nın onunla ayrı bir anlaşma yapmayı kabul ettiği konusunda garanti veriyordu. 17 Ekim'de Kral, büyükelçisine tam yetki verdi ve ayın 25'inde, Lüksemburg'daki Merle cephesinde, isteklerini Avusturyalılara bildirdi; isteklerinin reddi durumunda, 8 Şubat antlaşmasında ön-

görülen 20 bin askerlik birliği ya da Diyet Meclisi Fransa'ya savaş açarsa, imparatorluğa düşenle orantılı bir payı sağlamakla yetinecekti.

Merle notası, anlamını pekiştiren Jemappes haberiyle aynı anda, 20 Kasım'da Viyana'ya ulaştı. Avusturya'nın müttefiğini kaybetmeyi kabullenmesi ya da her türlü tazminattan geçici olarak vazgeçmesi gerekiyordu. Oysa Spielmann ve meslektaşları, bu yıkıcı ikilemden kurtulacakları umudunu hiç kaybetmediler. Kralın değişkenliğine güveniyorlardı ve zaman kazanmayı deneyerek, ancak 11 Aralık'ta yanıt verdiler. Prusya'nın "gerekirse" Polonya'nın kendisine düşen kısmını istila etmesini kabul ettiler. Haugwitz köpürdü ve daha sonra, sözlü olarak "derhal gerçekleştirilecek" bir istilanın kendi önünde kabul edildiğini ileri sürdü; görüldüğü kadarıyla, kendisine açık çek verildiğini düşünmüştü. Aslında Avusturya gizlice, İngiltere'ye bu paylaşıma itiraz etmesi için çağrıda bulundu; Katerina'dan istilayı ertelemesini ve öte yandan Prusya'nın payını küçültmesini talep etti: Katerina'nın Valmy'den beri, mağluplara karşı küçümseyici bir tutum aldığı bilinmekteydi. Buna karşın Avusturya çok fazla beklemişti; Katerina düşünüp taşındıktan sonra, Friedrich-Wilhelm'in Fransa ile barış imzalamamasından ve İngiltere'nin duruma müdahale etmesinden çekindi. En geç 13 Aralık'a kadar meseleyi bir çözüme bağlama kararı aldı ve ayın 16'sında, Ostermann Goltz'a çariçenin nereleri almayı düşündüğünü bildirdi: Yüzölçümü olarak Prusya'nın payına düşecek olandan dört katı büyük Ukrayna ve Beyaz Rusya ve bir milyona karşı 3 milyonluk nüfus. Bununla beraber Friedrich-Wilhelm'in kazancı olan Gdansk (Danzig), Toruń, Poznań ve Kalisz de küçümsenebilecek gibi değildi. Antlaşma altı günde baştan savma biçimde hazırlandı ve 23 Ocak 1793'te imzalandı. Prusya batıda savaşa devam etme sözü veriyordu. Aslında ordularının bir kısmını Polonya'ya gönderdi ve bundan böyle yalnızca Avusturya'yı her türlü etkili yardımdan ve tazminattan mahrum bırakma derdine düştü. Bununla birlikte, imparatora katılım çağrısında bulunuldu; bunun karşılığında, mümkün olduğunca ek üstünlüklerle, ünlü değiş tokuş, onun için kolaylaştırılacaktı. Antlaşma bildirisi Viyana'ya varınca, dile getirilmesi zor bir şaşkınlık ve öfke yarattı.

V. BÖLÜM
GENEL İTTİFAKIN KÖKENLERİ

Eğer muzaffer olan ve topraksal garantilere sahip Devrim, Polonya'nın ikinci paylaşımına kadar uygun zamanı bekleyip oyalansaydı, bağımsızlığına saygı gösterilmesi şartıyla ele geçirdiği toprakları geri vermeyi teklif ederek, parçalanmış bir ittifakı barış imzalamaya ikna edemez miydi? Evet, muhtemelen öyle olurdu ve Danton'un ekim başında öngördüğü olasılık da kuşkusuz buydu. Buna karşın bu çözüm, aradaki zaman zarfında propaganda savaşına, ilhaklara ve bunun sonucunda da İngiltere ile kopuşa yol açan zafer sarhoşluğuna direnilmesini şart koşmaktaydı; aynı zamanda XVI. Louis'ye iyi davranmak da gerekiyordu. Böylesi bir politika, tüm cumhuriyetçilerin hemfikir olmasını da beraberinde getirmeliydi. Hiziplerce parçalanan Konvansiyon, Avrupa'ya barış sunamadı.

I. Konvansiyon'un Başlangıçları: Jirondenler ve Montanyarlar

Ulusal Konvansiyon* ilk defa 20 Eylül'de, Valmy savaşının sona erdiği sırada, öğleden sonra toplandı. Kurulmasının ardından ayın 21'inde, Manège Salonu'ndaki Yasama Meclisi'nin yerine geçti. Toplantının sonunda, Grégoire tarafından hararetle desteklenen Collot d'Herbois, kraliyetin ortadan kaldırılmasını teklif etti ve meclisi rahatlıkla arkasından sürükledi. Ertesi gün Billaud-Varenne, zorlukla karşılaşmaksızın, bundan böyle kararnamelere "Cumhuriyetin 1. Yılı" tarihinin atılması kararının verilmesini sağladı. Böylelikle cumhuriyet, teoriye bağlı bir seçimin sonucu olarak ve törenle kutlanarak değil, güvenliği için XVI. Louis'yi tahttan indiren devrimci Fran-

* 1792-1795 yılları arasında Fransa'da Kurucu Meclis.

sa'nın kendi kendisini yönetmek zorunda kalmasından ötürü, dolaylı olarak kurulmuş oldu.

Konvansiyon, ülkenin birebir yansıması olamazdı. 10 Ağustos devrimi, yabancı ülkelerin işbirlikçileri olan ya da ihanet taraftarlığı yaptıklarından şüphelenilen kralcıları, kaçınılmaz olarak bu meclisten dışlıyordu. Oy vermeyen büyük çoğunluk, kendini endişeli ve gizliden gizliye hoşnutsuz hissediyordu. Bu çoğunluk devrimin kârlarından yararlanmak ama yükümlülüklerini reddetmek istiyordu. Yeni meclisin kökeni, her türlü uzlaşmayı göz ardı eden ve tehlike belirdiğinde tereddüt etmeyi reddeden bir azınlıktı. Adının da belirttiği üzere kuruculuk görevine sahip olduğundan ve böylelikle, Sieyes'in savına göre ulusal egemenliği temsil eden bu meclis, kısıtlama olmaksızın tüm yetkilere sahipti. Pratikte ve hukuki olarak, kendisine diktatöryel güçler verilmişti. Buna karşın düzenlenme biçimi, Komün yönetimini ve 10 Ağustos isyancılarını kesinlikle tatmin etmiyordu. Bir yandan birçok seçilmiş kişi, yalnızca koşullara uyum sağlamak için cumhuriyetçi olduğunu söylemekteydi. "Dönüm noktalarında rol oynayan" Baldırı çıplaklar, terör ve sıkı denetleme taraftarları, burada kendilerine uygun sözcülere sahip değillerdi. Henüz ekonomik ve sosyal bir programları olmayan Montanyarlar, bunları orada kısmen temsil ediyor ve "tarım yasası"nın kayıp çocukları kendileri için umut kalmadığını düşünüyorlardı. Konvansiyon'da temsil edilmeyen aşırılıkçılar çarçabuk Cordelierlere hakim oldular ve gelişecek olaylar, onların 1793 yılında meclisi zorlamak için, hem Montagne'ı hem de küçük bölgeleri peşlerinden sürüklemesine izin verecekti.

Geleneksel devrim tarihyazımının klasik sorunlarından birini, yeni çalışmaların, özellikle de Jacqueline Chaumié'ninkilerin ışığı altında burada yeniden ele almak yersiz olmayacaktır. Albert Mathiez'in net bir biçimde kendini kanıtlayan konumunu biliyoruz: "Direniş, aslında baştan beri bir sınıf direnişiydi"; Georges Lefebvre'in daha nüanslı görüşüne göre ise her şeyden önce temelde bulunan siyasi çatışma, sonunda toplumsal bir niteliğe sahip olmuştur.

Eşitlik düşkünü Jirondenler, 10 Ağustos'un isyancı Komün yönetiminin inisiyatifini aldığı devrimci önlemlerden tiksiniyorlardı. Buyurganlık ve merkeziyetçiliğe karşı ılımlı burjuvazinin egemen olduğu bölgesel yönetimlere dayanarak, partikülarizmleri ve ademi merkeziyetçilik ve özerklik eğilimlerini teşvik ediyor ve federalizm suçlamalarına meydan veriyorlardı. Ticaret burjuvazisiyle, yani tüccar, armatör ve bankacılarla bağları olduğundan, ekonomik özgürlüğe, serbest girişime ve serbest kâra tutkuyla bağlıydılar; düzenlemeye, vergilendirmeye, müsaderesine, *assignat*'nın değerinden yüksek göste-

rilmesine, Baldırı çıplakların talep ettiği her türlü önleme karşı ise şiddetli bir düşmanlık besliyorlardı. Toplumsal hiyerarşi kavrayışına kapılarak, halka güvenmeyerek (Madame Dodun'in salonunda ya da Madame Roland'ın evinde toplanmak üzere Jakobenleri terk etmişlerdi), sonunda gizli kralcılara kadar bütün mülk sahibi burjuvaziyi, mülkiyet hakkının dokunulmaz bir doğal hak olduğunu düşünen herkesi arkalarında topladılar. 1792 Ekim'inde Brissot, Jakoben ve Montanyarları "Paris toplumunu yöneten ve alçaltan anarşistler" olarak değerlendirdiği *Paris Jakobenler Topluluğu Üzerine, Tüm Fransa Cumhuriyetçilerine Çağrı*'sında şöyle yazmaktaydı: "İşleri çığrından çıkaranlar, mülkiyetleri, rahatlığı, besin maddelerinin fiyatlarını, topluma verilmesi gereken çeşitli hizmetleri, yani her şeyi eşitleştirmek isteyenlerdir." 1793 Nisan ayı sonunda, Pétion *Parislilere Mektup*'unu ortaya atarak, tüm mal sahiplerini mücadeleye çağırdı: "Mülkiyetleriniz tehdit ediliyor ve siz, bu tehlikeye göz yumuyorsunuz. Mülk sahibi olanlar ve olmayanlar arasında savaş kışkırtılıyor ve siz bunu önlemek için hiçbir şey yapmıyorsunuz."

Montanyarlar siyasi kaygılarının en ön sırasına, halk desteği olmaksızın mümkün olmayan Devrim'in kurtuluşunu ve askeri zaferi koydular. Bununla birlikte ulusal gerçeğe, kitleleri birleştirebilecek olumlu bir içerik vermek gerekiyordu. Saint-Just'ün gelişimi, bu açıdan anlamlı oldu. 1791'de *L'esprit de la Révolution et de la Costitution de la France*'ta [Fransa Devrim ve Anayasasının Zihniyeti], henüz Montesquieu'nün etkisinden tam kurtulamamış bir biçimde şöyle yazıyordu: "Kanunun olmadığı yerde vatan da yoktur." Saint-Just, 18. yüzyılda sıradan olan bu vatan-özgürlük benzerliği temasını aşarak, 29 Kasım 1792'deki gelirler hakkındaki söylevinde vatanı ve mutluluğu tanımladı: "Mutlu olmayan bir halkın vatanı yoktur." Buna karşın cumhuriyeti kurmak için "halkı yoldan çıkaran kararsızlık ve sefalet durumundan kurtarma"nın gerekliğinin altını çizerek daha da ileri gitti. "Piyasaya düzensiz para sürümü"nü, yani *assignat*'yı kınayarak, "Bir anda," dedi Konvansiyon üyelerine, "[Fransız halkına] bir vatan verebilirsiniz": enflasyonun yıkımlarına son vererek, halkın gelirini garanti altına alarak, "mutluluğunu ve özgürlüğünü sıkı sıkıya" birbirine bağlayarak... Robespierre 2 Aralık 1792'de, Eure-et-Loir'ın gelir sorunları hakkındaki söylevinde daha da açık konuştu: Jirondenler inatla tahıl ticareti özgürlüğüyle yetinirken, Robespierre var olma hakkının mülkiyet haklarından önce geldiğini belirterek, halk kitlelerine genişletilmiş bir ulusun teorik temellerini attı. Böylelikle kendileri de burjuvazi kökenli olan Montanyarlar, siyasi zorunluluğa ve toplumsal duyarlılığa bağlı olarak Baldırı çıplaklara ve özellikle de Parisli küçük bölgelere yaklaştılar. Jirondenler tarafından terk edilen Jakobenler derneğinin

efendileri olarak, orada tribün halkıyla düşünce ve duygu ortaklığı kuruyorlardı. Sonunda tereddütle de olsa, halk militanlarının talep ettiği önlemleri benimsediler. Dükkân sahibi tabakaların, küçük ve orta burjuvazinin, hayat pahalılığından ve maaşların yetersizliğinden zarar gören tüketici kitlesinin savunuculuğunu üstlendiler. Böylelikle toplumsal karşıtlıklar türedi. Robespierre 10 Nisan 1793 tarihli söylevinde Jirondenlerin, bölünmeye yol açan toplumsal taraflılıklarını eleştirdi: "Tarım Yasası heyulasıyla yurttaşları korkuttular, zenginlerin çıkarlarını yoksullarınkinden ayırdılar; kendilerini zenginlere, Baldırı çıplaklara karşı savunucuları olarak tanıttılar. Bütün eşitlik düşmanlarını kendi taraflarına çektiler" diyordu. 2 Haziran 1793'ten ve Jirondenlerin Konvansiyon'dan atılmalarından kısa bir süre sonra, Robespierre not defterine daha açık olarak şunları yazıyordu: "İç tehlikeler burjuvalardan kaynaklanıyor; burjuvaları yenmek için halkı birleştirmek gerekir."

Böylelikle siyasi iktidar, iktidarın yürütülüşü ve kontrolü uğruna mücadeleler, sonuç olarak ayrılık ve karşıtlıkları ülkenin derin toplumsal gerçeklerini yansıtan iki beyin takımı, iki grup (çünkü Jironden ve Montanyarlar hiçbir zaman düzenli ve disiplinli partiler oluşturamadılar) tarafından somutlaştırılmaktaydı. Yine de karşıtlığın kökenlerini kavrayabilmek için, tarihsel analizi ulusal olduğu kadar yerel anlamda da daha ileri götürmek gerekir.

Ulusal seviyede, Jacqueline Chaumié tarafından 1793 Haziran'ında sayımı yapılan Jironden grubu, Konvansiyon'da 136 milletvekiline sahipti. Aynı tarihte Françoise Brunel'in sayımını yaptığı Montanyar grubu ise 267 milletvekili barındırmaktaydı. İki grubun da toplumsal ve coğrafi çerçevesi belirliydi.

Öncelikle coğrafi çerçeve: Jirondenler haritası, özellikle yoğun olan iki bölgesel bütünden oluşuyordu. 60 milletvekilinden oluşan, yazılı hukukta belirtilmiş sınıflamalara göre hemen hepsi güney bölgelerden gelen grup. Bir diğer grup, Eure-et-Loir milletvekillerinin de aralarına katılabileceği Bretanya ve Normandiya'nın 39 milletvekilinden oluşuyordu. Diğer Jirondenler, ailevi ve yerel etkilere bağlı rastlantılarla çeşitli bölgelere yayılıyordu. Kökenleri yazılı hukukun egemen olduğu bölgelere dayanan Jirondenlerin, nispeten yüksek sayısının altını çizelim: Bunların yazılı anayasalara olan bağlılıklarını, eşitliğe duydukları saygıyı biliyoruz. Hemen hemen her zaman aile ocağının bulunduğu kıyı ve liman bölgelerinin üstünlüğünün de altını çizelim. Birçok Jironden genç yaşlarından itibaren, ticaret ve armatörlük dünyasıyla temasta bulunmuştu. Montanyarlar ise temel olarak Paris'i (24 milletvekilinden 19'u) ve savaş ve istila tehdidi altındaki Kuzey ve Doğu bölgelerini temsil ediyorlardı. 3. Yıl'ın son Montanyarlarının %23'ünün kökeni bu bölgelere dayanmaktaydı. Montanyarlar bunun yanında dayanıklı

antifeodal gelenekten olan bölgelerden geliyorlardı: Bourbonnais (yedi Allier milletvekilinden dördü Montanyardı), Limousin, Périgord (on Dordogne milletvekilinden yedisi); bazı dağlık bölgeler: Ariège (altı milletvekilinden beşi), Puy-de-Dôme (on iki milletvekilinden altısı). Jirondenlerin üstün olduğu bölgelerdeki iki Montanyar bölgeyi de ekleyelim: Aşağı Charente (on bir milletvekilinden yedisi Montanyar), Var (sekiz milletvekilinden dördü). Jacqueline Chaumié'nin bizi teşvik ettiği üzere Güneybatı Aquitaine bölgesinin Jirondenleri hakkında, iklimin karakter üzerindeki etkisini belirtmek gerekir mi? "Jirondenlerin şiddete ve fanatikliğe karşı nefretleri, nüanslı ve dengeli çözümlere düşkünlükleri, doğdukları topraklardaki mevsimlerin ılımlılığına mal edilebilir."

Toplumsal çerçeveler, kanımızca daha önemlidir. 1793 yılında Jirondenlerin grubunda 45 avukat, 8 doktor, 6 gazeteci, 6 kara ya da deniz subayı, 4 profesör, 11 Katolik ve 3 Protestan papaz, 16 tüccar ya da imalatçı bulunuyordu. Bunların belli bir kısmı, daha önceden kendi bölgelerinde seçimle elde edilen konumlarda, idari ya da hukuki görevler üstlenmişlerdi. Montanyarlar arasından 49 kişi, hukuki mesleklerden geliyordu: 27 avukat, 19 noter ya da hukuki yazıhane yöneticisi, 3 "kanun adamı"; 5 doktor ya da cerrah, 3 okutman ya da profesör, 5 sanatçı, 9 kilise görevlisi ve 1 papaz, 7 asker, son olarak da 10 tüccar ya da imalatçı, 6 çiftçi olduğunu da ekleyelim. Yalnızca iki Montanyar mütevazı soydandı: Reims'de hallaç olan Armonville ve Marsilya'da tutanakçılık yapan Bayle. Montanyarlar da bu durumda, istisnalar dışında Jirondenler gibi burjuvazi kökenliydi. Genellikle küçük ya da orta burjuvaziye, zanaat ve dükkâncılık dünyasına yakın olsalar da, sınıf kökeni itibarıyla büyük ticaret ya da imalatçılık, yüksek burjuvazi ya da asil hukukçulara daha yakın olmasına rağmen Jirondenler grubundan pek farklı değildiler.

Servet seviyesi Gironde saflarında ilk bakışta daha yüksek gibi görünse de, bu konuda da durum Montanyarlar bakımından çok farklı sayılmazdı. İki grupta da asiller vardı: Jirondenlerde Condorcet de olmak üzere altı, Montanyarların yedi askeri arasında ise üç asil bulunuyordu. İki grupta da birkaç büyük servet vardı: Kârlı şirketlerde tüccar ve imalatçı Jirondenler olan Boyer-Fonfrède ve Isnard; büyük tüccarlardan olan Montanyar Cambon ve Lecointre de Versailles. Büyük toprak sahipleri: Orne bölgesinde Jironden Bertrand-Lhodiesnière ve Vendée'de Montanyar Fayau. Kuşkusuz, tüccar ve armatörler, imalatçı ve büyük toprak sahipleri, Gironde'un bütününe bir bolluk görüntüsü kazandırdılar; ama yine de bu grubun çoğunluğu, ortalama servet sahibi taşra burjuvalarından oluşmaktaydı. Saflarında mütevazı kökenlere sahip insanlar bulunuyordu: Gorsas'nın babası kunduracı, Bailleul'ünki

çiftçiydi. Birçok Jironden, Montanyarlar gibi orta büyüklükte mülkiyetlere sahipti. İki gruptakiler de, mülklerini ulusal mülkiyet topraklarından edindiler.

Son ve önemini inkâr edemeyeceğimiz ölçüt ise öğretidir. Montanyarlara göre ortalama yaklaşık on yaş daha büyük olan Jirondenler, Aydınlanma'nın ilk nesliydi; Barbaroux, Isnard ve Pétion gibi, eski bir Oratoire tarikatı üyesi olan Daunou gibi istisnalar dışında, Cizvitlerin öğrencileri olmuşlardı. 3. Yıl'ın son yüz Montanyarından onu 1793'te en az otuz yaşında, 47'siyse otuz bir ve kırk arasındaydı. Bunlar Aydınlanma'nın, özellikle Kuzey Fransa'da çoğunlukla Cizvitlerin yerine geçmiş olan Oratoire tarikatı okullarında eğitilen ikinci nesliydi: Rousseauculuğun nüfuz ettiği, Stoacı ve cumhuriyetçi bir tınıya sahip bu eğitim, tarihe, doğa bilimlerine, yaşayan dillere gereken önemi veriyordu. Billaud-Varenne, Juilly Oratoire okulunda, Fouché ise Nantes'takinde öğretmenlik yapmıştı; Romme, Riom'daki Oratoire okulunda sağlam bir matematik eğitimi almıştı. İki öğreti ve sonuç olarak iki ayrı sıralanma: Biri, Gironde düşünürü, son filozof Condorcet'nin dahil olduğu Voltaire ve ansiklopedi yazarlarının; diğeri Rousseau ve onun artçılarının soyu. Bir yanda iyimser ve elitist bir liberalizm; diğer yanda eşitlikçi bir toplumsal hassasiyet ve siyasetin iradeci kavranışı.

Böylelikle Gironde ve Montagne'ın anlaşmazlığı ilk anda siyasi gibi görünür ama toplumsal bağları ve ekonomik krizin ciddiyetinden dolayı, sınıfsal bir çatışmaya dönüşür. Anlaşmazlığın siyasi niteliklerinin ötesinde, her zaman olduğu gibi, temel nedenlerden birini teşkil eden toplumsal güdülenmeler belirmekteydi. Örneğin Châlons Montanyarlarının seçimi, stratejik bir seçim oldu; aynısı, 1792 Ekim'inden 1793 Haziran'ına kadar, cumhuriyetin birçok başka şehri için de geçerli olmuştu. "Burjuvazilerin boşanması" diye yazar M. Bouloiseau Gironde-Montagne çatışması için. Cl. Mauzauric ise bunun sonuç olarak "burjuvazi içerisinde siyasi bir boşanma"dan ibaret olduğu cevabını verir.

Öğreti, toplumsal ve coğrafi köken, servet seviyesi: "Siyasetin özerkliği bir ilke olarak kabul edilmedikçe siyasal bağlam tüm bunlarla ancak mekanik olarak ilişkilendirilebilir. 1793'ün toplumsal mücadeleleri bağlamında, toplumsal içeriği artık gizlenemez hale gelmiş içerideki ve dışarıdaki savaş bir siyasal strateji sorunu oluşturuyordu. Jirondenler ve Montanyarlar kraliyetin ortadan kaldırılması ve cumhuriyetçi olgu konusunda hemfikirdi. Ama Cumhuriyet nasıl kurtarılacaktı? Devrimci (devrimi 1789 bağlamında alalım) burjuvazinin siyasi bölünmesi de işte burada belirginleşti. Hangi yolu tutmalıydı? Uzlaşma mı, devrim mi? Cumhuriyet *yukarıdan* aristokrasiyle anlaşarak mı, yoksa *aşağıdan* halk kitleleriyle ittifak ederk mi kurtarılacaktı?

Aristokrasiyle, derebeylik haklarının geri satın alınmasına dayanan ve para karşılığı seçilebilirlik çerçevesinde uzlaşma, 1789 yılından itibaren devrimci burjuvazinin bir kısmı tarafından arzulanmıştı: Önce 1789 Eylül'ünde monarşi taraftarları ve ardından Varennes'e kaçış sonrasında Feuillantlar bunu denemişlerdi. Aristokrasinin, göç, ardından da karşıdevrimle somutlaşan reddi ve sürüp giden köylü isyanının altını çizdiği, bir o kadar diretici olan köylü sınıfının reddi, egemen ve mülk sahibi sınıflar arasındaki uzlaşmayı olanaksızlaştırdı. Gironde, 10 Ağustos 1792 tarihine dek, böyle bir uzlaşmaya razı olur gibi göründü. Buna karşın, 1789'da elde edinilenleri kurtarmak için liberal ve burjuva kökenli sınırları aşmak, siyasi ve toplumsal demokrasiye kadar gitmek mi gerekiyordu? Montanyarlar, sonunda 1793'ün dramatik koşulları altında öyle olduğunu kabul ettiler. Jirondenler geri çekildi; 1792 Ekim'inde Brissot "işleri çığrından çıkaranlar"ı kınadı. Montanyarların kabul ettikleri halk ittifakına katılmayı reddettiler. Aralık 1792'de halktan bahsederken, "onun, tiranlığı ortadan kaldırmak gerektiğinde yararı dokunmuş isyana eğilimini teşvik etmek şöyle dursun, bu eğilimi bastırmak gerek çünkü bu ancak özgürlük için yıkıcı olabilir" diye konuşmuştu Pétion. Jakoben ve Montanyarlar devrimci yolu, halkla ittifakı seçtiler; bu ittifakın gerektirdiği siyasi önlemleri nihayet kabullendiler. Gramsci'nin deyimiyle aktif devrim, bizzat Jakobenlerin saldırgan ve yaratıcı devrimi, daima uzlaşma arayışına eğilim gösteren ölçülü burjuvazinin pasif devriminin zıddıdır. Montanyar ve Jakobenler baskın çıktılar: Söz konusu olan Devrim'in selametiydi.

İki "hizip" arasında yer alan ve herhangi bir çoğunluğun oluşturulması için gerekli olan merkez ise sonradan değiştirmediği hiçbir kararı olmayan istikrarsız bir gruptu. Devrim'i ve ulusal bütünlüğü korumaya pek kararlı olan bu Konvansiyon üyeleri, imkan seçiminde fırsatçı davrandılar. Pek burjuva olduklarından, halktan içten içe ürküyorlardı; keyfi ve kanlı şiddetten tiksiniyorlardı ve ekonomik özgürlük onlar için de bir dogmaydı. Buna karşın Cumhuriyet tehlike altında kalmaya devam ettikçe, 10 Ağustos adamlarıyla ilişkilerini koparmak onlara ihtiyatsızlık gibi gelmekteydi; ayrıca bunların talep ettikleri önlemler, zafere kadar geçici olarak yararlı olabilirdi. İşte bundan dolayı, aralarından bazıları –Barère, Carnot, Lindet, Cambon– Montanyarlarla birleşti. Çoktan beri öfkelerine kapılmış parti liderlerinden daha öngörülü davranan milletvekillerinin çoğu, cumhuriyetçilerin sayılarının azlığından dolayı, birbirlerine düşerlerse yıkıma gideceklerinin farkına varıyordu. Saf değiştirerek, Konvansiyon'u inanılmaz bir biçimde yüz seksen derecelik dönüşler gerçekleştirmek zorunda bıraktılar; fakat derin bir gerçekçilik kendilerine rehberlik ediyordu.

II. Partilerin Mücadelesi ve Kralın Ölümü (Eylül 1792 – 21 Ocak 1793)

Jirondenler birkaç hafta boyunca, itibarlarını korudular ve Konvansiyon'a egemen gibi göründüler. Eyalet vekillerinin Komün yönetimi ve Baldırı çıplaklara duyduğu kıskançlığı, katliamların uyandırdığı korku, mülkiyet için tehdit olarak değerlendirilen sözlerin yarattığı öfke, zaferlerin çarçabuk yaydığı güven hissi ve bunun sonucunda ülkede ortaya çıkan Terör'e karşı genel tepki, kısacası her şey çoğunluğun onlara yaklaşmasını sağlıyordu. Tercihini milletvekilliğinden yana kullanan Danton, Yürütücü Konsey'i terk etti ve "namuslu" Roland artık oranın lideri olduğu kanısına vardı. Komün yönetimi ancak kasım sonunda dağıtıldı; fakat zaten olağandışı yetkilerini kaybetmiş ve gözetim komitesini ortadan kaldırmıştı. Yürütücü erkin komisyon üyeleri yeniden çağrıldılar. Yüksek güvenlik örgütleri, Roland'ın ve Ulusal Meclis'e bağlı Genel Güvenlik Komitesi'nin elinde bulunuyordu. Kovuşturmalar durdu; her yerde şüpheliler serbest bırakıldı ve çok sayıda sürülmüş rahibin ve göçmenin geri gelmesine izin verildi. Ardından 17 Ağustos mahkemesi ortadan kalktı ve yargı normal işleyişine kavuşunca, karşıdevrimciler için kurulan tüm özel yargı birimleri iptal edildi çünkü Yüksek Divan zaten daha önce ortadan kaldırılmıştı. Tahıl ticareti mevzuatı, Eylül kararnameleri asla gerektiği gibi uygulanmaksızın yürürlükten düşmüş oldu. Roland sürekli bu mevzuatı eleştiriyordu ve tam narh taraftarlarının bir kez daha Eure ve Loire arasında şiddetli karışıklıklara yol açtıkları sırada, 8 Aralık'ta satış serbestisini yeniden yürürlüğe sokturdu. Müteahhitler savaşın başından beri rahat rahat para kazanabilecek durumdaydılar ve Belçika operasyonları, Dumouriez'e katılanlar, özellikle de Espagnac Başpapazı için büyük bir fırsat teşkil ediyordu. Yeni Savaş Bakanı Pache müteahhitlerin yerine "alım direktuvarı" geçirmiş olduğundan, general, Konvansiyon ona ordusunun gereksinimlerini sağlamak için gerekli harcamaları istediği gibi yapabilme özgürlüğünü geri verene dek, sürekli duruma itiraz etti. Aynı zamanda, Paris'in tahkim edilmesinden vazgeçildiği için işçiler işten çıkarılıyordu ve Roland, ulusal imalathanelere, görülen işe göre maaş sistemini yeniden getiriyordu. Vergi yükümlülerinin aleyhine olarak, ekmeği 3 sou değerinde koruyan Komün yönetiminin savurganlığını göstermeye çalışıyordu. Köylüler de zarara uğramıştı. Bucak arazilerinin paylaşımı ve göçmenlerin topraklarının satışı askıya alınmıştı. Bu politika, Baldırı çıplakları "Rolandcılara" karşı gittikçe öfkelendiriyordu. Buna karşın uygulamalar, Konvansiyon'da düşünüldüğü kadar direnişle karşılaşmadı. Tahıl ticareti hakkındaki büyük müzakere sırasında Sa-

int-Just, gelenekçi bir iktisatçı olarak, pahalılığa getirilebilecek tek çözümün enflasyonu engellemek olduğunu gösterdi. Robespierre halkın şikayetlerini belagatle ifade etmiş ve istifçiliğe bir son verilmesini talep etmiş olsa da, ne el koyma ne de vergilendirme teklifinde bulunmuştu. Ruhban sınıfı konusunda, cumhuriyetçiler hemen hemen hemfikir görünüyorlardı. Cambon'un istediği gibi Kilise bütçesini ortadan kaldırmayı kabul etmediler; fakat aralık ayında bir çözüme varmaksızın, Condorcet'nin Yasama Meclisi'nde sunduğu ünlü raporun ilkeleri doğrultusunda, laik, ücretsiz ve zorunlu bir kamu eğitiminin düzenlenmesini sükûnet içinde tartıştılar. Son olarak Danton, Robespierre'in Jirondenlere karşı duyduğu derin düşmanlığını paylaşmıyordu. Onlara desteğini sundu.

Aslında Danton, Levasseur'ün belirttiği gibi daha ziyade merkeze aitti. Aşırı önlemlerden vazgeçilmesinden başka bir şey istemiyordu ve ekim ayında, onun yardımını dilemek için Londra'dan gelen Théodore de Lameth'e, XVI. Louis'yi kurtarmaya çalışacağı sözünü veriyordu; bunun, barışın koşullarından birisi olduğunu biliyordu. Bu barışı imzalamak için, belki de örneğin Chartres Dükü'nün başına geçeceği meşruti monarşiyi yeniden getirmeye kadar bile gidebilirdi. 4 Ekim'de, vatanın artık tehlikede olmadığını açıklama önerisinde bulundu. Oysa aksine yatışma ve ılımlılığın sağlanması için öncelikle düşmanlıkların giderilmesi gerekiyordu. Ancak partilerin birleşmesiyle aşılabilecek büyük bir zorluktu bu. En azından Montanyarların sessizliğini sağlamak gerekirdi. 21 ve 25 Eylül'de, Danton diktatörlüğü ve tarım yasasını olduğu kadar federalizmi de kınadı. Sağduyu, Jirondenlerin onunla anlaşmasını gerektiriyordu. Buna karşın onlar, rakiplerini ezmek istiyorlardı.

Gironde 25 Eylül 1792'de, Marat'ya karşı diktatörlük suçlamasına yeniden başladı. Halkın dostu suçlamayı kabul ederek karşılık verdi. "Devrim'den beri Fransa'da, hainlere ve fesat çeviricilere karşı tek çözüm olarak asker bir hatip, bir diktatör ve üçlü yönetimler önermiş olan ilk ve belki de tek siyaset yazarının ben olduğumu düşünüyorum." Marat "vatanı kurtarmak için çektiği acılardan ve üç yıllık zindan hayatı"ndan bahsetti. "İşte gece nöbetlerimin, çalışmalarımın, sefaletimin, acılarımın, atıldığım tehlikelerin meyvesi! Pekâlâ! Öfkenize meydan okumak için aranızda kalacağım!" Tartışma kısa sürdü. Gironde, cumhuriyetin bütünlüğü ve bölünmezliği hakkında Couthon tarafından sunulan kararnameyi kabul etmek zorunda kaldı.

Gironde, Danton'a karşı daha vefasızca davrandı. Danton Marat'yı boşu boşuna kınamış ("Abartılı birkaç kişi yüzünden, bütün bir heyeti suçlamayalım") ve birleşmek üzere çağrıda bulunmuştu ("Avusturyalılar bu birliği korkudan titreyerek öğrenecekler"). 10 Ekim'de, görevden ayrılan her bakan

gibi, Danton da hesaplarını sunmak zorunda kaldı. Gizli harcamalar için bakanlığına verilen 200 bin liranın kullanımına gerekçe gösteremedi. 18 Ekim'de Rebecqui isteklerini yineledi. Danton şaşkınlığa uğradı ve sonunda itiraf etti: "İtiraf etmeliyim ki bu harcamaların çoğu için, elimizde yasal makbuzlar yok." Gironde durmadan saldırdığı için, 7 Kasım'da yeniden müzakereye oturuldu. Son olarak Konvansiyon, artık tamamen sol kanada doğru kayan Danton'u aklamayı reddetti.

25 Ekim'de Louvet, görülmemiş bir şiddetle Robespierre'e hırs ve diktatörlük suçlamasında bulundu. "Robespierre, seni, kendini sürekli olarak bir tapınma nesnesiymiş gibi göstermiş olmakla suçluyorum; seni, Paris İli'nin seçim meclisini her türlü entrika ve korku yoluyla baskı altında tutmuş olmakla suçluyorum; son olarak da seni, açıkça en yüksek iktidara doğru yürümüş olmakla suçluyorum." Robespierre 5 Kasım'da, tartışmayı kendi alanına çekerek yanıt verdi. 10 Ağustos'un ve devrimci etkinliğin savunmasını yaptı. "Bütün bunlar yasadışıydı; Devrim, tahtın devrilmesi ve Bastille kadar yasadışı, özgürlüğün kendisi kadar yasadışıydı. Devrim yapmaksızın bir devrim istenemez."

Jirondenler gözle görülür bir biçimde, Carra ve Barbaroux gibi kendilerine katılmayan 10 Ağustos faillerini, katliamların ve devrimci diktatörlüğün sorumluluğunu üzerlerine yıkarak, suçlamaya çalışıyorlardı. Bu şekilde suçlamada bulunarak ve Parisli Baldırı çıplakların sabrını taşırarak, kendilerini de yeni bir isyan riskine soktuklarının farkındaydılar. Bundan dolayı 23 Eylül'de Roland, Konvansiyon için bir muhafız birliği atanmasını istedi ve Madame Roland'a duyduğu aşk yüzünden eski arkadaşlarına cephe alan Buzot, ulusal temsili korumakla görevli "bölgesel kuvvet"in savunmacılığını üstlendi.

Çoğunluk, Gironde'un duyduğu antipatileri paylaşsa da, bu partinin rakiplerini ele vermeye yanaşmadı. Böylelikle üçüncü bir cephe ortaya çıktı ve bu grup *Montagne*'a (dağ) karşılık olarak *Plaine* (ova) adını aldı; onlara aşağılayıcı biçimde *Marais* (bataklık) diyenler de oldu. Bu çoğunluk, üstü kapalı olarak, Robespierre'in 5 Kasım'da ustalıkla savunduğu tezi onayladı: 10 Ağustos'un bazı sonuçları üzücü gibi görünüyordu ama XVI. Louis'yi tahttan indiren ve ihanetin önüne geçen insanları sürgüne yollamak söz konusu olamazdı. Aksi takdirde Konvansiyon zımnen isyanı kınamış ve kendi otoritesini yok etmiş olacaktı. Dahası, eğer Parisli Baldırı çıplaklara karşı kuvvet kullanırsa, kendini kralcıların insafına bırakmış olacaktı. Böylelikle meclis, Marat'ya karşı duyduğu horgörüyü dile getirmekle yetindi: Robespierre dava edilmemişti. Bu sınama onu yüceltti ve onun, Montagne'ın lideri olmasını sağladı. Bölgeleri başkente karşı kışkırtmaktan kaçınılarak, bunla-

rın Gironde lehine ortaklaşa dilekçelerini alkışlamakla yetinildi ve Paris'e kendiliğinden, çok sayıda Federasyon üyesi göndermelerine izin verildi.

Bu sefer Konvansiyon'u ikna etmeyi başaramayan Jirondenler, güçlerinin azaldığını fark ettiler. Yürütücü Konsey'de Savaş ve Denizcilik bakanları Pache ve Monge, Roland'dan ayrıldılar. Parisli burjuvazi oy vermemekte direndiğinden, Jakobenler Bölge Direktuvarı'nı ele geçirdiler ve Komün yönetimindeki ılımlı bir belediye başkanına, savcı olarak Chaumette ve savcı yardımcısı olarak Hébert verildi. Buna karşın Jirondenler için en kötüsü, tehdit altında olan Montanyarların, rakiplerini kralın davasını ertelemekle suçlayarak karşılık vermeleri oldu.

Jirondenlerin arzusu buydu. İç politikalarının eğilimi, XVI. Louis'yi esirgemek yönündeydi. Buna karşın Danton, Lameth'e daha önce şöyle söylemişti: "Yargılanmasına karar verilmiş bir kral kurtarılabilir mi? O, yargıçların önüne çıktığında artık ölüdür." Gerçekten de Konvansiyon, kralı suçlu ilan etmeliydi; başka türlüsü Robespierre'in 2 Aralık'ta itiraz edilemez bir mantıkla ona hatırlattığı üzere, hem 10 Ağustos'un hem kendi varlığının hem de cumhuriyetin ilanının geçerliliğini reddetmek olacaktı: "Eğer kral suçlu değilse, onu tahttan indirenler suçludur... Anayasa, yaptığınız her şeyi size yasaklıyordu... Louis'nin ayaklarına kapanıp, ondan bağışlayıcılık dilemeye gidin." Suçluluğu bir kez kabul edildikten sonra, yabancı ülkelere çağrıda bulunmuş ve ölülerinin intikamını almak için saldırganlaşan Baldırı çıplakların Tuileries tuzağından sorumlu tuttuğu bu kişiyi ölüm cezasına çarptırmamak, Konvansiyon için zor olacaktı. Kralı kurtarmak için, çarptırılacağı cezanın ne olduğunun söz konusu edilmemesi gerekiyordu: İşte Gironde'un arzusu da buydu. Buna karşın Gironde Montanyarları ortadan kaldırmaya uğraştıkça, onların sessizliklerini bozmalarını engelleyemezdi: Kralın başının vurulması ya da kurtarılması; iki partinin de meselesi artık buydu.

Müzakere, Valazé ve Mailhe'nin birbirinden fazla olmayan raporlarının ardından, ancak kasımda açıldı. Gironde'un liderleri yükümlülük altına girmeyi reddederken, 13 Kasım'da Saint-Just, tartışmayı siyasi çerçeveye soktu. "Louis'yi yargılayacak olan aynı kişilerin, kurmaları gereken bir cumhuriyet var. Bir kralın adil bir biçimde cezalandırılmasına önem veren insanlar, asla cumhuriyet kuramayacaklardır... Ben, bir orta yol görmüyorum: Bu adam ya hükmetmeli ya da ölmeli. Temiz yüreklilikle hükümdarlık yapılmaz. Bunun getirdiği aşırılık gün gibi ortadadır. Her kral ya bir asi ya da bir gasıptır." XVI. Louis sıradan bir yurttaş değil, bir düşmandır; Konvansiyon'un onu yargılamaktan çok, onunla savaşması gerekir. "O, Bastille, Nancy, Champ-de-Mars, Tournay ve Tuileries katilidir. Hangi düşman, hangi yabancı size daha fazla

kötülük etti?" 20 Kasım'da, Roland'ın ihtiyatsızlıkla ilk kendisinin ve şahitsiz olarak incelediği şatonun çelik dolabından çıkan tehlikeli evrakların keşfi davayı kaçınılmaz kıldığı sırada, tartışma bu şekilde gitmekteydi. 3 Aralık'ta Robespierre, Saint-Just'ün kanıtlarını yineledi. "Kral bir sanık, sizler de yargıç değilsiniz. Bir adamın lehine ya da aleyhine bir yargılamada bulunmanız değil, halkın selameti için bir önlem almanız, ulusu korumak için bir eylem gerçekleştirmeniz gerekiyor." 11 Aralık'ta XVI. Louis mahkemeye çıktı: Suçlarını inkar eden ve eylemlerini anayasaya bağlayan ifadelerinin ardından Tronchet'ye ve Malesherbes'e danışmasına izin verildi. Ayın 26'sında, avukat Sèze savunmayı sundu. O da ihaneti inkâr etti; fakat özellikle Konvansiyon'un yetkisine itiraz etmeye ve dokunulmazlığı söz konusu etmeye çabaladı. Kurucu Meclis olarak bütün yetkilere sahip olan çoğunluk, kendi yasallığından kuşku duymuyordu. Varennes'in ardından, Brissot ve Robespierre, hükümdarın dokunulmazlığının, ancak bir bakan tarafından da imzalanan anayasal edimler için geçerli olduğu konusunda hemfikir olmuşlardı. 3 Temmuz 1792'de Vergniaud, anayasanın ihanet konusundaki saygılı sessizliğinin, gülünç bir biçimde kralın aklanması olarak yorumlanmasına öfkeleniyordu. Bununla beraber Jirondenler, engellemeye başvuruyorlardı. XVI. Louis'yi yok etmek isteyenlerin, onun yerine Philippe-Egalité adını alıp Paris milletvekili olan Orléans Dükü'nü getirmek istediklerini ileri sürerek, bütün Bourbonların sürgün cezasına çarptırılmasını talep ettiler; bu, Montanyarların dükü korumak zorunda kalmalarına ve kralcılıkla suçlanmalarına yol açtı. Ardından, Jirondenler kararın halk tarafından onaylanması gerektiğini savundular. Vergniaud dokunulmazlığın, krala 1791 Anayasası tarafından verildiğini ileri sürdü ve onu XVI. Louis'den ancak halk alabilirdi. 4 Ocak 1793'te Barrère, ona en çarpıcı söyleviyle yanıt verdi. Robespierre daha 28 Aralık'ta, halka çağrının ve ilk meclislerin toplanmasının ülkeyi sokacağı tehlikeyi duyurmuştu: Bu, "Cumhuriyet'i gereksiz yere altüst etmek" olacaktı. Jirondenler başka çare kalmayınca, kralın öldürülmesi kararının, ülkeyi yeniden tehlikeye atacak olan, cumhuriyete karşı genel ittifaka yol açacağını göstermek durumunda kaldı. Bu davaya engel olmak için kesin ama artık geçersiz bir nedendi; zaten fikir, kasım ayı için sonuna dek sürdürülecek bir savaş talep eden Jirondenlerden çıktığından, gereksiz bir ayrıntı gibi görüldü.

Oylamalar 14 Ocak 1793'te başladı; her milletvekilinin kürsüde üç soruya cevap vermesi gerekiyordu. "Louis Capet, kamu özgürlüğüne karşı komplodan ve ulusal güvenliğe karşı suikasttan suçlu mudur? Verilecek karar için halka başvurulmalı mıdır? Louis'ye verilecek olan ceza nedir?" Kralın suçluluğuna oybirliğiyle karar verildi ve halka başvuru reddedildi. Trajik oylama

ayın 16'sında başladı ve yirmi dört saat sürdü: Mevcut bulunan 721 milletvekilinden 387'si ölüm cezası lehine, 334'ü aleyhine oy verdi. Buna karşın 26 ölüm cezası taraftarı, infazı ertelemenin uygun olup olmayacağının araştırılmasını önermişti; bu fikri ustalıkla ortaya koyan Mailhe olmuştu. Koşula bağlı kılınırsa çoğunluğun oyu etkisini yitirmiş olacaktı. Koşul koyanları taraflarını seçmeye zorlamak gerekiyordu. Böylelikle erteleme hakkında son bir oylama yapılması kararı alındı. Erteleme, 310'a karşı 380 oyla reddedildi. Jirondenler her defasında bölünmüştü.

Dava sırasında küçük bölgeler çalkalandı ve bazı Konvansiyon üyelerinin korkuya yenildiği ileri sürüldü. Her halükârda tek kurban, bir kralcı tarafından 20 Ocak'ta öldürülen Lepeletier de Saint-Fargeau adında bir Montanyar oldu. Diğer yandan rüşvet, azınlığı çoğalttı: Resmi bir tutum izlemekten memnun olmayan İspanyol diplomat Ocariz, bankacı Le Couteulx tarafından borç verilen iki milyon lirayı dağıttı. Kralcılar son ana kadar umutlarını yitirmediler ama sonuç onları şaşırttı.

21 Ocak sabahı Komün, kralın giyotinin kurulduğu yere kadar takip ettiği yol boyunca bütün ulusal muhafızları dizdi: XVI. Louis'nin kafası, Devrim Meydanı'nda kesildi. Birkaç istisna dışında ülke sessizliğini korudu; fakat olayın etkisi derindi. Bu ölüm cezasının etkileri daima tartışılacaktı. Bu, acıma duygusuna yol açtı ve kralcı fikirleri coşturdu. Yine de, monarşik duygunun ağır bir darbe aldığı kuşku götürmez. Bir kral, sıradan bir insan gibi infaz edilmişti. Krallık yönetimi, Devrim'in bile o zamana dek silemediği doğaüstü niteliğini sonsuza dek yitirdi. Bununla beraber o anda, sonuçları düşünen Fransızların büyük bir kısmı üzüntüye kapıldı: "Oy verenler" ve "bağışlama taraftarları" arasındaki nefret dinmez oldu. Avrupa, kral katillerine karşı yok edici bir savaş açma kararı aldı. Aslında kralın davası, barış elde etmek için az çok bilinçli bir biçimde karşıdevrimle uzlaşma eğilimi gösterenlerle ulusa zaferden başka kurtuluş imkanı bırakmayan uzlaşmazları birbirine düşürdü. "İşte hızımızı aldık," diye yazıyordu Pas-de-Calais milletvekili Lebas 20 Ocak 1793'te, "Geri dönüş yolu kesildi, ister istemez ilerlemek lazım. Artık şunu söyleyebiliriz: Özgür yaşamak ya da ölüm."

III. Propaganda Savaşı ve İlhaklar

Jirondenlerin diktatörlüğü engellemek ve kralı kurtarmaktan ibaret olan politikaları, barış gerektiriyordu. Oysa, savaş taraftarıydılar ve öyle de kaldılar: Baldırı çıplakların kendilerinden ayrıldığını gördüklerinde, pek düşünüp taşınmaksızın, dünyanın özgürleştiricisi olacak bir Fransa fikri öne sürerek,

bunları geri kazanmaya bile çalıştılar. Onlara ilham veren tek şey komplo zihniyeti değildi. Romantik hayal, onların gözünü kamaştırıyordu. Yine de içgüdü onlara hizmet etmekteydi: Propaganda savaşı, devrimci halkın ve öte yandan birçok Montanyarın gözünde daima değerini korudu ve bu halk Gironde'u, bu savaşa giriştiği için değil, bunu beceremediği için kınadı.

Bununla birlikte Konvansiyon, bazı acil meselelere geleceği etkileyecek çözümler getirmesi için dört bir yandan sıkıştırılmasına rağmen, uzun süre bekledi. İstila edilmiş ülkelerin, Eski Rejim'den kurtulmak için can attığından şüphe edilmiyordu. Buna rağmen bu işin gerçekleştirilmesi işi onlara mı bırakılmalıydı? Yoksa hemen bu ülkeleri "belediyeleştirerek" onlardan önce mi davranmak gerekiyordu? Diğer yandan Fransa, parasını ihraç ederek onları kendi parasıyla mı kurtaracaktı? Yoksa ordularını, el koymalar ve savaş vergileri aracılığıyla mı beslemeliydi? Fransa'daki mülteciler çalkantıdaydı ve aralarından birisi, Clavière, bakandı. Bu bakan Cenevre aristokrasisini hoş tutan Montesquiou'yu görevden aldırttı. Kasım ayında Niceliler, Savoie'lular ve Rheinlandlılar yeni bir sorun yarattı; Fransa topraklarına katılmayı istediler. Talimat almayan generaller, kendi fikirleri doğrultusunda hareket ediyorlardı. Anselme, Nice'te idari birimleri yeniledi. Anselme "belediye denetimi uygularken", Montesquiou Savoie'da, yalnızca kulüplerin çoğalmasına ve 20 Ekim'de bir "Allobroglar ulusal meclisi"nin toplanmasına izin verdi. Ren bölgesinde Custine, kulüpleri bizzat düzenledi –en ünlüsü Mainz kulübüdür– ve derebeylik rejimini ortadan kaldırmak istiyordu. Daha sonra, bağımsız bir Belçika'nın lideri olmayı uman Dumouriez, Vonckçularla anlaşarak, zümre meclislerinin yerine eyalet meclisleri seçtirmekle yetindi. Statistlerle arasının bozulması için başka bir sebebe gerek yoktu. Diğer yandan kilise karşıtı demokratların Liège'de zafer kazanmalarını ve diğer her yerde anında Kilise'nin düşmanlığına yol açan gürültücü kulüpler açmalarını engelleyemedi. Mali yöntemler de aynı şekilde çeşitlilik gösterdi: Anselme, Montesquiou ve Dumouriez, halklardan ellerinden geldikçe az vergi aldılar; Dumouriez ruhban sınıfından borç almaya çalıştı ve generalin işlerini gören müteahhitler, alımlarının karşılığını nakit olarak ödediler. Rheinland'da Custine tam tersine, Frankfurt bankacıları gibi çoğunlukla burjuva olan ayrıcalıklıları vergilendirerek, ülkenin sırtından geçindi. Kasım ayının ortasına dek, Konvansiyon belli bir tutum ortaya koymadı.

O sırada Jemappes olayı oldu. Güven ve hayranlık, ölçüsüzce coştu. Montanyarlar da diğerleri kadar ateşli davrandılar ve Robespierre bu defa, sele direnmeye çalışmadı. Düşünmek için bile vakit yoktu. 19 Kasım'da Rühl, Mainz kulübünün kaygılarını ve Fransa'nın garantisini alma arzusu-

nu açıkladığından, La Revellière-Lepeaux, özgürlüklerine kavuşmak isteyen tüm halklara "kardeşlik ve yardım"ı öngören ünlü kararnameyi bir atılımda oylattırdı. "Ulusal Konvansiyon, Fransız halkı adına, özgürlüklerine kavuşmak isteyen tüm halklara kardeşliğini ve yardımını sunacağını ve yürütücü erki, bu halklara yardım etmek ve özgürlük davasından dolayı zarar görmüş ya da zarar görebilecek yurttaşları korumak için gerekli emirleri generallere vermekle görevlendirdiğini bildirir."

Ok yaydan çıkmıştı: Savaşçı bir nitelik kazanan Devrim, dünyaya meydan okuyordu. Ayın 27'sinde, genç cumhuriyete iltifat etmek üzere gelen bir İngiliz heyetini ağırladığı sırada Grégoire, yakında Thames Nehri kıyılarında doğacak olan cumhuriyeti de önceden selamlıyordu. Brissot bütün gücüyle İspanya ile ilişkilerin koparılması için uğraşıyordu: "Tahtta bir Burbon kaldığı sürece, özgürlüğümüz asla huzurlu olmayacak. Bourbonlarla barış söz konusu değil ve o halde, İspanya'ya bir sefer düzenlemek düşünülmeli." Böylelikle Dumouriez'den, Latin Amerika'yı ayaklandıracak olan emir subayı Miranda'yı istiyordu. Almanya ve İtalya unutulmamıştı. "Biz ancak," diye yazıyordu yine Brissot 26 Kasım'da, "Avrupa, tüm Avrupa ateşe verildiğinde rahatlayabiliriz." Ayın 16'sında Chaumette, Avrupa'nın yakında, Rusya'ya kadar Komün yönetimlerinin egemenliğine gireceği haberini vermişti. Mülteciler yılmadan savaşı kışkırtıyorlardı. İlk sırada Cloots parlamaktaydı. Hollandalılar Dumouriez'den, ülkelerini istila etmesini istediler. Marcheña ve Hévia, Bayonne'dan İspanya'daki propagandayı örgütlüyorlardı.

Olayların özü gereği en pratik yol, önce istila edilen ülkelerin durumunu düzeltmek olmalıydı ve bunlar Alpler'in doruklarına ve Ren kıyılarına kadar uzandığından, Fransız yayılımının "doğal sınırlarda" bitirilmesini isteyen sesler yükseldi. O zamandan beri birçok tarihçi, dayanıklı bir üne sahip olacakmış gibi görünen bu öğretiyi, monarşinin bir mirası ve ulusal bir gelenek gibi sundu. Aslında bunu tasarlayanlar, Fransa krallarıymış gibi görünmez. Bu kralların arasından birçoğu, 16. yüzyıla kadar Fransa'nın büyük vasallarından biri olan Flandre Kontu'nun yönettiği ve sınırı Paris'e fazlasıyla yakın olan Hollanda'ya kadar yayıldılar; fakat 18. yüzyılda XV. Louis, kendinden önceki kralları taklit etmedi. Rastlantı, II. Henry'yi üç piskoposluğa ve Richelieu'yü Alsas'a getirdi. Buna karşın Fransız diplomasisi daha kuzeyde, yalnızca Ren Nehri'nin sol kıyısında kendisine bağlı yönetimler yaratmaya çalıştı. Bu durumda, doğanın, ulus için hazır bir çerçeve oluşturduğunun ileri sürülmesi, zaferin verdiği romantik heyecanın etkisiyle mi oldu? Bu etki tartışma götürmez gibi görünür. Bununla birlikte bazı akılların bu yaklaşıma önceden yatkın olmadığı söylenemez. Doğal sınırlar kavramı, en azından Ri-

chelieu'ye hizmet eden bazı yazarlara dayanır ve 18. yüzyılın bir klasik olarak değerlendirdiği tarihçi Mézeray bu kavramı ısrarla dile getirmiştir. Diğer yandan Mézeray'ın fikri muhtemelen César'ın okullarda okutulan, Galyalıların yayıldıkları sınırları gösteren *Commentaires* ile canlı tutulmuştur; bu sınırlar devrimcilerin üzerinde hak iddia ettiği sınırlarla örtüşmektedir. Her hâlükârda, Brissot kasım ayında şöyle yazmıştı: "Fransa Cumhuriyeti'nin sınırı ancak Ren Nehri kıyısı olmalıdır." Yine 26 Kasım'da: "Sınırlarımızı Ren'e kadar ilerletirsek, Pireneler bundan böyle yalnızca özgür halkları ayırırsa, özgürlüğümüz oturmuş demektir." Ayın 16'sında Yürütücü Konsey, Anverslileri desteklemek için, nehrin girişini kapatmış olan Vestfalya Antlaşmaları'nı umursamaksızın, sanki Belçika'yla şimdiden birleşilmiş gibi Schelde Nehri'nin ağzını gemilere açtı. Böylelikle özgürleştirme girişimi, fethe dönüşme riskini taşıyordu. Propagandanın başarısızlığı ve askeri gereksinimler gelişimi hızlandırdı: Bunun için birkaç hafta yeterli olacaktı.

Jirondenler gibi Konvansiyon da, Fransa'nın etrafını kardeş cumhuriyetlerle çevirmesini tercih ederdi. Buna karşın kısa süre sonra, halkların çoğunluğunun düşmanca bir tutum sergilediği ya da ihtiyatlılıkla sessiz kaldığı açıkça görüldü. İstila her yerde, kurtulunmak istenen sıkıntılara ve rahatsızlıklara yol açıyordu. Yalnızca Savoie açıkça fikrini belirtti: Eski Rejim'i ortadan kaldırdı ve Fransız topraklarına eklenmeyi talep etti. Tam tersine 4 Aralık'ta, bir Belçika heyeti gelerek, Konvansiyon'dan ülkesinin bağımsızlığının tanınmasını istedi: Bu delegelerin kendileri de, Kilise'den korktukları için, tüm devrimci reformları benimsemeyi düşünmüyorlardı. Aynı şey Rheinland için de geçerliydi. Netice itibarıyla, halklar kendi kendilerini özgürleştirmeyi başaramıyor ya da özgürleştirilmeyi istemiyorlardı. Cumhuriyetçiler buna öfkeleniyordu. "Bir yandan halklara özgürlük vermemiz gerekirken" diye haykırıyordu Danton 28 Eylül'de, "onlara şunu da söyleme hakkımızın olduğunu açıklıyorum: Artık bir kralınız olmayacak." Devrim'in yabancı dostları, ittifaklarının zaferi olduğu kadar bağımsızlığın da kendilerini düşmanlarının ellerine teslim edeceğini ileri sürdüler. Niceliler bunu 4 Kasım'da söylediler. Mainz kulübü kendini ayrı düşmüş hissediyordu ve sonunda Forster toplantı önerisinde bulundu.

27 Kasım'da Konvansiyon güç bir engeli aştı ve Savoie'u topraklarına ekledi. Grégoire, ulusal egemenliği, bu ülkeyi bir Fransız bölgesi yapan coğrafi koşulları ve nihayet Savoie ve Fransa'nın ortak çıkarlarını öne sürerek kararnameyi savundu. Koşullar, istila edilen her ülke konusunda ayrı ayrı karar verilmesini gerektiriyordu. Buna karşın ordunun ve devlet hazinesinin ihtiyaçları, kararı aceleleştirdi.

30 Kasım'da, Dumouriez ve müteahhitlerin orduyu yokluk içerisinde bırakmakla suçladıkları alım direktuvarına karşı yürüttükleri kampanyanın en ateşli noktasında, Konvansiyon Belçika'ya komisyon üyeleri göndermişti. Camus geri gelerek komisyon üyeleri adına, askeri birliklerin gerçekten de uygulamadan zarar gördüğünü söyledi ve bundan dolayı Cambon'un itirazlarına karşın daha baskın çıkan Dumoirez'e tam yetki verildi. Buna karşın Camus komitelere, Dumouriez'in harcamalarını karşılamaya yetecek kadar borç bulamayacağını bildirdi. Bu durumda masrafları cumhuriyetin karşılaması gerekecekti. Cambon, bu şartlar altında savaşı sürdürmenin imkansız olduğu yanıtını verdi. "Biz düşman ülkede ilerledikçe, özellikle felsefe ve cömertlik ilkelerimiz göz önünde bulundurulduğunda, savaş daha da pahalanıyor. Durmadan komşularımıza özgürlük götürdüğümüz söyleniyor. Oralara aynı zamanda paramızı, erzağımızı da götürüyoruz. Oralarda *assignat*larımız istenmiyor." Savaşın devrimci olması gerekiyordu. "Her ayrıcalık, her zorbalık, girdiğimiz ülkelerde düşman muamelesi görmelidir."

Ruhban sınıfının, prensin ve "gönüllü yardakçı ve destekçi"lerin mallarına el konulacak ve Fransa'dan nakit para çıkışını engellemek amacıyla istila edilen ülkelere sokulacak olan *assignat*lar için teminat teşkil edecekti. Aşar ve derebeylik aidatları ortadan kaldırılacak ve eski vergilerin yerine, zenginlerden alınan vergiler getirilecekti. Yeni yöneticiler reformları uygulayacaktı. Yalnızca özgürlük üzerine and içen ve ayrıcalıklarından vazgeçenler seçmen ya da seçilebilir olacaktı. Böylelikle Devrim'in yararları, halk kitleleri için hissedilebilir hale gelecekti: "Şatolara şavaş; köylü kulübelerine barış!" Bu meşhur kararname, 15 Aralık'ta alkışlar arasında benimsendi. Bu, Fransız süngülerinin koruması altında devrimci azınlıkların diktatörlüğünü kuruyor ve halklara danışmaksızın ve masrafları onlardan çıkartarak, onları mutlu kılmaya girişiyordu. Bu sefer kaybeden Dumouriez olmuştu. Maddi açıdan bağımsız olmaktan memnun olmadığından, bağımsız bir hükümet kurmayı başarmaları durumunda kendine bir adaylık hazırlamak için, Belçikalıları hoş tutmaya çabalıyordu: Savaşın ortalığı yakıp yıkmaya başlamasının üzerinden bir yıl bile geçmemişti ve Bonapart şimdiden kendini gösteriyordu. Bütün planları tehlikeye düşen Dumouriez, 1 Ocak'ta aceleyle Paris'e gitti ama hiçbir şey elde edemedi.

Zamanında Robespierre'in uyardığı gibi olan olmuştu. Halk, *assignat*'nın bedeline göre çok düşük olan armağanları kabul etmiyordu. Otuz komisyon üyesi Belçika'nın her yerine yayıldı ve kararnameyi zorla uygulattı. Cambon 1 Şubat'ta, daha şimdiden Belçika'dan 64 milyon lira elde etmiş olmakla övündü; fakat Kilise soyulurken, II. Joseph'in yapmış olduğu gibi halk soğu-

tulmuştu ve ayın 17'sinde komisyon üyeleri, Fransızların ilk başarısızlığında halkın ayaklanacağını saklamadılar. Başka yerlerde de durum aynıydı; soğukluk Savoie'da bile kendini gösterdi. İstila edilmiş ülkelerde karşıdevrimi engelleyecek tek şeyin ilhak olduğu sonucu kendiliğinden ortaya çıktı. Nice 31 Ocak'ta toplandı. Aynı gün Danton, bu önlemin Belçika'yı da kapsamasını talep etti ve çarpıcı bir kısalıkla, bundan böyle Konvansiyon'un uyguladığı doktrini açıkladı: Cumhuriyet, "doğa tarafından belirlenen" sınırlara kadar genişlemeliydi. "Cumhuriyete fazlasıyla alan kazandırılmasından kaygı duyulmasına sebep olmak boşunadır diyorum. Bunun sınırları doğa tarafından belirlenmiştir. Bunlara, ufkun dört bir yanından ulaşacağız: Ren Nehri tarafından, Okyanus tarafından, Alpler tarafından. Cumhuriyetimizin sınırları işte buralarda bitmelidir." 14 Şubat'ta Carnot, bu açıklamayı tarihe başvurarak tamamladı: Bu doğal alandan "koparılan topraklar, ancak gasp yoluyla elde edilmiştir." Bir Belçika meclisi toplamaya cesaret edilemedi: Seçimler eyaletlerde ayrı ayrı, Fransız görevlilerin ve bunların dostlarının gözetiminde yapıldı. Rheinland'da aynı koşullarda seçilen bir meclis, 17 Mart'ta ilhak kararını kabul etti. Konvansiyon da, aynı ay içerisinde bunu onayladı. Kasım 1792'de Rauracia Cumhuriyeti olarak kurulan Basel piskoposluğu, 23 Mart 1793'te Mont-Terrible iline dönüştü.

Bu sırada genel ittifak oluşturulmuş ve ilhak politikasının başarısını garanti altına alabilecek tek kurum olan Cumhuriyet Ordusu'na ilk darbeler indirilmişti: Altı ay süren müzakerelerin ardından, Konvansiyon bu politikayı ancak yenilgilerin başladığı sırada nihai olarak benimseyecekti.

IV. İngiltere ile İlişkilerin Bozulması

Pitt, olaylar karşısında şaşkınlığa uğramıştı. 17 Şubat 1792'de bütçesini sunarken, İngiltere'nin on beş yıllık bir barış için kesin olarak söz verebileceğini söylüyordu. Duruma uygun olarak silahlı kuvvetlerden 2 bin denizciyi ve 5 binden fazla askeri terhis etmişti. Kıtada savaş çıktığında, tarafsızlık anlayışına sıkı sıkıya bağlı kaldı. Muhtemelen herkes gibi, çok geçmeden Devrim'in bastırılacağını düşünüyor ve bundan mutluluk duyuyordu; çünkü bunun sonucunda, İngiltere'deki çalkantı da teşvik kaynağını kaybedecekti.

İngiltere'de demokratik propaganda büyüyordu. Nisanda liberal parti liderilerinden birkaçı yeni bir "Halkın Dostları Derneği" kurdu. Buna karşın bu radikallerin işi başından aşkındı: Doğal bir eğilim icabı, demokratlar Fransa'daki gibi toplumsal bir program oluşturuyorlardı. Şubat ayında Paine, *İnsan Hakları*'nın ikinci bölümünü yayınlayarak, burada İngiliz aristokrasisine şiddetle

saldırıyor ve her bir bireye ait gelirin 23 bin sterlinin üzerinde kalan kısmına el koyacak katı bir vergilendirme öneriyordu. Godwin, ütopik komünizme kadar giden ve 1793'te yayımlanan *Human Justice*'ini hazırlıyordu. 1791 yılının sonunda, Londralı yoksul bir kunduracı olan Thomas Hardy, birkaç işçiyi bir meyhanede toplamıştı ve birlikte 25 Ocak 1792'de, aidatı haftada bir peni olarak saptayarak, sekiz kişilik "Londra Uyum Derneği"ni kurmuşlardı. Aynı sırada Sheffieldlı beş ya da altı işçi aynı şeyi yapıyordu. Emekçi sınıfı olmasa da zaaatkârların kamu hayatına müdahalesi büyük bir olaydı: Toplumsal mesele, siyasi bir gerçeğe dönüştü. "Monarşiyi, aristokrasiyi ve ruhban sınıfını ayakta tutan bizim emeğimizdir" diyecekti kısa bir süre sonra Stockport kulübü, "Bizler, Bay Burke'ün bahsettiği bayağı halk kalabalığı değiliz." İskoçyalı şair Burns, halkın duygusunu daha kaba bir biçimde ifade ediyordu. Yeni ortaya çıkanlar, demokratik harekete diri bir atılımla damgalarını vurdular. 24 Mart'ta Norwich'te toplanan kulüp delegeleri, bütün özgürlük dostlarının genel birliği umudunu ifade ettiler. Böylelikle, aristokrasinin büyük korkusuna dönüşecek olan halk kongresi fikri doğdu. Soylular, 17. yüzyılın "düzleyicilerinin" yeniden canlandığını düşündüler. Fransa'daki gibi burada da propaganda, ekonomik koşullardan dolayı etki kazandı. 1791'de tahıl yasası ağırlaştırılmıştı. Zaten bu, İngiltere'nin buğday ihraç ettiği son sene oldu. Kışın başından itibaren ekmeğin fiyatı arttı. 1792 hasatı kötü olacak gibi görünüyordu. Mayısta isyanlar patlak verdi. Grevler çoğaldı. Kışlalarda yaşamayan ve kendi maaşlarıyla geçinmeleri gereken askerler, fiyat artışından zarar görüyordu; bunlar kulüpler tarafından tahrik edilerek toplu dilekçeler imzaladılar ve disiplin bozuldu. İrlanda'da durum daha iyi değildi ve zirai karışıklıklar yeniden baş gösterdi. Katolik *Defenders* ve Protestan *Peep of Day Boys* dernekleri, siyasi derneklerle işbirliği yapma eğilimi gösterdiler. Bu dernekler –1791 sonunda Wolf Tone tarafından mezhep farkı gözetilmeksizin örgütlenen "Birleşik İrlandalılar" ve Şubat 1792'de tüm bağlı temsilcileri toplayan "Katolik Kurulu"– Test Act'in ortadan kaldırılmasını ve Katolikler için oy hakkını talep etmek üzere anlaştılar. Grattan parlamentoda bu programı savunurken, bir yandan da çalkantıyı kınadı. Katolikler, Fransa ile savaştan kısa bir süre önce, istediklerini elde ettiler; fakat diğer talepler karşılanmadan kaldı.

1792 Mayıs'ına kadar, Pitt telaşlanmış gibi görünmüyordu. Aynı ay, Grey'in seçim reformu lehine bir önergesini reddetse de, Fox'un, yergi yazılarını yargılama yetkisini bir jüriye veren yasa tasarısını kabul etti. Buna karşın 21 Mayıs'ta birdenbire çıkarılan bir kraliyet bildirisiyle, bozguncu yayınlar kınandı ve bunlara dava açılması emri verildi. Aynı anda hükümet, muhafazakâr bir propaganda kampanyasına para desteğinde bulunmaya

başladı. Haziran ayında, uzun süredir kendisine engeller çıkaran Şansölye Thurlow'dan kurtulan Pitt, bir birlik hükümeti kurmak amacıyla, liberal parti üyelerinin Portland tarafından yönetilen sağ kanadıyla görüşmelere oturdu. Kral engellemeseydi, Pitt Fox'u bu birliğe dahil edecekti; fakat Fox'un dışarıda bırakılması, bu denemeyi başarısızlığa uğrattı.

Fransız demokratların zaferi, durumu çok ağırlaştırdı. Her zaman III. George'a ve yasal düzene sadık kalmış olan Pitt ve Grenville bu kez Devrim hakkındaki kişisel kanaatlerini saklamadılar. Paris'teki büyükelçi Lord Gower geri çağrıldı ve Chauvelin ile bütün resmi ilişkiler kesildi. Pitt'in soğuk ihtiyatlılığı ve Grenville'in küçümseyici kasılması, daha en baştan Fransızların yeni hükümetlerinin tanınmasını talep ettikleri yarı resmi görüşmeleri zaten zorlaştırıyordu. Öte yandan Chauvelin, liberal parti muhalefetini teşvik etmek ve hatta demokratik propagandayı yönetmek ve finanse etmekle suçlandı. Eylül katliamları ve mültecilerin akını –2 bini rahip olmak üzere 3,772– kamuoyunu şiddetle etkiledi. Jakobenlerin Paris'te, insan etinden yapılmış ezmeler yedikleri anlatıldı. Özellikle Piskopos Watson başta olmak üzere Devrim dostları sarsıldı ve yüz seksen derecelik dönüşler başladı. Eylül ayı içinde, Danton'un gönderdiği görevli Noël, durumun tehlike teşkil etmeye başladığını saklamıyordu.

Buna rağmen demokratik propaganda, sonbahar boyunca hızlı ilerlemeler kaydetti. Fransa'daki gibi Devrim'in zaferleri, bunları açıkça kutlayan taraftarlarını coşturdu ve Hardy'nin derneği, Konvansiyon'u tebrik etmek için temsilciler gönderdi. Kulüp temsilcilerine, 11 Aralık'ta genel bir meclis olarak toplanmak üzere çağrıda bulunuldu. İskoçya'da Muir, 3 Ekim'de "Anayasa ve Halk Derneği"ni kurdu. Burns, Fransızlara göndermek üzere toplar satın alıyor ve tiyatronun orta yerinde *Ça ira* şarkısı için istekte bulunuyordu. Silah imal edildiği ihbar edildi ve aralık ayında Burke, suçlamasını Avam Kamarası'na yönelterek, desteklemek için de yere bir hançer fırlattı. 24 Kasım'da Noël, çok geçmeden devrimci bir hareket başlayacağı konusunda teminat veriyordu. Noël'in açıklamaları Konvansiyon'un hayallerini okşayan sözlerden ibaretti. İngiliz kulüp üyelerinin ayaklanmayı düşündüklerine dair hiçbir kanıt olmadığı gibi, onlara bu niyeti mal eden aristokrasi ve burjuvazinin şiddetli tepkisi, Pitt'in kafa tutabileceğini gösteriyordu. Tarihçi Reeves, "Düzleyici* Karşıtı" bir dernek kurdu ve hatta panik, çok sayıda düzeni

* İngiliz İç Savaşı sırasında etkin olan bu siyasi hareket, Levellers olan özgün adını, müşterek kullanımlı arazilerin çitleme ile özel mülk haline getirilmesine karşı çıkılan 1607 MidlandAyaklanması'nda çitleri yerle bir eden köylülerden almıştır. Düzleyicilerin temel talepleri; genişletilmiş oy hakkı, bireysel hak ve özgürlüklerin yazılı anayasa ile garanti altına alınması ve kral veya parlemento yerine halka karşı sorumlu bir hükümetin kurulması olarak sıralanabilir.

savunan ve Fransız karşıtı derneğin kurulmasına yol açtı. Savaş, ufukta belirdiği andan itibaren, egemen sınıflarda rağbet gördü. Bu savaş, bir yandan kendi çıkarlarına hizmet ederken ve Fransa'ya karşı emperyalist bir intikam ve düşmanın sömürge topraklarını edinme olasılığı yaratırken, diğer yandan da demokratları ezme fırsatı sağlayacaktı. Ülke içindeki hareketlenme, ilişkilerin kopuşunu Pitt ve Grenville için ancak hoş kılabilirdi. Bunlar, halklara kardeşlik ve yardım vaati veren 19 Kasım kararnamesinin bir *casus belli** olduğunu açıklar açıklamaz, İngiliz demokratları potansiyel olarak vatana ihanet zanni altına sokulmuş oldular. Konvansiyon'da Pas-de-Calais milletvekili olarak yer alan Paine, gıyaben yargılandı ve Ocak 1793'te, daha yeni Paris'e doğru yola çıkan Muir'e karşı kovuşturmalar başladı. Öte yandan savaş, parlamento içinde hükümeti güçlendirecekti; çünkü liberal parti üyelerinin bir kısmı, çoğunluk ile birleşmek üzere Fox'u tek başına bırakacaktı.

Pitt, ancak İngiltere'nin özel çıkarlarını korumak amacıyla ilişkilerin kesilmesi kararını aldı. Daha 6 Kasım'da Grenville, Lahey'de büyükelçilik yapan Auckland'a, tarafsızlığı bırakmakta hiçbir yarar görmediğini açıklamaktaydı. Pitt 16 Ekim'de, eğer Fransa Savoie'u elinde tutmayı sürdürürse, durumun değişebileceğini yazmış olsa da, Alpler'in hatta Ren kıyılarının ilhakının, silaha davranma kararı vermesini sağlaması zordu. Buna karşın Dumouriez ve Konvansiyon üyelerinin, Pitt'in Belçika'yı topraklarına eklemelerine ya da bu ülkeye egemen olmalarına izin verebileceğini düşünmeleri, şaşılacak bir hatadır. Pitt'in en fazla, onayı olmaksızın Belçika'ya sahip olmayacaklarına dair kesin bir söz karşılığında, Fransa'nın orada savaşmasına izin verebileceği düşünülebilirdi. Lebrun boşu boşuna, Fransa'nın Belçika'yı elinde tutamayacağı konusunda teminat vermek üzere Pitt'e Maret'yi gönderdi. Schelde Nehri'nin deniz trafiğine açılışı bu teminatı geçersiz kılıyor ve Pitt için bir sembol oluşturuyordu. Öte yandan 15 Aralık kararnamesi onun görüşünü doğruladı. Dahası İngiltere, Schelde Nehri'nin trafiğe kapanmasında doğrudan çıkarları olan Hollanda'nın müttefiğiydi. Bir Fransız filosu küçük boğazları zorlayarak, Hollandalıları sıkıştırdı. İstila tehdidi altında olduğunu bilen Statholder, İngiltere'nin desteğini istedi ve Pitt, çok geçmeden destek vereceğine dair ona söz verdi.

Aralık ayında Jirondenler tereddüte düştüler. Prusya'ya olduğu gibi, İngiltere'ye de güvenmişlerdi; Bordeaux ve diğer büyük limanlarda yaşayan, zaten sömürgelerdeki anarşiden zarar görmüş olan burjuvalar, bir deniz savaşı fikrinden hoşlanmıyorlardı. Jemappes'tan beri Dumouriez, Hollanda'ya girmek

* Lat. savaş sebebi.

için ısrar ediyordu ve Amsterdam, Avrupa'nın en büyük bankacılık merkezi olduğundan, bir dolu insan savaşın "para getireceğini" ileri sürmekten geri kalmıyordu. Oysa 5 Aralık'ta, Yürütücü Konsey Hollanda istilasına ilişkin kararı erteledi. Ardından, daha önce de gördüğümüz gibi kralın yargılanışı, sonunda Jirondenleri dış tehlike tehdidini ilan etmeye kadar götürdü. Bununla birlikte, bu noktada parti yine bölündü. 1 Ocak'ta deniz subayı Kersaint, Fransızların İngilizlerin güçsüz olduğuna inanmalarına yol açan nedenleri sıraladı. Bu modern Kartaca'nın gücü krediye dayandığından, iskambil kağıtlarından bir şato gibi yıkılacaktı. Montanyarlar ise savaşın yayılmasını kaçınılmaz kılan önlemlerin hiçbirisine karşı çıkmadılar; hatta bunları alkışladılar. Robespierre ise sessizliğini korudu. Kendi tereddütlerini saklayan Jirondenler, rakiplerinin direnişini ifşa etme fırsatını kaçırmazlardı. Böylelikle partiler arası çatışma, bir kez daha meyvelerini verdi. Paris'e gelen Dumouriez, 10 Ocak'ta Yürütücü Konsey'in onayını aldı. Bununla birlikte istila talimatı, kendisine ancak ayın 31'inde ulaştı. Böylelikle Gironde, (hiçbir zorlukla karşılaşmadan Hollanda istilasını gerçekleştirebileceği) iki ay kaybetti.

Pitt ve Grenville ise daha kararlı davrandılar. 29 Kasım'da Grenville Chauvelin'le görüştü ve ona, ayın 16'sında çıkan kararın ve 19'undaki kararnamenin iptal edilmesi gerektiğini bildirdi. 2 Aralık'ta Pitt, Maret'yle aynı minvalde konuştu. Bir gün önce seferberlik ilan etmişti. Ayın 13'ünde parlamento toplandı. Liberal parti üyeleri, birkaç istisna dışında hükümeti destekleme kararı verdi. Fox, Lansdowne ve Sheridan Fransızların inisiyatiflerini kınadılar; ama yine de Hollanda'nın zarar görmemesi şartıyla savaşa cesaretle karşı çıktılar. Pitt rahatlıkla baskın çıktı. Ayın 20'sinde 20 bin denizci talebinde bulundu. 31'inde bir göçmen yasasını oylattırdı. Ocak ayında Fransa'ya gitmesi gereken tahıl ve hammadde gemilerini durdurdu. Kralın infazı süreci hızlandırdı. 24 Ocak 1793'te Chauvelin'e pasaportları gönderildi. Olacakları öngören Lebrun, onu ayın 25'inde geri çağırdı. Chauvelin 1 Şubat'ta geri döndüğünde, Konvansiyon savaş ilanını oyladı. Kararı meclis önünde savunan Brissot olmuştu!

V. Güney Devletleriyle İlişkilerin Kesilmesi

Kralın infazı, İngiltere için yalnızca bir bahane olmuştu. İspanya için ise bu, savaşın nedeniydi. 10 Ağustos'tan beri d'Aranda Fransa'yı hoş tutmaya çalışmaktaydı; hatta mülteci rahipler aleyhine önlemler aldı. Brissot'ya rağmen Lebrun, Büyükelçi Bourgoing'i frenliyor ve İspanya, cumhuriyeti tanıyana kadar eşzamanlı bir silahsızlanma ve bir tarafsızlık ilanı öneriyor-

du. Buna karşın 15 Kasım'da, bir saray darbesi, d'Aranda'nın yerine, Parmalı Kraliçe Maria Luisa'nın sevgilisi Godoy'yı getirdi. Kısa süre sonra XVI. Louis'nin yargılanışı, Fransa'ya karşı protestolara yol açtı. Godoy, tarafsızlığını davanın sonucuna bağlı olduğunu bildirdi ve 21 Ocak'ın ardından Fransızların tekliflerini geri çevirdi. Bourgoing 22 Şubat'ta Madrid'den ayrıldı ve Konvansiyon 7 Mart'ta İspanya'ya savaş ilan etti. Böylelikle Akdeniz İngilizlere açıldı ve İtalyan prensleri, Fransa Cumhuriyeti'ne karşı cephe almakta serbest kaldılar.

Roma ile ilişkilerin kesilmesi, zaten bir oldubittiydi. Papa, Fransız Akademi'sinin iki öğrencisini hapse attırdığından (ki bunları kısa süre sonra serbest bırakmıştı), Napoli'de Fransa temsilcisi olan Mackau ona, Devrim kokartını göstere göstere taşıyan ve elçiliğe üç renkli bayrağı çekme hakkı olduğunu savunan Sekreter Hugou de Bassville'i gönderdi. Bassville 13 Ocak'ta bir isyan sırasında katledildi. Yürütücü Konsey'in Madame Roland'a yazdırdığı bir mesajda, "Roma'nın küstah ikiyüzlülüğü" ifşa ediliyordu.

Aralıkta Latouche-Tréville'in filosu tarafından tehdit edilen Napoli, İngiliz gemilerinin gelmesini bekledi. Napoli kralı IV. Ferdinand ve bakanı Acton ittifaka katılma kararı aldılar. Toskana ve Venedik de Fransa'yla ilişkilerini koparmak zorunda kaldı. Roma İspanya'yı, Modena izledi. Eski rejimin Osmanlı büyükelçisi Choiseul-Gouffier görevini bırakmadan önce padişaha kadar herkesi halefi Descorches'a karşı kışkırtmıştı. İsviçre ve iki İskandinav devleti dışında Fransa'nın bütün Avrupa'yla arası bozulurken, ordusu da günden güne eriyordu. Gönüllüler sadece sefer boyunca silah altına girdiklerinden, kış mevsiminde evlerine döndüler; dahası, vatanın artık tehlikede olduğunu düşünmüyorlardı. Gironde, bir önceki ilkbaharla karşılaştırıldığında, savaşmaya daha hazır bir durumda değildi.

Gironde'un politikası çelişkilerle doluydu. Liberal rejimi yeniden kurmayı ve kralı kurtarmayı denedi, ki bu girişimler barış gerektiriyordu. Tüm cumhuriyetçilerle anlaşarak XVI. Louis'yi kurtarabilir ve barış imzalayabilirdi. Oysa Montanyarlara ve Baldırı çıplaklara saldırarak, her türlü birlik olasılığını yok etti. İttifak güçleri, umdukları üzere başta parlak başarılar elde ettiler ve onların zaferleri, bu çelişkilerin hiçbirisinin üstesinden gelmeyen bu grubun kaderini belirledi.

Dördüncü Kitap

1795 ANTLAŞMALARINA KADAR İTTİFAK VE DEVRİM

I. BÖLÜM
AVRUPA İTTİFAKI (1793 – 1795)

Artık Avrupalı devletlerin birçoğu Fransa'yla savaş durumunda olmasına rağmen, henüz güçlerini birleştirmemişlerdi. İttifakı oluşturan İngiltere oldu. Buna karşın, kısmen kendi hatasından dolayı, ona etkinlik kazandırmayı başaramadı. Müttefikler hiçbir zaman savaş hedefleri konusunda anlaşmaya varamadılar ve güçlerini dağıttılar. Polonya, deniz ve sömürgeler savaşı, onları Fransa'ya karşı yapılacak olan kıta saldırısı kadar ve hatta bundan daha fazla tasalandırıyordu. Bunun sonucunda orduları, birkaç başarıdan sonra durdu ya da geri çekildi. Ardından 1794'te, devrimci saldırı karşısında pes ettiler ve Valmy ile Jemappes sonrasındaki Avusturya-Prusya ittifakı gibi, Avrupa ittifakı parçalanmaya başladı.

Bununla birlikte, müttefikler arasındaki tartışmalar, onların yenilgisini açıklamaya yetmez. Bu tartışmalarla karşılaştırıldığında, Devrim'in özgün niteliklerini gün ışığına çıkaran daha derin nedenler vardır. İttifak güçleri, kaynaklarından yararlanmayı bilemedi. Bu savaşın yeniliğinin kesinlikle farkına varmadılar ve yönetim usullerini ve savaş yöntemlerini değiştirmeksizin, bu savaşı alışılagelmiş yöntemlerle sürdürdüler. Etkisizlikleri yalnızca eski alışkanlıklarından da kaynaklanmadı. Tebaalarından çok fazla şey istemekten korktular çünkü bu insanların, fedakârlıkları karşılığında ayrıcalık talebinde bulunmalarından çekiniyorlar ve böylelikle zaferin kendi aleyhlerine dönmesini istemiyorlardı.

I. İttifakın Oluşumu

İngiltere, Fransa ile savaşa girdiğinde, geleneksel olarak (gerekirse para ile) bu ülkenin düşmanlarını desteklemeliydi. Hollanda zaten müttefikti ve

kasım ayından itibaren, Grenville Avusturya'ya tekliflerde bulunmaya başladı. Savaş ilanının (1 Şubat 1793) sonrasında, art arda savaşa girenlerin hepsiyle birleşti: 25 Mart'ta II. Katerina'yla, 25 Nisan'da Sardinya kralıyla, 25 Mayıs'ta İspanya'yla, 12 Temmuz'da Napoli Bourbonlarıyla, 14 Temmuz'da Friedrich-Wilhelm'le, 30 Ağustos'ta Avusturya'yla, 26 Eylül'de Portekiz'le. 1793 Mart'ında imparatorluk Fransa'ya savaş açma kararı verdikten sonra, Baden ve iki Hessen de İngiltere ile anlaştı. Hannover ise III. George'a aitti. Böylelikle ilk ittifak adı verilen topluluk yavaş yavaş oluştu. Varlık nedeni sadece İngiltere'ydi. Ortak bir düşmana karşı direniş, güçler arasında belli bir dayanışma yaratıyorsa da bu dayanışma asla genel bir antlaşma ile ifade edilmiyordu. Tek komutada birleşme ya da kaynakların ortak kullanımı fikri, akıllardan bile geçmedi.

İngiltere'nin müttefikleri arasında açık bir eşitsizlik hakimdi. Sardinyalılar, Napolililer, Portekizliler, Hannoverliler, Badenliler ve Hessenliler, para yardımı karşılığında asker gönderiyorlardı. Pitt bunları paralı askerleri olarak değerlendiriyordu. Hollanda, savaşın finanse edilmesine katkıda bulunuyordu; ama tek başına kendini koruyamazdı. Prusya ve Avusturya ise bir yandan günün birinde bir para yardımı almayı umut ederken, emir almayı da istemiyorlardı. İspanya ve Rusya'yla yapılan antlaşmaları ise ancak bir abluka düzenlenmesini öngörmekteydi. Almanya ve İtalya'nın katılımı da sağlanmış olsaydı, bütün ağırlıklarıyla Fransa'nın üzerine çökebilecek olan bu iki ulus, kıtasal savaşın yönetimini kendiliğinden üstlenebilir ve Devrim muhtemelen yenilirdi. Avrupa'nın o sırada içinde bulunduğu durumda, ittifak ancak, İngiltere ve onun hegemonyası altında bulunmayan devletlerin çıkarları, ulaşılması gereken hedef konusunda birbirine uygun düşerse etkili olabilirdi. Oysa, durum hiç de öyle değildi.

II. İttifak Güçlerinin Savaş Hedefleri

İki savaş hedefi, müttefiklerin oybirliğini sağlayabilirdi. Uzun zamandır Burke ve göçmenler tarafından öğütlenen birincisi, Avrupa medeniyetini, yani aristokrasinin egemenliğini, Devrim'in Fransa'daki işleyişini ortadan kaldırarak kurtarmaktan ibaretti: Bu, sözümona idealist bir haçlı seferiydi ama aslında bir sınıf savaşıydı. Pitt ve Grenville'in tercih ettikleri ikincisi, ulusların haklarını eski hale getirmek –Fransa'nın antlaşmalara uyması ve propagandadan vazgeçmesi gerekiyordu– ve Avrupa dengelerini yeniden sağlamaktı –Fransa'nın fethettiği yerleri geri vermesi gerekiyordu. Bu, siyasi bir savaştı.

Yanılmamak gerekir: Bu hedeflerden hiçbirisi, güç birlikçileri tarafından reddedilmedi. Pitt, Burke'ün önerdiği bildiriyi yayımlamayı kabul etmedi. İngiliz aristokrasisi idealizme eğilim göstermiyor ve Fransız soylularının intikamını alma kaygısını taşımıyordu. Zaten Fransa'da Eski Rejim'i yeniden kurmak yolundaki her girişim, zafer kazanmayı zorlaştırırdı. Kıta devletleri yine de karşıdevrim gerçekleştirme kararı aldı ve Nisan 1793'te Anvers toplantıları sırasında, İngilizler bu devletlerin amacına karşı çıkmadılar. Karşıdevrim, özellikle bir kısmı bir yıl boyunca Avusturyalı memurlardan oluşan bir kurul olan Valenciennes "birliği" tarafından yönetilen Kuzey Bölgesi'nde gerçekleştirildi: Kurul, aşarı ve derebeylik haklarını yeniden yürürlüğe soktu, direnişçi papazları ve tarikatları geri getirdi, onlara kontrolü ele alınmış ulusal mülkiyetleri geri verdi ve kalanlarında geri verileceğini açıkladı. Bu sayede, eğer Fransa'ya boyun eğdirilseydi, neler olabileceğini biliyoruz. Öte yandan bizzat Pitt, buraya İngiltere örneğine uygun olarak, monarşiyi ve aristokrasinin ve burjuvazinin meşruti üstünlüğünü geri getirmeye, en azından kendi kafasında kararlıydı. Pitt'in tanımladığı haliyle siyasi savaş ise göründüğü kadarıyla kıtalıları onun kadar ilgilendirmemekteydi. Bunların hepsi, Fransızların fetihlerinden dolayı zarar görmüş gibi hissetmiyorlardı. Rusya, Prusya ve Sardinya gibi büyümekte olan devletler, kendilerinin de eşdeğer fetihler yapmaları şartıyla, Fransızlarınkileri hoşgörebilirlerdi. Nihayet hepsi, neden İngiltere'nin kıtasal dengenin üzerine titrediğini biliyordu. Çünkü bu denge, İngiltere'nin denizlere egemenliğini garanti altına almaktaydı. Yine de, Pitt'in ilkeleri o kadar makul görünüyordu ki kimse bunlara itiraz etmedi.

Buna rağmen, ittifak güçlerinin her biri, kendilerine toprak kazandıracak bir tazminat elde etmeyi ummaktaydı. Burke, bu maksatların onları böleceğini ve Fransa'daki ulusal zihniyeti fazlasıyla kışkırtacağını kestirebiliyordu. Oysa çıkar gözetmemeyi salık veremezdi; çünkü müttefiklere ihtiyacı vardı ve aslen bir ayrıntı olan tazminatlar meselesi kıtalıların o denli başlıca kaygısı olmuştu ki bu sorunu daha İngiltere savaşa girmeden çözümlemişlerdi. Dahası, kısa süre sonra Pitt'in de bu ilkeye katıldığı açıkça ortaya çıktı. Korsika ve Fransız sömürgelerini ele geçirerek, Britanya İmparatorluğu'nu genişletmeyi düşünüyordu. İtirazlarına rağmen, Pitt'in aynı zamanda Dunkerque ve Toulon'u da ilhak etmek istediğinden şüphelenildi. Her halükârda Anvers toplantıları sırasında, İngilizler de diğerleri gibi, Cobourg Prensi'nin, Dumouriez'in Konvansiyona karşı girişimini kolaylaştırmak için Fransa'nın bütünlüğünü garanti altına alan bildirisine itiraz ettiler. Bunun sonucunda Kuzey Bölgesi'ndeki Avusturyalılar, XVII. Louis'yi kral ilan etmeyi ve hatta ikâmeti burada gözükmeyen göçmenlerin şehre girmesine izin

vermeyi reddettiler. General Howe, Toulon'da XVII. Louis'yi tanıdıktan ve beyaz bayrağı göndere çektikten sonra, Pitt bunu onaylamadı ve Provence Kontu'nun şehre girmesine izin vermedi. Müttefiklerin temel hedefinin fetih olduğu ortaya çıktığından, olaylar, Burke'ün öngördüğünden de daha can sıkıcı bir hal aldı.

Devrim'in ancak kıta üzerinde ezilebileceği açıktı. Oysa Fransa sömürgelerini istila etmek, bu ülkenin donanmasını yok etmek, pazarlarını fethetmek için sabırsızlanan Pitt bu noktayı dikkate almadı. Böylelikle, ilkeler savaşına bağlı olan İspanya'yı öfkelendirdi ve bu ülkeyi deniz ve sömürge çıkarları konusunda telaşlandırdı. Öyle ki deniz savaşı, İspanya'nın açık yürekli işbirliği olmadığından kesin bir sonuç vermedi ve nihayet IV. Carlos ittifaktan ayrıldı. İngiltere'nin tavrı müttefiklerini her şeyden önce çıkar arayışına teşvik etti. Oysa bunların hepsi coğrafi olarak, Fransa'dan toprak edinemezdi ya da edinmek istemiyordu. Spielmann'ın planı bunu itiraf etmekteydi. Bu durumda çabaların ortak düşmana karşı birleştirilmesi gerekir gibi görünürken, Avusturya olmasa da Rusya ve Prusya, Polonya'ya saldırmakta daha fazla çıkar olduğuna karar verdiler. Spielmann'ın planı en azından Avusturya ve Prusya'yı, Batı savaşıyla ilgilenmeye manen zorluyordu; çünkü Hollanda değiş tokuşunun gerçekleşmesi için, bu ülkeyi önce Fransızlardan geri almak gerekmekteydi. Gerçekten de Katerina, 23 Ocak 1793 antlaşması ile Prusya kralını buna katkıda bulunmaya zorladı. Pitt, tazminatlar ilkesini kabul ettikten sonra, kendisini zorlasa da, bunların özel koşullarıyla tamamen ilgilenmezlik edemezdi. Polonya'yı önemsemedi. 1792 yılının sonunda ve 12 Şubat 1793'te, Dışişleri sekreteri Grenville paylaşıma yeniden itiraz etti; temmuz ayında Prusya ile anlaşmaya varıldığı sırada, onayını vermek zorunda kaldı. Pitt ise tam tersine, Hollanda değiş tokuşu konusunda uzlaşmaz bir tavır sergiledi. Avusturya'yı bu ülkeyi muhafaza etmeye teşvik etmek için, Hollanda'yı Somme'a kadar genişletmesini önerdi. Buna karşın bu yeni plan, Prusya'yı sorumluluk altına sokmuyordu: Prusya bir bahane bularak, yükümlülüklerinden kurtuldu. Aldatılan Avusturya, kuvvetlerinin bir kısmını doğuya doğru kaydırmak durumunda kaldı.

Böylelikle büyük kıta güçleri, ordularını Polonya ve Fransa arasında paylaştırmış oldular. İngiltere, Devrim'e kesin bir darbe indiremeden, temel olarak deniz ve sömürge savaşına yoğunlaştı. Dört Büyük Güç'ün kendilerine bir pay vermeyi kesinlikle düşünmediklerini anlayan diğer müttefikler, katılımlarını gerektiği derecede sınırlandırdılar. Bu, Devrim'in zaferinin temel nedenlerinden birisi oldu.

III. İttifak ve Polonya (Nisan 1793 – Ekim 1794)

Polonya'nın ikinci paylaşımı ancak 1793 Eylül'ünde sona erdi. Gdansk'ın teslim olmasıyla Prusya istilası 4 Nisan'da bittiğinden, ilhak bildirileri ayın 7'sinde yayımlandı. Geriye, bunları Diyet Meclisi'ne onaylatmak kalıyordu. Katerina'nın bu görevi verdiği Sievers, zorlukla başarı elde etti; incelikli kurnazlıklara ve verdiği rüşvetlere rağmen, 25 yurtsever seçildi ve Diyet Meclisi toplandığında, oynadıkları rolden dolayı utanç duyan II. Stanislav ve konfederasyon üyeleri, gizliden gizliye engellemede bulundular. Sievers bunun üstesinden gelmek için kralın gelirlerini alıkoydu, birçok milletvekilini tutukladı, muhalifleri mülkiyetlerine el koymakla tehdit etti. Rusya ile imzalanan antlaşma, 22 Temmuz'da onaylandı. Sievers artık uzlaşmacı bir tavır sergilediğinden, Prusya'ya direniş sürüyordu. Nihayet 2 Eylül'de, Katerina'nın emri üzerine ordu Diyet Meclisi'ni kuşattı. Meclis, ticari ayrıcalıklar elde etme koşuluyla teslim oldu ve ayrıcalıkları da Prusya tarafından reddedildi. Ayın 23'ünde yeniden zora başvuruldu. Yorgunluktan bitkin düşen bahtsız Polonyalıların sessizliği onay olarak değerlendirildi ve ayın 25'inde antlaşma imzalandı. Öfkelenen Friedrich-Wilhelm zaten Fransa'ya karşı yürütülen savaşı yüzüstü bırakarak ve ittifaktan fiilen ayrılarak, 22 Eylül'de Polonya'ya gitmişti.

Bu arada, Friedrich-Wilhelm ve Avusturya arasındaki düşmanlık gitgide, ciddi biçimde artmıştı. Şubat ayında Viyana'da paylaşım haberi verildikten sonra, koşulların ilan edilmesi ertelenmişti, Hollanda savaşının başlayarak Avusturya'nın Polonya'ya girme olasılığını kaybetmesi beklendi. Nihayet 23 Mart'ta antlaşma koşulları iletildiğinde, fırtınalar koptu; çünkü Prusya ve Rusya'nın edinimleri tüm tahminleri aşıyordu. Philippe Cobenzl ve Spielmann 27'sinde görevden alındı ve yerlerini, dışişleri yöneticisi olarak atanan Thugut'e bıraktılar.

Thugut, zorla ya da şüpheli yollarla koparılan birkaç toprak parçasını Habsburglara vererek onların toprak iştahlarını tatmin ederse garanti altına alacağını düşündüğü kendi servetinden başka bir şeyi önemsemeyen bir sonradan görmeydi. Seleflerinden üstün çıktı. Bununla beraber Philippe Cobenzl ve Spielmann'ın beceriksiz gevşekliğinin yerine doymak bilmeyen ve acımasız bencilliğini koyarak, ittifakın bağlarını gevşetti.

En başta, ikiyüzlülük ile suçlanan Haugwitz ile şiddetli bir polemiğe girdi. Ancak Prusyalıların dediği oldu: Onlar, müttefikleri makul davranana dek bekleyeceklerdi. Katerina, Avusturya'nın böyle direnerek, Friedrich-Wilhelm tarafından tek başına bırakılma riskine atıldığını belirtti. Thugut bunu

biliyordu ve Friedrich-Wilhelm'in 23 Ocak antlaşmasına katılımını reddetmek gibi bir niyette değildi. Kendisine kesin bir telafi garantisi verilmesini umarak, antlaşmayı yalnızca erteledi. Prusya'nın yükümlülükleri ancak sürmekte olan savaşı kapsıyordu ve Thugut, üçüncü bir savaş öngörmekteydi. Pitt'in baskısından dolayı Hollanda değiş tokuşundan gizlice vazgeçtiğinden, Fransa'daki Somme-Moselle hattını ele geçirmesi gerekiyordu. Friedrich-Wilhelm'in bakanları Polonya'daki durumu ileri sürerek, efendilerini imparatorluğu güçlendirmemesi için sıkıştırıyorlardı ve Avusturya'nın değiş tokuştan vazgeçtiğini İngilizlerden öğrendiklerinde çok memnun oldular. Ağustos ayında görüşmeler yeniden başladığında, Prusya sözcüsü Lucchesini tam tersine Prusya'nın, değiş tokuşa sadık kaldığını ve Belçika yeniden fethedildiğinden, müttefiklik görevini dürüstçe yerine getirdiği kanısında olduğunu açıkladı. Ardından, Varşova'da gitgide işler daha da karıştığından, kral, 23 Ocak antlaşmasının artık kendisini bağlamadığını bildirmeye ikna oldu. Bunun karşılığında, Fransa'dan ne isterse alması konusunda Avusturya'yı serbest bırakacaktı. Vicdanının son bir kez dürtmesiyle, eğer kendisine imkanlar sağlanırsa üçüncü bir savaşı onaylayabileceğini kabul etti. Ardından Ren'i terk etti. Onun ardından Brunswick Wurmser'i savaşı sürdürmesi için ardında bıraktı; o da kısa süre sonra komutanlığı, Fransa ile barış taraftarları arasında en kararlılardan birisi olan Möllendorf'a teslim etti.

Böylelikle yalnız başına bırakılan Thugut, İngiltere'nin desteği sayesinde Fransa fethine dair tüm umudunu yitirmedi; fakat daha kolay bir av arayışına girerek kendisinden önce II. Joseph'in yaptığı gibi Venedik'e göz dikti. Katerina'nın artık Prusya'ya karşı çok soğuk davrandığını fark etti. Ülkesini genişleten çariçe, Avusturya ile yakınlaşarak Prusya'yı frenlemenin uygun olacağı kanısındaydı. Thugut, 23 Ocak Antlaşması'nın Rusya'yı ilgilendiren kısmını tanıyarak, bu gelişimi kolaylaştırdı. 27 Şubat 1794'te, Fransa'daki fetihler gerçekleşmezse, Venedik'i II. Franz'a verecek olan yeni bir Avusturya-Rusya ittifakının temelleri atıldı. Zaten muhtemelen Thugut'un kafasında bir tereddüt vardı: Geriye hâlâ Polonya kalıyordu. Batı savaşı, onu gözle görülür bir biçimde, gittikçe daha az ilgilendirmekteydi. Aynı gün, 7 Şubat 1792 antlaşmasına göre Prusya'nın kendisine borçlu olduğu 20 bin askerle yetineceğini açıklayarak, Friedrich-Wilhelm'in sunduğu ve İngiltere'nin önerdiği para yardımı talebini geri çeviriyordu. Prusya kralı, Möllendorf'a Vestfalya'ya çekilmesi emrini vererek karşılık verdi; orduları yine de 1794 savaşına katıldıysa, bunun sebebi Pitt'in ordunun gereksinimlerini sağlamayı üstlenmesiydi. Öte yandan bu fedakârlık hiçbir işe yaramayacaktı; çünkü Polonya krizi yeniden patlak verdi.

Yurtseverler, ülkelerinin parçalanmasına izin vermek istemiyorlardı. Saksonya'ya sığınan Kosciuszko, isyanı hazırlıyordu ve 1794 Mart'ında Polonya alaylarının görevden alınması bu isyanı hızlandırdığında, aceleyle Krakov'a gitti. 4 Nisan'da Ruslar, Raclawice'te yenildi. Varşova ayaklandı ve şehir ayın 29'unda tahliye edildi. Hemen ardından bazı çeteler, Polonya'nın Prusya bölgesine sızdı. Bununla beraber Kosciuszko, eğer iki Alman gücünün tarafsızlığını elde edemezse, kesinlikle başarısız olacağı kanısındaydı. İki paylaşımın Alman güçlerine mal ettiği taşraları onlara bırakarak, anlaşmayı teklif etti. Buna karşın Friedrich-Wilhelm görüşmeyi reddetti. Thugut, kaçamak bir yanıt verdi. Gerçekten de, ulusal hareketi ezecek olanların, Polonya'dan geriye kalanlara el kolayacakları besbelliydi. Oysa bu defa Katerina eksiklik çekiyordu. Çariçenin orada fazla askeri bulunmamaktaydı ve Ukrayna'dan Sovorov'un ordusunu getirtmek zaman aldı. Üstünlük Avusturya-Prusyalılardaydı. Bunun üzerine Thugut aceleyle Hollanda'dan döndü ve imparator da çok geçmeden onu izledi. Müsait bulunan tüm kuvvetler, 15 ila 20 bin asker, Galiçya'ya doğru yöneldi. Avusturya-Rusya anlaşması kesinlik kazandı: Avusturya'nın güney genel valiliklerini ve özellikle de Krakov'u istila edeceği kararlaştırıldı. Buna karşın Prusyalılar önce davrandı. Ayaklanma haberiyle, hükümet ve orduda tek bir ses duyuldu. Bizzat kral, 50 bin askerle yola koyuldu. 3 Haziran'da Wola'ya varmıştı ve ayın 15'inde birlikleri Krakov'a girmekteydi. Haziranda 25 bin Prusyalı ve 13 bin Rus, Varşova'ya çekilen Kosciuszko'nun etrafını çevirdi. Ne yazık ki Polonyalılar bölünüyordu. Fransız örneğine uygun demokratik bir anayasa hazırlanıyordu ve köylülerin bağımsızlaştırılmasından bahsedilmekteydi. Aristokrasi aynı fikirde değildi. "Özgürlük dostları" ve "kralcılar" arasında kanlı çatışmalar meydana geliyordu. Buna karşın kuşatılanlar güzel bir savunma yaptılar ve 1792'deki gibi, taşımacılığın yavaşlığı ve kralın tereddütleri, Prusyalıların galip gelmesini engelledi. Tahkimat, 28 Temmuz'dan önce başlamadı ve ancak ağır ağır ilerledi. Poznań'daki bir ayaklanma iletişimi tehlikeye düşürdü. 6 Eylül'de Friedrich-Wilhelm kuşatmayı kaldırdı. Hemen ardından Jan Henryk Dombrowski, Bydgoszcz'u ele geçirdi ve Prusyalılar, Vistül'ü ellerinde tutmayı ve Oder Nehri'ni korumayı başarıp başaramayacakları konusunda tereddüte düştüler.

Oysa Ruslar geliyordu. Ekim ayında Suvorov Polonyalıları Maciejowice'de yendi ve Kosciuszko'yu yakaladı. 4 kasım'da Praga'yı zapt ederek, şehir sakinlerini kılıçtan geçirdi. İsyanın ortalığı yakıp yıktığı Varşova ayın 6'sında teslim oldu. Öte yandan Hollanda'yı kaybeden Thugut, ağustos ayında İngilizlere, burayı yeniden fethetme işini onlara bırakacağını bildirdi. Prusyalılar hâlâ Krakov'u ellerinde bulunduruyorlardı ve Thugut'un kaybedecek bir da-

kikası bile yoktu. Bundan böyle bütün gücünü, Katerina'yı kandırmaya çalışmaya ve üçüncü paylaşımı hazırlamaya kullandı. Eğer Friedrich-Wilhelm bunun dışında kalırsa, Avusturya intikamını almış olacaktı.

Niyeti, Berlin'de açıkça anlaşıldı. Darbeyi hazırlamak için, monarşinin tüm ordularını doğuya kaydırmak amacıyla Fransa ile anlaşmaktan başka çare yoktu. Eğer orada üstün olunursa, devrimcilerin darbelerine maruz kalan Avusturya, elini kaldırmaya cesaret edemezdi. Zaten öngörülü olan Möllendorf, 31 Temmuz'da Fransa'yı Basel'de temsil eden Barthélemy'yle görüşmüştü. Kral uzun süre tereddüt etti fakat Varşova'dan geri çekilme süreci olduğu kadar, tam o sırada kaynakları kesen Pitt'in beceriksizliği de Valmy sürecini tamamladı. 25 Ekim 1794'te, kral hükümdar katilleriyle pazarlığa oturulması emrini verdi.

Böylelikle Polonya krizi, yalnızca Rusya'yı değil, aynı zamanda Prusya ve Avusturya ordularının bir kısmını da Fransa'dan sürekli uzak tuttu. Sonunda da, kıtadaki ittifakı parçaladı. Polonya, bağımsızlığı pahasına Devrim'in kurtuluşuna katkıda bulunmuş oldu.

IV. Fransa'ya Karşı Savaş: İttifak Ordularının Zafer ve Yenilgileri (1793–1794)

Her şeye rağmen Fransa'ya karşı 1793'te yapılan saldırı başa çıkılamayacak kadar korkunç görünüyordu. Cobourg emrinde, 5500 Avusturyalı ve 11 bin Prusyalıyla savaşa girdi. Ordusu zaman içinde İngilizler ve Hollandalılarla, ardından da Hannoverliler ve Hessenlilerle takviye edildi. Ağustos ayında Kuzey Denizi ve Maas arasında, 110 bin askere sahip olmuştu. Prusya kralı 42 bin askerle Mainz üzerine yürüdü; 33 bin askeri de Vestfalya'da bırakılmıştı. Wurmser, 14 bin Almanın da katılacağı 24 bin Avusturyalıyla kralı destekledi. İngiltere 20 bin Sardinyalı ve 6 bin Napoliliyi parayla tutmuştu. İspanya 50 bin kadar askeri silahlandırıyor ve Portekiz bir tümen gönderiyordu. Buna karşın tehlike, Devrim açısından sonbahara kadar durmadan artmış olsa da, bunun diğer sebebi, ittifak güçlerinin iç düşmanları tarafından da saldırıya uğramasıydı. Mart ayında Vendée İngilizlere çağrıda bulundu. 2 Haziran'dan sonra bütün güney bölgeleri silahlandı. Sardinyalılar ve İspanyollar bundan yararlanabilirlerdi.

Buna rağmen sefer, "Karmanyollar"ın* zaferiyle sonuçlandı. Dönemin yazarları bu zaferde, sorumlulukları açısından Prusyalılar ve Avusturyalıla-

* Fransız Devrimi döneminde giyilen bir ceket, bir dans ve bu dansın havasına verilen isim. Terim aynı zamanda Jakobenler için de kullanılıyordu.

rın zaaflarını da görebilmiştir. Vestfalya'daki Prusyalılar Polonya'ya gittiler; Hollanda'daki Prusyalılar, pasif kalan Ren ordusuna katılmak üzere oradan ayrıldılar. Bunun üzerine Thugut, Wurmser'e takviye sağlamak için, Toulon'a doğru yola çıkması ve Sardinyalıları desteklemesi gereken birlikleri İtalya'dan getirdi. Huzursuz bu birlikler görevlerini tamamıyla yerine getiremediler ve Toulon'da, 1600'den fazla asker yoktu. Yenilginin suçu biraz da Pitt'e yüklendi, ki bu sebepsiz yere değildi. Pitt, diplomat olarak zaten 1791 yılında yıldızının söndüğünü görmüştü. Savaş yöneticisi olarak, babasına ün kazandıran niteliklerden sadece bir tanesini göstermişti: İnatla direniş. İradesi olaylardan dolayı kırılmadıysa da zekâsı duruma hakim olmayı başaramadı.

Pitt, bu savaşın karakterini ve bir kralın bıkkınlığından yararlanarak zorla barış koparmanın artık söz konusu olmadığını fark etmedi. Jakobenler her türlü uzlaşmayı reddediyor ve ancak zafer ve ölüm arasında seçim yapmak istiyorlardı. Uzlaşmak için onların hükümetini devirmek gerekiyordu ve bu da, ancak Paris alınırsa mümkün olurdu. Burke işin iç yüzünü anlamaktaydı: "Bu, uzun ve tehlikeli bir savaş olacak" diyordu. Pitt ve Grenville ise tam tersine, rakibin kuvvetinin farkına varamıyorlardı. Onlara kalsa, bir ya da iki sefer yeterli olacaktı. İttifakın zayıflıklarını bütün yönleriyle göremiyorlardı. Pitt, bir rüyadaymışçasına, kağıt üzerinde söz verilen askerlerin toplamasını yapıyordu. Ekim sonunda Toulon önünde 34 bin 200 asker toplamasını bekliyordu. Bunların, yalnızca 12 bininin iş görür olduğu 17 bini geldi.

Böylelikle kolay ve yakın bir zaferden emin olan Pitt, her şeyden önce İngiltere'nin ganimetini sağlama almakla ilgilendi ve sonuç olarak, savaş yönetiminde ülkesinin rolünü belirlemek için gelenekleri uyguladı. Müttefikler ve paralı askerlere kıta üzerindeki saldırı, İngiltere'ye ise deniz ve sömürgeler düşecekti. Kuşkusuz, İngiliz orduları Avrupa'daki operasyonlara katılabilirdi; fakat bu, ancak İngiliz çıkarlarına doğrudan hizmet etmek ya da güvenceler koparabilmek için ve daima az sayıda askerle yapılabilirdi. Pitt'in, Fransızları gerçekten kovmak istediği ülke olmasına rağmen, Belçika seferindeki tutumundan daha öğretici bir şey yoktur. York Dükü ancak 20 Şubat 1793'te yola çıktı ve Hollanda sınırını aşmama emriyle, yalnızca dört tabur götürdü. Neerwinden'den sonra, nihayet Anvers ve Gent üzerine yürümesine izin verildi. Nisan sonunda, emrinde hâlâ yalnızca 6500 İngiliz askeri bulunuyordu. Gerçekten de Pitt'in çok az birliği vardı fakat en azından bunları dağıtmaktan kaçınabilirdi.

Pitt'in politikası iki yıkıcı sonuç doğurdu. İlk önce, ittifakın en önemli şanslarından birisi olan Vendée'nin çağrısına yanıt vermedi. Bu bölgeye ancak İngiltere yardım edebilirdi. Burke ve Windham, İngiliz donanmasının

denizde egemenliğe sahip olmamasından dolayı girişim zorlu olsa da, bu riski almaya değeceğini gösterdiler. Çabaları boşa gitti: Bir halk ayaklanması askerler arasında yalnızca bir alay konusuydu ve egemen sınıflar da buna hiçbir şekilde iyi gözle bakmıyorlardı. Provenceli kralcıların çağrısına kendiliğinden yanıt veren Amiral Hood'un Toulon'u istila etmesi, yeni bir olasılık yarattı. Bu sefer Pitt heyecanlandı; çünkü bu liman bir güvence teşkil ediyordu ve Fransız donanmasının yarısını kendilerine teslim ediyordu. Buna rağmen, yetersiz önlemlere başvurmakla yetindi. Torino, Milano ve Napoli'de birlikler ve savaş gemileri aradı. Nihayet aralık ayında, İrlanda'dan takviye sağladı fakat çok geç kalmıştı. 26 Kasım 1793'te, 7000 asker Haiti'ye doğru yola çıkıyordu.

Diğer yandan ittifak güçlerini felç eden sıkıntılar, bunların ordularının etkinliğini düzenlemekte çektikleri büyük güçlükler başını alıp yürüdü. İletişimin, Londra'dan Toulon'a bir emir iletmenin en az on bir gün alacak kadar yavaş olduğu bir dönemde, aynı anda tüm cephelerdeki operasyonlar arasında mükemmel bir eşzamanlık sağlamak mümkün değildi. Yine de en önemli mücadelenin verildiği kuzeydoğu cephesinde, komutanlar eşzamanlı bir biçimde ilerlemek için birlikte karar alabilirlerdi. Gerçekten de belki de aşılamaz engeller, işbirliğini köstekliyordu. Prusyalılar ve Avusturyalılar arasındaki çatışma, rakibi yok etmek için onu aramak yerine müstahkem mevkileri ele geçirmekte direten komutanların beceriksizliği, generalleri demode stratejilerini uygulamak konusunda cesaretlendiren güvence elde etme kaygısı. Bütün bunlara rağmen, İngiltere ittifakın merkezi olduğundan, bu ülke adına konuşan Pitt, genel saldırıyı hızlandırmayı ve düzenlemeyi deneyebilecek tek kişiydi. Bunu düşünmedi bile. İngiltere'nin Hollanda'ya kuvvetli bir ordu göndermesi ve Dunkerque'i ele geçirmek için manevra savaşını askıya almak gibi bir örnek vakayı yaratmamış olması gerekiyordu.

Aslında, ittifak birkaç ay boyunca galip geldiyse, bunun sebebi Fransız kuvvetlerinin bölünmüş olması ve kötü yönetilmesiydi: Custine ve Dumouriez'in orduları arasında, Brunswick ve Cobourg, saldırıya elverişli merkezi bir konumda bulunuyorlardı. Custine Mainz'da ileride bulunuyor ve Dumouriez'in ordusu, Rur'u koruyan zayıf bir örtünün ardında dağılmıştı. Cobourg'un tam harekete geçeceği sırada, 26 Şubat'ta, Dumouriez'in Hollanda'ya girmesi durumu daha da kötüleştirdi. Cobourg'un, seferi yöneten kurmay başkanı Mack'ın dehası, tantanalı bir biçimde övüldü: Oysa Mack'in yaptığı sadece ön cepheye ilerlemekti. 1 Mart'ta müttefikler, düşmanlarını Rur üzerinde bozguna uğrattılar ve Liège'e saldırdılar. Dumouriez sonunda Hollanda'dan dönmeye razı oldu ve daha birliklerini toparlayamadan savaşa girişti. 18 Mart'ta

Neerwinden'de, ardından da Leuven'de yenilen Dumouriez, Schelde Nehri hattını savunabilirdi; fakat Konvansiyon ile ilişkilerini daha yeni koparmıştı ve Paris üzerine yürümek istiyordu. Mack ile bir ateşkes imzaladı ve Belçika'yı tahliye etti. Cobourg, anlaşmaya uyarak sınırda durdu.

Anvers'de toplanan ittifak diplomatları, 8 Nisan'da tüm fetihleri engelleyen bu tutumu kınadılar ve Thugut, ayın 9'unda mütarekeyi onayladıktan sonra, ertesi gün duyurdu. Dumouriez'in yenilgisi ateşkes anlaşmasını hükümsüz kıldığından, Cobourg zaten sınırı geçmişti. Bununla beraber takviye kuvvetleri, çok yavaş geliyordu. Dampierre, Scarpe Ormanları'nda birkaç hafta Cobourg'a direndi. Ardından Famars ordugâhı 23 Mayıs'a kadar dayandı. Bunun üzerine Fransızlar, Schelde ve Sensée nehirleri arasında bulunan César ordugâhına çekildiler ve Cobourg, Condé ve Valenciennes'i kuşatabilecek fırsatı bulmuş oldu. Mal ve mühimmat depoları işler durumda olmadığından, orada iki ay geçirdi. 10 Temmuz'da Condé'nin ve ayın 28'inde Valenciennes'in teslim olmasını sağladı. Nihayet ağustos ayında, Cambrésis'nin ortasında, kavisli büyük bir manevra gerçekleştirdi; fakat Cambrai'yi zapt etmek ya da Schelde Nehri'ni bu şehrin kuzeyinden geçmek yerine, süvari birliğini harekete geçirmeksizin nehri güneyinden aştı. 40 bin askeri sayesinde hâlâ güçlü olan Fransız ordusu, Scarpe Nehri'nin ardına çekilebildi. Bununla birlikte Paris yolu açıktı ve artık Cobourg'un açık arazide 110 bin askeri vardı.

Bu sırada Ren'i Bingen'in kuzeyinden aşan Prusyalılar, Mainz'i kuşatıyorlardı. Wurmser de nehri Mannheim'ın güneyinden geçti. Arkadan saldırıya uğrayan Custine, aceleyle Landau'ya çekildi. Mainz kuşatması başladı ve kuzey kalelerinin kuşatılması kadar uzun sürdü ve ancak 23 Temmuz'da sona erdi. Ağustos ayında Landau yolu kesildi ve Wurmser, Queich Nehri ve Lauter Nehri arasındaki Bienwald'e girdi. Diğer cephelerde de müttefikler üstün geliyordu. Sardinyalılar Tarentaise, Maurienne ve Faucigny bölgelerinde ilerliyorlardı; ancak Lyon kuşatması daha yeni başlamıştı. 29 Ağustos'ta kralcılar Toulon'u İngilizlere teslim ettiler ve bunu neredeyse Marsilya'da da başarıyorlardı. Pireneler'in batısında, General Caro, Nivelle Nehri'ne ulaştı. General Ricardos, Roussillon'u koruyan mevkileri ele geçirdi ve eylül ayında Perpignan'ı kuşattı. Nihayet Vendée bütün saldırıları geri püskürtüyordu. Gerçekten de Devrim hükümeti kurulmaktaydı ama Cobourg'un hâlâ hareket edecek zamanı vardı.

Oysa tam o sırada ordusu parçalandı. İngilizler, Dunkerque kuşatmasını ertelemeyi gönülsüz bir biçimde kabul etmişlerdi. Sabırsızlıkları artınca York Dükü gidip bu şehri ele geçirme emri aldı. Hollandalılar da York Dükü'nü izlediler. Prusyalılar Brunswick'e takviye kuvvet sağlamak için

oradan ayrıldı. Zayıflayan Cobourg, 12 Eylül'de Le Quesnoy'nın teslim olmasını sağlamakla yetindi, ardından da Maubeuge'e saldırdı. Aynı şekilde, Brunswick Polonya valiliğinde savunmacı tutumunu koruduğundan, Wurmser, Ren Nehri'ni Lauter Nehri'nin güneyinden geçmeye cesaret edemedi ve Wissembourg hatlarına doğrudan girmek zorunda kaldı. Bu kararı ancak 13 Ekim'de alabildi ve o zaman da Zorn Nehri'ne kadar ilerleyebildi. Çok geç kalmıştı. Fransızlar bu hareketsizlikten yararlanarak kuzeydeki kuvvetlerini bir araya getirmişler ve York ve Cobourg'un dağılmış birliklerini 6 ve 8 Eylül'de Hondschoot'ta ve 16 Ekim'de Maubeuge yakınlarındaki Wattignie'de yenmişlerdi. Ardından Wurmser de saldırıya uğradı ve Wissembourg hatlarına doğru püskürtüldü. Nihayet buradan çıkarıldı ve aralık sonunda Landau kuşatmasını durdurmak zorunda kaldı. Olaylar, Güney Fransa'da da aynı biçimde gelişti. Sardinyalılar, Avusturya desteği olmadığından durdular ve Lyon 9 Ekim'de pes ettiğinden, Savoie'dan atılmış oldular. Pireneler tarafında Caro, Bidasoa Nehri'ne kadar ve Ricardos, Boulou ordugâhına kadar geri çekildi. Bunun üzerine Fransızlar Toulon kuşatmasını hızlandırabildiler ve bu şehrin 19 Aralık 1793'te düşmesi, savaşın bitimine damgasını vurdu. Müttefikler Belçika'yı ve Ren Nehri'nin sol kıyısını yeniden fethetmişlerdi. Fransa'nın kuzeyinde üç kaleye sahiptiler. Buna karşın devrimci ordular yeniden saldırıya geçiyor ve öncesine oranla çok daha etkili bir biçimde hareket ediyorlardı.

İtiraf etmek gerekir ki Pitt, sonunda ittifak güçlerinin yöntemlerini düzeltmek için çaba sarf etti. Cobourg'un beceriksizliğini şiddetle eleştirdi. Onun yerine başkasının getirilmesini sağlayamadığından, yaralandıktan sonra 1793 Mayıs'ında Avusturya'ya dönmüş bulunan Mack'ı Cobourg'a yardımcı olarak atadı. II. Franz'ın, savaş yönetiminin bütünlüğünü sağlamak üzere bizzat Hollanda'ya gitmesine karar verildi. Ren ve deniz arasında gerçekleştirilecek olan bir sonraki savaşı hazırlamak amacıyla Brüksel'de, ardından da Londra'da toplantılar yapıldı. Mack, Paris üzerine yürüyecek olan uygun durumdaki tüm kuvvetlerin, yani en az 200 bin askerin, Hollanda üzerinde yoğunlaştırılması konusunda ısrar etti. Prusyalılar geri çekilecekleri tehdidini ortaya koyduklarından, olasılıklar pek parlak görünmüyordu. Pitt, Prusyalılara Lord Malmesbury'yi yollayarak, ittifakı bir süreliğine yeniden sağlamlaştırdı. Thugut, 100 bin askerin gereksinimleri için Friedrich-Wilhelm tarafından talep edilen 22 milyon talerlik katılım payını ödemeyi reddettiğinden, Mareşal Möllendorf ilk önce Ren Nehri'ni yeniden geçme emri aldı. Malmesbury bunu engellemeyi başardı ve Haugwitz'i Lahey'e götürerek, 19 Nisan 1794 antlaşmasını imzalaması için onu ikna etti. İngiltere, ayda 50 bin

sterlin, artı bir kereliğe mahsus 300 bin sterlin karşılığında, 62.400 Prusyalıyı satın aldı.

Bütün bu olanlar, durumu pek temelinden değiştirmedi. İngiltere'nin Hollanda'da hâlâ yalnızca on iki bin kadar askeri vardı ve oradaki otoritesi zayıf kalmaya devam ediyordu. II. Franz'ın çevresi, Mack'ı karalamaya çalışıyordu. Polonya krizi imparatoru Mart ayında Viyana'ya döndürdüğünde, Mack işini bıraktı ve savaş yönetimi eski haline geri döndü. Pitt, Polonya olaylarının sonuçları dengeleyebilecek güce sahip değildi; fakat beceriksizliğiyle, Prusya'nın ayrılma kararı almasına kuvvetlice katkıda bulundu. Malmesbury tarafından sonuçlandırılan antlaşmayı ancak 22 Mayıs'ta onayladı. Ardından, parasını ödediği birlikleri istediği gibi kullanma isteğini belirtti. Nihayet bu birlikleri, Ren Palatinliği'nden Hollanda'ya geçirme kararı aldı. Bu, elbette akıllıca bir karardı; fakat Prusya kralı, kendisine danışılmaksızın askerlerinin başka bir yere götürülmesine öfkelendi ve Möllendorf'a, Fransızların mevcudiyetinde bu kanat yürüyüşüne girişmeyi reddetmek için imkan doğdu. Thugut takviye kuvveti göndermediğinden, Cobourg, Kuzey Denizi'nden Lüksemburg'a kadar yalnızca 185 bin asker konuşlandırabildi. Fransızların da yaklaşık aynı sayıda askeri vardı. Cobourg merkezden saldırdı fakat kuvvetlerini yeterince yoğunlaştırmadı. Saldırıyı ilk önce Sambre'a yöneltti ve Landrecies'yi aldı. Ardından Lille'e doğru ilerledi ve 13 Mayıs 1794'te Tourcoing'de yenildi. Möllendorf'un Brunswick'in 1793'teki halini hatırlatan hareketsizliği sonucu belirledi. Fransızlar, Moselle ordusunun bir kısmını Sambre'a getirdiler ve bu ordu Ardenler ordusuyla birleşerek, Cobourg'a arkadan saldırdı. 26 Haziran'daki Fleurus savaşı, Belçika'yı yeniden cumhuriyetçilere açtı. Pitt, hayallerinden kesinlikle vazgeçmedi. Avusturyalıların yıl sonunda Hollanda'ya 100 bin asker getireceklerini hesaplıyordu. Buna karşın, Avusturyalıların Ren'e geri döndüğünü ve York Dükü'nün de yeniden Hollanda'ya döndüğünü gördüğünde, soğukkanlılığını yitirdi ve felaketin sorumluluğunu Prusyalıların üzerine atarak, tüm para yardımlarını 17 Ekim'de iptal etti. Friedrich-Wilhelm'in Fransızlarla anlaşmaya karar vermesine sebep olan bu son darbeydi. Kuşkusuz, Pitt'in ittifakı kurtaramayacak olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte zaferini sağlama almak için böylesine az çaba sarf etmesi ve yıkımına böylesine açıkça katkıda bulunması, büyük bir devlet adamı gibi davranmadığını gösterir.

V. Deniz ve Sömürge Savaşı

Pitt'in kendine ayırdığı başlıca görev, daha kolay gibi görünmekteydi. Amerika Savaşı sırasında dengeyi yeniden sağlayabilmek için, Fransa'nın

İspanya ve Hollanda'nın yardımına ihtiyacı olmuştu. Bu ülkeler Fransa'ya cephe alarak, mağlubiyetini kesin kılıyorlardı. Buna rağmen savaşın ilk yılları boyunca, İngiltere denizler üzerinde mutlak bir egemenliğe sahip olmadı ve ağır düş kırıklıklarına uğradı.

Müttefikleri İngiltere'ye pek az yardımda bulundu. Hollanda'nın 49 gemisi vardı ama bunlar zayıftı: Gemiler, konvoy ve ablukalar için kullanıldı. Napoli yalnızca dört, Portekiz ise İngiliz subaylarıyla donatılan altı gemi sunuyordu. Yalnızca İspanya, 56'sı 1793 yılında silahlandırılan 76 gemi sahibi olduğu için çok yararlı olabilirdi. İspanya'yla ittifakı, İngilizlere Akdeniz'i açıyordu ve bu denizde İngilizleri kararlı bir biçimde desteklenebilseydi, onların, kuvvetlerinin büyük bir kısmını Manş ve Atlas Okyanusu'nda kullanmalarını sağlayabilirdi. Buna karşın İspanya İngilizlere güvenmiyor ve onları Korsika'ya yerleştirmeyi istemiyordu. İspanyol Amiral Langara, Toulon'da Fransız filosunu getirmek isteyen Hood ile tartıştı. Daha sonrasında Amiral Hotham, İspanya'dan hiçbir yardım alamayacaktı. İspanya, Fransız Antilleri'nin ve özellikle de Haiti'nin İngilizler tarafından ilhak edilmesinden daha da çok kaygı duyuyordu. Zaten Denizcilik Bakanı Valdés, açıkça İngiliz düşmanıydı.

Gerçekten de İngiliz donanması, Fransız donanması karşısında belirgin bir sayısal üstünlüğe sahipti. Savaş başında, Fransa'nın 76 gemisine karşı, İngiltere'nin seferber edilebilecek 115 gemisi bulunuyordu. Topçu sınıfı oransal olarak daha zayıf olmasına rağmen, aynı zamanda birkaç teknik üstünlüğü de vardı: Daha hafif gemi direkleri, daha iyi bir donanım ve bordada saldırı durumunda değerli olan esnek bir mermi sürgüsü. Donanma, diğer geminin direklerini kırmak için değil, gemiyi batırmak için ateş açıyordu. Buna karşın bu donanma her ihtiyaca –savaşmaya, abluka kurmaya ve ticareti korsanlara karşı korumaya– yetemezdi. Her halükârda tamamen hazır değildi. Büyük zorluklar çekildi; deniz kuvvetlerini uygun bir hale getirmek için yıllar gerekti. Teknik hiç değişmedi. Tipik savaş gemisi, 74 toplu, güverte kirişinde 200'e 50 ayak genişliğinde, iki savaş güvertesine ve 600 kişilik mürettebata sahip gemi olarak kaldı. Daha sonradan Lord Barham adını alan, 1792'den 1801'e dek Amiralliğin birinci lordu olarak Middleton'ın yerine geçen Lord Spencer, yapım sorunlarını kolaylıkla çözebildi. O sırada halen kolaylıkla bulunabilen İngiliz meşesi ve köknara, ya da İskoçya çamına, Fransızların artık satın alamadığı Baltık ahşapları ve bir de Amerikan akçamı eklendi. Buna karşın İngiltere'nin bütün tersaneleri kötü durumdaydı. 1793 ile 1801 yılları arasında inşa edilen 24 gemiden, yalnızca ikisi devlet şantiyelerinden çıktı. Donanma, tayfalarını zor buluyordu. 1792'de donanmada 16

bin tayfa vardı ve aralık ayında bunlara 9 bini daha eklendi; fakat 1790 yılında İspanya'ya karşı seferber edilen filolar, 40 bin kişilik mürettebat taşıyordu ve 1799'da mevcut 120 binden fazlaydı. İngilizlerin hemen üstün gelmesinin sebebi, Fransız donanmasının göç, ihanet ve bir de disiplinsizlikten dolayı düzensiz olmasından kaynaklanıyordu. Buna karşın İngilizler, neredeyse tüm gemilerini muhafızlık ya da devriyelere ayırarak, ilk önce yalnızca düşmanı gözetlemekle yetinmek zorunda kaldılar. Saldırıya yavaş yavaş geçtiler ve 1795'te halen, denizi cumhuriyetçi filolardan arındıramamışlardı.

Bu tarihe kadar gerçekten de, donanmanın idari şefleri olan Chatham ve Richmond umursamazca olduğu kadar beceriksizce de davrandılar ve yönetim, kuvvetlerini iyi kullanmadı. Yine de kuşkusuz, bu yönetim kara kuvvetlerininkinden daha iyiydi. Çok subay gerektiğinden, soya pek bakılmıyordu ve hatta subayların bir kısmı, ticari donanmadan alınıyordu. Emir altında olanlar arasında zaten taktiği yenileyecek olan üstün nitelikli adamlar hizmet vermekteydi: Collingwood, Cornwallis, Troubridge ve o sırada 34 yaşında yüzbaşı olan ve aralarında en fazla ün kazanacak Nelson. Amerika Savaşı'nda eğitilmiş olan amiraller arasında, Duncan ve Jervis gibi yüksek rütbeli usta subaylar bulunuyordu; fakat Howe ve özellikle de Hotham, görevlerine layık gibi görünmediler. Amiralliğin talimatları, düşmanı yok etmek için onun peşine düşmeyi emrediyordu: Howe ise her şeyden önce gemilerini kollamak istiyordu; bu deniz yolculukları gemileri çok yorduğundan, Fransızları kendi limanlarına hapsetmemekte diretti. Dahası gemi gemiye çizgisel muharebeyi, yani eski taktiği uygulamaya devam ediyordu. Daha becerikli olan Hood ise büyük başarılar elde edemedi.

Savaşın yeni özelliği, İngilizlerin İspanyol ittifakı sayesinde gerçekleştirebildikleri Akdeniz operasyonlarının önemiydi. Hood, Trogoff'u Toulon'da kuşatmayı ancak temmuzda başardı. Buna karşın Fransız filosu ihanet sonucu kendisine teslim edildiğinde, dört gemi getirtti ve tahliye sırasında diğer dokuzunu yaktı. Bundan sonra Pasquale Paoli'nin ayrılıkçı bir hareketi yönettiği ve tacı III. George'a sunduğu Korsika'yı istediği gibi fethedebildi. Bununla beraber yeterli çıkartma birliğine sahip olmadığından, adadaki üç mevki uzun süre direndi. Calvi, Nelson'un eline ancak 1794 Ağustos'unda geçti. Gerçekten de İngiliz komutanları, Toulon'da olduğundan daha uyumlu değillerdi; Pitt de onlara takviye kuvveti göndermedi. Bu zaman zarfında Fransızlar çalışıyorlardı ve Haziran 1794'te yine denize açıldılar. Hood Fransızlara saldıramadan onları Jouan Körfezi'ne kadar geriletti. 1795 yılının başında Brest'ten altı gemi geldiğinde, Hood'un durumu kritikleşti. Şikayette bulununca görevinden alındı. Hood'un selefi Hotham takviye almasına rağ-

men, sonuca ulaştıracak bir savaş riskine girmeye cesaret etmeksizin, mayıs ve temmuz aylarında Korsika sularında, Amiral Martin'in meydan okumalarıyla karşı karşıya kaldı. Toulon ablukası Jervis tarafından, ancak kasımda yeniden başlatıldı.

İngilizler Atlas Okyanusu'nda da kesin üstünlük elde edemediler. 1793 Temmuz'unda Howe, Belle Adası sularında Morard de Galles'e karşı savaşa girişmek istemedi. Ardından, Brest önünde abluka devriyesi oluşturmayı reddetti. Şiddetli bir biçimde eleştirilen Howe, Mayıs 1794'te Fransa'nın Amerika'dan beklediği büyük konvoyu yakalamak için yola koyuldu ve konvoyu korumak için çıkmış olan Villaret-Joyeuse ile karşılaştı. İki filo 26 ve 29 Mayıs'ta ve 1 Haziran'da çarpıştı. Howe'un 6 düşman gemisini zapt etmesine ve 9'a karşı kullanılabilir 15 gemisi kalmasına rağmen, Villaret Brest'e gidebildi ve konvoy da sağ salim oraya vardı. Aralık ayında Villaret yeniden yola çıktı. Onu limana geri getiren, düşmanı değil, fırtına oldu. 1795 yazında Bridport ve Cornwallis, Quiberon seferi sırasında Villaret'yi Lorient'a sığınmaya zorladılar. Bununla birlikte Ocak 1796'da, Hoche'un seferi yine İrlanda'ya ulaşmayı başardı.

Fransızlar bu koşullar altında, sömürgeler savaşına düşünülenden uzun bir süre dayandılar. Savaş Antiller'de, özellikle İngilizlerin açgözlülüğünü kabartan şeker adalarında yoğunlaştı. Kölelerin Santo Domingo'daki ayaklanmalarından beri, tarım işletmecileri yabancı ülkeleri yardımlarına çağırıyorlardı. İspanyollar Devrim'e duydukları tiksintiden dolayı ayaklananlara yardım etmeyi yeğlediler. Pitt, savaşa kadar görüşünü belirtmedi. Daha sonra sömürgecilerle anlaşmasının sebebi, nihai olacağını umduğu bir fethi kolaylaştırmaktı. Toulon ve Vendée'de büyük bir üstünlük sağlayabilecek olan kuvvetleri, sömürgeler için kullandı. Eylül 1793'ten itibaren bu kuvvetler, yavaş yavaş Santo Domingo limanlarını ve Haziran 1794'te de Port-au-Prince'i ele geçirdiler. Buna karşın mayıs ayında Toussaint L'Ouverture İspanyollarla ilişkilerini daha yeni kesmiş ve General Lavaux'yla birleşmişti. Konvansiyon'un köleliği ortadan kaldırması, zencileri Fransızların tarafına çekiyordu. Diğer yandan bazı hastalıklar, İngilizleri kırıp geçirmekteydi. 1795 yılının sonunda, kıyı şehirlerine kapanan İngilizler, Haiti'yi terk etmeye can atıyorlardı. Vent Adaları'nda çok daha başarılı oldular. 1793 Nisan'ından itibaren, Tabago'yu kan dökmeksizin ele geçirdiler. Martinique'te ilk önce başarısızlığa uğradılar; fakat Mart 1794'te Jervis gelerek burayı zorla aldı. Ardından Sainte-Lucie ve Guadeloupe da aynı kaderi paylaştı. Victor Hugues, durumu biraz düzeltti. Guadeloupe'u yeniden fethetti, bu adayı elde tutmayı da bildi ve bu üsteki faaliyetleriyle, düşmanını kaygılandırdı. Hollanda sömürgeleri,

bu ülke cumhuriyetçiler tarafından istila edildikten sonra, yeni bir av oluşturdu: İngilizler 16 Eylül 1795'te Ümit Burnu'nu ve Hollanda Guyanası'nı da ele geçirdiler. İngilizler gitgide üstün gelmeye başladılar. Yine de son söz söylenmemişti. Hollanda'nın ardından İspanya da ittifaktan ayrılıyordu.

VI. Ekonomik Savaş

Pitt ve Grenville uzun bir süre boyunca, iyimserliklerini haklı çıkarmak için Fransa'nın içinde bulunduğu sıkıntıyı ileri sürdüler. Açlık ve *assignat*'nın çöküşü, bu ülkeyi acınacak bir duruma düşürecekti. Diğer yandan bu mutlu anın gelişi de hızlandırılacaktı. Daha 1792 yılında göçmenler, Prusya kralına sahte *assignat*'lar imal etme teklifinde bulunmuşlardı. Kral bunu reddetti. Pitt aynı vicdanı gösteremedi ve Fransa'ya yaymak üzere büyük miktarlarda *assignat* bastırdı. Pitt bir yandan da 1793 Temmuz'unda Konvansiyon'da, bankacıların Paris'te Londra fiyatı üzerinden senetler satabilmeleri için onlara krediler vermekle ve böylelikle sermaye sızıntısına yol açarak Fransız parasına değer kaybettirmekle suçlandı. Bu suçlama inandırıcıdır çünkü Pitt'in İngiliz Boyd ve İsviçreli Perregaux gibi Parisli para babalarıyla temasta kaldığı kesindir. Buna karşın Fransa'yı zayıflatmak için, gelenek ona daha da etkili bir imkan sunmaktaydı: Kuralları Yedi Yıl Savaşları ve Amerika Savaşı sırasında konulan abluka. 8 Haziran 1793'te, Fransız hükümeti el koyma yoluyla artık ülkenin tüm kaynaklarını elinin altında bulundurduğundan ve böylelikle de ithalatlar ordunun lehine dönebildiğinden, Pitt tahıl satışını savaş kaçakçılıkları listesine ekledi. Aslında, 25 Nisan 1795'te yenilediği bu önlem, ilk defa bütün bir ülkenin sivil halkına, kuşatma altındaki bir şehirle aynı muameleyi yapıyordu. Öte yandan abluka, daha öncekilerden daha katı oldu. Daha önceki savaşlarda, Fransa'nın kara sınırlarının büyük bölümü açık kalmaktaydı; birçok kıta devleti tarafsız kalmış ya da Fransa'yla ittifak kurmuştu; Akdeniz hiç İngiliz kontrolüne geçmemişti. Şimdi ise koalisyon güçleri limanlarını Fransızlara kapatmaya, onların mallarını gaspetmeye, abluka tarafından hedeflenen ticari malların olduğu kadar her türlü borç ve ödemenin de Fransızlar lehine gönderilmesini yasaklamaya girişiyordu; İsviçre kesimi dışında ordular, sınırları sıkı sıkıya kapatıyorlardı ve İngiltere Akdeniz'de devriye dolaştırıyordu. Fransa neredeyse bütünüyle yalıtılmıştı. Napolyon döneminde asla zarar görmeyen bankacılık ilişkileri, bu defa en azından kuramsal olarak kesildi.

Buna karşın abluka, delinmez değildi. İttifak güçlerinin hepsi, karar verilen önlemleri aynı gayretle uygulamadılar. Örneğin imparator, Hollanda'da

Fransızlara ödeme yapılmasını yasaklamak için 17 Mart 1794 tarihini bekledi. Diyet Meclisi, tüccar ve bankacıların Fransa ile ticaret yapmasına karışmayan Hamburg Senatosu'nu boş yere uyardı. Livorno limanının kapatılması için bir ültimatom ve uzun deniz seyirleri gerekti. Abluka, Hollanda'da bile delindi. Yelkenli donanma döneminde, zincirin halkaları zaten çok gevşek kalıyor ve bu, kabotajı engellemiyordu. Cenova ile kabotaj hâlâ sürüyordu. Kruvazörleri bilgilendirmek için, ticari haber alma hizmeti verecek bir uluslararası örgüt yoktu ve iletişim imkanları konusunda da aynı şey geçerliydi. Nihayet tarafsızlar da vardı. İsveçliler, Danimarkalılar ve Amerikalılar gibi bazıları, ancak mecbur bırakılırlarsa ablukaya uyuyor; Cenovalılar ve İsviçreliler gibi başkaları da, coğrafi konumları sayesinde kısıtlamalardan sıyrılıyorlardı. İsviçre yoluyla, Fransa Almanya'dan, Avusturya'dan ve İtalya'dan mal satın alabildi.

Öte yandan, İngilizlerin denetimindeki ablukanın, yalnızca ve hatta temel olarak düşmanın askeri direnişini hedeflemediğini de belirtmek gerekir. Abluka, ticari sisteme eklenerek, İngilizleri Fransız rekabetinden kurtarıyor ve Fransa'nın pazarlarına el koyulmasını sağlıyordu. Abluka aynı zamanda, ticari gemilere uygulanan oldukça sert mevzuat yoluyla, İngilizlerin lehine, tarafsız ve hatta müttefik tüccarları devre dışı bırakma olanağı yaratıyordu. Sömürge ticareti konusundaki 1756 emrini yenileyen 6 Kasım 1793 tarihli "kurul talimatı", ablukanın bu niteliğini gün ışığına çıkarır. Bu emir, tarafsız ülkelerin, savaştan önce kendilerine kapalı olan ama Konvansiyon'un açmış bulunduğu Fransız sömürgeleriyle ticaret yapmasını yasaklıyordu. İngiltere böylelikle, sömürge kökenli besin maddelerinin tekelini ele geçirmiş oluyordu. Oysa ticari açıdan ele alındığında, delinmez bir abluka anlamsız gözüküyordu. Düşmanın mal satmasını engellemek bir çıkar sağlıyorduysa da, mümkünse bu düşmana İngiliz ticari mallarını göndererek onun parasını sızdırmak ya da yalnızca düşmanda bulunan malları elde etmek de çıkar sağlayabilirdi. Buna bağlı olarak hükümet, düşman limanlarına giriş izinlerini, koşullara göre dağıtıyordu. Aslında Konvansiyon, İngiltere ile ticareti yasaklıyordu fakat ticari mallar kolaylıkla "tarafsızlaştırılıyordu." Örneğin, Emden'de bu işlem büyük çapta uygulanıyor ve yalnızca %1 ya da %2'lik bir komisyona mal oluyordu. Taşıma konusunda ise bizzat İngilizler tarafsız gemilere başvuruyorlardı. Gerçekten de Fransa ve Hollanda yönündeki çıkışlar, 1792'de İngiliz ihracatının tamamının %15'ini oluştururken, bu oran 1800 yılında yalnızca %12'ye iniyordu. Hatta yönetim, ticari çıkarları kollamak için, savaş kaçakçılığına karşı bağışlayıcı davranmış gibi görünmektedir. Tarafsızlar, korsanlardan koruma gibi birtakım hizmetlerde bulunduklarından,

bunlara da bazı ayrıcalıklar vermek durumunda kalındı. Hatta Fransa'ya tahıl götürme yasağı, 1794 Ağustos'unda geçersiz ilan edildi. Anlaşılacağı üzere İngilizler, ihracata devam etmek amacıyla ablukayı seve seve yumuşatırlardı. Fransızların iradesi ve devlet denetimindeki Fransa ekonomisi, İngilizlerin bunu yapmasına engel oldu.

Abluka bu haliyle, ittifak güçlerine zorluklar yarattı. Öncelikle onları tarafsızlarla birbirine düşürdü. Danimarkalı bakan Bernstorff ve İsveç kralı, yılmadan haklarını korudular ve sonunda, 27 Mart 1794'te, ticaretlerinin korunması amacını güden, 16 geminin silahlandırılmasını ve hatta Baltık Denizi'nin savaşanlara kapatılmasını öngören bir sözleşme imzaladılar. Grenville hiç telaşlanmadı çünkü Bernstorff'un ilişkilerin kesilmesini arzu etmediğini; bir sonraki yılın ilkbaharından önce Baltık'ı kapatma kararının uygulanmayacağını da biliyordu. Bir süreliğine ABD'nin tutumu daha tehditkâr gibi göründü. 300 Amerikan gemisi Fransız Antilleri'yle ticaret yaparken yakalanınca, onlar da İngiliz gemilerine ambargo koydular. 29 Nisan 1794 tarihinde İskandinavlar Amerikalılara Baltık Anlaşması'nı bildirdiler ve Amerikalıların da onlara katılacağı söylentileri dolaştı. Oysa Fransız temsilciliğinin tavrı Washington'ı rahatsız ediyordu. Dışişleri Bakanı Alexander Hamilton ise ne olursa olsun İngiltere ile çatışma içine girmeyi istemiyordu. 1794 Haziranı'nda, John Jay Birleşik Devletler'in özel elçisi olarak Londra'ya gitti ve 19 Kasım'da kendi adını taşıyan antlaşmayı imzaladı. ABD bundan böyle limanlarında Fransız korsan gemilerini kabul etmeme sözüyle bağlanıyor, diğer yandan da bu limanları İngiltere'nin gemi ve ganimetlerine açıyordu. Hatta Jay, Antiller'deki Amerikan ticaretini neredeyse hiçe indirmeyi ve sömürge kökenli besin maddelerini Avrupa'ya taşımaktan vazgeçmeyi bile kabul etmişti. Senato, uzlaşmayı bu kadar ileri götürmeyi reddetti; ama antlaşmanın geri kalanını onayladı; çünkü İngiltere, hâlâ elinde tuttuğu, Birleşik Devletler'in kuzeyindeki bölgeleri tahliye edeceği sözünü veriyordu ve çünkü bu, barışın yararınaydı.

Diğer yandan, Fransa'nın kendisine bağlı korsan gemilerinin etkinliğiyle birleştirerek benimsediği önlemler, müttefiklerin ticaretine ağır zararlar verdi. Muhafız gemilerin eşlik ettiği konvoylar halinde deniz yolculuğu yapılmasına rağmen, İngilizler 1794 ve 1795'te, yılda 600 gemiden fazlasını kaybettiler. Sigorta narhları çok yükseldi. İngiliz limanlarındaki ticarette tarafsızların tonilato üzerinden oranı, 1792'de %10'ken, 1793'te %25'e yükseldi.

Bununla birlikte İngiltere, yalnızca ilk sene büyük zorluklar çekti. Savaşın ilanı kredileri azaltarak, yüz kadar bankanın kapanmasına ve birçok iflasa yol açtı. İngiltere Merkez Bankası'nın kasa varlığı, 1793 Şubat'ında 4 milyon

sterline indi. Yıl boyunca limanların toplam tonajları %17 oranında düştü ve 1792 yılında 24 milyon sterlin değerindeki ihracat 19 milyon sterline indi. Sömürge kökenli besin maddelerinin fiyatları çöktü. Hamburg bu mallardan geçilmiyordu. Buna karşın İngiltere Merkez Bankası dayandı, ticari senetlere yüksek iskontolar uyguladı, paranın hazineleştirilmesini sınırlandırmak için 5 sterlinlik banknotları piyasaya sürdü. Altın Fransa'yı terk ediyordu. Banka yaklaşık 4 milyon sterlinlik altın satın aldı ve kasa varlığı yükseldi. Bankanın avansları, Pitt'in 5 milyon sterlini, şirket sahiplerine yardımda kullanabilmesini sağladı. Bu zor dönem atlatıldıktan sonra, ithalat ve ihracat durmadan arttı. Dış ticarette dolaşımdaki miktar, 1794 ve 1795'te 25 milyon sterline ve 1796'da 28 milyon sterline ulaştı. Fransız Antilleri'ni felç eden karışıklıkların ardından 1792'de olağanüstü bir gelişim gösteren köle ticareti, bu durumunu korudu. 1789'da 11 bin köle alımı söz konusuyken 1792'de 27 bin köle ithal edildi ve 1794'te getirilen köle sayısı 14 bin oldu.

Bazı sanayilerin tehlikeye düştüğü doğrudur: Spitalfields'teki ipek ve brokar dokumacıları bu şekilde işsiz kaldı. Buna karşın kıtalılar çok daha fazla zarar gördü. İtalyan ve İspanyollar gibi Fransa'nın müşterisi olan bazıları çok sıkıntı çektiler. Almanlar gibi Fransa'ya değerli madenler ve kimyasal maddeler sağlayan diğerleriyse, bu pazardan mahrum kalmış oldular. Abluka ile çakışan Polonya krizi, durumu daha da kötüleştirdi. Almanya'daki, özellikle de Silezya'daki teksil sanayisinin etkinliği sıfır noktasına indi. Bazı ülkelerde ön tedarik hazırlıkları zorlaştı. Prusya ve Polonya'dan artık pek fazla tahıl elde edilemezken, orduları beslemek zorunda olan Hollanda da artık tahıl satamıyordu. Barselona'da 1793 ilkbaharından itibaren karışık unlardan yapılan ekmek (*pain d'amalgame*) yenilmeye başlandı. 1794 ve 1795 yıllarında hasat verimsiz olunca, durum daha da karanlıklaştı. Bunun acısı özellikle İngiltere'de çekildi. Buğday fiyatları, 1796'da quarter'ı (12,7 kg) 6 gineye, yani kentali 28 Fransız lirasına ulaşana kadar sürekli yükseldi; bu 2. Yıl'ın azami değerlerinin iki katıydı. 1795 yılında fiyatlar, 1790'a oranla %26'lık artış kaydetti ve yükseliş bu noktadan sonra hiç durmadı. Büyük güç İngiltere için kötü yıllar başlamıştı.

İşsizlik ve pahalılık, her yerde aynı etkileri gösterdi. Kitleler, Fransa'dakine benzer biçimde çalkalandı. Bu, Eski Rejim hükümetlerinin en çok korktuğu şeydi ve bu korku, savaşın yönetimini de etkiledi; ittifak güçlerinin, savaşı "popülerleştirmelerini", onu Fransız Devrimi'nin sunduğu kalıba uyacak ulusal bir savaş haline getirmelerini engelledi.

VII. İttifak Devletlerinin Savaş Yönetimleri

İttifak güçlerinin uğradığı başarısızlıkların doğrudan nedenleri, birliğin sağlanamaması ve rutinlerinden çıkmaktan aciz diplomatlarının yetersizliğiydi. Buna karşın nedenlerin en köklüsü, Eski Rejim'in kendisinde yatar. Uzun süre boyunca, Fransızlar tarafından yenilikçi bir biçimde yürütülen bu savaş, ittifak güçlerinin yönetim yöntemlerinde hiçbir değişiklik yaratmadı.

Kalıtım, ayrıcalık ve önyargıların kemikleştirdiği hükümdar ve aristokratlar, ne yeni yöntemler icat etmeyi ne de yeni kuvvetlere başvurmayı bilemediler. Kuşkusuz, kıta hükümetlerinin kendilerini yenileyememiş olması şaşırtıcı değildir. Karşıdevrime beslediği tutku platonik kalan Katerina dışında, bu ülkelerin hükümdarları rastlantı sonucu hep vasat kişiliklerdi. Aralarında en güçlüleri imparator ve Prusya Kralıydı. İmparator II. Franz, Napolili Ferdinand'ın kızı olan imparatoriçe ve Thugut'la anlaşmalı olarak askeri seçimlere karar veren ve Mack'ı görevden uzaklaştıran, yaveri Lorrainli General Rollin tarafından yönetilmekteydi. Diğeri II. Friedrich-Wilhelm ise, Valmy Olayı'ndan sonra, Fransa'ya karşı savaşı sürdürme taraftarı olan tek Prusyalıydı; Prens Heinrich tarafından desteklenen bakanları ona sürekli olarak baskı yapıyordu. Prusya ordusu ise devlet içinde devletti; öyle ki ordunun komutanı Möllendorf, en sonunda kendi yetkisini kullanarak Fransızlarla tek başına pazarlık etti. Aynı çok başlılık belirtilerini göstermeyen İngiltere hükümetinin, savaşın gereklerini daha çabuk anlamamış ve bu doğrultuda reform yapmamış olması en şaşırtıcı olanıdır.

Pitt, hükümetini değiştirmiş; ama bunu parlamenter taktikleriyle yapmıştı. Savaş, liberal partideki bölünmeyi nihai sonuçlarına vardırdı. Fox, Sheridan ve Lansdowne düzenli olarak barış lehine önergeler sunarken, Windham yönetime katılmayı kabul etti. Pitt de onu kabinesine almakta gönüllü davrandı. Göçmen Bürosu, Savaş Bakanlığı, İrlanda ve donanma kasasını elinde bulundurarak, bu dengesiz görevler yığılımını azaltmayı inatla reddeden Dundas'ın engellemeleriyle karşı karşıya kalıyordu. Oysa Dundas, bir savaş bakanının ancak unvanına sahipti. Ordu konusunda hiçbir şey bilmediği için, bunu, hükümette yer almayan, Savaş Bakanlığı'nın birinci avukat yardımcısı Yonge'a havale etmişti. Aslında, operasyonları Pitt ve Grenville yürütüyorlardı; ama onlar da diplomasi konusunda bile her zaman anlaşamıyorlardı ve onları daha önce savaşı yönetmeye hazırlayacak hiçbir şey vesile olmamıştı. III. George, kafasına estiği gibi davranmak için bu durumdan yararlandı. Dunkerque kuşatmasını dayattı; Möllendorf'u 1794'te Hollanda'ya getirebileceğini düşündü; ordu alay konusu edilmesine rağmen, York

Dükü'nün geri çağrılmasına bir yıl boyunca engel oldu. Donanma işleri ise belki birazcık daha yolundaydı. İki komutandan Pitt'in kardeşi Lord Chatham üzüntü verici zayıflığı ve diğeri Richmond Dükü, efsanevi tembelliği ve ihmalkârlığıyla ünlenmişti. Donanma, Dunkerque kuşatmasına katılmadı. Toulon takviye kuvveti talebinde bulunurken, Lord Moira Portsmouth'da hareketsiz ve dört alay Manş Adaları'nda atıl halde bırakıldı. İrlanda birlikleri hazır hale geldiğinde, bunları sevk edecek taşıt sıkıntısı çekildi. Pitt'in bu durumu değiştirmesi için Fleurus yenilgisinin alınması ve Belçika'nın kaybının gerçekleşmesi gerekti. Nihayet Dundas savaş idaresinden ayrıldı ve savaşın yönetimi için Windham'ın başına geçeceği bir savaş sekreteryası kuruldu. York Dükü kısa süre sonra Hollanda'dan geri çağrıldı. Spencer, Chatham'ın, Cornwallis ise Richmond'un yerine geçti. Bu son seçim, doğruluğunu kanıtladı fakat Windham vasat bir bakan olduğunu gösterdi: Daima tavsiye ettiği Vendée seferini düzenlemekte aceleci davrandı ve bunun sonucunda Quiberon bozgunu yaşandı.

İttifak güçleri, ordularının silah altına alınma yöntemlerinde hiçbir değişiklik yapmadılar. 1794 yılında, Almanya'da genel bir halk silahlanmasından bahsedildi ama bu yalnızca lafta kaldı. Gönüllüler gitgide nadirleştiğinden, kurayla silah altına alma yöntemi her yerde yaygınlaşmaktaydı. Bu yöntemin karşılaştığı zorluklar, asker sayısı açığını ve takviye sevklerinin yavaşlığını kısmen açıklar. 1794 yılına kadar İngiltere, gönüllülere çağrıda bulunmakla yetindi; subay rütbeleri, bu rütbeleri satın alan aristokratlar tarafından doldurulyordu. 34 yeni alay oluşturuldu. Protestan İrlanda bağlılığını göstererek 25 bin asker sağladı. Sayıları 30 bine çıkartılan milisler, sınıfın yönetiminde ülke savunmasını üstlenecekti. Düzeni korumak ve milisle işbirliği etmek üzere, kendiliğinden bölükler kuruldu. Donanma Amerikalıların itirazlarına rağmen, kanuna uygun düşmeyen bir biçimde, denizci olsun olmasın, "zorlama" sisteminin kendisine teslim ettiği tüm erkekleri, yabancılar da dahil olmak üzere, uyruk farkı gözetilmeksizin kabul edilen gönüllülere ekledi. Aynı zamanda mahkumları ve *Habeas corpus* yasasının askıya alınmasının ardından siyasi şüphelileri de orduya kattı. Sonunda, kura yöntemini dayatmak gerekti. İlk önce 1794'te milis gücü için, bu isyanları çoğaltmak için yeterli olmuştu; ardından 1795'te 30 bin denizci için; son olarak da 1796'da cephe ordusu için. Doğal olarak bu kura, kıta üzerindekilerle aynı suiistimalleri içerdi ve yük yoksulların omuzlarına bindi. Silah altına yeni alınanlar kesinlikle eğitimli olmadığından, meslekten asker olanların yerine geçmek üzere sömürgelere gönderildiler. Sömürge iklimleri, bu askerleri kırıp geçirdi. Talimsiz olarak silah altına alınan denizciler ise daha da fazla sıkıntıya

düştü: İhtilaslar yüzünden kesintiye uğrayan iğrenç yemekler, var olmayan tıbbi hizmet, izin hakkından mahrumiyet. Bu durumda İngiliz donanmasında, sürekli isyanların patlak vermesi şaşırtıcı değildi.

Bütün büyük güçler tarafından toplanan asker sayısının, Fransızlarınkiyle karşılaştırılamaz olmasına rağmen, tüm ittifak güçleri bu orduları silahlandırmak, sıradan yöntemlerle donatmak ve hatta beslemek konusunda çok zorluk çektiler. Buna rağmen hiçbir yerde, bir sivil seferberlik denemesinde bulunulmadı ve savaşa karşı duyarsız olan halk, hiçbir yerde el koyma taleplerine karşılık vermedi. Avusturyalılar, Hollanda'da bunun üstesinden gelemediler. Bu zorlukların kaynağında, hemen hemen her zaman, maddi kaynak yetersizliğinin yattığı görülür. Polonya pazarının kapanmasından çok zarar gören yoksul bir devlet olan Prusya, gelirlerinin kayda değer bir biçimde azalmasına şahit oldu. Ordunun ihtiyaçları için her yıl 18 ila 20 milyon taler harcadığından, kısa süre sonra kendisini mali bir krizin eşiğinde buldu. Öte yandan Maliye Bakanı Struensee, büyük idari engellerle karşı karşıya kaldı; çünkü II. Friedrich, harcanacakları yerler önceden belirlenmiş olan fonların toplandığı hükümdar hazinesinin yönetimini kendi üzerine alarak ve buna, gerçekten üretken tek taşra bölgesi olan Silezya'nın gelirlerini de ekleyerek babası tarafından öylesine zorluklarla gerçekleştirilen merkeziyetçiliği zayıflatmıştı. Struensee aslında, yalnızca ordu sandıkları ile önceden tahsis edilen, asla yeterli düzeye ulaşmayan ve kaynaklara, II. Friedrich-Wilhelm'in Wöllner'e bıraktığı hükümdar hazinesinin yatırımlarıyla tamamlanması gereken kraliyet arazilerini idare ediyordu. Struensee, lüks nitelikli harcamaların kısılmasını ancak büyük zorluklar çekerek sağlayabildi. Buna rağmen, 1792 yılının sonunda halen savaş hazinesinde bulunan 19 milyon taleri harcamak ve aynı zamanda, Hollanda ve Frankfurt'tan da borç almak gerekti: Kısa vadeli avanslar sayılmazsa, 1793'te 5 milyon ve 1794'te 8 milyon gulden. 1795 yılında bir iç istikraz, acı bir biçimde başarısızlığa uğradı. Prusya'nın ayakta kalmasını İngiliz parası sağladı. Prusya bu paradan da mahrum kalınca, Struensee, Ekim 1794'te, ayrıcalıkları ortadan kaldırmaktan başka çare bulamadı. Savaş, onu devrimci çareler bulmaya itiyordu; zaten geriye yalnızca barış imzalamak kalmıştı.

Belçika ve Macaristan'ı hoş tutmak zorunda kalan imparatorun sıkıntısı da bir o kadar büyüktü. Kronikleşen açık, 1793'te 30 milyon ve 1795'te 66 milyon guldene ulaştı. 1793 yılından itibaren hem içeriden hem de dışarıdan borç alındı: Borç, 1789'da 362 milyon guldenken, 1796'da 477 milyon guldene ulaştı. Buna rağmen Avusturya, ancak kağıt para basarak ayakta kalabildi: 1789'da, piyasada 23 milyon gulden değerinde kağıt para var-

ken, 1796'da bu miktar 35 milyona çıktı. Eğer Basel antlaşmalarından sonra Thugut İngiltere'den para yardımı sağlamasaydı, Avusturya savaşa devam edemezdi.

İspanya ise Saint-Charles Bankası'nın kraliyet senetlerini piyasaya bolca yaydı. 1794'te, kiliselerin gümüş eşyalarının bir kısmına el konuldu. 1795 yılında kral, papanın da izniyle, sahipsiz arpalıkların gelirlerini kendi üzerine geçirdi ve bir yıldan önce, bu arpalıkları kimseye tahsis etmeme kararı aldı. Ruhban sınıfının mallarının satılması yolunda ilerlenilmekteydi. Zamanında Fransızların başvurdukları çareleri kınayanlar, onlar gibi ihtiyaçlarına boyun eğiyor ve sonunda onların yaptıklarının aynısı yapıyorlardı.

İngiltere'de savaşı onaylayan ve bundan yararlanan hali vakti yerinde sınıfların, savaş masraflarını karşılamayı kabul edecekleri düşünülebilirdi; fakat Pitt, büyüyen açığı borçlarla kapatarak, onları bu zorunluluktan uzun süre boyunca esirgedi. Gelirler kesinlikle artmıyordu. Gelir, 1792'de 14 milyon 284 bin sterlin ve 1795'te 13 milyon 557 bin sterlin değerindeyken, donanmanın harcamaları 1 milyon 985 bin sterlinden 6 milyon 315 bin sterline, ordununkiler ise 1 milyon 819 bin sterlinden 11 milyon 610 bin sterline yükseliyordu. Borçlanma İngiltere'ye, 1793'te 4 milyon 500 bin sterlin, 1794'te yaklaşık 13 milyon sterlin ve 1795'te 19 milyon 500 bin sterlin getirdi. Bununla birlikte Pitt, faizleri giderek yükselen ikraz fonlarıyla beslediği borç itfa fonlarını muhafaza ediyordu. Kullanılabilir sermaye tükenmişti. İngiltere Bankası da aynı şekilde avanslar veriyor ve 1793 yılında toplam değeri 18 milyon sterlin olan hazine bonolarını kabul ediyordu. İngiltere de, Pitt'in maliyeci olarak ününün sınanacağı bir mali krize doğru ilerliyordu.

VIII. Avrupa'nın Tepkisi

Jakobenlerin yöntemlerini taklit etmeye cesaret edemeyen aristokrasi, öfkelenme ve infialini açığa vurma ve onları günah keçisine dönüştürme yolunu seçti. Avrupa'nın dört bir yanında gazeteciler, yazarlar, konuşmacılar ve vaizler giyotin tehdidiyle yurttaşlarını askerlik yapmaya zorlayan, kağıt para ile iflasa sürükleyen, el koymalarla aç bırakan ve kısacası barbarlığa geri döndüren yamyamları kınadılar. Göçmenler de bu propagandaya katkıda bulunuyorlardı. Antraigues, Verona'da Jakobenleri suçlu duruma düşerecek belgeler düzenliyor ve bunlar tercüme edilerek bol bol dağıtılıyordu. Başpapaz Barruel, Hoffmann'ın Masonlar'a ve şimdi de Protestanlarla bir tuttuğu İlluminati'ye yönelttiği suçlamaları derlemeye hazırlanıyordu. Aynı zamanda kısa bir süre sonra, o sırada Lozan'dan Piyemonteli casusları yöneten Joseph

de Maistre de, bütün bu çalışmanın bir sentezini yapacak ve Devrim'in ardına şeytanın gölgesini çizecekti. Ivernois bölgesinden Cenevreliler ve Mallet du Pan, Mounier gibi meşrutiyetçiler liberal burjuvaziye öğretilerini aşılıyorlardı. Bu propaganda büyük bir etki yarattı; belki de vicdanlardan çok çıkarları telaşa verdi; özgürlüğe ve hak eşitliğine ne kadar dost olunsa da, Fransızların bunun bedelini ağır bir biçimde ödediğini kabul etmek gerekiyordu. Bu cehennemi uzaktan seyreden herkes için ise Terör savunulamaz gibi görünüyordu; en yürekli olanlar, bunu yalnızca açıklamaya çalışıyor, diğer yandan da kınıyorlardı.

Korku ya da acıma duygusu, Devrim destekçiliğinden vazgeçenlerin sayısını artırdı; fakat yine de her yerde liberaller ve demokratlar var olmayı sürdürüyordu. Savaş, öngörülemeyen sonuçlarıyla, bunlara yeni fırsatlar tanımakta gecikmedi. Fransızların suçlanmasına neden olan tüm meseleler, erkeklerin hepsinin silah altına alınması, müsadere, kağıt para, işsizlik, pahalılık, yoksulluk yavaş yavaş Avrupa'nın her yerinde baş gösterdi. Zengin ya da hali vakti yerinde kimseler, Fransa ve ittifak ülkeleri arasında bir uçurum görüyorlardı çünkü Eski Rejim, teröristlerin tersine kendilerini mümkün olduğunca esirgiyordu. Ama zarar gören halk sınıfları da karşılaştırmalar yapıyordu; üstelik onları isyana itecek kadar yoksulluk vardı. Böylelikle savaş uzadıkça tepkiler arttı ve bazen kanlı bir hal aldı. Kıta üzerinde yalnızca zorbalık vardı. İngiltere'de anayasal özgürlüklerin askıya alınması bu özgürlüklerin Fransa'da olduğu gibi göreceli olduğunu göstermişti; İngiliz aristokrasisi kendini korumak için, korku yoluyla diktatörlüğünü kurdu ve bir çeşit asgari ücret aracılığıyla halkın öfkesini zararsız hale getirmeye çalıştı; oysa diğer yandan, besin maddelerine azami bir sınır getiren Fransız demagogları açıkça kınıyorlardı.

Kuzey ve Doğu Avrupa'da, muhalifler çabucak ortadan kayboldular. Katerina Mason localarını kapattı, Novikov'u hapse attı ve toprak köleliğini ortadan kaldırmayı düşündüğü için Radiçev'i Sibirya'ya sürdü. 1793 Ocak'ında, Avukat Thorild Stockholm'de tutuklandı. Baggesen Kopenhag'da artık Terör'e karşı koşuklar yazıyor ve Danimarkalı gazeteci Malte-Brun Fransa'ya kaçıyordu. Norveç'te, köylü hareketinin lideri Lofthus'un davası sürmekteydi.

Savaş, İspanya'da değişiklik yaratmadı çünkü engizisyona boyun eğmeyenler Fransa'ya sığınmışlardı: Konvansiyon Olavide'e sığınma hakkı vermişti. Düşmanlıklar başladığında, Godoy ruhban sınıfı sayesinde savaşı popülerleştirmeyi başardı; fakat Baldırı çıplakların gelmediğini gören halk, çok geçmeden yeniden gevşedi; yavaş yavaş memnuniyetsizliğe kapıldı. Egemen sınıflar ve ordu da, özellikle İngilizlerin uyandırdığı güvensizlik

hissinden dolayı öfkelendiler. Godoy'nın rakipleri, onu konumundan etmek için durumdan yararlanmaya çalıştılar. 1795 yılında Godoy, Cortèslerle birleşilmesini sağlama eğilimindeki bir komployu tespit ettiğini ileri sürdü. Muhtemelen barış antlaşması imzalamasaydı, konumunu koruyamazdı; ama o dönemde İspanya'da muhalefetin devrimci bir nitelik kazanması mümkünmüş gibi görünmez.

Belirtiler, İtalya'da daha tehdit edici hale geldi. Görünüş itibarıyla liberaller ortadan yok olmuştu: Ya suskunluklarını koruyorlar ya da inançlarından dönüyorlardı. Pindemonte kardeşler saf değiştirdi. Paris'te kaldığı sırada, Nisan 1793'te devrimcilerden şikayetçi olan *Misogallo* adlı kitabı ise ancak ileride yayımlanacak olan Vittorio Alfieri, "köle olmak üzere doğan" Fransızlarla ilişkilerini kesti. Bassville'in öldürülmesinin ardından Monti, dönemin başlıca edebi olayı olan *Bassvilliana*'sında karşıt tepkiyi övdü. Roma, karşıdevrimci propagandanın merkezi olarak kalmayı sürdürüyordu; Bernis, Hesmivy d'Auribeau gibi Fransızlar mücadelelerini oradan sürdürüyorlardı; ama her yerde, akademiler ve gazeteler de çalışmalarını aynı çizgide sürdürüyorlardı. Buna rağmen çalkantı durmuyordu. Toskana uzun süre Fransızlara açık kaldı ve Kamu Selameti Komitesi'nin başlıca mekanlarından birisi olan Cenova'da kitap ve gazete kaçakçılığı sürüp gitti. Buradan Piyemonte de etkilendi; Torino, Saluzzo, Asti ve Vercelli devrim taraftarlığının başlıca yükseliş merkezleriydi. Huzursuzluk orduya yayıldı. Gizli polisin gözetleme çalışmaları, İtalya'nın geri kalanında olduğu gibi herkesi çileden çıkarıyordu. Bizzat saray, Avusturya'dan korkmasaydı ona duyduğu nefretten dolayı barış imzalardı. Romanya ve Venedik'te de benzer duygular uyanmıştı. 1794 Kasım'ında Bologna'da iki genç adam üç İtalyan rengini herkese göstererek taşıdılar ve halkı ayaklanmaya çağırdılar. Güneydeki Napoli hükümeti bile rahat değildi Anlatılanlara göre 1795 yılında Palermo'da bir komplo ortaya çıkarıldı ve köylüler, Basilicate'de "Fransızların izinden gitmek istiyoruz" diye bağırarak ayaklandılar. Ancak Terör Dönemi, bu krallıkta 1793'ten başlayarak ortalığı kasıp kavuruyordu. "Olağanüstü" bir cunta, burada 813 davanın ilk soruşturmalarını yaptı ve 51 infaz emri verdi. 1794'te Sardinya kralı aynı çareye başvurdu. Özel bir mahkeme, temmuz ayında 14 infaz kararı aldı. Bolognalı iki genç adam ise asıldı ama onların izinden gelen başkaları vardı. Artık söz konusu olan yalnızca tiranları devirmek ve ayrıcalıklara son vermek değildi; kısa süre sonra farkına varılacağı üzere, artık İtalya'daki devrimci ideale ulusal birlik fikri karışmaktaydı.

İsviçre de çalkalanıyordu. 1791 yılı sonunda, Vaud ve Valais bölgelerinde baskı baş gösterdi ve beş infaz uygulandı. St. Gallen başpapazının toprak-

larında, 1793 yılı sonunda toprak sorunuyla ilgili hareketler ortaya çıktı. 1794'te Graubünden halkı ayaklandı. Cenevre'de 19 Temmuz 1794 tarihinde bir ayaklanma zafer kazandı ve devrimci bir mahkeme on bir ölüm cezası verdi. Zürih kantonundaki, belki de bu örnekten cesaret alan Staffa sakinleri, 1795'te başlarındaki derebeyine şikayetlerini sundular; derebeyi kitlesel tutuklamalarla karşılık verdi; Lavater'in müdahalesi infazların uygulanmasını engelledi ama 260 mahkumiyet kararı verildi.

Almanya'da Renli kulüp üyelerinin tutumu tepkiyi belirginleştirdi ve haklı çıkardı. 1792 Ekim'inden itibaren, imparator kendi toprakları üzerinde Fransız gazetelerinin dağıtımını yasaklamıştı; Şubat 1793'te Diyet Meclisi'ne tüm propaganda biçimlerinin, özellikle de kulüplerin yasaklanması önerisinde bulundu. 30 Nisan tarihli bir bildiri, "cahil filozoflar tarafından kayırılan ve yaygınlaştırılan Devrim'in tehlikeli ilkeleri"ni kınadı. 14 Haziran'da Diyet Meclisi öğrenci derneklerini feshetti. Her yerde casusluk ve istihbarat faaliyetleri arttı. Polis mektupları açtı ve evlere yapılan ziyaretleri sıklaştırdı. Birçok belediye örgütü, "meyhane ve sokaklarda her türlü uygunsuz düşüncenin ifade edilmesi"ni yasakladı. Kitabevleri sıkı bir gözetim altına alındı. Viyana'da başpiskopos sansüre yöneldi. Bazı yerlerde Mason localarına saldırıda bulunuldu. Karlsruhe'deki loca kapatıldı. 1794'te, büyük bir ihanet mahkemesinin kurulduğu Bavyera'da terör ciddi bir hal aldı; özellikle Viyana ve Budapeşte'de terör kanlı oldu. Bir propaganda komitesi, Martinovics tarafından yazılan cumhuriyetçi bir ilkeler kitabının kopyalarını yaymaya girişmişti. Komite hakkında, hükümete karşı karışıklık çıkarma suçundan kovuşturma açıldı ve 1794 Kasım'ında çok sayıda şüpheli tutuklandı. Aralarında Martinovics ve Laczkovics'in de bulunduğu yedi liberal, Mayıs 1795'te idam edildi ve diğer birçoğu da hapiste kaldı. Buda Üniversitesi'ndeki öğretim görevlileri arındırıldı; Kant'ın kitapları yasaklandı ve yakıldı; artık Friedrich von Gentz tarafından desteklenen Joseph Hoffmann kampanyasına devam ederken, Thugut, II. Joseph'in dostları olan Alxinger ve Sonnenfels'i susturdu.

Terör, liberallerin saflarını seyreltti. Ewald, Detmold'dan ayrılmak ve Posselt, Karlsruhe'deki kürsüsünü terk etmek zorunda kaldı. 1794 yılında Jena Üniversitesi'ne çağrılan Fichte, kısa süre sonra saldırılarla karşı karşıya kaldı. Rebmann Altona'ya kaçarak, oradan da Paris'e geçti; Cramer, Reichardt ve Trenck Baronu da onu izlediler. Diğer yandan Fransa olayları Devrim dostlarının cesaretini kırıyordu; Klopstock ve Herder teröristlere karşı çıkıyorlardı; Goethe ve Schiller ise bu "cellat yamakları"na karşı açıkça düşman kesildiler.

Buna rağmen liberal hareket tamamen yok olmadı. Anonim broşürler durmadan elden ele dolaşıyordu. Kant 1789 ilkelerine karşı bağlılığında di-

retiyordu; Richter Jirondenleri övmeye devam ediyordu; Wieland en azından silahlı müdahaleye düşman olarak kaldı; Dalberg ve bizzat Mounier'nin, Masonluğu ve aydınlanmayı savundukları görüldü. O sırada sarayın mabeyincisi olan Benjamin Constant, Brunswick'te, obskürantistlere karşı duyduğu tiksintiden dolayı cumhuriyetçilere karşı sempati beslemeye başlıyordu. Nihayet, başka yerlerde olduğu gibi, savaş halk arasında karışıklıklara yol açtı. 1793 ilkbaharında, Silezyalı dokumacılar, artık mallarını ihraç edemediklerinden onları gülünç maaşlara mahkum eden tüccarlara karşı şiddetli misillemelerde bulundular; 1794'te Breslaulu işçiler isyan çıkardı; taşra bölgeleri ordu tarafından işgal edildi ve ayaklanma kanla bastırıldı. Almanya'da hiç kimse, bu koşulları Eski Rejim'e karşı kullanma girişiminde bulunmadı. 1793 yılında Saksonya şehirleri ve Hannoverli burjuva ve köylüler, vergi eşitliği talebinde bulunduysalar da başarıya ulaşamadılar. Soylular 1794'te, Bavyera Eyalet Meclisi'ne bir şikayetler listesi sundular; Würtemberg Eyalet Meclisi ise dükle çatışmaya devam ediyordu; ama ayrıcalıklı zümreler yalnızca kendilerini düşünüyorlardı.

İngiltere'de olaylar farklı biçimde gelişti ve bu ülkenin tarihi, böylelikle belirgin bir özgünlük kazandı. Liberal partinin parçalanması, savaşın egemen sınıflar içerisinde karşıdevrimci duyguları pekiştirdiğini gösteriyordu. Diğer yandan Fox, onun dostları ve savaşı lanetleyen Wilberforce, kendilerini Konvansiyon'un ilhakları, kralın ölümü ve terörizmin aşırılıklarından dolayı belirgin bir biçimde rahatsız hissediyorlardı. Öncelikle şairler direndi; Wordsworth XVI. Louis'nin infazını onadı ve cumhuriyet lehine düşüncelerini belirtti. Bu tutum, Southey'nin *The Borderers* ve aynı zamanda *Wat-Tyler*'ında ortaya çıkar. "Toplum" tarafından kara listeye alınan bu şairlerin, yavaş yavaş cesaretleri kırıldı. 1794 yılında Coleridge ve Southy, suya düşen hayallere ağlıyorlardı ve bunlardan ilki Robespierre'in düşüşünü kutluyordu. Demokrat liderler aksine hiç etkilenmediler; kulüplerin sayısı artmaya devam ediyordu; Hardy ve onun yardımcısı terzi Place, 1794'te Paine'in İnsan Hakları'nın 200 bin nüshasını sattı; Norwich'te otuz halk derneği bulunuyordu ve Sheffield bölgesi derneklerinin 5000 üyesi vardı.

Tory kamuoyu, erkenden kovuşturmalar açılmasını talep etti. İlk zamanlarda Pitt olağanüstü önlemlere başvurmadı ve Dundas ile Şansölye Loughborough'un baskıyı örgütleyecek gönüllü dernekleriyle işbirliği yapmalarına izin vermekle yetindi. Bu gruplar gözetleme kurulları biçiminde örgütlendi. Sivil kınama, kamu alanlarında casusluk, şüpheli broşürlerin ve duvar ilanlarının aranması gibi uygulamalara başvurdular. Hâkimler bunların verdiği bilgileri gönüllü olarak kabul etti ve bol bol para, boyunduruk ve hapis ce-

zası dağıttılar. Braxfield ve bakanın yeğeni Dundas, kayırıcılıkları ve jürileri oluşturmaktaki beceriklilikleriyle İskoçya'da ün saldı. Fox "Böylesi hâkimleri olan halkı Tanrı korusun!" diye haykırıyordu. Hakimler memnuniyetle ajan-provokatörlere başvuruyorlardı; ama sıradan bir fikir suçu da onlara yeterli görünüyordu. Reformlar lehine yapılan her türlü propaganda kışkırtıcı kabul ediliyordu. İskoçyalılar İngilizlere nazaran daha gözüpek davrandıklarından, ilk darbeyi onlar yedi. 2 Ocak 1792'de, tam Fransa'ya doğru yola çıktığı sırada hakkında kovuşturma açılan Avukat Muir, geri döndüğünde, mertçe bir savunmanın ardından on dört yıllık bir Avusturalya sürgününe mahkum edildi. Dundeeli Papaz Palmer, yalnızca bir duvar ilanını kaleme aldığı için aynı kaderi paylaştı. Ekim ayında yeni bir İskoç kurultayı; York, Londra ve İrlanda derneklerinin temsil edildiği 35 derneği bir araya getirdi. Aynı zamanda Londra'da bir meclis kuruluyor ve genel oy ile yıllık bir parlamento talebinde bulunuyordu. Kasım ayı sonunda ajan-provokatörler, İngiltere genel kurultayının kurulmasını oylamak üzere İskoçya kurultayını ikna ettiler. Dundas ve Braxfield bu kurultayı kuvvet kullanarak dağıtıp üç mahkumiyet daha çıkarmak için bu fırsatı kullandı.

İngiliz kulüpleri protesto mitingleri düzenledi ve 27 Mart 1794'te yeni bir kurultay toplama kararı aldı. Liberal parti üyelerinin parlamentoda demokratların isteklerini savunmayı reddetmesinden ötürü, demokratların şiddete başvurmak istediği ve gizliden gizliye silah hazırlığı yaptığı öne sürüldü; ama asla kanıtlanamadı. Edinburgh'da bir ayaklanma planı yaptığı gerekçesiyle infaz edilen Watt, kendi provokasyon dolaplarına kapılmış gibi görünen bir gizli ajandı. Bununla birlikte Pitt bu kez duruma bizzat müdahale etti. Hatta Tory ve Whiglerin koalisyon kararı bu vesileyle resmen imzalandı ve bu, parlamentoyu oluşturan iki siyasi partinin derin dayanışmasının bir göstergesi oldu. 12 Mayıs'ta Hardy, Tooke, Thelwall ve birçok başka kimse tutuklandı ve kulüplerin belgelerine el konuldu. Parlamenter bir kurul bu belgeleri inceledi ve kurulla birlikte Pitt, ayın 16'sında *Habeas corpus* yasasını askıya aldı. Bununla beraber olağanüstü bir yargılama kurulu kurmaya cesaret edemedi ve Londra'da yargı kurulu üyelerini toplama denemesinde bulunmadı ya da bu başarılamadı. Erskine, savunmayı çok iyi bir biçimde yürüttü ve ekim ayında dava beraatle sonuçlandı. Daha sonraları Hardy'nin lonca arkadaşlarından yalnızca birisi, iki yıl hapis cezasına çarptırıldı. Hükümet kovuşturmalardan vazgeçti; ama bundan böyle şüphelileri keyfi bir biçimde tutuklayabilir, alıkoyabilir ya da savaş gemilerine tayfa olarak bindirebilirdi.

Yine de hükümet, demokratları bütünüyle etkisizleştiremedi. Bunun nedeni ekonomik karışıklıkların halka zarar vermesiydi. İşsizler vardı ve be-

sin maddeleri pahalanıyordu. 1793'ten itibaren, tahıl tüccarlarının vurgunları Fransa'daki gibi şiddetle kınanmıştı ve Pitt, tarafsızların Fransa'ya gönderdiği tahıl gemileri üzerinde şufa hakkını kendisine tanıdı. 1794 ve 1795 yıllarının cılız hasatları ve ithalat güçlükleri, durumu daha da ciddileştirdi. 1795 yılında bu durum kaygı verici bir hal aldı. Özellikle Londra, Birmingham ve Dundee'de isyanlar arttı; taşra bölgelerinde sulh hakimleri tehdit ediliyordu; çitlenen araziler karışıklıklara yol açtı; toprak meseleleri ve tarımla ilgili suçlar işlendiğinin haberleri alındı. Bu dönemde asker toplamada kura çekme yöntemi ayaklanmalara yol açıyordu; Liverpool'da "zorla silah altına alma" uygulamasından vazgeçmek zorunda kalınıldı. Ordu gitgide propagandaya karşı daha hassaslaştığından, itaatsizlik gerekçesiyle infazlar gerçekleştiriliyordu. Diğer yandan koalisyonun başarısızlıkları, çökertici bir etki yaratıyordu. Kriz, Ekim 1795'te, parlamentonun toplandığı sırada doruk noktasına ulaştı. Ayın 27'sinde düzenlenen büyük bir mitingin ardından, kral ve Pitt, ayın 29'unda isyancıların hakaretine uğradılar. Bunun üzerine iktidarın tepkisi belirginleşti. 4 Kasım'da yayımlanan bir bildiri, kışkırtıcı topluluk ve yayınlara dava açılmasını istedi. 14 Aralık'ta çıkarılan bir yasa, 50 kişiyi aşan toplantıları önceden bildirme ve bir yargıcın şartlarına tabi kıldı. Bu karar, devasa mitinglerde boşu boşuna protesto edildi. Buna karşın demokratlar, Malmesbury'yi büyük hayal kırıklığına uğratarak, sonuna kadar isyana başvurmaktan kaçındılar.

Bundan sonra demokratların etkisi, baskıların sonucundan çok hayat şartlarındaki nispi düzelmeden dolayı azalmaya başladı. Bir yandan 1796 hasatı tatmin edici oldu; diğer yandan ise besin maddelerinin pahalılığına karşı İngiliz işçilerine yardım etmek için geçici bir çare uygulandı. 26 Mayıs 1795'te Berkshireli sulh hakimleri, ekmek fiyatını temel alıp, aile yükümlülüklerini de göz önünde bulundurarak bir işçinin yaşamı için vazgeçilmez kaynakların bir çizelgesini çıkarıyorlar ve bu kalemlerin sağlanmasını güvenceye almak için de, gerekirse vergi mükelleflerini karşılarına almak pahasına işçinin maaşını yükseltme kararı alıyorlardı. Aralık ayında Whitbread, asgari ücreti patronun karşılamasını salık verdi. Avam Kamarası bu öneriyi geri çevirdi. Buna karşın Pitt, Berkshire'da kabul edilen sisteme onayını verdi ve 1796 Kasım'ında bu sistemi kanuna geçirme önerisinde bulundu; hatta bu öneriye, bucak yönetimlerine yoksullarına bir inek ile yardımda bulunmaları ve mesleki okullar kurmaları için bir izni de eklemişti. Parlamento bu öneriyi fazlasıyla cömert olarak değerlendirdi. En azından tüm kontluklar Berkshire'ın izinden gitti. Dini duyguların, bunu egemen sınıfların çıkarlarıyla bağdaşabilen bir himayecilik gibi göstermiş olması mümkündür. Sonuç da apaçıktır. Böylelikle demokratların eli kolu bağlandı ve yardım bedelinin

büyük bir kısmını üstlenen orta sınıf aleyhine sanayicilere ucuz işgücü sağlanmış, bir yandan da uzun bir süre için aristokratik rejim pekiştirilmiş oldu. Toprak sahipleri buğdayı çok pahalıya satıyorlardı; ordu ve donanma müteahhitleri, Fransız rekabetinden kurtulan imalatçılar güzel kârlar elde ediyorlardı; her biri, büyük faizlerle borçlar alarak, savaş yükümlülüklerinden sıyrılıyorlardı. Koalisyon yenilmişti, bu doğruydu, ama aristokrasi ve yüksek burjuvazinin işleri bundan zarar görmüyordu.

Bununla birlikte olaylar İrlanda'da aynı biçimde gelişmemekteydi. 1793 Ocağı'nda Pitt, reform hareketine boyun eğdi ve Katoliklere oy hakkı verilmesini sağladı. Bu ödün, sükûnetin geri gelmesine yetmiş gibi göründü. Katolik kurulu bölündü ve Grattan, Fransa ile çatışma konusunda, İrlanda adına İngiltere'ye bağlılık sözü verebildi. Buna karşın liberal parti üyeleri hükümete girdiklerinde, İrlanda'nın genel valiliğine Fitzwilliam'ın atanmasını şart koştular. Fitzwilliam iktidarı Grattan'a verme ve Katolikleri bağımsızlaştırma niyetini bildirdi. İrlandalı lordlar şiddetle karşı çıktılar ve kral vetosunu kullandı. Pitt her zamanki gibi boyun eğdi ve 4 Ocak 1795'te Dublin'e giden Fitzwilliam, 19 Şubat'ta geri çağrıldı. Katolikler zaten uyanmışlardı ve hak iddialarını ortaya koyuyorlardı. Yeni genel vali Camden şehre geldiğinde, Dublin'de isyan patlak verdi. Ulsterli III. William taraftarları Katoliklere saldırarak karşılık verdiler. Yoksulluk, 1796'da İrlanda'yı anarşiye boğmak konusunda son noktayı koydu. 1795 yılında Kamu Selameti Komitesi oraya eski papaz Jackson'ı göndermişti; Jackson tutuklanınca kendisini zehirleyerek öldürmüştü. Wolf Tone ABD'de para toplamaktaydı; Fitzwilliam Hamburg'da Fransızlarla pazarlık ediyordu. Fırtına İngiltere'de dinmekteyken, İrlanda'da gürlüyordu. Eğer İngiltere 1794 yılından itibaren kendi Vendée olayını yaşasaydı, aristokrasi büyük bir tehlikeye girer ve belki de terör, "kuru" kalacağına kanlı olurdu.

Kendilerini Fransa ile karşılaştıran ittifak güçleri, iyi kalplilikleriyle övünüyorlardı; gerçekten de koruyucu önlemleriyle kendilerini daha büyük zorluklardan esirgedikleri savunulabilir. Bununla beraber ne kadar ılımlı olurlarsa olsunlar, demokratik atılımı kısıtlamaya daha az eğilimli değillerdi. Sonuç olarak bu tablo İngilizlerin ulusal duygulara çağrıda bulunmalarını ve savaşı "popülerleştirmelerini" engelliyordu; bu, Devrim bireysel yeteneklerin gelişimine olanak sağlayıp Fransız ulusunun tüm güçlerini seferber ederken, İngiliz egemenlerin geleneksel önyargıları ve rutin vasatlıklarının içine kapanmaları için fazladan bir bahane oldu. Mallet du Pan'ın yazdığı gibi, "Neredeyse düşman kadar kendi tebaalarından da korkuyorlardı." Yenilgilerinin derinlerdeki nedeni bu olacaktı.

II. BÖLÜM

HALK HAREKETİ VE KAMU SELAMETİ'NİN DİKTATÖRLÜĞÜ (1793)

Devrim Avrupa'ya savaş ilan eder etmez, kendisini yıkım tehlikesi içinde buldu. Yabancı tehdit, iç savaş, ekonomik kriz, her şey onu uçuruma doğru itti. Dünyayı özgürlüğüne kavuşturmayı hayal etmişti: Belçika ve Rheinland'dan kovuldu, Fransa içinde bile saldırıya uğramasına ramak kaldı ve Michelet'nin dediği gibi, Vendée tarafından sırtından bıçaklandı. Tehlikelere Devrim hükümetini kurarak karşılık verdi. Hukuken bu hükümet, yeni bir anayasa kabul edilir edilmez yerini bir başkasına bırakacak olan geçici bir rejim gibi değerlendiriliyordu. Bu anlamda hükümet 10 Ağustos tarihliydi. Oysa bu aynı zamanda, insan ve yurttaş haklarını sınırlandıran ya da askıya alan olağanüstü önlemler yoluyla Devrim'i iç ve dış düşmanlara karşı koruma amacını taşıyan bir savaş rejimiydi. Tehlikenin azalışına ya da artışına göre, bu rejim de az çok katı bir niteliğe bürünüyordu. Valmy ve Jemappes'tan sonra Gironde, ağustos ve eylülde onaylanan geçici önlemleri reddetmişti. 1793'te Montagne bunları canlandırıp geliştirdi. Sonuç olarak yeni bir anayasa oylanmış olsa da, rejim belli bir istikrar kazandı ve bu düzenin barış vaktine dek sürmesi kararı alındı. Koşulların baskısı altında yavaş yavaş yaratılan bu rejim, uzun ve karmaşık bir hazırlık döneminden geçti. Öncelikle bu dönemi, ardından da rejimin niteliklerini ve çalışmalarını inceleyeceğiz.

I. Baldırı Çıplaklar, Baldırı Çıplakçılık

Baldırı çıplaklar [*Sans-culottes*], Eski Rejim'i yıkmak ve karşıdevrimi ve ittifakı yenmek için gereken manevra kitlesini devrimci burjuvaziye sağladı. Bununla beraber, birçok noktada burjuvaziyle çatışan bir toplumsal unsur teşkil ediyordu. Devrim'in genel anlamını eğip bükemezdi; yine de sıklıkla

burjuvaziyle birleşerek, bazen de onunla çatışarak, kendine özgü hedeflerinin peşinden gitti. Baldırı çıplaklar da köylüler gibi, aristokrasinin yıkımının ötesinde, tam olarak Devrim'in egemen sınıfına ait olmayan amaçlara eğilim gösteriyordu. Devrim çerçevesinde özerk bir köylü akımının bulunması gibi, aynı zamanda özgül bir Baldırı çıplaklar akımı da gelişti.

Bunun kökenlerini, Eski Rejim toplumu bünyesindeki esnaf ve zanaatkârlar dünyasının konumunda, E. Labrousse'un çalışmalarının yeni bir ışık tuttuğu Fransız ekonomisinin krizinde, 1789'dan çok daha önce Parisli halk kitlelerinin yaşam koşullarının ağırlaşmasında aramak gerekir. Baldırı çıplakların harekete geçmesinde aristokrat komplosu kadar geçim krizi de etkili oldu. Köken bakımından özgül olan bu akım, yöntemleri ve siyasi kurumları açısından da özgüldür. Baldırı çıplaklar 2. Yıl'da da tek başlarına egemen oldukları Paris mahallelerinin genel meclislerinde ve dahası 1793 sonbaharında yeniden kurulan dernek şubelerinde örgütlenmişlerdir. Son olarak bu akım, krizleri açısından da özgül ve özerktir. Böylece, 4-5 Eylül 1793 Paris olaylarıyla sonuçlanan, Albert Mathiez tarafından Hébertçi atılımlar, Daniel Guérin tarafından ise işçilere özgü gösteriler olarak nitelendirilen ve Hébert, Chaumette ve Paris Belediyesi'nin yönlendirmekten çok peşinden gittiği 1793 Yazı krizi, Baldırı çıplakların düzenlediği olaylı günlerden ibaretti. Bu olaylı günler, Devrim'in genel ilerleyişi ile doğrudan ve sıkı bir ilişkiye sahip değildir. Baldırı çıplaklar besin maddelerine narh konulmasını ve bu maddelerin ticaretinin düzenlenmesini istiyorlardı; Jakoben burjuvazi, 29 Eylül 1793'te bunu zorla kabul etti.

Böylelikle Baldırı çıplaklığın eğilimlerinin özgül niteliği aydınlanmış oluyor. Eski üretim ve mübadele sisteminin özelliği olan narhlandırma ve düzenlemeye bağlı kalarak, Baldırı çıplakların çoğunluğu, meclislerde ve idari birimlerde yer alan ve kendi girişimleri lehine serbestlik getirmek için didinip duran burjuvazinin zihniyetine düşmanlık besliyordu. Parisli Baldırı çıplakların tutumu prensip olarak, kapitalist tarımın ve topraksal bireyselliğin ilerlemelerine karşı varlıklarını garanti altına alan kırsal topluluklarını ve ortak haklarını inatla savunan köylülerinkiyle aynıydı. Üçüncü Tabaka ve feodal aristokrasinin çatışmasının ötesinde, iki ayrı Fransa çarpışıyordu: Zanaatkâr ve kalfaların, esnafların ve küçük köylülerin Fransa'sı ile büyük çiftçilerin, ticaret efendilerinin ve şirket yöneticilerinin Fransa'sı.

Bu sırada toplumsal uyuşmazlıklara siyasi çatışmalar da ekleniyordu. 1789'dan beri halk hareketi, ademi merkeziyetçilik ve yerel özerklik eğilimi göstermekteydi; bu geçmişe dayanan, derin, güçlü bir monarşik iktidarın dayatılmış gerekliği tarafından uzun süre bastırılan ve Devrim döneminde

serbest kalan bir eğilimdi. Halkın tutumunu pek dikkate almayan Tocqueville bu eğilimi ortaya koymadı. Bu eğilim, Eski Rejim'in tüm gelişimini merkeziyetçiliğe bağlayan kitabındaki temel teze ters düşüyordu. Karşıdevrim ve savaş, bu eğilimi yeniden ortaya çıkardı. 1793 ilkbaharında, devrimci ve ulusal savunma mantığı, devrimci Üçüncü Tabaka'dan geriye kalanların birliğini yeniden sağlamlaştırdı. Yalnızca bu sınıf halkın refahını sağlayabilirdi. Halk hareketi, Devrim hükümetini, kitlesel olarak silah altına almayı, Terör'ü, şehirleri beslemesi ve orduları donatması gereken güdümlü ekonomiyi dayattı. Buna karşın daha baştan itibaren Devrim'in dizginlerini elinde tutmuş ve halen tutmakta olan burjuvazi, Montanyarlar aracılığıyla yönetimini korumayı düşünüyordu. Baldırı çıplaklar itaat etmekle yetinecekler miydi? Devrim hükümeti sınırlarda savaşmak ve ülkenin içerisinde aristokrasinin yıkımını tamamlamak için kurulmuştu. Buna karşın bu hükümeti iktidara getiren Baldırı çıplaklar, güçlü ve merkeze bağlanmış bir yönetime tahammül edecekler miydi? Çatışma, zihniyet ve siyasi tutum farklılıklarından dolayı ağırlaşacaktı. Baldırı çıplakların demokrasi ve devrimci diktatörlük konusundaki tasarıları burjuvazininkiyle aynı olabilir miydi?

Böylelikle toplumsal ve siyasi çatışmalar oyunu karmaşıklaştı. Michelet'nin deyimiyle "Devrimci Paris'in büyük trajedileri"nin tarihi birkaç alanda gelişti: Konvansiyon ve ona bağlı hükümet komiteleri, aynı zamanda Komün, yani Devrim'in genel hareketi içerisinde "yukarıdan görünen" tarih; diğer yandan da Paris semtleri, bunların genel meclisleri, devrimci komiteleri, dernek şubeleri, yani Devrim'in popüler gelişimi içerisinde "aşağıdan görünen" tarih. Bunlar birçok noktada birbirine karıştılar; 1793-1794'te iki dizi sorun yarattılar. İlki siyasi içerikli bir sorundu. Baldırı çıplaklara özgü tutumu, devrimci savunmanın gerekleri ve ulusal savunmanın gerekliliklerıyle nasıl bağdaştırmalıydı? Diğer bir deyişle, popüler demokrasi ile Devrim hükümetinin ilişkileri sorunu nasıl çözülmeliydi? İkinci olarak toplumsal içerikli bir sorun vardı: Baldırı çıplakların ekonomik istek ve hak iddiaları, Devrim'in yönetici unsuru olmayı sürdüren burjuvazinin koştuğu şartlarla nasıl bağdaştırılacaktı? Diğer bir deyişle, halk kitleleriyle yönetici sınıflar arasındaki ilişkiler sorunu nasıl çözülmeliydi?

Halk hareketi ile Devrim hükümetinin 2. Yıl içerisindeki ilişkileri meselesini burada yeniden yazmak gereksizdir. Yalnızca, sonuç olarak onları birbirlerinin karşısına diken siyasi ve toplumsal uzlaşmazlıkların, halk hareketini çökerten çelişkilerin, Thermidor'un* yolunu açarak Devrim hükümetini

* Cumhuriyet takviminin, 19 ya da 20 Temmuz'dan 17 ya da 18 Ağustos'a kadar süren döneme tekabül eden on birinci ayının adı. Burada belirtilen, Robespierre'in düşüşünün meydana geldiği ve Terör Dönemi'nin sonunu temsil eden Thermidor ayının 9'udur.

yıkıma sürüklemekte hizipler arasındaki mücadeleden daha belirgin bir rol oynayan uzlaşmazlık ve çelişkilerin altını çizmekte yarar olacaktır.

Devrim hükümeti ile halk hareketi arasındaki uyuşmazlıklar olduğu kadar, Parisli Baldırı çıplaklara özgü çelişkiler de 2. Yıl sistemini yıkıma sürüklüyordu.

Küçük, orta ve hatta büyük burjuvazinin saflarından gelen Jakobenlerden ve Pétion gibi yalnızca gündelikçiler ve meslek loncalarının üyelerinden oluştuklarını göz önünde bulundurursak, Baldırı çıplaklar arasında toplumsal çelişkiler vardı. Buna karşın maaşlı işçilerin sayıca en büyük unsuru bulundurmalarına rağmen, bunlar Baldırı çıplaklardan ayırt edilemez. Gerçek daha karmaşıktı. Baldırı çıplaklar bir sınıf, halk hareketi ise bir sınıf partisi değildi. Esnaf ve zanaatkârlar, lonca üyeleri ve gündelikçiler, burjuva bir azınlık ile birlikte aristokrasiye karşı amansız bir güç oluşturan bir koalisyon kurdular. Buna karşın bu koalisyon içerisinde, üretim araçlarının özel mülkiyetinden kâr sağlayan esnaf ve zanaatkârlar ile yalnızca bir maaşla yetinen lonca üyeleri ve gündelikçiler arasındaki çatışma belirginleşmekteydi.

Azami fiyat sınırı uygulanması çelişkiyi açığa çıkardı. Esnaf ve zanaatkârlar, köylülerin şehirlilerin ihtiyaçlarını karşılamaya zorlanmasını adil buluyorlardı; ama kısa bir süre sonra, kendi ürünlerinin de azami fiyat sınırına bağlanmasına öfkelendiler. Lonca üyeleri de aynı durumda kaldılar. Kitlesel silah altına alma ve iç savaş işgücünü azaltarak, maaşların yükselmesine yol açıyordu; üreticiler ve aracılar narh yöntemine uymuyorlarsa, neden maaşlı işçiler kendilerini kurban olarak sunsunlardı? Devrimci direnişin gereklilikleri Parisli Baldırı çıplakların birliğini sağlamlaştırmış ve bunların farklı unsurlarının çatışmasına yol açan çıkar anlaşmazlıklarını bir süreliğine arka plana itmişti; ama bunları sonsuza dek ortadan kaldırması söz konusu değildi.

Toplumsal zihniyet özellikleri, çıkarlar ve çatışmalar oyununu daha da karmaşıklaştırıyordu. Baldırı çıplaklığın çelişkileri, mülk ve üretim araçlarının sahipleri ile ücretliler arasında ayırt ettiğimiz çelişkilerle tamamen özdeşleşmiyordu. Ücretliler arasında özellikle, yaşam tarzlarından dolayı kendilerini burjuva gibi gören ve davasına destek verse de ayak takımı ile karışmayı istemeyen ustalar, ücretli çalışanlar, öğretmenler vardı. Diğer yandan gerçek anlamıyla burjuvalar da, Baldırı çıplak ismini benimsiyor ve bunun gerektirdiği gibi davranıyordu.

Baldırı çıplaklar heterojen kökenlerinden dolayı, bir sınıf bilinci taşımıyorlardı. Genel olarak yeni üretim yöntemlerine karşı düşmanca davranıyorlarsa da, bu aynı saiklerden kaynaklanmıyordu. Zanaatkâr, her şeyden önce ücretlilik sistemine dönmekten korkuyordu; lonca üyesi kendi hayatı-

nı pahalılaştıran istifçiden tiksiniyordu. Yalnızca lonca üyeleriyle yetinerek bunlara bir sınıf bilinci mal etmek anakronik olacaktır; onların zihniyeti daha ziyade zanaatle biçimleniyordu. Kapitalist yoğunlaşma henüz onları fabrika içinde ve etrafında toplayarak, sınıf dayanışmasının uyanışına ve dayanışmanın gelişimini sağlayan zihinsel yayılmaya pek elverişli olan yakınlaşmaya yol açmamıştı.

Çeşitli unsurlardan oluşan, bir sınıf oluşturmayan ve bu yüzden her türlü birleştirici bilinçten yoksun olan Parisli Baldırı çıplaklar, birkaç çekingen örgütlenme girişimine rağmen, hiçbir zaman etkili bir siyasal etkinlik imkanına sahip olmadı. Asla ciddi bir disipline zemin olacak belirgin sınıf kökenleri ve katı bir arıtma üzerine kurulu bir parti olmadı. Aynı nitelik kuşkusuz Devrim hükümetinde de ayrılıklar yaratıyordu: Jakobenler de bir sınıf oluşturmuyorlardı. 2. Yıl'ın rejimi bütünüyle, toplumsal ilişkilerin ve siyasi demokrasinin tinselci bir kavranışına dayanıyordu. Bunun sonuçları, özellikle halk hareketi açısından ağır oldu.

Birçok militan genel meclisleri ve halk derneklerini disipline etmek için çaba sarf etmiş olsa da, birçok küçük bölge* yöneticisi iktidar için birbirleriyle çatışarak, bazen de iktidarda bulundukları durumlarda da kanunlarını suiistimal ederek durumu ağırlaştırdılar. Halk ise aristokrasiye duyduğu nefret ve bu sınıfa karşı elinde bulundurduğu kaba araçlar, yani özellikle katliam dışında, kaydadeğer bir siyasi anlayışa sahip değilmiş gibi görünür. Halk, Devrim'den bazı üstünlükler elde etmeyi bekliyordu. Azami fiyat sınırı talebinde bulundu; bunu *assignat*'yı korumak ve savaş için gereken üretimi garanti altına almaktan çok, narhlandırma ve düzenleme sayesinde yaşam koşullarının belli bir düzeyde tutulacağını umduğu için yaptı. Birçok açıdan bir sonuca varmadığını fark ettiğinde ise yeni haklar istemek üzere güdümlü ekonomiden vazgeçti. Eğer (ki bu saçma bir varsayımdır) mülk ve üretim araçlarının sahipleri, Devrim hükümeti tarafından uygun bulunan kâr oranlarının artmasını engelleyen azami fiyat sınırına saygı gösterselerdi, Parisli Baldırı çıplaklar maaş zammı taleplerinden vazgeçerler miydi? Bu hiç de kesin değildir. Savaş bazı fedakârlıklar gerektiriyordu. Kişisel çıkarlarını kollamak için savaşın doğurduğu koşullardan yararlanmamak bu fedakârlıklardan birisiydi.

9 Thermidor bu anlamda Baldırı çıplaklar için bir aldanma günü oldu. Azami fiyat sınırından memnun olmayan Baldırı çıplaklar, sınırlamanın kaldırılmasının kendileri için oluşturacağı tehdidi hissedemediler. "Fiyat sınırlamasının canı cehenneme!" On ay sonra pahalılık ve yoksulluktan bitap

* 1790-1795 arasında Paris'te oluşturulan küçük bölge sınırları.

düşmüş bir halde, nihayet ne kaybettiklerinin farkına vararak güdümlü ekonomiye dönülmesini istediler ve nihai olarak yenilmelerine ve tarihin sahnesinden yok edilmelerine yol açacak son bir ayaklanma başlattılar.

Baldırı çıplaklığın tarihten silinmesinin nedeni yalnızca iç çelişkileri değildir. Halk hareketinin yozlaşması, tarihin kendi diyalektik gelişiminde yazılıydı. Komitelerin gizli saldırıları ve Devrim hükümetinin sürekli sağlamlaştırılması, Germinal* dramı ve bunun sonucunda doğan uzaklaşma, halk hareketinin zayıflayışını kendi başına açıklayamaz. Bu hareketin kaçınılmaz olarak sönümlenmesi gerekiyordu. Gelişerek, ardından da zafer kazanarak, nihayet yıkımına yol açan etkenleri yarattı.

Bunun başlıca sebebi biyolojik niteliktedir. Semtlerin militanları 14 Temmuz 1789'dan beri ayaktaydı, tüm isyanlara katılmışlardı. 10 Ağustos'tan beri militanlık etkinlikleri yoğunlaşmıştı. Olaylı günlerin coşku ve heyecanı, sinirli bir yorgunluğa yol açıyor ve bu da zaferin ardından yerini militan hayatının günlük yıpranışına bırakıyordu. Beş yıllık bu devrimci direniş, halk hareketini yürütenleri yıprattı. Daima çalışıp duran alt düzeydeki militanlar, Devrim yöneticilerini birçok kez bir süreliğine siyasi sahneden çekilmeye iten (Robespierre'in Messidor** ayında yaptığı gibi) bu fiziksel bıkkınlıktan kaçamıyorlardı. Robespierre bunu söylemişti: Savaş uzadıkça "halk bıkıyor." Halk hareketi bundan dolayı gücünü ve canlılığını yitirdi.

Bunun bir diğer sebebi de psikolojik düzen ve koşullarla ilgiliydi. Yayılmanın durması, iç savaşın sonu ve nihayet zafer, gerilimin gereksiz gibi görünmesine yol açtı. Bu nedenler halk için olduğu kadar, başka sebepleri olsa da burjuvazi için de geçerliydi. Terör Dönemi'nin sonlanması burjuvazinin tek saiki değildi; bu sınıf güdümlü ekonomiye ve ileri gelenlerin elinde hükümet ve yönetimin yeniden kurulmasına da bir o kadar önem veriyordu. Halk, çabalarının meyvesini yemeye can atıyordu. Messidor ayında Haziran 1793 Anayasası'nın öngördüğü yeni hakları kaydetmek amacıyla Montagne tarafından bir sicilin açılması, başka bir biçimde yorumlanamaz. Bu sicil, militanların gözünde toplumsal demokrasiyi temsil ediyordu; militanlar hiç durmadan yardım hakkı ve eğitim hakkının düzenlenmesini talep etmişlerdi. Zafer nihayet kesinleştiğinde, bolluk olmasa bile erzak sağlamak kolaylaşmış, günlük ekmek garantilenmişti. Zafer, halk hareketini dağıtıyordu.

Savaş çabasının etkisinden dolayı, Parisli Baldırı çıplaklar aydan aya zayıf düşmüştü. 300 bin erkeğin silah altına alınması, Vendée için, ardından da

* Fransız Devrimi takviminde yedinci ay (21 Mart-18 Nisan).

** Fransız Devrimi takviminde ikinci ay (19-20 Haziran'dan 19-20 Temmuz'a kadar).

Eure'e karşı askerlerin toplanması, kitlesel silah altına almalar ve devrimci ordunun kurulması, kayda değer sayıda yurtseverin militan hayatını bırakmasına yol açmıştı: Vatanın savunulmasını başlıca yurttaşlık görevi sayan en gençlerin, en hareket düşkünleri, çoğunlukla da en bilinçli ve en coşkuluların. Halk hareketinin canlılığının gelişimini ölçmek için, her silah altına alma kararında tam olarak kaç erkeğin askere gönderildiğini saptamak önemli olacaktır. Bir bütün incelemesi imkansız olsa da, en azından bazı belgeler, Paris semtlerinin 1793 yılında uğradığı bu canlı güç kaybına dair bir fikir verirler. 2. Yıl'da 21 yaş ve üstü 3.540 seçmenin kayıtlara geçtiği şimdiki Vendôme Meydanı, yani Piques bölgesinde, yalnızca 3 Mayıs'tan 17 Mayıs 1793'e kadar Vendée için 233 gönüllü silah altına alınmıştır. Bunların çoğu genç ve güçlü kuvvetli Baldırı çıplaklardı. 17 Temmuz 1793'te şimdiki Gobelins, yani eski Finistère bölgesi, silahlı kuvvetlerinin on iki bölükten oluştuğunu "ama cephe birliklerine olduğu kadar gönüllü birliklerine de katılan yurttaşlardan dolayı tükenen bölüklerine 18 ila 40 yaşlarında yalnızca 942 erkek kaldığını" bildiriyorlardı: Oysa bu semtin nüfusu 12 bindi ve 2. Yıl sayımında 21 yaş üzerinde 3.783 oy veren kişi kayda geçmişti. 1793 Temmuz'unda eli silah tutan erkeklerin her semtteki durumu, semt kuvvetlerinin bu canlılık yitimini temsil eder. 50 ve bazen de 60 yaş üzerindeki erkekler, mevcut insan sayısının önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Şimdiki Kütüphane, yani 92. bölgedeki 3.231 erkekten 767'si (%23,7) 50 yaşının üzerindeydi. Arcis bölgesindeki bölüklerde, 60 yaş üzerindeki erkeklerden oluşan "dörtte biri sayılmaması gereken" 2.896 erkek mevcuttu. Orduya alınmaların etkisiyle, halk hareketinin yaş ortalaması arttı: Bunun Parisli kitlelerin devrimci coşkusu ve mücadeleci gücü üzerinde yarattığı, telafi edilemez etkiler kolaylıkla kavranabilir.

Nihayet halkın başarısının etkisiyle, Parisli Baldırı çıplaklar kadrolu elemanlarının yok oluşuna şahit oldular. Birçok seksiyon militanı, tek hırsları da bu olmaksızın, bir mevki edinmenin militanlık etkinliklerinin meşru ödülü olduğu kanısındaydı. Diğer yandan halk hareketinin sağlamlığının bedeli buydu; burada kişisel çıkarların tatmini, iktidar kadrolarının yenilenmesinin gereklerine uygun düşüyordu. Buna karşın böylesi durumlarda, başarıdan yeni bir konformizm doğar. Devrimci komisyon üyelerinin durumu bunun bir örneğidir. Bu üyeler esas olarak semtlerin siyasi personelinin en mücadeleci unsurlarıydı. Devrim'in kendi başarısı için, Baldırı çıplakların halk tabakalarından gelen bu insanların maaşlı olması gerekliydi. Elde edilen üstünlüğü kaybetme korkusu olduğu kadar Devrim hükümetinin sağlamlaştırılması da, kısa süre sonra bu unsurları iktidarın elindeki itaatkâr oyuncak-

lara çevirdi. "2. Yıl" boyunca birçok militan böylelikle memura dönüştü. Bu süreç kaçınılmaz olarak hem Parisli Baldırı çıplakların iç gelişiminden hem de iç ve sınır bölgelerdeki sınıf çatışmalarının pekişmesinden kaynaklanıyordu. Böylelikle Baldırı çıplaklar arasındaki en bilinçli, en etkin elemanlar devlet örgütüne girdiler. Ulusal savunmanın artan gereklilikleri de göz önünde bulundurulursa, semt örgütlerinin siyasi etkinlikleri bundan dolayı duraksadı. Aynı zamanda semtler bünyesindeki demokrasi de zayıflıyordu. Bürokratikleştirme süreci, kitlelerin eleştirel tutumunu ve siyasi etkinliğini yavaş yavaş felce uğrattı. Nihayet bunun sonucunda, halkın Devrim hükümeti üzerindeki kontrolü azaldı ve böylelikle yönetimin otoriter eğilimleri de pekişti. Bu bürokratik köhneleşme, Parisli Baldırı çıplakları kadrolu elemanlarının kayda değer bir kısmından mahrum bıraktı.

"2. Yıl"ınkilerden başka birçok koşul için geçerli olabilecek bu değerlendirmeler, halk hareketinin zayıflamasını açıklamaktadır. Bu zayıflama halk hareketinin yıkımını hızlandırmıştır.

Bununla beraber halk hareketinin 2. Yıl'daki bilançosu olumsuz olarak değerlendirilemez. Kuşkusuz bu hareketin kendi hedeflerine, yani Baldırı çıplakların karışmış kafalarıyla can attıkları şu eşitlikçi halk cumhuriyetine ulaşması mümkün değildi. Dönemin koşulları ve hareketin kendi çelişkileri, bu hedefe ulaşmayı engelliyordu. Halk hareketi, Devrim'e sağladığı temel yardım ile tarihin ilerlemesine de katkıda bulunmamış değildir.

Parisli Baldırı çıplaklar olmasaydı, devrimci burjuvazi böylesine radikal bir zafer kazanamazdı. 1789'dan 2. Yıl'a kadar, Baldırı çıplaklar devrimci direnişin ve ulusal savunmanın etkili bir aracı oldular. Halk hareketi 1793 yazı sırasında, Devrim hükümetinin kurulmasını ve bunun sonucunda da içte karşıdevrimin, dışta Devrim karşıtı ittifakın yenilgiye uğramasını sağladı. Thermidorcular amaçlarını gerçekleştirmek için zaferden yararlanmışlardı. Bu olaydan çıkar sağlamayı başaramamaların sebebi ise güdümlü ekonomiden vazgeçilmesinin ve her şeyden mahrum birliklerin moral bozukluğunun orduları felç etmesi ve düşmana yeni seferler hazırlayacak kadar zaman bırakmasıydı. Bu karşıtlık sayesinde, Devrim hükümetinin çalışmaları ve halk hareketinin 2. Yıl'daki rolü daha da iyi değerlendirilebilir.

II. Devrim Krizi (Mart 1793)

Ordulardaki asker sayısını 500 bine çıkarmak amacıyla 300 bin erkeğin silah altına alınması ve hâlâ gönüllülerden oluşan süvari ve topçu birimlerinin piyade birlikleriyle kaynaştırılarak askeri örgütte birliğin sağlanması

gerektiğini savunan Dubois-Crancé'nin raporu ancak 25 Ocak 1793'te sunuldu. 12 Şubat'ta Saint-Just, Dubois-Crancé'nin projesini ciddi bir biçimde destekledi. "Zaferi, yalnızca askerlerin sayı ve disiplininden beklememelisiniz; bunu ancak cumhuriyetçi zihniyetin ordu içerisinde geliştirilmesi sayesinde elde edebilirsiniz." Ve daha sonra da şunları söyledi: "Cumhuriyetin bütünlüğü, ordunun bütünlüğünü gerektirir; vatanın yalnızca bir yüreği vardır." Gironde'un karşı çıkmasına rağmen, Konvansiyon "karmalaştırma"nın kağıt üzerindeki halini 21 Şubat 1793'te oyladı. Bunun yolu, aylıkların birleştirilmesiyle 21 Aralık'ta zaten açılmıştı; üniforma –ulusal muhafızların mavisi– ve terfi koşulları gibi, birliklerin ve rütbelerin yeni adları da belirlenmişti. Buna karşın cepheye sevkiyat başladığı için, yeni "yarı tugay"ların* kurulması ertelendi. 20 ila 40 yaşındaki bekâr ve dullar arasından 300 bin erkeğin silah altına alınmasına ise ancak 23 Şubat'ta karar verildi; hiç kimse, apaçık bilinmesine rağmen askerlik hizmetine karşı duyulan tiksintinin şiddetli bir direnişe yol açabileceğini aklına getirmedi.

Kağıt üzerinde gönüllü askerlik korunuyordu. Gönüllülerin yetersiz kalması durumunda ise 11. maddede, "yurttaşların onları sürekli olarak takviye etmek zorunda olduğu ve takviye seçimlerinin oy çoğunluğuyla belirlenecek yöntemlerle yapılacağı" bildiriliyordu. 1791 ve 1792 yıllarındaki askere alınmalar coşku içerisinde gerçekleşmiş iken, 1793'teki süreçte büyük zorluklarla karşı karşıya kalındı. Bunun sorumluluğu kısmen, takviyenin belirlenme yolunu açıkça belirtmeyi reddeden Konvansiyon'a aittir. Yerel yetkililere güvenerek, toplamayı kişisel rekabet oyunlarına teslim etti. Kura çekimi ya da çoğunlukçu oylamanın sakıncalarından zarar görmemek için, Hérault bölgesi 19 Nisan 1793'te, doğrudan ve kişisel toplama yöntemini yürürlüğe soktu. Konvansiyon'un komite üyeleri tarafından atanacak bir kurul, yerel otoritelerin önerileri doğrultusunda "cumhuriyete yararlı bir biçimde hizmet vermek üzere cesaretleri, kişilikleri ve fiziksel imkanları sayesinde en uygun ve en yurtsever kişiler olarak tanınan yurttaşları" seçecekti. Aynı zamanda asker aylıklarını ödemek, donanım masraflarını karşılamak ve "yoksul sınıf"a yardım etmek için, zenginlerden mecburi bir borç da alınıyordu. Bu toplama yöntemi, silah altına alma işlemini devrimci yetkililere emanet ettiği için büyük bir üstünlük sağlıyordu; genellikle bu yöntem benimsendi. Buna rağmen girişimler, öngörülen asker sayısının yarısını bile sağlamadı.

Deniz savaşlarının sonuçları ve dolayısıyla da sömürgelerin kaderi hakkında boş hayaller kurulamazdı. Korsika bile Fransa'nın elinden kayıp gi-

* Karmalaştırılmış askeri birliklere verilen ad.

diyordu. Kurucu Meclis, kısa bir süre önce Cenovalılara ve Fransızlara direnişin lideri olan Paoli'nin Korsika'ya girmesine engel olmamıştı. Adayı kendi yurtluğu gibi gören Paoli, sonunda başsavcı olan Pozzo di Borgno ile beraber adayı ülkeden ayırma girişiminde bulundu ve İngilizleri çağırdı. En azından korsanlara güveniliyordu; bunlar düşmanı zarara uğratmış olsa da, Fransa'nın ticari filosu daha fazla zarar gördü. Tarafsız gemiler, dış ticaret için temel aracılar haline geldiler. Daha önceki savaşlarda kral, "denizlerin özgürlüğü"nün savunucusu görevini görüyordu; tarafsızlarla anlaşarak, "bandıranın ticari malı koruduğunu" ileri sürer ve böylelikle İngiliz ablukasını atlatmak için onlarla işbirliğini garanti altına alırdı. Konvansiyon tam tersi bir politika benimsedi. Rakipleriyle imzaladığı ticari anlaşmaları, özellikle de 1786 anlaşmasını iptal etmekle ve İngiltere'den gelen çok sayıda malı yasaklamakla yetinmeyerek, 9 Mayıs'ta, tarafsızlar İngiltere'nin emirlerine boyun eğmesi nedeniyle, bundan böyle düşman malına onların gemilerindeki el konulabileceği kararını çıkardı. Eski konsolos Ducher'in *Moniteur*'de Barrère'in karşısında temsilciliğini üstlendiği himayeci imalatçılar, özellikle de pamuk üreticileri, sevinmeden edemediler; limanlarda yaşayan yüksek burjuvazi ise boşu boşuna yakındı. Bu açıdan da, Konvansiyon'un bu olaydaki uzlaşmazlığı da Gironde'un zayıflamasının göstergesidir.

Böylelikle pekiştirilen abluka, ekonomik durumu ancak kötüye götürebilirdi. Zaten kralın ölümünün ve genel savaşın *assignat*'yı maruz bıraktığı değer kaybından dolayı hayat gitgide zorlaşıyordu. Ocak ayı başında *assignat*, hâlâ %60 ila 65 oranında değerini koruyordu; bu oran şubatta %50'ye indi ve düşüş ekim ayına kadar aralıksız devam etti. Devrimciler, Londra'daki Baring, Amsterdam'daki Hope ve Hamburg'daki Parish gibi birbirleriyle danışıklı olarak işe giren ve söylenilene göre çoğu yine yabancı olan Parisli para babalarının işbirliğiyle Pitt'in hesabına vurgunculuk yapan bankacıları suçluyorlardı. Buna karşın birçok Fransız'ın da aynı şekilde hareket ettiği ve birçok başkalarının da nakit paradan kaçarak, her şeye rağmen mal mülk satın aldığı kimsenin gözünden kaçmıyordu. Her şey o kadar hızlı pahalanıyordu ki maaşlar fiyatlara uyum sağlayamadı; Lyon'da ocak ayında işçiler, emek gücü ücretinin tarifeye bağlanmasını istediler. Telaşa kapılan halk tahıl dolaşımını tamamıyla durdurdu; hükümet, yabancı ülkelerden satın alınan tahıl aracılığıyla duruma elinden geldiği kadar çözüm getirmeye çalışıyordu; ama tahıl zor bulunur hale geldi. Komün Paris'te; Konvansiyon'dan zorla para koparark, yarım kilo ekmeğin fiyatını 3 sou olarak korumaya devam ediyordu.

Semtlerden destek gören Komün, 29 Kasım 1792 tarihinde tahıla narh koyulmasını talep etmişti. Bu hak iddiası, halk öncüleri ve seksiyon militan-

ları tarafından ön plana çıkarılmıştı. Gravilliers bölgesinden Papaz Jacques Roux, 1 Aralık'ta "Son Louis'nin yargılanması ve borsa oyuncularının, istifçilerin ve hainlerin kovuşturulmaları hakkında" şiddetli bir söylevde bulunmuştu. İnsan Hakları seksiyonu Varlet'de belli bir geçim kolaylığına sahip olan bir postane görevlisi, 6 Ağustos 1792 tarihinde *assignat*'nın güçlendirilmesini ve istifçiliğe karşı önlemler alınmasını talep etmişti. Lyon'da Chalier ve Leclerc, Orléans'da Taboureau, aynı fikirleri yayıyorlardı: Tahıllara el konulması, geçim gereçlerinin vergilendirilmesi, fırıncılığın düzenlenmesi, yoksullara ve gönüllülerin ailelerine yardım. Bu militanların, yani *Çılgınlar*'ın propagandası, Paris semtlerinde büyük ilerlemelere vesile oldu; ekonomik krizin ağırlaşması onların lehine çalışıyordu. 12 Şubat 1793'te, kırk sekiz semtin görevlendirdiği heyet Konvansiyon'un huzuruna çıktı. "Fransız cumhuriyetçileri olduğumuzu ilan etmek yeterli değil; halkın da mutlu olması, ekmek yemesi gerekir; çünkü ekmeğin olmadığı yerde kanun, özgürlük ve cumhuriyet de olmaz." Toplu dilekçeyi imzalayanlar "tahıl ticaretinin mutlak serbestliği"ni kınıyor ve narh konulmasını istiyorlardı.

25 Şubat'ta, sömürgelerden gelen besin maddelerinin ticaret merkezi olan Lombards semtinde karışıklıklar patlak verdi; olaylar yayıldı ve ayın 27'sine dek sürdü. Bakkallar, ardından da sabun gemileri yağmalandı; önce kadınlar, sonra da erkeklerden oluşan isyancılar, belirledikleri bir fiyattan zorla şeker ve kahve, mum ve sabun alıyorlardı. "Bakkallar," demişti Jacques Roux, "halka uzun süredir fazlasıyla pahalıya sattıkları şeyleri yalnızca ona geri verdiler." Buna karşın Robespierre de Marat gibi, burada "yurtseverlerin kendilerine karşı düzenledikleri bu komployu" kınadı. Halkın, "önemsiz mallar için" ayaklanmaktan başka işleri vardı; "Halk, şeker almak için değil, haydutları alt etmek için ayaklanmalı." Çılgınlar narh koyma yolundaki etkinliklerinde başarısız olmuş olsalar da sorunu açığa çıkarmış oldular.

Bunun yanında hükümet güçten düşüyordu. Gironde, 22 Ocak'ta istifasını veren Roland'ı kaybetti; şubat ayında tam tersine, Pache'ı Savaş Bakanlığı'ndan kovmayı başardı ve Pache'ın yerine gelen Beurnonville, ikili oynayıp Baldırı çıplakları bakanlıklardan attırarak müteahhitlerin istediği tüm ehliyetnameleri verdi. Buna karşın, İçişleri Bakanlığı'nı ele geçiren Garat kantta yanında yer alsa da, uzlaşmak istemiyordu ve Adalet Bakanlığı'na getirilen Gohier, Monge gibi bir Jakoben olarak görülüyordu. Lebrun ve Clavière gitgide daha çok sataşmaya uğruyorlardı ve *assignat* servisinin müdürü Lamarche hakkında kovuşturma açıldı. Konvansiyon 1 Ocak'ta, Gironde'un hakim olduğu bir Genel Savunma Kurulu oluşturmuştu; ama erklerin ayrılığına saygıdan dolayı, bu kurula bakanlar üzerinde yalnızca bir gözetim

hakkı verildi; bu da bakanların daha da fazla hareketsizlik eğilimi göstermelerine sebep oldu. Şubat ayında Condorcet, anayasa tasarısı hakkındaki raporunu sundu –rapor pek beğenilmedi ve Montanyarlar koşulların bu işlerle ilgilenmek için uygun olmadığı kanısına vardılar. Müzakere ancak nisan ayında, seçimlerde Montanyarların kaybedeceğinden emin olan Jirondenler, anayasanın resmi ilanının bir an önce yapılması gerektiği fikrine kapılınca başladı. Aslında, iki taraf da rakibin yerleşeceği güçlü bir iktidar yaratmama kaygısını taşıyordu. Aralarındaki çatışma dinmiyor ve bir sonuca bağlanmıyordu. Sonucu belirleyen hamle onların dışından geldi.

Baldırı çıplaklar kralın davasından beri, durmadan "istinaf davası açanlar"a saldırıyorlardı ve çok geçmeden onları Konvansiyon'dan atma fikrine kapıldılar. Bu yapılırsa hükümet bütünlük sayesinde gerekli enerjiye yeniden kavuşacak ve şüphelilerin tutuklanması ve devrimci bir mahkemenin kurulması sayesinde arisokrat komplosuna bir son verilebilecekti. Alt sınıflardan insanlarla temas halinde olan halk liderleri, kitlenin kaygısının her şeyden önce geçim koşulları olduğunu fark ediyorlardı. Halkın kaygılarını değerlendiren bu liderler besin maddelerinin vergilendirilmesini, tahıllara el konulmasını, yoksullara ve asker ailelerine yardım edilmesini ve kendilerinin otoritesini garanti altına alma ve işsizleri oyalama gibi çifte bir üstünlük teşkil edecek olan devrimci bir ordunun kurulmasını talep ediyorlardı; kaynaklar ise zenginlere uygulanacak vergilerden sağlanacaktı. Bu önlemler özellikle "Çılgınlar" adı verilen grup, yani Papaz Jacques Roux, hali vakti pek yerinde olan postane görevlisi Varlet ve Chalier ile Lyonlu Leclerc d'Oze ya da Orléanslı Avukat Taboureau gibi onların taşralı denkleri tarafından dile getiriliyordu. Bunlar "tarım yasası" talebinde bulunmuyorlardı; zaten 18 Mart tarihli bir kararname böylesi önerilerin ölümle cezalandırılacağını bildirmişti. Buna karşın bu gruba göre, toplumsal meseleler siyasi sorunlardan daha önemliydi. Halk artık egemendi; eğer açlıktan ölecekse bu ne işe yarayacaktı? Var olan kulüplerin üyeleri ya da Hébert ve Marat gibi meşhur gazeteciler onları kışkırtıyordu; ama sonunda onların izinden gideceklerdi. Baldırı çıplakların çoğunluğu gözlerini Montanyar ve Jakobenlere çevirerek onlardan talimat bekliyorlardı. Bununla birlikte, bu partilerin fazlasıyla ihtiyatlı ve ölçülü olduğunu düşünerek, inisiyatif almak gerektiğini söyleyen Varlet gibi sabırsızların da sayısı yüksekti; bunlar ellerine fırsat geçse Konvansiyon'u dağıtmakta ve iktidarı ele geçirmekte tereddüt etmezlerdi. Hatta belki de Eylül katliamlarına katılmış olan bazıları, Jirondenleri ve şüphelileri devrimci bir mahkeme ya da doğaçlama halk mahkemeleri önüne çıkarmak için krizden yararlanmayı istiyorlardı.

Danton, son ana kadar cumhuriyetçilerin birleşmelerini sağlamak istedi. Jakobenlerin ve Belediye Hükümeti'nin izinden gittiği Robespierre ve Montanyarlar, Baldırı çıplaklar gibi bu birliğin mümkün olmadığını düşünüyorlardı, Jirondenleri ortadan kaldırmak ve halkın refahı için diktatör bir hükümet kurmak gerektiği kanısındaydılar. Bunlar rakipleri tarafından kapı dışarı edilme ya da suçlanma tehlikesiyle yaşadıklarından, kendi kişisel güvenlikleri onları rakiplerinin kendilerine gösterdiği tavrı benimsemeye itiyordu. Toplumsal program üzerinde anlaşmak daha zor oldu çünkü program, vergilendirmeyi içeriyordu. Burjuvalar ekonomik özgürlüğü benimsedikleri için, Montanyarlar düzenlemenin etkililiğine inanmıyorlardı. Onlara göre en önemli şey siyasetti. Şubat isyanları sırasında Robespierre, karşıdevrimci entrikalar üzerine yoğunlaştırılması gereken dikkatler "önemsiz mallar" yüzünden dağıldığı için öfkelendi. Chaumette, Komün'de yalnızca istifçilere dava açılmasını ve işsizlere iş bulunması için büyük çalışmalar yapılmasını önerdi. Montanyarlar nisan ayında pes ettiler; ama daha sonraki aylar boyunca görülebildiği üzere hınçları devam etti ve uzlaşma asla tam olarak gerçekleşmedi. Zaten Plaine grubunun, Jirondenleri safdışı bırakılmasına razı olup olmayacağı bilinmiyordu. Robespierre, kuşkusuz doktrine bağlı kalan vicdanından –Konvansiyon'a karşı çıkmak temsili rejime uygun düşmediğinden– ama aynı zamanda da isyanın sonuçlarından duyduğu kaygıdan dolayı bunu uzun süre umut etmekle yetinmiş gibi görünür. 10 Ağustos öncesindeki gibi, halkın sorumluluğunun hiçbir şekilde vekillerinkinden aşağı kalmadığını ve iradesinin meşru tezahürüyle vekilleri buna uymaya zorlama görevinin de halka ait olduğunu sürekli belirtti. Bunlar çok boş hayallerdi ve Jakobenler Robespierre'i alkışlarken, tribünlerdeki Baldırı çıplaklar onun bir uyutucu olduğunu söylüyorlardı. Bunun üzerine Robespierre, meclisi boyun eğmeye zorlayacak olan tehditkâr bir gösteriye katılmak zorunda kaldı. Ama ya meclis diretirse? Montanyarlar meclisin dağıtılmasını istemiyorlar, Eylül olaylarının yeniden yaşanmasını ise kesinlikle dilemiyorlardı. Böylesi bir durumda iktidar ellerinden kayarak Komün'e ve Baldırı çıplak önderlere geçerdi; eyaletler buna katlanamazdı. Eyaletlerin de katılımını sağlamak için, muhafaza edilen Konvansiyon'un, Montanyarların diktatörlüğüne kefil olması gerekiyordu. Bu farklı eğilimlerin önemi büyüktür; bu eğilimler, Gironde'un düşüşünün ancak dört ay sonra meydana gelmesini açıklarlar; uyuşmazlıklar sürüp gittiğinden, Devrim hükümetinin istikrarı hiçbir zaman sağlanamamıştır ve sonuç olarak Devrim hükümetinin devrilmesine katkıda bulunmuştur.

Kralın ölümünü takip eden göreli sükûnetin ardından, hem sınırlarda hem de ülke içinde tehlike ortaya çıktığında kriz yeniden başladı. 1 Mart'ta

Dumouriez'in Hollanda'ya daha yeni girdiği sırada, savunma birlikleri Rur üzerinde Cobourg tarafından yarıldı. Cobourg kısa bir süre sonra Liège'i istila etti ve Maas Nehri'nin diğer tarafına geçti. Birkaç gün boyunca Beurnonville ve Jirondenler güven verici iddialarda bulundular ama ayın 7'sinde, Belçika'dan aceleyle gelen Danton ortalığa korku saldı. Sonraki günlerde, 1792'de söylediklerinin aynısını söylüyordu: "Ben yalnızca düşmanı tanırım; onu yenelim." Zaman azaldığından, Parisli yurtseverlerden Belçika'yı kurtarmak için yeniden çaba sarf etmelerini istiyordu. Yurtseverler eylül ayında olduğu gibi, şehri hainlerden gelecek tehlikelerle başbaşa bırakarak oradan ayrılamayacakları karşılığını verdiler. Danton yeni katliamları önlemek amacıyla bir devrimci mahkemenin kurulmasını önerdi ve Pache, ayın 9'unda semtler adına Danton'a destek verdi. Eşzamanlı bir biçimde, sokaklarda bir ayaklanma hareketi hazırlanıyordu. 9 Mart akşamı, birçok Jironden gazetesinin matbaaları basıldı. Semt temsilcileri Evêché'de toplandılar ve ayın 10'unda Varlet, Cordelierlerin yeni bir büyük gösteri düzenlemek üzere karar almalarını sağladı. Bu girişim başarısız oldu; çünkü ne Komün ne de Jakobenler buna katıldı. Konvansiyon, Lindet'nin raporu doğrultusunda istinafsız ve temyizsiz bir olağanüstü mahkeme kurulmasına karar verdi ama yargıçlar, jüri üyeleri ve özellikle de kovuşturma konusunda seçim Konvansiyon'a ait olacaktı. Danton, yalnızca Robespierre'in değil aynı zamanda Cambacérès'in de onayını alarak, Konvansiyon'u yürütme gücü ile donatılmış bir komite kurmaya da davet ediyordu. Jirondenler bu girişimin diktatörlük olduğunu haykırdılar ve ayın 11'inde La Reveillière-Lepeaux önergenin reddedilmesini sağladı. En önemlisi ise kriz çıkmamış olmasıydı.

Bu sırada Belçika'da, görevdeki temsilcilerin eyaletlere göndermiş olduğu komisyon üyeleri, kamu sandıklarını boşaltmaya devam ediyor ve kiliselerin hazinelerine el koyuyordu. Halk uygulamaları protesto ediyor ya da direniyor, anarşi genel bir hal alıyordu. Hollanda'dan dönen Dumouriez aceleyle Belçika'ya gitti, ruhban sınıfını koruma altına aldı ve kulüp üyelerini cezalandırdı. Ardından 12 Mart'ta, şikayetlerini yeniden dile getirdiği ve özellikle 15 Aralık karamamesini suçladığı tehditkâr bir mektubu Konvansiyon'a yolladı. Genel Savunma Kurulu ayın 15'inde bu konuda karar aldı: Araya giren Danton, generali yola getireceğini ileri sürmüştü. Hayal kırıklığına uğramış olarak geri döndü; buna rağmen sessizliğini korudu. Ayın 18'inde Neerwinden'de, 21'inde ise Leuven'de yenilgiye uğrayan Dumouriez, XVII. Louis'yi tahta geçireceği ve 1791 Anayasası'nı yeniden yürürlüğe sokacağı Paris üzerine yürümek için Avusturyalılarla ateşkes imzaladı. Kurul Dumouriez'i yargıç karşısına çıkarma kararı aldığından, Konvansiyon ayın

31'inde ona karamameyi bildirmek üzere Beurnonville ve dört üyesini gönderdi. 1 Nisan'da Dumouriez onları düşmana teslim etti. La Fayette'in girişimini tekrar edecekti; Paris yolunu kendisine kapatan hiçbir kuvvet görmüyordu. Buna karşın ordusu onu izlemeyi reddetti ve 5 Nisan'da Dumouriez sınırdan geçti. Aynı sırada 27 ve 28 Mart tarihlerinde Nahe Nehri üzerinde yenilgiye uğrayan Custine, Mainz'i kuşatacak Prusyalıları ardında bırakarak Ren Nehri'nin sol kıyısını terk ediyor ve Landau'ya çekiliyordu.

Ülke içinde ise 300 bin askerin toplanması karışıklıkları yaygınlaştırmaktaydı. Kararname, istenen kontenjanı oluşturacakların seçimini vergi yükümlülerine bırakıyordu. Bazıları ipe sapa gelmez sonuçların çıktığı seçimlere başvurdu; çoğunlukla para karşılığı gönüllüler arayışına girildi. Başka yerlerde ise bir sonuca varılmaksızın tartışıldı ama birçok yerde de, İttifak'ın askerlikten muaf tuttuğu otoriteleri yuhalama ve hatta ayaklanma görüşü onaylandı. 9 Mart'ta kanunun uygulanması için 82 temsilciden oluşan genel bir heyet kurulması kararı alındı ve ayın 19'unda çıkarılan bir kararname, isyanı körükleyenlerin ölüm cezasına çarptırılacağını bildirdi. Genel olarak Bretanya'da bile sorunun üstesinden çarçabuk gelindi; ama 10 Mart ile 15 Mart tarihleri arasında Vendée toplu halde ayaklandı. Buradaki köylüler ne kralcı ne de Eski Rejim yanlısıydı; ama parçalanma ve idari birimlerin ve şehirli Jakobenlerin direnişçi papazlara karşı zorbalıkları, onları çok öfkelendiriyordu; çünkü reform, Poitou'da derin bir biçimde kök saldığından, Grignion de Montfort tarafından kurulan Marie Birliği'nin* misyonerleri – Mulotinler– ve Bilgeliğin Kızları,** 17. yüzyılın sonundan beri hararetle halka Hıristiyanlık dersleri vermekteydi. Oysa 1791 Ağustos'unda eyalet halkları soylu ayaklanmasını desteklememişlerdi; sürgüne gönderilen iyi yürekli rahipleri korumak için 1792 yılında da isyan çıkarmamışlardı. Buna karşın ağustos ayında, silah altına alma emri, bu taşralılar arasında ilk halk hareketine neden oldu ve bunların Devrim adına savaşmayı kabul etmeyecekleri önceden tahmin edilebilirdi. Bununla birlikte tüm birlikler sınıra gitmişti.

Eşzamanlı bir biçimde patlak veren isyanların başbaşa verip tasarlanmış olması gerekiyordu; ama öyle görünüyor ki bu ayaklanmalar soyluları şaşkınlığa uğrattı; çünkü kendileri de bir isyan planı yaptıkları için, o sırada ortaya çıkanların fazlasıyla erken düzenlendiği kanısındaydılar. Birçok ilçe merkezi, özellikle de 14 Mart'ta Cholet işgal edildi, idari birimler dağıtıldı, bu birimlerde çalışan burjuvalar tartaklandı ya da Machecoul'daki gibi

* Marie Birliği, Louis-Marie Grignion de Montfort tarafından 18. yüzyıl başında kurulmuş, taşralı rahiplerden oluşan dini bir topluluktur.

** 1703 yılında Louis-Marie Grignion de Montfort tarafından Marie-Louise Trichet ile beraber kurulan bu dini topluluğun amacı sağlık hizmeti vermektir. Etkinliği kısa süre sonra yoksul çocukların eğitimini de kapsar hale gelmiştir.

işkenceden geçirildikten sonra infaz edildi. Kısa süre sonra bazı soylular, Stofflet ve Cathelineau gibi soylu olmayan kişileri tamamen ortadan kaldırmaksızın çetelerin başına geçtiler. Eski subaylar olan bu soylular kolaylıkla otoriteyi ele aldılar ve bölgeleri aralarında paylaştılar. Charette Marais'nin başına geçti; Royrand ve Sapinaudlar Bocage'ı ele geçirdiler; Mauges ise, Bonchamps, Elbée, Stofflet ve Lescure'ün komutanlık ettiği "Katolik kraliyet" ordusunun toprakları olarak kaldı. La Rochejaquelein, Başpapaz Bernier ile anlaşarak kendi adına hükümet kurdu ve hatta, anlaşıldığı kadarıyla göçmenlerle ilişkisi olan bir sözde piskopos, yani Guillot de Folleville şehre geldi. Anında İngilizlere çağrıda bulunuldu; bazıları Paris üzerine yürümek, bazıları da Bretanya'ya girmek istiyordu. Buna karşın sürekli bir ordu kurmayı başaramadılar. "Maviler"in* geldiği haber verilince köylüler koşup geliyorlardı; zafer kazandıktan sonra ise evlerine dönüyorlardı. Cumhuriyeti kurtaran da bu oldu. Bununla birlikte isyan parlak bir başarı elde etti. Kırsal yöreler çökük patikaları, ağaçlarla çevrili olduğundan içindekileri gizleyen yalıtılmış çiftlikleri, dahası nadir rastlanır yollarıyla, savunma ve şaşırtmacalar için son derece elverişliydi. Vendéeliler de gönüllüler gibi, kendiliğinden gelişigüzel oluşturulmuş birliklere uygun olan taktiği uyguladılar: Avcı yöntemiyle yaklaşma ya da pusu, ardından da dengesini yitiren düşmana topluca saldırı. İttifak, haftalar boyunca bu insanlara karşı savaşmak üzere yalnızca ulusal muhafızlar ya da yeni kura askerleri gönderdi. Noirmoutier dışında kıyı bölgesi korunabildi ya da yeniden fethedilebildi. Yaz boyunca "Maviler", Luçon önünde üç defa zafer kazandılar. Bu çok önemliydi ama Layon saldırısı nisanda başarısızlığa uğradı. Vendéeliler Bressuire ve Parthenay'yi işgal ettiler; 5 Mayıs'ta Thouars'ı ele geçirdiler; Fontenay önünde bozguna uğrayınca intikamlarını aldılar ve şehri talan ettiler. 9 Haziran'da bir muharebeyle Saumur'ü aldılar; ardından Angers'ye girdiler; sonunda 29 Haziran'da Nantes önünde yenilgiye uğradılar. Mayıs ayında hükümet, sınır birliklerinden asker takviyesi yapmaya sonunda karar vermişti; ama Saumur ve Tours'a yerleşmiş olan çok sayıdaki temsilci ne kendi aralarında uzlaşabiliyor ne de Biron'un ikamet ettiği Niort'a kurulan diğer üs ile anlaşmaya varabiliyorlardı. 3 Temmuz'da Châtillon'u alan Westermann, aynı yerde ayın 5'inde bozguna uğradı; 13 Temmuz'da Vihiers'de, Santerre'in kaderi de aynı oldu. Bunun üzerine Rossignol, yardımcısı Ronsin ile birlikte komutanlığı aldı; ama bu Baldırı çıplak generaller de başarılı olamadılar ve Vendéeliler kendi memleketlerinde ekime kadar yenilmez olarak kaldılar.

* Cumhuriyet askeri.

Michelet *Fransız Devrimi Tarihi*'nde şöyle yazar: "Dünya Fransa'ya doğru yükselirken, kendini ona verirken, yüreğinde Fransız olurken, bir memleket istisna yaratıyor; bu yöre öylesine tuhaf bir biçimde kör ve öylesine yolunu şaşmış bir halk barındırıyor ki Devrim'e, yani anasına, halkın refahına, kendi kendisine karşı silahlanıyor. Ve şeytani bir mucize sonucu, bu Fransa'da görülüyor; bu gösteriyi sahneleyen, Fransa'nın bir bölgesidir: Bu garip halk Vendée halkıdır."

Bir tarafta Devrim: "Işığın ta kendisi." Diğer tarafta "cehaletin uçssuz bucaksız savaşı." "Bu durumda iç savaşın oynak dehasını nerede aramalı?" diye sorgular Michelet ve şöyle yanıt verir: "Kadın ve rahip, hepsi burada, Vendée'de, iç savaşta." Savaşın nedenleri temel olarak dinidir: Ruhban sınıfının sivil anayasayı reddedişi ve direnişçi rahiplerin hareketi. Yine de *Eski Rejim ve Devrim*'i (*Üçüncü Kitap*, 8. bölüm) açalım. "Fransız Devrimi," diye yazar Tocqueville, "yalnızca ona bakmayı isteyenler için ancak karanlığa yol açar; bunu aydınlatabilecek olan tek ışığı, Devrim'den önceki dönemlerde aramak gerek." Öyleyse geleneksel yorumlar, beyaz vakanüvislik, mavi vakanüvislik, İyi'nin desteklenen tarafa, Kötü'nün rakip tarafa mal edildiği Manikeist boş düşüncelerin ötesinde, isyanın nedenlerini Eski Rejim Vendéesinin yapısında aramak gerekir.

Devrim, Vendéeli köylü topluluğuna ne getirmişti? Bu tabaka, diğer eyaletlere oranla daha hafif olan dolaylı vergilerin ortadan kaldırılmasından yararlanabilmişti. Yer yer derebeylik haklarının ya da aşarın iadesinden, bir vergi indiriminden yararlanabilmişti. Buna karşın belediye ve papazlık bölgeleri reformu, bu köylülerin geleneksel varoluş çerçevelerini, ayrıcalıklı sınıfların harabeleri üzerinde yükselen bir burjuvazi lehine yok etti. Devrim ilerleme kaydettikçe, yoksunluk ve hınç duyguları çoğalıyor ve derinleşiyordu. Genel çiftlik kirası yöntemiyle Vendée köylülerini zaten sömüren şehir burjuvazisi, şimdi de ulusal mülkleri elinde yoğunlaştırarak bir rakip haline gelmişti. Devrim, köylülerin hak iddialarını tatmin etmekte başarısız olduğundan, devrimci burjuvazi sınıfsal bir düşman olarak ortaya çıktı. Kriz bu şekilde oluştu ve silahlı isyana sürükleyen kopuş süreci gelişti.

III. Gironde'un Düşüşü: 31 Mayıs – 2 Haziran 1793 Günleri

Dumouriez'in ihaneti ve iç savaş, cumhuriyetçileri telaşa düşürmüştü. Bu, yeni bir "korku" haberi gibiydi ve şüpheliler yeniden tutuklanmaya başladı. Bu iki durum cumhuriyetçileri istiladan daha çok öfkelendirdi ve olağanüstü önlemler almaya itti. İttifak'ın kendi içinde bile bu önlemler gitgide daha az

itirazla karşılaşmaktaydı. 18 Mart'ta, Fransa topraklarında yakalanan daha önce haklarında sürgün kararı çıkmış göçmenlerin ve rahiplerin, ertesi gün de elinde silahla yakalanan asilerin, basit bir kimlik saptaması ile ölüm cezasına çarptırılmaları kararı alındı. Ayın 21'inde, seçimle atanan ve yalnızca pasaportları, tanınmayan insanları ya da yabancıları kontrol etmekle görevli gözetim kurulları ortaya çıktı. Bunları "devrimci" diye adlandırmak alışkanlık halini almıştı. Baldırı çıplaklar bu kurullarda sayıca üstündüler; bu kurul üyeleri kısa süre sonra bütün siyasi polis teşkilatını ele geçirdiler. 28 Mart'ta, bir kanun göçü tanımladı; göçmenler medeni haklarından yoksun bırakıldılar; Cumhuriyet, göçmenlerin ailelerinden kalabilecek olan mirasları elli yıllığına kendisine ayırdı. Son olarak Konvansiyon 5 Nisan'da, bakanların ve generallerin statülerini saklı tutarak ve soruşturma yetkisini devrimci mahkemeye vermekten vazgeçerek bu görevi Savcı Fouquier-Tinville'e bıraktı.

Diğer yandan taşra bölgelerindeki idari birimler Jakobenlerin baskısıyla, asker toplamanın örgütlenmesi ve güvenlik önlemleri için çeşitli isimler altında kendiliğinden kamu selamet komiteleri kuruyorlardı. Hérault bölgesi 19 Nisan'da daha sonra üne kavuşacak bir karar aldı: Kendi elinin altında bulundurmak için 5000 askerlik bir birlik kurmak ve 5 milyonluk bir zorla borç alma işlemi için böylesi bir komiteyi görevlendiriyordu. 9 Mart'ta orduya gönderilen temsilciler ve 30 Nisan'da bunların görevini devralanlar, devrimci önlemlerin filizlenmesine ve belli bir noktaya kadar bunların düzenlenmesine yardım ettiler; çünkü Gironde, Konvansiyon'da rakiplerini zayıflatmak için bu temsilcileri Montanyarlar arasından seçmenin kurnazca olacağını düşünmüştü. Geçici çare kendi aleyhine döndü. 6 Mayıs talimatnameleri, görevdeki temsilcilerin delege atamalarına ve bir kurul oluşturmalarına izin verdi; temsilciler bu kurul üyelerini doğal olarak kulüp üyesi Jakobenler arasından seçtiler. İdari birimleri arıttılar, şüphelileri tutukladılar, vergiler topladılar, el koyma emirleri verdiler. Bunların etkinlikleri, birçok kez Jironden olarak kalan ya da kendilerine Jironden havası veren yerel otoritelerin şiddetli öfkesiyle karşılaştı. Carot gibi muhafazakâr bir burjuva, ölene kadar direnmek gerektiğini fark ediyordu: "Düşmanlarımızdan barış beklemek gereksiz, diye yazıyordu 18 Mart'ta; hatta bu barışın iç düşmandan gelmesi, dış düşmana nazaran daha düşük olasılıktı. Ya onları alt etmek ya da onlar tarafından ezilmek gerek."

Bununla birlikte hükümet cansız halini korudukça, bu çabalar neye yarardı? Dumouriez'in ihaneti, uç partilerin hıncını daha da artırmıştı; generalle olan yakınlığı Gironde'u tehlikeye atıyordu ve onun ismine sığınanların, devlet darbesinin başarılı olması durumunda onu alkışlayacakları kuşkusuz-

du. Saldırıyı hazırlamak için Gironde ilk adımı attı. Dumouriez'in çevresinde Philippe-Egalité'nin dost ve akrabaları bulunuyordu; hatta bu insanlar arasında yer alan Philippe-Egalité'nin bizzat oğlu, Chartres Dükü, hainin kaçışı sırasında onun arkasından giden teğmenlerden birisiydi. Bu, Montanyarları yeniden Orleanizmle suçlamak için mükemmel bir bahaneydi. Bizzat Danton, Belçika'daki görevlerinden ve döndüğünden beri koruduğu sessizliğinden dolayı şüphelere maruz kalıyordu. 1 Nisan'da Lasource komplo ihbarında bulundu ve kendisini savunmak yerine tiranı kurtarmak isteyenlerle ilişkilerini kopardığını Montagne'ın çılgınca alkışları altında belirten Danton'un şaşırtıcı karşılığına maruz kaldı. Robespierre ertesi gün, boşu boşuna onlar hakkında kovuşturma açılmasını önerdi.

Plaine grubu, Robespierre'in izinden gitmeyi düşünmüyordu ama koşullar bu partiyi Danton'a doğru itiyordu. 6 Nisan'da Plaine, nihayet Danton'un talep ettiği Kamu Selameti Komitesi'ni kurdu ve onu, özellikle Barère ve Cambon gibi az çok Montagne'a bağlı ama hâlâ bağımsız olarak görülen adamlarla birlikte komiteye soktu. 1 Nisan skandalına rağmen, burada uzlaşma ve oyalama politikası sürdürüldü. Bu politika Plaine için uygundu ve diğer yandan Plaine bu Komite'yi kurarken, onun tutuklama emirleri vermesini yasakladı ve görevini, atıl hale geldikleri için otoriteleri azalan bakanların gözetimiyle sınırladı. Bu, Montagne'ın istediği çözüm değildi ve Gironde bu çözümü reddetti. Direniş sürdü.

1 Nisan'da Birotteau, dokunulmazlığın vatana ihanetten şüpheli milletvekillerini korumaması konusunda oy verilmesini sağlayarak, böylelikle Konvansiyon'u kırıp geçirecek olan hak mahrumiyetlerinin yolunu açmıştı. Birotteau'nun dostları Montanyarlara karşı bundan yararlanmak istiyorlardı ve bu fırsat çok geçmeden çıktı. Jakobenler 5 Nisan'da Marat'nın başkan olarak imzasının bulunduğu bir genelge aracılığıyla, Dumouriez tarafından tehdit edilen Paris'in yardımına taşralı yurtseverleri çağırdılar ve kralın davası sırasında halka başvurma taraftarı olmuş olan hainin işbirlikçileri olan "istinafçı" İttifak üyelerini ilan ettiler. Jirondenler 13 Nisan'da, Konvansiyon'un Marat'nın devrimci mahkeme önüne çıkarılması kararını almasını sağlayarak karşılık verdiler. O arada 10 Nisan tarihinde, Halle au Blé [Buğday Hali] bölgesi, istinafçıların milletvekilliklerinin ellerinden alınması amacıyla onların yeniden seçmenlerin önüne çıkarılmasını talep eden bir toplu dilekçe hazırlama inisiyatifini almıştı. Plaine bunu kesinlikle kabul etmezdi; diğer yandan Jirondenler de durmadan Montanyarlara karşı aynı önlemin alınmasını istiyorlardı. Robespierre bu içinden çıkılması güç durumu protesto etti ama semtlerin komite üyeleri metni benimsediler. Bu metin Danton'un

dostlarının elinden çıkmıştı ve Philippeaux, yani Danton'un yandaşlarından bir diğeri, İttifak'a bu metni reddetmesini önerdi. 20 Nisan'da İttifak, metnin istinafçılara iftira ettiğini ilan etti. Danton'un Gironde'u yeniden kazanmak umuduyla işleri karıştırmış olması büyük bir olasılıktır. Marat ise ayın 24'ünde aklandı.

Robespierre 3 Nisan 1793'ten itibaren saldırıyı başlatmıştı. "Alınması gereken ilk halk selamet önlemi, Dumouriez ve özellikle de Brissot ile işbirliğinden sanık olan herkese dava açılmasıdır." 10 Nisan'da Gironde liderlerinin karşıdevrimci politikalarını ve Dumouriez lehindeki yumuşak tutumlarını bir kez daha kınadı. Vergniaud ona, kendi partisini ılımlı göstermekten korkmaksızın yanıt verdi. "Evet, biz ılımlıyız... Krallığın ortadan kaldırılmasından beri Devrim'den bahsedildiğini çok duydum. Kendi kendime şöyle dedim: Olası olan ancak iki devrim kaldı, mülkiyet ya da tarım yasası devrimi ve bizi despotluğa geri götürecek olan devrim. Bunların ikisine karşı mücadele etmek üzere kesin bir karar aldım. Bizim ılımlılığımız, cumhuriyeti iç savaş felaketinden kurtardı. "Gironde, kamuoyu üzerindeki etkisine yeniden hakim olabilmek için müzakereyi toplumsal alana taşıdı. Nisan sonunda Pétion Parislilere Mektup'unu yayımlayarak mal mülk sahiplerini mücadeleye çağırdı. "Mülkleriniz tehdit altında ve siz bu tehlikeye göz yumuyorsunuz. Mülkü olan ve olmayanlar arasında savaş kışkırtılıyor ve siz bunu önlemek için hiçbir şey yapmıyorsunuz... Parisliler, artık uyuşukluğunuzu üzerinizden atın ve bu zehirli böcekleri yuvalarına geri gönderin."

Bununla birlikte önemli bir olay durumu değiştirmişti. Montanyarlar güdümlü ekonomiyi benimseyerek, semtlerdeki Baldırı çıplaklar ve Cordelierlerle açıkça çıkar ortaklığına giriyorlardı. Robespierre ayın 24'ünde, İnsan Hakları Bildirgesi'ne dört yeni madde eklemeyi önererek bu ekonomi tarzının doğruluğunu zımnen gösterecekti. Bu maddeler mülkiyeti "kanun tarafından garanti altına alınan mal payı" olarak tanımlıyor ve "hemcinslerimizin ne güvenliğine ne özgürlüğüne ne hayatına ne de mülkiyetine zarar vereceğini" özellikle belirterek bunun kapsamını sınırlıyordu. 11 Nisan'da Konvansiyon para ticaretini olduğu gibi çifte fiyat uygulamasını da yasakladı ve *assignat* kabul etmeyi reddedenlerin cezalandırılacağını bildirdi. Ayın 18'inde çeşitli Paris bölgelerinin makam temsilcileri, vergilendirmeyi uygulamaya sokan bir bildiriyi benimseme kararı aldılar. Konvansiyon üyeleri bu bildiriyi ayın 25'ine kadar kurullar toplayarak, ardından da meclis oturumunda tartıştılar. 30 Nisan'da Saint-Antoine mahallesi meclis kürsüsüne çıktı; ardından Versailleslı kadınlar onların yardımına geldi. 4 Mayıs'ta tahıl ve hayvan yemine bölgesel bir "azami fiyat" biçen, pazarlara erzak sağlamak

için ilçeler tarafından sayım yapılmasını ve mallara el koyulmasını emreden bir kanun çıktı. Kanun aynı zamanda, tahıl ve hayvan yemi ticaretinin bundan böyle pazarlar dışında yapılmasını yasakladı.

O sırada Baldırı çıplaklar, Vendée'deki karışıklıklarına dayanan bir çalkantıyla karşı karşıyaydılar. 25 Nisan'da Bon Conseil Bölgesi, "haydutlara" karşı savaşacak bir Paris birliği gönderilmesini talep ediyordu ve mayıs başında Belediye Hükümeti, 12 bin erkeğin silah altına alınmasına ve zorunlu borç toplanmasına karar verdi. Bu görevleri, İttifak'ın henüz onaylamış olduğu Hérault bölgesinin kararnamesinin ilkeleri doğrultusunda devrimci komitelere emanet etti. Paris'te şiddetli bir çalkantı yayıldı. Baldırı çıplaklar öncelikle hukukçulardan yargı katiplerini ve tezgâhtarları silah altına almak istiyorlardı; bu genç insanlar var güçleriyle itiraz ediyorlardı ve 4 ile 6 Mayıs tarihleri arasında Lüksemburg ve Champs-Élysées'de mitingler düzenlediler. Semt üyeleri de cepheye gitmek istemiyorlardı ve her zamanki gibi doğrudan demokrasiye dayanarak, gelire göre seçim yapılmasını savundular. Konvansiyon bu hakkı sonunda onlara tanıdı. Alışılageldiği gibi "500 liralık kahramanlar" silah altına alındı ve daha hızlı davranmak amacıyla, meclisin geri ödeneceği umudunu taşımaksızın vermeyi kabul ettiği bir para avansı alındı. O günlerden başlayarak semt toplantıları sık sık gerilimli bir hal aldı; çünkü Baldırı çıplakların rakipleri bu toplantılara katılma kararı almışlardı. İki taraf da kendi yandaşlarına mahalle mahalle destek veriyor, yumruk yumruğa gelmekten çekinmiyordu. 8 Mayıs'ta Robespierre tehlikeye dikkat çekerek, "altın donlular"ın masrafları karşılamasıyla devrimci bir ordunun kurulması talebinde bulundu.

Bu olayların gösterdiği üzere, kitleler cumhuriyet için savaşırken gönülsüz bir çaba sarf etmekteydi. Hükümet savaş meselelerinde bir yandan onlardan destek alırken, diğer yandan da onları zorlamak durumundaydı ve bu zorlama iyiye işaret değildi. Buna karşın şimdilik Montanyar ve Baldırı çıplakların dikkatlerini verdikleri şey, birçok şehrinde zaten görülen bir "semtler hareketi"nin Paris'te ortaya çıkmasıydı.

Bu hareket ilk Terör Dönemi'ne dayanıyordu ve kralın ölümüyle canlanmıştı. Jirondenler yardım çağrılarıyla, Montanyar temsilciler ise ileri gelenleri öfkelendirerek bu hareketi teşvik etmişlerdi. Limanlardaki işsizliği doğuran abluka ve asker toplanması, harekete yandaşlar sağlıyordu. Bölgeler Paris'e göndermek üzere taburlar kurmaya çalışıyorlardı ve Finistère'den bir tabur yola çıktı. 16 Mart'tan itibaren Orléans'da görevli temsilciler hakarete uğradı ve bunlardan biri olan Léonard Bourdon bir saldırı sonucu yaralandı. Yavaş yavaş, o zamana dek tepeden bakılan seksiyon meclislerine yardım edilme-

ye ve oturumlar süreklilik kazanmaya başladı. Bu sürekli oturumlar, Paris'te 1792 Temmuz'undan beri vardı; neden taşrada olmasındı? Konvansiyon'un onayı beklenilmeksizin harekete geçildi.

Bordeaux'daki seksiyonlar, 9 Mayıs'ta tehditkâr bir bildiri çıkarmakla yetindiler. Jakobenler, Barbaroux ile ilişkilerini kesmiş oldukları Marsilya'da şehrin egemenliğini yitirdiler ve 29 Nisan'da temsilciler buradan kaçtı; seksiyonlar genel bir komite kurdular ve 1792 Eylül'ünde yasal izin olmaksızın kurulan halk mahkemesini Baldırı çıplakların karşısına diktiler. Lyon'da durum daha beter oldu. 29 Mayıs'ta ayaklanma çıktı, Jakoben Komün'e saldırıldı ve bir sokak savaşının ardından temsilciler Komün'ü askıya aldılar; Chalier hapse atıldı. 24 Mayıs'ta Jura bölgesi, Bourges'da alternatif milletvekilleri toplamayı önerdi; Ain kabul etti ve Côte-d'Or milletvekillerini korumak için bir ordu gönderme teklifinde bulundu. 30 Mayıs'ta Caen'da, bir taburun Paris'e gönderilmesi yeniden tartışma konusu edildi. Seksiyonlar hareketinde, Plaine gibi aşırı demokratlara düşman ve açık yürekli cumhuriyetçiler bulunuyordu; ama bunlar azınlıktaydı. Bu hareketin kuvveti, monarşist olarak kalan burjuvaziden, direnişçilerin yandaşlarından ve Eski Rejim taraftarlarından geliyordu. Bunların hepsi kendilerine Jironden adını veriyordu; ama bu yalnızca bir göz boyamacaydı. "Bizi parçalayan iki temel fesat da iğrençtir", diye yazıyordu Gard bölgesinin vekil savcısı Griolet; "Brissot, Pétion ve Guadet de, en az Marat, Danton ya da Robespierre kadar korkutucudur." Eğer Jirondenler böyle müttefikler sayesinde baskın çıksalardı, tepki kendilerini çarçabuk aşardı; Michelet'nin dediği gibi, "Devrim'in dehasını artık onlar taşımıyorlardı." Baldırı çıplaklar, Kurucu Meclis'in eserine bağlı ama sakin ve gevşek hayatına yeniden kavuşmak için sabırsızlanan ulusun çoğunluğunun, uzlaşma yoluyla barışı kabul edeceğini kendilerinden saklayamıyorlardı. Eğer semtler hareketi taşrada yayılırken Paris'te belirginleşiyordu ise, Jirondenler elbet bir gün bu hareket adına isteklerini İttifak'a kabul ettireceklerdi. Böylelikle 2 Haziran devrimi, Montanyar ve Baldırı çıplakların aristokrat komplosunun bir tezahürü olarak gördükleri "korku"ya karşı savunmacı ve cezalandırıcı yeni bir atılım oldu.

Jirondenler alışılagelmiş hafiflikleriyle, başarıyı güvenceye almak için gereken imkanları bir araya getirmeden, nihai değişikliği hızlandırdılar. Komün Robespierre'in önerisine uyarak devrimci bir ordu kurmayı ve şüphelileri tutuklamayı kararlaştırmıştı. Gözetim komiteleri toplandığında kararlar suya düştü ve sözler yön değiştirdi. Polis teşkilatının iki yöneticisi, 19 Mayıs'ta, ileri gelen Jirondenleri kaçırmayı, gizlice infaz etmeyi ve ardından da ülkeden ayrıldıklarını söylemeyi bile teklif etti. İtirazlar yükseldi ve Pache,

toplantıyı gündeme geri döndürdü; ama kötü niyetli gizli toplantılardan haberdar olan Guadet, ayın 18'inde halk komplosunu ihbar etti ve sahneye giren Barère, araştırma yapılması amacıyla 12 üyeli bir komisyonun atanmasını sağladı. Jirondenlerden oluşan bu komisyonun kararları şüpheye yer bırakmıyordu. Ayın 24'ünde, aralarında Varlet ve özellikle de sahip olduğu *Le Père Duchesne* [Duchesne Baba] adlı gazetesi çok revaçta olan, Komün'ün savcı yardımcısı Hébert bulduğu dört baldırı çıplağı tutukladı. Ertesi gün Komün itiraz etti ve o sırada Konvansiyon'un başkanı olan Isnard, "yeni bir Brunswick bildirisi"yle Paris'i tehditlere boğdu. Ayın 27'sinde kalabalık, 10 Mayıs'tan beri Konvansiyon'un merkezi haline gelmiş olan Tuileries etrafında yavaş yavaş toplandı ve akşamleyin salonu işgal etti; geceyarısı, Danton'un müdahalesinin ardından çıkan bir kararname On İkiler Komisyonu'nu ortadan kaldırdı. Ertesi gün Jirondenler, komisyonu yeniden açan başka bir kararname çıkartılmasını sağladılar. Aslında Konvansiyon, hemen ardından mahkumları serbest bırakarak komisyonu kınamış ama olan olmuştu: Aynı akşam Evêché'de yapılan bir Baldırı çıplaklar toplantısında, elebaşlığını muhtemelen Varlet'nin üstlendiği bir isyan komisyonu kuruldu.

30 Mayıs'ı 31 Mayıs'a bağlayan gece, semtlerin komisyon üyeleri Komün'ü dağıttılar, ardından kendi katılımlarıyla yeni bir komün kurdular. Hanriot ulusal muhafız birliğinin komutanlığına geçti. Şüphelileri tutuklama ya da silahsız hale getirme emri verildi. Gironde'un ortadan kaldırılması konusunda onlarla hemfikir olan Montanyarlar da endişelenmiyor değillerdi. 19 Mayıs'ta devrimci komiteler toplantısında öne sürülen teklifler, İttifak'ın direnmesi halinde neler olabileceği konusunda dikkatli olmayı gerektiriyordu: İttifak'ın dağıtılmasını ve özellikle de Eylül katliamlarının tekrarlanmasını engellemek gerekiyordu. Bunun üzerine yetkili makamlar göreve çağrıldı ve ayaklananların komisyona eklenmesi amacıyla başka bir komisyon oluşturulmasını sağlandı. Pache ve Chaumette yatıştırıcılık görevini üstlendiler. Diğer yandan semtler ancak ağır ağır çalkalandı. 31 Mayıs bir cuma gününe denk geliyordu ve işçiler çalışıyorlardı. Protesto gösterisi ancak öğleden sonra belirginleşti ve meclisi hiç korkutmadı. On İkiler Komisyonu bir kez daha ilga edildi; Jirondenlerin tutuklanmasını talep eden toplu dilekçe ise, olayları incelemesi ve üç gün içerisinde bir rapor sunması için Kamu Selameti Komitesi'ne gönderildi. Girişim başarısız olmuştu. "Vatan kurtulmadı" demişti Billaud-Varenne aynı akşam Jakobenlere; "halkın refahı için alınması gereken büyük önlemler vardı; fesata nihai darbeleri bugün indirmek gerekiyordu." Ertesi gün, bu konuşmadan daha etkili bir mektubun ardından, isyan komitesi 2 Haziran Pazar günü Konvansiyon'u kuşatma ve hemen bir

çözüm isteme kararı aldı. Bu, Devrim'in en iyi örgütlenmiş "günü" oldu. Bu defa Danton işe karışmadı ve bölünmüş olan Kamu Selameti Komitesi, Tuileries'yi kuşatan seksiyon üyelerine karşı hiç direniş göstermedi. Oysa, İttifak göz korkutacağını umarak toplu halde dışarı çıkmaya ikna olduğu sırada, kritik bir an yaşandı. En ufak bir olay İttifak'ın yıkımı olurdu. Buna karşın Hanriot, Varlet'yi büyük bir düş kırıklığına uğratarak İttifak'ın yolunu kesmekle yetindi; üyeler salona geri girdiler ve 29 milletvekiliyle birlikte, Clavière ve Lebrun'in de tutuklanması kararını almak zorunda kaldılar. Devrimci ordu da kağıt üzerinde kurulmuştu. "Çılgınlar"ın toplumsal programı tamamıyla unutuldu.

Montanyarlar baskın çıkıyorlardı. İsyan komitesini dağıttılar ve bunun yerine 8 Haziran'da, Varlet ve dostlarını tasfiye ederek Paris Bölgesi Kamu Selameti Komitesi'ni getirdiler. İttifak varlığını sürdürdüğünden, Montanyarlar onun adına komitenin yönetiminde yer alacaklardı. Aslında İttifak, Montanyarları hiçbir zaman affetmedi ve diğer yandan, Jirondenleri ev hapsinde tutmasına rağmen onları resmi olarak suçlamadı ki bu, temsili rejime uygun düşen tek ihraç yöntemiydi. Öte yandan Baldırı çıplakların elleri boş kalmıştı. Montanyarlar iki ateş arasında kalma tehlikesindeydiler ve "31 Mayıs Devrimi" onlar bakımından iktidar yolunda yalnızca bir aşama teşkil etti.

IV. 1793 Yazı Sırasındaki Devrimci Kriz

Montanyarların başarısı kısa sürede sorgulanmaya başladı. 75 milletvekili bir protesto bildirisi imzaladı; diğerleri Paris'ten ayrıldı ya da meclisi terk etti; seksiyonların muhalefeti, Vendée için asker toplamaya ve devrimci orduya karşı yeniden canlandı; kısa süre sonra eyaletlerden gelen haberler korku yarattı. 6 Haziran'da Barère ve Danton, yani Kamu Selameti Komitesi, gözetim kurullarının ortadan kaldırılmasını ve milletvekilleri tutuklanan bölgelere teminat gönderilmesini önerdiler. Robespierre bu önlemlerin reddedilmesini sağladı; ama Montanyarlar kaygılansalar da sorunları zamana bırakmışlardı. Tutuklanan Jirondenlerin sayısı yavaş yavaş artıyordu ve akıbetleri kuşkuluydu. Yine 8 Temmuz'da Saint-Just, yalnızca iç savaşı kışkırtanların cezalandırılmasını teklif etti. Devrimci ordu örgütlenmedi; borç vermeye zorlama hakkındaki tartışmalar bir sonuca bağlanmadı. Özellikle de, 24 Haziran'da bitirilen 1793 Anayasası aceleyle müzakere edildi. 1789'dakine ibadet özgürlüğünü ve ekonomik özgürlüğü ekleyen yeni bir Haklar Bildirisi ile başlayan bu anayasa, siyasi demokrasiyi kurdu. Tek dar bölge usulü ile tek dereceli genel oylama üzerinden seçilen yasama örgütü; yasama örgütünün kendi

seçmenleri tarafından belirtilen adaylar arasından seçtiği bir yürütücü kurul. Condorcet'nin bazı Amerikan eyaletlerindeki uygulaması örnek alınarak, halk egemenliğinin kullanımı, referandum yönteminin kabulüyle genişletildi. Anayasa halk tarafından onaylanacaktı ama bu onay, acil kararnameleri kapsamıyordu ve kanunların onayı sıkı koşullara bağlı kılındı. Toplumsal demokrasi konusunda ise ısrar etmekten kaçınıldı. Bildiri toplumun amacının "ortak mutluluk" ve yoksulluk yardımının "kutsal bir borç" olduğunu belirtmekle yetindi; bu, yoksula bir hak vermiş oluyordu. Diğer yandan Konvansiyon, toplandığından beri sakat kalmış savaşçılara aylık vaatlerinde bulunarak, "Vatan savunucuları"nın yakınlarına ödenek sağlayarak, savaş ve ortak yıkımlardan kaynaklanan zararları ülkenin yükümlülüğü altına alarak durmadan ulusal dayanışmanın ilkelerinin arkasında durduğunu göstermekteydi. Buna karşın Robespierre, burjuvaziyi telaşa verebilecek olan bir önceki önerisinin meşhur maddelerinden hiç bahsetmiyordu ve 27 Haziran'da Barère, 18 Mart'ta çıkarılan bir kararnamenin zaten ölüm cezasına çarptırdığı "tarım yasası" taraftarlarına ateş püskürdü. Montanyarlar anayasanın, Parisli Baldırı çıplakların diktatörlüğüne ilişkin korkuları dağıtacağını umuyorlardı; ama yine de köylüleri memnun etmeyi ihmal etmediler; 14 Temmuz ve 10 Ağustos devrimleri gibi 31 Mayıs devrimi de, köylülere büyük ve nihai bir çıkar sağladı. 3 Haziran'da göçmen mallarının küçük parçalar halinde, on yılda ödenebilecek biçimde satılmasına; 10 Haziran'da ortak mülkiyetlerin kişi başına isteğe bağlı paylaşımına; 17 Temmuz'da ise derebeylik haklarından geriye kalan her şeyin tazminatsız olarak ortadan kaldırılmasına karar verildi.

Her şeye rağmen yeni bir iç savaş engellenemedi. Mayıs ayında, gördüğümüz üzere semt hareketi zaten inisiyatif almıştı. Paris'te ilk harekete geçenler olarak, Montanyarlar kaçınılmaz olarak ayaklanma ruhunu kışkırttılar. Eyaletlerin başkente duyduğu kıskançlığı ve bölgesel özellikleri koruma isteğinin kalıntıları da kuşkusuz buna katkıda bulundu. Diğer yandan Konvansiyon'la ilişkilerini koparan yerel makamların egemenliklerini ilan etmeleri, cumhuriyetin bütünlük ve bölünmezliğinin öne sürülerek, bunların "federalizm taraftarlığı" ile suçlanmalarına neden oldu. Federalizmin, bazı devrimcileri, 1791'de bizzat Billaud-Varenne'i ve özellikle de La Reveillère gibi Jirondenleri cezbettiği inkâr edilemez. Buna karşın "federalistler" yalnızca iktidarı ele geçirmek istiyorlardı. Bunlar koşulların baskısı altında, 1789'dan beri egemen hale gelen ademi merkeziyetçiliği uç noktalara getirdiler ve devrimcilerin daima uyguladığı ve diğer yandan Jakobenlerin sürekli olarak başvurduğu bağımsız inisiyatifi ortaya koydular. Ayaklanmalarının uzattığı semtler hareketi gibi, onlar da mülkleri için endişelenen burjuvaziyi,

genel oya düşman Feuillantları, direnişçi papazlara sadık Katolikleri ve Eski Rejim taraftarlarını bir araya getiriyorlardı; buna bir de, ulusal temsile saldırının öfkelendirdiği ve katılımları sayesinde mevcut kişi sayısını olağandışı bir biçimde artıran demokratları eklediler. Böylesi bir topluluğun karmaşıklığı, kendi tutarlılığını yıprattı. 1789 Devrimi'ne bağlılık ve ulusal bağımsızlık kaygısı, iç savaş ile bağdaşmıyordu. Jirondenler Vendéelilerle birleşmeyi ve yabancı ülkelere çağrıda bulunmayı reddettiler. Aynı zamanda bu oldubitti fazla zorluk çıkmaksızın Paris etrafındaki, Vendée ile komşuluğundan dolayı telaşa kapılan Loire'daki ve sınır boyundaki otuz kadar bölge tarafından kabul edilirken, böylesi kuruntulara yabancı olan karşıdevrimcilerin yönetimini ele geçirdiği ayaklanma güneydoğuda inatla sürmekteydi.

Bretanya, Normandiya, Franche-Comté ve güney bölgelerindeki bölgesel idari birimler parçalandı. Bunlardan her biri il merkezlerinin yetkilerini sahiplendi, diğer ilçelere çağrıda bulundu, hatta ilk meclisleri toplantıya çağırıp delegeleri topladılar. "Federalist"lere dönüşen semtler hareketinin kışkırtıcıları, Jakobenlerin izinden gitmeye devam ettiler. Kamu selameti ya da gözetim komiteleri kurdular, şüphelileri tutukladılar, kulüpleri kapattılar, asker toplamaya karar verdiler; Lyon, Marsilya ve Toulon'da, "halk" mahkemeleri yurtseverleri giyotine götürdü ya da astı. Sonuç çok kötüydü. Jirondenler ve Montanyarların çatışması halkı ilgilendirmiyordu. Konvansiyon gibi ayrılık hareketinin yöneticileri de askerlik hizmetinin uyandırdığı tiksinti ve yoksulluğun yol açtığı memnuniyetsizlikle karşı karşıya kaldılar. Diğer yandan başarılı olmak için, daha önce anılmış olan Vekiller Konvansiyonu'nu Bourges'da toplayarak, yeni bir merkezi iktidar örgütlemeleri gerekiyordu. Buna karşın sadık bölgeler kuzeybatı ve güneyde, Vendée ise Bretanya ve Aquitaine'a uzanıyordu. Lyon, Allier Nehri'nin suladığı Saône-et-Loire hattıyla Côte-d'Or'dan ve Isère ile birleşen Drôme hattıyla Provence'tan koptu. Bölgesel işbirliği bile gerçekleşmedi. Toulouse sonunda Bordeaux'nun isteklerini geri çevirdi ve böylelikle Aquitaine ile Aşağı Languedoc arasındaki bağı kopardı. Nihayet, her yerde işbirliğini reddeden ilçe ve belediye örgütleri, Toulouse'daki Descombels gibi isyana karşı çıkan ya da Valence'daki Joseph Payan gibi Baldırı çıplaklarla birleşen yurtsever memurlar ortaya çıktı. Aczin ve kendilerine, yaklaşmakta olan yasama organı seçimleriyle İttifak'tan kurtulacakları umudunu veren anayasa oylamasının etkisiyle çok sayıdaki federalist, Montanyarların ihtiyatlı bir biçimde tanıdıkları ek süreden yararlanıp bağışlama dilediler.

İttifak açısından acil tehdit Normandiya'dan kaynaklanıyordu. Paris'i koruyacak bir ordu yoktu ve başkente erzak sevkiyatı durmuştu. Caen'da

toplanan Buzot, Pétion ve Barbaroux, illeri harekete geçmeleri için sıkıştırıyorlardı. Buna karşın Aşağı Sen bölgesi onlara katılmadı ve tahıl geçişine izin verdi. Saumur'ün 9 Haziran'da alınması, Orne ve Maine'i güvenceye almıştı; yalnızca Finistère direniş hevesi gösterdi. Normandiyalılar, Bretanyalıların kendilerine katılmasını beklemeden yola çıktılar; 13 Temmuz'da Pacy-sur-Eure yakınlarında korunmasızca dinlendikleri sırada, Kamu Selameti Komitesi tarafından zorlukla toplanmış olan birkaç bin askerin geldiğini gördüler ve savaşmadan kaçtılar. Kuzeybatı bölgeleri bütünüyle boyun eğdi ve Jirondenler Caen'ı, ardından da Bretanya'yı terk ederek Bordeaux'ya gittiler. Doğuda da Côte-d'Or, Doubs, Yukarı Saône, Jura ve Ain'e, güneyde Toulouse ve Aşağı Languedoc'a karşı savaşmak gerekmedi. Yalnız kalmış olan Bordeaux, 19 Ağustos'ta temsilcilerin şehre girmesine izin verdi; ama ardından onları kovdu. Jakobenler ekim ayında üstünlüğü yeniden ele geçirdiler. Şehir ancak ayın 19'unda alındı; en azından silahlı bir direnişte bulunulmamıştı.

Yurtseverlerin davasını gerçekten tehlikeye atan güneydoğu oldu. Alp ve İtalya ordularının, iç bölgelerle bağlantısı kesilmişti; Lyonluların komutanlıkla görevlendirdikleri Précy Sardinyalılara, Marsilya ve Toulon ise Korsika'daki Paoli gibi İngilizleri müdahaleye çağırdı. Drôme kulüpleri tarafından desteklenen Carteaux 27 Temmuz'da Marsilya ordusunu geri püskürterek Avignon'u geri aldığında, batısı dışında Loire bölgesini eylüle kadar saracak olan Lyon isyanının etrafı sarılmış oldu. Ağustos sonunda Carteaux yeniden saldırıya geçti ve ayın 25'inde İngilizleri tam zamanında atlatacak biçimde Marsilya'yı aldı. Düşmana açılan ve 29 Ağustos'ta Akdeniz filosunu teslim eden Toulon'da durum farklı oldu. Cumhuriyetçiler Lyon'a ancak 8 Ekim'de girdiler; Toulon ise 19 Aralık'a kadar direndi. Bu bölgede iç savaş, Vendée'dekiyle benzer gözü dönmüşlüğe büründü ve aynı kanlı misillemelere yol açtı. Ağustos ayına gelindiğinde artık, en azından tehlikenin yayılmasına engel olunmuştu; ama temmuz ayında, Fransa parçalanmış gibi görünmekteydi.

Burada Jironden federalizmini tanımlamak uygun olacaktır: Bu bazen aşırıya kaçan ama gerçek bir parçalanma fikri teşkil etmeyen bir "bölgeselcilik." 1792-1793 yıllarında Jirondenler tarafından kaleme alınan metinler, Amerikan tipi bir devlet oluşturmaya dair hiçbir proje içermez. 31 Mayıs'tan sonra Calvados, Gironde ya da Gard gibi bölgelerde kurulan komisyonların tutanakları incelendiğinde, hiçbir federalizm tasarısı görülmez. Gironde Kamu Selameti Komisyonu tarafından edilen yeminin metni, bu açıdan ayırt edicidir: "Zorbalara, hainlere ve anarşistlere karşı ebedi bir savaş vermek, özgürlüğü ve eşitliği, cumhuriyetin birliğini ve bölünmezliğini korumak."

Yani Jirondenler gerçek anlamıyla federalist değildiler, bununla birlikte ademi merkeziyetçilik politikasının ateşli partizanlarıydılar; yine de ne kendileri ne de onları atayanlar, eski taşra bölgelerine karşı özlem duyuyorlardı.

Bu ademi merkeziyetçilik isteği, görevdeki temsilcilere karşı gösterdikleri en şiddetli tepkilerle Paris'e karşı duydukları nefret içerisinde belirginleşti. Jironden bölgeselciliğinin toplumsal içeriği, buna "anarşi" karşıtlığı ve "Maratçılık tiksintisi"nin de karıştığı göz önünde bulundurulursa şüpheye yer bırakmaz: Bu, mülke ve paraya sahip olanların, Devrim'in demokratik gelişimine ve Paris'te ortaya çıkan halk gücüne karşı tepkisidir. Bunun yanında 1793 yazının federalist diye nitelendirilen isyanları, siyasi unsurların, toplumsal gerekçelerin ve tarihi geleneklerin birbirine karıştığı bölgesel özellikler doğrultusunda çeşitlilik gösterdiler. Bir Jironden bölgeselciliği var olmuş olsa da, birkaç düzenleme girişimine rağmen çeşitli isyancı hareketleri birleştiren hiçbir ortak tasarı yoktu. 31 Mayıs-2 Haziran'da Paris'te meydana gelen olaylara karşı verilen tepkiler, başlangıçta birbirlerine yakın olan durumların farklı biçimlerde gelişmesiyle bölgeden bölgeye değişti.

Bununla birlikte genel bir açıklamada bulunmak gerekir. Federalist isyanlar eyaletlerden çok şehirleri etkilemiş, bu yüzden de Vendée ayaklanmasından ve köylü isyanından farklılık göstermiştir. Bu nitelik özellikle Bordeaux'dan Nîmes'e kadar olan bölgede, Marsilya'da ve Toulon'da belirgindir. Mal mülk sahibi sınıfların Jakobenlik karşıtı bir zihniyetleri olduğu kuşku götürmez. Buna karşın bu zihniyetin, mülkiyet ve ekonomi özgürlüğünün ilanı (24 Haziran 1793 Haklar Bildirisi'nin 16. ve 17. maddeleri), dahası derebeylik aidatlarını ve feodal hakları tazminatsız olarak ortadan kaldıran 17 Temmuz 1793 kararnamesi tarafından dengelenmediği söylenebilir mi? Federalizm temel olarak, şehirli burjuvaziye özgü bir olgu olarak ortaya çıkar.

Sınırlardaki tehlike de az gibi görünmüyordu. Danton, iktidara geri geldiğinden beri pazarlık ediyordu. 13 Nisan'da Danton'un talebi üzerine, Konvansiyon 19 Kasım 1792 kararnamesini zımnen iptal etti. Cumhuriyet, hiçbir halkın iç işlerine karışmayacaktı. Danton'un İsveç'i, Türkleri, Piyemonte'yi ve hatta Kosciuszko'yu kazanmayı ya da Napoli ve Floransa saraylarını yumuşatmayı denemesi oyunun kurallarına uygundu ama küçük güçlerin mağluplara gönüllü olarak kulak vermemelerinden dolayı etkisiz kalıyordu. Danton, İngiltere, Prusya ve Avusturya'yla da barış arayışındaydı. Grenville onu hor görerek kurmaylarına havale etti ve bu generallere ulaşmakla görevlendirilen Forster başarısız oldu. Danton bu düşmanlara ne sunabilirdi? Cumhuriyet fetihlerinden vazgeçilmesini mi? İttifak güçleri bunları geri almışlardı ve Fransa'yı parçalama planı yapıyorlardı; açmazda bulunan bir

kral katilinin gülünç teklifleri umurlarında değildi. O zamandan sonra sık sık övülmüş olan bu diplomasi, ya uzlaşma süsü verilmiş bir teslim şartnamesi ya da zafer olabilirdi. Aynı zamanda Montanyarlar, Danton'un kraliçeyi ve çocuklarını karşı tarafa teslim etmeyi ve hatta monarşiyi yeniden kurmayı düşündüğünden şüpheleniyorlardı. 13 Nisan'da Danton, halk egemenliğinin tanınması gerektiğini belirtti; bu egemenlik, krallığa aykırı düşmüyordu. Şurası kesin ki Robespierre, cumhuriyet yönetimini feda eden her türlü pazarlığın ölümle cezalandırılarak yasaklaması ve ilhakları onaylaması konusunda Konvansiyon'u ikna etti; ayın 10'unda, Marie-Antoinette'in devrimci mahkeme önüne çıkarılması talep edilmişti bile. Haziran ayında anayasanın bir maddesi, Fransız halkının, topraklarını işgal eden bir düşmanla barış imzalamayacağını bildirdi. Danton yine de diretti ve bu süre içerisinde, müteahhitlere saldırılar çoğalmış savaş gereçlerinin üretiminde ilerleme kaydedilmemişti. Temmuz ayında Dornier'nin bir raporu üzerine D'Espagnac hakkında tutuklama kararı çıkarıldı. Yenilgiler art arda geliyordu. Dumouriez'in başarısızlığının ardından Cobourg, Condé ve Valenciennes'i kuşatmaktaydı; Dampierre'in Raisme ve Vicoigne ormanlarındaki saldırıları başarısızlığa uğradı ve kendisi öldürüldü; 23 Mayıs'ta onun yerine geçen, Famars cephesini tahliye etmek ve Schelde ile Sensée nehirleri arasındaki César cephesine gitmek zorunda kaldı; böylece Cambrai ve Paris yolu savunmasız kalıyordu. Custine, Mainz'ın yardımına gitmek için boşu boşuna yeniden saldırıya geçmeye çalışsa da, Kamu Selameti Komitesi onu Kuzey Ordusu'nu yeniden ele almak üzere görevlendirdi. Custine kendini görevine verdi ve başarılı oldu. Buna karşın bu büyük beyefendi, hükümete saygısızca davranıyordu. Basit bir yarbay olan Savaş Bakanı Bouchotte'u; sekreteri Hébertçi Vincent'ı; ordu levazım memurlarını ve Lille'de General La Marlière'e karşı Vali Favart'ı destekleyen Jakoben memurları küçümsemesiyle can sıkmaktaydı. Görevdeki temsilcilerin desteğine rağmen, çok geçmeden bir şüpheli haline geldi ve hiçbir suçu olmamasına karşın 12 Temmuz'da Paris'e çağrıldı. Sardinyalılar Savoie ve Nice'i tehdit ediyorlardı; İspanyollar Pireneleri zorlayarak Perpignan ve Bayonne'a doğru ilerliyorlardı. Batıda, ilk önce Hâtillon-sur-Sèvre'de galip gelen Westermann, temmuz ayında aynı yerde bozguna uğratıldı; ardından Vihiers'de Santerre de aynı akıbete uğradı.

Ekonomik kriz günden güne ağırlaşıyordu. 4 Mayıs kanunu tam olarak uygulanmıyordu; genellikle "ılımlı" olan yetkililer, âdet yerini bulsun diye mal mülke el koyuyorlardı, azami fiyat sınırı ancak pazarların boşaltılmasına yaradı. Vergi bölgesel nitelikte olduğu ve taşıma masraflarını hesaba katmadığı için, arz durumu zayıf olan bölgelere artık hiçbir şey gönderilmiyordu.

Genel anarşi içerisinde, idari birimler tahıl çıkışını yasaklıyorlardı. Konvansiyon kanunu berkitmek şöyle dursun ondan vazgeçiyordu. 1 Temmuz'da yetkililerin pazarlar dışında erzak satın almasına izin verdi; ordular da gereksinimlerini aynı şekilde karşılıyorlardı; temsilciler görevde bırakılıyor ve illerin azami fiyat sınırını askıya almalarına izin veriliyordu. Paris ve büyük şehirlerde, fırınların önünde kuyruklar oluşuyor ve her an karışıklıklar çıkıyordu. Bunun yanında *assignat* değer kaybediyordu; temmuzda %30'un altına düştü; sermaye yabancı ülkelere sızıyordu; Borsa'da büyük bir tutkuyla vurgunlar gerçekleştiriliyordu; ticari mallar istifleniyordu; fiyatlar durmadan artıyordu. Sabun fiyatlarının yükselişi, 25 ile 28 Haziran tarihleri arasında Paris'te yeni ayaklanmalara yol açtı.

İttifak zaaf gösterdikçe, toplu dilekçeler de çoğalıyor ve ısrarlı bir hal alıyordu: Hükümeti "sorunlarla baş edebilecek bir seviyeye" ulaştırmak için yeni bir çaba sarf edilmesi gerekiyordu. Barış mümkün değildi: İttifak güçleri Eski Rejim'i yeniden kurmak istiyorlardı ve Kuzey bölgelerinde Avusturyalılar şimdiden bu doğrultuda çaba harcıyorlardı. Zafer ile boyun eğmek arasında bir seçim yapmak zorunda kalan Baldırı çıplaklar, ölçüsüz bir savaş istiyorlardı: "Özgürlük ya da ölüm." Son derece büyük bir tehlike içerisindeyken, neden ülkenin tüm güçlerini ortaya koymakta gecikiliyordu? Kitleler halinde silah altına alma uygulaması, eşitlikçi içgüdü ve Jemappes hatırasının da katkısıyla işler yoluna girmeye başlamıştı. "Bencil zenginler" şüpheli durumuna düşüyordu. Artık istifçilerin ölüm cezasına çarptırılması, Borsa'nın kapatılması ve anonim şirketlerin ortadan kaldırılması talep ediliyordu; hareket derinlik kazanıyordu çünkü vurgunculuğu zorbalıkla bastırmak kolay gibi gözüküyordu. Aynı zamanda ulusal bir tepki ortaya çıkmaktaydı; devrimciler, zorba yöneticilerinin peşinden körlemesine giden "köleleri" ve ihraç etmek için ticari malları silip süpüren yabancıları hor görüyor ve onlardan nefret ediyorlardı. Fransa'nın yabancıların ihracata girmesini yasaklaması ve ürünlerini koruması çok basit gibi görünmekteydi. Lyonlu Leclerc d'Oze tarafından kuvvetlendirilen ve aktris Claire Lacombe'un yönettiği "Devrimci Kadınlar" Derneği tarafından desteklenen *Çılgınlar*, Konvansiyon'u ataletle suçlayarak halkın öfkesini alevlendirdiler. 8 Haziran 1793'te Komün Genel Konseyi'nde Varlet, kendi İnsan Hakları Bildirgesi'ni okumuştu: "Servetlerin oransızlığı adil yollardan çözümlensin; hırsızlık, borsa oyunları, tekelcilik, istifçilik aracılığıyla kamu hazinesinin aleyhine edinilen mallar ulusal mülk haline getirilsin." 15 Haziran'da Droits-de-l'Homme [İnsan Hakları] seksiyonu genel vergilendirme ve istifçilere karşı bir kanun talebinde bulundu. Ayın 25'inde, Jacques Roux Konvansi-

yon'un önünde, Cordeliierlerin adına İttifak'ın ataletini dokunaklı bir şiddetle eleştirdi. "Bir insan sınıfı diğerini hiçbir cezayla karşılaşmadan aç bırakıyorsa, özgürlük etkisiz bir hayalettir. Zengin adam tekelcilik yoluyla hemcinsi üzerinde yaşam ve ölüm hakkını kullanıyorsa, eşitlik etkisiz bir hayalettir. Montagne milletvekilleri, kariyerinizi alçakça bitirmeyin! Bir kez daha karar verin. Baldırı çıplaklar sizin kararnamelerinizi mızraklarıyla uygulatacaklardır." Jacques Roux karşıdevrimcilikle suçlandı; Robespierre onu Jakobenlere ihbar etti; Marat, Hébert ve Chaumette, rakiplerine darbe vuracak olmanın zevkiyle birlik oldular. Sabun isyanları tam zamanında ortaya çıktı: İsyandan Jacques Roux sorumlu tutuldu; Komün ve Cordelierler onu yalnız bıraktılar. Buna karşın, Hébert hiçbir zaman parti başkanı olmamasına rağmen daha sonra Hébertçiler olarak adlandırılanlar, ölçüsüz savaşı ve aristokratların yok edilmesini önerseler de, Baldırı çıplakların saygıyla dinledikleri *Çılgınlar*'ın toplumsal programını benimsemekte gecikmeyeceklerdi. Montanyarlar aracılığıyla İttifak'ı yönetmeyi umabildikleri sürece onlarla anlaşmayı tercih etseler de, kendilerini belki de iktidara getirebilecek olan yeni bir "olaylı güne" kesinlikle olumsuz bakmıyorlardı. Oysa Hébertçiler Cordelierleri yönetiyor, Bouchotte'un bürolarını dolduruyorlardı. Komün'ü de arkalarından sürükleyebilirlerdi. Konvansiyon onların insafına kalacaktı.

Bu durum ciddi tehlikeler oluşturuyordu. Cumhuriyet kurtuluşunu kısa ve özlü fikirleri sertlikleri ve ihtiyaçlarıyla öne çıkan Baldırı çıplakların şevkine borçluydu. "Cesaret edin!" diye yeniden haykıracaktı Saint-Just bir süre sonra; 1793 Temmuz'unda Konvansiyon surat asıyor ve Montanyarlar tartışıyordu. Atılım dışarıdan geldi. Halkın coşkusu, onu disipline edecek bir hükümet ve kadroları sağlayacak büyük ya da küçük bir burjuvazinin katılımı olmaksızın hiçbir şey başaramazdı. Üçüncü Tabaka'nın eseri olan Devrim'in kurtuluşu, bu zümrenin birliğine bağlıydı. Konvansiyon bunun sembolüydü; çünkü tüm yurtseverlere kendini dayatan tek merciydi; İttifak tarafından oylanan ve 1 milyon 800 bin kişi tarafından onaylanan anayasa, cumhuriyetçileri etrafında topluyordu. Meclis dağıtılır ya da parçalanırsa, iç savaşın yeniden canlanmasına ve devrimci çabanın anarşi içerisinde tükenmesine yol açılabilirdi. Pitt bunu fark etmişti. Bankacı Perregaux, "ateşi körükleme" görevini üstlenenlere kendi cebinden para dağıttı. Temmuz ayı sonunda, karışıklık çıkarmakla görevli bir İngiliz casusunun evrak çantası Lille'de bulundu. Kralı kurtarmayı denedikten sonra kraliçenin kaçışını hazırlayan gözüpek maceracı sözde Batz Baronu da, Devrim'in ortadan kaldırılmasının, ancak cumhuriyetçilerin birbirlerine düşürülmesiyle mümkün olacağına inanıyordu. Vurgunculuk yapmaya olduğu kadar fesat çevirmeye

de düşkün olan Baron, bazı zevkler ya da kumardan dolayı yozlaşmış, çoğunlukla bulanık suda balık avlamaya eğilimli, aşırılıkçı önlemleri ortaya atmakta genellikle ön sıralarda yer alan, ayrıca da Delaunay'nin temmuzda ve Fabre d'Églantine'in ağustosta mecliste suçladıkları şirketlerin hisseleri üzerinden oyun çeviren birçok kişiyle –milletvekilleri, kulüp konuşmacıları, yabancı mülteciler– bağ kurmayı başardı. Robespierre ilk andan itibaren, aşırılıkçıların arasında karşıdevrimin casusları olacağından şüphelenmişti.

Sonunda Fransa bir hükümet kurdu. Temmuz başında durumun sürekli kötüye gitmesi, eleştirileri şiddetlendirdi; diğer yandan General Dillon, kraliçe ve oğlunun lehine bir isyan hazırlamakla suçlandı; bu, belki de son darbe oldu. 10 Temmuz'da Konvansiyon, Kamu Selameti Komitesi'ni yeniledi ve Danton'u komiteden uzaklaştırdı. Bununla birlikte büyük 2. Yıl Komite'sinin yavaş yavaş oluşması için iki ay gerekti. Custine'e sadık kalan Gasparin komiteden çabucak geri çekildi; Danton'un dostu Thuriot da eylül ayında onu izledi; kocası Sardinya ordusunda görev yapan Madame de Bellegarde'ın sevgilisi Hérault de Séchelles çabucak şüpheli durumuna düştü. Couthon, Saint-Just, Jeanbon Saint-André ve Marne başrahibi; Barère ve Lindet'den oluşan, daha sonra sırayla 27 Temmuz'da Robespierre'i, 14 Ağustos'ta Carnot ve Côte-d'Or başrahibini, 6 Eylül'de Billaud-Varenne ve Collot d'Herbois'yı içlerine katan kararlı bir Montanyarlar çekirdeği oluşturmaktaydı. Aralarında birçok konuda anlaşmazlık çıktı. Lindet terörizmden tiksiniyordu; Billaud ve Collot Baldırı çıplaklara yakın duruyorlardı; bunların hepsinin burjuva sınıfından olmasına rağmen, toplumsal demokrasi taraftarı Robespierre ya da Saint-Just ve açıkça muhafazakâr olan Carnot ya da Lindet arasındaki toplumsal eğilimler derinlemesine çeşitlilik gösteriyordu. Mizaçlar da farklılık teşkil ediyordu ve kişisel çatışmalar sonunda nefrete dönüştü. Oysa Devrim'in içinde bulunduğu tehlike, onları yıkıma götürecek olan parçalanmayı aylar boyunca erteledi. Bu adamlar namuslu, çalışkan ve otoriterlerdi; bazı açık ve tutarlı fikirleri vardı: Komutanlık etmek, savaşmak ve yenmek. Ortak çalışma, tehlike, iktidar düşkünlüğü ve kibirliliği, Komite'nin özerk bir kurum haline gelmesini sağlayan bir dayanışma yarattı; bu adamlar, İttifak içinde ve Üçüncü Tabaka bünyesinde onları yenmek için bölme eğilimi gösteren güçlere karşı tepki gösterdiler. Bunların çoğu temel olarak, kendilerini ezici bir yoğunluk kazanan idari çalışmalara adadı; sanki kendi başarılarının bağlı olduğu istikrara karşı umarsız kalabilmişler gibi, sık sık bu adamları diğerleriyle kıyaslamak için çalışmaları övüldü. Politikalarını Konvansiyon'da ve Jakobenler arasında savunarak, onlara Barère, Saint-Just ve Billaud'nun da yardımıyla dayanıklılık kazandıran özellikle Robespierre oldu.

Arras'ta doğan, bu şehirdeki Louis-le-Grand Koleji'nde parlak bir öğrencilik döneminden sonra Genel Meclis'e milletvekili olarak girene kadar burada saygın bir ün yapmış olan Maximilien Robespierre, demokratik ilkeleri Jakobenler Kulübü'nün bir üyesi olarak Kurucu Meclis önünde ve basında yılmaz bir biçimde savunarak, devrimci halkın saygısını kazanmıştı. Yine de Robespierre, halkın, Jirondenlerin belagatinin fazlasıyla kışkırttığı propaganda ve savaş tutkusuna kapılmasını engelleyememişti. Bütün korktukları artık gerçekleşmiş olduğundan, boşu boşuna önlemeye çalışmış olduğu fırtınanın en şiddetli anında Devrim'i kurtarma sorumluluğunu trajik bir geri dönüşle herkesten daha fazla üzerine alıyordu. Yurtseverlerin güveni doğru kişiye yönelikti. Robespierre kişisel saygınlık kaygısıyla olduğu kadar inandıkları doğrultusunda, ifade ettiği ilkelere bağlılığını gözüpeklikle kanıtlıyordu; ama tasvir edilegeldiği gibi soyut bir kuramcı değildi. Bunun ardından gelen uzun kriz boyunca, tam tersine onun koşullara olağanüstü bir özen gösterdiği görülür ve devlet adamlarına özgü bir beceriklilikle çare bulmuştur. Uzun süre, devrimci otoritenin tutarlılığını sürdürebilmesinin yolunun, bu otoritenin İttifak adına uygulanmasından, gücünün korunmasının ise Baldırı çıplaklarla yakın bir birlik oluşturmaktan geçtiğini savundu. Komite'nin bunların ikisinin de üzerinde yer alması, amaçlarını gerçekleştirmek için meclise dayatmak üzere halkın bu amaca uygun taleplerini seçmesi gerektiğini söylüyordu. Cumhuriyet düşmanlarını ezmek ve aristokrasinin son umutlarını yerle bir etmek. İttifak'ı kontrol altında tutarak onun adına hükmetmek ve halkın ateşini söndürmeden ona egemen olmak olanaksızdı. Deneyimli siyasetçiler olan Robespierre ve çalışma arkadaşları, "bir gün"ün de nasıl hazırlanacağını biliyorlardı. Bu korkunç karışıklığın ortasında bir yıl ayakta kalmayı başardılar.

Bununla birlikte yanılgıya düşmemek gerekir: 1793 Temmuz'unda temel ilkeler bu gruba rehberlik ediyorduysa da, bu ilkelerin uygulanışına da değinmek gerekecektir; çünkü yöntemlerinin temel öğesi hâlâ yetersizdi. Bu yöntemlerin büyük kısmı yaz boyunca halkın siyasal, ekonomik ve askeri krizlerin yol açtığı kaynaşmaları tarafından desteklenmişti.

V. Montanyar Diktatörlüğünün Örgütlenmesi (Temmuz-Aralık 1793)

Yeni Komite henüz kurulduğu sırada yıkıcı olaylar art arda geldi ve İttifak Komite'yi neredeyse görevden alıyordu. 13 Temmuz'da Marat, Normandiyalı kralcı bir genç kadın olan Charlotte Corday tarafından öldürüldü; ayın 16'sın-

da Lyonlu asiler Chalier'nin kafasını kestiler. Öfkeli sesler misilleme istedi ve bunun cezasını ilk çekenler Jirondenler oldu. Federalizm kuzeybatıda çökmek üzereydi; ama ayın 17'sinde Vendéeliler Vihiers'de Santerre'in ordusunu bozguna uğrattılar. Loire üzerinde görevde olan temsilciler Niort'da komutanlık yapan Biron ile anlaşamıyorlardı ve Baldırı çıplakların liderleri Ronsin ve Rossignol ile olan anlaşmazlıkları, İttifak'takileri yansıtıyordu. Philippeaux bu temsilcileri kınıyor, Choudieu ise destekliyordu. Bir ara Ronsin Paris'e geri gönderildi, Rossignol ise tutuklandı. Sınırlardaki durum daha da beterdi. Condé ayın 10'unda, Valenciennes 23'ünde ve Mainz 28'inde teslim oldu.

Komite Biron'u geri çağırdı ve ayın 22'sinde Custine'i tutukladı. Hemen ardından bu generallerin dostları ve onları destekleyen temsilciler duruma şiddetle itiraz ettiler; Gasparin çalışma arkadaşlarını terk etti. Eşzamanlı bir biçimde Bouchotte'a, onun bakanlığına ve Baldırı çıplak görevlilere göz açtırılmamaktaydı. Hatta bakanın yerine başkasını getirme kararı alındı. Robespierre'in müdahalesi durumu düzeltti ve Bouchotte de bu sırada Komite'ye girdi. Ayın 25'inde Rossignol Biron'un yerine geçti; ayın 28'inde Custine ve Jirondenler hakkında suçlama kararı çıkarıldı ve kaçak milletvekilleri kanun kaçağı ilan edildi. 1 Ağustos'ta terör yaratan önlemlerin kararlı bir biçimde uygulanmaya başladığı görüldü. İttifak Marie-Antoinette'i devrimci mahkemeye yolladı ve Saint-Denis krallık mezarlarının yok edilmesi emrini verdi. Yurtseverlerin tahliyesinin ardından Vendée taş üstünde taş bırakılmamasını buyurdu ve Prusyalılar tarafından serbest bırakılan Mainz garnizonunu oraya gönderdi. Barère İngiliz casuslarının entrikalarını açığa çıkardığından, ayın 3'ünde tüm İngiliz yurttaşlarının tutuklanmasına karar verildi; ayın 7'sinde Pitt "insanoğlunun düşmanı" ilan edildi. O zamana dek Lyonlulara yumuşak davranılmıştı ve temmuz sonunda genel af karşılığında uzlaşma eğilimi içindeymiş gibi görünüyorlardı; ama 12 Temmuz'da İttifak, Lyonluların elebaşlarına böyle bir affı reddettiğini bildirdi. 4 Ağustos tarihinde Kamu Selameti Komitesi, şehrin kuşatılması için Kellermann'a emir verdi.

Bu sert önlemlere rağmen karışıklık çıkması olanaksız gibi görünmüyordu. Seksiyonlardaki karşıdevrimci direniş inatla sürmekteydi. Yurtseverlerin bir Saint-Barthélemy olayı hazırlığında olduğu ve büyük katliamın, şüphelilerin ortadan kaldırılmasıyla önlenebileceği söylentileri bir kez daha dolaşıyordu. David tarafından hazırlanan büyük bir şenlik ile 10 Ağustos'un yıldönümü ve anayasanın ilanı kutlanacaktı. Ön meclislerin komisyon üyeleri, halk oylamasının sonuçlarını bildirmek üzere geliyorlardı. Bu, bir "gün" için fırsat olabilirdi ve erzak kıtlığı da böyle bir girişimi kışkırtabilirdi. Komite bu sefer sükûneti korumayı başardı. Tören kazasız belasız yapıldı.

Komisyon üyeleri anayasayı içeren "yasa sandığı"nı* törenle İttifak'ın korumasına verdiklerine göre, artık seçimler düzenlenecek miydi? Danton'un dostu Delacroix seçimlerin yapılmasını talep etti; Çılgınlar, Hébert ve birçok halk öncüsü de aynı fikirdeydi ve o andan itibaren erteleme kararlarını durmadan şiddetle eleştirdiler. Herkes seçimin kendisinin lehine sonuçlanacağını umuyor olabilir miydi? 31 Mayıs devrimini onaylamayan herkesi seçimden uzaklaştırma beklentisi dışında, bu umut pek çocukçaydı; Kamu Selameti Komitesi'nin üyelerinin ayağını kaydırma arzusu hepsinin gözünü kör ediyordu. Robespierre'in Jakobenler önünde verdiği bir nutuk yeterli oldu. Anayasanın uygulanması zımnen barış zamanına ertelendi.

Komisyon üyeleri ve seksiyonlardaki Baldırı çıplaklar bununla yetinmiyor, şüphelilerin tutuklanmasını, kitleler halinde asker toplanmasını, temel ihtiyaç teşkil eden besin maddelerine genel bir azami fiyat konulmasını hararetle talep ediyorlardı. Eyaletlerde şurada burada kendiliğinden bu önlemler benimseniyordu. 4 Ağustos'ta görevdeki temsilciler, kuzeyde bu önlemlerin ilk ikisine başvurdular ve Terör'ü alevlendirdiler; ayın 18'inde Alsas'da da aynı şey oldu. Şüpheliler konusunda zorluk çıkmadı: Danton'un önerisi üzerine Konvansiyon 12 Ağustos'ta hapse atılmaları kararını verdi. Asker toplama konusunda ise Komite tereddütteydi ve İttifak ayak sürüyordu. Bu güruhla ne yapılacaktı ki? Yine de yolu açmak gerekiyordu ve göreve çağrılan Carnot 23 Ağustos kararnamesini kaleme aldı. "Bundan böyle, düşmanlar Cumhuriyet topraklarından kovulana kadar, tüm Fransızlar ordu hizmeti için sürekli hazır olacaklar. Genç erkekler savaşmaya gidecek; evli erkekler silah dövecek ve erzak taşıyacaklar; kadınlar çadır, giysi yapacak ve hastanelerde hizmet verecekler; çocuklar eski kumaşları şerit haline getirecekler; yaşlılar savaşçıları cesaretlendirmek, krallara karşı nefreti ve cumhuriyetin birlik duygusunu yaymak üzere meydanlara götürülecekler." Diğer tüm yurttaşlar gerekirse yalnızca savaş aletleri imalatı ve geri hizmette çalıştırılmak üzere toplananlara dahil edildiğinden, askere alma 18 ila 25 yaşındaki bekarlarla sınırlı kaldı. Böylelikle Komite'nin oynayacağı rol belirginleşmeye başladı. Halkın atılımı, ulusun tüm güçlerini onun emrine vermişti; ama Komite, aceleye getirilmiş bir fikirden, yani kitlesel silahlandırmadan örgütlü bir seferberlik elde ediyordu.

Geriye azami fiyat sınırlaması kalıyordu. Bu şimdilik doğal gibi görünüyordu; çünkü kitlesel silahlandırma ve yurttaşların toplanması, kaçınılmaz olarak nesnelerin de toplanmasını beraberinde getiriyordu. Büyük harcamalar ya-

* İçinde "On Emir" in kazındığı tabletler bulunan Musa'nın sandığına gönderme.

pılacak gibi görünüyordu ve enflasyonu ancak vergilendirme durdurabilirdi; böylelikle devletin çıkarı, halkın istekleriyle bağdaşmış oluyordu. Oysa liberal ekonomi ilkelerine umutsuzca sarılan Komite ve İttifak bu ilkelerden geri adım atarken oldukça ağır davrandı. 26 Temmuz'da çıkarılan bir kararname, "istifçilerin", yani temel ihtiyaç teşkil eden besin maddeleri ve malları elinde bulundurarak bunları beyan etmeyen ve kapılarına mal listelerini asmayan tüccarların ölüm cezasına çarptırılacağını bildirdi. Her belediye, bu tüccarları aramakla özellikle görevlendirilmiş komiserler atadı. Polis soruşturması, fiyatları düşürmeye yetecek miydi? 1 Ağustos'ta sermaye çıkışı yasaklandı; ayın 15'inde çok sayıda ürünün ihracatı askıya alındı; bu da, o zamana dek tarafsızlarca yürütülen deniz ticaretine son veren bir ambargoya yol açtı. 9 Ağustos'ta çıkarılan bir başka kararname, hasat göz önünde bulundurularak kamu silolarının kurulmasını emretti. Ayın ikinci yarısında nihayet yakıt, tuz ve tütün için azami fiyat biçme kararı alındı. Müteahhitler ve para babaları ciddi zararlara uğruyorlardı. Borsa 27 Haziran'dan beri kapalıydı. Temmuz sonunda posta hizmetleri ve askeri nakliyat devlet nezaretine tabi tutuldu. 24 Ağustos tarihli bir kararname İskonto Sandığı'nı, Doğu Hindistan Şirketi'ni ve tüm anonim şirketleri kapattı. Bu yolla vakit kazandıktan sonra, Cambon bu zamanı *assignat* bolluğunu azaltmak ve harcamaları kısıtlamakta kullandı. 25 Temmuz'da artık yalnızca vergi ve ulusal mülklerin bedel ödemelerinde kullanılacak olan kraliyet damgalı *assignat*'ları tedavülden kaldırdı; 24 Ağustos'ta hem siyasi hem de mali nitelikte büyük bir operasyona girişti. Bütün devlet borçları, köken farkı gözetilmeksizin hamiline, sermaye olarak değil de yıllık tahsisatlar halinde olmak üzere "Büyük Kamu Borç Defteri"ne kaydedilerek "cumhuriyetleştirildi." Ömürlük tahsisatlar 2. Yıl'ın 23 Floréal'ine (12 Mayıs 1794) kadar bu uygulamaya dahil edilmedi. Koşullardan dolayı birçok senet kullanılamadı ve diğer yandan temettü kuponları, kesintilerden dolayı toprak mülkiyetiyle aynı vergiye maruz kaldı. "Rantçıların cellatı" Cambon'a kolay kolay yok olmayacak bir nefret beslendi. Üstelik, bir milyar liralık zorunlu ikraz kararı nihayet 3 Eylül'de yürürlüğe girdi; buna, Büyük Defter'e kayıt aracılığıyla ulusal mülklerin edinimde kolaylık sağlayacak malların alımı için geçerli olan ve zorunlu ikrazdan muaf tutan sınırsız bir gönüllü ikraz eklendi. Buna karşın bütçe açığı yine de korkutucu niteliğini koruyordu. Cumhuriyetin barışa dek enflasyona mahkum olduğunu kabullenmek gerekiyordu. Şu halde istimval ve fiyat sınırlamasından nasıl kaçınılabilirdi? Sorunu çözmek için yeni bir krizin çıkması gerekti.

Hasat verimli olmuş olsa da, karışıklıklar artan ürünle bir dahaki yıla kadar idare edememe tehlikesini yaratıyordu; ardından ağustos ayında, ku-

raklık ve rüzgârsızlık değirmenleri durdurdu. *Çılgınlar* bir kez daha seslerini yükselttiler ve artık Hébert, bir yandan Komite'ye karşı ateş püskürürken, diğer yandan aynı konuları işlemeyi sürdürdü. "Vay canına" diye yazıyordu *Père Duchesne*'in 279. sayısında, "tüccarların vatanı yok." Halk hareketi 1793 Eylül ayı başında tüm gücü ve özgünlüğüyle ortaya çıktı. Bu, Albert Mathiez'e göre "Hébertçi bir atılım"dı. Kuşkusuz popüler gazeteler, Jacques Roux'nunki olduğu kadar Hébert'inki de, Baldırı çıplaklara siyasi hedeflerinin bilincine varmalarında ve toplumsal hak iddialarını netleştirmelerinde yardımcı oldu. Buna karşın hareketin kökleri gazetelerde aranamaz. Bu Hébertçilerin değil halkın atılımıdır. Sesli bir yankı misali Hébert'in yazdığı yazılar ve harekete geçişi, ardından Jakobenlerin sarsılması, Komün'ün harekete geçmesi, Kamu Selameti Komitesi ve İttifak'ın nihayet pes etmesi, hep Baldırı çıplakların baskısıyla gerçekleşti.

Halkı her zamanki gibi kıtlık harekete geçirirken, önderlerin öncelikle düşündüğü siyasetti. Custine 27 Ağustos'ta idam sehpasına çıktı; ama kraliçe ile Jirondenlerin mahkeme karşısına çıkartılması boşu boşuna talep ediliyor ve Danton ile Robespierre de esirgenmeksizin *endormeurs* [uyutucular] kınanıyordu. Bunun üzerine bir de umulmadık bir ihanet haberi geldi. Toulon ve filosu düşmana teslim edilmişti. Sonunda Billaud ve Collot, Komün ve Jakobenler harekete katıldılar. 4 Eylül'de, Baldırı çıplaklar tarafından işgal edilen belediye binasında, etkinliğin ertesi gün yapılacağı kararı verildi. Ayın 5'inde, protestocular tarafından kuşatılan İttifak Terör'ü gündeme aldı ve Komite'nin nihayet onay verdiği ve daha sonraki günlerde gerçekleştirilecek bir program benimsedi: Ayın 6'sından 8'ine dek düşman ülkelerin yurttaşları tutuklandı, bunların mallarına el konuldu, bankacıların ve borsacıların evleri resmen mühürlendi. 9 Eylül'de Ronsin'in komutanlığını üstlendiği devrimci ordu düzenlendi. Ayın 17'sinde çıkarılan şüpheliler hakkında bir yasa devrimci komitelere tam yetki tanıdı. 21 Eylül'de üç renkli kokartın taşınması zorunlu kılındı. Güdümlü ekonomi ilerlemeler kaydediyordu. 11 Eylül'de tahıl ve yem rejimi yeniden düzenlendi ve bunlara ilişkin vergiler tüm cumhuriyette standart hale getirildi. Ayın 21'inde İngilizlerinki örnek alınarak hazırlanan ve tarafsız gemileri devre dışı bırakan bir denizcilik akdi, deniz yoluyla ithalatı az çok olası kıldı. Ayın 22'sinde ise temel ihtiyaç maddelerinin ve maaşların genel azami düzeyleri konusunda müzakereler başladı.

Bununla birlikte henüz her şey söylenmemişti. Büyük davalardan hâlâ bahsedilmiyordu ve *Çılgınlar* her zamankinden daha fazla eleştiride bulunuyorlardı; çünkü ayın 5'inde Danton, seksiyon meclislerinin sürekli oturumları sınırlayarak toplantıları haftada ikiye düşürmüştü. Bunun karşılığında top-

lantılarda hazır bulunacak Baldırı çıplaklara 40 sou'luk bir prim dağıtılacaktı, öte yandan Komite Billaud ve Collot'yu ustalıkla kendi tarafına çekmişti; artık *Çılgınlar*'dan kurtulma vaktinin geldiğini düşünüyordu. Roux ile Varlet'yi tutukladı. Leclerc d'Oze ortadan yok oldu. Ekim ayında Claire Lacombe'un derneği kapatıldı. *Çılgınlar*'ın temizlenmesi ancak kendi aralarındaki anlaşmazlıkların elvermesiyle mümkün olmuştu. Jacques Roux, Varlet ve Leclerc d'Oze aralarında özel bir bağlantı aranmadan, kendilerini çiğnetmeme kaygısı taşıyan hükümet yetkilileri için kolay birer hedef olarak ilk sırada yer aldılar. 19 Eylül'de gayri resmi *Journal de la Montagne* [Montagne Gazetesi] şunu yazıyordu: "Halk hareketi ancak tiranlık onu gerekli kılarsa haklıdır." Kamu Selameti Komitesi politikalarının etkililiği için, bu "düzensiz hareketleri" yani kitlelerin bazen yıkıcı olabilen atılımlarını bundan böyle hoşgörmemeyi düşünüyordu. Olayların mantığı, Komite'yi halk hareketini bastırmaya itiyordu. Bu, tavrın uzun vadedeki sonucu halk egemenliği (en azından Baldırı çıplakların kafalarında oluşturdukları halk egemenliği anlayışı) meselesini pek umursamayan yetkililere karşı soğukluk hissedilmesine yol açardı.

Konvansiyon'da oluşmakta olan Montanyar muhalefeti kendini daha da tehlikeli bir biçimde gösterdi. Chabot, Julien ve diğer "ahlaksızlar" yabancılara ve para babalarına karşı çıkarılmış kararname ve kararları iptal ettirmiş ya da hafifletmişlerdi. 14 Eylül'de bu adamlar, çöreklendikleri Genel Güvenlik Komitesi'nden atıldılar. Buna karşın Kamu Selameti Komitesi, görevden alma kararlarından ve bu kararların görevden alınanlar üzerinde yarattığı kuşkudan dolayı birçok başka temsilciyi kendisine düşman ediyordu. Mainz'dan geri gelen Reubell ve Merlin de Thionville; Valenciennes'den dönen Briez; Custine'in savunucusu Duhem; Rossignol'ü tutuklayan Bourdon de l'Oise. Hondschoot'un zaferinden beri savaş kötüye gidiyordu. Houchard İngilizleri elinden kaçırıyor ve Menen'de onlara yenilmişti; Le Quesnoy teslim olmuştu; bu müstahkem şehrin imdadına yetişmeye çalışırken, Cambrai garnizonu Avesnes-le-Sec'te imha edilmişti. General görevden alındı ve tutuklandı. Bu haberin üzerine Komite'ye karşı büyük bir baskın hazırlandı. Thuriot istifasını verdi ve 25 Eylül'de tartışmayı genişleterek güdümlü ekonominin kök salışını ve Baldırı çıplakların ileri gelenlerin aleyhine gittikçe artan nüfuzunu eleştirdi. Konvansiyon Thuriot'yu alkışladı ve Briez'i Komite'ye aldı. Robespierre olan bitenlere karşı çıktı. Eğer durum buysa, İttifak'ın Komite'yi yenilemesi gerekiyordu. Bu onun en güzel nutuklarından birisi oldu. "Size gerçeğin bütününü vaat ettim; bu gerçeği size söyleyeceğim: İttifak, sarf etmesi gereken tüm çabayı sarf etmedi... Size şunu açıklıyorum: Düşmanın Valenciennes'e girdiği sırada orada bulunan kişi, Kamu Selameti

Komitesi'nin üyesi olmaya layık değildir... Kulağınıza acımasızca gelebilir; ama bir yurtsever için bundan daha acımasızca olan, iki yılda 100 bin insanın ihanet ve zaaf yüzünden öldürülmüş olmasıdır; bizi yıkan, hainler karşısındaki zaafımızdır." Şaşkınlığa uğrayan İttifak, Komite'ye tüm güvenini koruduğunu duyurdu; fakat milletvekilleri, kendilerini böylesine kesin ve açık bir biçimde sorumluluklarını üstlenmeye mecbur eden kişiyi asla affetmediler. Buna "fikir diktatörlüğü" adını verdiler.

Bununla birlikte bu sefer ok yaydan çıkmıştı. Ayın 29'unda genel azami fiyat sınırı konusu karara bağlandı; 9 Ekim'de İngiliz ticari malları yasaklandı, İngilizler hapse atıldı, mallarına el konuldu. Ayın 16'sında tüm düşman ülke yurttaşlarının tutuklanması yeniden emredildi. Büyük davalar başladı. 10 Ekim tarihinde Saint-Just'ün sunduğu rapor üzerine İttifak nihayet "Fransa hükümetinin barış zamanına kadar devrimci kalacağı"nı resmen açıkladı. "Yasalar devrimci ama onları uygulayanlar öyle değil. Cumhuriyet, ancak egemen olanların iradesi monarşik azınlığı ezdiğinde kurulacak ve bu azınlığa üzerinde fetih haklarıyla egemen olacaktır. Adaletle yönetilmeye razı olmayanlar zincirlerle yönetilmelidir. Eğer bizzat hükümet devrimcilik yoluyla kurulduysa, devrimci kanunları uygulamak mümkün değildir."

Bunun ardından teröristler, Komite'nin onayı ile Paris'e egemen oldular. Devrimci mahkeme eylüle kadar biraz yavaş hareket etmiş ve mahkemenin başkanı Montané, katı kuralları ılımlılaştırarak kendini tehlikeye atmıştı; 260 kişiden 66'sı, yani %26'sı ölüm cezasına çarptırılmıştı. 5 Eylül'de mahkeme personel sayısını artırarak yargılamaları dört koldan yürütme kararı aldı; Herman başkanlığa gelirken, Fouquier-Tinville savcı olarak kaldı. Ekim ile aralık ayları arasında infazlar hızlandı. Kraliçe 16 Ekim'de giyotine götürüldü; aralarında Vergniaud ve Brissot'nun bulunduğu 21 Jirondenin savunması özel bir kararnameyle hasıraltı edildi ve bunlar ayın 31'inde infaz edildi. Partinin ortadan kaldırılması Paris'te olsun, taşrada olsun, daha sonraki aylarda da sürdürüldü. Madame Roland, Rabaut ve Lebrun'ün de kafaları kesildi; Roland, Clavière, Pétion ve Buzot gibi diğerleriyse intihar ettiler. Bailly ve Barnave gibi bazı Feuillantlar gibi, Philippe-Egalité ve Biron'da idam sehpasına çıkarıldı. Üç ay içerisinde 395 suçlunun 177'si, yani %45'i ölümle cezalandırıldı. Parti liderlerinin kanun kaçağı ilan edilmesi bu artışı açıklayabilir. Tutuklamalar sürüyordu: 1 Ağustos'ta 1.417 olan tutuklu sayısı, 1 Nivôse'da (21 Aralık) 4.525'e yükseldi. Semt komiteleri, halk dernekleri ve idari birimler ellerinden geldikçe arınıyorlardı. İttifak'ın soyluları toplu olarak yurttaşlık haklarından mahrum bırakmayı reddetmesine rağmen, bunlar iyi hallerine bağlı olarak görevde tutuluyordu. Paris daha sakin bir hal alıyordu

çünkü Baldırı çıplaklar yavaş yavaş geçinme imkanları buluyorlardı. Kitlesel askere alma ve devrimci ordunun kuruluşu bunların saflarını seyrekleştiriyordu; birçoğu artık silah ve donatım atölyelerinde ya da olağanüstü bir biçimde gelişen komitelerin ya da bakanlıkların bürolarında çalışıyorlardı; seksiyonlar bunların bir kısmını sürekli ulusal muhafızlık, komisyon üyeliği ve mühürlenmiş mülklerin muhafızlığı görevlerine getirerek devrimci vergilerle besliyorlardı; hayır işleri komiteleri yardımlar dağıtıyordu. Aynı zamanda titiz bir polis gözetimiyle, fiyat sınırlamasına uyulması sağlanmaya çalışılıyordu ve Komün, ekmek ve şekerin kameye bağlanmasını düzenliyordu. Buna karşın boşaltılmış olan dükkânlar yeniden doldurulamamıştı; Chaumette tüccar ve imalatçıları, şirketlerini ulusallaştırmakla tehdit ediyordu. "Bencil zengin" avının ardından tüccar, hatta Baldırı çıplak tüccar avı başlamıştı. Komite'nin korktuğu da buydu.

Komite'nin otoritesi sallantıda kalmaya devam ediyordu. Aslında, *Çılgınlar*'ın yerine geçen Baldırı çıplak liderler, popüler semt dernekleri kurarak seksiyonların sürekli oturumlarını yeniden başlattılar. Paris bölgesinde devrimci ordu büyüyordu ve komutan Ronsin, "Karmanyol"larının başında Cromwell'in bir zamanlar yaptıklarını taklit edebilecek gibi gözüküyordu. Güdümlü ekonomiyi benimseyen Komite'nin temel kârı orduya ve kamu hizmetlerine ayırma niyetinde olduğu ve halkın tüketimiyle başlıca besin maddesi olan ekmeği sağlamak meselesiyle sınırlı kalacak biçimde ilgilendiği gerçeği gitgide belirginleşiyordu. Teknik zorluklar olduğu kadar köylüyü, küçük esnaf ve zanaatkâr burjuvaziyi de hali vakti yerinde alıcılar gibi hoş tutma isteği bu politikayı açıklar. 2 Brumaire'de (23 Ekim), İttifak sürü hayvanlarının satışını serbest bırakma kararı aldı ve asgari geçim komisyonu, et fiyatı denetimini bir aldatmaca haline getiren bu ayrıcalık konusunda karar değiştirmesi için İttifak'ı ikna edemedi. Komite ise Paris'te ev ev arama yöntemiyle yapılan erzak teminini yasakladı, kaçak ticarete karşı hiçbir önlem almadı ve istifçilik avı yapan komiserlere hiç destek vermedi. Erzak temini yetersiz ve düzensiz kaldığından, Baldırı çıplakların öfkesi, hükümeti sürekli olarak bir kriz tehdidi altında bırakıyordu.

Eyaletlerde başka türden zorluklar ortaya çıkmaktaydı. Bu bölgelerde hiçbir Baldırı çıplak İttifak'ın ve Komite'nin yetkisine itiraz etmiyor ya da tehdit oluşturmuyordu; ama sık sık onlara danışmadan karar alınıyordu. Büyük bir temsilci heyeti kitlesel askere alma uygulamasını yönetiyordu; takdir yetkisi verilen bu temsilciler, bütün yurttaşları ortak refah için çalışmaya zorlamak amacıyla, "devrimcilik" göstererek yani hızlı ve olağanüstü önlemler aracılığıyla kendi inisiyatifleriyle hareket ediyorlardı. Yetkilerinin kapsamı, iletişim

imkanlarının yavaşlığı ve aciliyet, onlara bağımsızlık sağlıyordu ve Komite, onların etkinliğini yakından takip edemiyordu. Aslında, Montagne zihniyetinin bu temsilcileri az çok teşvik ettiği tahmin edilebilirdi ve bunlar, olağandışı koşullar ortasında merkeziyetçiliğin aletleri olarak, belli bir ölçüde Richelieu ve Colbert'in idare memurlarına benzediler. Yetkili makamları tasfiyeye tabi tutmak üzere halk dernekleriyle anlaştılar, şüphelileri tutuklattırdılar, yeni kura erlerini bir araya getirdiler, bunları el koymalar yoluyla mümkün olduğunca donatıp silahlandırdılar ve halkı yine aynı yöntemlerle beslediler. Buna karşın durum bir bölgeden diğerine farklılık gösteriyor ve ortam değişiyordu. Bu temsilciler aynı zamanda eğilimleri, mizaçları ve hatta ahlakları açısından da büyük bir çeşitlilik gösteriyorlardı. Birçoğu kaçınılmaz emniyet ve ulusal savunma önlemleriyle yetindi; diğerleri vargücüyle Paris'te egemen toplumsal politikayı uyguladı. Nièvre'de Fouché, Güneybatı'da Baudot ve Taillefer, Kuzey'de Isoré ve Chasle işsizleri devrimci ordular olarak örgütlediler, zenginleri vergiye bağladılar, atölye, işlik, düşkünler yurdu kurdular ve azami fiyat sınırlamasına uyulmasını sağladılar. En hissedilir farklılıklar, ancak istisnai olarak gerçekten kanlı bir hal alan Terör'ün uygulanmasında ortaya çıktı. Temsilcilerin çoğunluğu tutuklamalarla yetindi; diğerleri Dumont'un Oise'da yaptığı gibi zarar vermekten çok korku yarattı ya da ilk görevi sırasındaki Lebon gibi bazıları da, yalnızca isyancıların ya da hainlerin cezalandırılmasında katılık gösterdi. Özellikle federalistler farklı yerlerde çok farklı muameleler gördü. Kimi bölgelerde onlarla uzlaşıldı; kimi yerlerdeyse giyotine götürüldüler; Normandiya'da Lindet ve Frémanger federalistlerin peşine düşmedi. Buna karşın bazı temsilciler, kendi başlarına devrimci mahkemeler kurdu. İç savaş bölgelerinde Collot d'Herbois ve Fouché, Toulon'da Barras ve Fréron gibi bazıları toplu infazlar gerçekleştirdi ve Carrier, Nantes'ta üstünkörü bir yargılama bile olmaksızın mahkumların idam edilmesi emrini verdi. Diğer yandan Barras ve Fréron'un Provence'ta, Rovère'in Vaucluse'de ve Tallien'in Bordeaux'daki dürüstlüklerinden haklı olarak şüphe edildi.

Lyon'da uygulanan baskı, şehirde çıkan isyanın cumhuriyeti soktuğu tehlikeyle orantılı oldu; bu isyanı bastırmak için 9 Ağustos'tan 9 Ekim 1793'e kadar süren bir kuşatma gerekli olmuştu. 12 Ekim'de Barère'in raporu üzerine Konvansiyon şehrin yakılıp yıkılması kararı aldı: "Zenginlerin yaşadığı her yer yıkılacaktır; geriye yalnızca yoksulların evleri, öldürülmüş ya da sürgün edilmiş yurtseverlerin konutları kalacaktır. Muhafaza edilen evlerin bütünü, bundan böyle Arıtılmış Şehir adını taşıyacaktır." Couthon, Bellecour Meydanı'ndaki birkaç evin yıkılmasını emretmekle yetinmiş olsa da, 7 Kasım'da şehre gelen Collot d'Herbois ve Fouché baskının geniş kapsamlı

olmasını sağladı. 1.667 infaz kararı veren bir Devrimci Komisyon, fazlasıyla bağışlayıcı olarak değerlendirilen Halk Adalet Komisyonu'nun yerine geçti. Kurşuna dizme yöntemi, fazlasıyla yavaş olan giyotinin yerini aldı. Sistem yer, zaman ve temsilciye göre değişirken yargı yetkisi konusunda da bir o kadar çeşitlilik görüldü. Her şeyi yapamayan ve göremeyen bu temsilciler, Konvansiyon tarafından asker toplamada işbirliği yapma görevyle evlerine gönderilen Jakobenlere ve 10 Ağustos komisyonunun üyelerine bel bağladılar. Temsilciler bu adamların eylemlerini onayladılar ya da Carrier örneğinde, suda boğarak infaz uygulamalarında olduğu gibi sorumluluğu üzerlerine aldılar. Yönetim birimleri onlarla doldurudu, yetkilerini bunlardan bazılarına devrettiler, kanunun öngörmediği kamu selameti komiteleri –Ambert'de Couthon'un yaptığı gibi–, devrimci bölge ya da il komiteleri kurdular. Kendi hallerine bırakılan Baldırı çıplaklar vargüçleriyle devrimci önlemleri uyguladılar; ama kararnameleri istedikleri gibi kullandılar ve birçok kez kararnamelerden önce davrandılar ve onları aştılar. Öte yandan onlar da temsilciler gibi farklılık gösteriyorlardı ve şehirlerde yaşadıkları için, pek fazla güvenilir ve yetenekli adamın bulunmadığı köy ve kasabaları ancak uzaktan gözetebiliyorlardı. Küçük yerlerde itaatkâr bir biçimde Jakoben atılımının izinden gidiliyordu; ama canlılık yoktu. Ortaya çıkan şüpheli sayısı azdı; büyük yerleşimlerde ise en ufak bir bahane bile insanların hapse atılmasına sebep olmaktaydı. Şehirlerde de iki eğilim sıklıkla bir araya geliyordu ve şiddete en çok başvuran kimseler daima eski demokratlar değil, oldukça yaygın bir biçimde Feuillantçılıklarını unutturmak, devrimci vergilerden kaçmak ya da güç sahibi olmak isteyen yeni Baldırı çıplaklardı. Ilımlılar ve aşırılıkçılar, yani *citra* ve *ultra*'lar farklı idari birimleri paylaşıyorlardı. Bunun bir sonucu olarak gözetim komiteleri, belediyeler ve ilçeler çatışmaya giriyorlardı. Halk dernekleri için kavga ediliyordu; tasfiyeye gidilmesini ve rakibin tutuklanmasını sağlamak amacıyla temsilci aldatılıyordu. En üstün yurtseverler bile kendilerini tehlikeli maceralara karşı güvende hissetmiyordu. Birçok kez temsilci ve egemen parti arasında çatışmalar da oldu. Saint-Just ve Lebas, Euloge Schneider'ı ve Alsaslı aşırılıkçıları; Hentz ve Guiot ise Kuzeylileri haklarından yoksun bıraktılar. Buna neden olan daima eğilim zıtlıkları değildi; Barras ve Fréron'un "Güney Halk Dernekleri Konvansiyonu"nun dağıtılmasını emredişinde, Tallien ve Fouché'nin yerel teröristlerle çatışmasında, yetki rekabetleri ve kişisel kıskançlıklar büyük rol oynamış gibi görünür. Taşralı, özellikle de Lyonlu Jakobenler kendi yurtlarının efendisi olarak kalmak istiyorlar ve Parislilerin işlerine burun sokmalarına iyi gözle bakmıyorlardı. Bazı bölgelerde farklı heyetlerin işbirliği yapmak zorunda kaldıklarını

da unutmamak gerekir; bu heyetler birçok kez kavga ettiler: Lebas ve Saint-Just ile Baudot ve Lacoste; Kuzey'de Hentz ve Guiot ile Chasles ve Isoré. Nihayet, art arda aynı makama getirilen temsilcilerin, seleflerinin çalışmasını az çok değiştirerek, bazılarını gözden düşürüp cezalandırarak, diğerlerini ise serbest bırakıp kayırarak farklı eğilimler gösterdiklerini de ekleyelim.

Hükümet yetersiz kaldığında, cumhuriyeti 1793 yazında kurtaran şey, Jakobenlerin ve temsilcilerin inisiyatifleri oldu. Bunlar ulusal birliği yeniden sağladılar, ordulara asker alıp bunları donattılar, halkı beslediler. Buna rağmen yetki şişkinliği ve düzen ve disiplin azlığı vardı; tutuklamalar ve vergiler öfke uyandırıyordu; devrimci ordular Konvansiyon'a karşı cephe alabilirdi; yerel anlaşmazlıklar yönetimin düzenini bozma ya da en azından devrimci çabanın etkisini azaltma tehlikesi taşıyordu. Halkın kendiliğinden hareketi yararlı olmuştu ama Levasseur'ün belirttiği gibi, "anarşi" son bulmalıydı. Komite, yönetimi düzenlemenin ve merkeziyetçiliği sağlama almanın gerekli olduğu kanısındaydı. Önemli olan, Komite'nin sağlamlaştırırken devrimci atılımı kesmeyeceğinden, inisiyatif ruhunu engellemeyeceğinden, baskıyı zayıflatmayacağından emin olmaktı. Bununla beraber, Komite'nin siyasi açıdan tereddüt edebileceği düşünülse de ekonomik durum ona başka seçenek bırakmıyordu.

29 Eylül kararnamesi, ilçe idari birimlerini besin maddelerini vergilendirmekle ve belediyeleri, 1790 fiyatını besin maddeleri için üçte bir, aylıkları ise %50'den fazla artırmadan sabitlemekle görevlendiriyordu. Tarifeler arasındaki dehşetli eşitsizlikler anında saptandı. İlçeler, yörede üretilen ürünlere genellikle en yüksek fiyatı biçmiş gibi görünmektedir. Diğer yandan kararname, taşıma ücretleri ve ticari kâr oranları konusunda sessiz kalmaktaydı; vergi üreticiye mi, toptancıya mı, yoksa perakendeciye mi uygulanacaktı? Dolaşım ve üretim ya yavaşladı ya da durdu. Tam tersine 11 Eylül kararnamesi, tahıl ve hayvan yemi için ulusal bir azami fiyat saptıyor, nakliye ücretlerine de ölçü getiriyordu. Buna karşın hasat verimli olmuş olmasına rağmen, savaş yüzünden kısmen yok edilmiş ya da ordu tarafından kullanılmıştı. Yeni kura erlerinin yola çıkması harman dövümünü geciktiriyordu. Öte yandan ilçeler, ancak mecbur oldukları kadarına el koymaya dikkat ediyor ama bunu da zorlukla başarıyorlardı. Doğal olarak komşularının çıkarına alımlara kolay kolay izin vermiyorlardı. Bazı bölgeler, özellikle de Güney Fransa, yabancı ülkelerden her türlü ithalat neredeyse olanaksız olduğundan, açlığa mahkum edilmiş gibi görünüyordu. Yine de yaşamak gerekiyordu ve dış ticaret kendiliğinden canlandı. Temsilciler ekim ayında Bordeaux'da ve aralık ayında Marsilya'da tüccarlarla da anlaşarak, tarafsız-

lar aracılığıyla dışarıdan tahıl almakla görevli komiteler kurdular. Tarafsızlar *assignat*'yı kabul etmediğinden, bazı ticari malların çıkışına izin verdiler, yabancı ülke senetlerine el koydular, kiliselerden alınan değerli metallerden para bastılar ve hatta kağıt paranın değerini yükseltme umuduyla kağıt para karşılığında madeni paranın zorunlu değiş tokuşu emrini verdiler.

Düzenlemeden vazgeçmek söz konusu olamazdı. Bu, Baldırı çıplaklarla ilişkileri kesmek ve aşırılıkçıların oyununa gelmek olurdu. Devasa miktarlarda savaş malzemesi imalatına girişen ve orduları beslemek zorunda olan Komite, el koyma uygulamasından vazgeçemezdi. Fiyat sınırlaması olmazsa *assignat* çökerdi; tersine *assignat*'nın nominal değeri aralık ayında %50 yükselmişti. Böylelikle geriye, besin maddelerinin azami değerini sabitleştirerek ve merkezi iktidar tarafından karar verilen el koyma uygulamaları aracılığıyla cumhuriyetin tüm bölgeleri arasında kaynakları adil bir biçimde paylaştırarak ekonomik yönetimi düzenlemek kalıyordu. Dış ticaret de ulusallaştırılmalıydı. Komite ilk andan beri, hammadde ve erzağı tüm kaynaklardan ithal etme kararı aldı. Bunun bir sonucu olarak, mübadele imkanlarını bazı bölgeler lehine tüketme riskini taşıyan yerel inisiyatifler önlenmiş oldu. Ekonomik ihtiyaçlar, dahası siyasi gereklilikler, Komite'yi tüm ulusun hayatı üzerinde mutlak ve o güne dek görülmemiş bir yetki üstlenmeye itiyordu.

Böylelikle ekimden aralığa kadar, yavaş yavaş bir doktrin, bir hareket planı ve uygulama birimleri oluştu. 28 Brumaire (18 Kasım) tarihli raporunda Billaud, Saint-Just'ün fikirlerine bağlı olarak Devrim hükümetinin ilkelerini ve hedefini tanımladı. Metnin anahatları 2. Yıl'ın 14 Frimaire'inde (4 Aralık 1793) çıkarılan büyük kararname ile belirginleşti. "Ulusal Konvansiyon, yönetimin itici güçlerinin yegâne merkezidir." (1. madde); ama "10 Ekim 1793 kararnamesi gereğince, kurulu tüm birimler ve devlet memurları, Kamu Selameti Komitesi'nin doğrudan denetimine verilmiştir; kişilere ve genel ve iç güvenliği ilgilendiren her konuda, 17 Eylül 1793 kararnamesi gereğince bu özel denetim Genel Güvenlik Komitesi'nin yetkisindedir." (2. madde) Yabancı ya da kanuna aykırı her türlü inisiyatif cezalandırılır; idari birimler ve halk dernekleri arasındaki her türlü işbirliği yasaktır; her türlü yetki devri, temsilciler için bile yasadışıdır; eyaletlere özgü devrimci ordular ve devrimci vergiler ortadan kaldırılacaktır. 22 Ekim'de, ekonomik yönetimi eline alan Tedarik Komisyonu kurulmuştu. 18 Kasım'da bu komisyona ithalat tekeli ve 10 Aralık'ta ihracata izin verme görevi verildi; 24 Pluviôse'dan (12 Şubat 1794) itibaren, pazarların yerel donatımı dışında bir de el koyma hakkına tek başına bu komisyon sahip olacaktı. 10 Brumaire'de (1 Kasım 1793) çıkarılan bir kararname, komisyonu ticari mallara üretim yerlerinde

ulusal bir fiyat saptaması için görevlendirmişti; komisyon bu amaçla devasa bir araştırma başlattı. İttifak, parayı dolaşımdan çekmeyi reddetti; ama 5 Nivôse'da (25 Aralık) Cambon, bankacıların paralarına el konulmasını sağladı. Yıl sonunda, Devrim hükümeti bir biçim kazanmaktaydı.

Buna rağmen Devrim hükümetinin temel taşı olan Kamu Selameti Komitesi, büyük gayretler sarf edilerek ayakta durmaktaydı; Montanyar partinin eylülden itibaren gözle görülür bir hal alan parçalanışı gün geçtikçe ciddileşiyordu ve iki "hizip"ten her biri, Montagne'ı kendine bağlama iddiasıyla, bu partinin yerini almayı bekliyordu.

VI. Hıristiyanlıktan Arındırma

Kasım ayında şiddetlenen Hıristiyanlıktan arındırma girişimleri beklenmedik bir kargaşa yarattı ve nihai krizi başlattı. Ancak kışın gelişiyle sona erecek olan bu kriz sırasında, Komite'nin tutumu birçok kez değişti.

Hareketin derin nedenleri vardı. Belli sayıdaki "kızıl papaz" dışında, 10 Ağustos gününün dini sonuçları meclis üyesi rahipleri telaşlandırdı; ne kralın ölümünü ne de Jirondenlerin düşüşünü onaylayan bu rahipler şüpheli durumuna düştüler ve 25 Ekim'de Konvansiyon, direticilere verilecek cezaları kanunlaştırırken, altı yurttaş tarafından ihbar edilecek olan meclis üyelerinin de sürgüne yollanması emrini verdi. Diğer bir yandan sayıları gittikçe artan bazı cumhuriyetçiler, Kurucu Meclis'in giriştiği denemeyi örnek almanın gereksiz olduğu kanısındaydılar. 1792 Kasım'ında Cambon, ruhban sınıfı maaşlarının kesilmesini önermiş; ancak öneri kabul görmemişti. Devletin Kilise'den vazgeçebileceğine inanmakta tereddüt edildiğinden, sanki bizzat Baldırı çıplakların çoğunluğu dini törenleri özlüyormuşçasına, geleneksel itikadın karşısına yavaş yavaş devrimci bir itikat dikilmekteydi; o zamana dek diğeriyle bağdaştırılan bu yeni itikat tarzı, 1789'dan beri evrim halindeydi. 1793 yılının 10 Ağustos bayramı, laik bir tarzda kutlanan ilk bayram oldu. Yeni din kendisine semboller ve bir çeşit ayin benimsiyor, "Aziz Montagne"ı onurlandırıyor ve şehitlerini, yani Lepeletier, Marat ve Chalier'yi yüceltiyordu. 3 Brumaire'de (24 Ekim) Romme ve Fabre'ın raporlarının ardından, Konvansiyon cumhuriyet takvimini benimsedi. Bu takvimle, İsa'nın doğumu yerine cumhuriyetin ilk günü olan 22 Eylül'ü takvim başı kabul ederek; dini tören ve aziz adlarının yerine, Fransızların aşina olduğu araç ve ürünlerden alınan adları getirerek; ve özellikle Pazar gününün adını *décadi* olarak değiştirerek günlük hayatı Hıristiyanlıktan arındırmayı denedi. 15 Brumaire'de (5 Kasım) Marie Joseph Chénier'nin medeni bayramlar konusunda sunduğu

rapor, ulusal dinin resmi düzenlenişinin habercisi oldu. "Önyargılardan arınarak ve Fransız ulusuna layık biçimde, ne sırrı ne de gizemi olan, tek öğretisi eşitlik olan, sözcülüğünü yasalarımızın, din adamlığını da yargıçlarımızın yapacağı ve büyük aile tütsüsünü ancak ortak anavatan ve tanrısallık sunağı önünde yakacak tek evrensel dini, tahtından indirilmiş batıl inançların yıkıntıları üzerine kurmayı başaracaksınız." O zamana kadar, Katolik dini hiçbir yasal kısıtlamaya maruz kalmamıştı.

Yine de, Montanyarlar Katolik inancına zor katlanıyorlardı. Fouché 22 Eylül'de Nevers'de, "doğduğu memleketin havasını" solumaya gelen Chaumette ile anlaşarak, katedralde Brutus'un onuruna bir şenlik düzenledi. 10 Ekim'de, kiliseler dışında her türlü dini töreni yasakladı ve cenaze alaylarını olduğu gibi mezarlıkları da laikleştirdi. Chaumette, Paris'e dönünce Komün'e aynı önlemlerin alınmasını önerdi. Başka temsilciler ve devrimci ordular da, buna benzer düzenlemeleri benimsedi. Bazı rahipler görevden ayrıldılar ve Corbeil ilçesi, yurttaşlarının artık Katolik dinini istemediklerini açıkladı. 16 Brumaire'de (6 Kasım) İttifak, bir belediye çerçevesinde örgütlenmiş yerleşim birimlerinin dinden vazgeçme hakkına sahip olduklarını belirtti. Bunun üzerine bazı aşırılıkçılar olayların akışını hızlandırdılar; 16 Brumaire'i 17'sine bağlayan gece Paris piskoposu Gobel'i görevden ayrılmaya zorladılar; ayın 17'sinde Gobel, yardımcılarıyla İttifak'a gelerek resmen istifa etti. 20 Brumaire (10 Kasım) tarihi için bir "Özgürlük Bayramı" öngörülmüştü. Komün, felsefenin bağnazlık üzerinde kazandığı zaferi kutlamak amacıyla Notre-Dame'ı ele geçirdi; koro kısmında bir dağ inşa edildi; bir aktris özgürlüğü temsil ediyordu; davet edilen İttifak, "Akıl Tapınağı" adı verilen katedrale gitti ve medeni bayramın buradaki kutlamasına katılarak bayramı ikinci kez kutlamış oldu. Bazı semtler bu kutlamayı örnek aldılar; ayın 30'unda (20 Kasım) o güne kadar *Quatre-Nations* [Dört Ulus] adını taşıyan *Unité* [Birlik] semtinin yurttaşları, papaz giysileri içinde şarkı söyleyerek ve dans ederek İttifak'ın önünde geçit töreni yaptılar. Ardından 3 Frimaire'de (23 Kasım), Komün kiliseleri kapattı.

Özgürlük şehitleri dini, Hıristiyanlıktan arındırma hareketine paralel olarak gelişti. Bununla birlikte Hıristiyanlıktan arındırma hareketi Baldırı çıplaklar arasında yabancı adamlar tarafından yaygınlaştırılırken, şehitler dini halkın Marat'ya yürekten bağlılığından doğdu. Baldırı çıplaklar 1793 yazı krizi sırasında, bu dinde cumhuriyetçi ilkelerin teyidini, popüler bir inanç birliği biçimi ve devrimci inançlarının yüceltilişini buldular. Yeni dinin görkemi, bir şekilde geleneksel dininkinin yerine geçti. 1793 yılının ağustos ayı boyunca, birçok Paris semti ve halk derneği, Marat için cenaze töreni dü-

zenlemiş ya da Marat'nın ve Lepeletier'nin büstlerinin açılış törenlerini yapmışlardı. Eylül ayında Baldırı çıplaklar baskın çıktığından, yeni din yaygınlaştı; cumhuriyetçi törenlere gerçekten dini bir görkem kazandıran alaylar ve korolar ortaya çıktı. Medeni tören alayları ekim ayında çoğaldı. Lyonlu karşıdevrimciler tarafından giyotine götürülen Chalier'nin eklenmesiyle, devrimci teslis oluşturulmuş oldu. Hıristiyanlıktan arındırma, şehitler dinine yeni bir atılım kazandırdı. Bu din Paris'in tüm seksiyonlarında yerleşik hale geldi. Kiliseler kapatıldıktan sonra bu din, halk militanlarının Katolikliğin yıkıntıları üzerine kurmayı düşündükleri cumhuriyetçi dinin unsurlarından biri gibi görünüyordu. Özgürlük şehitlerine yürekten bağlılık, Opera sanatçısı bir genç kızın hatlarını ödünç aldığında bile fazlasıyla soyut bir tanrısallık teşkil eden Akıl dinine dahil oldu; şehitlerin portreleri, Akıl Tapınakları haline gelen kiliselerde, Katolik dinine özgü azizlerinkilerin yerini aldı. Buna karşın 1793 sonbaharından itibaren şehitler dini, hükümet yetkililerine ve dahası Montanyar burjuvazinin bazı kesimlerine tehlikeli gibi gelmeye başladı. Bu din, Marat'nın varlığı yoluyla, devrimci duygunun en aşırı tezahürlerini yüceltiyordu. Şehitler dini, Kamu Selameti Komitesi'nin Hıristiyanlıktan arındırmaya karşı yürüttüğü karşı saldırıyla çevrelenmişti.

İttifak'ın çoğunluğu, Cumhuriyet takvimini benimseyerek Hıristiyanlığa düşmanlığını göstermişti. Buna karşın aldatmacalardan hoşlanmıyordu ve dinin ortadan kaldırılması ona siyasi bir hata gibi görünmekteydi. Cumhuriyetin zaten tüm dindar Hıristiyanların muhalifleşmeye zorlanmadan da yeterince düşmanı vardı. Meclis, rahiplerin maaşlarını iptal etmeyi reddetti. Kamu Selameti Komitesi de aynı kanıdaydı. Muhtemelen Carnot gibi muhafazakârlar; Voltaire ve daha sonra da Bonapart gibi, toplumsal bir yıkımı engellemek için halkın bir dine ihtiyacı olduğunu düşünmüşlerdir. Robespierre'e göre sorun daha büyüktü. O, Hıristiyanlıktan arındırma hareketinin ardında, kamusal ve özel ahlaksızlık arasında ayrım yapmayan, zenginlere özgü ve halka yabancı bir öğretinin, ateizmin bulunduğundan kuşkulanıyordu; Helvétius'un büstünü Jakobenlere kırdırtmıştı.

Bununla birlikte Kamu Selameti Komitesi için daha çok aciliyet teşkil eden bir sorun ortaya çıkmaktaydı: Hıristiyanlıktan arındırma, ardında siyasi bir entrika barındırıyor muydu? Bunun, "olaylı günleri" düzenleyen Baldırı çıplakların duygularına hitap ettiğine hiç kuşku yoktu; bundan böyle, o zamana dek yüksek toplumsal sınıfların Voltaireciliğinin aralarında pek az taraftara sahip olduğu halk sınıflarında ruhban sınıfına karşı düşmanlığın ayak diremesi bunun bir kanıtıdır. Kriz, seksiyonlardaki ve kulüplerdeki çalkantıyı artırarak Komite'yi tehdit ediyordu. Daha da beteri vardı.

12 Ekim'e doğru, aşırılıkçılarla kavga eden Fabre d'Églantine, Pitt ve Batz Baronu hesabına "yabancı bir komplo"da suç ortaklığı ettiklerini söyleyerek onları ihbar etmişti ve Komite, mültecileri, özellikle de Kaunitz'in gayrimeşru çocuğu olduğu düşünülen zengin Brabantlı Proli'yi yakın takibe almıştı; Guzman çoktan hapse atılmıştı. Bununla birlikte kısa bir süre önce Gobel'in istifasını isteyenler arasında Alman Baron Cloots ve Portekizli Pereira vardı. Diğer yandan Hıristiyanlıktan arındırma taraftarı milletvekilleri arasında, Chabot gibi borsa oyunculuğu yaptığından ya da Danton'un dostu Thuriot gibi ılımlılık eğilimi gösterdiğinden şüphelenilen kişilerin, aynı anda İttifak içerisinden Komite'ye karşı saldırıda bulundukları görülüyordu. Jirondenlerin infazı milletvekillerini için için kaygılandırıyordu. Gelecekte Komite'nin aralarından birisini tutuklattırmasına, ardından dinlemeden ve dosyası incelenmeden meclisin onu mahkum etmesine izin mi vereceklerdi? Komite, milletvekillerini kırıp geçirince, terörle egemen olarak onların kontrolünden kurtulmayacak mıydı? 19 Brumaire'de (9 Kasım), metresi olan bir soylu kadının tutuklanmasını engellediği için Osselin'i Komite'ye teslim etmek durumunda kalındı. Ertesi gün İttifak onayını geri çekerek, bundan böyle suçlanan milletvekillerinin ifadelerini dinlemeye karar verdi; ayın 22'sinde ise Barère, bu kararnamenin iptalini zar zor sağladı. Bunun üzerine pek şüpheli durumdaki Avusturyalı Yahudi Frey'lerin kız kardeşiyle kısa süre önceki evliliğinden dolayı şiddetle eleştirilen Chabot kendini koruma altına almak istedi ve ayın 24'ünde (14 Kasım) Komite'ye, Basire'in teyit ettiği, Fabre d'Eglantin'in suçlamalarını haklı çıkaran önemli açıklamalarda bulundu. Delaunay ve Julien de Toulouse'un Batz ile anlaşarak, Doğu Hindistan Şirketi'nin tasfiyesini düzenleyen kararnamenin hileli biçimde hazırlanıp imzalaması için bizzat Fabre'ı ikna etmek amacıyla kendisine bir rüşvet teklif ettiklerini anlattı. Kamu Selameti ve Genel Güvenlik Komiteleri, suçlayanları ve suçlanılanları tutuklama kararı aldılar. Hemen ardından, yazın yeniden evlendikten sonra ekimden beri Arcis'te kalan Danton, göründüğü kadarıyla yakın dostları olan Basire ve Fabre'ın yardımına koşmak amacıyla ayın 30'unda (20 Kasım) alelacele geri döndü. Komite, "yabancı komplo"nun iki "hizbi" kendisine bağladığından şüphelenmeye başladı: Bir yanda Chabot'nun işbirliği yaptığı Hébertçiler ve diğer yanda aynı Chabot'nun suç ortaklığı ettiği ve Batz Baronu ve Danton'un dostlarıyla birleşerek "soylu adamlara" düşmanlık besleyen milletvekillerinin katılımını sağlayan hortumcular.

Bu oyun dehşet verici bulunmuş olmalıdır; çünkü Robespierre, Danton ile beraber Hıristiyanlıktan arındırmaya karşı mücadele vermek için dümeni

sağa kırdı. 27 Brumaire'de (11 Kasım 1793) Cumhuriyet'in dışişleri hakkında sunduğu raporunda, tarafsızları düşman etme riskini taşıyan Hıristiyanlıktan arındırmanın tehlikesini belirtti; 1 Frimaire'de (21 Kasım), Jakobenlere dinler özgürlüğünün lehine güçlü bir nutuk dile getirdi. Katolik dini taraftarı olmamasına rağmen, dinin ortadan kaldırılması ona gerçekten de siyasi bir hataymış gibi geliyordu. Cumhuriyetin, geleneksel dine bağlı halk kitlelerini kendine cephe almasını sağlamadan da, yeteri kadar düşmanı vardı. Robespierre, "ahlaksız adamlar" Desfieux, Pereira ve Proli'yi "yabancı ülkelerin görevlileri" olarak gösterirken, mihrapları yıkanların demagog maskesi ardında saklanan karşıdevrimciler olabileceklerini ima ediyordu. "Ayini yöneten kadar, bunu engellemek isteyen de bağnazdır. İttifak, kendi halindeki papazlara zulmedilmesine izin vermeyecektir; ama bu papazlar yurttaşları kandırmak ve önyargıları ya da kralcılığı cumhuriyete karşı ateşlemek amacıyla görevlerini kullanmaya her cüret ettiklerinde, Konvansiyon onları katılıkla cezalandıracaktır."

Fabre, Delaunay tarafından hazırlanan hileli kararnameyi okumadan imzaladığını açıkladı ve söylediklerine inanılmadığı gibi soruşturmaya da dahil edildi; hortumcular mahkemeye çıkarılmadılar. Robespierre, Jakobenleri Hıristiyanlık karşıtlarına karşı ardından sürükledi ve Danton, "engel koyması" için İttifak'a bin bir ricada bulundu. 16 Frimaire'de (6 Aralık) çıkarılan bir kararname, vicdan özgürlüğünün varlığını sürdürdüğünü teyit etti; ayın 29'unda eğitim konusundaki bir kanun, rahiplerin verdiği de dahil olmak üzere eğitimin de serbest olduğunu ilan etti; 4 Nivôse'da (24 Aralık) Komite'nin bir genelgesi, şiddetin tehlikeleri konusunda uyarıda bulundu.

Aslında Komite'nin başarısı tamamıyla göreceli oldu. 18 Frimaire (8 Aralık) tarihinde İttifak, kiliseleri kapatmış olan temsilciler kararnamesinin yürürlükte kalacağını bildirdi; Komün, milletvekillerinin özel anlamda ibadetlerini yerine getirebileceklerini kabul etti; ama Paris kiliseleri kapalı kaldı. Bazı temsilciler Komite'nin isteklerine uydular; fakat bunların çoğu, güvenlik önlemlerinin şiddetle birbirine karışmadığını düşünüyorlardı; milletvekili rahiplerin etkinliğini zararlı gördüklerinden, görevlerinden istifa etmeyi reddedenlerin gözünü korkutmaya çalıştılar ya da onları hapse attılar. 6 Germinal'de (26 Mart) bizzat Konvansiyon, kilise ödeneklerini askıya aldı ve birçok ilçede maaşlar ödenmemeye başladı. Bununla birlikte Hıristiyanlıktan arındırma uygulaması, daha önce belirtilen bu istikrarsız ilerleyişine devam etti. Sürecin gelişimi yerel yetkililere bağlıydı; bazı yerlerde kiliseyi kapatmakta acele ediliyor; ama öte yandan, daha önce devrimci sadık papazların düzenlediği ayinlere katılmamış olanları tutuklamaktan da geri

kalınmıyordu; başka yerlerde ise din ancak gecikmeyle ve istemeyerek askıya alındı. Bazı yörelerde bundan dolayı ortaya çıkan karışıklıklar, dikkatli olunmasını gerektirmekteydi. Thermidor ayında hâlâ açık kiliseler vardı ama bunlar gittikçe nadirleşiyordu. Böylelikle sonuç olarak, Hébertçi zihniyet baskın çıkmaktaydı –ve Montanyar diktatörlüğü bu diretmeden hiç çıkar sağlamadı; çünkü Hıristiyanlıktan arındırma, alt sınıflar arasında ancak bölünmeye yol açabilirdi.

Komite'nin zaferi öncelikle siyasiydi. Kendisini uçlara savurup yıkımına yol açacağından kuşkulandığı entrikayı boşa çıkarmıştı. Bu bir Pirus zaferiydi; çünkü Baldırı çıplaklarla mücadele etmek için Robespierre'e yardım eden ılımlılık taraftarları, Komite'yi parçalamak için Robespierre'i kendi taraflarına çekmeyi umuyorlardı. Askeri durum onlara bahane sağladı. Galip gelme zorunluluğu, Devrim hükümetinin varlığını haklı kılıyordu; peki art arda gelen zaferler, hükümetin varoluş nedenini ortadan kaldırmıyor muydu? Bu, Komite için bir başka tehlike nedeniydi.

VII. Devrim Hükümetinin İlk Zaferleri (Eylül – Aralık 1793)

Yaz ayları sırasında, 300 bin askerin toplanması nihayet gerçekleştirilmişti; temmuza doğru, mevcut asker sayısı 650 bine ulaşmaktaydı. Kamu Selameti Komitesi, 1793 seferberliğini bu birliklerle bitirdi; silahlandırılamayan kitlesel asker alımıyla toplananlar uzun süre garnizonlarda bırakıldı. Her şeye rağmen zorluklar çok büyüktü. Eylül ayında başlatılan savaş aletleri imalatı, ancak yıl sonunda önemli sonuçlar verdi. Komutanlık, tasfiye krizinin ortasındaydı; Üçüncü Tabaka'nın çeşitli unsurlarından ve aynı zamanda yoksul aristokratlardan oluşan yeni bir nesil üst rütbelere tırmanıyordu. Eşsiz subaylar ortaya çıktı ama birçok beceriksiz de yenilgiye uğradı. Bir yandan gelecek zaferlerin hazırlıklarını yapan Komite'nin, bunun yanında istilayı durdurmak ve iç savaşı bitirmek için acil zaferlere ihtiyacı vardı; sarf ettiği çaba ne kadar büyük olursa olsun, kendisine zaman ve talih gerekiyordu. Polonya ayaklanması, İttifak ülkelerinin bölünmeleri ve onların generallerinin vasatlığı, Komite'ye ihtiyacı olanı sağladı.

Ağustos ayında müttefik ordu dağıldı ve kuşatma savaşları yüzünden hareketsiz hale geldi. York Dükü her şeyden önce, XIV. Louis'den beri deniz korsanları yüzünden İngiliz armatörlerinin tiksindiği Dunkerque'i almak istiyordu. Cobourg küçük müstahkem şehir Le Quesnoy'ya saldırdı. İstihkam subayı olan Carnot da kalelere büyük önem veriyordu ve Devrim'in seferber ettiği kitleleri yoğunlaştırarak bundan yararlanmayı başarmış olsa da,

Cobourg'a karşı Belçika yolunu temizleyecek olan nihai bir savaş açmayı düşünmedi. Houchard'ın ordusu güçlendirildi ve durumu kaygı verici gibi görünen Dunkerque'in yardımına yollandı. Houchard kuşatmayı yürüten Freytag'ı geri sürdü ve 8 Eylül'de Hondschoot'ta onu yendi; Anglo-Hannoverlilerin geri çekilişini durdurmak yerine kaçmalarına izin verdi; kısa süre sonra Menen'de Hollandalılar tarafından yenilince giyotine götürüldü. Bu sırada Cobourg, Le Quesnoy'yı aldıktan sonra Maubeuge'e saldırdı ve destek ordusunu durdurmak amacıyla Sambre'ın güneyine yerleşti. Brunswick pek girişken davranmadığından, Carnot Moselle ordusunun bir kısmını kuzeye çekti. Jourdan'ın komutası altında bir manevra birliği Guise dolaylarında toplandı ve bizzat Carnot 8 Ekim'de Jourdan'a katıldı. Ayın 15'inde "Karmanyollar" Cobourg'un ordularına cepheden saldırınca geri püskürtüldüler; ama ayın 16'sında Wattignie'yi sollarına aldılar ve Maubeuge kurtarıldı. Garnizon düşmana karşı kılını bile kıpırdatmamıştı. Komutan General Chancel'in de kafası kesildi. Temmuzdan beri Lauter Nehri'nin kuzeyinde Ren ordusuyla savaşan Avusturyalılar bu sırada saldırıya geçtiler; 13 Ekim'de Wurmser, "Wissembourg cepheleri" adı verilen siperleri ele geçirdi ve Landau'yu kuşatıp Alsas'ı işgal etti. Fransızlar ya Vosges Dağları'na doğru çekilmek ya da top ateşi altında kalacakları Strazburg'a doğru ilerlemek zorunda kaldılar. Devrim ordusu için şanstır ki daha az saldırgan olan Brunswick, Sarre cephesini Moselle ordusundan almayı denemedi. Saint-Just ve Lebas aceleyle Strazburg'a gitti. Baudot ve Lacoste Loren'de misillemeyi hazırlayacak vakti kazanabildiler ve savaş kuzeyde bittiğinden, Carnot ordularını doğuya kaydırdı. Pichegru, Ren ordusunun komutanlığına getirildi ve onun 18 Kasım'da başlattığı saldırı büyük bir başarı getirmedi. Dunkerque'te kendini kanıtlayan Hoche, Moselle ordusunun başına gönderildi; ayın 28'inden 30'una kadar Kaiserslautern'de konuşlanan Brunswick'e saldırdı; Prusyalılar saldırıyı geri püskürttüler ama Hoche'u ancak uzaktan takip ettiler. Bunun üzerine Hoche, Vosges Dağları'nı aştı ve Froeschwiller ile Woerth arasında kalan bölgeden geçerek Wurmser'in arkasına çıktı; Wurmser geri çekildi. Pichegru'nün katıldığı ve Baudot ile Lacoste'un başkomutan olarak dayattığı Hoche, Wissembourg mevzilerini geri aldı, 29 Aralık'ta Landau'yu ablukadan kurtardı ve Speyer'i işgal etti. Koalisyon istilası her yerde geri püskürtülüyor ya da durduruluyordu. İspanyollar Bayonne'un güneyine gerilediler ve Doğu Pireneler'de Tech Nehri'nin gerisine çekildiler. Kellermann ekim ayında Savoie'u kurtarmıştı.

Kralcı isyanlar eşzamanlı bir biçimde bastırıldı ama neredeyse sınırlardaki kadar çaba sarf edilmesini gerektirdi. Dubois-Crancé ağustos ayında Lyon'un

çabucak pes edeceğini öngörüyordu; ama bombardıman direnişin üstesinden gelemedi. Öte yandan şehrin batı yönünden ablukası, Couthon tarafından Auvergne'den toplanan ordunun gelmesiyle ancak 17 Eylül'de tamamlanmış oldu; 29 Eylül tarihli nihai saldırıda Fourvière, Lyon'a 8 Ekim'de giren cumhuriyetçilerin eline geçti. Komite, Alp ordularını tehlikeye atan ve Carteaux'nun Toulon'u kurtarmasını engelleyen bu uzun direnişten dolayı oldukça öfkelenmişti; bütün bunlar yetmiyormuş gibi Précy kaçtı; aslında Précy'nin ordusu darmadağın edilmişti ama ilk anda onun Provence'a gitmesinden korkuldu. Komite, Dubois-Crancé'yi geri çağırdı. İttifak, Lyon zenginlerinin evlerinin yıkılması kararını aldı; Lyon artık "Arıtılmış Şehir" olarak anılacaktı; Robespierre baskının örgütlenmesini istedi. Couthon bu emri ölçülü bir biçimde yerine getirdi ama kasım ayında Collot ile Fouché onun yerine geçince infazların sayısı bir hayli arttı. Devrimci komisyonlar mart ayına dek 1.667 ölüm cezası verdiler. Lyon'un düşüşünün ardından, Toulon'un kuşatmasına yoğunlaşılabildi; topçu yüzbaşı Bonapart'a yardım eden Dugommier'nin hazırladığı nihai saldırı 15 Aralık'ta başladı; ayın 19'unda şehir cumhuriyetçilerin eline geçti; Barras ve Fréron yüzlerce asiyi kurşuna dizdirdi.

İlk Vendée savaşı, daha olaylı bir biçimde aynı anda son buldu. Mainz garnizonunun gelişi, Katolik kraliyet ordusuna ölümcül bir darbe indirilmesini sağladı. Temsilciler ve saldırıyı merkezden yürüten generaller arasında anlaşma zor sağlandığından, ancak iki denemeden sonra başarılı olundu. Ronsin ile Santerre Coron'da ve Kléber Torfou'da yenildiler (18 ve 19 Eylül). Nihayet 17 Ekim'de mavi ordular Cholet'de bir araya geldiler ve neredeyse tüm komutanlarını kaybeden beyazları ezdiler. Buna karşın La Rochejaquelein ve Stofflet, 20 ila 30 bin askerle Loire'ı aştılar ve Jean Chouan'ın çeteleri Maine'de onlara katıldılar. Cumhuriyetçiler onları ancak Laval'in güneyindeki Entrammes'da, 25 Ekim tarihinde yakalayabildi; ama öyle bir yenilgiye uğradılar ki beyaz ordu Milletvekili Le Carpentier tarafından savunulan Granville'e kadar rahatça ilerleyebildi (13 ve 14 Kasım). Geri püskürtülünce yeniden güneye doğru çekildiler ve kendilerini durdurmayı deneyen dağınık asker birliklerini art arda bozguna uğrattılar. En sonunda Angers'ye vardılar ve bir kez daha yenilgiye uğradılar (3 ve 4 Aralık). Baldırı çıplak generaller yerine artık Marceau komutanlık yapıyor; toparlanmış ordusuyla hızla yol alıyordu. Vendéeliler Mans yolunu tuttular ve orada korkunç bir sokak savaşında yenildiler; ordularından geriye kalanlar Savenay'ye kadar zorlukla vardılar ve burada ayın 23'ünde yok edildiler. Bununla birlikte La Rochejaquelein ile Stofflet Loire'ı yeniden aştılar; Charette, Marais'yi terk etmemişti. Hatta Noirmoutier'ye baskın yaptı; burası 3 Ocak 1794'te Haxo

tarafından geri alındı. Sonuç olarak çete savaşı uzadı ve komutanlığı alan Turreau, 1 Ağustos'ta karara bağlanan yıkım planını gerçekleştirmek için Vendée'nin her yerine "cehennem birliklerini" saldı.

Askeri komisyonlar çok sayıda "haydut"u ölüm cezasına çarptırdılar; Angers'de bir "inceleme komisyonu" bunlardan 2 binini yargılamaksızın infaz etti. Carrier'den daha az tanınan temsilci Francastel aynı şekilde acımasız davrandı. Kötü şöhreti hâlâ süren keyfi infazlar, nihai bozgundan önce Nantes'ta başlamıştı. Askeri komisyonlar görev için yeterli olmadığından, mahkumlar bu şehirde yığılıyorlardı; Nantes mahkemeleri de yoğunluktan iş göremez hale gelmiş, hapishaneler birer bulaşıcı hastalık yatağına dönüşmüştü ve mahkumların nasıl besleneceği bilinmiyordu; gerekli işlemler yapılmaksızın onları Loire Nehri'nde boğarak, soruna çözüm getirildi. İlk boğulma olayı yerel teröristlerin işi olabilirdi ama Carrier bunların devam etmesine izin verdi. Direnişçi, şüpheli, "haydut", adi suçlu olarak boğulan ya da öldürülenlerin sayısı hâlâ tartışılır. Efsane, geceleri gerçekleşen bu kıyımlar hakkındaki korkunç söylentileri daha da artırmıştır; ama aralık ve ocak ayları boyunca, en azından 2 bin ila 3 bin kişi öldü.

Vendée'ye tamamıyla egemen olunmamıştı ve ittifak güçlerinin baharda yeni bir çabaya girişeceğinden şüphelenilmiyordu. Bununla birlikte acil tehlike yok edilmişti. Bu durumda hükümetin yaylarını daha fazla germek uygun muydu? Evet, diye cevap veriyordu Komite nihai zaferin canı gönülden kazanılmaya çalışılacağını ileri sürerek. Meydana gelecek olan olay, Komite'nin haklı olduğunu kanıtlayacaktı. En azından baskı azaltılamaz mıydı? Birçok milletvekili böyle düşünüyordu ve bunu dile getirecek Montanyarlar da çıktı; bunun üzerine Baldırı çıplaklar ihanete uğradıklarını haykırdılar. Komite yeniden iki ateş arasında kaldı.

VIII. Kamu Selameti Komitesi'nin Zaferi (Aralık 1793 – Mayıs 1794)

Hıristiyanlıktan arındırmanın tasvip edilmemesi, aşırılıkçılar arasında şaşkınlığa neden oldu; Cordelierler Chaumette'i hazır bulunmama ile suçlayarak görevden uzaklaştırdı. Danton'un dostları, Robespierre'in zımni onayıyla Cordelierlere karşı saldırıları artırdı.

Danton tarafından yürütülen yumuşak saldırı, kıdemli devrimcilerin son süratle yerleştikleri tüm konumlara yönelmişti. 2. Yıl'ın 2 Frimaire'inde (22 Kasım 1793), Danton din karşıtı "kıyıcılığa" cephe aldı. 6 Frimaire'de din karşıtı maskaralıkları protesto etti, "bunların engellenmesini" istedi ve komi-

telerden "yabancı komplo adı verilen şey hakkında" bir rapor talep etti. 11 Frimaire tarihinde, Cambon Baldırı çıplakların talep ettikleri önlemi yani paranın *assignat*'lara karşı zorunlu değiş tokuşunu önerdiğinde Danton buna karşı çıktı ve *mızraklara* rollerinin son bulduğunu bildirdi. "Birtakım şeyler mızrakla devrilse de, toplumun yapısının mantığın ya da dehanın pusulasıyla yüceltildiğini ve güçlendiğini hatırlatalım." 13 Frimaire'de karşı saldırıya uğrayan Danton, Jakobenlerin önünde kesinlikle "devrimci gücü bölme" niyetinde olmadığını ifade etti ve savunmasını sunmak zorunda kaldı. Montagne'ın birliği konusunda kaygılanan Robespierre, Danton'u destekledi: "Yurtseverlerin davası da zorbalığınki gibi tektir, yurtseverlerin hepsi dayanışma içindedir."

Vieux Cordelier'nin kampanyası, Dantoncu saldırıya kayda değer bir genişlik sağladı ve bütün hükümet politikasını tehlikeye soktu. Camille Desmoulins yeni gazetesini 2. Yıl'ın 15 Frimaire'inde (5 Aralık 1793) duyurdu. "Ey Pitt! Senin dehana saygı duyuyorum!" Camille'e göre tüm kıdemli devrimciler İngiltere'nin görevlileriydi. Gazetenin 20 Frimaire (10 Aralık) tarihli ikinci sayısı, Hıristiyanlıktan arındırma uygulamasından sorumlu tutulan Cloots'a karşı şiddetli bir saldırıda bulunuyor; ama buna Chaumette'i de ekliyordu: "Anacharsis ve Anaxagoras mantığa hizmet ettiklerini düşünürken karşıdevrime hizmet ediyorlar." 25 Frimaire'de (15 Aralık) çıkan Vieux Cordelier'nin üçüncü sayısı bütün Terör sistemini ve bizzat Devrim hükümetini tartışma konusu yaptı. Camille Desmoulins Tacite'ten intihallerle, ilk Kayzerlerin suçları aracılığıyla baskının teröristçe uygulamasını mahkum ediyordu. "Kamu Selameti Komitesi, cumhuriyeti kurmak için bir süreliğine despotların hukuk felsefesine ihtiyacı olduğunu düşündü." Derginin bu sayısı büyük başarı elde etmişti; karşıdevrimin umutlarını canlandırıp, Terör'ün kaygılandırdığı herkesi hizipleşmenin peşine takmıştı.

Danton'un dostları aşırılıkçılara karşı saldırılarını yoğunlaştırdılar. Fabre, Bourdon ve Philippeaux, Ronsin ile Vincent'a yüklendiler ve 27 Frimaire'de (17 Aralık 1793) ikisi hakkında tutuklama kararı çıkarttırdılar. Eşzamanlı olarak ılımlı bir eğilim ortaya çıktı. Ayın 30'unda çok sayıda kadın gelerek, Konvansiyon'a haksız yere suçlanan mahkumları serbest bırakması için yalvardı ve bizzat Robespierre, tutuklama emirlerini yeniden gözden geçirmekle görevli bir komitenin atanmasını sağladı. 2 Nivôse'da (22 Aralık), istifçilikten dolayı ölüm cezasına çarptırılan bir tüccar, kısa süre sonra 26 Temmuz kararnamesini askıya alan Konvansiyon tarafından serbest bırakıldı.

Saldırının gizli kapsamı, Bakan Bouchotte ve hükümet görevlilerinden birisi olan Héron'u hedef alması sonucu ortaya çıktı. 22 Frimaire'den (12 Aralık)

itibaren, Bourdon Kamu Selameti Komitesi'nin bile temizlikten geçmesini, Merlin de Thionville ise, üyelerin her ay üçte birinin değiştirilmesiyle Komite'nin yenilenmesini öneriyordu. Robespierre hoşgörüsü ile kendini tehlikeye sokmuştu ve Komite'nin birliğini sağlayan hakemlik rolü ve egemen tutumdan vazgeçmiş gibi görünüyordu. Robespierre yine 22 Frimaire tarihinde Cloots'u Jakobenler arasından kovdurttu. Kuşkusuz, Billaud ve Collot onun izinden gitmeyeceklerdi; Komite bir kez bölündükten sonra yenilenebilirdi ve herkes Danton'un yeniden komite başkanı olacağını düşünüyordu.

Danton muhtemelen, Valmy'den sonraki dönemde olduğu gibi, artık vatan tehlikede olmadığına göre katı tutumların yumuşatılabileceğini düşünmekteydi. "İnsan kanı dökülmesin istiyorum" diye haykırıyordu 2 Aralık'ta. Devrim hükümetine son verilmesi için barış gerekiyordu; müzakerelerde bulunulduğu söylentileri yayılıyordu. Bakan Bernstorff, Kopenhag'tan aracılık yapabileceğini ima ediyordu. Hébert gibi, Danton da parti başkanı olmadı; ama Hoşgörülülerin taktik ve umutları onun önceki politikasıyla ve kendisinin ayırt edici özelliği olan uzlaşmacı oportünizmiyle bağdaşmaktaydı. Ne yazık ki "bağışlayıcılık" yandaşları arasında, "oraya çıkmaktan korktukları için idam sehpalarını ortadan kaldırmak isteyen" "ahlaksızlar" vardı ve Danton'un satın alınabilir olduğu düşünüldüğünden, Hoşgörülülerin aşırılıkçılarla aynı maaşlarla ama yine de farklı yollardan eğilim gösteren "yabancı komplo"nun parçası haline gelmeleri için tek bir adım atmak yeterliydi.

Lyon'dan aceleyle gelen Collot d'Herbois'nın Jakobenlere karşısında teröristleri çekinmeden savunmasının ardından akıntı 1 Nivôse'da (21 Aralık 1793) aniden yön değiştirdi. Robespierre, Vieux Cordelier'nin 4 Nivôse'da (24 Aralık) dağıtılan dördüncü sayısına, "Devrim hükümetinin ilkeleri" hakkındaki raporuyla ayın 5'inde yanıt verdi. Dördüncü sayıda Camille Desmoulins özgürlük adına ("gökyüzünden inen bu özgürlük bir Opera perisi değildir, kırmızı bir başlık, kirli bir gömlek ya da yırtık pırtık giysiler değildir. Özgürlük mutluluktur, mantıktır, eşitliktir, adalettir..."), "şüpheli olarak adlandırılan iki yüz bin yurttaşın" serbest bırakılmasını talep ederek "eğer bir bağışlayıcı bir komite kurulursa, özgürlüğün pekişeceğinden ve Avrupa'nın yenilgiye uğrayacağından emin" olduğunu açıklıyordu. Robespierre 5 Nivôse'da (25 Aralık) Terör'ü savaş halini gerekçe göstererek savundu. Amacı cumhuriyeti kurmak olan Devrim hükümeti teorisine biçim verdi; buna göre anayasal hükümetin amacı da cumhuriyeti muhafaza etmekti. "Devrim, düşmanlarına karşı özgürlük savaşıdır; anayasa muzaffer ve dingin özgürlüğün yönetimidir." Devrim hükümetinin, savaşta olduğu için "olağanüstü bir etkinliğe" ihtiyacı vardır. "Bu hükümet dürüst yurttaşlara tam ulusal koruma,

halkın düşmanlarına ise ölüm sunmalıdır." Robespierre bir hakem konumu edinerek, iki aşırı hizbin temelsizliğini gösteriyordu. "Devrim hükümeti iki engelin arasından sıyrılacak şekilde yol almalıdır; zayıflık ve gözüpeklik, ılımlılık ve aşırılık: Acizlik ne kadar erdemse o kadar ölçülülük olan ılımlılık; ve ödem ne kadar sağlıklıysa o kadar canlı olan aşırılık."

6 Nivôse'da (26 Aralık), muhtemelen Genel Güvenlik Komitesi ile anlaşmış olan Billaud, "adalet" ya da "bağışlayıcılık komitesi"ni ortadan kaldırttı. Kısa süre sonra Vieux Cordelier Jakobenler arasında kınandı; Robespierre ilk önce Camille'e yaramaz çocuk muamelesi yapıyormuş gibi göründü; ama Camille, Robespierre'in gazetesinin nüshalarının yakılmasını önerdiğini duyunca ona karşılık verdi: "Yakmak yanıt vermek değildir." Ertesi gün 19 Nivôse'da (8 Ocak 1794) Robespierre iki hizip meselesini yeniden ele alarak ilişkilerin bozulduğunu bildirdi; yine de Desmoulins'in kulüpten atılmasını engelledi. Hükümet, Hoşgörülülere karşı daha etkili araçlara sahipti. Aralarında onların dostları olduğunu bildiği hapse atılmış hortumcuları rehine tutuyordu; kovuşturmalar yeniden dirildi. Hileli kararnameyi okumadan imzaladığını iddia eden Fabre'ın bahanesinin mantıklı olmadığı fark edildi. Fabre 23 Nivôse'u 24'üne bağlayan gece (12-13 Ocak) tutuklandı. Danton, kasım ayında yapıldığı gibi suçlanan milletvekillerinin ifadelerinin dinlenmesi gerektiğini ileri sürdüğünden, Billaud onu açıkça tehdit etti. "Fabre d'Églantine'in yanında yer almış olup hâlâ onun oyununa gelen kişinin vay haline!" Pluviôse ayında Mazuel, Ronsin ve Vincent hapisten çıktılar.

Komite yeniden dengesine kavuşmuş, iki hizip iki ay boyunca boşu boşuna çatışmıştı. Desmoulins ve Philippeaux kampanyalarına devam ediyorlardı; Hébertçiler istifçileri ifşa ederek, Robespierre'in devrimci mahkemeye gönderilmelerini engellediği 2 Haziran karşıtı 75 protestocunun, 8 binler ve 20 binler adı verilen 1792 toplu dilekçelerini imzalayanların ve hatta XVII. Louis'nin sürgün edilmesini talep ederek karşılık veriyorlardı. Komite'de, Lindet tam tersine, federalistlere karşı açılan tüm davaların, sunacağı rapora kadar ertelenmesini istedi; ama bu raporu hiçbir zaman sunmadı. Kışın tam ortasında Paris'e gönderilen 132 Nanteslı da yargılanmadı. Hükümet ile Hébertçiler arasındaki ilişkilerin bozulması, taşrada Baldırı çıplakların gözden düşmesine sebep oluyordu. Olanları sezinleyen Fouché Lyonlu Baldırı çıplaklarla, Gouly ise Bourglularla ilişkilerini kestiler. Sonuç olarak Hoşgörülüler umutlarını yitirmiyorlardı çünkü Komite kendilerine boyun eğmese de, en azından halk hareketini bastırıyordu. Jacques Roux, hücresinde intihar etti. Öte yandan terörist olmakla ünlenmiş temsilciler, Carrier, Tal-

lien, Javogues, Barras ve Fréron azledildiler ve Augustin Robespierre, Franche-Comté'de Bernard de Saintes'e geri adım attırmaktaydı.

Sonunda belirsizlik ortadan kalktı. Kış sonunda ekonomik koşullar ağırlaştı ve bu da çözümü hızlandırdı. Ekmek nadir bulunur oldu ve tiksinti verici bir hal aldı; et arzı yetersizdi; yiyeceklerine dağıtmak üzere el koyan seksiyon komiserlerinden korkan köylüler, gittikçe daha az öteberi getiriyorlardı. Cordelierler büyük önlemler talep etmeleri için Baldırı çıplakları kışkırtıyorlardı; silah atölyelerinde grevler patlak veriyordu. Robespierre hastaydı, kuşkusuz Billaud, Collot ve Saint-Just'e güveniliyordu. Komite gerçekten de uzlaşmacı bir tutum sergiliyordu. 13 Pluviôse'da (1 Şubat 1794) Konvansiyon 10 milyon liralık bir yardım için oylama yaptı; 3 Ventôse'da (21 Şubat) Barère yeni genel azami fiyatları açıkladı. Ayın 8'inde Saint-Just, şüphelilerin mallarına el konulmasını ve bunların yoksullar arasında paylaştırılmasını karara bağlattırdı; ayın 9'unda istifçilik üzerine yeni bir kanun tasarısı okundu. Cordelierler, eğer baskıyı artırırlarsa, duruma nihai olarak hakim olacaklarını düşündüler. 12 Ventôse'da (2 Mart) Ronsin ayaklanmadan bahsetti ve ayın 14'ünde Hébert, Robespierre'e ad belirterek saldırdı. Ayın 17'sinde Collot, Jakobenler adına bir uzlaşma sağlamak için Cordelierlere gitti; ama tehditkâr sözler sürüp gitti. Muhtemelen eylül ayındaki gibi yalnızca yeni bir protesto söz konusuydu; oysa polis, böylesi durumlarda her zaman olduğu gibi, bazılarının silahlandığını ve hapishanelerde bir komplo hazırlandığını savunuyordu. Komite'nin kaygısı anlaşılabilir ama birkaç tutuklama bu kaygıyı gidermeye yeter miydi? Şurası kesin ki Komite sabrını yitirdi ve 22 Ventôse'da (12 Mart), Robespierre de işbaşı yapınca, Hébertçilerden kurtulma kararı aldı; "Yabancı komplo"nun suç ortakları gibi göstermek amacıyla Hébert, Ronsin, Vincent ve Momoro'ya Proli, Cloots ve Pereira gibi mülteciler eklendi; bunların hepsi 4 Germinal (24 Mart) tarihinde infaz edildiler. Konvansiyon'un kararnameleri, Hébert'e yöneltilen yolsuzluk suçlamaları, erzak dağıtımları ve devrimci ordunun dağıtılması amaçlarına ulaştı. Baldırı çıplaklar kıpırdayamadılar.

Beş gün önce, "kokuşmuş" Fabre, Chabot, Basire ve Delaunay hakkında kovuşturma başlatılmıştı. 9 Germinal'i 10'una bağlayan gece (29-30 Mart), Komite bunlara Danton, Delacroix, Philippeaux ve Camille Desmoulins'i de ekleme kararı aldı. Genel Güvenlik Komitesi tarafından desteklenen Collot ve Billaud öyle görünüyor ki, sol kanada darbe indirildiğinden, aynı zamanda Hoşgörülülerin de gözünün korkutulması gerektiğini ileri sürdüler. Anlatılanlara göre Saint-Malo'daki görevinden dönen Billaud, Hébertçilerin ortadan kaldırılmasını şaşkınlıkla karşılamış ve daha sonra Robespier-

re'i yeni hak mahrumiyetlerine direnişinden dolayı kınamıştı. Robespierre pes edebilirdi, yine de sorumluluk üstlendi, Saint-Just'e raporunu kaleme almakta yardımcı oldu ve korkudan titreyen İttifak'ta, "yozlaşıp gitmiş bir gözbebeği"nin lehine yapılan protestoları bastırma görevini üstlendi. Tanınmış bir vurguncu olan Espagnac başpapazı; söylenildiği kadarıyla lekesiz bir geçmişe sahip olmayan Westermann; kendi aralarındaki değerlendirmeleri sızdırmakla suçlandığından beri arkadaşlarının dışladığı Komite üyesi Hérault de Séchelles; Guzman ve Frei kardeşler, suçlananlarla "yabancı komplo"nun arasında bağlantı kurmak amacıyla Hoşgörülülere katıldılar. Jirondenlerin seslerinin bastırılmasında olduğu gibi Danton'un savunmasını gürültüye getirmek için suçlananları zindandan kaçırmak amacıyla entrika çevrildiği iddiaları ortaya atıldı. Danton'un kafası da diğerlerininkilerle beraber 16 Germinal'de (5 Nisan) kesildi. İhbar edilen komplonun son perdesini, 24 Germinal'de (13 Nisan) Chaumette'in, Hébert'in dul eşinin ve Lucille Desmoulins'in can verdiği yeni bir karışıklık oluşturdu.

Bu seferki kriz Devrim'in yönünü belirledi; devrimci hareket tarihinde Hébertçilerin düşüşü, geri çekilmenin başlangıcına damgasını vurur. 1789'dan beri ilk kez, hükümet halk liderlerini ortadan kaldırarak popüler hareketin önüne geçmişti. Zaferini gözüpeklikle tamamladı: Devrimci ordu 7 Germinal'de (27 Mart) dağıtıldı; "geçici yürütücü meclis"in, yani bakanların ortadan kaldırılmasıyla, zaten Vincent'dan mahrum kalan Savaş Bakanlığı, 12 Germinal'de (1 Nisan) Bouchotte'un elinden kayıp gitti ve sonunda o da 3 Thermidor'da (21 Haziran) hapse atıldı; Bakanlık, belediye, Komün Genel Konseyi ve emniyet idari birimleri tasfiye edildi ve güvenilir adamlarla donatıldı; Belediye Başkanı Pache 21 Floréal'de (11 Mayıs) tutuklandı; 8 Germinal'den itibaren erzak komisyonu Paris'in ekmek ve et gereksinimlerini karşılama görevini üstlendi; Cordelierler Kulübü tüm önemini yitirdi ve seksiyon kulüpleri hükümetin baskısı altında Floréal sonunda ve Prairial ayında birbiri ardına dağıldıklarını açıkladılar. Aynı zamanda Hébertçilikle suçlanan halk liderleri bundan böyle kendilerini şüpheli konumunda buldular. Paris'te bunlardan bazıları hapse atıldı; birkaçı da giyotine götürüldü. Bourg'da, Savoie'a gönderilen milletvekili Albitte'in şehirden ayrılmasının ardından halk liderleri tutuklandı; Lyon'da Fouché, halk derneğini ve belediye örgütünü tasfiye etti; Orléans bölgesinde, Komite görevlisi Demaillot, teröristleri sıkı koruma altında Paris'e gönderdi. Düzenlerini yitiren Baldırı çıplaklar, artık Komite'nin gözünü korkutmaktan aciz gibi görünüyorlardı. Hükümet otoritesi yeniden sağlanmıştı.

Robespierre ve arkadaşlarının, halkla uyumlarını sürdürmek istedikleri doğrudur. Buna karşın Ventôse trajedisinin manevi etkisini ölçüp biçememişlerdi: Çılgınların ardından "Le Père Duchesne" ve Cordelierler, Baldırı çıplakların gerçek liderleri olmuşlardı; hayatta kalanlar Komite'yi arkadaşlarının ölümlerinden dolayı suçladılar. Uygulayıcı kendileri olmadıkça devrimci diktatörlüğe zaten düşman olan bu kişiler, olanlardan sonra bu diktatörlüğe karşı amansızca mücadele ettiler. Bu yurtseverlerin birer hain olarak damgalandığını gören kalabalıklar içinde kimin cesareti kırılmaz, kim hayal kırıklığına uğramazdı ki? Komitenin ekonomik politikası artık açık seçik ortadaydı ve bütünüyle savaşa yönelik olan bu politika, halkı memnun etmek için uygun değildi. Komitenin toplumsal politikası halkı Montanyarlara bağlamaya yeter miydi?

Aslında Komite, İttifak'ın insafına kalmıştı; İttifak'ı Danton'u ve Jirondenleri teslim etmesi için zorlayabilmiş olduğundan, çoğunluğu elde tuttuğuna inanıyordu. Oysa yanılıyordu; İttifak, bu kurbanlardan dolayı Komite'yi affetmeyecekti. Boş bulunan koltuk sayısı gizli bir dehşet yaratıyordu; bu da rahatlıkla isyana dönüşebilirdi. Zira Komite'nin gücü, meclis ile Baldırı çıplaklar arasındaki aracı konumundan kaynaklanmıştı. Komite Baldırı çıplaklarla ilişkilerini bozmakla meclisi serbest bırakmış oluyordu. Yıkımının tamamlanması için ise geriye kalan tek şey kendi içinde bölünmesiydi.

III. BÖLÜM

DEVRİMCİ HÜKÜMET (1794)

Paris Jakobenlerine bağlı dernekler ağından destek alan Devrim hükümeti, 2. Yıl'ın 16 Germinal'inden 9 Thermidor'una (5 Nisan-27 Temmuz 1794) kadar, koşulların baskısı altında daha da gelişmeye devam etti; bununla birlikte, Kamu Selameti Komitesi tartışılmaz bir diktatörlük kurduğu için artık belli bir istikrara kavuşmuştu.

Bu bir savaş hükümetiydi; Komite'nin temel görüşü buydu. Devrim, sınırlarda ve ülke içinde kendini savunmaktaydı. Robespierre mecliste öfkeyle şunu soruyordu: "İç düşmanlar fikirlerinde dış düşmanlarla ortak değil midirler?" Devrim varoluş mücadelesi veriyor ve bu zorunluluk, olağanüstü önlemleri meşru kılıyordu. Cumhuriyet zafere ulaşıp barışa kavuştuğunda, anayasal yönetim yeniden egemen olacaktı. "Konvansiyon'a rehberlik etmesi gereken siyasi ahlak ilkeleri," Robespierre tarafından 2. Yıl'ın 17 Pluviôse (5 Şubat 1794) tarihli raporunda açıklandı. "Halk Hükümeti'nin barış sırasındaki direniş gücü erdem ise, halk hükümetinin Devrim sırasındaki direniş gücü hem erdem hem de terördür. Terör olmadan erdem ölümcülleşir; erdem olmadan Terör gücünü yitirir. Terör, çabuk, katı ve esnemez adaletten ibarettir; öyleyse erdemin bir uzantısıdır. Özel bir ilkeden ziyade, vatanın en acil ihtiyaçlarına uygulanan genel demokrasi ilkesinin bir sonucudur."

"Demokratik hükümetin ya da halk hükümetinin temel ilkesi" olan erdem, Devrim hükümetinin zorbalığa dönüşmemesini sağlayan teminattır. Erdem, yani "vatana ve onun yasalarına karşı sevgi," "tüm özel çıkarları genel çıkar içerisinde eriten bağışlayıcı sadakat." Robespierre sözü şöyle bağlar: "Fransız Devrimi sistemi içinde ahlaksızca olan yakışıksız, yozlaştırıcı olan karşıdevrimcidir." Devrim'in hedefi böylelikle belirginleşir: "Doğanın dileklerini yerine getirmek, insanlığın geleceğini kurmak, felsefenin vaatlerini

gerçekleştirmek, suç ve zorbalık yönetiminin uzun saltanatının günahlarını temizlemek istiyoruz. Bir zamanlar köle ülkeler arasında ün salmış olan Fransa'nın, var olmuş tüm özgür halkların zaferini gölgede bırakarak ulusların modeli, baskıcıların kâbusu, baskı görenlerin teşellisi, evrenin övünç kaynağı haline gelmesini diliyor ve çalışmamızı kanımızla mühürleyerek, en azından evrensel mutluluğun şafağının parladığını görmek istiyoruz."

I. Jakobenler, Jakobenizm

Daha ilk bakışta bir soru ortaya çıkar: Jakobenizm, kendini Fransız Devrimi tarihinin tam olarak hangi anında göstermiştir? Tarihsel bakımdan kulübün dört yıllık ömründe geçirdiği evrimi ve olaylara bağlı olarak giderek radikalleşmesi dışında Jakobenizme ilişkin söylenecek bir şey yoktur. *Jacobins* kitabında (1945) Gaston-Martin, "yüzeydeki tutum değişikliklerinin altında üyelerin ortak niteliklerinde yalnızca mizaç bakımından değil, öğreti bakımından da bir tutarlılık bulunduğunu savunur; ama Jakoben karşıtı yaklaşımına karşın konuya mesafesini koruyabilen Michelet, 1792 yılı sonunda derneğe üçüncü bir kuşağın kaydolduğunu belirtir. "İsmen bunlar hâlâ Jakobendi; ama bu isim altında artık genellikle başka insanlar toplanmaktaydı... İlkel ve aristokratik bir Jakobenizm ortaya çıkmıştı, yani Duport, Barnave ve Lameth'in Jakobenizmi. Robespierre'in kendini kanıtlamasına vesile olan, cumhuriyetçi gazetecilerin, Orleanistlerin, Brissot, Laclos ve benzerlerinin Jakobenizmi olmuştu. Son olarak bu ikinci topluluk 92'de neredeyse ortadan yok olduğu için, mevkilere, idari birimlere, misyonlara kayan 93 Jakobenizmi, yani Robespierre'i yıpratıp onunla birlikte yıpranacak olan Couthon, Saint-Just, Dumas ve yandaşlarının Jakobenizmi belirdi."

Evet, 93 Jakobenizmi: Rousseauculukla birleşerek, geleneğe ve karşıdevrime olduğu kadar Baldırı çıplaklığa (bu Hébertçilik diye adlandırıldı) ve buna bağlı akımlara karşı da nefreti güçlendiren Jakobenizm. Proudhon, "Cenevreli şarlatan"a ve bir "öğreti çeşitliliği" olarak betimlenen Jakobenizme karşı aynı nefreti besler. Tridon, Hébertçileri eski saygınlıklarına yeniden kavuşturmaya çabalar ve *Plainte contre une calomnie de l'histoire*'da ["Tarihin Bir İftirasına Karşı Şikayet," 1864] bulunur. "Robespierre ya da Torquemada'nın sadık müritleri, gücünü iftiralardan alan, yüreksiz dedikoducu ya da kulisçi Jakobenler, Komün'ü bırakıp 93'ü konuşadurun." Aynı zamanda da Taine, *Toplum Sözleşmesi*'nin geniş bir analizinden sonra, *Les origines de la France Contemporaine*'de [Çağdaş Fransa'nın Kökenleri, 1875] şunları yazar: "Bu meselede pratik, kurama eşlik eder ve halk tarafından yorumlanan

halkın egemenliği dogması, liderler tarafından yorumlanıp mükemmel zorbalığı doğuracağı ana kadar, mükemmel anarşiyi [bu sözü Baldırı çıplaklık ve halk iktidarı için kullanır] doğuracaktır." Jakobenizm ve kamu selameti diktatörlüğü budur.

Michelet'nin dönemselleştirme denemesi yeniden ele alınacak olursa, Jakobenizmin bu çeşitli evrelerinin sınırlarını ve tarihi içeriğini belirginleştirmek gerekli gibi görünür.

Siyasi bir ideoloji ile pratiğin doğuşunu ve kendini kanıtlamasını kapsayan ilk evre, 1789'dan Jirondenlerin düşüşüne (2 Haziran 1793) kadar sürdü. 1789 Mayıs'ından itibaren yurtsever milletvekilleri, gündemdeki sorunları tartışmak üzere toplanma alışkanlığını edinmişlerdi. Böylece Genel Meclis'te, Bretanyalı milletvekillerinden oluşan bir kulüp ortaya çıkmıştı. Ekim ayında Versailles'da yaşanan olaylı günlerin ardından bu kulüp, Anayasa Dostları Derneği adı altında, Saint-Honoré Sokağı'ndaki Jakobenler manastırında toplanmak üzere Paris'e geldi. Ardından yalnızca milletvekillerine değil, hali vakti yerinde burjuvalara da açıldı. İlk zamanlarında üyelik aidatı –dört taksitte ödenebilen 24 lira– gerçekten de oldukça yüksek görünür. Kuşkusuz, kulüp pratiklerinin kökenlerini, özellikle de 18. yüzyıl fikir dernekleriyle Jakoben dernekler arasındaki bağların, karar alma ve eyleme çağırma yöntemlerinin eklemlenme tazına açıklık getirmek gereklidir. Eski Rejim toplumsallığının çeşitli biçimleriyle sürekliliğini ya da bu biçimlerden kopuşu vurgulamak açısından, toplumsal aidiyeti belirtmek de aynı şekilde gerekli olacaktır. Paris'teki ana derneğe bağlı kulüp ve derneklerin görüş ve etkinlik birliği, sık görülen sarsıntılarla bu ilk evre sırasında oluştu ve güçlendi.

Kralın Varennes'e kaçışından ve Champ de Mars'taki katliamın ardından, 1791 yazında Feuillantların dağılmalarından dolayı bir anlığına zayıflayan Jakobenler toparlanıp, özellikle Robespierre'in atılımı sayesinde demokratik gelişimlerini belirginleştirdiler. Öte yandan Feuillantlar, La Fayette ve Üçler'in (Barnave, Duport, Lameth) yönetimi altında, yüksek bir aidat belirleyerek orta gelirli insanları kendilerinden uzak tutuyorlar ve krala ve derebeylik anayasasına bağlı ılımlı büyük burjuvaziyi ve onlara katılan aristokrasiyi etraflarında topluyorlardı.

10 Ağustos 1792'de Jakobenler arasında geniş bir tasfiye hareketi başlatılırken, ikinci bir halk dernekleri kuşağı da ortaya çıkmaktaydı. Bunun üzerine Jakobenler, doğrudan üyelikler ve yazışmalar aracılığıyla, kulüplerin hepsinin etkinliğini düzenledi ve siyasi örgütü geniş bir ağ haline getirdi. Merkezi kulüp önergeleri oyluyor, toplu dilekçeler yazıyor, broşür ve afişler

basıyordu; bağlı dernekler ise hemen ardından bu fikirleri yankılandırıyordu. Devrim hükümetinin merkezileştirici etkinliğinin temel unsuru olan "görüş birliği" bu yolla yavaş yavaş oluşturuldu.

1793 Haziran'ından Thermidor'u izleyen günlere, Jirondenlerin düşüşünden Robespierrecilerin düşüşüne kadar, siyasi bir hegemonya evresi yaşandı. Jakobenlerin ve bunlara bağlı dernekler ağının etkinliğini Konvansiyon ve hükümet komitelerininkilere; görevdeki temsilcilerin ve Devrim'in iktidarını yerel birimlerin iktidarına indirgememek, bunları birbiriyle karıştırmamak konusunda dikkatli olmak gerekse de, en azından gerilimin arttığı ve Paris seksiyon derneklerinin dağıtıldığı 1794 ilkbaharında yönetimin "kamuoyunun merkezi"yle tam olarak örtüşmeye başladığı aşamaya dek– eksiksiz bir Jakoben hâkimiyeti vardı. Jakoben düzenlemeleri (toplumsal taban yaratma, ortak hassasiyet, ideoloji...) konusunda derin bir inceleme, 2. Yıl Jakobenizminin ayırt edici niteliği olan bu fikir diktatörlüğünün nasıl oluştuğunu ve nasıl uygulandığını daha iyi tanımak ve anlamak açısından kuşkusuz yararlı olurdu.

Thermidor ayından sonra tepki büyümüştü; 3. Yıl'ın 21 Brumaire (12 Kasım 1794) akşamı Fréron, çetesini Honoré Sokağı'na, derneğe sürükledi: "Gidip hayvanı ininde gafil avlayalım." Yumruk yumruğa bir kavga oldu ve silahlı güçler düzeni yeniden sağladı. Hükümet komiteleri, Konvansiyon'un ertesi gün onayacağı üzere Jakobenler Kulübü'nün kapatılması kararını verdiler (13 Kasım 1794).

Kapatılmanın ardından uzun bir hayatta kalma ve başkalaşma evresi başladı.

Thermidor'u takip eden beş yıllık kısa dönemde Jakobenlerin ve Jakobenizmin hayatta kalışı, kısmen 3. Yıl'da (1795), Eşitler Komplosu sırasında; 5. Yıl'ın 18 Fructidor (4 Eylül 1797) darbesinin ardından ve nihayet 7. Yıl'ın (1799) yaz aylarında bir Jakoben ideolojisinin ve yönteminin kendini yeniden ortaya sürmesi çabalarında hissedilir.

Uzun vadede Jakobenizmin başkalaşması ise siyasi grupların işlediği ya da devraldığı ve bu grupların yargı ve tutumlarında kayda değer bir rol oynamış olan ve oynamaya devam eden, basitleştirilip bozulmaya uğramış bir imgede fark edilir. İster cumhuriyetçi erdemlerin tümü kendisine atfedilsin, ister –aksine– küçümseme ve horgörüyle yaklaşılsın, siyasi mücadelelerde Jakobenizme yapılan göndermeler sürekliliğini korumuştur. Jakobenizm, ister merkezileşmenin indirgenmiş bir teması olarak ele alınsın, ister tutkulu bir ulusal birlik arayışı olarak kabul edilsin, ister kamuoyuna ve kitlelerin müdahalesine çağrıyla özdeşleştirilen belli bir siyasal eylemlilik anlayışı ola-

rak nitelensin, kolektif bellekte yer ederek Fransız siyasi ufkunun bir bileşeni haline gelmiştir.

Bu durumda Jakobenizmi siyasi bir örgütlenme ve pratik olarak betimlemeyi denemek için, onu 1793 yazından 1794 yazına kadar süren dönemde, 2. Yıl'da, fikir diktatörlüğünün ve siyasi hegemonyasının tamamıyla iş gördüğü bütünlük evresinde ele almak gerekir. Çabucak geçen 2. Yıl: Jakoben iktidar, karşıdevrim ve koalisyona karşı kazanılacak zafer için gerekli olan siyasi ittifak zamanı boyunca, yani ancak bir yıl sürdü. Bu, Jakobenizm birkaç ayda iktidarın ele geçirilişinden istikrar arayan bir konformizme, ardından da bürokratik yozlaşmaya kaydığından, tarihin hızla aktığı kısa bir zamana sıkışmıştır.

Öyleyse, Devrim'in en önemli dönemi olan 2. Yıl'da, partinin ana dayanağı gibi gözüken, Jakobenlere bağlı dernekler ağı meselesi sorunu öne çıkmıştır. İllere ve bölgelere ilişkin sağlam monografiler bulunmadığı için bu konuda bir değerlendirme yapmak zordur. Öncelikle burjuva kökenli Anayasa Dostları Dernekleri'yle, üye toplama yöntemleri çok farklı olan, gerçek anlamıyla halk derneklerini birbirlerinden net bir biçimde ayırmak gerekir. Avignon, Marsilya ve Montpellier'de olduğu gibi, birçok önemli şehirde, yapısı zamanla değişen tek bir dernek bulunuyordu. Buna karşın Aix-en-Provence, Nîmes ve Valence gibi şehirlerde daha sonradan, katılım koşulları ve özellikle de aidatları mütevazı gelirli yurttaşlar bakımından çok daha uygun olan başka Anayasa Dostları dernekleri kuruldu. Nîmes ve Aix'te iki kulüp birbirleriyle şiddetle mücadele ettiler; 1793 yazındaki federalist girişim sırasında Bordeaux'da da aynı şeyler yaşandı.

Titiz araştırmaların ardından L. de Cardenal, Jakoben kulüplerin sayısını 3.097 olarak değerlendirdi. Oysa M. Chobant, altı Güneydoğu Fransa ili temelinde genellemelere dayanarak, bir yandan da kulüp sayısının birçok başka bölgede daha düşük olduğunu kabul ederek, Fransa bütününde 6 bin ila 7 bin, "belki de daha çok" kulüp bulunduğunu ileri sürmekteydi. Gerçekten de De Cardenal'in değerlendirmesi çok açık bir biçimde yetersiz görünür.

De Cardenal Paris şehrinde 23 dernek bulunduğunu belirtir; oysa 2. Yıl'da 48 seksiyondan her biri bir ve bazen de iki halk derneği ya da seksiyoner dernek sahibiydi; Jakobenler ve hatta Cordelierlerle karşılaştırılamayacak olmalarıyla birlikte geniş bir nüfuz sahibi olan, daha önce kurulmuş halk dernekleri de cabası: Öğretmen Dansard tarafından Şubat 1790'da kurulmuş olan saygınlığa sahip İki Cinsiyetin Yurtseverler Kardeşlik Derneği;

10 Ağustos Devrimci İnsanlar Derneği; Claire Lacombe'un kısa süreli Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği.

M. Chobant, incelemiş olduğu altı ilde (Gard, Drôme, Vaucluse, Bouches-du-Rhône, Var, Aşağı Alpler), 1.466 belediyeli yerleşim merkezinin üçte ikisinin, 2. Yıl'da kendi halk derneğini kurduğunu ve kulüplerin toplam sayısının bine yakın olduğunu belirtir. Vaucluse'de 139 halk derneği vardı. İl, o sırada 154 belde içeriyordu, yani beldelerin %90'ında halk derneği kurulmuştu. Yalnızca düşük nüfuslu birkaç köyün derneği yoktu; bu derneklerden en az 83'ü, 31 Aralık 1792 tarihinden önce kurulmuştu. Gard İli (382 belde) aynı dönemde en az 47'si 31 Aralık 1792'den önce kurulmuş olan 132 derneğe (%36) sahipti. Ovalık, zengin ve kalabalık yörelerdeki kulüplerin sayısı, Cévenne'ler bölgesine ya da kıraç bölgelere oranla çok daha yüksekti. Beaucaire ilçesinin 27 belediyesinin 21 derneği, Nîmes ilçesinin 30 belediyesinin 21, buna karşın Alès ilçesinin 62 belediyesinin 11, Uzès ilçesinin 104 belediyesinin ise yalnızca 19 derneği bulunuyordu. Drôme, 355 belediyede 258 derneğe sahipti (%73). Gard hakkında belirtilenin tersine, buradaki dernekler dağlık bölgede düzlüklerde olduğundan daha yüksek sayıdaydı: Montélimar ilçesinde 59 belediyede 28, Romans ilçesinde 55 belediyede 24, buna karşın Crest ilçesinde her belediyede bir (44), Die'de 73 belediyede 63, Nyons'ta 78 belediyede 62 dernek bulunuyordu. Aşağı Alpler'de (260 belediye) düzenlenen bir kongre, 26 Kasım 1793'te Digne'de 117 derneğin temsilcilerini bir araya getirdi. Var'da, altı kazanın 151 belediyesinde 104 dernek bulunuyordu (üç ilçeye ilişkin veriler eksiktir). Bouches-du-Rhône'da dernek sayısı, orantısal olarak kuşkusuz Vaucluse'deki kadar yüksekti. Marsilya merkezinde dokuz dernek vardı, yani belediye sayısı kadar.

Yine de bu derneklerin etkinlik derecelerini sorgulamak gerekir. Federalist girişimler sırasında Drôme'da olduğu gibi, il ve ilçe merkezlerinin kulüpleri değerli ve çoğunlukla da pek önemli roller oynadılar. Buna karşın eğitimli, oldukça düzgün bir biçimde konuşma ve yazma yetisine sahip olan üyelerin sayıca çok olmadığı köy derneklerinin durumu farklıydı. 2. Yıl'ın 18 Thermidor'unda (5 Ağustos 1794) Vigan'ın ulusal görevlisi şöyle yazmıştı: "Bir sorunu oya koyacak bir başkan bulmakta zorluk çekilen belediyeler dışında, ilçenin tüm beldelerinde [halk dernekleri] var." Kuşkusuz, bu toplantılarda kanun ve gazetelerin okunması ve yorumlanmasıyla yetiniliyordu. Buna rağmen, federalizmin Güneydoğu Fransa'daki nihai yenilgisini halk derneklerine, bunların çokluğuna ve bağlantılarına borçluyuz.

Jakobenizm, ideolojik olarak Aydınlanma'nın usçu felsefesinin bir devamıdır ve burjuva akılcılığı esasına dayanır. Özgürlük, medeni eşitlik ve ulusal egemenlik, insanın ve yurttaşın kalkınmasını sağlamalı, ancak kamu yararı kaygısının sınırlandırabileceği ekonomik liberalizm ve mülkiyete ilişkin sağlam temeller üzerinde insan mutluluğunu bütünüyle garantilemelidir. Hem bireycilik hem yararcılık: Toplumsal düzenlemenin amacı bireysel mutluluğu güven altına almaktır ama birey, bu amacını kendi içinde bulur.

Olaylar, 1791 yazından itibaren, kralın kaçışı ve 10 Ağustos 1792'de tahtın devrilmesiyle daha da şiddetlenerek, acımasız gerçeği bu idealin karşısına dikti. Bu süreçte devrimci mücadelenin gereklilikleri, birey haklarına olağandışı kısıtlamalar getirdi. Halkın refahı en üstün yasa haline geldi. Bu nedenle Jakoben ideolojisi ve pratiği, soyut felsefi soy zinciri ya da yankısı doğrultusunda değil, olayın ve bunun getirdiği siyasi gereklilikler doğrultusunda tanımlanmalıdır.

Siyasi olarak Jakobenizmin özelliği, birlikçi bir strateji, birleştirici bir taktiktir: Ne pahasına olursa olsun, hatta taviz ve uzlaşma pahasına, ayrıcalıklar tamamen ortadan kaldırılana, iç ve dış karşıdevrim ezilene kadar, Üçüncü Tabaka'nın devrimci birliğini gerçekleştirmek ve korumak. Köylü kitlelerle ittifakın bedeli, derebeylik rejimini hiçbir tazminat alınmadan nihai olarak ortadan kaldıran 17 Temmuz 1793 kanunuyla ödendi. Gramsci "tarihi Jakobenizm"i şehrin ve taşranın, yani devrimci burjuvazinin ve köylü sınıfının birleşmesi olarak tanımlamıştı. Şehirli halk kitleleriyle ittifakın bedeli, Jakobenler ateşli ekonomik özgürlük taraftarları oldukları halde genel azami fiyat uygulamasını ve güdümlü ekonomiyi yürürlüğe sokan 29 Eylül 1793 kanunuyla ödendi. Gramsci şöyle yazar: "Hegemonya gerçeği, kesinlikle hegemonyanın uygulandığı grupların çıkar ve eğilimlerinin dikkate alınmasını, belli bir uzlaşım dengesinin oluşmasını gerektirir; yani egemen grup, ekonomik anlamda fedakârlıklarda bulunmalıdır; ama böylesi fedakârlıkların ve böylesi bir uzlaşmanın temel olanı kapsamadığı da kesindir..."

Birlikçi strateji: Bu durumda başlıca rakibi, yani aristokrasiyi, karşıdevrimi yalıtmak için, geniş bir toplumsal ve siyasi ittifak ağı oluşturmak gerekir. Bu anlamda, 1789, 2. Yıl'da Terör'ün en karışık döneminde bile devam etmiştir. Siyasi alanda bu birlikçi stratejinin kanıtları şunlardır: Robespierre'in, yargılanmalarını her zaman reddettiği, 2 Haziran 1793'e itirazlarından dolayı hapse atılan 73 ılımlı milletvekiline karşı tutumu; Kamu Selameti Komitesi'nin, soylu ama cumhuriyete sadık subayları ordudan atmayı reddetmesi. 2. Yıl'ın 1 Frimaire'inden (21 Kasım 1793) itibaren Robespierre'in Hıristiyanlıktan arındırmaya karşı verdiği tepki ve hiziplerin ortadan kaldırılması

da başka kanıtlardır: "Bir cumhuriyetin yurttaşlarını bölen sizler, birer yırtıcı hayvansınız." (Saint-Just, *Rapport sur la police générale* [Genel Güvenlik Örgütleri Raporu], 2. Yıl'ın 26 Germinal'i [15 Nisan 1794]) Eski Üçüncü Tabaka bünyesindeki toplumsal mücadelelerin gelişimini yansıtan hizipleri suçlayan Saint-Just, bu hiziplere işaret ederek devrimci cephenin ilişkilerinin kopuşunu, iç ya da dış düşmanla gizli anlaşmaları, Üçüncü Tabaka'nın birliğine indirilen darbeleri ifşa etmekteydi. "Bu durumda bütün partiler suçludur çünkü parti halkın ve halk derneklerinin soyutlanmış halidir," demişti *Rapport sur les factions de l'étranger*'sinde [Yabancı Ülkelerin Komplolarına İlişkin Rapor] 2. Yıl'ın 23 Ventôse'unda (13 Mart 1794). "Öyleyse tüm hizipler suçludur çünkü hizipleşme, yurttaşları bölme eğilimindedir."

Bu kaygı, Jakobenlerin halk derneklerinden ana derneğe ve yöneticilere kadar her düzeyde, belirgin sloganlar ve pratik kararlar etrafında devrimci cephenin birliğini korumak için siyasi inisiyatifi yakalama çabasının saikini gösterir. Birlikçi siyasi inisiyatifin bir başka göstergesi, Robespierre'in kitleleri birleştirmek amacıyla 1792 Eylül'ü sonunda siyasi mücadeleyi eşitlik temelinde kurgulamasıdır. "Krallık yıkıldı, aristokrasi ve ruhban sınıfı yok oldu, eşitliğin egemenliği başlıyor," diye yazar *Lettres à ses commettants*'larının [Temsilcilere Mektuplar] ilkinde; o sırada Brissot, *A tous les républicains de France sur la société des Jacobins de Paris* [Paris Jakobenleri Hakkında Tüm Fransa Cumhuriyetçilerine] çağrısında, "her şeyi, mülkleri, gelirleri, besin maddelerinin fiyatlarını, topluma verilmesi gereken çeşitli hizmetleri aynı düzeye getirmek isteyen oyun bozanları" yeriyordu. Siyasi inisiyatifin ele alınışına bir başka örnek, 31 Mayıs-2 Haziran eylemlerinin yasaya aykırılığı üzerine yapılan federalist kampanyayı bitirmek amacıyla, 24 Haziran 1793 Anayasası'nın hızlandırılan oylamasıdır. Halkın ihtiyaçlarını karşılamak ve düşmanın etkinliğine karşı koymak için görevdeki temsilcilerin, Nevers'de Fouché'nin, Strazburg'da Saint-Just'ün ve daha birçokları ellerini taşın altına sokmuş ve tabandan gelen militanlar yine kitlelerin ihtiyaçlarına yanıt, rakiplere karşılık verilmesi gereken her yerde kendilerini göstermişlerdir. Jakobenizm aynı zamanda, bu pratik birlikçi inisiyatif alma yeteneğidir.

Birleştirici taktik: Siyasi Jakoben tutumu, olaylar boyunca birlikçi stratejinin uygulanmasından ibarettir. Bu strateji, pek de dostane olmayan bir tutumla öteden beri çözümlemelere konu olmuştur. Halk dernekleri doğrudan üyelikler ve yazışmalar yoluyla geniş bir ulusal ağa dahil edilmişti. Ana dernek, öğretiyi belirleyen, çizgiyi saptayan, bunları, devrimci etkinliği destekleyen herkesin anlayabileceği ve uygulayabileceği biçimde basit ve etkili sloganlarla somutlaştıran sınırlı komite çalışmalarını başlatmıştı. Za-

man zaman başvurulan tasfiye uygulaması, insanlarla birlikte siyasi bölünme filizlerini de yok ederek yönetici çekirdeğin çizgiye bağlılığını korumuştu. Seçim rastlantıları, başka bir tasfiye biçimi olan adayların kınanması ve bunun zorunlu uzantısı olarak eleme yöntemiyle düzeltiliyordu; rekabet, bu eleyici oylamayla sınırlandırıldıktan sonra, yurttaşlar seçimlerinde özgür bırakılıyordu. Bir anlamda, kendi üyelerini kendi seçme ya da yukarıdan atama yöntemi, seçimin yerini almıştı. Yurttaş, "kamuoyunun yegâne merkezi" olan ana derneğin girişimlerini benimseyen bir bağlı örgütler ağına düşüyordu. 2. Yıl'da Belleville Halk Derneği'nin çıkardığı bir genelgeye göre, bu örgütlerden "yurtseverliği aydınlatacak, canlandıracak ve coşturacak olan şu ışık ve hayat ışınları" çıkıyordu. Çözümlemenin son basamağı olarak, Jakoben siyasi tutumu, örnek bir stratejik gerçeklik teşkil etmiştir: Belirli bir anda güç ilişkilerini netlikle değerlendirmek, genel strateji çizgisini asla düşünülmeden alınmış önlemlerle tehlikeye düşürmemek, tüm ulusal enerjileri nihai hedefin gerektirdiği biçimde yönlendirmek, ödünsüz zafer.

Bu siyasi tutum ve devrimci yöntem, büyük bir etkiye sahip olduğunu gösterdi. 1793'te iktidarın ele geçirilmesi, Devrim hükümetinin kurulması, ardından bunun berkitilmesi, son olarak da Devrim ve Cumhuriyet'in selameti bu şekilde sağlandı. Aslında zorluklar, aşırılıklardan, çeşitli dalaverelerden, iftiralardan, 2. Yıl Germinal'indeki büyük davalar sırasında olduğu gibi muhalif karmalarından ziyade, eski Üçüncü Tabaka'nın çeşitli toplumsal tabakalarının çelişkili çıkarlarından kaynaklanmıştı. Bu çıkarları aristokrasi ve karşıdevrim karşısında bir anlığına susturmak mümkün olsaydı, aşırı bir gerilim pahasına da olsa, zafer ufukta göründüğünde devrimci cephe içindeki uyum korunabilir miydi? Aslında burjuvazinin (Jakobenlerin) yönetip halkın desteklediği Devrim hükümetinin düşüşü, tarihin diyalektik akışının bir parçasıydı. Zafer kesinleşirken, çelişkiler patlak verdi.

II. Devrim Hükümetinin Nitelikleri ve Örgütlenmesi

Devrim hükümeti bir savaş hükümetidir. Robespierre'e göre "Devrim, düşmanlarına karşı özgürlük savaşıdır"; iç düşmanlara olduğu kadar dış düşmanlara da karşı bir savaş. Savaşmak için büyük önlemler alıp onları oylamak yeterli olmaz; bir hükümetin önlemleri uygulattırması ve işleri bir düzene sokması gerekir. 1 Thermidor'da (19 Temmuz) Augustin Robespierre'e "devasa bir mücadele içerisinde devrimci bir hükümetin ve istikrarlı, sistemli, merkezi bir otoritenin mutlak gerekliliği"nden söz eden Bonapart gibi birçokları bunu dile getirmiştir. Zaman daralmaktadır: O gücün, şimşek

hızı ve kuvvetiyle, "yıldırım gibi" hareket etmesi gerekmektedir. Bütün idari birimler, merkezileşmeyle bu otoriteye bağlanacaktır; bütün direnişler onun "zorlayıcı gücü"yle, yani Terör'le kırılacaktır; onun yasasına isyan eden herkes "halk düşmanı" ilan edilecek ve ölümü hak edecektir. Devrim hükümeti, özünde otoritenin yeniden kuruluşudur.

Buna karşın hükümet görevlileri, bu otoriteyi ancak ulusun selameti için kullanmalıdırlar. Onların "erdemi", yurtseverlerin koruyucusudur. Rüşvet almak, ihanetten sonra en büyük suçtur. "Cumhuriyetin ruhu," diye yazar Robespierre 1792'de, "vatan sevgisidir, tüm özel çıkarları genel çıkarda eriten bağışlayıcı sadakattir." Bu duygular, kişisel ahlaksızlıkla nasıl bağdaştırılmalıdır? Bu durumda kişisel ahlaksızlık da sanık ilan edilir; "Cumhuriyetin düşmanları, bencil kalleşler, gözü doymazlar ve kokuşmuşlardır." Montesquieu ve Rousseau bunu daha önceden söylemişlerdi.

Geçici olmasına ve koşullara esnek bir biçimde ayak uydurmsası gerekmesine rağmen, Devrim hükümetinin organik bir çatıya ihtiyacı vardı. Hükümetin temeli olan belge, bin bir kere yorumlanmış olan 2. Yıl'ın 14 Frimaire'inde (4 Aralık 1793) kabul edilen yasadır: 18 Kasım ve 1 Floréal'de (20 Nisan 1794) Billaud tarafından, 5 Nivôse'da (25 Aralık 1793) ve 17 Pluviôse'da (5 Şubat 1794) Robespierre tarafından, çeşitli tarihlerde Saint-Just, Barère, Carnot ve Couthon tarafından, Komite'nin genelgelerinde, görevdeki temsilcilerin bildirilerinde yorumlanmıştır. Kuramsal olarak bu hükümet demokratik kalmıştır çünkü en üstün yetkiye sahip olan Konvansiyon ve onun kontrolü altında hükmeden komitelerdir. Aynı şekilde yurtseverler halk derneklerinde söz alabiliyordu ve derneklerin gazeteleri sansüre tabi değildi. Buna karşın yürütücü güç, yönetimin temel temsilcisiydi; hiçbir şey onun etkinliğini kısıtlamamalı ya da itibarına zarar vermemeliydi. Bundan dolayı, Germinal'den sonra Konvansiyon'un toplantıları donuklaşmıştı; komiteler sessizlik içinde çalışıyorlardı. Hazır bulunanların çoğunluğunun terörist memurlar olduğu Jakobenler kulübü dışında, diğer dernekler ortadan kalkmıştı; taşradaki devrimci komiteler ve halk dernekleri yetkili mercilere yardım ve kılavuzluk ediyorlardı; fakat eleştiri, şüpheli görülmeye başlanmış, bağımsız basın ortadan kaybolmuştu. 2. Yıl'da Konvansiyon'un 21 komitesi vardı; ama bunlardan ikisi, Kamu Selameti Komitesi ve Genel Güvenlik Komitesi diğerlerini buyruğu altında tutuyordu. Hérault'nun ölümünden beri 11 üyeyle toplanan bunlardan birincisi, bir değişiklik olmadan aydan aya yeniden seçilmekteydi. Bu komite, "yürütmenin merkeziydi"; tutuklama emirleri veriyor, diplomasiyi yürütüyor, Topografya Bürosu aracılığıyla savaşı, Silah ve Barut Komisyonu aracılığıyla silahlanmayı, 11

Floréal'de (30 Nisan) yerini Ticaret ve İkmal Komisyonu'na bırakan Erzak Komisyonu aracılığıyla ekonomik hayatı yönetiyordu. Kamu Selameti Komitesi, 12 Germinal'den beri bakanların yerini alan 12 yürütücü komisyona da hükmediyordu; sekreteryası, yavaş yavaş bir bürolar ve acenteler dünyası haline gelerek alt bölümlere ayrılmıştı. Düzenleme yetkisini ele alan Kamu Selameti Komitesi, kanunların uygulanması için kararnameler çıkarıyor ve gerektiğinde yasaları çiğnemekten ya da kendi yasalarını dayatmaktan çekinmiyordu. Genel Güvenlik Komitesi ise şüpheliler yasasını uyguluyor, polis teşkilatını ve devrimci adaleti yönetiyordu. Kuramsal olarak bu komite, Terör Bakanlığı'ydı; uzun süre Kamu Selameti Komitesi'ne göre daha az istikrar göstermiş olan bu Güvenlik Komitesi, 2. Yıl içinde en az diğeri kadar dengeye kavuşmuştu.

Taşrada örgütlenme basitleştirilmişti. Federalist olmasından şüphelenilen, göstermelik bir yönetim kuruluna indirgenmiş olan il yönetimi, yetkilerinin çoğunu kaybediyordu. Başlıca kuruluşlar ilçe ve belediye örgütü haline gelmişti. Bunlar, merkezi iktidarla doğrudan bağlantı kuruyor, devrimci komiteler varlıklarını sürdürüyordu; bununla birlikte kasabaların çoğunda bu komitelerden yoktu. Her il ve ilçede, savcılık makamını elinde tutan, ilgili idari birim tarafından seçilmiş, ama ilçe yetkilisinin hakkında "on günlük raporlar" gönderdiği hükümetin kararlarının uygulanmasından sorumlu bir görevli bulunuyordu. Zaten seçimin rolü tamamıyla teorikti; tasfiyelerin sonucu, tüm memurların seçiminin merkezi iktidara ve iş başındaki temsilcilere bırakılması olmuştu. Saint-Just, her seçim bölgesinde devlet adına hükmedecek tek bir yargıç tasarlıyordu. Yerel idareler ve komitelere temsilciler aracılık ediyordu. 1793 Aralık'ının sonunda 14 Frimaire yasasını uygulamaya geçirmek gibi büyük bir iş çıkmıştı ama bu yasa temsilcilerin inisiyatifini zımnen sınırlandırıyordu: Artık yetki devri, ordular ve devrimci vergiler olmayacaktı. 19 Floréal'de (8 Mayıs) temsilcilerin yönettiği devrimci mahkemeler feshedildi. O sırada, temsilcilerin çoğu zaten Konvansiyon'a geri dönmüşlerdi: Fouché 7 Germinal'de (27 Mart) ve diğer 21 temsilci de ayın 30'unda (19 Nisan) Paris'e çağırıldılar. 18 Kasım 1793'te Billaud, temsilcilerin sayılarını artırmanın, onların otoritesini fiilen zayıflattığını ve doğru adamları seçmeyi zorlaştırdığını belirtmişti. Aslında meslektaşlarının bağımsızlığı ve politikalarındaki farklılıklar, merkezi yönetimi zor durumda bıraktığı için Komite üyelerini rahatsız etmekteydi. Bu üyeler, Drômelu bir milletvekilinin oğlu olan, Carrier ve Tallien'in de geri çağrılmasına yol açan Jullien de Paris gibi kendi görevlilerini tercih etmekte ya da "mekanizmayı kurmak" gerektiğinde, aralarından biri eyaletlere ya da orduya gitmektedir.

Aslında, Kamu Selameti Komitesi'nin, merkeziyetçiliği sonuna kadar götürebilecek zamanı olmadı. Germinal'den önce olduğu gibi sonra da, Konvansiyon'u ve diğer komiteleriyle ilişkilerini sağlam tutması gerekmekteydi. Mali işlere Cambon hâkimdi; bağımsız olan Devlet Hazinesi, haklı olarak bir karşıdevrimci yatağı olarak görülüyordu. Genel Güvenlik Komitesi, Kamu Selameti Komitesi'nin yetkilerini aşmasına direnmekteydi ve yönetimin düşüşüne aralarındaki çatışma sebep olacaktı. Eyaletlerdeki temsilciler kişisel politikalarını uygulamışlardı; yerel anlaşmazlıklar durulmak bilmemişti; Napolyon'un kuracağı düzen henüz çok uzaktı. Bununla birlikte Kurucu Meclis'in ademi merkeziyetçiliği çoktan tarihe karışmıştı. Baldırı çıplaklar diktatörlük istemişler ve istediklerini almışlardı ama bu diktatörlük, komiteler ve bürokrasi tarafından uygulanıyordu ve Baldırı çıplaklara da, diğerleri gibi sessizce itaat etmek düşmüştü.

Komiteler gerçekten de Baldırı çıplakların sürekli desteğini elde etmek için onlardan hiçbir şeyi esirgemiyordu. Buna karşın Devrim hükümetinin kuramı, ne kadar tutarlı olursa olsun, bütün olguları kapsayamıyordu ve bizzat liderler, fikirlerin uygulanması konusunda tamamen anlaşamıyorlardı. Kamu Selameti Komitesi'nin çoğunluğu yalnızca savaşı düşünmekteydi. Bu yüzden Komite'nin, ulusçu duygularıyla kendisine itaat etme eğilimindeki herkesin, hatta soyluların bile hizmetlerini kabul etmesi, uysal ve sadık olmaları şartıyla zenginleri, tüccarları ve para babalarını yurttaşlık haklarına yeniden kavuşturması; özel düzenleme ve mevzuatları yalnızca acil ihtiyaç kalemleriyle sınırlandırması ve Üçüncü Tabaka'nın farklı unsurlarını birbirine düşürmemek için bu düzenlemeleri bir toplumsal reform aracı haline getirmekten kaçınması doğaldı. Komite, gönüllü bir biçimde "Karşımızda olmayan yanımızdadır" der gibiydi. Bu eğilim öyle belirgindi ki Devrim hükümetini sıradan bir ulusal savunma hükümeti olarak değerlendirenler olmuştur. Kuşkusuz Devrim hükümeti, bir ulusal savunma hükümetiydi ama buna indirgenemez çünkü bu varsayım doğru olsaydı, Germinal'den sonra, Hıristiyanlıktan arındırma hareketinin durmuş ve Terör'ün yatışmış olması gerekirdi. Oysa bunlar kesinlikle söz konusu olmamıştır.

Bu savaş yalnızca ulusal bir savaş değildi, aynı zamanda bir sınıf savaşıydı. Üçüncü Tabaka vatan toprağını savunuyor ama aynı zamanda da, aristokrasiye karşı 1789'da başlanan mücadeleyi sürdürüyordu. Bu sınıf, üyelerinin bir kısmının –zengin ya da yoksul olsun– düşman tarafına geçtiğine şahit olmuştu. Bu yüzden Baldırı çıplaklar, rakip sınıfın ve tüm döneklerin yok edilmesinde sonuna kadar gitmek konusunda daha ateşli bir tutum sergilemişlerdi. "Aristokrat komplosu"ndan duyulan "büyük korku" kadar, onun

yol açtığı savunmacı irade ve Terör biçiminde tezahür eden baskıcı tepki de sürmekteydi. Zaten Hébertçi zihniyet de varlığını sürdürmüştü. Bu zihniyet, bütün Baldırı çıplakları derinden etkilemişti; Hébertçi zihniyet, Konvansiyon ve komitelerde de varlığını sürdürerek oralarda da bölünmeye yol açmıştı.

Ekonomik ve toplumsal açıdan ise savaş zihniyeti, diktatörlüğü yaratan harekete ancak kısmi bir ilham vermişti. Baldırı çıplakların ekonomik düzenleme talepleri ulusal burjuvazinin ve devrimci savunmanın çıkarlarından çok kendi çıkarlarını yansıtıyordu. Montanyar liderler ise ekonomik müdaheleciliği öncelikle devlet çıkarları doğrultusunda kullanarak Baldırı çıplakları hayal kırıklığına uğrattılar. Bu manzara içinde Baldırı çıplaklar, toplumsal olduğu kadar siyasi açıdan da boşlukta kalmışlardır.

Paris'te ve illerde, halk kulüp ve dernekleri, devrimcilere özgü bir uyanıklıkla hükümet etkinliklerini kuvvetlendiyorlardı.

Jakobenler Kulübü, şube ağını tüm illere yayıyordu. Üyelerini, burjuvazinin çoğunlukla ulusal mülklerden edinen orta tabakalarından seçen Jakobenler direnmeye yatkındılar. Önlerinde yığılan tüm tehlikelere karşın, 89'un toplumsal ve siyasi kazanımlarını korumayı amaçlıyorlardı; Baldırı çıplaklarla bu hedef uğruna ittifak kurdular. Ekonomik liberalizm taraftarları olarak, düzenleme ve vergilendirmeyi bir savaş önlemi ve halkın hak talepleri karşısında verilmesi gereken bir ödün olarak görüyorlardı. Jakobenler Kulübü'ne üye olma koşulları, Devrim'in radikalleşmesinin ve art arda gerçekleşen tasfiyelerin ardından bir ölçüde halka açık hale geldi. 1789-1792'de %62 olan orta sınıf kökenli Jakobenlerin oranı, 1793-1794'te %57'ye düşmüştü; aynı dönemde zanaatkârların kulüp içindeki oranı %28'den %32'ye, köylülerinki ise %10'dan %11'e yükseldi.

Üyelik koşulları halk için daha uygun olan kardeşlik dernekleri, Baldırı çıplakları bünyelerine çekmekteydi. Şubat 1790'da yine Saint-Honoré'deki Jakobenler manastırını mekan edinen İki Cinsiyetin Kardeşlik Derneği'nin, öğretmen Dansart tarafından kurulmasının ardından, bu dernekler Paris'te gelişim göstermişti. Sıradan insanlara açık bu semt derneklerinin sayısı, 10 Ağustos 1792 tarihinden sonra arttı. Konvansiyon 9 Eylül 1793'te seksiyon meclislerinin düzenli oturumlarını yasaklayınca, halk militanları ya eskiden kurulmuş dernekleri seksiyon derneklerine dönüştürdüler ya da yeni dernekler kurdular. Bu yeni tür dernekler, Paris halk hareketinin temel örgütlenmesini oluşturdu. Militanlar, bu örgütler aracılığıyla seksiyoncu politikayı yönetiyor, idari birimleri kontrol ediyor, belediye, hatta hükümet yetkililerı üzerinde baskı kuruyorlardı. 2. Yıl'ın sonbaharından ilkbaharına kadar, Cumhuriyet yoğun ve etkili bir dernekler ağıyla kaplandı. Bunların tüm

ülkedeki sayısını saptamak zordur. Bir süreliğine karşıdevrim tehdidi altında kalan Güneydoğu Fransa'da, bunların sayısı özellikle yükselmiş gibi görünür: Vaucluse ilindeki 154 beldeli yerleşim merkezinde 139, Gard'daki 382 beldede 132, Drôme'daki 355 beldede 258, Aşağı Alpler'deki 260 beldede 117 dernek. Karşıdevrimin ülke içindeki yenilgisinde bu yurtseverlik örgütlerinin oynadığı rol ağır basmıştır.

Bununla birlikte hükümet politikasının katı destekçileri olan Jakobenler ve onlara bağlı dernekler ile halk hareketinin özerklik ifadesi olan seksiyon dernekleri arasında çabucak bir uyuşmazlık ortaya çıktı. Hükümet komiteleri Germinal'den sonra, Paris Jakobenlerinin desteğiyle, devrimci güçlerin birleştirilmesi için büyük bir çaba sarf etmeye başladılar. Jakobenlerin ana derneği, kamuoyunun yegâne merkezi haline gelmeliydi. Hükümet baskısı altındaki seksiyon dernekleri dağılmak zorunda kaldı. 1794 ilkbaharında Paris'te 39 dernek feshedildi. Hükümet komiteleri böylelikle halk hareketinin ana dayanağını kırmış oluyorlardı. Buna karşın komiteler, kendine özgü taleplere ve demokrasi uygulamasına sahip, o ana dek özerk kalmış bir hareketi Jakoben çerçeveye zorla dahil ederek, Baldırı çıplakları kendilerine düşman ettiler; Devrim donup kaldı. Sonuç olarak, Baldırı çıplaklar ve Jakoben burjuvazi arasındaki sonu gelmeyen çatışma yeniden ortaya çıktı ve Thermidor olaylarının yolu açıldı.

III. Terör

Daha önce de belirttiğimiz üzere, devrimci zihniyetin cezalandırıcı iradesi sürecin en başından itibaren, "aristokrat komplosu"na verilen savunmacı tepkiyle birleşti. Bu olgular, biri ya da diğeri zaman zaman ağır basmasına ve sonuçları koşullara ve kişilerin mizaçlarına göre farklılık gösterebilmesine rağmen, birbirlerinden ayrılamaz. Baskıcı eylemler 1789 Temmuz'undan itibaren ortaya çıktı. Daimi komiteler, gözetim ve şüpheli durumları araştırmakla yetindiler; ama bazı durumlarda, ayaklanan halk yargısız infazlar gerçekleştirdi. Kolluk kuvvetlerinin görevlendirilmesi böyle olayları önlemek için her zaman yeterli olmadı; hükümet karşıtı entrikalar düzenleyenlerin dikkatli bir biçimde izlenmesi ve hızlı ve sert cezalandırmalarla çalkantıyı bastırmak gerekti. Meclisler, araştırma ya da genel güvenlik komiteleri kurdular ve "ulusa karşı" ağır suçları önce Châtelet, ardından Yüce Divan ve en sonunda da 17 Ağustos 1792 mahkemesi olmak üzere özel yargılama kurullarına sevk ettiler. Bu ilk dönemde baskı yine de düzene koyulamadı. Yatışma anlarında tehlike silikleştiğinden ve burjuvazi bireysel güvenliği tehdit

eden baştan savma yöntemlerden nefret ettiğinden, cezalar fazlasıyla yetersiz kaldı; halk infazlarının yeniden ortaya çıkması için, yerel bir olay yeterli oluyordu. Savaş ve istila ile bu infazlar çoğaldı ve Paris'te Eylül katliamları ile doruk noktasına ulaştı. Jironden tepkisi hükümet etkinliğini güçlendirme kararına yol açmak bir yana, bu etkinliği ortadan kaldırdı. Yüce Divan, ardından da 17 Ağustos mahkemesi feshedildi; siyasi davaların olağan mahkemelerin yetki alanına sokulduğu oldu.

1793 krizi, sorunu yeniden ortaya çıkardı çünkü cezalandırıcı irade savunmacı refleksle birleşerek Devrim hükümetini doğurmuştu. Kriz, yöneticiler kadar onların taraftarlarını da ayağa kaldırıyordu. Buna karşın Eylül katliamlarının bu insanları mahvetmesine ramak kalmıştı. Yöneticiler de böylesi olayların yeniden yaşanmasına göz yummamaya kararlı bir biçimde, Terör'ü örgütlemeye giriştiler; böylece ikinci bir dönem başlamış oldu. İlk aşamada, 21 Mart'ta kurulan gözetim komiteleri şüphelilerin tutuklanması görevini kendileri üstlendiler; 17 Eylül yasasından sonra da Genel Güvenlik Komitesi'nin kontrolü altında bu komitelere tam yetki verildi. Eğer suçlama gerekçelerine kanıt gösterilebiliyorsa, 10 Mart'ta kurulup 5 Eylül'de değişikliğe uğrayan, Konvansiyon tarafından atanmış devrimci mahkeme devreye giriyordu. Bazı ağır suçlarda, varlığını "devrimci bir tarzda" sürdüren il ceza mahkemeleri de devrimci mahkemeyle aynı yöntemi uyguluyordu. Son olarak da iç savaş bölgelerinde askeri komisyonlar görevlendirildi. Her halükârda yargılama usulü basitleştirilmişti. Jürinin yerini yargıçlar almış, temyiz hakkı kaldırılmıştı. Dahası Konvansiyon, dava öncesi süreci basit bir kimlik saptamasıyla sınırlandırıp, kanun kaçakları, asiler, göçmenler ve sürgüne gönderildikten sonra Cumhuriyet topraklarına geri dönen rahipler hakkında doğrudan ölüm cezasına hükmedilmesi kararını çıkardı.

Aslında hükümet baskı üzerindeki kontrolünü kısmen yitirmişti. Yönetim meselelerinde olduğu gibi bu konuda da aciliyetin dayattığı bir merkezsizleşme görüldü çünkü bu durumda da üyelerin tecrübeleri sayesinde bu görevi yerel komitelerden daha iyi yerine getirebilecek hiç kimse yoktu. Kağıt üzerinde bu merkezkaç eğilimler görevdeki temsilciler tarafından frenleniyordu. Güç temerküzü aylar boyunca bölgesel çapta bile kendini gösterdi. Birçok belediyeli yerleşim merkezinde devrimci komite ancak âdet yerini bulsun diye kuruldu ya da hiç kurulmadı; yetkili ve güvenilir belediye örgütlerinin kasabalarından adam bulmakta zorlanan temsilciler, siyasi güvenliği ilçe veya kanton merkez komitesine ya da yerel devrimciler tarafından kendiliğinden kurulan kamu selamet komitelerine bırakmayı tercih ettiler. Buna karşın tam yetkili görevliler olarak Terör'ü istedikleri gibi yürütebileceklerini iddia edi-

yorlardı: Bazen bölgelerin yerel teröristleriyle işbirliği yaptılar, bazen bunlara karşı koydular. Bu tutarsız çeşitlilik sonucu, baskı alanı genişledi ve bununla birlikte uygulamalardaki katılık da aşırı bir biçimde eşitsiz hale geldi.

Soruşturma makamları, sadece, vuku bulmuş bir olayın muhtemel suçlularını müzakere ve kanıt sınırlarını belirleyen tanımlanmış koşullar altında kovuşturmuyor; görüşlerinden, hatta gerçek ya da sahte tarafsızlığından dolayı suçu işleyebileceği düşünülen muhtemel faillere de yöneliyordu. Olağan adli yargı yöntemlerinin, titizliği ve yavaşlığı sayesinde bir ölçüde daralttığı şüphelilik payı ve keyfi infaz riski bu koşullarda ölçüsüz bir biçimde artmaktaydı. Sorgu anı geldiğinde tehlike tuhaf ve vahim bir biçimde tırmanıyordu. Sanığın geçmişi araştırılırken, 8 binler ve 20 binler toplu dilekçelerine katılım gibi dönemlerinde suç oluşturmayan veya 10 Ağustos ya da 2 Haziran'ın kınanması gibi hukuki olarak aklanmış eylem ya da bildiriler dosyalara dahil ediliyordu. Bu olaylar sonrasında haklarında Devrim hükümetine direndikleri konusunda hiçbir kayıt bulunmamasına rağmen bu "Feuillantlar"ın ya da "federalistler"in birçoğu yine de hapse atılmış, hatta giyotine götürülmüştü.

Diğer yandan söz konusu olan yalnızca "aristokrat komplosu" değildi. Ekonomik durum ve onun toplumsal sonuçları artık başka "halk düşmanları" yaratmıştı: Paralarını saklayan ya da yurtdışına gönderen zenginler, azami fiyat uygulamasını hiçe sayan üreticiler, *assignat*'yı kabul etmeyenler. Böylelikle Terör, Baldırı çıplakların varlıklarını garanti altına alacağına güvendikleri güdümlü ekonominin desteği haline geldi. Kuşkusuz, ekonomik suçların hepsi, olağanüstü yargılama kurullarının yetkisine girmiyordu; oysa bu suçlar, faillerini şüpheli olarak tutuklanma riskine sokuyordu ve eğer bunların görüşleri ve koşullar kendilerine karşıdevrimci niyetler mal edilmesine yol açarsa, kafalarını kaybetme tehdidi altında bulunuyorlardı. Bununla birlikte, hiçbir şey Hıristiyanlıktan arındırma uygulaması kadar Terör'ün yaygınlaşmasına katkıda bulunmadı. Eski din adamları, milletvekili rahipler ve sofular, tehlikeli ya da suçlu muamelesi gördüler. Bu şekilde tasarlanan terörist baskı tartışmasız bir biçimde etkili oldu çünkü birçok rakibin gözünü korkuttu, onları güçsüz düşürdü ya da yok etti. Kuşkusuz baskı, şu ya da bu sebepten dolayı Devrim hükümetine düşman olmasına rağmen itaat etmeyi kabul eden ve her halükârda ne komplo düzenlemeyi ne de ayaklanmayı düşünen bir dolu insanın cezalandırılmasıyla sonuçlandı; daha sık olarak büyük endişelere ve rahatsızlıklara yol açtı.

Buna karşın Terör'ü uygulayan kimselere geniş bir değerlendirme yetkisi tanındığından, durumun vehameti kişilerin karakterlerine ve koşullara göre farklılık göstermişti. Kişisel nefretler, başından beri cezalandırıcı irade-

ye sızmış olan intikamcı zihniyet ve özellikle de kimilerinin mizaçlarından kaynaklanan otoriterlik yeri geldiğinde katılığı artırdı ya da bir yatışma döneminin ardından canlandırdı. Bazı yerlerde tam tersine, hoşgörü, dostluklar ve siyasi zihniyet durumu sık sık hafifletti ve birçok temsilci sadece birkaç kişiyi yargılayarak hapis cezası vermekle yetindi. Benzer bir biçimde, komite komiserleri de farklı tutumlar sergilediler. Saint-Pol ilçesinde bu komiserlerden biri Frévent kantonunda 141 kişiyi yakalarken, mesai arkadaşları ancak birkaç kişiyi tutuklamışlardı. Aslında koşullar daha kayda değer bir etki yarattı; yalnızca mizaçları değil, az çok doğrulukla ölçüp biçilen tehlike de bazı temsilcileri kendi inisiyatifleriyle, Paris'in kararlarını görmezden gelerek infazları hızlandıran devrimci mahkemeler ya da halk komisyonları kurmaya itti. Özgül olaylarla bağlantılı toplu tutuklamalar dikkat çekicidir: En büyük tehlike ve kitlesel silahlandırma dönemi olan Ağustos 1793 baskınları; Terör henüz "gündeme" getirildiği sırada gerçekleşen sonbahar baskınları; savaşa başladığı sırada yapılan Ventôse baskınları. Koşulların oynadığı rol, D. Greer tarafından araştırılmış infaz sayımı aracılığıyla daha belirginleşir. Bunların %71'i, %19'u güneydoğu ve %52'si batıda olmak üzere iç savaş bölgelerinde, yalnızca %15'i Paris'te gerçekleştirilmiştir. Suçlama gerekçeleri de zaten birbirleriyle tutarlıdır. Vakaların %72'sinde ayaklanma ya da ihanet söz konusudur. Fikir suçları (diretici kışkırtıcılık, federalizm, hükümete karşı fesat) cezaların %19'unun, ekonomik suçlar (rüşvet, sahte *assignat* üretimi) ise yalnızca %1'inin nedeni olmuştu. Altı ilde ise hiçbir infaz gerçekleştirilmedi; 31 ilde 10'dan, 14 ilde 25'ten az infaz uygulandı.

Elbette kamuoyu üzerinde yaratılan etkiyi vurgulayacak olan yüzdeler değil, sayıların kendisidir. Öte yandan D. Greer'in istatistiği infazlarla sınırlı kalır. Bu sayıma göre 17 bin infaz olmuştur; marttan eylül 1793'e kadar 518, Ekim 1793'ten Mayıs 1794'e kadar 10.812, hazirandan temmuza kadar 2.554 ve ağustos ayında 86. Aslında ölü sayısı çok daha fazla oldu; savaşırken düşen asiler bir yana bırakılırsa, bu sayıya hem Nantes ve Toulon'daki gibi emir üzerine, hem de cephede, takipte veya kolluların yol çevirmeleri sırasında yakalananların yargısız infaz edilişlerini de eklemek gerekir. Diğer yandan hapishanelerdeki yaşam koşulları, oralarda da yüksek bir ölüm oranına yol açmıştır. Kesin bir hesap mümkün olmadığından, Greer 35 bin ila 40 bin kişinin zindanda öldüğünü yazar. Cezalandırılanların, göçmenlerin ve sürgün edilen rahiplerin mallarına el konulduğunu, göçmüş ailelerinin mallarının ise, kaçak statüsüne girenlerin miras payları kesilene kadar alıkonulduğunu hatırlatmak uygun olacaktır. Son olarak da şüphelilerin durumları atlanmamalıdır. Sadece Saint-Pol ilçesinde 1.460 şüpheli hapse atılmıştı;

tamamen varsayımsal olan toplam 300 bin sayısı kesinlikle şaşırtıcı değildir. Dönemi yaşayanların hissedip gelecek nesillere aşıladıkları dehşet, kin ve olayların sökülüp atılamayan hatırası anlaşılmaz değildir.

Buna karşın Greer'in saptamalarının esas önemi, Terör'ün niteliğini teyit etmesinden kaynaklanır. Terör en şiddetli biçimde, karşıdevrimcilerin en sonunda silaha sarıldıkları ve açık ihanetlerde bulundukları iki bölgede ortalığı kasıp kavurdu. Bunu düşüncesizce yaygınlaştıran ya da kirleten unsurlara rağmen, Terör, Devrim'in zaferine kadar ilk andan beri olduğu halde kaldı; yani "aristokrat komplosu"na karşı ruha sıkı sıkıya bağlı bir cezalandırıcı tepki olarak. Sayıları belirtilen ölülerin %85'inin Üçüncü Tabaka kökenli olmasına karşın (burjuvalar, %25; köylüler, %28; zanaatkârlar %31), ruhban sınıfından ancak %6,5 ve soylu sınıftan %8,5 oranında kayıp olduğu ileri sürülmüştür; ama böylesi bir mücadelede döneklere esas rakiplerden daha az hoşgörü gösterilir.

Oysa bu, büyük ölçüde Terör'ün yalnızca dış görüntüsüdür. Devrim hükümetine bağlı kılındığında, Terör'ün bu hükümete devletin otoritesini yeniden sağlayan "zorlayıcı gücü" verdiğini ve halkın refahı için vazgeçilmez olan fedakârlıkları hükümetin ulusa dayatmasını sağladığını gözlemlediğimizde, bunun yeni bir yönü keşfedilir. Fransızların çoğunluğu Devrim'e önem verse ve yabancı ülkelerin müdahalelerinden nefret etse de, medeni kültürleri bencilliği bastırmaya ve herkesi disipline boyun eğdirmeye yetmiyordu. Terör, çoğunluğu Devrim'in gereklerine uymaya zorladı ve ulusal dayanışma alışkanlığının ve düşüncesinin gelişmesine kuvvetle katkıda bulundu. Montanyarlar kuşkusuz Baldırı çıplakların cezalandırıcı iradesini paylaşıyorlardı. Yine de bu açıdan Terör, yeri geldiğinde Baldırı çıplakları da ayrı tutmaksızın, ulusu bastıran hükümetin bir aracı haline geliyordu. Bu, tabir caizse Terör'ün iç görüntüsüdür.

Bunun ardından, komitelerin diktatörlüğü belirginleştikçe üçüncü bir yön ortaya çıktı. Bazı Montanyarlar yönetimin katılığını kınadılar; bazı Baldırı çıplaklar yönetimin kendileri için yeterli çaba göstermemesini eleştirdiler; bu sefer Terör, onu yaratanların aleyhine döndü. Böylelikle Ventôse ve Germinal dramları, Devrim'in tarihinde yeni bir aşamaya damgasını vurdu. Terör, artık komitelerdeki yerlerini sağlama alarak devrimci diktatörlüğü cisimleştiren küçük insanlar topluluğunu iktidarda tutmanın aracı gibi görünüyordu.

Yine de bu üçüncü dönem sırasında, Terör'ün önceki nitelikleri de varlığını sürdürdü. Merkezileşme yavaş yavaş ilerlemişti. Genel Güvenlik Komitesi, hapis cezası verilmiş suçlara ilişkin kanıtları istiyor; Kamu Selameti Komitesi, inceleme yapmaları için birçok şehre görevliler –Nantes ve Bor-

deaux'ya Jullien de Paris, Orléanais'ye Demaillot– gönderiyor, teröristlerin ileri gelenleri, Carrier, Barras ve Fréron, Fouché, Tallien birbiri ardına Paris'e geri dönüyorlardı. 27 Germinal (16 Nisan 1794) kararnamesi taşra devrimci mahkemelerinin kapatılması emrini verdi. Karara uygun olarak bunların hemen hemen hepsi 19 Floréal'de (8 Mayıs) ortadan kaldırıldı. Koşullar, yeniden istisnalar yapılmasını gerektirdi. Kuzeydeki savaş kötü bir gidişat almaktaydı. Landrecies 10 Floréal'de teslim oldu ve Cambrai tehdit altına girdi; orduyu teftişe gönderilen Saint-Just ve Lebas, Lebon'u göreve çağırdı; o da Cambrai'de, Arras mahkemesinin daha sonradan 22 Messidor'a (10 Temmuz) dek varlığını sürdürmesine izin verilen bir kolunu kurdu. Provence'ta, Maignet'nin binlerce mahkumun Paris'e naklinin mümkün olmadığını açıklaması üzerine, Komite 21 Floréal'de (10 Mayıs), 9 Thermidor'a dek iş başında kalan Orange halk komisyonunu kurdu. Öte yandan Kamu Selameti Komitesi ve Genel Güvenlik Komitesi baskı uygulamasını birlikte yürüttüğünden, merkeziyetçiliğin gerekleri bunlardan birincisini ikincisinin yetkisini elinden almaya itti ve Floréal ayı sonunda, bir genel güvenlik bürosu kuruldu. Genel Güvenlik Komitesi'nin üyeleri mücadeleyi bırakmadılar; bu, daha sonra göreceğimiz üzere Devrim hükümeti bünyesinde yıkımı hızlandıran bir çatlak oluşturdu.

Yönetimin bir aracı olarak kullanılan Terörist yöntemler, zafer kazanan komiteleri kendi durumlarını düşünmeye itebilirdi. Bütün otoriter rejimler, hatta savaş ya da ayaklanma durumunda diğerleri de bu yönetemlere başvurur; ama halk yığınını umutsuzluğa düşürmeden bastırmayı sağlayacak ibret niteliğinde uygulamalar ortaya koymak bir kuraldır. İpuçları, komitelerdeki bazı kişilerin tehlikeyi sezdiğini gösterir. Robespierre, 2 Haziran'ı protesto etmelerinin ardından tutuklanan milletvekillerinin yargılanmasına karşı çıkmıştı; federalistlerin yurttaşlık haklarından mahrum bırakılmaları Lindet sayesinde önlenmişti; Hıristiyanlıktan arındırma uygulamasına karşı nafile çabalar ve teröristlerin en azılılarının geri çağrılmaları aynı sezginin ürünüydü. 5 Nivôse'da (25 Aralık 1793), devrimci mahkemeyi "yetkinleştirme" kararı alınmıştı. Cezalandırılacak suçları tam olarak tanımlamak, savunma hakkına ilişkin güvenceleri artırmak, tutuklamaları yeniden gözden geçirmek gerekmez miydi? Hiç de böyle olmadı. Koşullar bir kez daha belirleyici oldu. Haziran sonuna kadar zafer kesinleşmedi ve aşırı çaba sarf etmeyi gerektirdi. Gevşemenin zamanı değildi; aksine 27 Germinal kararnamesiyle, soylular ve yabancılar Paris'ten ve müstahkem şehirlerden kovuldu. Öte yandan hoşgörülüleri ve aşırılıkçıları yasadışı ilan eden komiteler, karşıdevrimcilere iyi davranmayı da düşünmüyorlardı. Baldırı çıplakların cezalandırma tutkusu-

nu paylaşıyor ve ihanetle suçlanmak riskine atılmayı istemiyorlardı. Paris'te Floréal ayında yankı uyandıran davalar –1789'daki tutumlarından dolayı tehlikeye düşen milletvekillerinin, aralarında Lavoisier'nin de bulunduğu vergi toplayıcılarının, Madame Élisabeth'in davaları–, Terör'ün kökenine sadık kaldığını, hükümetin basit bir aleti haline gelmediğini gösterdi. "Aristokrat komplosu"yla karşı karşıya olunduğu inancının rejime düşman olmakla suçlananlara yansıtılması "amalgam" pratiğinin gittikçe yaygınlaşmasını açıklar. Bu pratik, tüm ciddi adli prosedürleri redderek, birbirlerini tanımayan, sözlerinde ve eylemlerinde kendilerine atfedilen "Fransız halkına karşı komplo" konusunda dayanışma içinde olmak dışında ortak hiçbir şey bulunmayan kişileri aynı kefeye koyuyordu. Sonuç olarak, bu tavır abartılı bir hal alınca, suikastler devrimci liderlerin güvenliğini tehdit ettiği için terörist yöntem biçim değiştirdi; ama bu, onun daha da basitleşmesi anlamına geldi.

1 Prairial (20 Mayıs) tarihinde Admirat adında biri, tabancasıyla Collot d'Herbois'ya ateş etti ama onu vurmayı başaramadı. Ayın 4'ünün akşamı, Robespierre'i görmek için ısrar eden Cécile Renault tutuklandı. Kadın, niyetlerini açıklamayı reddetti ama koalisyon güçlerinin zafer kazanmasını dilediğini söyledi. Aynı gün Barère, Admirat'yı cumhuriyete karşı Pitt tarafından desteklenen komplonun bir casusu olduğunu duyurmuştu. Ayın 7'sinde (26 Mayıs) Konvansiyon, bundan böyle İngiliz ve Hannoverli askerlerin canlarının bağışlanmasını yasakladı. Bu, ordunun nadiren uygulayabileceği, öte yandan Lepeletier ve Marat cinayetlerinin anısından kaynaklanan duyarlılığı sergileyen bir kararnamedir. Bu duyarlılık, Kamu Selameti Komitesi'nin ayın 6'sında, savaşın en şiddetli anında Saint-Just'e yaptığı çağrıda da görülür: "Özgürlük yeni tehlikeler altında; Kamu Selameti Komitesi'nin, tüm üyelerinin bilgi ve enerjilerini bir araya getirmeye ihtiyacı var." Devrimcilere göre –ikna edici kanıtlar bulunmasa da– kaypak Batz Baronu'nun entrikalarının parçası olan bu saldırıların, önemli savaşlar arifesinde ulusal savunmanın düzenini bozma girişimleri olduğu açıktır. Saint-Just ayın 10'unda Paris'e döndü. Müzakereler hakkında hiçbir bilgi sahibi değiliz; bununla birlikte, ayın 20'sinde düzenlenmesine karar verilen Yüce Varlık Bayramı'nın hazırlıkları sonucu geciktirdi. Kamu Selameti Komitesi'nin ne tasarladığı 22 Prairial'de (10 Haziran), Couthon, taslağını kendi eliyle yazdığı ünlü yasayı sunduğunda ortaya çıktı. Komiteye başkanlık eden Robespierre, Konvansiyon'un katılımını kazanmak için vekil sıralarına indi. Daha sonraları gericiler tarafından tehdit edildiklerinde Kamu Selameti Komitesi üyeleri, inisiyatifi ölen meslektaşlarına mal ederek yasa konusunda kendilerine danışılmadığını iddia ettiler. Thermidorcular onlara inanmıyorlardı. En azından Genel

Güvenlik Komitesi'nin görüşünün sorulmadığı ve Komite'nin de bunu asla affetmediği kesindir.

Yargılama öncesi her türlü sorgulamayı ortadan kaldıran, tanıkların dinlenmesini mahkemenin insafına bırakan, sanığın bir avukata başvurmasını reddeden yasa, savunmanın adli teminatlarını yıkıma uğratmak konusunda son noktayı koymuş oluyordu. Öte yandan artık mahkemenin ancak beraat ve ölüm cezası arasında seçme şansı vardı. Devrim düşmanları tanımlaması kayda değer bir biçimde genişletilmişti: "Onları cezalandırmaktan ziyade yok etmek söz konusudur." 6. madde, halk düşmanı olarak adlandırılan kişilerin çeşitli kategorilerini sıralar: "Yurtseverlere zulmederek ve iftirada bulunarak Fransa düşmanlarının projelerine yardım edenler; yılgınlık yaratmaya, ahlak kurallarını bozmaya, devrimci ilkelerin saflığına ve enerjisine zarar vermeye çalışmış olanlar; ne yoldan olursa olsun ve hangi dış görünüş altında olursa olsun, cumhuriyetin özgürlüğüne, birliğine ve güvenliğine saldırıda bulunan ya da bunun pekiştirilmesine engel olmak için uğraşan herkes."

Devrimci savunmanın hizmetindeki hükümetin bir aracı olarak değerlendirilen Terörün böylesine güçlendirilmesi gerekmiyordu. Diğer yandan Couthon şöyle demişti: "Bu, birkaç ibret sergileme değil, zorbalığın amansız yardakçılarını yok etmek meselesidir." Öldürülme tehdidinin kişisel hınçla koyulaştırdığı baskıcı tutkuya kendilerini bütünüyle kaptırdıkları için siyasetçinin sahip olması gereken basireti yitirmişlerdi. Öte yandan Konvansiyon'da, kanun uzun süredir var olan bir endişeyi doruğa taşıyordu. Komite'nin karşıtları ayın 23'ünde, bu yasanın Komite'ye milletvekilleri hakkında meclise başvurmaksızın kovuşturma izni verdiğini ileri sürdüler; Robespierre ertesi gün zorlukla suçlamanın çürütülmesini sağladı ama kuşkular ortadan kalkmadı. Komitelerin iktidarda kalmak için Terör'ü yoğunlaştırdıkları söylentisi yayıldı. Hébert ve Danton'un ölümlerinin ertesi günü hayal meyal seçilen yeni manzara, artık egemendi.

22 Prairial Yasası "Büyük Terör"ü doğurdu. Ayın 29'undan itibaren bu yasa, cinayet girişimlerine ve Batz komplosuna adı karışan 53 kişilik bir "küme"ye uygulandı. Bununla birlikte yasanın kapsamını genişleten, hapishanelere gösterilen kaygı dolu ilgi oldu. Özde yeni bir şey yoktu. Mahkum ayaklanmaları 1789 Temmuz'unda ve 1792 Eylül'ünde de aristokrat komplosunun bir parçası sayılmıştı; hapse atılan şüphelilerin sayısının çokluğu –artık Paris'te 8 bin kişiden fazlaydılar– bu korkuyu ancak artırabilirdi. Cezaevi yöneticileri durumun vehametini doğruluyorlardı. Prairial ayında yazılmış olan bir rapor, mahkumların her an ayaklanabileceğini kabul ediyordu; böylesi niyetler içeren ipuçları, Hébertçilere, ardından da Dillon ve Lucille Des-

moulins'e mal edilmişti. Haziran ayı içerisinde Bicêtre'de bir kaçış komplosu ihbarı yapıldığından, üç "küme", devrimci mahkemenin önüne çıkarıldı. Prairial suikastleri karşıdevrimci komployа bağlandığından, hapishanelerin yeniden gündeme gelmiş olması şaşırtıcı değildir; ama Couthon tarafından dile getirilen "yok etme" niyeti, muhbirlerin ihbarlarının hoşnutlukla karşılanmasını da açıklar. Kamu Selameti Komitesi'nin onayıyla ve Medeni ve Adli İşler Komisyonu Başkanı Herman'ın yönetimi altında, 19 Messidor (7 Temmuz) ile 8 Thermidor (26 Temmuz) tarihleri arasında Lüksemburg, Carmes ve Saint-Lazare Hapishanesi'nden yedi "küme" yakalandı; bu kümelerden birinin içinde André Chénier de bulunuyordu. Büyük Terör toplam 1.376 insanın hayatına mal oldu; oysa Mart 1793'ten 22 Prairial'e kadar Paris'te yalnızca 1.251 infaz gerçekleştirilmişti.

Kamuoyu sarsılmıştı ve baskı pratikleri de korkuyu azdırdı. Yük arabaları ölüme mahkum edilenleri ağır ağır Saint-Antoine mahallesinden geçirerek, yeni infaz mekanı olan Trône-Renversé Meydanı'nın girişine kadar götürüyordu. İdam halka açıktı ve kafayı kesen ve kanı ortalığa yayan giyotin hayal gücünü etkiliyordu. Böylelikle Devrim'in zaferi artık kesinlik kazandığından, aristokrat komplosuna ilişkin kaygılar silikleşiyor, cezalandırıcı irade köreliyor, halkın ateşi sönüyordu.

IV. Ekonomik Yönetim

Komite, kitle halinde asker toplama kararı alırken, bu çok sayıdaki insanı beslemek ve özellikle de giydirmek, donatmak ve silahlandırmakta olağanüstü zorluklarla karşılaşacağının farkına vardı. Silah imalathanelerinin çoğu, Maubeuge, Charleville, Douai, Klingenthal, düşmanın erişebileceği yerlerdeydi; Saint-Etienne asilerin elindeydi; devlet denetimindeki barut ve güherçile imalathaneleri ihtiyaçlara yetişmeyi başaramıyordu; abluka, Fransa'yı Alman çeliğinden, Hint güherçilesinden, Baltık potasından, İspanyol sodyumundan, İtalyan kükürtünden yoksun bırakmaktaydı. Savaş aletleri imalatını geliştirmek, dış ticareti canlandırmak, Fransa'nın kendi içinde yeni kaynaklar bulmak gerekiyordu. Bununla birlikte vakit dardı. Bireysel inisiyatif, bu kadar zorluğu yenmeyi ve imalatlar arasındaki uyumu yeniden sağlamayı asla başaramazdı. Müteahhitler hizmetleri için çok yüksek bedeller isteyeceğinden, 1793 yılı sonunda enflasyon *assignat*'nın değerini hiçe çevirebilirdi. Öte yandan Fransa kuşatma altında bir kaleye benzediğinden, eğer Komite erzak paylaşımında ordunun payını ayırmak, geri kalanın dağılımını düzenlemek ve düzeni korumak için müdahale etmezse siviller erzak

paylaşmak için yumruk yumruğa kavga etmeye başlayabilirlerdi. Koşullar, yavaş yavaş Komite'yi ülkenin ekonomik yönetimini ele almaya zorladı. Bu, ordunun örgütlenmesiyle birlikte –bu iş, bir bakıma zaten komitenin asli göreviydi– Komite'nin çalışmasının en özgün niteliğidir.

Yalnızca 18 ila 25 yaşındaki bekârlar silah altına alınıyordu. Yine de, iç cephede ihtiyaç duyulacağı düşünülen birçok erkeğe tecil ve muafiyet hakkı veriliyordu ki bu da hileli muafiyetlerin yolunu açtı. Çok sayıda erkek, nakliyat işlerinde görev bularak kendini güven altına almıştı; devlet memurları da kendi görevlerinde kaldılar.

Diğerleri için zorunlu askerlik yalnızca sivil bir seferberlikti; herkesi kapsıyordu ama somutlaşması için celplerin kesinleşmesi gerekiyordu. İhtiyaç olduğu ölçüde geçici önlemler alınıyorduysa da siyasi görüşlere aldırılmaksızın kişilerin nitelikleri değerlendiriliyordu. Chaptal'ın federalizm hareketine karıştığı ve Perregeaux'nun Pitt ile bağlantıları bulunan bir yabancı olduğu bilinmesine rağmen, Komite, Périer ve Chaptal'ı imalat, Perregaux'yu ise bankacılık işlerinde görevlendirmişti. Özellikle birçoğu Devrim'in yanında yer alan bilim insanlarına başvurulmaktaydı. Hassenfratz, Paris'teki silah imalatının başlıca örgütleyicileri arasında yer alıyordu; Monge, Vandermonde, Berthollet, Darcet ve Fourcroy, metalürji ve silah üretimini iyileştirmekle uğraşıyorlardı; Vauquelin, Chaptal ve Descroizilles ile birlikte güherçile araştırmalarını yönetiyordu; Carny güherçileyi arıtmak ve barut üretmek amacıyla yeni yöntemler bulmuştu. Komite, Medon'da Berthollet'nin, Conté ve Guyton de Morveau'nun çalıştığı bir laboratuvar açmıştı; burada havan topu mermilerinde kullanılan kloratlı barut ve ilk baloncu bölüğünün Fleurus'te kullandığı yerde sabit balon denenmekteydi. Chappe, optik telgraf deneylerine yeniden başlamış ve Paris'ten kuzey cephesine uzanan ilk hattı kurmuştu.

Doğal olarak tüm maddi kaynaklar istimval uygulamasına tabiydi; çiftçi tahıllarını, yemlik otlarını, yününü, ketenini, kenevirini ve yeri geldiğinde sürü hayvanlarını veriyor; zanaatkâr ve tüccar işlenmiş mallarını devrediyor; sivillerden silahları, ulusal muhafız üniformaları, bazen de yorganları ve çamaşırları isteniyordu. Saint-Just, Strazburg'da sivillerden 20 bin çift ayakkabı talebinde bulunmuştu. Hammaddeler titizlikle aranmaktaydı: Her türlü metal, kilise çanları, çanlara bağlanan halatlar, eski kağıtlar, kumaşlar ve parşömenler, güherçilelenmiş büyük duvarlar, otlar, çalılar ve hatta potas için evlerde biriken küller, damıtım için kestane. Bütün işletmeler ulusun hizmetine sokuldu: Orman ve madenler, taş ocakları, fırınlar ve dökümevleri, tabakhaneler ve kağıthaneler, büyük dokuma fabrikaları ve ayakkabıcı dükkânları. Buna rağmen devlet yeni fabrikalar da kuruyordu: Bu, silah ve

cephane üretimi için mutlak bir gereklilikti; bunun yanında devlet, var olan iş yerlerini azami üretime geçmeye ve hatta bilim adamları tarafından önerilen yöntemleri uygulayarak üretimi artırmaya zorluyordu. 2. Yıl yönetimi, sınai teknik gelişiminin lehine olmuştu.

Emek gücünün ve nesnelerin değerine narh getirildi. Azami fiyat ticari kârı gözetiyor ve üreticilere de küçük bir pay bırakıyordu. Yaygın iddiaların tersine, 2. Yıl'da tüm işletmeler zararına çalışmamıştı; fakat ulusun sırtından olağan durumda sağlayabilecekleri kadar büyük kârlar elde edemediler. İlke, tehlikedeki vatana karşı vurgunculuk yapma hakkı olmamasıdır.

Giyim ve donatım, özellikle kadın atölyeleri kuran ve saraç istihdam eden çalıştıran yerel otoriteler tarafından sağlanıyordu. Ayakkabı ihtiyacı için merkezi otorite müdahalede bulunmuştu. Kasaplar, kesilen hayvanların derilerini veriyor; ulusa ait orman işletmelerinden tabakçılara meşe kabuğu tozu gönderiliyordu ve bunlar, çukurlarını sürekli doldurmak zorundaydılar. Seguin, Billancourt'da halen kendi adını taşıyan adada, icat etmiş olduğu hızlı bir tabaklama yöntemini uygulamaya koydu; ayakkabıcılar işçi başına on günde bir ya da iki çift ayakkabı imal etmekle görevlendirildiler.

Silahlandırma çok daha fazla sorun yaratır. 1793 Eylül'ünden itibaren Paris'te büyük bir tüfek ve kesici silah fabrikası kurulması için girişimde bulunuldu. Bir yandan özel atölyeler kullanılırken, diğer yandan Tuileries ve Lüksemburg bahçelerine, eski Royale Meydanı ile Invalides Meydanı'na işçiler yerleştirildi. Taşra imalathaneleri canlandırıldı ve temsilcilere bunların yenilerini kurmaları için yetki verildi; örneğin Moulins'de Noël Pointe ve Bergerac'ta Lakanal böyle imalathaneler kurmuşlardır. Chaillot'daki büyük Périer imalathanesi, Rouen yakınlarındaki Romilly imalathanesiyle birlikte bronz toplar üretmeye başladı. Ferry, Pointe ve Romme, Orta ve Güneybatı Fransa'da, Vierzon'da, Creusot'da, Ruelle'de ve Abzac'ta deniz kuvvetleri için top üretimine gerçek bir atılım kazandırdılar.

Buna karşın Komite'nin en büyük engellerle karşılaştığı ve en şaşırtıcı sonuçları elde ettiği alan kuşkusuz cephane sanayisidir. Yeterince güherçile yoktu ve bunu Fransa içinden sağlamak gerekiyordu. Touraine bölgesinde bol miktarda güherçile bulunduğunun bildirilmesi üzerine Vauquelin oraya göreve gönderildi ve onun verdiği bilgiler doğrultusunda, Prieur de la Côte-d'Or, sonuç olarak tekel oluşturacak bir ulusal işletme kurulması kararını aldırttı. Bütün beldelerde, yerel otorite araştırmayı ve toprağın ve güherçilelenmiş duvarların arıtıcı ile yıkanmasını yönetmesi ve buharlaştırma atölyeleri kurması için güherçileciler atadı. Ventôse ayında, uygulamalı dersler almak üzere bunlardan bazıları Paris'e getirildi. Ana rafineri Saint-Germa-

in-des-Près'de olmak üzere yirmi sekiz rafineri kuruldu. En kayda değerleri Grenelle ve Ripault'da olmak üzere, bu rafinerilere paralel olarak baruthaneler de gelişmekteydi.

Sonuçlar Avrupa'yı şaşkınlığa uğrattı ama umut edilen seviyeye de ulaşmadı. Günde 1.000 yeni tüfek çıkarması gereken Paris imalathanesi, onarılan tüfekler de dahil olmak üzere ancak 600 ila 700 adet üretebildi. İlkbahar seferi sırasında, orduya vazgeçilmez cephaneleri sağlamakta bazen büyük sıkıntılar çekildi. Gerçekten de çok sayıda zorluk baş gösteriyordu. Komite, güdümlü ekonominin yürütülmesi için gereken istatistiklere sahip değildi. Alelacele yapılmış araştırmalar ve devasa bir evrak yığını üzerinden ancak yaklaşık değerlere ulaşılabiliyordu. Fransa temel olarak tarımla geçiniyordu; kapitalist yoğunlaşma henüz ilkel bir aşamadaydı, bu yüzden sanayi Fransa topraklarının bir ucundan öbür ucuna dağılmış bir biçim arz ediyordu. İşçileri eğitmek, imalata ya da yeni yöntemlere uyumlarını sağlamak, yerinden oynatmak, bir araya getirmek ve ayrıca üretimi eşgüdüme sokmak gerekiyordu. Son olarak ve en önemlisi, neredeyse hiç kanala sahip olmayan, yolların bakımının yapılamadığı ülkede büyük bir nakliye sorunu vardı. At ve arabaların ordunun ve sivil halkın ihtiyaçlarını, toprakların sürülmesini de engellemeden taşıması gerekiyordu. Kayıkçı ve arabacıları zorla işe koşmak, ulusal bir taşıma acentesi kurmak ve bu kuruluş için malzeme hazırlamaya başlamak gereği doğdu. En umursamaz insanı bile çaba sarf etmeye zorlayan Terör olmasaydı, Komite ne vurgunculuk zihniyetini frenlemeyi ne de pasif direnişleri kırmayı başarabilirdi.

Ülke ekonomisinin büyük bir kısmı ya devlet imalathanelerinin kuruluşuyla doğrudan ya da hammaddeler ve işgücünün istimval edilmesi, üretimin kontrolü, ürünlere el konulması ve narhlandırma ile dolaylı olarak ulusallaştırıldı. Komite'nin, Fransa'yı demokrasinin en yüksek noktası olarak değerlendirilen komünizme doğru götürmek için ülke ekonomisini kurnazlıkla kamulaştırdığını ileri sürmüştür. Baldırı çıplakların gözünde, güdümlü ekonomi tartışmasız olarak toplumsal bir değerdi. Komünizm söz konusu değildi fakat bu, düzenlemeyi genelleştiriyor ve dolayısıyla da günümüzde yapısal reform adı verilen olguya yol açıyordu. Erzak komisyonunun (Ventôse ayına kadar) ve bazı temsilcilerin devletçiliğe sıcak yaklaşmasının nedeni budur. Kamu Selameti Komitesi ise aksine, devletçiliği sadece devrimci savunmanın gerektirdiği geçici bir çözüm olarak gördü; dahası, buna istemeyerek başvurdu. Burjuvazi ekonomik özgürlüğe muazzam değer veriyordu ve aylar boyunca Komite'yi azami fiyat uygulamasını devreye sokmaktan alıkoyan da bu olmuştu; ama zaten koşullar da devlet kontrolü-

nün uygulanışını sınırlıyordu. Yerel idareler gibi genel siyasi otoriteyi temsil eden Komite üyeleri de, ekonomik işlevleri sadece genel güvenlik meselelerinden dolayı üstlenmişlerdi. Yoksa felsefi olarak bu görevler onlara kendi yetkilerine yabancı gibi geliyor ve kriz yatışır yatışmaz üzerlerinden atmak istedikleri ezici bir iş ve sorumluluk fazlası olarak görünüyordu. Pratikte de üretim ve nakliye işlerinin durumu, Komite'nin tüketicinin tüm ihtiyaçlarını karşılamaya girişmesine olanak bırakmıyordu. Hébertçilerin düşüşünden sonra, üyelerin görüşleri açık seçik ortaya çıktı. Sanayinin dağınık durumu, tabii ki çok sayıda küçük patrona başvurulmasını gerektiriyordu. Örneğin Ponthieu, Morez, Thiers ve hatta Paris'te böyle yapıldı. En azından maden ocaklarını ulusallaştırmak ve devlet imalathanelerinin sayısını artırmak Komite'nin elindeydi; oysa bunu yapmadı. Tam tersine Carnot, temsilcilerin kurduğu imalathanelerin doğrudan Devrim yönetimi tarafından işletilmesine karşı çıktı çünkü bunu külfetli buluyor ve liyakatsiz bir bürokrasinin ortaya çıkmasından korkuyordu. Komite'nin eğilimlerinin net olarak ortaya çıktığı iki alan vardır. İlki, Komite'nin yönetimini tüccarlara bırakmak istediği dış ticarettir. Öteki ise komitenin ekonomideki yönetiminin dayatığı görev ve sorumlulukların genişlemesinden kaynaklanan bir tiksintiyle yürüttüğü, siviller için gereken erzağın tedarik edilmesi meselesidir.

1793 Kasım'ından itibaren dış ticaret, onu canlandırmaya çalışan erzak komisyonunun elinde yoğunlaşmıştır. Bu komite emirlerini yerine getirmekle görevli memurları yurtdışına gönderiyor, ticari gemilere el koyuyor, limanlarda ulusal mağazalar açıyordu. Tarafsızlarla yeniden iş yapmaya başlandı. Denizcilik Yasası askıya alındı; tarafsızlar için para ya da mal karşılığında karşılıklı istek üzerine pazarlar açıldı; onlarla ticaret yapmak üzere Bordeaux ve Bourg-Libre'de özel komiteler kuruldu. Fransa, Cenova'da, İsviçre'de, Hamburg'da, Kopenhag'da ve ABD'de kayda değer alımlar gerçekleştirmeyi başardı. İthalat böylelikle eski düzenine kavuşunca, komisyon ödemeleri yapabilmek için tarafsızların tarafından talep ettiği şarap ve içkilere, ipeklilere ve yünlü kumaşlara el koydu. Ganimetleri ve alıkonulan İngiliz mallarını dolaşıma soktu. İhraç etmek üzere mahkum ve göçmen mallarının yanı sıra, ulusal mülkiyete dahil edilmiş olan kraliyet taşınırları arasındaki değerli taşları, mobilyaları ve sanat eserlerini arattırdı. Nihayet 6 Nivôse'da (26 Aralık 1793), Cambon karşılığını birebir olarak *assignat* cinsinden ödeyerek yabancı dövizlere de el koydurdu. 8 Ventôse'da (26 Şubat 1794), Fransa'dan çıkmış sermayeyi yerine koymak amacıyla, Parisli bankacılar yurtdışından 50 milyon lira değerinde kağıt para borç almaya zorlandılar. Çok sayıda Fransız ve yabancı tüccar, Baldırı çıplakların gösterdiği düşmanlığa rağmen zaten

görevlerini sürdürüyordu; fakat Komite, özellikle Hébertçilerin düşüşünden sonra niyetini belli etti. Barère ve Robespierre, ticarete karşı savaşmanın cumhuriyet için yıkıcı ve karşıdevrimci olduğunu; aksine tüccarların bilgi ve çabalarına başvurmanın iyi bir yöntem olduğunu savunmuşlardı. Tüccarlara 21 ve 23 Ventôse tarihlerinde –Hébertçilerin tutuklanmalarına 22'sinin (12 Mart) akşamı karar verilmişti–, komisyonun temel ihtiyaç maddesi olarak ilan etmediği ürünleri ihraç etme hakkı verildi. Karşılık olarak tüccarlar azami fiyat yasasına dahil edilen ürünleri ithal edeceklerdi; cumhuriyetin şufa ya da yurtdışından elde edilen para ya da malları Devlet Hazinesi'ne dahil etme hakkı da saklı tutuluyordu. Başlıca ticaret şehirlerindeki ve özellikle de limanlardaki tüccarlar ticari acenteler halinde birleşmişlerdi. Karşılığını ihracatlarıyla temin etmeleri gereken, kambiyo parası olarak belirlenmiş bir meblağı ön ödeme olarak yatırmaları gerekiyordu. Komisyonun ticari görevlileri Fransa'ya geri dönmüş ve tarafsızlardan yapılacak alımlar özel simsarlara havale edilmişti. 9 Thermidor olayları, bu önlemler beklenen etkili sonuçlarını vermeden önce patlak vermişti; fakat değişim, imalathanelerde görülenlerle aynı düzeydeydi. Erzak Komisyonu ortadan kaldırıldıktan sonra, yerine farklı bir kadroya sahip "ticaret ve ikmal" komisyonu getirilerek, bu alandaki değişim zaten vurgulanmış oluyordu. Kuşkusuz, azami fiyat uygulaması var olduğu sürece, sivillere çağrının başarıya ulaşması zordu; en azından Komite, –yasayı ihlal etmek pahasına– müteahhitlerin lehine birçok vergiyi yükselterek azami fiyat uygulamasını esnetmiş ve sistemin uygulanışını mümkün olduğunca devletin ihtiyaçlarıyla sınırlamıştı. Erzak sağlama politikasının gösterdiği budur.

Bir ilçe yeterli miktarda tahıla sahipse, Erzak Komisyonu o ilçede, ordu ve açığı olan ilçeler yararına istimval uygulamasını devreye sokuyordu. Yine de komisyon görevlilerinin temel kaygısı tahıldan yoksun ilçeler değildi. Uygulamakta özellikle çabuk davrandıkları emir, askeri amaçlı el koymalardı. Zaten taşıma zorluklarından dolayı, kaynakların tam bir eşitlikle dağıtılması düşünülemezdi. Komisyon, ordu ve donatılması gereken ilçeler lehine kaynak sağlayarak, üretici bölgeleri, sıraları geldiğinde daha sonra onlara da yardım edileceği vaadinde bulunarak aç bırakma tehlikesini göze aldı. Tüketicinin durumuna da pek özen gösterilmiyordu. Konvansiyon, 25 Brumaire'de (15 Kasım 1793) öğütme işlemini düzenledi ve *pain de l'égalite* (eşitlik ekmeği) hazırlanması için farklı türlerden tahılların karıştırılmasını emretti. Buna karşın komisyon ne bu kararnameyi bizzat uygulatma ne de uygulanışını kontrol etme zahmetine girdi; ekmeği karneye bağlamaktan kaçınmak istiyordu. Komisyonun bu konudaki gerekçeleri kolaylıkla anlaşılabilir. Elde

istatistik, nakliye aracı ve eğitimli personel yokken nasıl genel bir sistem oluşturulabilirdi ki? Köylerin çoğunun kendi değirmeni varken öğütme işi nasıl denetlenecekti? Her yere vaat edilen katkı –yine aynı nedenlerle– düzenli olarak sağlanamazken, Fransız yurttaşın tüketimi ulusal bir karne dağıtımıyla belirlenebilir miydi? Günümüzde kapitalist yoğunlaşmanın sağlam bir hükümete sağladıkları, o zamanlar teknik olarak mümkün değildi.

Bu yüzden bütün bu sorumluluklar ilçe direktuvarlarına ve belediye örgütlerine bırakılmıştır. Pazarların donatılması için el koyma operasyonlarını başlatmak kaza direktuvarlarının; tahılların karışımını ayarlamak, değirmencileri denetlemek, fırıncılık ve pastacılığı düzenlemek ve gerekirse karne uygulamasını yürürlüğe sokmak ise belediyelerin göreviydi. Sonuç olarak merkeziyetçilik bu meselede pek etkisiz kalır. Kriz her yerde benzer etkiler yaratsa da, bunlar farklı tarihlerde ve eşitsiz bir vehamet derecesiyle ortaya çıkmaktaydı. Verimli bölgelerde hali vakti yerinde kimseler evlerinde ekmek pişirmeye devam ediyordu. Fırıncılar belli bir özgürlüğe sahiplerdi. Piyasa bazen yaza dek açık kalıyordu. Büyük şehirlerde ve bütün Güney Fransa'da ise pazar erkenden ortadan kayboluyordu. Köylüler geldiğinde tahıl ambarlanır, karılır, belediyenin sorumluluğu altında öğütülür ve un, karnesini gösterenlere ekmeği dağıtacak olan fırıncılar arasında paylaştırılır; fırıncı, fiilen bir belediye görevlisine dönüşürdü. Bazı yerlerde belediye, düşkünler yurtlarında ya da seyyar askeri fırınlarda bizzat ekmek pişirirdi; böylelikle örneğin Troyes'da, belediye denetimi eksiksiz gerçekleşmişti. Taşra bölgelerindeki öfkeli çiftçiler, ellerinden geldiğince hile yapıyorlardı. Bu durumlarda ev aramalara, askeri işgale, eski zamanların nöbetçi dikme çözümüne, tutuklamalara başvurmak gerekiyordu; birçok köy Terör'e bu şekilde maruz kalmıştı. Toprak sahipleri, kendi tüketimleri için her zaman bir miktar erzak ayırmayı başarabilmekteydi; Fransızların en talihsizleriyse yoksul çiftçiler ve tarım işçileriydi. Şehirler onlara kapılarını kapatıyordu ve tek çare, azami fiyatın uygulanma olanağının bulunmadığı bir yerde, biraz tahıl için toprak sahiplerine yalvarmak oluyordu.

Diğer besin maddeleri ve mallar için ise erzak komisyonu Ventôse ayında, –malların üretim yerlerindeki– azami fiyat tarifesini yayımlamakla yetindi. Ardından her ilçe buna taşıma ücretini, toptancı (%5) ve perakendeci kârını (%10) ekleyip kalın bir katalog bastırmak zorunda kaldı. Çalışma yaz sonuna dek sürdü ve ürünlerin çoğunda hiçbir işe yaramadı. Devlet, istimvaller sayesinde kendini ilgilendiren nispeten az sayıdaki ürüne azami fiyat getirmekle yetindi; dahası Kamu Selameti Komitesi buna çok sayıda istisna getirdi. Tarifeye uyulmasını sağlama görevi ise tüketicilere bırakıldı. Önceleri Erzak Komisyonu tüketicilere yardım etme girişiminde bulundu.

Orléans'da rafinerilerin şeker stoklarına el koydu; Marsilya'da sabun imal ettirdi; şeker ve sabun tüm Fransa'ya dağıtıldı. Buna karşın, Kamu Selameti Komitesi'nin politikası, bu önlemleri çarçabuk saf dışı bıraktı ve öte yandan yerel yetkililerin her türlü el koyma işlemini yasakladı. Baldırı çıplakların, polis gözetimi ve terörist tehdit yoluyla tüccarların gözünü korkutmaktan başka çaresi kalmadı, ki bunun da neredeyse hiç etkisi olmadı. Tüccarlar kalite ve ağırlık açısından hile yapmadıklarında, gizli satışlar yaparak işin içinden sıyrılıyorlardı. Bu yöntem köylünün de işine geliyordu. Çiftlik ürünlerinin kaçak ticareti olağanüstü derecede yaygınlaştı. Bazı belediyeler tüccarlara malzeme sağlayıp, tüketiciyi karneye bağladı. Paris'te ekmek karnesinin ardından, ilkbaharda et karnesi çıkarıldı; Clermont-Ferrand'da kasap işleri belediye denetimi altına alınmaya çalışıldı. Bütünsel bir plan yapılmadığı için hiçbir yerde tatmin edici sonuçlar alınmadı.

Böylelikle ekonomik yönetim, temelde ordunun lehine işledi. Askerler kış boyunca iyi kötü beslenebildi. Ren ve Moselle orduları ise bütünüyle ocak ayından beri Palatinlik'in işgal ettikleri topraklarının kullanılan kaynaklarından beslendiler. Giysi, ayakkabı ve donatımın yetersiz kaldığı ve bununla birlikte askerlerin her açıdan 2. Yıl'da 3. Yıl'a oranla daha az zarar gördüğü kuşku götürmez görünmektedir. Tam tersine Komite, sivillere erzak sağlama uygulamasını tamamen ulusallaştırmaktan kaçındı. Daha önce söylediğimiz gibi elbette, zorluklar aşılmaz gibi görünmekteydi; buna rağmen il yönetimlerinin protestoları onlara kulak vermeyi kaçınılmaz kılıyordu. Komite neden Kuzey Fransa'da ölçüsüz bir vurgunculuk konusu olan gazyağına el koymayı reddetmişti? Ete uygulandığı gibi narha tabi kılmak varken, sürü hayvanlarını özel sözleşmeler yoluyla satın almakta hangi sebeple diretti? Çünkü zanaatkâr ve çiftçileri hoş tutmak istiyordu ve bu gerçekten de gerekliydi çünkü Baldırı çıplaklar işçiler arasından değil, bu tabakalardan üye buluyorlardı. Dükkân sahipleri ve zanaatkârlar, çiftçi ve tüccarlara azami fiyatı dayatırken bunun sonuçlarını öngörmemişlerdi; şimdi kısıtlamanın kendilerine uygulanmasından rahatsızlık duyuyorlardı. Maaşlı görevli durumuna düşürülmüş olmak ayakkabıcı ve fırıncının canını sıkıyordu. Sürü hayvanları ve çiftlik ürünleri kaçakçılığı, fazla talep tehlikesiyle karşı karşıya bulunan köylüye bir telafi olanağı sunuyordu. Zaten burjuvazi güdümlü ekonomiye ancak sabırsızlıkla katlanırken, azami fiyatın harfiyen uygulanması herkesi öfkelendirirdi. Her şeyden önce aristokrasiye karşıdevrimci Üçüncü Tabaka'nın birliğini koruma kaygısı taşıyan Komite, işte bu yüzden azami fiyatı yasalaştırmayı uzun süre reddettikten sonra uygulamanın kârlarını mümkün olduğunca devlete ayırdı.

Azami fiyat, yalnızca maaşlılar bakımından tam anlamıyla kazançlı olmuş gibi görünür çünkü 1790 yılına oranla maaşlar yarı yarıya ve ticari mal fiyatları ise yalnızca üçte bir oranında artırılmıştı. Buna karşın Komite ekmek dışında azami fiyata uyulmasını sağlayamıyordu; bu durumda ücretlilerin büyük bir savaşın işgücüne her zaman sunduğu elverişli koşullardan yararlanmamaları budalaca olurdu. Her beldede saptanan azami maaş, bir yerden diğerine inanılmaz eşitsizlikler gösteriyordu ve işçi bulmak için kavgalar edildiğinden kozlar ücretlilerin elindeydi. Buna karşın en azından devlet kontrolü altındaki şirketlerde, işçilere taviz verilmesi bütün yapının ve onunla birlikte *assignat*'nın da çökmesi anlamına gelirdi. Çalkantı sürekli artıyordu. Komite haklı olarak, rakiplerinin, özellikle de Paris'tekilerin durumdan yararlanmaya çalıştığından şüpheleniyordu. İşçilerin savaş nedeniyle zorunlu hizmete tabi olduklarını gerekçe göstererek, Eski Rejim ve Kurucu Meclis döneminde yapıldığı gibi, grevi yasaklama ve devrimci mahkemenin dikkafalı üyelerini tehdit etme yoluna gitti. Hasat yaklaştığında, tarım gündelikçilerini de hâkimiyeti altına almayı istedi. Onları da zorunlu hizmete tabi tuttu ve yasayı çiğneyerek her ilçenin kendi yetki alanı içinde bu işçilerin maaşlarını düzenlemesine izin verdi. Aslında işçilerin arasındaki kaynaşmayı dizginlemeyi başaramadı ve işverenler genellikle kaçınılmaza boyun eğdiler. Devrim hükümeti itiraz götürmez bir biçimde işçi sınıfına iş ve ekmek sağlayarak, onu aşırı yoksulluktan kurtarmaktaydı. Ekonomik özgürlüğe dönüşten en fazla zarar gören bu sınıf oldu. Bu sınıf, tüccarın hiçbir yaptırımla karşılaşmadan ihlal ettiği azami fiyatın kendi işgücüne uygulanmaya kalkılmasına sessiz kalamazdı.

Devrim hükümeti ve halk hareketinin ayrılığı belirginleşirken, 1794 ilkbaharında yeni bir ekonomik politika ortaya çıktı. Orta sınıfların isteklerine karşı duyarlı olan Kamu Selameti Komitesi geri adım atıyor, tüccarları yatıştırıyor, kontrolleri ve güdümcü yasaları yumuşatıyordu. Azami fiyat uygulamasının, Üçüncü Tabaka bünyesinde bir bölünme yarattığı Komite'nin gözünden kaçamazdı. Germinal dramından sonra, Kamu Selameti Komitesi ve artık tasfiye edilmiş olan ve Robespierrecilerin eline geçmiş Paris Belediyesi, ücretlilere karşı bir direniş tutumu benimsedi. Bütün ekonomik ve mali yapı, fiyat ve ücretlerin karşılıklı azami fiyatlarına dayandığından, maaşların artışının tehdit ettiği dengeyi korumak istiyordu. 5 Thermidor'da (23 Temmuz 1794), belediye nihayet maaşlara ilişkin azami değer tarifesini yayımladı. Öngörülen maaşlar, Kamu Selameti Komitesi'nin otoritesini zayıflatacaktı. Ücretlilerin memnuniyetsizliği artarak, zorunlu hizmet ve istimvallerden dolayı beli bükülen köylülerinkine, yüksek vergi ve sınırlamalara öfkelenen tüccarlarınkine ve enflasyon yüzünden iflas eden rantçılarınkine eklendi.

Buna rağmen güdümlü ekonominin bilançosu olumsuz değerlendirilemez. Bu sistem cumhuriyet ordularının beslenmesini ve donatılmasını sağladı. Bu önlemler alınmasaydı, zafer mümkün olmazdı. Yine güdümlü ekonomi sayesinde, şehirli halk kitlelerinin günlük ekmekleri garanti altına alındı. 3. Yıl'da liberal ekonomiye dönüş ise korkunç bir yoksulluk yarattı.

V. Toplumsal Politika

Toplumsal açıdan azami fiyat uygulaması, Baldırı çıplakların büyük umudu, yaşam hakkının hukuki bir biçimi olmuştu. Uygulamanın geçmişte kökleri vardı ve Kamu Selameti Komitesi'nin ulusal bir savaşın vazgeçilmez desteği olarak, gelecek nesillere örnek olacak bir miras olarak bıraktığı güdümlü ekonomi, Baldırı çıplakların gözünde kapitalizmin salgın gibi yayılışına karşı başvurdukları geleneksel düzenlemenin zaferiydi. Ancak bir süre sonra azami fiyat uygulamasının işlemediği ortaya çıktı. Baldırı çıplakları yılgınlıktan kurtarmak için, geleceğe dönük başka bir program etrafında toplamak gerekiyordu.

Burjuva kökenli Montanyarlar, komünizmi reddediyorlardı. Komünizmi ancak ahlak dersi veren bir ütopya olarak değerlendiriyor ya da klasik tarih eğitimlerinin bir parçası olarak Roma Cumhuriyeti'nin son zamanlarından tanıdıkları ve onlara mülklerin genel bölüşümünü çağrıştıran "tarım yasası" ile özdeşleştiriyorlardı. Böyle bir paylaşım ancak geçici bir eşitlik yaratabilirdi. 18 Mart 1793 kararnamesi, tarım yasası yandaşlarını ölüme mahkum ediyordu ve Robespierre onları her zaman kınamıştı: Bireysel ve kalıtsal mülkiyeti bir hastalık gibi görüyor ama bunun tedavisi olmadığını savunuyordu. Güdümlü ekonominin yol açtığı zorluklar, komünizmin, kapitalizm ve mekanikleştirilmiş tekniğin henüz sağlamadığı üretim yoğunlaşmasını gerektirdiğini göstermek için yeterli olurdu. Aynı sebepten dolayı, işçi sınıfı bir sınıf partisi oluşturmak için yeterince yoğunlaşmış, yeterince tutarlı değildi. Baldırı çıplaklar ve Jakobenler, genellikle hali vakti yerinde, sıklıkla zengin tüccar ve zanaatkârların, kanun adamları ve memurların tartışılmaz bir üstünlük sahibi olduğu, günümüzde "halk cephesi" adı verilen bir topluluğu oluşturuyorlardı. Diğer yandan topraksız köylüler yalnızca toprak sahibi olmak istiyor ve birçok meslekten maaşlılar, loncaların ortadan kaldırılmasını demokratik buluyorlardı çünkü kendi işlerini kurmak için can atıyorlardı.

Buna karşın Montanyarlar dahil hepsi, "servete", "şişmanlara", yani aşırı olarak değerlendirilen ve aylaklığa yol açan zenginliğe karşı düşmanlık beslemekteydi. *Institutions républicaines*'de [Cumhuriyetçi Kurumlar] bu me-

sele hakkındaki fikirlerini açık bir dille aktaran Saint-Just gibi Robespierre de Rousseau'yu izleyerek, toplumsal eşitsizlik ölçüsüzleştikçe, yurttaşların çoğunluğu açısından özgürlüğün, medeni ve siyasi eşitliğin silindiği kanısındaydı. Bu durumda cumhuriyetin görevi bir yandan zenginlikleri sınırlandırmak ve küçük mülk sahiplerinin sayısını artırmak, diğer yandan ise eğitim sayesinde herkese toplumda yükselme imkanı ve uygun bir ulusal yardım sayesinde yoksullara belli bir güvenlik sağlamaktı. Küçük bağımsız üreticilerden, köylülerden ve zanaatkârlardan oluşan demokratik bir toplum ideali, kapitalist yoğunlaşmanın yolunu açan ekonomik rekabet özgürlüğüne aykırı olduğu için bu ideal gerçekleşemezdi. Bu gerçeğin farkına varılamasa da ideal, varlığını sürdürmekteydi.

Konvansiyon yine de bazı önemli yasaları çıkardı. 5 Brumaire (26 Ekim 1793) ve 17 Nivôse (6 Ocak 1794) tarihli yasalar miras paylaşımını düzenliyordu. Gayrımeşru çocuklar da dahil olmak tüm mirasçılar mutlak biçimde eşit kabul ediliyorlar, vasiyetlere itiraz konusunda zaman sınırlaması kaldırılıyor, mirasın aile dışından kişilere bırakılmasına izin veriliyordu. Öte yandan 3 Haziran 1793'te yürürlüğe sokulan göçmen mülklerinin küçük parçalara bölünmesi uygulaması, 2 Frimaire'de (22 Kasım 1793), yardım kurumlarının ve eğitim kuruluşlarının mallarının ulusallaştırılması ve göçmenlerle aynı statüye sokulan mahkumların ve sürgün edilmiş rahiplerin mallarına el konulmasıyla miktarı artan tüm ulusal mülkleri kapsar hale getirildi. Parçalama yöntemi gerçekten de belli sayıda köylünün mal sahibi olmasını, daha sık olarak da arazilerini genişletmelerini sağladı; ama açık artırma sistemi hâlâ yürürlükte olduğu için köylülerin büyük çoğunluğu bu yenilikten hiçbir çıkar sağlayamadı. 10 Haziran 1793'te izin verilen ortak arazi ve mülklerin paylaştırılmasında öyle olmadı: Herkes kendine düşen payı alabildi. Buna karşın ortak arazi ve mülkler her yerde bulunmuyordu; bazı yerlerde de bu mülkler tarıma uygun değildi. Kimi bölgelerde, bölüşümün hayvancılığa zararı olacağı gerekçesiyle bu sistem reddedildi. 3 Haziran tarihli yasa, gerçekten de yoksullara yıllık kira karşılığında bir dönüm bağışlamıştı; fakat mali sıkıntılar arttığı için, 13 Eylül'de kiralama hakkı yerine, ulusal mülk edinme bedeli olarak, faizsiz olarak yirmi yılda geri ödenebilir nitelikte, 500 liralık bir bono getirildi. Bu düzenlemede kâr etme şansı o kadar azdı ki kimse bu riske girmedi; öngörülü yöneticiler, bu aldatıcı cömertliğin taşra bölgelerinde hayal kırıklığı yaratacağını boş yere söyleyip durdular.

Milletvekillerinin çoğunluğunun bu durumdan üzüntü duyduğu şüphelidir; bunlar, büyük çiftçilerin ve imalatçıların işçi arayışında olduğunu unutmuyorlardı. Nüfusun arttığı ve kapitalizmin geliştiği bireyci bir toplumda,

tüm emekçileri bağımsız üreticilere dönüştürmenin gerçekleşmeyecek bir düş olduğunu hissediyorlardı. Öte yandan bazıları, şehirleri besleyecek miktarlarda tahılı sadece büyük işletmelerin ürettiğini ileri sürüyorlardı. Elbette burjuvazi gözünü bu arazilere dikmişti ve yazın Komite, yönetim birimlerine uyarıda bulunmuş olsa da, birçok ilçe gizli anlaşmalarla ya da ihmal sonucu bu arazileri bölmeden satmayı sürdürdü.

Bununla birlikte yoksullar, ulusal mülklerin bir kısmının uygun bir fiyat ya da kira karşılığında, hatta karşılıksız olarak kendilerine dağıtılmasını talep etmeyi sürdürüyorlardı. Buna karşın, bir parça toprak satın alabilmiş olanların ve tabii ki gündelikçileri buyrukları altında tutan hali vakti yerinde çiftçilerin bu konuda onlara destek olmaktan hiçbir çıkarı yoktu. Konvansiyon'u derebeylik haklarını toptan ortadan kaldırmaya zorlayan köylü dayanışması yok olmaktaydı. Öte yandan *assignat*'nın savunulmasını en büyük gereklilik olarak değerlendiren Montanyarlar tartışmaları duymazdan geldiler.

Yoksul Baldırı çıplaklara birtakım olanaklar sağlamanın kesinlikle gerekli olduğunu, yalnızca Robespierreciler fark etmiş gibi görünür. 2 Aralık 1792'den itibaren, Robespierre mülkiyet hakkını yaşam hakkına bağımlı kılmıştı. "Başlıca hak, var olma hakkıdır; bu durumda temel toplumsal yasa, toplumun bütün fertlerine var olma imkanlarını temin edendir; diğer bütün haklar buna bağımlıdır." 24 Nisan 1793'te Robespierre, yeni bir İnsan Hakları Bildirgesi hakkındaki nutkunda güç bir karar alır ve mülkiyeti artık doğal bir hak olarak değil, yasa tarafından tanımlanan bir hak olarak değerlendirir. "Mülkiyet, her yurttaşın yasa tarafından kendisine temin edilen mülk payından yararlanma ve buna sahip olma hakkıdır." Saint-Just, bu toplumsal eğilimi görkemli bir biçimde belirtti. "Ne zengin ne de yoksul gerek; servet bir utançtan ibarettir." *Fragments d'Institutions républicaines*'inde [Cumhuriyetçi Kurumlar'dan Alıntılar] Saint-Just, miras bırakma özgürlüğünün ortadan kaldırılması ve mirasların birinci dereceden akrabalara eşit paylaştırılması, dolaylı akrabalara miras bırakma yasağı ve birinci dereceden akrabası olmayan yurttaşların mallarının devlete kalması meseleleri üzerinden mülkiyeti dar sınırlar içinde korur. Bu toplumsal yasanın amacı "yasalardan başka hiçbir şeye bağımlı olmadan ve medeni durumdan kaynaklanacak karşılıklı bir bağımlılığa yol açmadan, tüm Fransızlara yaşamın temel gereklerini elde etme imkanı vermektir." Başka bir deyişle, "İnsan bağımsız yaşamalıdır."

Toplumsal hak kavramı, cumhuriyetçi düşünce içerisinde böyle canlandırılmıştı. Mülkiyet düzenlemesi üzerinde kontrol hakkına sahip ulusal topluluk, zenginlik tekelinin yeniden oluşturulmasını ve bağımlı bir emekçi sınıfının oluşmasını engellemek amacıyla, ekonomik gelişme küçük mülki-

yeti yok etme eğilimine girdikçe, küçük mülkiyetin yeniden oluşturulması yoluyla göreli bir eşitliği korumak için müdahale edecekti.

2. Yıl'ın 8 ve 13 Ventôse'unda, Saint-Just "yoksun yurtseverlerin", şüphelilerin el konulan mallarının dağıtımıyla "tazmin edileceği" kararını aldırttı. "İster istemez belki de hiç düşünmediğimiz sonuçlara doğru gidiyoruz. Servet, sayıları çok olan Devrim düşmanlarının elinde toplanmış; ihtiyaçlar, çalışan halkı düşmanlarına bağımlı kılıyor. Sivil ilişkiler yönetim biçiminin aleyhine dönerse, imparatorluğun var olabileceğini düşünebiliyor musunuz?" Saint-Just, ikinci raporunu Eski Rejim Avrupa'sına bir meydan okumayla bitiriyordu. "Avrupa, Fransız toprakları üzerinde artık tek bir bela, tek bir baskıcı istemediğinizi öğrensin; bu girişim dünyada meyveler versin; dünyaya erdem sevgisini ve mutluluğu yaysın. Mutluluk, Avrupa için yeni bir fikirdir."

Konvansiyon bu büyük kamulaştırmaya iyi gözle mi bakıyordu? Pek öyle değildi ama bu vaatle yalnızca Hébertçi propagandanın önünü almayı tasarlıyordu. Saint-Just, söylevinde bu toprakların ücretsiz devrini haber veriyordu. Kararname bu konuda tek kelime etmedi ve 22 Floréal'de (11 Mayıs), Barère'in ulusal yardımseverlik konusundaki raporu, daha çok bu toprakların da açık artırmaya gireceğini ima ediyordu. Her halükârda uygulama koşullarına hiçbir zaman değinilmedi ve söylenenler uygulansaydı bile, düşünüldüğü kadar çok köylüyü memnun etmezdi. Şüphelilerin çoğu toprak sahibi değildi ve bunun sonucunda birçok köyde kararnamenin hiçbir hükmü olmayacaktı; dahası, zaten küçük bir toprak parçası sahibi olan çiftlik kiracıları ve köylüler de "yoksunlar"dan mı sayılacaktı? Bunların durmadan talep ettikleri önlemler vardı: Büyük çiftliklerin küçük işletmeler halinde bölünmesi ve ortakçılık reformu. Bunlardan birincisi, ulusal mülklerin bölünmesi tasarısıyla aynı itirazlarla karşılaşıyordu. İkincisinin acilen yasalaştırılması gerekiyordu çünkü Kurucu Meclis ve Yasama Meclisi gibi Konvansiyon da, daha önceden hasat öncesi toplanan aşarın ve derebeylik vergilerinin getirilerini mal sahibine ayırıyordu. Çiftlik kiracısı ise aksine bundan böyle payını hasatın bütünü üzerinden alacağını ileri sürmekteydi. Gers'te, bu meseleden dolayı karışıklıklar baş gösterdi. Çalkantı bastırıldı ve burjuvazi, toprağın özgürleşmesinin bütün kârını eline geçirmiş oldu. Robespierreciler yoksul köylüleri düşündüğünden, onların toplu dilekçelerini dikkate almamış olmaları dikkat çekicidir. Onları ekonomik serbestlik fikrine yakın kılan eğitimlerinin belki de bunda payı vardır. Muhtemelen, azami fiyattan olduğu kadar tarıma müdahale etme fikri de onlara soğuk geliyordu. Buna karşın, kişiler arasında ortaklık ve gizli anlaşmayı engelleyen hiçbir şey olmamasına rağmen kırsal toplulukların ulusal malları or-

taklaşa satın almasını yasaklayan 24 Nisan 1793 kararnamesini bile iptal ettirmeye çalışmadılar. Kırsal yaşamın gerçeklerini derinlemesine bilmiyorlardı. Büyük çiftliklerin tazminat karşılığında kamu yararına kamulaştırılarak paylaştırılması konusunda ise kimse tek söz etmedi. Özel mülklere Devrim tarafından el konulması daima, yalnızca ihanet ya da ayaklanmaya karşı bir ceza amacını taşıdı. Sonuç olarak, Çılgınlar ve Hébertçilerin olduğu gibi Robespierrecilerin de, köylü kitlelerini heyecanlandırabilecek bir zirai politikası yoktu. Şehirli emekçi sınıfına gelince, azami fiyatın düşmesine izin verilirken, karşılığında bu sınıfa sunulabilecek hiçbir olanak, hatta sendikalaşma yetisi ve grev hakkı bile yoktu. Zorunlu hizmet dayatması gerçekten de grev hakkının kullanılmasına izin vermiyordu. Aslında Montanyarlar işçi hareketiyle ilgilenselerdi, Le Chapelier Yasası'nı yürürlükten kaldırırlardı. En azından Kurucu Meclis'in vaatlerini yerine getirmeye çalıştılar. 22 Floréal (11 Mayıs 1794) tarihli kanun, sosyal yardımı ulusallaştırdı ve "ulusal iyilikseverlik defteri"ni açtı; bugün bizim sosyal güvence adını verdiğimiz sistemin ilkesini oluşturarak, evde ücretsiz tıbbi müdahale, yaşlılara maaş ödeme ve çok çocuklu aile annelerine yardım uygulamalarını başlattı. 29 Frimaire (19 Aralık 1793) tarihli yasa, zorunlu, ücretsiz ve laik ilkokulların kurulması emrini veriyordu. Bilimsel araştırma ve yüksek eğitim kuruluşlarının açılmasına devam edildi; fakat Montanyarlar, orta öğretimin yeniden düzenlenmesini erteleldiler. Her şeyden önce kamu zihniyetini geliştirmek ve aynı zamanda ulusal birliği sağlamlaştırmak amacıyla, halkın eğitilmesi gerektiğini kabul ettiler. 8 Pluviôse (27 Ocak 1794) kararnamesi, Fransızcanın, henüz konuşulmadığı bölgelerde bu dilin öğretilmesini buyurdu. Ne yazık ki yeterince personel ve araç yoktu. Sosyal yardımı ve kamu eğitimini örgütlemek için çok zaman ve para gerekiyordu.

Montanyarlar yalnızca okula bel bağlamıyordu: "Onuncu gün ayinleri"* ve ulusal bayramlar okulun uzantısı olacaktı. Robespierre, okullarda öğretilen cumhuriyetçi öğretiye, Yüce Varlık inancını ve ona dayanacak olacak ruhun ölümsüzlüğü fikrinden hareket eden öteki dünya ödüllerini eklemeyi tasarlıyordu. Bayramları belirleyen 18 Floréal (7 Mayıs) kararnamesi, Robespierre'in bazı ansiklopedi yazarlarının materyalizminin ve pozitif felsefenin karşısına cesaretle diktiği bu metafizik önerileri, Fransız halkı adına benimsedi. Bu öneriler onun kişisel inancının ifadesiydi; ama o, önerilerini aynı zamanda pragmatizme dayandırıyordu. Bu tasarıda Robespierre'in başka bir dünya umudundan mahrum bırakılmaması gerektiğini düşündüğü yoksul-

* Cumhuriyet takviminin her on günlük zaman biriminde yapılan ayinler.

ların kaderine ilişkin karamsar bir ilginin izleri görülür. "Sivil toplumun tek temeli ahlaktır. Erdem cumhuriyetin özü olduğu gibi, ahlaksızlık da despotluğun temelidir. Kamu ahlakını canlandırın. Zafere hükmedin ama özellikle kötülüğü hiçliğe geri gönderin... Yüce Varlık fikri, adalete sürekli bir çağrıdır: Bu yüzden toplumsal ve cumhuriyetçidir."

Kimse Robespierre'e karşı çıkmayı aklından geçirmedi. Buna karşın birçok milletvekili, bunların bir kelimesine bile inanmamakla beraber, Robespierre'in Katoliklere el uzattığından şüphelendiler. David tarafından düzenlenen ve o sırada Konvansiyon başkanı olan Robespierre'in, doğrudan Rousseau'dan alınan yeni dinin bir çeşit yüksek papazı gibi kendini gösterdiği Yüce Varlık Bayramı, İsa'nın Bedeni yortusuna tekabül eden 20 Prairial'de (8 Haziran) kutlandı. Birçok yerde, Hıristiyanlıktan arındırma uygulamasının son bulacağı sonucuna varıldı. Yeni dinle Katolik dinini bağdaştırmaya çalışmak beyhude bir girişimdi; fakat bunun tersi farzedilse de, tinselci bir propaganda, son tahlilde Devrim hükümetinin memnun etmeyi başaramadığı kırsal emekçi sınıfını, dahası, aslında bu propagandanın yaratıcıları olan ama hükümetçe aldatılıp boyun eğmeye zorlanmış Baldırı çıplakları kazanmaya yetmiyordu.

Bununla birlikte yaz ayları sırasında ekonomik durum kötüleşti; Beauce, Limagne ve Kıyı Flandre gibi verimli bölgelerde bile kıtlık baş gösterdi; harman dövümünün *fléau** ile yapılmasından dolayı bu mevsimde daima uzun süren idare dönemi,** işçi bulmak zorlaştığı için daha da uzama tehlikesindeydi. Dahası manzara karanlıklaşıyordu çünkü hasat kötü olacağa benziyordu. Komite, tarımı garanti altına almak için, belediyeleri gerekirse el koyma uygulamasına başvurmakla görevlendirmiş, büyük çabalar sarf etmişti. Konvansiyon, küçük göllerin kurutulmasını ve süs bahçelerinin ekilmesini buyurdu; *Feuille du cultivateur*'ün [Çiftçi Gazetesi] kullanıldığı aktif bir propaganda, tarım yöntemlerini iyileştirmeyi ve patates ekimini yaygınlaştırmayı denedi. Bazen, vergilendirilmeyen ürünler ya da hayvan yetiştiriciliği uğruna köylülerin tahıl ekiminden vazgeçmesini engellemek için müdahale edildi. Kıtlık korkusu, hükümete hizmet etti. Yine de hükümet boş hayallere kapılamazdı. Toprağın kayda değer bir bölümü, saban, tarım gereçleri ya da işgücü bulunmadığından ve aynı zamanda savaşın verdiği zararlar yüzünden işlenemedi ya da etkili bir biçimde ekilemedi. Son olarak, kötü hava şartları da işleri daha da zorlaştırdı. 3. Yıl'ın kıtlık yılı olacağı

* Birer ucundan birbirine eklemlenmiş iki değnekten oluşan döveç.

** Bir ürünün, bir sonraki yılın ürününe kadar idare edecek biçimde düzenlendiği dönem.

önceden kestirilebiliyordu. Öte yandan enflasyon düşmüş olsa da devam ediyordu. *Assignat* yine değer kaybetmekteydi. Thermidor ayında değeri, Sen'de itibari değerinin %34'üne düştü.

Devrim hükümeti amacına ulaşmak için bir yıl kazanmıştı; şimdi ise Eski Rejim ve Jirondenler gibi, o da ekonomik bir kriz tarafından yok edilme tehdidi altındaydı. Barış vakti henüz uzak olduğundan, zaten kurduğu düzeni korumak gerektiği kanısındaydı. Terör'ü sürdürmesinin nedeni buydu.

VI. 2. Yıl Ordusu

Yine de herkes zafer diliyordu. Montanyarlar, ordu için çok şey feda ettiler ve Devrim'e az çok bağlı bulunan herkes, onlara hak vermek gerektiğini kabul ediyordu. 2. Yıl ordusu, devrimci birliğin sembolü oldu.

Kamu Selameti Komitesi'nde, Germinal'e kadar Savaş Bakanı Bouchotte'un yardımcılığını yaptığı iki istihkam subayı, Carnot ve Prieur de la Côte-d'Or, bu orduyu düzenleme ve yönetmeyi üzerlerine aldılar. Prieur özellikle silahlanmayla ilgilendi; erzak ve nakliye araçları için Lindet ona yardım etti. Büyük komutan Carnot ise operasyonları yönetti.

Kitlesel asker alımlarından beri, ordu hizmetinde bir milyondan fazla erkek bulunuyordu; ama bunlar farklı kökenlerdendi. Bir yanda muvazzaflar, diğer yanda gönüllüler ve toplamalar; "beyaz donlular"* ve "mavi çiniler." 1793 Şubat'ında, daha ateşli olan gönüllüler daha zayıf ve özellikle de muvazzaflara göre daha disiplinsiz davrandıklarından, kağıt üstünde karma birlikler oluşturma kararı alınmıştı. Bu, askerlerin önyargıları ve subayların yüksek sayısından dolayı zor bir işlemdi. İstilacıları geri püskürtmek üzere geçici olarak silah altına alınan gönüllüler, kendilerini "asker" olarak görmüyorlar; muvazzaflar ise onlara iyi gözle bakmıyor ve dahası, tasfiyeye kadar gönüllülerin ateşli yurtseverlikleri can sıkıcı olaylara yol açıyordu. Bu sırada yeni taburlar oluşturmaya son verildi; daha önceden silah altına alınmış 300 bin erkekle birlikte kitle halinde askere alınanlar var olan birliklere dahil edildi. 1794 ilkbaharında, çok zaman alan karma ordu uygulamasına nihayet başlandı. İki gönüllü taburu, bir yarı tugay ya da bir alay oluşturmak üzere bir savunma hattı taburuyla birleştirildi; ardından, oluşan karmayı pekiştirmek için bölükler bir araya toplanıyor, bazen bölükler içinde yeni dağılımlar yapılıyordu. Ordu nihayet yeniden oluşturuldu. Bu aşamadan itibaren, yokluktan dolayı eski giysiler uzun süre kullanılmış olsa da, ordu yalnızca "maviler"den ibaret olacaktı.

* Üniformaları beyaz bir pantolon içeren piyade askerleri.

Aynı zamanda komuta kademesinin yeniden düzenlenişi de tamamlandı. Tasfiye, soyluların çoğunun ordudan atılmasıyla sona erdi. 27 Germinal (16 Nisan 1794) kararnamesi, Komite'nin yararlı olarak değerlendirdiği soyluları muhafaza etmesine izin vermişti. Yeni kuşaktan subaylar artık en yüksek rütbelere ulaşıyordu ve "Harp Okulu", kadrolarını geliştirmek üzere, her ilçeden altı genci kabul etti. Muvazzaf subaylar 1793 eğitim yılında büyük hizmetlerde bulundular; bunlar yerlerini yavaş yavaş genelde gönüllüler arasından çıkan, daha genç, çoğunlukla daha kültürlü ve cephede yararlık göstermiş yeni subaylara bıraktılar. 21 Şubat 1793 kararnamesi, muvazzaf ve gönüllülerin terfi koşullarını tanımlayarak, üst rütbelerin belirlenişinde kıdemin rolünü artırmış, seçimin rolünü ise kayda değer bir biçimde sınırlandırmıştı. Askerler artık yalnızca onbaşılarını seçiyorlardı; yüksek rütbelerin üçte biri kıdemlilere veriliyor, üçte ikisi için ise askerler yalnızca üç aday belirliyorlardı. Dahası, adaylar doldurulacak kadrodan daha aşağıdaki astsubaylar arasından eşit rütbedeki görevlilerin seçimiyle terfi ediyorlardı. Albaylar rütbelerini kıdemleriyle alıyorlardı; generallerin de üçte biri bu yolla atanıyor, kalanı seçimle göreve geliyordu. Seferdeki ordular bu karmaşık düzenlemelere harfiyen uydular mı? Yanıt şüphelidir ve muhtemelen otorite sıkılaştığı ölçüde seçim yöntemi ağır basmış olmalıdır. Ordu komutanlarının atamalarını ise Konvansiyon kendi üstlenmişti.

Buna paralel olarak disiplinin yeniden sağlanması için çalışmalar da sürdürülüyordu. Buna yüksek komuta kademesinden başlamak gerekti. İhanetten ve askeri diktatörlükten çekinen Komite, en üst rütbedekilere güvenmiyordu. La Fayette ve Dumouriez unutulabilir miydi? Onlar gibi davranmasından şüphelenilen Custine'in infazı, komutanların sivil iktidara edilgin bir biçimde boyun eğmelerini sağladı. Dehşet dolu 1793 yazında başkaları da aynı cezaya çarptırıldı; beceriksizlik ve ihmal, infaz edilenlerin kötü yurttaşlar olduklarının varsayılmasına yol açtı. Askeri sorunları çok yakından takip eden Saint-Just'ün nutukları, şu tarz özdeyişlerden geçilmez: "Generallik makamı hâlâ monarşinin doğasına aittir"; "Generalleri ancak savaş sonunda öveceğiz." Kamu Selameti Komitesi ünlü bir genelgesinde, Devrim hükümetini kuran 2. Yıl 14 Frimaire kararnamesini generaller için yorumluyordu: "Özgür bir devlet bünyesinde, en zorlayıcı gücün askeri iktidar olması gerekir; bu, genel iradeyi harekete geçiren pasif bir kaldıraçtır... Generaller, itaatsizliğin vakti artık geçmiştir." 1794 seferinin arifesinde, Billaud-Varenne yine Konvansiyon'a şu uyarıda bulunuyordu: "Çadırın altında on iki ordu bulunduğunda, korkulması gereken şey yalnızca ihanetler değildir; askeri nüfuz ve cepheden çekilen girişken bir komutanın hırsı da aynı

şekilde korkutucudur. Tarih bize, bütün cumhuriyetlerin bu yüzden yok olduğunu gösterir."

Göreve gönderilen temsilciler, bir zamanlar kralın idarecilerinin onun otoritesinin canlı simgesi oldukları gibi, cumhuriyetçi otoriteyi temsil ettiler. 1793 yılında bakanlık komiserleri ve hatta Vendée Komünü yetkilileri, bir yandan Baldırı çıplak gazetelerini dağıtıp kulüplerde askerlere söylev çekerken, diğer yandan da komutanları denetleme işini üstlendiler; ama 1794 ilkbaharında ortadan yok olmuşlardı. Merkezin atadığı temsilcilerin kontrollerinin uygunsuz yanları olmuştu; hatta bazıları harekâtların yönetimine müdahale etmişlerdi. Yine de Cumhuriyet, komutanların otoritesini, onların sadakatini garantiye almadan yeniden kuramazdı. Zaten Vendée'de, kendi aralarında bölünmüş çok sayıda temsilcinin savaş planlarına müdahalesi kötü bir anı bıraktıysa da, her yerde aynı durum söz konusu değildi; birçokları ve özellikle de Saint-Just, zaferin mimarı oldular. 21 Aralık 1793'te askeri birliklerin toplu dilekçe yazması yasaklandı. Carnot şöyle demişti: "Silahlı kuvvetler kendi başına karar alamaz, kanunlara itaat edip onları uygulatır." Kulüpler ordu yönetimine müdahale etmeyi bıraktı, askeri mahkemelerde jüri uygulaması sürdürüldü; ama yeri gelip koşullar gerektirdiğinde –2. Yıl'ın 18 Floréal'inde (7 Mayıs 1794) Moselle ordusunda olduğu gibi– temsilciler askeri mahkemeler kurdular. Bununla birlikte Komite, öyle Avrupalı gericilerin öne sürdüğü gibi, generalleri gayrete getirip disipline uyulmasını sağlamak için giyotine başvurmuyordu. Dayandığı, her şeyden önce vatana ve Devrim'e karşı güven ve sevgiydi. 2. Yıl'da, başarısızlıkları ihanete mal etmeyecek kadar generallerinden emin hale gelmişti. Carnot, bir kez daha soylu bir yalınlıkla konuştu: "Zaferi hak etmek için her şey yapıldığında yenilgi bir suç değildir. İnsanları olaylara göre değil, çabalarına ve cesaretlerine göre yargılıyoruz. Önemsediğimiz, yalnızca vatanın selamete ulaşmasından umut kesilmemesidir." Askeri mahkemeler asilere, göçmenlere, elinde silahla yakalanan asker kaçaklarına yasanın kendilerine emrettiği üzere acımasızca davranmış olsalar da, askerlere ve –özellikle altı çizilmesi gerekir– bakayaya bağışlayıcılıkla yaklaştılar. 7 Brumaire'den (28 Ekim 1793) 16 Ventôse'a (6 Mart 1794) kadar Ren ordu mahkemesi 660 sanığı yargıladı; bunlardan 282'sini beraat ettirdi, 188'ini kıtalara sevk etti ve yalnızca 62 idam içeren 190 mahkumiyet kararı verdi. Ordu, demokratik niteliğini koruyordu. 2. Yıl'ın askerleri kulüplerde sıkça görünüyorlardı. Hükümet, askerlere yurtsever gazeteler göndererek onları siyasi durumdan haberdar ediyordu. Konvansiyon, askerler için 1 milyar lira değerinde göçmen mülkü ayırmayı vaat etmiş; malüllere maaş bağlamayı ve "vatan savunucuları"nın

akrabalarına para yardımında bulunmayı kabul etmişti. "Zaferi yalnızca asker sayısından ve disiplininden beklememelisiniz" diyordu Saint-Just, "zaferi ancak cumhuriyetçi ruhun orduda yayılmasıyla elde edebilirsiniz." 2. Yıl ordusu yalnızca ateşli cumhuriyetçilerden oluşmuyordu ama onlardan çok vardı ve iç cephedeki cumhuriyetçilerle tam bir uyum içindeydiler. Sıkça yapılmış olduğu gibi, yalnızca vatanın selameti için kaygı duyan 2. Yıl askerleriyle, kendini aristokrat avına adamış iç cephenin Baldırı çıplaklarını birbirlerine karşıt göstermek doğru olmaz. Askere dönüşen devrimci, nefretini unutmuyordu; iç cephe cumhuriyetçileri de fedakârlıklar yapıp riske giriyorlardı. Hoche Maratçı olmuştu; Kléber ve Marceau, Carrier'in enerjisini övdüler; Bonapart, Robespierrecilere katıldı. Gerçek şu ki orduda görev daha basit ve birlik daha kolaydır; böylelikle uzun yıllar sonra, bizzat Marmont ve Soult gibi adamlar, "Bölünmez" cumhuriyetin hizmetinde tanıdıkları ışıklı ortamın anısını heyecanla dile getirmişlerdir.

İlkçağdan beri ilk kez, gerçekten ulusal bir ordu savaşa gidiyordu; yine ilk kez, bir ulus, bu kadar askeri silahlandırıp beslemeyi başarıyordu –bunlar, 2. Yıl ordusunun özgün nitelikleridir. Teknik yenilikler özellikle bu ordunun kendi yoğunluğundan kaynaklandı ve bu yeniliklerin birçoğu sürekli olamadı ya da yavaş ve kararsız bir biçimde ortaya çıktı. Silahlar, kraliyet birliklerinin silahlarıydı. Etkili vuruş menzili 100 metreden fazla olan 1.777 model tüfek; başta 2 kiloluk bir gülleyi 400 ila 500 metreye kadar atan cinsi olmak üzere Gribeauval topları. Pratikte taktikler, birliğin eğitimine bağlı olarak ortaya çıktı. Genellikle 2. Yıl askerleri araziyi kullanarak avcı yöntemiyle savaşıyorlar, ardından elverişli an geldiğinde, az çok karışık bir topluluk halinde süngüleriyle hücum ediyorlardı. Buna karşın 1791 düzenlemesi, subaylar için bir kural olarak kaldı. Mümkün olduğunda ve özellikle de can alıcı harekâtlarda, adamlarını çizgisel ve ince düzene göre diziyorlardı; askerlerin, saldırı dizisi biçiminde manevra yapacak ve süvari birliği karşısında savunma kareleri oluşturacak kadar eğitimli olmadıklarını düşünüyorlardı. Bu savaş dizilişleri 1795'te yeniden ortaya çıktı ve böylelikle Cumhuriyet Ordusu eğitildikçe, Eski Rejim taktiklerine geri döndü. Başlıca yenilikler –tugayların ve tümenlerin kullanılmaya başlanması– asker sayısının çokluğundan kaynaklandı. Tümen, 1793 yılında stratejik bir birlik olarak henüz güven kazanmamış bir oluşumdu; kavram, 1794'te belirgin bir hal aldı: Jourdan, iki piyade tugayı, iki süvari alayı, bir atlı batarya ve her tabura bağlı toplarıyla, toplam 8 bin ila 9 bin adamın bulunduğu tümeni, gerçek bir ordu birliği haline getirdi. Strateji ise sayısal kuvvetten yararlanma gereğinden dolayı kuramsal olarak yenilendi; böylece eski diziliş ve kuşatma yöntemleri itiba-

rını kaybetti. Koalisyon ordularının arasında gezen Fransız birlikleri belli bir ölçüde ülke içindeki cepheler arasında manevralara girişebiliyor, kıtalarının bir kısmını sınır boyuna kaydırabiliyor ve diğer düşmanlarını yenmek için düşmanlardan herhangi birinin hareketsizliğinden yararlanabiliyordu. Toplu olarak harekete geçerek sayısal üstünlükle düşmanın belini bükmek Carnot'nun ilkesi oldu. 2. Yıl'ın 14 Pluviôse'unda (2 Şubat 1794), Kamu Selameti Komitesi savaş öğretisini belirginleştirdi. "Genel kurallar şunlardır: Daima toplu olarak ve saldırıya yönelik hareket etmek; ordu içinde titiz değil, katı bir disiplin uygulamak; birlikleri yormadan savaşa hazır tutmak; müstahkem şehirlerde bu şehirlerin korunmasına yetecek kadar erzak ve savaş malzemesi bulundurmak; (...) her fırsatta süngü hücumu uygulamak ve bütünüyle yok edene kadar düşmanı sürekli takip etmek."

Geriye bu ilkeleri uygulamak kalıyordu ve bu, Bonapart'a kadar kusurlu bir biçimde uygulanabildi. Carnot ve yardımcıları, örneğin d'Arçon, en çok müstahkem mevkilere önem veren mühendislerdi. "Demir sınır", yani Cambray'dan Alsas'a kadar uzanan maden havzası, 1793'te operasyonlarının üssü olarak kaldı. Savaşı Eski Rejim dönemindeki gibi yönetiyorlardı. Öncelikle bir şaşırtmacaya başvuruyor, kuşatma altındaki bir müstahkem şehri manevralar düzenleyerek kurtarmaya girişiyor; ardından şehrin düşme tehlikesi artınca sürekli el altında bulundurulan kuvvetlerin bir kısmını (yaklaşık 200 bin askerden, Hondschoot'ta 40 bini ve Wattignie'de 50 bini) kullanarak bir yardım ordusu kuruyorlardı. Askerlerin geri kalanı ya bir hat halinde mevzileniyor ya da kaleleri dolduruyorlardı. Girişim, düşmanı yok etmek değil, geriletmek amacını taşıyordu. 1794 yılında, müstahkem Ypres şehri ve Flandre'ın fethinden başka bir şey düşünemez bir halde, ancak Charleroi'dan açılan sağ kanat Cobourg'un iletişim hatlarını kesip onu ve ordusunu imha edebilecekken, ordunun sol kanadını harekete geçirdiler. Sonunda Cobourg'u böylesi bir akıbetle tehdit etmeyi zar zor başardılar ama çok geç olmuştu. Yenilen Cobourg Belçika'yı tahliye etti ama ordusu varlığını sürdürdü. Göründüğü kadarıyla teknik ustalık, hız ve enerjiye göre daha az rol oynamıştır. Devrim hükümetinin temel nitelikleri tam da bunlardı. Zaferin gerçek ustaları Wattignie Muharebesi'nin ikinci gününde orduyu yeniden saldırıya geçiren Carnot, Sambre-et-Meuse ordusunu usanmadan "bir köpek sürüsü gibi" Charleroi saldırısına süren Saint-Just'tür. Göreceğimiz üzere savaş meydanında da orduya dövüşmesi için gerekenleri sağlamak adına tüm ulus kaynaklarını seferber eden aynı şiddetli inatla hareket ediyorlardı.

Komite'nin donanma için gösterdiği çabalar daha yavaştı ve daha az başarılı oldu. Disiplinsizlik, askeri tersanelerin düzenini bozmuştu ve gemi-

lerde, düşman önünde bile kendini gösteriyordu. Az sayıda subay kalmıştı; Nisan 1791 kararnamesi, ticari donanma subayına bir yıllık hizmetin ardından deniz teğmeni, iki yıllık hizmetten sonra da yüzbaşı rütbesini veriyordu. 1793'te aynı subay, filo komutanı olabiliyordu. Surcouf gibi birçokları, korsan olmayı tercih etti. Önce Brest'te, ardından da Toulon'da deniz savaşını, papazlığa başlamış eski bir ticari donanma kaptanı olan Jeanbon Saint-André yönetti. Disiplini yeniden sağladı, askeri tersaneleri çalıştırdı ve filolar çıkarttı. Buna karşın, bir donanma, o sırada bir kara ordusu kadar kolaylıkla, hazırlık yapılmadan kurulamazdı. Saint-André ne kaybedilen zamanı geri kazanabildi, ne de Toulon'un ihanetinin yol açtığı zararı onarabildi.

VII. Devrimci Zafer (Mayıs – Temmuz 1794)

Kamu Selameti Komitesi, Danton'un politikalarını terk etmesinden ve savaş masraflarını diplomasi yoluyla azaltmaya çalışmamasından dolayı eleştirildi. Koalisyon güçlerinin bölünmelerinden yararlanması, Polonyalıları desteklemesi, İskandinavları harekete geçmeye zorlaması beklenmişti. Grouvelle Kopenhag'dan, Barthélemy ve Bacher ise İsviçre'den Komite'yi bilgilendiriyorlardı. Onlara göre, Prusya ve Avusturya uzlaşma eğilimindeydi; Danimarkalı bakan Bernstorff, aracılık yapmayı teklif ediyordu. Komite önerileri duymazdan geldi. Ülke içinde uzlaşmalar Hoşgörülülere cesaret vermiş ve savaş için harcanan çabaları gevşetmişti. 1793 sonunda, "ılımlılık"tan bahsedildiği sırada, barış müzakeresi söylentileri yayıldı. Komite, dışişlerinde hiçbir sonuca varamayacaktı. Prusya kralı, ancak kralı öldürenler zafer kazandıktan sonra onlarla anlaşmaya razı oldu. Polonyalılar konusunda ise Komite, Parandier'nin kendisine Kosciuszko'yu göndermesine izin verdi ama para yardımı yapmayı reddetti. Bir tarafsızlar birliği planının genel niteliklerini çizdi ve Grouvelle vasıtasıyla Danimarka ve İsveç'in birleşmesine katkıda bulundu; hatta İsveç ordularının finanse edilmesinden bahsedildi ama para nereden bulunacaktı? Zaten İskandinavların da Amerikalılar gibi, yalnızca barış içerisinde ticaret yapmayı düşündükleri biliniyordu. İlk tehditte İngilizlere boyun eğerek, Fransa'nın fedakârlıklarını boşa çıkarabilirdi. Polonyalılar daha yararlı olabilirlerdi ama onlara yardım etmek için hangi imkanlara başvurulacaktı? Zaten devrimciler Polonyalıların aristokratik ve krala bağlı "cumhuriyetine" sempati duymuyorlardı. Muhtemelen Komite'nin kendi hesapları da vardı. Eğer bir gün Prusya ile anlaşılırsa Polonya'yı feda etmek gerekecekti ve bu durumda Polonya'ya hiçbir vaatte bulunmamak daha dürüstçe olurdu.

Komite diplomatik manevralara büyük bir önem vermediyse de, bir dış politika oluşturdu. Bu politika tarafsızları hoş tutmak ve düşman sayısını artıracak her türlü şeyden kaçınmaktan ibaretti. Robespierre geleneği sürdürerek, 27 Brumaire'de (17 Kasım 1793) küçük devletlere, Fransa ezilirse bağımsızlıklarını sürdüremeyeceklerini hatırlattı. Hıristiyanlıktan arındırmayı uygulayanları, uluslararası kamuoyunu cumhuriyete düşman etmelerinden dolayı şiddetle eleştirdi. Gemileri kollanan tarafsızlarla ticari ilişkiler yeniden başladı. Özellikle de propagandadan vazgeçildi. Başta İsviçre, propaganda yüzünden diken üstündeydi. Robespierre, Basel'in iki adım ötesindeki Mulhouse'un ilhak edilmesine çalışan Hérault'nun entrikalarına son verdi. Montbeliard Prensliği Fransa'yla birleşme kararı aldı. Aslında birleşme gerçekleşti ama Konvansiyon bunu resmi olarak ilan etmedi. Fransa'yı Soulavie'nin temsil ettiği Cenevre'de, demokratlar soyluları devirdiler fakat Komite, şehri işgal etmekten kaçındı. Barthélemy kantonların güvensizliğini yatıştırmayı başardı ve birçok görevli, İsviçre'den alınacak mallar için sipariş verdi; öte yandan İsviçrelilere, tuz ve ihtiyaçları olan ürünler de sağlandı. Bernli aristokrasinin lideri Steiger'in karşıdevrimci entrikaları, Fransa ile özgürce ticaret yapmak isteyen Zürih ve Basel kantonlarının direnişiyle karşılaştı. ABD'de, Jironden elçi Genet, bu ülkeyi savaşa sokabilmek için George Washington'a karşı Amerikalı cumhuriyetçilerle işbirliği yaptı. Genet, Amerikan limanlarındaki korsanları silahlandırmıştı; diplomatik bir kopuş son anda önlendi. ABD'nin verdiği borç, Fransa'nın yurtdışından alabildiği tek kredi olduğundan sonuç pek üzücü olabilirdi; Genet görevden alındı; yine de Fransa'ya geri dönmedi.

Propagandadan vazgeçerken, Komite yalnızca ihtiyatlılık etmiş olmuyordu. "Köle" halkların gevşekliği ve "yabancı komplo", ulusal bencilliği uyandırmış ve Devrim'in başlangıcına damgasını vuran kozmopolit evrenselciliği gözden düşürmüştü. Ticari çevreler 1786'daki antlaşmasının bozulmasından ve ülkenin İngiliz ticaretine kapatılmasından yarar sağlamıştı. Komite, bu kanaat değişimini aceleyle kullandı. Savaşı "ulusallaştırdı" ya da "halka mal etti." Barère "karmanyollar"ında, düşmanı durmadan gülünç durumlara düşürür ve ulusun gururunu okşar. "Ben İngilizleri sevmem!" diye haykırır Robespierre Jakobenlere. Halklar hükümetlerini kınamıyorlarsa, bundan böyle gereğince muamele göreceklerdir. 1793 Eylül'ünden itibaren Komite, ordulara işgal ettikleri ülkelerin tüm kaynaklarına el koymalarını ve tüketmedikleri her şeyi Fransa'ya göndermelerini emreder; kış ayları sırasında, Ren Palatinliği sömürülebildiği kadar sömürülür; saldırı belirgin hale gelince, Komite her ordu için bir tahliye birimi kurar (24 Floréal-13 Mayıs) ve operasyon

nihai olarak 30 Messidor'da (18 Temmuz) örgütlenir. Fethedilen bölgeler sistematik olarak yağmalanır; İspanyol Pireneleri'nde, kullanılamayacak olan dökümhaneler yakıp yıkılır. Hükümet böylelikle, ileride Thermidorcuların, anlaşmazlıkları içinden çıkılmaz bir hale sokacak olan ilhakçı politikalarının yolunu açar. Buna karşın hükümetin niyeti bambaşkadır. Ülkenin tükendiğini görmektedir. Robespierre Jirondenlere, mücadele uzadıkça "halk bıkar" demişti; askeri diktatörlükten çekinen Komite, savaşı kalıcılaştırmayı istememektedir. "Savaşı bu yıl bitirmek istiyoruz," diye yazıyordu Carnot, aksi takdirde bu, "açlıktan ve bitkinlikten ölmek anlamına gelir."

Komite, Kuzey Ordusu komutanı Pichegru'ye yaklaşık 150 bin asker vermiş ve Ypres'i almak ve Nieuport'a ulaşmak için Flandre'da saldırıya geçilmesini emretmişti. En sağda 25 bin askeri olan Ardenler ordusu Charleroi'yı tehdit edecek ve Moselle ordusu da 40 bin askeriyle Liège'e doğru ilerleyecekti. Bu, Eski Rejim'de uygulanan stratejiydi. Ordu, düşmana paralel olarak yayılıyor; kaleleri hedef alıyor; Cobourg'un geri çekilmesini önlemek ve onu yok etmek için kitleler halinde Charleroi'ya saldıracağına, Cobourg'un savunma hatlarının uçlarını tehdit ederek onu geri çekilmeye mecbur bırakmak için manevralar düzenliyordu. Öte yandan Pichegru söylendiği kadar üstün olmadığını gösterdi ve bir ay boyunca tereddütte kaldı. İnisiyatifi düşmana bırakarak üçte ikisi sol tarafa yığılmış olan cumhuriyetçiler, merkezde çökme ve Paris yolunu savunmasız bırakma tehlikesine giriyorlardı. Mack bunu öğütlemişti. Avusturyalılar Landrecies'yi aldılar ve Fransızları Cateau yakınlarında yendiler. Buna karşın Cobourg saldırıyı Lille'e yönlendirdi ve birlikleri, 29 Floréal'de (18 Mayıs) Pichegru'nün subayları tarafından Tourcoing'de geri püskürtüldü. Bu sırada Saint-Just, nihayet sağ kanattaki şaşırtmaca manevrasını gerçek bir saldırıya dönüştürüyordu. Ardenler ordusunun asker sayısı, yavaş yavaş 50 bine yükseldi; Saint-Just, dört kez boşu boşuna bu orduyu Charleroi'ya saldırttı.

Prusyalıların hareketsizliği, 1793'teki gibi savaşın kaderini tayin etti. Jourdan, Moselle ordusunun bir kısmıyla Ardenler bölgesinde ilerleyebildi; Beaulieu'yü takip ederken, Dinant'a doğru saptı. Bunun üzerine Komite, kendi ordusunu Ardenler ordusuyla birleştirme kararı aldı. Bu 90 bin kişilik birlik, kısa süre sonra, "Sambre-et-Meuse" adıyla ünlenecekti. Yeni bir yenilginin ardından, Jourdan nihayet Charleroi'yı teslim aldı. O sırada Pichegru de Ypres'i ele geçiriyordu. Böylelikle klasik kanatlardan manevra, el yordamıyla sonuç verdi. Cobourg geri çekildi. Buna karşın Charleroi'dan çıkarak Avusturyalı komutanın yolunu kesmek için geç kalınmıştı. Cobourg tehlikeyi fark edince, Fleurus Ovası'nda 8 Messidor'da (26 Haziran), Jourdan'a şeh-

rin kapılarında saldırdı; geri püskürtülmesine rağmen Belçika'yı rahatlıkla tahliye edebildi. Pichegru ve Jourdan Brüksel'de bir araya geldiler; dahası, Robespierre ve Saint-Just, Carnot'nun Zelanda'ya karşı bir saldırı hazırlamak üzere kıyı bölgesine gitmek için Jourdan'ın askerlerinin büyük bir bölümünü almak gibi akla hayale sığmayan bir isteğini reddetmekle uğraştılar.

Avusturyalılar Aachen'e, Anglo-Hannoverliler ve Hollandalılar ise Aşağı Ren bölgesine doğru ilerlediklerinden, koalisyon orduları birbirlerinden ayrıldılar. Fransızlar da onları izledi. Jourdan Avusturyalıları, Pichegru ise diğerlerinin peşine düştü. Fransız orduları, eşzamanlı bir biçimde 9 Thermidor'da (27 Temmuz), Liège ve Anvers'e girdiler. Bunun üzerine, ülke içinde kuzeydeki müstahkem şehirler geri alınırken, Belçika'daki üsler örgütlemek için bir süre beklendi. Eylül ayında Jourdan yeniden yürüyüşe geçti, Ourthe ve Rur nehirleri üzerinde Beaulieu'yü yendi, ardından da Ren'e ulaştı. O sırada Prusyalılar Westfalen'e dönüyorlardı. Fransız Ren ve Moselle orduları ilerleyerek Mainz'ı kuşattılar. Pichegru, Hollanda'yı istila etmek için nehirlerin donmasını bekledi; aralık ve ocak aylarında, Hollanda'yı direnişle karşılaşmadan işgal etti. İngilizler Hannover'e çekilmişlerdi.

Doğu Pireneler'de, Dugommier Boulou cephesini 12 Floréal'de (1 Mayıs) ele geçirmiş, kaleleri geri almış ve Katalonya'yı istila etmişti; batıda, düşmanı kuşatan ve dağıtan Moncey, Hondarribia ve San Sebastian'ı işgal ediyordu (6 ve 7 Thermidor, 24 ve 25 Temmuz). Bir ara, İtalya'nın işgal edilmesi de uygun gibi göründü; artık tuğgeneral olan Bonapart, Robespierre kardeşler aracılığıyla planını Carnot'ya dayattı; fakat 9 Thermidor'dan sonra Carnot, kendi planına yani Dugommier'i kuvvetlendirmeye koyuldu. Kasım ayında Kara Dağ savaşında İspanyollar bozguna uğratıldı; Figueras teslim oldu. Öldürülen Dugommier'nin yerine geçen Pérignon, Rosas şehrini kuşatıp ele geçirdi.

Denizde ise işler pek yolunda değildi. İspanya ve Napoli'nin yardımıyla, İngilizler Akdeniz'e egemen olmuş, Toskana ve Cenova'ya isteklerini dayatmış, Paoli'yle işbirliğine giderek Korsika'nın fethini tamamlamışlardı. Buna karşın cumhuriyetçi filolar Atlas Okyanusu kıyısından hâlâ denize açılmayı başarıyorlardı. Prairial ayı başında, ABD'den büyük bir tahıl konvoyu geldiği sırada, Howe bunu ele geçirmeye çalıştı ve Villaret-Joyeuse Brest'ten gelerek, ayın 9, 10 ve 13'ünde (28-29 Mayıs, 1 Haziran) onunla savaştı. Fransızlar ağır kayıplar verdiler ve Devrim'in simgelerinden biri haline gelen *Vengeur* [İntikamcı] savaş gemisi bu savaşta battı; fakat Howe savaştan çekilince konvoy kurtuldu.

Sömürgelerde, İngilizler Hindistan imalathanelerini, Saint-Pierre ve Miquelon'u işgal ediyorlar ama Senegal'i önemsemiyorlardı; Mascarene Adaları'na

dokunmadılar. Mücadele Antiller'de yoğunlaşıyordu. 24 Eylül 1791'de, dağılmanın eşiğinde olan Kurucu Meclis, köleliğin korunması itiraz dışı kaldığından, beyaz olmayan insanların yaşam koşullarını düzenleme görevini, yeniden sömürge meclislerine bırakmıştı; ama bu meclislerin komiserleri ne düzeni sağlamayı ne de ayaklanan zencileri yatıştırmayı başarabildiler. Jirondenler beyaz olmayanlara ve özgür zencilere 28 Mart 1792 tarihinde tam yurttaşlık hakkı tanıdılar ve aralarında en önemlisi Sonthonax olan yeni komiserler gönderdiler. Komiserler Haiti'ye vardıklarında, 10 Ağustos haberi, beyazları karşıdevrime teşvik etmişti bile. Yasama Meclisi temsilcileri melezlerden destek alırken, bazı generaller, D'Esparbès, ardından da Galbaud diğer tarafa eğilim gösteriyorlardı. İç savaş, Port-au-Prince'in ve Fransız Kap'ının yıkımına yol açtı. Sömürgecilerin işbirliğiyle, Londra'da bunların aracılarıyla (örneğin, Malouet ya da Martiniqueli Dubuc) görüşen İngilizler, limanları işgale başladılar ve Sonthonax, yabancıların kovulmasına yardım eden zencilere özgürlük vaadi vermek zorunda kaldı. Ardından Konvansiyon, 2. Yıl'ın 16 Pluviôse'unda (4 Şubat 1794), köleliği tamamen ortadan kaldırdı. Bu kararname, Guadeloupe dışında ne İngilizlerin ele geçirdiği Vents Adaları'nda, ne de tarım işletmecilerinin bu kararnameyi vuku bulmamış kabul ettiği Mascarene Adaları'nda yürürlüğe girdi. Fakat Santo Domingo'da cumhuriyetçilerin beklediği etkiyi yarattı. Zenci liderlerin en parlağı olan Toussaint L'Ouverture daha önceden, İspanyollarla arası bozulduktan sonra General Lavaux'ya katılmıştı; bütün diğerleri onun izinden gittiler ve 1795 yılı sonunda yeniden fetih süreci son buluyordu. Vents Adaları'ndan geriye Fransızlara sadece Victor Hugues'ün geri aldığı Guadeloupe kalmıştı; Goyrand bunlara Sainte-Lucie'yi de ekledi ama 1796 yılında uzun bir direnişin ardından burayı yine kaybetti. Hugues İngilizlere soluk aldırtmıyordu; Martinique'i geri almayı başaramadıysa da İngiliz ticaretini ciddi zararlara uğrattı.

İngiltere'nin baskın çıkmasına rağmen, Fransa kendini saf dışı kalmış saymıyordu. Denizlerin hâkimlerinin gözünü korkutmak için, her şeyden önce Fransa'nın kıtadaki barışı sağlaması önemliydi. Bu imkansız değildi: Prusya ve İspanya görüşmeye oturacaktı; Hollanda büyük kaynaklara sahipti ve burası üzerinden, Hamburg ve Baltık kıyılarıyla yapılan ticaret yeniden başlıyordu. Cumhuriyet, mali ve ekonomik iflası geciktirebilir, Avusturya'yı son bir çaba ile barışa zorlayarak zaferini taçlandırabilirdi; ama öncelikle devrimci mekanizmanın varlığını sürdürmesi gerekiyordu.

VIII. 9 Thermidor (27 Temmuz 1794)

Ulusun büyük çoğunluğu bu politikalara düşmanlık duyuyordu. 1789'dan beri Üçüncü Tabaka'ya direnenler ya da kişisel çıkar ve özsaygı sorunlarından, kraliyete bağlılıktan, direnişçi rahiplere sadakatten ve dini duygulardan, "tarım yasası" korkusundan dolayı yavaş yavaş Devrim'e cephe alanlar olmuştu. Aynı durum, ilkesel olarak Devrim'e sadık kalmalarına rağmen girişim ve kâr özgürlüğüne yeniden kavuşmayı yürekten dileyen ya da daha da sık olarak, bıkkınlık hisseden ve barış isteyen birçokları için de söz konusuydu. Sayıları bir milyon olarak tahmin edilen kulüp üyesi Jakobenler bile kendi aralarında anlaşamıyorlardı. Zanaatkâr ve dükkân sahipleri, fırsatını bulduklarında azami fiyat uygulamasına uymuyorlardı; hayal kırıklığına uğrayan ve komiteleri liderlerini cezalandırmakla suçlayan Baldırı çıplaklar ise atölyelerde gizlice toplanıyor, çeşitli olaylar yönetime soğuk durduklarını kanıtlıyordu. Konvansiyonun burjuva kökenli üyeleri, güdümlü ekonomiye bir son vermek ve sınıflarının siyasi ve toplumsal otoritesini yeniden sağlamak istiyorlardı. Montanyarları, kendilerini halkla korkutup meclisi dağıttıkları için affetmiyorlardı. Prairial kanunundan beri, her gün yeni bir tasfiye söylentisi, Konvansiyon'u telaşa veriyordu. Montanyarların Baldırı çıplaklarla olan ilişkileri bozulduğu için, Konvansiyon artık kendini toparlayabileceğini düşünüyordu. Devrim tehlike altında kaldığı sürece, ulusal savunmayı riske atmaktan çekinmişti; savunmanın korkutucu çetinliği hırsları dizginlemişti. Zafer, artık bu tereddütleri bir kenara itiyor ve açgözlülüğü serbest kılıyordu. Kim öylesine uzun bir süre boyunca mütevazılıkla risklerden kaçındıktan sonra, gururla sabrının meyvelerini toplamak için kendini Kamu Selameti Komitesi'nde yer almaya layık görmezdi ki?

Devrim hükümetinden nefret eden herkes, herkesten önce olanlardan Robespierre'i sorumlu tutuyordu. Bundan daha doğal bir durum da olamazdı. Komite politikalarını Konvansiyon ve Jakobenler önünde açıkça ve cesaretle savunan o olmuştu; Yüce Varlık dini ve Prairial Yasası da son noktayı koymuştu. Bu yasa, herkese o andaki yöneticileri iktidarda tutmanın bir yolu gibi göründüğünden, suçlamalar kesin olarak onu hedefliyordu ve Robespierre'in, kendi kişisel diktatörlüğünü hazırladığından şüpheleniliyordu. Aslında Robespierre, Kamu Selameti Komitesi'nde kişisel bir kuvvet kullanmıyordu. Komite'ye son girenlerden biri olarak üyeleri seçmiyor, hatta komiteyi yönetmiyor, konumunu paylaşanların onayıyla hareket ediyordu. Buna rağmen tartışmasız nüfuzu, görkemli belagati, bu "dürüst adam"ın övgüye değer katı uzlaşmazlığı, hainlere karşı acımasız sertliği ve her muhalifi

hainlerden sayan şüpheci eğilimi, Jakobenler arasında bile "bir fikir diktatörlüğü" uygulamasıyla suçlanmasına neden oluyordu.

Artık bağımsız basın ve seçim olmadığından, karar, komitelerin yetkilerini her ay yenileyen Konvansiyon'a kalıyordu. Bununla birlikte, örgütlü partileri olmayan, herkesin kendini yalnız hissettiği ve kendisi için korktuğu bir mecliste, zorba komiteleri suçlamaya ve yasaklanmasını olmasa bile üyelerinin değişmesini önermeye cesaret edebilecek kimse de yoktu. Görevlerinden geri çağrılan temsilcilerin birçoğu komitelere kin besliyordu; görevden alınan teröristler kendilerini kişisel olarak tehdit altında hissettiklerinden yoldaşlarını artlarından sürüklemek için çırpınıyorlardı. Özellikle de kısa süre önce tutuklanan metresi La Cabarrus'ün yardıma çağırdığı Tallien ve ondan çok daha becerikli olan Fouché. Tallien'in, 9 Thermidor'un faili olduğu düşünülür; ama bazen de bu rol Fouché'ye mal edilir. Aslında ikisi de bunu kendi başlarına başaramazlardı. Plaine grubu, birçokları kokuşmuşluklarından dolayı zaten saygıyı hak etmeyen bu teröristleri sevmiyordu ve bunu daha sonra onlara göstermişti. Bu adamların eylemleri darbede etkili olduysa, bu, yöneticilerin bir kısmıyla işbirliği yapmış olmalarından kaynaklanır. Komiteler kendi aralarında dalaşarak yıkıma uğramışlardı; bu da Konvansiyon'a, almak için can attığı yetkileri kazandırdı.

Genel Güvenlik Komitesi, Kamu Selameti Komitesi'ni kıskanıyordu ve 22 Prairial Yasası'ndan sonra anlaşmazlık sertleşti. Merkeziyetçilik eğilimi, Maliye Komitesi'nin ve Devlet Hazinesi'nin tek hâkimi olan Cambon'u da tehdit ediyordu. Öfke, bir kez daha Robespierre üzerinde yoğunlaştı. Hiç kuşkusuz, Devrim hükümeti içinde eylem birliğini gerçekleştirecek olan türdeş bir merkezi iktidarın örgütlenmesi, onun ve Saint-Just'ün kafasında, merkeziyetçiliğin vazgeçilmez tamamlayıcısı olarak sürekli belirmekteydi. Öte yandan, Hébertçi eğilimler, birçok Genel Güvenlik Komitesi üyesinin kafasında inatla varlığını sürdürüyordu; Hıristiyanlıktan arındırma uygulamasına itirazlar ve Yüce Varlık dini onları öfkelendirmekteydi; öyle görünüyor ki Robespierre'i de devrimci küçük burjuvazi arasında popülerleştiren tavırlarından (çünkü bu sınıf Robespierre'de kendini buluyordu) dolayı sevmiyorlardı; yeteneğine rağmen hiçbir servete sahip olmayan Robespierre, Saint-Honoré Sokağı'ndaki marangoz Duplay'nin yanında mütevazı bir hayat sürüyordu. Demokratik partinin kurucusu olmasına ve mütevazı kimselere kardeşçe yaklaşmasına rağmen, yine de kendine özen gösteriyor ve Baldırı çıplağın hırpaniliğini, karmanyolu ve kırmızı başlığı reddediyordu.

En azından Kamu Selameti Komitesi birlik halinde kalıyorsa, bu onun sayesindeydi. Plaine, Genel Güvenlik Komitesi'ne, ayak altındaki teröristler-

den daha fazla uymazdı. Buna karşın bu komite de dağılıyordu ve çoğunluk yine Robespierre'i suçlamaktaydı. Yalnızca Couthon ve Saint-Just ona sadık kaldılar. Billaud'nun, onu Danton'u terk etmekte gecikmekle suçlaması ve Lyon'da Fouché'yle dayanışan Collot d'Herbois'nın ona karşı tavır alması şaşırtıcı değildir. Bu kişiler Genel Güvenlik Komitesi'yle bağ kurma işini görmüşlerdi. Ya diğerleri? Görevdeki Prieur de la Marne ve Jeanbon Saint-André ile Barère'in ortamı yoklayıp kanaatlerini son anda ifade ettiklerine kuşku yoktur. Geriye Lindet, Carnot ve Prieur de la Côte-d'Or kalır. Bunların üçü de, Barère gibi, Plaine'in Devrim'in refahını sağlamak için Montagne ile birleşen ve bunun burjuvaziyi koruma zihniyetinden vazgeçmeyen kısmını temsil ediyorlardı. Güdümlü ekonomi onlar için geçici bir çözüm oluşturmaktaydı. 2. Yıl demokrasisinin toplumsal çabaları onlara gözden geçirilmeliymiş gibi gelmekteydi; muhtemelen Ventôse kararnamelerinden de hoşlanmamışlardı. Lindet her zaman kendini uzak tuttu; Prieur de la Côte-d'Or yalnızca bir yardımcı olarak görülüyordu; muhalefeti harekete geçiren ve sonuç olarak da 9 Thermidor'u kışkırtan Carnot oldu. Bununla birlikte toplum anlayışlarına ilişkin farklılıklar, şüphesiz, aşırı bir bireyciliğin doğurduğu kişisel çatışmalarla daha da büyüdü. Bu becerikli ve namuslu adamlar otoriter kişiliklere sahiptiler; özellikle Carnot, kendi planlarının Robespierre ve Saint-Just tarafından kıyasıya eleştirilmesine öfkelendi. Çalışmaktan bitkin düşen, tehlikeden dolayı fazlasıyla heyecan yaşayan bu adamlar güçlükle ayakta duruyorlardı. Sağlığı bozulan Robespierre çabuk öfkeleniyor ve kolay affetmiyordu. Kendi yakınları arasında sevecen ve yumuşak huylu, dışarıda ise soğuk ve mesafeliydi ve gülümsemeyi bilmiyordu. Ağız dalaşları hiç durmadı.

Prairial sonunda Vadier, kendini "Tanrı'nın anası" olarak tanıtan ve etrafına zararsız müritler toplayan Catherine Théot adında yaşlı bir kadın yüzünden, Yüce Varlık'ı ve ruhani liderini gülünç duruma düşürmeye çalıştı. Robespierre kadının yargılanmasına itiraz etti ve şiddetli bir tartışmanın ardından bu konuda baskın çıktı; kısa süre sonra Komite'ye gelmemeye başladı. Messidor ayı boyunca da sessizliğini sürdürdü. Bu süre, onun rakiplerinin propagandasını kolaylaştırıp birliklerini pekiştirdi. Thermidor başında geçici bir uzlaşma denemesinde bulundular. Saint-Just ve Couthon öneriyi kabul ederken, Robespierre rakiplerinin içtenliğine inanmadığı için onlara katılmadı. Konvansiyon'un yıkıcı sonuçlara yol açacak hakemliğini talep eden de kendisi oldu. 8 Thermidor'da (26 Temmuz), karşıtlarını kınayarak "hükümet birliği"nin gerçekleştirilmesini talep etti. Meclis, Robespierre'in söylevinin basılarak belediye örgütlerine gönderilmesini emretti.

Buna karşın suçladıklarının adlarını da vermeye zorlanan Robespierre bu isteği reddetti. Bu zayıflık yıkımına neden oldu çünkü açık bir imza talebinde bulunduğu sonucuna varıldı. Plaine ona sırtını döndü, kararname iptal edildi. Ertesi gün Plaine grubu, Robespierre ve Saint-Just onlara karşı saldırıya geçtiğinde, önceleri olduğu gibi teslim olmayacak mıydı? Kendileri cezalandırılmamak için Robespierre ve Saint-Just'ü cezalandırmaya kararlı olan düşmanları, Belediye Hükümeti'nin seksiyonları silahları kuşanmaya çağıracağını öngörerek, uygulanması gereken taktiğe ustalıkla karar verdiler. İşbirlikçi milletvekilleri işte tam bu noktada temel bir rol oynadılar. Oturum 9 Thermidor (27 Temmuz) öğle vakti açıldığında, Saint-Just ve Robespierre'in konuşmasını engellediler. Gürültü patırtı ve kargaşa içerisinde, komiteler ulusal muhafız birliğinin komutanlığını Hanriot'dan alarak nöbetleşme yoluyla bu görevi yürütecek sekiz jandarma alayının albaylarına verdi ve devrimci mahkemenin başkanı Dumas hakkında tutuklama kararı çıkarttı. Ardından kim olduğu bugün hâlâ bilinmeyen bir Dantoncu, Robespierre kardeşler, Saint-Just, Couthon ve kahramanca bu listeye eklenmek istediğini bildiren Lebas hakkında kovuşturma açılmasını talep etti ve sağladı. Saat üçte her şey bitmişti.

Komün ayaklanma halinde olduğunu ilan etti. Hanriot sinirlendi, acemice davranarak dostlarını kurtarmaya çalışırken kendisi de yakalandı. Onun çağrısına yalnızca iki jandarma albayı yanıt vermişti. Böylelikle Konvansiyon'un otoritesi üstün geliyor ve Robespierreciler, Hébertçilerin cezalandırılmalarının ve isyancı kadroların dağıtılmasının işleri nereye vardırdığını ancak o zaman gördüler. Saat 7'ye doğru, Grev Meydanı'nda yaklaşık 3 bin asker 30 kadar topla birlikte toplanmışlardı ama bu korkutucu kuvvet lidersiz kaldı. Coffinhal bu birliği Hanriot'yu serbest bırakmak üzere götürdü; ama sanıklar hapishanelere götürülmüştü. Konvansiyon'u dağıtabilirdi; bunu yapmadan geri çekildi. Korkusu geçen Konvansiyon, sanık ve isyancıları yasadışı ilan etti. Gözleri korkan devrimci komiteler, seksiyonlar ve müzakere halindeki Jakobenler bir karara varamadılar. Aslında tutuklanan milletvekileri kurtulmuşlardı ve saat 9'dan gecenin 1'ine kadar, teker teker belediye binasına geldiler; ama ayaklanma yolunu seçmediler. Bunu inkâr da etmediler; muhtemelen isyanın çıkış yolu olmadığını düşünmüşlerdi. Daima ulusal temsil adına ülkeyi yönettiklerini savunduklarından, ortaya çıkan çelişki onları felce uğratmıştı ve kendilerini kaderlerinin akışına bıraktılar. Kendi hallerine bırakılan Baldırı çıplaklar yavaş yavaş çekildiler. Gecenin birinde meydan bomboştu. O sırada Konvansiyon'un kuvvetleri geliyordu. Zengin semtlerin ulusal muhafızları beklenmedik bir şekilde takviye sağla-

yınca, bu kuvvetler, şimdi Thermidorcuların kurtarıcılığına terfi ederek kendisine yeni bir kariyer başlatan eski subay Barras'ın sorumluluğuna verilmişti. Buna karşın Michelet'ye göre Jacques Roux'yu unutmamış olan Gravillers seksiyonu da aynı anda bir grup gönderdi. Bütün umutlar yok olduğundan, Lebas kendini öldürdü; Robespierre bir tabanca ile intihar etmeye çalıştı ama yalnızca çenesi kırıldı. Belediye binası kan dökmeden ele geçirildi ve içeridekiler tutuklandı. Hemen ardından Paris'te, devasa bir belediye yanlısı ve Jakoben avı başladı.

10 Thermidor (28 Temmuz) akşamı, Robespierre, Saint-Just, Couthon, Dumas ve 18 kişi daha, giyotinin geri getirildiği Devrim Meydanı'nda infaz edildi; ertesi gün, sayıca en büyük "parti", yani 71 kişi aynı akıbete uğradı; daha sonraki gün ise 12 kişilik üçüncü bir grup infaz edildi. Sonradan üç kanun kaçağıyla bu kıyım tamamlanmış oldu.

Bütün Fransa'da, teröristler şaşkınlığa uğradılar. Hébert ve Danton'dan sonra, Robespierre de cumhuriyete ihanet edenlerden olmuştu! Çoğu devrimci buna inanmıyordu; fakat ulusun büyük çoğunluğu, Devrim hükümetinin ölümcül bir yara aldığını düşünerek buna memnun oldular. Yanılmıyorlardı.

Rousseaucu olmakla birlikte neredeyse hiç bilimsel ve ekonomik kültürü olmayan Robespierre materyalizmden nefret ediyordu. 1794 ilkbaharında keskinleşen çelişkiler karşısında onun elini kolunu bağlayan toplum ve dünya konusundaki tinselci anlayışı oldu. Devrim hükümeti ve Terör'e kuramsal bir yorum getirmiş olsa da, döneminin ekonomik ve toplumsal gerçeklerinin kesin bir analizini yapmayı başaramadı. Kuşkusuz, toplumsal güçlerin dengesini azımsamaması, aristokrasiye ve Eski Rejim'e karşı mücadelede burjuvazinin ağır basan rolünü görmezden gelmemesi gerekiyordu. Buna karşın Robespierre de Saint-Just gibi, kendi çelişkilerinin tutsağı oldu. İkisi de, bütünüyle Baldırı çıplaklığa odaklanamayacak kadar burjuva çıkarlarının bilincindeydiler ama diğer yandan da, Baldırı çıplakların ihtiyaçlarına burjuvazinin gözüne giremeyecek kadar duyarlıydılar.

Devrim hükümeti, çeşitli ve çelişkili, yani sınıf bilincinden yoksun unsurlardan oluşan bir toplumsal temel üzerine kuruluydu. Robespierrecilerin destek aldıkları Jakobenler, bu hükümete gereken ana dayanağı sağlayamazlardı. Kendileri de bir sınıf, daha doğrusu sıkı disipline sahip bir sınıf partisi oluşturmuyorlardı; ancak öyle bir parti etkili bir siyasi etkinlik aracı olabilirdi. 2. Yıl yönetimi, toplumsal ilişkiler ve demokrasiye ilişkin tinselci bir anlayışa dayanıyordu; bunun sonuçları hükümet için yıkıcı oldu.

Siyasi açıdan, Montanyar burjuvazi ile Parisli Baldırı çıplaklar ve seksiyoner militanlar ile Devrim hükümeti arasında koşullara uygun bir muhalefetten çok, temel bir çelişki vardı. Savaş otoriter bir yönetim gerektiriyordu ve görünüşe göre Baldırı çıplaklar bunun bilincine varmışlardı zira hükümetin kurulmasına katkıda bulundular. Buna karşın savaş ve gerektirdikleri, Montanyarlarla Baldırı çıplakların ortak biçimde talep ettiği ama aynı anlayış temeline dayanmayan demokrasiyle çelişiyordu. Baldırı çıplakların uygulamak istedikleri demokrasi doğrudan yönetime eğilim göstermekteydi; Devrim hükümeti ise bu uygulamanın savaş yönetimiyle bağdaşmadığını düşünüyordu. Seçilenlerin denetlenmesi, halkın milletvekillerini geri çağırma hakkı, yüksek sesle ya da alkışlarla oylama... Bunlar, seksiyoner militanların yüzeysel bir demokrasiyle yetinmeyi istemediklerini vurgulayan niteliklerdi. Bu siyasi tutum, burjuvazinin liberal demokrasi anlayışına kesin bir biçimde ters düşüyordu. Baldırı çıplaklar, aristokrasiyi ezmek için güçlü bir hükümet istemişlerdi. Kendilerini hizaya sokup itaat etmeye kalktığı için Devrim hükümetini asla affetmediler.

Halk hareketi ve Devrim hükümeti arasındaki ilişki sorunu, başka bir açıdan daha kendini gösterdi. 1793 ilkbaharı ve yazı boyunca halkın elde ettiği başarıdan dolayı, Baldırı çıplakların kadroları erimişti. Paris seksiyonlarında birçok militan, nedeni yalnızca hırsa bağlanamasa da, bir makam başına geçmeyi kendini Devrim'e adamış olmanın meşru bir ödülü olarak görüyordu. Devrim hükümetinin başarısının bedeli bu olmuştu. 1793 ilkbaharında idari birimlerde tasfiye başlatıldı ve boşalan konumlar güvenilir Baldırı çıplaklarla doldurulduğu. Bunun üzerine devrimci Paris seksiyon komiserlerinin pek güzel örneklediği yeni tarz bir konformizm ortaya çıktı. Baldırı çıplakların en popüler ve en ateşli unsurları arasından çıkan bu komiserler, temelde devrimci kadroların en mücadeleci kesimini oluşturuyorlardı. Konumları ve görevlerindeki başarıları, maaşa bağlanmalarını getirdi. 2. Yıl boyunca bu militanlar, elde ettikleri üstünlüğü kaybetme korkusuyla, Devrim hükümetinin kucağında itaatkâr birer memura dönüştüler. Bu gelişme, ülke içinde ve savaşın sürdüğü sınırlarda sınıf mücadelesinin kaçınılmaz biçimde ciddileşmesiyle de ilgiliydi. Halk hareketinin en fazla bilincinde olan unsurların devlet örgütüne girmelerinin devrimci gücü berkittiği düşünülüyordu; oysa bu durum halk hareketini zayıflatmış ve halk hareketinin hükümetle ilişkilerinin bozulmasına yol açmıştı. Seksiyoner örgütlerin siyasi etkinliği, ulusal savunmanın artan ihtiyaçlarından dolayı aksadı. Bürokratikleşme de kitlelerin eleştirel zihniyetini ve siyasi mücadeleciliğini yavaş yavaş felce uğratıyor, seksiyonlarda iç demokrasi zayıflıyordu. Sonunda hükümet örgütleri

üzerindeki halk denetimi gevşedi ve buna bağlı olarak otoriter eğilimler güç kazandı. Devrim hükümeti ile onu iktidara getiren halk hareketi arasında yeni bir uyuşmazlık baş gösterdi. Robespierreciler bu değişime çaresizce seyirci kaldılar. Saint-Just bir yerde, bu aşamada Devrim'in durakladığını söyler; ama nedenlerini açıklayamaz.

Ekonomik ve toplumsal çelişkiler daha az başa çıkılmaz olmadı. Liberal ekonomi taraftarları olan başta Robespierre olmak üzere Kamu Selameti Komitesi üyeleri, güdümlü ekonomiyi yalnızca büyük ulusal bir savaşı desteklemek için vergilendirme ve istimvalden vazgeçemedikleri için kabul ederken, Baldırı çıplaklar azami fiyat uygulamasını dayatırken aslında daha çok kendi geçimlerini düşünüyorlardı. Devrim demokratikleşse de burjuva kökenini koruyordu. Devrim hükümeti patronlarla ücretliler arasındaki dengeyi korumaya çalışırken, maaşları vergilendirmeden dolaşımdaki malları vergilendiremezdi. Bu politika Montanyarların ve Baldırı çıplakların ittifakını gerektiriyordu. Oysa bu, burjuvaziye, hatta Jakoben burjuvaziye bile aykırı düşüyordu çünkü ekonomik özgürlüğü ortadan kaldırıyor ve kârı kısıtlıyordu. Maliyeti devlet tarafından karşılanan savaş gereçleri imalatı ve köylülerin tahıl ve yemlik otlarının alımı dışında, üreticiler ve tüccarlar azami fiyata uymadılar. Baldırı çıplaklar da fiyat-maaş ilişkisinin yarattığı koşullardan faydalanmak ve maaşlara zam elde etmek istiyorlardı. Böyle bir burjuva toplumunda, krizi çözmek için Kamu Selameti Komitesi'nin müdahalelerinin ücretlilerden çok mülk sahiplerine ve patronlara yaraması doğaldı. Paris için 5 Thermidor'da azami maaş belirlenmesinin saiki de budur. Bir sınıf temeline dayanmayan 2. Yılın güdümlü ekonomisi çöküşün eşiğindeydi.

Bu çelişkilerle yıpranan Devrim hükümeti, Robespierre ve yandaşlarından, aynı zamanda da onların kurmak istediği demokratik ve eşitlikçi cumhuriyetten ölümcül bir yara almıştı. Buna rağmen halk hareketi, kışkırttığı tepkiye gitgide daha fazla kapılan Thermidorcu burjuvaziye karşı, daha on ay boyunca çetin ve umutsuz bir artçı mücadele sürdürecekti. Bu, sonucunda Devrim'in direnme gücünün nihai olarak kırılacağı dramatik bir direnişti.

IV. BÖLÜM

THERMİDORCU TEPKİ VE 1795 ANTLAŞMALARI

Thermidorcular Jakobenleri kovup Devrim hükümetini dağıttılar; "kan içiciler"e karşı tepki ve Beyaz Terör maskesi altında, güdümlü ekonomiyi ve toplumsal demokrasiyi de ortadan kaldırdılar. Aslında Çılgınların ve Cordelier grubunun yasaklanmasıyla başlamış olan 9 Thermidor'un derin anlamı, burjuvazinin 1789 Devrimi'nin kendisine tanıdığı ve artık muhafaza edeceği hâkimiyeti yeniden sağlamış olmasıdır. Bununla birlikte darbenin ardından güdümlü ekonomi tarafından desteklenmediği için para birimi çöktü ve Cumhuriyet, genel barışı kabul ettirmek amacıyla girdiği savaşa devam edemedi. Thermidorcuların geri getirme iddiasında oldukları liberal rejim tehlike doluydu; üstelik önceki rejimden miras olarak iflas ve savaş kalmıştı.

I. Devrim Hükümetinin Dağılması

Plaine grubu tarafından kurtarılan Robespierre'in düşmanları iktidarı ellerinde tutmayı istiyorlardı. Jakobenlere ve Baldırı çıplaklara işine geldiği gibi muamele etmeye kararlı olan Konvansiyon, anayasal hükümeti yeniden kurmadı; fakat her şeyden çok yeniden boyunduruk altına girmekten korktuğu için, yürütme gücüne aceleyle el attı. 11 Thermidor'da (29 Temmuz 1794) komitelerin her ay dörtte birinin yenilenmesi kararını aldı; yeniden seçilmek isteyen üye en az bir ay bekleyecekti. Bir ay geçtikten sonra, bir süreliğine görevde tutulan Carnot dışında komitelerde tek bir terörist kalmamıştı. Nihayet yöneticilik oynayabilmekten mutluluk duyan milletvekilleri, teröristlerin yerlerini aldılar; Merlin de Douai ve Cambacérès gibi bazıları da nüfuz kazandı; ancak hükümet otoritesi zayıflamıştı.

Montagne tüm nüfuzunu yitirdi. Ancak Girit grubundan ibaret hale geldi; Giritlilerin safları da art arda gelen kopuşlarla yavaş yavaş seyrelmişti. Plaine, pişman teröristlerin ve ayrı görüşteki Montanyarların da katıldığı ortayolcu çoğunluğuyla üstünlüğe erişmişti. Plaine üyeleri toplumsal eğilimleri konusunda asla şüpheye yer bırakmadılar. Güdümlü ekonominin olduğu kadar toplumsal demokrasinin de düşmanıydılar. Burjuva kökenli olduklarından, bu sınıfa üstünlüğünü geri vermek, toplumsal hiyerarşiyi yeniden kurmak, halkı yeniden tabi konuma sokmak istiyorlardı. 27 Fructidor'da (13 Eylül 1794) Giritlilerden Fayau ulusal malların satışı konusunda, "mülk sahibi olmayan ya da küçük mülk sahibi cumhuriyetçiler" lehine yeni şartlar önerdiğinde, Aşağı Charente milletvekili Lozeau ona şöyle karşılık verdi: "Yirmi dört milyon nüfuslu bir cumhuriyette herkesin çiftlik sahibi olması imkansızdır. Ulusun çoğunluğunun mülk sahibi olması imkansızdır; yaşamak için herkes tarlasını eker ya da bağ bakarsa ticaret, zanaatlar ve sanayi kısa süre sonra yok olur." Thermidorcular, bağımsız küçük üreticilerden oluşan bir ulus düşleyen popüler ideali reddediyorlardı.

7 Fructidor'da (24 Ağustos) egemenlik, yetkileri savaşı ve dışişlerini yürütmeyle sınırlandırılan Kamu Selameti Komitesi'nin elinden alındı. İçişleri ve adalet işlevleri, idari birimlerin tasfiyesinin ardından Yasama Komitesi'ne geçti. Bakanların yerini alan on iki yürütücü komisyon, meclisteki on iki ana komiteye bağlı kılındı. Taşrada görevlendirilen temsilciler sayıca yeniden arttı ve daha önce olduğu gibi merkezi erkin politikasını keyfi bir biçimde uyguladılar. Otorite, parçalanırken anarşikleşti.

Son olarak da, kamuoyu terörist baskıya karşı tepkiliydi. 9 Thermidor'un ertesinde Prairial Yasası iptal edilmişti; yetkileri azaltılan devrimci mahkeme iş görmez hale geldi. "Niyete bağlı değerlendirme" suçlunun hiçbir karşıdevrimci amaç taşımadığı gerekçesiyle beraat kararı verilmesini sağladığından, bu mahkemelerin kıyıcı etkinliği sona ermişti. Şüpheliler serbest bırakılmaya başlandı. Şiddetli bir biçimde eleştirilen gözetim komitelerinin sayısı azaltıldı; 7 Fructidor'dan itibaren her ilçede yalnızca bir komite bırakıldı. Kağıt üstünde muhafaza edilen Devrim hükümeti, eşzamanlı bir biçimde üç temel niteliğini kaybetmişti: istikrar, merkeziyetçilik, zorlayıcı güç.

Bununla birlikte Plaine, tepkinin karşıdevrimcilerin lehine işlemesinden çekiniyordu. Bütün cumhuriyetçilere birleşme çağrısında bulundu. Konvansiyon, Marat'ya Panthéon'da ebedi huzur onurunu verdi; devleti, 2. Yıl'ın "2. Baldırı Çıplaklar Günü"nde (18 Eylül 1794) bütçesi ortadan kaldırılan yasal kiliseden ayırarak, laikleşmeyi tamamladı. Buna karşın Thermidor ayının sonundan itibaren, Montanyarlar ve Jakobenler şüphelilerin salıverilmesine

itiraz etmeye başladılar; Marsilyalı Baldırı çıplaklar, görevdeki temsilcilere karşı ayaklandılar. Bölünme baş gösterdi ve Tallien, Fréron ve Rovère'in ilk günlerden itibaren sözcülüğünü üstlendikleri eski Jirondenlerin ya da sözde eski Jirondenlerin yer aldığı sağ kanadın ekmeğine yağ sürdü. Neredeyse hepsi Thermidorcu olan gazetelerin sayısı yeniden arttı. Salonlar yeniden açılıyordu; Palais Égalité'deki kutlamalar yeniden başladı. Adı artık Madame Tallien olan "Thermidor'un Hanımefendisi" Thérésia Cabarrus Paris sosyetesine ortam hazırladı. 2. Yıl'da kınanan lüks, yeniden egemen oldu. Mülk sahibi sınıflarda, cumhuriyetçi sadeliğin yerini aşırı bir zevk düşkünlüğü aldı. 2 Frimaire'de (22 Kasım) burjuvazinin eğlenen sesi *Le Messager du soir*'da [Akşam Habercisi] çıkan bir yazıda şunlar söylenmişti: "Terörün kaçırdığı zerafet ve kahkaha Paris'e geri döndü. Hoş kadınlarımız sarı peruklarıyla tapılası haldeler; halka da açık olan sosyetik konserler enfes... Soylu adamlar, Billaud'lar, Collot'lar ve Çılgınlar grubu, kamuoyundaki bu değişimini karşıdevrim olarak adlandırıyorlar." Moda artık, Baldırı çıplak kıyafetini gözden düşürüyordu. Genç burjuvalar, çılgın giysileriyle dikkat çekiyorlardı. Dans aşırı bir tutku kaynağıydı; her yerde, hatta Eylül katliamlarına tanık olan Carmes'da ya da eski Saint-Sulpice Mezarlığı'nda bile halka açık balolar düzenleniyordu. Kurbanlar Balosu'na ancak yakınlarını idam sehpasında kaybedenler girebiliyordu; bu balolara Titus modeli şapkalarla, sanki cellat tarafından açılmış gibi duran çıplak enseyle ve boynun etrafında kırmızı ipekten bir iple geliniyordu. Senli benli konuşma yasaklandı; "yurttaş" hitabı yerine "bay" ve "bayan" sözcükleri geri geldi.

Para babaları ve vurguncular, makam koltuklarına yeniden oturdular. Plaine cumhuriyetçileri, bu güvenilmez kimselere teslim oldular. Uzun bir süre boyunca erdem nutukları dinledikten sonra, şımartılmak hoşlarına gitti. Thibaudeau Anılar'ında şunları yazar: "Cumhuriyetçi partiden böyle çok kopanlar oldu; bazıları ilkelerinden ödün verdi, bazıları da kendilerini bütünüyle kralcılığa sattı."

Onlardan istenen, yalnızca Montanyarların eserini yok etmeleri değildi: Gericiler aynı zamanda, Terör'ü Jakobenlerin ve Baldırı çıplakların aleyhine çevirerek, onlardan intikam almak istiyorlardı. 12 Fructidor'da (29 Ağustos) ve 3. Yıl'ın 12 Vendémiaire'inde (3 Ekim 1794), Lecointre, eski komite üyelerinin Robespierre'le dayanışmalarını inkâr ederken yalan söylediklerini öne sürdü ve haklarında kovuşturma açılması talebinde bulundu. Plaine o kadar da ileri gitmedi. Komitelerin etkinliklerine izin verdiğinden kendisine de dava açılmasından çekindi ve alt makamlardaki teröristler konusundaki politikası, ancak yasadışı işlere girişmekle ve kamu hukukunu ihlali etmekle

suçlanabilenlere dava açmak oldu. Buna karşın intikam isteği, Plaine'e bir kez daha dayatıldı.

Gericiler, seksiyoner hareketi dirilttiler ve savaşta kendilerini kayırmış, hizmetlerini gördükleri askerlerden, asker kaçaklarından, patronları tarafından teşvik edilen dükkân çalışanları ve hukukçular takımından geçilmeyen "Altın Gençlik"i silahlı çeteler halinde örgütlediler. "Gençler" adıyla tanınan çeteler, Fructidor ayından itibaren, gericiliğin temel etkinlik aracı oldu. Bu gruplar Fréron, Tallien ve Merlin de Thionville gibi dönek teröristler tarafından örgütlenmişti. Bu çetelere katılanlardan biri, Georges Duval *Souvenirs thermidoriens*'inde [Thermidorcu Anıları] şunları yazar: "Hepimiz ya da neredeyse hepimiz dikbaşlı savaş atıklarıydık; hükümetin işine Paris sokaklarında Sambre-et-Meuse ordusunda olabileceğinden daha çok yarayacağımız söyleniyordu." Gençler kendilerini saç örgüleriyle, kıyafetlerinin kare yakalarıyla belli ediyorlardı. Sokaklarda "Yaşasın Konvansiyon! Kahrolsun Jakobenler!" diye haykırıyor, nakaratı "Bizden kaçamayacaklar!" olan *Réveil du peuple* [Halkın Uyanışı] şarkısını söylüyorlardı. Seksiyon örgütlerinde kuralları onlar belirliyordu. Polisin gözleri önünde yurtseverleri sopalarla kovalayarak sokakları ele geçirdiler. Jakobenler pes etti; sıkı disiplinli bir sınıf partileri yoktu. Tüm tasfiyelere rağmen, kulüpleri hiçbir zaman homojenleşmemişti. Üstelik parti kararları hep, hükümetin güçsüzlüğü nedeniyle ya da hoşgörüsüyle, özellikle siyasal demokrasinin unsurlarına, Komün'e, devrimci komitelere, seksiyonlara ve ulusal muhafız birliğine başvurarak alınmıştı. Bu unsurlardan geriye bir şey kalmamıştı ve 3. Yıl'ın 25 Vendémiaire'inde (16 Ekim 1794), Konvansiyon, Kurucu Meclis'in son günlerinde yaptığı gibi, üye almayı ve toplu dilekçeler sunmayı kulüpleri yasaklayarak felce uğrattı. Son olarak da işleriyle meşgul olan Baldırı çıplaklar için kitle etkinlikleri ancak "olaylı günler" halinde mümkün olurken, bunların düşmanları keyiflerince seferber olabiliyordu.

Bir önceki kış Carrier tarafından Paris'e gönderilen 132 Nanteslının devrimci mahkeme önüne çıkması, ılımlı Thermidorcuların yeni türeyen teröristlere boyun eğdirecek bir kriz yarattı. Nanteslılar beraat ettiler; fakat müzakereler Carrier'yi tartışma konusu yaptığından, Konvansiyon, üyeleri hakkındaki kovuşturmaları düzenleyen prosedürü elden geçirdikten sonra Carrier'nin yargılanmasına başladı. Fréron tereddüt edenlerin gözünü korkutmak amacıyla, 21 Brumaire'de (11 Kasım) altın gençliği Saint-Honoré Sokağı'ndaki kulübe saldırmak üzere kışkırttı ve hükümet, kulübü kapatmak için bu karışıklıklardan yararlandı. Devrimci mahkemeye sevk edilen Carrier, 26 Frimaire (16 Aralık) tarihinde giyotine yatırıldı. Bundan sekiz

gün önce, Konvansiyon 31 Mayıs Devrimi'nin ardından tutuklanan ya da kovulan 78 milletvekilini yeniden üyeliğe kabul etmişti. Bu intikama susamış sürgünlerden gelen takviyeyle, sağ kanadın saldırıları katlandı. 7 Nivôse (27 Aralık) tarihinde, bir komisyon Billaud, Collot, Barère ve Vadier hakkında soruşturma başlattı. Komisyon aceleci davranmadı ve çeteler, *Réveil du peuple*'ün "kan içiciler"in marşı Marseillaise'in yerini aldığı sokak ve tiyatrolarda –kemiklerini Panthéon'dan attırdıkları Marat'nın büstlerini kırarak– yeniden saldırıya geçtiler. Taşrada tepki belirgin bir hal aldı; Altın Gençlik, memlekete geri dönen göçmenler ve direnişçi rahiplerle ittifak kurarak Paris dışında da eylemlerine başladı. Güney Fransa'da, yalnızca Jakobenlere değil, ulusal mülk edinenlere, milletvekili rahiplere, tüm "89 yurtseverleri"ne de saldırıda bulunan "İsa" ya da "Güneş Dernekleri" ortaya çıktı. 3. Yıl'ın 14 Pluviôse'unda (2 Şubat 1795) Lyon'da Beyaz Terör'ün başlangıcını oluşturan bir ilk katliam meydana geldi.

Katolikler de tepkiciler arasında sayıldığından, sağ kanat onların da durumunu düzeltmek istiyordu ve batıdaki olaylar sayesinde sağ kanat, Plaine'den dönemin belirtici niteliklerini tamamlayan ödünleri koparmayı başardı. Charette ve Stofflet hâlâ Vendée'de Devrim'e karşı savaşıyorlardı ve 9 Thermidor'dan önce, Devrim karşıtı köylü isyanı Loire'ın kuzeyinde yayılmıştı. Artık bu bölgede komutanlık yapan Hoche ve görevdeki Thermidorcular, isyanın ancak kiliseleri geri vererek ve direnişçi papazlara tam özgürlük sağlayarak bastırılabileceği kanısındaydılar. 3. Yıl'ın 29 Pluviôse'unda (17 Şubat 1795), Charette ile imzalanan ve Konvansiyon tarafından onaylanan La Jaunaye Antlaşması'yla, bir yandan af çıkarılırken, öte yandan asiler tarafından çıkarılan bonoların karşılığının ödenmesini, asilerin savaş zararlarından dolayı tazminat almalarını kabul etti. Hatta Cumhuriyet, asilere asla sınır savunmasına göndermeme vaadinde bulunarak onları askere de aldı. Daha sonra, Stofflet ve kralcı asilerle buna benzer başka antlaşmalar da yapıldı.

Bu durumda diğer Fransızlara kağıt üstünde zaten süregelmiş olan ibadet özgürlüğünü pratikte yeniden sağlamak nasıl reddedilebilirdi? İdari birimlere rağmen, yasal papazlar hemen hemen her yerde ayin düzenlemeye yeniden başlamış ve direnişçilerse kaçak ibadeti canlandırmışlardı. 3 Ventôse'da (21 Şubat) Konvansiyon, Boissy d'Anglas'nın raporu üzerine, dini törenlere müdahale edilmeyeceğini hatırlattı. Buna karşın kurumsal ayrılmayı da teyit etti. Cumhuriyet ne kiliseleri tanıyacak ne de para desteği verecekti; törenler tamamen özel niteliğini koruyacak, kilise dışında dinsel işaretler, çan çalmak ve dini kıyafet yasak olarak kalacaktı. Yasal din, *Annales de la religion*'u

[Din Yıllıkları] yayımlayan Grégoire'ın yönetimi altında kısa süre sonra yeniden örgütlendi. Roma'ya bağlı rahipler *Annales religieuses, politiques et littéraires*'i [Dini, Siyasi ve Edebi Yıllıklar] yayımladılar. Direnişçi rahipler çok sayıda anlaşmazlıkta yasal rahiplere cephe alarak, kaçak törenleri her zamankinden daha fazla yaygınlaştırdılar. Mallet du Pan Mart 1795'te şunları yazmıştı: "Konvansiyon, Katolikleri yeniden yaratırken kralcıları da yeniden yaratmış oluyor. Yönetime bağlılık konusunda cemaatinin vicdanına etki etmeyen tek bir rahip yoktur."

Bu ödünler kalıcı değildi. Hoche, Vendée'de, bu uzlaşmaların halkı silahlandırmayarak, aslında ona ilk fırsatta savaşa yeniden başlama imkanı sağladığını düşünüyordu; komutanlar da aynı kanıdaydılar. 5 Prairial'de (25 Mayıs) Hoche, yakaladığı yazışmalarında sadakatsizliğini saptadığı sözde Cormatin Baronu'nu tutuklattırdı. Öte yandan 3 Ventôse Yasası Katolikleri tatmin etmemişti. Kiliselerini geri almak ve dinin gereklerinin kamu önünde yerine getirilmesini serbestleştirmek istiyorlardı. Diğer yandan direnişçi papazlar ülkenin batısına yeniden yerleşmiş olsalar da, onlara karşı yasalar hâlâ yürürlükteydi. Öte yandan ilkbaharın sonunda, Thermidorcular tescilli kralcılara bile hiçbir konuda olumsuz yanıt vermiyorlardı. Ekonomik bir kriz halkı yeniden harekete geçirdi ve burjuvazi de halka karşı saflarını sıklaştırıyordu.

II. Mali ve Ekonomik Kriz / Beyaz Terör

Daha önce de söylediğimiz gibi, teröristlerin kovuşturulmaları, tepkinin temel niteliğini değil, dikkat çekici yönünü teşkil eder. Büyük ve küçük, taşralı ve kentli burjuvazinin her şeyden öte nefret beslediği ise güdümlü ekonomiydi. Konvansiyon da aynı fikri paylaşıyordu; kendi haline bırakılınca, her zaman değer vermiş olduğu özgürlüğe geri döndü.

Brumaire ayında azami fiyat uygulamasını ve el koyma yöntemlerini gözden geçirmeye başladı; fakat Terör Jakobenlerin aleyhine döndükçe, bu önlemlere uyulmasını sağlamak da gitgide zorlaşıyordu. Muhalefetlerini dolambaçlı bir biçimde yürüten rakipleri, bürokrasiyi, ticaret komisyonunu ve ulusallaştırılmış şirketleri, keyfi yönetimlerinden, ihmalkârlıklarından, savurganlıklarından dolayı eleştiriyorlardı. Zaten güdümlü ekonominin yürütücüleri, kurtulunması gereken teröristler değil miydi? Öte yandan kıtlık ilkbaharda ortalığı kasıp kavuracaktı; bu durumda tahıl ihtiyacını karşılamak ve yabancı ülkelere kaçan sermayeden yarar sağlamak amacıyla tüccar ve tarafsızlara istedikleri gibi ithalat yapma yetisinin geri verilmesi gerekiyordu. Bizzat Lindet'nin bir raporu üzerine, Konvansiyon razı oldu ve ticaret

komisyonuna ek olarak, Perregaux'nun başı çektiği bir işadamları kurulu atadı. Buna karşın, azami fiyat yürürlükteyken satışa yönelik nasıl ithalat yapılacaktı? Sonunda azami fiyat uygulaması, 3. Yıl'ın 4 Nivôse'unda (24 Aralık 1794) ortadan kaldırıldı. Birkaç hafta içerisinde dış ticaret, kambiyo ve para ticareti yeniden serbestleşti ve borsa açıldı. Savaş malzemesi imalatı durdu ve Ventôse ayında hükümet, Lanchère ve Cerfberr gibi müteahhitlerle yeniden ticaret yapmaya başladı. Yüksek burjuvazi tatmin olmaktaydı; ama bununla birlikte bütünüyle memnun da sayılmazdı. Ülke içinde, pazarları donatabilmek için el koymalara hâlâ izin verilmekteydi. "İkmalden sorumlu" adı verilen yeni bir komisyon kamu yararına şufa hakkını muhafaza etti. Sonunda işleri bu komisyona bırakmak gerekti çünkü müteahhitler sözleşme şartlarını yerine getiremediler.

Güdümlü ekonomiden vazgeçilmesi, kaçınılmaz, korkutucu bir felakete neden oldu. Fiyatlar inanılmaz sıçrayışlar gösterdi ve kambiyo sistemi çöktü. Cumhuriyet yoğun bir enflasyona mahkum oldu ve para birimini batırdı. 1793 Aralık'ında itibari değerinin %50'sine çıkan *assignat*, 2. Yıl'ın Thermidor'unda yeniden değerinin %31'ine düştü. Azami fiyatın terk edilmesi değer kaybını 2. Yıl'ın Frimaire ayında (Aralık 1794) %80'e çıkardı; Germinal'de ise *assignat* itibari değerinin (Nisan 1795) %8'i, Thermidor'da %3'ü oranına inmişti. Ülke yoğun bir enflasyona maruz kaldı; dahası vergiler iyi toplanmıyor ve değerden düşmüş *assignat*'larla ödeniyordu. Dolaşımdaki *assignat* adedi yeni sürümlerle arttı. Aralık 1794'te 10 milyara ulaştı; Pluviôse'dan Prairial'e (Şubat-Mayıs 1795) kadar piyasaya 7 milyar değerinde *assignat* sürüldü. Köylüler ve tüccarlar artık yalnızca nakit kabul ediyorlardı. *Assignat*'nın reddedilmesi, değer kaybını artırdı. 1794 Kasım'ından 1795 Mayıs'ına kadar dolaşım yalnızca %42,5 oranında artarken, *assignat* değerinin %68'ini yitiriyor; 100 liralık banknot daha önce 24 liralık madeni paraya karşılık gelirken, artık 7,5 liradan mübadele ediliyordu.

3. Yıl'ın 3 Messidor'unda *assignat*'nın değeri ancak %3'ü ediyordu; köylüler ve tüccarlar yalnızca nakit kabul ediyorlardı. 3. Yıl'ın 3 Messidor'unda (21 Haziran 1795) bizzat Konvansiyon, art arda gelen piyasaya sürümlerle ilişkili bir "orantı ölçeği" doğrultusunda *assignat*'nın itibari değerini düşürerek bunun iflasını kabul etti. 2 Thermidor'da (20 Temmuz), toprak vergisinin ve çiftlik kiralarının yarısının ayni olarak ödenmesini buyurdu; ardından Montanyarların ortadan kaldırmış olduğu esnaflık ve menkul vergilerini yeniden yürürlüğe soktu; aynı zamanda devlet memurları için, ekmek fiyatına göre ayarlanan bir maaş ölçeğini de benimsemek durumunda kaldı. Yıkım öyle ani oldu ki ekonomik hayat sanki askıya alındı; maaşlar doğal olarak

fiyat artışını izleyemedi ve alım gücünün azalmasından kaynaklanan piyasa sıkışıklığı, üretimin durmasına neden olacak kadar ileri gitti. Örneğin Littry'de madenler üretimi durdurdu.

Kıtlık, krizi korkunç bir biçimde derinleştirdi. İlk başta pazarlarda bir aylığına sürdürülmesine karar verilen el koyma işlemleri, 1 Messidor'a kadar uzatıldı; fakat sonunda köylüler, *assignat*'ları kabul etmeye mecbur bırakılmamak için, artık hiçbir mal getirmemeye başladılar. Hükümet, istihkakları yerine getiremese de Paris'i ikmal etmeyi sürdürdü. Diğer şehirler ihtiyaçlarını sağlamakta aşırı derecede zorlandılar. Ya yine doğrudan köylüden satın almaya başladılar ya da yurtdışına başvurdular. Bu şehirlere bir miktar para yardımında bulunuldu ve zorlamaya başvurmamak koşuluyla borç almalarına izin verildi. Bununla birlikte belediye düzenlemeleri 2. Yıl'a oranla çok daha katı bir hal aldı; yine de yeterince dağıtım sağlamayı başaramadı. Herkes tarafından terk edilen taşralı gündelikçilerin sefaleti tüyler ürperticiydi. Her zamanki gibi çok sayıda köylü, yalnızca nakit karşılığında satış yapıp borçlarını *assignat*'larla ödeyerek enflasyondan yararlandı. Enflasyon, borçluların lehine oldu, alacaklılar iflasa sürüklendi. Görülmemiş bir vurgunculuk ortaya çıktı ve yeni zenginler türedi. "Züppe" ve "süslü"lerin, alt sınıfların yoksulluğu ile utanç verici bir biçimde çelişen lüks eğilimlerini besledi.

Ekonominin düşüncesizce başıboş bırakılmasının yarattığı başa çıkılamaz zorluklar, hükümeti son derece zayıf bir duruma düşürdü. Kaynağı olmadığından yönetim acze düştü ve kriz, hükümeti yıkıma sürüklemesine ramak kalan karışıklıklar doğurdu. İlkbaharın başında kıtlık öyle bir hal aldı ki hemen hemen her yerde isyanlar patlak verdi. Paris yeniden çalkalandı; Jakoben etkinliklerinin yasadışı ilan edilmesine tek kelime etmeden izin veren Baldırı çıplaklar, şimdi işsiz ve ekmeksiz kaldıklarından 2. Yıl yönetimini özlemeye başlamışlardı. Thermidorcular, başka çare kalmayınca Montanyarları onları ayaklanmaya kışkırtmakla suçladılar: 2 Germinal'de (22 Mart), Konvansiyon eski komitelerin dört üyesi hakkında kovuşturma açılması konusunda müzakereleri başlattı; ayın 8'inde Fouquier-Tinville'in ve devrimci mahkeme jüri üyelerinin davası başladı. Tepkicilerin söylemi, yeni bir anayasanın hazırlanışını haber veriyordu. Jakobenlerin etkinliği konusunda hiçbir kanıt getirilemedi; ayaklananların sloganları bir gerçeğe dayanıyordu: "Ekmek ve 1793 Anayasası!" 1789 ve 1793 konjonktürü yeniden ortaya çıkmaktaydı. Sefalet ve siyasi çalkantı birleşiyordu; fakat bu sefer, cumhuriyetçilerden Eski Rejim taraftarlarına kadar neredeyse tüm burjuvazi halk hareketine karşı tek vücut oldu: 2. Yıl deneyimi, bu kesime sınıf disiplinini öğretmişti. Üstelik bu sınıf artık iktidarı elinde bulunduruyordu. Tersine, halk partisinin

en genç ve en yaman unsurlarının orduya alınmasıyla belirginleşen düzensizliği öyle ilerlemişti ki, 12 Germinal (1 Nisan) olayları, Konvansiyon'u işgal eden ama zengin semtlerin ulusal muhafızları tarafından dağıtılan silahsız bir kalabalığın düzensiz toplaşmasından ibaret oldu. Bunun sonucu yalnızca tepkinin artması oldu. Daha ayın 12'sini 13'üne bağlayan gece çıkarılan bir kararname, Billaud, Collot, Barère ve Vadier'nin yargılanmadan Guyana'ya sürülmesini buyurdu; daha sonraki günlerde Konvansiyon, aralarında Cambon'un da bulunduğu yirmi milletvekilinin tutuklanması kararını verdi. Ayın 21'inde (10 Nisan), "zorbalık yönetiminin iğrençlikleri"ne adı karışmış olan kişilerin her yerde silahsızlandırılması emredildi. 27 Germinal'de, yeni bir anayasa hazırlamakla görevli 11 üyeden oluşan bir komisyon atadı. 18 Floréal'de (7 Mayıs), Fouquier-Tinville ve devrimci mahkemenin 14 jüri üyesi idam sehpasına çıktılar.

Barère tutuklanmadı; Vadier saklandı; Cambon İsviçre'ye kaçtı. Endişeli Plaine grubu yine çekingen davranıyordu. Bir yandan da kıtlık daha kötüye gittiğinden çalkantı artıyor, önlem almak gerekiyordu. Karmalaştırma ve disiplinin yeniden sağlanışı silahlı kuvvetleri devletin kontrolüne geçirmişti; batı seksiyonlarının ulusal muhafızları desteğinde ordunun kullanılmasına karar verildi. 1789'dan beri ilk kez ordular Paris'e girdi ve ayaklanan halkla savaşmayı kabul etti. Prairial olayları, belirgin bir dönüm noktasına damgasını vuracaktı.

Açlık kitleleri ümitsizliğe boğuyordu. İlkbahar ilerledikçe erzak ihtiyacı daha da yetersiz bir biçimde sağlanır olmuştu. Paris'te stoklar tükendiğinden, dağıtımlar sonunda günlük mal girişlerine bağlı hale geldi. 125 gramlık ekmek günlük olağan tayın haline geldi; paylaştırma kötü bir biçimde örgütlendiğinden, ev kadınları fırın kapılarında çoğunlukla boşu boşuna bekliyorlardı. Karışıklıklar ülkenin bütününe yayıldı; Normandiya'da Sen Nehri boyunca, açlıktan kıvranan asiler başkente giden konvoylara saldırıyorlardı. Bunun yanında fiyat artışı sürüp giderken, malların, özellikle de yakıt teslimatlarının bütünüyle durması işsizlik oranının yükselmesine yol açıyordu. 3. Yıl ilkbaharının kıtlığı, uzun zamandır yetersiz beslenen ve tüm kaynaklarını tüketmiş olan halk üzerinde korkunç etkiler yarattı. Hükümet genel günlük tayına bağlama sistemini getirmeyi reddettiği ve para, serbest piyasa sayesinde zenginlerin varlıklarını sürdürmelerini sağladığı için, bu, temelde halk sınıflarını etkileyen toplumsal bir kıtlık olarak kaldı. İnsanlar sokaklarda açlıktan bayılıyorlardı, ölümlülük oranı yükseldi, intiharlar çoğaldı. Gerici *Messager du soir* gazetesi 8 Floréal'de (27 Nisan 1795) şu satırlara yer vermişti: "Sokaklarda yalnızca acının, yorgunluğun, açlığın ve sefaletin izlerini taşı-

yan soluk ve zayıf yüzler görülüyor." Mülk sahiplerinin kafasında, mülkiyet için bir tehdit teşkil eden yağmaya neden olacak bir açlık fikri, merhamet duygusuyla birbirine karışıyordu. Halkın öfkesi yavaş yavaş umutsuzluğa dönüştü. Açlık, 2. Yıl sisteminin değerini artırdı. Yakalanan bir terörist polisteki ifadesinde şöyle söylüyordu: "Robespierre'in egemenliği altında kan akıyordu ve herkesin ekmeği vardı; artık kan akmıyor ama ekmek de yok; ekmek olması için kanın akması gerekiyor." 1793 Anayasası, halkın gözlerinde vaat edilmiş topraklara benziyordu. René Levasseur, *Anılar* kitabında "Halkın tüm umutları bu demokrasi vaatine bağlıydı" diye yazmıştı.

Prairial ayaklanması 12 Germinal'e göre daha şiddetli, bir o kadar da karmaşık oldu. 1 Prairial'de (20 Mayıs) halk, meclisi bastı ve milletvekili Féraud'yu katletti. Kalabalığın uzaklaştırılması için Montanyarların kendilerini tehlikeye atması gerekti; ardından halk bir zorlukla karşılaşmadan bastırıldı. Ayın 2'sinde Konvansiyon'da kalabalığa kardeşçe yaşamak konnusunda bir nutuk çekildi. Ayın 3'ünde, ordu açlıktan kıvranan, bitkin düşmüş Saint-Antoine Mahallesi'ni kuşattı ve semt ertesi gün çarpışmadan teslim oldu. Devrim'in sonu kabul edilmesi gereken tarih budur, direniş gücü o gün kırılmıştır.

Bu andan başlayarak Beyaz Terör zincirlerinden boşandı. Bir askeri komisyon, aralarında altı Montanyarın da –"Prairial şehitleri" olarak bilinirler– bulunduğu 36 infaz emri verdi. 5-13 Prairial tarihleri arasında seksiyonlarda, Paris'teki halk hareketini kırmak konusunda son noktayı koyan, 1.200 kişinin tutuklanıp 1.700 kişinin silahsızlandırılmasıyla sonuçlanacak geniş bir tasfiye yürütüldü. Konvansiyon, Carnot ve Prieur de la Côte-d'Or dışında eski komitelerin üyelerini ve on kadar milletvekilini tutuklattırdı. Taşrada örneğin Orange komisyonunun üyeleri ve Lebon gibi teröristler infaz edildi; kovalanan, görevden alınan, hırpalanan ve tehdit edilen çok sayıda Jakoben kaçmak zorunda kaldı. Güneydoğu Fransa'da, Lyon'da, Lons-le-Saulnier ve Bourg'da, Montbrison ve Saint-Etienne'de, Aix'de, Marsilya'da, Nîmes ve Tarascon'da hapse atıldıktan sonra katledilen Jakobenler oldu. İsa ve Güneş Dernekleri, keklik avı düzenler gibi yurtsever avına çıkıyordu. Toulonlu Baldırı çıplaklar silaha sarıldılar ve yenilgilerinin ardından askeri bir komisyon tarafından cezalandırıldılar.

Sağ kanat her zamanki gibi, karşıtlarına gösterdiği sertliğin yanında dostlarını hoşnut edecek kararlar da aldı. Konvansiyon mahkumların ve sürgün edilenlerin mallarını iade etti, federalistler için af çıkardı, devrimci mahkemeyi ve yurtseverlik belgelerini ortadan kaldırdı. 11 Prairial'de (30 Mayıs) kiliseleri inananlara geri verdi; fakat din serbestisi gelişimini sürdürse de, dinsel barış kesin olarak sağlanamadı. Gerçekten de dinin kilise dışındaki

temsili konusundaki yasak hâlâ varlığını sürdürüyordu ve kararname, yeniden açılan kiliselerde Onuncu Gün Ayinleri'ne hem yasal rahiplerin hem Roma'ya bağlı rahiplerin katılımını öngörüyordu ki bu eşzamanlılık sürekli olarak anlaşmazlıklara yol açtı. Bu kararname, bir yandan da din görevlilerinin yasalara uyacaklarına dair yemin etmelerini şart koşuyordu. Yasal rahipler bu şartı kabul ettiler ve Başpapaz Grégoire'ın yönetiminde kiliselerini yeniden kurdular. Diğerlerinin bir kısmı eski Saint-Sulpice Kilisesi Başpapazı Emery'yi izlediler; ama gizli inanç yayma çabalarını sürdüren direnişçiler, "teslimiyetçiler"e cephe aldılar.

Plaine bir kez daha telaşa kapıldı. Lyon'da düzeni yeniden sağladı; seksiyonlara rağmen Genel Güvenlik Komitesi ve taşra otoriteleri Jakobenleri serbest bırakmaya başladılar. Buna karşın cumhuriyet yanlısı Thermidorcuları özellikle korkutan şey, kralcıların artık umutlarını saklamamalarıydı. Ortalıkta onlarla anlaşmaya hazır olan Konvansiyon üyelerinin adları geçiyordu. Konvansiyon üyeleri eli kolu bağlı bir biçimde teslim olamazlardı; kralcılar ise istedikleri ödünler konusunda uzlaşmaya yanaşmıyorlardı. Bazıları Kurucu Meclis'in işleyişini yeniden düzenlemeyi ve ülkeyi XVII. Louis adı altında yönetmeyi düşünüyor; bazı başkaları ise Eski Rejim'i yeniden kuracaklarını ileri sürüyorlardı. Küçük kralın 20 Prairial'de (8 Haziran) Temple'da ölümü anayasal monarşi taraftarları için bir talihsizlik oldu. O sırada Verona'da bulunan Provence Kontu XVIII. Louis adını aldı ve 24 Haziran'da devrimcilerin cezalandırılacağını ve eski düzenin yeniden kurulacağını vaat eden bir bildiri yayımladı. Ilımlıların, makul bir anayasa oluşturmak için Plaine grubundan Thermidorcularla anlaşmaktan başka çaresi kalmamıştı. Onlara göre, mutlakiyetçilerin yapabileceği tek bir hata kalmıştı: Yabancı ülkelerle anlaşarak bir kez daha iç savaşa başvurmak. Kralcıların niyeti de gerçekten buydu. Paris'te kraliyet taraftarı bir etkinlik sürüyordu. Haziran ayında Ren Ordusu'nun komutanı Pichegru'ye başvuruldu; Franche-Comté ve Güney Fransa'da, istilayı önlemek için bir ayaklanma örgütlenmeye çabalanıyordu. Prairial ayı başında kralcı köylüler, Jersey'deki Artois Kontu'na ve nihayet haber aldıkları İngiliz müdahalesine güvenerek yeniden silaha sarıldılar. Zamanlamaları kötüydü çünkü dış güçlerin koalisyonu dağılıyordu. Mutlakiyetçiler, sonunda Devrim'in lehine dönecek bir maceraya atılmışlardı.

III. Thermidorcuların Diplomasisi

Fransa, Avrupa ile savaş halinde kaldığından, Devrim hükümetinin parçalanması, güdümlü ekonomiden vazgeçilmesi ve para biriminin çökmesi

en korkunç sonuçları ordu içinde yarattı. Bakaya ve kaçaklar daima görülmüştü, 2. Yıl'da her yerde peşlerine düşülmüştü. 3. Yıl'da ise evlerine geri dönmelerine, seksiyonlarda ve Altın Gençlik bünyesinde yer almalarına, kralcı çetelere ve köy kökenli kralcılara katılmalarına izin verildi. Kuşkusuz çoğunun bir mazereti vardı. Vatan artık tehlikede değildi. Savaş askıya alınmış gibi görünüyordu. Savaşanlar, 2. Yıl'dakinden çok daha sefil bir haldeydiler. Zaten yıllık kitlesel asker toplama dönemi es geçildi, 18 yaşına basan bekârların orduya alınmasına ilişkin yasa işletilmedi. Yalnızca 1793'te celp edilenler sürekli olarak hizmet verecekti. Uzun lafın kısası mart ayından başlayarak, 1 milyon 100 bin kişilik itibari askerin yalnızca 450 bini mevcuttu; bu açık yaz ayları sırasında Ren boylarındaki Fransızlara sayısal üstünlüklerini kaybettirecek kadar büyüdü. Savaş araçları imalatı, paraları ödenemeyen müteahhitlere bırakılmıştı; bu yüzden cepheye gereken malzeme ve donanım da yetersiz olarak sağlanabiliyordu.

Thermidorcuların talihine, düzensizlik orduda etkilerini hemen göstermedi; böylelikle Hollanda ele geçirilebildi ve neredeyse Ren Nehri'nin sol kıyısı bütünüyle Fransa'nın kontrolüne alındı. Yine talihin yaver gitmesi sonucu, koalisyonu yenecek durumda olmasalar da bu birlik kendiliğinden dağılmaya başlamıştı. Barışı sağlamakta zorlansalar da, Fransızlar gibi düşmanların çoğu da barış istiyordu. 1794 Kasım'ından beri Basel'de Prusya'yla pazarlık ediliyordu. Kont Carletti, Paris'te Toskana adına anlaşma yapmaya hazır görünüyordu. Son olarak da İspanya, görüşme girişimlerinde bulunuyordu.

Thermidorcular, müttefikleri bölmek amacıyla bu güçlerin her biriyle ayrı ayrı anlaşmak istiyordu. Genel bir pazarlığın uzaması İngiltere ve Avusturya'ya zaman kazandırabilirdi. Bununla birlikte Prusya ve İspanya'ya, cumhuriyetle işbirliği yapmalarını teklif etmeyi düşünüyorlardı. Danton'un diplomasisi ve ona koşut olarak geleneksel Avusturya karşıtlığı ve hanedan antlaşması fikri dirilmekteydi. Bunda yanlış bir şey yoktu. 1793 ilkbaharında Fransa yenildiği ve istila edildiği için, Danton'un politikası hiçbir başarı olasılığı sunmamaktaydı, hatta aldatıcı yönleri tehlikeyi artırıyordu. Şimdi ise zafer, bu politikayı kabul edilebilir kılıyordu. Aslında, kralların kral infazcılarıyla bu kadar çabuk birleşebilmesi kuşku uyandırıcıydı; ama denemekte yarar vardı.

Sonuç olarak varılan ister barış ister ittifak antlaşması olsun, bu yolla diğer düşmanlar, her şeyden önce de Avusturya silah bırakmaya zorlanabilecekti. Düşmanın direnişinin uzun ya da kısa sürmesi Fransa'nın kendi toplumsal koşullarına bağlı olacaktı. Kuşkusuz, en son pes edecek olan İngiltere olacaktı ve eğer Cumhuriyet önemli fetihlerinin tanınmasını talep ederse, İngiltere'nin durumu kabullenmesi yıllar alacaktı. 1793 yılında Konvansiyon,

Fransa topraklarını "doğal sınırlarına" genişletme ve Savoie ve Nice'in yanı sıra Belçika ve Ren'in sol kıyısını ilhak etme yolunu seçmişti. Muhtemelen 2. Yıl Komitesi, plebisitler aracılığıyla fethedilenleri anayasaya dahil etmedikçe bu ilhak kararlarından sorumlu tutulamayacağı kanısındaydı. Buna karşın 9 Thermidor'dan sonra, bu kararlar hızla partilerin asli meselesi haline geldi. Karşıdevrimciler ne pahasına olursa olsun barış –bu konuda ulusun büyük bir kısmının takdirini kazanıyorlardı– ve fetihlerden vazgeçilmesi lehine kampanya düzenlediler –düşmanla yaptıkları anlaşma bunu gerektiriyordu. Eski sınırlara dönmeyi savunanları ihanetle suçlayan cumhuriyetçiler, doğal sınırlara dek yayılmayı Devrim'in savunulmasıyla bir tutuyorlardı.

Öte yandan 2. Yıl Komite'si, ulusal duyarlığa seslenip köleliğe boyun eğen halkların düşman muamelesi görmesini buyurarak yolu açmıştı. Güvenlik kaygısı, çıkarlar ve ulusal şeref anlayışı birleşerek, zaferin hem ödülü hem garantisi olarak görülen doğal sınırların korunması gerektiği inancını doğuruyordu. Silahlı kuvvetler, bu bölgelerin geri verilmesine karşı çıkıyordu. Ordu, cumhuriyetin bu yeni evresinde gitgide daha etkili hale gelmişti; Devrim hükümeti bu orduyu kolay kolay dağıtamazdı. Zaten 3. Yıl krizinin ortasında böyle bir girişime imkan kalmamıştı. Cumhuriyet'e bağlılığın en yaygın olduğu kurum orduydu. Thermidorcular Konvansiyon'u savunmak üzere orduya çağrıda bulundular. Öte yandan ordu varlığını sürdürecekse, savaşın da sürdürülmesi gerekecekti. Dahası, bir noktadan sonra ordu artık ulusun ihtiyaçlarını karşılamaya başlamıştı; tahliye şubeleri ordunun koruması altında, sanat eserleri de dahil olmak üzere işgal edilen ülkeleri yağmalıyordu. Bu aşamada Kamu Selameti Komitesi, fiilen ilhak edilen bazı bölgelerin birleşme taleplerini duymazdan gelmeyi uygun görmüştü çünkü ilhakların resmileştirilmesi harekât olanaklarını kısıtlayacaktı. Thermidorcular, yağmacılıkla suçladıkları Jakoben şubelerini ortadan kaldırdılar. Brüksel'e Fransızlardan oluşan bir yönetim birimi gönderildi; yedi kazaya bölünmüş olan Rheinland ve Aachen'de de aynı yönteme başvuruldu. Bunlar el koyma işlemleri için yerel otoritelere başvurdular; ödemelerini *assignat*'larla ve –1795'e dek– azami fiyat uygulaması temelinde yaptılar. *Assignat* Batavya Cumhuriyeti'nde de dolaşıma girdi ve Thermidorcular bu devletle pazarlıklarında Ren ve Alp seferlerini finanse etmek için Cenova ve İsviçre'de geçerli olan bir sürü bonoyu kendi tasarruflarına sokacak bir savaş tazminatı ödenmesi konusunda özellikle ısrar ettiler. İşgal edilen ülkeleri tükettikten sonra, 15 Aralık 1792 kararnamesinin ardından uygulandığı gibi, Fransız karşıtı bir tepkiye önlem olarak bu ülkeleri ilhak etmek ve orduyu besleyip devlet hazinesini doldurmak amacıyla yeni ülkeleri fethetme girişi-

minde bulunmak gerekiyordu. Kuşkusuz, böylelikle gelecekteki zorlukların sayısı çoğaltılmış oluyordu; fakat Thermidorcular, olup bitenlerin kontrolünü kaybetmişlerdi.

Bununla birlikte başlarda 1793'te ilhak edilen topraklar üzerindeki hak iddialarını yinelemekten kaçındılar; uzun süre bu konuda karar vermekte tereddüt ettiler ve bölündüler. Tereddüt konusu olan, Cumhuriyete katılımları tartışma meselesi bile edilmeyen Savoie ve Nice değil, Belçika ve ondan da çok Ren'in sol kıyısıydı. Sınırların stratejik bir biçimde düzeltilmesi, fetih ve feragat arasında, ılımlılar kadar meşruti kralcıların da sıcak yaklaştığı bir orta yol sunmaktaydı. Fransa, Entre-Sambre-et-Meuse, Namur ve Lüksemburg'u sınırlarına katarsa tamamıyla güven altında olurdu. Bununla birlikte cumhuriyetçilerin Belçika'nın ilhakına oybirliğiyle destek verdikleri görülür; fakat 1795 yazında örneğin Merlin de Douai ve Merlin de Thionville, sindirilmez olarak değerlendirdikleri Rheinlandlı Cermen halkların Fransa'ya dahil edilmesini kesinlikle istemiyorlardı; bu edinimi kendi ilini olası bir düşman istilasından koruyabilmek için kaçınılmaz olarak gören Alsaslı Reubell ve Almanya haritası yeniden düzenlenirken Prusya'nın alacağı tazminatlardan yararlanmak için Ren'e erişmek konusunda kararlı olan Sieyes tam tersini düşünüyorlardı. Kararsızlık Direktuvar döneminin ortasına kadar sürüp gitti; Thermidorcular bir karara varmamış oldukları için, ilk andan itibaren ileride ellerini bağlayacak duruma düşmemeye özen gösterdiler. Buna karşın Prusya ile yapılan Basel Antlaşması, hiçbir şeyi çözememiş olsa da onlara bir yön belirledi. Koalisyon ülkelerinin mantığından hareketle, paylarını ayırmak şartıyla onlarla anlaşabilirlerdi. Tüm bu hesaplarda insan hakları unutulmuştu; ilhak edilen halkların Cumhuriyet'e katılmakla sağlayacağı üstünlükler, onlara uygulanacak olan şiddeti maskeler hale gelmişti. Bu hesap ve anlaşmalarda unutulanlar eski diplomasiye geri dönüldüğünü gösteriyordu. Gizli anlaşma maddeleri utanma duygularını bastırıyor, ihanetlerin üstünü örtüyordu. 19 Şubat 1795'te Toskana ile anlaşan Komite, oldubittiyi Konvansiyona onaylatmayı ve 27 Ventôse'da (13 Mart), onaya sunulmayacak gizli anlaşmalar yapılabilmesi için peşin imza almayı başardı.

IV. Basel ve Lahey Antlaşmaları (Nisan – Mayıs 1795)

Meyerinck adında bir Prusya elçisi, 22 Kasım 1794'ten beri Basel'de bulunuyordu; ama görüşmeler sürüncemeye girmişti. II. Friedrich-Wilhelm barış istiyor ama nasıl bir barış istediğini bilmiyordu. Her zamanki gibi, çevresinde iki cephe çatışıyor ve kral iki cephe arasında gidip geliyordu. Krallığın

sınırlarıyla ilgili çıkarlarına sıkı sıkıya bağlı olan bakanların gözleri Polonya'dan başka bir şey görmüyor, ne pahasına olursa olsun Fransa ile hemen barış imzalamak istediklerini ileri sürüyorlardı; bu durumda barış ayrı ayrı imzalanacaktı. Bakanlar Mainz'ı savunmak istemiyorlar ve Fransızlar Ren'in sol kıyısı konusunda direttiklerinde, bunun yalnızca Alman topraklarının genişletilmesi için bir bahane olacağını düşünüyorlardı. Haugwitz, tüm bu konularda mesai arkadaşlarıyla hemfikirdi. O sırada Prusya'ya ait Frankonya bölgesini yöneten Hardenberg ise tam tersine, Habsburg İmparatorluğu'yla çıkar birliğini sürdürmemesi durumunda kralın prenslikler üzerindeki bütün nüfuzunu yitireceğini iddia ediyordu; ancak genel bir barışı ya da en azından imparatorluk bünyesinde barışı kabul ediyordu. 22 Aralık'ta Diyet Meclisi, Prusya'nın aracılığıyla pazarlık yapılması talebinde bulundu; Rheinlandlı prensler anlaşmak istiyorlardı; Bavyera, bir Avusturya garnizonunu Mannheim'a sokmak için mümkün olabilecek tüm kötü niyetini kullanmıştı ve bu garnizona öyle beceriksizce yardım etti ki şehir 24 Aralık'ta teslim oldu. Hardenberg, prenslerin çıkarlarını koruyarak Prusya'nın nüfuzunu artırmayı umuyordu; fakat bunların güvenini kazanmak için, her şeyden önce Almanya'nın parçalanması konusundaki her türlü planı saf dışı bırakmak gerekiyordu. Hardenberg, Hannover kökenli olduğundan, bakanlar onu Prusyalıdan çok Alman olmakla suçluyorlardı; buna karşın kral katilleriyle anlaşmayı ve müttefiklerini terk etmeyi kesinlikle istemeyen hükümdar, onu zevkle dinliyordu.

Yine de bakanlar üstün geldi çünkü Friedrich-Wilhelm'in anlaşmaya karar vermesini sağlayan nedenler, güçlerinden hiçbir şey yitirmiyordu. Prusya'nın durumu, doğuda gitgide kötüleşiyordu. Varşova'nın düşüşünden beri, II. Katerina bir kez daha Polonya'ya egemen olmuştu; soylu yurtseverleri hapse atarak ya da Sibirya'ya sürerek, kendisinin ve gözdelerinin servetleri lehine bunların ve göçmenlerin topraklarına el koyarak orada terör estiriyordu. Bug hattına ulaşmak için üçüncü ve son paylaşımı gerçekleştirmeye kararlı olan Katerina, Prusya'yı bunun dışında tutmak niyetinde değildi çünkü bu durumda savaşmak gerekirdi ve o, bu haliyle daha fazla işine gelen Türkiye'ye karşı ne savaşabilirdi ne de savaşmak istiyordu; öte yandan çok ciddi anlaşmazlıklara rağmen üç işbirlikçinin dayanışması sürüyordu. Son olarak da Katerina hâlâ Devrim'in başının ezilmesini istiyordu ve Prusya'yı yenmek için yine Avusturya'nın Fransa ile anlaşmasına izin vermeliydi. Bunlara rağmen yine de Friedrich-Wilhelm'in payını en aza indirgemekte kararlıydı ve Avusturya için, Prusyalıların bir bölümünü işgal ettiği Krakov ve Sandomir valiliklerini düşünüyordu; bunların paylarını kırparak, iki Alman

gücü arasındaki dengeyi sağlar ve kendisine hiçbir şeye mal olmaksızın imparatorla yeniden barışırdı. Yılın başından beri St. Petersburg'da ilerlemeler kaydeden Thugut, çariçenin kararlarını peşin peşin benimsiyordu; 29 Kasım 1794'te Louis Cobenzl'a yaptığı açıklamalarda, kendisine Hollanda karşılığında Bavyera'nın ve Fransa'dan ya da olmazsa Venediklilerden alınacak olan bir "fazlalığın" verilmesi şartıyla ikinci paylaşımı yeniden kabul ediyordu; üçüncü paylaşım için ise Prusya'nın hırsının bastırılması ve Avusturya'ya Krakov ve Sandomir ile Lublin ve Radom'un da bırakılması konusundaki gereklilik üzerinde ısrar ediyordu. Zorlanmaksızın anlaşmaya varıldı ve 3 Ocak 1795'te antlaşma iki bölüm halinde imzalandı. Berlin'e daha sonra bildirilecek olan birinci bölüm, nihai olarak Polonya meselesini sonuca bağlıyor ve Friedrich-Wilhelm'e yalnızca Varşova ile Neman ve Bug'a kadar ülkenin kuzeyini veriyordu; gizli kalması gereken ikinci bölüm, Türkiye'ye karşı yapılacak olası bir savaşta, Rusya'ya Avusturya'nın ittifakı garantisini veriyordu. Ağustos ayından beri uzak tutulan Prusya büyükelçisi Tauentzien, hazırlanmakta olan şeyler konusunda saray erkanına hiçbir şüphe bırakmamıştı. Bunun üzerine Friedrich-Wilhelm 8 Aralık 1794'te, Fransız dostları sempatizanlığıyla tanınan Goltz Kontu'nu Basel'e gönderme kararı aldı. Kamu Selameti Komitesi, Barthélemy'nin pazarlığa oturmasına izin vermeden önce kendisine bir görevli gönderilmesini istedi. Prusya'nın eğilimlerini bizzat öğrenmek istiyor ve özellikle de barışı Prusya'nın istediğini göstererek itibarını pekiştirmek istiyordu. Böylelikle Harnier Paris'e geldi ve 6 Ocak 1795'te kendisine cumhuriyetin niyeti bildirildi; son olarak da aynı tarihe doğru, Möllendorf Mainz'dan vazgeçti ve Westfalen'e çekildi. Bunun üzerine Barthélemy'ye talimatlar verildi. Burada Prusya'nın, Ren Nehri'nin sol kıyısının ilhakını benimsemesi söz konusuydu. Komite, Harnier'nin elini kolunu bağlamak amacıyla, tazminatları ona karşı yem olarak kullanıyordu. Barthélemy bir antlaşma taslağı yazdı ve zemini daha da elverişli kılmak için, imparatorluk bizzat barış imzalayana kadar devretme işlemi kaçınılmaz olarak ertelendiğinden, maddenin gizli kalabileceğini belirtti.

Buna rağmen kral hâlâ tereddüt ediyordu. İngilizler, bir yön değişikliğine sebep olabilecek para tekliflerini yapmaksızın, Berlin'de entrikalar çeviriyorlardı. Bu sırada Goltz 5 Şubat 1795'te öldü ve barış düşmanları için bir başarı gibi görünen tercih sonucu Hardenberg onun yerine geçti. Hardenberg gerçekten de barışı ertelemeye çabaladı, Basel'e ancak 18 Mart'ta ulaşmak üzere ayarlamalarda bulundu ve Prusya'nın tarafsızlığını teyit etmek ve davasına en azından prenslerin bir kısmını dahil etmek amacıyla yeni bir uzlaşma önerdi. Bu, Hannover de dahil olmak üzere Kuzey Almanya'yı sa-

vaşanlara kapatmak için bir sınır çizgisi çekmekten ibaretti. Kamu Selameti Komitesi itiraz etti; daha 10 Germinal'de (30 Mart) Westfalen'de hâlâ 80 bin Prusyalı bulunmasına rağmen, yalnızca ültimatomdan bahsediyordu. Hardenberg zaman kazanmak için bu itirazdan seve seve yararlanırdı; fakat 31 Mart'ta kraldan gelen bir mektup, eğer Fransızlar boyun eğerse ona hemen anlaşmaya varmasını emretti. Westfalen ordusunu Polonya'ya götürmek aciliyet kazanıyordu. Bunun üzerine Barthélemy Komite'nin ültimatomunu bildirmekten kaçındı ve 15 Germinal'i 16'sına bağlayan gece (4-5 Nisan 1795) antlaşmayı imzalama sorumluluğunu üzerine aldı. Basel Antlaşması "Fransa Cumhuriyeti ve Prusya kralı arasında barış, dostluk ve iyi geçim"i koşul koyuyordu. Fransız orduları Ren Nehri'nin sağ kıyısındaki Prusya sömürgelerini tahliye edecek ama genel barışlandırmaya kadar sol kıyıdakileri işgale devam edecekti. Gizli maddeler aracılığıyla, iki güç, katı bir tarafsızlık sergileyecekleri sözüyle bağlanıyorlardı. Özellikle 2. maddeye göre "eğer Cermen İmparatorluğu ve Fransa arasındaki genel barışlandırma sırasında sol kıyı Fransa'ya kalırsa, Haşmetli Prusya Kralı, uygun görülecek olan bir topraksal tazminat karşılığında, bu nehrin sol kıyısında yer alan Prusya devletlerinin devrinin koşulları konusunda Fransa Cumhuriyeti ile anlaşacak"tı. Barthélemy, Komite'ye fikir değiştirtmekte, ayın 12'sindeki "olaylı gün"den çok daha başarılı olmuştu. Büyük bir sevinç duyuldu; Prusya, Fransa Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk büyük güçtü. Biraz düşündükten sonra suratlar asıldı. Aslında Prusya, herkesin önünde yalnızca tarafsızlığını kabul ediyor ve hatta sınır çizgisiyle, Hannover'i güven altına alıyordu. Buna karşın Barthélemy, bu çizginin aynı zamanda Hollanda'yı da koruduğunu ve gizli bir madde aracılığıyla Friedrich-Wilhelm'in *stadhouder*'i (V. William) terk ettiğini sağduyuyla belirtti.

Gerçekten de Komite Basel görüşmelerinin hızlandırılmasını emrettiyse, bunun sebebi, Hollandalıların Prusya'ya bel bağlamasından şüphelenmesiydi. Paris'e 20 Ventôse'da (10 Mart) gelen Daendels'in ve Genel Meclis'in elçileri, hemşerilerinin önünde kefil oldukları cumhuriyetin cömertliğini ve Fransa'ya olan bağlılıklarını öne sürerek, Komite'nin acımasız isteklerine cesurca direniyorlardı. Bunlar 10 Germinal'de bir ültimatom aldılar ve kısa sürede Basel Antlaşması'nı tanıdılar; Reubell ve Sieyes Lahey'e gittiler ve devletlerden zorla 27 Floréal (16 Mayıs) antlaşmasını kopardılar. Hollanda Flandre'ı, Maastricht'i, Venlo'yu devrediyor ve Fransa ile savunma ve saldırıda ittifak sözleşmesi yapıyordu; donanma ve ordusunu büyütecek ve barışa kadar 25 bin askerlik bir işgal birliğinin bakımını sağlayacaktı. Özellikle de, 100 milyon florinlik bir tazminat ödeyecekti. Öte yandan parasal dolaşımını

istikrara kavuşturmak için otuz milyon kadar *assignat*'yı bizzat geri ödemesi gerekiyordu. İngiltere'ye karşı savaşa girişen Hollanda, kısa bir süre sonra sömürgelerinin bir kısmını yitirdi ve ticareti açısından ağır bir yara aldı.

Aynı sırada Barthélemy ve İspanyol elçi Yriarte arasında Basel'de toplantılar başlıyordu; Bayonne'da da pazarlıklar sürüyordu. Godoy'nın, Kara Dağ savaşının öncesine dayanan önerileri, Güney Fransa'da XVII. Louis için bir krallığın kurulması ve Roma Katolik dininin eski haline dönüştürülmesi yönündeydi. Komite ise Guipúzcoa'yı, Santo Domingo'yu, Louisiana'yı talep ediyordu. XVII. Louis'nin ölümü ilk bir zorluğu ortadan kaldırdı; ardından Moncey saldırıya geçti, İspanya'nın orta bölgelerini çökertti, sol kanadı Bilbao'ya yaydı, Vittoria'yı işgal etti ve Ebro Nehri üzerinde Miranda'ya ulaştı. Son olarak da Quiberon seferi, Komite'nin kesin isteklerini geçersizleştirdi. 4 Thermidor'da (22 Temmuz) aceleyle imza atıldı. Fransa, bir kez daha rakibini yalnızca tarafsız kılmakla ya da ona çok yakın bir şeyle yetindi; ancak Santo Domingo'nun İspanyollara ait olan bölümünü elde etti.

Geriye, Avusturya ile görüşülüp görüşülmeyeceğini bilmek kalıyordu. Bu açıdan başarı muhtemel gibi görünmemekteydi. Thugut, daha Messidor ayında, Komite'nin her zamanki gibi abartılı önerilerini reddetmişti. Koşullar, gerçekten de şansölyenin lehineydi. Basel Barış Antlaşması haberi üzerine Katerina şiddetle öfkelendi ve yeni ilhak edilen Kurlandiya'ya 40 bin asker gönderdi. Pitt ise şimdiden Londra'dan bir borç için garanti verdiği Avusturyalılara, Prusyalılara vermeyi beceriksizce reddettiği parayı sundu; 20 Mayıs'ta yeni bir ittifak antlaşması aracılığıyla, 200 bin askerin bakımı için 600 bin sterlinlik bir para yardımı konusunda anlaşıldı; Rusya, 28 Eylül'de buna kendi imzasını da ekledi. Böylelikle gözü doyan, Prusya'ya karşı müttefiklerince korunan, Polonya payından memnun kalan Thugut, Belçika'yı geri alamayacağını kesinlikle düşünmüyordu. Bununla birlikte üçüncü paylaşım henüz Prusya'ya bildirilmemişti ve öte yandan Thugut'ün gözü Venedik'teydi. Belki de Hollanda'nın paylaşımını kabul ederdi. Komite böylesi bir çözümü saf dışı bıraktığına göre, en azından prenslerin de yardımıyla Almanya'yı kapatarak, Avusturya'yı güçsüz duruma düşürmeyi deneyemez miydi? Hardenberg, 28 Floréal'de (17 Mayıs) sınır çizgisi antlaşmasını imzalamasının ardından, bu yönde hareket etmekteydi. Diyet Meclisi 3 Temmuz'da, Almanya'nın bütünlüğü bazında Fransa ile barış imzalamak üzere Prusya'nın aracılığını kabul etmeye karar verdi; imparatorun katılımı saklı tutuldu ama eğer bunu reddederse, 28 Ağustos'ta Hessen-Kassel prensinin yaptığı gibi, prenslerin buna aldırmayacağından şüphe edilmiyordu. Her şey Fransa'ya bağlıydı, diyordu Hardenberg; Ren'den vazgeçmesi yeterliydi. Barthélemy

de bunu istiyordu ve Prairial ve Messidor aylarında Komite tereddüte düştü. Merlin de Douai, ilhakın sakıncaları olacağını düşünüyordu; az çok meşruti kralcılarla hemfikir olan Aubry, Henry-Larivière, Gamon ve Boissy d'Anglas, eski sınırlardan yana olmalıydılar. Buna karşın Thermidor ayında Reubell ve Sieyes, ilhak taraftarlarının yeniden çoğunluk oldukları Komite'ye girdiler ve bu sırada, mutlakiyetçiler ve İngilizler tarafından hazırlanan girişim, Plaine meşrutilerinin devrimci duygularını pekiştirmekteydi.

V. Quiberon / 13 Vendémiaire, 4. Yıl

1794 Temmuz'unda Windham'ın iktidara gelişinden beri, Vendée ya da Bretanya'ya sefer düzenleme projesi nihayet İngiliz hükümetinde savunuluyordu. Dundas buna karşı çıkıyor ve Pitt soğuk bakıyordu. Kralcıların ittifaka getirdiği yardımı küçümsemiyordu ve 1794 Ekim'inden beri, cebinde bol parayla Basel'e yerleşmiş olan görevlisi Wickham, elinden geldiğince mutlakiyetçileri olduğu kadar meşrutileri de destekliyordu. Pitt şahsen, meşrutilerin başarılı olmasını diliyordu ve Thermidorcular seçimli yönetimi yeniden kurmayı düşündüklerine göre, barışçıl bir düzenleme umudu yeniden doğmaktaydı. Mutlakiyetçiler silahlara yeniden sarılsalar da, bunların yenilgisini öngörerek, onlara cılız ordularının bir kısmını feda etme fikri hoşuna gitmiyordu. Yine de, meşruti olarak tanınmasına rağmen bir askeri darbe için göçmen alayları toplamayı öneren Puisaye'nin ısrarlarına boyun eğdi. Bu göçmenlerin bir kısmı Almanya'dan geldi ve silah altına alınmayı kabul eden mahkumlar da bunlara eklendi.

İngiliz donanması Villaret'nin filosunu geri püskürttü ve Hervilly'nin tümeni 9 Messidor'da (27 Haziran), İngiliz üniforması altında Quiberon Yarımadası'na çıkartma yapabildi. Hervilly ve Puisaye komutanlık için kavga ettiklerinden zaman kaybettiler ve diğer yandan ikinci tümen, yani Sombreuil'ün tümeni onlara ancak temmuz ayının ortasında katıldı. El konulan mesajlar sayesinde olaydan haberi olan Hoche, köylü kralcıların planlarını bozdu. Bunlar ancak birkaç küçük yardım alabildi ve halkın büyük çoğunluğu kıpırdamadı. Cumhuriyetçiler yarımadayı savunma yoluyla kapadılar, ardından da 2 Thermidor'u 3'üne bağlayan gece (20-21 Temmuz) buraya sızdılar. Göçmenler ya denize döküldü ya da yakalandı. Askeri mahkeme, bunlardan 428'i soylu olmak üzere 748'ini kurşuna dizdi. Başka bir çıkartma birliği, Artois Kontu'nun bir an göründüğü Yeu Adası'nı ele geçirdi. Charette, ona el uzatmak için yeniden sefere çıktı. Buna karşın prens, kıta üzerinde kendini tehlikeye atmadı ve aralık ayında İngilizler seferi geri çekti. Bütün

bu olayın tek kalıcı sonucu, yeni bir Vendée savaşı oldu.

Alarm yakıcı olmuştu. Kralcı tehlike artık görmezden gelinemezdi. Quiberon seferi, gerektiğinde kralcıların İngiltere ile gizli anlaşma yapabileceğini kanıtlamıştı ve cumhuriyetçi ateşin yeniden canlanmasında son noktayı koydu. Öngörülü Mallet du Pan, 21 Haziran 1795'te, bu gizli anlaşmanın kralcı dava açısından teşkil ettiği tehlikenin altını çizmişti. "İç savaş bir kuruntudur," diye yazıyordu; "yabancı savaşın kaynağı da bir o kadar yıprandı. Fransa'da silahlara ve müttefiklerin politikasına karşı duyulan tiksinti her şeyden ötedir; bu tiksintinin dengi ancak, bunların uyandırdığı bir o kadar yaygınlaşmış olan nefret olabilir." 14 Temmuz'un yıldönümünde Marseillaise yeniden çınladı ve Baldırı çıplaklar ile askerlerin, *collets noirs* (siyah yakalılar) avına çıkmalarına izin verildi. Buna rağmen, Plaine sağ kanatla ilişkilerini bozmadı; *Réveil du peuple* yerini korudu; 21 ve 22 Thermidor (8-9 Ağustos) tarihlerinde Konvansiyon, aralarında Fouché'nin de bulunduğu altı Montanyarın daha tutuklanmasını emretti. Öte yandan Boissy d'Anglas tarafından 5 Messidor'da (23 Haziran) sunulan anayasa tasarısının müzakeresi, oybirliğiyle 5 Fructidor'a (22 Ağustos) kadar sürdü; o gün, haklarında kovuşturma açılan ya da tutuklanan milletvekillerinin müstakbel yasama meclisinde yer alamayacakları kararı yeniden verliyordu ve ertesi gün, halk dernekleri ortadan kaldırıldı.

Bir halk oylamasının anayasayı onaylaması gerekiyordu; ardından, geriye yalnızca seçimleri düzenlemek kalacaktı. Kişisel muhafaza kaygısının teşvik ettiği cumhuriyetçi Thermidorcular, işte o sırada kralcıların en tehlikelilerinin ellerinde silahlarla cumhuriyete karşı savaşanlar değil de, Konvansiyon üyelerinin yerine seçilmeye hazırlananlar olduğunu fark ettiler. Montanyarları boşu boşuna yasadışı ilan etmişlerdi. Konvansiyon, kendi adına yapılmış olan her şeye bağlı kalmayı sürdürüyordu ve teröristleri ezmek için, kral katili bir Thermidorcu, bir kralcıya ve hatta gizli bir kralcıya bile denk değildi. Zaten maddi kriz ve kıtlık, bütün çoğunlukları yıkıma sürükleyebilirdi. Enflasyon azgın bir sel gibi yoluna devam ediyordu. Maksimum değerin ortadan kaldırıldığı sırada dolaşımdaki kağıt paranın değeri 8 milyar lira olarak değerlendirilmekteydi; 1 Brumaire'de (23 Ekim 1795) bu rakam 20 milyar olarak saptanacaktı. Birçok bölgede vasat olan hasatın ardından, pazarlarda satış zorunluluğunu ve pazarları donatmak için el koyma yöntemini yeniden yürürlüğe sokmak gerekmişti; 1797 yılına kadar yürürlükte kalan 4. Yıl'ın 7 Vendémiaire (29 Eylül) tarihli kanunu, tahıl konusunda, narhlandırma dışında 2. Yıl kurallarını yeniden geçerli kıldı. Meclis, inanılmaz derecede kötü gözle görülüyordu.

Bunun sonucu olarak, meclis 3. Yıl'ın 5 ve 13 Fructidor'unda (22 ve 30 Ağustos 1795), müstakbel milletvekillerinin üçte ikisinin, yani 500'ünün kendi bünyesinden seçileceği kararını verdi ve bu milletvekillerini atama biçimi üzerinde anlaşmaya varılamadığından, tercih seçmenlere bırakıldı; buna, eğer orantıya saygı göstermezlerse, yeniden seçilen Konvansiyon üyelerinin kendi üyelerini kendi seçme yöntemiyle tamamlanacağı da eklendi. Böylelikle, kendi üyelerini kendi seçme yöntemi ancak 8. Yıl'da hakim olmuş olsa da, Devrim ve Cumhuriyet'e bağlı "ileri gelenler"in lehine, demokratları ve kralcıları saf dışı bırakmaya uygunmuşçasına akıllara giriyordu. Buna karşın sağ kanat anayasayı oylarken, seçimlerin kendisine iktidarı teslim edeceğini ummuştu ve tüm Fransa'da sağ taraftarları, ateşli itirazlarını onunkilere eklediler.

Anayasa para karşılığında seçmenlik ya da seçilebilirlik hakkını yeniden geçerli kılmış olsa da, halk oylaması için kamu oylamasına başvuruldu; ordu ve donanma da buna katıldı. Sonuç iyi oldu. Her şeye rağmen yeni rejim onları Konvansiyon'dan kurtaracağı için, muhtemelen birçok muhalif onaylamaya ya da çekimser kalmaya katlandı. 4. Yıl'ın 1 Vendémiaire'inde (23 Eylül 1795), Konvansiyon anayasa olduğu gibi ek kaarnamelerin de kabul edildiğini açıkladı.

Paris'te kaynaşma artıyordu. Yönetimi Lepeletier seksiyonu, yani borsanın, bankaların ve vurguncuların bulunduğu semt üstlenmişti ve diğerlerini de ardından sürükledi; merkezi bir komite kurulmasını teklif etti ve cumhuriyetin dört bir yanındaki ilk meclisleri de başkenti taklit etmeye çağırarak bunda başarılı oldu. 27 Fructidor'da (17 Eylül), Châteauneuf-en-Thimerais'de ayaklanma çıktı. Böylece tehdit altına giren Plaine, sağ kanat ile ilişkilerini kopardı. Göçmenleri ve direticileri hedefleyen kararnameleri teyit etti; 4. Yıl'ın 7 Vendémiaire'inde (29 Eylül 1795), rahipleri halkın egemenliğini tanımaya zorlayan ve ulusal malların satışına saldırıda bulunanlar ya da krallığın yeniden kurulmasını salık verenler için cezalar getiren yeni bir dini güvenlik yasası oyladı. Bundan böyle Baldırı çıplakların desteğini hor görmedi. 12 Vendémiaire'de (4 Ekim), teröristlerin silahsızlandırılmasını yürürlükten kaldırdı. Bu son önlem nifak saçtı. 13 Vendémiaire isyanını kralcılar yönetti; fakat Devrim hükümetinin dönüşünden korkan herkes onları izledi.

Bir kez daha ordu müdahale etti. Ordu komutanı Menou muhalifleri idare ettiğinden, Barras yeniden Konvansiyon'u kurtarma görevini üstlendi. Yanına aldığı yardımcılar arasından nihai operasyonu yöneten, o sırada bakanlık emrinde bulunan Bonapart'tı. Bonapart isyanı ezdi ve böylelikle, o da servetini garantiledi. Bastırma harekâtı zararsız oldu. Yalnızca liderlerden ikisi kurşuna dizildi. Buna karşılık olayın sonuçları yine de önemliydi.

Ulusal muhafız birliği silahsızlandırıldı; Paris, askeri işgal altında kaldı. Bu şehrin devrimci rolü son bulmuştu. Plaine, sağ kanada karşı birkaç kin gösterisinde bulundu; bu kanadın üç üyesi tutuklandı. Fréron, Beyaz Terör'ü bastırmak için Provence'a gitti. 20 Vendémiaire'de (20 Ekim) başlayan seçimler, bilindiği kadarıyla ancak 379 Konvansiyon üyesini yetkili kılmıştı ve bunların hemen hepsi sağ kanattan ya da kralcı olmalarından şüphelenilen kişilerdi; bunun üzerine bazıları, bunları hükümsüz kılmaktan bahsetti ve Tallien, "halk refahı" önlemleri talebinde bulundu. Bu korkutucu lafların ardından kaynaşma gücünü yitirdi ve hatta Konvansiyon üyeleri, daha önceden tutuklanan meslektaşlarını ve çok sayıda teröristi kurtaran affı ancak son dakikada, 4 Brumaire'de (26 Ekim) onayladılar. Bununla birlikte 9 Thermidor'un ertesinde olduğu gibi, kralcılara ve Roma kilisesine karşı tüm yurtseverlerin birleşmesi konusu yeniden gündeme geldi ve Direktuvar yönetimi bu koşullar altında başladı.

Buna karşın kralcı saldırının sonuçları bununla sınırlı kalmadı. Cumhuriyetçilerin yüz seksen derecelik dönüşü, dış politika üzerinde derin bir etki yarattı.

VI. 1795 Savaşı ve Belçika'nın İlhakı

Askerlerin yaşam koşulları hâlâ kötüye gittiğinden ve donanım sıkıntısı çekildiğinden, Sambre-et-Meuse ordusunun başındaki Jourdan ve Ren ordusuna geçmiş olan Pichegru, kıştan beri hareket etmiyorlardı. Thermidorcuların güçsüzlüğü, artık Condé Prensi'nin para yardımlarını kabul eden Pichegru'nün ihanetinden dolayı burada ciddileşti. Prens parasının karşılığını alamadı çünkü general, Huningue'i teslim etmeye cesaret edemedi. Buna karşın yine de Jourdan'ın tersine, saldırıyı hazırlamak için elinin altında bulunan kısıtlı imkanlardan yararlanmayarak düşmana yardım etti.

Oysa Ağustos ayında bir taraf tutma vakti geldi. İmparator, Diyet Meclisi'nin Almanya'nın bütünlüğüne saygı gösterecek olan bir barışın lehine kullandığı oyu kısa süre önce tasdik etmişti; Hardenberg, Fransa Ren'den vazgeçmezse, Prusya'nın bu ülkeyle ittifak kuramayacağını tekrar ediyordu. Bununla birlikte Polonya paylaşımı düzenlemesi, Avusturya-Prusyalıların cephe almasına yol açıyordu. 3 Ocak antlaşması nihayet 3 Ağustos'ta Berlin'e bildirildiğinden, şiddetli olaylar bunu izleyen toplantıya damgasını vurmuştu. Kamu Selameti Komitesi Rheinland'dan vazgeçerek Prusya'yı kazanmayı ya da Hollanda'da yapılacak olan bir sınır düzeltimiyle yetinerek Avusturya ile anlaşmayı deneyebilirdi. Quiberon'dan beri devrimci zihni-

yetin uyanışıyla güçlenen ilhakçı eğilim baskın çıktığı için, geriye yalnızca savaşmak kalıyordu. Nihayet, generaller kesin emirler aldılar.

20 Fructidor (6 Eylül) tarihinde Jourdan Ren Nehri'ni aştı ve Clerfayt Main'in ötesine çekilerek Mainz'ı savunmasız bıraktı; Pichegru, Mannheim'dan çıkarak onu yenilgiye uğratabilirdi; ordularını bir araya toplamadığından, yalnızca iki zayıf bölüğü ilerletti ve bunlar da korkusuz bir saldırının kurbanı olarak bozguna uğradılar. İki general, 27 Eylül'deki görüşmelerinin ardından Komite'den talimat istediler ama bu talimatlar asla gelmedi.

Komite, muhtemelen o sırada Paris seksiyonlarıyla fazlasıyla meşguldü. Buna rağmen, Belçika'nın ilhakını hazırlayacak vakti buldu. Bunu Merlin de Douai teklif etti ve Carnot onayladı. Sağ kanat itiraz etti: "Komite nasıl olur da haydutların aleti olur?" diye haykırdı Lesage Montanyarları suçlayarak ve ilhaklar inisiyatifinin Gironde'a ait olduğunu unutarak. Konvansiyon, 4. Yıl'ın 9 Vendémiaire'inde (1 Ekim 1795) öneriyi kabul etti. Öte yandan Merlin, Ren sınırı lehine konuşmuş ama yine de kararı genel barış vaktine kadar ertelemişti.

Kısa süre sonra, gelişen olaylar, bu barışın çabucak sağlanamayacağını gösterdi. Ekim ayı başında, Yukarı Ren'den gelen Wurmser, Mannheim önüne çıktı; Clerfayt Jourdan'ı geri püskürterek onu Ren'i geri geçmeye zorlamayı ve Mainz'ı bloke eden orduları bozguna uğratmayı başardı. Pichegru hareket etmekten kaçındı. Ona cephe alan Avusturyalılar, kasım ayında Pfalz'ı işgal ettiler, Fransızları Queich'e kadar geri püskürttüler ve Mannheim'ı geri aldılar. Bu sırada Rusya, İngiltere-Avusturya ittifaka katılıyor ve Prusya kralı 24 Ekim'de kendisine ayrılan payla yetinmeye boyun eğiyordu: Varşova ve Narev Nehri'nin kuzeyindeki topraklar. Doğuda sükûnete kavuşan, batıda muzaffer ve Ren'in sol kıyısına yerleşmiş olan Thugut ise artık yalnızca ilkbahar seferini hazırlamayı düşünüyordu. Silah zoruyla genel barışı empoze etmekten aciz Thermidorcular, ilhaklara yönelerek bu olasılığı uzaklaştırmışlardı. Acaba yürürlüğe soktukları anayasa savaş sınavını geçebilecek miydi?

VII. 3. Yıl Anayasası

Konvansiyon, varoluşunu meclisler tarihinin en parlakları arasında yerini alan yüz seksen derecelik dönüşlerle süsledi ve öylesine çelişkili politikalar izledi ki ilk bakışta bunların arasında ortak bir nokta bulmak imkansız gibi görünür. Oysa bunların bir ortak noktası vardır: Üçüncü Tabaka'nın, 1789'da aristokrasiye karşı kazanılan zaferi teyit etme isteği. Böylelikle, Kurucu Meclis ve Konvansiyon arasındaki kopukluk, söylenilenden daha az derindir ve bu açıdan bakıldığında, devrimci dayanışma Montanyarlara kadar uzanır.

Buna karşın Montanyarların gözünde, iç ve dış savaş otoriter bir hükümet gerektiriyor ve devam ettiği sürece devrimi diktatörlüğe mahkum ediyordu. Bunlar, devrimi oluşturmak için Baldırı çıplaklardan destek alarak, öte yandan da ortaya toplumsal bir demokrasi taslağı çıkardılar. Üçüncü Tabaka bölündü. Kurucu Meclis üyelerinin düşüncesine göre, 1789 Devrimi özgürlüğün temellerini atıyor ve siyasi ve toplumsal gücü yüksek burjuvaziye veriyordu. Konvansiyon üyelerinin de çoğunluğu, devrimi böyle yorumluyorlardı. Bu nedenle, Thermidorcu tepkinin önemi ortaya çıkar: Jakobenler döneminin teşkil ettiği kesintinin ötesinde, bu tepki Kurucu Meclis geleneğini yeniledi. Meşruti hükümdarlık yanlıları ve cumhuriyetçi Thermidorcular, kuşkusuz yürütücü erk liderinin unvan ve yetkileri konusunda bölünüyorlardı; fakat 3. Yıl anayasasını hazırlarken, seçime dayalı ve liberal bir hükümet kurma gerekliliği olduğu kadar, ülkenin siyasi ve ekonomik yönetimini "ileri gelenler"e, yani az da olsa hali vakti yerinde mal sahiplerine verme konusunda da hemfikir oldular. "En iyiler tarafından yönetilmeliyiz" der Boissy d'Anglas; "En iyiler, en eğitimli ve kanunların gözetilmesiyle en ilgili olanlardır. Öyle ki, birkaç istisna dışında böylesi adamları ancak bir mülk sahibi olanlar, bu mülkü kapsayan ülkeye, bunu koruyan kanunlara, bunu muhafaza eden sükûnete bağlı olanlar ve kendilerine öngörü ve doğrulukla vatanın kaderini belirleyen kanunların yarar ve zararları konusunda tartışma yetisini kazandıran eğitimlerini bu mülke ve bunun sağladığı rahatlığa borçlu olanlar arasında bulabilirsiniz... Mal sahipleri tarafından yönetilen bir ülke toplumsal düzene sahiptir; mal sahibi olmayanlar tarafından yönetilen bir ülke uygarlıktan önceki durumdadır."

Bu anlayış, Thermidorcuların gerçekçi çalışması üzerinde kayda değer bir etki yaratmıştı. 18. yüzyıl zihniyetine sadık Thermidorcular, Montanyarlar gibi kuşkusuz medeni kanunu ve ölçü sistemini hazırlamaya devam ettiler. Aynı şekilde, araştırma ve yüksek eğitim kurumlarının oluşturulması ya da düzeltilmesi konusunda çalışmaları sürdürdüler: Boylam Bürosu, Doğal Tarih Müzesi, Fransız Anıtları Müzesi, Politeknik Yüksek Okulu, Tıp Okulu. Ayrılmalarının arifesinde Fransız Akademi Birliği'ni kurma kararı aldılar. Buna karşın kendilerine öğrenciler yetiştirmek için her ilde açılmasını emrettikleri merkezi okullar yalnızca burjuvazi kökenli gençlere uygundu ve 3. Yıl'da devlet ilkokullarının sayısını azalttıktan sonra, 4. Yıl'ın 3 Brumaire'inde (25 Ekim 1795) öğretmenlerin maaşlarını ortadan kaldırarak bu okulları yıkıma mahkum ettiler. Devlet hazinesinin içinde bulunduğu yokluk bir mazeret sağlıyordu; fakat Boissy d'Anglas gibi birçokları, yoksul eğitimlilerden oluşacak bir "parazit ve hırslılar azınlığı"nın eğitilmesini ihtiyatsızlık olarak

değerlendiriyordu. Mali nedenler aynı zamanda "ulusal yardımseverlik"ten de vazgeçilmesine yol açtı. İkinci medeni kanun projesi gerçekleşmediyse de, bir ipotek kanunu oylandı; 2. Yıl'ın mirasla ilgili kanunları yumuşatıldı; ulusal malları bölmekten vazgeçildi; bucak mülkiyetlerinin paylaşımına son verileceğinden bahsedildi.

3. Yıl anayasası tepkiyi taçlandırdı ve bunun gelişimini hazırladı. Şu meşhur madde, tehlikeli bir kapsama sahipmişçesine, bundan önce yayımlanan yeni Haklar Bildirisi'nden çıkarıldı: "İnsanlar, kanun önünde özgür ve eşit olarak doğar ve yaşarlar." Müzakere sırasında Mailhe, "bu bildiri içerisine anayasanın kapsadıklarıyla çelişen ilkeler" koymanın tehlikeleri üzerinde durmuştu: "Gereksiz kelimeler kullanmayacak kadar acımasız bir kelimeler suiistimali deneyimi yaşadık." Lanjuinais de şunu belirtmişti: "Eğer tüm insanların kanun önünde eşit yaşadığını söylerseniz, herkesin emniyeti için yurttaşlık hakkından men ettiğiniz ya da yurttaşlık haklarını askıya aldığınız kişileri anayasaya karşı ayaklanmaya kışkırtırsınız." Thermidorcular da Kurucu Meclis üyeleri gibi –ama daha ihtiyatlı bir biçimde– yalnızca medeni eşitliğe önem veriyorlardı. "Eşitlik, kanunun herkes için aynı olmasına dayanır." Toplumsal demokrasiyi haklı çıkartabilecek kapsama sahip olduğu düşünülen 1793 Bildirisi'nin maddeleri de yok oldu; ekonomik özgürlük bittabi özellikle teyit edilirken, isyan hakkı da kaldırıldı. "Mülkiyet, mallarından, gelirlerinden, çalışma ve ustalığın verdiği meyvelerden yararlanma ve bunları kullanma hakkıdır." Son olarak da buna bir ödevler bildirisi eklendi; ama herkese uyması buyurulan kanunların hazırlanılışına katılım hakkı, yurttaşların bir kısmına verilmedi. Bu bildiri yine şunu belirtiyordu: "Toprakların ekimi, tüm üretimler, tüm çalışma imkanları ve tüm toplumsal düzen, mülkiyetlerin muhafazasına dayanır."

Oylama, gerçekten de halk oylaması olmaktan çıktı. Thermidorcuların bazı açılardan Kurucu Meclis üyelerine oranla daha demokratça davrandıkları doğrudur. Halk oylamasını ortadan kaldırmış ve tamamıyla temsili yönetimi yeniden geçerli kılmış olsalar da, anayasa konusunda halka danışma yöntemini korudular, aktif yurttaşlardan yalnızca önemsiz bir vergi istediler ve hatta isteğe bağlı ödemeyi kabul ettiler; ama bu yalnızca bir dış görünüştü çünkü oylama hâlâ iki aşamalıydı ve aktif yurttaşlar tarafından atanan seçmenlerin, 6 bin ya da daha fazla nüfuslu bir yerleşim bölgesinde iki yüz iş günü değerinde gelir sağlayan bir mülkün sahibi, başka yerlerde yüz elli iş günü değerinde bir kirayla bir evin ya da iki yüz iş günü değerinde bir çiftlik kirasıyla kırsal bir işletmenin kiracısı olması gerekiyordu. Böylelikle kaçınılmaz olarak ileri gelenler arasından seçilen yaklaşık 30 bin seçmen, "seçim hakkına sahip yurttaşların tümü"nü oluşturuyordu. Artık bir Lordlar

Kamarası'nın ortaya çıkmasından korkulmadığı için çift meclisliliğin sakıncası olmadığından, bunlar seçilme vergisi olmaksızın iki konseye bölünen bir yasama meclisi seçiyorlardı. En az 30 yaşında olan Beş Yüzler Konseyi üyeleri "kararları" oyluyor ve Eskiler Konseyi'nin en az 40 yaşında, evli veya dul olan 250 üyesiyse, bu kararları uygun bulursa kanuna dönüştürüyordu. Hükümet, Beş Yüzler tarafından hazırlanan elli kişilik bir listeden Eskiler'in seçtiği yine en az 40 yaşında olması gereken beş üyelik "Direktuvar"a emanet edildi. Bu Direktuvar, yalnızca kendisine bağlı olan bakanları atıyordu.

Thermidorcular, Jakobenlere ve karşıdevrimcilere karşı önlemlerini aldılar. Hedef, özellikle Jakobenlermiş gibi görünüyordu. Artık ne belediye başkanları ne de Paris ve büyük şehirlerdeki "Belediye Hükümeti" vardı; bunun yerine birçok belediye örgütü geçti. Eskiler'in başkent dışına da gönderebilecekleri hükümeti ve konseyleri askeri bir muhafız birliği koruyacaktı. Kulüplerin kuruluşuna yeniden izin verilirken, bunlar sıradan halk toplantılarına dönüştürüldü. Yasama Meclisi bir yıllığına basın özgürlüğünü askıya alma ve evlerde yapılan aramalara izin verme yetkisine sahip oldu; Direktuvar, tüm komplo şüphelilerini adaletin müdahalesi olmaksızın tutuklatabiliyordu. Bunun yanında iç savaş devam ettiğinden, en kötü muamele görenler yine karşıdevrimciler oldu. Göçmen ve rahiplere karşı çıkarılan olağanüstü kanunlar yürürlükte kaldı; 4. Yıl'ın 3 Brumaire (25 Ekim 1795) kanunu bunu hatırlatmaktan da fazlasını yaptı. Mallarına zaten el konulmuş olan göçmen akrabalarına olduğu kadar, "Vendémiaire'ciler"e de kamu görevlerini yasakladı. Zaten Jakobenlere karşı alınan önlemler, mutlakiyetçi olsun meşruti olsun tüm kralcıları da aynı şekilde tehdit ediyordu.

Sonuç olarak Thermidorcular, cumhuriyeti kuranları ekarte ederek cumhuriyetin yine de yaşamasını; burjuvazinin bir kısmını iktidardan men ederek iktidarın yine de burjuva kökenli olmasını; iktidarın liberal olduğunu iddia ederek otoriter kalmasını istiyorlardı. Rakipleri onları alaya boğdular; bu rakipler Konvansiyon Fransızlara hileli iflası ve savaşı miras bırakırken, birçok partizan bulmayacaklar mıydı? Seçime dayalı yönetime başvurmanın Thermidorcular için bir bahis olduğunun en iyi kanıtı üçte iki kararnamesidir. Montanyarları seçimleri askıya alarak diktatörlük kurmakla suçlarken, kendileri seçimleri ancak hile yapmaya özen göstererek yeniden geçerli kılıyorlardı; tamamıyla kendi üyelerini kendi seçme yöntemine geçmelerine ramak kalıyordu. Eğer gelecek seçimlerde başarısız olurlarsa, ancak diktatörlüğü geri getirecek olan bir askeri darbe aracılığıyla iktidarda kalacaklardı.

Savaş iç bölgelerde ve sınırlarda devam ettiğinden, hükümeti istikrardan, karar almadaki süratten, hareket etmedeki enerjiden men etmek için her

türlü düzenlemede bulunmak da bir bahisti. Konseylerin üçte birini, belediye örgütlerinin yarısını, Direktuvar ve il yönetim birimlerinin beşte birini yenilemek üzere seçim her yıl kendini gösteriyordu. Özellikle de burjuvazi, devletin tam yetkisine karşı korunmak için birbirlerinden bağımsız erklerin sayısını artırmaktaydı. Tehlike fark edildi ve anayasa, Direktuvar'a geniş yetkiler verdi: "Düzenleyici erk", yani Direktuvar'ın sonsuzca kullandığı kararnameler çıkartma hakkı, diplomasi, savaş, genel güvenlik, taşra yönetim birimleri üzerinde söz geçerliliği. Ademi merkeziyetçilik yeniden ortaya çıkmış olsa da, il ve belediye yönetimleri yeniden seçime dayalı hale geldiğinden, otorite yoğunlaştırıldı ve hükümet kontrolü sağlamlaştırıldı. İl yönetim merkezinde beş üyeli tek bir "merkezi yönetim birimi" bulunacaktı; kazalar ortadan kalktı; 5 binden fazla nüfuslu şehirlerde belediye görevlileriyle, diğer belediyeli yerleşim merkezlerinde bir görevli ve onun yardımcısıyla yetinilecek, belediye örgütü görevlilerin bir araya gelmesiyle kantonun yönetim merkezinde toplanacaktı. Direktuvar, yerel yönetim birimlerinin kararlarını kesin bir biçimde iptal edebilir, bunların üyelerini görevden alabilir ve hiç kimse kalmazsa bunların yerine başkalarını getirebilirdi (aksi takdirde kendi üyelerini kendi seçme yöntemi uygulanıyordu); bu yönetim birimlerinin her biri için kendi yargılama çevrelerinden bir komiser atıyordu. Bununla birlikte, bu rejim ile Jakoben ya da Konsüllük merkeziyetçiliği arasında büyük fark vardı. Vergi, seçilen yönetim birimlerinin yetkisi altındaydı ve Direktuvar devlet hazinesini yönetmiyordu. Direktuvar, askeri komisyonlara başvurma olasılığının dışında, zorlayıcı güce sahip değildi çünkü yargıçlar seçimle görevlendiriliyorlardı. Buna rağmen işin en kötü tarafı, Direktuvar ve konseyler arasında işbirliğini garanti eden hiçbir şey olmamasıydı. Direktuvar yasamacı inisiyatife sahip değildi ve konseylerle ancak mesaj yoluyla iletişim kuruyordu; bunları ne erteleyebilir ne de dağıtabilirdi; karşılıklı olarak da konseylerin, bütçeyi reddetmek ya da yürütücü erk sahipleri hakkında kovuşturma açmak dışında, Direktuvar'ı kendi görüşleri doğrultusunda ikna etmek için hiçbir imkanları yoktu; hatta bakanlarla bile hiçbir alakaları yoktu. En azından anayasa yeniden gözden geçirilebilir miydi? Evet ama bunun için en az altı yıllık bir süre geçmesi gerekiyordu. Anayasayı değiştirmek için yeni bir askeri darbe gerekecekti. Anayasa ise bunun karşısında ayakta kalamayacaktı.

Beşinci Kitap

DEVRİMİN FETHEDİCİ SALDIRISI

I. BÖLÜM

1795 SONUNDA AVRUPA VE DEVRİM

Basel antlaşmaları, Fransız Devrimi ve Avrupa aristokrasisinin çatışmasında bir dönüm noktası teşkil eder. O zamana dek neredeyse bütünüyle hemfikir olan Avrupa aristokrasisi, Fransa'ya dört bir yandan saldırıyordu. Fransa kendini korumayı başaracak mıydı? Devrim hükümeti, Fransa'nın yenilmiş olduğuna inanan düşmanlarına bunun tersini kanıtladı. Bundan böyle, bölünmüş bir Avrupa'nın ortasında saldırıya geçecek olan muzaffer ve genişlemiş cumhuriyetti. Bu Cumhuriyet Thermidorcuların yönetimi altında fetihler gerçekleştirebilecek miydi? Daha dün yenilenlerin içinde umut yeniden doğuyordu.

I. Tarafsızlar ve İttifak

Prusya, İspanya ve Toskana İsviçre'nin, İskandinavların, Cenova'nın ve Venedik'in çıkar sağladığı tarafsızlığı seçmişlerdi. Özellikle Prusya sınır çizgisi ardında prensleri etrafında toplayarak bir Kuzey Almanya federasyonu kurma girişiminde bulunmaktan kıvanç duyuyordu. Aslında bu federasyon kendi çıkarı doğrultusunda imparatorluğu parçalamaktaydı. Hollanda ise Fransızların elindeydi. 1795 yazı sonunda yenilenen ittifak, ciddi muharipler olarak yalnızca İngiltere'ye ve Avusturya'ya sahipti.

Bir yandan savaşmaya devam etmeleri için kıtalılara para öderken diğer yandan da ordularını ve gemilerini denizlerin hâkimiyetiyle sömürgeleri elinde tutmaya adayan İngiltere daima ittifakın elebaşılığını üstlenmişti. Buna karşın II. Katerina da her şeyden önce kendi çıkarlarını düşünüyordu, öyle ki ittifakının kendisi olmasa bile adı vardı. Devrime karşı sürekli mücadeleyi salık vererek diğerlerini savaşa yolluyor, kendisi ise Avusturyalılara

bir miktar para vermek ve Kuzey Denizi ile Manş Denizi'ne birkaç gemi göndermekle yetiniyordu. Güney Almanya prenslerinin teslim olmak için bekledikleri tek şey istilaydı. Eğer Avusturya orduları uzaklaşırsa Sardinya da bu prenslerin izinden gidecekti. Diğer İtalyan devletleri ise savaş meydanlarından uzak duruyorlardı. Böylelikle cumhuriyetin orduları yalnızca Habsburg ordularıyla çarpışmak zorunda kalacaktı.

Öte yandan Viyana ve Londra bir türlü hemfikir olamıyordu. İngiltere'nin Avusturya'dan istediği Fransa'nın elinden Belçika ile Hollanda'yı almasıydı. Diğer yerlerde dilediğini almaya çalışabilirdi. Thugut de Hollanda'ya pek ilgi duymuyordu; Almanya onu İtalya'dan bile daha az kaygılandırıyordu ve gözü tercihen Venedik topraklarına kayıyordu: bir hanedan ve özünde çok şekilli olan Habsburg devleti. Eğer uzak Belçika'nın yerine Venedik Cumhuriyeti topraklarını ya da en azından Bavyera'yı koyarsa bu savaştan dolayı Prusya'dan daha fazla şikâyet etmesine gerek kalmayacaktı. Polonya'nın paylaşımı bittikten ve para yardımı sözleri verildikten sonra Thugut ancak Fransızlar fetihlerinden vazgeçerse ve onu tam anlamıyla özgür bırakırsa barışı düşünebilirdi.

1795 yılı sonunda İngiltere'nin durumu ise tam olarak böyle değildi. Bu, kendini şahsen tehdit altında hissetmesinden kaynaklanmıyordu. Böylesi bir kaygı ancak Campoformio'nun ardından ortaya çıkmıştı ve yalnızca o zaman çabalar artmıştı. Diğer yandan savaş, yönetici sınıfın işine geliyordu. Son olarak, kralla hemfikir olan Windham ve Grenville dayanıklılık sergilenmesini ve Burke'ün öğütlediği mücadeleyi sürdürerek dünyanın toplumsal düzen bozucularından temizlenmesini istiyorlardı. Buna karşın Pitt endişeli görünüyordu. Quiberon'un ve 13 Vendémiaire'in yarattığı hayal kırıklıkları bir yana, kıtanın geleceği parlak görünmüyordu. Thugut Belçika'yı yeniden fethetmek için bir Rus ordusu, Hollanda ve Fransa'nın aleyhine bir genişleme ve Schelde Nehri ile Anvers'in dolaşıma serbest bırakılacağına dair söz verilmesini talep ediyordu. Özellikle iç durum kötüye gidiyordu. O zamana kadar Fransız rekabeti ortadan kaldırılmıştı ve İngiliz ticareti gelişiyordu; borç artsa da mali durum sağlıklı gibi görünüyor, İngiltere Merkez Bankası'nın çöküş yaşayabileceği düşünülmüyordu. Cumhuriyetçi fetihler ve Basel antlaşmaları olayların yönünü değiştirdi; artık geniş piyasalar İngiltere'nin elinden kayıp gidiyor ve tarafsızların piyasalarında Fransız ticaretinin rekabeti yeniden doğuyordu. Öte yandan 1795 hasatı pek kötü geçmişti. Çileden çıkan kitleler çalkalanıyordu; devasa mitingler art arda düzenleniyordu ve 29 Ekim'de, parlamento toplantısını açmaya giden III. George'un arabası taşa tutuldu. Saraydan yapılan açıklamaya göre eğer Fransa anlaşmaya oturmak isterse hükümet bunu kabul edecekti.

II. Thermidorcuların Önlemleri

3. Yıl anayasası gizli anlaşmalar imzaladığı takdirde kapsamını belirttiği Cumhuriyet topraklarının herhangi bir kısmını devretmesini Direktuvar'a yasaklıyordu. Buna, unutulan Senegal dışındaki sömürgeler de dahildi. Thermidorcuların gözünde bu talimat aynı zamanda konseylerin onayına sunulan antlaşmalar için de geçerliydi. Bu açıdan Jakobenler gibi düşünüyorlardı. Daha da ileri giderek 4. Yıl'ın 9 Vendémiaire kanununu anayasayla aynı zamanda halk oylaması yoluyla zımnen onaylanmış kabul ediyorlardı; öyle ki bugünkü Belçika'nın dokuz ili "anayasal sınırlar" içine giriyordu. Bu durumda İngiltere ile nasıl uygun düşülebilirdi? Bununla birlikte daha sonra meydana gelecek olaylar, denizlerde ve sömürgelerde bu ülkenin tatmin edilmesi ve aynı zamanda kıtasal barışın güçlü bir biçimde sağlanmış gibi görünmesi koşuluyla bunun mümkün olduğunu kanıtladı. Fransızlar ise kapitalizmin kaynakları konusundaki cehaletleri yüzünden kredi ve ihracat üzerine kurulu İngiliz gücünü daima aslında çürük olarak gördükleri için "Kalleş Albion"a* dünya hâkimiyetini vermek niyetinde değillerdi. Öte yandan zaten Hollanda'ya ve Amsterdam Bankası'na hâkim olduklarından hızla İspanya'yı ele geçirmeyi düşünüyorlardı.

Kıtasal barış ise sınırlar konusunda yeni bir tasarı olan "doğal sınırlar' engelinden dolayı tehlikeye düşebilirdi, zira Thugut Rheinland'dan vazgeçerek imparatorluk otoritesini yıkıma uğratmayı istemiyordu. Bununla beraber 1795 sonbaharında düzenlenen seferin feci sonuçları birçok Thermidorcunun cesaretini kırmıştı ve bu açıdan görüşleri aynı birliğe sahip değildi. Daha sonra konseyler ve Reubell'e rağmen bizzat Direktuvar, pek sakınımlı bir tutum sergilediler. Her halükârda henüz hiç kimse doğal sınırları aşmayı ve Jironden ya da Hébertist propagandayı diriltmeyi düşünmüyordu. Buna karşın Thermidorcular, genişleyen ve Prusya kadar İspanya'nın da ittifakını uman cumhuriyetin resmi olarak emellerini ölçülü kılmasının uygun olmadığı kanısındaydı.

Tamamıyla geleneksel diplomasiye dönülmüştü. Barış isteme eğilimindeki her iki taraf da diğerinin ilk adımı atmasını bekliyor ve bir aşağılık kompleksi sergiliyordu. Gayri resmi görüşme girişimleri sonuç vermedi: Her şey bir sonraki savaşa ve aynı zamanda güç birlikçilerinin zihninde 3. Yıl anayasasının Fransa'da nasıl uygulanacağına bağlıydı.

* Fransızların İngiltere'ye yakıştırdıkları ironik isim. Albion, Yunan mitolojisinde İngiliz halkının kurucusudur.

II. BÖLÜM
İLK DİREKTUVAR

4. Yıl'ın 4 Brumaire (26 Ekim 1795) tarihinde Thermidorcular iktidardan ayrıldılar fakat bunu hemen geri aldılar; Thermidorcular ve Direktuvar üyeleri aynıydı: aynı adamlar, aynı amaçlar, aynı imkanlar. Devrim hükümetini yok edip Jakobenleri kovarak üçte iki kararnamesini ve istisna kanunlarını elde etmişlerdi. İlk Direktuvar'ın hikâyesi bu önbelirtileri yanıtlamaktadır.

I. Direktuvarın Kuruluşu

Seçim meclisi ilk önce her ilde kararnamelere uyarak Konvansiyon üyelerinin, yani kurulun üçte ikisini oluşturacak olan kişilerin "temel" bir listesini hazırlamıştı. Buna karşın tepkililer ve ılımlılar arasında en bilinenlerin birçok bölgede seçileceği öngörüldüğünden (gerçekten de 39 il Lanjuinais'i, 37'si Larivière'i ve 36'sı Boissy d'Anglas'yı seçmişti) üç kat daha kalabalık bir "ek" liste hazırlanması buyuruldu. Opsiyonların boş bıraktığı yerleri dolduran kurul üyeleri seçimin sonucunda ortaya çıkan sıraya göre bu ikinci listeden belirlenecekti. Bunun ardından seçmenler yeni üçte birlik oranı özgürce seçebilecekti. Dört istisna dışında seçilenler ekarte edildi.

6 Brumaire tarihli resmi listeden yola çıkan tarihçiler yalnızca 379 kurul üyesinin seçildiğini tekrar ettiler. Oysa o tarihte tüm sonuçlar bilinmiyordu ve işlemler o kadar karmaşıktı ki şüphesiz çok az çağdaş tarihçi kesin bir sayım saptaması yapabilmişti. J. Suratteau tarafından sonuçlandırılan araştırmalar aslında 413 üyenin girdiğini yeni konseylere belirtir: Seçim meclislerinin atadığı 394 kişi ve bir kanun tarafından milletvekillik süreleri uzatılan 19 Korsika ve sömürgeler temsilcisi. Yasama Meclisi'nin 500 üyeye sahip olması gerektiği için hesap yine de olması gerekenden uzaktı. "Fransa Seçim

Meclisi" adı altında toplanan yeniden seçilmiş milletvekilleri, sürüncemede kaldıklarını düşündükleri meslektaşlarının adlarını illerde hazırlanan ek listelerden seçerek bunun koltukların coğrafi dağılımında yaratacağı dengesizliği umursamaksızın açığı kapattılar. Bunlardan 11'i zaten seçilmiş olan 105'ini atadı, yani gerçekte ancak 94'ü kabul gördü. Yeni üçte birlik oran 4 kişi daha ekleyince Direktuvar konseyleri toplam 511 üye sahibi oldu.

Seçim meclisleri genellikle en silik kişileri seçmişti. Fransa Seçim Meclisi biraz daha solun lehine oluşurken yeni üçte birlik oran sağ kanadı kuvvetlendirmişti: Bunlar meşruti hükümdarlık yanlıları ya da açık karşıdevrimcilerdi. Sonuç olarak söylenenden daha fazla kral katili yerinde kaldı. İnfaz lehine oy verdikten sonra erteleme taraftarı olan 37 kişi dışında bunların sayısı 158'di; bununla beraber bunlardan bazıları zaten saf değiştirmişti. Görüşleri az çok saptanabilen milletvekillerinin 305'i açıkça cumhuriyetçi (bunların çoğu Thermidorcuydu), 158'iyse çoğunluğu liberal olmak üzere kralcıydı. Bu iki grup arasında 226 kişi yönetimin ılımlı bir politika benimsemesi koşuluyla 3. Yıl anayasasına bağlı gibi görünüyordu. Dolayısıyla Thermidorcular bu grubun desteği olmaksızın ülkeyi yönetemezdi. Neticede 9 Thermidor'dan beri olduğu gibi kötü bir şey yaşanmaması amacıyla Thermidorcuların bu kişileri koşullar doğrultusunda hoş tutmaya devam etmesi gerekiyordu. Kralcıların 13 Vendémiaire zaferi rakipleri arasındaki düzensizliği devam ettiriyor ve ılımlıların gözünü korkutuyordu. Böylelikle yöneticilerin tercihini zorla kabul ettirmeyi başardılar ve bunun önemi büyüktü.

Beş Yüzler Konseyi, Eskiler Konseyi'ni etkileyecek değere sahip beş kral katili dışında ikinci planda kalan kişilerin bir listesini hazırladı. Bu kral katilleri La Reveillère, Reubell, Letourneur, Barras ve Sieyes'ti. Sieyes reddetti. Thermidor ayında anayasaya devletin otoritesini daha çok zayıflatan maddelerin dahil edilmesini önermişti ve başarısızlığa uğrayınca hınçla kendini geri çekerek yeni yönetimin mezarını kazmaya başladı. Onun yerine Carnot getirildi. Bu Direktuvar da büyük Kamu Selameti Komitesi kadar tutarsızdı. Bir yanda grubun en güçlü beyni Reubell, diğer yanda ne yeteneği ne de itibarı olan dürüst adam La Reveillère vardı. Bunlardan birincisi eski Montanyar, ikincisiyse şiddetle Jakoben karşıtı bir Jironden olduğundan aralarında mükemmel bir anlaşmaya varılması mümkün değildi. Bu ikisinin tam karşısında ise Letourneur tarafından desteklenen Carnot bulunuyordu. Onun demokrat sempatizanı olmasından şüpheleniliyor ve bu nedenle savaşı yürütmesi kabul görüyordu fakat muhafazakâr ve otoriter zihniyeti tam tersine kendisini sağa doğru itecekti. Bunların arasında 9 Thermidor ve 13 Vendémiaire'in "kurtarıcısı" mertebesine yükseltilen Barras Vikontu vardı.

Onun hakkında kimse emin olamıyordu çünkü o yalnızca kendisini düşünüyor, etrafını yozlaşmış adamlar ve yitik kadınlarla çeviriyor, dolayısıyla da çıkarcı bir kişi olarak görülüyordu.

Bu beş adam daha sonra Bonapart'a miras kalacak olan bir sekreterlik kurarak altı bakanlığı donattılar. Daha sonradan bunlara bir yedincisi eklendi: Genel Güvenlik Bakanlığı. Merlin de Douai önce Adalet Bakanlığı'nın, ardından da daha sonra Cochon'a bırakacağı Güvenlik Bakanlığı'nın başına getirildi. Ramel-Nogaret kısa süre sonra, 7. Yıl'a kadar görev yapacağı Maliye'ye atandı. İşin en zor tarafı ise yerel yönetim birimlerini ve mahkemeleri kurmak oldu. Birçok seçim meclisi ancak on gün toplanabildiği için görevlerini tamamlayamamıştı ve anayasa da bunların her türlü olağanüstü toplantı düzenlemesini yasaklıyordu. Konseyler boş yerlerin doldurulması görevini Direktuvar'a bırakmaya razı oldular. Retlerin, istifaların ve azillerin sayısı arttığı için Direktuvar bir organın üyelerinin çoğunluğu yok olduğunda, vekilleri seçim görevini üzerine aldı. Böylelikle, kararnamelerinin sürekli boşu boşuna itiraz eden konseylerin yetkilerine tecavüz etmesini saymazsak Direktuvar'ın yetki alanı genişledi.

İç savaş sürüyordu. Hoche, halkı düzenli bir biçimde silahlandırarak önce kurşuna dizilen Charette ile Stofflet'in, ardından da köylü kralcıların hakkından geldi. Haziran ayında Batı Ordusu dağıtılabildi ama haydutlara dönüşen dağınık asi grupları hâlâ vardı. Dolayısıyla cumhuriyetçilerin birliği birkaç hafta gündemde kalmıştı. Hükümet, özellikle Panthéon'daki olmak üzere Jakobenlerin kulüplerini yeniden açmalarına ve aralarında Babeuf'ün *Tribun du peuple*'ünün de [Halkın Savunucusu] bulunduğu Jakoben gazetelerini yayımlamalarına izin verdi. Bu kişilerin her yerde kamu görevlerine gelebilmelerini sağladı.

4. Yıl'ın 14 Brumaire'inde (5 Kasım 1795) Direktuvar, "yerleştiğini bildirmek için" gerçek bir hükümet programı olan bir duyuru yayımladı. Siyasi alanda "kralcılığa karşı etkin bir mücadele vermek, yurtseverliği canlandırmak, tüm komploları sert bir biçimde cezalandırmak, her türlü grup zihniyetini söndürmek, tüm intikam arzularını yok etmek, dirlik düzenlik sağlamak, barışı geri getirmek" istiyordu. Ekonomik alanda ise "üretim kaynaklarını yeniden açmak, sanayi ve ticareti canlandırmak, borsa oyunlarını bastırmak, sanatlara ve bilimlere yeni bir hayat vermek, bolluğu sağlamak ve kamu kredilerini yeniden geçerli kılmak" söz konusuydu. Kısacası "devrimlerden ayrılmaz nitelikteki kaosun yerine toplumsal düzeni geri getirmek" niyetindeydi. Bu, sağ kanada karşı bir sivrilik içermekle beraber bir istikrar, denge ve ortayol programıydı. Jakobenler konusunda hiçbir şey belirtilmemiş

olmasına rağmen bildiri, "entrikalarına yeniden başlayan kralcıların, sürekli zihinleri tutuşturan fanatiklerin kalleşçe telkinlerine" karşı uyarıda bulunuyordu. Vendémiaire'in ertesiydi; Direktuvar, başlangıçta tüm cumhuriyetçileri birleşmeye çağırıyordu. Buna karşın parasal kriz bu uyumu bozmakta geçikmedi.

II. Parasal Kriz

Direktuvar'ın yerleştiği sırada enflasyon son dönemindeydi. 100 franklık *assignat* 15 sou ediyor ve fiyatlar her saat artıyordu. Ulusal malların satışını askıya almak ve bir moratoryum aracılığıyla alacaklıları iflastan kurtarmak gerekiyordu. Dört ayda piyasaya sürüm iki katına çıkarak 39 milyara ulaştı. Geceleri, ertesi günün parası basılıyordu. Zoraki borç meblağları ancak uzun süre sonra hazineye ulaştı. 30 Pluviôse 'da (19 Şubat 1796) *assignat* yürürlükten kalktı.

Anında nakte dönüş imkansız gibi görünüyordu çünkü 1789'da en az 2 milyar değerinde olan para dolaşımı o dönem yalnızca 300 milyondu. Sermayedarlar ulusal malların satışını üstlenerek banknotlarını rehin gösterecek ve cumhuriyete avanslar verecek bir banka kurma teklifinde bulundular. Bu süper-banka, sermayedarların iskonto ettikleri ticari senetleri geri alarak işlerinin hacmini büyütmelerini sağlayacaktı. Bu girişim başarısız oldu. Konseyler yeni kağıt paraya hâkim olmak istiyordu. 28 Ventôse'da (18 Mart) bir teklif mektubu ve tahminle yetinerek ulusal malların alımı için geçerli 2.4 milyarlık "toprakvekâleti" çıkardılar. Bunların 600 milyonu *assignat*'ları 30'a 1 oranda geri ödeyecekti; kalanı devlet hazinesine gidecekti. Kimse toprak vekâletlerine güvenmedi ve para birimi ancak dış kredilerin yardımıyla ayakta kalabildi. Temmuz ayında artık kimse senet kabul etmiyordu. Nakit paraya geri dönülmesine karar verildi ve bu geçici çarenin başlıca sonucu hâlâ müsait olan ulusal malların büyük bir kısmının burjuvaziye ve vurgunculara satılarak israf edilmesi oldu.

Köylüler artık el koymalara boyun eğmediğinden kış korkunç geçmişti; öyle ki pazarlar bomboştu. "Paris sakin görünüyor ama zihinler şiddetle çalkalanıyor" diye yazar 28 Pluviôse (17 Şubat 1796) tarihli Merkezi Güvenlik Dairesi raporunda. "Her şeyin aşırı pahalılığı çoğunlukla borsa oyuncusu olarak bilinen o bayağı tiplerin kaçak ticaretinin kaçınılmaz sonucu olarak görülüyor. Uzun süredir kamuya ait ve özel servetleri iflasa sürükleyen bu acımasız musibetin ağırlığı, özellikle şikâyetleri, fısıltıları ve ölçüsüz söylemleri her yerde yankılanan yoksul sınıf üzerinde hissediliyor." Kırsal bölgeler-

de "soyguncuların" serserilikleri ve haydutlukları ulusal muhafız birliği bölüklerinin ya da ölüm cezasının kesin ilanının engel olmayı başaramadığı bir boyuta ulaştı. Yapılan dağıtımlara rağmen 4. Yıl'da Sen Nehri'nde 10 binden fazla ölü bulundu. Sefalet, Jakobenlerin acı eleştirilerini korkutucu kılan bir çalkantıyı besledi. Seçilemez olarak ilan edilen Montanyarlar, özellikle de Lindet, bankacıların projelerine karşı bir kampanya yürütüyordu. Bu proje 3 Ventôse (22 Şubat) tarihinde reddedildi. Ayın 7'sinde Direktuvar, kulüpleri kapatarak karşılık verdi. Jakobenleri görevlerinden aldı ve gazetelerine dava açtı. Yeniden sürgüne gönderilen Jakobenler fesat çevirdiler; Thermidorcu macerası yeniden başladı.

Bununla beraber devrimci etkinlik bu kez yeni bir nitelik kazanmıştı, çünkü Babeuf ve Buonarroti bunun başına geçmişti. Gracchus Babeuf, 4. Yıl'ın 15 Brumaire'inde (6 Kasım 1796) *Tribun du peuple*'ün yayımına yeniden başlamıştı. "Siyasi bir devrim genel olarak nedir? Ayrıca özel olarak Fransız Devrimi nedir? Soylular ile halk adamları, zenginler ile yoksullar arasında ilan edilen savaş." Babeuf, 3. Yıl anayasasının antidemokratik niteliğini ifşa ediyordu. "1795 yılındaki hariç tüm insan hakları bildirgelerinde şu ilk ve en önemli ebedi adalet özdeyişini benimseyerek işe başlandı. Toplumun amacı ortak mutluluktur. Bu döneme kadar büyük adımlarla ve büyük, hızlı ilerlemelerle yürüdük. Bundan sonra ise geriye doğru yürüdük, toplumun amacının tersine, devrimin amacının tersine, ortak mutsuzluk ve yalnızca azınlığın mutluluğu için yürüdük."

Babeuf ve Buonarroti gerçek eşitliği kuracaklarını ileri sürüyordu. Komplo bu nedenle "Eşitler komplosu" adını taşır ve bu şekilde o ana dek edebi bir ütopya olan sosyalizm, siyasi tarihe girmiştir. Bu iki adam 18. yüzyılın birçok yazarını cezbeden ahlakçı ve çoğu zaman çileci komünizme inanmışlardı. Devrim onların etkisiz olarak değerlendirdiği medeni ve siyasi eşitliği ilan ederken taşralıların toprak sahibi olmaya dair hissettikleri buruk arzu, 2. Yıl'da ekonominin kısmen ulusallaştırılması, 3. Yıl'da enflasyonun yarattığı yıkımlar ve halkın tüyler ürpertici sefaleti onların düşüncelerine biçim verdi.

Gerçekten de Babeuf'ün devrimci deneyimi, görüşünün gelişimi açısından son derece önemli oldu. 1789 Bildirisi, haklar eşitliğini ilan etmişti. Oysa devrimin kalbinde günlük ekmek sorunu yaşanırken bunun gerçekleşmeyecek bir düş olduğu çarçabuk ortaya çıktı. "Adı var kendisi yok bir eşitliğe kim önem verir?" diye sorgular Babeuf Ağustos 1791'de. Ardından da cevap verir: "Bu durumda, halkın bütün iyi niyetiyle çalışmak istemesine rağmen artık işi olmayan şu devasa çoğunluğa geçim koşulları sağlamak bir mecburiyet ve gerekliliktir. Zirai kanun, Gerçek Eşitlik." Zirai kanun derken

mülklerin eşit paylaşımı anlaşılmalıdır. Kuşkusuz 9 Thermidor'un ardından Babeuf, Robespierreci karşıtı olmuştur. Buna karşın 3. Yıl'ın getirdiği felaketler, iş işten geçtikten sonra ona maksimum değerin, güdümlü ekonominin ve üretimin kısmen de olsa ulusallaştırılmasının ne denli değerli olduğunu ve 2. Yıl deneyiminin önemini kanıtlamıştır. "Bu yönetimin (ortak yönetim) deneyim sonucu uygulanabilir olduğu ortaya çıkmıştır çünkü bu, 12 ordumuzun 12 bin askerine uygulanan yönetimdir. Küçük çapta mümkün olan, büyük çapta da mümkündür." Babeuf artık "ancak bir gün sürebilecek" zirai kanunu reddetmektedir ("yürürlüğe girmesinin hemen ertesi gününden itibaren eşitsizlik yeniden kendini gösterecektir"). O, artık özel mülkiyetin ortadan kaldırılması taraftarıdır. Gerçek eşitliğe ulaşmanın ve "herkese ve ne sayıda olursa olsun torunlarına yeterliği ve yalnızca yeterliği sağlamanın" tek yolu "ortak yönetimi kurmak, özel mülkiyeti ortadan kaldırmak, her insana bir yetenek, bildiği bir ustalık kazandırmak, onu bu ustalığın meyvelerini mal olarak ortak ambara koymaya zorlamak ve tüm bireylerin ve nesnelerin kayıtlarını tutarak bu nesneleri harfi harfine bir eşitlikle paylaştıracak olan basit bir geçim gereçleri yönetimi kurmaktır." Bu program, 4. Yıl'ın 9 Frimaire (30 Kasım 1795) tarihli *Tribun du peuple*'ünde yayımlanan "Halk Adamlarının Bildirisi" yazısında açıklanmıştır.

Babeufçülük, döneminin damgasını taşıyordu: Köylü tarlasını sürmeye devam edecek ve ürününü ortak ambara getirecektir; bu doktrin, kapitalist yoğunluğu henüz bireyselliği sarsmayan ürünü değil, paylaşımı hedef alarak ütopik kalmayı sürdürüyordu. Buna rağmen ana hatlarından birçoğu bazı şeylerin habercisiydi. Proje, emekçi sınıfının "en iyi kılavuzu" olan çıkara başvuruyor ve bununla birlikte özgürleştirilmesi söz konusu olan köleleştirilmiş halka bel bağlamadan devrimcilik görevini başkaldırıcı bir azınlığa veriyordu. Böylelikle de Marat'tan ve Cordelier grubundan gelen halk diktatörlüğü fikrini belirginleştiriyordu. Oysa isyancı gizli Direktuvar üyeleri Babeuf ile Buonarroti'nin fikirlerine katılmış gibi görünseler de komploculaın çoğunluğu kesinlikle komünizm yanlısı değildi. Bu kişiler ya demokrat burjuvalar ve iktidarı yeniden ele geçirmeyi isteyen meclis üyeleriydi ya da kişisel çalışma üzerine kurulu küçük mülkiyete bağlı kalan militanlardı. Komplo, ulusal çerçeveyi aşıp Buonarroti'nin aracılığıyla yabancı yurtseverler, özellikle de İtalyan ve Hollandalılar arasından işbirlikçiler çıkmasına sebep oldu.

Bir muhbir tarafından uyarılan Carnot baskıyı ele aldı ve kaygı verici bir gözü dönmüşlükle eski direniş arkadaşlarının peşine düştü. Babeuf ve Buonarroti 21 Floréal'de (10 Mayıs) tutuklandılar. Elerinde bulunan evrak

çok sayıda insanın hapsedilmesine yol açtı. Ağustos ayı sonunda sanıklar Yüce Divan'ın yer aldığı Vendôme'a getirildi. Bunların yandaşları 23 Fructidor'u 24'üne bağlayan gece (9-10 Eylül) Grenelle cephesinin askerlerine ulaşmaya çalıştılar. Carnot'nun onların planından haberi vardı. Süvari birliği tarafından şaşkınlığa uğratılan bu grup oracıkta ölüler verdi ve aralarından birçoğu tutuklanarak askeri bir komisyona sevk edildi. Temyiz mahkemesi daha sonra bu komisyonu yetkisiz ilan etti ama 30 kişi kurşuna dizilmişti bile. Vendôme'daki dava ancak 1797 Şubat'ında başladı ve üç ay sürdü. 5. Yıl'ın 8 Prairial'inde (27 Mayıs 1797) Babeuf ve Darthé giyotine götürüldü.

III. Jakoben Karşıtı Yeni Tepki

Direktuvar üyelerinin Jakobenlerle ilişkilerinin bozulması 3. Yıl'da olduğu gibi siyasi dengeyi değiştirdi. Sol kanat somurtarak izlerken sağ nüfuz kazandı: Fransa'ya geri dönen Madame de Staël'in arenaya attığı Benjamin Constant sağlam bir muhafazakâr parti kurulmasını sağlayacak olan birleşmeyi meşruti kralcılara salık veriyordu. Direktuvar, tepkililerin ihbar ettiği memurları görevlerinden alıyor ve yerlerine onların adaylarını getiriyordu. Örneğin, kralcı Willot'yu Provence'ta komutanlık yapmaya gönderdi ve böylelikle Beyaz Terör yeniden ortalığı kasıp kavurdu. Konseylerde sağ kanat 4. Yıl'ın 3 Brumaire kanununun ve hatta 4 Brumaire affının iptal edilmesini talep ediyordu ancak yalnızca kamu görevleri yasağının bu aftan yararlananları da kapsaması konusunda başarılı oldu. Özellikle istediği şey rahiplerin çıkarını düzeltmekti. Carnot da VI. Pius'un Bonapart'ın ordusu tarafından tehdit edilince başlattığı barış anlaşması girişimlerinden yararlanarak papalıkla barışmak istiyordu. Bir anlaşmaya varmak mümkündü, çünkü papanın elçisi evrak çantasında ruhban sınıfını Cumhuriyet hükümetini tanımaya davet eden bir fetva taşıyordu. Bunu Direktuvar'a iletmedi ve Direktuvar da Papa'nın 1789'dan beri Fransa meselelerine dair tüm kararlarını iptal etmesi konusunda direttiğinden ilişki kopukluğu sürdü. Fetva sonunda bir şekilde Direktuvar'a ulaştı ve yayımlandı. Bu da bir kez daha kralcı rahipleri ve ihalecileri birbirine düşürdü. En azından sağ kanat 3 Brumaire kanununun din adamlarına karşı tedhişçi kanunları yeniden yürürlüğe sokan maddesini iptal ettirtti. Geriye bu kanunların bu vesileyle geçerliliğini yitirip yitirmediğine karar vermek kalıyordu. Hâlâ cumhuriyetçi olan yönetim birimleri bunu inkâr ettiler. Bununla birlikte Cochon'un emri üzerine uygulama ruhban sınıfının lehine döndü. Dini düzenlemeden vazgeçildi. Göçmenler ve sürgünler özgürce geri döndüler. Ulusal malların satışı durdu.

Yine 3. Yıl'da olduğu gibi, tepki kralcıların ekmeğine yağ sürmüştü. Blankenburg'daki Brunswick Dükü'nün evine çekilen XVIII. Louis, seçim hazırlamalarını yasaklamasa da meşrutilerle uzlaşmayı reddetmekte diretiyor ve paralel olarak mutlakiyetçilerin şiddete başvurmalarına izin veriyordu. XVIII. Louis'nin Paris'te bulunan şubesi Direktuvar muhafızları arasından casuslar edindi ve bu kişiler komplonun lideri Başpapaz Brottier ile başlıca üyelerini hapse attırdı. Bu üyelerden biri olan Duverne de Presle, İngilizlerle kralcıların birlikte hazırladıkları komployu ihbar etti ve hükümet bu bilgiyi 18 Fructidor'a dek gizli tuttu.

Öte yandan şube, meşruti Dandré'nin köylü kralcılarla beraber Bordeaux'da derin kökler salan bir "hayırseverlik enstitüsü"ne dönüştürdüğü "düzen dostları" derneğini örgütlüyordu. Gazeteleri desteklemek ve seçim propagandasını düzenlemek için gereken parayı Wickham sağlıyordu. Buna karşın her bölgede tepkililer kendiliklerinden işe koyuldular ve kuşkusuz bolca karşı sava sahiplerdi.

Ulusun çoğunluğu Eski Rejim'i özlemiyor ve XVIII. Louis'den kaygı duymuyordu fakat bunların dönüşünden korkmadığı için de düşündüğü yalnızca daha az vergi ödemek ve kendini artık savaşmak zorunda hissetmemekti. Bununla birlikte savaş Fransa'da diniyor ve sınırların ötesinde başarıyla sürdürülüyordu. Kamuoyu da ilk sıraya iç barışın ve güvenliğin yeniden sağlanmasını, refahın yeniden doğuşunu koyuyordu. Dini anlaşmazlık kamuoyunu çok endişelendiriyordu. Devrim ve Katolik dini arasındaki birçok karşıtın ve cumhuriyetçinin ifşa ettiği uyuşmazlık halkın gözüne görünmüyordu. Zaten meşruti rahipler de bunu inkâr ediyordu ve boyun eğiciler Başpapaz Emery ile maddiyi tinselden, politikayı dinden ayırarak bu uyuşmazlığın altını çizmekten kaçınıyorlardı. İnanç ve daha sıklıkla alışkanlıklar, Tanrı adına aile ile toplum içinde ahlakı öğretmek ve itaatkârlığı salık vermek gerektiğine dair kanı Fransızların çoğunluğunu geleneksel dine bağlı kılıyordu. Belli sayıda burjuvanın yeniden açılan mason localarında ve 1797 başında kitapçı Chemin tarafından kurulup La Reveillère tarafından korunan "teofilantropi"de* bulduğu on günde bir gerçekleştirilen törenlerin medeni dini, zaten on günde bir değil de yedi günde bir dinlenmeyi tercih eden halkı ilgilendirmiyordu. Son olarak da dini bölünme evlere kadar her yerde anlaşmazlıkları besliyordu. Meşruti kilise geriliyordu ama varlığını sürdürüyordu ve 1797'de ulusal bir divan topladı. Bazı şehirlerde, örneğin Sedan'da nüfuzunu muhafaza ediyordu. Romalılar arasında bölünme şiddetleniyor ve hiyerarşi sar-

* Yüce Varlık dininden ilham alan, 1797 ile 1801 yılları arasında belli bir rağbet gören, Tanrı ve insan sevgisi üzerine kurulu deist hareket.

sılıyordu. Barışın cazibesi, Direktuvar üyelerinin uyguladığı militan laikliği sevilmemeye mahkum ediyordu.

Direktuvar üyeleri genel olarak parasal durumdan kaynaklanan her türlü sıkıntıdan ve devletin acınası mali durumundan dolayı eleştirilmekteydi. Vekalet felaketi yeni bir moratoryum gerektirmişti. Dolayısıyla konseyler son günlerine kadar borçlularla alacaklıların zıt çıkarlarını uzlaştırmaya çabaladılar. Bu kararsızlığa bir de göçmen ailelerinin malları konusundaki tereddüt ekleniyordu. Enflasyonun yol açtığı yıkımların ardından deflasyonunkiler gelmişti. Nakit para nadir bulunduğu için kredi çekmek imkansız hale geldi ve fiyatlar çöktü. Öyle ki 1796 hasatının bolluğu yüzünden düzenlemeye son bile verilebildi. Bu durum hükümetin kamu hizmetlerini sürdürmek ve savaşı finanse etmek açısından yaşadığı zorlukları daha da artırdı. Hükümet, konseylere olağan bir bütçeyi dengelemenin ve ordu ile donanma için olağanüstü kaynaklar bulmanın gerekliliğini bildirmişti. Konseyler ise düzensiz bir biçimde krediler vererek, vergileri geç oylayarak, dolaylı vergileri yeniden yürürlüğe sokmayı reddederek ve yine de sanki devlet hazinesinin harcamaları karşılayabilmesi için bunları öngörmek yeterliymişçesine Direktuvar'a çatarak hiçbir şekilde buna uymadı. Sağ kanat, yapılan para yardımlarını keserek hükümeti barışa zorlamak niyetindeydi. Sol kanat ise otoritesini zedelemek için hır çıkarıyordu. İki saf da seçmenlerden çekiniyordu. Vergi mükellefleri söylenilenden daha fazla vergi ödemiş olsalar da hâlâ para sıkıntısı vardı. Savaşın tek ve önemsiz mali geliriyse 5. Yıl'ın 16 Brumaire'inde (6 Kasım 1796) yeniden açık artırma yöntemiyle satışa çıkarılan ulusal mallardı.

Bir zamanlar kralın yaptığı gibi Direktuvar da geçici çarelere başvurmak zorunda kaldı. Bonolar karşılığında el koyma işlemlerini uygulamakta diretti. Özellikle de her tip sermayedarla, cephane sağlayıcısıyla, "hizmet sağlayıcıyla" ticaret yaptı. Bunların avanslarını müsait meblağlar doğrultusunda her on günde bir kararlaştırılan bir sırayla azar azar ödüyordu. Öte yandan bu müsait meblağların miktarını bilmiyordu çünkü devlet hazinesinin ve tahsildarların muhasebesinde inanılmaz bir düzensizlik hâkimdi. Direktuvar aynı zamanda bu kişilere örneğin "krallık naibi" gibi elmaslar ve Lahey Antlaşması gereği Hollanda tarafından verilen "Hollanda havaleleri" olmak üzere ulusal mallar devrediyor, böylece bunları rehin bırakarak kredi bulmalarını sağlıyordu. Bu kişilerin bankaların iskonto ettiği hileli borç senetleri imzalamalarına izin veriliyor ve devlet hazinesi bu sahte kredi işlemlerine kefil oluyordu. Sonunda ödeme emirleri ulusal mal makbuzları halinde kabul edildi ve alacaklılara ulusal ormanların kesimi veya herhangi bir ilde

vergilerin hasılası devredilerek Eski Rejim "peşinatlarına" geri dönüldü. Mal sağlayıcılar fiyatlarını riskler doğrultusunda hesaplıyorlar ve devleti kendileri soymalarına rağmen fakir memurların namussuz isteklerine katlanmak zorunda olduklarını iddia ediyorlardı. Tabii bu memurlara rüşvet vermekten geri kalmıyor ve politikacılara başvurmayı ihmal etmiyorlardı. Diğerlerinin yanı sıra Barras ile Talleyrand'ın yolsuzluklarından asla kimse şüphe etmedi; Ouvrard ve Hainguerlot'nun utanmazca çözümleri de aynı şekilde. Dijon Şirketi ile Flachat Şirketi'nin cumhuriyetle yaşadıkları rezil dalaşlar Direktuvar'ın, daima zarara uğramış bir maliyeye sahip hükümetlerin başına gelen itibar yitimine maruz kalmasına yol açtı.

Direktuvar zaten parasal krizden ve deflasyondan dolayı ağır yara almış olan yurttaşların uğradıkları zararlar nedeniyle daha da tehlikeli bir biçimde saygınlığını kaybetti. Rantçıların durumu acınasıydı; yalnızca mümkün olduğunda nakitle geri ödenebilecek "çeyreklik bonolar" ve el koyma bonoları gibi ancak vergi ya da ulusal mal makbuzu olarak kullanılan "üç çeyreklik bonolar" alıyorlardı. Rantçılar ve köylüler para bulmak için bu bonoları önlerine çıkan ilk tüccara ucuz fiyattan devrediyorlardı. Bütün ülke kamu hizmetlerinin kötüleşmesinden dolayı zarar gördü: Jandarmalar besleyemedikleri atlarını satıyorlardı; yollar gittikçe bozuluyordu; mahkemeler, okullar ve yardım aynı biçimde sefil durumdaki yerel yönetimlerin yükümlülüğü altındaydı. Hiçbir şey parasız yapılmıyordu ve paranın da vergi mükelleflerinden gelmesi gerekiyordu. Oysa her zamanki gibi zorluklar olduğu kadar zayıflıkların da sorumluluğu hükümete yükleniyordu.

IV. 5. Yıl Seçimleri ve Direktuvar ile Konseylerin Çatışması

Direktuvar muhalefetin propagandasına hiç tepki göstermedi. Belki de Bonapart'ın zaferlerinin bu propagandanın etkilerini silikleştireceğini düşünmüştü; yanılıyordu. Milletvekillerinin üçte birini ("kalıcıların" yarısı) yenilemek için düzenlenen 5. Yıl Germinal seçimleri sağa parlak bir başarı sağladı. 90'dan fazla ilden ancak bir düzine kadarı cumhuriyete sadık kaldı. 63 il, karşıdevrimci veya gerici 182 milletvekili atadı; 20 il görüşü belirsiz 40 milletvekili atadı; 14 ilde çeşitli görüş ayrılıklarına sahip 34 cumhuriyetçi seçildi. Bu, Pichegru, Willot, Imbert-Colomès, Royer-Collard gibi kişilerin kendilerine has seçimini yeniden ortaya çıkaran ezici bir sonuçtu. Direktuvar bölündü: Reubell diktatörce önlemlerin alınmasını, Carnot ise yeni çoğunlukla bir anlaşmaya varılmasını salık veriyordu. Kaderin cilvesi Carnot'yu, 1 Prairial'de (20 Mayıs 1797) toplanan konseylerin, yerine diplomat

Barthélemy'yi getirdikleri dostu Letourneur'den mahrum bıraktı. Girişimci biri olmadığı belli olan Barthélemy bir meşruti hükümdar yanlısıydı. Peki, Barras hangi tarafa geçecekti? Şimdilik kralcı ayartıcıları yerinden etmiyordu.

Diğer yandan Clichy Kulübü'nde toplanan sağ kanat izlenilecek olan taktik konusunda anlaşmayı başaramadı. Beş Yüzler'in başkanlığına getirilen Pichegru, bir askeri darbe inisiyatifi alarak riske girmeye cesaret edemiyordu. Meşruti hükümdarlık yanlıları köylü kralcılara karışmıyor olsalar da onlara yardım etmeyi de reddediyorlardı. "Göbek" adı verilen grubu oluşturanlar olayları zamana bırakmayı tercih ediyorlardı. Tepkililer özellikle taşrada agresiflik sergilediler. "Hayırseverlik enstitüsü" her yerde kök saldı; birçok yönetim birimi ve mahkeme, imkanları doğrultusunda cumhuriyetçilere karşı sert davrandı. Cumhuriyetçiler direniş için Paris'te ve Güney Fransa'da "meşruti kulüpler" halinde bir araya gelmeye çalışsalar da konseyler bunları ortadan kaldırdı.

Daha en başından göçmen ailelerine kamu görevlerini yasaklayan 4. Yıl'ın 3 Brumaire kanununu yürürlükten kaldırmışlardı. Ardından rahipleri hedef alan yıldırıcı kanunları iptal ettiler. Bununla beraber sayıca yüksek olan sol kanat bazı ayrıcalıklar elde etti. Bir denge oyunu ile kamu görevleri, 4. Yıl'ın 4 Brumaire affından yararlananlara da açıldı ve ruhban sınıfı bir "kanunlara itaat" beyanında bulunmaya mecbur kaldı. Yine de cumhuriyetçilerin gözünde temel tehlike sağ kanadın Direktuvar'ın elinden ülkeyi yönetme ve savaşı sürdürme imkanlarını alma yolundaki çabasıydı. Yürütücü erkin parçalanması kralın yeniden tahta çıkmasının yolunu açıyordu ve o dönem Leoben ateşkesinden beri devam eden pazarlıklar sürecinde Avusturya'ya ve İngiltere'ye bundan daha fazla yardımcı olabilecek bir şey yoktu. Bu amaçla Gibert-Desmolières 30 Prairial'de (18 Haziran) bütün mali yönetimin Direktuvar'ın elinden alınarak karşıdevrimcilerin yatağı olan devlet hazinesine devredilmesini kabul ettirmeyi başardı. Eskiler Konseyi kararı erteledi. Oysa Reubell ve La Reveillère buna bir son vermeye çoktan karar vermişti.

Barras da onlara katıldı. Bonapart ona Antraigues'in evrakları arasında kanıt bulunan Pichegru'nün ihanetini bildirdiği için kuşkusuz kralcılar tarafından ekarte edilmekten korkmuştu. Halk gücüne başvurmak söz konusu değildi. La Reveillère, 13 Vendémiaire'de olduğu gibi Baldırı çıplakların yardıma çağrılmasını bile beklemedi. Geriye bir tek orduyu kullanmak kalıyordu. Moreau'ya güvenilemezdi. Kralcı propagandanın Ren ordusunda yayılmasına izin vermişti. Seferi sırasında bizzat bir göçmenin yük arabasında Pichegru'yü tehlikeye atacak evraklara el koyduğu için Direktuvar'ı 18 Fructidor'a kadar bilgilendirmekten geri durdu. Bonapart ve Hoche ise onun

tam tersine elverişli bir tutum sergiliyorlardı. En yakında bulunan kişi artık Sambre-et-Meuse ordusunun başına geçmiş olan Hoche'tu. 13 Messidor'da (1 Temmuz) birliklerini Paris'e doğru ilerletmeye başladı. Bu sırada, "üçler erkinin" entrikalarından habersiz olan Carnot bakanları değiştirerek sağ kanatla uzlaşılması konusunda ısrar ediyordu. 26 Messidor'da (14 Temmuz) üç meslektaşının hemfikir olduğunu görerek acımasız bir hayal kırıklığı yaşadı. Tepkililerin gözdelerine yol verilirken bunların hiç haz etmediği Merlin ve Ramel makamlarında kaldı. Barras, Amerika'dan dönen ve ortağı olmaya layık gördüğü Talleyrand'ı Dışişleri Bakanlığı'nın başına getirdi. Savaş bakanlığına Hoche getirildi fakat onun selefi Petiet, birliklerin Paris'e yürüdüklerini konseylere yetiştirince kriz en önemli evresine girdi.

Yalnızca rejim değil, aynı zamanda dış politikanın yönlendirilmesi de çözüme bağlıydı. Güç birlikçi ülkeler Direktuvar'ın zayıflığını her zamankinden fazla gözetiyorlar, Bonapart ise yalnızca hem savaşın hem de barışın hâkimi olmak için konseylere karşı bir tavır sergiliyordu.

III. BÖLÜM
DİREKTUVAR VE İTTİFAK

Savaş devam ederken orduları beslemek, barışı dayatmak, Belçika'nın ve belki de doğal sınırların muhafaza edilmesini garantilemek için Direktuvar'ın Almanya ile İtalya'yı işgal etmesi gerekli hale geldi. Bu yeni fetihler yeni tehlikeler doğurabilirdi. Ordular uzaklaştıkça generaller bunların efendileri haline gelecek ve Cumhuriyet onların insafına kalacaktı. Öte yandan propaganda zihniyeti, göçmenlerin ısrarları, örneğin Dumouriez gibi şu ya da bu generalin mal sağlayıcıların desteğiyle izleyeceği kişisel politika, işgal altındaki ülkelerde Eski Rejim'in ortadan kaldırılmasına ve aynı zamanda 1792'deki gibi buraların sömürülmesine, dolayısıyla da o toprakların muhafazasına giderdi. Thermidorcular doğal sınırlara doğru ilerlerken (kuşkusuz bu toprakları onlardan geri almaya dair denemelerde bulunulacaktı) Fransa'yı az çok uzak bir gelecekte yeni savaşlara mahkum etmişlerdi. En azından Prusya gibi Avusturya'nın da çıkarlarını gözetmesine izin verilirse, barış sürebilirdi. Bu aynı sınırları aşmak Avusturya ile tüm uzlaşma olasılıklarını imkansız kılmak demekti. Bu durumda ebedi bir savaş içerisinde ancak ateşkes antlaşmaları imzalanırdı.

I. Napolyon Bonapart

Direktuvar bu tehlikeleri fark etti. Reubell, Rheinland'ı cumhuriyetin topraklarına katmak istiyor ama başka ilhaklara kararlılıkla itiraz ediyordu. Reubell'in etkisi altındaki Direktuvar aylarca doğal sınırların ötesinde hiçbir toprağı fethetmeme niyetini ifade etti. Bunu ancak sınırlarının değiş tokuş yoluyla tanınmasını sağlamak için yapacaktı. Generaller ve mal sağlayıcılar konusunda Kamu Selameti Komitesi'nin bunları görevdeki temsilcilerin

buyruğu altına vererek kontrol ettiğini unutmuyordu. "Ordu komiserlerini" göreve getirerek Kamu Selameti Komitesi'nin izinden gittiğini düşündü: Kuzey ve Sambre-et-Meuse ordularına Joubert ve Alexandre'ı, Rhin-et-Moselle Ordusu'na Haussmann'ı, İtalya'ya Saliceti ile Garrau'yu gönderdi. Prensipte yalnızca bir gözetim hakkı verdiği bu isimleri ateşkeslerin imzalanmasına izin vermekle, savaş vergilerini tahsil etmekle ve yağmaları cezalandırmakla görevlendirmekte de gecikmedi. Bu yetkiler temsilcilerinkilerden daha kısıtlı olsa da komiserlerle generallerin çatışmaya girmesini kaçınılmaz kılıyorlardı. 2. Yıl'da devrimci mahkeme generallerin itaatini sağlamıştı. Komiserlerin arkasında yalnızca Direktuvar'ın sallantıdaki otoritesi bulunuyordu. Bu komiserler feda edildi ve generaller keyiflerince hareket ettiler.

Bununla birlikte talih gelişimi hızlandırdı. Carnot'nun planına göre Sambre-et-Meuse ve Rhin-et-Moselle ordularının başındaki Jourdan ve Moreau, Viyana üzerine yürüyerek nihai darbeyi indireceklerdi. Kellermann ve Schérer yönetimindeki çok daha zayıf olan Alpler ve İtalya orduları ise yapabilirlerse Piyemonte ile Lombardiya'yı fethedeceklerdi. Buna karşın 4. Yıl'ın 12 Ventôse'unda (2 Mart 1796) Direktuvar, Schérer'in buyruğu altına Bonapart'ı verdi ve ilk onun saldırıya geçmesine müsaade etti; devrimci kararsızlıkların telaşa verdiği Güney Almanya prensleriyle anlaşmayı umarak o tarafta savaşmaya başlamak için Avusturya'nın Ren'de aralık ayında imzalanan ateşkesi 20 Mayıs'ta ifşa etmesini bekliyordu. Bonapart'ın yıldırım gibi çarpan zaferleri geleceği etkiledi.

Bonapart, Fransızlar Korsika'yı yeni işgal ettiği sırada 1769'da Ajaccio'da doğmuştu. Erkenden Fransızlara katılan babası, kendisine soyluluk unvanının verilmesini sağlayınca Bonapart'ı Brienne Okulu'na aldırmayı başardı. Bonapart oradan Askeri Okul'a geçerek topçu teğmen rütbesiyle okulu bitirdi. Yoksul ve geleceksiz bir genç olarak, her şeyini devrime borçluydu fakat Fransızlardan nefret ediyordu. Devrimi doğduğu ülkeyi özgürlüğüne kavuşturmak ve burada Paoli'nin yönetimi altında bir rol oynamak yolunda bir fırsat olarak görüyordu. Paoli, şüpheli Bonapartlar yerine Pozzo di Borgno'nun klanını tercih etti ve Konvansiyon'la ilişkilerini koparıp İngilizleri çağırdığında Bonapartlar ülkeden sürüldü. Napolyon, Montanyarların hizmetini işte o sırada gerçekten benimsedi. Önce Toulon genel merkezinde, ardından da Sorgio ve Dego operasyonlarına ilham verdiği İtalya ordusunda kariyer yaptı. Bir ara Robespierreci olarak tutuklandı ve işsiz kaldı ama 13 Vendémiaire'de belini doğrultup 7 Ventôse'da Jakoben kulüplerini kapama görevini üstlendi. Bundan beş gün sonra kendisine bir ordu komutanlığı görevi verilince 1794'te kafası kesilen Beauharnais Vikontu'nun dulu Josép-

hine Tascher de La Pagerie'yle evlenmesinin ardından Paris'i terk etti. Bonapart'ın, Joséphine'in Barras ile olan ilişkisini ve koruduğu nüfuzun kendisine hizmet etmediğini bilmediğine inanmak zor ama o, Joséphine'i tutkuyla seviyordu ve artık Bonapart'ın planını tasvip eden Carnot'nun onu bilinçli olarak atadığı şüphe götürmez.

Devrim ulusal orduyu kurarken savaş koşullarını altüst etmişti ve Carnot da bunun sonuçlarını net bir biçimde kestirmeyi başaramamıştı. Yine 1796 yılında, ayrı ayrı yenilgiye uğraması beklenen iki orduyu Almanya'ya gönderdi. Napolyon'un dehası yeni stratejiyi tasarladı ve kendinden hiç şüphe etmeyerek uygulama konusundaki rasyonel ve titiz kaygıyı tükenmez bir hayal gücü verimliliğiyle birleştirerek bu stratejiyi, yıllarca talihin hizmet ettiği eşsiz bir hâkimiyetle gerçekleştirdi. 2. Yıl'dan itibaren İtalya seferinin temel hatları çizilmişti: Piyemonte'yi tartışma dışı bırakmak, Lombardiya'yı fethetmek ve ardından yarımadayı göz ardı edip Viyana'ya yürümek.

II. Direktuvar'ın Zaferleri ve İngiltere'nin Şaşkınlığı

İtalya ordusu Cenova Nehri'nin büyük bir kısmını işgal etmekteydi ve Schérer'in Loano'daki zaferinden beri yukarı Tanaro Vadisi ile ayrıca Bormida Nehri civarlarındaki boğazları da elinde bulunduruyordu. Bonapart, Colli'nin 12 bin Piyemontelisini ezmek için 38 bin asker topladı. Beaulieu 35 bin Avusturyalıya komutanlık ediyordu fakat bir Fransız tugayı para elde etmek için Cenova'yı tehdit edince tugayı durdurmaya gitti ve Argenteau'yu da tugayın geri çekilmesini engellemekle görevlendirdi. Bu şekilde uzaklaşınca da ne Colli'ye ne de kendi teğmenine yardım edebildi. Bonapart, 12 Nisan 1796'da Montenotte'de yenilen, Dego'dan kovulan ve Piyemontelilerle bağlantısı kopan bu teğmenden kurtularak işe başladı. Eşzamanlı olarak Augereau, Piyemontelileri Millesimo'dan geri püskürtüyor ve Sérurier de Tanaro'dan aşağı doğru iniyordu. Ayın 16'sında Ceva'da, 18'inde San Michele'de saldırıya uğrayan Colli, Bonapart'ı kanlı yenilgilere maruz bıraksa da durmadan etrafı sarıldığı ve sonunda ayın 21'inde Mondovi'de zarar gördüğü için Torino üzerine çekildi. Devrimciler hareketlenince saray korkuya kapıldı ve ayın 28'inde Cherasco'da bir ateşkes imzalandı. Beaulieu, Ticino'nun ardına çekilmişti. Bonapart, Piacenza'da Pô Boğazı'na aniden baskın yaparak ona arkadan saldırdı ama tehlikeden şüphelenen Avusturyalı çoktan geri çekiliyordu ve Adda üzerinde yalnızca bir artçı bırakarak kurtuldu. 10 Mayıs'ta Lodi'de köprü zorlukla ele geçirildi. Bonapart aynı yoldan geri dönerek Milano'ya girdi. Sardinya kralı 15 Mayıs'ta barış imzalayıp Savoie ile

Nice'i devredince ordu yeniden yürümeye koyuldu ve hiçbir engel olmaksızın Mincio'ya vardı; Mantova kuşatması başladı. Beaulieu Venediklilerin tarafsızlığına saygı göstermediği için bir anlaşma Fransızlara Verona'yı ve geçiş hakkı verdi. Parma ve Modena dükleri ateşkes sağlamayı başardılar. Papalık şehirleri olan Bologna ve Ferrara kan dökülmeden açıldı. Cenova borç vermeyi kabul etti ve limanlarını İngilizlere kapadı.

Bonapart'ın politikası Milano'da belirgin hale gelmişti bile. Bir kulübün kurulmasına izin verdi, bağımsızlık vaat etti, ulusal muhafızlara İtalya'nın üç renkli kokartını verdi. Buna karşın zenginlerden 20 milyonluk bir vergi istedi. Ordu da bu ülkenin sırtından geçiniyordu. Kısa sürede uyuşmazlık kendini gösterdi. Ayaklanma patlak verdi ve özellikle Pavia'da sert bir biçimde bastırıldı. Bu durumda Fransa, ancak aleni niyetleri tüm İtalya'da devrim yapmak ve bu ülkeyi birleştirici bir cumhuriyet haline getirmek olan İtalyan Jakobenlere güvenebilirdi. Direktuvar net bir biçimde zıt niyetler sergiledi. İtalya'nın fethi, geri vermeden önce sonuna kadar yararlanılması gereken bir teminattan ibaretti. Kısa süre sonra Direktuvar, daha önce gördüğümüz üzere Papa'nın geçici gücünü yok etme arzusu sergilemeksizin Roma ile anlaştı. Ganimet Direktuvar'ın kafasını o kadar çok meşgul ediyordu ki Bonapart'a Lombardiya'nın korunması görevini devretmesini ve gidip yarımadayı soymasını emretti. Avusturyalıların yeniden saldırmaya hazırlandığı sırada bu emir saçmaydı. Özellikle de Bonapart'ın risksizce gücünü sınamasını sağlama sakıncasını içeriyordu. Bonapart istifasını verdi ve Direktuvar hemen ardından pes etti. Bununla birlikte Bonapart'ın arzularının bir kısmı yerine getirilmişti. Parma ve Modena dükleri olduğu kadar papa da yüksek vergiler ödemek durumunda kaldı ve bunun yanı sıra bir komisyonun İtalya'ya gelerek seçtiği birtakım el yazmaları ve sanat eserleri de devredildi. Bir tümen, İngiliz ticaretinin merkezi Livorno'yu işgal etti. Göründüğü kadarıyla Bonapart İtalya'dan 50 milyon elde etti ve bunun 10 milyon kadarını da Direktuvar aldı. Generalin özgürleşmesi böylelikle hızlandı. Lodi'nin akşamında kaderinin bilincine varmıştı: "Sanki havada uçuyormuşum gibi dünyanın benim altımda gömüldüğünü görüyordum." Ordunun veznecisi haline gelen Haller ile Joséphine'in para karşılığında getirdiği Antoine Romain Hamelin gibi mal sağlayıcılardan ve çıkar arayışı içinde koşarak gelmiş kişilerden oluşan bir kalabalıkla haşır neşir oluyordu. Kendisi de zenginleşiyordu. Ordu onun oyuncağı haline gelmekteydi. Askerlere maaşlarının yarısını nakit olarak veriyordu ki bu, Direktuvar'ın diğerlerine sunmadığı bir ayrıcalıktı.

Yine de Direktuvar endişelenmiyordu çünkü yaz ayları kendisi için hayırlı olmuştu. Jourdan 31 Mayıs'ta Ren'i aştığında Arşidük Charles sol kıyıyı

tahliye etmeksizin onu geri püskürttü. Buna karşın İtalya olaylarının haberi üzerine Moreau'ya karşı cephe alan Wurmser, birliklerinin bir kısmıyla oraya gönderildi. Yegâne komutan olarak kalan Charles, Pfalz'ı terk etti ve Moreau 24 Haziran'da nihayet Ren'i aştığında Jourdan yeniden saldırıya geçti. Naab Nehri'ne kadar ilerledi ve Moreau da Münih'e vardı. İtalya'da Tirol'den Garda Gölü'nün her iki yanından geçerek inen Wurmser'in orduları Lonato'da ve 5 Ağustos'ta Castiglione'de yenildiler. Trento'ya geri gelen Wurmser, Brenta Vadisi'nden Mantova'ya ulaşma umuduna kapıldı; Bonapart onun peşindeydi ve Wurmser kaleye sığınmak zorunda kaldı. Muzaffer Bonapart, hükümeti umursamayan iyi Jakobenler Saliceti ile Garrau'nun da yardımıyla politikasını sürdürdü. 15 Ekim'de Modena ve papanın elinden alınan valilikler "Cispadane Cumhuriyeti"ni* kurdular. General yine de komiserlerden kurtulmak istiyordu. İtalya tükeniyordu ve ordunun durumu yeniden kötüye gidiyordu; Saliceti Korsika'ya gönderildiği için Garrau eleştirilere tek başına maruz kalmaktaydı. 25 Ekim'de Bonapart nihayet zor adımı attı ve Lombardiya'da komutanlık yapan Baraguey'yi komiserlere ihtiyaç duymaksızın ülkenin tüm yönetimini kontrol etmekle görevlendirdi.

İngiltere'nin işleri de en az Avusturya'nınkiler kadar tehlikedeydi. 19 Ağustos'ta Direktuvar İspanya'yla ittifak kurmayı başardı. İngiliz donanması Fransızların ekim ayında yeniden işgal ettikleri Korsika'nın tahliyesinin ardından Akdeniz'i terk etti ve Bonapart böylelikle herhangi bir İngiliz müdahalesine maruz kalmaktan kurtuldu. Temmuzdan beri bir ayaklanma hazırlayan Wolf Tone'un da yardımıyla bir İrlanda baskını örgütlenmekteydi. Eylül ayında bir Fransız çıkarmasına dair söylentiler Londra'da paniğe sebep oldu. Ekonomi de kaygı vericiydi. 1795 sonundan beri kambiyo düşmüştü. İngiltere Merkez Bankası iskonto oranını yükselterek bunu düzeltti fakat ekonomik hareket hâlâ bunun etkisinden kurtulamıyordu. Daha da ciddi gibi görünen şey parasal durumdu. 1796 Şubat'ında bankanın kasa varlığı 2,5 milyona düşmüştü. Manzara kasımda daha da karanlıklaşacaktı. Ayın 7'sinde II. Katerina öldü; oğlu I. Pavel yalnızca Prusya'yı seviyordu ve Londra'da Vorontzov, Viyana'da Razumovski olmak üzere elçileri bir ilişki kopuşunu zorlukla engelliyordu. Artık ittifak Rusya'ya güvenemezdi. Üst üste gelen bu darbeler Pitt'in pazarlık kararı almasını sağladı ve Direktuvar, Lille'de bir toplantı düzenlemeyi kabul etti. Malmesbury 14 Ekim'de yola çıktı.

* Modena, Ferrara, Bologna ve Reggio Emilia bölgelerinin kurduğu cumhuriyet.

III. 1796 Yenilgileri

Buna karşın o sırada olaylar cumhuriyetin aleyhine gelişmeye başlamıştı bile. Jourdan ve Moreau birbirlerine ulaşmaya çalışmadıkları için arşidük kuvvetlerinin büyük bir kısmını Jourdan'a karşı kullandı. Yavaşlığı Sambre-et-Meuse ordusunun fazla bir zarar görmeksizin geri çekilmesini sağladı fakat eylül ayının sonunda arşidükün ordusu Ren'i tekrar geçiyordu. Bunun üzerine Charles geri çekilmekte gecíken Moreau'yu engellemeye girişti. Bir kez daha ne ordusunu toplamayı ne de harekete geçmeyi becerebildi; Rhin-et-Moselle Ordusu Val d'Enfer'den sapıp 26 Ekim'de Huningue'e ulaşmayı başardı. Avusturyalıların İtalya'nın büyük bölümüne geçişi serbestti ancak onlar bütün kış direnen Kehl ve Huningue'in köprü başlarını ele geçirmekte direttiler.

Yeni bir komutan olan Alvinczy, Bonapart'a karşı birkaç başarı elde etti. Verona'nın kapılarına kadar geldi ve Caldiero'da tüm saldırıları geri püskürttü. Ancak 14 Kasım ile 17 Kasım arasında vuku bulan şiddetli Arcole çatışmaları sayesinde rakibi onu geri çekilmeye zorladı; Fransızlar bir felaketten ucu ucuna kurtuluyorlardı hem maddi hem de manevi durumları acınasıydı.

Thugut artık Lille görüşmeleri sırasında İngiltere'yle ortak hareket etmeyi reddediyordu. Kendini toparlayan Pitt, Belçika'dan vazgeçilmesini ve sömürgelerin devredilmesini koşul olarak koydu. 19 Aralık'ta Direktuvar Malmesbury'yi geri gönderdi. Hoche komutanlığı altındaki İrlanda seferi için gemiler yola çıkmıştı bile. Ancak donanma fırtınadan dolayı dağılınca elleri boş döndü. Kısa süre sonra, Bağımsızlık Savaşı sırasında İngilizlere karşı subay olarak savaşmış Tate adındaki bir Amerikalı tarafından kurulan ve yönetilen "Kara Lejyon" Galler ülkesine çıkartma yaptı fakat anında esir düştü. Aynı sırada, 14 Şubat 1797'de Jervis İspanyol donanmasını Saint-Vincent Burnu'nda yendi ve Akdeniz yolunu kendine yeniden açtı.

Bonapart zaferleriyle olduğu kadar, başkalarının yenilgileriyle de öne çıktı. Tek umut oydu. Ne de olsa yenilen generaller de ondan çok daha yumuşak başlı değildi. Kléber ve Bernadotte tam geri çekilme operasyonunun ortasında Jourdan'a istifalarını verme ve onu terk etme yüzsüzlüğünü gösterdi. Jourdan'ın yerine geçen Beurnonville, Komiser Alexandre ile çatıştı. Moreau, Haussmann'a danışmadan Württemberg'le ateşkes imzalamıştı ve onunla tamamen arası bozulmuş bir biçimde Fransa'ya döndü. Cesareti kırılan Direktuvar, komiserleri ortadan kaldırdı. Generaller yegâne efendiler olarak kaldılar. Öte yandan sonbaharın getirdiği uğursuzluklar Carnot'yu alt etti. Carnot gizlice Thugut'le temasa geçmeye çalıştı ve kasım ayında askeri

bürosunun başkanı Clarke'ın ateşkes pazarlığı etmesi ve durum hakkında araştırma yapması için İtalya'ya gönderilmesini istedi. Clarke, Bonapart'ın tarafına geçmekte gecikmedi. Buna ek olarak Direktuvar da Lombardiya'yı Rheinland'la değiş tokuş etme niyetini teyit ederek ona barış koşulları konusunda generale danışmasını buyurdu.

IV. Avusturya'nın Teslim Oluşu: Leoben Hazırlıkları

Tüm bu olanlara rağmen talih bir kez daha saf değiştirmekte gecikmedi. 1797 Ocak'ında Alvinczy Adige'den aşağı inerken Provera da Friuli'den Mantova üzerine ilerliyordu. Bu, İtalya Ordusu'nun en büyük başarısı oldu. Bonapart ayın 14'ünde Rivoli Ovası'nda, kendisine saldıran ve ertesi gün Joubert'in dağıttığı ya da geride kalanlarını yakaladığı Avusturyalı birlikleri bozguna uğratarak dağa püskürttü. Hemen Masséna tümeniyle yola çıkan general ayın 16'sında Provera'nın teslim olmasını sağladı; Mantova nihayet pes etti. Zafer heyecanına bir de Brottier'nin komplosunu izleyen tepki eklenince, Direktuvar amacından saptı. Clarke'a Cispadane'ı koruma görevi verildi ve 5. Yıl'ın 15 Pluviôse'unda (3 Şubat 1797) gelen meşhur bir mektup Bonapart'ı papalık hükümetini yok etmeye davet etti. Bununla beraber kalkınma gecikmedi. Bonapart ve Clarke Lombardiya'ya bir anayasa kazandırmak üzere izin talebinde bulunduklarında yalnızca generale bağlı olan ve Direktuvar'ı bağlamayan geçici bir yönetim kurmalarına müsaade edildi. Ardından Hoche'a emanet edilen Sambre-et-Meuse Ordusu Ren'i 16 ve 18 Nisan tarihlerinde geçip çabucak Frankfurt önlerine vardı. Ayın 20'sinde Moreau da nehri aştı. Clarke'a her türlü ateşkes antlaşmasını ertelemesi emri gönderildi; Almanya yeniden savaşın başlıca sahnesi haline gelecekti. Artık çok geçti. Bonapart kördüğümü çözmüştü bile.

Mantova'nın düşüşünün ardından Bonapart daha ileri gitme niyeti olmaksızın Roma'ya yürüdü. Clarke'tan öğrendiğine göre eğer barışı kendi imzalamazsa Lombardiya geri verilecekti. Bu durumda Almanya ordularını Viyana önünde bırakması gerekiyordu. Bonapart Tolentino'da, Avignon ve valilikler dışında yalnızca birkaç milyon talep ederek VI. Pius'la baştan savma bir biçimde barış imzalamıştı. 20 Mart'ta, artık Arşidük Charles tarafından komuta edilen Avusturyalılara karşı Ren'den gönderilen takviye güçlerle sayısal üstünlüğe sahip olarak saldırıya başladı. Büyük bir zorluk olmaksızın Tarvisio'ya vardı ve Masséna tümeni buradan Semmering Geçidi'nin eteğine kadar ilerledi. 7 Nisan'da tam yetkili temsilciler uzlaşmak üzere Leoben'e geldiler. 30 Mart'tan beri arşidüke anlaşma teklif eden Bo-

napart idi. Ren orduları henüz saldırmadığı için Avusturyalılar hâlâ onun belini bükebilirdi ve savaş alanından uzak bölgeler onu endişelendiriyordu. Göründüğü kadarıyla Thugut'ü yemle kandırmazsa amacında başarılı olamayacağını düşünüyordu ve daha savaş girmeden ona Venedik topraklarının bir kısmını teklif etmeyi tasarlamıştı. Mart ayında astları Brescia ve Bergamo'da devrimi kışkırttılar. Bu, onun rızası olmaksızın gerçekleşemezdi. Ardından kıtayı ayaklandırmayı denediler fakat askeri işgale öfkelenen ve ruhban sınıfı ile aristokrasinin sürekli kendi fikirlerini aşıladığı köylüler Fransızlara cephe aldı. 17 Nisan'da hazırlıksız yakalanan Verona garnizonunun bir kısmı katledildi. Bonapart'ın tehlikeli konumu olduğu kadar ne pahasına olursa olsun barışı yeniden getiren kişi olarak gözükme ve fethini muhafaza etme isteği de onun Habsburg'a sunduğu olağanüstü seçimi açıklıyordu: Belçika ile Lombardiya'yı verirse İstriya, Dalmaçya ve Venedik bölgesi dışında kalan Oglio Nehri'ne kadarki topraklar; Lombardiya'yı geri alarak Belçika'nın yanı sıra Rheinland'dan vazgeçerse yalnızca Tagliamento Nehri'ne kadar uzanan Venedik toprakları. Bu, neredeyse cevabı zorla verdirmekti: Lombardiya'yı Venedik topraklarıyla değiş tokuş etmek ve Rheinland'ın Almanya'da kalmasını sağlayarak imparatorun itibarını korumak... Thugut bu kadarını umut bile etmiyordu. Bonapart, hiçbir yetkisi olmaksızın, Torino'ya gönderilen Clarke'a danışmadan hem ateşkesi hem de hazırlıkları 18 Nisan'da imzaladı. Böylelikle her şey bitmişti; Cumhuriyet Alpler'deki doğal sınırını aşıyor ama en çok değer verdiği sınıra ulaşamıyordu bile. Polonya'nın utanılası paylaşımının izinden giderek kendi çıkarları uğruna bağımsız bir devleti feda ediyor ve bazı İtalyanları Almanlara teslim ediyordu.

Bonapart hemen Ren ordularını durdurmak için ulaklar gönderdi ve Direktuvar şartlarını öğrenmeden önce barış haberinin yayılmasına özen gösterdi. Direktuvar 5. Yıl seçimlerinin ertesinde hem kamuoyuna hem de generale meydan okuyabilir miydi? Buna cesaret edemedi ve Reubell'e rağmen antlaşmayı onayladı. Mombello'daki Crivelli'lerin sarayına yerleşen Bonapart artık bir hükümdar gibi görünüyordu. Lombardiya'yı Cisalpine Cumhuriyeti'ne dönüştürdü ve buna bir anayasa verdi. Cispadane Cumhuriyeti'ni, Valtellina'yı ve Venedik topraklarının bir kısmını onunla birleştirdi. Simplon Geçidi'nden geçerek Fransa'ya giden bir yolu bu yeni devlete devretmesi için Valais'yi ikna etmeye çalıştı. Buradaki başarısızlığı İsviçre'ye yapılacak bir müdahale fikrini hemen filizlendirdi fakat denize ulaşım, Jakobenlerin devrim yaptığı ve Liguria Cumhuriyeti'ne dönüşen Cenova Cumhuriyeti'nin Bonapart'ın himayesi altına girmesiyle sağlandı.

Bu sırada Avusturya ile nihai antlaşma imzalanmamıştı. General, Direktuvar'ı yatıştırmak için Mantova'yı elinde tutmak ve Rheinland'ı elde etmek niyetinde olduğunu ileri sürüyordu. Kendi kendine 2 Mayıs'ta Venedik'e savaş ilan etti. Ayın 12'sinde demokratlar oligarşiyi devirdi ve Fransızları içeri soktu. Ayın 16'sında Bonapart ortadan kalkan hükümetin temsilcileriyle anlaştı ve böylece yeni hükümeti tanımamış oldu. Venedik bile teslim etme yetkisi olan general amacına ulaşacağını düşünüyordu. Papalık valiliklerini de almayı uman Thugut ise pazarlık etmeyi reddetmiyordu. Udine'de toplantılar başladı.

V. İngiltere'de Kriz

Avusturya'nın mücadeleyi terk ettiği sırada İngiltere ağır, karmaşık nedenleri olan ve 1796'da ilk belirtileri görülen bir krizden henüz çıkmaktaydı. Basel ve Lahey antlaşmaları ile İspanya'nın savaşa girişi göründüğü kadarıyla ticaret açısından birtakım zorluklar yaratmaktaydı. 1797 yılında ihracat 1792 yılındakine oranla yine de daha yüksek olmasına rağmen, bir yıl öncesine göre yoğunluğunu biraz kaybetmişti. Fransız korsanlar zaptlarının sayısını azamiye çıkarınca (700) Parlamento ticaret gemilerinin bundan böyle eskortsuz seyretmelerini yasakladı. Buna karşın en büyük zarar devlet hazinesinin sıkıntılarından kaynaklandı. Pitt, savaşı finanse etmek için hiçbir şekilde vergilere başvurmuyordu. 1796 Aralık'ında zenginlere düşen takdir edilmiş vergileri biraz yükseltti. Yine de 1792'de 19 milyon sterlinken 1797'de yaklaşık 21,5 milyon sterline yükselen gelirlerin artışı, özellikle gümrüklerden ve dolaylı vergilerden kaynaklanıyordu. 1796 ithalatı 1792'ninkini %17, ihracat ise %14 oranında aşmıştı. Harcamalar ise 1792'de 26 milyon sterlin değerindeyken 1797'de 75 milyona ulaşmıştı.

Pitt, açığı kapatmak için borç alıyordu. 1797 yılında devlet borcu eshamına katılım 43 milyon sterlin, yani harcamaların %43'ünü sağladı. Bu yetmediği için Pitt, İngiltere Merkez Bankası'ndan temelde donanma bonolarının teminat sağladığı avanslar (bunlar 2 milyon sterline kadar varan gerçek peşinatlardı) istiyor ve bankanın bir kısmıyla yatırım yaptığı ve gerisini muhafaza ettiği 15 ila 20 milyon sterlinlik kısa vadeli devlet bonolarını piyasaya sürüyordu. 1795 yılı sonunda bankanın yaklaşık 13 milyon ve 1797 Şubat'ında 10,5 milyon sterlinlik bonosu bulunuyordu. Banknotların dolaşımı artmıyordu. 1795'te 14,5 milyon değerinde banknot dolaşımdayken bu 1797 Şubat'ında 9,6 milyona kadar düştü. Fiyatlar artıyorsa da (1790'da 100'e karşı 1797'de 141) yalnızca taşra bankalarından gelen bir enflasyon bu pa-

halılaşmaya katkıda bulunmuş olabilirdi. İngiltere Merkez Bankası ise kasa varlığını buduyordu.

Banka bunu, devlet hazinesinin dışarıdaki orduların bakımını karşılamak ve İttifak'a para yardımı yapmak amacıyla altın edinmesi gerektiğinde daha da azaltıyordu. 1794 ile 1797 yılları arasında Avusturya'nın en az 5 milyonluk iki borçlanmasının yanı sıra, yaklaşık 21 milyon sterlin yalnızca Avrupa için çıkarıldı. Bu altın sızıntısına bir de sömürgelerdeki orduların masrafları, yabancıların elindeki devlet borcu eshamının faizleri ve İngiltere'nin hizmetindeki tarafsız gemilerin navlun ve sigortaları ekleniyordu. Bu yetmiyormuş gibi 1796 yılında denizaşırı tahıl alımı için 2,5 milyon sterlin harcamak gerekti. Altın para ülkede azaldığı için İngiltere Merkez Bankası'nda nakit karşılığında banknot alınıyordu. Kasa varlığı eriyordu.

Güven, muhtemelen Hoche'un girişiminin ardından tamamen yok oldu. Şurası bir gerçek ki Tate'in Galler ülkesine çıkartma düzenlediğinin haberi 25 Şubat 1797'de Londra'da paniğe sebep olmuştu. Bankanın yalnızca 1 milyon 86 bin sterlini kalmıştı. Meclisin bir emriyle ayın 27'sinden itibaren kağıt paranın başka bir şeye çevrilmesi askıya alındı. Bu, ancak 1823'te yeniden serbest bırakılacaktı. Ekonomi 1793'teki kadar olmasa da zarar gördü ve Pitt, devlet borcu sunmayı zaruri görmedi. İngiltere Merkez Bankası'nın liberal bir iskonto politikası uygulaması yeterli oldu. Daha sonra nakit daha da seyrekleşti ve kağıt paranın değeri düştü. Bununla beraber altın değerinin askıya alınması bir felakete dönüşmedi. İş adamları medeni zihniyet sergilediler ve kapitalist çıkar dayanışmasının farkında oldukları için kağıt parayı madeni para değeriyle başa baş kabul etmeyi kendilerine görev bildiler. 1812'den önce kağıt paraya borç ödeme gücünü sağlamak gerekli olmadı. Ulus, soğukkanlılığını yeniden kazandığı, senetlerin dolaşımı ve mevduatlar yeniden başladığı, para yardımları kıtasal düşmanlıklarla beraber son bulduğu için İngiltere Merkez Bankası 1797 Ağustos'undan itibaren kasa varlığını 4 milyon sterline taşıma ve bunu düzeltmeye devam etme imkanı buldu.

Buna rağmen bu zayıflığın zar zor önüne geçen İngiltere'nin, Pitt'in tam da o sırada yeni bir genel pazarlık teklifi gönderdiği Avusturya'nın saftan ayrılmasını acı bir biçimde hissettiği anlaşılır. İngiltere, zaten başlamış olan İrlanda isyanından her an yararlanabilecek durumdaki Fransa ile mücadelede kendini yalnız görüyordu. Buna bağlı olarak tam o sırada adanın savunma gücü olan donanma ayaklandı. Politik çalkantı bunun yanında sıfır kalıyordu. Kötü beslenen, 17. yüzyıldaki gibi maaş alan, izinlerden mahrum, acımasız bir sertlikle muamele gören denizciler hayat koşullarından dolayı umutsuzluğa sürüklendiler. Şikâyetlerinin küçümsendiğini görünce de 16

Nisan 1797'de Spithead'de ayaklandılar. Bir ay sonra ise birkaç konuda tatmin olmalarının ardından boyun eğdiler fakat o arada Thames Nehri'nin ağzındaki Kuzey Denizi filosu da onları örnek aldı. Hollanda açıklarında seyreden Duncan filosunun da bir kısmı buna katıldı ve kara orduları çalkalanmaya başladı. Tavizler ve idam edilenlerin sayısını (ki bunların arasında Komutan Parker da vardı) 23'le sınırlandıran bir af sayesinde düzen yeniden sağlandıysa da bu ancak haziran ortasında mümkün oldu. Konseylerle çatışma içerisinde olan Direktuvar benzeri olmayan bu fırsattan yararlanmadı. Bununla birlikte parlamentoda ve kamuoyunda hükümete karşı şiddetli bir hareketlenme görüldü. Fransa'daki durum ve Barthélemy'nin gelişi, Pitt'in barış sunarak sükûnet arayışına girme kararı almasını sağladı. Malmesbury, her şey reddedilse bile ilişkileri koparmaksızın mümkün olan her şeyi elde etme göreviyle Lille yolunu yeniden tuttu. Görüşmeler 7 Temmuz 1797'de başladı. Barthélemy, Seylan ile Kap'ı istedi ama Direktuvar, müttefiklerine buraları feda etmeyeceğine dair söz verdiği için teklifi reddetti. Talleyrand bakan olunca atmosfer değişti. İngiliz hükümetiyle beraber Direktuvar'ı, Hollanda ve İspanya'dan kendisini özgür bırakmalarını rica etmek üzere ikna etti. Anlaşma muhtemel görünüyordu çünkü İngiltere'nin son müttefiki Portekiz'in temsilcisi barış imzalamıştı.

VI. 18 Fructidor'un Birbirine Benzeyen Nitelikleri

Ne Udine'de ne de Lille'de bir sonuca varıldı çünkü Thugut ve Pitt Paris'te olup bitenleri biliyorlardı. Thugut görüşmeleri buraya aktarmayı denedi. Bir casus, Carnot ve Barthélemy'yi Bonapart'ın kınanmasını isterken ve valilikler ile Almanya topraklarından tazminatlar karşılığında Rheinland'ı teklif ederken görmüştü. İki yönetici çaresiz olduklarını açıkladılar ama ya konseyler baskın çıkarsa? Lille'de işin içine ihanet girdi; Talleyrand ve muhtemelen Barras rüşvet karşılığında birkaç sömürgeden vazgeçilmesini sağlayacaklarına dair söz veriyorlardı. Kuşkusuz Barthélemy ile hemfikir olan Maret, Portekiz ile yapılan antlaşmayı bildirince Grenville bunu aceleyle inkâr etti. Öte yandan Thugut gibi Pitt de Direktuvar'ın kaderinin belirlenmesini bekliyordu. Böylelikle devrimin dış politikası ile iç olaylar arasında baştan beri var olan ilişki aniden sıkı bir nitelik kazandı. Eğer Direktuvar İngilizlerin ve kralcıların ortak komplosunun darbeleri altında ezilirse yabancı ülkeler masrafa girmeden baskın çıkarlardı.

Buna karşın sağ kanat generallere saldırarak onlara sahip olmaları gereken tutumu empoze ediyordu. Venedik olayı nifak saçmıştı. Dumolard,

5 Messidor'daki (23 Haziran 1797) ateşli bir söylevinde, Bonapart'a karşı ateşli bir suç iddiasında bulundu. General buna 14 Temmuz vesilesiyle ordulara hitaben okuttuğu tehditkâr bir beyannameyle karşılık verdi. Aslında iki taraflı oynuyordu; Carnot ile yazışmaya devam ederken Direktuvar'a askeri darbeyi gerçekleştiren Augereau'yu gönderdi fakat kendisi gibi Paris'e gelmiş olan yaveri Lavalette'in nasihatı üzerine, söz verdiği 3 milyonu göndermedi. Hoche böylesi dolambaçları bilmezdi ve eğer Direktuvar daha beceriklice hareket etseydi yakında olduğu için operasyonu o yürütebilirdi. Cumhuriyetin kaderi bununla beraber değişir miydi? Belki. 18 Fructidor'dan birkaç gün sonra ölen yurttaş-askerin anısı cumhuriyetçi ulus için kahraman ve sadık gençliğinin sembolü olarak değerini korumaya devam etti.

Askerler generallerin peşinden gittiler. İtalya Ordusu'nun tümenleri şiddetli mahzarlar gönderdiler. Sambre-et-Meuse de böylesi mahzarları kaleme almakta gecikmedi. Birçok muharip devrime ve bundan ayırmadıkları "Bölünmez Cumhuriyet"e karşı canlı bir bağlılığı muhafaza ediyordu. Bunlar için hayatlarını tehlikeye attıkları için kendilerinde bunları kralcıları seçen "başıbozuklara" karşı koruma hakkını görüyorlardı. Bununla birlikte yanılgıya düşmemek gerek; böyle yaparak ordular komutanlarının atılımına boyun eğmiş oldu. Moreau'nun ordusu Rhin-et-Moselle'in diğerlerini ancak uzaktan izlemiş olması bunun kanıtıdır.

Bu durumda generallerin cumhuriyetteki siyasi nüfuzu daha çok orduları üzerinde edindikleri etkiden kaynaklıydı. Bunu, askerin zihniyetinin hızlı değişimine borçlulardı. Gelişim, Devrim hükümetinin yeniden kurmaya uğraştığı cephe disiplinine gönüllülerin ve talepçilerin boyun eğmesini sağlayan karma sisteminde filizleniyordu. Daha sonra Thermidorcular pasif itaatkârlığı durmadan güçlendirdiler. Ast, artık üstlerinin seçimine katılmıyordu; jüri, askeri mahkemelerde artık yer almıyordu; yargıçlar arasında artık rütbesiz askerler yoktu. Öte yandan, firar yoluyla ayıklanan Direktuvar askerlerinin bir anlamda gönüllüler olduğu söylenebilirdi. Bunlar orduda kalıyorlardı çünkü savaşı ve maceraya seviyorlar ya da orduyu terk etmeleri durumunda ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Kitlesel ayaklanmadan beri kimse çağrılmadığı ve fetihler onları Fransa'dan uzaklaştırdığı için yavaş yavaş ulusun geri kalanından kopuyorlardı. Ulusa bağlılık yerini ağır ağır bir komutana bağlılığa, maceraya ve kısa süre sonra da yağmacılık zihniyetine bıraktı. 2. Yıl'da ordu ve halk arasındaki bağları kuvvetlendirmek için her türlü yola başvurulmuştu. Şimdi ise askerin aynı zamanda bir yurttaş da olduğunu unutması sağlanmaya çalışılıyordu. Saint-Just, 12 Şubat 1793 tarihli söylevinde ancak "cumhuriyetçi zihniyetin orduda kaydettiği ilerlemeler oranında" zafer bek-

lediğini açıklamıştı. Bonapart 27 Mart 1796 tarihli beyannamesinde, İtalya seferinin arifesinde, "Askerler, çıplaksınız, kötü besleniyorsunuz" diye bildirir. "Sizi dünyanın en verimli ovalarına götürmek istiyorum. Zengin taşralar, büyük şehirler sizin egemenliğiniz altında olacak. Orada şeref, ihtişam ve zenginlik bulacaksınız."

Profesyonel asker olan, üstelik yabancı bir ülkede ordugâh kuran bu adamlar komutanlarının izinden gitmeyecekler miydi? Buna karşın asla birer yargıç olmadılar. Asker ve generaller 18 Brumaire'de olduğu gibi 18 Fructidor'da da ancak burjuvazinin çağrısı üzerine darbe yaptılar.

IV. BÖLÜM

18 FRUCTIDOR VE CAMPOFORMIO ANTLAŞMASI

5. Yıl'ın 18 Fructidor'unda (4 Eylül 1797) Direktuvar, konseylerdeki çatışmayı ordunun yardımıyla kırarak devrimi diktatörlüğe dönüştürdü. Askeri darbenin sonuçları da nedenleri kadar karmaşıktı. İlk anda İngiltere ile ilişkilerin kopuşuna neden oldu ve Bonapart'ın, ancak ateşkes teşkil edebilecek bir barışın koşullarını Avusturya'ya zorla kabul ettirmesini sağladı.

I. 18 Fructidor (4 Eylül 1797)

Güven duyduğu bakanların kovulduğunu, Hoche'un ordularının yürüyüşünü ve süvari birliğinin Corbeil yakınlarındaki Ferté-Alais'de orduya yasak olan "meşruti alana" girişini öğrenen sağ kanadın, Direktuvar'ın bir askeri darbe hazırladığı konusunda şüphesi kalmadı. Carnot'nun da yardımıyla Direktuvar hakkında kovuşturma açma fikri vardı fakat Barras tarafından Pichegru'nün ihanetinden haberdar edilen Carnot kendini topladı ve kralı yeniden tahta çıkarma yolunda bir girişimde bulunmayacağını net bir biçimde açıkladı. Diğer tarafta mutabık olduğunu sandığı Carnot tarafından şiddetle eleştirilen Hoche, Barras'a öfkelendi. Buna ek olarak sağ kanadın 40 yaşında olmamasından dolayı bakanlığa geçişini yasadışı ilan ettiği generalin yerine başkasını getirmek gerekti. Direktuvar, orduların yürüyüşünü Brest'e gönderilen takviye güçleri bahane ederek haklı çıkardı ve bunların meşruti alandaki mevcudiyetlerinin bir hatadan kaynaklandığını belirtti.

Hükümet bundan yararlandı. Hoche askerlerini daha da ilerletti; dostu Chérin Direktuvar muhafız birliğinin, Augereau ise 17. tümenin yani Paris tümeninin başına geçti. Müfrezeler, silahlar ve cephaneler çeşitli bahaneler-

le "siyah yakalılar" avının yeniden başladığı Paris'e sokuldu. Sağ kanadın özellikle ordunun yasadışı mahzarlarına itiraz etmesi üzerine Direktuvar düzensizliği karşıdevrime mal ederek karşılık verdi. La Reveillère Cumhuriyet düşmanlarıyla anlaşmayacağını açıkladı. Ne yapılmalıydı? Konseyler, zengin semtlerin burjuvazisini yeniden silahlandırmak ve yeni bir Vendémiaire hazırlamak amacıyla ulusal muhafız birliğinin elit bölüklerini örgütlemeye karar verdi fakat Üçler erki kanunu hiç hesaba katmadı ve diğer etkili önlemler müzakere aşamasında kaldı ya da Eskiler Konseyi'nde takıldı. 17 Fructidor'da nihayet yöneticiler hakkında kovuşturma açılmasına karar verildi. Yöneticiler daha önce davrandı.

Ayın 17'sini 18'ine bağlayan gece, şehir askerler tarafından işgal edildi. Şafak vakti Augereau, Pichegru'yü ve dostlarını olduğu gibi Barthélemy'yi de tutuklarken Carnot kaçıyordu. Bir bildiri, krallığın ya da 1793 Anayasası'nın yeniden geçerli kılınması konusunda kışkırtıcılık yapan herkesin hiçbir dava olmaksızın kurşuna dizileceğini ilan ediyordu. Kimse yerinden kıpırdamadı. Sol kanat anayasanın ölümcül bir darbe aldığını kendinden bizzat gizleyemediği için üzüntüye boğulan konseyler, Üçler erki tarafından önerilen 19 Fructidor olağanüstü kanununu, ardından da basının aleyhine 22 Fructidor kanununu benimsediler.

Kırk dokuz il, seçimlerinin tümünün geçersiz kılınmasına ve başka iller de atamalarının yetkinleştirilmesine şahit oluyordu. Altmış beş kişinin Guyana'ya sürülmesine karar verildi; bunlardan 17'si sürgüne gönderildi, 8'i sürgünde öldü ve Pichegru'nün de aralarında bulunduğu birkaç kişi kaçtı. Toplamda yerlerine kimse getirilmeksizin 177 milletvekili elendi. Birçok başka milletvekiliyse toplantılara gelmekten vazgeçti ya da sessizliğe gömüldü. Muhalefet gazetelerinden 42'si ortadan kaldırıldı, bunların sahipleri ve editörleri sürgüne mahkum edildi ama çoğu bu cezadan sıyrıldı. Öte yandan basın, anayasanın izin verdiği üzere bir yıllığına polisin insafına bırakıldı.

Geri gelen göçmenler on gün içerisinde Fransa'yı terk etme emri aldılar, yoksa ölüm cezasına çarptırılacaklardı. 4. Yıl'ın 3 Brumaire kanunu yeniden yürürlüğe sokuldu ve göçmen yakınlarının oy verme hakkından men edilmesiyle ağırlaştırıldı. Rahiplerin aleyhine çıkarılan kanunların geri çekilmesi iptal edilince sürgündekiler gerisin geriye yola çıkmak zorunda kaldılar. Bununla birlikte haklarında çıkan idam kararı Guyana'ya sürgüne dönüştürüldü. Direktuvar ise bireysel kararnameler aracılığıyla Guyana'ya istediği her rahibi gönderme hakkına sahip oldu ve kanunlara itaat sözü yerine krallığa ve 1793 Anayasası'na karşı bir nefret andı getirildi. Bu da, yeni bir diretici kategorisinin doğmasına sebep oldu.

Yürütücü erkin yetkileri arttı. Bu erke, görevlerinden alınan yöneticilerin ve yargıçların yerine başkalarını atama görevi verildi. Temyiz mahkemesi de yetkinleştirildi. Yalnızca devlet hazinesi olduğu gibi kaldı. Aynı zamanda hükümet, konseylerin kendisini mahrum bıraktığı, istediği yerde ve anda sıkıyönetim ilan etme hakkını geri aldı.

18 Fructidor olayları anayasayı çiğneyerek Thermidorcular tarafından girişilen liberal deneyime son veriyor ve kuvvet yoluyla diktatörlük kuruyor ama bu diktatörlüğü örgütlemiyordu. Yasama Meclisi, gözden düştüğü için 31 Mayıs'tan sonraki Konvansiyon gibi kendini teselli etmedi. Direktuvar ile daha önce olduğundan daha fazla işbirliği yapmayacak ve sonunda bu meclisi devirecekti. Ordunun rolü askeri bir diktatörlük olasılığını belirginleştirdi ve Bonapart'ın nüfuzu arttı.

II. Campoformio Antlaşması (18 Ekim 1797)

Kralcıların yabancı ülkelerle gizli anlaşması olanlar kısmen açıklarken dış politika bunun sonuçlarına maruz kaldı. Reubell diplomasiyi yeniden ele geçirdi ve Talleyrand ihtiyatlı bir itaakârlık sergiledi. Lille'de tam yetkili yeni temsilciler, Malmesbury'yi kayıtsız şartsız Fransa ile müttefiklerinin tüm sömürgelerini cumhuriyetin fetihleri söz konusu edilmeksizin geri vermeye zorladılar. Bunun ardından ilişkiler bozuldu. Hoche, Rheinland'da ölünce onun tarafından yürütülen ve özellikle Görres'in umut beslediği Cisrhenan Cumhuriyeti projesi yok oldu. Pes eden Thugut, Udine yakınlarındaki Passariamo Şatosu'na yerleşmiş olan Bonapart ile görüşmelere yeniden başlaması için Philippe Cobenzl'ı gönderdi.

Artık Direktuvar doğal sınırlar konusunda tereddüt etmiyordu; Cisalpine'i koruyordu; dahası Venediklileri feda etmeyeceğini öne sürüyordu. Ren'in tüm sol kıyısını talep ederek Avusturya'ya yalnızca İstriya ile Dalmaçya'yı veriyor ve Venedik Cumhuriyeti'ni yeniden kuruyordu. Bir kış seferinin hazırlıkları başlamıştı.

Bonapart savaşın Almanya'da yapılacağını biliyor ve bunun, kendisini ikinci plana itmesini istemiyordu. Kendi kendine karar verip başkent de dahil olmak üzere Adige'e kadar olan Venedik topraklarını teklif etti ama bu teklif, Fransa için sakladığı Yunan Adaları'nı kapsamıyordu. Karşılığında Avusturya, Ren'in Köln bölgesi dışında kalan sol kıyısının devrini onaylayacaktı. Sonunda Cobenzl kabul etti. Almanya'nın parçalanması Rastatt'ta Diyet Meclisi'yle halledilecekti. Antlaşma, 18 Ekim'de Passariano'da imzalandı fakat törenin ilk başta gerçekleştirilmesinin öngörüldüğü küçük Campoformio kasabasının adını aldı.

Direktuvar hayal kırıklığına uğramasına rağmen antlaşmayı onayladı. Askeri darbenin ertesinde bin türlü zorlukla karşılaşmasının dışında, Hoche öldüğü ve Moreau şüpheliden de öte bir durumda uzakta tutulduğu için artık rakibi kalmayan buyurgan generalle ilişkiler nasıl bozulabilirdi ki? Oysa diplomatik açıdan Ren bölgesi konusundaki özel koşullar feci sonuçlara yol açabilecek nitelikteydi. Thugut Köln bölgesini devrin dışında tutuyordu çünkü burada Prusya'ya ait topraklar vardı. Böylelikle Prusya'nın hiçbir tazminat hakkı olmayacaktı. Bu durumda Prusya'nın devir işlemine itiraz etmesinden ve Fransa'dan uzaklaşmasından korkmak gerekiyordu. Peki, İngiltere'yle savaş sürdüğüne göre, ittifak yeniden oluşmaz mıydı?

Doğal sınırların ötesine yeniden taşılmasından daha elverişli bir öneri olamazdı. Bununla beraber Cumhuriyet bu sınırlara tamamen ulaşmıyordu. Önemli olan cumhuriyetin, koruduğu ve kendisi için tampon görevi gören ülkelerden emin olmasıydı; Hollanda ve Cisalpine Cumhuriyetleri bunun farkına varacaklardı. Bunlardan ikincisini Fransa'ya bağlamak için Bonapart, İsviçre olmasa da Valais'yi ele geçirmeyi düşünüyordu ve Piyemonte'ye yerleşmek daha da kolaydı. Lahey'de Delacroix, Torino'da Ginguené ve hatta Madrid'de Truguet olmak üzere elçiler her yerde efendiler gibi konuşmaya başladılar.

Öte yandan Jakobenlere resmi bir çağrıda bulunulmamış olmasına rağmen bunlar askeri darbeyi alkışlıyor ve katkılarda bulunuyorlardı. Direktuvar kralcı tehlike üzerinde ısrar ederek devrimci ateşi canlandırıyor, tiranlara karşı ölümüne savaş ve evrensel propaganda zihniyetini fazlasıyla kışkırtıyordu. Cumhuriyetçiler, dünyayı özgürlüğüne kavuşturma görevini üstlenen "büyük ulus"a ait olmalarıyla övünmeye 6. Yıl'da başladılar. La Reveillère, Jironden idealizminin yeniden uyandığını hissediyordu. Barras karmaşadan çekinmiyordu. Reubell de onlar gibi, papalık erkinin düşüşünü hoşnutlukla izliyordu ve Baselli de demokratlara bağlı bir biçimde İsviçre'ye yapılacak bir müdahalenin cazibesine kapılmaktan kendini alamıyordu. Neticede generallerin ve mal sağlayıcıların doğal eğilimlerinden ve çıkarlarından dolayı kendilerini vazgeçilmez gibi gösterecek, şerefe ve kâra boğacak olan propagandanın her yerde öncülüğünü yapmaları doğaldı.

18 Fructidor'un üzerinden daha altı ay geçmeden Fransızlar Bonapart'ın onayı ya da teşvikiyle Bern'e ve Roma'ya giriyorlardı. Bonapart'ın kısa süre sonra Mısır'a doğru yola çıkışı ise ikinci ittifakın oluşmasında son noktayı koyacaktı.

V. BÖLÜM
İKİNCİ DİREKTUVAR

18 Fructidor, Thermidorcular tarafından kurulan yönetimin tarihinde bir kopukluk teşkil eder. Askeri darbe meşruti ve nispeten liberal deneyime son veriyordu. İkinci Direktuvar olarak adlandırma alışkanlığını edindiğimiz bu meclis, daha önceden az çok vazgeçilmiş olan olağanüstü baskıcı önlemlere başvurdu, bunların yenilerini icat etti ve rakiplerinin ağzını tıkadı. Kıtasal barışın da yardımıyla iç yönetime daha çok özen gösterebildiyse de kamuoyunu kendi tarafına çekemedi.

I. Direktuvar Terörü

Direktuvar diktatörlüğü terörist yöntemlerden güç almış olsa da bunlar asla 1793'teki boyuta ulaşmadı çünkü yabancı ülkeler tehditlerini askıya aldılar ve iç savaş haydutluğa indirgendi. Yüce Divan yavaş hareket ediyordu ve güvenilir değildi. Yeri geldiğinde başvurulan ceza mahkemeleri de böylesi sakıncalardan muaf görünmüyordu. Tüm bunlara rağmen devrimci mahkeme yeniden kurulmadı. Olağanüstü yargılama organları olarak 18 Fructidor'u izleyen karışıklıklar (ki bunlar ancak Güney Fransa'nın birkaç yerinde ciddiyet teşkil etti) vesilesiyle sayıları artırılan askeri komisyonlar kullanıldı. Yasama Kurulu ev ziyaretlerine ancak bir aylığına, 6. Yıl'ın Messidor ayında izin verdi fakat kırsal bölgelerdeki sürek avları gibi bu izin de umursanmadı. Aslında hiçbir hakkı olmayan yerel otoriteler de Direktuvar gibi, şüphelilerin mümkün olduğunca sürekli bir biçimde hapsedilmelerini emretti. Mektupların gizliliğine de bireysel özgürlükten daha fazla saygı gösterilmedi. Birçok kez hükümet çok sayıda gazeteyi kapattı ve varlığını sürdürenler kayda değer bir biçimde silikleştiler. Kitaplar ve tiyatrolar da polis zorbalığından kurtulamadı.

Özellikle üç kategoriye dahil kişiler hedef alındı: Haydutlar, göçmenler ve rahipler.

Yeni bir olağanüstü yasa, sayısı iki kişiyi geçen bir grup tarafından işlenen suçlar için ölüm cezası getirerek haydutları askeri komisyonlara sevk etti. Bu temyizsiz adaleti hatırlatıyordu ve olağanüstü Konsüllük mahkemelerinin habercisiydi.

Göçmenlerin teoride net olan durumu zorluklar içermiyor değildi çünkü listede hatalar vardı. Direktuvar yürürlükteki yasaların az da olsa hafifletilmesine daima karşı çıkıyordu. Askeri komisyonlar ve yerel yönetimler ihtiyatlı davransa da infazlar, en azından 6. Yıl boyunca sürdü. Göçmen yakınları 4. Yıl'ın 3 Brumaire kanunu etkisi altında kaldılar ve ön kalıtsal paylaşıma (*partage pré-successif*) kadar mallarından yararlanamadılar. Bazı Direktuvar üyeleri daha ileriye gitmeyi düşündü. Örneğin Sieyes, tüm soyluların sınır dışı edilmesini önerdi. Canlılığını koruyan direniş sayesinde 6. Yıl'ın 9 Frimaire (29 Kasım 1797) tarihinde soyluların yabancılarla aynı şartlar altında yurttaşlığa alınma imkanı dışında yurttaşlık haklarından men edilmesiyle yetinilmesi sağlandı ama devrime hizmette bulunmuş olanlar bunun dışında tutuldu. "Eski soylu ve soylulaştırılmış kimseler, anayasanın (yurttaşlığa alınma konusundaki) 10. maddesi tarafından yabancılar için belirlenen şartları ve süreleri doldurmadıkça ne temel, beledi ve seçimsel meclislerde Fransız yurttaşlarının sahip olduğu hakları edinebilecek ne de herhangi bir kamu görevine atanabileceklerdir." Bu kanunun uygulama şartları asla belirtilmedi ama taşıdığı niyet belliydi.

Rahiplerin durumu göçmenlerinkinin netliğine sahip olmadı. 1792 ve 1793 kanunlarının hâlâ uygulanabilir olup olmadıkları konusunda hiçbir karar alınmadı. Yalnızca 7. Yıl'da Güvenlik Bakanı geri gelen sürgünlerin sadece Guyana'ya gönderilme riskini aldıklarını hatırlattı fakat göçmenler listesinde çok kişinin adı bulunuyordu. Bundan dolayı ölen yaklaşık kırk kişinin ismi bilinmektedir. Askeri komisyonlar ve yönetim birimleri geri kalanları kurtardılar ve 7. Yıl'da bakan, sanığın kayda itiraz edebileceğini belirtti.

Öte yandan kraliyete karşı nefret andı içmeyi reddeden rahipler ve kanunen hesabı temiz olanlar da dahil diğer herkes "bireysel" kararname üzerine Direktuvar'ın emriyle sürgüne gönderilebiliyordu. Bu, 9.234 kişilik bir grup olarak toplu halde mahkum edilen Belçikalı din adamlarına uygulanmayan yanıltıcı bir engeldi. Cumhuriyetin geri kalanında ise görüldüğü kadarıyla 1.700 ila 1.800 rahip buna maruz kaldı. Aslında Guyana'ya doğru yalnızca üç gemi yola çıktı. İngilizler bunlardan birini yakaladılar. Diğer ikisinde 263 tutsak bulunuyordu. 1.100'den biraz fazlası Ré ve Oléron adalarına kapatıl-

dı. Öte yandan sakatlar ve altmış yaş üstündekiler ağır hapis cezasına çarptırıldı. Mahkumlar çok acı çektiler ve aralarından büyük çoğunluğu öldü; bunun nedeni kısmen yaşlarıyla açıklanabilir.

Yandaşlar yeniden geçerli kılınan 4. Yıl'ın 7 Vendémiaire kanununun pratiğini yeni tedhiş kanununa ekledi: Halka açık dini törenlerin yasaklanması, gözle görülür dini simgelerin yok edilmesi. Buna ek olarak hiçbir rahibin görev yapmadığı kiliseler satılmaya başladı. Rahipler, Direktuvar üyelerinin cumhuriyet takvimi ve onuncu gün ayinleri için gösterdikleri ateşli gayretleri de aşağılayıcı buluyordu. Direktuvar, tüm yönetim birimlerine cumhuriyet takvimine harfi harfine uymalarını emretti. 6. Yıl'ın 17 Thermidor (4 Ağustos 1798) ve 23 Fructidor (9 Eylül) kanunları on günlük haftanın *decadi* adlı son gününde çalışılmayacağını teyit etti ve bayram kutlamalarını düzenledi. Neticede devlet okullarının sorumluluğunu üstlenmekten aciz olan ve bu okulların dini eğitime önem veren ebeveynlerin düşmanlığı ile karşı karşıya kaldıklarını gören Direktuvar neredeyse hepsi Katolik olan özgür okullara saldırdı. Bu okullar belediyelerin teftişlerine tabi tutuldu, memurların çocuklarını bu okullara göndermeleri yasaklandı ve görevlilerinin yalnızca ulusal okul öğrencileri arasından seçileceği anlaşıldı. Bu son iki önlemin görünürde hiçbir etkisi olmasa da belli sayıda dini eğitim kuruluşu kapılarını kapadı.

"Kuru giyotin" adı verilen sürgün hafızalarda kötü izler bıraksa da Direktuvar Tedhiş'inde dökülen kan nispeten daha azdı. Askeri komisyonlar en az 160 kişiyi kurşuna dizdirdi ve ceza mahkemeleri buna, sayısı belirlenmeyen infaz kararları ekledi. Zamanla en acımasız cezalara karşı gitgide barizleşen bir tiksinti ortaya çıkıyordu. 1798 Ağustos'undan sonra kimse Guyana'ya gönderilmedi. 1799 Mart'ından sonra listelenen yalnızca bir göçmen infazı bulunur. Jakobenlerden daha becerikli olan Direktuvar üyeleri, yalnızca belli kategorileri hedef alıyorlardı. Öyle ki halk kitleleri kendilerini tehdit altında hissetmiyordu. Baskı münhasıran hükümetin uygulaması olarak kaldı ve yerel koşulları bildikleri için etkili olsalar da rolleri itibarıyla kişisel nefretlere ve haksızlıklara teşvik eden gözetim komiteleri yeniden kurulmadı. Tedhiş ancak 7. Yıl'ın sonunda, kralcılarla yabancı ülkelerin gizli anlaşması öfke uyandırdığı sırada yeniden ağırlaşma tehdidi taşıdı. Bununla beraber çok sayıda Fransız, Terör'ü Direktuvar'ın dini politikasından ayrı tutmadığı için bu durum, yönetime karşı sevgisizliğin dallanıp budaklanmasına büyük katkıda bulundu.

La Reveillère gibi bazı cumhuriyetçiler baskıcı politikanın yetersiz kaldığını düşünüyorlardı ve "Tiran Robespierre"i örnek almakta tereddüt etmeyerek Katolik Kilisesi'ne karşı medeni bir Yüce Varlık dinini kullanmayı arzulu-

yorlardı. Çoğunluk bunu onaylamak istemedi. Buna karşın 1797 Ocak'ında birtakım kişiler "Tanrı'ya tapınanlar ve insan dostlarının" dini "teofilantropiyi" kurarak gerçekleştirildi. Bu tarikat, "dünyanın tüm uluslarının dogmalarını ve ahlakını" öğretiyordu. "Din aracılığıyla tüm insanları ailevi ve toplumsal görevlerine bağlamayı" diliyordu. Bu yeni din cumhuriyetçi burjuvazi içinde belli bir başarı elde etmiş olsa da halkın tümünü etkilemedi. 1796'dan itibaren Roëttiers de Montaleau tarafından yeniden etkinleştirilen benzer ilkelere sahip masonluk için de aynı şey geçerliydi. Yönetimin temel çabası ilköğretim üzerinde yoğunlaşmalıydı ancak kısmen maddi yetersizlikten ötürü ilköğretim lehine hiçbir şey yapılmadı. Yönetim merkezi okullar açmakla ve "ideologların" hâkim olduğu enstitüyü düzenlemekle yetindi. Devrim takvimini ve onuncu gün ayinlerini dayatarak propagandanın lehine çok şey yapmış olacağını düşünüyordu: Bu başarısızlıkla sonuçlandı çünkü inançlıların yanı sıra alışkanlıklarını altüst ettiği umursamazları da rahatsız etmişti.

Direktuvar kamuoyunu kazanamamış olsa da en azından kıtasal barış boyunca tedhiş aracılığıyla karşıdevrimi güçsüz düşürdü. Bunu başka amaçlar için kullanmasını engelleyecek hiçbir şey olmadığı için de birçok yöntemi, Direktuvar Jakobenlerden yeniden korkmaya başladığında onlara karşı da işe yaradı.

Her diktatörlükte kaçınılmaz olsa da tedhiş yine de yöneticilerin beceriksizliğini ve erklerin örgütlenme kusurlarını telafi edemez. Merlin Direktuvar'a girmişti ve orada bir rol edindi fakat onun yanına verilen Neufchâteau yalnızca idareci olarak kabul edildi. 4. Yıl bakanlarından geriye yalnızca Ramel kalmıştı ve Belçikalı Lambrecht dışında bir kazanç sağlayamamıştı. Birçok Direktuvar üyesi Motanyarlar gibi anayasayı geçici olarak askıya almak değil, (belirtici bir nitelik olarak) yürütme erkini sürekli bir biçimde güçlendirmek için bunun düzeltilmesi gerektiğini ima ettiler. Görünüşe göre Sieyes, Talleyrand ve muhtemelen Madame de Staël ve Benjamin Constant en tutarlı projeleri gizlice hazırlıyordu. Talleyrand, Sieyes'in gidip onu göreceğine dair Bonapart'ı uyardı. Bonapart'ın cevabını biliyoruz. General, Yasama Kurulu'nun elinden savaş ve barış hakkı olduğu kadar vergi oylamasının da alınmasını öğütlüyordu: "Sağladığım tüm özgürlükleriyle hükümetin gücü ulusun gerçek temsilcisi olarak değerlendirilmelidir." Konseyler doğal olarak bu kanıda değildi ama Direktuvar'a, seçimlerin yıllarca askıya alınmasını iki kere teklif etmişlerdir. 18 Fructidor'da Üçler erki milletvekillerinden inisiyatiflerini onaylamalarını isteseler de aynı anda yetkilerinin artırılması talebinde bulunmaya cesaret edememişlerdi. Bu fırsat kaçınca, yasal düzeltme çok uzun zaman süreceği için yeni bir darbe gerekli oldu. Bu riske

girip girmemek konusunda anlaşamadılar. La Reveillère, anayasanın çiğnenmesinin tek sebebinin onu muhafaza etmek olduğunu ileri sürüyordu. Reubell ise Barras'a ve özellikle de Bonapart'a güvenmiyordu. Direktuvar artık daha güçlü olmasına rağmen konseylerin ve devlet hazinesinin karşısında silahsızdı. İllerdeki yönetim ise dengesizliğini koruyordu.

Birkaç ay boyunca cumhuriyetçilerin birliği az da olsa yeniden sağlanmış gibi göründü. Seçilme hakkına sahip olmayan Montanyarlar bu haklarına yeniden kavuştular. Jakobenler paylarına düşen atamaları elde ediyorlardı ve gazeteleri hoş tutuluyordu. Kış sonuna kadar Direktuvar'ın özellikle generallerden çekindiğini düşünmek için haklı sebepler vardır. Augereau ortada nankörlük olduğunu haykırıyordu çünkü kendisi yönetici yapılmamıştı. 6. Yıl'ın 20 Frimaire (10 Aralık 1797) tarihinde Paris'te törenle ağırlanan Bonapart soğuk ve kibirli bir tavır sergiledi. Barras'ın söylevine karşılık vererek şu meşhur sözü savurdu: "Fransız halkının mutluluğu en iyi kanunlar üzerine temellendiğinde tüm Avrupa özgür olacaktır." Sonraki aylarda yine de dışişleri konusunda Bonapart'a danışıldı ve o da her şeyden önce cumhuriyeti soktuğu yolda ilerletti.

II. Jakoben Karşıtı Üçüncü Tepki: 6. Yıl'ın 22 Floréal'i (11 Mayıs 1798)

Seçim usulü olduğu gibi kaldığı için siyaset dünyası ilkbahar sonunda 18 Fructidor sonuçlarını söz konusu edecek olan yenilenmeyi kaygıyla bekliyordu. Kazanılacak ve kaybedilecek şeyler çoktu. Son zamanlardaki ihraçlar doldurulması gereken koltuk sayısını 437'ye yükseltmişti ve aralarında "kalıcıların" ikinci yarısının yerleri bulunuyordu. Bu sefer 5. Yıl'da temsili ilkeye aykırı olarak değerlendirildikten sonra ortadan kaldırılan önlemler benimsendi. 6. Yıl'ın 12 Pluviôse'unda (31 Ocak 1798) Yasama Kurulu bir sonraki erkler denetimini kendine görev biçti. Böylece görev süresi sona eren 236 Ulusal Konvansiyon üyesi, göreve devam eden 297 milletvekili ile beraber haleflerinin yetkinleştirilmesine katılacaktı. Ayın 24'ünde (12 Şubat) görevdeki konseyler yeni yöneticinin seçimi için 27 Floréal (16 Mayıs) tarihini belirlediler yani bu görevi kendileri üstlendiler. Belirlenen gün de François de Neufchâteau'nun yerine Treilhard'ı getirdiler.

Bununla birlikte safdışı bırakılan ya da gözleri korkutulan kralcıların oy vermeyeceği ve memnun olmayanların oylarının görevi son bulanlara gitmeyeceği yavaş yavaş fark ediliyordu. Bu koşullar Jakobenlerin işine yaramayacak mıydı? Jakobenler birçok meşruti derneği yönetiyorlardı ve yöneticiler

arasında birçok dosta sahiplerdi. Propagandaları telaş yaratıyordu. Teröristlerin onu öldürmek istediğine ikna olan La Reveillère korkudan titriyordu. Merlin ya gerçekten endişelendiği için ya da taktiksel olarak Carnot'nun rolünü üstlendi ve burjuvaziyi 2. Yıl demokrasisine dönüş ihtimaline karşı uyardı. Moniteur gazetesi, "her şeyi aynı düzeye getirmeyi ve Robespierre'in eşitliğini salık veren, hiçbir şeyi olmayanlara bir şeyleri olanların mallarını vaat eden utanmaz anarşiste" karşı mal sahiplerini telaşa veriyordu. Benjamin Constant, aynı yönde daha bilgiççe konuşuyordu. Aslında neo-Jakobenler artık Baldırı çıplaklarla ilişkilerini sürdürmüyorlardı fakat "toplumsal korku" Thermidorcular gibi Direktuvar üyelerinin ve ardından Bonapart'ın da işini gördü. Barras, cumhuriyetçiler arasında yaratılan bölünmeyi boşuna protesto ediyordu çünkü meslektaşları bir art niyet besliyorlardı. Konseylerle aralarındaki küçük savaş yeniden uyanıyordu. Bu durumda yalnızca Jakobenleri değil, aynı zamanda bir Jironden olmasına rağmen Lamarque gibi bağımsızları da ekarte ederek itaatkâr bir çoğunluğu kazanmak söz konusuydu. Bonapart şöyle diyecekti: "Hiç muhalefet olmamalı." Direktuvar tarafını seçtikten sonra bu sefer seçimleri titizlikle hazırladı. Görevden alınanların sayısını artırdı; birçok şehirde sıkıyönetim ilan etti; yollara konulan geçiş vergisinin uygulamasını denetlemek, komiserlere talimat ve para götürmek bahanesiyle müfettişler yolladı. Merlin'in tercih ettiği geçici çözüm rakip miletvekillikleri arasında tercih şansı olması amacıyla parçalanmaları artırmaktı.

Yönetimsel baskıları artıran hükümet tarafından böylece titizlikle hazırlanan 6. Yıl seçimleri seçim meclislerinde Direktuvar'ın, istediği kişileri geçerli saydırtmasını sağlayan çok sayıda parçalanmanın damgasını taşıdı. Paris'te çoğunluğu sol kanattan olan Seçim Meclisi Oratoire'da görev yaparken, 609 seçmenden 212'sinin ayrılıkçı olduğu hükümet yanlısı bir meclis, enstitüye yerleşiyordu. Yeni seçilenlerin burjuvaziyi korkutacak hiçbir tarafları yoktu ama Direktuvar, itaatkâr bir çoğunluğa sahipmiş gibi davranıyordu. Direktuvar'ın konseylerdeki yandaşları ayrılıkçı meclislerin seçilenlerini desteklediler ve bunların geçerli ilan edilmesini talep ettiler. Régnier, Eskiler Konseyi'nde 8 Floréal'de (27 Nisan 1798) şunları söyledi: "Fransa'nın, tüm devrimci korkunçlukların yeniden meydana geldiğini görmekten duyduğu korkuyu gidermek için beyaz kokartlı kralcılar kadar tehlikeli olan kırmızı bereli kralcıların buraya ancak ölülerinizi çiğnedikten sonra girebileceklerini açıklamanız önemlidir." 18 Floréal'de (7 Mayıs) Beş Yüzler Konseyi'nde Chénier "kralcı komplo ve anarşist komplo"yu ifşa etti. General Jourdan'ın itirazına rağmen Beş Yüzler'in çoğunluğu Direktuvar ile hemfikir bir biçimde saf dışı bırakılacak olan yeni seçilenlerin listesini benimsedi. Eskiler Konseyi boyun eğdi.

"İki kola ayrılmış bir komployu" ifşa eden 6. Yıl'ın 22 Floréal kanunu, bölünme olmayan sekiz ilde seçimleri geçersiz kıldı. Ayrılıkçı meclislerin seçilenlerini ise 19 ilde geçerli saydı. Yargıç ya da yönetici olan 60 seçileni de ekarte etti. Toplam 106 milletvekili Floréalleştirilmişti. Bununla birlikte 191 hükümet yanlısı aday konseylere girdi: Direktuvar'ın atamasıyla 85 komiser ve memur sözde seçilmiş olan ama aslında birçoğu hükümet tarafından atanan 106 yargıç ve yönetici. Böylelikle Direktuvar konseylerde çoğunluğa sahip olsa da yönetim, saygınlığını bu ikiyüzlü şiddetten dolayı biraz daha yitirmişti. Hükümetin itibarı 27 Floréal (16 Mayıs 1798) tarihinde gerçekleştirilen Direktuvar yenilenmesi sırasında François de Neufchâteau'nun yerine Treilhard atandığında da artmadı. Avukat, eski Kurucu Meclis üyesi, kral katili bir Konvansiyon üyesi olan yeni yönetici ikinci planda kalan bir adam, dahası beceriksiz bir siyasetçiydi. Bununla beraber yürütme erkinin gücü bir süreliğine artınca Fructidor'un ertesinde giriştiği reform çalışmasına devam edebildi. Yine de yasama erkinin köleleştirilmesi sürüyordu ve devlet görevlilerinin usulsüzce göreve getirilmeleri temsili yönetimi uzunca bir süre bozacaktı.

Hayal kırıklığı çok gecikmedi. Değer verdiği birçok adamın feda edilmesinden memnun olmayan çoğunluk, kendi itaatini kullananlara karşı gizliden gizliye kin besliyordu. Muhalefette yer alan Lucien Bonaparte, yönetimi demagojik bir şiddetle eleştiriyordu. Direktuvar'ın, gücünün doruk noktasına ulaştığı sırada düşüşü de yavaş yavaş başlamak üzereydi.

III. Maliye ve Ulusal Ekonomi

Direktuvar, idari çalışmasının en büyük kısmını 18 Fructidor'u izleyen yirmi ay süresince gerçekleştirdi. Birçok açıdan Konsüllük dönemininkini hazırlamış olsa da bu çalışmanın hakkı teslim edilmedi.

En başta mali kalkınma gerekiyordu. Konseyler oldukça hızlı bir biçimde yeni bir borç budaması benimsediler. Tahviller, ulusal mal ücretlerinin nakit olarak istenilen kısmı ya da vergiler ödensin diye kabul edildiği için Büyük Defter bu borcun ancak üçte birini muhafaza ediyor ya da kayda geçiriyordu. Geriye kalan üçte ikilik pay tutarın geri kalanı için kabul edilen bonolarla ödendi. Sürekli rant için 6. Yıl'ın 9 Vendémiaire'inde (30 Eylül 1798) ve kaydı hayat şartıyla rantlar, emeklilik ya da şeref ödenekleri ve süreli borçlar ya da dalgalı borçlar için 24 Frimaire'de (14 Aralık) düzenlenen "Ramel tasfiyesi" ya da üçte ikilik hileli iflas böyle gerçekleşti.

Bütçenin üzerinden 160 milyondan fazla bir meblağ kalktı ve gecikmiş borçlar ödendi. Geriye bu bütçeyi dengelemek kalıyordu. Dolaysız verginin

tahsilatını hızlandırmak için her ilde bir "vergiler bürosu" kuruldu. Direktuvar'ın komiserleri vergi mükelleflerini temsil eden dağıtıcılarla dengeyi ve kayıt defterlerinin hazırlanmasını sağladılar. Buna karşın başka meşguliyetleri de vardı ve yeterli derecede teknik beceriye sahip değillerdi. Dolayısıyla reform, umut edilen tüm sonuçları vermedi. Vergi ödemeyenlerin evine nöbetçilerin bundan böyle daha sıkı bir disiplinle gönderilmesi daha etkili oldu. Konseyler, örneğin yol üzerlerindeki geçiş vergisi gibi yeni vergiler benimsediler fakat harcamaları bütün tasarısı olmaksızın, vergileri de geç tarihlerde oylamakta direttiler. Hâlâ dolaylı vergilere şiddetle karşı çıkıyorlardı ve bunları ancak belediye giriş vergileri olarak onayladılar. 6. Yıl'ın açığı 250 milyon olarak değerlendirildi. 7. Yıl'ın ilk aylarında yani sonbaharda, belki de kıtasal savaş tehdidi yeniden ortaya çıktığı için esnaf vergileri, damga, sicil, toprak ve taşınır vergileri konularında, uzun süre yürürlükte kalan ya da hâlâ geçerli olan temel kanunları nihayet kabul ettiler. Öte yandan kapı ve pencereler için yeni bir dolaysız vergi koydular. Gelirler bundan ancak uzun vadede etkilenebilirdi. Olağandışı harcamalar için ise ulusal mallar yeterli olmadı; başlıca kaynaklar İngiltere'ye karşı savaş için alınan 80 milyonluk bir borçtan ve kardeş cumhuriyetlerin sömürülmesinden elde edildi.

Devlet hazinesindeki yokluk devam etti ve "sarraflar" hâkimiyetlerini korudular; Direktuvar onlara aynı şekilde ödeme yapmayı ve bunların katı isteklerine boyun eğmeyi sürdürdü. Ouvrard ve Hainguerlot'nun, Paulée ve Vanlerberghe'in, Seguin'in, Mademoiselle Lange'ın eşi Simons'un ünü yayıldı. Memurlar ve siyasetçiler arasında rüşvet aldı başını yürüdü. 1798 Ağustos'unda aralarında erkek kardeşinin de bulunduğu Savaş Bakanı Schérer'in birçok yardımcısı görevden alındı ve bakan, bu kişilerin ihtilaslarından sorumlu tutuldu. Çok sayıda skandal, mal sağlayıcı şirketlerin hileli faaliyetlerini gün ışığına çıkardı. Direktuvar devlet hazinesinin üstesinden gelemeyince ihanet buraya da sızdı. Devlet hazinesi 6. Yıl'ın Thermidor ayında ikinci İrlanda seferini parasız bırakarak seferin başarısızlığına katkı sağlamış oldu.

Kıtasal barış, bir yıl boyunca da denizlerde barıştan yararlanan Konsüllük dönemindeki dört yıla karşı yalnızca bir buçuk yıl sürdü. Sonuçların daha sönük olması şaşırtıcı değildir. Direktuvar öte yandan da kredinin iflası ve fiyatların çöküşü yoluyla deflasyonun neden olduğu zorluklarla karşı karşıyaydı. Nakit seyrekti: %10'luk bir faizden azına borç alınmıyordu ve kısa vadeli ikraz faizi ayda %7'ye kadar ulaşıyordu. 1796 yılında Perregaux ve Récamier "Cari Hesaplar Sandığı"nı kurdular ve 1797'de bir "Ticari İskonto Sandığı" ortaya çıktı. Aynı zamanda taşrada birkaç ihraç bankası açıldı fakat konseyler bu bankaların kağıt paralarını devlet kasalarına kabul etmeyerek

bunları para birimi haline getirmeyi daima reddettiler. Sonuç olarak bu bankalar iskonto yoluyla ancak hissedarlarının işlerine hizmet edebildi.

Fiyatların düşüşü de girişim zihniyetinin cesaretini kırmaya katkıda bulundu. 1796 ve 1798 hasatları çok verimliydi; 1798'de buna bir de şarap piyasasındaki durgunluk ve köylüleri sürü hayvanlarını satmaya zorlayan bir kuraklık eklendi. Hükümet bundan bazı çıkarlar sağlıyordu ve hayat kolaylaştığı için de kamu huzuru bundan yararlanıyordu ama gelirin bu diretici zayıflığı seçmenlerin büyük çoğunluğunu oluşturan büyük çiftçiler, hali vakti yerinde tarımcılar ve büyük mal sahipleri arasında Direktuvar'ın kayda değer bir biçimde gözden düşmesine sebep oldu.

İmalatçılar vergilendirmeye, el koymalara ve savaşa borçlu oldukları zararları zorlukla onarmaya çalışırken tarım alanındaki kriz her zamanki gibi sanayiyi etkiledi. İç ulaşım, bin bir türlü engelle karşılaşıyordu: Bozulan yollar, terk edilmiş kanallar, haydutluk. Deniz ticareti daha da kötü durumdaydı. Ticari donanma yavaş yavaş yok oluyordu, sömürgeler anavatanla artık neredeyse hiç ilişki kurmuyordu, Mısır seferi Türkiye'nin ve Yakındoğu'nun kapanmasına sebep oldu.

Bu koşullar Direktuvar'ın, özellikle de 6. Yıl'da yeniden İçişleri Bakanı olan François de Neufchâteau'nun ekonomi için sarf ettiği çabaların pek meyve vermeyeceğini gösteriyordu. Projeler açısından verimli bir beyne sahip olan İçişleri Bakanı bilgi genelgeleri ve birkaç teşvikle yetinmek zorunda kaldı. 7. Yıl'ın 24 Vendémiaire'inde (15 Ekim 1798) ilk ulusal serginin açılışını yaptı. Aslında üretim 1789'unkine kıyasla düşüktü. Fransa temelde bir tarım ülkesi olmayı sürdürse de bu alanda bile kaydettiği ilerleme oldukça yavaştı. Ekonomik güçsüzlük, zaten askeri harcamalardan dolayı ağır bir yük altında ezilen devlet hazinesine etki ettiği için ulusal eğitim ve yoksullara yardım lehine kuramsal olarak Montanyarlar tarafından gerçekleştirilmiş olan *philosophe*'ların amaçları gitgide iddialı ütopyalar gibi görünmeye başlamıştı. Geçmişte olduğu gibi alçak gönüllülükle tasarlanmış, zorlukla ve ağır ağır kaydedilmiş ilerlemelerle sınırlı kalmak gerekiyordu. François de Neufchâteau bu açıdan da en iyi zanaatkârdı. Devlet Eğitimi Yüksek Konseyi kuruldu, burslu öğrencileri yatılı alarak merkezi okulların eksiğini kapatacak olan bir "Fransız Askeri Okulu" tasarlandı, ilçe yerleşim merkezindeki her "yardımseverlik bürosu" bazen giriş vergilerinin gelirlerinin beslediği yoksullara yardımı üstlendi.

Fransızların yaşam koşulları pek düzelmiyordu. Zaten Direktuvar da yalnızca barış sayesinde ve ordularının büyük bir kısmı bağımlı ülkelerin sırtından geçindiği için tutunabiliyordu. Savaş yeniden başladığında yenilgi, orduları sınırların gerisine ittiği için masraflar yeniden ağırlaştı ve yönetimdekileri dayanılmaz kıldı.

VI. BÖLÜM
İNGİLTERE-FRANSA SAVAŞI

Kıtalılar tarafından bir başına bırakılan İngiltere tehlikede olduğu kanısına vardı ve savaş, bu ülkede belli bir ölçüde ulusallaştı. Bu sayede Pitt vergileri artırabildi ve orduya alma işlemini geliştirebildi. Aslında Direktuvar İngiltere'nin denizcilikteki ve ticari gücünü sarsamadı ve sonunda rakibini endişelendiren Mısır seferine izin verdi ama aynı zamanda İngiltere lehine ittifakın yeniden kurulması gibi değerli bir hizmette de bulunmuş oldu.

I. İngiltere'nin Çabası

Hollanda'ya hâkim, İspanya'nın müttefiki olan genişlemiş Fransa'ya karşı mücadelede tek başına kalan İngiliz hükümeti tehlikeyi görmezden gelmedi. Durum, Atlas Okyanusu'nda endişe verici gibi görünmüyordu ama eğer Toulon filosu geçerken İspanyol donanmasını da kendine bağlayarak Brest filosunu kuvvetlendirirse ciddileşirdi. Öte yandan Fransa'nın genişlemesi ihracatı ve bununla beraber borçlanmayı besleyen kârları sınırlandırmayacak mıydı? En iyisi ittifakı yeniden canlandırmak olurdu. Yorgun Avusturya ve Almanya'dan umduğu tazminatlara karşı dikkat kesilen Prusya bunu yok saydı. I. Pavel, devrime karşı beslediği düşmanlığa rağmen Mısır seferine dek beklentisini korudu. Bir yıl boyunca İngiltere ancak kendine güvenebildi. Bu durumda çabalarının olgunlaşması gerekiyordu.

Yönetici sınıfların daha ilkbahar krizi sırasında kendini gösteren dayanışması gitgide belirginleşti. Siyasi rekabetler ise bir süreliğine hükümet çoğunluğu içinde silindiler. O zamana kadar Fransız dostu olmasından şüphelenilen Canning, eşitlikçi devrime karşı mücadelede büyük çabalar sarf etti ve *Anti-Jacobin* adlı dergisini yayımlamaya başladı. Tüm gazete ve ka-

rikatüristler, özellikle de Gillray eleştiri hakkından vazgeçmeksizin "doğru davaya" hizmet ediyorlardı. İsviçre ve Cenevre'nin istilası, Kalvinist Roma, birçok kişiyi öfkelendirdi ve örneğin Coleridge'de kutsallığa hakaret eden Fransa'ya karşı bir güfteye ilham verdi.

Diğer yandan ulus bünyesindeki heyecan yatışmıyordu. O zamana kadar halkın büyük çoğunluğu savaşı umursamasa da Eski Rejim halkları bunun hükümetin işi olduğunu düşünüyorlardı. Pitt'in politikası, sonunda tehlikenin bilincine vararak talepte bulunan yurttaşlarını güçlüklerden ve fedakârlıklardan bağışık tutarak bu umursamazlığı ihtiyatlılıkla idare ediyordu. İstila tehdidi halkın bilinçlendiği bu anın daha çabuk gelmesini sağlıyordu. Barış talebinde bulunmayı ve devrimcilerle olan kardeşliklerini alenen göstermeyi sürdüren demokratlar ihanetle suçlanma riskine girdiler. Bizzat Fox ve onun liberal dostları bile kınanmaktan kurtulamadı.

Pitt, yıl sonundan itibaren vergi sistemini güçlendirmek için ulusal uyanıştan yararlandı. 1798 bütçesinde, takdir edilmiş vergiler çeşitli biçimlerde artırıldı (bu önlem *triple assessment* olarak bilinir) ve varlıklı kimseler gönüllü bir vergi ödemeye davet edildi. Sonuç, umulanın ancak üçte ikisini sağladı. Pitt aynı zamanda 1799 yılında 200 sterlinin üzerindeki gelirler için sterlin başına 2 şilin yani gelirin %10'u oranındaki gelir vergisini, bunun altındaki gelirler için de gittikçe düşen bir tarife ve 60 sterlinden itibaren muafiyet koşulu ile getirdi. Yönetici sınıfların fedakârlıkları ölçülü kaldı. 1801 yılında dolaysız vergi, dolaylı vergilerden elde edilen 23 milyon sterline karşı ancak 10,5 milyon sterlin getirmekteydi. Gelir vergisinin tabanı devlet hazinesinden bir komiserin gözetimi altında küçük derebeylik sınıfına emanet edildi. Öte yandan Pitt, bir borçlanmaya katılım karşılığında toprak vergisinin yeniden alımına mal sahibi lehinde izin verdi.

Orduya alma işlemini düzeltmek daha zor oldu. Askerler, milisi hiç ciddiye almıyordu. 1794'ten beri çok sayıda gönüllü, milisler gibi olmamak için istilacılarla kendi belirledikleri alan içerisinde çarpışacaklarını vaat ederek ve o ana kadar da evlerinde kalarak kendi bildikleri gibi örgütleniyorlardı. Savaş sırasında iç hizmet için düzenli bir biçimde oluşturulan yaklaşık 25 bin kişilik koruyucu askerler daha yararlı gibi görünüyordu. Bu oluşumlar ordulara gönüllü yazılmaları azaltıyordu. 1796'da kilise çevrelerinden kurayla seçilen 15 bin er talebinde bulunma kararı alınmıştı. Aksi takdirde ceza ödenecekti. Tamamen başarısızlığa uğrandı çünkü bu çevreler ceza ödemeyi tercih ettiler. Bundan dolayı 1798 yılında milis erlerine bir prim karşılığında orduya yazılmalarını teklif etme kararı alındı. Bu yöntem başarılı oldu ve 12 Temmuz 1799'da yasallaştırılmasının ardından 1815'e kadar işe yaradı.

Orduda 1793'te 39 bin olan asker sayısı 1801'de 140 bine çıktı. Bunların büyük bir kısmı sömürgelerden toplanıyor ve ordu, garnizonlar çıkarıldığında seferlere ancak 10 bin kadar asker gönderebiliyordu. Ordu 1794 ve 1801 yılları arasında ilk ve son kez 1799'da kıta üzerinde düşüncesizce kendini tehlikeye attı ve Hollanda'ya saldırmak için, orduyu güçlendirmeyi kabul eden koruyucu askerleri yardımına çağırdı. Taktik birkaç açıdan ilerleme kaydetti. 1797'de atlı bataryalar ortaya çıktı ve topçu sınıfı 1799'da bağımsız bir birlik haline geldi. Buna rağmen anarşi ne askeri yönetimde ne de operasyonlar yönetiminde son buldu.

Tartışma götürmez çaba ölçülü niteliğini korudu. Her halükârda askeri hazırlıklar istilacılara karşı galibiyeti garantilemiyordu ve mecburi hizmet de söz konusu değildi. İngilizler donanmalarına güvenmeye devam ediyorlardı ve haklılardı. Bununla beraber Fransızların yapacağı bir girişim mümkün kaldıkça ve buna yardımı dokunabilecek olan İrlanda ayaklanması ezilmedikçe endişe devam etti. Wolf Tone ve dostları, İngiliz demokratlar ve Direktuvar ile ilişkilerini sürdürüyorlardı. Pusuda bekleyen hükümet jurnalcilikten yararlandı; O'Connor ve Fitzgerald tutuklandı. İrlandalılar Bonapart'ı bekliyordu. General, 19 Mayıs 1798'de yelkenlerini açtı ama İrlanda'ya değil Mısır'a doğru ilerliyordu. Yanlış bilgilendirilen İrlandalılar ay sonunda güneydoğu kontluklarında silahlarına sarıldı. Takviye kuvvetleri İngiltere'den ağır ağır geldiği için asiler haziran sonuna kadar direndi fakat Cornwallis gelip komutanlığa geçtiği sırada bunlar pes etmişlerdi. Ayaklananları yüreklendiren iki rahip ise Michel ve Murphy idi. Bunlardan ilki öldürüldü, ikincisiyse asıldı. Cornwallis yalnızca, General Humbert komutanlığında ağustos ayında çıkartma yapan küçük orduya karşı savaşmak durumunda kaldı ve bu orduyu 8 Eylül'de esir etti. Bu kriz, Pitt'in baskıyı belirginleştirmesini ve İngiliz Jakobenlerden kurtulmasına yol açtı. 1798'de, *Habeas corpus* yasasının askıya alınma süresi uzatıldı. Bir sonraki yıl basımevleri bildiriye tabi kılındı ve yasadışı derneklerin üyeleri yedi yıllık sürgünle cezalandırıldı.

Nihayet kaygılarından kurtulan kralcılar denizcilerinin başarılarına hayranlık duyabildi. Nelson, Bonapart'ın donanmasını yok etmişti. Malta kuşatılmıştı. Pitt, yıl sonunda boş yere Napoli'nin kurtarılması emrini verdi fakat İngiliz donanması Sicilya'yı korudu ve Minorka'yı ele geçirdi. Akdeniz bir İngiliz gölü haline geliyordu. Sömürgelerdeki hâkimiyet artıyordu. Sainte-Lucie yeniden ele geçirildi; Hollandalılar Guyana'yı, Seylan'ı ve Wellesley'nin Maisur'u fethetmeyi tamamladığı Hindistan Yolu'nun temel noktalarından biri olan Kap'ı kaybettiler. İspanyollar, komşu kıyının kullanımındaki mükemmel bir kaçakçılık deposu olan Trinidad'ı yitirdiler. Zaten Direktuvar

tarafından sınır dışı edilen Miranda, ayaklanmayı kıtadaki İspanyol sömürgelerine de yaymak için artık İngiltere ile ABD'nin desteğini istiyordu. İhracat ilerleme kaydetmeye devam ediyordu. Görüldüğü kadarıyla, 1792 ihracatını 1798'de %23, 1799'da da %37 oranında artmıştı. Türklerin ittifakı, ihracatın Yakındoğu'da yolunu açıyordu. Bütün sömürge ticareti İngiltere'nin kontrolü altına girmekteydi.

Bu zorluğa zayıf düşmeksizin göğüs geren İngiltere yine de kıtalıların, hatta gerekirse de paralı askerlerin yardımı olmadan rakibini alt edemezdi. 1798 yılı sonunda her şey İngiltere'nin bu yardımı elde edeceğini gösteriyordu.

II. Fransa'nın Projeleri / Kıtasal Ablukanın Önbelirtileri

Savaş, yalnızca İngiltere'yi hedef aldığı andan itibaren devrimciler için de yüz değiştirdi. Bu, denizde ve sömürgelerde Fransa'ya ağır zararlar veriyordu. Fransız filoları ancak gizlice seyrediyor ve savaşmaktan kaçınıyordu. Fransa'nın ticari gemiciliği bir hiçe dönüşüyordu. Victor Hugues'ün hâlâ elinde tuttuğu Guadeloupe ve Mascarene Adaları (ki Île de France'lı sömürgeler kölelerini serbest bırakmayı reddederek Direktuvar komiserini geri dönmeye zorlamışlardı) dışında sömürgeler teslim olmuştu; Hollandalıların kaybettiği Guyana ve Kap ile İspanyolların yitirdiği Trinidad için de aynı şey söz konusuydu. Prensipte geriye sadece Santo Domingo kalıyordu. Toussaint L'Ouverture, güneyde konumunu koruyan bir melez olan Rivaud ile beraber İngilizleri tahliyeye zorladı. Ancak adanın hâkimi olmakta da gecikmedi. Yasama Kurulu'nda yeniden seçildikleri bahanesiyle General Lavaux ile görev için geri gelen Komiser Sonthonax'ı Fransa'ya geri yolladı. Yerlerine geçen General Hédouville de çok geçmeden yerini başkasına bırakacaktı. Siyahilere boyun eğdirterek üretimi eski haline getirmeye çalışan Toussaint ise Direktuvar ile ilişkilerini koparmadı. Bununla beraber anavatan, yalnızca sembolik bir otoriteye sahipti. Fransızlar, denizlerin ve dünyanın hâkimiyeti uğruna XVI. Louis hükümranlığı sırasında başlayan ikinci Yüz Yıl Savaşları'nın belki de son perdesinin oynandığını kendilerine itiraf etmeliydi.

Fransızlar İngilizlerden geleneksel düşmanları olarak nefret ediyordu ve cumhuriyetçiler, Kalleş Albion'u bencil açgözlülüğünü tam bir güvenlik içerisinde giderebilmek için karşıdevrimci savaşı parayla satın almakla suçluyordu. Daha 2. Yıl'da Jakobenler ve Baldırı çıplaklar, kısa süre sonra Cumhuriyet ordusunun ticari oligarşiyi devirmek üzere bu adaya çıkartma düzenleyeceğine dair umutlarını ifade ediyorlardı. Artık kıta üzerinde barış hâkim olduğuna göre modern Kartaca'yı yok etme anı gelmiş gibi görünü-

yordu ve İngiliz dostu Talleyrand, 6. Yıl'ın Nivôse ayında yayımlanan bir genelgede dünya tiranları ile deniz vampirlerine küfürler yağdırdı. Direktuvar bu savaş için 80 milyonluk bir borçlanma çıkarabildi ve mucitler güdümlü balonlar, hatta denizaltılar önerdi. Yaklaşık elli bin asker Brest civarlarında toplandı ve Bonapart "İngiltere Ordusu"nun komutanlığına getirildi.

Ekonomik savaş da yeni bir niteliğe bürünmüştü. Prensipte Thermidorcular İngiliz mallarına konulan yasağın varlığını sürdürmesine izin vermişlerdi. Konseyler, fırsat olduğunda gümrükler konusunda liberal bir eğilim sergilediler ve 6. Yıl tarifesi 1791'dekinden daha düşük oldu. Bununla birlikte bürokrasi, merkantilist zihniyetini koruyordu ve acımasızca himayeci olan imalatçılar, özellikle de pamuk imalatçıları hükümeti ele geçirmişlerdi. 5. Yıl'ın 10 Brumaire (31 Ekim 1796) tarihinde bir kanun, temin edildiği yer neresi olursa olsun belli sayıda ürünü belirterek ve diğerleri için konsüller tarafından verilmiş bir kaynak belgesini zorunlu kılarak İngiliz ürünlerine karşı yürütülen avı yeniden gündeme getirdi. Bunun ardından ev ziyaretleri, el koymalar ve hatta İngiliz yurttaşlarının tutuklanması geldi. Daha sonra yaz ayları sırasında Direktuvar tarafsızlara, eğer düşmanın taleplerine boyun eğmeye devam ederlerse açık denizde bile mallarına el koyacağını bildirdi. Buna rağmen görüldüğü kadarıyla tarafsızlar Fransız limanlarında ticaret yapmayı bırakmadı. Direktuvar, bildirilen kötü muamelelerin ABD'yle ilişkilerin kopuşuna yol açacağını ileri sürerek Pastoret'nin protesto ettiği konseylerin muhalefetini dikkate almak zorunda kaldı. Buna karşın 18 Fructidor'dan sonra savaşçı eğilimin birden bire patlaması, tehditten uygulamaya geçilmesine sebep oldu. 6. Yıl'ın 29 Nivôse (18 Ocak 1798) kanunu, İngiliz düzenlemesine boyun eğen ya da bir gemicinin bıçağı veya kaptanın çatal bıçak takımı bile olsa, İngiliz kökenli herhangi bir nesnenin bulunduğu tarafsız gemilere el konulmasına izin verdi. Bu katılık daha önce hiç görülmemişti. Bu, 1807 yılında Milano kararnamelerinde yeniden kendini gösterecekti. Tarafsızlar Fransa'dan ayaklarını kestiler. Napolyon'un daha sonra yeniden kullanacağı savaşçı bir hal alan bu abluka ne sömürge malı tüketicilerinin ne de başta pamuk olmak üzere vazgeçilmez hammaddeleri almaya devam etmeyi isteyen ve abluka konusunda İngilizlerle aynı anlayışa sahip olan (yani temel olarak çıkarcı ve işlerinin lehine bir abluka) imalatçıların işine geldi. Yasağa birçok aykırılık getirmeyi kabul etmek gerekti. Benimsenen politika bu haliyle ihracatı zayıflattı ve Fransa ile ABD'nin neredeyse savaşa girmesine yol açtı çünkü Amerikalılar misilleme olarak Fransız gemilerine daha da yüklendiler. Bununla birlikte pazarlık etmekten vazgeçmediler. Bu da Talleyrand'ın Amerikan elçilerinden bir rüşvet isteme

fırsatını yakalamasını sağladı. Bu elçilerin Senato'ya iletilen ve açıklanan yazışmaları 1798 ilkbaharında korkunç bir skandala yol açtı. İlişkiler her an kopacakmış gibiydi.

Tasarlanan ekonomik savaş ancak kıtanın işbirliğiyle tam etkisini gösterebilirdi. Bu noktada da devrimci yayılımın lehine işlemek için propaganda zihniyetiyle birleşti. İtalya'nın fethini tamamlamak, Almanya'yı İngiliz ticaretine kapamak için Alman şehirlerini ele geçirmek gibi önlemler eksiksiz savaş taraftarlarına gösterilen yeteneklerdi. Léman'ın bir ilinin yönetim merkezi haline gelen Cenevre ile Mulhouse'un ilhakları 1798'e dayanır. Bunlar, en azından kısmen, iki kaçakçılık yuvasının ortadan kaldırılması arzusuyla açıklanabilir. Buna karşın Direktuvar'ın ablukası, 1793'tekine oranla çok daha geniş bir alanda uygulanmasına rağmen İngiliz ihracatını sınırlandırmak şöyle dursun, bunun artmasını bile engelleyememişti. Dolayısıyla bu, yalnızca bir evreydi.

III. Mısır Seferi

İngiltere'ye karşı çıkartma hazırlıkları kısa süre sonra sona erdi. 11 Ekim 1797'de Duncan, Hollandalıları Camperduyn'de yendi. Jervis, Cadix'i bloke ediyordu ve Nelson'un filosu Akdeniz'e girmişti. Brueys, gemilerini Brest'e getiremeyecek durumda olduğunu açıkladı. Komutanlar galibiyete inanmıyorlardı. Bonapart 6. Yıl'ın 5 Ventôse'unda (23 Şubat 1798) batıdaki bir teftişten geri döndüğü sırada projeden vazgeçilmesi kararını verdi. Bu projenin devamı olarak yalnızca İrlandalıların yardımına gönderilen ve bunların bozgunundan iki ay sonra karaya çıkan General Humbert'in seferi gerçekleşti. İptali haklı çıkaracak bol bol neden vardı. Donanma güçsüz olduğunu bildiriyordu ve kıtasal barış cumhuriyetin bir ordudan ve en iyi generalinden mahrum kalmasına değecek kadar emin değildi. Buna karşın Bonapart savaşın Mısır'a taşınması gerektiğini ekliyordu. Oysa baskın projesine karşı savlar çok fazla itiraz doğuran böylesi bir girişime karşı daha da kuvvetle geçerliydi.

Bonapart'ın aklı daha şimdiden İtalya'daydı. İskender'in ardından muhteşem bir Doğu'ya doğru uçup gidiyordu. Yunan Adaları'nı muhafaza ediyor ve Malta'yı ele geçirmeyi öneriyordu. Kuşkusuz, İngiltere'nin fethini tercih ederdi. Bundan vazgeçmek gerektiği için Doğu ön plana çıkıyordu. Bonapart aylaklık ettikçe itibarı da silikleşiyordu. Eğer generalin tercihi Mısır'dan yana olduysa bu kuşkusuz Talleyrand'ın sayesindeydi. Talleyrand'ın oynadığı rol üzerindeki gizem ise hâlâ varlığını korur. Mısır'ın, Haçlı Seferleri'nden

beri Fransız geleneğinde ve yabancı ayrıcalıklarından beri Marsilya ticaretinde önemli bir yere sahip olduğu doğrudur. Tüccarlar, sultanın sembolik otoritesi altında ülkeyi sömüren paralı askerler olan Memlûklerden şikâyetçiydiler ve Konsül Magallon bir müdahalenin başarılı olacağı konusunda teminat veriyordu. Öte yandan Mısır, Tippu Sultan'ın Wellesley'ye karşı Maisur'u savunmaya devam ettiği Hindistan'a doğru yolu açmaktaydı. 5. Yıl'ın Messidor ayında Talleyrand, Enstitü'ye sömürgeler yayılımının yeniden başlatılmasına dair öğütler verdi. Mısır'dan daha görkemli bir av olabilir miydi? Buna karşın İngiltere'yle bir anlaşma yapılmasını istiyor ve harita verilerine rağmen doğal sınırları koruyacağını ileri sürüyordu. Mısır'ın fethinin düşmanı uzlaşılamaz kılacağını ve bunun yeniden Doğu meselesini gündeme getirerek Türkiye ve Rusya ile savaşa neden olduktan sonra fetihleri tehlikeye atacağını görmüyor olamazdı. Onun yalnızca Bonapart'a hizmet etmek istemiş olması mümkündür fakat İngiltere'yi tehdit eden orduyu Mısır'a doğru çevirmeyi görev bilmiş ve böylelikle İngiltere'ye yeni bir ittifakın unsurlarını sağlamış da olabilir. Metresi Madame Grant'ın, Talleyrand'ın "İngiliz dostlarını kayırmak" istediğini doğrulayan bir mektubu Direktuvar'ın eline geçti ama Direktuvar olayı örtbas etti. Kuşkusuz, 6. Yıl seçimlerinin arifesinde Talleyrand ile Bonapart'ı muhalefete itmeyi olanaksız olarak değerlendirmişti. Direktuvar'ın zayıflıktan dolayı ya da hırslı bir generali uzaklaştırmak amacıyla ikisinin pervasız önerilerini kabul etmiş olması konusunda kendisine karşı daha fazla kanıt yoktu.

Düzenlenmesine 6. Yıl'ın 15 Ventôse'unda (5 Mart 1798) karar verilen ve büyük bir gizlilik içerisinde hazırlanan sefer için 13 savaş gemisi, 17 firkateyn, 35 başka savaş gemisi, 280 taşıma gemisi, 16 bin denizci, 38 bin subay ve asker ile bunların yanı sıra aralarında Berthollet, Monge ve Geoffroy Saint-Hilaire'in de bulunduğu 187 bilgin, aydın ve sanatçıdan oluşan bir komisyon seferber edildi. Sefer Toulon'dan 30 Floréal'de (19 Mayıs) ayrıldı. Seyri yavaş oldu ve Malta'ya ancak 6 Haziran'da vardı. Tarikatın büyük efendisi rüşvet almıştı ve adayı kan dökülmeksizin teslim etti. Donanma yoluna devam ederken onu her yerde arayan ve görmeden önüne geçen Nelson'dan kıl payı kurtuldu. Nelson İskenderiye'ye vardı ve Ege Denizi'ne doğru yeniden yola çıktı. Bu sırada onun arkasında kalan Bonapart karaya çıkıyor ve limanı ele geçiriyordu. Ordu, Memlûklerle çarpışarak Nil boyunca ilerledi. 21 Temmuz'da piramitlerin yakınında bunları bozguna uğrattı ve Kahire'ye girdi. Bonapart iki komutandan biri olan Kölemen beylerinden İbrahim Bey'i kıstağa kadar takip ederken Desaix ise Murat Bey'i Asvan'ın ötesine püskürtüyordu.

Bu arada Nelson, Kraliçe Caroline ve Bakan Acton'un işbirliğiyle kendisini yeniden topladığı Sicilya'ya geri dönmüştü. Nihayet bilgilendirilmesinin ardından 31 Temmuz akşamı Ebukır Koyu'nda ortaya çıktı. Brueys, Korfu Adası'na geri dönüş emrini beklerken filosuyla burada demir atmıştı. 1 Ağustos'ta bu filo yok edildi ve komutanı öldürüldü. Bonapart'ı geri dönüş ya da takviye umudundan yoksun bırakan bu korkunç bozgun, tüm Avrupa'da geniş yankı uyandırdı. 9 Eylül'de Türkiye Fransa'ya savaş açtı. Nelson Napoli'de, sarayda hüküm süren maceracı Lady Hamilton'la buluştu ve Napolililer İngiliz kuvvetlerinin yardımına güvenerek Fransızların daha yeni kurdukları Roma Cumhuriyeti'ne saldırma kararı aldılar.

Buna karşın Bonapart, fethini sanki sürekli olması gerekiyormuşçasına örgütlemekteydi. Yerli yönetimi kontrol altına alarak olduğu gibi korudu yani bir protektora kurdu. Niyetleri belirginleşti: İleri gelenlerden oluşan kendi seçtiği bir temsilcilik kurdu çünkü onun meşruti yönetim ve toplumsal hiyerarşi anlayışı buydu. Dini politikası kendini gösterdi. İslam'a karşı derin bir saygı gösterisinde bulundu ve dini liderleri lütuflara boğdu. Aydın despotluğu, ülkeyi modernleştirmeye girişti: Vebaya karşı önlemler, kanalların onarımı, postane ve nakliye şirketlerinin kuruluşu, matbaa ve yel değirmenlerinin ülkeye getirilmesi, taşkın yerine sulamanın getirilmesi ve Nil Nehri'ni Kızıldeniz'le birleştirme projesi. Bilim komisyonu "Kahire Enstitüsü"ne dönüştü ve meşhur Mısır Tasviri'ni hazırladı. Türkiye'nin din savaşına davet ettiği Müslümanların güvensizliğine çare bulunamayacağı ortaya çıktı. Bunlar yalnız başına olan askerlere ve küçük nöbetçi birliklerine saldırıyorlardı. Göçmenler asla silahlarını bırakmadılar. Oysa halk, eğer ordu vergiler, el koymalarla ve müsaderelerle geçinmeseydi boyun eğerdi. Bonapart toprak mülkiyetlerinin beyan edilmesini buyurdu ve atamaları, noterden geçmiş evrakları ve medeni hal belgelerini vergilendirdi. Bunun sonucunda 21 Ekim'de Kahire'de korkunç bir ayaklanma çıktı ve bu isyan kanlı bir biçimde bastırıldı.

Türkiye bir İngiliz filosunun da desteğiyle bir istila hazırlığında olduğu için Bonapart Suriye'ye giderek burada toplanan orduyu yok etme kararı aldı. 1799 Şubat'ında 15 bin askerle yola çıktı, çölü geçti ve pek bir direnişle karşılaşmaksızın Akka'ya kadar ilerledi. Buna karşın Cezzar Ahmet Paşa ve göçmen Phélippeaux şehri inatla savundular ve Sidney Smith, kuşatma topçuluğunu getiren gemileri ele geçirdi. Sonunda Bonapart, 20 Mayıs'ta geri çekildi ve önemli kayıplar vererek Mısır'a döndü. En azından kıstak tarafından Türk saldırısı ertelenmiş oldu. Kısa süre sonra başka bir ordu Ebukır'a geldi. Bonapart bu orduyu 25 Temmuz'da yok etti. Oysa çıkış yolu

yoktu ve Direktuvar, boşu boşuna Bruix'i yardıma göndermeye çalışmıştı. Bonapart ağustos ayında ordusunu Kléber'e emanet ederek Fransa'da macera aramaya gitti.

O sırada Bonapart'ın inisiyatifinin başlattığı ikinci ittifak, uzun süredir cumhuriyete saldırmaktaydı. Bununla birlikte sorumluluk en azından Bonapart kadar devrimci yayılıma da aitti.

VII. BÖLÜM
DEVRİMCİ YAYILIM

İngiltere'ye karşı biraz başarı şansıyla savaşı yürütmek için Direktuvar'ın en az bir zamanlar Vergennes'in olduğu kadar kıtasal barışa ihtiyacı vardı. Buna rağmen 1798 yılının başından itibaren yeni fetihlere girişmekten kendini alamadı. Bu, Avusturya tarafından kendisi de orantılı bir biçimde genişlemedikçe Campoformio antlaşmalarına aykırı olarak değerlendiriliyordu. Öyle ki savaş taraftarlığı yavaş yavaş Viyana'da yeniden yükselişe geçti. Bu durumda Mısır seferi Türkiye ile Rusya'yı İngiltere'yle birleştirerek yeni bir ittifak doğurduysa da Direktuvar'ın dış politikası buna Avusturya'nın da katılmasına yol açtı. İttifak güçlerinin İngiltere'yi ve imparatorluğunu her türlü saldırıya karşı güven altına alarak Cumhuriyet topraklarını tehlikeli bir biçimde tehdit etmelerini sağlayacak olan tek şey Avusturya'nın katılımıydı.

Bonapart Lombardiya'nın muhafazasını şart koşarak İtalya'daki istilacı inisiyatiflerin yolunu açmıştı. Aynı zamanda İsviçre'nin istila edilmesine de katkısı oldu. İki olayda da güçlü bir etkisi olduğu kabul edilmekle beraber bu etki onun Mısır macerasınınkinin yanına bile yanaşamaz, zira başka etkenler Fransa'nın anakara dolaylarında hükümetin tehlikeli bir yola girmesine yardımcı oluyordu. Öncelikle İngiltere ile savaşta olduğundan dolayı kardeş cumhuriyetlerin desteklerinden emin olmak ve ulusal ticaretin kâr edebileceği pazarları rakibinin elinden almak Fransa için önemliydi. Ayrıca Bonapart'ın örneği generalleri yönetebilecekleri başka bağımlı devletlerin kurulmasını arzulamaya iterken mal sağlayıcılar ve sermayedarlar da kendi sıraları gelince bu devletleri sömürmek için fırsat kolluyorlardı. Son olarak da 18 Fructidor'u izleyen ve Direktuvar'ı zarara uğratan devrimci coşkunluk Bonapart'ın propagandasını yeniden canlandırmıştı. Hâlâ aristokrasinin ve despotluğun egemenliği altında olan bölgelerin yenilenmesi yeniden gündemde yerini aldı.

I. Hollanda ve İtalya

Direktuvar İspanya'dan pek yardım alamıyordu. Ne Godoy ne de onun halefleri Saavedra ve Urquijo, Portekiz'i işgal etmeyi ve İngiltere'ye karşı hazırlıklara katkıda bulunmayı kabul ettiler. Diğer deniz müttefiki Hollanda Cumhuriyeti bundan dolayı daha da fazla dikkat çekiyordu. Bu ülkeye, koruyucusuna yardım edebilecek dengeli bir hükümet gerekiyordu. Oysa Hollanda bu durumda değildi. 1795'ten beri iktidarda olan geçici yöneticiler gerçekten de 1797 Ağustos'unda halkın onayına sundukları anayasayı bir Konvansiyon'a oylattırmışlardı fakat Orange soyu taraftarları ve birlikçi demokratlardan oluşan bir ittifak Fransız egemenliğinin ve bunun asker ile para konularındaki taleplerinin doğurduğu memnuniyetsizlikten yararlanarak, anayasanın reddedilmesini sağladı. 18 Fructidor'dan sonra bu şekilde kınanan ılımlı burjuvazi Direktuvar'ın kayırıcılığını kaybetti. Lahey'e gönderilen Delacroix Paris'te bir darbe önerisinde bulunmak üzere demokratlarla anlaştı. Hollanda Ordusu'na komutanlık eden Daendels ve işgal birliği komutanı Joubert işbirliği yapacaklarına söz veriyorlardı. 6. Yıl'ın 3 Pluviôse 'unda (22 Ocak 1798) Hollanda meclisi kuruculuğunu ilan etti ve kendi kendini arıtmasının ardından bu sefer kabul edilen yeni bir anayasayı kaleme aldı.

Cisalpine konusunda emin olmak da bir o kadar gerekliydi. 3 Ventôse'da (21 Şubat) Direktuvar masrafları yeni cumhuriyete ait olan 25 bin askerlik bir ordu tarafından işgalin sürdürüleceğini kararlaştıran bir ittifak antlaşmasını Cisalpine ile imzaladı. Aynı zamanda liberal bir ticari anlaşma da imzalandı ama Cisalpine kurulları yine de abartılı bir biçimde masraflı olmasından dolayı bu antlaşmaların bütününü reddettiler. Geçerli olan yönetim biçimi halkın ya da Fransa'nın onayı olmaksızın Bonapart tarafından kurulmuştu. Bu durumda Direktuvar, bunu değiştirmek üzere müdahale etmekte kendini özgür saydı. Konseyler yetkinleştirildi ve tutuklamalar yapıldı. Ancak bunun ardından antlaşmalar onaylandı.

Öte yandan Bonapart'ın fethi bozguncu bir merkeze dönüştü. Bizzat Cisalpineli muhafazakârlar Fransa ile anlaşmalarının bazı genişlemeleri hak ettiği kanısındaydı. Bu cumhuriyetin Paris'teki aracıları olan Serbelloni ve Visconti Piyemonte'den, Papalık Devletleri'nden ve Cenova'dan bahsediyorlardı. İtalyan birliği hayalleri kuranlar yarımadanın dört bir yanından koşarak geliyorlardı. Generallerle ve mal sağlayıcılarla çıkar ortaklığı yapıyorlardı. Çeteler, kolayca küçük sınır kentlerine sızmaktaydı. Devrimcilerin Roma'da harekete geçeceği umuluyordu. Gerçekten de 28 Aralık 1797'de bir isyan girişiminde bulundular ama rakipleri baskın çıktı ve bundan Fransız-

ları sorumlu tutarak o sırada Napolyon'un ağabeyi Joseph'e emanet edilen büyükelçiliği tehdit ettiler. Kargaşa sırasında General Duphot öldürüldü ve Joseph şehri terk etti. Direktuvar'ın papalığa karşı şiddetli düşmanlığı bu fırsatı kaçırmadı. Artık İtalya Ordusu'nun başında bulunan Berthier, Bonapart'ın teşviğiyle Roma üzerine yürüme emri aldı. Bununla beraber Direktuvar, Berthier için yeni bir Cisalpine kurma niyetinde değildi ve hemen ardından Roma Cumhuriyeti'ni örgütlemek üzere Daunou ile Monge'un da girdiği sivil bir komisyon gönderdi. Zaten Berthier kendisine havale edilen görevden hoşlanmamıştı. Öte yandan Roma önüne varınca şaşkınlığa uğradı çünkü VI. Pius onun tüm koşullarını kabul ediyordu. Bazı devrimciler zaten pazar yerinde, meraklıların ortasında cumhuriyeti ilan etmişti. Berthier bunu tanıdı, şehri işgal etti, Papa'yı Siena'ya gönderdi ve kendi yerine Masséna'yı getirdi. Komisyon, Merlin tarafından kaleme alınan ve bir halk temsilciliği, bir senato ve konsüller getirip kanunlarla hükümet eylemlerini Fransız generalin onayına tabi tutan anayasayı resmen ilan etti. Bu şekilde Roma Cumhuriyeti birdenbire en az özgür olan cumhuriyete dönüşmüş oldu. Aynı zamanda en çok soyulan cumhuriyet de buydu. Daha ilk andan itibaren general ve mal sağlayıcılar talana başladı. Astsubaylar Masséna'nın gelişini protesto edip ayaklandı. Masséna, en gözüpek talancılardan biri olarak tanınıyordu ve askerler uzun süredir ona karşı öfkeliydi. Çoğu 1797 başında takviye kuvveti olarak gelen Ren Ordusu'nun alaylarından olduğu için onun tümeniyle paylaşacak kozları vardı. Komisyon düzeni yeniden sağlayamadı ve sonunda Direktuvar Masséna'nın yerine Moreau'nun teğmenlerinden biri olan Gouvion Saint-Cyr'i getirmek zorunda kaldı. Böylelikle Roma Cumhuriyeti en elverişsiz koşullar altında doğmuş oldu.

Henüz Piyemonte'nin vakti gelmemişti ama buna ramak kalmıştı. 1797'de Sardinya kralı devrimci bir hareketi sertçe bastırıp Fransa ile bir ittifak antlaşmasını askıda bıraktı. 18 Fructidor'dan sonra bunu aceleyle onayladı fakat hemen Torino'ya gelen Ginguené ve İtalya Ordusu'na komutan atanan Brune, Jakobenlere yardım etmeye girişince bazı çeteler Piyemonte'ye sızdı. Direktuvar, aylar boyunca aracılık etti. Nihayet Ginguené, Torino Kalesi'ni Fransızlara teslim eden bir anlaşmayı dehşet içindeki krala empoze edince Direktuvar bunu muhafaza etmenin iyi olacağı kanısına vardı.

II. İsviçre

Direktuvar'ın birleşik kantonlara karşı bir dolu sitemi vardı ama uzun süre başarısızlığa uğramasının ardından artık Wickham'ın, göçmenlerin, karşıdev-

rimin maaşlı politika yazarı Mallet du Pan'ın gidişi kendine Jura bölgesi topraklarını ve adı artık Mont-Terrible ili olan Basel piskoposluğunun ek toprağı Biel/Bienne şehri gibi bazı tavizler koparabiliyordu. Bununla beraber İsviçreli demokratlar gözlerini ona çevirmişlerdi; özellikle de Basel'li Ochs. Bunlar kantonları birlikçi bir cumhuriyete dönüştürmek ve soyluların egemenliğine bir son vermek istiyorlardı. Kendi hemşerilerinin inisiyatifine bel bağlamak istemiyorlardı. Fransa'nın ülkelerini istila etmesini değil, oligarşiyi istifa ettirecek kadar tehditkâr görünmesini diliyorlardı. Vaudlu Laharpe biraz daha ileri gidiyordu: 16. yüzyılda Fransa kralının Bern'in Vaud bölgesi üzerindeki haklarını tanımasına rağmen Vaud bölgesinin özgürlüklerini garanti altına aldığı bir antlaşmayı öne sürerek bir müdahale talebinde bulunuyordu. Bu öneriler 18 Fructidor'a kadar belirgin bir sonuç doğurmadılar.

Bonapart daha hoşgörüsüz davranmıştı; "Graubünden Birliği" hilelerine rağmen Valtellina'yı Lombardiya'ya kattı. Valais yoluyla Cisalpine ve Fransa arasında serbest bir biçimde iletişim kurmaya kararlı olduğu ve Simplon Geçidi yolunun hâkimiyetini elde edemediği için İsviçreli talepçilere önemli bir destek verdi. 8 Aralık 1797'de, Reubell'in evinde, Bonapart ile Ochs'u bir araya getiren bir akşam yemeğinde anlaşmaya varıldı. Kısa süre sonra Ochs, kendisi ve Merlin tarafından yazılan bir anayasayı kantonlara kabul ettirmek için çırpınıp didindi. Birçokları buna razı oldu. Aynı anda İtalya Ordusu'nun bir tümeni, Vaud bölgesinin sınırına doğru ilerliyordu ancak saldırıya uğramadığı takdirde buraya girmeyecekti. Oysa Vaudlular yeni anayasayı kabul etmekte aceleci davrandılar. Bernliler bunların üzerine birkaç birlik saldı. Fransız komutan onlara bir elçi gönderdi ve karanlıkta, yanlışlıkla elçiye ateş açıldı. Vaud bölgesi anında işgal edildi. Bu, henüz çaresiz bir durum değildi. 1798 yılının 13 Şubat'ını 14'üne bağlayan gece Direktuvar birdenbire Bern üzerine yürünmesi emrini verdi. Bu, büyük olasılıkla Bonapart'ın ısrarları üzerine gerçekleşmişti. Brune Lozan'dan ve Schauenburg Jura'dan ilerledi. Şehir, oldukça şiddetli çarpışmaların ardından teslim oldu.

Direktuvar hemen eski milletvekili Lecarlier'yi sivil komiser olarak atadı. Yanına da yardımcı olarak Rapinat'yı verdi. Rapinat, Reubell'in kayınbiraderiydi ve ismi ona hem haksız hem de kolay iğnelemelere mal oldu çünkü kendisi çok dürüst bir adamdı. İkisi, zenginliği kuşkusuz kısmen bu girişimi motive eden ve Mısır seferini finanse etmeye yarayan Bern devlet hazinesine el koydular. Bu hazine, üzerinde pazarlık edilmesi gereken yabancı değerleri de kapsadığı için Talleyrand da bundan çıkar sağladı. Kantonlara 15 milyonluk bir vergi dayatıldı. Aarau'da toplanan bir meclis anayasayı yürürlüğe soktu fakat ne Ochs ne de Laharpe kamuoyunun onayını kazandı.

İsviçre Cumhuriyeti Direktuvarı'nda yer sahibi olamadılar. Komiserler keyfi el koymaları ortadan kaldırmaya ve talanı bastırmaya çabaladılarsa da iç savaş patlak verdi. Katolik kantonlar, Schwyz, Uri, Unterwalden ayaklandı. Bir anayasa edinen Valais, bağımsız olarak kalacağını iddia etti. Bu direnişleri kırmak gerekti.

Daha becerikli olan Bernliler Talleyrand'ı satın aldılar ve böylelikle vergilerini hafifleten bir antlaşma elde ettiler. Güvenlik bakanı olarak atanan Lecarlier'nin yerine gelen Rapinat öfkelenip bu antlaşmayı uygulamayı reddetti. Bu da İsviçre Direktuvarı ile arasının bozulmasına yol açtı. 28 Prairial'de (16 Haziran) Paris'e danışmaksızın bir askeri darbe düzenledi. Ochs ve Laharpe yürütme erkini ele geçirdiler. Yeni cumhuriyetin koşulları Roma'nın boyun eğdiği yönetim biçiminden daha elverişli olsa da ilk baştan beri pek eğreti görünüyordu. Kişisel derebeylik haklarının, küçük aşar ve ekili toprak vergilerinin ortadan kaldırılması, ayni hak ve büyük aşar ödemelerinin askıya alınması, kısa süre sonra gerçekten de köylüleri tatmin etti. Bununla birlikte ayni haklar ve büyük aşar kategorilerinin yeniden satın alımına izin verildi. Aynı zamanda toprak vergisi de yürürlüğe sokulduğu için elde edilen kâr pek cılız kaldı.

III. Rastatt Kongresi

Campoformio'nun ardından Avusturya, Belçika'nın ve Rheinland'ın kaybına razı olmuş gibiydi. Ren Nehri'nin sol kıyısının imparatorluk tarafından teslim edilmesi konusunda Direktuvar elçilerinin Diyet Meclisi elçileriyle görüşecekleri Rastatt Kongresi, 16 Kasım 1797'de başladı. Bonapart kongrede bir süre göründü, Avusturya'nın Venedik'in işgali karşılığında Mainz'dan vazgeçmesini sağladı, ardından da yerini Treilhard'a bıraktı. Direktuvar, Avusturya'ya ait Hollanda topraklarını, Liège piskoposluğunu ve Hollanda temliklerini kapsayan dokuz ilde Fransız kanunlarını uyguluyordu. Buradaki ulusal mallar satılmaya başlamıştı. Başlıca zorluklar dini bölünmeden kaynaklanıyor ve acil bir önem taşımasa da ayaklanmacı karışıklıkların yolunu açıyordu. Direktuvar Rheinland'da yönetimi Rudler adında bir komisere emanet etti. Rudler, Fransız rejimini benimsetip yaymaya başladı ve bölgeyi dört ile böldü. İmparatorluğun kararını beklemeksizin böyle hareket etmek, itirazlara yol açabilirdi. Peki, Fransız nüfuzunun Campoformio'da karar verilen sınırların ötesine doğru yayılmasına karşı Avusturya nasıl ilgisiz kaldı?

Thugut bundan rahatsız olmadı. Hâlâ İtalya toprakları üzerinden genişleme planları yaparak yalnızca tazminat talep etmek için fırsat kolluyordu.

Roma ile İsviçre'de sözde bağımsız cumhuriyetlerin kurulması gerçekten de bunun için pek uygun değildi fakat Rastatt'ta, Direktuvar antlaşmanın anlamını es geçti. Reubell, Köln bölgesinin imparatorluğa kalmış olmasına üzülüyordu ve eğer meslektaşları genel politika açısından bundan vazgeçerlerse, Almanya'dan kârlı tazminat beklentisinde hayal kırıklığına uğrayan Prusya'yı kendilerine düşman edeceklerini görmezden gelemezlerdi. Bunun sonucunda Treilhard, Ren'in sol kıyısının bütününü talep etti ve 6. Yıl'ın 19 Ventôse'unda (9 Mart 1798), Diyet Meclisi'nin kuramsal olarak onay vermesini sağladı. Bunun hemen ardından Philippe Cobenzl bir zarar ziyan karşılığı talep etti. Treilhard'ın kısa ve özlü yanıtı kesin olduğu kadar şaşırtıcı da oldu: Uzun süredir askeri işgal altında bulunan Köln bölgesi yeni bir kazanım olarak değerlendirilemezdi. Böyle düşünüldüğünde savaş daha fazla gecikir miydi? Viyana'da büyükelçilik yapan Bernadotte nisan ayında üç renkli bayrağı göndere çektiği sırada isyancılar tarafından saldırıya uğrayınca ve uygun bir tazminat elde edememesinin ardından şehri terk edince savaş her an çıkabilir gibi göründü. Hatta Bonapart bir süreliğine Mısır seferini bile erteledi. Neyse ki kriz yatıştı. Ne hazır olmayan Thugut ne de sürmekte olan seçimlerle meşgul Direktuvar bunu kızıştırmak istedi. Öte yandan Paris'te durumlar bir kez daha değişiyordu: Direktuvar Jakobenlerle ilişkilerini bozduğuna göre dış politikası da değişmeyecek miydi?

IV. 6. Yıl'ın 22 Floréal'inin Sonuçları

Direktuvar gerçekten de muhafazakârların lehine, özellikle İtalya'da olmak üzere kardeş cumhuriyetlerdeki Jakobenlerle mücadele etmeye başladı ve propangandayı destekleyen generaller ile mal sağlayıcılara karşı güvensiz bir tutum sergiledi. Bunun sonucundan ilk önce Hollanda Cumhuriyeti etkilendi. Zaten Daendels ve Joubert'le araları açık olan birlikçi demokratlar ileri gelenler tarafından tehlikeli anarşistler olarak ifşa edildi. Delacroix geri çağrıldı. 24 Prairial'de (22 Haziran) yapılan bir yetkinleştirme hükümeti temizledi ve yeni seçimler bu hükümete bir çoğunluk sağladı. Direktuvar, İsviçre'de Rapinat'nın askeri darbesini iptal etti. Azledilmesine rağmen yerine kimse getirilmediği için Rapinat görevde kaldı ve 19 Ağustos ittifak antlaşmasını imzalayan da o oldu. Karşıdevrim silahları bırakmıyordu. Katolik kantonlar yeniden silahlara sarıldı fakat Stanz'da kanlı bir yenilgiye uğradılar. Bununla birlikte ekim ayında oligarşi yanlıları Avusturyalıları Graubünden'e soktu.

Direktuvar'ın yüz seksen derecelik dönüşü Cisalpine'de içinden çıkılamaz bir karmaşa yarattı. Direktuvar genellikle becerikli ama kontrol etmeye

geldikleri generallere karşı acımasızca davranan, Jakobenlere düşman ama soylular arasından seçilen ve bundan dolayı da karşıdevrimci olarak ifşa edilen mali görevlileri İtalya'ya gönderdi. Bunlar eski bakan Faipoult de Maisoncelle; XV. Louis'nin bakanlarından birinin oğlu ve eski Burgonya yönetim görevlisi olan, ardından da Kurucu Meclis döneminde Olağanüstü Sandık müdürlüğü yapan Amelot de Chaillou; genel denetimde hizmet verdikten sonra Olağanüstü Sandık'ta Amelot de Chaillou'nun yerine gelen Laumond; Kurucu Meclis'te "Siyahlar" arasında bulunan bir başpapazın kardeşi Eymar'dı. La Reveillère'in adamı ve vasat bir gözü doymaz olan Trouvé ise elçi unvanıyla bunlara yardımcı atandı. Direktuvar, Lombardiyalı soyluların etkisiyle Bonapart'ın anayasasını hükümsüz ilan etti ve Trouvé'ye, Brune'e rağmen Cisalpinelilere dayatılan yeni anayasayı kaleme almasını emretti. Buna karşın kısa bir süre sonra general, muhtemelen Barras sayesinde bu anayasanın bir halk oylamasına tabi tutulmasını sağladı ve itiraz eden Trouvé ile Faipoult'nun yerine Fouché ve Amelot getirildi. Brune, Fouché'nin de işbirliğiyle 17 Ekim'i 18'ine bağlayan gece Trouvé'nin adamlarını kovmayı hedefleyen bir askeri darbe düzenledi. Halk oylaması bunun ardından devreye girdi. Buna paralel olarak Brune'ün teğmeni ile Ginguené, Torino'da kuşkusuz Piyemonte'yi işgal etmeyi sağlayacak olan karışıklıklar yaratacağını umdukları bir protesto düzenlediler. Bu sefer Direktuvar öfkelendi. Ginguené'yi görevden aldı, Fouché'yi geri çağırdı ve Brune'ü Hollanda'ya gönderdi. Buna rağmen kendisi bile Cenova hükümetini temizleyemedi.

Roma Cumhuriyeti'ni işgal eden Napolililerle düşmanlıkların başladığı sırada, Direktuvar, Floréal'den beri doğru düzgün başarıya ulaşamamış çabayı en iyi niteleyen önlemi aldı. 7. Yıl'ın 5 Frimaire'inde (26 Kasım 1798) İsviçre'de Rapinat, Milano'da Amelot ve Roma'da Faipoult olmak üzere ordu komiserlerine yeniden başvurdu. Bunlar seleflerinden daha fazla yetki sahibi olmadılar ve sonları daha da kötü oldu. Brune'ün halefi Joubert denetimi dayanılmaz buldu ve istifasını verdi. Direktuvar bunu en sonunda ocak ayında kabul etti fakat kararsız politikasına sadık kalarak Amelot'nun yerine Laumond'u getirdi. Joubert'in yerine getirilen Schérer komisere karşı saygılı bir tutum sergiledi ve buyruğu altında bulunanların nefretini de kısmen bundan dolayı kazandı. Bu ona pahalıya mal olacaktı. Masséna İsviçre'ye geldiği andan itibaren Rapinat'yı hiç hesaba katmadı; Rapinat ise onun geri çağrılmasını talep etti. En beter durum Napolilileri geri püskürtmekle görevli olan orduda ortaya çıktı. Komutan Championnet'nin Komiser Faipoult ile çatışması yankılar uyandıran bir anlaşmazlıkla sonuçlandı.

Bu durumda Direktuvar propagandacıların etkinliğini belli ölçüde ortadan kaldırdı, Piyemonte'de devrim yapmalarını ve Toskana'ya saldırmalarını engelledi. Buna karşın Avusturya'yı geri kazanmak için edinilen topraklardan vazgeçmek gerekiyordu ve bu kesinlikle söz konusu edilemezdi. 22 Floréal'den sonra Direktuvar ve Thugut, François de Neufchâteau ve Cobenzl'ı görüşmek üzere Alsas'taki Seltz'e gönderme konusunda anlaştılar. Neufchâteau görüşmeyi Viyana olayıyla sınırlandırma ve tazminatlar meselesini Rastatt'a havale etme emri aldı. Avusturya İtalya'ya göz koysa da ancak buradaki Alman topraklarını isteyebilirdi. İtalya tabii ki Direktuvar için de yasak bölgeydi.

Dolayısıyla Direktuvar dış politikasını pek değiştirmedi. Ortaya çıkabilecek vakitsiz düşmanlıklar korkusu biraz da olsa ölçülü davranmasını sağladı ama ertelemek pişman olmak anlamına gelmiyordu. Jakobenlerin kardeş cumhuriyetlerde kınanmaları (ki böylelikle İtalya'da bazıları Fransa'nın düşmanlarına dönüştü) 22 Floréal olaylarının damgasını taşıyan iç politikanın tutarlı bir sonucundan ibaret oldu ve Direktuvar'ın generallere dayatmaya çalıştığı denetim, özellikle diktatörlüğün bir tamamlayıcısı gibi ortaya çıktı. Jakoben karşıtı tepki savaşı fazla geciktirmeksizin düzensizliği artırdı, Cumhuriyet'in itibarını tehlikeye attı ve Direktuvar'ın yeni, korkutucu düşmanlar edinmesine yol açtı.

VIII. BÖLÜM
İKİNCİ İTTİFAK

Fransa'ya kafa tutan İngiltere bununla beraber rakibinin yazgısını eline almak için kıta üzerindeki savaşı yeniden canlandırması gerektiğini unutmamıştı. Almanların buna yanaşmamasıyla birlikte Mısır seferi ve Roma Cumhuriyeti'nin kuruluşu ittifakın yeniden ortaya çıkmasını sağlayarak ona hizmette bulundu. Türkiye'nin müttefiki haline gelen I. Pavel Akdeniz'e serbestçe girebildi ve kendini Malta tarikatı ile Napoli Sarayı'nın koruyucusu ilan etti. Zaten Nelson tarafından teşvik edilen Napoli sarayı düşmanca tutumlara başladı ve böylelikle İtalya'nın durumu yeniden söz konusu edilince Thugut Rusların desteğini kabul etti.

I. Ruslar Akdeniz'de

I. Pavel de annesi gibi Fransız Devrimi'nden nefret ediyordu. Campoformio'nun ardından Condé Ordusu'nu parayla tuttu ve XVIII. Louis'nin Mitau Şatosu'na yerleşmesine izin verdi. Kendisine, Bonapart'ın ordusunda Polonyalı önemli kişilerin bulunduğu ve bunların Viyana'daki Fransa büyükelçisinin evinde hoş bir biçimde ağırlandığı haberleri veriliyordu. Joseph de Maistre'in de yer aldığı çevresi onun nefretini körüklemekteydi. Onun dinini değiştirmeyi uman Cizvitlerle dostluk kurdu ve 1797 yılında Malta tarikatını koruması altına aldı. Adanın düşüşü şiddetle öfkelenmesine neden olunca silahlandırma işlemine başladı. 1798 Ekim'inde şövalyeler onu büyük efendi olarak seçtiler. Napoli'nin tehlikede olduğunu düşündüğü için krala himayesini sundu.

Bu eğilim yalnızca bir yarı delinin çılgınlığının sonucu değildi. Katerina Karadeniz'e ulaştığından beri Ruslar gözlerini Akdeniz'e dikmişti. Pavel,

Kırım limanlarını dış ticarete açtı. Burada Yunan gemileri ticaret yapıyordu fakat Boğazların açılması arzu ediliyordu. Bu ekonomik politika yalnızca çariçeye Hıristiyanların lehine belirsiz bir müdahale hakkı vermiş olan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın başlattığı Osmanlı İmparatorluğu nüfuzunun gerekli bir sonucundan ibaretti. Türkiye'nin parçalanması çara yeni ilerlemelerin yolunu açıyordu. III. Selim gerçekten de 1793'ten beri modern bir ordu kurmaya çabalamaktaydı fakat çok sayıda taşra bölgesinde ancak sözde bir yetkiye sahipti. Tepedelenli Ali Paşa, Arnavutluk ile Epir'de kendine bir yurtluk ayırıyordu. Pasvanoğlu Osman, Vidin'i ele geçirerek ve Edirne üzerine yürüyerek kendine paşa dedirtiyordu. Cezzar Suriye'de egemendi. Vahhabilerin lideri Abdülaziz, Necid'i fethetmişti. Kutsal şehirleri ve Bağdat paşasını tehdit ediyordu. Yunanlar ve özellikle de Sırplar endişe veriyordu. Yunanlar Türk tarafsızlığının lehine Akdeniz'e yayılmak için savaştan yararlanıyorlar ve artık tüm büyük limanlarda sömürgeler kuruyorlardı, Corai ve Rhigas bunlara devrimden bahsediyor ve üç renkli bayrak Yunan Adaları üzerinde dalgalanıyordu. Yeniçerilerin yağmalarından dolayı çileden çıkan Sırplar, II. Joseph'e destek vermişlerdi. Kara George ile Nénadovitch'in Ruslara yardım etmekten başka bir dilekleri yoktu.

Mısır seferi Rus yayılımına beklenmedik bir başarı sağladı. Fransa'ya savaş açan Türkler I. Pavel'in kendilerine aceleyle sunduğu ittifak antlaşmasını imzalamayı lehlerine olarak değerlendirdiler. 23 Aralık 1798 antlaşması Boğazları ve Osmanlı limanlarını savaş süresince Ruslara açtı, Rusların kara ve deniz kuvvetlerinin Akdeniz'e girerek Yunan Adaları'nı fethetmesi konusunda anlaşıldı. En son 3 Mart 1799'da Korfu Adası teslim oldu. Avrupa toprakları üzerindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun çevresine yerleşen Ruslar, böylelikle daha sonra asla sahip olmayacakları ayrıcalıklı bir konum edindiler. Diğer İtalyan hükümdarlar bir yana, mümkün olsaydı Malta ve Napoli onların Akdeniz'in yegâne hâkimi olmalarını sağlayacak olan başka üsleri de sağlardı.

Bu sırada Marie-Caroline Napoli'de Nelson'un teminatlarına inandırıcılık katarak Roma Cumhuriyeti'ni işgal etme emri veriyordu. Bu inisiyatif I. Pavel'i heyecanlandırdı ve çar, 29 Aralık 1798'de Napoli ile Lombardiya'ya askeri birlikler gönderme sözü vererek Napolililer ve İngilizlerle ittifak kurdu.

II. İtalya'da Savaş: Partenopea Cumhuriyeti*

Napolililer, Avusturyalı General Mack'ın komutanlığı altında 26 Kasım 1798'de Roma'yı işgal ettiler ve Nelson'ın katkılarıyla Livorno'ya ayak bastılar. Böylelikle de devrimci propagandacılara yüksek bir başarı imkanı sağladılar. Direktuvar Napoli kralına, ayrıca suç ortağı olarak tanınan ve Cagliari'ye çekilen Sardinya kralına savaş açtı. Tüm Piyemonte işgal edildi. Championnet küçük ordusunu Roma'dan Tiber Nehri'nin arkasına götürmüştü. Civita-Castellana'da saldırıya uğrayan Championnet rakiplerini bozguna uğrattı, Roma'ya girdi ve bu sefer kendi saldırıya geçerek 23 Ocak 1799'da Napoli'yi işgal etti. Sivil komiser Faipoult'yu görmezden geliyormuş gibi davranıyordu. Ordu ve birçok komutan yolda yağmaya girişti. Napoli'nin Versailles'ı olan Caserta Şatosu soyuldu, generaller Napoli'de tüm devlet sandıklarına el koydular. Championnet kendini Güney İtalya'nın Bonapart'ı gibi gördüğünü açıkça belli etti. Burjuvazi ve liberal soylularla çıkar ortaklığı yaparak "Partenopea Cumhuriyeti"ni kurdu. Cumhuriyetin yönetimini bu zümrelere emanet etti ve 60 milyonluk bir vergiyle yetineceğine söz verdi. Faipoult hem yetkilerine hem de Direktuvar'ın niyetlerine uyulması için müdahale etti. Direktuvar yeni bir cumhuriyet istemiyor, fethi bir değiş tokuş aracı olarak bir kenarda tutuyor ve bundan sonuna kadar yararlanılmasını buyuruyordu. Bu, 1796 politikasına geri dönmek demekti. Faipoult, savaş ganimetlerinin kendisine teslim edilmesini, kraliyete ve kralın ardından Sicilya'ya giden göçmenlere ait malların güvenilir birine bırakılmasını istedi. Ülkeyi aylık bir vergiye bağladı. Championnet ona kafa tuttu ve sonunda onu ülkeden attı. Direktuvar bunların ikisini de geri çağırdı. Daha iyi bilgilendirildikten sonra da generali tutuklattırdı ve Askeri Mahkeme'ye verdi. Generalin çok sayıda astı da ya aynı akıbete uğradı ya da görevden alındı. Direktuvar ilk kez generalleri doğru yola sokmaya girişiyordu. Bunlar Direktuvar'ın devrilmesine katkıda bulunacaklardı.

III. Avusturya Savaşa Giriyor / İttifakın Nitelikleri

İttifakın Cumhuriyet'e saldırıda bulunmak için Almanların desteğine ihtiyacı vardı.

Grenville, Prusya'nın desteğini yeğlerdi ama Prusya bundan kaçındı. Öte yandan III. Friedrich-Wilhelm, Direktuvar'ın 1798 Mayıs'ında kendisine

* Eski Napoli Krallığı'nın kıtasal bölümünde, Championnet'nin Napoli'ye girmesinden (23 Ocak 1799) şehrin Kardinal Ruffo ve Nelson tarafından alınmasına (13 Haziran 1799) kadarki kısa süre boyunca Fransızlar tarafından kurulan devlet.

gönderdiği Sieyes'i de dinlemedi. "Büyülü çember" sınır çizgisinin ardında mutlu olan, Kuzey Almanya'ya hâkim, Hannover'i kollayan, Nürnberg'i ilhak etmeye çalışan, Rheinland'daki vasat topraklarının terkinin sağlayacağı tazminatları sabırla bekleyen Prusyalılar tarafsız kalmakta direttiler ve Görres'in ironik bir biçimde ölüm belgesini hazırladığı imparatorluğun parçalanması için pişmanlık duymaksızın işbirliği yaptılar.

Pitt para yardımı sözü vermekte acele etmediği için Thugut uzun süre sakınımlı davrandı. Napolililerle gizlice ittifak kurmasına rağmen Avusturyalı şansölye onlara yardım etmedi. Prusya'nın yokluğunda Rusların somut desteğinden emin olmak istiyordu. I. Pavel ilk orduyu harekete geçirdiği sırada Thugut nihayet karara vardı ve geçmesi için orduya yol verdi. Direktuvar bunun bir savaş nedeni olduğunu belirtene dek bir ay geçti. 7. Yıl'ın 22 Ventôse'unda (12 Mart 1799) hiçbir antlaşma olmaksızın ittifaka katılan Avusturya'ya nihayet savaş açtı. Hemen ardından Fransızlar Toskana'yı işgal ettiler ve VI. Pius'u Valencia'ya götürdüler. Papa, ağustos ayında burada öldü.

Devrimcilerin gözünde kanlı bir dram anlaşmazlığın niteliğine damgasını vurdu. 28 Nisan gecesi Fransız temsilciler Rastatt'ı terk ederken Avusturyalı hafif süvari erlerinin saldırısına uğradılar. Temsilcilerden biri olan Jean Debry yaralı olarak kaçmayı başardı. Diğer iki temsilci Roberjot ve Bounier öldü. "İntikam! İntikam!" çığlıklarıyla Direktuvar bu cinayeti kralların ve aristokrasinin cumhuriyete karşı beslediği kör nefretin bir açığa vuruluşu olarak ifşa etti. Suikast aristokratik Avrupa'nın devrimci ulusa karşı yeniden başlayan savaşının amansız niteliğini vurguluyordu. Sieyes'e göre, "Fransızların kökünü kazıma çanları" monarşik başkentlerde çalmaktaydı. Direktuvar öfkenin uyanmasını sağlamakta zorluk çekmedi. "Artık yalnızca özgürlük davasını değil" diye açıkladı 7. Yıl'ın 17 Floréal'inde (6 Mayıs 1799), "aynı zamanda tüm insanlığın davasını savunmak gerekir." Savaş yeniden devrimci bir nitelik kazanmıştı.

Suikastın hazırlanışı hâlâ sırrını korusa da Prusya katılmamakta direttiği için imparatorluğu yani Güney Almanya hükümdarlarını savaşa dahil etmek amacını taşıdığı konusunda şüphe edilemez. Thugut bu prenslerin kesinlikle savaşmak istemediklerini biliyordu. Württemberg Dükü II. Friedrich, Stände'lar ile dalaşlarından yakasını sıyıramıyordu ve Bavyera'da, 1799'da Charles-Théodore'un yerine geçen Maximilian-Joseph, Habsburg tarafından haklarına itiraz edilmesinden korkuyordu.

İkinci ittifak tamdı. IV. Gustaf bu birliğe İsveç'i 1799 Ekim'inde dahil etti ve asker sağlamadı. Thugut hiçbir şey imzalamadığı için, bu ittifak birincisine oranla daha dengesizdi. Her zamanki gibi İngiltere ittifakta temel direk görevi

görüyordu ve en azından Rus ordusunu finanse etmesi gerekiyordu: Peşin olarak 225 bin, ardından da ayda 75 bin sterlin. Bu birliğin kökenleri kendisini parçalayacak olan çatlakların sayısını yeniden artırıyordu. Grenville, Malta'yı kuşatan İngiltere'nin bu adayı muhafaza etmek niyetinde olmadığına dair I. Pavel'e teminat verdi. İngiltere nihayet boğazların ticari gemilerine açılmasını sağlamayı başardı fakat Moskovalılara para yardımı yapmasının sebebinin onların Akdeniz'de hâkimiyet sağlamaları olduğuna inanılabilir miydi? Thugut ise İngiltere'nin yardımını kabul ediyorsa, bunu İtalya'yı fethetmek amacıyla yapıyordu. I. Pavel bu toprakları ona hediye etmek niyetinde miydi? İngiltere yalnızca şansölyenin hiç ilgilenmediği Hollanda'yı Fransa'nın elinden almayı düşündüğü için bunu çardan daha fazla istemiyordu.

Müttefiklerin asker sıkıntısı yoktu. Mesafeden dolayı Rusların Batı'ya 80 binden fazla asker gönderememiş olmasına rağmen sayısal üstünlük onların tarafına geçti. Örgütlenmeleri ve savaş yöntemleri ise hiçbir ilerleme kaydetmedi. Arşidük Charles, savaş onu uyardığı sırada Avusturya ordularını tümenler halinde toplamayı planlıyordu. Özellikle para sıkıntısı vardı. I. Pavel, hükümranlığı sırasında borcu 43 milyondan 132 milyon rubleye taşıdı ve 56 milyon ruble değerinde kağıt parayı piyasaya sürdü. Avusturya'daki açık da devam ediyordu. 1792'de 370 milyon gulden[6] değerindeki borç 1798'de 572 milyon guldene yükseldi ve savaş yalnızca, dolaşımı 1793'te 27 milyonken 1801'de 200 milyona geçen Banco-zettel aracılığıyla yürütüldü.

İttifakın dayanağı İngiliz ekonomisi 1799 yılında zorluklarla karşılaştı. Altın kambiyo sistemi askıya alındığından madeni para yok oluyor, küçük banknotlar çoğalıyordu ve enflasyonda da hafif ilerlemeler vardı. Sayıları artan yerel bankaların avanslar kadar piyasaya para sürümlerini de şişirdikleri muhtemeldi. İngiltere, kış sonunda Hamburg'da patlak veren krizin sonucunda zarar gördü. Londra'da en az 20 iflas ilan edildi.Ekmeğin fiyatı giderek artarken hasat da kötü olacak gibiydi ve sanayi de bunun acısını çekti. İşçi sınıfının çalkalanması Pitt'in baskıyı proleter sınıfa da yayarak artırma kararı almasına sebep oldu. 12 Temmuz 1799 tarihli Birleşme Yasası [*Combination Act*], grevin olduğu kadar derneklerin ve bunları hazırlayan ya da destekleyen para yardımlarının toplanmasının da yasaklandığını duyurdu. Aylar geçtikçe dışarıdan tahıl satın alınma gerekliliği doğdu ve bu, 3,5 milyon sterlinin çıkmasına sebep oldu. Her şeye rağmen hükümetin böylesi bir beceriyle desteklediği İngiliz kapitalizmi sarsıntılara gayet iyi dayandı. Banknotun başka bir değere çevrilebilirliğinden vazgeçmek zorunda kalan Pitt enflasyonu bastırdı. Buna

6 Gulden ya da florin, 50 Fransız solü (Ekünün alt birimi) değerindeydi.

rağmen enflasyon, fiyatlar artarken Direktuvar'ın belini büken bu deflasyonun çöktürücü etkisinden girişimin sıyrılmasını sağlayacak kadar gelişiyordu. Devlet maliyesi sağlıklıydı ve banka, makul miktarda devlet hazine bonosunu içine alıp eriterek buna destek olabildi.

IV. Direktuvar'ın Hazırlıkları

Sonbahardan beri Cumhuriyet direnişe hazırlanıyordu. Fakat harcanan çaba, Kamu Selameti Komitesi'ninkiyle karşılaştırılabilir nitelikte değildi. Dolayısıyla Direktuvar'ın, operasyonlara girişmek için acele etmemiş olması anlaşılabilir. İlkbaharın başında henüz hazır değildi. 18 Fructidor, ulusun genel silahlanmasını yeniden gündeme getirmişti. Bunun yanında o sırada milletvekili olan Jourdan'ın 6. Yıl'ın 23 Nivôse'unda (12 Ocak 1798) sunulan bir ilk tasarısı yeniden ele alındı. Bunun sonucuna ancak 19 Fructidor'da (5 Eylül) varıldı. Jourdan ya da askerlik yoklaması kanunu yalnızca 6. Yıl'ın 23 Nivôse'undan önce evlenmiş olan erkekleri muaf tutarak askerliği 20 ile 25 yaş arasında zorunlu kılıyordu, yani 23 Ağustos 1793 toplamasını sürekli olarak geçerli hale getiriyordu. Askerlik için uygun erkeklerin Milli Savunma Bakanlığı'nda beş kategorili ulusal bir listeye doğum tarihleri doğrultusunda yazılmaları gerekiyordu. Eğer kura ihtiyacı duyulursa bu, Yasama Kurulu tarafından belirleniyor ve bakan tarafından en gençlerden başlanarak seçiliyordu. Diğer bir kanun, 1793'ten beri verilen özel izinlerle muafiyetleri kaldırdı. Kanun, terfiyi demokratik bir biçimde düzenliyordu. "İstihkâmcılık ve topçuluk birlikleri dışında ve yine savaş meydanındaki kahramanlıklar dışında hiçbir Fransız yurttaşı, üç yıl asker ya da astsubay olarak hizmet vermeden subay rütbesine terfi edemeyecektir."

7. Yıl'ın 3 Vendémiaire'inde (24 Eylül 1798) bu kura 200 bin asker olarak belirlendi. Bir kez daha kayda değer zorluklarla karşılaşıldı. Medeni hal kayıtları eksikti ya da hiç yoktu; tıbbi muayeneyi düzenleyen hiçbir hüküm bulunmadığı için de bakan bunu askere alınanların babaları arasından seçilen jüri üyelerinin sorumluluğuna verdi. Sonuç olarak apaçık suiistimaller gerçekleşti. Ulusal listeyi oluşturmak neredeyse imkansız gibiydi. Kayıtlılardan yalnızca 143 bini uygun görüldü ki bu zaten devasa bir fire vermek demekti. Depo kıtasına ise bunların ancak 97 bini geldi. Askerler izole müfrezeler halinde ordulara yönlendirildi, bu da asker kaçaklığını elverişli kıldı. Neticede 74 bin asker, yani toplamın %51'i ordulara katıldı. 7. Yıl'ın 28 Germinal'inde (17 Nisan 1799) Yasama Kurulu kuranın tamamlanmasını emretmeden önce kanunu büyük bir değişikliğe uğrattı. Yükümlülerin, gö-

nüllüleri belirlemek ya da aralarında kura çekmek üzere önceden toplanmalarına izin verildi. Askere alınan kişinin bir vekil gösterme hakkı vardı. Şubat 1793 toplamasına geri dönülüyordu. Celbe yalnızca 71 bin kişi yanıt verdi ve bunların 57 bini cepheye ulaştı.

Profesyonel bir orduya dönüşen Direktuvar ordusu yeni bir karma yaratan bu akın yoluyla biraz 2. Yıl ordusunun halk niteliğini kazanmıştı. Ancak bu takviye kuvvetleri savaşın başlangıcından önce bütünüyle orduya ulaşamadı ve selefinin tersine bu ordu düşman üzerinde sayısal üstünlüğe de sahip olamadı. Aynı zamanda ordu, uygun bir biçimde donatılamadı. Askere alınanları giydirmek, donatmak ve silahlandırmak için Yasama Kurulu 125 milyon değerinde ulusal malı satışa çıkardı. 7. Yıl'ın büyük vergi kanunları böylesi bir çabanın muhtemel şahididir. Bu çaba gecikmeli ve yetersiz oldu. Askere alınanlar tamamen hazır olmaksızın yola çıktı ve ordular, zaten tüketilmiş olan bağımlı ya da düşman ülkelerin ortasında yokluk içinde yaşadı. İtalya'da başlıca kaynaklar yeni işgal edilen ve sonuna kadar sömürülen Piyemonte'den elde edildi.

V. 1799 İlkbaharı Savaşı

Savaşın tasarısında yeni savaş zihniyeti kesinlikle yer almadı. Bernadotte tarafından 30 bin askerle Orta Ren üzerinde soldan korunurken Jourdan'ın, Tuna Ordusu'nun 45 bin askeriyle Güney Almanya'yı işgal etmesi gerekiyordu. Schérer, İtalya'da bulunan 100 bin askerden ancak 45 binini Adige üzerinde toplayabildi. İkisi arasında Masséna, Graubünden'i fethedecek ve Tirol'ü tehdit altına alacaktı. Bu durumda Fransızlar İsviçre'den çıkar sağlamak üzere burada İtalya ya da Almanya'ya istediği gibi geçebilecek ve orada bir karar verebilecek bir manevra ordusu toplamak yerine hat halinde aynı anda her yerden saldırıyorlardı. Aynen düşünüldüğü gibi Avusturyalılar da aynı şeyi yaptılar. Arşidük Charles, Bavyera'da 75 bin askere komuta ediyordu. Kray'in Venedik bölgesinde 60 bin askeri vardı, 20 bin başka asker ise Tirol'de nöbet tutuyordu. Söylendiğine göre bunlar sayısal üstünlüklerinden habersiz bir biçimde savaşa bütünüyle girmek için Rusları beklediler. Thugut'ün diplomatik kaygılarından dolayı engellenen ağır ve bağlantısız savaş, bir Eski Rejim savaşının tüm belirleyici niteliklerine sahip oldu.

Aralarından en başarılısı Masséna oldu: Graubünden'i işgal etti ama Vorarlberg'e girdikten sonra Feldkirch önünde yenildi. Jourdan kayda değer bir yavaşlıkla Konstanz Gölü'ne kadar ilerledi ve 25 Mart'ta Stockach'ta arşidüke saldırdı. Geri püskürtülünce ordusunu Ren'e döndürdü ve istifası-

nı verdi. Arşidük ısrar etmedi çünkü Thugut Jourdan'ı İsviçre'ye gönderdi. Schérer, Pastrengo ile Rivoli'nin tahkim edilmiş mevzilerini ele geçirdi fakat Verona'ya karşı iyi ayarlayamadığı manevrası ağır sıkıntılara maruz kalmasına sebep oldu; 5 Nisan'da Magnano'da bu sefer kendisi saldırıya uğrayınca çarpışmanın sonuçsuz kalmasına rağmen geriledi ve hiçbir yerde tutunmayı denemeksizin Adda'ya kadar geri çekildi. Ardından da orduyu Moreau'ya bıraktı. Kray diretmedi: 18 bin Rus askeri getirerek komutanlığa geçen Suvorov'u bekledi. Türklere ve Polonyalılara karşı kazandığı zaferlerle ünlenen bu yaşlı adam strateji uzmanı değil, yığınları ardından sürükleyen parlak bir önderdi. 25 ile 27 Nisan tarihleri arasında Adda yollarına saldırdı ve özellikle Cassano'da bunların birçoğunu zorladı. Sérurier tümeni yok edildi. Moreau Milano bölgesini tahliye etti ve kalıntıları Alessandria'da bir araya getirdi. Suvorov Milano'ya teatral bir giriş yapmaya gitti, ordularının büyük kısmını dağıttı ve Moreau'ya nihayet 12 Mayıs'ta saldırdığında ise pek başarılı olmadı. Buna rağmen Fransızlar yeniden Cenova ile Cuneo'ya kadar geri çekildiler. Direktuvar'ın politikası içeride olduğu kadar İtalya'da da Fransızların aleyhine işlemişti. Genellikle Jakoben görüşlerine sahip İtalyan birliği yandaşları Direktuvar'ın tutumundan hayal kırıklığına uğrayınca birlikçilerin tarafına geçmişlerdi. General Lahoz, Fransızlara karşı savaştı. Piyemonte'de Jakobenler Eski Rejim yandaşlarına paralel olarak isyan düzenlediler.

Moreau, ayaklanmış olan yarımadadan Napoli Ordusu'nu zorlukla geçirmeye çalışan Macdonald'a güveniyordu. Onu kendisine doğru çekmek yerine Alessandria'da randevu verdi. Macdonald Apenin Dağları'nı aştı ve Trebbia Nehri kıyılarında Suvorov tarafından yolu kesildi. Çarpışma 17 Haziran'dan 19'una dek üç gün sürdü. Yolu zorlayamayan Macdonald dağdan tekrar geçti ve kıyı boyunca ustaca ilerleyerek Cenova'ya vardı. Marengo'ya kadar ilerlemiş olan Moreau da onun yanına gitmek üzere geri çekildi.

Almanya ve İtalya yenilgileri Masséna'nın geri çekilmesine yol açtı. Masséna Graubünden'i tahliye etti ve arşidük Ren'i aştığı için Limmat'ın ardına çekildi. Saldırıya uğradı ve 4 Haziran'da ilk Zürih çarpışmasını kazandı fakat Limmat Nehri ve Zürih Gölü tarafından korunan Ren ile Zug Gölü arasında konuşlanmak üzere nehri tekrar geçip şehri terk etmenin ihtiyatlıca bir davranış olacağını düşündü. Bununla beraber Lecourbe Gotthard Geçidi'ni ve Reuss Vadisi'ni terk etmek zorunda kalmıştı ve Masséna İtalya'dan gelen bir ordu tarafından yenilgiye uğratılabilirdi.

Yaz gelince büyük çaplı operasyonlara hazırlıklı olmak gerekirdi. Oysa hiç de öyle olmadı. Müttefik hükümetler bunun tasarısı üzerinde haftalarca tartıştılar ve o arada da orduları bulundukları yerlerde çarpıştılar. Suvorov kaleleri

inanılmaz bir hızla kuşatıyordu. Mantova da dahil tüm bu kaleler teslim oldu. Bu da Fransa'da ihanet çığlıkları atılmasına sebep oldu. Suvorov, Moreau'yu yardımcı unvanıyla muhafaza ederek İtalya Ordusu'nun komutanlığına geçmeye gelen Joubert'in bir saldırısını kırdı. Sieyes'in kendisine politik bir rol ayırdığı Paris'e dönmek için sabırsızlanan Joubert ordu toplamayı bitirmeksizin 15 Ağustos'ta Novi'de saldırıya geçti. Daha çatışmanın başlangıcında öldürüldü. Moreau düşmanı bastırdı ama adamlarının yaklaşık üçte birini kaybetti ve gece geri çekilmek zorunda kaldı. Piyemonte'ye hâkim olan Suvorov çarın niyetlerine uygun bir biçimde buraya Charles-Emmanuel'in memurlarını yeniden yerleştirdi ve Dauphiné'yi istila planına girişti.

Suvorov'un faaliyetleri onu sıradan bir yardımcı olarak gören ve İtalya'nın akıbetini yalnız başına belirlemek isteyen Thugut'ün yararına olmuyordu. Komiseri, Sardinya kralının görevlilerini tanımayı reddediyordu. Bakan, yarımadanın güneyinde olup bitenlerden de bir o kadar endişe duyuyordu. Macdonald orada yalnızca zayıf birlikler bırakmıştı. Bir İngiliz filosu Napoli limanına girdi, Kardinal Ruffo köylüleri ayaklandırıyordu. Ruslar ve Türkler Korfu Adası'ndan geldi. Haziran ayında tabyalarda etrafları sarılan başkent savunucuları teslim oldular. Nelson antlaşmayı geçersiz kılıp yurtseverleri, soyluları ve burjuvaları dayanılmaz bir baskıya terk etti. Kral Ferdinand ise bununla yetinmedi. Papalık topraklarını tamamen ya da kısmen ele geçirmek istiyordu. Eylül ayında orduları bu topraklara girdi ve hemen ardından Avusturyalılar da buraya kuzeyden sızdılar.

İngilizler, çarın İtalya'da meşru hükümdarları yeniden tahta çıkarmasını onaylamak yönünde meyil gösteriyorlardı fakat özellikle birlikçilerin çabalarını İsviçre ve Hollanda üzerinde yoğunlaştırmalarını arzuluyorlardı. Londra'da Bourbonların yeniden tahta çıkması umudu doğuyordu ve karşıdevrimciler her zamanki gibi kendilerini düşmana sunuyorlardı. Wickham İsviçre'ye yerleşmek üzere geri döndü. Burada Franche-Comté ve Güney Fransa ayaklanmalarını hazırladı. Bourmont bir kez daha batıyı ayaklandırmaya hazırlanıyordu. Aynı zamanda Barras'ı da satın almak planlanıyordu. İngiliz hükümeti bu durumda Fransızların İsviçre'den kovulması ve ülkelerinin Burgonya kapısından istila edilmesi için ısrar etti. İtalya'yı Thugut'e bırakarak Arşidük Charles'ın Masséna'yla çarpışmasını sağlayıp I. Pavel'i Korsakov'a emanet edilen 28 bin askerlik ikinci bir orduyu aynı göreve koşması için ikna etti. Fransızları yenilgiye uğratmak amacıyla Suvorov'un İtalya'yı terk ederek Gotthard Geçidi'ne tırmanmasını önerdi. Thugut için bundan daha iyisi olamazdı. Çara, kantonların kurtarılmasının Avrupa'nın kurtarıcısına layık bir başarı olduğu söylenince I. Pavel pes etti.

Bu gerçekleştirilmeden çok önce başka bir İngiliz projesi bunu engelledi. Hollanda ile Belçika'yı yeniden fethetmek söz konusuydu. Mayıs ayından itibaren çar aynı zamanda York Dükü'nün hazırladığı sefere katılmak üzere 18 bin asker gönderme konusunda da ikna edilmişti. Thugut, Hollanda'da bulunan eski Avusturya topraklarıyla da bir o kadar ilgileniyordu fakat eğer bunlar Fransızlardan geri alınırsa bu topraklara sahip olduğunu ileri sürüyordu: 30 Temmuz'da Arşidük Charles İsviçre'yi terk etme ve Mainz'a gitme emri aldı. Ruslar ancak eylül ayında gelecekleri için tehlikeyi sezdi, hiç acele etmedi ve tartışma ağustos ayı boyunca sürdü.

1793'te olduğu gibi birlikçiler böylelikle cumhuriyete düşünecek vakit bıraktılar. Bununla beraber Direktuvar'ın ısrarlarına rağmen Fransız generaller yazın sonundan önce hiçbir şeye girişecek durumda olmadıkları kanısına vardılar. Bu aylarda, savaş uzun zamandan beri Fransa'da geri dönüşü olmayan olaylara yol açmıştı bile.

IX. BÖLÜM
FRANSA'DA 7. YIL KRİZİ

Kıtasal barış Direktuvar diktatörlüğünü popüler kılmaksızın buna bir soluklanma süresi sağlamıştı. Savaş yeniden başladığında bunun sorumluluğu Direktuvar diktatörlüğüne yüklendi ve savaşın ilk kurbanları bu diktatörlüğün yöneticileri oldu. Daha sonra art arda gelen başarısızlıklar da Thermidorcular tarafından kurulan yönetimi nihai bir biçimde tehlike altına soktu. İç savaş yeniden baş gösterdi ve istila tehdidi baş gösterince halkın refahına dair önlemler yeniden ortaya çıktı. Son bir Jakoben karşıtı tepki ise askeri diktatörlüğün kurulmasına yol açtı.

I. 7. Yıl'ın 30 Prairial'i (18 Haziran 1799) Olayları

7. Yıl'ın Germinal ayı başında (1799 Mart sonu) henüz hiçbir yenilgi Napoli'nin fethini unutturmuyordu. Oysa seçimler Direktuvar açısından kötü olacağa benziyordu çünkü korkutucu savaş sonbahardan beri işlerin durgunluğundan, vergilerin artışından ve özellikle de askere alınmadan dolayı memnuniyetsizliği körüklüyordu. Jourdan kanununun vasat sonucu askerlik hizmetinin doğurduğu korkunun ispatıdır. Bu kanun her yerde düzensizliği artırdı. 1798 Kasım'ında zaten dini çatışmalardan dolayı çalkalanan Belçika, Valon ve Flaman taşralarının bir kısmı ayaklandı ve iki ay süren bu "köylüler savaşı" ülkeyi çok zor durumda bıraktı. Fransa'da yeni bir Vendée olayının yaşanmasından o kadar çok korkuluyordu ki hükümetin Batı Fransa'da kanun uygulamasını askıya almasına izin verildi. Köylü ayaklanması bundan daha da güç aldı. Mart ayında Château-Gontier şehri basıldı. Boyun eğmeyenler ve firariler her yerde saldırıları durmadan artan çetelere katılıyorlardı.

Halk arasındaki en genel görüş Direktuvar'ı savaşı kışkırtmasından dolayı eleştirirken Jakobenler bu meclisi savaşı hazırlamayı beceremekle ve karşıdevrimin bir kez daha düşmanın ekmeğine yağ sürmesine izin vermekle suçluyorlardı. Konseylerin çoğunluğu yürütme erkinin diktatörlüğüne sabırsızlıkla katlandığı için bu farklı eleştirilere karşı duyarsız değildi. Alışılageldiği üzere Direktuvar burjuvaziyi kendi tarafına çekmek için özellikle anarşistleri hedef alarak kralcıların ve anarşistlerin işbirliğini ifşa etti. "Maksimum değer kanununun yeniden ortaya çıkmasını mı isterdiniz?" diye soruyordu François de Neufchâteau'nun bir genelgesi. Seçimleri hazırlamak için sıradan yöntemler kullanıldı ama bu, muhtemelen memurlar baskının pek etkili olmadığını hissettikleri için 6. Yıl'dakinden daha az enerjiyle gerçekleştirildi. Gerçekten de çoğunlukla adayların başarısız olması için memurlar tarafından tavsiye edilmeleri yeterli oldu. En azından 22 Floréal darbesine yeniden başlanamaz mıydı? Konseylerin tutumu bunun akla getirilmesine izin vermedi. Ayrılıkçı seçim meclisleri oluşturmak üzere bir kez daha seçmenler bir araya gelmişti ama bunların seçilenleri sürekli olarak "ana meclislerin" seçilenlerinin lehine ekarte edildiler.

Direktuvar temel olarak Jakobenlerle mücadele ediyordu ve yenilgisi Jakobenlerin zaferi olarak değerlendirildi. Oysa durum bu değildi. Thermidorcular yakında görüleceği üzere çoğunluğu muhafaza ediyorlardı. Yöneticilere karşı pek ateşli olan bu çoğunluk onları devirmek üzere Jakobenlerle anlaştı ama siyasi ve sosyal eğilimleri aynı kalmıştı. Böylelikle kriz üç perdede gerçekleşti: İkinci Direktuvar'ın düşüşü, sol kanadın açık zaferi, şiddetli ve muzaffer Jakoben karşıtı tepki.

Seçimlerin ardından gelen haftalarda cumhuriyetin durumu tehlikeli bir hal aldı. Napoli ve Milano kaybedilmiş, İsviçre istila edilmişti. Ülke içinde "her şey dağılıyordu" der 18 Prairial tarihli bir rapor. Yöneticilere karşı öfke arttı: Bunlar beceriksiz mi, yoksa katil miydi? İhanet suçlaması yeniden ortaya çıktı. İllerden gelmeye başlayan ortaklaşa dilekçeler eski Milli Savunma Bakanı Schérer'i net bir biçimde suçluyordu. Lucien Bonaparte ordu komiserlerine karşı ateş püskürüyordu ve generaller de topluca ona katıldılar. Generallerin muhaliflerle basında ve söylevlerde açıkça görülen gizli anlaşmaları Beş Yüzler'in kriz sırasında Direktuvar adaylık listelerinde onlara ayırdıkları yerin açık bir sonucudur. Bu listelerden birinde on isimden yedisi general ve amiraldi. Germinal sonunda zorunlu hale gelen mali önlemlerin incelenmesi Direktuvar'ın ve seçilen konseylerin ilişkilerini son derece gerginleştirdi. Yeni bir Fructidor olayı yaşanacağı söylentileri yayıldı. Oysa hükümetle generallerin arası açık olduğu için bu mümkün değildi. Üstelik generaller yenilmiş ve itibarlarını yitirmişlerdi.

Daha yeni konseyler 1 Prairial'de toplanmadan önce, talih onların lehine karar verdi. Reubell Direktuvar'dan ayrıldı ve Eskiler Konseyi onun yerine Sieyes'i getirdi. Sieyes'in yöneticilere karşı düşmanlığı biliniyordu. Mücadeleler başlamaktaydı. Onun aynı zamanda anayasayı değiştirmek istediği de biliniyordu ve Barras onun seçilmesine yardımcı olmuştu. Truva atı meydana giriyordu. Berlin'den dönen Sieyes ancak 21 Prairial'de (9 Haziran) milletvekilliğine başladı. Amaçlarına ulaşmak için on gün ona yetti. O halde Robespierre'in tabiriyle bu "Cumhuriyet köstebeğinin" uzun süredir entrika çevirdiğini düşünebiliriz.

28 Prairial'de (15 Haziran) Poullain-Grandprey birdenbire Direktuvar'dan durumun bir özetini talep eden 17 Prairial mesajının cevapsız kaldığını hatırlattı ve Beş Yüzler'in bunu beklemek üzere sürekli toplantı halinde kalmaları kararının verilmesini sağladı. Eskiler Konseyi de aynısını yaptı. Akşam olduğunda Treilhard'ın 6. Yıl'da seçilmesi o sırada Yasama Kurulu'nun bir yıldan az bir süredir dışında olduğu bahanesiyle eleştirildi. Süre resmi görevden ayrılıştan seçime kadar değil, yeniden göreve gelme tarihine kadar sayıldığı için bir önceki yıl itiraz kabul edilmemişti. Buna rağmen Treilhard yine de Direktuvar'dan atıldı ve yerine 2. Yıl'da adalet bakanlığı yaptığı sırada Jakoben olarak kabul edilen Yargıtay Başkanı Gohier getirildi.

7. Yıl'ın 30 Prairial'inde (18 Haziran 1799) konseyler yeniden Direktuvar'a karşı saldırıya geçtiler. Saldırı, eski kral katili milletvekili Bertrand du Calvados tarafından yönetildi: "Halk zihniyetini yok ettiniz, özgürlüğün ağzına kilit vurdunuz, cumhuriyetçilere zulmettiniz, tüm kalemleri kırdınız, gerçeği bastırdınız." Konseyler, Floréal'de küçük düşürüldükleri için intikam almak niyetindeydi. "Fransız halkı, 6. Yıl'da güvenine layık insanları kamu görevlerine getirmiştir. Seçimlerin anarşik bir komplonun meyvesi olduğunu söylemeye cesaret ettiniz, ulusal temsilciliği sakatladınız." Boulay de la Meurthe şöyle devam etti: "Diktatörlüğün kurulduğu tarih olan 18 Fructidor'dan beri yasama organı sürekli bir kulluk konumunda tutuldu." Merlin'i "küçük görüşlü, küçük tutkulu, küçük intikamlar peşinde" ve La Reveillère'i fanatizmine kapılarak "kurulması uğruna tüm kabul görmüş fikirleri feda ettiği, sağduyunun tüm kurallarını ayaklar altına aldığı bilmem hangi dini yaratmaya" kalkan kişiler olarak ifşa etti.

Bir gün öncesinden beri Sieyes ve Barras kovuşturma açılmasını engellemek için bu iki adamı istifaya itiyorlardı. Eskiler'den bir heyet gelerek pes etmeleri için onlara yalvardı. İlk Merlin boyun eğdi, ardından La Reveillère nihayet kabul etti. Onların yerine Sieyes tarafından atanan Roger-Ducos ve Barras tarafından seçilen tanınmamış Jakoben general Moulin getirildi. Bakanlar da, Talleyrand da ortadan kayboldu.

Böylelikle 7. Yıl'ın 30 Prairial'i (18 Haziran 1799) bir darbe niteliğinde olmadı. İki yönetici yasal olan kovuşturmaya meydan okuma cesaretini göstermemiş olsalar da konseylere yürütme erki üzerinde üstünlüğü sağlayan 9 Thermidor oldu. Bununla beraber 30 Prairial, Konvansiyon'un Thermidorcu kurullara yaptığının tersine yürütme erkini ne emir altına aldı ne de zayıflattı. Sieyes kendi görüşlerini dayattı ve yönetimin yıkımını hazırlamaktaki inadı içerisinde 18 Brumaire'de sergilediği vasatlıkla zıt düşen bir ustalık ve metanet gösterdi.

30 Prairial diğer yandan generallerin günü oldu. Bernadotte milli savunma bakanı, Joubert ise İtalya Ordusu'nun komutanı olarak atandı. Championnet hapisten çıktı ve Suvorov'a karşı Alpler'de toplanmakta olan ordunun komutanlığı kendisine verildi. Ordu komiserleri böylelikle tüm otoritelerini kaybettiler. Rapinat istifasını vermişti; Joubert İtalya'ya gelince Laumond'u Fransa'ya geri gönderdi.

Neticede 30 Prairial, 22 Floréal'in öcü niteliğinde oldu. Üç yeni yönetici "Floréalleşen" kişilerdi. Kamu Selameti Komitesi eski üyesi Robert Lindet'nin maliye bakanlığına gelişi sembolik gibiydi. Bu izlenim, çok sayıda azil ve ileri gelen Jakobenin atanmasıyla teyit edildi. Daha Eskiler Konseyi basın özgürlüğünün yürürlüğe sokulmasını onaylamadan gazeteler yeniden çıktı. Kulüpler de yeniden açıldı. Bunların arasından en meşhur olanı Beş Yüzler'in eskiden Bourbon Sarayı adını taşıyan saraya geçmek üzere 6. Yıl'da terk ettikleri Manège Salonu'na yerleşti. Bu kulübün ilk "düzenleyicisi" Babeuf komplosuna adı karışmış olan Drouet idi.

II. Jakoben Kanunları

Cumhuriyetin altında bulunduğu tehlikeyi ileri sürerek sol kanadın hemen yapılmasını sağladığı kanun oylaması Jakobenlerin zafer kazandıklarının bir kanıtı gibiydi. Konvansiyon'daki çoğunluğun bir kısmı buna karşı duyarsız olmadığı yöneticilere karşı mücadeleden dolayı hâlâ heyecanlı olduğu için yeni bir Devrim hükümetine doğru kaydığını anlaması birkaç gün sürdü.

Jourdan tarafından önerilen 10 Messidor (28 Haziran) kanunu Jourdan'ın da dediği gibi "kitlesel ayaklanmayı" gerçekleştirdi. Beş sınıflık acemi erlerin hepsi çağrıldı ve vekillik ortadan kaldırıldı. Yükümlülerin sayısı 223 bin olarak değerlendirilirse bunlardan 116 bini yani yine %51'i yola çıktı. Bir ay sonra başka bir kanun, ulusal muhafız birliğinin yeniden düzenlenmesini emretti. Bu, boşuna olmadı çünkü asilere karşı kullanılan hareketli birlikler ulusal muhafızlardan sağlandı.

İnsanlarla beraber mallara da el koyma işlemleri bu sefer Direktuvar'ın il yönetimlerine emir vermesiyle açıkça genelleştirilerek arttı. Jourdan, asker toplama ile aynı zamanda 100 milyonluk bir zorunlu borçlanmayı da benimsettirmişti. Bunun koşulları büyük zorluklarla ancak 19 Thermidor'da (6 Ağustos) belirlendi. Buna, müterakki bir tarife doğrultusunda en az 300 frank toprak vergisi ödeyenlere olduğu kadar, borçlanmadan muaf yurttaşlardan oluşan bir jüri tarafından dürüstlükle değerlendirilen ve 10 bin franktan başlayan menkul gelirler de maruz kaldı. Vurgunculuk sonucu elde edilmiş bir servetin, gelirin tamamı üzerinden vergilendirilebileceği konusunda da bir ağırlaşma getirildi.

Bunun ardından rehinelere dair, 24 Messidor'da (12 Temmuz) oylanan baskıcı bir kanun geldi. Bir Beş Yüzler milletvekiline göre bu, "haydutluğun sürüp gitmesini ve Güney ile Batı Fransa illerinde ortaya çıkan köylü isyanlarının ilk belirtilerini durdurmaktan" ibaretti. Yasama Kurulu tarafından "açıkça sivil kargaşa durumunda" olarak tanınan bir ilde merkezi yönetimin göçmen ailelerinden, eski soylulardan ve "katil topluluklarına ya da çetelerine katıldığı açıkça tanınan" kimselerin ailelerinden bazı kişileri rehin almaya izni vardı. Bu rehinelerin her biri, "ülkenin içinde cumhuriyete karşı nefret ile işlenmiş cinayet ve haydutluk suçlarından şahsen ve hukuken sorumlu" olarak değerlendirilecekti. Bir memurun, askerin ya da ulusal mal alıcılarının öldürülmesi durumunda Direktuvar dört rehinenin sürgün edilmesini emredecekti. Her cinayet için rehineler hukuken ve müteselsil olarak 5 bin franklık bir cezadan ve dul için 6 bin, her çocuk için ise 3 bin franklık bir tazminattan yükümlü olacaklardı. Rehineler kanunu devrimden şikâyeti olan herkesin itiraz etmesine yol açtı. Kanunun koruduğu kişiler ise zorunlu borçlanmadan dolayı itiraz ediyorlardı. Liderler dışında, silahlarını teslim etmeleri durumunda asilere af imkanı sunuluyordu. Bundan yararlanamazlarsa askeri bir komisyonun önüne çıkarılacak ve yalnızca kimlik saptaması üzerine infaz edileceklerdi.

Son olarak da yine 24 Messidor'da her yandan talep edilen kovuşturmalar hakkında bir rapor sunuldu. Bu rapor, dört yoksun yönetici ve Schérer'in kovuşturmaları konusunda olumlu sonuca vardı. Beş Yüzler suçlamayı kabul ettiler. Kanun, bir soruşturmayı zorunlu kılıyordu. Bu soruşturma daha Eskiler Konseyi'ne ulaşılmadan önce bile otuz üç gün sürdü. Böylelikle direniş örgütlenecek kadar vakte sahip olmuştu.

III. Son Jakoben Karşıtı Tepki

Messidor ayı sonunda bu direnişin amansız olduğu ortaya çıkmıştı bile ve ayın 26'sında (14 Temmuz) Sieyes ilk uyarıda bulundu. Sieyes halkın refahına dair önlemlere karşı değildi, çoğunluk da öyle. Bununla birlikte direnişi sıkı bir biçimde kontrol altına almak amacıyla önlemlerin uygulamasını bizzat üstlenmek mutlak şarttı. Jakobenler, eğer halkın içindeki eski ateş uyandırılmazsa yeni kanunların bir etkisi olmayacağını söyleyerek ürküntü yaratıyorlardı. Bundan yola çıkarak Jakobenlerin kısa bir süre sonra halkı iktidara katacaklarını ileri sürecekleri ve en azından devrimci komitelerin yeniden ortaya çıkacağı sonucuna ulaşılabilirdi. Daha önceden bahsettiğimiz, 10 Ağustos'un ardından yapıldığı gibi yönetimi teşvik etmek için taşraya görevlilerin gönderilmesini salık veren 18 Prairial raporu bunların "namuslu ve hali vakti yerinde insanların sınıfından" seçilmesi gerektiğini eklemeye özen gösteriyordu. "Bu kişiler, bireylerin ve mülkiyetlerin koruyucuları olmalıdır." Karşı taraftaki Lamarque da bir o kadar anlatımsal ifadelerde bulunuyordu: "Bazıları barbarları geri püskürtmek için halk gücünü kullanmamızı istiyor, diğerleriyse bu sınırsız gücün kullanılmasından korkuyor. Yani cumhuriyetçi topluluğundan, Kuzeyli sürülerden olduğundan daha çok ürküyorlar."

Kitlesel ayaklanma ve el koyma işlemleri itiraz götürmez bir biçimde ülkedeki korkuyu ve öfkeyi ikiye katlıyordu. Bu duygular, özellikle zorunlu borçlanmaya tek maruz kalan yüksek burjuvazinin bünyesinde alevlendi. Lindet, bazı bankacılara ve mal sağlayıcılara bir hazine birleşimini kabul ettirmeyi başardı. Bu sayede borçlanmadan beklenen gelirin bir kısmı taşınıra çevrildi ve Perregaux iyi bir örnek oldu. Buna karşın genellikle eleştiriler ve pasif direniş başarısızlığın habercisi oldu ve umulan meblağın ancak üçte biri kasalara girdi. Çok sayıda zengin, hizmetlilerini işten çıkartarak Paris'ten ayrılıyordu ve bazı imalathanelerin kapanacağı haberleri yayılıyordu. 13 Thermidor'da (31 Temmuz) borçlanmanın koşullarını belirleyen kanunun bile oylanmasından önce Le Publiciste şunları yazıyordu: "Bir zamanlar insanlar nasıl servetlerini göstermek ve hatta abartmak için gösteriş yaptıysa bugün de servetlerini saklarken bir o kadar gösteriş yapıyorlar. Böylelikle lüks ortadan kalkıyor. Bu, çok sayıda insanın, özellikle de toprak sahiplerinin hayatında bir gereklilik. Bazılarıysa böylelikle korktukları devasa vergilerden sıyrılmaya çalışıyor. Sefaletlerini daha iyi kanıtlamak için hileli iflasa başvuranlar da var."

Direktuvar'ı "kan emiciler" ile ilişkisini kesmek üzere ihtar etmek amacıyla bir basın kampanyası başladı. Mal sahiplerinin sosyal korkusu Manège Kulübü'nün söylemleriyle canlanarak yeniden ortaya çıktı. "Birçok kişinin"

diye yazar 25 Messidor (13 Temmuz) tarihli *Le Moniteur*, "bu mecliste atılan nutuklardan korkarak 'Kahrolsun Jakobenler!' diye haykırmaya başladığı ve salonu taşladığı söyleniyor."

Direktuvar bünyesinde ve bunun taraftarları arasında, özellikle "Prairialleşenlere" karşı yapılacak suçlamalardan endişeleniliyordu. Eğer bu suçlamalar sonuçlanırsa yeni "yük arabaları" hazırlanacaktı. Artık Barras'a ve özellikle de Sieyes'e saldırılıyordu. Sieyes'in, fetihlerden tamamen ya da kısmen vazgeçmek ve Orléans Dükü ya da Brunswick Dükü'nün lehine monarşiyi yeniden kurmak üzere Berlin'de antlaşma yaptığı söyleniyordu. Çoğunluk içinde ya da generaller arasından bazılarının 3. Yıl'da olduğu gibi monarşinin yeniden kurulmasını düşündükleri şüphe götürmez. Her halükârda Sieyes suç isnadından korkuyordu. Buna rağmen Jakoben tehlikesini ifşa ediyordu. 26 Messidor'da, yani 14 Temmuz'un yıldönümünde Jakobenleri açıkça kınamak için "resmi olarak hiçbir görev verilmeyenlerin inatla her görevi üstlenmeyi istemelerine yol açacak kadar tüm kavramların birbirine karıştığı o uğursuz dönemleri" hatırlatmıştı. 23 Thermidor'da, 10 Ağustos'un yıldönümü vesilesiyle, "Fransızların haklı olarak hoş karşılamadıkları teröre" bir kınamada daha bulunmuştu. "Hayır, kışkırtmalarının taşkınlığıyla kamu zenginliğinin kaynaklarını kurutanlar, krediye ölümcül bir darbe indirenler, ticareti yıkanlar, tüm çalışmaları felç edenler cumhuriyetçiler değil."

Gazetelerin, broşürlerin, duvar ilanlarının çoğu Messidor kanunlarına sövüp sayıyorlardı. Kulüp üyeleri ne kışkırtıcı gösterilere (Jourdan'ın 14 Temmuz'da kadeh kaldırışı gibi: "Mızrakların dirilişine!") ne de zenginlere karşı düşmanlık dolu ifadelere karşıydılar. Altın gençlik gelerek Manège'i tehdit etti, yumruk yumruğa kavga çıktı. Birçok şehirde, Rouen'da, Amiens'de, Caen'da buna benzer anlaşmazlıklar düzeni bozdu; Bordeaux'da kan aktı. Rakipleri 31 Mayıs'ın anısını ileri sürseler de sol kanat, uzun bir tepki karşısında cesareti kırılan ve yeniden umursamazlığa gömülen kitlelerin gerçekleştireceği bir harekete güvenemezdi. Solun böylesine bir hareketi örgütlemek için hiçbir imkanı kalmamıştı ve ancak anılarına sadık kalan birkaç yüz protestocu, zanaatkâr, esnaf ve çalışandan başka kimseyi heyecanlandıramadı. Hükümet tüm yönetim birimlerini avcunun içinde tutuyordu ve 18 Fructidor'dan beri Paris'te 20 bin kadar askere sahip bir garnizonu muhafaza ediyordu. Zorunlu olan tek önlem çoğunluğu uyarmak ve kararlı bir tutumla bu çoğunluğun dağılmasını engellemekti. Sieyes'in kararlılıkla çaba gösterdiği şey işte bu oldu.

8 Thermidor'da (26 Temmuz) Sieyes'in gizli görevlilerinden birisi olan Cornet birdenbire Eskiler Konseyi'nin bundan böyle hiçbir siyasi derneğin Yasama Kurulu bünyesine kabul edilmeyeceği kararını almasını sağladı.

Manège, Eskiler Konseyi'nin toplandığı Tuileries'nin bir ek binası olduğu için kulüp Bac Sokağı kilisesine taşındı. Buna karşın Cornet'nin ardından Danton'un can sıkıcı dostu Courtois, teröristlerin yöneticileri öldürmek ve bir Konvansiyon toplamak üzere komplo kurduklarını söylemişti. Bir komisyona bu konuyu araştırma görevi verildi. Bu komisyon yalnızca ayın 13'ünde kışkırtıcı olarak değerlendirilen iki afiş gösterebildi ama yine de Direktuvar'ı "anayasayı uygulamaya" davet etti. İki gün önce Güvenlik Bakanlığı Fouché'ye emanet edilmişti ve görevden alınan General Marbot ayın 24'ünde (11 Ağustos) 17. Tümen'in komutanlığını Lefebvre'e bıraktı. Aynı gün, "Prairialleşenler" hakkında kovuşturma açılması konusunda nihai müzakere başlıyordu. Ayın 26'sında Fouché kulübü kapattı ve suçlama 1 Fructidor (18 Ağustos) tarihinde 214'e karşı 217 oyla reddedildi. Bu da şunu gösterir: Eğer tereddüt edenlerin, Sieyes'in henüz indirdiği darbeden gözleri korkmasaydı suçlama kararı büyük ihtimalle onanırdı. Bundan böyle kulüplerden hiç bahsedilmedi ve sol kanadın eleştirileri etkisiz kaldı. Sieyes ve Jakobenler arasındaki kopuş böylece tamamlanmış oldu. İki tarafta da tehlikeye düşen Barras yalnız kaldı.

Bununla beraber sol kanat iki kez daha saldırıya geçme fırsatı buldu. 18 Thermidor'da (5 Ağustos) Yukarı Garonne bölgesinde ve eski General Rougé ile Paulo Kontu'nun yönetimi altındaki komşu kantonlarda aniden kraliyet taraftarı bir isyan çıktı. Bu isyan korkutucu oldu ve Toulouse bir süreliğine kuşatıldı. Buna karşın ayaklanma kendi köşesinde kaldı. Bourmont, batıda ancak ağustos sonunda ortaya çıktı ve saldırıyı ekim ortasına erteledi. Toulouse, 4. Yıl'dan beri Jakobenlerin elindeydi ve teslim olmadı. Şehrin çevresindeki cumhuriyetçi yönetim memurları ile subaylar direndiler ve elde edilen birkaç başarının ardından asiler yavaş yavaş dağıtıldı. Ayak direyenler 1 Fructidor'da (18 Ağustos) Montréjeau'da çarpışıp bozguna uğradılar.

Haber Paris'e kulübün kapatıldığı sırada 26 Thermidor'da ulaştı. Telaş, konseyleri ara vermeksizin bir aylığına ev ziyaretlerine izin vermeye ve daha sonra da çok sayıda kantonu kargaşa durumunda ilan etmeye itti. Oysa burada rehineler kanunu gerçekten de uygulanmıyordu. Sieyes 5. Yıl'ın 19 Fructidor kanununun etki alanına giren 34 kralcı gazetenin çalışanlarının sürgün edilmesini emrettirdi ama bu fırsattan bir taşla iki kuş vurmak için yararlanmıştı. Ertesi gün yeni bir kararname komplo bahanesiyle 16 başka gazetenin çalışanlarının tutuklanmasına karar verdi ve bu sefer listede bulunanlar Jakoben gazeteleriydi.

Novi yıkımı 28 Thermidor (15 Ağustos) tarihlidir. Bu, İngilizlerin Hollanda'ya 10 Fructidor'da (27 Ağustos) çıkartma yapmasından daha az etki

yarattı. Güneye doğru hızla ilerlemeleri durumunda yeni bir istila ihtimalini öngördüler ve korku büyüktü. Ayın 27'sinde (13 Eylül) Jourdan Beş Yüzler'e vatanın tehlike altında olduğunu ilan etmelerini önerdi. Ülkeyi çevrelediğini gördüğü tehlikelerin tablosunu çizerken kendini şöyle ifade etti: "İtalya boyunduruk altında, Kuzeyli barbarlar Fransa'nın kapılarında, Hollanda istila edilmiş, donanmalar ihanet yoluyla ele verilmiş, İsviçre yakılıp yıkılmış, kraliyetçi çeteler çok sayıda ilde her türlü aşırılığı yapıyor, cumhuriyetçiler teröristlerin ve Jakobenlerin adlandırmalarıyla sürgüne yollanıyor. Bir bozgun daha olursa kraliyet çanları tüm Fransız toprakları üzerinde çalmaya başlayacak." Bunun üzerine kargaşa çıktı ve tribünler de buna karıştılar. Bu, devrimin son dramatik toplantısı oldu.

Lucien Bonaparte Jakobenlere cephe aldı ve Daunou çoğunluğu uyardı: Ya İnsan Hakları Bildirgesi güzel şeyler söyleme özentisinden ibaretti ya da öncekilerin tahmin edilmesine izin verdikleri önlemleri koparıp almak için ardından bu bildiriye başvurulmuştu. Bu sırada kalabalık toplanıyordu ve Jakobenlerin, düşüncelerini anlamaya çalıştıkları Bernadotte'un ne yapacağı merak ediliyordu. Bernadotte, palavralarına rağmen suskunluğunu koruyacak kadar risklerden çekiniyordu. Buna karşın Sieyes en büyük kozu kullandı ve Bernadotte'a Direktuvar'ın onun istifasını kabul ettiğini yazdırdı. Oysa Bernadotte istifasını vermemişti. Ayın 28'inde Jourdan'ın önergesi reddedildi. Aniden gerçekleşen parlak zaferler durumu tamamen ters yüz etti ve sol kanadın gözden düşmesine sebep oldu.

IV. Sonbahar Seferi

Arşidük Charles İsviçre'yi terk etmeden önce 17 Ağustos'ta boşu boşuna Masséna'yı ezmeye çalışmıştı. Ayın 30'unda Fransızların düzenlediği bir saldırı aynı şekilde başarısızlığa uğradı. Eylül başında Charles itaat etmek zorunda kaldı ve Ren'den aşağı indikten sonra da artık bir işe yaramadı. Buna karşın İngilizler, ısrarları sayesinde arşidükün teğmeni Hotze'un konumunu 25 bin askerle birlikte korumasını sağlamak için Thugut'ü ikna etmişti. Korsakov Zürih'e ve Limmat üzerine yerleşirken Hotze, Linth'i muhafaza etti. O arada Valais'den gelen Turreau'nun yardım ettiği Lecourbe, Grimsel ve Gotthard geçitlerini geri almıştı, Reuss Vadisi'ni yeniden elinde bulunduruyordu. Molitor, Glarus'a kadar ilerlemişti. Böylelikle yol, İtalya'yı 11 Eylül'de terk eden Suvorov için kapanmış oldu. Geçici olarak arkası kollanan Masséna, arşidük yola çıkar çıkmaz Dietikon'da Limmat geçidine baskın yaptı ve Korsakov'un ordusunu ikiye bölerek sağ kanadı Ren'e doğru geri püskürtürken,

sol kanadı da Zürih'te kuşattı. Korsakov zorlukla kaçıp kuvvetlerinden geriye kalanlarla Ren'i geri geçti. Aynı sırada Soult, Hotze'un ordusunu bozguna uğratıyordu; Hotze öldürüldü. İkinci Zürih savaşı 8. Yıl'ın 3 ile 5 Vendémiaire'i (25-27 Eylül 1799) arasında üç gün sürmüştü.

Bu sırada Suvorov, Gotthard Geçidi'ni aşmasının ardından Lecourbe'u adım adım Altdorf'a kadar geri sürüyordu. Burada göl kıyısı boyunca yol bulunmadığı için dağ yoluna sapmak zorunda kaldı ve böylelikle muzaffer Masséna'nın aceleyle gelerek destek verdiği Mortier ile karşı karşıya kaldı. Suvorov onların önünde Rosenberg'i bırakarak Molitor'a saldırdı. Linth boyunca geri sürülen Molitor, Näfels'te tüm saldırıları geri püskürttü. Nihayet Hotze'un yıkımını öğrenen Suvorov artık yalnızca Alpler yolundan gizlice kaçmayı düşünüyordu. Bunu ancak Masséna'nın yolunu kesen Rosenberg'in direnişi sayesinde başaracaktı. Çok yıpranan Ruslar, Ilanz'daki Ren Nehri'ne 7 Ekim'de ulaştılar; buradan da Vorarlberg'e gittiler.

İngiliz donanması Hollanda'da Helder'e 10 Fructidor'da (27 Ağustos) çıkartma yaptı. Hollanda donanması çarpışmaksızın teslim oldu ve İngilizler için seferin tek kârını teşkil etti. Ruslar yardıma geldiler ve York Dükü komutanlığa geçti. Dükün saldırısı 19 Eylül'de Bergen'de, Brune komutanlığı altındaki Fransa-Hollanda ordusu tarafından durduruldu. Brune 2 Ekim'de Castricum üzerine çekilmek zorunda kaldı fakat ayın 6'sında orada yine düşmanı geri püskürttü. III. William yanlılarının haberini verdiği ayaklanma gerçekleşmedi. Bentlerin yıkılması ve sürekli sağanak yağmur, yiyecek ve gereç yetersizliği ile salgın hastalıklar kısa süre sonra istilacıların durumunu dayanılmaz hale getirdi. York Dükü 8. Yıl'ın 26 Vendémiaire'inde (18 Ekim) Alkmaar'da bir tahliye antlaşması imzaladı. Ruslar, Bretanya'ya bir baskın düzenlemek üzere beslenen boş umutla Jersey'ye gönderildi.

Suvorov'un yenilgisine zaten çok kızan I. Pavel, 23 Ekim'de ordularını geri çağırarak, Avusturya'ya bir bozuşma mektubu gönderdi. İttifak dağılıyordu.

Fransa'da zafer haberlerine mucizevi gibi görünen bir başka haber ekleniyordu: Bonapart 17 Vendémiaire'de (9 Ekim) Fréjus'e ayak basmıştı ve her yerde coşku uyandırarak Paris'e doğru yol alıyordu. "Yenilmez adamın" geri dönüşü, cumhuriyetin kurtulduğuna dair güvenin tamamen kazanılmasını sağlıyordu.

Savaşın başından beri ritim daima aynı olmuştu. Yenilgi aşırı önlemler alınmasına neden oluyor, zafer ise bunları gereksiz kılıyordu. Tehlike anında Jakobenler gözü pek ve uzlaşmaz oldukları için gerekli hale geliyorlar, tehlike geçince ılımlılar bedel ödemeden galip geliyorlardı. Böylelikle tep-

kinin belirginleştiği görüldü. Beş Yüzler rehineler kanununu ve göçmenler hakkındaki kanunları değiştirmeye karar verdi. Eskiler Konseyi'ne sunulan zorunlu borçlanma konusundaki bir raporda 9 Brumaire'de (31 Ekim) bunun yerine dolaysız vergilere bir artış uygulanması önerildi. "Karşıdevrim yapıldı!" diye haykırdı Lesage-Senault. Müzakere 16 ve 17 Brumaire tarihlerinde sürdürüldü. Ayın 18'inde de devam edilmesi gerekiyordu ancak bu, askeri darbenin günü oldu.

X. BÖLÜM
18 BRUMAIRE

Direktuvar açısından o anki tehlike yok oluyordu ama ne kadarlığına? 18 Fructidor'dan beri uygulanan otoriter yöntem gözle görülür bir biçimde etkisiz kalıyordu çünkü bunun, erklerin dengesizliğini ve çatışmasını körükleyen 3. Yıl tarihli liberal anayasayla bağdaştırıldığı ileri sürülmekteydi. Thermidorcular da Montanyarların ardından savaşın devrimci diktatörlük gerektirdiğini kabul etseler de bunu örgütlemek gerekiyordu. Öyle bir örgütlenmesi gerekiyordu ki burjuvazi bundan zarar görmesin. 18 Brumaire'in amacı bu oldu. Burjuvazi, kendi istediği ya da onayladığı askeri darbenin sürekli kazancından yararlansa da darbe, devlet yönetimini bu sınıfın elinden aldı, çünkü uygulama esnasında koşullar aniden egemen rolü orduya yani Bonapart'a devretmişti.

I. Revizyonistler

Kriz, 7. Yıl'da önlenmiş olsa da böylesine çetin bir deneyimin ardından aynı sebeplerin yeni bir kriz yaratacağı beklenir miydi? İlkbaharda yalnızca Avusturya ile savaşılacaktı, bu doğruydu. Yine de savaş, tüm tehlikeleriyle yeniden başlayacaktı. Ülkede iç savaş sürüyordu. 14 Ekim'de Bourmont tarafından verilen işaret üzerine köylü asiler Mans'ı ele geçirdiler. Ardından sıra Nantes'a geldi, sonra da Saint-Brieuc'ye. Bunlar şüphesiz geçici başarılardı. Travot, Vendée'de ayaklanmayı çabucak bastırdı ve Hédouville, Loire'ın kuzeyinde kısa süre sonra barış antlaşması yapabildi. Oysa hâlâ karşıdevrim tehdidi vardı. Öte yandan, ordular sınırlara götürülmüştü ama para nereden bulunacaktı? Memurlar ve rantçılar açlık çektiklerini haykırıyorlardı. Tüm kamu hizmetleri sürüncemedeydi. Ulus, en azından temel olarak Kuru-

cu Meclis'in toplumsal çalışmasına saygı duyulması şartıyla bunu hangi yönetim sağlarsa sağlasın barış istiyordu. Burjuvazi daha ilerisini görmekteydi. Şimdilik kendi kendini rahatlatıyordu. Sieyes dümeni sıkı sıkıya elinde tutuyordu ve Messidor kanunları iptal edilecek ya da hafifletilecekti. Bununla beraber Jakoben korkuluğu bu sınıfı hâlâ ürkütüyordu. 8. Yıl seçimlerinden hangi hükümet galip çıkacaktı? Thermidorcular için bu soru en ön planda geliyordu çünkü kuşkusuz Devrim ile Cumhuriyeti korumak amacıyla ama aynı zamanda da kişisel kaygılarından dolayı iktidarı muhafaza etmek istiyorlardı. Her halükârda, belirsizlik dayanılmaz hale geliyordu. Her yıl her şeye yeniden başlanılması gerektiği düşüncesi umutsuzluğa itiyordu.

Son olarak da Bonapart konusunda ne yapılacaktı? Bonapart, Fréjus'e 17 Vendémiaire'de (9 Ekim 1799) ayak basmıştı. Haber heyecan yarattı. 23 Vendémiaire tarihli *Le Messager des relations extérieures*'e [Dış İlişkiler Habercisi] göre, "Bonapart'ın Fransa'ya ayak basışı, birçok kez anlattığı duyulan ancak inanılmayan olaylardan" biri gibi görünüyordu. Aynı tarihli *Le Moniteur*'ün yazdıklarına göre "herkes büyük bir coşku içerisinde" idi. "Bonapart'a daima eşlik eden zafer, bu sefer önüne geçti ve general, can çekişen ittifaka son darbeleri indirmek üzere geliyor."

24 Vendémiaire'de (16 Ekim) Paris'e varan Bonapart, pek cumhuriyetçi bir ağırbaşlılık sergiliyor ve ideologlarla dostluk kurduğu Enstitü'ye sık sık gidiyordu. Bununla beraber tüm gözler ona çevriliyordu. Yeni savaşın esas sorumluluğunun ona ait olduğunu ve cumhuriyetin en son kazanılan zaferlerinde hiçbir rol oynamadığını kimse hatırlamıyor gibiydi. Onu, Mısır macerasından dolayı eleştirmek düşünülmüyordu. Kötü kalpli yöneticiler tarafından sürgün edilen Bonapart bu entrikayı bozmuştu, hem de nasıl? İki kere mucizevi bir biçimde Nelson'dan kaçarak! Yıldızı kendisine şans getiriyordu. İnsanların vasat zekâlarını ikna etmekten ziyade onların hayal güçlerini harika girişimler yoluyla büyülemenin ve inanılmaz başarıların sihirli rastlantısı sayesinde en dar kafalıları bile kazanmanın kendisi için daha önemli olduğu fikrini doğrulamak adına asla bundan daha iyi bir fırsatı olamazdı. Bonapart, Campoformio'nun ardından hükümetin danışmanı olmuştu. Kendisine, savaşı başkomutan olarak yönetme görevi verilebilirdi. Bu kadar az şeyle yetineceğine nasıl inanılabilirdi? Yasal olarak yönetici ya da bakan atanması için yaşı çok gençti.

Bu durumda anayasanın yeniden gözden geçirilmesi her gün daha da aciliyet kazanıyordu. 18 Fructidor'dan beri bu düşünce durmadan yeni taraftarları bir araya topluyordu. Bunun Fransa'da gerçekleştirilebilir olduğuna inanmaya cesaret edemeyen Üçler erki üyeleri yine de kardeş cumhuriyet-

lerin anayasalarını kaleme alarak duygularını sergilemişlerdi. Bu anayasalar, yürütme erkinin yetkisini artırmak amacıyla 3. Yıl anayasasını ancak derin değişikliklere uğramış biçimiyle yansıtıyordu. Yıllık seçimler her şeyi yeniden tartışma konusu yaptığı için bunların daha az sıklıkla gerçekleştirilmesi söz konusuydu. Bu, 22 Floréal'in hemen ardından Daunou'nun talep ettiği şeydi. Oysa Daunou 3. Yıl anayasasının yazarlarından biriydi ama yönetimin belirsizliklerinden yorulmuştu ve aynı zamanda monarşinin yeniden kurulmasına ya da bir demokratlaştırmaya karşıydı. Daunou'nun çevresinde sözcüleri *La Décade philosophique* olan ideologlar da aynı görüşleri doğruluyorlardı. Benjamin Constant 5. Yıl'ın (1797) ilkbaharında, "yurttaşların kişisel emniyetlerini ve mülkiyetlerinin dokunulmazlığını garanti altına alan" yegâne şeyleri yani "hükümetin güç ve dengeliliğini" talep ettiği *Des réactions politiques* [Siyasi Tepkiler] adlı kitabı yayımlamıştı. Madame de Staël bu görüşleri doğal olarak paylaşıyordu. Son olarak da en üstün meşruti beyin olan Sieyes kesinlikle bir değişimci olarak kendini belli ediyordu. 3. Yıl'dan itibaren kendi tasarısını, benimsenen tasarının karşısına dikti. O zamandan beri görüşleri gelişim göstermişti. Bunları yalnızca Boulay, Daunou ve Roederer'in aktardıkları darbe sonrası konuşmalar aracılığıyla biliyoruz ama bu görüşler kısmen 8. Yıl anayasasına ilham verdiler. Ulusal egemenlik ilkesi dokunulmazlığını koruduğu için bunu dengeli ve güçlü bir yürütme erkinin gerektirdikleriyle bağdaştırmak söz konusuydu. Sieyes seçimin yerine kendi üyelerini, kendi seçme yöntemini getirmeyi düşündü ama Thermidorcular ve Direktuvar üyeleri üçte iki kararnamesiyle ve Fructidor ile Floréal arıtmalarıyla bu yöntemi zaten ikiyüzlüce kullanmamışlar mıydı? 8. Yıl anayasası birçok açıdan Direktuvar'ın siyasi uygulamasının varıldığı sonuç olarak ortaya çıkmıştır.

O anda bir yenileme mümkün olmadığı için seçildiğinden beri Sieyes bir darbe tasarlıyordu. Konseylerdeki çoğunluk, bunu kaçınılmaz olarak değerlendirse de inisiyatifini almayacaktı. Bu durumda darbe 18 Fructidor'daki gibi askeri ve antiparlamenter olacaktı; aynı zamanda da daha şanslı. 5. Yıl'da konseyler anayasayı kurtarmak bahanesiyle Direktuvar'a boyun eğmişlerdi. Bu sefer yalnızca anayasayı çiğnemek değil, aynı zamanda konseylerin yetkilerini kırpmak da söz konusuydu.Eğer direnirlerse kovulmaları gerekecekti. Sieyes bunun sonucunu öngörememiş miydi? Hiç şüphesiz bu şekilde gerçekleştirilecek olan darbe askeri diktatörlükle sonuçlanacaktı. Öncesinde askeri liderlerle bir anlaşma yapmış olması bile muhtemeldir. Bunun sonrasında generallerin anlaşmaya yalnızca işlerine geldiği gibi uymalarını engelleyecek bir şey olmayacaktı. Bu durumda göz korkutmak yeterli olacağı için, Sieyes konseylerin kendisiyle işbirliği yaparak yeni anayasayı

hazırlamayı kabul edeceklerini mi düşünüyordu? Anayasayı hazırlamadığı için böylesi bir yanılgıya düştüğü konusu şüphe götürür ve bu durumda aynı zamanda kendisini hesaba katmadığı ihtimali dışında girişimi hafife aldığı ve bunun kurbanı olduğu söylenebilir.

Koşullar ordu açısından da 5. Yıl'a oranla büyük değişiklikler gösteriyordu. Ordu, o dönem kralcıların kovulmasına seve seve yardım etmişti. Bu defa söz konusu olarılar cumhuriyetçiler ve hatta Jakobenlerdi. "Avukat"ları sevmemesine rağmen orduyu ardından sürüklemek için parlak bir itibara ve öte yandan da itiraz götürmez bir devrimci geçmişe sahip bir lidere ihtiyacı vardı. İki açıdan da Bonapart'la boy ölçüşebilecek kimse yoktu. Talih, onu tam zamanında getirmişti. Bizzat Bonapart, yalnızca komplocularla anlaşarak hiçbir şey başaramazdı. Emir olmaksızın ordusunu terk ettiği için yasal durumu tartışmalıydı. Açığa çıkarılmış bir general olarak ancak Direktuvar ve konseyler içinde yardımcı bulursa Paris'te komutanlığa geçebilirdi. Zorluk, Bonapart'ın Barras'ın (onu satın almak dışında) adını bile duymak istememesinden ve Sieyes'ten nefret etmesinden kaynaklanıyordu. Talleyrand aracı oldu. Adalet Bakanı Cambacérès göründüğü kadarıyla bu sırrı paylaşıyordu. Görünüşe göre Fouché'ye hiçbir şey söylenmemişti ama bir şekilde bilgilenen Fouché, yarı resmi işbirlikçi oldu. Eskiler Konseyi'nde Başkan Lemercier ve salon müfettişleri son derece önemli bir rol oynadılar. Beş Yüzler'de ise başkanlığa getirilen Lucien Bonaparte'a güveniliyordu. Bazı generaller, Jourdan, Augereau, Bernadotte kararsız bir tutum sergilese de çoğu sevinçle Bonapart'a katıldı. Moreau ona yardım etmek için yeterli kini beslediğini hissediyordu. Mal sağlayıcı Collot biraz para sağladı ve kuşkusuz bunu yapan tek kişi de değildi. 7 Brumaire'de (29 Ekim) bir kanun, sermayedarlara verilen vekâletleri hesaplar aklanana kadar askıya aldı. Vekâletler ayın 19'unun akşamı kendilerine geri verildi.

II. 8. Yıl'ın 18 ve 19 Brumaire'i (9 ve 10 Kasım 1799)

Girişimi haklı çıkarmak için teröristlerin kurduğu bir komplo ileri sürüldü. Bu suçlama çok fazla kuşkuyla karşılaşmadı çünkü zaten Messidor'dan beri gazeteleri dolduruyordu. Bunun insanları ne kadar çok korkuttuğunun şahidi Madame de Staël'dir: "Bu durumda dünyanın en acımasız zulümlerini görebileceğimize o kadar ikna olmuştum ki her an ülke dışına gitmek üzere para işlerimle ilgilenen kişilerden o sırada sahip olduğum tüm parayı topladım, bunu en yakın iki dostumla aramda paylaştırdım. On beş dakikada bir Saint-Cloud'dan haberleri alıyordum. Bonapart'ın zaferine o an inanılıp

inanılmaması doğrultusunda, yola çıkış hazırlıklarını bırakıyor ya da hızlandırıyordum." 19 Brumaire tarihli yarı resmi *Le Moniteur* ise "Hiçbir şeyin; ne özgürlüğün, ne mülkiyetin ne de bunların ikisinin de garantisi olan anayasanın geri alınamayacağı ana ulaşmıştık" diye yazdı. Ardından şunu hatırlattı: "Soyguncu zorunlu borçlanma kanunu mali durumumuzu çökertti, rehineler kanunu bize iç savaşı verdi, 8. Yıl gelirlerinin bir kısmı el koyma işlemlerine kurban gitti, tüm krediler ortadan yok oldu." 9. Yıl'ın hayaleti burjuvaziyi korkutuyor, bu sınıfı sonsuza dek ekarte etmeyi hedefliyordu.

Paris dışında hareket etmek daha güvenli gibi görünüyordu ve komplo, buna gerekçe oldu. Şüphelilerin gereğinden geç uyarılması sağlanarak Eskiler Konseyi olağanüstü bir biçimde toplanmaya çağrıldı. Bunlar, 18 Brumaire'de Saint-Cloud'nun taşınmasına -ki bu yasaldı- ve Bonapart'ın Paris ordularının komutanlığına getirilmesine karar verdiler. Bu son karar ise yasal değildi çünkü böylesi bir atama yapma hakkı ancak Direktuvar'a aitti. Generaller, daha şimdiden Victoire Sokağı'nda Bonapart'ın evinde bir araya gelmişti ve askeri birlikler bir teftiş bahanesiyle toplanmıştı. Eğer Direktuvar'ın çoğunluğu Eskiler Konseyi'nin anayasaya aykırı kararını tanımayı reddederse belki Bonapart'a karşı çıkacak bir general bulunurdu. Her şey Barras'a bağlıydı; o da pes etti. Gohier ve Moulin istifalarını verene dek Moreau'nun tutsakları olarak kaldılar.

Ayın 19'unda ordu Saint-Cloud'a gelerek konseylerin toplandığı şatoyu kuşattı. Komplocular daha önceden hiçbir plan yapmadıkları için olay kötü sonuçlandı. Eskiler Konseyi inisiyatif sahibi değildi ve bir önceki gün orada bulunmayanlar protesto ediyorlardı. Bonapart müdahalede bulundu, olumlu hiçbir şey önermeksizin Jakobenleri yeniden ifşa etti. Kendisi de söylediği gibi, yalnızca emretmek üzere ya da hiç kimsenin karşılık vermeye cesaret edemeyeceğinden emin olduğunda konuşmayı biliyordu. Bazılarının anayasayı öne sürmeleri üzerine şiddetle öfkelendi: "Siz anayasayı çiğnediniz; öyle bir şey artık yok!" Beş Yüzler Konseyi'nde durum daha da beterdi. Bonapart çağrılmaksızın hangi hakla oraya giriyordu? Toplanan milletvekilleri tarafından hırpalanan general, salonu "Kanun kaçağı!" haykırışları altında terk etti. Lucien'in, kardeşini savunma çabaları boşunaydı. Kumbaracı askerleri gelerek onu aldılar. Bonapart, pek bir etkisi olmasa da birliklere nutuk çekmişti. Birlikleri ardından sürüklemeyi başaran kişi, generallerinin üzerine kamalarıyla saldıran İngiltere'ye satılmış fesatçı milletvekillerini ifşa eden at sırtındaki Lucien oldu. Yasama Kurulu'nun muhafızları kendiliklerinden boyun eğdiler ve hücum borusu öterken Beş Yüzler'in hâlâ müzakereye devam ettikleri Orangerie'yi tahliye ettiler.

Eskiler Konseyi, ardından da akşam zorlukla bir araya gelen az sayıdaki Beş Yüzler Konseyi üyeleri kurul toplantılarını erteleddiler ve 62 üyeyi kovdular. Konseylerin yerine, Direktuvar'ın yerine geçen üç "konsül" tarafından sunulan kanunları oylamak ve "Fransız halkının egemenliğinin dokunulmazlığını, cumhuriyetin birlik ve bölünmezliğini, temsili sistemi, erklerin ayrılığını, özgürlüğü, eşitliği, emniyeti ve mülkiyeti benimseme" hedefini taşıması gereken yeni bir anayasayı bu konsüllerle beraber hazırlamakla görevli iki komisyon getirdiler. Toplantının sonunda Eskiler Konseyi, mal sağlayıcıları devlet hazinesi tarafından ödemelerinin önceliği konusunda endişelendiren önlemi iptal ettiler. Üç konsül ise ant içtikten sonra Paris'e dönen Bonapart, Sieyes ve Roger-Ducos oldu.

Paris'te duvarlara asılan ve 24 Brumaire (14 Kasım 1789) tarihli *Le Moniteur*'ün işaret ettiği ilan, darbenin ertesinde burjuvazinin gönlünde yatan dilekleri iyi bir biçimde yansıtıyordu. "Fransa büyük ve sürekli bir şey istiyor. İstikrarsızlık bu ülkeyi mahvetti; Fransa durağanlığı yardıma çağırıyor. Krallık istemiyor, bu kaldırıldı. Bunun yerine kanunları uygulayacak olan erkin eylemlerinde birlik istiyor. Bağımsız ve özgür bir yasama organı istiyor. Temsilcilerinin kabına sığmaz yenilikçiler değil, dingin muhafazakârlar olmasını istiyor. Nihayet, on yıllık fedakârlığın meyvelerini toplamak istiyor."

Üç konsülün eşit olduğu söyleniyordu ama buna kim inanabilirdi? Komployа hançerlerin de karıştığı bu yalanlar günü, aynı zamanda aldananların da günüydü. Bonapart, Sieyes'i gölgesinde bırakıyordu.

Altıncı Kitap

NAPOLYON'UN İKTİDARA GELİŞİ SIRASINDA DÜNYA

18 Brumaire'in arifesinde Fransız Devrimi, burjuvazinin 1789'da tahsis ettiği hedeflerden hâlâ uzaktaydı. Yeni düzen ancak Bonapart'ın himayesi altında nihai biçimini almaya başlıyordu. Bu açıdan onun yaptıkları, bu kitapta tasvir edilen krizin sonucu gibi görünür.

Devrim ile Eski Rejim Avrupa'sı arasında barışın yakın olduğunu gösteren hiçbir şey yoktu. Direniş aristokrasinin, kiliselerin ve kralların öfkesini kabartıyordu. Savaş, Direktuvar üyelerini ilhaklara ve bağımlı devletler kurmaya itmişti; öyle ki silahların gücü devrimci düşüncelerin kendiliğinden yayılımına, geleneksel düzenin yok edilişini ve fethedilen ülkelere Fransız kurumlarının dahil edilişini ekliyordu. Bu şekilde kızışan anlaşmazlık eğer dört bir yanda halkların tükenmişliği ve yorgunluğu devletleri bu halkların her birinin çıkarlarını kollayarak en azından geçici ateşkes sağlayacak bir uzlaşmaya itmezse sonsuza dek sürme tehlikesi taşıyordu. Bonapart'ın kişisel rolü, bu açıdan da öyle bir etki yarattı ki Konsüllük ve İmparatorluk dönemleri Devrim tarihinin bir bölümü olarak değerlendirilebilir.

Kitabımız bu dönemi tamamıyla incelemiyor. Napolyon'un egemenliğinin eşiğinde son bulduğu için de krizin sonuçlarının ve sürüncemede kalan sorunların bir özetini çıkarmak gerekli gibi görünüyor.

I. BÖLÜM
DEVRİMİN FRANSA'DAKİ SONUÇLARI

Kurucu Meclis'in 1789 yılında burjuvazinin kuracağını ileri sürdüğü düzene mal ettiği ilkeler daha önceden belirtilmişti ve bunlar, ulusun çoğunluğuna ilham vermeye devam etti. Bununla birlikte bu ilkelerin yorumlanması ve kurumlarla kamusal hayatın bu doğrultuda biçimlendirilmesi sırasında korkunç zorluklar sürekli artmıştı. Öncelikle devrim, yıkımların çoğaldığı bir iç savaş halini alırken yapıcı çalışmalar sendeliyordu. Aynı zamanda Üçüncü Tabaka bölündü: 2. Yıl'da güdümlü ekonomi ve Montanyarların toplumsal kanunları burjuva düzeninin dengesine zarar verdi.

Bu durumda 18 Brumaire'in tarihi anlamını gün ışığına çıkarmak için bir yandan toplumsal yapıdaki altüst oluşları ve yenilenen devletin niteliklerini, öte yandan da koşulların, sınıfların farklı çıkarlarının ve farklı düşünce akımlarının kurumların yeniden örgütlenmesini gerektiren değişimleri özetlemek uygun olacaktır. Aynı zamanda bu yeniden örgütlenme burjuvaziyi tatmin edecek bir biçimde düzenleme yapmayı başaramadan geciktirilmiştir.

I. Eski Lonca Toplumunun Yok Edilişi

Devrimci burjuvazi, yeni düzenin ilkelerini ilan etmesinin ardından bireyin özgürleşmesinin doğum ve ayrıcalık üzerine kurulu toplumsal, hiyerarşik ve korporatif yapının yıkılması sayesinde gerçekleşeceğini savunmaktan vazgeçmedi. Bireyciliğin soyut ve zaten ütopik olduğu; insanların çıkarları, inançları ve zevkleri doğrultusunda çok geçmeden bir araya gelmeleri gerektiği söylendi. Aslında burjuvazi kendi çıkarına olması şartıyla birleşmeye kesinlikle karşı değildi. Egemenliği sağlandıktan sonra birçok birliği yeniden açacaktı. Buna karşın egemenliği sağlamak için önce ona engel olan

her şeyin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Fransızların üç sınıfa ayrılmaya devam etmeleri 4 Ağustos gecesinden sonra mümkün değildi ve 7 Kasım 1789 kararnamesi de bunun ebediyen ortadan kalktığını ilan etti. Oysa bir uzlaşım çözümü, eski toplumun başlıca niteliklerine de uygun düşerdi. İç savaş aristokrasiden kurtulmak için, bunun sonucunda kendi açısından doğan zararlara karşı bile korunmaksızın burjuvaziyi aşamalı olarak bu sınıfı kökten silip atmaya itti.

En fazla zarar gören ruhban sınıfı oldu çünkü meclisleri ve mahkemeleriyle, karşılıksız bağışın oylanması ve özerk mali yönetimiyle, aşarın tahsili ve devasa topraklarıyla o ana dek devlet içinde bir devlet konumundaydı. Bu sınıf ortadan kalkınca temsil ettiği kilise de tüm hukuki varlığını kaybederek dini bir topluluktan ibaret hale geldi. Kamuoyu, devletin artan laikleştirme girişimleriyle kilisenin durmadan canlanan anısını devrimin ve kurduğu toplumun temel niteliklerinden birisi olarak muhafaza etti. Ruhban sınıfı bünyesinde kendilerine has loncalar bulunuyordu: 18 Şubat 1790'da tarikatlar ortadan kaldırıldı ve 12 Temmuz'da sivil anayasa rahip meclisleri açısından da aynı yönde karar aldı. Öğretim ve hayırseverlik amacı taşıyan tarikatlara bir süre dokunulmadı ama bunlar da 10 Ağustos olaylarından sonra varlıklarını sürdüremediler ve ayın 18'inde ortadan kaldırıldılar. Sahipsiz kabul edilen kilise mülkiyetleri ulusun eline geçti. Örneğin, vakıfların (10 Şubat 1791), mütevelli heyetlerinin (19 Ağustos 1792), Malta tarikatının (19 Eylül 1792), kolejlerin ve tüm eğitim kurumlarının (8 Mart 1793), hastanelerin ve diğer yardım kurumlarının (2. Yıl'ın 24 Messidor'u-12 Temmuz 1794) mallarını koruyan istisnalar aşamalı olarak kaldırıldı. Laik rahipler kısmen devlet tarafından maaşa bağlanmış olmalarına rağmen sıradan yurttaş konumuna indirgendiler. Sivil anayasayı benimseyenler ise maaşlı devlet memurlarının arasına katıldı fakat 2. Yıl'ın "2. Baldırı Çıplaklık Gününde" Konvansiyon bunları da bir başlarına bıraktı.

Fransız aristokrasisi, loncalara dair bir örgütlenmeden yoksundu. Yine de Genel Meclis'te olduğu kadar 1787'de kurulan taşra meclislerinde de bir birlik oluşturuyordu. Kalıtımsal unvanları, ayrıcalıkları, derebeylik yetkileri, bu sınıfı özel bir toplumsal kategori yapmıştı. Aristokrasi bu konumu açısından varlığını yitirince 19 Haziran 1790'da Kurucu Meclis daha da ileri giderek soylu ve sıradan yurttaş arasındaki tüm farklılıkları yok etmek amacıyla kalıtımsal soyluluğu, unvanları ve armaları ortadan kaldırdı. Fransızların çoğunluğunu yani derebeyinin kendisine bağımlı tuttuğu köylüleri özellikle mutlu eden ise derebeyliğinin ortadan kalkması oldu. Bu, prensipte meşhur 4 Ağustos gecesinde alınan kararları kayda geçiren ve bununla birlikte toprak

köleliğine ve kişisel derebeylik haklarına anında tazminatsız olmak üzere son veren 5-11 Ağustos 1790 kararnamelerinin sonucuydu. 1790 Şubat'ında seçim belediyelerinin kurulması derebeyini köydeki idari yetkilerinden mahrum bıraktı. 15 Mart ve 19 Haziran kararnameleri derebeyinin elinden onursal ayrıcalıklarını aldı. 16 Ağustos adli reformu ise mahkemelerini ortadan kaldırdı.

Rahip gibi sıradan bir yurttaşa dönüşen soylu mallarının özel statüsünü yitirmesine şahit oldu. Derebeylik sistemiyle beraber soylu ve sıradan topraklar arasındaki fark yurtluklar arasındaki hiyerarşi ve bunların âdetleri, ekber evlat hakkı, satılan yurtlukların geri alınması ve sıradan halkın yurtluk sahibi olması da ortadan kalktı. Çok sayıda ailenin serveti azaldı. Bunların çoğunluğu için derebeylik vergileri gelirin büyük bir kısmını oluşturuyordu. En fazla önem taşıyan toprak vergileri geri satın alınabilir nitelikteydi ve 15 Mart 1790 kararnamesi tazminatı düzenledi. Ancak köylüler bunu hesaba katmadılar. 18 Haziran 1792'de Yasama Kurulu, orijinal senedin sunulması durumu dışında olağandışı vergilerin geri satın alınımını yasakladı. Ardından 25 Ağustos'ta bu yasağı tüm vergilere getirdi ve ayın 27'sinde Aşağı Bretanya'nın kontratlı arazilerini özgürleştirilmiş derebeylik toprakları arasına dahil etti. Son olarak da 17 Temmuz 1793'te Konvansiyon bu rejimden geriye kalan her şeyi tamamıyla ortadan kaldırdı.

Aristokrasinin toprak varlığı, bundan böyle diğerleriyle aynı vergi yükümlülüğünü taşımasının yanı sıra parçalara da ayrılmıştı. Bunların bir kısmı kraliyet emirlerine uygun olsun olmasın derebeylerinin, arazilerinin tüm toprakları üzerinde sahip oldukları değerli hak gereğince el koydukları bucak mülkiyetlerinden geliyordu. Kurucu Meclis 15 Mart 1790'da kral tarafından 1669 kararına aldırmaksızın otuz yıldır izin verilen ayırmaları* geçersiz kılmakla yetindi. 28 Ağustos 1792'de Yasama Kurulu otuz yıllık saklı payı kaldırdı, gelecek için Colbert'in düzenlemesini iptal etti. Belediyeli yerleşim merkezlerine, sınırları içinde bulunan boş topraklar ve ırmak ya da yol kıyısında oturanlara veya belediyelere halka açık yolların ağaçları üzerinde hak tanıdı. Konvansiyon 10 Haziran 1793'te itirazları hakemliğe sevk ederek yeniden köylülerin lehine karar verdi. Bazı ailelerle sınırlı kalmasına rağmen göç daha da ağır bir darbe doğurdu. Gerçekten de Yasama Kurulu tarafından kaçakların yediemine verilen malları 1792 Mart'ında, taşınırlar 1792 Kasım'ında ve gayrimenkuller 3 Haziran 1793'te olmak üzere Konvansiyon tarafından satışa çıkartıldı. Diğer yandan 28 Mart 1793 kararnamesi göçmen-

* 1669 kararı uyarınca derebeyine tanınan, yerleşim merkezi sakinlerine verilmiş orman ya da kıraç alanlardan üçte birini kendine tahsis etme hakkı.

leri medeni haklarından mahrum bırakarak bunların ailelerinden kalabilecek mal paylarını da Cumhuriyet'e tahsis etti ve dolayısıyla aileler ön miras paylaşımına kadar mallarını kullanma hakkının ellerinden alınmasına şahit oldular.

Bu cezalardan sıyrılan aileler için ise gelecek tehdit dolu görünüyordu çünkü devrimciler büyük mal varlıklarını parçalama eğilimi gösteren önlemler almıştı. O dönem burjuvazisi kuşkusuz yeni ekonomik düzenin malların taşınıra çevrilmesini gerektirdiğini ve mal sahiplerinin sayısının artmasından toplumsal dengenin kazançlı çıkacağını kabul ediyordu. Bununla birlikte aristokrasinin nüfuzunu azaltma isteğinin, iç savaşın bu sınıfa ve öte yandan da onun işbirlikçisi olarak görülen zengin ama soylu olmayan kişilere karşı hararetlendirdiği gözü dönmüşlüğün büyük etkisi oldu. Kurucu Meclis 18 Aralık 1790'da, devredilmiş derebeylik topraklarını zımnen yeniden geçerli kılabilecek yaşam boyu kira sözleşmelerini yasakladı. Meclisin köy kanunu kira sözleşmesinin kendiliğinden yenilenmesini bile ortadan kaldırdı. Vasiyet bulunmadığında mirasın eşit olarak paylaşımını benimseyen 5 Nisan 1791 kararnamesinin kapsamı daha da genişledi. 17 Mart'ta, vasiyet etme hakkı ve hayatta olanlar arasında doğrudan bağış, yalnızca prensipte ortadan kaldırılmıştı. Nihai darbeler Konvansiyon'dan geldi. 28 Ekim 1792'de ikameleri bunları garanti almak için kullanılan, ileride başka birisine vermesi için bir kimseye mal bırakma yöntemini ve bundan doğan büyük evlattan büyük evlada geçen meşrutaları yasakladı. Böylelikle ekber evlat hakkının kaçak olarak sürdürülmesi imkansız hale geldi. Montanyarların mirasa dair kanunları daha da ileri gitti. 2. Yıl'ın 5 Brumaire'i ve 17 Nivôse'u (26 Ekim 1793 ve 6 Ocak 1794) kanunları, sınırsız temsille mirasçılar arasında mirasın eşit paylaşımını onayladı ve vasiyet etme hakkını yalnızca mirasçı olmayanların lehine olacak şekilde tanıdı. Bu son hak doğrudan ya da yakın hak sahiplerinin bulunması durumunda yalnızca malların onda biri ya da altıda biri miras bırakılırsa geçerliydi. 4 Haziran 1793'te gayri meşru çocuklar mirasçı olarak kabul edilmişti ve 12 Brumaire (2 Kasım 1793) kanunu bunlara da meşru çocuklarla aynı payı tahsis etti. Bunun yanı sıra bu kararlar 14 Temmuz 1789 tarihinden itibaren önceyi kapsayan bir nitelik kazandı ve paylaşımları yeniden gözden geçirmek amacıyla babalığın araştırılmasına izin verildi.

Anayasal ve idari reform, aristokrasi açısından hukuki ya da maddi ayrıcalıklara bağladığı itibarın yitimine yol açmasının yanı sıra bu sınıfın çıkarlarına da zarar verdi. Kral, bağış ve maaşları dağıtmak için devlet hazinesini istediği gibi kullanmayı bıraktı. Yine de bunları hükümdar ödeneğinden

verme yetkisini muhafaza etti fakat 25 milyon olarak saptanan bu kaynak pek umut verici değildi. XVI. Louis elinin altında bazı işler bulundurabildiği sürece yüksek aristokrasi tercihini, örneğin kraliyet ailesinin yüksek diplomatik ya da askeri görevlerinden yana kullanmayı tercih etti. Başlangıçta burjuvalar geleneksel saygılarından olduğu kadar minnettarlık ya da siyasi becerilerinden ötürü de soyluları oylarıyla onurlandırdı. Soylular ise bu oldubittinin karşısında eğilerek yeni idari birimlerde görev almayı ya da ulusal muhafızlara komuta etmeyi kabul ediyorlardı. Köylü aristokratlar da ordunun değişiminden bir o kadar acımasızca zarar gördüler. Aslında bu zarar para karşılığı satılabilirliğin ortadan kaldırılmasından değil, 28 Şubat 1790'da herkesin rütbe almasına izin verilmesinden ve eylül ayında, kimse doğumdan ileri gelen herhangi bir üstünlük talebinde bulunmaya cesaret edemeyince kıdemliliğe önemli ölçüde yer veren terfi mevzuatından kaynaklanıyordu. En fazla zarar gören soylular arasında kuşkusuz görevlilerin ilk sırasında bulunan hukukçular, idareciler ve maliyeciler vardı. Bunlar, para karşılığı vergilerin satılabilirliği ortadan kaldırılınca *assignat*'larla resmi fiyat üzerinden ödemeler aldı ve işsiz kaldılar. Bu durum yüksek seçim görevlilerinin yetkili olarak görmediği milletvekillerinin olduğu kadar, gelirlerine orantılı biçimde aldıkları ücrete ek kendi kârlarına ödenek sağlamak için bu gelirleri geniş ölçüde kullanabilen para tahsildarlarının da belini büktü. Eski Rejim'in sonunda büyük çiftçiler arasında yer alan soyluların da sayısı bir hayli fazlaydı. Bunlar, dolaylı vergilerle beraber yok oldular.

Soylunun durumu aşama aşama daha da kötüye gitti. Gün geçtikçe daha da şüpheli konumuna düşen soyluların sayısı, devrimin lehine itiraz götürmez teminatlar göstermedikçe kamu hizmetlerinde giderek azaldı ve daha kralın kaçışından önce Robespierre, ordunun yetkinleştirilmesini talep etti. Son olarak da Baldırı çıplaklar 1793'te soyluları medeni haklarından mahrum bırakmayı önerdiler. Kamu Selameti Komitesi bunu kabul etmedi ve kendine güven veren kişileri görevlendirmeyi sürdürdü. İhraçlar, hapis cezaları ve infaz kararları da bir o kadar ortalığı kasıp kavurdu ve 2. Yıl'ın 27 Germinal'i (16 Nisan 1794) kanunu, soyluları Paris'ten ve müstahkem mevkilerden kovdu. Bazıları, örneğin Davout, ihtiyatla tarafsızlığa sığındılar. Thermidorcu tepki de kanunları soyluların lehine hissedilir bir biçimde değiştirmedi. 4. Yıl'ın 3 Brumaire'i (25 Ekim 1795) kanunu, göçmen akrabalarının kamu görevlerine getirilmesini yasakladı. 5. Yıl'ın kraliyetçi çoğunluğu tarafından iptal edilen bu kanun 18 Fructidor'da yeniden yürürlüğe girdi. Kısa bir süre sonra Sieyes, Boulay de la Meurthe aracılığıyla Eski Rejim altında görev yapan ya da yüksek orunlardan yararlanan soyluların sürgün

cezasına çarptırılmasını ve diğerlerinin yabancı konumuna indirgenmesini önerdi. 6. Yıl'ın 9 Frimaire'i (29 Kasım 1797) kanunu Devrim lehine bazı hizmetlerde bulunmuş olanları muaf tutarak bu önlemlerden yalnızca ikincisini benimsemekle yetindi. Bu muafiyetler asla tanımlanmadığı için karar etkisiz kaldı. Bununla beraber 18 Brumaire'e dek soyluların büyük çoğunluğu ya Fransa dışında yaşıyor ve hatta cumhuriyet ordularına karşı savaşıyor ya da ulusun kamu hayatında kendine hiçbir yer edinemiyordu.

D. Greer, göçün kapsamı konusunda incelenen 72 ildeki göçmen sayısının 109.720 olduğunu öne sürer. Diğer 15 il için yapılan bir tahminin de yardımıyla bu sayı 129 bine ulaşır. Unutulanlar da göz önünde bulundurulursa Taine'in ileri sürdüğü 150 bin sayısı inandırıcıdır. 68.154 göçmenin bulunduğu 36 il için dönemsel bir sınıflandırma mümkün olmuştur. Bunlardan nispeten sakin olan 24'ünde toplamın %72'si 1 Ocak 1793'ten önce göçmüştür. Bunların yaklaşık onda dokuzu soylular ve rahiplerdir. İstila edilmiş ya da iç savaşın sürdüğü diğer 12 ilde toplamın %83'ü 1 Ocak 1793'ten önce göçmüştür ve bunların onda dokuzundan fazlası, örneğin köylülerden oluşan Üçüncü Tabaka kökenli kişilerdir. Soylular toplamın yaklaşık %17'sini (21.624), ruhban sınıfı ise bundan biraz daha fazlasını (32.597) teşkil eder.

Hiç kuşkusuz eğer yalnızca halk katliamları ve terörist infazları değil, aynı zamanda devrimci vandallık adı verilen olgu da göz önünde bulundurulmazsa ruhban sınıfı ile aristokrasiyi hedefleyerek gittikçe daha da etkili bir hal alan darbelerin bıraktığı izlenim eksik bir biçimde anlaşılacaktır. Harap edilen ya da yakılan şatolar; soyulan ve yıkılan kiliseler; yağmalanan arşivler; kırılan heykeller; çekiçle dövülen armalar... Fırtınanın tam ortasında Yasama Kurulu ve özellikle de Konvansiyon, her fırsatta el birliği etmeyi sürdürdü. Ulusal savunma çanlara, demirlere ve her türlü metale, hartuç yapmaya uygun parşömenlere el koydu. 17 Temmuz 1793 kanunu derebeylik belgelerinin yakılmasını emretti. 4 Brumaire ve 8 Pluviôse (25 Ekim 1793 ve 27 Ocak 1794) tarihli kararnameler buna tepki gösterdi ve ateşe verme işlemleri nihayet son buldu ama kayıplar telafi edilemez ölçüdeydi.

Bu loncalara dair toplumun yıkımı içerisinde, düşünülenin tersine ruhban sınıfı ile aristokrasinin tek söz konusu olanlar olmadığı belirtilmelidir. Eski Rejim burjuvazisi de bunun zararlarına şiddetle maruz kaldı. Bu sınıfın kişisel soyluluk sahibi ya da bunu elde etme aşamasında bulunan birçok üyesi, sonradan zengin olanlarda daima tutku uyandıran gurur okşayıcı geleceğin yok olduğuna şahit oldu. Bunlar arasında bazı halk temsilcileri de dahil olmak üzere çok sayıda kişi yurtluklara, bir derebeylik topraklarının bölünmüş gelirlerine, örneğin ücretli fırın ya da değirmenlere ve hatta bü-

tünüyle derebeylik topraklarına sahipti; bazılarıysa parlama isteğine ve aynı zamanda da çıkara teslim olarak (çünkü derebeylik rantı ancak kiraya veren isterse geri satın alınabilirdi) toprak rantları oluşturarak derebeylik hukuku uzmanlarının formüllerini uygulamış ve örneğin toprak sahiplerinin derebeyine ödemeleri gereken bir vergi öngörmüşlerdi. 17 Temmuz 1793 kanunu bunları mallarından etti. Birçok görevliyse soylu değildi. Yine de vergilerinin ödenmesi, toplumsal mevkilerinin bağlı olduğu birliklerin ve gelirlerinin bir kısmının ortadan kaldırılması, diğerlerine olduğu gibi onlara da zarar verdi. Noterler devlet memurlarına dönüştü; dava vekillerine başvurmak bundan böyle isteğe bağlı hale geldi; birçok mübaşir yok olan kurumlara bağlı işlerini kaybettiler. Bazı serbest mesleklerse parayla satılabilirliği tanımıyordu. Bununla birlikte bunlar da birtakım zararlara uğradı. Avukatlar odası dağıtıldığı için "yarı resmi sanık avukatlığı" rolü herkese açık hale geldi. Doktorlar bir birlik oluşturmayı bıraktılar. 1791'den itibaren, David'in başkanlığı altındaki sanatçılar akademisyenlerin Sergi bünyesinde kendilerine ayırdıkları tekele ve Roma Okulu üzerinde uyguladıkları otoriteye şiddetle itiraz ettiler. Son olarak, Konvansiyon 8 Ağustos 1793'te akademileri ve üniversitelcri baskı uygulayarak sanatçıların, bilim insanlarının, edebiyatçıların ve profesörlerin bir kısmının mesleki statülerini ellerinden aldı. Montanyarların döneminde geleceğinin tehlikeye düştüğü kanısına varan, bu sefer iş insanlarından oluşan burjuvazi oldu. Konvansiyon 24 Ağustos 1793'te kapitalizmin en ilerlemiş biçimi olan hisse senetli şirketleri ortadan kaldırdı. Kapitalizm ise Doğu Hindistan Şirketi'nden ziyade İskonto Sandığı'nın yok oluşundan zarar gördü çünkü bu kurum ulusal ihraç bankası ve süper banka görevini görüyordu. Güdümlü ekonominin, vergilendirmenin ve el koyma işlemlerinin yürürlüğe girmesi şirket etkinliğini düzenleyerek ve kârı sınırlandırarak kapitalizmin gelişimini daha da sert bir biçimde durdurdu.

Bizzat "halk' yani zanaatkârlar, perakendeciler ve maaşlı çalışanlar da durumdan sağ çıkamadı. Dolaylı vergilerin, özellikle de tuz vergisinin, giriş vergisinin, iç gümrük ve geçiş vergilerinin, aşar ve ekin vergilerinin tahsili durdurulduğunda birçok alt tabakadan insan başka bir geçim yolu bulmak zorunda kaldı. 2 Şubat 1791'de Kurucu Meclis mesleki loncaları ortadan kaldırdı. Bu kararname, dönemin teknik koşulları maaşlı çalışanların bundan yararlanarak dükkân açmalarına izin verdiği ölçüde demokratik gibi göründü. Kararname aynı zamanda patronları tekellerinden mahrum bırakıyor ve bunların çıkarlarına zarar vermesinin yanı sıra, patronların özel ayrıcalıklarıyla ya da otoritenin dikkatli kontrolüyle kibirlendikleri noktada özsaygılarını yaralıyordu. Cerrahlar, yayıncı ve basımcılar, kuyumcular, berberler gibi.

Son olarak Üçüncü Tabaka'nın özel hayatı da bundan etkilendi. Miraslara dair kanunlar soylulara olduğu kadar sıradan halka da uygulanıyordu ve yeri geldiğinde, onların da mal varlıklarını bir o kadar altüst etti. Çok sayıda burjuvanın da göç ettiği; istila edilen bölgelerde her koşuldan bir yığın insanın "karmanyollar" yeniden ortaya çıktığında Fransa'yı terk ettiği ve nihayet terörist baskının darbe indirdiği insanların büyük çoğunluğunun ne rahip ne de soylu olduğu unutulmamalıdır. Buna karşın çocuğu ve anneyi, aile reisinin Eski Rejim altında tanınmış olan keyfi gücüne tabi kılan bağları gevşetmek devrimciler için önemliydi ve bu düşünce aristokrasi için olduğu kadar Üçüncü Tabaka için de geçerliydi. Bu, vasiyet etme hakkının sınırlandırılmasının esas gerekçesi oldu. Meclisler tribününde aile reisinin Devrim lehine düşüncelere sahip olan yakınlarını mirastan yoksun bırakmasını engellemenin gerekliliği ileri sürüldü. Patria potestas* büyük ölçüde zayıflatıldı. 16 Nisan 1790'da kurulan aile mahkemesi disipline bağlı yetkiyi bundan böyle baba ile paylaştı. Çocuk 21 yaşında (ve yetişkin durumunda 18'inde) bu yetkinin etkisinden çıkıyor ve mallarının idaresini kendi üstleniyordu. Evli kadın, artık hükümdar fermanıyla hapse atılma riskini taşımıyordu. Çocuklarının evliliği için onun da onayı gerekliydi. Kocası gibi o da Konvansiyon'un 2. Yıl'ın 7 Nivôse ve 4 Floréal'i (27 Aralık 1793 ve 23 Nisan 1794) kararnameleri aracılığıyla kolaylaştırdığı boşanma talebinde bulunabilecekti. Son olarak da gayri meşru çocuğun haklarına kavuşması ailevi dayanışmanın daha da sarsılacağının habercisi oldu. Tüm toplumsal devrimler saldırılarını bu denli ileriye götürme eğiliminde olmuştur: Bireyleri ve özellikle de gençleri baskılardan kurtararak yeni düzene ayak uydurmalarını sağlamak amacıyla geleneksel konformizm sınırları içinden çıkartmak bu devrimlerin işlerine gelir. Bunu durumun yol açacağı risklere aldırmaksızın ve hatta amaçlarına ulaştıktan sonra yenilenmiş olan toplumda disiplini yeniden sağlama pahasına olsa da gerçekleştirirler.

Bu kadarıyla yetinilirse toplumsal altüst oluş hakkında yine eksik bir fikir edinilmiş olur. Zira enflasyonun etkileri de bir o kadar kayda değer olmuştur. Nakte dönülmüş olmasına rağmen Direktuvar piyasayı bonolar, karşılıksız ödeme emirleri ve el koyma belgeleriyle doldurup taşırdığı için enflasyon 18 Brumaire'de hâlâ ortalığı kasıp kavurmaya devam ediyordu. Bu, edinilmiş olan zenginliğe hissedilir darbeler indirdi. 3. Yıl'da *assignat*'nın değerinin düşmesi yalnızca kamu vergilerinden ya da ulusal malların bedelinden değil, sermayenin iadesiyle satın alınabilir toprak rantlarından da ucuza kur-

* Lat. baba gücü.

tulmak için sabırsızlanan borçluların hücum etmesine neden oldu. Burjuvazi ise birikimlerini seve seve bu rantların kârını teşkil ettiği rehine dayalı ikrazlara yatırıyordu. 23 Messidor'da (11 Temmuz 1795) 1 Temmuz 1792 tarihinden önce ödünç verilmiş olan tutarların ödenmesini ve diğerlerinden peşin olarak kurtulunmasını yasaklamak gerekti. Fransa'nın büyük bir kısmında topraklar kazançtan ayrıca işletiliyordu ve çiftlik kiracısı genelde bir yıllığına imzalanan kira sözleşmesinin sonunda mal sahibinin sağladığı toprağın demirbaşlarını geri veriyor, aksi takdirde girişte yapılan sayım doğrultusunda bunun ederini ödüyordu. 2. Yıl'dan itibaren çiftlik kiracısı maksimum değere tabi olmayan şeylerin, özellikle de hayvan sürülerinin ederini değeri düşmüş kağıt parayla ödemek amacıyla bunları aceleyle yüksek fiyattan satmaya girişti. Kamu Selameti Komitesi hayvan varlığı için 2. Yıl'ın 2 Thermidor'unda (20 Temmuz 1794) ve demirbaş eşya ile binalar için 14 Fructidor'da (31 Ağustos) bu uygulamayı yasakladı. Bu başarılı olmadı çünkü 3. Yıl'ın 15 Germinal'i (3 Nisan 1795) kararnamesi bu yasaklamaları yeniden getirdi ve umutsuzluğa kapılmış mal sahiplerinin yakınmaları sayısız toplu dilekçeler tarafından dile getirildi. Çiftçi de borcunu kağıt parayla ödediği için mal sahibinin harcından kazançlı çıkıyordu. 3. Yıl'ın 3 Messidor'unda (21 Haziran 1795) çiftçiye borcunu bire altı oranında ödemesi emredildi. Ardından 2 Thermidor'da (20 Temmuz 1795) verginin çiftlik kirasının da yarısını olduğu gibi tahıl olarak ödemesi buyruldu. Buna rağmen geriye ürünün yetersizliğini ileri sürme olanağı kalıyordu. Konseyler, tüm Direktuvar dönemi boyunca zıt çıkarlar arasında karar verme imkanları üzerine tartışmıştı. Edinilen zenginliği eski haline getirmeye dair bizim zamanımızda bile çözümü bulunmamış olan kaygıları Thermidorcuların kendi bünyelerinde burjuvazinin üstünlüğünü yeniden sağlamayı başarmış olduklarının bir kanıtıdır. Böylesi bir durumda mal sahiplerinin zararları tamamıyla telafi edilemez. Üstüne bina yapılmış mülkiyetler daha da kötü muameleye uğradı. Örneğin, toprak sahiplerinin yardımına koşan 3. Yıl'ın 3 Messidor'u kararnamesi kiraların *assignat*'larla aynı fiyat üzerinden ödenmesi yöntemini muhafaza etti. Bunun üzerine, özellikle Paris'te şiddetli bir konut krizi başladı. Direktuvar dönemi sonunda bile binalar hâlâ gitgide daha çok yıpranıyordu. Son olarak da burjuvazi, kamu borcu belgelerinin büyük bir kısmına sahipti. Böylelikle temel olarak Cambon tarafından yaşam boyu borçların yeniden düzenlenmesi, Ramel satışları, Direktuvar döneminde rantın sürekli değerden düşüşü ve kuponların değersiz bonolarla ödenmesinden dolayı zarar gördü.

Bu değişimlerin çokluğu ve sonuçlarının sonsuz çeşitliliği zihniyetler üzerinde derin bir etki yarattı. Aristokrasiyi modern toplumdan soğuttu,

Eski Rejim burjuvazisi üyelerinin bir kısmını karşıdevrimin tarafına geçirdi, diğerlerini ise muhafazakâr bir tepki oluşmasını dilemeye itti. İstikrarı geri getirmeye elverişli bu tepki 9 Thermidor'dan itibaren hissedilir bir hal aldı. Bununla birlikte 18 Brumaire tarihinde hâlâ çözüm yolundan çok uzaktı. Yalnızca ulusal malların alışı ve gereçler üzerinden vurgunculuk yapanlar zararlarını telafi ettiler. Yine de bu işlemlerin esas kârı Eski Rejim burjuvazisinin eline geçmedi. Her zaman olduğu gibi savaş ve parasal düzensizlik, fakirleşen burjuvazinin içine haksızca dahil olmaları, toplumsal altüst oluşa bu sınıfın öngörmediği bir nitelik kazandıran yeni zenginlerin ortaya çıkmasına yol açtı.

II. Yeni Toplum

Eskisine oranla 18 Brumaire'in arifesindeki yeni toplumun belirgin niteliklerinden biri bir zamanlar sayıca çok olan, onurlandırılan, laik tüzeyi elleri altında bulunduran zengin Katolik ruhban sınıfının silinmesiydi. Bu sınıf artık kırılıp geçirilmiş, yoksul ve kısmen başıboş, Direktuvar tarafından şüpheli ve hatta düşman olarak değerlendirilen, laikleştirilmiş devlet tarafından müminlerinin inancının kabul ettiği safi dini yetkiye indirgenmiş bir topluluktu. Şimdilik aristokrasinin akıbeti de daha iyi bir durumda gibi görünmüyordu. Bununla beraber, doğumun ve ortadan kaldırılan unvanların gizliden gizliye muhafaza ettiği itibar bir yana soylular sınıfı, nüfuzunun maddi kaynaklarından o derece mahrum kalmamıştı. Düşünüldüğünden daha sıkça bazı aileler (örneğin, Ferrières Markisi'nin ailesi) eski köylülerinin arasında ve onların zımni himayeleri altında rahatça yaşadılar ya da en azından topraklarına zarar gelmeksizin yalnızca geçici hapis cezalarına ve sıkıntılara maruz kaldılar. Göçmen eşleri, sahte boşanmalar sayesinde çeyizlerini ve dulluk gelirlerini bile kurtardılar. Kütükten silinmiş olsun olmasın, ülkeye geri gelen göçmenler, Beyaz Terör sırasında tamamen başarısız olmaksızın mallarını satın alanları bunları geri vermeleri için zorlamaya girişmişlerdi. Bu malları gizli aracılara geri satın aldıranların sayısı daha da fazla oldu. Nihayetinde birçok soylu, cumhuriyetin hizmetinde kalmayı sürdürüyordu.

Cumhuriyetin burjuvaların lehine çalıştığı doğruydu ama bu, burjuvazinin tüm üyeleri için aynı derecede geçerli değildi. Bir zamanlar "soyluca ve malları sayesinde yaşamakla" övünenler seslerini alçaltmışlardı. Bu kişilerin kökenlerine ve yeni toplumsal sınıflandırma ilkesine daha uygun olan "rantçı" ya da "mal sahibi" sıfatlarıyla yetinecekleri vakit geliyordu. Devrime düşman ya da monarşist 89 adamları olan Eski Rejim burjuvaları ise sonuç

olarak soylular gibi muamele gördüklerine şahit olmuşlardı. Hayatta kalanlardan bazıları göç ederek mallarını yitirdiler ve akrabalarını tehlikeye attılar. Bazılarıysa 18 Fructidor'dan beri, cumhuriyetçilere dönüşen soydaşlarının gözünde şüpheli konumlarını korudular. İhtiyatın bütün bunlara uzak tuttuğu kimselerin serveti de loncaların ortadan kaldırılmasından, devrimci vergilerden, zorunlu borçlanmalardan ve enflasyondan dolayı azaldı. Kısmen aynı biçimde zarar gören iş insanları güdümlü ekonomiye de ayrıca maruz kaldı ve savaş sürüp krediler az rastlanır ve pahalı oldukça bir zamanlar sahip oldukları refahı bulamayacaklardı. Deniz ticareti açısından İngiliz ablukası, ticari gemilerin yakalanması ve her şeyden öte sömürgelerin yitirilmesi zayıflama ve er ya da geç iflas anlamına geliyordu. Burjuvazi yine de üstünlüğünü koruyordu. Parasal felaket, günümüzde olduğu kadar ciddi sonuçlara neden olamamıştı çünkü menkule dayalı servet henüz mal varlıklarında mütevazı bir yer sahibiydi. Toprak sahipleri mallarını muhafaza etti ve madeni para yeniden ortaya çıkınca gelirlerine geri kavuştu. Direktuvar dönemi sonunda fiyatların düşüşü onlara sıkıntı veriyordu fakat böyle kârdan zararlar her dönemde baş gösterir. Öte yandan hiç kuşkusuz bunların birçoğu ulusal mallar satın alarak ve özellikle de 4. Yıl'ın 28 Ventôse'unun yol açtığı yağmaya katılarak kayıplarını telafi etmişti. İş insanlarının lehine daha da çok sayıda fırsatlar doğdu çünkü bunların gündelik uygulamaları, kendilerini vurgunculuğa elverişli kılıyordu. Bu kişilerin yabancı ülkelere gönderilen ya da orada bırakılan sermayeleri sağ salim geri gelince ülkeye azık ve gereç sağlamakta ya da Direktuvar'a yardım etmekte verimli bir biçimde kullanıldı. Bankerlerden Perregaux ile Récamier'nin, imalatçılardan Périer'ler ile Chaptal'ın işin içinden ustalıkla sıyrıldıkları ve hatta daha da iyisini yaptıkları söylenebilir. "Milord" adıyla anılan, Eski Rejim sonunda Dauphiné'deki ticaret ile sanayinin liderlerinden sayılan ve 1788'de Vizille Şatosu'nu devrimci özgürleşmenin öncülerine açan başka bir Périer ise fırsatı kaçırmadı ve kapitalizmin çıkışı sırasında ve siyasi hayatta ün kazanan bir ailenin soybaşı oldu.

Bu durumda burjuvazinin yalnızca belli sayıda temsilcisini (ki bunlar bazen önemli şahıslardı) kaybettiği ve iç dengesinin değiştiği sonucuna varılacaktır. Edinilmiş bir varlığı destek alan ya da üretime yabancı görevler yapan (rantçılar, eski görevliler, yüksek memurlar, kanun adamları) grup dengesini gerçek anlamda kaybetmese de bugün kanaat getirilebildigi kadarıyla eskisine oranla çok da zengin olmadı. Devrimi zihinsel açıdan hazırlayan, bunun ilkelerini koyan ve yönetimini üstlenen bu grup zenginleşen, birikimlerini toprağa yatıran, ileri gelenler arasında nüfuzlarını ve itibarlarını

artıran ekonomi yöneticilerinin yükselişinden dolayı belirgin konumunun nispeten silikleştiği kanısındaydı. Diğer yandan burjuvazi, bünyesine yeni adamlar dahil ederek güç kazanıyordu. Yine de bu sonradan görmeleri birbirlerinden ayırt etmek uygun olacaktır.

Bunların çoğu oturdukları evi, şehirde bulunan başka binaları ve şehir civarındaki toprak parçalarını satın almak için koşullardan yararlanan zanaatkârlar ve tüccarlar yani Eski Rejim burjuvazisinin "halk" adını verdiği kimselerdi. Vurgunculuk her zaman olduğu gibi özellikle en azından kısmen aracı görevi görenlerin, bilhassa da tahıl tüccarlarının ve değirmencilerin lehine oldu. Bu adamlardan birkaçı ticarethanelerin ve imalathanelerin sermayesini artırdılar ama çoğu, sıradan yolu izledi: Ticaretlerini büyütüyor, mallarının sayısını artırıyor ve bununla yetiniyorlardı. Koleje gönderilen oğullar ise işi devralmazlarsa kamu görevlerine ve serbest mesleklere kapağı atıyorlardı. Bu kişiler evlilik, ilişkiler ve yaşam biçimi aracılığıyla yeni düzene gittikçe daha da iyi bir biçimde dahil olmak için çaba sarf edecekler ve yararlanmayı düşündükleri para karşılığı seçilebilirlik hakkına karşı olmayacaklardı. Sayıları daha az olsa da devrimin kamuoyunda yücelttiği bazı yazarlar, kısa öykü yazarları, oyuncular, sanatçılar ve profesörler başarılarından dolayı yönetici sınıfın hizmetine girdiklerinde farklı düşünmeyecekti. Yönetici sınıf biraz olsun demokratikleşse de bu akım temel olarak yönetici sınıfın niteliklerini bozmadı ve Fransa'nın toplumsal tarihinin başlıca özelliklerinden birisi olan kademeli burjuvalaşma içerisinde yalnızca bir aşama teşkil etti.

"Yeni zenginler" adı verilen kesim ise genellikle nitelik olarak farklılık gösteriyordu. Burada sabırlı çalışkanlığı, günlük tasarrufu, yavaş ve ölçülü gelişimi küçük görerek bir sıçrayışta aşırı zenginliğe ulaşmak için toplum içerisinde bir serüvenci misali atılım yapan kişiler söz konusuydu. Bu mizaç her dönemde karşımıza çıkan fakat toplumsal ya da ekonomik kargaşa dönemleri normal zamanlarda ihtiyatlılıklarından ya da kendi vasatlıklarından dolayı risk almaktan kaçınan kimseleri maceraya teşvik eder. Thermidor'dan sonra bu tür kişilerin sayısı bir hayli artmıştı. Her türlü zevke aç, küstahça yaşadıkları lüksü sergileyerek kibirlerini tatmin etmek için daha çok çaba gösteren bu insanlar tiyatrolarda, fıkralarda ve şarkılarda hedef haline geldiler. O dönemden itibaren, Madame Angot bunların meşhur karikatürü oldu. Her şeylerini şansa borçlu olan bu kişiler ya kazançlarını çarçabuk saçıp savurdular ya da sonları kötü oldu. Herkesin durumu aynı değildi tabii. Direktuvar'ı haraca bağlayan ve en ünlüleri Ouvrard olan eşkıya ruhlu adamlardan birçoğu uzun süre en yüksek mevkilerde yer aldı. Gözüpekler arasında en becerikli olanları ise sermayelerini kullanarak ticarethanelerini

ya da imalathanelerini verimli kılmayı başardılar. Bu kişiler kültürsüzlükleriyle eski burjuvaziden ayrılıyor, çıkar sağlamayan bilgiler edinmekten hiçbir zevk almıyor ve devrimci idealizmi hiç bilmiyordu. Dar ve bazen sınırlı bir yararcılık onların esas değeriydi ve uzun süre kâra karşı, yırtıcı, hayâsız ve bir nevi naif bir açgözlülük besliyorlardı. Bununla beraber bu sonradan görmelerin onları küçük görenlerin, böylesi yeni gelenlerin sınıflarına daima kuvvet ve bir yerde taze kan kazandırdıklarını kabul etmek gerekirdi. Onlar olmasa burjuvazi sararıp solardı, zira sonradan görmelerin çocukları Üçüncü Tabaka kökenli zengin ailelerin de durmadan kanıtladıkları üzere birkaç nesil sonra aristokrasiye dahil olmak için çalışmayı bırakıyordu.

Kırsal toplumda buna benzer ama daha da önemli bir değişim (çünkü köylüler Fransızların çoğunluğunu oluşturuyordu ve onların isyanı Eski Rejim'e ölümcül darbeyi indirmişti) ortaya çıktı. Vergi eşitliği, aşarın ve derebeylik vergilerinin ortadan kaldırılması taşralı mal sahiplerinin zihninden devrimci düşünceyi sildi. Onlar ve tek kazançları toprak köleliği ile kişisel vergilerin ortadan kalkması olan yoksullar arasındaki uçurum derinleşti. Köylü topluluğun dağılması böylelikle hız kazandı. Bucak arazilerinin paylaşımı bunu benimseyen köylerde çok küçük mülkiyetleri yaygınlaştırsa da insanların çoğu ya malların kapsamı yetersiz olduğundan ya da bunları otlak olarak kullanmak tercih edildiğinden uygulamayı reddetti. Ulusal malların satışı ise özellikle ikinci dönemde yani Montanyarlar döneminde çiftçilerin sayısını ve bunların sahip olduğu toprakların kapsamını artırdı. Direktuvar yönetimi altında zaten bir bütün olarak ele alındığında tartışılmaz olan burjuva alıcıların üstünlükleri gerçekten de ezici bir nitelik kazanmıştı. Bunun sebebi ise toprakların bir kısmı dışında şehirlerdeki binalar, şatolar ve manastırlar kadar ormanların da onların eline geçmesiydi. Taşralılar için en elverişli anda bile açık artırmayla satışlar, hali vakti yerinde ve büyük çiftçilerin çok daha lehine oldu. Öyle ki köylü burjuvazi adı verilebilecek sınıfın yükselişi güç kazandı. Bu kişiler ticaret özgürlüğünün maksimum değerden önce ve sonra çıkar sağladığı kişilerle aynıydı. Öte yandan ruhban sınıfının çiftçileri kâr el değiştirdiğinde kira sözleşmesini geçersiz ilan eden Emptorem[7] kanunundan sıyrıldıklarına ve Kurucu Meclis'in alıcıyı kira sözleşmesini sürdürmeye zorladığını öğrendiklerine memnun olmuşlardı. Montanyarların Konvansiyon'u daha sert davrandı: Ulusal malları açık artırmada satın alanların, kira sözleşmelerini iptal etmelerine izin verdi ve güdümlü ekonomi tarım üreticisinin sırtına bütün ağırlığıyla yük oldu. Bunun sonucunda üretici,

7 Lat. alıcı.

artık aynı muhafazakâr çıkarın kendini burjuvazinin bütününe bağladığını düşünmeye daha fazla eğilim gösterdi. Küçük köylülerin toprak ihtiyacını karşılamak amacıyla büyük işletmelerin paylaşımı gibi ortaya konulacak başka kozlar da vardı ama bunlar gerçekleşmedi. Mal sahibi sınıflar, ulusal malların büyük çoğunluğunu satın aldı. Kuzey bölgesinde ruhban sınıfının toprak varlığı yok oldu (bu, 1789'da bütünün yaklaşık %20'si oranındaydı). Soylu sınıfının payı 1802'de %22'den %12'ye düştü. Aristokrasinin gerilemesi bu sayede ölçülebilir. Oysa burjuvazinin bu bölgedeki mülkiyetlerinin oranı aynı tarihler arasında %16'dan %28'den fazlasına, köylülerinki ise %30'dan %42'den fazlasına ulaştı. Bununla birlikte o dönemde Kuzey bölgesi taşralarının özelliği olan engellenemez nüfus artışı göz önünde bulundurulduğunda bu sonuçların açıklığa kavuşması da şaşırtıcıdır.

Yoksul köylü sınıfı hayat koşullarını hiç düzeltmemiş olsa da geleneksel konumunu temel olarak muhafaza etti. Kitlesel olarak mülkiyet sahibi olamadı fakat devrimci meclisler ortak mülkiyetleri ve ortaklaşa kullanımları ortadan kaldırarak taşralılar topluluğunu tamamen yok etmeye cesaret edemedi. Çit çekilmesine izin verilmişti, zorunlu kılınmamıştı. Bu düzenleme tüm 19. yüzyıl boyunca sürdü ve hâlâ tamamen yok olmadı, zira bugün bile yürürlükte olan 1892 kanunu boş otlakları terk edip etmeme kararını köylü topluluğun isteğine bağlı kılıyordu. Demek ki Devrim bu alanda İngiliz ve Fransız tarımlarının gelişimi karşılaştırıldığında anlam bütününün ortaya çıktığı bir uzlaşma gerçekleştirmekle yetinmişti. Ortaklaşa kullanımların sürdürülmesi köylülerin isteğine bağlı olarak kaldığı için mülkiyetin ve işletmenin bölünmesi tarımın kapitalist değişimini kayda değer bir biçimde frenledi. Küçük taşra üreticilerinin özerkliği uzun süre devam ederek Fransa'nın siyasi tarihine bazı özgün niteliklerini kazandırdı. Eğer çit çekme ve bölünmüş toprağı bir elde birleştirme yöntemleri İngiltere'deki gibi otoriter bir biçimde zorunlu kılınsaydı kapitalizm, sanayi alanında olduğu kadar radikal bir biçimde tarım alanında da zafer kazanırdı. Feodal aristokrasinin devrime karşı verdiği inatçı mücadele, uzun süre burjuvaziyle her türlü siyasi uzlaşmayı engelleyerek burjuvazinin köylü sınıfını ve hatta direnişinden dolayı sayısı daha da artan köylü sınıfını hoş tutmasını zorunlu kılıyordu.

Eski Rejim köylülerinin toplumsal yapısında hissedilir olan küçük farkları da burada belirtmek yerinde olacaktır. Çiftçilerin tarımın kapitalist değişiminin faal görevlileri olduğu büyük tarım ülkelerinde kırsal toplum özünü yitirerek çarçabuk bölündü. Hızla emekçileşen yoksul köylüler modern tarıma ve büyük sanayiye gerekli kol gücünü sağladılar. Daha yavaş gelişen küçük tarım ülkelerinde ise kırsal kesim mal sahibi köylü sınıfı ile tarlalar ve or-

manlar üzerindeki kullanım haklarını öfkeyle savunan yoksul köylü sınıfının çatışmasından dolayı içten yıprandı. Böylelikle biri eski diğeri ise kapitalist üreticilerin bireyciliğinin belirginleştiği yeni bir tür olan iki ekonomi biçimi çatıştı. Bu, sonuncuları (ama bunlar ne en az şiddetli ne de en az özyapısal olanlardı) 1848-1851 arasında vuku bulan tarıma dair kargaşaların 19. yüzyıl boyunca damgasını taşıyan, karanlık ve hararetli bir mücadeleydi.

Yeni düzen böylelikle güçlü bir azınlığı kendine bağlamış ve bunun yardımı sayesinde başlayacak olan yüzyıl sırasında gittikçe kuvvetlenmiş olsa da çok sayıda Fransız'ın yaşam koşullarının o dönemde pek değişmediği inkâr edilemez. Varoluş biçimi değişmez olarak kalan bir zanaatkârlar ve perakendeciler yığını hâlâ burjuvazinin altında yer alıyordu. Bu kalabalığın, en azından o ana kadar loncalar tarafından gelişimi yasaklanan yerlerde ve mesleklerde biraz artmış olması muhtemeldi ve yöneticilerin emniyeti bundan kazançlı çıkıyordu. Kırsal alanlardaki gelecek çok daha az tatmin edici gibi görünüyordu çünkü tarıma ait kriz hiçbir biçimde çözümlenemiyordu. Kendi kendilerine yetebilecek kadar toprağa sahip olmayan ve kiralayacak toprak bulamayan köylülerin sayısı çok fazlaydı. Daha önce görüldüğü üzere çiftlik kiracıları kanundan hiçbir kazanç sağlamadılar.

Emekçiler ise en azından giriş vergisi henüz şehirlerde ortalığı kasıp kavurmadığı için diğerleri gibi dolaylı vergilerin kaldırılmasından yararlanıyorlardı. Aynı zamanda köylerde kişisel derebeylik vergilerinden de sıyrılıyorlardı. Maaşlar fiyatların düşüşüne direndi. Bunlar 1790 maaşlarına göre dörtte bir ya da üçte bir oranında yüksek kalıyordu ve Direktuvar'ın son yıllarındaki verimli hasatları yoksul kişilere geçici bir soluklanma imkanı tanıdı. Buna karşın işsizlik tehdidi özellikle tarlalarda çalışan gündelikçiler açısından tamamıyla geçerliliğini korumaktaydı ve yardım kurumlarının çöküşü güvensizliği artırıyordu. Son olarak da işçilerin yasal koşulları hiç düzelmemişti. İşçi dernekleri yeniden açılıyor ve bazı durumlarda direniş destekçilerine dönüşen birkaç karşılıklı yardımlaşma derneği kuruluyordu fakat "ittifak" ve grev yasağı ara vermeksizin varlığını sürdürdü.

18 Brumaire'in arifesinde bu toplumun üst tabakaları hâlâ birleşme aşamasında ve kaynaşıyormuş gibi gözükürken bir yeniden sınıflandırma gerçekleştirmek ve onursal olduğu kadar gerekli üstünlüklerini de tekrar sağlamak amacıyla dizginleri ellerine geri almak isteyen ileri gelenler, ulusun koşul ve alışkanlıklarının diretmesinden destek almayı düşünmekte hata etmiyorlardı. Aristokrasinin kökünü kazımak için eski korporatif düzene indirilen darbeleri ister istemez hoş gören, saygı duymadığı şahsiyetlerden oluşan küçük bir grubun yankı uyandırıcı başarısını da tolere eden ulus bü-

tün bunları daima geçici çözümler ve üzüntü verici istisnalar olarak gördü. Madame de Staël, Madame Récamier ve Madame de Condorcet'nin Auteuil'deki salonlarının yanında Barras'ın, Ouvrard'ın ya da bu kişilerin dostluk ettikleri hafifmeşrep kadınların etrafında her kökenden ve her kültürden insanın sık sık görüştüğü başka salonların da açıldığı doğruydu. Aralarında Tallien, Fortunée Hamelin ve Joséphine de Beauharnais'nin de bulunduğu bu fingirdek kadınların dekolteleri ve arsızlıkları Direktuvar dönemini betimlemek üzere fıkracılara malzeme oldu. Bununla birlikte "toplum" adı verilen şeyin yani birkaç yüz kişiden oluşan topluluğun moral bozucu manzarası Fransız halkını etkilemiyordu. Karamsarlar ahlak kurallarının konformizminin sarsıldığına kanaat getirmiş olsa da bunun sebebi çok sayıda bireyin doğal çevresinden kopuşun ve parasal düzensizliğin daima doğurduğu kaçınılmaz sonuçlardı. Bunları aza indirgemek arzusunun Katolik dinine ve dini okullara bağlılığı kısmen açıkladığına şüphe yoktu çünkü ahlaki eğitim bu unsurlardan ayrılmazmış gibi görünüyordu. Boşanma bile Eski Rejim'in yasadışılığa ya da skandala mahkum ettiği durumları düzenlemesine rağmen kasabalarda ve köylerde uygulanmadı. Buna yalnızca şehirlerde başvuruldu. Yine de bu, çoğu sefer müsadereleri atlatmak için seçilen geçici bir çözüm yolundan ibaret oldu. Kendileri için özgürlüğü ve eşitliği hak olarak iddia etmekte en hararetli davranan devrimciler, evlerine döndüklerinde çelişkinin bilincine varmaksızın kocalık ve babalık otoritelerini, işveren buyurganlıklarını 1789'dan önce olduğu kadar kararlılıkla uyguluyorlardı. Özel hayatta ahlaksızlığa düşman ve hoppa kızlara karşı acımasız olan Jakobenler ne aileyi dağıtmak ne de kadını bağımsızlaştırmak niyetindelerdi. Kadınlar bazı "olaylı günler"de bir rol oynamış olsalar da Jakobenler bunları siyasetten uzaklaştırıp kulüplerini kapadılar.

III. Ekonomik Özgürlük ve Haklar Eşitliği

Kurucu Meclis tarafından ilan edilen ilkelerin sonuçları mantığa uygun bir biçimde ayrıntılarıyla açıklanırken genelleştirmeye girilirse devamlılık kapsamının düşünülenden çok daha geniş olduğu ortaya çıkar. Kapitalist yoğunlaşmanın toplumsal yapıyı bozması ve deneysel bilimin getirdiği teknik yeniliklerin hayatın maddi koşullarını değişime uğratarak bireyci bağımsızlığı artırması daha sonradan gerçekleşti. Bu sonuçların karşılığında ekonomik özgürlük yeni düzenin temel niteliklerinden birisi gibi ortaya çıktı. Zaten iş insanları da tüm diğer nitelikleri buna bağlıyordu. Yine de 18. yüzyılın sonunda en gözüpek beyinler bile ekonomik özgürlüğün kapsa-

mını ölçemiyordu ve bunun hemen kendini gösteren etkileri genel bir rıza getirmiyordu.

Ekonomik özgürlüğün bir yanıyla Fransızlara çekici geldiği itiraz götürmez. Herkes, eğer girişimde bulunmak için kendine imkan sağlarsa şansını deneyebileceğinden dolayı sevinç duyuyordu. Bizzat maaşlı çalışanlar da istedikleri yerde ve zamanda işe girme hakkına sarılıyordu. Devrim bireyin varoluşuna özgü bu hevesleri meydana getirmemiş, onları özgür bırakarak meşru kılmıştı. Bu anlamda ekonomik özgürlük diğer isteklerden ayrılmaz hale geldi ve hatta bunların en değerlisine ve bir nevi sembolüne dönüştü.

Kamuoyu, artık her türlü engelden kurtulmuş olan teknik yeniliklere karşı çok daha tereddütlü yaklaşıyordu. Zanaatkârlar ihtiyat, rutin, özsaygı ya da sermaye eksikliğinden dolayı bu yenilikleri iyice düşünüp taşınmadan benimsemeye öncekinden daha fazla eğilim göstermediler. Yeni yöntemlerin, özellikle de makinelerin ve buharın benimsenmesi doğal olarak kapitalist yoğunlaşmaya neden olduğunda isteksizlik düşmanlığa dönüşüyordu. Zanaatkâr, maaşlı işçiye dönüşmekten korkuyordu; işçi, makinenin işsizliği yaygınlaştırmaya başladığını biliyordu; köylü, ortaklaşa kullanım haklarının ortadan kaldırılması durumunda toprağı terk etmek zorunda kalacağını öngörüyordu. Burjuvazi ise ziraat yöntemlerinin yenilenmesini arzuluyordu, çünkü toprak zenginliği en değerli servet olarak nitelendiriliyor ve tarıma dayalı üretim ulusal gelirin en büyük kısmını sağlıyordu. Bununla birlikte sınai kapitalizm konusunda durum tam olarak aynı değildi. İktisatçılar ve ansiklopedi yazarları tarafından yetiştirilen serbest meslek sahibi burjuvazi büyük şirketlere itibar ediyordu, çünkü bunlar üretimi bilimle bağdaştırıyor ve yoksulların bir kısmına iş verme üstünlüğünü gösteriyorlardı. Yine de büyük şirketlerin yaygınlaşması, bu sınıfı tereddüte düşürüyordu. Hâlâ güvenmediği sermayedarların parmağını; kendi geleneğine uygun düşmeyen hızlı zenginleşmeye çağrıyı; övünmekte olduğu manevi hayatın ve tekelini kendine ayırdığı siyasetin rollerini zayıflatacak olan ekonominin olası üstünlüğünü sezinliyordu. İş adamları arasında bile inisiyatif düşük kalıyor ve bankaların yetersizliği bunların çekingenliklerini kanıtlıyordu. Sınai yönetici zihniyetine nadiren rastlanmasını, ulusun İngiliz ekonomisine karşı neredeyse evrensel önyargısından, krediye dayanan ve makineler tarafından yalnızca ihracatın kendi içinde eritebileceği bir aşırı üretime adanan bu ekonominin eğer Avrupa pazarı kapanırsa çökeceğine dair inançtan daha iyi hiçbir şey kanıtlayamaz.

Eğer Fransa da İngiltere gibi bol maden kömürü yatağına sahip olsaydı ya da en azından İngiliz makineleri ve bunların teknisyenlerinin ülkeye ge-

tirilmesi hızlandırılsaydı, Devrim psikolojik bir şokla olasılıkların kapsamını genişletebilirdi. Savaş ise tam tersine savaş, yabancı gelişimlerin etkinliğini askıya aldı. Direktuvar dönemi sonlarına doğru bu etkinlik yavaş yavaş yeniden başladı fakat bundan yararlanan neredeyse tek sektör, buhar kullanılmamasına rağmen pamuk iplikçiliği oldu. Hatta çoğu zaman su gücü bile kullanılmıyordu. Uzun süre en önemli merkez konumunu koruyan Paris'te durum buydu. Ulusallaştırılmış binaları satın alarak ve sefalet içinde, özellikle de yardım kurumları tarafından başıboş halde bulunan ve bir araya toplanan çocukların oluşturduğu bir kol gücünü kullanan bazı büyük şirketler o sırada öne çıktı: Paris'te Richard ve Lenoir, Paris'te ve Gans'da Bauwens, Toulouse'da Boyer-Fonfrède. Bunlar da İngiltere'deki gibi işçileri evden çalıştırarak taşra kökenli el işçiliğini imalathaneleriyle eş zamanlı bir biçimde idare edip imalata ticareti, komisyonculuğu, taşımacılığı ve bankacılığı da ekleyerek, örneğin Terneaux gibi ticari kapitalizm geleneğini sürdürüyor ve belirgin bir biçimde uzmanlaşamıyorlardı. Bu şirketlerin pek gerçek olan başarılarının çok sayıda tarihçide yarattığı izlenimin tersine imalatçı şirketlerin küçük çaplı ve son derece dağınık kaldığı, ülkenin büyük bir kısmında yalnızca zanaatın egemen olduğu ve Fransa'nın hâlâ temelde bir tarım ülkesi olarak kaldığı unutulmamalıdır. Zaten toprağın işlenmesine dair tekniklerin durgunluğu kapitalist gelişimin zayıflığı konusunda özellikle iyi bir kanıttır. İngiliz yöntemlerine karşı ne kadar sempati besleseler de devrimci meclisler bunları yaygınlaştıracak olan arazilerin duvar ya da çitle çevrilmesi işlemine başvurmaya cesaret edemediler. Kurucu Meclis halkın düşmanlığını yatıştırmak için arazi sahibinin çit sayesinde buranın boş otlak olarak kullanılmasını engelleyeceğini ve dolayısıyla kendi hayvanlarını da başkalarının topraklarına göndermekten vazgeçeceğini belirterek bu yönteme izin verdi. Yapay çayırların etrafını çevirmeye ihtiyaç olmaksızın aynı şekilde kalacağı kararını verdi. Her türlü ekim mevzuatını iptal etti. Böylelikle "tarlaya her yıl başka ürün ekilmesi sorununu" (zorunlu almaşık ekimi) ortadan kaldırmış oluyordu. Bu olmadığında ise boş otlak olarak ancak bucak arazileri kullanılabiliyordu. Buna karşın, bölünmüş topraklar otoriter bir biçimde tek elde birleştirilmediği için bu önlemlerin etkileri o kadar yavaş kendini gösterdi ki o günün insanı bu etkileri fark etmedi bile. Konvansiyon'un bucak arazilerinin paylaşımına izin vermesiyle beraber ancak küçük işletmelerin sayısı arttı. Kıtlık patates, hindiba ve yağlı bitkilerin yetiştirilmesine teşvik ettiği gibi aynı şekilde yardımların ortadan kalkması da bağların kayda değer oranda genişlemesine yol açtı. Bu değişiklikler devamlılığı hiç bozmuyor ve kesinlikle modern tarıma geçiş anlamına gelmiyordu.

Kapitalizmin gelişimi on yıl boyunca hızlanmadı: Tam tersine gerçekleşen olaylar daha ziyade bunun hızını kesti. Büyük şirketler zanaatkârları ve köylüleri endişelendirmeye devam ediyordu. Oysa öncesine oranla onlara daha fazla zarar verdikleri söylenemezdi. Kol gücünü felç etmiyor ancak tamamıyla emekçi bir sınıf da ortaya çıkarmıyordu. Her halükârda o dönem insanlarının kafasında ayrım küçük işverenler yığını ile bunların işçileri arasında netleşmeksizin kaldı.

Bunun yanı sıra ekonomik özgürlük ve haklar eşitliği arasındaki olası çelişkiler de açıkça ortaya çıkmamıştı. Burjuvazi ortada hiçbir çelişki görmüyordu çünkü onun gözünde eşitlik bundan böyle kanunun herkes için aynı olmasından ibaretti. Bununla beraber burjuvazi, soyluların doğum ayrıcalığını yok etmek için bu ilkeyi ilan ederken Üçüncü Tabaka bünyesinde yığılmış olan farklı toplumsal kategorilerin arasındaki çıkar çatışmasını da gün ışığına çıkardı ve özellikle de kırsal topluluğun dağılmasını belirginleştirdi. Başka bir deyişle koşulların eşitsizliği ön plana çıktı. Bunun sonucunda bu sınıf 1789 Temmuz'unda Ulusal Meclis'i kurtaran halk devrimine sevinirken bile "halk"ın ve "ayak takımı"nın her daim kendisinde yarattığı korkudan vazgeçemedi. Daha İnsan Hakları Bildirgesi her yurttaşın kanunların hazırlanmasına katılma hakkına sahip olduğunu açıklamadan önce Kurucu Meclis üyeleri seçme ve özellikle de kamu görevlerine seçilme hakkını zenginliğin getirdiği güce bağlı kılarak Sieyes'i izlediler.

Para karşılığı seçilme hakkının satın alınması yöntemi devlet yönetimini burjuvazinin eline verdiği için haklar eşitliği sorunu ilk olarak bu konuda ortaya çıktı. Çözümü ise siyasi demokrasi gibi görünüyordu. Demokratlar ise baştan beri daha ileri gitmişlerdi. Mal sahibinin maaşlı çalışanlar üzerindeki mutlak gücünü ifşa etmişlerdi ve sert eleştirileri müstakbel sosyalist kuramcılara öncülük etmişti. Haklar eşitliğinin ve hatta özgürlüklerin, bunlardan yararlanma gücüne sahip olmayanlar açısından yararsız olduğunu göstermişlerdi. Bununla birlikte görüşleri zenginler ve yoksullar arasındaki geleneksel çatışmanın hâkimiyeti altında kaldı: Çoğu zaman "yoksulun" davasını savunmuş olsalar da asla bunun kesin bir tanımlamasını yapmadılar. Zayıflığı eski ekonominin ayak diremesi tarafından açıklanan analizleri, üretim imkanlarının kişisel olarak uyumlu hale getirilmesini ve bunların teknik gelişimini vurgulayacak kadar ileri gitmedi. Genellemelerden, geçim kaynakları krizinin baskısı altındayken vazgeçtiler. Bu kriz onları bir yandan üreticiye karşı tüketiciyi (köylüye karşı şehirliyi) korumaya, diğer yandan da toprağı çiftçiden almak için değil ama ürünlerin ulusallaştırılmasını meşru kılmak, yani vaz-ı yed için toprak mülkiyetinin ortaklaşa kullanımı adına hak iddia

etmeye itti. Bu tezi savunan Momoro'nun 1792 Eylül'ünde sınai ve ticari mülkiyetin tam tersine halen ulus tarafından garanti altına alınmış olduğunu eklemesi belirtici özelliğe sahiptir. Böylece, koşulların mutlak güce sahip etkisiyle o dönem ekonomisinin temel olarak tarıma dayalı niteliği kanıtlanmış olur. Neticede Montanyarlar demokratik cumhuriyetin hakemliğini mal sahiplerine ve maaşlı çalışanlara dayatmak istediler. "Toprak kanunu" taraftarlarını ölüm cezasına çarptırarak mal sahiplerini korudular ama servetlerini mirasa dair kanunlar aracılığıyla sınırlandırmaya çalıştılar. Maaşlı çalışanlar için yararlanabilecekleri devlet okulları açtılar ve en yoksullara bir devlet sigortasının ilk taslağı sundular. Bu toplumsal demokrasi, anısı asla silinmeyen ama burjuvazinin uzun süre boyunca uzlaşmaksızın karşısına kendi çözümünü diktiği haklar eşitliği sorunu için ikinci bir çözüm teşkil etti. Yine de Montanyarların, Saint-Simon'un kısa süre sonra yapacağı gibi mirasla geçen mülkiyet ilkesine ve aynı zamanda ekonomik özgürlüğe de itiraz etmedikleri açıktı, çünkü onlar maksimum değer sistemini ancak savaş anında ve geçici bir çözüm yolu olarak kabul ettiler. Zanaatkâr ve perakendeciler de farklı düşünmüyordu: "Kodamanları" sevmiyorlardı ama temel bir çelişkiyle onlar arasında yükselme fikrine de karşı değillerdi. Köylüler arasında sayısız toplu dilekçe imzacısı ulusal malların en azından bir kısmının kendilerine ayrılmamasından şikâyetçiydi. Bu durumda tek arzuları mal sahibi olmaktı. Şurası bir gerçek ki Baldırı çıplaklar düzenlemeye Montanyarlardan daha çok önem veriyordu. Pahalılığın ve işsizliğin artırdığı acil ihtiyaçlar halk hareketlerinde ideolojik görüşlere ve gelecek projelerine oranla çok daha fazla etkili oldu. Hatta bu hareketlerin dayattığı çarelerin pratikte itibar yitimine uğramış olmaları muhtemeldi çünkü anılarda kıtlık ve bürokratik dağıtımların getirdiği sıkıntılar bu çarelerle bağdaştırılıyordu. Diğer yandan emekçiler ise azami ücrete karşı ayaklandı. Dolayısıyla liberal düzenin en az yarar sağladığı kişiler kendilerini gayri ihtiyari bunun içinde buldular.

Babeuf ve Buonarroti sonunda haklar eşitliğinin vazgeçilmez koşulu olarak komünizmi önerdikleri sırada gerek siyasi gerekse toplumsal açıdan demokrasinin vakti zaten dolmaktaydı. Bununla ilgili vaazları dönemin damgasını taşıdı. "Toprak kanununu" salık vererek aslında toprağı çiftçiler arasında paylaştırmayı öneriyorlardı ve ortaklaşa bir üretim sistemi kurmayı asla düşünmüyorlardı. Onların komünizmleri ürünleri kamulaştırmakla sınırlı kalıyor, bu da 2. Yıl'ın güdümlü ekonomisini yaygın hale getirmek anlamına geliyordu. Babeuf ve Buonarroti o sırada bu üçüncü çözümün tek savunucularıydı.

Bununla birlikte Jakoben deneyimi 1789'dan önce "duyarlı" iyilikseverliğin ve iyimserliğin gerektirdiği ve devrimin ilk aylarında gerekli Üçüncü Ta-

baka dayanışmasının salık verdiği kardeşlik olgusundan burjuvazinin büyük bir kısmını uzaklaştırmaya çoktan yetmişti. İleri gelenler korkmuştu ve bunu unutmayacaktı. 9 Thermidor uzun bir siyasi ve toplumsal tepki dönemi başlattı. 3. Yıl anayasası para karşılığı seçilme hakkı yöntemini yeniden yürürlüğe soktu ve eşitlik ile mülkiyeti burjuvazinin tasarladığı biçimde tanımlamaya özen gösterdi. Direktuvar döneminde ulusal mallardan geriye kalanların büyük çoğunluğu burjuvazinin eline geçti ve 7. Yıl'ın 14 Ventôse'unda (4 Mart 1799) Cumhuriyet monarşi tarafından rehine koyulmuş arazileri ücretsiz olarak ya da cüzi fiyatlar karşılığında eldecisine bıraktığı zaman bundan özellikle yararlananlar yine burjuvalar oldu. Burjuvazi, kontratın feodal terimler içermesi durumunda geçersiz hale gelen toprak rantlarını geri almak için 17 Temmuz 1793 kanununu yeniden elden geçirmekten de çıkar sağlayabilirdi. Uygulamaya koymaya cesaret edemeseler de bu yönde karar alındı.En azından kiracısı her vakit çıkarılabilen toprakları elinde bulunduran Bretanyalı köylülere satın alma zorunluluğu getirildi. Uygun kira sözleşmeleri yoluyla toprak devri konusundaki kanunun 18 Fructidor'dan önce Beş Yüzler, sonra ise Eskiler Konseyi tarafından oylanmış olması ise manidardı. Böylesi noktalarda burjuvazi tamamıyla hemfikirdi. Taşralılar ortaklaşa kullanım haklarının en azından ormanlar açısından yeniden tartışıldığına ve bucak arazilerinin paylaşımının askıya alındığına şahit oldular. Adli reform yeniden elden geçirildi. Aile mahkemeleri yok oldu, tahkim prosedürü daraltıldı, "Greffe Kanunları" yeniden hayata döndü. Aile kurumu da dikkat çekiyordu. Boşanma karşıtı sesler yükselince bunu kolaylaştıran 2. Yıl kanunları yürürlükten kaldırıldı. Cambacérès, babalık araştırmasına 1793 yılında yalnızca geçmiş için izin verildiğini açıkladı ve hazırladığı kanun tasarısı babalık ile kocalık otoritesini belli bir ölçüde eski haline getirirken gayri meşru çocukların haklarını da sınırlandırdı.

Yine de tepki çok büyümedi, çünkü her şeye rağmen ileri gelenler halen bölünmüş haldeydi. Eski Rejim'i özleyenler diğerlerini affetmiyordu; monarşist 1789 Devrimi yandaşları cumhuriyetçileri eleştiriyor ve kral katillerini lanetliyordu; Direktuvar üyeleri neo-Jakobenlerden korkuyordu; birçok devrimcinin ortak duygusu olan saldırgan kilise karşıtlığı ise karışıklığı daha da artırıyordu.

IV. Devlet

Eski Rejim'in sonunda tanrısal hakkın verdiği mutlakiyetle kralın temsil ettiği devlet halen kişisel niteliğini koruyordu. Bununla beraber 17. yüzyıl-

dan beri bir merkeze bağlı olan yönetim bürokratik düzenlemelerini baskın çıkarma eğilimi gösteriyor ve devleti ussallaştırarak burjuvalaştırıyordu. Bu değişim taşranın ve şehirlerin muhafaza ettiği özerkliği olduğu kadar büyümüş, tarihi koşullar doğrultusunda deneylere dayalı olarak yönetilen bir krallığın kaotik çeşitliliğini ve en önemlisi de korporatif hiyerarşinin ayrıcalıklarını karşısında buluyordu. Topluma egemen olan sınıf itiraz götürmez kanunu uygulatmak ve düzeni korumak amacıyla kurulmuş olan devleti daima ayrıcalıklarının savunma aracı olarak görür. Bu açıdan bakıldığında kraliyetin gücü ve aristokrasinin çıkarları arasındaki rekabet devrimi doğurunca, burjuvazi, devleti bizzat eline geçirerek çatışmaya son verdi.

Taşraların ve şehirlerin olduğu kadar aristokrasinin de ayrıcalıklarını ortadan kaldırdı ve kanun önünde tüm Fransızların eşitliğini ilan etti. Montesquieu'nün devletin mutlakiyetini frenleyebilecek yetiye sahip tek güç olarak değerlendirdiği aracı birlikler yok oldu. Geleneksel kurumların kökü kazındı ve ulusal birlik idari tekdüzelik içerisinde gerçekleştirildi. Bundan böyle devlet iradesi engel olarak sadece mesafeyle ve iletişim tekniklerinin zorluklarıyla karşılaşacakmış gibiydi. Bu bağlamda Tocqueville, Kurucu Meclis üyelerinin yüzyıllar boyunca Capet hanedanı tarafından gerçekleştirilen çalışmayı taçlandırdıklarını söyledi.

Oysa söz konusu olan onların çalışmasının yalnızca bir kısmıydı çünkü insan haklarını ve ilk sırada da özgürlüğü açıklarken kastettikleri bunları devlete karşı korumaktı ve bunun sonucu olarak bu kurumu değişime uğrattılar. Kralın egemenliğinin yerine halkın egemenliğini getirerek kişisel gücü yok ettiler. Devlet, kral mülkiyetindeki monarşinin simgesi olmaktan çıkıp yönetilenlerin vekiline dönüştü ve yetkisi anayasanın talimatlarına tabi kılındı. Kraliyet tartışma konusu edilmese de XVI. Louis devlet memurlarının yani ulus temsilcilerinin en büyüğü haline geldi. O ana dek kralın buyrukları yalnızca özgürlüğün lehine değil, aynı zamanda merkeziyetçiliğin de aleyhine olacak şekilde idari örgüt tarafından uygulanıyordu. Yurttaşlar, merkezi erkten ziyade yerel yönetime hâkim olmayı diliyorlardı. Halk devrimi kraliyet görevlilerini kovdu ve bunların yerine Kurucu Meclis'in kurduğu seçime bağlı kurullar getirildi. Bu özerklik merkeziyetçiliğin sıkıntıya soktuğu insanın doğal bir eğilimini tatmin ediyordu. Akılsızca ve göreneğe dayalı bir ağırlıktan, hatta ihmalden dolayı ama aynı zamanda da tekdüzelik bireysel bağımsızlığı rahatsız ettiği ve ulusu oluşturan tüm küçük toplulukların kendine özgü alışkanlıklarının ve çıkarlarının sonsuz çeşitliliğini karşısında bulduğu için bürokrasinin yeri geldiğinde merkeziyetçiliği kötüye kullanmasıyla ya da buna saygı duymamasıyla kuşkusuz sistem halk temsilcilerinin lehine döndüğünde de durum aynıydı.

Dolayısıyla 1789 Devrimi devletin gücünü artırmadı. Tam tersine krala ulusun seçilenlerini ortak ederek, bu seçilenlere kişilik haklarına uymalarını emrederek, vergi tahsilatını ve kamu düzeninin korunmasını belediye denetimine almaya kadar giden bir sorumluluk dağıtımıyla otoriteyi azaltarak bu gücü zayıflattı. Birçok yurttaş daha da ileri gitti: Halkın egemenliği ve anayasanın doğrudan demokrasiyi reddetmeyen 6. maddesi adına vekillerin kararlarını incelemeye tabi tutmak ve hatta bunları geçersiz kılabilmek istediler. Bu salt özgürlükçü anarşi eğilimi karşıdevrimciler ve ılımlılar kadar Baldın çıplaklar arasında da kendini gösterdi ve bunun merkezi bir erkin vazgeçilmez üstünlüğüyle çatışması her toplumun ebedi çelişkilerini böylelikle ortaya çıkardı: Özgürlük ve otorite, birey ve devlet çelişkileri.

Burjuvazi zorluğun kesinlikle farkındaydı. Yine de bu riske atılmaya cesaret etti. Doğruyu söylemek gerekirse muzaffer bir sınıf bunu asla düşünmez. Devlet yapısının bu on yıl içerisinde maruz kaldığı şiddetli sıçrayışlar Kurucu Meclis üyelerinin yetersizliğini ya da ihtiyatsızlığını göstermez. Bu sorunlar Üçüncü Tabaka'nın aristokrasiye karşı direnişinden, XVI. Louis'nin aristokrasiye verdiği destekten ve ariktokrasinin yabancı ülkelerle işbirliğinden kaynaklanmıştı. Ulus ülke içindeki iradesi ve sınırlardaki emniyet adına mevcut tehlike ölçüsünde yetkileri genişletilen bir hükümetin gerektiğini geçmişte birçok kez olduğu gibi yeniden fark etti.

Burjuvazi, yoksulları oy hakkından men ederek ve hali vakti yerinde kimselere yalnızca ileri gelenler arasından seçme imkanı vererek iktidara geldiğinde burada kalacağından şüphe etmiyordu. Yeni devlet onun ekonomik ve toplumsal egemenliğini koruyacağı için siyasi ve idari düzenlemenin yeni devleti felç etmesi işine gelmiyordu. Erklerin kesin bir biçimde birbirlerinden ayrılışı ve aşırı adem-i merkeziyetçilik yürütücü gücü felç etme tehlikesine yol açıyordu. Parlamenter yönetim bunlardan ilkine, az çok sıkı bir kontrol ise ikincisine çare olabilirdi. Kurucu Meclis üyeleri bunlardan hiçbirini benimsemediler. XVI. Louis'ye güvenemedikleri, ne onun yerine başka birini getirmeye ne de cumhuriyet kurmaya cesaret edemedikleri için gerçek bir hükümet kurmayı başaramadılar. Fransızların çoğu uzun bir süre boyunca buna üzülmedi çünkü böylelikle beğenmedikleri meclis kararlarını istedikleri gibi kullanabiliyorlardı. Karışıklıklar bile geçici oldukları düşünüldüğü sürece onları çok rahatsız etmiyordu. Köşeye sıkışmaları için iç savaşın ciddileşmesi ve istila tehdidinin oraya çıkması gerekti. Teslimiyet söz konusu olmasa da uzlaşmak ya da devletin otoritesini oluşturmak söz konusuydu. Neyse ki burjuvazi erkenden bölündü. Önce monarşistler, ardından da Feuillantlar ilk çözümde karar kıldı. Uzlaşmaz kesim ise ikincisini baskın çıkardı.

Yine de bunda ancak devletin toplumsal dengesine zarar vererek başarılı olabildiler. Devleti sahiplenen ileri gelenlerin birçoğu onları izlemeyi reddettiği için "halktan" destek alarak siyasi eşitliği salık verdiler. 10 Ağustos günü kördüğümü çözmüş gibiydi: O günde kraliyet ortadan kaldırıldı. Etkili bir yürütme erkinin örgütlenmesini engelleyecek hiçbir şey kalmamış gibiydi. Aynı zamanda kamu oylamasının yürürlüğe girmesi ileri gelenlerin elinden devleti özgürce kullanma haklarının alınmış olduğu izlenimini yaratıyordu. Aslında cumhuriyetçiler de sıraları geldiğinde bölündüler. İlk Terör Jirondenleri ürküttü ve bundan böyle diktatörlüğe karşı olmalarına yol açtı. Özellikle ekonomik özgürlük onlar için bir dogma teşkil ediyordu. Montanyarlar ise aksine Baldırı çıplaklarla çıkar ortaklığı yaparak Konvansiyon'u Devrim hükümetini kurmaya zorladılar, bu hükümete ekonomik yönetimi verdiler, yönetimi müttefikleriyle paylaştılar ve halk sınıflarının da devrimden çıkar sağlaması gerektiğini kabul ettiler.

Böylece devlet Jakobenlerin elinde yeniden otoriter bir hal aldı. Personel belli bir ölçüde demokratikleşti. Bu şekilde toplumsal demokrasinin niteliklerinden bazılarına sahip oldu. Devrim hükümetinin kısa hayatı sırasında burjuvazinin 1789'da soylu ayrıcalıklarını ortadan kaldırmak için ilan ettiği haklar eşitliğinin gelecek için sunduğu sonsuz imkanlar bir an için aydınlandı. Montanyarlar servetlerin eşitsizliğini tamamen ortadan kaldıracaklarına dair söz vermeseler de azaltmaya çalıştılar. Haklar eşitliğinin herkese bütünüyle çıkar sağlamasını ummuyorlardı ama demokratik cumhuriyete, bu ilkeye en azından biraz gerçeklik kazandırmak görevini verdiler.

Yine de bu yalnızca olaylar arasında bir kesintiden ibaret oldu. Birçok yönetici bunu ancak halkın refahı için geçici bir çözüm olarak değerlendirdi. Toplumsal demokrasinin meyve vermesi için çok para ve zaman gerekiyordu. Hemen her şeyin zafer uğruna feda edilmesi gerekiyordu. Jakoben devlet soylu dahi olsa kimsenin yardımını geri çevirmedi, Hıristiyanlıktan arıtmayı onaylamadı, Baldırı çıplaklar güdümlü ekonomiyi kendi ihtiyaçları için kullanmak isterken, Jakoben devlet bunu ordununkilerin lehine kullandı. Merkeziyetçiliği durmadan daha da belirgin hale getirerek, seçimleri askıya alarak, acımasız bir disiplini dayatarak salt özgürlükçü bağımsızlığa rahatsızlık verdi ve halk liderlerinin büyük heveslerini hayal kırıklığına uğrattı. Ardından bu kişiler karşı geldiklerinde de onları yok etti. Öte yandan ne Jakobenler ne de Baldırı çıplaklar diktatörlüklerini dayatmak için gerçek anlamda bir parti olarak örgütlenmişti: Siyasi demokrasi çerçevesi içinde (seksiyonlar, ulusal muhafız birliği, kulüpler) hareket ediyorlardı ve yetkinleştirme işlemlerine rağmen diğer yurttaşlar da buralarda yer alıyordu. Kon-

vansiyon adına yönettiklerini ileri sürüyorlardı; Konvansiyon'un boyunduruğu ve devlet örgütünü sarstığı Jakobenlerin gözünden kaçınca onları güçsüz düşürürdü. Bir sınıf teşkil etmiyorlardı ve zengin burjuvadan emekçiye kadar üyelerini Üçüncü Tabaka'nın tüm unsurları arasından ediniyorlardı. Böyle olunca çoğunlukta olan grup bölünmeye sebep oldu: İşletmeci köylüler, zanaatkârlar ve tüccarlar işçileriyle ve tüketicilerle anlaşmazlığa düştüler.

9 Thermidor'dan sonra, az çok dürüst bir biçimde cumhuriyetçi olan burjuvazi iktidarın bütününü yeniden ele geçirdi ve ekonomik yönetimi aceleyle devletin elinden aldı. 3. Yıl anayasası Kurucu Meclis tarafından kurulan seçime dayalı liberal yönetimi yeniden yürürlüğe soktu. Kamu oylamasını benimsemeyen Thermidorcular para karşılığında seçilme hakkının satın alınabilmesine dayalı bir cumhuriyet yani Boissy d'Anglas'nın belirttiği üzere bir mal sahipleri cumhuriyeti kurmak istediler. Oysa bu cumhuriyet onlarda çok acı bir anı bırakan sıkıntıların damgasını taşıyacaktı. Olağanüstü önlemler bir yandan Eski Rejim taraftarlarına, meşruti kraliyetçilere ve Romalı rahiplere; diğer yandan da demokratlara karşı varlığını sürdürdü. Hatta yurttaş haklarının askıya alınması planlarda baki kaldı. Savaşın sürdüğü ve *assignat*'nın çöktüğü sırada kuvvetli bir yürütme erkinin gerekliliği Thermidorcuların gözünden kaçmamıştı. Devrimin ve kendi cumhuriyetlerinin kurtuluşu kadar kendi emniyetleri de söz konusuydu, çünkü hükümetten kovulurlarsa Montanyarlar ile aynı akıbete uğrama riskleri vardı. Direktuvar'ı yeterince güçlendirdiklerini sandılar. Oysa çelişkiye aldırmaksızın devletin ülke içerisinde burjuvazinin hareket özgürlüğünü hiçbir şekilde kısıtlamasına izin vermemek adına Direktuvar ve konseyler arasında ustaca ayarlanmış bir otorite dengesi kurmuşlardı. Sieyes 1789'da aristokrasiye karşı kullandığı doktrini düzelterek halk egemenliğinin, kralın kendine mal ettiği mutlakiyete kesinlikle sahip olmadığını ve toplumdan önceki doğal haklara saygı duyması gerektiğini açıkladı. Bunlar arasında her şeyden önce mülkiyet vardı. Bu açıdan, meslektaşlarının aldığı önlemleri yetersiz olarak değerlendirdi.

Hatta bu önlemler yürütme ve yasama erklerini birbirine düşürerek devleti felç ediyordu. Direktuvar koşullar sayesinde yetkilerinin kapsamını genişletmişti: Komiserlerin yanı sıra çok sayıda yönetim görevlisi ve yargıç atadı. Kamu Selameti Komitesi gibi, kararnameleri aracılığıyla konseylerin itirazlarına rağmen ya da pes edip onaylamaları sayesinde düzenleyici gücünü durmadan artırdı. Bu konseyler, 7. Yıl'ın 30 Prairial'inde öçlerini aldılar. Direktuvar, savaşı ancak geçici çözümler sayesinde sürdürebildi ve ne Fransa'daki karşıdevrimi nihai bir biçimde durdurmayı ne de genel barışı dayatmayı başardı. Zaten yönetimin toplumsal dengesi fazlasıyla sınırlıydı.

Cumhuriyet, kendisini kuran halkın yardımını artık geri çeviriyordu ve temsil ettiğini ileri sürdüğü sınıfın büyük çoğunluğu ise ona düşmanlık besliyordu. Yöneticiler ancak seçim yoklamalarında hile yaparak ya da kendi anayasalarını açıkça çiğneyerek iktidarda kalabildi. Direktuvar zorunlu olduklarına kanaat getirdiği ayrıcalıkları (bağımlı cumhuriyetleri donattığı kurumlar bunun göstergesidir) edinemezken yasama erki Konsüllük döneminin kendisine ayırdığı esarete doğru yol aldı. Sonuç olarak 7. Yıl'da meydana gelen başarısızlıklar ve Jakobenlerin son dirilişi, para karşılığı seçilebilirlik taraftarı burjuvaziyi kendi toplumsal üstünlüğü sarsılmadan yürütme erkini canlandırmak umuduyla Bonapart'ı ortak edinme kararını almaya itti.

Savaş, devrimi diktatörlüğe mahkum etmişti ve burjuvazi 2. Yıl'daki halk deneyiminden öyle korkmuştu ki bu diktatörlüğün askeri olmasını kabullendi. Bu sınıfın 1789'da hayalini kurduğu hükümet için henüz gelecek vaat etmiyordu ve bu durum daha uzun süre devam edecekti.

V. Devletin Laikleştirilmesi

Devletin siyasi değişimi ne kadar dikkat gerektirirse gerektirsin laikleştirilmesinin de önemi bugün büyüktür.

Philosophe'lar kiliselerin hoşgörüsüzlüğüne verip veriştirdiğine göre 1789 Bildirisi'nde araştırma ya da eleştiri özgürlüğünün yanında vicdan özgürlüğü de birinci sırada gelmeliydi ve devletin laikliği devrimin başlıca özelliklerinden biri olarak bundan doğmalıydı. Oysa Kurucu Meclis üyeleri dini hoşgörü konusunda kısa ve sanki çekingen bir imada bulunmakla yetindiler ve ancak yılın sonunda ve 1790 başında Güney Fransalı Protestanlara ve Yahudilere medeni haklarını verince biraz daha ilerleme kaydettiler. Bununla birlikte herkes dinini seçmekte ve hatta bunu değiştirmekte özgür hale gelirse bunlardan birini de benimsemesi gerektiğini düşünerek medeni hali oluşturmadılar.

Ulusal Meclis 13 Nisan 1790'da Katolik dinini devlet dini olarak muhafaza etmeyi reddederek kanunlarının bundan böyle kilise sıkıdenetimine tabi olmadığını zımnen bildirdi. Yine de duyarsız davranmadı ve halk dininin bunun tekelinde olduğunu tanıdı. Yalnızca Katolik dinini uygulayan rahiplere maaş ve konut sağlandı; 1792 yılına kadar mütevelli heyetlerinin mallarına dokunulmadı; papazlar doğumları, evlilikleri ve ölümleri kayda geçirmeye devam ettiler; eğitim ve yardım kurumları kilisede kaldı; eğitime ve düşkünlere dair tarikatlar varlıklarını sürdürdüler.

Kurucu Meclis doğal olarak yurtsever papazları hoş tutuyor ve ruhban sınıfının itibarını bildiği için halkı telaşa vermekten korkuyordu. Zaten halka

en azından bir din gerektiği kanısındaydı. Meclis üyelerinin laiklik hakkında kafalarında belirgin bir fikir oluşturamadıkları da açıktı. Tam tersine, çoğu hukukçu olan Üçüncü Tabaka temsilcileri kilisenin devlet içinde bulunduğunu ve devletin müminler tarafından evrensel bir biçimde kabul edilen dogmasına dokunmamak şartıyla kiliseyi düzenleyebileceğini düşünüyorlardı. Gallikanlar da bu açıdan devlete geniş bir yer bırakıyorlardı. Bu Eski Rejim mirası ruhban sınıfının, özünde devletin laikliğine radikal bir biçimde ters düşmesine rağmen devletin gelişim sebebine dönüşen (çünkü bunun doğurduğu bölünme muhaliflere direticilere düşman muamelesi yapmaya ittikten sonra yavaş yavaş meşrutiyetçilerden ve sonunda da bizzat Hıristiyanlıktan koparmıştı) sivil anayasasına ilham verdi.

1791'den itibaren Kurucu Meclis muhalefetin kiliselere girmesine izin verirken il yönetimleri onlara karşı kendiliğinden zorlayıcı önlemler aldı. Savaş da bu önlemleri yaygınlaştırdı. 10 Ağustos'tan sonra muhalifler sürgün edildi. En azından Devrim için kendilerini tehlikeye atmış olan rahipler Devrim için değerli gibiydi. Oysa tam tersine ant içmeyenlerin uyandırdığı düşmanlık bu rahiplerin dinini de kapsamaya başlayarak dini öğreten meşrutiyetçilere de zarar verdi. 20 Eylül 1792'de Yasama, nihayet medeni hal sistemini ve boşanmayı yürürlüğe soktu. Bu, laikliğe doğru atılmış önemli bir adımdı.

Ant içenlerin durumu bunun üzerine daha da zorlaştı. Siyasi olarak kısa bir süre sonra kraliyete, ardından da Jirondenlere bağlılıktan şüpheli gibi görüldüler. 1793 Ekim'inde Konvansiyon, yurtsever olmadıklarına dair ihbara maruz kalanların sürgün edilmesine izin verdi ve Devrim takvimiyle on günlük haftanın son gününe riayet etme kuralı aracılığıyla bunlara yeni zorluklar çıkardı. Sonuç olarak Baldırı çıplaklar, kiliseleri kapatmaya giriştiler. Konvansiyon ve Kamu Selameti Komitesi şiddete başvurulmasını onaylamayınca 6 Aralık kararnamesi din özgürlüğünü teyit etti. Aslında bu kararname ölü belge olarak kaldı, zira 9 Thermidor hiçbir değişiklik getirmedi. 2. Yıl'ın "2. Baldırı çıplaklık gününde" (18 Eylül 1794) Cambon ruhban sınıfına ayrılan bütçenin iptalini kabul ettirdi. Bu yolla sivil anayasa zımnen ortadan kalktı ve kilise ile devletin ayrılığı gerçekleşmiş oldu.

Tepki geliştiğinde din yeniden canlılık kazandı. Ardından Thermidorcular bunu katı bir biçimde düzenlediler ve kiliseleri geri verdiler. Önermeciler ve meşrutiyetçiler bundan yararlanırken muhalifler de kaçak vaizliklerini geliştiriyorlardı. Direktuvar 18 Brumaire'e kadar bunların her birini koşullar doğrultusunda ya hoş tuttu ya da horladı.

Buna paralel olarak eğitim ve yardımseverlik tarikatlarının 10 Ağustos'tan sonra ortadan kaldırılması; kolejlerin, üniversitelerin ve hastanelerin malla-

rının satılması, eğitim ve yardım kurumlarının laikleşmesini sağladı. Eğitim kurumları özgür kaldı ama Konvansiyon dini derslere kesinlikle yer vermeyen devlet okullarının örgütlenmesi için kararname çıkardı. Montanyarlar, "büyük ulusal yardımseverlik defteri" aracılığıyla yardım kurumlarının yönetimini cumhuriyete verdiler. Direktuvar bunları belediyelere devretti ve yardımseverlik bürolarını kurdu ama ilkeyi değiştirmedi.

Böylelikle devletin laikleştirilmesi tamamlanmış gibi görünüyordu. Aslında henüz tamamlanmamıştı çünkü cumhuriyetçilerin çoğunluğu yararcı ve yurttaşlığa ilişkin ahlaka metafizik bir temel sağlamayı gerekli görüyordu. Cumhuriyetçiler deizmin inananları tatmin edeceğine ve en azından on günde bir düzenlenen dini törenlerle ulusal bayramların Katolik törenlerinin yerini başarıyla tutacağına dair bir yanılgıya düşerek devrimin ilk yıllarında geleneksel ibadetlerin karşısına dikilmek üzere kendiliğinden ortaya çıkan bu ulusal din türünü dayatmaya çalıştı. Bu açıdan, iç savaşın etkisi altında azar azar meydana getirilen laiklik özünde taşıdığı saldırgan niteliğini kaybetmiyordu. Böylelikle tehlikeye düşerek ne vicdan ve ibadet özgürlüğüne ne de metafiziğe karşı duyarsız olan pozitif akılcılığa uyum sağlıyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse 18. yüzyıl zihniyetinin pozitif akılcılığa alışamadığını teyit etmekteydi.

Bu büyük karışıklık Hıristiyan geleneğini yok etmese de Fransızların bir kısmını az çok bundan kopardı. Devlet, pazar ve Paskalya ayinlerine katılımı empoze etmekten vazgeçer vazgeçmez birçok ilde ve özellikle de Paris bölgesi ile Orta Fransa'da konformizm anında zayıflamıştı. 18 Brumaire'in arifesinde ruhban sınıfı tepki gösterecek durumda değildi. Kaynaklarından mahrum kalmış ve kısmen başıboş kaçaklığa indirgenmiş olduğu için bu sınıfa katılım azdı. Zaten yetersizken bünyesinde halefi olamayacak çok sayıda yaşlı rahip barındırıyordu. Derinden bölünmüştü ve hiyerarşi sarsılıyordu. Bazı muhalifler piskoposlarına karşı fazlasıyla bağımsız davranıyor ve meşrutiyetçi papazlar kendi sınıflarından olanların otoritesine itiraz ediyordu. Müminlerin başvurdukları dinsel işlemler seyrekleşiyordu. Çocukların dini eğitim almaları sık sık imkansızlaşıyordu. Alışkanlıklar siliniyordu; 19. yüzyılın ilk yarısında bu sınıfı eski haline getirmek için çok çaba sarf edilmesi gerekecekti. Oysa Baldırı çıplaklar düşmanlıklarından vazgeçmediler ve bunu çocuklarına miras bırakmışlardı. 1789'dan önce aristokrasi ve burjuvaziyle sınırlı kalan inançsızlık böylelikle halk sınıflarında da yerleşti ve hesap edilemez etkileri olan bu yeniliğe birçok sonuç gibi Devrim ile kilise arasındaki doğuran kopuş da eklendi. Devrimci burjuvazi 1789 ilkeleriyle Katolik dininin bağdaşamayacağını düşünmeye başladı. Öte yandan kilise de aynı

sonuca vardı. 1790 yılından itibaren VI. Pius, Haklar Bildirgesi'ni ve ilk önce bunu kabul ettiğini açıklayan ya da en azından çoğunlukla reddetmekten sakınan Fransız ruhban sınıfını kınadı ve bölünme tamamlandıktan sonra katı önlemlerin sayısının artmasıyla laikleştirme işlemlerinin ciddileşmesiyle meşrutiyetçiler haricinde Devrim düşmanı olarak öne çıktı.

Ulusun çoğunluğu bundan hiç endişe duymuyordu. Günlük deneyim hayatın düşünceyi çelişkiler arasında gidip gelmeye mahkum ettiğini öğrettiği için bu çoğunluk ilkelerle, hele de bunların uyuşmazlıklarıyla ilgilenmiyordu. Yapmış olduğu 1789 Devrimi ve özellikle de bunun toplumsal sonuçları bu çoğunluğun işine gelmeye devam ediyordu. Bununla birlikte eşzamanlı bir biçimde inancından, buna karşı duyduğu muhafazakâr ilgiden, daha da genel olarak alışkanlıktan ve huzurlu olma kaygısından dolayı dinine önem veriyordu çünkü dini anlaşmazlıklar aileleri bölüyor, evdeki uyumu bozuyordu. Devletin buna bir son vermek ve tek bir ayin olmasını sağlamak için gerekeni yapması birçoğunun dileğiydi.

Ruhban sınıfının bir kısmının göçmen piskoposlara itaat ederek İngiltere tarafından finanse edilen kralcı komplolara destek vermesinden dolayı bu barışlandırma yakın gibi görünmüyordu. Acil çözüm olarak rahiplerinin boyun eğmesini ya da siyasi tarafsızlığı seçmesini sağlayacak olan papayla uzlaşmak gerekiyordu. Direktuvar, 1796'da bunu öngörmüş olsa da Bonapart'ın yararlanmasına izin verdi.

VI. Kamu Hizmetleri

Koşullardan dolayı merkezi hükümetin uğradığı değişiklikler ne olursa olsun burjuvazinin buraya yetkilerini kullanarak istidatlarını zenginleştiren ve Napolyon'un personelinin en iyileri aralarından çıkan becerikli adamlar yerleştirdiğini kimse inkâr edemezdi. Buna karşın yönetilenlerin hayatında söz konusu olan yalnızca yasama erkinin kararları ve yürütme erkinin emirleri değildir. İdari çarkın başarılı olması ve öte yandan üstlerin yöneticilerin ve ciddi iş arkadaşlarına sahip olması da en azından bir o kadar önemliydi, çünkü halk ile doğrudan temasta bulunan astların bir yönetimin onuruna katkıları büyüktü.

Meclisler gibi il ve ilçe yönetim birimleri de burjuvazi kökenli kişileri işe aldı ve özellikle ilçe yönetim birimleri ancak 1793'te bir nebze demokratikleşebildi. Şehirlerde zanaatkârlar, perakendeciler ve serbest sanatçılar sayıları az da olsa çok da olsa belediyeye ya da belediye genel kurullarına girebildi. Bu meslekler 1793'te çoğunluğu oluşturuyordu. Daha düşük sevi-

yede mesleklere, daha mütevazı servetlere sahip kişiler de (küçük memurlar ve hatta az sayıda kalfa) bunlara eklendi. Bu kirlenme, ileri gelenlerin en acı biçimde dile getirdikleri şikâyetlerden biri oldu ama Direktuvar buna bütünüyle bir son veremedi, çünkü şikâyetçilerin çoğunluğu kralcıydı. Yurttaşlar bu seçime dayalı birimlerde kamu işlerinin yönetimine alıştı ve istidat belli bir ölçüde bir üst göreve getirilmeye uygun olanları ortaya çıkardı. Bu sebeple Kurucu Meclis'te ve 3. Yıl Konvansiyon'unda aşamalılık sisteminin getirilmesi düşünüldüyse de fikir baskın çıkmadı. Ama aslında siyasi kariyerlerin birçoğu bu tür acemilik dönemleriyle başladı. Kırsal bölgelerde ise belediye örgütlerinin oluşumu sık sık düş kırıklıklarına yol açtı. Buralarda hiç okuma yazması olmayan ya da Fransızcayı bile anlamayan kişiler görülüyordu. Bu sakıncayı öngörenler arasından Condorcet, 1789'da "büyük belediyelerin" kurulmasını öneriyordu. Buna başvuru ise ancak 3. Yıl'da her belediyeden yalnızca bir "görevli" ve onun yardımcısını alan kanton belediye idareleri kurulunca gerçekleşti. Girişim hâlâ diri olan yerel özerklik zihniyetini rahatsız etti ve başarılı olmadı.

Yerel kurullar ne çok sık ne de uzun süre boyunca toplanıyorlardı. Devrim hükümeti bu kurullara devamlı toplanma zorunluluğu getirene dek kurul üyeleri ezici işler icra etmediler. İlk baştan itibaren daimi görev, işlerin akışını her gün yönlendirmek ve gözetmek zorunda olan ve öte yandan adli yetkilere de sahip olan il ve ilçe belediyeleri ile Direktuvarları için kati bir gereklilik haline geldi. Direktuvarlara ulusal malların idaresi ile satışı, göçmen listelerinin hazırlanması, sayısız devrimci kanunun uygulanmasından dolayı aşırı derecede faal hale gelen idari yargılama yetkisi düşüyordu. Belediye örgütleri küçük suçları yargılama görevini muhafaza ediyorlardı ve 1793'ten itibaren çok sayıda yasaya aykırı davranışla karşılaştılar. Böylesine fırtınalı dönemlerde yönetim memurlarının gösterdiği özen onların yüz akıdır. Para karşılığı seçilebilirlik hakkına dair kısıtlamalara rağmen devrimci burjuvazi ve daha da çok sayıdaki demokrat cumhuriyetçiler, bu zaman alan görevlerden dolayı yalnızca zenginlerin seçilebilmesini kabul etmediler. Tüm zamanlarını görevlerine ayıran "devlet memurlarına" da milletvekillerine olduğu gibi ücret verildi. Buna rağmen çok sayıda memur bundan vazgeçmek zorunda kaldı, çünkü devamlılık zorunluluğu işlerini tehlikeye atıyordu.

Öte yandan bu yeni gelenlerin bazıları beceriden ve cesaretten yoksundu. Bu kişilerin görevlerine alışmasını sağlamak için biraz istikrar gerekiyordu. Oysa sık sık seçim düzenleniyordu. Kurucu Meclis illerle ilçeleri iki yılda bir, belediye örgütlerini de her yıl yarı yarıya yeniledi; 3. Yıl anayasası illerin

merkezi yönetimindeki beş üyeden birini ve belediye yönetimi üyelerinin yarısını her yıl değiştirdi. 1793'ten 1795'e kadar yetkinleştirme işlemleri istikrarsızlığı daha da artırdı. Sık yapılan seçimler demokratik düşünceyle uyum sağlar ve temsili sistemin hatalarını düzeltir. Kamu yönetimine çağrılmayı uman yurttaşların sayısını artırır ve onların ilgisini bu konuya çeker, seçilenlere azledilemez olmadıklarını hatırlatır. Bununla beraber seçimlerin sürekli tekrarı oy kullanmayanların sayısını artırmanın yanı sıra vekillerin deneyimini azaltma tehlikesini de taşır. Ulusun yurttaşlık konusundaki eğitimi henüz başlamışken işte bu sakınca özellikle hissedilir boyuttaydı.

İdari yöntemlerin sürekliliği ve mükemmelleştirilmesi her yönetim altında kısmen ast personele, yani o dönemde "memur" adı verilenlere bağlıdır. Başlangıçta, Eski Rejim memurları yerlerinde kalsalar da daha sonra iktidarda art arda birbirlerinin yerine geçen partiler bu görevlere yandaşlarını doldurdular. Kâtiplerin sayısının artması, üstlendiği görevler oranında Devrim hükümetinin özelliklerinden biri oldu. İşe alınanların birçoğunun eğitim ve mesleki vicdan konusunda büyük eksiklikleri vardı. 3. Yıl'dan sonra durum bir anlamda düzeldi. Seçime dayalı birimlere oranla daha dengeli olan Direktuvar komiserleri astların başına geçti. Maalesef parasal düzensizlik ve mali yokluk 1789'dan önce de aradaki büyük farka rağmen bilinen rüşveti yaygınlaştırdı. Savaş komiserleri ve bunların ambarcılarının efsanevi rüşvetçiliğinden dolayı gelen şikâyetlerin ardı arkası kesilmiyordu. Brumaire'cilerin amaçlarından biri seçimlerin ortadan kaldırılması aracılığıyla idari otoriteyi dengelemek ve kuşkusuz devletin mutlak gücünü yeniden oluşturmak ama aynı zamanda da her kademede istidat ve başarı sağlamak niyetiyle profesyonel hizmetleri yeniden oluşturmaktı. Örneğin, yirmide birlik vergi denetçilerinin ortadan kaldırılmasının dolaysız vergilerin kayıt defterlerini tutan kuruma büyük bir zarar verdiği ya da devrimci dönemin idari memurlarının kendilerine selefleri tarafından bırakılan parlak yeniliklerden birini yani istatistiğin uygulanmasını ihmal ettikleri inkâr edilemez. Güdümlü ekonomi Kamu Selameti Komitesi'ni bir an bu duruma indirgedi ama Direktuvar dönemi sonunda François de Neufchâteau hâlâ bu ekonomiyi salık vermekteydi.

Seçime dayalı ilke adli düzenleme içerisinde de Konsüllük dönemine dek varlığını sürdürdü ve burada o kadar çok zorluğa yol açmadı. Gerçekten de zaten asla yüksek görevliler arasına dahil edilmemiş olan sulh yargıçları hiçbir teknik koşula tabi tutulmuyorsa da 16 Ağustos 1790 kanunu mahkeme üyelerinin daha önceden beş yıl boyunca yargıç ya da kanun

adamı görevini bir yargılama kuruluna düzenli olarak bağlı biçimde yerine getirmiş olmalarını şart koştu. Bu madde 22 Eylül 1792'de kalktı fakat seçim meclisleri, tercihlerini buna benzer bir şekilde belirlemeye devam ettiler. Bu meclisler sulh yargıçlarını yalnızca iki yıl için atıyorlardı. Yüksek makamdakilerin görev süreleri çok daha uzundu: 1790 kanununa göre altı, 3. Yıl anayasasına göreyse beş yıl. Bu kişilerin hepsi yeniden seçilebiliyordu ve kısacası istikrarsızlığa daha az maruz kalıyorlardı. Sulh yargıçlarının atanmaları takdir görmeye devam etti. En azından genellikle seçimleri belediye görevlilerininki kadar seçmen topluyordu ve Napolyon bu seçimi ortadan kaldırmak için 1804'e kadar bekleyecekti. İlçe mahkemeleri pek fazla şikâyete yol açmış gibi görünmüyordu. Bu şikâyetler daha ziyade hukukun aşamalı birleştirilmesinden ve devrimci kanunların çeşitliliğinden doğan içinden çıkılamaz prosedür zorluklarından kaynaklandı. Baskıcı olağanüstü yasama kurulları her dönemde olduğu gibi şiddetli öfkeler ve yatışmaz kinler doğurdu. Buna karşın kamu hukuku ceza mahkemeleri ve bunlarda yer alan jüri üyeleri, kınama duygusu uyandırmış gibi değildi. Brumaire'ciler seçimleri ortadan kaldırırken, özellikle devlet otoritesini kuvvetlendirmeyi ve burjuvazinin, itibarını güçlendirmek için olsun toplumsal muhafaza kaygısıyla olsun adli görevlerdeki tekelini garanti altına almayı amaçladılar.

Kurucu Meclis üyelerinin, davacıların az masrafla anlaşmazlıklarını çözmelerini sağlayarak bunları yargıçlara ya da kanun adamlarına başvurmaktan bağışık tutmak için sarf ettikleri çabalar hiçbir başarıya ulaşmadı. Tahkim yargılaması ve aile mahkemeleri Direktuvar döneminde yok oldu, çünkü karar vermek üzere çağrılan, hukuk konusunda az bilgiye sahip yurttaşlar güven uyandırmıyor ya da kendilerine güvenmedikleri için aslında kararı kendilerine söylemek üzere çağırdıkları profesyoneller adına paravan görevi görüyorlardı. İsteğe bağlı hale gelmiş olmalarına rağmen dava vekillerine ve avukatlara ya da "yarı resmi savunma avukatlarına" da başvurmaya devam edildi. Durum böyle olunca adalet pahalılığını korudu. Diğer yandan 3. Yıl anayasası il başına bir tek hukuk mahkemesiyle üç ila altı asliye ceza mahkemesi düşmesine izin verdi ve ilçeleri ortadan kaldırarak bütün davaları il merkezi idaresine sevk etti. Yavaş işleyişler ve yolculuk masrafları arttı. Zaten Brumaire'ciler dava masrafını burjuvazinin yararına yeniden ortaya çıkarılan "bakanlık görevlilerinin" lehine resmi olarak benimsemişti.

18 Brumaire döneminde eleştiriler özellikle baskıcı kovuşturmaların yetersizliğini hedef alıyordu. Kurucu Meclis tarafından ortadan kaldırılan "yargıçlar kurulu" gerçekten de yeniden kurulmamıştı. Soruşturma görevi en başta jandarma görevlisine ve sulh yargıcına, ardından da dava jürisi başka-

nı olarak hukuk mahkemesi başkanına düşüyordu. Seçim sonucu görevlendirilen savcı oturum sırasında dilekçe sunuyordu. 1792 Ekim'inde ortadan kaldırılan ve 3. Yıl anayasası tarafından yeniden görevlendirilen ulusal müfettiş yalnızca kanuna uygunluğu ve kararların uygulanmasını kontrol ediyordu. Öte yandan yargıçlar kurulunun yeniden oluşturulması bir sonraki on yıl içerisinde azar azar gerçekleşecekti.

Ceza muhakeme usulünün reformu Kurucu Meclis'i ilk andan itibaren düşündürmüştü ve bu reform meclisin anılmaya değer icraatlerinden biri olarak kaldı.Jüri üyelerinin seçimi tartışma konusu olsa da (çünkü muhafazakâr çıkarlar bunu keyfince yönetmek istiyordu) jüri yönteminin uygulanmasına hiç karşı çıkılmadı. Adliye mahkemeleri yeni kurallara uymuş gibiydi. Ulusal Meclis ordu ve donanma içerisinde muhafaza ettiği yargılama kurullarının önünde sanığı korumaya dikkat etti. Bunlara askerlerin ve gemicilerin görevlendirildiği jürileri dahil etti. Sonunda ulusa karşı işlenmiş ağır suçlar için bir Ulusal Yüce Divan kurmuş olsa da bu divanın işlemleri de aynı şekilde düzenledi.

İç savaş da kamu hukuku garantilerinin sınırlandırılmasına, terk edilmesine, çiğnenmesine sebep oldu. Meclislerin araştırma, gözetim ya da genel güvenlik komiteleri yüksek görevlilerin müdahalesi olmaksızın arama ve tutuklama emirleri verebilme yetkisine sahip oldu. Kamu Selameti Komitesi için de aynı şey geçerliydi. Yerel otoriteler koşulların bunu gerektirdiğine her inandıklarında bu komiteleri örnek aldılar ve 1793'ten 1795'e kadar, tedhiş kanunları bunlara sınırsız yetki verdi. Aslında bu, Direktuvar'a miras kalmıştı ve meclisin komiserleri lehte seçimler hazırlamak amacıyla önleyici tevkif uygulamasına bile başvuruyordu. Olağanüstü mahkemelerde ise usuller basitleşti ve Konvansiyon, göçmenler ve sürgün edilenler, ellerinde silahlarıyla yakalanan asiler ve "kanun kaçağı" olarak ilan ettiği kişiler aleyhine sıradan bir kimlik saptaması yoluyla ölüm cezası kararı verilmesini buyurdu. Direktuvar da askeri komisyonlara başvurdu ve Babeufçüler konusunda adli titizliklerle uğraşmadı bile. Kamuoyu hangisi olursa olsun yöneticilerin ve siyasi polislerinin barış egemen olmadıkça böylesi titizliklere başvuracaklarına inanarak yanılgıya düşmüyordu. Aynı şekilde hükümetin idari yargılama yetkisini bağımsız profesyonellere bırakmasını da beklemiyordu.

Hiçbir şey olmasa yepyeni ve 1789'dan son derece hareketli olan sivil kanunların düzenlenmesinin hâlâ gerçekleşmemesinden şikâyet ediyordu. Kurucu Meclis 1791 Eylül'ünde yalnızca bir köy kanunu benimsedi. Konvansiyon 1793'te ve 9 Thermidor'dan sonra yeniden bir yurttaşlık yasası tartışması açtı ama bir sonuca varılmadı. Cambacérès'in 1796'da sunduğu

proje sürüncemede kaldı ve konseyler gecikmeli olarak rehine dair bir yasayı oylamakla yetindiler. Gecikme yalnızca işin aşırı büyüklüğü ve karmaşık koşullardan kaynaklanmaz. Geriye yürürlüğü de kapsayan Montanyar kanunlarının müdahalesi, ardından da tepkililerin tereddütleri ve parasal felaketin gerekli kıldığı tahvillerin sonu gelmeyen yeniden değerlendirmeleri de bu gecikmeyi açıklar. Şurası bir gerçek ki bir sonuca bağlamak gerekiyordu.

Kurucu Meclis tarafından belirlenen devlet vergilerinin düzenlenmesi sürekli değişikliklere maruz kalıyordu. Toprak vergisinin ve dahası menkul vergisinin bölgeler arasında dağılımından doğan memnuniyetsizlik ve vergi mükelleflerinin beyanlarına dayalı yıllık gelir vergisinin elde ettiği vasat başarı hatırlanırsa bu şaşırtıcı olmayacaktır. Konvansiyon 21 Mart 1793'te yıllık gelir vergisini, ardından da menkul vergisini ortadan kaldırdı ve 2. Yıl'ın 21 Floréal'inde (10 Mayıs 1794) toprak vergisini yeniden gözden geçirdi. İç savaş sırasında vergilerin tahsilatı iyiden iyiye yavaşladı ve Montanyarlar zorunlu borçlanma, devrimci vergiler, vergilerin tahılla ödenmesi, el koyma işlemleri ve enflasyon sayesinde kaynak sağladılar. 3. Yıl'ın Thermidor ayında *assignat* çöktüğünde Montanyarların rakipleri menkul vergisini ve yıllık gelir vergisini yeni temeller üzerinde olmak üzere yeniden yürürlüğe soktular. Toprak vergisinin yarısının mal olarak ödenmesini zorunlu kıldılar. Bu önlem 5. Yıl'ın 3 Vendémiaire'inde (24 Eylül 1796) yürürlükten kaldırılana kadar Direktuvar'a önemli katkıda bulundu. Kurucu Meclis sistemine geri dönen Thermidorcu cumhuriyet ile eleştirilere son vermedi. Menkul vergisinin tabanını iki kere, yıllık gelir vergisininkini ise çok daha sıkça değiştirdi. Son olarak da konseyler, üç vergiyi, tescil ve damga vergilerini genel anlamda yeniden gözden geçirirken aynı zamanda da dördüncü bir dolaysız vergiyi yani kapı ve pencere vergisini yürürlüğe soktular. Bu düzenleme oldukça önemli ilerlemeler kaydedilmesini sağladı ve 7. Yıl kanunları, bir yüzyıldan fazla bir süre boyunca temel kanun olma konumunu korudu. Oysa vergi mükelleflerini memnun etmemişlerdi. Devletin isteklerinin 1791'den 7. Yıl'a kadar azaldığı doğruydu. Toprak vergisi 240 milyon franktan 210 milyona düştü. Bu vergi, çiftçinin dilediği üzere bir çeşit götürü pazarı olarak dengelenme eğilimindeydi. Menkul vergisi 60 milyon franktan 30 milyona düştü. Bu düşüş ise yurttaşı bireysel vergi payı açısından memnun etti ama tüm şikâyetleri ortadan kaldırmadı çünkü özellikle şehir zenginliğinin lehine olmuştu. Zaten Kurucu Meclis tarafından belli bir ölçüde menkul vergisiyle ölçüştürülen ve 5. Yıl'ın 14 Thermidor'u (1 Ağustos 1797) reformu tarafından güçlü bir biçimde ortaya konan müterakki gelir vergisinin

niteliği vergilendirmeyi kirayla oranlayan ve böylelikle Konsüllük'ün uzun yıllar boyunca kullanılmak üzere ortaya koyduğu düzenlemeyi hazırlayan 7. Yıl'ın 3 Nivôse'u (23 Aralık 1798) reformu içerisinde yok oldu. Buna karşın toprak vergisi hâlâ olağan bütçenin temel gelirini sağladığı için bunun dağılımı başlıca memnuniyetsizlik nedeni olmaya devam etti. Belediyeli yerleşim merkezlerinin içinde dağılım aşağı yukarı hakkaniyetle gerçekleşiyordu fakat bu yerleşim merkezleri ve iller arasında sürekli yapılan düzeltmelere rağmen aynı sonuca ulaşmak mümkün değildi. Bu, deneyimli bir personel, çok miktarda para ve zaman gerektirdiğinin farkına varılmaksızın 1789'da talep edilen bir kadastronun kurulmasına bağlıydı. Napolyon'un işe başlamasına izin verecek olan tek şey huzurun yeniden sağlanmasıydı ve bu çalışma yaklaşık yarım yüzyıl sürecekti.

Devlet açısından başlıca sıkıntılar vergi tahsilatı, savaşın finanse edilmesi ve devlet hazinesinin beslenmesiydi. Kurucu Meclis vergi belgelerinin (kayıt kütükleri ve vergi defterleri) hazırlanması gibi tahsilat görevini de belediye örgütlerine verdi. Bu, yine bir Eski Rejim özelliğine saygı göstermekti ve halk devrimi bu temel nokta üzerinde beledi özerkliğin sınırlandırılmasına katlanamazdı. 1789'dan önce en azından yirmide birlik vergiler için sicil dairesinin ve vergi mükelleflerinin de yardımıyla metodik bir şekilde kayıt kütükleri oluşturmaya çalışan denetçileri çalıştıran krallık yönetimi ile bunun yanı sıra ödemelerin yapılmasını sağlamak için devlet hazinesi yararına vekaletler imzaladıklarından bu ödemeleri hızlandırmak zorunda olan, elde ettikleri indirimler tahsilatlarının toplamı oranında olduğundan bunları tahsil etmekten çıkar sağlayan ve son olarak da evde tutulan nöbetler ve haciz aracılığıyla para ödemeyenleri zorlamaya yetkisi olan görevli tahsildarlara başvuruyordu. Devrimin bunların yerine getirdiği ve ne zorlama yetkisine ne de aynı bağımsızlığa sahip maaşlı memurları teşvik edecek böylesi sebepler yoktu. Ancak 18 Fructidor'dan sonra her ilde vergi defterlerinin hazırlanmasını gözetmek için bir "vergiler bürosu" kuruldu ve vergiciler ile vergi mükelleflerine nöbetçiler gönderme yöntemi yeniden geçerli kılındı. Vergi defterlerinin hazırlanması görevi profesyoneller yerine Direktuvar komiserine verildiği için bu, umulan başarıya ulaşamadı. Vergi geliri söylenilenden çok daha hissedilir bir biçimde arttı. Bununla birlikte Konsüllük'ün ilk işi vergi defterlerinin yazılmasını ve tahsilatı sağlamak amacıyla yerel otoritelerden bağımsız uzman bir idari birim kurmak oldu.

Devlet hazinesi için dolaysız, yavaş ve düzensiz tahsiller dolaylı tüketim vergilerinden elde ettiği günlük gelirlere oranla daha az kazançlıdır. Oysa halk devriminin ilk işlerinden biri bu dolaylı vergileri ortadan kaldırmak

oldu ve Kurucu Meclis'e ancak bunların yok olmasını onaylamak kaldı. Halkın bu vergilerden hoşlanmaması Direktuvar dönemi konseylerinin tuzu vergiye bağlamayı kabul etmelerini engelledi ve tütünü düşük bir vergiye tabi tutmaya kolaylıkla boyun eğmemelerine yol açtı. Napolyon ise ancak 1804'te bu yolu bizzat tutacaktı. Öte yandan devlet hazinesi tahsildar havalelerinden mahrum kaldı. Üstelik zorunlu olmadıkça borçlanmaya bel bağlayamazdı. Buna rağmen borcun temizlenmesini, ardından da olağanüstü savaş harcamalarının karşılanmasını sağlaması gerekiyordu. Sermayedarların açgözlülüğüne ve ihtilaslarına, devlet memurlarıyla ve halk temsilcileriyle rüşvete dayalı gizli anlaşmalarına haklı olarak öfkelenen Montanyarlar, çok eskiden beri kısa vadeli ikrazlarıyla devlet hazinesine yardım etmelerine ve silahlı kuvvetlerin gereksinimlerini avanslarıyla sağlamalarına rağmen bu sermayedarların yardımına başvurulmasını yasaklayınca devlet hazinesinin durumu daha da bozuldu. Devlet hazinesi yalnızca *assignat* ve ulusal malların satışı sayesinde olağan hizmetleri sağlayabildi ve savaşa maddi destek oldu. Devrimin kurtuluşu sebepsiz yere bunlara mal edilmemişti. Girişim özgürlüğüne geri dönen Thermidorcular mal sağlayıcıların dizginlerini salıverdi. "Sarrafların" tekele sahip bir ulusal banka (ki konseyler bunu asla kabul etmediler) kurarak piyasaya sürmekten başka bir şey istemediği kağıt paradan mahrum kalan Direktuvar, Eski Rejim'in birçok kez başvurduğu toprak israfı, tahsil edilemez bonoların bollaşması, hileli iflaslar gibi geçici çözümlerle sınırlı kalmaya mecbur oldu.

Enflasyon, ardından da devlet hazinesinin sefaleti daha ileride işlenecek olan toplumsal sonuçları doğurdu. Bunlar ek bir devrim teşkil etti ve devrime düşmanlık beslenmesine ya da bunun acısını çekenlerin cesaretlerini kaybetmesine yol açtı. Çeşitli açılardan buna maruz kalan ise neredeyse tüm ulustu. Mali durumun düzeltilmesi Konsüllük'ün ilk işi oldu ve Bonapart'ın popülerliği devletin gücüyle bundan büyük yarar sağladı. Yine de hepsi bu değildi. Para olmadığı için devrimcilerin çalışması kısmen başarısızlığa uğramıştı. Kurucu Meclis, ardından da bizzat Montanyarlar diledikleri gibi ulusal malları küçük mal sahiplerinin sayısını artırmak uğrunda feda etmekten çekindiler. 1791 anayasasının girişinde sözü verilen ve Montanyarların demokratik cumhuriyetin hayati organları olarak gördükleri iki büyük kamu hizmetinden yani eğitim ve yardımdan ilki yarı yarıya gerçekleşti. İkincisi ise tamamen başarısızlığa uğradı.

Ansiklopedi yazarlarının öğrencilerinin gözünde milli eğitime tahsis edilen özel görevi yücelten umutlarını Condorcet'den daha iyi kimse ifade edemedi: "İnsan ırkının bu genel ve aşamalı gelişimine yani her toplumsal

kurumun yönlenmesi gereken nihai hedefe katkıda bulunmak" amacıyla "aydınlanmanın artan gelişiminin ihtiyaçlarımıza tükenmez bir katkı, acılarımıza tükenmez bir çare, bireysel mutluluğa ve ortak refaha tükenmez bir imkan kaynağı sağlaması" için devrimin milli eğitimi düzenlemeyi görev bilmesi gerekiyordu. Para karşılığı seçilebilirlik hakkını reddedecek kadar cömert bir hümanizm sözcüsü olan demokrat Condorcet, Descartes'ın mesajını bu şekilde yeniden dile getirerek bunun kapsamını şaşırtıcı bir biçimde genişletiyordu, çünkü "herkese doğanın bahşettiği yeteneklerin tümünü geliştirme yetisini sağlamak ve dolayısıyla yurttaşlar arasında gerçek bir eşitlik oluşturmak ve kanun tarafından tanınan siyasi eşitliği gerçek kılmak" görevini milli eğitime mal ediyordu. Böylelikle herkese burjuva toplum çerçevesi içerisinde haklardan yararlanabilme imkanı sağlamak söz konusuydu.

Geriye kurumun özelliklerini belirlemek kalıyordu. Devlet bunu düzenleyecek miydi? Yoksa yönetimini yerel otoritelere veya aile reislerine mi bırakacaktı? Ya da buna özerklik mi verecekti? Milli eğitimin hedefine ulaşması için okulların zorunlu ve ücretsiz olması gerekmiyor muydu? Yanıt olumluysa para kimin cebinden çıkacaktı? Herkese açık olan ulusal okullar dini değil, ancak laik olabilirdi fakat bu, kilisenin tekelinin yerine kendisininkini mi koyacaktı? Okulların laikliği konusunda koşullar kuşkuya hiç yer bırakmıyordu. Diğer sorunlar hakkında ise görüşler daima farklılık gösterdi.

Kurucu Meclis 10 Eylül 1791'de Talleyrand'ın bir raporunu dinlemekle yetindi. Yasama, 20 ve 21 Nisan 1792 tarihlerinde Condorcet'nin ünlü tasarısını açıklamasını dinledi. Daha ileri gitmeksizin bunun basılmasını buyurdu. Jironden Konvansiyon'u Milli Eğitim Komitesi'nin raporlarını dinledi. 1792 Aralık'ında kralın davasıyla aynı sırada müzakereleri başlattı ve bir sonuca varmaksızın daha sonra yeniden müzakerelere devam etti. Condorcet zorunluluktan bahsetmeksizin bunu kabul eder gibi görünüyor fakat her yurttaşın bir okul açabileceğini hatırlatarak tekeli reddediyordu. Milli eğitim için erkeklere olduğu kadar kızlara da yönelik ilkokulları ve ortaokulları kapsayacak bir ilköğretim, ardından "enstitülerden" oluşan bir geçiş seviyesi, son olarak da dokuz "liseden" oluşan bir yüksek aşama öneriyordu. Seçilen belli sayıda genç masraflar devlete ait olmak üzere "vatan öğrencileri" adı altında bir kurumdan diğerine geçeceklerdi. Diğerleri için ise konferanslar ve ulusal bayramlar gençliklerinde başladıkları eğitimi yetişkin yaşa gelene kadar devam ettirecekti. Dört sınıfa ayrılmış, kendi üyelerini kendi atama yöntemiyle seçilen bir "Ulusal Dernek" milli eğitim kadar araştırmaların da yönetimini üstlenecekti. Her derecedeki öğretmenlerin seçimi ve denetimi bir üst seviyedekilerin görevi olacaktı. Condorcet böylelikle eğitimi siyasi

çalkantılardan ve ailelerin müdahalelerinden olduğu kadar din adamlarının da eleştirilerinden korumak için bağımsız bir birlik kuruyordu ve bundan dolayı kınandı.

Montanyarlar da büyük bilimsel araştırma kuruluşlarıyla bir o kadar ilgileniyordu. Doğa Bilimleri Müzesi'ne dönüşen "Kralın Bahçesinin" yeniden düzenlenmesine 10 Haziran 1793'te başlandı. Bununla beraber ilköğretimi oluşturmanın aciliyetine inanıyorlardı çünkü kuşkusuz bunun müstakbel yurttaşlar için bir yurttaşlığa hazırlık niteliğinde olacağını umuyorlardı. Özellikle de bu kurumu pratik ve yararcı kılmak istedikleri için gençliği profesyonel bir eğitimle yapıcı etkinliğe hazırlamak niyetini güdüyorlardı. Öte yandan en radikal kimseler eşitlikçi zihniyetle tek okulu salık veriyorlardı. Robespierre 13 Temmuz 1793'te Lepeletier de Saint-Fargeau tarafından hazırlanan tasarıyı Konvansiyon'un bilgisine sundu ve ayın 29'unda Milli Eğitim Komitesi adına bu tasarının benimsenmesini teklif etti. Tasarı devlet tekelini öngörüyordu. Cumhuriyet kızlar arasından 5 ila 10, erkekler arasından ise 5 ila 12 yaşındaki çocukların sorumluluğunu üzerine alacaktı. Bununla birlikte tasarı okulu bir aile babaları kurulunun yönetimi altına yerleştiriyor ve öğrencilerin imkanları ölçüsünde kendi ihtiyaçlarını sağlamalarını ve çalışmalarının ürünlerini kısmen satmalarını öngörerek bunu bir çeşit kooperatif haline getiriyordu. Çocuklara zihinsel bilgiden ziyade ahlaki ve profesyonel ilkeler öğretilecekti. Emile'den alınan ilham burada gözle görülür niteliktedir. Lepeletier, Condorcet tarafından öngörülen yüksek eğitim derecelerini onaylıyor ama bunların düzenlemeleri konusunda tek kelime etmiyordu.

Konvansiyon, 2. Yıl'ın 29 Frimaire'inde (19 Aralık 1793) oyladığı kararnamede ne Condorcet'nin ne de Lepeletier'nin tasarısını benimsedi. Bununla birlikte o da Lepeletier gibi yalnızca "ilkokullarla" ilgileniyordu. Eğitim özgürdü ve "öğretmenler" hiçbir teknik denemeye tabi değildi. Aile babası, çocuklarını en az üç yıllığına okula gönderiyor ama kendisine uygun olan okulu seçiyordu. Cumhuriyet, öğretmenleri öğrenci sayısı oranında maddi olarak destekliyordu. Eğer yerleşim merkezinde eğitim veren hiçbir yurttaş yok ise belediye örgütü devletin sabit bir maaş bağladığı bir öğretmen seçebiliyordu. Metin laiklik konusuna bir açıklık getirmiyor ve papazların okul açmasını yasaklamıyordu fakat eğitim vermek için bir yurttaşlık sertifikası gerekiyordu. Seksiyonun ya da belediyenin gözetimi aile reislerininkine paralel olarak gerçekleşecekti. Kamu Selameti Komitesi öğretmenlerin kullanması gereken kitapları yayımlayacaktı ve Haklar Bildirisi bu kitaplarda en önemli yere sahip olacaktı. Devlet tarafından sıkı sıkıya kontrol edilen ama son derece özerk kılınan bu eğitim sistemi Baldırı çıplak zihniyetine de

uyum sağlıyordu. Daima mücadele halinde olan Montanyarlar fırsat bulduklarında eğitime tahsis ettikleri yararcı niteliği ve bunun lehine talep ettikleri araştırmaların katkısını daha da belirgin hale getirdiler. Vakitleri kısıtlı olduğu için de her zamanki gibi devrimci çabukluğu gündeme getirdiler. Böylelikle potasyum nitrat hazırlamak için seçilen yurttaşları taşradan çağırdılar ve bunları birkaç yıllığına ünlü kimyagerlerin yanına verdiler. Kitlesel kuradan gençler seçip subay ve astsubay kadrosunun oluşturulmasını sağlamak için bunları bir "Askeri Okul"da topladılar.

Thermidorcular ilk başta Montanyarların çalışmalarından vazgeçmediler. Hatta 3. Yıl'ın 10 Vendémiaire'inde (1 Ekim 1794) büyük üne sahip öğretim üyelerinin kazalar tarafından gönderilen 1300 stajyeri eğitim vermeye hazırladığı bir Öğretmen Okulu'nun açılışına karar verdiler. Aynı zamanda küçük okullarla da ilgilendiler. 3. Yıl'ın 27 Brumaire'inde (17 Kasım 1794) çıkardıkları kanun cumhuriyetin her belediyeli yerleşim merkezinde olmasa da en azından her 1000 kişilik topluluk için bir okul açmasına ve kaza tarafından atanan ve kontrol edilen bir eğitim jürisinin seçeceği ve denetleyeceği bir öğretmene maaş bağlamasına karar vererek, ücretsiz eğitimi gerçekten kurdu. Özgürlük yine de varlığını sürdürdü ve bazıları burjuva çocuklarının ücretli okullara gidebilmesini umduklarını saklamadılar.

Bununla birlikte ilk zamanlardan itibaren Thermidorcular yüksek kuruluşlara büyük ilgi gösterdiler. Sanat ve Meslek Konservatuarı 3. Yıl'ın 19 Vendémiaire'inde (10 Ekim 1794); daha sonradan Bayındırlık İşleri Yüksek Okulu adını alan Ordu, Donanma ve Köprü ve Yollar için Kamu Hizmetleri Okulu yani bugünkü Politeknik Yüksek Okulu 1 Brumaire'de (22 Ekim) açıldı. Bu, Maden Yüksek Okulu ile tamamlandı. 14 Frimaire'de (4 Aralık) üç tıp okulu ve kısa süre sonra da Sağır ve Dilsizler Enstitüsü kuruldu. Aynı zamanda yeni veterinerlik okulları da açıldı. 7 Messidor'da (25 Haziran 1795) Boylamlar Bürosu kuruldu ve buna rasathanede bir astronomi dersi eklendi. Diller, arkeoloji ve sanatlar da paylarına düşeni aldılar. Doğu Dilleri Yüksek Okulu 10 Germinal'de (30 Mart 1795) kuruldu. Fransız Yapıtları Müzesi 2. Yıl'ın 15 Fructidor'unda (1 Eylül 1794) açılmıştı. Müzik Konservatuvarı da bu döneme dayanır. Dağılmanın eşiğinde olan Konvansiyon nihayet 4. Yıl'ın 3 Brumaire'inde (25 Ekim 1795) zihinsel etkinlik yönetimine Ulusal Enstitü'yü önererek Condorcet'nin Ulusal Dernek'ini böylelikle kurdu ama bu kuruma Condorcet'nin tahsis ettiği idari otoriteyi vermedi.

Ortaöğretimin düzenlenmesi de bir o kadar acil gibiydi. Burjuva oğullarının serbest mesleklere hazırlanmak için kolejlere ihtiyacı vardı. Üyeler ve bir camia edinme gereksinimi duyan bilim dünyası için de aynı şey geçer-

liydi. Konvansiyon 3. Yıl'ın 6 Ventôse'unda (24 Şubat 1795) Lakanal'ın raporu üzerine her ilin, masraflarını karşılayacağı ve bir eğitim jürisi tarafından yetkili kılınan öğretmenlerini atayacağı bir "merkezi okula" sahip olmasına karar verdi. Prensipte bu okullar ücretsiz olmayacaktı.

Bu durumda göründüğü kadarıyla Thermidorcular Condorcet'nin 1792'de dile getirdiği demokratik niyetleri paylaşmıyorlardı. Parasal felaket ve aynı zamanda muhafazakâr tepki bu değişimi açıklar. Ücretsiz eğitim de çok geçmeden bundan etkilendi. 4. Yıl'ın 3 Brumaire'inde (25 Ekim 1795) Konvansiyon öğretmenlere maaş vermeyi bıraktı. Geriye yalnızca konut üstünlüğü kaldı ve belediye tarafından belirlenip aileler tarafından ödenen ücret sistemine geri dönmek gerekti. Aynı zamanda zorunluluktan da artık bahsedilmedi.

Direktuvar üyelerine dönüşen Thermidorcular kanunlarında hiçbir değişiklik yapmadı. Bundan böyle kanunların uygulanması önemliydi. Yüksek eğitim açısından bu uygulama hemen hemen tamamlanmıştı. Direktuvar özellikle matematik bilimler ve fizik bilimleri yanında bir sınıfın büyük bir yenilik niteliğindeki tinsel ve siyasi bilimlere, üçüncü bir sınıfın ise edebiyata ve sanatlara ayrıldığı Enstitü'yü düzenledi. Merkezi okullar açıldı ve bazıları gelişip büyüdü. Her biri iki yıl süren ve art arda üç dizi halinde ayrılmış olan dersler isteğe bağlıydı. Bu okullar bir öğrenim akışı teşkil etmedikleri ve kolejden çok üniversiteye benzedikleri için eleştirildiler, çünkü ne hazırlık sınıfları ne de yatılı bölümleri vardı. Bazıları buna kendiliğinden çözüm getirdi fakat bütünsel bir reform gerekli gibi görünüyordu. Bu konuda tartışılsa da herhangi bir sonuca varılamadı. İlkokullarda ise önceden kestirilen sonuçlar gecikmedi. Öğretmenlerin işe alınması işlemi daha da kötüye gitti. Öğretmen okulları olmadan bu işlem nasıl düzenlenebilirdi? Eğer kilise ile çatışma halinde olan Direktuvar okullardaki laikliği muhafaza etmeseydi eğitim doğrudan Eski Rejim'e dönüşe sahne olacaktı. Bu nedenle çoğu zaman dini eğitim veren özel okullar yeniden belli bir müşteri kitlesi buldu. Hükümet özel okulları belediye örgütlerinin denetimine tabi tuttu, devlet memurlarının çocuklarını bu okullara göndermelerini yasakladı ve görevlilerini yalnızca devlet okulu mezunları arasından seçmeye karar verdi. Bu son önlemler uygulamaya geçmese de denetim ve onuncu gün ayinlerine katılma mecburiyeti birçok özel okulun istemli ya da zorunlu bir biçimde kapanmasına sebep oldu. Yine de milli eğitim bundan bir yarar görmedi.

Bu durumda gelişim demokratik kesintinin izini taşır. Savaş, kaynakların yetersizliği ve aynı zamanda da deneyimlerin kısa sürmesi icraatları acımasızca sınırlandırıyordu. Bununla beraber burjuvazinin büyük çoğunluğunun

katlanılabilir ya da tatmin edici olarak değerlendirdiği yönetime yaklaşılıyordu. Bu yönetim biçimi geleneğe oranla derin farklılıklar gösteriyordu. Devrim, kilisenin tekeline bir son vererek ücretsiz ve laik eğitimi kurmuştu. Doğaya dair bilgilere insan ve toplum bilgilerinin de eklenmesi gerektiğini unutmadan sağın ve deneysel bilimlerin önceliğini buna dahil etti. Ulusal dile ve edebiyata öncelik vererek klasik hümanizmi modernleştirdi. Öğretim üyelerinin araştırmayı, teknik uygulamayı ve gençliğin eğitilmesini yöntemleriyle bağdaştırmalarını ilke olarak koydu. Bu, eğitim kurumunun en özgün niteliklerinden biridir. Eğitim mükemmeliyetten uzak olsa da ansiklopedi yazarları burada kendi fikirlerini görebiliyordu.

Yardım kurumlarının akıbeti daha kötü oldu. Ne kadar yetersiz oldukları düşünülse de sadakaların, *décimateur*lerin* ve manastırların ortadan kalkması, vakıfların ve ardından hastane ve düşkünler evlerinin mallarının satılması yardım kuruluşları için korkunç darbeler niteliğinde oldu. Meclisler, belediye örgütlerinin yardımseverlik atölyelerine dağıttığı ya da ayırdığı para yardımlarını bazen bu kuruluşlara vererek bunları belli bir ölçüde desteklediler. 9 Thermidor'dan sonra 2. Yıl'ın 22 Floréal'inde Montanyarlar tarafından karara bağlanan sosyal sigortalar denemesinden geriye hiçbir şey kalmadı. Thermidorcular hastane ve düşkünler evlerinin hâlâ satılmamış olan mallarını bunlara geri vermekle yetindiler. Ardından Direktuvar yardımseverlik büroları kurdu ve bunlara paraca destek olmaları için belediyelerin giriş vergileri koymalarına izin verdi fakat belediyeler bunun gelirini genellikle kendi bütçelerine dahil ettiler. Devrim burada da izini bırakmıştı: Yardım kurumları laikleştirilmişti ama 1793 Bildirisi yoksula bir hak tanımış olsa da o dönem burjuvazisi bunu bir yardımla sınırlandırmayı ve işi daha ziyade yardımseverliğe bırakmayı tercih ediyordu.

VII. Ordu

Devrimin yapıcı çalışmaları arasında en başarılı olanı 1799'da ulusal ordunun kurulması gibi görünüyordu. 1789 yılı Fransızları bunu beklemiyorlardı. Milis toplamak için kura çekilmesinden nefret ediyorlardı ve eşitliğe düşkünlükleri, herkes için askerliği dileyecek derecede değildi. Savaş kralların işiydi ve zaten yeni düzen dünyaya barış sunmuyor muydu? Kurucu Meclis milisi ortadan kaldırdı ve Dubois-Crancé'ye rağmen gönüllü yazılma

* Bir kilise topluluğundan tahsil edilen aşarın sahibi olan, bunun karşılığında kilise topluluğunun gereksinim masraflarına katılması gereken ve bazen laik olabilen din adamı.

aracılığıyla asker toplama yöntemini muhafaza etti. 1790 Şubat'ında rütbelerin satın alınabilirliğini ortadan kaldırdı ve bunların herkese açık olduğunu ilan etti; ardından eylül ayında, astsubaylara dört açık teğmenlik rütbesinden birini ayırdı ve terfilerde büyük ölçüde kıdemliliğe yer verdi. Astsubayları ve burjuvaziyi memnun eden bu reformlar dışında, eski düzen pek değişmedi. XVI. Louis ordunun başkomutanı olarak kaldı; soylu subaylar, göçmeleri gerekmedikçe görevde kaldılar. Üçüncü Tabaka ve aristokrasi arasındaki çatışma, Kurucu Meclis tasfiye kararı almamışken, birliklere sızdı. Cephe birlikleri dağıldı ve asker sayısı azaldı.

Bununla beraber halk devrimi, aristokrasiye ve haydutlara karşı ulusal muhafız birliğini düzene koymuştu. Meclis bu birliği yasallaştırdı ve işleyişini düzenledi. Seferber edilebilir ve yerleşik olan, silah taşımaya uygun tüm yurttaşları bir araya getiren, komutanlarını seçen, beyaz değil mavi üniforma giyen bu birlik, kendisini radikal bir biçimde ordudan farklı görüyordu; orduya güvenmeyen meclisler, ulusal muhafızları devrimin savunma aracı olarak görüyorlardı ve bunları askeri şeflerin emri altına vermeyi kabul etmediler. Buna karşın kralın kaçışı istila belirtisi haline geldiğinde, Kurucu Meclis bu devrimci milisten 100 bin gönüllü talep etti ve bunlar il taburları halinde düzenlendiler; savaş başlayınca, Yasama bunların sayısını artırdı ve Konvansiyon, 23 Şubat 1793'te fazladan 300 bin muhafız talebinde bulundu. Ulusal muhafız birliği yine de varlığını sürdürdü ve 1792 ve 1793'te orada burada kısmen seferber edilmesine, ardından da Direktuvar'a gezgin birlikler sağlamasına rağmen, özelliklerini korudu. Böylelikle devrim, normal olarak savaşan iki tür savunucuya sahip oldu. 10 Ağustos'tan beri kral artık bunları yönetmiyordu ve İsviçreli alaylar azledilmişti; 2. Yıl'da gerçekleştirilen ciddi bir arıtma, şüpheli unsurları saf dışı bıraktı. Oysa ordunun gerçekten ulusallaşması için birliği gerçekleştirmek ve tüm Fransızları orduya çağırmak gerekiyordu. Bu zorlukla başarıldı.

1793 Şubat'ında, Konvansiyon cephe ordularının ve gönüllülerin karma yapılmasına karar verdi; kuramsal olarak düzenlemeleri ortak hale geldi; fakat birliklerin kaynaştırılması yavaş yavaş gerçekleşti ve ancak Direktuvar döneminin başında tamamlandı. O arada, 23 Ağustos 1793'te yürürlüğe giren kitlesel ayaklanma sayesinde, evli erkekler dışında askerlik, olağanüstü nitelikte olmak üzere herkes için zorunlu hale geldi. Bir sonraki yıl, Thermidorcuların hiçbir kararnamesi, 18 yaşına gelen gençlerin orduya alınmasını emretmedi ve kimse askere çağrılmadı; belki de boyun eğmeyenlerin aranması işlemi, bundan böyle yeni boyun eğenler için de geçerli oldu; bu durumda, kuşkusuz çoğunluk bundan sıyrılırken, 1793 "kurasından olanlar"

en azından Konsüllük dönemine dek hizmet ettiler. Böylelikle 20 ve 25 yaş arasında sürekli hizmet zorunluluğunu getiren, 6. Yıl'ın 19 Fructidor'u (5 Eylül 1798) tarihli Jourdan kanunu oldu. Bu kanun yalnızca, Beş Yüzler Konseyi'ne önerinin sunulduğu 6. Yıl'ın 23 Nivôse'u (12 Ocak 1798) tarihinden önce evlenen erkekleri muaf tuttu; fakat vekil göstermeye izin veriyordu; bu yöntem 7. Yıl'ın 10 Messidor'unda (28 Haziran 1799) ortadan kaldırılınca, değişim tamamlanmış gibi göründü. Aslında, zorunluluk illaki askerliği kapsamıyordu: Jourdan kanunu yalnızca, koşullar hakkında hakemlik yapan konseylere, asker sayısını artırmak ya da tamamlamak için gerekli olan askerleri çağırma hakkını veriyordu. 7. Yıl'ın Messidor ayında, kurullar tüm sınıflara çağrıda bulundular. Böylelikle kitlesel ayaklanma sistemine geri dönülüyordu ve hoşnutsuzluk o kadar şiddetli oldu ki ileri gelenleri memnun etmek için vekil gösterme hakkını yeniden yürürlüğe sokmaktan rahatsızlık duyan Bonapart, isteklerini imparatorluk savaşlarına kadar sınırlandırdı.

Montanyarlar, karma yoluyla, gönüllü taburların halka dair özelliğini tüm orduya yaymak niyetindeydiler; aslında, böylesi bir kaynaşmanın ardından daima olduğu gibi, bu özellik kısmen silindi. Bununla beraber devrimin damgası derinliğini korudu. Soylulara ve rahiplere karşı düşmanlık besleyen ordu, Napolyon komutanlığa geçtikten sonra bile, ulusun, devrime en genel anlamda bağlı kalan kesimi olarak kaldı. Demokrasi, ordu bünyesinde hayatta kaldı; çünkü hiyerarşi içerisinde yükselmek için bilgi bile pek önem taşımıyor, zekâ ve özellikle de cesaret yeterli oluyordu. Karma, ordunun temel özelliklerinden biri olarak kaldı. Ordu asla kışlada yerleşik olarak yaşamadı. Yeni kura erleri giyinir giyinmez ve silahlanır silahlanmaz cepheye doğru yola çıkıyor ve savaşanların arasına karışıyorlardı.

Devrim, ordusunun özgün nitelikleri sayesinde, savaş yöntemlerini değiştirdi. Her şeyden önce, daima iz bırakan gönüllülerin kendiliğinden aldığı inisiyatif aracılığıyla taktiği değiştirdi; süvariliğin, askere alınanlar için uzun bir acemilik dönemi gerektirdiği doğruydu ve Direktuvar yönetimi altında ilerlemeler kaydetmesine rağmen, imparatorluk dönemine dek Avusturyalılarınkine oranla seviyesi düşük kaldı. Stratejinin yenilenmeye daha da ihtiyacı oldu. Daha önce gördüğümüz üzere, Carnot'nun kusurlu denemesinin ve Bonapart'ın İtalya'da kendisini göstermesinin ardından ilerleme durdu ve hatta 1799 seferi bu ilerlemenin hiçbir izini taşımadı. Sonuç, bu açıdan da kendini bekletiyordu: Devrim tarafından dövülen silahın, imparatorluk seferlerini ünlü kılan eşsiz darbelerini indirmesi için, bir tek Napolyon'un dehasına ihtiyacı vardı.

VIII. Ulusal Birlik

Yıkıcı ya da yapıcı olsun, Fransız Devrimi birçok açıdan ulusal birliği geliştiriyordu; yine bu sıfatla, ülkenin tarihi devamlılığının bir parçasıdır. Ülke topraklarının çeşitli bölümlerini ayıran duvarlar yıkıldı. Kanun önünde eşit olan tüm yurttaşlar devlete ve tektip bir yönetime aynı şekilde itaat ediyordu. Artık ne dahili gümrükler ne de geçiş vergileri vardı; ulusal pazar, ulaşım imkanlarının el verdiği derecede oluşturulmuş oldu. Ulusun sınırları, yabancı ülkelerin karşısında kesin bir biçimde belirdi. Komşu bölgelerin derebeyleri ve piskoposları, Fransa'daki derebeylik haklarını ve yargılama yetkilerini kaybettiler. Siyasi sınırdaki "bariyerlerin gerilemesi", Alsas ve Loren'i Fransız ekonomisine dahil etti ve bu bölgeleri Almanya tarafına kapadı. Psikolojik açıdan, Üçüncü Tabaka'nın Ulusal Meclis etrafındaki dayanışması ve federasyonlardaki birliği de bir o kadar başarılı oldu. Buna karşın hiçbir şey ulusal ordunun kurulması, savaşması ve kazandığı zaferler kadar etkili olmadı. Maddeten, askerliğe alınan ya da koşullardan dolayı yeri değiştirilen birçok kişi, o zamana dek tanımadıkları topluluğun çeşitli yönlerini keşfetmeyi öğrendiler.

Bununla beraber şimdilik, çalışmanın sona ermediğini itiraf etmek gerekiyordu. Merkezi erk ve yerel yönetim arasındaki düzenlemenin geliştirilmesi gerekiyordu; kanunların derlenmesi neredeyse tamamıyla beklemedeydi; yurttaşlık eğitimi için öylesine önem taşıyan ilköğretim kurulmuyordu. Hatta pazarın bütünlüğü açısından, mahzarlarda talep edilen tektip bir ağırlık ve uzunluk ölçüleri sistemi bile tamamlanamıyordu. Kurucu Meclis bu görevi, 19 Mart 1791'de yeni düzenin iki temelini açıklayan bir komisyona vermişti. Bu onluk ve bilimsel gözleme dayalı bir sistem olacaktı. Bu ikinci ilkeye uygun olarak, ölçü birimi meridyenin çeyreğinin tam olarak bir parçasına (on milyonda birlik kısmı) denk düşecek ve "metre" adını alacaktı; bu da, bütüne "metrik sistem" adının verilmesine sebep oldu; ağırlık birimi, yani "gram" ise, belirli koşullarda tartılan, bir santimetreküplük damıtılmış su ile ölçülecekti. Aslında, illaki yaklaşık ölçüler kullanarak doğaya başvurmak, ancak sembolik ölçüler belirlenmesine sebep olabilirdi. Gerçekten rasyonel olan ve tartışılmaz bir kullanışlılık teşkil eden yenilik, onluk usuldü. Delambre ve Méchain, 1792 yılında Dunkerque ve Barselona arasındaki meridyenin uzunluğunu ölçtü. O sırada Haüy ve Lavoisier, 0°'de damıtılan ve boşlukta tartılan bir oylum suyun ağırlığını ölçüyordu. 11 Temmuz 1792'de, Bilimler Akademisi ağırlık ve uzunluk ölçülerinin terimler dizinini, iki temel birimden yola çıkarak belirlediler: Metre ve gram. Nihai kararnameler 1 Ağustos 1793'te ve 3. Yıl'ın 18 Germinal'inde (7 Nisan 1795) çıkarıldı. Metre, "Kuzey

Kutbu ve Ekvator arasında bulunan meridyen yayının on milyonda birlik bölümüne eşit uzunluk birimi"; gram ise "metrenin yüzde birinin küpüne eşit ve eriyen buz sıcaklığındaki bir oylum saf suyun salt ağırlığı" olarak tanımlandı. Geriye, metrik sistemi kullanıma geçirmek kalıyordu; sonu gelmeyen mühletlerden dolayı Devrim bunu başaramadı.

Daha sonradan onluk sistem bir güçlükle karşılaştı. Konvansiyon 1 Ağustos 1793'te, 10 gramlık gümüşe eşit olarak "frank"ı para birimi olarak belirlemişti fakat 3. Yıl'ın 28 Thermidor'unda (15 Ağustos 1795) geleneksel hesap parasının sürüp gitmesini sağlayarak alışkanlıkları hoş tutmak niyetiyle frangı Eski Rejim'in "lira"sıyla yaklaşık olarak bir tutmak üzere bu yeni birimin değerini yarı yarıya düşürdü. Direktuvar yok olduğunda, her şey nihai bir biçimde belirlenmemişti ve tamamlama işlemi bu açıdan da Konsüllük'ün eseri oldu.

Başka bir nokta (Fransız dilinin yayılımı) konusundaki girişimden de vazgeçildi ve bu böylece kaldı. Ne yüzyılın kozmopolitliği ne de gönüllü bir birlik olarak ulus kavramı devrimcileri bununla ilgilenmeye itti; yerel özerkliğe karşı salt özgürlükçü düşkünlükleri de buna eğilim göstermelerini sağlamadı. Kurucu Meclis tam tersine, 14 Ocak 1790'da kararnamelerinin krallıkta kullanılan tüm bölgesel dillere tercüme edilmesini buyurdu. Konvansiyon, savaşı ulusallaştırarak görüş değiştirdi; öte yandan ruhban sınıfının esas olarak önem verdiği bölgesel diller ve şiveler, karşıdevrimi kolaylaştırmakla suçlanıyordu ve görevdeki temsilciler, özellikle de Alsas'taki Saint-Just, bunlara karşı düşmanlık sergiledi. 2. Yıl'ın 8 Pluviôse'unda (27 Ocak 1794), Kamu Selameti Komitesi adına Barère, "eski bölgesel dilleri" ifşa etti. "Federalizm ve batıl inançlar Aşağı Bretanya dili; göçmenler ve Cumhuriyet düşmanlığı Almanca konuşuyor... Monarşinin Babil Kulesi'ne benzemek için sebepleri vardı. Demokraside, yurttaşları ulusal dili bilmeksizin, iktidarı denetlemekten aciz bir biçimde bırakmak vatana ihanet etmektir. İnsan Hakları Bildirgesi'ne hizmet etme şerefine ulaşmış Fransızca, tüm Fransızların dili haline gelmelidir. Yurttaşlara kamu düşüncesinin aracını, devrimin en emin etkenini, yani ortak dili vermek borcumuzdur." Barère, kamusal ve noter imzalı belgelerin bundan böyle yalnızca Fransızca olarak kaleme alınmasının ve sicil idaresinin ancak bu aynı koşulla adi senetleri kabul etmesinin –ki bu reform varlığını sürdürdü– yanı sıra, on gün içerisinde, yabancı bir bölgesel dil kullandığı özellikle belirtilen illerin tüm belediyeli yerleşim merkezlerine Fransızca konuşan bir öğretmen yerleştirilmesinin de karara bağlanmasını sağladı. 16 Prairial'de (4 Haziran) Grégoire daha da ileri gitti ve meclisten, yetkilileri ve halk derneklerini taşra ağızlarını ortadan kaldırmaya özen gös-

termeye davet etmesi için ricada bulundu; ama dikkate alınmadı. 8 Pluviôse kararnamesinin öğretmenler konusundaki maddesinin akıbeti, doğal olarak ilkokulların akıbetine bağlıydı ve 9 Thermidor'dan sonra bunun üzerine hiç düşünülmedi. Fransızcanın gelişimi de, ulusal zihniyetinki gibi, bundan böyle ya merkezi okullardan ve daha sonra da liseler ve kolejlerden ya da ülkenin idari ve ekonomik açıdan birleşmesinden kaynakladı.

Bunun yanında ulusal birlik gelişmekteyken, iç savaş önemli bir azınlığı bundan koparmaya eğilim gösteriyordu: 6. Yıl kanununa bakılırsa göçmenler ve bunların aileleri, direticiler ve hatta soyluların çoğunluğu. Bazı af kararları bunları yeniden topluma dahil edebilirdi; fakat bu aflardan yararlanacak olanların, yeni düzenle ancak görünüşte uzlaşacakları ve öç planları yapacakları öngörülüyordu. Son olarak da daha ileri bakıldığında, yaşanan olaylardan dolayı alevlenen kişisel çıkarların duygusal tepkilerin verilmesini tetiklediği kolayca görülür. Bundan dolayı geleneğin ve akılcılığın arasındaki dini, siyasi ve toplumsal çatışmanın yeni Fransa'yı manevi açıdan eskisinden de fazla bölecekti.

IX. Düşünsel Hayat

Devrimciler, akılcılığa hemen hemen sadıktı. 2. Yıl'ın 11 Vendémiaire'inde (2 Ekim 1793), Konvansiyon Descartes'ı Panthéon'a defnetme kararı alarak onu onurlandırdı. 1794'te Condorcet, insan ırkının geleceğine dair kesin güvenini, sonsuz ilerlemeye ve insanlığın yetkinleşebilirliğine dair yenilemez inancını kanıtladığı, 18. yüzyıl düşüncesinin en üstün ifadesi olan *Tableau des progrès de l'esprit humain*'ini [İnsan Zihninin İlerleme Çizelgesi] yayımladı. Bilimsel alanda da sonsuz ilerlemelerden bahsediyordu: "Daha fazla sayıda nesneyi, daha değişik ilişkileri tanıdıkça, bunları daha basit ifadelerle sınırlandırmayı, daha fazlasını kavramamızı sağlayan biçimler altında sunmayı başarıyoruz."

Robespierre gibi birçoklarının duygusal açılmayla ya da etkinliğin sakladığı umutla ilişkilendirdiği, ahlak kuralları koyma çabasında olan bir pragmatizm biçimi altındaki deist metafizik, itibarını hiç yitirmedi; 1791'de Volney, *Les ruines*'de [Yıkıntılar], despotizm ve teokrasinin empoze ettiği doğal dinden vazgeçilmesiyle imparatorlukların netice itibarıyla yıkılmasını anlattı; ardından 1793'te, Yüce Varlık dinine, onuncu gün ayinlerine ve teofilantropiye uygun düşen *Catéchisme ducitoyen*'i [Yurttaşın Din Dersi] yayımladı.

Bununla beraber Direktuvar döneminde, uygulayıcılarının kişisel duyguları ne olursa olsun deneysel bilimlerle aynı fikirde olan Enstitü'ye egemen

ideologlar, bilgiyi tamamıyla deneysel kılmak için, bunu hissedilebilir dünyanın sınırlarına taşıyorlardı. Destutt de Tracy, fikirlerin nasıl oluştuğunun gözlem sonucu belirlenmesi gerektiğini öne sürdü; okulun adı da buradan gelir. 1795'ten sonra Enstitü'nün ikinci, yani tinsel ve siyasi bilimler sınıfında ve Konvansiyon tarafından kurulan büyük yüksek eğitim kurumlarında bir araya gelen, *La Décade philosophique*'ten yararlanan ve merkezi okulları öğrencileri sayesinde ellerinde tutan ideologlar, geleneğe ve dinin eski haline getirilmesine karşı düşmanca tavırlar sergilemeye devam ediyorlardı. 1794'te yayımlanan Dupuis'nin *Origine de tous les cultes* [Tüm Dinlerin Kökeni] kitabını açıklarken "Teoloji," diye yazar Destutt de Tracy, "dünyanın çocukluğunun felsefesidir; bunun, yerini olgunluk çağına bırakmasının vakti gelmiştir; bu felsefe, hayal gücünün eseriyken diğer felsefe ise gözlem ve deneyim üzerine kurulmuştur." *İdeoloji*, 18. yüzyıl felsefesiyle 19. yüzyıl pozitivizmi arasında yer alır.

Doktor Cabanis deneysel psikolojiye öncülük ediyor ve Salpêtrière hapishanesinde akıl hastalıklarını araştıran Pinel, patolojik psikolojiye ilk adım niteliğindeki kitabını 1798'de yayımlıyordu. Maneviyat onlar için bir töreler bilimi haline gelmişti. Ginguené ve Fauriel, edebiyat ve sanatların araştırılmasına, tarihsel eleştiriciliği dahil ediyorlardı; Madame de Staël, 1800 yılında *La littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales* [Toplumsal Kurumlarla İlişkileri Açısından Ele Alınan Edebiyat] hakkındaki kitabını yayımlayacaktı: "Dinin, törelerin ve kanunların edebiyat üzerindeki etkisini incelemeyi tasarladım"; bu, tarihsel eleştiriciliği edebi eser araştırmalarına dahil etmek anlamına geliyordu. 1794'te Dupuis'nin, *Origine de tous les cultes*'ünde, bu yöntemi dinler tarihine de uygulamayı denediği görülür.

Hâlâ gelişmekte olan bilimler, akılcılık için siper görevi gördü. Matematik bilimler –cebir, geometri, mekanik, astronomi– Fransa'da parlamaya devam ediyordu. Özellikle Lagrange, Legendre ve Laplace, işlevlerin incelenmesiyle analizin gelişimini destekliyorlardı; Monge'un betimlemeye dayalı geometri konusundaki kitabı 1799'da çıktı; Laplace 1796'da, 20. yüzyıla kadar rakibi bulunmayan ve klasik mekanik bilimi taçlandıran *Système du monde*'unu [Dünya Sistemi] açıklamıştı. Henüz fizik alanında önemli isimler yoktu. Kimya alanı, yaratıcısı olan Lavoisier'nin kaybından dolayı üzülse de, hâlâ Berthollet ve daha birçoklarına sahipti. Doğal Tarih Müzesi'nde, artık Cuvier, Geoffroy Saint-Hilaire ve Lamarck eğitim veriyordu; fakat evrim konusundaki tartışmaları henüz başlamamıştı.

Devrimden nefret edenler, genellikle 18. yüzyıl akılcılığını, tinselci ve deist kaldığında bile, felaketin sorumlusu olarak kınıyorlardı. Geleneğe ve

dine geri dönüş, akılcılık felsefesinden vazgeçenler tarafından salık veriliyordu; örneğin bir inancıya dönüşen Laharpe ya da toplumsal yararcılığı savunan Fontanes. Buna benzer bir değişim göçmen çevrelerinde de ortaya çıkıyordu ve Bonald ve Maistre, ilk kitaplarını 1796'da Fransa'nın dışında yayımladılar. Deneysel akılcılığı geleneğin meşrulaştırılmasına alet eden, Burke'ü örnek alan bu adamlar, 19. yüzyılda karşıdevrimin efendilerine dönüşeceklerdi; fakat Direktuvar dönemi çağdaşları, bunları görmezden geldiler. Başpapaz Barruel'in 1797'de devrimi bir mason komplosuna indirgemeye çalıştığı *Mémoires pour servir à l'histoire du jacobinisme*'in [Jakobenlik Tarihine Hizmet Edecek Anılar] başarısı daha da hızlı oldu. "Bu Fransız Devrimi'nde her şey öngörüldü, düşünüldü, ayarlandı, kararlaştırıldı, tüzüğe bağlandı; her şey en derin hainliğin sonucunda ortaya çıktı çünkü her şey, gizli dernekler içerisinde kurulan komploların iplerini tek başlarına ellerinde tutan ve komplolara elverişli olan hareketleri seçmeyi ve hızlandırmayı başaran adamlar tarafından hazırlandı ve yaratıldı."

Diğerlerine göre ise felaketin sorumluluğu kadere ya da kaçınılmazlıklara aitti. Chateaubriand, 1797 yılında Londra'da basılan *Essai historique, politique et moral sur les révolutions*'unda [Devrimler Üzerine Tarihi, Siyasi ve Ahlaki Denemeler] durmadan "olayların kaçınılmazlığını", "erkleri düzenleyen zorunluluğu", "kaçınılmazlık adı verilen şu gerekliliği" söz konusu ederek, sonunda anlayamadığını ve açıklayamadığını belirtir. "Devletlerin yaşadığı kargaşaların nedenlerini kavramak için sarf edilen bin türlü çabaya rağmen bir şeyin gözden kaçtığı hissediliyor; bilmem nereye saklanmış bilmem nedir bu ve bu ne idüğü belirsiz şey, bütün devrimlerin etkili nedeni gibi görünür." Olayları "olayların kaçınılmaz akışı", "olayların zorlayıcı doğası yani insanlardan ve hükümetlerden bağımsız şu kuvvet" aracılığıyla açıklayan İngiliz yurttaşlığına geçmiş Cenevreli Mallet du Pan'da da aynı usdışılık görülür. Kısa süre sonra "kaçınılmazlıktan" "Tanrı'nın parmağına" doğru adım atıldı.

Düşünceler dünyasında akılcılığa karşı koyan şey, siyasi teorilerinin gözden düşmüş olmasına rağmen, özellikle Rousseau'nun her zamankinden daha büyük olan etkisiydi. Onun yazılarındaki kösnül duyguculuktan zevk alınıyordu. Bununla beraber Rousseau, zekânın üstünlüğüne de karşı çıkıyor ve sezgiyi ön plana çıkarıyordu. Buna karşın, devrimi eleştiren ya da dönemin zorluklarının her zaman olduğu gibi arzulanmasına yol açtığı heyecan verici avunmaları sağlamamasından dolayı akılcılığı suçlayanların çoğu için felsefi tasavvurun hiçbir önemi yoktu. Bunlar geleneksel dine ya da hak mezheplerine aykırı tasavvuflara yöneliyorlardı. Katolik ruhban sını-

fı, yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı hissedilir bir biçimde zayıflayan nüfuzunu geri kazanmak için çabalıyordu. Bu sınıfın içindeki bölünmeler, sarf edilen çabalara engel teşkil ediyordu. Eski meşruti kilise varlığını sürdürüyordu; geriye, en meşhurları Grégoire olan 44 piskopos kalmıştı; bunlar 1797'de ulusal bir divan topladılar; *Annales de la religion* [Din Yıllıkları] adlı bir yayınları vardı. Romalı rahipler, bizzat kendi aralarında hemfikirliliği sağlayamasalar da bu din adamlarına karşı büyük bir mücadele veriyorlardı. Boulogne başpapazının gazetesi *Annales ecclésiastiques* [Kilise Yıllıkları], en ünlüleri Başpapaz Emery olan ve Başpapaz Sicard'ın *Annales religieuses* [Dini Yıllıklar] adındaki bir başka gazeteye sahip olan itaatkârları uzlaşmazlar adına kınıyor ve özellikle de, 18 Fructidor'dan sonra kraliyete karşı nefret andı içen "kincilere" saldırıyordu. Buna karşın Katolik disiplininden sıyrılan zihniyetler de sırf bu yüzden usçu olmuyorlardı; evrenin sihre dayalı yaradılışına bağlı kalan bu kişiler, "ışıkçılık" adı altında birbirine karıştırılan belirsiz ve deruni doktrinlere başvuruyorlardı. Saint-Martin hâlâ hayattaydı. Alsas ve Lyon mistik merkezler olmaya devam ediyordu. Öte yandan, arada bir peygamberler ya da kâhinler ortaya çıkıyordu; Suzanne Labrousse devrimin ilk yıllarında ve Catherine Théot da Terör döneminin ortasında Paris'te etrafında kendilerine inanan kimseler topladı. Şunu belirtmek yine de önemlidir: Bu iki düşünce biçiminin, Devrim konusundaki görüşlerin sınıflandırılmasına tam anlamıyla tekabül ettiği söylenemez. Cournot'nun da altını çizdiği üzere, çoğunluğu partiler mücadelesinin tehlikelerini ve karmaşık nüanslarını anlamaktan aciz Fransızlar, baştan savma ve kesin görüşlü iki karşıt cephe arasında bölünüyorlardı. Düşünceleri devrimin lehine ya da aleyhine oluyor ve okul tarafından güçlendirilen ailevi gelenek, kişisel ilişkiler ve yeri geldiğinde de meslekler, karşıtlığı donuklaştırma eğilimi gösteriyordu. Diğer yandan ideolojik anlaşmazlık 1789'dan öncesine dayandığı için devamlılık gösteriyordu.

Bu devamlılık aynı zamanda konuşmada da kendini gösterir. İlk yıllarda, dil gözle görülür ve derin bir değişime uğradı. Her zaman yenilenme, ilerleme, toplumsal yararcılık ve mutluluk fikirleriyle bağdaştırılan, umut ve tutkusal isteklerle büyüyen ve parlayan bazı kelimelerin anlamları geçici olarak heyecan verici bir güç kazandılar –aristokratlar, despotlar, tiranlar ya da derebeylik, Eski Rejim, devrim– ya da çok geçmeden yavanlaşan yüce bir değer edindiler –kanun, anayasa, yurttaş– ama bu değerlerin muhafaza edildiği de oldu: Ulus, Vatan. Heyecan baskın çıktığı için, sözcük ve terimlerin aşırılığı, abartma sanatı ve tumturaklılık ölçüsüzce üslubu ağırlaştırdı; bunlar aynı zamanda unutulmaz çarpıcılıkta cümleler doğurdu: "Yoksa za-

ferle bir antlaşma mı imzaladınız?" "Biz ölümle imzaladık." Halk dili, bir süreliğine klasik dile bulaştı; belki de, meclis konuşmacılarının yaygın biçimde kullandığı basit geçmiş zamanlı ve hikâye bileşik zamanlı dilek kiplerinin gözden düşmesine katkıda bulundu. Sonuç olarak devamlılık baskın çıktı. Nadir istisnalar dışında kolej öğrencileri, özenli ifadelere ve görgü kurallarına saygı gösterilmesine düşkündü. Dini terimleri ve mason terimlerini kendi lehlerine çevirdiler, dolaylamayı, istiareyi ve öğüt verici öyküleri kullandılar; İlkçağ yazarlarından bol bol alıntı yaptılar; birkaç yıldan beri moda olan yalancı duyarlılığa yer verdiler. Zaten 18 Brumaire'in arifesinde, Jakobencilik ve Baldırı çıplakçılık belirtileri olarak küçümsenen ara söz kullanımları gittikçe seyreliyordu.

Devrim, bazı edebi türleri (siyasi belagat ve gazetecilik) yarattı ve yazarlara bazı temalar konusunda fikir verdi ya da bu temaları sağladı: André Chénier'ye Jeu de Paume'u, kardeşine IX. Charles'ı, Fabre d'Églantine'e Philinte'i. Propaganda için gazete, broşür, maiyet müfrezeleri ve bayramların yanı sıra tiyatro da kullanıldı. 2 Ağustos 1793'te, Konvansiyon Belediye tarafından belirlenecek olan tiyatrolarda haftada üç kere, "Brutus, Giyom Tell gibi trajedilerin ve devrimin muzaffer olaylarını ve özgürlük savunucularının erdemlerini anlatan başka oyunların" sahnelenmesini buyurdu; "bu temsillerden birinin masrafları, her hafta Cumhuriyet tarafından üstlenilecek; kamu zihniyetinin ahlakını bozma ve kraliyete dair utanç verici batıl inancı uyandırma eğilimi gösteren oyunları sahneleyen tüm tiyatrolar kapatılacaktı."

Soylu sınıfına, ardından da krallara karşı şiddetli bir düşmanlık sergileyen, bazen kilise karşıtı ve 9 Thermidor'dan sonra Jakoben karşıtı olan uygun piyeslerin hiçbir değeri yoktu: Uzun süre afişleri asılı kalmış *Offrande à la liberté* [Özgürlüğe Armağan], kuşkusuz en önemlileri oldu. Direktuvar dönemi sonunda büyük konuşmacılar ölmüştü; Camille Desmoulins'e yaklaşabilen hiçbir havadis yazarı yoktu; konformist konular ve klasik türler egemendi: Ducis, Arnault ve Andrieux, Delille ve Lebrun-Pindare gibi seçkin ama deha yoksunu yazarlar bu geleneği sürdürüyorlardı. Bununla beraber bu geleneğin doğuşunu gören toplum yok olduğundan ve bunun etkileri tükendiğinden, gelenek can çekişiyordu. Hiç kolej yüzü görmemiş yeni zenginler ve küçük burjuvazi, bundan ne ilham alabilir ne de Yunan ve Latin kaynaklarına yapılmış göndermelerin tadına varabilirdi; bu sınıf, romantik dramanın öncüleri olan Pixérécourt ve Ducray-Duminil'in melodramlarından çok daha fazla zevk alıyordu. Bernardin de Saint-Pierre'in 1787 tarihli eseri *Paul ve Virginie*, hâlâ aynı coşkuyla okunuyordu. Tressan Kontu tarafından bir modaya dönüştürülen, romans ve gravür aracılığıyla halka mal

edilen "halk ozanlığı" (troubador) türü, romantiklerin topluma uygun hale getirilmiş bir Ortaçağ'a duyacakları hayranlığın habercisiydi. Yabancı romantikler de okurları cezbetmeye başlıyordu; Direktuvar döneminde, otuz yıl kadar önce Macpherson tarafından yaratılan Ossian şiirlerinin kavuştuğu olağanüstü üne hiçbir şey erişemedi. Eski Rejim'in sonuna damgasını vuran eski çağlara dönüş, edebiyatı yenilemiyordu: André Chénier'nin Yunanca şiirleri henüz bilinmiyordu. Buna karşın bu geriye dönüş, Devrim konuşmacıları ve gazetecileri arasında kolej anılarını kuvvetlendirmişti. Bu, Direktuvar döneminde sürekli ön plana çıkar.

Geriye dönüş, ressamlar ve heykeltıraşlar açısından geçerliydi. Sanatsal eğitim ve yaratıcılıkta, devamlılığın vandallıktan dolayı zarar göreceği söylenecekti. Aslında, meclisler bazen kendilerini vandallığa vermiş olsalar da, aynı zamanda bunu engellemek için önlemler de aldılar. Kurucu Meclis tarafından yapıtları korumakla görevlendirilen "anıtlar komisyonu', ardından da Konvansiyon'un 18 Aralık 1793'te bunun yerine getirdiği "sanatlar geçici komisyonu' ve Grégoire'ın daha sonraki raporları, yıkım ve zararları durdurmaya çabaladılar. Yeniden düzenlenen ya da açılan Ulusal Kütüphane, Ulusal Arşivler, Louvre Müzesi ve Alexandre Lenoir'ın Fransız Yapıtları Müzesi, belge ve sanat eserlerini topladılar ve koruma altına aldılar.

Sanatçıların özgürleşmesi de aynı hızla gerçekleşti. Bunlar, David'in de etkisiyle, 1790'dan itibaren Akademi'nin Roma Okulu ve Salon üzerindeki tekeline şiddetle itiraz ettiler; Salon 1791'de tüm sanatçılara açık hale geldi. 8 Ağustos 1793'te, Resim ve Heykel Akademisi, tüm akademi ve üniversitelerle beraber ortadan kaldırıldı. Devrimci sarsıntı, bu alanda da yaratıcıların ilhamını yeniliyordu. "Avrupalı müttefikler özgürlüğün topraklarını kuşatırken," diye yazar 1793 Salonu'nun "kitapçığı", "bizim sanatla uğraşmamız belki de sert mizaçlı cumhuriyetçilere tuhaf gelecektir... Biz, şu meşhur sözü kesinlikle benimsemiyoruz: *In armis silent artes.*[8] Rodos kuşatıldığı sırada Protogène'in bir başyapıt yarattığını hatırlatmayı tercih ediyoruz."

Krizin ortasında yazılmış bu birkaç satır, Devrim dönemi sırasında sanatçıların çoğunun sahip olduğu zihniyeti kanıtlar: Sanat, özgürlük yolundaki genel mücadeleden soyutlanamazdı. Kralın ölümü lehine oy verdiği için öldürülen Michel Lepeletier'yi temsil eden tablosunu 19 Mart 1793'te Konvansiyon'a sunarken, David şunları açıklıyordu: "Hepimiz, doğanın bize bahşettiği doğuştan yeteneklerden sorumluyuz; biçim değişse de, hedef herkes için aynı olmalıdır. Gerçek yurtsever, hemşerilerini aydınlatmak ve

8 Lat. "Silahlar konuştuğunda, sanat susar."

kahramanlığın ve erdemin yüce niteliklerini durmadan onlara sunmak için her türlü fırsatı değerlendirmelidir. Yurttaşlar, bahşettiklerini tüm evlatları arasında paylaştıran Tanrı, ruhumu ve düşüncemi resim aracılığıyla ifade etmemi istedi."

David (1748-1825), ressam ve cumhuriyetçi bayramların düzenleyicisi olarak devrimci sanata hâkimdir. 1764'te yayımlanan *Geschichte der Kunst des Alterthums*'u [İlkçağda Sanatın Tarihi] 1766'dan 1793'e dek üç kere Fransızcaya çevrilen Winckelmann'ın öğretileri doğrultusunda, David İlkçağ modeline geri döner, resmin ve kavranır biçimin yalnızca duyarlılığa hitap eden renk üzerindeki üstünlüğünü ileri sürer. David, 18. yüzyıl Fransız sanatıyla bağlarını koparmaktaydı. Ününü, öncelikle İlkçağ serisine borçluydu: *Sokrat'ın Ölümü* (1787) ve *Brutus* (1789) ile beraber 1791 Salonu'nda yeniden sergilenen *Horace Kardeşlerin Yemini* (1784), 1799'da *Sabin Kadınları*, 1800 ile 1804 yılları arasında üzerinde çalışmış olduğu *Léonidas*. Buna karşın David, bir süreliğine İlkçağ örneklerinden vazgeçerek sanatını devrimin hizmetine sundu, 1791 Salonu'nda sergilenen *Jeu de Paume Yemini* projesini hazırladı, ulusal bayramların düzenlemelerini yaptı, *Özgürlük Şehidi Lepeletier*'yi ya da *Marat'nın Ölüşü*'nü resmetti. Bir kumaşın örttüğü küvetinde yığılıp kalmış Marat, yaralı göğsüyle son nefesini vermektedir; büstünün çıplak olduğu ve yarasının kanadığı görülür; beyaz bir ipekli kumaşla örtülü başı omzuna düşmüştür ve dudaklarında bir çeşit hüzünlü gülümseme vardır; sarkan kolunun ucundan yere değen eli, yazı yazdığı kalemi hâlâ tutmaktadır; yerde ise cinayetin işlendiği bıçak durur... Bu, Konvansiyon salonunu süsleyen ve yurttaşlık erdemini coşturarak milletvekillerine halk refahının tehlikeli gerekliliğini hatırlatan bir tablodur. David'in İlkçağ tablolarıyla devrimci tabloları arasındaki birlik, kahramansı eğilimin erdemi zihniyetinden kaynaklanır.

Yine David'in etkisi altında, sanatçılar cumhuriyetçi bayramları düzenlediler: 10 Ağustos 1793'teki Kalkınma Bayramı ve 2. Yıl'ın 20 Prairial'indeki (8 Haziran 1794) Yüce Varlık Bayramı, halkın refahı hizmetindeki yurttaşlık erdeminin coşkusu ile devrimci zihniyetin en parlak ifadeleri arasında yer alırlar. Halk artık sıradan bir seyirci değildir; temel unsur olarak katılımda bulunur. Bu yeni sanatın yaratıcısı olan David, plastik sanatların zenginliklerine, resim ve heykele başvurur; müzik, görkemli koro ve enstrümantal toplulukların katılımı aracılığıyla temel bir rol oynar; kostüm ve dekor sanatları da etkili olur; son olarak da tören alayının düzeni, tüm bu kaynakları kullanır. Tepkiyle beraber, büyük bayramlar siyasi ve toplumsal içeriklerini yitirirler. Bir zamanlar aktör olan halk yavaş yavaş figüran ve ardından da

seyirci rolüne indirgendiği için, bu gösteriler medeni niteliklerini yitirdiler. Kısa süre sonra, askeri geçit törenleri ve resmi şenlikler ulusal bayramların yerini aldı.

Bununla beraber gelenek haklarını yitirmedi. Fragonard, Houdon, Clodion ve Pajou 18. yüzyıl sanatına sadık kaldılar. 1789 öncesinden beri David ekolünü simgeleyen İlkçağ'ın yeniden doğuşu, resmin renk üzerindeki üstünlüğü, çekiciliğini korudu; bayramlar sırasında yapılan dekorasyonlar, Roma arkeolojisine daima büyük yer ayırdı. Direktuvar döneminde, klasiklik akımının ilk sıraya koyduğu tarihi resimler yine öncekilere dayanıyordu: David, *Sabin Kadınları*'nı 1799'da sergiledi. Öğrencileri Gérard, Girodet ve Gros'nun özgünlüğü henüz fark edilmiyordu ve bizzat Prudhon'un ünü şimdilik yayılmamıştı. İlkçağ modası aynı zamanda İskenderiye sanatını, sözüm ona Etrüsk ya da Mısır motiflerini de etkiliyordu; öyle ki, biten Eski Rejim geleneği, dekorasyon ve mobilya alanında paralel olarak muhafaza edildi ve "imparatorluk" stilinin habercisi oldu. "XVI. Louis" stili gibi Direktuvar stili de karma olacaktı.

Devrimci coşku, edebiyat ve plastik sanatlara oranla müziğe çok daha kolayca nüfuz etmişti. Gossec, Méhul ve Grétry, ulusal bayramlar için marşlar bestelediler; Direktuvar döneminde bile bu marşlar hâlâ yazılmaktaydı. Cumhuriyetçiler, *Réveil du peuple* karşısında hâlâ kendi ünlü marşlarında diretiyordu: Devrimden sonra da varlıklarını sürdüren Rouget de Lisle'in Marseillaise'i, sözleri Marie Joseph Chénier tarafından yazılan Méhul'ün *Chant du départ*'ı [Hareket Marşı]. Buna karşın melodi, oda müziği ve tiyatroda, küçük aryalı komediler sayesinde devamlılık korundu: Grétry ve Delayrac hâlâ hayattalardı.

X. Yoksullaşma ve Savaş

18. yüzyılın sonunda, ulusun büyük çoğunluğu Eski Rejim'in geri dönüşü olmayan bir biçimde ortadan kalktığına kanaat getirdiğinden, siyasi hayat ve toplumsal rekabetlere artık pek önem vermiyordu; öyle ki bu burjuvazinin yararına oldu. Gençlik üzerinde, 1789'un tutkulu coşkusundan hiçbir iz kalmamıştı. Kargaşa dönemlerinde rastgele yetiştirilen, çocukluklarını karartan zorlukların anısıyla hüzün dolu büyüyen bu nesiller, büyüklerinin tersine hareket etmeye normalden çok daha fazla eğilim gösteriyor ve sadece hayattan zevk almayı düşünüyorlardı. Bıkkınlık, olgun kişilerin zihnini köreltiyordu: Bunlar barış içerisinde yaşlanmayı ve eğer mümkünse yeni neslin doğumunu görmeyi diliyorlardı.

Devrim onlara pahalıya patlamıştı ve Fransa bu durumdan yoksullaşmış olarak çıkıyordu. Kamu hizmetlerinin üzücü durumu olduğu kadar Paris'teki yapıların ve karayollarının yıkık döküklüğü de bunun bir kanıtıydı. Ölüm oranı yükselmişti: Yalnızca orduda, bilindiği kadarıyla ölü ya da kayıp 600 bin asker yitirilmişti. Cumhuriyet, gerçekten de artık "doğal sınırlara" kadar uzanıyordu; ama sömürgelerini kaybediyor ve deniz kapalı olduğundan 1789'a oranla yarı yarıya daha az ihracat yapıyordu. Öte yandan fethedilen yerleri muhafaza etmek için yeniden savaşmak gerekiyordu; son sefer sırasında İsviçre'nin yarısı ve İtalya kaybedilmiş ve istiladan kıl payı kurtulunmuştu.

Oysa her şeyden önce yabancı ülkelerle savaşın ve bununla beraber iç savaşın son bulması dileniyordu. Yalnızca İngiliz rekabetinden çekinen mal sağlayıcılar ve imalatçılar bu mücadelelerden yarar sağlamaktaydı. Son çare olarak orduya başvurmuş olan bizzat Direktuvar üyeleri arasında bile, barış antlaşması uğruna ilhaklardan kısmen ya da tamamen vazgeçmeyi kabul edecek birçok adam vardı. Eskiler Konseyi 8. Yıl'ın 2 Brumaire'inde (23 Ekim 1799), ülke topraklarının bölünmesini önermiş ya da desteklemiş ve hatta böylesi bir öneriyi içeren herhangi bir teklifi göz önünde bulundurmayı kabul etmiş herkesin ölüme mahkum edilmesini öngören Beş Yüzler'in kararını reddettiler; Porcher bu karara karşı mücadele ederek, barış imzalamak uğruna yurttaşlarının bir kısmını yabancıların yönetimi altına sokmayı reddedenleri sağduyusuz kişiler olarak gördüğünü açık açık göstermişti. 10 Brumaire'de (31 Ekim), *Décade Philosophique*'in Brumaire'cilerden biri olan Daunou'ya mal edilen bir maddesi, cumhuriyetin sınırlarını dokunulmaz ilan eden Konvansiyon'un, böylelikle "ebedi savaş ve tüm Fransızların yıkımı" yolunda karar aldığını ileri sürerek meclisi kınadı. 1793 cumhuriyetçilerinin kahramanlığı, bu yorgun Fransızlara artık yalnızca gülünç bir abartı gibi geliyordu.

XI. 18 Brumaire'in Anlamı

Ordu bir yana koyulursa, devrimin yapıcı çalışması tamamlanmamıştı; hatta birçok nokta üzerinde Kurucu Meclis üyelerinin çalışması bile eleştiriliyordu; 9 Thermidor'dan beri süren tepki, şimdi burjuvazinin dilediği niteliği henüz buna kazandırmıyordu. Diğer yandan 3. Yıl anayasasının liberal deneyimi kötü sonuçlanmış ve anayasa, yine de yönetime gerekli verimlilik sağlanamadan diktatörce geçici çözümlerle düzeltilmişti. Son olarak da seçim, her yıl Direktuvar üyelerini karşıdevrimciler ya da demokratlar tarafından bertaraf edilme tehlikesiyle karşı karşıya bırakıyordu. Bunlar askeri

darbeyi düzenlerken, her şeyden önce iktidarı muhafaza edeceklerinden emin olmak için seçim yerine kendi üyelerini kendi seçme yöntemini getirmeyi düşünüyorlardı; "Daimilere" karşı olanlar, bu yeni kurnazlıklarından dolayı onları rahat rahat eleştirecek durumdaydılar. Aslında, oldukça küçük olan bu topluluk, yalnızca kendi çıkarlarına hizmet etmedi: Eğer karşıdevrim ya da demokrasi zafer kazansaydı, bütün burjuvazi bundan zarar görürdü. Bundan ötürü 18 ya da daha doğrusu 19 Brumaire günü, tarihi perspektif içerisinde, Bonapart'ın iktidara gelişi, kendisine kazandırdığı belli bir görkeme, daha geniş ve Fransa'nın toplumsal gelişimiyle daha uyumlu bir anlama sahiptir.

Darbeyi askeri diktatörlüğe çeviren koşulların Bonapart'a sağladığı üstünlük, burjuvazinin bundan büyük yarar görmesine sebep oldu. Bonapart, Brumaire'cilerin yardımı olmasaydı, yetkisini güçlendiremez ve örgütleyemezdi; fakat tahta kadar yükselmek için bağımlılığa boyun eğmesi gerekti. Bunun üzerine kiliseyle ilişkilerini düzeltti, göçmenleri affetti, kendisine katılmayı kabul eden herkesi –soylular ve burjuvalar, kralcılar ve cumhuriyetçiler– hizmetine aldı. Böylelikle çağdaş egemen sınıfın çeşitli üyelerine geçici bir barış sağladı; bu sınıf bu sayede, koruyucusunun himayesi altında, kendi üslubunca kurumları biçimlendirmeyi ve yasaları düzenlemeyi, devletin ve tüm yönetim birimlerinin yüksek görevlerine gelmeyi, ekonominin yeniden doğuşunu hızlandırmayı, kısacası üstünlüğünü güçlendirmeyi ve böylelikle devrimin çalışmasını, 1789'da kendi kafasında canlandırdığı son haliyle tamamlamayı başarabildi.

Bonapart'ın popülerliği buna o kadar bağlıydı ki Fransa fetihlerinden ve sömürgelerinden hiçbir ödün vermeksizin iç savaş sona erdi ve bir süreliğine Avrupa genelinde bile barış sağlandı.

Bununla beraber, Brumaire'ciler Bonapart'ın buyurgan mizacı, hele hele de onun hayal gücünün engellenemez romantizmi hakkında doğru bir fikir edinemediler. Bonapart'ın ülkeyi kendileriyle uzlaşarak yöneteceğini düşünüyorlardı ve Bonapart onlara danışmadı; özgürlüğün en azından burjuvazi açısından varlığını sürdüreceğini düşünüyorlardı ve Bonapart onları bundan mahrum bıraktı. Bununla beraber en fazla hayal kırıklığına uğrayanlar, Bonapart'ın "doğal sınırlar"ı aştığını, fetihler savaşına yeniden başladığını, ihtiyatsızca bu savaşı uzatıp durduğunu ve ulusu felakete sürüklediğini gören kişiler oldu.

II. BÖLÜM

DEVRİMCİ YAYILIM VE TEPKİ

Büyük güçlerin savaşlarla kamçılanan tutkuları, Fransız Devrimi ve Eski Rejim Avrupa'sı arasındaki mücadelenin temel niteliğini silikleştiriyordu. Oysa çağdaşlar, bunun daima bilincinde oldular. Her şeyden önce bir toplumsal çatışma vardı: Üçüncü Tabaka'nın geri kalanı ve özellikle de köylüler tarafından desteklenen burjuvaziyle aristokrasinin çatışması. Siyasi çatışma da söz konusuydu çünkü kralların despotluğu tehdit altındaydı ve bunlar aristokrasiyi koruma altına alırlarsa, onunla beraber yok olma tehlikesine atılırlardı. Son olarak da zihinsel çatışma: Devrim düşmanları, bunun dine aykırı eleştirileriyle gizemleri dağıtan ve eski düzeni destekleyici gelenekleri yok eden akılcılığın yavrusu olduğunu öne sürüyorlardı. Bizzat hükümdarların yalnızca büyümek amacıyla mücadele ettikleri haksız yere savunuldu. Bencillik, bunların uyumlarını yıprattı; fakat Burke'ün salık verdiği ve hükümdarlara hizmet eden politika yazarlarının –en başta Mallet du Pan ve Friedrich von Gentz– durmadan öğütledikleri savaşım, onlar için asla önemsiz olmadı; zaten eğer gerekseydi, aristokrasi onlara, bunun toplumu ve medeniyeti korumak için verilen "ideolojik" bir savaş olduğunu hatırlatırdı. Pitt ve Grenville, bir yandan ancak Avrupa'nın dengesi yeniden sağlandıktan ve İngiltere'nin çıkarları korunduktan sonra uzlaşacaklarını açıklarken, diğer yandan da Fransa'nın sergilediği yıkıcı çalışmayı eleştirmeyi ve düşmanı, toplumsal hiyerarşiye vazgeçilmez temellerini geri verecek olan monarşiyi kurmaya davet etmeyi asla ihmal etmediler. Daha şimdiden, "Kutsal İttifak" zihniyeti ittifaktakileri yönlendiriyordu ve bu aynı zamanda onları Napolyon'a karşı birleştirecekti.

I. Devrimci Yayılım

Eski Rejim, Fransa'yla birleştirilen, dört ile bölünen ve cumhuriyetin tüm kanunlarına tabi tutulan Belçika'da ve Liège bölgesinde ortadan kalkmıştı. Rheinland'da durum tam anlamıyla aynı değildi. Nehrin sol kıyısının imparatorluk tarafından zaten tamamlanmayan devri askıda kalmış ve idari özümleme henüz başlamıştı; buna karşın buradaki aristokrasi yok olmuştu. Fransız ordularının himayesi altında kurulan yeni Hollanda ve İsviçre cumhuriyetlerindeki yenilenme sürüyordu. Bu, Cisalpine'de çok ileri götürülmüştü; fakat İtalya'yı yeniden fetheden Avusturyalılar ve Ruslar, yenilenmenin etkilerini yok ediyor, aynı zamanda bunu Liguria'da durduruyor ve Roma ile Napoli'de önlüyorlardı.

Bununla beraber cumhuriyet, nüfuzunu silahlar, benzersiz çabalar ve trajik sarsıntılarla genişletti. Cumhuriyetin uyandırabileceği sempati, fethedilen ülkelerde savaşın yıkımları, işgalin masrafları, çoğunlukla acımasız olan asker ve görevlilerin keyfi yetkilerinden dolayı zarar gördü. Diğer her yerde, gelişen olaylar halklar arasına korku, yeni düzen taraftarları arasınaysa hüzün ve yılgınlık saldı. Bunların hepsi yeni düzenin ilkelerini inkâr etmedi; Almanya'da Kant ve Fichte bunlara sadık kaldı ve İngiltere'de Fox'un etrafında toplanan liberal parti üyeleri, bu ilkelerin davasını durmadan savundu. Buna karşın taraf değiştirmeseler de, sessizliğe sığınanların ya da hayal kırıklıklarını itiraf edenlerin sayısı artmayı sürdürdü. Öte yandan krallardan vazgeçilebileceğine inanan pek az insan bulunuyordu ve cumhuriyet, yalnızca geçici bir canavar olarak algılanıyordu. Cumhuriyetin haklar eşitliği yorumu ve halka dair niteliği öfke uyandırdı: Demokrasi, Fransa'dan da daha yaygın bir biçimde her yerde burjuvaziyi dehşete düşürüyordu. Korkuluk, özellikle meşruti yönetimin bu sınıfı tatmin ettiği ve her halükârda barışçıl reformlar yapılmasına izin verir gibi gözüktüğü İngiltere ve ABD'de oligarşilerin ekmeğine yağ sürdü; Washington ve federalistler, bunu Jefferson ve cumhuriyetçilere karşı kullandılar; dahası, Genet'nin açıklamaları halk arasında yankı uyandırmıştı. Bununla beraber argüman kıta üzerinde etkili olmamıştı.

Direktuvar'ın cülusu, askeri ve diplomatik başarıları, yeni Fransa taraftarlarına yeniden bir nebze güven verdi. 3. Yıl anayasasıyla burjuvalaşan Cumhuriyet, yeniden kabul edilebilir bir hal alıyordu; zaferler ve fetihler, bir devletin monarşiyi ortadan kaldırdığında illaki de yıkılmayacağını kanıtlıyordu. Direktuvar, bazı burjuva ve soyluların, ülke topraklarına katılan bölgelerde özümsemeye ve bağımlı cumhuriyetlerde kendisininkine benzer bir yönetimin kurulmasına katkıda bulunduklarına şahit oldu.

Devrim böylelikle biraz güven kazanmış olsa da, liberal düşüncelerin bütün yayılımını buna mal etmek uygun olmaz. İngiliz etkisi azalmadı; 1789 ilkelerinin birçok yandaşı yine de İngiliz hayranıydı çünkü bunlar, İngiliz hükümetinin demokrasi uygulamasını öyle iyi bir biçimde ılımlılaştırdığını düşünüyorlardı ki, demokrasi korkutucu olmaktan çıkıyordu; dahası burada aristokrasinin üstünlüğünü gören soylular ve ekonominin yenilenmesi için alınacak bir örnek gören devlet memurları, bakışlarını hoşnutlukla bu ülkeye çevirmekte direttiler. ABD örneği de itibarından bir şey yitirmedi; Latin Amerikalı sömürgelerde doğmuş Avrupalılar, Fransa'nınkiyle aynı zamanda bu ülkenin örneğinden de ilham aldılar. Son olarak da, kuşkusuz yeri geldiğinde devrimci sızıntının kendini gösterdiği ama Eski Rejim hükümetlerinin doğal olarak sorumlu tutmasına rağmen temel esin kaynağı olduğunu söyleyemeyeceğimiz düşünce akımlarını kışkırtan, özellikle savaşın gelişimi ve sonuçları oldu.

Basel Antlaşması, Prusya'daki *Aufklärer*'in, Fransa ile bir uzlaşmaya elverişli eğilimlerini teşvik etti: Örneğin Papaz Riem, bunu açık açık ifade etti. Bu düşünce subaylar arasında ve hatta saray içerisinde ayak diretiyordu; ama aynı zamanda krallığın çıkarını da ileri sürüyordu. Direktuvar 1796 yılında, bir an için Güney Almanya'daki kargaşanın büyüyeceğini umut etti: İstila olasılığı memnuniyetsizliğe yol açıyordu; Bavyera aristokrasisi ve Württemberg *Stände*'ları karşı koymaya devam ediyorlardı; fakat ayrıcalıklarından vazgeçme fikri akıllarından bile geçmiyordu. Hamburg bir Fransız nüfuz merkezi olarak kaldı çünkü iş insanları, hükümetler ticari mallar açısından kendilerine çıkar sağlamadıkça, savaşın uzamasından dolayı duydukları rahatsızlığı saklamıyorlardı. İngiltere'de de aynı sebepten, barış lehine toplu dilekçelerin sayısı durmadan artmaktaydı: Ocak 1797'de Erskine, olağanüstü bir başarı elde eden *Bugün Fransa ile Yapılan Savaşın Nedenleri ve Sonuçlarının Manzarası*'nı yayımladı. Aynı zamanda vergilerin yükü, ekonomik zorluklar ve özellikle kıtlık da halkı kışkırttı: Silezyalı dokuma işçilerinin 1794'teki isyanları ve 1795 sonbaharında Londra'da meydana gelen ve Pitt'in uzlaşma kararıyla alakalı olan ciddi kargaşalar yukarıda belirtilmişti.[9] Pitt'in, tehlike doruk noktasına eriştiğinde 1797'den itibaren ülkesine dayattığı çaba yanılgıya düşürmemelidir: Halkın Pitt'e karşı olan sevgisizliği arttı ve o da Malmesbury'yi yeniden Fransa'ya göndermenin ihtiyatlı bir hareket olacağına kanaat getirdi.

Kıtanın tersine, Fransız Devrimi'nin etkisi İngiltere'de doğrudan demokrasiye yol açardı; bundan ötürü İngiliz hükümeti, diğerlerinden farklı olarak,

9 Bkz. sayfa 312 ve 314.

zanaatkârların memnuniyetsizliğinden ve hayat pahalılığının işçi sınıfında zaman zaman yol açtığı karışıklıktan endişe duyuyordu çünkü bu koşullar, oligarşi karşıtı propagandayı elverişli kılıyordu. 18 Mayıs 1797'de Londra'da düzenlenen bir şölen sırasında, seçim reformuna, İrlanda'nın özgürlüğüne ve Fransız ittifakına kadeh kaldırıldı. Dernekler, kaçak ya da yasal olarak varlıklarını sürdürüyorlardı; bir yergi yazısı, 80 bin alt edilemez Jakobenin tercümanı olarak ortaya çıktı. Bu iddianın abartılmamış olduğu varsayılsa da bu, bir isyan hareketinin eli kulağında olduğu anlamına gelmez; ayrıca, İçişleri Bakanlığı'na yağan endişe verici raporlar bu yönde hiçbir kanıt göstermez. Buna karşın hükümet, baskıyı haklı çıkarmak için kaygılarını abarttı.

Burjuvazinin yükselişinin, Avrupa medeniyetinin en önemli niteliği olduğunu artık hiç kimse inkâr edemiyordu; Anglo-Sakson devrimleri bunu kanıtlamıştı; burjuvazinin Fransa'daki cülusu, bu sınıfın gücünü daha da radikal bir biçimde göstermekteydi çünkü burjuvalar aristokrasiyi ortadan kaldırıyorlardı. Bu durumda gelecek, Fransız Devrimi'ne sonsuz yankılar vaadinde bulunuyordu. Buna karşın 18 Brumaire arifesinde, Jirondenlerin beslemiş olduğu umutlardan geriye hiçbir şey kalmamıştı: Henüz hiçbir halk Fransızların izinden gitmemişti. Eski Rejim'in çıkarcı taraftarları her yerde baskıcı çarkı sağlam bir biçimde ellerinde tutuyorlar ve uzun bir süreden beri bunu saklamıyorlardı.

II. Tepki

Hükümdarlar ve politika yazarları, bireysel hakların devrim ya da iç ve dış savaş durumlarında askıya alınmasını haklı çıkarmak için bunların göreceliğini ileri süren Devrim hükümetini aşağılıyordu. İngiliz hükümetleri buna öfkelenmekte özellikle haklıymış gibi görünüyordu çünkü İngiltere, 18. yüzyılda bireyin saygı gördüğü nadir ülkelerden birisiydi. Aslında buradaki deneycilik, halkın refahının gerektirdiği durumlarda asla saygıyı es geçmekten çekinmedi ve tepki bunu bir kez daha kanıtladı. *Habeas corpus* yasası askıya alınınca, polislerin keyfi kararlarının önünde hiçbir engel kalmadı; meşrutiler ve bunların dernekleri, gözetim ve ihbarlarıyla, devrimci kulüplerin ve komitelerinkine benzer bir görevi üstlendiler; 1799 yılında, kışkırtıcı meclis ve yayınlara karşı alınan önlemler artırıldı; basımcılar beyana tabi tutuldu. İngiltere'nin bastırması gereken bir Vendée olayı olmadı; böylelikle baskı, Fransa'da Direktuvar yönetimi sırasında "kuru giyotin" adı verilen şeyle sınırlı kaldı: "Basın" yoluyla, şüphelilerin Majesteleri'nin gemilerine bindirilmesi sağlandı ve bunların liderleri Avusturalya'da sürgün

cezasına çarptırıldı; ama istisnai mahkemeler kurulmadı. Terör, yalnızca ayaklanmanın katliamlara ve infazlara yol açtığı İrlanda'da kanlı hale geldi.

Kıtalı despotlar, anayasal titizlikleri göz önünde bulundurmuyorlardı; bunların baskıcı savunma araçları daima hazırdı: .Koşulların gerektirdiği sertlikle bunları kullanmaları yeterli oldu. İberik devletlerde ve papalık topraklarında, engizisyonun yeni talimatlara ihtiyacı yoktu; Latin Amerika'da Narino on yıl hapis cezasına çarptırıldı ve birçok kişinin hayatına mal olan bir komplonun ardından, Rodríguez 1797'de yurdundan ayrılmanın ihtiyatlıca olacağına kanaat getirdi; onun öğrencisi olan Bolívar da iki yıl sonra aynı şeyi yaptı. Çar I. Pavel de aynı şekilde hareket ediyordu; ilk önce Novikov, Radişçev ve Kosciuszko'yu serbest bıraktı; devrime karşı annesininkiyle aynı nefreti besleyen çar, bir yandan baskıcı yönetimi yeniden sert kılarken, aynı zamanda da Condé Ordusu'nun sorumluluğunu üstlendi ve XVIII. Louis'yi Mitau'ya yerleştirdi. Habsburg'daki Bakanlar Kurulu Başkanı Colloredo, II. Joseph'in güvenlik yöntemlerini geliştirdi ve daha sonradan Metternich'in kendine mal edeceği sistemi derleyip topladı: Polisin mutlak gücü; şüpheli mektupları okuyup denetleme kurulu ve sansür; özellikle devlet memurlarının aleyhine yaygın casusluk; keyfi hapis cezaları. Macaristan infazlarından beri, mirasla geçen topraklarda sükûnet hâkimdi. İmparatorluğun diğer devletleri, hükümdarlarının önlemleri doğrultusunda az çok harfi harfine bunu örnek aldılar; ateistlikle suçlanan Fichte, Jena'da 1799'da kürsüsünü terk etmek zorunda kaldı; en dik kafalılar göç ettiler. Böylelikle Rebmann, 1796'da Paris'e geldi. Kuşkusuz *Aufklärer*, Prusya'da direnmeyi sürdürdü; 1797'de II. Friedrich-Wilhelm öldü ve oğlu III. Friedrich-Wilhelm, Wöllner'in zulmüne bir son vererek onun gözden düşmesini sağladı; bizzat Kant'ın son derece dikkatli davranması gerekiyordu. Doğal olarak Fransızların İtalya'dan kovulmasının üzerine Terör, Nelson'ın gözleri önünde, Roma ve özellikle de Napoli'de hiçbir sınır tanımadı.

Otoritenin korunması, illaki de her türlü reformdan vazgeçildiği anlamına gelmiyordu. Pitt, liberal parti üyelerinin salık verdiği düzenlemelerin, bir zamanlar rızasını kazandığını inkâr edemezdi. Kıta üzerinde, tarımın yenilenmesi, İngiltere örneği doğrultusunda doğal sonuçlarıyla beraber, yöneticilerin ve akıllı soyluların ilgisine sığınıyordu: Toprak köleliğinin ortadan kalkması ve derebeylik vergilerinin geri satın alınması, bölünmüş toprakları tek elde toplama ve ortaklaşa kullanım haklarının iptali. Kurucu Meclis'in ve hatta Kamu Selameti Komitesi'nin yapıcı çalışması içerisinde bazı unsurlar aydınlanmış despotluğa uygun düşüyor ve savaş, geçmişten miras kalan bir idari çarkın kusurlarını gün ışığına çıkarıyordu.

Oysa ayrıcalıklıların büyük çoğunluğu, her türlü değişimi, ardından başkalarını da getirecek olan bir Jakoben bulaşıcılığı olarak görüyor ve bundan nefret ediyordu; Anglikan piskopos Horsley, 1795 yılında, ayaktakımından insanların, kanunlara boyun eğmekten başka bununla hiçbir işleri olmadığını açıklıyordu. Yöneticiler de aynı şekilde düşünüyordu; Pitt, her türlü reformun halk hareketini cesaretlendireceği kanısındaydı. III. George ile olan anlaşması elini kolunu bağlamasaydı farklı düşünebilirdi. Yürütücü idari birimlerin ve yöntemlerin düzenlenmesi, görevde bulunan bürokratların ve bunların üstlerinin gizliden gizliye direnmelerinden dolayı pek önemsiz ve yavaş ya da tamamen geçersiz oldu.

Avusturya'da François, bakanlarıyla ancak yazışma ya da Colloredo aracılığıyla iletişim kurarak, her şeyi bizzat düzenlemekte diretiyordu. Yüksek görevleri inatla soylulara ayırıyordu. Toprak reformunu ört bas etti ve 1798 yılında, derebeyi için ücretsiz toplu çalışmaların hafifletilmesi meselesini, yönetimin onayı altında derebeyleri ve toprak kesenekçileri arasında imzalanan anlaşmalara havale etti.

I. Pavel'den bundan daha iyisi beklenemezdi. Oysa toprak kölelerinin lehine düşünceleriyle tanınırdı: Gerçekten de Küçük Rusya'da, toprak kölelerinin toprak olmaksızın satılmasını yasakladı ve derebeyi için ücretsiz toplu çalışmaları haftada üç günle sınırlandırdı; ama neredeyse hiç kimse buna riayet etmedi. Livonya'da, Diyet Meclisi'nden toprak köleliği için birkaç hafifletme kararı koparmakla yetindi ve Tuna prensliklerindeki komiseri Kiselyov de bundan daha fazlasını yapmadı. Öte yandan kendisi de, kraliyetin çok sayıda toprak kölesini paylaştırdı ve akıbetleri daha esen olmakla tanınan bu kölelerin de, böylelikle durumları kötüledi. İdari reforma dair gelgeç istekleri sonuçsuz kaldı; hükümranlığını, geçici beğeniler ve Panin, Rostopçin ya da Suvorov gibi sadık hizmetkârları bile esirgemeyen ani gözden düşürmeler temsil etti. Bir yandan herkesi tehdit ederken diğer yandan da hükümeti bozan bu "büyülü fener", cinayet ile gerçekleştirilecek olan bir saray devrimi hazırlamaktaydı.

Reformcu düşünce, ekonomik liberalizmi öğreten Kant ve Kraus'un Königsberg'deki okullarında yetişen Schön ve Schrötter gibi yüksek memurlar arasında, Prusya'daki varlığını sürdürüyordu; Rheinlandlı Stein ve Hannoverli Hardenberg gibi Batı Almanya'dan ya da Struensee gibi Danimarka'dan gelen göçmenler de liberal ekonomiyi temsil ediyorlardı. III. Friedrich-Wilhelm, ilk önce vergi eşitliğini kabul etmeye hazır gibi göründü; iyice düşünüp taşındıktan sonra ise böyle bir şey yapmadı; Stein, mali yönetimde yalnızca teknik değişiklikler gerçekleştirebildi ve iç gümrükleri bile ortadan

kaldırmayı başaramadı. Soylu sınıfı yüksek görev ve rütbeleri muhafaza etti: 1800 yılında, 6 ila 7000 subay arasında yalnızca 695 Üçüncü Tabaka üyesi bulunuyordu. Yeni kralın serfliğe (*Untertänigkeit*) son vermeyi dilediği söylentisi çıktı ve çok sayıda toplu dilekçe imzalandı. Toprak reformu kraliyet topraklarında gerçekten de sürüyordu; ama *Junker*'lerin *Gut*'u olduğu gibi kaldı. Krallığın düzenlenmesi, Avusturya'dan daha fazla ilerleme kaydetmedi. Tam tersine, Polonya'nın zararına ülkeye henüz katılan ve özümsemeden kaynaklanan zorluklardan dolayı bir *Oberpräsident* tarafından ayrıca yönetilen Silezya gibi topraklar, *General-Direktorium*'un yetkisinden sıyrıldı. 1794 isyanı, ruhban sınıfının topraklarına ve *starostie*lere yani soylu ailelere verilmiş kraliyet topraklarına el konulmasına yol açtı. Kilisenin kârına, maaş olarak gelirin yalnızca %35'i ve artık asiler arasında sayılmayan *starostie*lereyse %61'i bırakıldı. Böylelikle kral ilhak edilen ülkenin en büyük mal sahibi haline geldi ve 1500 kilometrekarenin sahibi oldu. Büyük çiftçiler bir aidat karşılığında bu toprakları kiraladılar. Çiftçilerin ödediği aidatlar o kadar düşüktü ki *Kammer*'in yardımcısı Zerboni yolsuzluk ihbarında bulundu ve bunun üzerine gizli bir derneğe katılmakla suçlandı ve hayatı boyunca hapse mahkum edildi.

Yalnızca iki ülke bir istisna teşkil eder. 1799 yılında Bavyera'da Montgelas iktidara geldi ve yeni bir seçmen ve müstakbel kral olan Maximilien'in hükümranlığına damgasını vuracak idari düzenlemeye başladı: Kurulların yerine bakanlar getirdi ve Gizli Konsey'i (*Geheim Rat*) kurdu. Danimarka'da, toprak reformu özellikle Slesvig ve Holstein'da sürdü; derebeyi için yapılan ücretsiz ortak çalışmaların geri satın alınması düzenlendi ve bölünmüş toprakların tek elde toplanması, İngiliz çit çekme yöntemine benzer sonuçlarla, örneğin kesenekçilerin soyluların hizmetindeki gündelikçilere dönüşmeleriyle hız kazandı.

Bu durumda reformcular, neredeyse Devrim dostları kadar güçsüz bir durumda bulunuyorlardı. Dünyayı gençleştirmeye başlayan, Cumhuriyet orduları olmuştu. Buna karşın Fransızlar barışı arzuladıklarına göre bunun sonucunda ne olacaktı? Brumaire'ciler Bonapart'ı iktidara getirerek bu konuda kararı almış bulundular: Büyük Ordu, yolunun üzerine çıkan her yerde Eski Rejimi devirecekti.

III. Amerika Birleşik Devletleri

ABD'nin muhafazakâr yöneticileri –artık "federalist" olarak adlandırılan parti– tarafsız kalmasına rağmen, devrimin aldığı gidişatı kınamaya devam

etti; XVI. Louis'nin infazı, La Fayette'in kaçışı, göçmenlerin (örneğin, Talleyrand ve daha sonra Dupont de Nemours) anlattıkları onları öfkelendirdi. Özellikle demokrasinin bir anlık zaferi onlara rahatsızlık verdi çünkü ülkelerindeki halk kaynaşması hiç bitmiyordu. Çok sayıda kulüp açılmıştı ve Fransa'daki olayların etkisi orada hissedilir oldu. Alkol vergileri endişeleri artırdı çünkü bu, binlerce küçük damıtma tesisinin bulunduğu taşra bölgelerinde şiddetli bir direnişe yol açıyordu; 1794 yılında, Washington Batı Pensylvania'nın sınır bölgesine, araştırmaları engelleyen direnişi kırmak için silahlı kuvvetler göndermek durumunda kaldı. İttifak antlaşmasının vaat edermiş gibi göründüğü katkılar olmasa da Amerikan borcuna mahsuben peşin ödemeler ya da geçim gereçlerinin alımı için krediler elde etmekle Jirondenlerce görevlendirilerek gönderilen Genet'nin, Washington tarafından bertaraf edildiğinde kamuoyuna başvurarak yankı uyandırmasına şaşırmamak gerekir. ABD başkanı, alkol vergisinin yol açtığı karışıklıklardan kulüpleri sorumlu tuttu ve Fransa'da Feuillantların, La Fayette'in ve Thermidorcuların yaptığı gibi bunları ortadan kaldırmayı söz konusu etti.

Federalistler, kendi sınıflarının içinde ve partilerinin saflarında oybirliğini muhafaza etmeyi başaramadı. Bizzat tarım işletmecisi olan Jefferson, Alexander Hamilton'ın politikasını onaylamıyordu ve kabul etmiş olduğu dışişleri bakanlığı görevinden vazgeçti. Hükümeti, anayasayı iş insanlarının kapitalizminin lehine ve tarımcıların, özellikle de çok sayıdaki küçük işletmecinin aleyhine kullanmakla suçluyordu. Madison da görevinden çekildi. Jay Antlaşması, ulusal haysiyetin ileri sürülmesini ve Hamilton'ın bir uşak gibi İngilizlerin davasını benimsemekle suçlanmasını sağladı. Böylelikle yavaş yavaş, "cumhuriyetçiler"den oluşan ve kendini demokrat sanan bir muhalefet partisi ortaya çıktı. 1797'de Washington iktidardan ayrılınca, onun yerine John Adams geçti fakat Jefferson'ı çok az bir farkla alt etmişti. O da, görevinden çekilen Hamilton'la anlaşamıyordu; fakat yine halk hareketine ve öte yandan da Fransa Cumhuriyeti'ne pek düşman olan Adams, Direktuvar ile ilişkilerin kopmasından yararlanarak, şüpheli Fransızları sınırdışı etmek amacıyla yalnızca bir göçmen yasası değil, aynı zamanda da kulüplere ve tehlikeli olarak değerlendirilen yazılara darbe vurulmasını sağlayan bir isyana teşvik yasası oylattırdı. Virginia ve Kentucky eyaletleri boşu boşuna durumu protesto ettiler. Jefferson'ı başkanlığa getirecek olan 1800 seçimleri böylelikle hazırlandı.

Yeni dünyayı eskisinden ayıran olağanüstü bir biçimde farklı tarihi ve doğal koşullar hesaba katılmazsa, mal sahiplerinin, mizaçları doğrultusunda karamsarlıktan dolayı kötüleşen ya da iyimserlikten dolayı ılımlı hale gelen

endişelerinin, başka yerlerde de olduğu gibi, tarihin genel hareketinin gizli nedeni olarak bir araya geldikleri anlaşılır. Federalistler, Burke'ün düşüncesine karşı sempati duyuyorlardı; korumaları gereken bir kralları, lortları ya da kiliseleri olmadığından, eğer devrimin beklenmedik olayları ve din karşıtı önlemleri onları ürkütmeseydi, federalistler, kendilerini muhafazakârlaşan Fransız burjuvazisine ve bu sınıfın en büyük tercümanı Sieyes'e çok daha yakın bir konumda bulurlardı.

Bizzat Jefferson'ın demokratik zihniyeti, onu düşünüldüğü kadar ileri götürmüyordu. Jefferson kamu oylamasına önem vermiyor ve onun taşralı bağımsız küçük üreticilerden oluşan bir cumhuriyete dair ideali, Montanyarların ve bazı Kurucu Meclis üyelerininkinden pek de farklılık göstermiyordu. Toprak sahibi olan Jefferson, Rousseau, Robespierre ya da Saint-Just gibi siyasi demokrasiyle uyuşmadığını düşündüğü sayıca yüksek bir işçi sınıfını oluşturacağından korktuğu sınai kapitalizme güvenmiyordu. Bir kurtuluş yoluna sahip olduğuna inanıyordu: ABD'nin, sanayiyi Avrupa'ya bırakarak bir tarım ülkesi olarak kalmaya devam etmesi gerekiyordu. Bu gerçekleşmeyecek bir düştü ve yalnızca şu anki çıkarlarıyla ilgilenerek gelecek için endişelenmeyen iş insanları, tarihin devindirici güçlerini bilinçsizce kendi tahtlarına getiriyorlardı. Jefferson, en azından küçük taşralı mal sahiplerinin sayısının artacağı umudunu besliyordu; bu açıdan onun iyimserliği, en cömert Fransız devrimcilerininkinden daha yerindedir.

Eski dünyada ekilebilir topraklar ancak zor ve gittikçe daha da az kârlı olan toprak açma işlemleriyle genişletilebilirken, Amerika'daki bakir toprakların ve henüz kullanılmamış doğal kaynakların gözü pekleri ve bağımsızları davet eden uçsuz bucaksızlığı, toplumsal baskıyı erteliyordu. Böylelikle, Atlantik bölgesinin büyüklere karşı düşmanlığını sürdüren küçük köylüleri Jefferson'ı iktidara getirdiği için, "sınır" halkının çetin ve tehlikeli hayatı bu insanları siyasi demokrasiye daha da açıkça yönlendirdiği için, burjuvazinin ABD'deki egemenliği en eksiksiz ve en az itiraz gören biçimiyle sağlanabildi.

IV. Fikir Çatışması

Siyasi ve toplumsal çatışma, düşünceler dünyasına yansımaya devam ediyordu. Egemen sınıflar bünyesinde, otorite ve gelenek yeniden moda olmaktaydı ve inançtan dolayı olsun okurlarını hoş tutmak için olsun, sayıları gittikçe artan bazı yazarlar devrime karşı tereddütlü ya da düşmanca tavırlar sergiliyordu. Canning, İngiltere'de *Anti-Jacobin*'ini kurmuştu ve daha sonradan radikallerin liderleri arasında bulunacak olan Cobbett, o sırada yenilik-

çilere ateş püskürmekteydi. Propagandanın öneminin farkında olan yöneticiler, buna bir miktar para ayırıyorlardı; Pitt, karikatüristlerin en meşhuru olan Gillray'e maaş bağladı. Cenevreli mülteciler, Joseph des Arts, D'Ivernois ve Mallet du Pan, kampanya içerisinde önemli bir yer sahibi oldular. Viyanalı Hoffmann, İsviçreli Girtanner ve Hannoverli Zimmermann'ın, aydınlananların ve masonların ortaklaşa entrikalarına karşı eleştirileri Almanya'da çığır açıyordu ve 1797 yılında subaylık yapan Robinson, Edinburg'da tezi yeniden ele aldı.

Fransız göçmenler de bu girişimlere katılıyorlardı. Aslında kendi aralarında da anlaşamıyorlardı; böylelikle kısa bir süre sonra, Mounier masonluğun savunmasını üstlenecekti; Boisgelin Londra'da, belki de Chateaubriand'ın 1796'da *Essai sur les révolutions*'unu [Devrimler Üzerine Deneme] yayımladıktan sonra 1799'da yazmaya başladığı *Génie du christianisme*'e [Hıristiyanlığın Ayırıcı Özelliği] bağlı olan bir propaganda planı hazırladı. Öte yandan Villiers, Kantçılığa karşı büyük bir ilgi duydu. Buna karşın büyük çoğunluk, devrimi hiçbir yönünü dışında tutmaksızın lanetliyordu ve Barruel'in 1797 ve 1799'da basılan kitabı, zamanın bile yıpratamayacağı bir başarı elde etti.

Yeni düzenin en iyi savunucuları İngiltere'deydi. Paine'in, ikinci bölümü 1792'nin başına dayanan *İnsan Hakları* adlı eseri, Devrim tarafından uyandırılan sempatinin en coşkulu ifadesiydi. Godwin, 1793'te *Enquiry concerning political justice*'ini [Siyasi Adalet Üzerine İnceleme] yayımlamıştı ve bir sonraki yıl, *Caleb Williams'ın Maceraları*'nda çağdaş "toplumu" taşladı. Ona göre, toplumsal eşitsizlik en büyük adaletsizliği, geleneksel iyelik ise engeli temsil etmekteydi; o da Babeuf gibi, temel olarak toprak iyeliğini hedef almaktaydı; ama salt özgürlükçü bir demokrat olarak yöneticilerden ve siyasi partilerden hiçbir şey beklemiyor ve komünizme ulaşmak yolunda, ancak bireysel gelişime ve barışçıl ve yasal bir değişime güveniyordu. Godwin'in o dönemde çığır açtığı şüphe götürür; ilk kez kadın haklarını savunmuş olan eşi Mary Wollstonecraft ise bunda daha da az başarılı oldu. Hemen hemen açık bir biçimde demokrat cephesine eğilim gösteren avukat ve konuşmacılar, tam tersine büyük kitlelere ulaşıyorlardı ve kaçak yayınlar, polise rağmen asla tamamıyla yok olmadı. Oysa İngiltere bir istila tehlikesinde olduğu kanısına vardığından beri, gerileme hissedilir hale gelmişti. Burns 1796'da öldü; diğer şairler susuyorlardı; hatta Coleridge, Fransızların İsviçre'ye girdikleri haberi üzerine suçlu olduğunu açıkça kabul etmiş ve bir tekzip ile dinsiz ve kalleş düşmanı, hafif ve acımasız ırkı kınamıştı. Sürüyle karikatür arasında, karşıdevrimci çizerlerin sarayı ve bakanlığı, iç politikaları ya da

savaşı yürütme biçimleri konusunda eleştirdikleri bazı karikatürler bulunur; ama böylesi işlerin demokratlardan geldiği hiç görülmez. Bunlar ne alıcı ne de muhtemelen yayınevi bulabilirlerdi.

Devrim dostları, kıta üzerinde ancak kaçak yollardan ve korkutucu riskleri göze alarak günlük polemiğe açıkça katılabiliyorlardı: Hegel, Württemberg Dükü'nün tiranlığına karşı şiddetli söylevini yayımlamadı. Yeni ilkelerin lehine düşüncelere sahip fikir ustalarınınkiler ise çoğunlukla felsefi ve zamana bağlı olmayan sözlerle sınırlı kalıyordu. Bununla birlikte Almanya bu konuda tekel olmaya devam ediyordu. Herder, Kant ve Fichte, ayıplanmalarına rağmen en azından *Aufklärung*'a sadık kalıyorlardı. Fichte 1793'te *Düşünce Özgürlüğünün Hak İddiası için Prenslere Çağrı*'sını ve *Halkın Fransız Devrimi Konusundaki Yargısını Düzeltmeye Yönelik Katkı*'sını yayımladı; Rousseau'dan derinden etkilendiğini gösteriyor, devleti sözleşme temelleri üzerine oturtuyor, ayrıcalıklara karşı çıkıyor, sahipliği ancak çalışma doğrultusunda meşru kılıyordu; kısacası, devlete şiddetle karşı çıkan biri olarak gözüküyordu. Buna karşın 1796'da, deneyüstü idealizmin temellerini koyduğu *Bilim Teorisi İlkeleri Doğrultusunda Doğal Hukukun Temelleri*'nde artık Fransız Devrimi'nden bahsetmedi ve siyasi görüşünü farklı bir tarafa yönlendirdi: İnsanlar ancak bir toplumun parçası olarak yaşarlar; ilişkilerinden hakları doğar ve devlet, bunları baskıyla garanti altına alır; bu durumda birey, ancak devlet sayesinde kendini anlayabilir; öyle ki bir süre sonra, 1800 yılında, Fichte yaşama hakkını garanti altına almak için, ekonomi yönetimini *kapalı ticari devlet*e havale edecektir.

Herder'in 1793'ten 1797'ye kadar çıkan *İnsanlığın İlerlemesi Hakkında Mektuplar*, Aydınlanma'ya daha yakın durdu. Kant, 1795'teki *Evrensel Barış Hakkında* adlı yazısında, 1797'deki *Törelerin Metafiziği*'nde ve 1798'deki *Yetilerin Çatışması*'nda, 1789 insanları tarafından sezinlenen ideal ile uyumunu koruyan, bir "hukuk devleti"nin ve uluslar arasındaki adli ilişkilerin ilkelerini geliştirdi. Bizzat Wilhelm von Humboldt, yayımlamadığı *Essai sur les limites de l'Etat*'sında [Devletin Sınırları Üzerine Deneme], kuşkusuz 18 Brumaire'ci Sieyes'in hoşuna gidebilecek sınırsız bir bireyciliğin taraftarı olduğunu gösteriyordu.

Bununla beraber bu spekülatif çalışmalarda, etkinliğe teşvik edecek hiçbir şey yoktu. Alman düşüncesi, insanın özgürleşmesini bireyin zihinsel ve özellikle de ahlaki gelişimine bağlı kılmakta ısrar etmesiyle diğerlerinden ayrılır: Özgürlük, her şeyden önce Kant'ın kategorik gereğine boyun eğmek için sarf edilen kişisel bir çabanın sonucudur. Fransa'nın hizmetinde kendilerini tehlikeye atacak biçimde siyasi hayata atılan (Forster, Rebmann, Görres) Fransızla-

rın, devrimlerini riske sokan ahlaki zayıflıklarının aleyhine atıp tutan adamlar, çok geçmeden sonuca varan filozofların verdiği eğitime yansır. Kant için eğer devlet başkanı tiranlık yoluna saparsa, isyan da bir o kadar kınanacak niteliktedir. Fichte, halkın kendi kendini yönetemeyeceğini temin eder çünkü eğer halk hakları çiğnerse, vetosuyla kim müdahale edecektir?

Başka düşünürler ise Eski Rejim'i savunma kaygısında olmasalar da Fransa'da olup bitenleri şiddetle eleştirerek, var olan tepkiyi benimsemiş bulunuyorlardı. Bu, Weimarcılar için geçerlidir ve ilk sırada Weimarlı Charles-Auguste'ün bakanı olan Goethe ve Jena'da profesör olan Schiller gelir; bu adamlar fırtınalı bir gençliğin ardından böylelikle uyum sağlamışlardır. Bunlar, insanın farklı eğilimlerinin sanatta nasıl birbiriyle uyum sağladıklarını, yaşamsal atılım ve tutkunun nasıl mantıkla bağdaştığını Yunan Antik Çağı sayesinde keşfettiklerini ileri sürüyorlardı. Bireye "bütünlüğü" içerisinde kendini yetiştirmek için köşesine çekilmeyi salık veren ve felsefi olarak panteizme doğru yönelen bu yeni hümanizm belli bir süre canlı bir çekicilik sergiledi. Goethe'nin 1794'ten 1796'ya dek yayımladığı *Wilhelm Meister*, 1798 ve 1799'da Schiller tarafından yayımlanan *Wallenstein* üçlemesi ve *Çanın Şarkısı* hayranlıkla okundu. Wilhelm von Humboldt bu klasiklik akımını benimsedi ve Hölderlin buna yabancı kalmadı. Bunlar, zihinsel ve sanatsal kültür üzerinde ısrar ederken, siyasi hareketsizlikten çıkamıyorlardı.

Bütün bu yazarların eserleri insanda, Eski Rejim içerisine rahatlıkla yerleşmiş, bu açıdan boş umutlar beslemeyen fakat her şeyden çok rahatlarını bozmaktan korkan insanların kendi arasındaki konuşmalarına kulak misafiri olduğu hissini uyandırır. Güçsüzlüklerine dair üstü kapalı itirafları yetersiz bir bilginin ve eğitimleri, düşündüklerinden daha düşük bir özgünlüğün belirtisidir. Özgürlüğün ve demokrasinin, özel ahlaktan zorlukla ayrılan medeni ahlak olmaksızın tasarlanamayacağı, Aristoteles'ten beri birçok kez söylenmişti ve Almanlar Montesquieu'yü, Rousseau'yu ve hatta Robespierre'i tanıdıklarını kanıtlamalıydılar. Buna karşın Fransızlar, "erdemin" ancak özgürlüğü koruyan ve insanın zihnini geliştirecek kurumların koruması altında serpilebileceğini biliyorlardı. Hemşerilerine zihinsel ve ahlaki çabayı öğütleyen Alman yazarların, onları kölelikten kurtarmayı akıllarının ucundan bile geçirmemeleri üzücü bir biçimde komik değil midir? Öte yandan insanın yalnızca zekâya indirgenemeyeceğini ve davranışlarının aynı zamanda duygularına, duyularına ve vücuduna da bağlı olduğunu eskiler biliyordu ve Rönesans döneminden beri inançsızlar bunu tekrar etmek için çabalayıp durmuyor muydu? Nihayet, tarihte koşulların baskıcı bir egemenliği frenlemeye dair tüm umutları alıp götürdüğü her dönemde, halka yalnızca iç

özgürlüğün ve ruhsal refahın önemli olduğunu göstermek için daima bir felsefe ya da din ortaya çıkar; bu anlamda Almanlar, çileciliği ve cehaleti kınasalar da, Romalı lejyonların acımasız boyunduruğundan dolayı dünyevi tüm umutlarını yitiren Hıristiyanların ve Stoacıların izinden gitmiyor değillerdi.

Fransa'nın dışında, akılcılığın etkisi daha az sağlam bir biçimde oturmuşa benziyordu. Öncelikle bilimler, akılcılığı aynı derecede desteklemiyorlardı çünkü bu açıdan, şimdilik Fransız önceliği itiraz kabul etmiyordu. Matematik alanında, Almanya'da Gauss, çalışmalarına yeni başlıyordu. Amerika'ya sığınan İngiliz kimyagerler Cavendish ve Priestley yaşlanıyordu; pek saygı görmesine rağmen Nicholson, daha suyu ayrıştırmamıştı; Davy ve Dalton bilimsel hayatlarına henüz başlıyordu; İsveçli Berzélius da öyle. Fransız fizikçilerin tek rakipleri Anglo-Sakson Wollaston ve Rumford'du; İtalya'da elektrik bilgisi alanında bir devrimin hazırlanmakta olduğu doğruydu: Bologna'da anatomi profesörü olan Galvani'nin deneyi 1786 tarihliydi; Pavia'da profesörlük yapan ve elektrofor ve odyometrenin zaten övünç verdiği Volta, dünyaya elektrik akımını açıklamanın eşiğindeydi; ama pili, 1801 tarihlidir. Doğabilimcilere gelince, Alexander von Humboldt hâlâ Latin Amerika'da ve yine Alman olan Pallas Rus İmparatorluğu'nda yolculuk ediyordu. Bu gözlemci ve deneyciler, bütün yüksek niteliklerine rağmen, Lavoisier'ye özgü o yapay dehadan ve artık ideologları bilimin deneysel algılanışına yönelten spekülatif zekâdan yoksundu. Mükemmel bir şekilde yeni veri toplayan Priestley, Stahl tarafından yanma olayının esası olarak kabul edilen uçucu maddeyi ölene kadar inatla savundu ve asla modern kimyayı benimsemedi.

Daha önce de söylendiği üzere Hume ve dahası Bentham ile beraber uzun süre önce muhafazakârlaşan İngiliz deneyciliği, Fransız *philosophe*'ların insana tanıdıkları kaderini yönlendirme yetisine itiraz ederek, otorite ve ahlaki kuralları metafizik düşüncelerle değil, tarihi gözlem ve siyasi deneyim yoluyla düzeltmeye çalışıyordu. Deneysel yöntem, buna uyarak fiziksel dünyayı düzenlemek için bunun sabit değerlerini araştırdığı gibi, toplumsal hayatı gözlemleyerek, her zamanki kurumların sürelerinden dolayı "nesnelerin doğası" ile uyum içinde olduklarını ve tamamen göreceli bir olgu "gerçeği" teşkil ettiklerini çünkü bunların yararlı olduklarını da saptamaya yarar. Burke'ün eserlerinde, bu pragmatizm, 18. yüzyılda Montpellier Akademisi'nde ve Lavoisier tarafından ilk kez uygulanan deneysel fizyoloji yetersiz kaldığı için hâlâ Direktuvar döneminde Bichat tarafından Fransa'da öğretildiği biçimiyle tıptan ödünç alınmış bir toplumsal dirimselcilikle karmaşıklaşıyordu. Canlı varlık, hayat adı verilen usa aykırı ve gizemli bir kuvvetin yol açtığı, kendiliğinden ve aşamalı bir filizlenmenin meyvesi olarak

değerlendiriliyordu. Aynı şekilde Burke, toplumdan bir bitki ya da bir hayvan gibi söz ediyordu; birey yalnızca bunun organlarından birisiydi, öyle ki, toplumsal otorite, bireye bedensel gereklilikler misali vazgeçemeyeceği bir varoluş koşulu gibi kendini zorla kabul ettirmişti. Kendisini romantizmle bağlantıya geçiren bir gizemcilikle aşılanan bu deneysel akılcılık, Hannover yoluyla İngiltere'den Almanya'ya geçti; Rehberg ve Brandes buna inandılar. Fichte'nin, yurttaş üzerinde devlete üstünlük tanıyan yeni tarzı, felsefi olarak aynı yöndeydi. 1793 yılında Burke'ü tercüme eden Friedrich von Gentz, yararcı gözlem yoluyla konformizmi haklı çıkarmakla sınırlı kalmak üzere bunu mistik ıvır zıvırdan arındırdı ve daha sonradan sağ kolu haline geleceği Metternich'in Habsburgların hizmetine sunduğu tabiri caizse siyasi felsefenin, böylelikle hazırlandığı ileri sürüldü. Mantığın görkemini bazen geçersizleştiren siyasi iktisada kadar gitmedi. Kendi döneminde İngiltere'yi gözlemleyen Malthus, 1798'de insanlığın sınırsız gelişiminin boş bir inanç olduğunu çünkü teknik ilerlemelere rağmen, nüfusun geçim imkanlarından daha hızlı bir biçimde arttığını savundu. Türün çoğalmasına yardımcı olan her türlü toplumsal düzenleme, sıkıntıyı daha da artırır ve dengeyi sağlayan şeyler, hastalıklar, kötü alışkanlıklar, kıtlık ve savaştır. Malthus bir liberal olarak, bir çıkış yolu buluyordu: Yoksullara yasaklanmış cinsel ilişkilerde bulunmamayı salık vermekteydi. Gelenekçiler, Malthus'un böylelikle Condorcet ve Godwin'in umutlarına ölümcül bir darbe indirdiği kanısındaydılar.

Bonald ve Joseph de Maistre'in, bu deneysel muhafazakârlarla ilişkileri yok değildi. Sürgünleri sırasında 1796'da, Bonald *Théorie du pouvoir politique et religieux dans la société civile*'i [Sivil Toplumda Siyasi ve Dini Erk Teorisi] ve Joseph de Maistre *Considérations sur la France*'ı [Fransa Hakkında Düşünceler] yayımladı. Onlar da bireyi topluma bağımlı kılarlar. Buna karşın yaşamsal güç işleminin yerine tanrısal faaliyeti koyarlar.

Dogmatik ve otoriter bir zihniyete sahip, dahası kralcı geleneğe olduğu kadar Katolik dinine de candan bağlı Bonald'a göre, Tanrı'nın toplum için belirlediği çerçeveler değişmeden kalır; hepsinin en başında yer alan aile, köklerini bizzat insan ırkının varoluşuna salar ve kral, toplum biçiminde genişlemiş olan bir ailenin babası konumundadır. Bonald, olaysallığın üzerinde ve olasılıkların dışında kalan bir toplumsal birlik teorisinin taslağını çıkarır. "İnsan, cisme ağırlığını ya da maddeye genişliğini veremediği gibi, artık dini ve siyasi topluma da bir biçim veremez." "Kurulu bir toplum" şekli olan krallığın ayırıcı özellikleri erkin birliği, gerekli toplumsal ve hiyerarşik farklar, Hıristiyanlık dinine bağlılıktır. Fransız monarşisinin başarıları olduğu kadar yenilgileri de, daima bunun kendiliğinden var olan meydana getirici

kanunlarına karşı sadakatine bağlı olmuştur. Gerçek bir soyutlama çabası ile diğerlerinden ayrılan *Erk Teorisi*, göçmen saflarında doktrinal bir düzenleme yolunda yapılmış ilk önemli girişimdir.

Tarihsel bir anlayışa sahip ve Roma Kilisesi inançlarına sadık kalarak geçici erk biçimine karşı oldukça umarsız kalan Joseph de Maistre'e göre Yaratan, kendisine bilgeliğini esinleyen alabildiğine esnek faaliyeti aracılığıyla toplumsal durumu muhafaza etmekle yetinir, öyle ki olayları kabullenmek gerekir. Joseph de Maistre, tereddütsüz bir biçimde olayların tanrısal bir karar olarak açıklanmasına başvurur. "Hepimiz, Yüce Varlık'ın tahtına, bizi köleleştirmeksizin tutan esnek bir zincirle bağlıyız. Devrim dönemlerinde, insanı bağlı tutan zincir aniden kısalır, insanın etkinliği azalır ve imkanları onu yanılgıya düşürür... Fransız Devrimi, insanlar tarafından yönlendirilmekten ziyade, insanları yönlendirmektedir. Cumhuriyeti kuranlar, bunu istemeden ve ne yaptıklarını bilmeden yaptılar. Bunlar, kendilerinden çok daha fazla şey bilen bir gücün aletleri olan olaylardan dolayı bu noktaya geldiler." Tanrı "yeni bir ruh vermek için cezalandırır." Hıristiyan yönelimine karşı hareket etmiş olan Fransa'nın yeni bir ruha ihtiyacı vardı ve bu yolda kan döküldü; karşıdevrim, Tanrı tarafından dilendiği vakit gerçekleşecekti. Meşrutiler kuramcılarını bulmuşlardı; hükümdarlık tahtı davacısı, Joseph de Maistre'e elli altınlık bir ödül gönderdi.

Anti-entelektüalist hareket, eğilimi ne olursa olsun deneysel bilim ve akılcılığa, Fransa'dakinden çok daha güçlü bir biçimde karşı çıkıyordu; bu hareket Rousseau'ya ve 1789'dan önce *Sturm und Drang*'a ilham vermişti ve artık olaylar, Anne Radcliffe romanlarının başarısının kanıtladığı üzere talih ve sapıklığa düşkünlüğü yaygınlaştırarak bu hareketi kuvvetlendirirken, bunca talihsizlik, trajedi ve insanın doğa güçlerine ve kadere karşı mücadelesi anlayışını diriltiyordu. Bununla beraber bu eğilimin gücü, ancak arkasından sürüklediği insanların mizacı ve toplumsal koşulları göz önünde bulundurulursa tamamıyla anlaşılabilir. Bunların çoğu çevrelerine uyum sağlamaktan aciz insanlar; güçsüzlüklerinden dolayı melankoliye, hatta intihara mahkum olan hasta ya da dengesizler; toplumsal zorunluluğun öfkelendirdiği, bağımsızlığa ve zevklere aç ya da yollarını arayan ve rütbenin, servetin ya da tahsis edilen ünün ayrıcalıkları engeliyle karşı karşıya kalan gençlerdi. Bunların, tüm haksızlıkları ortadan kaldırmaya çalışan "haydutlara" eğilim göstermeleri ve birçoğunun yaşları geldiğinde ya da başarı elde ettiklerinde uslanmaları bir sürpriz teşkil etmez. Romantikler her zaman vardı; ama bunların sayısı artıyordu çünkü burjuvazinin yükselişi toplumsal çerçeveleri parçalıyor ve çok sayıda genç erkek öfkeleniyor ya da umutsuzluğa kapılıyordu.

Bu zihniyet, kendisini en fazla Almanya'da gösteriyordu. Bu, *Aufklärung*'un itibarını ve Goethe'ci humanizmin geçici çekiciliğini yok etti. Bu bir rastlantı değildi çünkü gizemcilik, hiçbir ülkede bu şekilde hâkim değildi. Gizemcilik, Lüterciliği diriltir ve piyetizm ve Moravalı rahipler aracılığıyla, Boehle, 17. yüzyılın teozof ayakkabıcısı ve romantikler birbiri ardınca gelirler; Werner, Ritter ve Baader gibi bilginler, deneysel bilgilerine en beklenmedik sembolik yorumları getirirlerdi. Böylelikle masonluğun ve ışıkçılığın içine sızan aykırı gizlicilik, bilimsel görüşlere ya da keşiflere dayandığını savunuyordu: Tıptan dirimselciliği, fizikten ise yine usa aykırı bir kuvvet gibi tasarlanan manyetizmayı ödünç alıyordu; uyurgezerlik, ruhu doğaüstü dünyayla temasa geçtiği esritici bilinçsizliğe götürüyordu. Bu kültürlü insanlar, *Aufklärung*'un daima yabancı kaldığı, halkın ilkel batıl inançlarını yansıtan evrenin sihirli oluşumuyla kendi üsluplarınca bağdaşıyorlardı. Buna karşın gizemcilik, felsefeye de sızıyordu. Kant, metafiziği yerle bir ettikten sonra yeni bir tane oluşturmuştu; bunu, kendi düşüncesine göre netice itibarıyla tanrısal bir sezgi olan ahlaki bilincin üzerine kurmuştu. Almanlar, bu yolda Kant'tan sonra deneyüstü idealizme vardılar. Fichte, 1794'te yayımladığı *Bilim Doktrini*'nde, zihinsel bir görüntü sayesinde, resmi salt faaliyet olan tek gerçek olarak kavramış ve bunu kendi içinde eritmeye çalışırken, hareket etmek için bir neden yaratmak için resim olmayanı oluşturmuştu. Ardından Schelling, ben olmayana, yine salt idealden ibaret özgün bir varoluş kazandırdı; doğa ve ben, düşüncenin bilinçsiz birliğini ayrıştırdığı ama sanatsal dehanın önseziyle ulaşabileceği ve eserlerinde ifade edebileceği saltın iki yönü haline geldiler. Son olarak da bu akım, kurallarını yalnızca kendisi koyan ve betimlemek yerine esinlediği ve temel olarak kösnüllüğü ve duyguları harekete geçirmeyi hedeflediği için çağdaş bir sanat olan enstrümantal müziğin ilerlemelerinden yarar sağlıyordu. Bu sanat, Almanya'da eşsiz bir ışıltıyla parlamaktaydı.

Goethe'den ve özellikle de Schiller'den kopan bir grup, "romantik" ve "romantizm" kelimelerinin etrafında toplanarak bunları meşhur ettiğinde, 1790'lar daha bitmemişti. 1798'de Frédéric Schlegel, kardeşi Auguste'ün yardımıyla, Berlin'de üç yıl yayımlanacak olan *Athenaeum* adlı dergiyi çıkarıyordu. Bunlar 1799'da, önce Dresden'de, ardından da Jena'da gerçek adı Hardenberg Baronu olan Novalis, Schelling ve *Papaz Olmayıp Rahip Sınıfından Olan Sanat Dostu Bir Kardeşin İçini Dökmesi*'ni (bu kitabı vakitsizce ölen dostu Wackenroder ardında bırakmıştı) henüz yayımlamış olan Tieck ile birleştiler. Asla tutarlı ve dizgesel bir biçim sahibi olmayan bir felsefenin taslağını çıkardılar. Klasikçilerin öğrencileri, önce dünyayı, yaşamsal gücün

yarattıklarından oluşan tükenmek bilmez ve sürekli değişken bir akış olarak düşündüler; bilim insanlarının ve Schelling'in etkisi altında, buna örneğin kimyasal çekim, manyetizma ve insan sevgisinde kendini gösteren bir "evrensel anlayış" dahil ettiler; Schleiermacher'in dini iç döküşlerinden duygulandıkları için, sonunda Böhme'nin dünyanın ruhu ve tanrısal ilke niteliğindeki *Centrum* fikrini ödünç aldılar. Her halükârda, önsezi veya hatta rüya ve sihir yoluyla hakiki gerçekle temasa geçen kişi yalnızca dahi sanatçıydı ve bu gizemli deneyim, onun içinde sanat eserine dönüşüyordu. Şair bir rahipti ve bu felsefe kendini mucizeye teslim ediyordu. Bu estetler, hiç umursamadıkları zavallı insanlar gibi, mucizeyi bekliyorlardı; onlar açısından ne yazık ki bu mucizenin gerçekleştiği söylenemez; bunlar artlarında önemli eserler bırakmadılar; aralarından en iyileri Novalis'inkiler ve özellikle de 1798 ve 1799 tarihli *Geceye Övgüler*'di.

Plastik sanatlar, Fransa'daki gibi bu derece gelişmiyordu. Neoklasik mimari yol gösterici olmayı sürdürüyordu; Canova'nın heykelleri, ekolün ilhamıyla 18. yüzyılın zevk düşkünü geleneğini birleştiriyordu. Bununla beraber İngiltere'de peyzaj, resmi yenileme eğilimi gösteriyor ve Blake'in doğaüstü görüntüleri, romantik hayalleri andırıyordu. Alman müziği de gelişiyordu; o sırada en önemli eserlerini, *Mevsimler* ve *Yaradılış*'ı üretmekte olan Haydn'ın ilhamı, hâlâ 18. yüzyılın güler yüzlü ve güven dolu iyimserliğini hatırlatıyordu fakat Beethoven'ın trajik ruhu, daha şimdiden ilk sonatlarına hayat vermekteydi.

Romantizm özünde bir siyasi doktrin olduğunu ileri sürmüyordu. Buna karşın, siyasi alanda da işi duygulara bıraktığından, takipçileri duruma göre davranıyordu. Tepki baskın çıkıyordu: Bunlar, kariyer yapmaları gerektiği için, çok geçmeden ateşli karşıdevrimcilere dönüştüler. Öte yandan dönemlerinden memnun olmadıklarından, tuhaf bir geçmişe sığınmaya çalıştılar; Roma-Germen İmparatorluğu'nu ve Ortaçağ papalığını keşfeden Novalis, 1799'dan itibaren, eski yüzyılların övünç kaynağı olan Hıristiyan birliğine methiyeler düzdü; Katolik dini onları tören düzeni ve müziğiyle heyecanlandırıyordu; yine Novalis, Meryem Ana'ya bir ilahi adadı. Protestan olarak kaldı; ama daha sonradan, Avusturya'nın sunacak daha fazla görevi olduğu için, Novalis'in birçok dostu bu büyük gücün hizmetine girdi ve din değiştirdi.

Yeniliklerin sağladığı yararlar ne olursa olsun, bunun düşünce üzerindeki etkisini abartmamak gerekir. Devrimden nefret edenlerin çoğunluğu, felsefi gerekçelerden esinlenmiyor ve gerekçeye ihtiyaç duyduklarında, kiliselere başvuruyorlardı. 18. yüzyılın son yılları, her yerde Fransa'dan daha yaygın bir biçimde, muhafazakâr pragmatizmin ve sezgiciliğin elverişli kıldığı ama

kendiliğinden filizlenen bir dini yeniden doğuşa sahne oldu. Aristokrasi, tahtlara yakın durduğu gibi, devlet dinleriyle de dayanışma içine girdi ve Şeytan'ın Jakobenlerin ilki olduğu duyuldu; zaten büyük felaketler ve uzun savaşlar, endişeli ya da korkudan titreyen kalabalıkları daima kiliselere yönlendirirler.

Katolik dininin bu geri dönüşe çok ihtiyacı vardı, çünkü öncelikle zarar gören bu mezhepti. Fransa ve işgal ettiği ülkeler artık "misyon ülkeleri"nden ibaretti. Almanya'da yeni bir felaket tehdidi vardı çünkü Basel ve Campoformio Antlaşmaları genel bir laikleştirmenin habercileriydiler ve Protestanlar ve hatta karşıdevrimci olanları bile "kara orduyu Ren'in dışına püskürtmeyi" coşkuyla göz önünde bulunduruyorlardı. Öte yandan aydınlanan despotluk himayesini muhafaza ediyordu; Bavyera ruhban sınıfının hizmetinden yararlandı; İspanya'da, 1798'den beri Godoy'nın halefleri olan Saavedra ve Urquijo kendilerini filozof gibi gösteriyorlardı: 1799'da Roma Mahkemesi'ne başvuruları yasakladılar ve para bulmak için kilise mallarına göz diktiler. VI. Pius, Direktuvar'ın mahkumuyken henüz ölmüştü ve Avusturya, Papalık Devleti'nin mallarını Napoli Krallığı'yla paylaşma dileğini saklamıyordu. Bununla birlikte, düşmanlarının beklentilerinin tersine, kilisenin büyük acıları yararlı oldu çünkü bunlar kiliseye sempati duyulmasını sağladı. İngiltere, sürgüne gönderilen Fransız rahipleri çok iyi karşılamıştı ve Katolik dininin ülkede yeniden doğuşunun filizlerini onlara borçlandı. Burke'ün İrlandalıları yatıştırmak için onlara dini özgürlüğün verilmesini durmadan öğütlediğini ve Pitt'in de şahsen aynı şekilde düşündüğünü de ekleyelim. Almanya'da Fürstenberg ve Overberg'in etrafında, Münster'de, Prenses Gallitzin ve Madame de La Fayette'in kızkardeşi Montagu Markisi'nin göze çarptığı coşkulu küçük bir grup, yani "Kutsal Aile" kuruldu: 1800 yılında Stolberg'in bu gruba katılımı, birçok vaat barındırıyor gibi göründü. I. Pavel de büyük umutlar veriyordu. Katolik dinini Polonya'da serbest bıraktı; Joseph de Maistre ve Başkan Gruber, Cizvitlerin eski durumlarına getirilmesini talep etmek üzere onu ikna ettiler ve çar, Malta tarikatını himayesi altına alarak tarikat tarafından büyük efendi seçildi.

Dini yeniden doğuş, devrimin rahatsızlık vermediği Protestan dini açısından yalnızca yarar sağladı. Almanya'da Schleiermacher 1799'da yayımlanan *Söylevler*'i aracılığıyla bu dinin mistik tutkusunu tazelerken, Wackenroder ve romantikler estetik önsezi yoluyla dine geri dönüyorlardı. İngiltere'de, Wesley 1791'de ölmüştü; laik vaizlerin yanında kendi üyelerini kendi seçme yöntemiyle oluşturulan bir hiyerarşi kurarak metodizmi, kurulu kiliseye yaklaştırmıştı ve 1797'de, bunun sonucunda ilk bölünme ortaya çıktı; mezhep,

halk gizemciliğini kışkırtarak yine de fetihlerini sürdürüyordu. Bölünme üzerinde derin bir etki yarattı; Baptistler bunun yöntemlerini benimseyerek ilerlerlerken, Priestly ve Price'ın Socinci ve usçu presbiterliği hızla yok oluyordu. Hatta Anglikan Kilisesi'nin içerisinde evanjelist bir grup bile oluştu; kiliseye yeniden dirilik kazandırmaya çalışan, öte yandan da başarısız olan bu grubun en önemli ismi Wilberforce'tu. Yenilenen bölünme devrimin lehindeki düşüncelerinden vazgeçti; bunun halk kitleleri üzerinde yarattığı muhafazakâr etki abartılmış olsa da itiraz götürürmüş gibi görünmez. Almanya'daki Münster derneğinin bir benzeri de, Reventlow'un Protestan dindarlığını devam ettirdiği Holstein bölgesindeki Emkendorf'da bulunuyordu; Stolberg din değiştirmeden önce buraya sık sık uğradı ve Bonapart'ın yönetimi altındaki müstakbel dini işler müdürü Katolik Portalis de orada görüldü. Öte yandan Reventlow büyük gayretini tüm dukalıkta gösteriyordu: Özellikle Kiel Üniversitesi'ni yetkinleştirdi. Aynı zamanda, şaşırtıcı olmaksızın bu adam, Alman aristokrasisinin en küçük bir risk altına girmemesi amacıyla, Danimarka hükümetine karşı bölgenin özerkliğini sertlikle savunuyordu.

Devrimciler tarafından gururla sergilenen ulusal düşünce, hükümdarlarda ve her dereceden gericide sonsuz bir düşmanlık ya da şiddetli bir tiksinti uyandırıyordu. Hükümdarlar için bu düşünce, halkın egemenliğini temsil ediyordu ve bu da, karma devletleri için var olan tehlikeyi ölçüp biçmelerini sağlıyordu. Tepkililer için ise ulusal düşünce eşitlikle bağdaşmaktaydı: *Nation -das klingt jakobinisch* [Ulus -bir Jakoben terimi]. Hollanda'daki aristokrasi ve ruhban sınıfı, ayrıcalıklarını kaybetmektense, yeniden Avusturya'nın boyunduruğu altına girmeyi tercih ettiler; böylesi endişeler, Polonya'daki ulusal direnişi zayıflattı; Macaristan'da soylular sınıfından olan yüksek görevliler Habsburg'a sadık kaldılar ve köylülerin akıbeti kendilerine bırakıldığı sürece, kısmen Almanlaştırılmayı kabul ettiler. Hükümdarlar yalnızca işlerine geldiği gibi davranmayı sürdürdüler. Polonya'nın paylaşımını tamamladılar. Macar Diyet Meclisi, boşu boşuna Viyana'dan ayrıcalıklar talebinde bulundu: Resmi dil olarak Macarca, gümrük üstünlükleri, Dalmaçya ve Rijeka'nın birleştirilmesi yoluyla denize ulaşım. Krallık naibi Arşidük Joseph'in öğütlerine rağmen, François duymazlıktan geldi. Pitt, İrlanda isyanının ardından, Dublin hükümetini ve parlamentosunu ortadan kaldırarak, adadaki tüm özerkliği yok etme kararı aldı. Birlik 1800 yılında gerçekleşecekti.

Bu arada savaş, kozmopolitliğin yerine yavaş yavaş milliyetçiliği koyuyordu. Bir kez daha devrimciler örnek oldular. Onlarla savaşırken, aynı şekilde İngiltere de bu durumdan etkilendi. Fox'un bayrağı altında liberal partiden geriye kalanlar, halk sınıflarıyla hemfikir bir biçimde, çatışmayı

Pitt ve tutucu parti üyelerinin işi olarak görüyormuş gibi davrandılar; fakat Campoformio'nun ardından İngiltere'nin yalnız kaldığı ve isyanın İrlanda'da yayıldığı görülünce ve özellikle de bir Fransız ordusunun çıkartma yapması beklenirken, korku kamuoyuna bulaştı ve savaş ulusallaştı. Öte yandan Fransa, Hollanda'da, Cisalpine'de, İsviçre'de Eski Rejim'in kökünü kazıyarak ve toprak ve devlet birliğini getirerek, ulus topluluğu kavramının uyanışını ya da gelişmesini elverişli kılıyordu. Fransa'nın müdahalesi özellikle, sayıca sanılandan daha fazla olan birlikçilerin bunun kendilerine hizmet edeceğini düşündüğü İtalya'nın yararına oldu. Fransa savaşın gerekliliklerine boyun eğerek, bu ülkelere askeri uç eyaletler muamelesi yapıyor ve buradaki askerlerini besliyordu; böylelikle bu ülkelere bağımsızlığın bedelini ölçtürüyor ve Robespierre'in önceden haber verdiği üzere kaçınılmaz bir tersine dönüşle, bunları kendine düşman ediyordu: 1799 yılında İtalyanlar, Avusturyalıları ve Rusları kurtarıcıları olarak karşılıyordu. Buna karşın bulaşıcılık henüz başlıyordu: Almanya daha etkilenmemişti. Edebiyat ve sanatların harika gelişimi, romantizmin neden olduğu geçmişe dönüş ve tarihi anıların muhafaza ettiği Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlılık, aydınlarda ulusal duyguyu coştursa da, bu henüz siyasi bir biçim almamıştı; bu, Almanya'yı, *Kulturnation*'u, devletler halinde yapılanmış halkların ve bunların barbar mücadelelerinin karşısına çıkarıyordu; zayıflığından, üstünlüğünün ve tanrısal görevinin kanıtı çıkarılıyordu. Bu zihinsel emperyalizmin kibirli kabullenmişliği, istiladan sağ kurtulamazdı.

III. BÖLÜM

SAVAŞIN SONUÇLARI: ULUSLARARASI POLİTİKA

İttifaktakiler daima devrimi ezmeyi hayal ettiler. Buna karşın bir yandan savaşı, alışılagelmiş yöntemler doğrultusunda yönettiler ve Kamu Selameti Komitesi'nin askeri çalışması onları şaşırttı; öte yandan, geleneksel rekabetleri olduğu kadar "büyüme" isteklerini de asla göz ardı etmediler, öyle ki çabalarını birleştirmediler, bölündüler ve sonunda ayrıldılar. İngiltere denizde ve sömürgelerde baskın çıkıyordu; bununla birlikte yalnızca kara savaşı Fransa'yı küçültebilirdi. Oysa bu ülke kıta üzerinde büyümekteydi; İtalya zorla elinden alınmıştı ama ikinci ittifak da dağılmaktaydı. Fransa'da olduğu gibi devrimin sonuçları hâlâ belirsizliğini koruyor, Avrupa'nın yeni dengesinin ise sağlanması gerekiyordu.

I. İngiltere-Fransa Savaşı

Gördüğümüz üzere İngiltere, savaşını daha öncekiler gibi yürüttü. Özellikle donanmanın genişletilmesiyle ilgilenildi ve yavaş yavaş korsan avı, ticari gemilerin eskortu ve düşman limanların gözetimi için firkateynlerin sayısının artırılması noktasına varıldı. Ordudaki asker sayısının hissedilir bir biçimde artırılması girişimi ancak 1790'ların sonunda gerçekleşti. Pitt, kamuoyunu hoş tutmak için zorunlu askerliği gündeme getirmemeyi tercih etti ve vergileri ölçülü bir biçimde yükseltti; borçlanma ve dalgalı borçlar için bankaya başvuru, olağanüstü bütçeyi finanse etti. Her zamanki gibi kuvvetlerin çoğunluğu, düşmanı denizden kovmak, onun sömürgelerini fethetmek ve kıyılarını bloke etmek için kullanıldı. İngiltere savaşın başlangıcı dışında ve 1799'da Hollanda'da yeniden, kıta üzerinde savaşma işini para yardımı yaptığı müttefiklere bıraktı. Grenville, ittifaktakilere, böylelikle kol

gücünden mahrum bırakılacak olan sanayinin zararına takviye kuvvetleri göndermektense ödeme yapmanın daha doğru olduğunu açıklayarak, bu klasik niteliği açıkça haklı çıkarıyordu; zaten para kaybedilmiş olmuyordu çünkü bu, paralı ordulara gereken malzemeleri karşılıyordu.

Önemli sonuçlar ortaya çıkmaktaydı. Fransızların, Hollandalıların ve hatta İspanyolların sömürge toprakları küçülmüştü. Saint-Vincent Kontu Jervis 1798'den beri, bir azık ve gereç sağlama hizmetinin ve sıralı bir nöbet değişiminin yardımıyla, eğer düşman filolar ablukayı zorlarsa Manş Denizi'nin girişini toparlama emriyle, düşman limanlardan kısa mesafelere sürekli seyirler düzenliyordu. İngilizler aynı yıl Akdeniz'e girip Minorka'yı ele geçirdi, Sicilya'ya yerleşti ve Portekiz ve Napoli gemilerini kendisininkilere ekledi. 1799'da Hollanda donanması esir edildi ve Nelson, Brueys'inkini Ebukır'da yok etti; Mısır ordusu bloke edilmiş ve Malta kuşatılmıştı. I. Pavel karşı koymazsa, Akdeniz İngiltere'nin olacaktı. Ulaşım hatları, eskort edilen gemi kafilelerinin seferi sayesinde nispeten korunuyordu; İngiltere yılda yalnızca toplamın %3'ü oranındaki 500 gemisini kaybetmişti; bu, denizin risklerinden kaynaklanan kayıplardan çok az daha fazlaydı. Teminatın 1793'ten 1800 yılına kadar, Amerika Savaşı sırasında %50 artış gösteren oranı, %25'i aşmadı (1802'de Amiens Barış Antlaşması'ndan sonra, ancak %12'ye düştü); 743 korsan yakalandı ve 1798'de, 22 bin denizci esir tutuluyordu. Son olarak da abluka, tarafsız gemileri Londra hükümetine tabi kılıyor, sömürge kökenli malların çoktandır istenen tekelini bu hükümete veriyor ve böylelikle ihracat alanını kayda değer bir biçimde genişletiyordu.

Oysa savaşın sonu pek yakınmış gibi görünmüyordu. Fransızlar İspanya ile ittifaklarını muhafaza ediyor ve Hollanda'yı ellerinin altında bulunduruyordu. Yine denizde ilerliyorlardı: 1799 yılında Bruix Brest'ten çıktı, Toulon'a vardı ve oradan geri döndü. Fransızların tüm sömürgeleri yitirilmemişti ve dostlarının bu açıdan durumu daha da iyiydi. Ticari donanmalarının durumu kötüleşiyor ama kabotaj devam ediyordu. Ciddi ekonomik zararlara uğruyorlardı; oysa yaşayabilecek ve hatta fetihlerini muhafaza ederlerse ve kıtasal barışı yeniden sağlarlarsa kalkınabilecek durumdaydılar. Diğer yandan kıtasal barış, Fransızların tüm kaynaklarını deniz savaşına ayırabilmelerini sağlardı. Teslim olmak şöyle dursun, bir gün İngiltere'ye ya da İrlanda'ya bir ordu çıkarma umutlarından vazgeçmiyorlar ve "kalleş Albion"un ekonomisini hor görüp, bu ülkenin ticaretine kapılarını kapatarak ona zarar vermeyi tasarlıyorlardı. İngiliz malları Fransa'da yasaktı ve Direktuvar tarafından 6. Yıl'ın 29 Nivôse'unda (18 Ocak 1798) benimsenen bir kararnameden beri, tarafsızlarla ilişkilerin kesilmesi kaçak ithalata bir son veriyordu. Bu "kıtasal abluka" yal-

nızca mücadeleci coşkudan kaynaklanmıyordu: Derinden himayeci olan ve 1786 anlaşmasına karşı kinini unutmayan imalatçı burjuvazi, İngiliz meslektaşlarının rekabetini ortadan kaldırmaktan sevinç duyuyorlardı; özellikle pamuk işiyle uğraşanlar, şimdilik ince iplikler olmasa da en azından diğer ipliklerin ve aynı zamanda da kumaşların yasaklanmasını çok istiyorlardı; Rouenlı büyük tüccar Fontenay onların avukatlığını üstleniyordu ve 18 Brumaire'den sonra, bunlar Bonapart'a da yol göstereceklerdi. Bu politika, Fransa'yı sömürge kökenli ham maddelerden ve yiyeceklerden mahrum bırakmasından dolayı iki ağızlı bir kılıç gibi olmasının yanı sıra, etkisinin, eğer cumhuriyetle sınırlı kalırsa nihai olmayacağını da gösteriyordu: Buna Avrupa'nın da katılmasını sağlamak gerekirdi. Bu, işgal edilen ülkelere dayatılıyor ve İspanya kuramsal olarak buna katılıyordu; fakat Alman şehirleri ele geçirilirse, düşmanın Alman pazarına ulaşmasının engellenebileceği belirtiliyordu.

İngiltere, ancak müttefikleri karada zafer kazanırsa galip gelebilirdi; Fransa, ancak Avrupa'nın katılımıyla amacını gerçekleştirebilir ve bunu da ya Avrupa'yla uzlaşarak ya da bu kıtayı hegemonyası altına alarak başarırdı. Bu hesaba göre, savaş sürekli uzama riski taşıyordu ve "İkinci Yüz Yıl Savaşları"nın sonu kıtasal politikaya bağlıydı.

II. Kıtasal Savaş

Kıta üzerinde, Devrim düşmanları da savaşlarına gelenekleri doğrultusunda devam ediyorlardı. Asker sıkıntıları yoktu. 1792'den 1799'a kadar, bunların kayıplarının 140 bin ölü, 200 bin yaralı ve 150 bin esir olduğu tahmin edilir. Bu sayı kuşkusuz çoktu ama henüz tükenmemişlerdi. Özellikle para sıkıntısı çekiyorlardı. Avusturya'da vergilerin artırılmasına rağmen açık durmadan büyüyordu; bazen zorunlu olmak üzere borçlanmaya başvuruldu ve İngiltere, para yardımlarının yanı sıra, Londra'da piyasaya para sürülmesine izin vermek ve hatta bunu garantilemek zorunda kaldı. Her şeye rağmen yalnızca, 1800 yılı seferine destek vermek için zorla sürüm uygulanan kağıt para, yani *Banco-zettel* sayesinde duruma dayanıldı. Florin değer kaybetmeye başladı; 1801 yılında Augsburg'da, kambiyoda %16 oranında değerini yitiriyordu. Ruble daha da zayıftı; Leipzig'de ancak değerinin %60'ına kabul ediliyordu; I. Pavel'in hükümranlığı sırasında, özellikle Hollanda'dan alınan borç 43 milyon florinden 132 milyona yükseldi ve buna her yıl 14 milyonluk kağıt ruble eklendi. İsveç de, 1798 yılında değerinin %25'inden fazlasını yitiren kağıt paralar basmaktaydı. Pitt'in para yardımları olmaksızın, müttefikler savaşı zorlukla sürdürürlerdi. Oysa hâlâ bir ittifak var mıydı?

Suvorov'un ordusu I. Pavel tarafından henüz geri çağrılmıştı ama bunun geri geleceğinden emin olunamazdı çünkü Fransa'ya karşı müdahaleye muhalif olan Rostopçin, Panin'i yenmekteydi ve başbakan atanmıştı. Avusturya ile ilişkilerin kopması, Rusya'yla İngiltere'yi birbirine düşürebilirdi. Boğazlar kendisine açık olduğundan, çar Türkiye ve Akdeniz üzerinde, haleflerinin bir daha asla elde edemeyecekleri bir nüfuza sahipti, Yunan Adaları'nı himayesi altında bir cumhuriyete dönüştürüyor, Napoli Krallığı'nın işgaline katılıyor, Sardinya kralını Thugut'e karşı destekliyor, gözünü Korsika'ya dikiyor ve büyük efendi unvanıyla Malta'ya yerleşmeyi tasarlıyordu: 3 Kasım 1799'da Grenville, İngiltere'nin adayı fethettikten sonra burada kalmayacağına dair söz verdi. Oysa Paul artık Fransa'ya karşı mücadeleye bir son verirken olaylar başka türlü gelişmez miydi? Bundan, etkisi büyük sonuçlar doğabilirdi çünkü Rusya'nın yalnızca tarafsızlar birliğini dirilterek, böylelikle İngiltere'nin ihracatına ve azık ve gereç sağlama işlemlerine korkunç bir darbe indirmek üzere Baltık Denizi'ni kapatması yeterli olurdu.

Her halükârda şimdilik, Avrupa'da Fransa'ya karşı gelen tek ülke Avusturya'ydı. Resmi olarak Diyet Meclisi Avusturya'yı desteklemekteydi; ama Basel Barış Antlaşması'ndan beri, Roma-Germen İmparatorluğu bir gölgeden ibaretti. Prusya, Hannover de dahil olmak üzere Kuzey Almanya'nın tarafsızlığını garantisi altına alıyordu. Sınır çizgisinin ötesinde, Avusturyalı Hudelist'in deyimiyle "büyülü daire" içinde kalan bölgelerde, gerçek bir barış egemendi ve büyük ticari kârlar sağlanıyordu; Prusya'nın itibarı bundan dolayı artıyor ve Friedrich-Wilhelm bir "kutup yıldızı", "bir anti-imparator" haline geliyordu: Bir Kuzey Almanya konfederasyonunun başına geçmeyi tasarlamaktaydı. Tabii bununla birlikte yine de büyüme amacını güdüyor, sabırsızlıkla laikleştirme işlemlerini bekliyor, Hannover'i gözetiyor, Nürnberg'i ilhak etmek için entrikalar çeviriyordu. Kuzeyden kovulan Avusturya, Ren'in sol kıyısının terk edilmesinden dolayı güneyde saygınlığını yitirdiğine ve Bavyera üzerinde koruduğu hak iddialarının aleyhine döndüğüne şahit oluyordu: 1799 yılında Charles-Théodore'un yerine geçen Maximilien-Joseph, bir anlığına veraseti için endişe duydu. Württemberg'de ise, eyalet meclisi Dük II. Friedrich ile sonu gelmez bir uzlaşmazlık yaşıyordu ve Paris'e görevliler göndermişti. Bu koşullar altında Alman prensler Avusturya'nın ardından ancak korkularından dolayı gidiyor ve Fransa ile uzlaşmak için ilk fırsatı kolluyorlardı. Bu durumda Almanların cumhuriyete karşı bir birlik oluşturmalarının imkansızlığı ortaya çıkıyor ve hatta imparatorluğun yıkılması olası gibi görünüyordu. Şansölye Thugut bundan dolayı abartılı bir endişeye kapılmıyor ve Hollanda'nın kaybından daha da az üzüntü duyuyordu; Polonya

topraklarıyla zararlarını karşılamayı da ihmal etmeksizin, Venedik bölgesi devletlerini dahiline almıştı ve Fransızlar İtalya'dan kovulduğu için onların yerini almayı umuyordu. Bu durumda, netice itibarıyla, efendisinin pek fazla şikâyette bulunamayacağını haklı olarak düşünmekteydi.

Cumhuriyetin, Avusturya'ya karşı yeniden savaşması zorunlu hale geliyordu. Brumaire'ciler, kısmen bu savaşı başarıyla yürütmesi için iktidarı Bonapart'a verdiler. Zafer kazanılınca, Fransa kendini bir yol ayrımında buldu. Eğer sözüm ona Ren "doğal sınırından" vazgeçerse, kıtasal barış zorluk yaratmazdı; aksi halde, sınırın asla aşılmaması ve bu müktesebat yoluyla Eski Rejim politikasını benimseyerek diğer güçlere de benzer üstünlükler verilmesi olasılığı dışında barış bir süreliğine sağlanamazdı; bu olasılığın gerçekleşmesi durumunda tek başına kalan İngiltere de bıkıp usanarak, Fransa'nın fetihleri olduğu kadar sömürgelerini de muhafaza etmesi ve Hindistan'ın boyunduruk altına alınması girişimini tamamlama yetisiyle denizin hâkimiyetini rakibine bırakması koşuluyla bir uzlaşmaya yanaşabilirdi. Bir diğer olası sonuç "doğal sınırları" aşmak ve "kıtasal abluka"nın İngiltere'yi teslim olmaya zorlamasını umut ederek Avrupa'yı egemenlik altına almaktı.

Kuşkusuz, Fransa'daki kamuoyu bu çözümlerden birincisini destekliyordu. Bizzat cumhuriyetçilerin çoğunluğu, devrimin davasından ayrılmaz gördükleri "doğal sınır" fikrinden vazgeçmeyi kesinlikle istemese de, ulusal çıkarın bunu gerektirdiğini biliyordu. Buna karşın karar artık yalnızca Bonapart'a kalmıştı.

IV. BÖLÜM

SAVAŞIN SONUÇLARI: İNGİLTERE'DE KAPİTALİZMİN GELİŞİMİ, DÜNYADA AVRUPA YAYILMACILIĞI

Savaş her zamanki gibi uluslararası ticaretin kullandığı yollara zarar verdi; aynı zamanda kıta üzerinde kapitalizmin ilerlemesine engel oldu. Bununla beraber İngiltere, anlaşmazlıktan kayda değer kârlar sağladı ve nüfuz alanını genişletti. Buna karşın, Latin Amerika özgürleşmeye doğru yöneldiğinden ve Fransa köleliği ortadan kaldırdığından, Avrupa yayılmacılığı sekteye uğradı ve sömürgeler sisteminin sarsıntısı ciddi boyutlara ulaştı.

I. Uluslararası Ticaret

Fransa'nın kontrol altında bulundurduğu pazarlardan mahrum kalan ama Fransız rekabetinden kurtulan İngiltere, kayıplarını müttefiklerinin ve tarafsızların zararına telafi etti. Alman limanları yoluyla Almanya'nın fethine doğru atılımda bulunuyordu: 1800 yılında, 1789'daki 49 gemisi yerine Hamburg'a 500 gemi yollamaktaydı; Frankfurt ve Leipzig fuarları sırasında, İsviçreliler ve Avusturyalılarla, Polonyalılar ve Ruslarla temasa geçiyordu; pamukluları ve özellikle de dokuma iplikleri, İsviçre ve Saksonya kökenli ürünleri bu fuarlarda saf dışı bırakıyordu; Almanya ile yaptığı ticaret, 1789'daki 2 milyon sterlinden 1801 yılında 13,5 milyon sterline ulaştı. Amsterdam cumhuriyetçilerin eline düşünce, mali işler Londra'ya yöneltildi. Hessen seçmeni, özel yatırımları Londra'ya yapıyordu ve Frankfurtlu Meyer Amschel Rothschild, bu konuda seçmene yardım ederken ticaretini geliştirdi; 1798 yılında oğlu Nathan İngiltere'ye yerleşti ve orada kısa süre sonra zengin oldu. Baltık Denizi'nin İngiliz ticareti için önemi arttı. 19. yüzyılın başında İngiliz ithalatının %72'si Prusya ve Rusya'dan, tahılların dörtte üçü ise yalnızca Dan-

zig limanından geliyordu. Alman ve İskandinav gemileri İngiltere ticaretine hizmet ediyor ve izinleri olsun olmasın, en azından Direktuvar tarafsızlarla ilişkilerini koparana kadar Fransız limanlarına yanaşmaya devam ediyorlardı. Hollanda'nın gerilemesi bunun tam tersine hızlandı ve Amsterdam ticaret piyasası, yerini Hamburg'unkine kaptırdı; bankasının 1793'te 13 milyon florine yükselen kasa değeri, 1799'da 1,5 milyona düşüyordu.

Atlas Okyanusu'nda İngiliz denizciliğinin üstünlüğü yıldan yıla daha da belirginleşti; tarafsızların gemileriyle ortak olarak, Avrupa, zenci kölelerin sağlandığı Afrika kıyıları ve tropikal tarım yapılan Amerikan bölgeleri arasındaki ticaret üçgenini sahiplendi. Bununla beraber ABD'nin yayılımı, bu yükselişi belli bir ölçüde eşitledi. Onların gemileri de, kendi limanları, Antiller ya da Latin Amerika ve Avrupa arasında üçgen biçiminde bir yol geliştirdi. Jay Antlaşması'nın yapılmasını sağlayan İngilizler, aynı zamanda Direktuvar'ın tutumu John Adams'ı bu meclisle ilişkilerini koparmaya ittiğinden, duruma razı oldular. İspanya'nın Fransa ile ittifakı, İngilizlerin, okyanusun güney bölgesinde Fransızlar ile sömürgeleri arasındaki ilişkiyi neredeyse bitirmesine yardımcı oldu ve Kap yolu bundan böyle yalnızca İngiliz kafileleri tarafından kullanıldı. Asya denizlerinde ancak birkaç Amerikalıyla karşılaşıyorlardı. Fransız Doğu Hindistan Şirketi 1791'de ve Hollanda'nınki de 1798'de yok oldu.

Fransa, Akdeniz'de daha iyi direndi; Cenova ve Livorno, Berberiler ve Yunanlılar onun yardımına geliyorlardı; İtalya'yı fethederek, düşmanını saf dışı bırakmaksızın ona rahatsızlık verdi; ama İtalya'yı 1799'da kaybetti ve 1798'den itibaren Yakın Doğu'dan kovuldu.

Akdeniz ve kuzey denizlerindeki savaş, kıtasal bağlantının önemini artırdı. O zamana kadar büyük ölçüde Fransa, İtalya, İsviçre ve Hollanda üzerinden sağlanan bu bağlantı, Ren yolunun kapanmasıyla tehlikeye düştü. 1790 yılından itibaren, Fransa gümrüğünü nehre taşıyarak, sol kıyıdan transite engel oldu; Rheinland ve Hollanda'nın işgali, bu yol açısından yeni bir darbe niteliğinde oldu; 1798'de, Direktuvar Ren geçişine kendi tarifesini uyguladı; Köln ticareti, nehrin ağzı kapatıldığı için zaten yıkıma doğru gitmekteydi ve 1800 yılında üçte birinden aza indi. Ticaretin yalnızca bir kısmı, kaçakçılığı beslemek ya da İsviçre'ye ulaşmak üzere Emden'den Frankfurt istikametinde sızmaktaydı. Öte yandan İsviçre, Cenova'dan ayrı düştü. Böylelikle Avrupa'nın enlemesine yolu, XIV. Louis zamanındaki gibi doğuya doğru geriledi. Bundan böyle Hamburg ve Leipzig üzerinden, Venedik ve tercihen de Trieste istikametinde ilerledi.

II. Üretim

Resmi değerlere bakılırsa, İngiliz ticareti 1800 yılında ithalatta 30 ve ihracatta 35 milyon sterlini aştı; bu, 1792'dekinden %53 oranında daha fazlaydı ve alacaklı bakiye neredeyse bunun iki katına ulaşıyordu. Buna karşın daha önce belirtildiği gibi[10] 1798'den itibaren Albert H. Imlah tarafından hesaplanan gerçek değerler vardır. Buna göre 1798 yılında, ithalat 56,5 milyon sterlin, ihracat ise 42,6 milyon sterlin değerinde oldu, yani 12,9 milyonluk bir açık söz konusuydu. 1799'daki rakamlar şöyleydi: İthalat 56,9 milyon, ihracat 46,3 milyon, açık 14 milyon. Bu durumda ticari bilançonun açığı bulunuyordu. Buna karşın navlun, teminatlar, komisyonlar ve en önemlisi de denizaşırı ülkelerdeki işletmelerden sağlanan gelirler sayesinde dış ödemeler bilançosu yine de iyi durumdaydı. Çıkarılan gemilerin tonilatosu üçte bir oranında artırıldı ve yaklaşık 2 milyon tona ulaştı. Londra doklarının inşası ve bunların ambar sistemine adapte edilmesi savaş sırasında gerçekleşti. Özellikle tarafsızlar ve kaçakçılık sayesinde Fransa ve bunun kontrolü altındaki ülkeler istikametinde yapılan gönderimlerin pek azalmadığı göz önünde bulundurulursa pazarın gelişimi, kısmen bu ilerlemeleri açıklar. İngiltere'nin makul bir biçimde düzenlenen ya da mekanikleştirilen üretim ve kapitalist yoğunlaşma yolunda ilerlemesi bundan dolayı hız kazanacaktı.

Fiyat artışı da olumlu bir unsur olarak kaldı. Savaş bunu her yerde belirginleştirdi ve neredeyse tüm ülkede kağıt para sürümünün artışı yoluyla dolaylı olarak buna katkıda bulundu. Bundan tek zarar gören Fransa olmadı; İspanya'daki San Carlos Bankası, 1799 yılında hileli iflastan büyük zorluklarla kurtuldu. İngiltere'de ise tam tersine, parasal toplu koşullar ve bankalar düzeninin kapsamı, girişimlerin yararına olacaktı. Yabancı sermayeler buraya akıyordu. 1794'te İngiltere Merkez Bankası, 3,75 milyon sterlin karşılığında değerli madenler satın aldı. Hollanda'nın işgalinin ardından en emin sığınak haline geldi ve dış ticaretin alacaklı bilançosu da aynı sonuca ulaştı. Altın basımı yeniden başlayabildi: 1797'de 2 milyon, 1799'da yaklaşık 3 milyon. 1793 krizinin ardından kontluklardaki bankaların sayısı yeniden arttı: Bilindiği kadarıyla bunların sayısı 1800'de 386'ya ulaşmıştı; bunlar kontrol olmaksızın piyasaya para sürmeye devam ediyor ve öte yandan da, kağıt para enflasyonuna muhtemelen belli bir kredi enflasyonu ekliyorlardı. İngiltere Merkez Bankası yavaş yavaş işlem alanını genişletmekteydi. 1800 yılında 1340 müşteriyle çalışıyordu. 1797'de banknotların başka değerlere

10 Bkz. sayfa 34-35.

çevrilmesinin askıya alınması, ekonomiye korkunç bir darbe indirebilirdi. Daha önce de gördüğümüz gibi, bu hiç panik yaratmadı; enflasyon, madeni paranın iflasına yol açmayacak kadar ölçülü kaldı ve Direktuvar'ın zararını gördüğü deflasyondan İngilizleri esirgedi. Öte yandan sterlin değerinin belli derecede düşüşü, ihracat açısından yararlı oluyordu çünkü şirket sahipleri ürünlerini nakit karşılığında satarken, işçilerine kağıt parayla ödeme yapıyorlardı. İngiltere'nin mali politikası, buyurganlığıyla o dönemde hiçbir ülkenin sahip olmayı başaramadığı bir hâkimiyet sergiledi.

Fiyatlar az çok sürekli bir biçimde yükseldi; gösterge olarak 100 alındığında, 1790 yılı fiyatlarına göre, bunlar 1793'te 109'a çıktı ve 1799'da 156'ya ulaştı; 1780'den 1789'a dek ortalama 45 şilin değerinde kalan buğdayın *quarter*'ı,* bir sonraki onyıl sırasında 55 şiline fırladı.

Bununla beraber Beveridge'e göre, savaşa kadar hızla gelişmekte olan sınai etkinlik endeksi (1785'tekini 100 olarak baz alırsak 1792'de 112) 1797'de 85'e kadar düşmüş, daha sonra ise 1803'te ancak 107'ye kadar yükselmişti. İhracatın gelişiminin, büyük oranla, savaşın neredeyse tüm tekelini İngiltere'ye verdiği sömürge kökenli ürünlerin satışından kaynaklandığını kabul etmek gerekir; öyle ki iç tüketimin durmadan artmasına rağmen, şeker tarımı yapanlar bu maddenin fiyatındaki düşüşten yakınıyordu. Bununla beraber ordu ve donanmanın ihtiyaçları, talebi destekliyordu. Alman çeliğinin ortadan kalkması aynı zamanda maden sanayisinin lehine oldu; bu, maden kömürünün dökümcülükte de kullanılmasını sağladı ve maden çıkarma alanı gelişti; öte yandan İngiltere, 1800 yılında 2 milyon ton kömür ve 1,5 milyon ton dökme demir ve demir ihraç etti. Pamuk sanayisi, hepsinden daha fazla gelişip büyüdü. Yapılan ihracat 750 tondan, 1800 yılında 3 bin tona yükseldi. Bu alan daha 1797 yılında yalnızca 734 ton pamuk ithal ediyordu; üç yıl sonra bu rakam 1.663 tona ulaşmıştı.

Her halükârda sınai devrimin gelişimlerini sürdürdüğüne şüphe yoktur. Oysa bunun bazen düşünüldüğü kadar hızlı bir biçimde ilerlemediğini de tekrar etmek gerekir. Pamuk iplikçiliği başı çekmekteydi ama bu hâlâ elde dokunuyordu: Cartwright'ın dokuma tezgâhı ilk kez ancak 1801'de Glasgow'da benimsendi ve yalnızca, Radcliffe'in 1804'e doğru perdahlama makinesini icat etmesinin ardından yaygınlaştı. Yün konusunda deneme aşamasında kalınıyordu; hatta bu alanda iplik eğirme makinesi (*jenny*) bile az kullanılıyordu ve Cartwright'ın taranmış yünden yapılan kumaşlar için dokuma tezgâhı ancak 1803'te çalışır hale geldi. Demiryolunun artan kul-

* 12,7 kilogramlık ağırlık birimi.

lanımına ve buharın işlemlere dahil edilmesine rağmen kömür işletmeciliği geri kalmıştı. Buhar, ancak birkaç pamuk ipliği fabrikası aracılığıyla sanayiye dahil oluyor, diğerleri suyla çalışan dokuma tezgâhı (*water-frame*) ile yetiniyorlardı. Ulaşım imkanlarına gelince, özellikle kanallar dikkat çekiyordu ve iyi durumdaki yolların sayısı azdı. Ulaşım araçlarının yavaşlığı ve gittikçe düşen maaşlar sayesinde, geleneksel üretimler var güçleriyle kendilerini koruyorlar ve yoğunlaşma, fabrikaların kurulması yoluyla değil, ticari biçimde kendini göstermeye devam ediyordu. O dönemin büyük sanayicileri olan Robert Owen'ın kayınpederi David Dale ve Radcliffe, Stockport'ta evden işçi çalıştırmaya başladılar. Oysa gelişmiş iplik eğirme makineleri (*mule*), her yerde benimsenmemekle birlikte, pamuk iplikçiliğine karşı konulamaz bir üstünlük sağlıyordu; örmecilik ve tezgâh dantelciliği gelişiyordu; madencilik büyük ölçüde modernleşiyor ve en ünlüleri su cenderesinin kâşifi Bramah olan mühendisler sayesinde mekanik aletlerin sayısı çoğalıyordu.

Fiyatların artışı aynı zamanda tarıma da yarar sağlıyordu. İngiltere artık kendini besleyecek kadar tahıl yetiştirmiyor ve savaş, buğdayın aşırı pahalılığından dolayı tahıl yasasının da geçerliliğini yitirmesiyle satın alımları masraflı kılıyordu; buğday, hayvancılıktan daha fazla kazanç sağlıyor ve gittikçe daha fazla buğday ekiliyordu. Bundan ötürü çit çekme yöntemi her zamankinden daha fazla yaygınlaştı. Toprak sahipleri (*landlord*) ve aynı zamanda da çiftçiler altın çağlarını yaşadılar. Teknik gelişim sürüyordu ve 1793'te, J. Sinclair ve A. Young, bir tarım kurulunun başına getirilmişti. Hayvancılık yapmak için kesenekçileri bertaraf ederek göç etmek zorunda bırakan klan şeflerinin toprak sahibi olarak tanındıkları İskoçya'da toprak devrimi yaygınlaşmaktaydı. Tarım açısından bu gelişim, İngiltere'nin gücünü artırıyordu çünkü ülkeyi geçim imkanları konusunda daha dayanıklı kılıyordu; aynı zamanda küçük toprak sahiplerine de varlıklarını sürdürmeleri için yardımcı oluyor ve hatta bazı kontluklarda bunların sayısının artmasına katkıda bulunuyordu; aslında küçük toprak sahiplerinden geriye pek azı kalmıştı; en azından bunlar akıbetlerinden memnun oldukları kanısındaydılar ve çiftçilerle beraber bir denge unsuru oluşturuyorlardı.

İngiliz kapitalizmi, kaydettiği ilerlemelere rağmen henüz serbest ticareti düşünmüyordu. Tahıl yasasından vazgeçmek şöyle dursun, toprak sahipleri ve çiftçiler bunun güçlendirilmesini talep ediyordu; sanayiciler merkantilizme, makinelerin ihracatını yasaklayacak kadar sadık kalıyordu. Buna karşın ülkenin içinde, çırakların sayısını sınırlandıran ve bir asgari ücretin saptanmasına izin veren mevzuatı gittikçe daha fazla çiğniyorlardı. İşçiler, tam tersine işçi kanununu ileri sürmeye devam ediyor ve hak taleplerini kara listeye

alma ve greve gitme gibi yöntemlerle destekliyorlardı; bu yöntemler temelde yasaktı ama bizzat patronlar kanunu çiğneyerek örnek olduğundan, yargıçlar bu konuda ceza vermekte tereddüt ediyordu. Bundan ötürü, grevcilere ve işçi derneklerine verilen cezaları tekrar canlandıran 12 Temmuz 1799 tarihli Birleşme Yasası, yönetimin maaşlı çalışanların aleyhine olan düzenlemelere izin verdiği bir dönemde hatırlanmaya değerdir. Yardım alan çocukların, kadınların, topraklarından ayrılan köylülerin akınından dolayı çöküntüye uğrayan maaşlar, gıdadaki fiyat artışını ancak uzaktan izliyordu; maaşlar bir de *truck* sistemi* ve keyfi cezalardan dolayı budanıyordu; fakat bunlar, 1795 yılından beri yoksul vergisi (*poor-tax*) ile, ekmek fiyatına orantılı yardımlarla tamamlanmaktaydı; bu da, halk sınıflarının nisbi kabullenmişliğini açıklar.

İngiltere'nin ekonomik üstünlüğü, savaşın kıta üzerinde Fransa'dakinden de daha fazla sınai yenilenmeyi geciktirmesinden dolayı belirgin hale gelmekteydi. İsviçre ve Saksonya, rekabete dayanabilmek için pamukçulukta kullandığı makineleri değiştirmeyi düşünüyordu: Chemnitz'de örgü makinesi 1797'de ve suyla çalışan dokuma tezgâhı (*water-frame*) 1798'de ortaya çıktı; iplikçiliğin yoğunlaşması burada geçerli hale geliyordu. Genellikle, kapitalizm hâlâ ticari biçimi aşamıyordu. Öte yandan geleneksel üretimler toplu koşullardan zarar görmekteydi; kumaş üretimi Silezya'da yok oldu. Tarım alanında, yalnızca Danimarka ciddi bir biçimde İngiltere'nin izinden gidiyordu ve tahılını ithal ettiği için bu başarısıyla ancak övünebilirdi. Özellikle Bahamalar'dan 1786'da getirilen, Glasgow'a ilk kez 1792'de armağan edilen ve hemen ardından iplikçilerin beğenisini kazanan *sea island* pamuğu konusunda İngiltere, ABD'ye benzer ilerlemeler kaydetti. Taneleme işleminin zorlukları 1793 yılında Whitney'nin makinesi sayesinde çözümlenince, ihracat kısa sürede 4 bin ton oldu ve 1800 yılında, 5 milyon dolar değerindeki yaklaşık 10 bin tona kadar yükseldi. Bu, ABD açısından büyük kapsamlı bir olay oldu çünkü bundan böyle kölelik, Güney için temel bir kurum haline geldi ve tarım işletmecileri, Florida ve Louisiana'ya göz diktiler. Buna karşın şimdilik Kuzey, bunu yalnızca sermayelerini ve gemilerini kullanmak için bir fırsat olarak değerlendirdi; İngiliz mekanizmaları, buraya henüz dahil olmaya başlamıştı. 1790 yılında Slater, Arkwright'ın sistemi doğrultusunda ilk iplik fabrikasını kurdu. Ülke öncelikle bir tarım ülkesi olarak kalıyor ve İngiliz sanayisi, buraya yaptığı gönderimleri iki katına çıkarıyordu. Astor ve Girard'ların servetleri, hâlâ ticaret ve toprak vurgunculuğu yoluyla oluşuyordu.

Oysa Bonapart'ın tahta çıkışı sırasında İngiltere'deki durum gergindi.

* Ücretin para yerine ayni olarak ödenmesi.

Savaş, kıta üzerinde kasıp kavuruyor ve kıtlık, tahıl satın almak zorunda bırakıyordu. Bunun masrafı 3,5 milyon sterlin oldu; bankanın kasa değeri azaldı ve kambiyo düştü. Sterlin, Hamburg'da %8 ve Cádiz'de %5 oranında değer kaybetti. Ülke içerisinde bir ya da iki sterlinlik banknotlar yaygınlaşmaktaydı. Yıl sonunda, bunlar piyasaya sürümün onda birini oluşturuyorlardı; madeni para seyrekleşti ve rağbet görmeye başladı; yasadışı çifte tarife yöntemi yaygınlaştı; öte yandan Pitt, vergileri ağırlaştırması gerektiğinin farkına varıyordu. Sıkıntı artmıştı çünkü Londra, Hamburg'u vuran felaketin etkilerine maruz kaldı. Uluslararası ticaret koşulları, savaştan ötürü tamamıyla sağlıklı değildi. Londra, Hamburg ve Amsterdam, birbirlerine krediler vererek ve stok oluşturmak için sermayelerini dondurarak sömürge kökenli besin maddeleri üzerinde vurgunculuk yapıyorlardı. 1799 kışı sırasında, artış Hamburg'da başdöndürücü bir hal aldı çünkü Elba Nehri donduğundan malların gelişi askıya alınmıştı; ilkbahar fuarlarından önce buzlar çözülünce gemiler akın etti ve şaşırtıcı bir düşüş meydana geldi. Şekerin fiyatı %72 düştü; aynı zamanda savaş yeniden başladı ve ağustos ayında, İngiliz-Rus istilasının arifesinde, Amsterdamlı bankacılar avansları kestiler. Hamburg'daki yüz otuz altı firma battı ve Parish'ler bir milyon marktan fazla kayba uğradılar. Avrupa'nın tüm ticaret piyasaları ama özellikle de Londra bundan etkilendi; ekmek fiyatları abartılı bir hal alırken, pamuk sanayisi işsiz kaldı ya da maaşları düşürdü; buğdayın *quarter*'i, 1799 başında 49 şilinken, 1800 Şubat'ında 101 şiline ulaşacaktı.

Bu kriz, ulusun moralini tehlikeye atmakta gecikmeyecekti. Bu, Fransızların İngiliz ekonomisinin yapay ve hassas olduğuna dair inançlarını kuvvetlendirdi.

III. Avrupa Yayılmacılığı

Denizler hâkimi İngiltere, beyaz adamın dünyadaki otoritesini empoze edecek durumda olan tek ülkeydi. Ticari zihniyet, Bentham'ın sömürgelere karşı düşmanca tutumunu benimsemiyordu; ama ABD'nin özgürlüğüne kavuşması, sömürgelerin sayısını artırmak konusunda İngiltere'yi teşvik etmedi. Gerçekten de Kanada, Nova Scotia, New Brunswick ve Prens Edward Adası'nı bir kenara bırakarak, biri Fransız, biri İngiliz, parlamenter hükümeti olmayan ve ayrı ayrı seçilmiş meclislere sahip iki eyalet kuran 1791 kanun tasarısından beri rahat duruyordu; öte yandan Katolik ruhban sınıfı, devrimci Fransa'ya karşı hiçbir sempati beslememekteydi. Bununla beraber Kanada, İngiliz tüccarları ilgilendirmiyordu. Bunlar yalnızca şeker üreten adalarla

ilgileniyor ve hatta, ancak kâr derdinde olduklarından, özellikle ticaretin yayılımını düşünüyorlardı: Bu durumda emperyalizmleri, daha ziyade ticari nitelikteydi.

Bununla beraber nüfuz alanı genişliyordu. Fransız Antilleri ele geçirilecek durumdaydı; Curaçao ve Trinidad için de aynısı geçerliydi; 1796'dan 1800'e dek işgal edilen Hollanda Guyanası'na devasa sermayeler yatırıldı ve bu sayede üretim on katına çıktı; donanmanın, 1795'te ele geçirdiği Kap gibi ara iskelelere ihtiyacı vardı; aristokratların oğullarından oluşan sömürgeci liderler, işi kendiliğinden fetihlere vardırarak savaşa olan düşkünlüklerini tatmin ediyorlardı.

Afrika'daki Sierra Leone sömürgesi 1792'de kurulmuştu; Mungo-Park, Nijer'i Timbuktu'ya kadar keşfe çıktı. Avusturalya'da, Philipp ilk mahkum kafilesini Sidney'e 1788'de çıkardı. İngilizler özellikle Hindistan'da yayılıyordu. Girişimci olmamakla beraber Cornwallis, 1789 sonunda savaşa giren Tippu Sultan'a karşı Nizam'ı desteklemek zorunda kaldı. 1791 yılında vali, en sonunda operasyonların yönetimini eline aldı ve bir sonraki yıl, rakibini topraklarının üçte birini devretmeye ve 3 milyon sterlinlik bir tazminat ödemeye zorladı. Daha sonra Avrupa savaşı, Fransa'ya kalan toprakların işgal edilmesini sağladı. Bu, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ni borca boğdu. 1797'de 8 milyon sterline varan bir gelirle, ancak borçlanma sayesinde ayakta kalabildi ve o sırada 10 milyona ulaşan borcu, 1805'te iki katına çıkacaktı. Cornwallis bilhassa reformlarla ilgilendi. Bengal'de, İngiliz yargıçlardan ve Hindu yargıç yardımcılarından oluşan mahkemeler kurdu. Bununla beraber, Bengal'in 1793'te daimi sömürge haline getirilmesi, Cornwallis yönetiminin en meşhur niteliği olarak kaldı ve fatihlerin, yerli egemen sınıfla gizli anlaşmaları sonucu yine yerli halkın zararına sağlanan sömürge işletmeciliğine dair iyi bir örnek teşkil etti: Geleneksel olarak beylik mallarının aidatlarının ve vergilerin tahsillerini kiraya veren "Zamindarlar" toprak sahibi olarak tanındılar ve böylelikle köylüler, kendi topraklarını onlardan kiralamak durumunda kaldılar.

Cornwallis 1793'te Hindistan'dan ayrıldı ve halefi barış içinde yaşadı. Buna rağmen durum kötüleşiyordu; Tippu Sultan, Fransa Adası* ile temastaydı ve Bonapart'ın Mısır'daki mevcudiyeti düşündürücüydü; Hindistan ve Mahratlar çalkalanıyordu; Nizam'a güvenilemezdi. Buna karşın Mornington Kontu, ardından da Wellesley Markisi olan Richard Cowley 1798 yılında ülkeye geldi. Nizam'ı ittifaka zorladı ve Haydarabat'ı işgal etti. Ardından

* Mauritius Adası'nın eski adı.

1799'da Maisur hükümdarına saldırdı; hükümdar, 4 Ağustos'ta ele geçirilen başkenti Seringapatam'da öldü. Cowley, fethini Doğu Hindistan Şirketi ve Nizam arasında paylaştırdı. Bunun ardından Mahratlara saldırdı. Aynı zamanda, Ranjit Singh'in 1794'te Afganları Lahor'u kendisine devretmeye zorladığı Pencap'ı da gözetiyordu. Malcolm Pers bölgesinde, 1801 yılında körfez kıyısını İngiliz ticaretine açan bir antlaşma yapılmasını sağlamıştı. Kızıldeniz'deki Perim (Meyyûn) Adası, 1798'de işgal edildi. Doğuya doğru Malakka ve Maluku Adaları da teslim oldu.

Avrupa'daki savaş olmasaydı, muhtemelen Uzakdoğu'nun üzerine de gidilirdi. Hindiçin'de Nguyen-Anh, yavaş yavaş Annam ve Tonkin'i yeniden fethediyordu; ama Fransız nüfuzu tüm gücünü yitirmişti. 1793'te gönderilen İngiliz Macartney, Pekin'de hiçbir ayrıcalık elde edemedi; bununla beraber Kien Long'un ölümünden sonra onun yerine geçen, gizli derneklerin isyanlarından dolayı tehdit altında bulunan ayyaş ve zalim oğlu Jiaqing (1796-1820), kalabalık ve güçlü bir ordunun saldırısına uğrasaydı karşı koyamazdı. Daha da zayıf olan Japonya, İngiliz ve özellikle de Rus gemilerinin Sahalin Adası'na, Kuril Adaları'na ve hatta 1792'de Yeso Adası'na yanaşmalarını endişeyle izlemiyor değildi.

Misyonerler öncelikle Amerika ile ilgileniyorlardı. Kien Long, Çin'de, Cizvitlerin halefleri olan Lazaristlere zulmetmişti ve Fransız Devrimi yüzünden yeni üyeler edinmesi engellenen bu misyon, 1800 yılında yok oldu. Esas yenilik, Anglo-Sakson Amerika dışındaki denizaşırı topraklarda yalnızca birkaç Moravyalı rahibin temsil ettiği Protestanların da mücadeleye girmeleri oldu. İngiltere, yine bu alanda da durumu ters yüz etti. 1792 yılında Baptistler inisiyatif aldı; 1795'te Anglikanlar *London Missionary Society*'yi [Londra Misyoner Derneği] kurdu; 1799'da Marshman, yerlileri öfkelendirebilecek bir din değiştirme misyonerliğini pek de umursamayan Doğu Hindistan Şirketi'nin zaten kendisini çok kötü karşıladığı Bengal'e geldi.

Beyazlar ise hemen hemen hiç göç etmiyordu. Kuzey Amerika sömürgecileri, doğum fazlalığı sayesinde çoğalıyor ve Kızılderililerle savaşarak içlere doğru ilerliyordu. Kentucky ve Tennessee, ABD'ye sırasıyla 1791 ve 1796'da kabul edildi; Ohio yüzyılın sonunda katıldı. Buna karşın Batı'da, 1800 yılında 3 milyondan fazla bir nüfus içinde ancak 370 bin beyaz bulunmaktaydı. Vancouver'ın kıyı şeridini 1790 ile 1795 yılları arasında keşfe çıktığı ve Rusların henüz vardığı Pasifik ile Atlas Okyanusu arasında, Hudson's Bay Company'nin Columbia'ya varan menzillerinden başka bağlantı yoktu; 1793 yılında Mackenzie, kuzey kutbuna doğru uzanan ıssız bölgeleri araştırdı.

IV. Sömürge İmparatorluklarının Sarsıntısı

Avrupa'nın önemsiz ölçüde büyüyen sömürge toprakları, bu sefer büyük Latin güçlerinin zararına yeni bir parçalanma yaşamak üzereydi.

Daha önce gördüğümüz üzere, Genel Meclis'in toplanmaya çağrılması, Fransa'nın sömürgelerindeki Avrupalı yerleşimcilerin özerklik tutkusunu teşvik etti. Ardından Devrim'in aldığı gidişat, yerleşimcilerin tekelcilikten sıyrılma arzusuna, beyaz olmayanları ikinci sınıf konumlarında muhafaza etme ve her türlü köleleri özgürleştirme girişimini engelleme isteğini ekledi. Tarım işletmecileri sonunda İngiltere'nin tarafına geçti ve daha sonra 3. Yıl anayasasını tanımayı reddeden Île-de-France, Direktuvar temsilcisini sınır dışı etti.

Şimdilik, İspanya'nın Amerika'da bulunan toprakları üzerindeki hâkimiyeti tehlikede değildi; fakat burada fırtına başlamak üzereydi. Fransız Devrimi'nin etkisiyle (Aydınlanma felsefesinin ve ABD'nin özgürleşmesinin etkisinin desteğiyle) bazı Avrupa kökenli sömürgecilerde düşünce bağımsızlığı arttı ve tarım işletmecilerini ticari özgürlük elde etmek için anavatanın boyunduruğunu sarsmaya teşvik etti. 1789'daki İspanya gezisi sırasında yeni düşünceleri öğrenen Belgrano, ticari özgürlüğün Buenos Aires'teki savunuculuğunu yaptı ve 1794 yılında bu şehirde, "Consulat"ın, yani Ticaret Odası'nın sekreterliğine getirildi. Buna karşın IV. Carlos'un Direktuvar ile ittifakı, çalkantıyı çok daha fazla artırdı. İngiliz ablukası, Hispanik Amerika limanlarının ihracatını neredeyse sıfıra indirdi. Buenos Aires'in ihracatı 1796'da 5 milyon 470 bin İspanyol lirası değerindeyken, 1797'de 335 bine düştü. Tarafsız ve müttefik gemilere buralara girme izni verildi; bu çözümün pek az yardımı oldu ve öte yandan bu yöntem 1800'de ortadan kaldırıldı. Uzayacak olan bu kriz, bağımsızlık hareketinin başlıca nedenlerinden biriydi.

Bazı gözü pek şahsiyetler, erkenden entrikalar çevirmişlerdi; 1796 yılında Venezuela'da kurulan bir komplo, infazlara ve Rodríguez'in, ardından da Bolívar'ın ülkeden ayrılmasına sebep oldu; 1794'le 1799 yılları arasında Meksika'da üç komplo açığa çıkarıldı. Daha ihtiyatlı olan başka kişiler, İngiltere'nin Hispanik Amerika üzerindeki yüzyıllık açgözlülüğünden, ABD'nin sağladığı ticari çıkarlardan ve Avrupalı büyük güçlerin anlaşmazlığından yararlanmayı düşündüler. Brissot 1792 yılından itibaren, o sırada Dumouriez'in komutanlığı altındaki orduda hizmet eden Miranda'yı gidip vatanını isyana sürüklemesi için görevlendirmeyi düşünmemiş miydi? Basel Antlaşması'ndan sonra ve özellikle de İspanya cumhuriyetçilerin tarafına geçince, bu Venezuelalı zaten hiç teması kaybetmediği İngiltere'ye doğru yöneldi. 1795'te Olavide ile anlaşarak, Madrid'de bir Güney Amerika cuntası kurdurduğu

söylenir; Cádiz'de, Şilili O'Higgins'in 1799'da katıldığı bir başka grup oluştu. 18 Fructidor'dan sonra Direktuvar Miranda'yı sınır dışı ettiğinde, bu adam sömürgeler "genel görevlisi" olarak Pitt'ten yardım istemeye gitti; İngilizler Curaçao ve Trinidad'ı işgal ediyorlardı. Zaten birer kaçakçılık merkezi olan bu adalar, isyancı seferler için mükemmel destek noktaları oluştururdu. Londra, mülteci olan Avrupalı yerleşimciler için bir genel karargâh halini aldı; Narino sonunda buraya geldi; bunların, kurtuluşu hazırlamak amacıyla "Lautaro locası" adı verilen bir dernek kurdukları söylenir. Pitt, Miranda'yla ancak Ebukır'dan sonra görüştü ve onu, Fransa ile ilişkilerini yeni koparan ve belki de böylelikle onun tarafına geçebilecek olan ABD'ye yönlendirdi. Bu ülke de kaçamak bir tutum sergiledi. 18 Brumaire'de, mesele hâlâ askıdaydı.

Anavatanlı olsun sömürgeci/yerleşimci olsun, Avrupalılar Devrim'in başlangıcında bir gün yerli halkların da bağımsızlık isteyeceklerini düşünmemişlerdi. Yeni düşünceler, Latin Amerika'da yalnızca birkaç Kızılderili savunucusuna ilham verdi ve zencilerin hakları için ilk savunucular Fransa'dan çıktı. "Zenci Dostları Derneği" köleliği kınıyor ama İngiltere'deki gibi, ancak köle ticaretine çatıyordu. Kurucu Meclis, Eski Rejim altında bu ticareti elverişli kılan ve 10 Ağustos 1792'den sonra Yasama Meclisi tarafından ortadan kaldırılan prim ödemelerini askıya aldı. Santo Domingo zencilerinin 1791'deki ayaklanması tartışmayı genişletmemişti çünkü yalnızca bu isyanın bastırılmasıyla ilgilenildi. Bu konuda başarılı olunamadı ve durum, tarım işletmecileriyle anlaşan İngilizlerin adayı fethetme girişiminde bulunmalarıyla değişti; Sonthonax, Fransa tarafına geçecek olan asilere özgürlük vaat etti; ardından Konvansiyon 2. Yıl'ın 16 Pluviôse'unda (4 Şubat 1794) köleliği ortadan kaldırdı; bunu yalnızca Haklar Bildirgesi'ne nihayet uymak için değil, aynı zamanda da zencileri cumhuriyetin davasına dahil etmeye ve İngiliz sömürgelerinde kölelerin isyanına yol açmaya dair beslediği umut doğrultusunda yapmıştı. Bunun sonucunda İngilizler, Santo Domingo'yu terk etmek zorunda kaldılar ve sömürgenin efendisi haline gelen Toussaint L'Ouverture, Fransa'ya ancak sembolik bir otorite hakkı tanıdı. Mecburi çalışmaya boyun eğmek zorunda bıraktıklarından, ne Sonthonax ne Guadeloupe'daki Hugues ne de bizzat Toussaint L'Ouverture köleleri tamamıyla özgürleştirdi. Mascarene Adaları'nda Konvansiyon'un kararnamesi ölü belge olarak kaldı. Bununla beraber Devrim, haklar eşitliğine beyaz ırk dışındakileri ve zencileri de dahil etmesinin yanı sıra, ilk kez Avrupalıların kontrolü dışında kalan bir yerli devletin kurulmasını sağladı.

SONUÇ

Bonapart kısa bir süre sonra "Devrim bitti" diyecekti. Böylelikle yıkıcı sürecin bitimini ilan ediyordu. Buna karşın burjuvazi tarafından 1789'da tasarlanan biçimiyle yeni düzen, mükemmeliyetten uzaktı. Ayrıca 2. Yıl'ın demokratik deneyimi ciddi düzeltmeler gerektiriyordu. Bu, Napolyon dönemini on yıllık Devrim sürecinin tamamlayıcısı yapan nedenlerden biridir. İleri gelenler efendileriyle hemfikir olarak yönetimi yeniden düzenlediler ve toplumsal hiyerarşiyi kendilerine uygun bir biçimde yeniden oluşturdular. Oysa hükümet bunların hâkimiyetinden sıyrıldı. Yasa 1814 yılında ileri gelenlerin hükümete dahil olacaklarını düşünmelerine yol açsa da aristokrasi bunu kabul etmedi. Bu anlamda Restorasyon dönemi, bir tiyatro oyununun epiloğu niteliğindedir: 1789 Devrimi, ancak 1830'da, Devrim ilkelerini kabul eden bir prensi tahta çıkaran ileri gelenlerin Fransa'yı ele geçirmesiyle gerçekten sona erdi.

Daha öncesinde, Napolyon Büyük Ordu'yu Avrupa'nın fethine götürmüştü. Kurmayı hayal ettiği kıtasal imparatorluktan geriye hiçbir şey kalmamış olsa da zaman bulduğu her yerde Eski Rejim'i yok etti. Bu sayede Napolyon'un saltanatı Devrim'i devam ettirdi ve o, düşmanlarının da daima ifşa ettiği üzere Devrim'in askeri oldu.

Onun ardından 1789 ilkelerinin itibarı yok olmadı. Bunu muhafaza eden şey yalnızca toplumsal gelişim, ulus topluluklarının uyanışı ve ideolojik eğilim değildi. Fransa'da olduğu kadar dışarıda da bizzat Napolyon efsanesi tarafından canlandırılan halk isyanı ve özgürlük savaşlarının anısına bağlı büyük bir güce sahip romantik bir heyecan vardı. Bununla birlikte burjuva düzeni yavaş yavaş tüm dünyada yol aldıysa da bunu yalnızca Fransız Devrimi'ne borçlu değildir. Fransız Devrimi'nden önce muhafazakâr uzla-

şımlarının toprak sahiplerine sağladığı güven verici manzarayla bir o kadar etkilerini koruyan Anglo-Sakson devrimleri vardı. Öte yandan aşama aşama egemenlik alanını genişleten kapitalizm temsilcilerinin çıkarlarıyla uygun düştüğü ölçüde üretim için en elverişli ortam olarak değerlendirilen düzeni dayattı.

Burjuvazinin genel yükseliş dönemi olan Fransız Devrimi yalnızca trajik olaylarından dolayı değil, aynı zamanda 1793 olayları doğrultusunda gelecek nesiller açısından tahmin edilebilecek yeni bir çatışmanın filizini kapsadığı için de tüm diğerleri arasında en fazla yankı uyandıran devrimdir. Bizzat Fransız burjuvazisi aristokrasinin karşısına haklar eşitliğini dikerek ve eşzamanlı bir biçimde ekonomik özgürlük aracılığıyla kapitalizmin yolunu açarak, çelişkisiyle tarihin diyalektik akışında yeni bir dönem teşkil eden toplumsal bir değişim ve bir düşünceler hareketi hazırlamıştır. Devrim, haklar eşitliğinin burjuva yorumunun yanında başka iki yorumun da (sosyal demokrasi ve komünizm) yeniden doğuşuna sahne olmuştu. 18 Brumaire döneminde bunların ebediyen yok olduğu düşünüldüyse de 19. yüzyılda yeniden ortaya çıktılar. Devrim'den nefret edenlerin olduğu kadar ona hayran olanların da argümanlarına dayanak oluşturmaya devam ettiler. Fransız Devrimi herkes için Eşitlik Devrimi'dir ve bu nedenle, zamanın akışı onu yavaş yavaş geçmişe doğru yollasa da adı insanların dilinden kolay kolay düşmeyecektir.

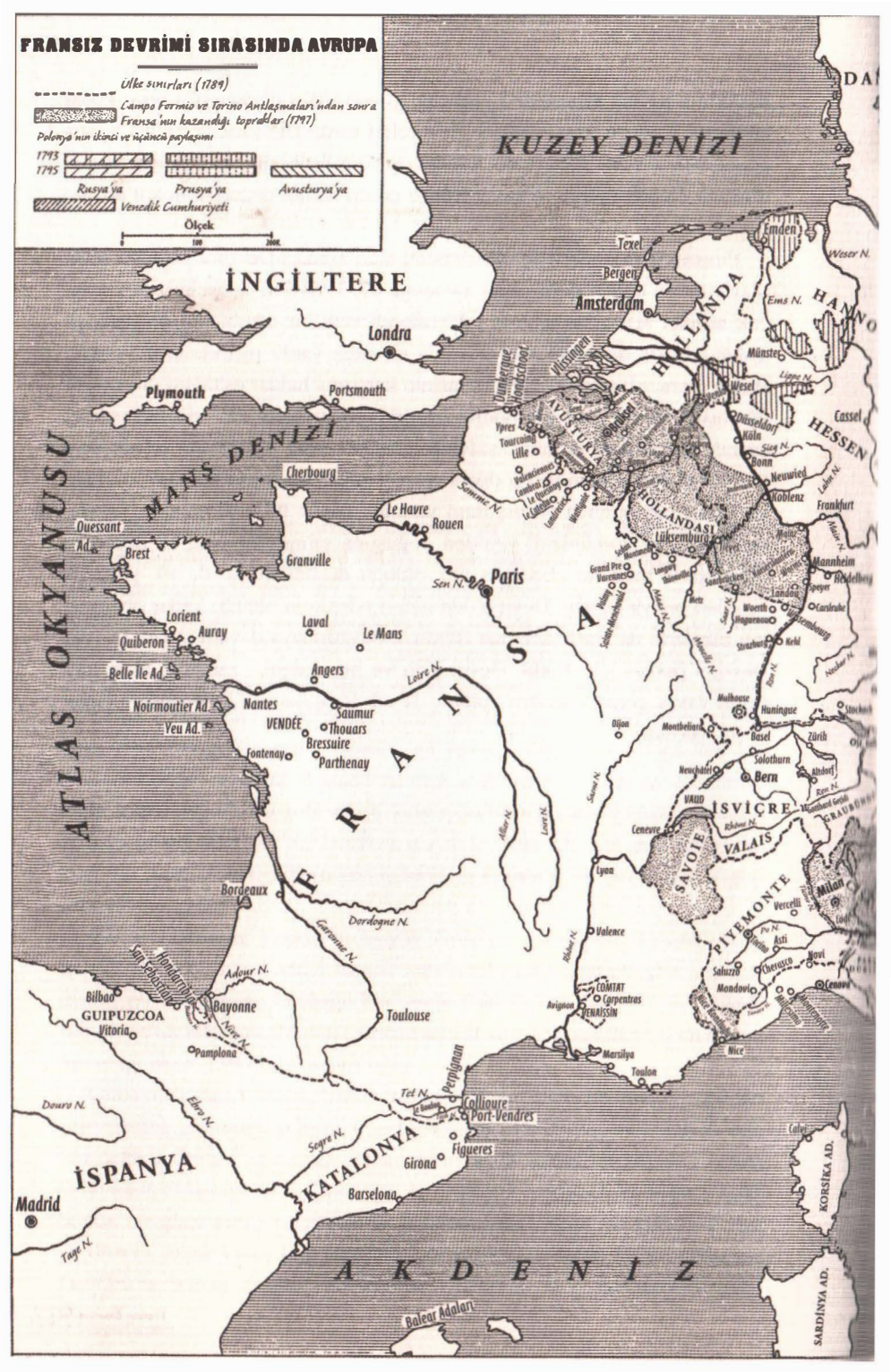
FRANSIZ DEVRİMİ SIRASINDA AVRUPA
Ülke sınırları (1789)
Campo Formio ve Torino Antlaşmaları'ndan sonra Fransa'nın kazandığı topraklar (1797)
Polonya'nın ikinci ve üçüncü paylaşımı
1793
1795
Rusya'ya
Prusya'ya
Avusturya'ya
Venedik Cumhuriyeti
Ölçek
100
200K
KUZEY DENİZİ
İNGİLTERE
Londra
Plymouth
Portsmouth
MANŞ DENİZİ
ATLAS OKYANUSU
Texel
Bergen
Amsterdam
HOLLANDA
Emden
Weser N.
Ems N.
HANNO
Münster
Lippe N.
Wesel
Cassel
HESSEN
Düsseldorf
Köln
Sieg N.
Bonn
Neuwied
Lahn N.
Koblenz
Frankfurt
Main N.
Mainz
Mosel N.
Mosel
Dunkerque
Oostende
Nieuport
Veurne
Ypres
Tourcoing
Lille
Valenciennes
Condé
Le Quesnoy
Landrecies
Avesnes
Givet
Dixmude
Ostende
Ypres
Menin
Courtrai
Oudenarde
Tournay
AVUSTURYA
Arlon
Luksemburg
HOLLANDASI
Sambre N.
Meuse N.
Meuse
Sedan
Mezières
Charleville
Rocroi
Maubeuge
Valenciennes
Somme N.
Cherbourg
Le Havre
Rouen
Quessant Ad.
Brest
Granville
Seine N.
Paris
Grand Pre
Vouziers
Longwy
Thionville
Metz
Saint-Mihiel
Toul
Nancy
Sarrebourg
Sarrebruck
Landau
Worth
Wagnenau
Strasbourg
Kehl
Mannheim
Heidelberg
Speyer
Karlsruhe
Neckar N.
Rhin N.
Moselle N.
Lorient
Auray
Quiberon
Belle Ile Ad.
Laval
Le Mans
Angers
Loire N.
Noirmoutier Ad.
Yeu Ad.
Nantes
VENDÉE
Saumur
Thouars
Bressuire
Parthenay
Fontenay
FRANSA
Mulhouse
Huningue
Stockach
Dijon
Montbeliard
Basel
Zürich
Solothurn
Neuchatel
Bern
Aarau
Rhin N.
VAUD
İSVİÇRE
Grimsel Geçidi
Simplon Geçidi
Cenevre
Rhône N.
SAVOIE
VALAIS
Lyon
Loire N.
Allier N.
Saone N.
Milan
Lodi
Vercelli
PIYEMONTE
Pô N.
Asti
Alessandria
Novi
Savona
Cherasco
Mondovi
Cenova
Bordeaux
Dordogne N.
Garonne N.
Adour N.
Bilbao
GUIPUZCOA
Vitoria
Bayonne
Nive N.
Pamplona
Toulouse
Rhône N.
Valence
COMTAT
Carpentras
VENAISSIN
Avignon
Marsilya
Toulon
Nice
Perpignan
Tet N.
Collioure
Port-Vendres
Douro N.
Ebro N.
Segre N.
İSPANYA
Madrid
Tage N.
Figueres
Girona
KATALONYA
Barselona
AKDENİZ
Balear Adaları
Calvi
KORSİKA AD.
SARDİNYA AD.

İSVEÇ
Kopenhag
BALTIK DENIZI
PRUSYA KRALLIĞI
Danzig
Bromberg
Thorn
Posen
Berlin
Varşova
POLONYA
Lublin
Radom
Kielce
Sandomir
Krakow
Breslau
Dresden
Prag
BOHEMYA
GALİÇYA
Regensburg
Viyana
AVUSTURYA
MACARİSTAN
Münih
Leoben
Tarvisio Geçidi
Udine
Campo Formio
Venedik
Ferrara
Ravenna
TOSKANA
Ancona
PAPALIK
Tolentino
DEVLETLERİ
ADRİYATİK DENİZİ
DALMAÇYA
Ragusa
Kotor
OSMANLI İMPARATORLUĞU
NAPOLİ KRALLIĞI
Roma
Napoli
Sava N.
Tuna N.
Dniyester N.
Niemen R.
Pripyat N.

A

Aachen (Almanya) 196, 257, 419, 440

Aarau (İsviçre) 510

Abdülaziz 516

Abdülvahhab, Muhammed bin 23

Abzac (Fransa) 398

Acton, Sir John Francis Edward 281, 505

Adams, John 90, 607, 626

Adanson, Michel 62

Adda Nehri 474, 522

Adige 478, 487, 521

Aelders Baronu (Etta Palm) 184

Afrika 14, 15, 16, 17, 20, 23, 626, 632

Aiguillon, Armand de Vigneron du Plesis de Richelieu (Dük) 134

Ain (Fransa) 337, 342

Aire Köprüsü 209, 253

Ajaccio (Korsika) 473

Akdeniz 14, 23, 26, 28, 33, 133, 201, 281, 298-299, 301, 342, 419, 476-477, 500, 503, 515-516, 519, 621, 623, 626

Akka (Filistin) 505

Alaska 14

Albert, Charles Francis Xavier (Sakson-ya-Teschen Dükü) 250

Albitte, Antoine Louis 373

Alembert, Jean le Rond d' *bkz.* d'Alembert

Alessandria (İtalya) 522

Alexandre, Charles Alexis 473, 477

Alfieri, Vittorio (Kont) 72, 189, 310

Alkmaar (Hollanda) 534

Allier, Claude ve Dominique (kardeşler) 148

Allier (Fransa) 263, 341

Allobroglar Kulübü 228

Alman Kütüphanesi 186

Almanya 15, 28, 41, 47, 59, 60, 62, 64-67, 71-74, 79-80, 87, 94-95, 183, 185-187, 190, 192-194, 228, 249, 252, 273, 286, 302, 304, 306, 311-312, 441-443, 445-446, 449, 457-458, 472-474, 478-479, 482, 487, 498, 503, 512, 518, 521-522, 588, 601-602, 605, 609-610, 612-613, 615, 617-619, 623, 625

Alpler 28, 273, 276, 279, 380, 388, 473, 479, 528, 534

Alsas 39, 60, 132, 145, 166, 173, 187-188, 198-199, 206, 221, 249, 273, 350, 366, 415, 514, 588-589, 593

Amerikan Devrimi 39, 60, 132, 166, 173, 187-188, 198-199, 206, 221, 249, 273, 350, 366, 415, 514, 588-589, 593

Altdorf (İsviçre) 534

Altona (Almanya) 311

Alvinczy, József 477-478

Alxinger, Johann Baptist von 311

Amaru, Tupac 20

Amaterasu 26

Amazon Havzası 14

Ambert (Fransa) 357

Amelot de Chaillou, Antonie Louis Anne 513

Amerika Birleşik Devletleri 9-10, 14, 16-17, 19-21, 30, 75, 88-89, 93-94, 151, 159, 177, 216, 273, 303, 315, 400, 417, 419, 501-502, 601-602, 604, 606-608, 612, 625-626, 630-631, 633-635

Amerika *bkz.* Latin Amerika; Amerika Birleşik Devletleri

Amerikan Devrimi 20-21, 87, 89, 90, 141

Amiens Barış Antlaşması 621

Amiens (Fransa) 531

Amsterdam Bankası 30, 86, 459

Amsterdam (Hollanda) 30, 37-38, 86, 280, 325, 459, 625-626, 631

Andrieux, François Guillaume Stanislas 594

Angers (Fransa) 131, 253, 331, 367-368

Anglas, François Antoine Boissy d' *bkz.* Boissy d'Anglas, François Antoine

Anglikan Kilisesi 60, 66, 618

Angoulême (Fransa) 133

Aniche (Fransa) 39
Anjou (Fransa) 133
Annam (Hindiçin) 24, 633
Ansbach (Almanya) 248
Anselme, Jacques Bernard d' 256, 272
Antik Yunan 72
Antiller 15, 17, 21-22, 231, 300, 303, 420, 626
Antraigues, Emmanuel Henri Louis Alexandre de Launay (Kont) 308, 470
Anvers (Belçika) 15, 188, 287, 293, 295, 419, 458
Anzin (Fransa) 39
Apenin Dağları 522
Aquitaine (Fransa) 133, 263, 341
Arabistan 23
Arçon, Jean Claude Éléonore Le Michaud (Kont) 415
Ardèche (Fransa) 230
Ardenler 238, 297, 418
Argenteau (Belçika) 474
Argonne (Fransa) 124, 242, 253-255
Arkwright, Richard 630
Arles (Fransa) 230
Armonville, Jean-Baptiste 263
Arnault, Antoine Vincent 594
Arnavutluk 516
Arouet, François Marie ("Voltaire") 62-63, 66, 68, 77, 186, 216, 218, 264, 362
Arras (Fransa) 219, 348, 393
Artois, Charles Philippe (Kont) 109, 125, 129, 147-148, 173, 190, 195-197, 206, 213, 216, 438, 446
Arts, Joseph des 609
Asti (İtalya) 310
Asvan (Mısır) 504
Asya 13-15, 17-18, 20, 23-25, 30-31, 86, 6 26
Atlas Okyanusu 14, 17, 21, 28, 87, 298, 300, 419, 498, 626, 633
Aubry, François 446
Auckland, William Eden 279
Aufklärung 67, 77, 80, 187, 610, 615
Augeard, Jacques Matthieu 148, 199
Augereau, Pierre François Charles 474, 483, 485-486, 493, 539
Augsburg (Almanya) 15, 622
Aulard, Alphonse 153, 238
Auribeau, Pierre Hesmivy d' 310
Auteuil (Fransa) 560
Autun (Fransa) 105, 174
Auvergne (Fransa) 148, 367
Avesnes-le-Sec (Fransa) 353
Avignon (Fransa) 173, 198-199, 215, 230, 342, 379, 478
Avrupa yayılmacılığı 625, 631
Avusturya 23, 26, 43, 54, 67, 77-78, 80, 94-95, 125, 148, 188, 192, 195, 197, 200, 202-206, 212, 215, 217, 220-224, 226-228, 232, 246-251, 255, 257-258, 285-286, 288-292, 296, 302, 307-308, 310, 343, 416, 420, 439, 442-443, 445, 449-450, 457-458, 470, 472-473, 476, 478, 480-481, 485, 487, 498, 507, 511, 514, 517-519, 524, 534, 536, 605-606, 616-618, 622-624
Avusturya-Prusya ittifakı 223, 285
Aydınlanma 19, 21, 59, 67, 73, 151, 183, 190, 193, 264, 381, 610, 634

B

Baader, Benedict Franz Xaver von 615
Babeufçülük 465
Babeuf, François Noël ("Gracchus") 462, 464-466, 528, 564, 609
Bacher, Théobald Jacques Justin 416
Bacon de La Chevalerie, Jean Jacques 176
Bacon, Francis 65
Bacon, Roger 65
Baden (Almanya) 286
Baden margravı 77
Baggasen, Jens 309
Bağdat 516
Bahamalar 630
Bailly, Jean Sylvain 109, 112-114, 116, 129, 136-138, 146, 179, 208, 211, 354
Baltık Denizi 15, 28, 41, 202, 303, 623, 625
Balzac, Honoré de 158
Banat 201

Bancal des Issarts, Jean Henri 185
Baraguey d'Hilliers, Louis 476
Barbaroux, Charles Jean Henri 235, 264, 268, 337, 342
Barentin, Charles Louis François de Paule de 107, 112, 113, 115
Barère de Vieuzac, Bertrand 265, 334, 338-340, 347, 349, 356, 363, 372, 384, 394, 401, 408, 417, 423, 432, 436, 589
Baring, Sir Francis (1. Baron Ashburton) 30, 325
Barnave, Antoine Pierre Joseph Marie 93, 109, 129-130, 136, 143, 151, 176, 179, 210-212, 214, 219, 354, 376-377
Barras, Paul François Nicolas (Vikont) 236, 356-357, 367, 372, 393, 425, 448, 461, 469-471, 474, 482, 485, 488, 493-494, 513, 523, 527, 531-532, 539-540, 560
Barruel, Augustin (Başpapaz) 308, 592, 609
Barselona (İspanya) 304, 588
Barthélemy, François (Marki) 72, 292, 349, 416, 417, 443-445, 470, 482, 486
Basedow, Johann Bernhard 77, 184
Basel Barış Antlaşması 445, 623
Basel (İsviçre) 86, 188, 199, 276, 292, 308, 417, 439, 441, 443-446, 457-458, 480, 510, 602, 617, 623, 634
Basire, Claude 226, 232, 363, 372
Bask bölgesi 53
Bassange, Jean Nicolas 187
Bastille 127-130, 137, 185, 187, 237, 268-269
Basville, Nicolas Jean, Hugou de 281
Batavya Cumhuriyeti 440
Batthiany (Macar yazar) 186
Batz, Jean Pierre Louis (Baron) 346, 363, 394-395
Baudot, Marc Antoine 356, 358, 366
Bauwens, Liévens 562
Bavyera (Almanya) 67, 79-80, 95, 187, 194, 206, 223, 248, 311-312, 442-443, 458, 518, 521, 602, 606, 617, 623
Bayonne (Fransa) 273, 344, 366, 445
Bayreuth (Almanya) 248
Beaucaire (Fransa) 380
Beauce (Fransa) 231, 410
Beauharnais, Alexandre François Marie (Vikont) 473
Beauharnais, Joséphine Tascher de La Pagerie de (Joséphine Bonaparte) 560
Beaujolais (Fransa) 148
Beaulieu, Jean Pierre (Baron) 418-419, 474-475
Beaumarchais, Pierre Augusti Caron de 71
Beaupuy, Michel 155
Beaurepaire, Nicolas Joseph de 253
Beethoven, Ludwig van 616
Béhague, Jean Pierre Antoine 177
Belçika 78, 94, 187-188, 191-192, 194, 198-199, 202-204, 218, 222-223, 227, 245, 248, 250, 253-257, 266, 272, 274-276, 279, 290, 293, 295-297, 306-307, 316, 329, 334, 366, 415, 419, 440-441, 445, 449-450, 458-459, 472, 477, 479, 511, 524-525, 601
Belfast (İrlanda) 189
Belgrano, Manuel 634
Belle Adası 300
Bengal (Hindistan) 16, 24, 632-633
Benin Krallığı 24
Benoît (Demouriez'in temsilcisi) 227
Bentham, Jeremy 62, 188, 612, 631
Bergamo (İtalya) 479
Bergen (Hollanda) 534
Bergerac (Fransa) 398
Berkshire (İngiltere) 314
Berlin (Almanya) 186, 204-205, 223-224, 227, 246, 248, 292, 443, 449, 527, 531, 615
Bernadotte, Jean Baptiste 477, 512, 521, 528, 533, 539
Bernard, Antoine André ("Bernard de Saintes") 372
Bernardin de Saint-Pierre, Jacques Henri 72, 594
Bernier, Étienne Alexandre Jean Baptiste (Başpapaz) 331
Bernis, François Joachim de Pierre de (Kardinal) 172-173, 191, 310
Bern (İsviçre) 30, 86, 185, 488, 510
Bernstorff, Andreas Peters (Kont) 79, 205, 303, 370, 416

Berry (Fransa) 133
Berthier, Louis Alexandre 509
Berthollet, Claude Louis (Kont) 39, 62, 397, 504, 591
Bertier de Sauvigny, Louis Jean 129
Bertrand de Moleville, Antoine François 215, 224
Besenval, Pierre Victor (Baron) 127, 129
Beş Yüzler Konseyi 453, 461, 494, 540-541, 587
Bethmann, Simon Moritz von 30
Béthune-Charost, Armand Joseph de 191
Beurnonville, Pierre de Riel (Marki) 254, 326, 329-330, 477
Beveridge, William 628
Beyaz Rusya 258
Bicêtre 241, 396
Bichat, Marie François Xavier 612
Bidasoa Nehri 296
Biel/Bienne (İsviçre) 510
Bienwald (Almanya) 295
Bilbao (İspanya) 445
Billancourt (Fransa) 398
Billaud-Varenne, Jean Nicolas 259, 264, 338, 340, 347, 412
Bingen (Almanya) 295
Birmingham (İngiltere) 35, 189, 314
Biron, Armand Louis de Gontaut (Dük) 228, 331, 349, 354
Birotteau, Jean Bonaventure Blaise Hilarion 334
Bischoffswerder, Johann Rudolf von 206, 212-222
Bizans İmparatorluğu 200
Blake, William 60, 189, 616
Blankenburg (Almanya) 467
Bocage (Fransa) 331
Bohemya 41, 54, 78, 194, 203, 226
Boisgelin de Cucé, Jean de Dieu-Raymond de (Başpiskopos) 172, 609
Boissy d'Anglas, François Antoine (Kont) 52, 432, 446-447, 451, 460, 569
Bolívar, Simón 21, 604, 634
Bolivya 16
Bologna (İtalya) 62, 310, 475-476, 612
Bombelles, Marc Marie (Marki) 196
Bonald, Louis Jacques Maurice de (Vikont) 592, 613
Bonaparte, Joseph 509
Bonaparte, Joséphine 474, 475, 560
Bonaparte, Lucien 495, 526, 533, 539
Bonapart, Napolyon 236, 238, 275, 362, 367, 383, 414-415, 419, 448, 462, 466, 469-480, 482-485, 487-488, 492-494, 500, 502-513, 515, 517, 534, 536, 537, 539-541, 544, 570, 573, 580, 587, 599, 606, 618, 622, 624, 630, 632, 636
Bonchamps, Charles Melchior Artus de (Marki) 331
Bonnecarrère, Guillaume de 225
Bonne de Savardin, Bertrand 148
Bonneville, Nicolas de 178, 185, 209
Bonn Üniversitesi 184
Bordeaux (Fransa) 38, 130-131, 172, 215-216, 279, 337, 341-343, 356, 358, 379, 392, 400, 467, 531
Bormida Nehri 474
Bouche de fer 178, 185
Bouchotte, Jean Baptiste Noël 344, 346, 349, 369, 373, 411
Bouillé, François Claude Amour (Marki) 149, 196, 208, 252
Boulay de la Meurthe, Antoine 527, 549
Boulogne, Étienne Antoine de (Başpapaz) 593
Bouloiseau, Marc 264
Boulou ordugâhı 296
Bourbonlar 47, 73
Bourbon Sarayı 528
Bourdon, Léonard 336, 353, 369-370
Bourdon , Pierre François (Bourdon de l'Oise) 336, 353, 369-370
Bourges (Fransa) 337, 341
Bourg (Fransa) 373, 400, 437
Bourg-Libre (Alsas, Fransa) 400
Bourgoing, Jean François (Baron) 280-281
Bourmont, Louis Auguste Victor de (Kont) 523, 532, 536
Boyd, Walter 301

Boyer-Fonfrède, Jean Baptiste 216, 263, 562
Boze, Joseph 234
Böhme, Jakob 616
Brabant 144, 188, 221
Brandes, Ernst 193, 613
Braxfield, Robert Macqueen (Lord) 313
Breda (Hollanda) 188
Brenta Vadisi 476
Brescia (İtalya) 479
Breslau (Almanya) 312
Bressuire (Fransa) 331
Brest (Fransa) 129, 299-300, 416, 419, 485, 498, 502-503, 621
Bretanya 92, 103, 108-109, 113, 133-134, 146, 243-244, 262, 330-331, 341-342, 446, 534, 547, 589
Breteuil, Louis Charles Auguste le Tonnelier (Baron) 117-118, 196, 219, 253
Brezé, Henri Évrard (Marki) 116
Brezilya 15-16, 20, 31
Bridport, Alexander Hood (Vikont) 300
Brienne, Loménie de 101-104, 107, 123, 125, 166, 201, 473
Briez, Philippe Constant Joseph 353
Brissot de Warville, Jacques Pierre 136, 142, 184, 209-210, 215-218, 220, 223-224, 227, 231-232, 234, 239, 241, 261, 265, 270, 273-274, 280, 335, 337, 354, 376, 382, 634
Broglie, Victor François (Dük) 117
Brottier, André Charles (Başpapaz) 467, 478
Brueys d'Aigalliers, François Paul 503, 505, 621
Brugge 15
Bruix, Eustache 506, 621
Brune, Guillaume Marie Anne 509-510, 513, 534
Brunswick, Karl Wilhelm Ferdinand 186, 222, 224, 236, 241, 250-257, 290, 294-297, 312, 338, 366-467, 531, 631
Brutus 361, 594, 596
Brüksel (Belçika) 188, 191, 204, 212, 296, 419, 440
Budapeşte (Macaristan) 311
Buda Üniversitesi 311
Buenos Aires (Arjantin) 16, 634
Buffon, Georges Louis Leclerc 62
Bug Nehri 23, 442-443
Buonarroti, Filippo Michele 190, 464-465, 564
Burgonya (Fransa) 38, 133, 513, 523
Burke, Edmund 66, 84, 151, 192-194, 197, 249, 277-278, 286-288, 293, 458, 592, 600, 608, 612-613, 617
Burma 24
Burns, Robert 189, 277-278, 609
Buzot, François Nicholas Léonard 109, 268, 342, 354
Bürger, Gottfried August 249
Büyük Britanya 18, 65-66, 74-75, 82-83, 85, 88, 93, 106
Bydgoszcz (Polonya) 291

C-Ç

Cabanis, Pierre Jean Georges 591
Cabarrus, François (Kont) 194, 422, 430
Cádiz (İspanya) 631, 635
Caen (Fransa) 337, 341-342, 531
Cagliari (İtalya) 517
Cagliostro, Alessandro (Kont) 60
Calonne, Charles Alexandre de 18, 30, 99-104, 107, 195, 197, 253
Calvados 244, 342, 527
Cambacérès, Jean Jacques Régis de 329, 428, 539, 565, 577
Cambon, Pierre Joseph 226, 263, 265, 267, 275, 334, 351, 360, 369, 386, 400, 422, 436, 553, 571
Cambrai (Fransa) 229, 240, 295, 344, 353, 393
Cambrésis 39, 124, 147, 169, 295
Camden, John Jeffreys Pratt (Marki) 315
Campe, Joachim Heinrich 184
Campoformio Antlaşması 458, 485, 487, 507, 511, 515, 537, 617, 619
Campomanes, Pedro Rodríguez de 190, 194
Camus, Armand Gaston 171, 275
Canning, George 498, 608
Canova, Antonio 616
Carletti, Francesco Saverio (Kont) 439

Carlos III (İspanya kralı) 41, 76
Carlos IV (İspanya kralı) 82, 195, 212, 288, 634
Carnot, Lazare Nicolas Marguerite 226, 265, 276, 347, 350, 362, 365-366, 384, 400, 411, 413, 415, 418-419, 423, 428, 437, 450, 461, 465-466, 469, 471, 473-474, 477, 482-483, 485-486, 494, 587
Carny, Jean Antoine 397
Caro, Ventura 295
Carra, Jean Louis 144, 241, 268
Carrier, Jean Baptiste 356-357, 368, 371, 385, 393, 414, 431
Carteaux, Jean François 342, 367
Cartwright, Edmund 35-36, 628
Caserta Şatosu 517
Cassano (İtalya) 522
Castricum (Hollanda) 534
Cathelineau, Jacques 331
Cava 15
Cazalès, Jacques de 109, 147
Cenevre (İsviçre) 30, 86, 188, 256, 272, 311, 417, 499, 503
Cenova Cumhuriyeti 479
Cerfberr, Marx 434
Cezzar Ahmet Paşa 505
Chabot, François 226, 232, 353, 363, 372
Chaillot (Fransa) 39, 398
Chaillou, Antoine Louis Anne Amelot 513
Chalier, Marie Joseph 326-327, 337, 349, 360, 362
Châlons (Fransa) 208, 253, 264
Champagne (Fransa) 39, 69, 133, 148, 245, 255
Champion de Cicé, Jérôme Marie 172
Championnet, Jean Étienne 513, 517, 528
Champs-Élysées (Paris) 336
Chancel, Jean Nestor de 366
Chantreau, Pierre Nicolas 228
Chappe, Claude 397
Chaptal, Jean Antoine 39, 397, 555
Charette, François Athanese 331, 367, 432, 446, 462
Charleroi (Belçika) 415, 418
Charles Emmanuel IV (Sardinya kralı) 523
Charles III (İspanya kralı) 16
Charleville (Fransa) 396
Chartres Dükü, Louis Philippe d'Orléans 267, 334
Chartres (Fransa) 93, 109, 267, 334
Chasles, Pierre Jacques Michel 358
Chateaubriand, François René 9, 93, 592, 609
Château-Gontier (Fransa) 525
Château-Thierry (Fransa) 38
Châteauvieux (Fransa) 149, 230
Châtelet de Paris 129
Chatham, John Pitt 299, 306
Châtillon (Fransa) 244, 331
Chaumette, Pierre Gaspard 236, 269, 273, 317, 328, 338, 346, 355, 361, 368-369, 373
Chauvelin, François Bernard (Marki) 227-278, 280
Chemin-Dupontès, Jean Baptiste 467
Chénier, André Marie de 72, 230, 396, 494, 594, 595
Chénier, Marie Joseph de 360, 597
Cherasco (İtalya) 474
Cherbourg (Fransa) 224
Chérin, Louis 485
Chizé Ormanı 133
Choiseul-Gouffier, Marie Gabriel Florent Auguste 281
Cholet (Fransa) 330, 367
Cisalpine Cumhuriyeti 479
Cispadane Cumhuriyeti 476, 479
Cisrhenan Cumhuriyeti 487
Clapham, Sir John 223
Clarke, Henri Jacques Guillaume 478-479
Clavière, Étienne 216, 218, 225, 228, 233, 272, 326, 339, 354
Clément, François 190
Clerfayt, François Sébastien Charles Joseph de Croix (Kont) 250, 252-254, 450
Clermont-Ferrand (Fransa) 403
Clermont-Tonnerre 136
Clive, Robert 18
Cobenzl, Louis 222, 443

Cobenzl, Philip (Kont) 204, 246, 289, 487, 512
Cochon de Lapparent, Charles 462, 466
Coffinhal, Jean Baptiste 424
Colbert, Jean Baptiste 29, 48, 76, 356, 547
Coleridge, Samuel Taylor 189, 312, 499, 609
Colli di Felizzano, Luigi Leonardo 474
Collingwood, Cuthbert 299
Collot d'Herbois, Jean Marie 214, 225, 259, 347, 356, 370, 394, 423
Compiègne (Fransa) 233
Condé Prensi, Louis Joseph de Bourbon 195, 449
Constant, Benjamin 312, 466, 492, 494, 538
Conté, Nicolas Jacques 397
Cook, James (Kaptan) 13, 184
Corbeil (Fransa) 361, 485
Corday, Charlotte 348
Cordelier 146, 178, 232, 369-371, 428, 465
Cormatin, Pierre Marie Félicité Dezoteux (Baron) 433
Cornet, Mathieu Augustin de 531-532
Costa de Beauregard 194
Côte-d'Or (Fransa) 240, 337, 341-342, 347, 398, 411, 423, 437
Cournot, Antoine Augustin 51, 593
Courtois, Edmé Bonaventure 532
Couthon, Georges 230, 267, 347, 356-357, 367, 376, 384, 394-396, 423-425
Cramer, Karl Friedrich 311
Crawford, Quentin 184
Creusot (Fransa) 39, 398
Custine, Adam Philippe (Kont) 224, 228, 256-257, 272, 294-295, 330, 344, 347, 349, 352-353, 412
Cuvier, Gorges Léopold Chrétien Frédéric Dagobert 591
Czartoryski, Adam Jerzy (Prens) 205
Çin 10, 18, 24-26, 633

D

Dalberg, Wolfgang Heribert 312
d'Alembert, Jean le Rond 68
Dalmaçya 479, 487, 618
Dampierre, Auguste Henri Marie Picot (Markí) 209, 295, 344
Dandré, Antoine Balthazar Joseph (Baron) 467
Danimarka 28, 41, 79, 416, 605-606, 618, 630
Dante Alighieri 71
Danton, Georges Jacques 146, 184, 219, 225, 237-239, 241, 244-245, 255-256, 259, 266-269, 274, 276, 278, 328-329, 334-335, 337-339, 343-344, 347, 350, 352, 363-364, 368-374, 395, 416, 423, 425, 439, 532
Danzig 202, 204, 258, 625
d'Aranda, Pedro Pablo Abarca y Bolea (Kont) 227, 249, 280-281
Darcet, Jean 397
Darthé, Auguste Alexandre 466
Daunou, Pierre Claude François 264, 509, 533, 538, 598
Daverhoult, Jean 218
David, Jacques Louis 72, 349, 410, 551, 595-597, 629
Davout, Louis Nicolas 549
Debry, Jean Antoine Joseph 240, 518
Delacroix, Jean François 350, 372, 488, 508, 512
Delambre, Jean Baptiste Joseph 14, 588
Delaunay d'Angers, Joseph 347, 363-364, 372
Delayrac, Nicolas 597
Delille Jacques 594
Delolme, Jean Louis 66
Demaillot, Antoine François Eve 373, 393
Desaix de Veygoux, Louis Charles Antoine 504
Descartes, René 61-62, 65-66, 581, 590
Descombels, A. G. 341
Descorches, Marie Louis Henri 281
Descroizilles, François Antoine Henri 397
Desmoulins, Camille 127, 136, 144, 219, 369-372, 395, 594
Desmoulins, Lucille 373, 395
Dessau (Almanya) 184
Destutt de Tracy, Antoine Louis Claude 591

Detmold (Almanya) 311
Diderot, Denis 68
Dietikon (İsviçre) 533
Dietrich, Philippe Frédéric (Baron) 39, 185, 228, 238
Dinyeper Nehri 201
Dinyester Nehri 205
Dodun, Madame 216, 261
Doğu Hindistan Şirketleri 17-18, 30, 35-36, 42, 86, 351, 363, 551, 626, 632-633
Dolivier, Pierre 231
Dombrowski, Jan Henryk 291
Doppet, François Amédée 188, 228
Dornier, Claude Pierre 344
Dresden Üniversitesi 615
Drouet, Jean Baptiste 209, 528
Dublin (İrlanda) 35, 84, 189, 315, 618
Dubois-Crancé, Edmond Louis Alexis 149, 324, 366-367, 585
Dubuc, Louis François 420
Ducher, G. J. A. 325
Ducis, Jean François 71, 594
Ducos, Pierre Roger 216, 527, 541
Dufour, Louis 244
Duhem, Pierre Joseph 353
Dumas, René François 376, 424-425
Dumolard, Louis Alexandre 482
Dumont, André 356
Dumouriez, Charles François 223-225, 227-228, 232-233, 253-257, 266, 272-273, 275, 279-280, 287, 294-295, 329-330, 332-335, 344, 412, 472, 634
Duncan, Adam 299, 482, 503
Dundas, Henry 189, 305-306, 312-313, 446
Dundas (Henry Dundas'ın yeğeni) 313
Dundee (İskoçya) 314
Dunkerque (Fransa) 231, 287, 294-295, 305-306, 365-366, 588
Duphot, Léonard 509
Duplay, Jacques Maurice 422
Dupont de Nemours, Pierre Samuel 165, 607
Duport, Adrien 376-377
Duportail, Lebègue 214
Dupuis, Charles François 591
Duverne de Presle (Thomas Laurent Madeleine du Verne) 467
Düzleyici Karşıtı Dernek 278

E

Ebro Nehri 445
Ebukır (Mısır) 505, 621, 635
Eckermann, Johann Peter 255
Edinburg (İskoçya) 609
Edirne 516
Ege Denizi 504
Elbée, Maurice Joseph Louis Gigot d' 331
Elbe Nehri 186
Élie, Jacob 128
Élisabeth, Madame (XVI. Louis'nin kız kardeşi) 197, 394
Elliot, Hugh 184, 200
Emden (Almanya) 302, 626
Emery, Jacques André (Başpapaz) 243, 438, 467, 593
Emkendorf (Holstein) 618
Endülüs 53-54
Entrammes (Fransa) 367
Ephraïm (Prusyalı casus) 184, 200
Epir (Yunanistan) 516
Ermeniler 23
Erskine, Thomas 188, 313, 602
Eskiler Konseyi 453, 461, 470, 486, 494, 527-529, 531-532, 535, 539-541, 565, 598
Espagnac, Marc René Sahuguet d'Amarzit d' (Başpapaz) 266, 344, 373
Esparbès, Louis François (Kont) 420
Eure-et-Loir (Fransa) 261-262
Ewald, Johann Ludwig 311
Ewart, Joseph 205
Eymar, Jean François Ange d' (Başpapaz) 513

F

"Fabre d'Églantine" (Philippe François Nazaire Fabre) 347, 363, 371, 594
Fabry, Jacques Joseph 187

Faipoult de Maisoncelle, Guillaume Charles 513
Fas 23, 149
Fauchet, Claude (Başpapaz) 178
Faucigny (Fransa) 295
Fauriel, Claude 591
Favart, Charles Simon 344
Favier, Jean Louis 200
Favras, Thomas de Mahy (Marki) 141, 148
febroniyanizm 47
federalistler 340, 356, 390, 437, 601, 608
federalizm 162, 260, 340, 342, 391, 397
Feller, François Xavier de 191
Féraud, Jean 437
Ferdinand IV (Napoli kralı) 281
Ferrara (İtalya) 475-476
Ferrières Markisi, Charles Élie 554
Ferry, Claude Joseph 398
Feuillantlar 214, 219, 233, 265, 354, 377, 390, 567
Fichte, Johann Gottlieb 186, 311, 601, 604, 610-611, 613, 615
Figueras (İspanya) 419
Finistère (Fransa) 322, 336, 342
Fitzgerald, Lord Edward 189, 500
Fitzwilliam, William Wentworth 315
Flesselles, Jacques de 129
Floransa (İtalya) 343
Florida (ABD) 17, 194, 197, 212, 227, 630
Fontanes, Louis de 592
Fontenay (Fransa) 331, 622
Forster, Georg 184, 186, 274, 343, 610
Fouché, Joseph 264, 356-357, 361, 367, 371, 373, 382, 385, 393, 422-423, 447, 513-532, 539
Fouquier-Tinville, Antoine Quentin 333, 354, 435, 436
Fourcroy, Antoine François 397
Fox, Charles James 19, 84-85, 188, 192, 201, 277-280, 305, 312-313, 499, 601, 618
Fragonard, Jean Honoré 72, 597
Francastel, Marie Pierre Adrien 368
Frankfurt (Almanya) 28, 30, 87, 246, 248, 256, 272, 307, 478, 625-626
Franklin, Benjamin 62, 88-89
Fransız ordusu 201, 254, 295
Franz II (Avusturya kralı) 222, 227, 246, 248, 252, 290, 296-297, 305
Fréjus (Fransa) 109, 534, 537
Fréron, Louis Marie Stanislas 356-357, 367, 372, 378, 393, 430-431, 449
Frévent (Fransa) 391
Freytag, Jean David 366
Friedrich II. (Prusya kralı) 67, 76-77, 79-80, 82, 95, 250-251, 307, 518, 623
Friedrich-Wilhelm III (Prusya kralı) 517, 604-605
Friedrich-Wilhelm II (Prusya kralı) 77, 80, 82, 193, 197, 223, 305, 307, 441, 604
Friuli (İtalya) 478
Froeschwiller (Fransa) 366
Fürstenberg, Franz Friedrich Wilhelm von 617

G

Galiçya 78, 202, 204, 291
Galler 85, 477, 481
Galles, Justin Bonaventure Morard de 300
Gallitzin, Adelheid Amalie (Prenses) 617
Gallitzin, Dmitri Alekseyeviç (Prens) 185
Galvani, Luigi 62, 612
Gamon, François Joseph 446
Garat, Joseph Dominique 326
Garda Gölü 476
Gard (Fransa) 230, 337, 342, 380, 388
Garrau, Pierre Anselme 473, 476
Gasparin, Thomas Augustin de 347, 349
Gâtinais (Fransa) 133, 146
Gauss, Carl Friedrich 612
Genel Meclis 101-103, 105-106, 108, 110-113, 115-116, 119, 124-125, 132, 175, 190, 348, 377, 444, 546, 634
Genêt, Edmond Charles Édouard 417, 601, 607
Gensonné, Armand 216, 224-225, 232, 234, 236, 239
Gent (Belçika) 188, 293
Gentz, Friedrich von 311, 600, 613

Geoffroy Saint-Hilaire, Étienne 504, 591
George III (İngiltere kralı) 83, 201, 212, 278, 286, 299, 305, 458, 605
George II (İngiltere kralı) 83
George I (İngiltere kralı) 83
Gers (Fransa) 408
Gibbon, Edmund 66
Gibert-Desmolières, Jean-Louis 470
Gillray, James 499, 609
Gine kıyısı 16
Gine Körfezi 23
Ginguené, Pierre Louis 488, 509, 513, 591
Gironde (Fransa) 215, 216, 218-220, 223, 225, 229, 245, 253, 263-265, 267-268, 269, 272, 280-281, 316, 324-326, 328, 332-335, 338, 342, 450
Girtanner, Christian 609
Glacière Katliamı 215
Glagau, Hans 223
Glarus (İsviçre) 533
Glasgow (İskoçya) 628, 630
Glück, Christoph Willibald von 71
Gobel, Jean Baptiste Joseph 174, 188, 361, 363
Godoy, Manuel de 281, 309-310, 445, 508, 617
Godwin, William 189, 277, 609, 613
Goethe, Johann Wolfgang von 71-72, 186, 255, 311, 611, 615
Goetz-Bernstein, H. A. 223
Gohier, Louis Antoine 326, 527, 540
Goldoni, Carlo 72
Goltz, Bernard Wilhelm (Kont) 200, 222, 257-258, 443
Gorani, Giuseppe (Kont) 189
Gorsas, Antoine Joseph 136, 144, 236, 263
Gossec, François Joseph 597
Gotthard Geçidi 522-523, 534
Gouly, Marie Benôit Louis 371
Gouvion Saint-Cyr, Laurent de 509
Gouy d'Arsy, Louis Henri Marthe (Marki) 130
Gower, George Granville 278
Görres, Johann Joseph 487, 518, 610
Göttingen Üniversitesi 66
Gramsci, Antonio 265, 381
Granville (Fransa) 367
Grattan, Henry 84, 189, 277, 315
Graubünden (İsviçre) 311, 510, 512, 521-522
Greer, Donald 391-392, 550
Grégoire, Henri (Başpapaz) 153, 189, 259, 273-274, 433, 438, 589, 593, 595
Grenelle (Fransa) 399, 466
Grenoble İsyanı 103
Grenville, William Wyndham 278-280, 286, 288, 293, 301, 303, 305, 343, 458, 482, 517, 519, 600, 620, 623
Grétry, André Modest Ernest 597
Greuze, Jean Baptiste 71
Grève Meydanı 129, 136
Gribeauval, Jean Baptiste Vaquette de 414
Grignion de Montfort, Louis Marie 330
Grimm, Friedrich Melchior 184, 194
Grimsel Geçidi 533
Griolet, Jean Marie Antoine 337
Grouvelle, Philippe Antoine 416
Gruber, Gabriel 617
Guadeloupe 15, 177, 300, 420, 501, 635
Guadet, Marguerite Élie 216, 220, 234, 239, 337-338
Guibert, Jacques Antoine Hippolyte (Kont) 252
Guillot de Folleville, Pierre François Gabriel 331
Guiot, Florent 357-358
Guipúzcoa (İspanya) 445
Guise (Fransa) 366
Gustaf III (İsveç kralı) 79, 196, 202, 204, 212, 227
Gustaf IV (İsveç kralı) 518
Guyana 15, 436, 486, 490-491, 500-501
Guyton de Morveau, Louis Bernard 397
Guzman, Andrés Maria de 363, 373

H

Habeas corpus yasası 58, 603
Habsburg Hanedanı 94
Haiti 15, 294, 298, 300, 420

Hajnóczy, Joseph 186
Halle au Blé (Fransa) 334
Haller, Rudolph Emmanuel de 475
Hamann, Johann Georg 60
Hamburg (Almanya) 30, 38, 66, 186-187, 302, 304, 315, 325, 400, 420, 519, 602, 625-626, 631
Hamelin, Antoine Romain 475
Hamelin, Fortunée 560
Hamilton, Alexander 89-90, 303, 505, 607
Hamilton, Emma Lyons 505
Hannover (Almanya) 66, 80, 83, 193, 286, 419, 442-444, 518, 613, 623
Hardenberg, Karl August ("Novalis") 442-445, 449, 605, 615
Hardy, Thomas 277-278, 312-313
Hastings, Warren 16, 18
Haugwitz, Heinrich (Kont) 249, 257-258, 289, 296, 442
Haydarabat (Hindistan) 632
Haydn, Franz Joseph 71, 616
Hébert, Jacques René 244, 269, 317, 327, 338, 346, 350, 352, 370, 372-373, 395, 425
Hédouville, Gabriel Théodore Joseph 501, 536
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 610
Helvétius, Claude Adrien 62, 68, 362
Hemsterhuis, Tiberius 64
Henriot (imalatçı) 123
Henry II (Fransa kralı) 111, 273
Henry-Larivière, Pierre François Joachim 446
Hentz, Nicolas Joseph 357-358
Hérault de Séchelles, Marie Jean 347, 373
Hérault (Fransa) 230, 324, 333, 336, 347, 373, 384, 417
Herder, Johann Gottfried von 60, 65, 74, 186, 311, 610
Herman, Armand Martial Joseph 354, 396
Héron, François 369
Herschel, Sir William 62
Hertzberg, Ewald Friedrich von (Kont) 81, 202, 204-205
Hervilly, Louis Charles 446
Hesmivy d'Auribeau, Pierre 310
Hessen-Kassel 445
Hıristiyanlıktan arındırma 360-365, 369, 386, 390, 393, 410, 422
Hindiçin 24, 633
Hindistan 10, 15-19, 24, 30, 35-36, 40, 42, 83, 86, 95, 166, 201, 205, 351, 363, 419, 500, 504, 551, 624, 626, 632-633
Hitotsubaşi (Japon hükümdar) 26
Hobbes, Thomas 66
Hoche, Louis Lazare 300, 366, 414, 432-433, 446, 462, 470-471, 477-478, 481, 483, 485, 487-488
Hohenlohe-Kirchberg, Friedrich Wilhelm (Prens) 250
Hokusai (Japon ressam) 25
Holbach, Paul Henri Thiry (Baron) 62, 68
Holcroft, Thomas 184
Hollanda 15, 22, 28, 30, 37, 41, 53, 56, 64, 74, 76, 86, 95, 103, 125, 184, 190-191, 195, 199, 201-203, 218, 221, 248, 250, 252-253, 256-257, 273, 279, 280, 285-286, 288-291, 293-294, 296-298, 300-302, 304-307, 329, 419-420, 439, 443-445, 449, 457-459, 468, 482, 488, 498, 500, 508, 511-513, 519, 523-524, 532-534, 601, 618-623, 626-627, 632
Holstein 41, 606, 618
Hondschoot Savaşı 296, 353, 366, 415
Hood, Alexander 294, 298-299
Hope, John 30, 325
Horsley, Samuel 605
Hotham, William 298-299
Hotze, David von 533-534
Houchard, Jean Nicolas 353, 366
Houdon, Jean Antoine 72, 597
Howe, Richard 288, 299-300, 419
Hölderlin, Friedrich 611
Hudelist, Josef von 623
Hudson's Bay Company 633
Hugues, Victor 300, 420, 501, 635
Hulin, Pierre 128
Humbert, Jean Robert Marie 500, 503
Humboldt, Alexander von 17, 20, 184, 610, 611-612

Hume, David 65, 612
Huningue 449, 477

I-İ

Ieharu (Japon hükümdarı) 25
Ienari (Japon hükümdarı) 26
Ilanz (İsviçre) 534
Île-de-France (Fransa) 176, 634
Imbert-Colomès, Jacques 147, 469
Imlah, A. H. 42, 627
Isère (Fransa) 341
Isnard, Maximin 216, 218, 234, 263-264, 338
Isoré, Jacques 356, 358
Ivernois, François d' 309, 609
İbrahim Bey 504
İngiliz ekonomisi 519
İngiltere Bankası 308
İngiltere-Fransa Savaşı 620
insan hakları bildirgesi 155
İskenderiye (Mısır) 43, 504, 597
İskoçya 35, 64, 66, 185, 189, 278, 298, 313, 629
İskonto Sandığı (Caisse d'Escompte) 37, 103, 106, 164, 351, 496, 551
İslam 10, 14, 23, 26, 505
İspanya 15, 21-22, 28, 30-31, 41, 43, 47, 50, 67, 74, 76-77, 81-82, 94, 125, 183, 190, 194-195, 197, 200, 203, 205, 212, 221, 227, 249, 256, 273, 280-281, 286, 288, 292, 298-299, 301, 308-310, 419-420, 439, 445, 457, 459, 476, 480, 482, 498, 508, 617, 621-622, 626-627, 634
İstriya 479, 487
İsveç 28, 45, 79, 196, 202, 205, 212, 227, 249, 303, 343, 416, 518, 622
İsviçre 28, 41, 74, 86, 89, 138, 187-188, 216, 228, 256, 281, 301-302, 310, 400, 416-417, 436, 440, 457, 479, 488, 499, 507, 509, 511-513, 521-524, 526, 533, 598, 601, 609, 619, 625-626, 630
İtalya 15, 37, 41, 43, 47, 50, 53-54, 67, 73-74, 81, 87, 94-95, 183, 189-190, 194, 201, 273, 286, 293, 302, 310, 342, 419, 458, 472-478, 483-484, 503, 507-515, 517, 519, 521-523, 528, 533, 587, 598, 601, 604, 612, 619-620, 624, 626

J

Jackson, William 315
Jacobi, Friedrich Heinrich 64
Jakobenizm 376-379, 381-382
Jakoben Kulüpleri 238, 379, 473
Jakobenler 144, 184, 210-211, 214, 220, 225, 230, 235, 261, 265, 269, 292-293, 320, 328-329, 333-334, 337, 342, 347-348, 350, 352, 357, 370-372, 376-379, 381, 384, 387-388, 405, 421-422, 424-425, 429, 431, 437, 451, 459, 462, 464, 476, 493-494, 501, 522, 526, 530-532, 534, 560, 568
Jansenistler 47, 68, 174, 194
Japonya 10, 24-26, 633
Jaurès, Jean 217, 223
Javogues, Claude 372
Jay Antlaşması 607, 626
Jay, John 303
Jean Chouan (Jean Cottereau) 367,
Jeanbon Saint-André, André 347, 416, 423
Jefferson, Thomas 22, 142, 151, 601, 607-608
Jemappes 256-258, 272, 279, 285, 316, 345
Jena Üniversitesi 311
Jenner, Edward 62
Jervis, John 299-300, 477, 503, 621
Jirondenler 215-216, 218-220, 224, 230-234, 237-239, 241-242, 245, 259-266, 268-271, 274, 279-280, 327, 329, 334, 336-338, 341, 342-343, 349, 411, 420
Johnson, Samuel 71
Joseph II (Avusturya hükümdarı) 47, 77-78, 80, 82, 95, 171, 186, 193, 195, 197, 200-203, 275, 290, 311, 516, 604
Joubert, Barthélemy Catherine 473, 478, 508, 512-513, 523, 528
Jourdan, Jean Baptiste (Kont) 230, 366, 414, 418-419, 449-450, 473, 475-477, 494, 520,-522, 525, 528-529, 531, 533, 539, 587
Jovellanos, Gaspar Melchor de 190, 194
Julien, Jean ("Julien of Toulouse") 353, 363
Jullien, Marc Antoine ("Jullien de Paris) 385, 393
Jura (Fransa) 337, 342, 510

K

Kafkasya 23
Kahire 504-505
Kaiserslautern 366
Kalküta 16
Kamboçya 24
Kamu Selameti Komitesi 40, 310, 315, 334, 338-339, 342, 344, 347, 349-350, 352-353, 359-360, 362, 365, 368-370, 375, 381, 384-386, 392-394, 396, 399, 402-405, 411-412, 415-416, 421-422, 427, 429, 440, 443-444, 449, 461, 472-473, 520, 528, 549, 553, 569, 571, 575, 577, 582, 589, 604, 620
Kanada 17, 20, 192, 631
Kangxi (Çin hükümdarı) 24
Kant, Immanuel 60, 63-64, 67, 186, 311, 601, 604-605, 610-611, 615
Kapitalizm 31, 61, 551
kapitülasyonlar 23
Karadeniz 23, 29, 515
Karamzin, Nikolay Mihayloviç 184
Karayip Denizi 15
Karlsruhe (Almanya) 311
Kartaca 41, 280, 501
Katalonya 41, 53, 183, 228, 419
Katerina II 23, 29, 46, 78-79, 81-82, 95, 171, 185, 196, 197, 200, 202-205, 212, 286, 442, 457, 476
Katolik Kilisesi 47, 111, 156, 491
Kaunitz, Wenzel Anton (Prens) 204, 213, 221, 223-224, 226, 246-248, 363
Kehl (Almanya) 477
Kellermann, François Christophe de 254-256, 349, 366, 473
Kentucky (ABD) 607, 633
Kersaint, Armand (Kont) 280
Kırım 23, 516
Kiel Üniversitesi 186, 618
Kiselyov, Pavel Dmitriyeviç 605
Kléber, Jean Baptiste 367, 414, 477, 506
Klingenthal (Fransa) 396
Klopstock, Friedrich Gottlieb 186, 187, 311
Knigge, Adolf Ludwig (Baron) 80
Koblenz (Almanya) 148, 219, 236, 250, 253, 256-257
Kollontaj, Hugo 186, 205
komünizm 70, 465, 637
Kopenhag (Danimarka) 79, 309, 370, 400, 416
Korfu Adası 505, 516, 523
Korsakov, Aleksandr 523, 533-534
Kosciuszko, Thaddeus 247, 291, 343, 416, 604
Köln (Almanya) 47, 195, 487-488, 512, 626
Königsberg 41, 605
Krakov (Polonya) 291, 442, 443
Kraus, Christian Jakob 41, 605
Kray, Paul 521-522
Kuril Adaları 633
Kurlandiya 445
Kurucu Meclis 81, 117, 126, 129, 131, 139-140, 143, 148-149, 151-152, 155-157, 159, 161-173, 175-180, 184, 188, 193, 195, 197-200, 209-213, 215-216, 220, 224, 230, 235, 237, 243, 259, 270, 325, 337, 348, 360, 386, 404, 408-409, 420, 431, 438, 450-452, 495, 513, 536, 545-548, 551, 557, 560, 562-563, 566-567, 569-571, 574, 576-581, 585-586, 588-589, 595, 598, 604, 608, 635
Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu 78, 94-95, 187
Küçük Kaynarca Antlaşması 516
Kyoto (Japonya) 26

L

Labouchère, Peter Caesar 30
Labrousse, Camille Ernest 119-121, 317
Labrousse, Suzanne 593
Lacombe, Claire 345, 353, 380
Lacoste, Jean Baptiste 358, 366
Laczkovics, Janos 311
La Fayette, Marie Joseph Paul Yves Roch Gilbert du Motier (Marki) 88, 105, 109, 117, 129, 136-138, 140-149, 151, 177, 179-180, 191, 195, 208-212, 214-216, 218-220, 224-225, 228-229, 232-233, 236, 238, 253-255, 330, 377, 412, 607, 617
La Ferté-Bernard (Fransa) 133

Lagrange, Joseph Louis (Kont) 62, 591
Laharpe, Frédéric César de 510-511, 592
Lahor 633
Lahoz, Guiseppe 522
Lakanal, Joseph 398, 584
Lalande, Joseph Jérôme de 14
Lally-Tollendal, Thomas Arthur 136
Lamarche, Simon François de 326
La Marck, August Marie Raymond 143, 184, 238
Lamarck, Jean Baptiste Pierre Antoine de Monet 591
La Marlière, Antoine Nicolas Collier (Kont) 344
Lamarque, François 494, 530
Lamartine, Alphonse de 215
Lambrecht, Joos 492
Lameth, Alexandre de 109, 136, 142-143, 179, 212, 214, 269, 376-377
Lameth, Théodore 109, 267
La Mettrie, Julien Offray de 68
Lamoignon, Chrétien François II de 102, 103
Lanchère, François 434
Langara y Huarte, Juan de 298
Lange, Anne Françoise Élisabeth 231, 496
Languedoc (Fransa) 39, 133, 147, 341-342
Lanjuinais, Jean Denis (Kont) 109, 452, 460
Lanthenas, François 225
La Pérouse, Jean François 13
Laplace, Pierre Simon (Marki) 62-63, 591
Laporte, Hippolyte (Marki) 225
La Revellière-Lépeaux, Louis Marie 273
Larivière, Jean Baptiste Étienne de 232, 446, 460
La Rochefoucauld-Liancourt, François Alexandre Frédéric (Dük) 105
La Rochejaquelein, Henri du Vergier 331, 367
Lasource, Marc David Alba 334
Latin Amerika 16-17, 19-21, 30, 273, 604, 612, 625-626, 635
Latouche-Tréville 281
La Tour du Pin-Gouvernet, Jean Frédéric 148
Lauderdale, John Maitland (Dük) 188
Laudon, Gideon Ernst (Baron) 201
Laumond, Jean Charles Joseph 513, 528
Launey, Bernard René (Marki) 128-129
Lauter Nehri 295-296, 366
Lavalette, Antoine Marie Chomans de 483
Laval (Fransa) 367
Lavater, Johann Kaspar 188, 311
La Vauguyon, Paul François (Dük) 191
Lavaux, Étienne Maynaud-Bizefranc (Kont) 300, 420, 501
Lavoisier, Antoine Laurent de 62, 165, 394, 588, 591, 612
Layon (Fransa) 331
Lebon, Joseph 356, 393, 437
Lecarlier, Marie Jean François Philibert 510-511
Le Carpentier, Jean Baptiste 367
Le Chapelier, Isaac René Guy 109, 170, 179, 409
Leclerc (d'Oze), Théophile 326-327, 345, 353
Lecointre, Laurent 263, 430
Lecourbe, Claude Joseph 522, 533-534
Legendre, Adrien Marie 62, 591
Leibniz, Gottfried Wilhelm 66
Leipzig (Almanya) 28, 622, 625-626
Lemercier, Louis Nicolas 539
Leopold II (Avusturya hükümdarı) 148, 186, 193, 195, 197
Lescure, Louis Marie de 331
Lescuyer, Nicolas Jean Baptiste 215
Lesage, Denis Toussaint 450
Lesage-Senault, Gaspard Jean Joseph 535
Lessart, Antoine de Valdec de 214, 223-225
Lessing, Gotthold Ephraim 65
Letourneur, Étienne François Louis Honoré 461, 470
Liège (Belçika) 187-188, 192, 204, 227, 272, 294, 329, 418-419, 511, 601
Liguria Cumhuriyeti 479
Lille (Fransa) 145, 228-229, 250, 255-256, 297, 344, 346, 418, 476-477, 482, 487
Limagne (Fransa) 410

Limmat Nehri 522
Limon Markisi, Geoffroi 252
Lindet, Robert Thomas 244, 265, 329, 347, 356, 371, 393, 411, 423, 433, 464, 528, 530
Littry (Fransa) 435
Litvanya 246
Liverpool (İngiltere) 31, 314
Lizbon (Portekiz) 38
Locke, John 61-64, 66
Lodi (İtalya) 474-475
Lofthus, Christian 309
Lombardiya 78, 201, 473-476, 478-479, 507, 510, 516
Londra (İngiltere) 19, 21, 30, 35-36, 38, 142, 166, 185, 189, 224, 227, 230, 267, 277, 294, 296, 301, 303, 313-314, 325, 420, 445, 458, 476, 481, 519, 523, 592, 602, 603, 609, 621-622, 625, 627, 631, 633, 635
Loren 133, 148, 166, 206, 228, 249, 366, 588
Lorient (Fransa) 300
Louis XIV (Fransa kralı) 73, 76, 91-92, 198, 365, 626
Louis XV (Fransa kralı) 40, 121, 127, 273, 513
Louis XVI (Fransa kralı) 24, 53, 68, 72, 91-92, 99-103, 107-108, 110-117, 121, 135-139, 141, 143, 148, 150, 158, 172, 174, 179-180, 183, 195-196, 197-199, 206-213, 217, 219-221, 223-225, 232-237, 252-253, 255, 259, 267-271, 281, 312, 501, 549, 566-567, 586, 597, 607
Loustalot, Élisée 136, 144
Louvet de Couvray, Jean Baptiste 268
Lozan (İsviçre) 308, 510
Lublin (Polonya) 443
Lucchesini, Jérôme (Marki) 257, 290
Luckner, Nicolas 229, 233
Luçon (Fransa) 331
Lüksemburg 106, 257, 297, 336, 396, 398, 441
Lyon (Fransa) 38, 40, 60, 131, 145, 147-148, 185, 231, 244, 295-296, 325-326, 337, 341-342, 356, 366-367, 370, 373, 423, 432, 437-438, 593

M

Maastricht (Hollanda) 444
Mably, Gabriel Bonnot de 70
Macaristan 23, 55, 74, 78, 80, 82, 186, 194, 198, 226, 307, 604, 618
Macartney, George 633
Macdonald, Jacques Étienne 522-523
Machault d'Arnouville, Jean Baptiste 91
Machecoul (Fransa) 330
Mackenzie, Alexander 633
Mackintosh, Sir James 192
Mack, Karl 294-297, 305, 418, 517
Macpherson, James *bkz.* Ossian
Madelin, Louis 238
Madison, James 607
Madrid (İspanya) 190, 195, 203, 281, 488, 634
Magnano (İtalya) 522
Maignet, Étienne Christophe 393
Mailhe, Jean Baptiste 269, 271, 452
Maillard, Marie Julien Stanislas 137
Maine (Fransa) 39, 133, 342, 367
Mainz (Almanya) 47, 184, 186, 217, 256, 272, 274, 292, 294-295, 330, 344, 349, 353, 367, 419, 442-443, 450, 511, 524
Maisoncelle, Guillaume Charles Faipoult de 513
Maistre, Joseph de 194, 309, 515, 592, 613-614, 617
Maisur (Hindistan) 16, 500, 504, 633
Malcolm, John 633
Malesherbes, Chrétien Guillaume de Lamoignon de 270
Mallet du Pan, Jacques 105, 184, 252, 309, 315, 433, 447, 510, 592, 600, 609
Malmesbury, James Harris 296-297, 314, 476-477, 482, 487, 602
Malouet, Pierre Victor (Baron) 110-111, 113, 136, 420
Malta 500, 503-504, 515, 516, 519, 546, 617, 621, 623
Malthus, Thomas 613
Mannheim (Almanya) 295, 442, 450
Mantova (İtalya) 148, 195, 197, 206, 475-476, 478, 480, 523

Manuel, Pierre Louis 233
Marais (Fransa) 268, 331, 367
Marat, Jean-Paul 136, 146, 148, 178-179, 184, 208, 210, 229, 240-241, 244, 267-268, 326-327, 334-335, 337, 346, 348, 360-362, 394, 429, 432, 465, 596
Marat'nın Ölüşü (David'in tablosu) 596
Marbot, Jean Baptiste Antoine Marcelin (Baron) 532
Marceau, François Sévérin des Graviers 367, 414
Maret, Hugues Bernard (Bassano Dükü) 279-280, 482
Maria Theresa (Avusturya hükümdarı) 77
Marie Antoinette (Fransa kralı) 222
Marsilya (Fransa) 28, 38, 147, 166, 215, 230, 263, 295, 337, 341-343, 358, 379-380, 403, 437, 504
Martinovics, Ignatius 186, 311
Martin, Pierre 60, 300, 376, 593
Marshman, Joshua 633
Mascarene Adaları 17, 20, 419-420, 501, 635
Masséna, André 478, 509, 513, 521-523, 533-534
materyalizm 68, 409, 425
Maudslay, Henry 35
Maupeou, René Nicolas de 91, 102
Maury, Jean Siffrein (Başpapaz) 109, 147
Mauvillon, Jacques 186
Maximilien-Joseph de Bavière 623
Meksika 15-17, 20, 634
Mercy-Argenteau, François (Kont) 195, 223
Merlin de Douai, Philippe Antoine 109, 145, 168, 198, 428, 441, 446, 450, 462
Merlin de Thionville, Antoine Christophe 226, 232, 240, 353, 370, 431, 441
Mesmer, Friedrich Anton 60
Methuen Antlaşması 38
Metternich, Klemens Wenzel Lothar 604, 613
Mézeray, François Eudes de 274
Mısır 23, 72, 95, 488, 497-498, 500, 503-505, 507, 510, 512, 515-516, 537, 597, 621, 632
Michelet, Jules 13, 122, 316, 318, 332, 337, 376-377, 425
Milano (İtalya) 206, 212, 294, 474-475, 502, 513, 522, 526
Miles, William Augustus 200
Mirabeau, Honoré Gabriel Riquetti 93, 105, 108-110, 112, 117, 136-137, 139, 142-143, 148, 155, 160, 179-180, 184, 186, 188, 200, 223, 237-238
Mississippi Nehri 15
Moğolistan 16, 24
Monge, Gaspard (Kont) 237, 269, 326, 397, 504, 509, 591
Montagu, Anne Paule Dominique de Noailles (Markiz) 617
Montané, Jacques Bernard Marie 354
Montesquieu, Charles Louis de Secondat (Baron) 66, 69-70, 256, 261, 384, 566, 611
Montgelas, Maximilian Josef (Kont) 606
Monti, Vincenzo 310
Montmartre (Paris) 127
Montpellier (Fransa) 39, 235, 379, 612
Morard de Galles, Justin Bonaventure 300
Moreau, Jean Victor 470, 473, 476,-478, 483, 488, 509, 522-523, 539, 540
Morez (Fransa) 400
Mortier, Adolphé Édouard Joseph 534
Moselle 249, 290, 297, 366, 403, 413, 418-419, 473, 477, 483
Moser, Friedrich Karl von 77
Motoori Norinaga 26
Mounier, Jean Joseph 109, 111, 115, 117, 135-138, 141, 309, 312, 609
Mozart, Wolfgang Amadeus 71
Möllendorf, Richard Joachim Heinrich von 290, 292, 296-297, 305, 443
Muir, Thomas 278-279, 313
Mulhouse (İsviçre) 40, 417, 503
Mumbai (Hindistan) 16
Murphy, John 500
Münih (Bavyera) 476
Münster (Almanya) 199, 617-618

N

Naab Nehri 476
Nagasaki (Japonya) 25

Nahe Nehri 330
Nam Ky 24
Nantes (Fransa) 38, 68, 133, 215, 264, 331, 356, 368, 391-392, 536
Napoli (İtalya) 94, 125, 189, 195, 281, 286, 294, 298, 310, 343, 419, 500, 505, 515-517, 522-523, 525-526, 601, 604, 617, 621, 623
Napoli Krallığı 517, 617, 623
Napolyon Bonapart *bkz.* Bonapart, Napolyon
Narbonne, Louis (Kont) 214, 218-220, 224-225, 228
Narev Nehri 450
Necker, Jacques 17, 20, 51, 68, 91, 99-100, 103, 106-108, 110-115, 117-118, 122-123, 127, 129-130, 136-137, 142, 164
Neerwinden (Belçika) 293, 295, 329
Nelson, Horatio 299, 500, 503-505, 515-517, 523, 537, 604, 621
Nénadovitch, Matija 516
Nepal 24
Nevers (Fransa) 361, 382
Nice (Fransa) 256, 272, 276, 344, 440-441, 475
Nil Nehri 505
Nivelle Nehri 295
Normandiya 39, 109, 130, 132-133, 262, 341, 356, 436
Norveç 28, 309
Norwich (İngiltere) 277, 312
Novalis 615-616
Nova Scotia (Kanada) 631
Novi (Hırvatistan) 523, 532
Novikov, Nikolay İvanoviç 185, 309, 604
Nürnberg (Almanya) 518, 623

O

Oberkampf, Christophe Philippe 39
Ocariz, José 271
Ochs, Pierre 188, 510-511
O'Connor, Arthur 500
Oder Nehri 291
Ogé, Vincent 177
Oglio Nehri 479
O'Higgins, Bernardo 635
Ohio (ABD) 14, 89, 633
Oise Nehri 231
Olavide, Don Pablo Antonio José (Kont) 67, 309, 634
Osmanlı İmparatorluğu 26, 74, 95, 200, 516
Osmanlılar 23
Osselin, Charles Nicolas 363
Ossian 71, 595
Ostermann, Ivan 258
Otuz Yıl Savaşları 15, 54
Ourthe Nehri 419
Ouvrard, Gabriel 469, 496, 556, 560
Overberg, Bernhard Heinrich 617
Owen, Robert 629

P

Pache, Jean Nicolas 225, 266, 269, 326, 329, 337-338, 373
Paine, Thomas 87, 189, 192, 276, 279, 312, 609
Pajou, Augustin 597
Palais Royal (Krallık Sarayı) 126-127, 136, 178
Palermo (İtalya) 310
Paley, William 66
Pallas, Peter Simon 612
Palmer, Thomas 313
Panin, Nikita Petroviç 605, 623
Panthéon (Paris) 429, 432, 462, 590
Paoli, Pasquale 299, 325, 342, 419, 473
Paraguay 19
Parandier, Pierre 416
Parini, Giuseppe 189
Pariset, Georges 238
Parish, John P. 30, 325, 631
Parker, Richard 482
Park, Mungo 632
Parma (İtalya) 94, 475
Parthenay (Fransa) 331
Partenopea Cumhuriyeti 517
Pasifik Okyanusu 13
Pasqually, Martinez de 60

Pastoret, Claude Emmanuel Joseph Pierre 502
Pastrengo (İtalya) 522
Paulée, Jean Baptiste 496
Paulo, Jules (Kont) 532
Pavel I (Rusya hükümdarı) 476, 498, 515-516, 518-519, 523, 534, 604-605, 617, 621-623
Pavia (İtalya) 475, 612
Payan, Joseph 341
Pekin (Çin) 25, 633
Pencap (Hindistan) 633
Pensilvanya (ABD) 21
Pereira, Jacob 363-364, 372
Pérignon, Dominique Catherine (Marki) 419
Perpignan (Fransa) 295, 344
Pers 633
Petiet, Claude Louis 471
Pétigny, Xavier de 253
Pétion, Jérôme 214, 233, 235-236, 261, 264-265, 319, 335, 337, 342, 354
Phélippeaux, Antoine le Picard de 505
Philippeaux, Pierre 335, 349, 369, 371-372
Piacenza (İtalya) 474
Picardie (Fransa) 38, 124, 169
Pichegru, Jean Charles 366, 418-419, 438, 449-450, 469-470, 485-486
Pigneau de Béhaine, Pierre Joseph Georges (Piskopos) 24
Pigott, Robert 184
Pinel, Philippe 591
Pionnier, Edmond 253
Pireneler 133, 194, 274, 295-296, 366, 419
Pitt, William 18-19, 22, 29, 31, 43, 73, 83-85, 94-95, 189, 192, 200-203, 205, 249, 276-280, 286-288, 290, 292, 293-294, 296-297, 299-301, 304-306, 308, 312-315, 325, 346, 349, 363, 369, 394, 397, 445-446, 458, 476-477, 480-482, 498-500, 518-519, 600, 602, 604-605, 609, 617-620, 622, 631, 635
Pius VI (Papa) 47, 171-174, 194, 466, 478, 509, 518, 573, 617
Piyemonte 53, 310, 343, 473-474, 488, 508-509, 513-514, 517, 521-523
Pixérécourt, René Charles Guilbert de 594
Place, Francis 312
Plutark 69, 72
Pointe, Noël 398
Poitou (Fransa) 108, 133, 148, 330
Polastron, Madame de 195
Polonya 28, 55, 74, 79, 95, 171, 185, 202, 204-206, 212-214, 221-223, 246-249, 257-259, 285, 288-293, 296-297, 304, 307, 365, 416, 442-445, 449, 458, 479, 606, 617-618, 623
Pompei (İtalya) 43, 72
Poniatovski, Stanislav *bkz.* Stanislav II
Ponthieu (Fransa) 400
Pontivy (Fransa) 145
Po Ovası 54
Porcher, Gilles Charles 598
Porrentruy (İsviçre) 228
Portalis, Jean Étienne Marie de 618
Port-au-Prince (Haiti) 215, 300, 420
Portekiz 15, 21, 28, 30-31, 38, 67, 82, 194, 286, 292, 298, 482, 508, 621
Portsmouth (İngiltere) 306
Posselt, Ernst Ludwig 311
Potemkin, Grigori Alexandroviç 200
Potosí (Bolivya) 16
Potsdam (Almanya) 205, 222, 248
Poullain-Grandprey, Joseph Clément 527
Pozna (Polonya) 202, 258, 291
Pozzo di Borgo, Carlo Andrea (Kont) 325, 473
Prag 246
Précy, Louis François Perren (Kont) 342, 367
Prens Edward Adası 631
Price, Richard 188-189, 618
Priestly, Joseph 618
Proli, Pierre Jean Berchtold 363-364, 372
Protestanlık 46, 66
Proudhon 376
Prusya 28, 41, 54, 67, 76-80, 82, 86, 90, 94-95, 125, 186, 188, 191, 193, 195, 200-206, 212-214, 220-223, 227, 246-253, 255-258, 279, 285-292, 297, 301, 304-305, 307, 343, 416, 420, 439, 441-445,

449-450, 457-459, 472, 476, 488, 498, 512, 517, 518, 602, 604-605, 623, 625
Puisaye, Joseph (Kont) 446

Q

Quaker'lar 19
Queich Nehri 295
Quercy (Fransa) 146, 230
Quesnoy (Fransa) 256, 296, 353, 365-366
Quiberon seferi 300, 445, 447

R

Rabaut, Jean Paul Saint-Étienne 354
Radişçev, Aleksandr Nikolayeviç 185, 604
Radom (Polonya) 443
Radziwill, Charles Stanislas 185
Rambouillet (Fransa) 138
Ramel-Nogaret, Dominique Vincent 462
Ranjit Singh 633
Rapinat, Jean Jacques 510-513, 528
Rauracia Cumhuriyeti 276
Raynal, Guillaume Thomas François (Başpapaz) 18-19
Razumovski, Andrei 476
Rebmann, Andreas 311, 604, 610
Redon (Fransa) 146
Reeves, John 278
Rehberg, August Wilhelm 193, 613
Reichard, Ottokar 193
Reichardt, Johann Friedrich 186, 311
Reichenbach (Silezya) 204, 206
Reid, Thomas 64
Renault, Cecile 394
Ren Nehri 218, 273-274, 276, 296, 330, 439, 443-444, 450, 511, 534
Rennes (Fransa) 108, 130
Reubell, Jean François 353, 441, 444, 446, 459, 461, 469-470, 472, 479, 487-488, 493, 510, 512, 527
Reuss Vadisi 522, 533
Reventlow, Frederik (Kont) 618
Revizyonistler 536
Révolutions de Paris (Paris Devrimleri) 136
Rheinland 53, 184, 187-188, 250, 272, 274, 276, 316, 440, 449, 459, 472, 478-480, 482, 487, 511, 518, 601, 626
Rhigas, Constantine 516
Ricardos, Antonio 295-296
Ricci, Scipio (Piskopos) 47, 189
Richard, François 562, 632
Richardson, Samuel 71
Richelieu, Armand Emmanuel du Plessis (Dük) 356
Richmond, Charles Lennox (Dük) 306
Richter, Johann Paul Friedrich 186, 312
Risorgimento 67
Ritter, Johann Wilhelm 615
Rivoli (İtalya) 478, 522
Roberjot, Claude 518
Robespierre, Augustin 52, 109, 130, 145, 149, 177, 179-180, 209-211, 216, 219-220, 225-226, 229, 234-235, 237, 241, 245, 261-262, 267-270, 272, 275, 280, 312, 318, 321, 326, 328, 329, 334-337, 339-340, 344, 346-350, 352-353, 362-365, 367-377, 381-384, 393-395, 401, 405-407, 409-410, 417-419, 421-425, 427-428, 430, 437, 491, 494, 527, 549, 582, 590, 608, 611, 619
Robinson, John 609
Rodríguez, Simón 21, 604, 634
Roederer, Pierre Louis (Kont) 236, 538
Roëttiers de Montaleau, Alexandre Louis 492
Roma Cumhuriyeti 405, 505, 509, 513, 515-516
Roma (İtalya) 23, 42-43, 47, 66-68, 76, 78, 92, 94-95, 108, 144, 172, 174, 187, 190, 195, 281, 310, 405, 433, 438, 445, 449, 475, 478, 488, 499, 505, 508-509, 511-513, 515-517, 551, 595, 597, 601, 604, 614, 616-617, 619, 623
Romanya 310
Romilly (Fransa) 398
Romme, Charles Gilbert 184, 264, 360, 398
Ronsin, Charles Philippe Henri 331, 349, 352, 355, 367, 369, 371-372
Rosas (İspanya) 419
Rosenberg, Andrey Gregoroviç 534

Rossignol, Jean Antoine 331, 349, 353
Rostopçin, Fedor 605, 623
Rothschild, Mayer Amschel 30, 625
Rouen (Fransa) 39, 40, 233, 398, 531
Rougé, Antoine (Baron) 532
Rouget de Lisle, Claude Joseph 229, 597
Rousseau, Jean Jacques 21, 64, 67, 68, 70-71, 186, 216, 264, 384, 406, 410, 592, 608, 610-611, 614
Roussillon (Fransa) 295
Roux, Jacques 231, 326-327, 345-346, 352-353, 371, 425
Rovère, Stanislas Joseph François Xavier 356, 430
Royer-Collard, Pierre Paul 469
Royou, Thomas Maurice (Başpapaz) 147
Royrand, Charles Augustin de 331
Rudler, Francisque Josepf 511
Ruelle (Fransa) 398
Ruffo, Fabrizio (Kardinal) 517, 523
Ruhr 41
Rur Nehri 257, 294, 329, 419
Rusya 23, 26, 28, 46, 48, 55, 76, 78-79, 82, 90, 95, 184, 202-206, 212-213, 221, 223, 248-249, 256, 258, 273, 286-292, 443, 445, 450, 476, 504, 507, 605, 623, 625
Rühl, Philippe Jacques 272

S-Ş

Saavedra, Francisco de 508, 617
Sahalin Adası 633
Saint-Etienne (Fransa) 396, 437
Saint-Honoré 127, 144, 377, 387, 422, 431
Saint-Just, Louis Antoine de 261, 266, 269-270, 324, 339, 346-347, 354, 357-359, 366, 372-373, 376, 382, 384-385, 393-394, 397, 406-408, 412-415, 418-419, 422-425, 427, 483, 589, 608
Saint-Lazare Hapishanesi 396
Saint-Malo (Fransa) 372
Saint-Martin, Louis Claude (Marki) 60, 593
Saint-Pierre ve Miquelon 419
Saint-Pol (Fransa) 391
Saint-Priest, Guillaume Emmanuel Guiguard (Kont) 114, 138
Saint-Simon, Claude Henri de Rouvroy (Kont) 91, 564
Saksonya 41, 80, 187, 205-206, 250, 253, 256, 291, 312, 625, 630
Saliceti, Cristoforo Antonio 473, 476
Saluzzo (İtalya) 310
San Carlos Bankası 627
Sans culottes *bkz.* Baldırı çıplaklar
Sandomir (Polonya) 442-443
San Sebastian (İspanya) 419
Santerre, Antoine 331, 344, 349, 367
Santo Domingo (Haiti) 19, 175-177, 215, 300, 420, 445, 501, 635
Saône-et-Loire (Fransa) 341
Sardinya 76, 125, 148, 194-196, 212, 227, 249, 286-287, 310, 347, 458, 474, 509, 517, 523, 623
Saumur (Fransa) 331, 342
Savenay (Fransa) 367
Savoie (Fransa) 184-185, 188, 227-228, 256, 272, 274, 276, 279, 296, 344, 366, 373, 440-441, 474
Scarpe Nehri 295
Schauenburg, Alexis Balthazar Henri Antoine 510
Schelde Nehri 95, 274, 279, 295, 458
Schelling, Friedrich Wilhelm 615-616
Schiller, Friedrich von 71-72, 186, 311, 611, 615
Schleiermacher, Daniel 616-617
Schlözer, August Ludwig von 186, 192-193
Schneider, Eulogius 184, 228, 357
Schön, Theodor von 605
Schrötter, Friedrich Leopold von 605
Schubart, Christian Friedrich Daniel 77
Schwyz (İsviçre) 511
Séchelles, Marie Jean Hérault de 347, 373
Sedaine, Michel Jean 72
Sedan (Fransa) 252-254, 467
Séguin, Armand 398, 496
Ségur, Louis Philippe (Kont) 224
Selim III (Osmanlı imparatoru) 516
Seltz (Alsas) 514
Semmering Geçidi 478

Senegal 15, 23, 419, 459
Sensée Nehri 295, 344
Serbelloni, Gian Galleazo (Dük) 508
Seringapatam (Maisur) 633
Sérurier, Jean Mathieu Philibert 474, 522
Servan de Gerbey, Joseph 225, 232-233, 253, 255
Sèze, Romain de 270
Shakespeare, William 71
Sheffield (İngiltere) 312
Sheridan, Richard Brinsley 72, 84, 188, 280, 305
Sibirya 15, 55, 309, 442
Sicard, Roch Ambroise Cucurron (Başpapaz) 593
Sicilya 500, 505, 517, 621
Sidney (Avustralya) 505, 632
Siena (İtalya) 509
Sierra Leone 632
Sievers, Jakob Johann 289
Sieyes, Emmanuel Joseph 49, 93, 105, 108-110, 114, 116-117, 135, 139, 142, 153, 157, 260, 441, 444, 446, 461, 490, 492, 518, 523, 527-528, 530-533, 537-539, 541, 549, 563, 569, 608, 610
Silezya 41, 203-204, 304, 307, 606, 630
Simoneau, Louis 231
Simons, Michel Jean 496
Simplon Geçidi 479, 510
Sinclair, John 629
Slater, Samuel 630
Sombreuil, Charles Eugène Gabriel Vireaux de 446
Sonnenfels, Joseph von 311
Sonthonax, Léger Félicité 216, 420, 501, 635
Soulavie, Jean Louis 417
Soult, Nicolas Jean de Dieu 414, 534
Southey, Robert 312
Spencer, George John 298, 306
Speyer (Almanya) 256, 366
Spielmann, Anton (Baron) 204, 223, 246-249, 257-258, 288-289
Spitalfields (İngiltere) 304
Staël, Germaine de 218, 466, 492, 538-539, 560, 591
Stanhope, Charles 188
Stanislav II (Polonya kralı) 205, 247, 289
Steiger, Niklaus Friedrich 417
Stenay (Fransa) 208
Sterne, Laurence 71
Stockach (Almanya) 521
Stockport (İngiltere) 277, 629
Stofflet, Jean Nicolas 331, 367, 432, 462
Stockholm (İsveç) 309
Stolberg, Friedrich Leopold (Kont) 186, 617-618
St. Petersburg (Rusya) 188, 202, 205, 248, 443
Strazburg (Fransa) 39, 130, 145, 184-185, 198, 228-229, 238, 366, 382, 397
Stroganov, Pavel Alexandroviç 184
Struensee, Johann Friedrich (Kont) 79, 307, 605
Sturm und Drang 67, 71, 614
Sudan 23
Suleau, François Louis 147
Suratteau, Jacques 460
Surcouf, Robert 416
Suriye 95, 505, 516
Suvorov, Aleksandr Vasilyeviç 201, 204, 291, 522, 523, 528, 533-534, 605, 623
Swedenborg, Emmanuel 60
Sybel, Heinrich 223
Şili 635

T

Taboureau de Montigny, François Pierre 326-327
Tagliamento Nehri 479
Taillefer, Jean Guillaume 356
Taine, Hippolyte 151, 242, 376, 550
Talleyrand-Périgord, Charles Maurice de 43
Tallien, Jean Lambert 239, 356-357, 371, 385, 393, 422, 430-431, 449, 560
Talon, Antoine Omer 179, 238
Tanaro Vadisi (İtalya) 474
Tanuma 26

Tarascon (Fransa) 437
Tarbes (Fransa) 131
Tarentaise (İtalya) 295
Target, Guy Jean Baptiste 109, 130
Tate, William 477, 481
Tauentzien-Wittemberg, Bogislaw (Kont) 443
Tech Nehri 366
Tenis Kortu Yemini 115, 233
Tennessee (ABD) 633
Tepedelenli Ali Paşa (Yanya Valisi) 23, 516
Teschen 95, 250, 253, 256
Thaër, Albert 41
Thames Nehri 273, 482
Thelwall, Louis 313
Théot, Catherine 423, 593
Thierry de Ville-d'Avray, Marc Antoine 234
Thiers (Fransa) 400
Thorild, Thomas 309
Thouret, Jacques Guillaume 109, 160
Thugut, Johann Amadeus Franz de Paula 289-291, 293, 295-297, 305, 308, 311, 443, 445, 450, 458-459, 477, 479-480, 482, 487-488, 511-512, 514-515, 518-519, 521-524, 533, 623
Thuriot de la Rozere, Jacques Alexis 347, 353, 363
Thurlow, Edward 278
Tiber Nehri 517
Tibet 24
Ticino (İsviçre) 474
Tieck, Johann Ludwig 615
Tipu Sultan (Maisur hükümdarı) 16, 504, 632
Tiradentes, José da Silva Xavier 20
Tobago 224
Tocqueville, Alexis de 318, 332, 566
Tokugawalar 25, 26
Tolentino (İtalya) 478
Tone, Wolfe 189, 277, 315, 476, 500
Tonkin (Hindiçin) 24, 633
Tooke, John Horne 189, 313
Torfou (Fransa) 367
Toru (Polonya) 258
Toskana (İtalya) 193-194, 197, 281, 310, 419, 439, 441, 457, 514, 518
Toulon (Fransa) 287-288, 293-296, 298-300, 306, 341-343, 352, 356, 367, 391, 416, 473, 498, 504, 621
Toulouse (Fransa) 101, 131, 341-342, 363, 532, 562
Touraine (Fransa) 133, 398
Tourane (Hindiçin) 24
Tours (Fransa) 244, 331
Toussaint L'Ouverture, Pierre Dominique 300, 420, 501, 635
Travot, Jean Pierre 536
Trebbia Nehri 522
Tressan, Louis de La Vergne (Kont) 71, 594
Trier (Almanya) 47, 187, 191, 195, 217, 221
Trinidad 500-501, 632, 635
Trogoff de Kerlessy, Jean Honoré (Kont) 299
Tronchet, François Denis 270
Troubridge, Thomas 299
Trouvé, Charles Joseph 513
Truguet, Laurent Jean François 488
Tuna Nehri 204
Turgot, Anne Robert Jacques (Baron) 28, 39, 40, 56, 91, 100
Torino (İtalya) 148, 190, 195, 294, 310, 474, 479, 488, 509, 513
Turreau, Louis Marie 368, 533
Türkistan 24
Türkiye, Türkler 23, 201-202, 204-205, 227, 442-443, 497, 504-505, 507, 515-516, 523, 623

U-Ü

Udine (İtalya) 480, 482, 487
Ukrayna 79, 247, 258, 291
Ulster (İrlanda) 315
Unterwalden (İsviçre) 511
Uri (İsviçre) 511
Urquijo, Mariano Luis de 508, 617
Ümit Burnu 166, 301

V

Vadier, Marc Guillaume 423, 432, 436
Valais (İsviçre) 310, 479, 488, 510-511, 533
Valazé, Charles Éléonore du Friche de 269
Valdés, Antonio 298
Valence (Fransa) 144, 341, 379
Valenciennes 228-229, 287, 295, 344, 349, 353
Valmy (Fransa) 223, 242, 245, 253, 255, 257-259, 285, 292, 305, 316, 370
Vancouver, George 633
Vandermersch, Jan 188, 191
Vandermonde, Alexandre Théophile 397
Van der Noot, Charles Nicolas 188, 191
Van Eupen, Pierre Jean Simon 191
Vanlerberghe, Ignace Joseph 496
Varennes (Fransa) 148, 183, 185, 189, 208-209, 211, 214-215, 230, 235, 265, 270, 377
Varlet, Jean 326, 327, 329, 338-339, 345, 353
Varşova (Polonya) 247, 290-292, 442-443, 450
Vaucluse (Fransa) 356, 380, 388
Vaud (İsviçre) 310, 510
Vaudreuil Kontu 195
Vauquelin, Louis Nicolas 397-398
Vendée (Fransa) 215, 224, 263, 292-293, 295, 300, 306, 315-316, 321-322, 330, 332, 336, 339, 341-343, 349, 367-368, 413-433, 446-447, 525, 536, 603
Vendôme (Fransa) 216, 322, 466
Venedik (İtalya) 15, 37, 87, 196, 201, 256, 281, 290, 310, 445, 457-458, 479, 480, 482, 487, 511, 521, 624, 626
Venezuela 634
Venlo (Hollanda) 444
Vercelli (İtalya) 310
Verdun (Fransa) 241, 244, 252-253, 255, 256, 257
Vergennes, Charles Gravier (Kont) 29, 73, 94-95, 201, 507
Vergniaud, Pierre Victurnien 215-216, 224-225, 232, 234, 245, 270, 335, 354
Verona (İtalya) 308, 438, 475, 477, 479, 522
Versailles (Fransa) 73, 95, 112, 117, 124, 136-138, 141, 151, 189, 263, 377, 517
Vestfalya (Almanya) 95, 198, 274, 290, 292-293
Vestfalya Antlaşmaları 95, 198, 274
Vico, Giovanni Battista 65
Vidin (Bulgaristan) 516
Vierzon (Fransa) 398
Vihiers (Fransa) 331, 344, 349
Villaret-Joyeuse, Louis Thomas 300, 419
Villiers, Charles de 609
Vincent, François Nicolas 344, 369, 371-373, 477, 621
Virginia (ABD) 21, 607
Virieu, François Henri (Kont) 147
Visconti, Francesco 508
Vistül (Polonya) 291
Vittoria (İspanya) 445
Vittorio-Amedeo III (Sardinya kralı) 196, 212
Viyana (Avusturya) 72, 80, 186, 193, 195, 197, 204, 206, 212, 221-222, 246, 249, 258, 289, 297, 311, 458, 473-474, 476, 478, 507, 512, 514-515, 618
Vizille (Fransa) 103, 141, 555
Volney, Constantin François Chasseboeuf (Kont) 590
Volta, Alessandro (Kont) 62, 612
Vonck, Francis 188, 191
Vorarlberg (İsviçre) 521, 534
Vorontzov, Aleksandr Romanoviç 205, 476
Vosges Dağları 366

W

Wackenroder, Wilhelm Heinrich 615, 617
Washington, George 22, 88-90, 142, 303, 417, 601, 607
Watson, Richard (Piskopos) 278
Weimar 77, 186
Weishaupt, Adam 80
Wellesley, Richard Colley 500, 504, 632
Werner, Abraham Gottlob 615
Westermann, François Joseph 256, 331, 344, 373

Whitworth, Sir Charles 205
Wieland, Christoph Martin 186, 312
Wilberforce, William 19, 312, 618
Williams, Helen Maria 184
William V (Hollanda *stadhouder*'i) 86, 103, 201, 444
Winckelmann, Johann Joachim 72, 596
Windham, William 192, 293, 305-306, 446, 458
Whitbread, Samuel 314
Wolf, August 66
Wollstonecraft, Mary 189, 609
Wordsworth, William 155, 184, 312
Wöllner, Johann Christoph 80, 193, 307, 604
Wren, Sir Christopher 72
Württemberg (Almanya) 77, 477, 518, 602, 610, 623

Y

Yanya (Yunanistan) 23
Yasama Kurulu 489, 492-493, 501, 520-521, 527, 529, 531, 540, 547, 550
Yasama Meclisi 81, 158-159, 166, 168, 178, 210, 214, 217, 221, 223, 237-238, 240, 242, 254, 259, 267, 408, 420, 453, 460, 487, 635
Yedi Yıl Savaşları 43, 88, 121, 301
Yeso Adası (Japonya) 633
Yonge, George 305
York, Frederick Auhustus (Dük) 241, 293, 295-297, 305-306, 313, 365, 524, 534
Ypres (Belçika) 415, 418
Yriarte, Domingo de Yunanistan 445
Yürütücü Konsey 235, 238, 244-245, 253, 255-256, 266, 269, 274, 280-281

Z

Zelanda 419
Zerboni, Joseph 606
Zimmermann, Johann Georg 194, 609
Zişţovi (Bulgaristan) 204, 212
Zorn Nehri 296
Zug Gölü 522
Zürih Gölü 522
Zürih (İsviçre) 86, 188, 311, 417, 522, 533-534
Zweibrücken Dükü, Charles II August Christian 248

FRANSIZ DEVRİMİ

Fransız Devrimi üzerine yazılmış en kapsamlı kaynak kitap artık Türkçede. 20. yüzyılın iktisadi ve siyasi tarih anlayışını önemli ölçüde etkileyen Fransız tarihçi Georges Lefebvre, dünya siyasi tarihindeki bu önemli kırılma noktasını olanaklı kılmış dinamikleri ve kararlarıyla etkili olmuş tarihi kişilikleri anlatmanın yanı sıra Fransız kırsalına da hak ettiği yeri vererek 'aşağıdan tarih' anlayışını ustaca uyguluyor. Zamanında bir köylü nasıl düşündüyse o düşünceden bakarak yazıyor ve belki de bu yüzden, devrimin hikâyesini anlatırken herkesten çok Brecht'in Yedi Kapılı Teb şehrini kimin kurduğunu merak eden işçisine sesleniyor.

"1789 ilkeleri ikiye indirgenebilir. Birincisi, 'İnsanlar hukuk önünde özgür ve eşit doğar ve yaşarlar.' Kendi kendilerinin efendisidirler; diğer kişilerin özgürlüğüne saygı duymaları koşuluyla, fiziksel ve zihinsel yeteneklerini engelsizce geliştirebilirler. Konuşabilir ve yazabilir, çalışabilir ve icat edebilir, edinebilir ve sahip olabilirler. Yasalar herkes için aynıdır; doğuştan gelen ayrıcalıklar olmaksızın, meslekler ve kamu görevleri herkese açıktır. İkincisi, devletin kendinde amacı yoktur; varoluş nedeni, yurttaşların haklarından yararlanabilmelerini sürdürmektir. Egemen olan, sorumlu bir hükümete yetkisini devreden yurttaşların bütünü, yani ulustur; eğer devlet görevini yerine getirmezse, yurttaşlar baskıya direnecektir."

GEORGES LEFEBVRE